Liber Johan: Ward Qui obiit 1-6-0

C. JULII CÆSARIS

J. Ward Hasfield
Habebat Mar. 4 15 1715

QUÆ EXSTANT,

INTERPRETATIONE ET NOTIS

ILLUSTRAVIT

JOANNES GODUINUS

Professor Regius

IN USUM

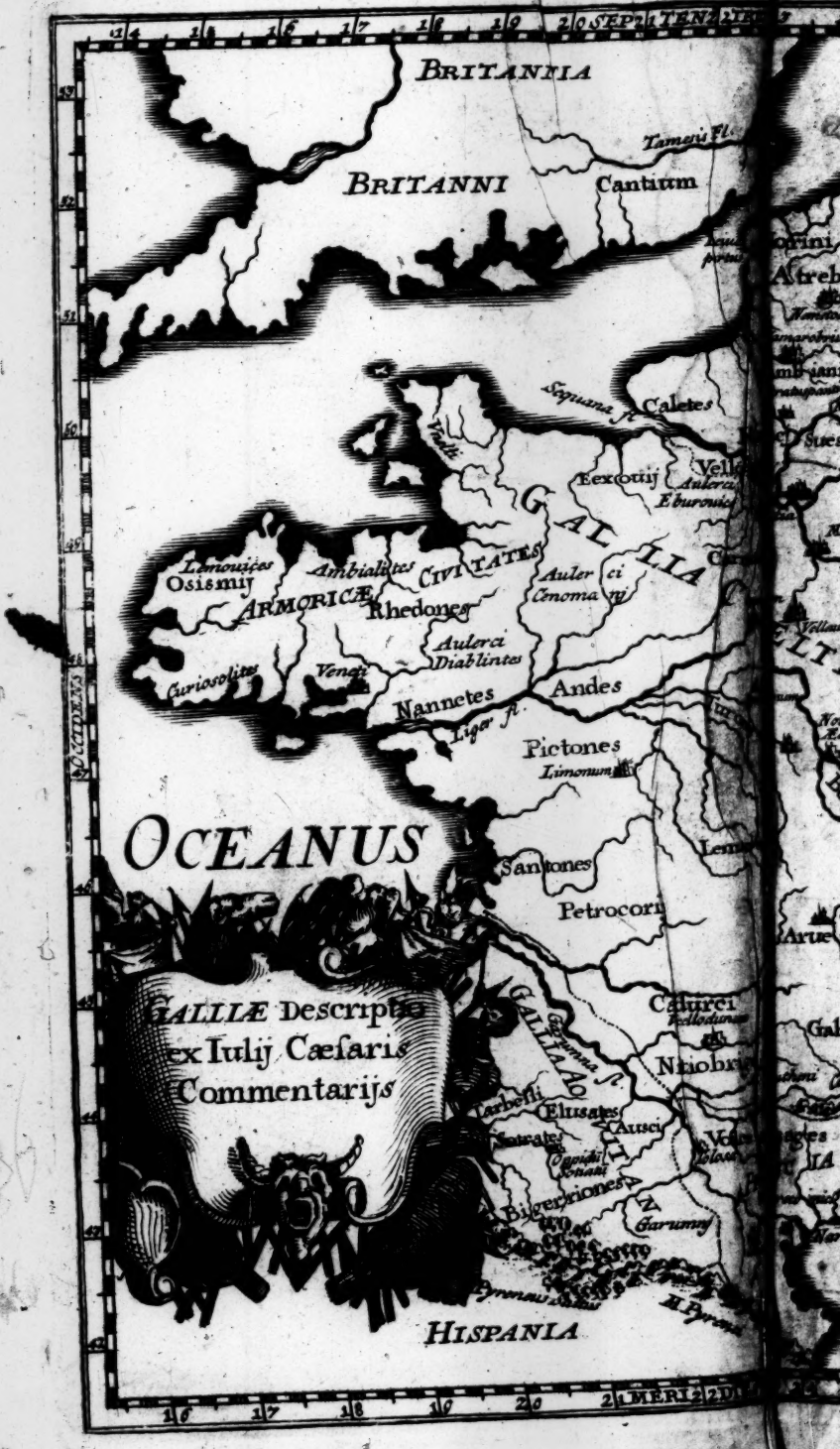
DELPHINI.

JUXTA EDITIONEM PARISIENSEM.

LONDINI:

Impensis ABELIS SWALL, ad Insigne Monocerotis in Cœmeterio D. Pauli.

MDC XCIII.

BRITANNIA
BRITANNI
Cantium
Tamesis Fl.
Sequana fl.
Caletes
Vadis
Excuij
GALLIA
Limouices
Osismij
Ambialites
CIVITATES
ARMORICÆ
Rhedones
Auler ci
Cenoma ni
Aulerci
Diablintes
Curiosolites
Venetj
Nannetes
Andes
Ligar fl.
Pictones
Limonum
OCEANUS
Santones
Petrocorij
GALLIÆ Descriptio
ex Iulij Cæsaris
Commentarijs
Elusates
Auſci
Bigerriones
Garumn
HISPANIA

GERMANIA
Vsipetes
Tencteri
SICAMBRI
Menapij
Eburones
Vbij
Neruij
Treuiri
GALL. BELGICA
Vangriones
Nemetes
Rhemi
Leucj
Daci
Anartes
Lingones
Senones
Sequani
Mandubij
Vesontio
Aeduj
Cabillonum
Helueti
Lemanus
Leponti
Rhet
Veragri
Centrones
Segusiani
ITALIA
Allobroges
Vocontij
Padus fl.
GALLIA CITERIOR
GALLIA
ROMANORUM
Massilia
VLTERIOR
Taurentium

Liber Johan: Ward Xtaum 0—0—0

C. JULII CÆSARIS

J. Ward Haselbo

QUÆ EXSTANT,

Habebat Mar. 4 15

INTERPRETATIONE ET NOTIS

1795

ILLUSTRAVIT

JOANNES GODUINUS

Professor Regius

IN USUM

DELPHINI.

JUXTA EDITIONEM PARISIENSEM.

LONDINI:

Impensis ABELIS SWALL, ad Insigne Monocerotis in Cœmeterio D. Pauli.

MDC XCIII.

PRÆFATIO.

Quicumque Romanorum ſuam memoriam litteris æternam facere ſuſcepit, intelligi ſua ſcripta poſteris omnibus aut pleriſque voluit, non quaſi ænigmata ſapientiſſimo cuique eſſe cognita, vulgo autem incognita neſciri. Septentrionalium nationum Romano ſe poſtmodum imperio ſuperfundentium & latinitatem ſua barbarie fædantium concurſu, factum eſt ut veterum Autorum monumenta tamquam cæca nube inducta jam agnoſci deſierint. Cum enim non magis Romanorum potentiam illi Gothi, Franci, Vandali quam ſermonem immixta ſua lingua profligaſſent, & Gothice, Francice, Vandalice Romanum imperium incolentibus loquendum fuiſſet, novæ linguæ victoris populi uſus, deſuetudinem veteris importavit, deſuetudo, ignorationem, ignoratio diſcendi neceſſitatem fecit. Inde tot extiterunt Commentarii qui novas veterum ſcriptorum tenebras diſcuterent. Sed Commentariorum Autores partim non ſatis perviderunt quæ intus quaſi ſub denſa caligine latebant, unde errandi oborta neceſſitas, partim (quod fere ſcribentibus eſt propoſitum) magis ſuæ famæ conſuluerunt, dum docti videri volunt, quam publicæ utilitati, quæ tota in obſcurorum locorum illuſtratione fuerat poſita. Itaq; tot Commentarii nati pleni rerum alienarum à re propoſita, vacui propriarum & ad locorum cognitionem facientium, qui adeo magnam in molem excreverunt, nec illa mole lectoribus profuerunt, ſed potius obfuerunt, dum tempus breve & irreparabile quod ſingulis eſt, &

bonis

bonis in Autoribus antiquis legendis ponendum fuerat, in novatorum assutis ad vetera monumenta laciniis evolvendis infelici successu male teritur. Cui malo occurrere in gratiam nobilissimi sui alumni aggressus præclarus Carolus de Sancta Maura Dux Montauserius, Ludovici Delphini nutritius, brevem interpretationem curavit fieri locorum, quorum aut voces obscuræ essent aut contextus, & earum rerum annotationem, quæ illustrarent partes vel rerum gestarum vetustate, vel horum morum ab antiquis dissimilitudine ignotas vel dubias. In hoc Autore interpretationem minus positum est, quia in eo, quod de Aristotele dicit Cicero, flumen orationis aureum, notarum certe plus, quia rerum in multis nonnulla est obscuritas. Hoc si præstitimus, quod & nostrum consilium fuit & præstantissimi Ducis Montauserii, est quod illi debeas, quod te ejus fructus voluerit esse participem quem Serenissimi Principis proprium esse oportuerat; ratus Principes in bonum publicum natos sua omnia commoda in id liberaliter conferre debere, quæ etiam illorum propria & velut domestica videntur. Non parum etiam debes Serenissimi Delphini Præceptori dignissimo Jacobo Benigno Bossuetio Condomensi quondam Episcopo, qui in excolendo tanti discipuli ingenio diligentem operam sedulus impendit; nec parum etiam omni eruditionis genere clarissimo Petro Danieli Huetio, qui huic succenturiatus, nos in hoc opere versatos sua sapientia rexit, face prætenta iter ostendit, errantes aliquando, ut fit, in viam reduxit; cui, quicquid hîc est optimum, acceptum referimus; si quid enim minus bonum, hoc totum nostrum esse fateor. Sed, Candide Lector, Optimo Regi Ludovico XIV. Ludovici Serenissimi Delphini parenti bene precare, qui nos honestis propositis præmiis ad hoc quantumcumque est opus peragendum excitavit, & omnibus artibus Gallorum suorum posteris Regem providet quam sapientissimum, quam eruditissimum, quam maximum, se denique quam dignissimum & hac providentia filios & nepotes nostros, ut nos præsente

beat regimine, de quo quam de quoquam numquam verius dictum:

Et ſpes & ratio ſtudiorum in Cæſare tantum.
Solus enim triſtes hac tempeſtate Camœnas
Reſpexit. *Juvenal. Satyr. 7.*

Id imprimis volui, Candide Lector, neſcius ne eſſes. Tum de Autore etiam horum Commentariorum velim te fieri certiorem.

Suetonius libri de vita Cæſaris Cap. LVI. Plinius epiſt. XVIII. Strabo lib. IV. Plutarchus in Cæſare, ſed & Cicero & Hirtius ſcripſerunt Cæſarem reliquiſſe rerum ſuarum Commentarios. Quod & Syllam feciſſe & Cæſaris ſucceſſorem Auguſtum memoriæ prodidit Plutarchus. Commentarios autem quia ſibi quiſque ſcribit, non populo aut poſteris, negligentius ſcribit. Hinc eſt quod non uſquequaque adeo perfecti ſunt, ut nihil diſideretur. Adde quod eſt ab Hirtio in præfacione lib. VIII. commemoratum, facile & celeriter eos confeciſſe, in ipſis expeditionibus nempe & ſingulis diebus, ut fiunt ephemerides, quo nomine donantur à Plutarcho, quaſi dicas diaria, nec illi recognoſcere poſtea vacaviſſe properantius editos, ut patet cum ex multis tum quod in laudibus T. Labieni ibidem immodicus, quas poſtea in libris de bello civili inimicus factus more ſuo ſupprimit aut extenuat. Hos Commentarios, quia paulo minus diligentur conſcripti videntur, abjudicant Cæſari quidam, ut Franciſcus Floridus Sabinus & Ludovicus Carrio, & de horum librorum Autore ſcrupulum nobis injiciunt, quorum alter libros tres de bello civili Cæſaris eſſe negat, alter Commentarios de bello Gallico, Julio Celſo cuidam aſcribendos putat. Imo & Lipſius nonnihil dubitat, ſtyli, ut videtur, invenuſtate permotus ſimul & autoritate virorum aliquot doctorum, ut erat captus eorum

orum qui ante ducentos & amplius annos vivebant, nempe Joannis Salisberiensis, Vincentii autoris speculi, Roderici Sanctii & Margaritæ cujusdam Poeticæ, quæ farrago est sententiarum ex Poetis aliisque collectarum, à quibus quædam de Cæsare referuntur tamquam Julii Celsi autoris. Verùm hunc scrupulum eximit Gerardus Joannes Vossius qui Celsi Commentarios δι᾽ς διὰ πασῶν differre à Commentariis Cæsaris prodit, ut sciunt, *inquit*, si qui cum Cæsare contulerint editionem Celsi anni CIↃ CCCCLXXIII. *cujus nullam à Gesnero aut* Simlero *mentionem factam miratur, cujus & particulam esse scribit fragmentum illud Petavianum, à quibusdam Petrarchæ assignatum de bello Hispaniensi, quod nos in hac editione libro de bello Hispaniensi subdidimus. Addit:* Interim fatemur Celsum non tantum Cæsaris gesta conscripsisse, sed & Commentarios Cæsaris sive recensuisse sive corrupisse. Certe in M. S. meo Cæsare Hirtioque ter Julius Constantinus VC. legitur. *Ego vero fateor me ejusmodi Celsi editionem an. CIↃCCCCLXXIII. factam, quamvis sedulo in celeberrimis Bibliothecis perquisitam non invenisse; me tamen præter autoritatem doctissimi viri quæ merito magni ab omnibus facienda est, in eam opinionem adduci venustate styli ut credam, hos quos in manibus habemus, genuinos esse Cæsaris Commentarios, de quibus tum Cicero, tum Hirtius tam luculenta edunt testimonia. Nihil enim illis tersius, nihil mundius, nihil Latinum magis, ut, si nulli fuisset etiam paginæ præscriptum Cæsaris nomen, tamen à Latinæ linguæ scientibus illos Cæsaris esse nullatenus dubitari posset. In errorem homines induxerunt MSS. quidam tituli quos indicare non pigebit, ut ferat eruditus ipse Lector judicium. MSR. cod. cujus prima pagina Claudii Puteani ipsâ, ut videtur, ipsius manu inscripta est nomine, hunc habet titulum rubris litteris adscriptum*, Julii Cæsaris Commentariorum belli Gallici liber Primus incipit, Julius Celsus Constantinus Vir Clarissimus emendavit. *Alter*

ter MS R. codex qui libros tantum de bello Gallico habet septem, sic in fine habet eadem rubrica scriptum, Julius Celsus Constantinus VC. legi Commentarios G. Julii Cæsaris belli Gallici lib. VII. explic. Abhinc Hirtii Pansæ incip. Præfacio libri. *Et post librum VIII. iisdem rubris literis scriptum legitur,* Julius Celsus Constantinus VC. legi tantum felicitur. G. Julii Pontificis maximi Ephemeris rerum gestarum belli Gallici liber VIII. explicit feliciter. *MS. codex Thuanus sic habet in margine libri II. de bello Gallico, in principio,* Julius Celsus Constantinus VC. legi Caii Cæsaris Commentarios feliciter; *in margine vero libri III. de bello Gallico sic est scriptum, in principio,* Julius Celsus Constantinus VC. legi. Flavius Licerius Firminus Lupicinus legi libri Belli Gallici Liber II. explicit, incipit liber III. *His & talibus titulis qui passim extant in MSSCC. in dubium & in errorem simul conjecti sunt quicumque de horum librorum Autore dubitarunt, & Celso quam Cæsari adjudicare maluerunt; cum tamen non magis esse Celsi quam illius Flavii Licerii Firmini Lupicini, quisquis ille fuerit, judicare debuissent. Eodem fato damnatus est elegans ille liber Cornelii Nepotis de vita excellentium Imperatorum qui Æmilio Probo exscriptori potius quam Autori ab imperitis adscriptus est, cum Probus Theodosij ætate, qua bona Latinitas exoleverat, Cornelius Nepos Ciceronis ætate vixerit. Ita probo coævum hunc Julium Celsum Constantinum, qui in quodam Levini Torrentii MSC. Constantinopolitanus esse scribitur; fuisse credo, & ejusmodi clarissimorum Virorum lectionis testimonium libris adscribi solitum, ut fides lectoribus fieret, non mendosum esse codicem qui à tanto viro fuisset perlectus. Quod ideo fiebat, quia Librarii ignari erant, & quia ignari, ideo mendosi nullaque fide digni, quorum scriptioni nisi magni & docti viri tanquam tabellionis officio functi accessisset autoritas, nullo in pretio fuit codex futurus. Ita superiore seculo cum inventa fuisset ars Typographica, doctissimis*

viris

viris fuit commissa, ut Judoco Badio Ascensio, Stephanis atque etiam Professoribus Regiis quibusdam, ut Adriano Turnebo & Federico Morello, qui vicissim illis artibus Clarissimi viri nomini suo æternitatem parabant. Ac certe Typographorum nomina in futura secula sua arte propagari experimur, cum interim principum in Republ. virorum nomina cum ipsorum vita, nulla eorum superstite memoria, sæpe tollantur.

C. JULII

C. JULII CÆSARIS COMMENTARIORUM DE BELLO GALLICO LIBER I.

ARGUMENTUM LIBRI PRIMI.

Cæsar bella quæ in Gallia gessit narraturus hoc primum libro Galliam describit, duo secunda adversus Helvetios prælia commemorat & unum adversus Germanos.

[2] GALLIA est omnis divisa in partes tres: quarum unam incolunt

In C. JULII CÆSARIS *rerum a se gestarum Commentarios* INTERPRETATIONES & NOTÆ.

[1] COmmentarius, quem sibi quisque scribit, non populo. Plutarchus commentarios ὑπομνήσεις appellat, Strabo ὑπομνήματα, & melius quidem. Sic enim Cicero sui Consulatus Commentarium paulo post ὑπόμνημα dicit. Postea vero invaluit, ut quivis liber, Commentarius diceretur, quasi ab initio ad id essent libri comparati, ut domi servarentur nec in vulgus ederentur.

Gallia quidem à Cæsare fuit perdomita, ut his Commentariis expositum est, sed superioribus temporibus a Romanis non tentata modo, sed delibata fuerat. M. Plautio Hypsæo & M. Fulvio Coss. anno ab urbe condita IↃCXXIX. primum a Romanis trans Alpes dimicatum fuerat. Autores belli Salyes, cum de incursionibus eorum fidissima atque amicissima civitas Massilia quereretur. Allobroges deinde & Avernii bello tentati, cum adversus eos similes Æduorum querelæ opem & auxilium Romanorum flagitarent, imo & domiti. Ejusmodi bellum a principe populo Allobrogicum est dictum, & annorum quatuor spatio fuit confectum. Quam varii fuerint ejus belli eventus, testatur Velleius Paterculus his verbis: *Gallias primum Domitio & Fabio nepoti Pauli qui Allobrogicus appellatus est, intratas cum exercitu, magna mox clade nostra sæpe & affectavimus & amisimus. C. Pontinius Allobroges iterum tumultuantes compescuit, deque iis triumphavit paulo ante bellum hoc quod est à Cæsare gestum.* Hæc breviter recenset Ammianus Marcellinus lib. 15. *Hæ regiones præcipue quæ confines Italicis, paulatim levius odere sub imperium venire Romanum: primo tentatæ per Fulvium, deinde præliis parvis, quassatæ per Sextium, ad ultimum per Fabium Maximum domitæ: cui negotii plenus effectus, asperiore Allobrogum gente devicta, hoc indidit cognomentum.* Tandem hanc provinciam C. Julius Cæsar cum exercitu intravit, Lucio Pisone & Aulo Gabinio Coss. quod bellum IX annis gestum hic ipse describit.

[2] *Est omnis divisa in partes tres.*] Hæc divisio a Cæsare instituta non totam Galliam Transalpinam complectitur, quæ quinque velut metis finitur, Rheno, Alpibus, mari Mediterraneo, Pyrenæis montibus & Oceano, sed eam solum partem comprehendit quæ fuit ab ipso armis domita, & excludit provinciam Gallicam, quæ pridem adjuncta Romanorum imperio, a Geneva ad Pyrenæos montes pertinebat. Imo & ante Cæsarem alia fuit ejus partitio, cum, nondum accisis finibus, longius latiusque patens Gallia aliter a Romanis dividebatur. Galli enim, quia hominum copia laborantes superatis Alpibus mediam prope Italiam occupaverant, duplicem statuerant Romani Galliam, Cisalpinam, seu Citeriorem, cui se Galli circa

[1] Belgæ, aliam [2] Aquitani, tertiam qui ipſorum lingua [3] Celtæ, noſtra

NOTÆ.

tempora Tarquinii Priſci ſuperfuderant, & Tranſalpinam ſeu Ulteriorem, e qua in Citeriorem commigraverant. Hanc Braccatam a braccis quibus utebantur illi populi; illam Togatam a togis quarum ibidem vigebat uſus, appellabant. Hæc vero quæ dividitur a Cæſare in partes tres, Comata dicebatur. Poſt Julium autem Cæſarem Auguſtus rerum potitus aliam dividendæ Galliæ rationem iniit. Aquitaniam a Pyrenæis montibus ad Ligerim flumen promovit, Celtis Helvetios & Sequanos ademit, Belgis attribuit, Celtarum regionem Lugdunenſem a Lugduno Romanorum Colonia appellavit, tribus illis partibus, Narbonenſem quæ Romanorum antiquitus erat provincia, addidit. Unde quadripartita extitit ejus tempore diviſio. Poſtea Celtica, ſive alio nomine Lugdunenſis, in duas diviſa eſt; quo ab Imperatore, neſcitur: non certe ab ullo qui Severum anteceſſerit. Nam apud Spartianum legimus eum Lugdunenſem provinciam Legatum accepiſſe. Certe Rufus Feſtus in breviario rerum geſtarum P.R. quod Valentiniano & Valenti Imperatoribus ſcripſit, provincias Lugdunenſes duas enumerat. Item ejus æqualis Ammian. Marcellinus *Lugdunenſem primam in qua Lugdunus & Senones, Lugdunenſem ſecundam in qua Rotomagus & Turoni*, commemorat. Tandem eadem Celtica ſive Lugdunenſis quæ bifariam fuerat ante partita, in partes quatuor eſt diviſa. Quæ ultima diviſio cum pleriſque Galliarum & Imperii Romani notitiis continetur, tum ea maxime provinciarum & civitatum Galliæ quæ eſt ab Honorii principatu condita, & a Sirmondo Cheſnioque vulgata, & ſic habet: *In provinciis Gallicanis provincia Lugdunenſis prima, provincia Lugdunenſis ſecunda, provincia Lugdunenſis tertia, provincia Lugdunenſis Senonia alias Lugdunenſis quarta, provincia Belgica prima, provincia Belgica ſecunda, in qua eſt tranſitus in Britanniam, provincia Germania prima, provincia Germania ſecunda, provincia maxima Sequanorum, provincia Alpium Grajarum & Seninarum. Item in provinciis ſeptem provincia Viennenſis, provincia Aquitanica prima, provincia Aquitanica ſecunda, provincia Novempopulana, provincia Narbonenſis prima, provincia Narbonenſis ſecunda, provincia Alpium maritimarum. In provinciis ſeptemdecim civitates* CXIV, *caſtra* VI *aut* VII. Quibus porro temporibus hæc ſit facta diviſio, perincertum eſt. Non videtur eſſe facta a Theodoſio qui IV. tantum menſibus Occidentis & Galliarum regimen obtinuit: non ab Honorio, cui non licuit id dividere quod ab Alanis, Gothis, Suevis, Vandalis & Francis vaſtabatur: fortaſſe a Valentiniano profecta eſt. Quarum diviſionum aliqua veſtigia hactenus in Diœceſeon Eccleſiaſticarum diſtributione retinentur, earum ſcilicet quæ non ſunt a recentioribus Pontificibus Romanis conſtitutæ. Plures tamen circa Cæſaris tempora gentes ab aliis autoribus numerantur. Tacitus lib. 3. Annal. quatuor & ſexaginta Galliarum civitates, j. gentes enumerat, Strabo ſexaginta, ſed forte exciderit quaternarius numerus. Appianus in Celtico plures item commemorat, nempe gentes CCCC, urbes vero ſupra IↃCCC. Joſephus vero lib. 2. de bello Judaico, c. 16. Gallicas gentes numerat 315. Nempe alii majores tantum, alii minores etiam numerant, quæ magis proprio nomine pagi appellantur.

[1] *Belgæ.*] Horum populi fuere ſedecim tempore Cæſaris, qui ſecundo horum Commentariorum commemorantur. Sed ut eſt in Africa pars quædam Africa proprie dicta in qua erat Carthago, ſic Belgium a noſtro Cæſare dicitur quædam Belgarum portio, in qua fuiſſe Bellovacos & Atrebates conſtat ex eodem Cæſare, horum item Commentariorum lib. 5. & inter hos populos revera Lucanus lib. primo de bello civili nominat Belgas.

Et docilis rector monſtrati Belga covini. Ubi legendum *roſtrati*.

[2] *Aquitani.*] Plin. lib. 4. c. 17. Aquitaniam ante dictam Armoricam ſcripſit Gallico nomine, quæ poſtea a Romanis Latino nomine Aquitania ab aquis Tarbellicis dicta ſit. Hujus populi numerantur 12. in libro horum Commentariorum tertio, qui poſtea in novem fuere contracti. Unde nomen ſortita eſt Aquitania Novempopulaniæ. Tandem a Vaſconibus Pyrenæi jugi populis, qui victi primum a Pipino, deinde ab ejus nepote Ludovico Caroli Magni filio in eam regionem poſtea deducti ſunt, nomen Vaſconiæ accepit.

[3] *Celtæ.*] Dion. lib. 39. ſcripſit nationes quæ cis tranſque Rhenum incolunt, antiquitus & longe ante Cæſaris tempora appellatas eſſe Celtas. Diodo-

Galli

Galli appellantur. [1] Hi omnes lingua, inſtitutis, legibus inter ſe differunt. Gallos ab Aquitanis [2] Garumna flumen, a Belgis [3] Matrona, &

NOTÆ.

rus vero lib. 5. rerum antiquarum c. 9. teſtatur ævo ſuo. j. Julii Cæſaris, omnes eas gentes quæ juxta Pyrenæos montes & Alpes, ac deinceps ad Scythiam uſque habitant, communi nomine Gallos nominatos. Unde & Plutarchus tradit Gallos Celtici generis fuiſſe. Imo & ex Strabone intelligere licet longius olim patuiſſe, ubi ex quarta parte orbis terrarum exiſtimanda eſſe terra Celtarum dicitur; nempe ut Hebræis vel Paulo teſte in epiſtola ad Rom. gentes omnes, Græcorum nomine cenſebantur, & nunc Occidentales, Franci ab Orientalibus appellantur, ita tunc a Græcis Galli Germanique Celtarum nomine inſigniebantur, nec non maxima pars Hiſpaniæ Polybio teſte lib. 3. Certe nulla fere pars Europæ videtur Celtis vacare. Inveniuntur enim in Hiſpania Celtiberi, & nominantur Celti apud Strabonem Hiſpaniæ populi circa Bœtim fluvium, & in Celtis Iſtrum oriri memorat Herodotus, & Celtoſcythiæ recenſentur Straboni & Plutarcho Septentrionales apud Oceanum. Sed, ut modo dixi, quemadmodum erat Africa proprie dicta in qua Carthago fuit, ſic inter Celtas ſeu Gallos fuit proprie dicta Celtica quam Cæſar nominat. Cum vero Celtæ Straboni dicantur a Κέλης Κέλητος, idque apud Homerum & Pindarum equitem ſonet, ſeque ipſi Celtas Celtæ dixerint, id ea lege credendum eſt, ut idem Gallice eadem vox ſignificaverit, vocem enim Gallicam fuiſſe perquam veriſimile eſt. Certe omnium ſcriptorum teſtimonio Celtas equitatu valuiſſe certum eſt.

[1] *Hi omnes lingua, &c.*] His ſimilia refert Strabo, Aquitanos a Gallica natione & cultu & lingua differre, ſimileſque eſſe Hiſpanis. Treviros vero Germanica lingua uſos, in præfatione Hieronymi in Pauli Apoſtoli epiſtolam ad Galatas cognoſcitur, quod ſcilicet Gallica minime eſſent origine, ſed Germanica, qua & gloriabantur teſte Tacito in lib. de moribus Germanorum, tanquam per hanc gloriam ſanguinis a ſimilitudine & inertia Gallorum ſepararentur. Quæ porro fuerint Gallorum linguæ nemini notum arbitror. Neque enim una fuit, ut perhibet Cæſar. Veriſimile tamen eſt unam fuiſſe quæ aliis patuit latius. Nec Gallica lingua fuit, quæ nunc Germanica eſt, ut videtur Goropio & aliis nonnullis. Siquidem habet Tacitus: *Gothinos Gallica, Oſos Pannonica lingua coarguit non eſſe Germanos.* Cum vero Hieronymus in Commentario Pauli epiſtolæ ad Galatas teſtetur Galatas in Aſia ſuo tempore bilingues fuiſſe, & præter Græcum ſermonem quem totus Oriens tunc habebat, propriam quandam linguam eandem cum Treviris habuiſſe, (quod & ipſi compertum eſſe potuit qui tamdiu Treviris cum divo Hilario vixit, ut ei ingens Synodorum volumen ſua manu deſcripſerit) cumque Gallogræci ſeu Galatæ non e Belgio, ſed e Toloſanorum & Volcarum finibus in Aſiam commigraverint, exiſtimârim a Rheno ad quem Treviri pertinebant ad Garumnam uſque eundem viguiſſe ſermonem, atque adeo hanc ſermonis differentiam quam Cæſar obſervat, a Dialectorum ſolummodo varietate eſſe petendam. Quæcunque tamen lingua fuerit, mihi ſi licet conjecturam meam interponere, Britannicam illam linguam, quæ nunc in Armorica viget, fuiſſe maximæ parti Galliæ vernaculam ſuſpicor. Græcam enim non fuiſſe in uſu, quod aliquot doctis placuiſſe video, tam certum eſt, quam nunc non eſſe, tametſi Græcis literis uſi fuerint, quas a Maſſilienſibus acceperant. Porro ex Severo Sulpitio in Dialogis de vita ſancti Martini, & Sidonio Apollinari in epiſtola ad Syagrium, intelligitur hanc linguam Celticam ad eorum uſque tempora viguiſſe. Dicuntur autem differre non tantum lingua, ſed & inſtitutis, non quod nullam legem inter ſe communem habuerint, ſed quod aliquam partem legum, aut aliqua inſtituta, aut aliquas leges habuerint ſingularum civitatum non omnium communes, ut etiam nunc apud Gallos & Helvetios videre eſt.

[2] *Garumna.*] Fluvius e Pyrenæis montibus delapſus, curſum habet CLX. leucarum, Toloſamque & Burdegalam alluit.

[3] *Matrona.*] Fluvius in Lingonum finibus ortus, Sequanam influit apud Confluentem paulo ſupra Lutetiam. Hæc porro diviſio non eſt uſque adeo accurata, quin ultra citraque illos fluvios, aliqua horum populorum pars conſtiterit.

[1] Sequana dividit. [2] Horum omnium fortiſſimi ſunt Belgæ: [3] propterea quod a cultu atque humanitate [4] Provinciæ longiſſime abſunt, minimeque ad eos mercatores ſæpe commeant, [5] atque ea, quæ ad effœminandos animos pertinent, important. [6] Proximi ſunt Germanis, qui [7] trans Rhenum incolunt, quibuſcum continenter bellum gerunt. qua de cauſa [8] Helvetii quoque reliquos Gallos virtute præcedunt, quod fere quotidianis præliis cum Germanis contendunt, quum aut ſuis finibus eos prohibent, aut ipſi in eorum finibus bellum gerunt. [9] Eorum una pars, quam Gallos obtinere dictum eſt, initium capit a flumine

NOTÆ.

Cujus rei argumento eſt quod in Rotomagi, Lutetiæ, Meldarumque finibus eſſe deprehenditur, quorum oppidorum cives Celtæ ſunt.

[1] *Sequana*] in Burgundionum finibus naſcitur, Lutetiamque Pariſiorum totius Galliæ caput interfluit. Porro a Garumna ad Rhodanum uſque Celtarum regionem finiebat Provincia Gallica ſeu Narbonenſis, cujus fines, quia noti Romanis erant, qui illam jampridem poſſidebant, ab ipſo non deſcribuntur.

[2] *Horum omnium fortiſſimi ſunt Belgæ.*] Ad animam refertur fortitudo, ad corpus vires & robur, ad inanima fere firmitas. Ad hanc porro Cæſaris ſententiam accedit Tacitus lib. 4. *Quicquid roboris apud Gallos ſit, Belgas eſſe.*

[3] *Propterea quod a cultu.*] Cultus ad corporis ornatum, humanitas ad animum fere refertur.

[4] *Provinciæ.*] Provinciam Galliæ Narbonenſis intelligit, cujus nomen adhuc retinet aliqua pars, *Provence.* Porro vere dicit cultum & humanitatem a Provincia in Gallia n fuiſſe invectam. Nam a Maſſilienſibus Galli & uſum vitæ cultioris depoſita barbaria, & urbes mœnibus cingere didicerunt. Tunc & legibus vivere, non armis, tunc & vitem putare, tunc olivam ſerere conſueverunt.

[5] *Atqʒea quæ ad effœminandos animos.*] Cum multa tum præcipue vinum intelligit, quo ſcribit lib. 4. horum Comment. Suevos arbitrari ad laborem ferendum remolleſcere homines atque effœminari. Diodorus vero ſuppar ætate Cæſari, negat ſua tempeſtate naſci quicquam vini in Gallia, ſed Gallos ſupra modum eo delectatos, quod a mercatoribus merum bibentes, in ſomnum aut inſaniam incidére.

[6] *Proximi ſunt Germanis.*] Qui a Romanis Germani dicti ſunt, ii olim Teutones & adhuc ſua lingua vocantur. Sic forte a Romanis dicti, quod mutuis auxiliis ſe juvarent, & communi quodam fœdere eſſent conjuncti.

[7] *Trans Rhenum.*] de quo ſic Tacitus. *Rhenus Rheticarum Alpium inacceſſo ac præcipiti vertice ortus, modico flexu occidentem verſus ſeptentrionali Oceano miſcetur.* Ejus curſus & origo a Cæſare lib. 4. horum Commentariorum fuſe deſcribitur.

[8] *Helvetii.*] tunc Gallis accenſebantur; nunc Germanis, qui eam regionem, expulſis Helvetiis, occupaverunt: quo tempore non plane ſcitur. Sic Gregorius Turonenſis ſcripſit *Juræ deſerta inter Burgundiam & Alamanniam ſita Aventico adjacere*; qua in Alamannia Romanus, Lupicinuſque fratres monaſteria ſtatuerunt. Alamanni igitur pagum Tigurinum, qui in Gallia inter Urſam Rhenumque fluvios, poſitus eſt, atque alias partes Helvetici agri ceperunt, atq; ibi conſederunt; Walafridus Strabo Tigurinum pagum in Alemannia ſtatuit. Scriptor vero vitæ ſancti Deicolæ Abbatis Lutrenſis, de ſancto Gallo, qui in Helvetiorum regione vitam degebat, ſic memoriæ prodidit: *Et quia barbaricæ linguæ facundiam habebat non minimam, Alamannorum, Suevorumq; cervicoſitati præpotens Archiater a Domino eſt deſtinatus.* Et paulo poſt, *ejus inclyta merita non ſolum apud Alemannos quibus a Deo delegatus eſt patronus, laudabiliter vigent.* Is porro ſanctus Gallus tempore Sigeberti, Theodoricique regum Franciæ & Brunechildis vivebat. Unde veriſimile ſit ejuſmodi regionem eodem fere tempore eſſe ab Alemannis occupatam, quo Gallia a Francis poſſideri cœpit. Helvetios vero cum ſcribitur reliquis Gallis præſtare, intellige Celtis, qui proprie Galli. Nam paulo ſupra Belgas omnium fortiſſimos dixit duplici nomine, & quod abeſſent a Provincia longius, & quod continenter cum Gallis bellum gererent.

[9] *Eorum una pars.*] Ejus Galliæ pars una quam ſcripſimus Gallos habitare.

[1] Rhodano:

[1] Rhodano: continetur Garumna flumine, Oceano, finibus Belgarum [2] attingit etiam a Sequanis & Helvetiis flumen Rhenum: vergit ad [3] Septentriones. a [4] Belgæ ab extremis Galliæ finibus oriuntur: [5] pertinent ad inferiorem partem fluminis Rheni: ſpectant in Septentriones, & orientem ſolem. [6] Aquitania a Garumna flumine ad [7] Pyrenæos montes, & eam partem Oceani, quæ ad Hiſpaniam pertinet, ſpectat inter occaſum Solis & Septentriones. Apud Helvetios longe nobiliſſimus & ditiſſimus fuit Orgetorix. [8] Is M. Meſſala & M. Piſone Coss. regni cupiditate inductus, conjurationem nobilitatis fecit; & [9] civitati perſuaſit,

INTERPRETATIO.

a *Belgæ incipiunt ab extremis Galliæ limitibus.*

NOTÆ.

[1] *Rhodano.*] Hieronymus hunc fluvium ſic deſcribit: *Adeo magni curſus eſt, ut vix adverſa navigari poſſit aqua. Ferunt hunc amnem ex Alpibus oriri, non longe a Rheni, Danubiique fontibus: fertur per Lemanum lacum, & verſus occidentem per Galliam fluens, tardum Ararim, & Iſaram, & Druentiam ſuſcipiens, apud Heracleam uno oſtio, & paulo ulterius duobus aliis in mare Tyrrhenum irrumpit.* Vibius vero Sequeſter ſic habet de ipſo in libello de fluminibus: *Lugdunum & Avenionem deurrens, atq; Arelatem, mari Tyrrheno miſcetur*

[2] *Attingit etiam a Sequanis.*] Poſtea ſunt Belgis ab Auguſto contributi, ut patet ex Plinio & Ptolemæo.

[3] *Vergit ad Septentriones.*] Septentriones ſunt ſtellæ ſeptem, ex quibus quaſi juncti triones figurantur. Dicuntur autem triones apud Varronem boves. Inde tota illa pars nomen invenit quæ eſt meridiei oppoſita.

[4] *Belgæ ab extremis Galliæ finibus oriuntur.*] Romæ & id quoque reſpectu, a Cæſare ſcribitur.

[5] *Pertinent ad inferiorem partem fluminis Rheni.*] Plinius alios limites aſſignat, *a Scalde ad Sequanam Belgica.* Cum ſcilicet ei jam Auguſtus partes illas detraxiſſet, quas Germaniæ addiderat.

[6] *Aquitania.*] quæ hoc libro tertia pars Galliæ eſſe dicitur, in tertio libro pariter ſcribitur & regionum latitudine & multitudine hominum ex tertia parte Galliæ æſtimanda; tamen utroque loco deceptus videtur Cæſar a P. Craſſo legato, cui cum pars maxima ſe, abſente Cæſare, dedidiſſet, obſideſque bis victa dediſſet, bellicam ſuam gloriam mendaciis augere contendit. Illa enim provincia Aquitania, quæ poſtea Novempopulania ac demum Vaſconia eſt appellata, Pyrenæoque & Garumna continetur, non amplius quam millia paſſuum centum patet in longitudinem. Quem errorem poſtmodum agnitum Auguſtus ut aliquo pacto emendaret, Aquitaniam a Pyrenæo monte ad Ligerim flumen produxit, XIV. gentibus, quæ Garumnam & Ligerim inter habitant, ei attributis, nempe Biturigibus Cubis, Arvernis, Rhutenis, Albienſibus, Cadurcis, Lemovicibus, Gabalis, Vellavis, Biturigibus Vibiſcis ſive Burdegalenſibus, Nitiobrigibus ſive Aginnenſibus, Ecoliſmenſibus, Santonibus, Pictonibus & Petrocoriis, quot ſunt populi primæ Aquitaniæ. Nihilo ſecius Pomponius Mela Julium Cæſarem ſecutus, ſcribit Aqnitaniam a Pyrenæo monte ad Garumnam pertinere. Minus ſibi conſtat Plinius, qui utrique aſtipulatur diviſioni, & Julii Cæſaris, & Auguſti.

[7] *Pyrenæi montes.*] notus limes Galliæ & Hiſpaniæ.

[8] *Is M. Meſſala, &c.*] Fuit hic annus ab urbe condita DCCXCIII. De hoc Piſone ſic habet Aſconius Pedianus, *Vixit Piſo iiſdem temporibus quibus Cicero, ſed tanta ætate major, ut adoleſcentulum Ciceronem pater ad eum deduceret, quod in eo & antiquæ vitæ ſimilitudo & multæ erant literæ: orator quoque melior quam frequentior habitus eſt, biennio tamen ſerius quam Cicero Conſul fuit.*

[9] *Civitati perſuaſit.*] Civitates ſunt ut teſtatur Cicero lib. de ſomno Scipionis, *concilia cœtuſq; hominum jure ſociati.* Aulus vero Gellius lib. 18. c. 7. tanquam ex Verrio Flacco citat civitatem, & pro loco, & pro oppido, & pro jure quoque omnium, & pro hominum multitudine; quo ultimo ſenſu hic dicitur Orgetorix civitati perſuaſiſſe.

Ut de finibus ſuis cum omnibus copiis exirent. Hoc ideo ab illis eſt factum, teſte Dione, ne partis populi diſceſſu, altera quæ in patria remaneret, eorum auxilio qui profecti fuiſſent deſtituta, injuriæ pateret finitimorum, qui ab ipſis fuerant bello vexati.

ut de finibus suis cum omnibus copiis exirent: perfacile esse, quum virtute omnibus præstarent, totius Galliæ imperio potiri. id hòc facilius eis persuasit, quod undique loci natura Helvetii continentur; una ex parte, flumine Rheno latissimo atque altissimo, qui agrum Helvetium a Germanis dividit; altera ex parte, monte [1] Jura altissimo, qui est inter [2] Sequanos & Helvetios; tertia, lacu [3] Lemano, & flumine Rhodano, qui provinciam nostram ab Helvetiis dividit. his rebus fiebat, ut & minus late vagarentur, & minus facile finitimis bellum inferre possent. qua de causa homines bellandi cupidi magno dolore afficiebantur. pro multitudine autem hominum, & pro gloria belli atque fortitudinis, angustos se fines habere arbitrabantur: qui [4] in longitudine millia passuum CCXL, in latitudinem CLXXX patebant. His rebus adducti, & auctoritate Orgetorigis permoti, constituerunt ea, quæ ad proficiscendum pertinerent, comparare, jumentorum, & carrorum quammaximum numerum coëmere, sementes quammaximas facere, ut in itinere copia frumenti suppeteret, cum proximis civitatibus pacem & amicitiam confirmare. ad eas res conficiendas biennium sibi satis esse duxerunt; [a] in tertium annum profectionem lege confirmant. ad eas res conficiendas

INTERPRETATIO.

a *Sanciunt lege, esse proficiscendum tertio post anno.*

NOTÆ.

[1] *Jura.*] Mons dividit Sequanos ab Helvetiis, *Mont S. Claude.* Varia tamen fortitur pro locorum varietate nomina, & in Basilienſium initium habet finibus.

[2] *Sequani.*] ab oriente, Jura monte, ab occidente, Arare flumine terminantur. Sed præter Burgundiæ Comitatum, quem Helvetiis, Æduis & Lingonibus finitimi incolebant, latius etiam patebant. Partem enim Alsatiæ obtinebant, Rhenoque a Germanis disterminabantur.

[3] *Lacus Lemanus.*] in quem influit Rhodanus, hodie *Lac de Geneve.*

[4] *In longitudine millia passuum* CCXL *in latitudinem* CLXXX *patebant.*] Legitur in manuscriptis libris & Gryphiano, *in longitudinem*, nec certe potior est ratio. Cluverius vero observat demendum unum C ut sint tantum CXL, & pro CLXXX ponendum LXXX dempto C. Sed neque sic constabit quæ vera sit mensura Helveticorum finium. & quoniam multa mentio passuum occurret his in libris, quia passibus Romani locorum spatia metiebantur, ut Græci stadiis, & nos leucis; hoc in loco nonnihil esse scribendum videtur quod cæteris sufficiat. Sunt veteres versus juvandæ memoriæ gratia in hanc rem facti.

Quatuor ex granis digitus componitur unus,
Est quater in pedibus digitus, quater in pede palmus:
Quinque pedes passum faciunt, passus quoque centum.
Viginti quinque stadium dant; sed miliare
Octo dabunt stadia: duplicatum dat tibi leucam.

Quibus versibus si fides adhibebitur, leuca nostra erit duorum millium passuum. Sed necessitate cogimur in multis locis hunc numerum duplicare, ut scilicet sit IV millium passuum. Multa in hanc rem possunt adduci, sed quia compendio studemus, unus Strabonis locus omnium instar erit. Sic enim ille lib. 4. *Ab Isara ad Viennam Allobrogum metropolim sitam ad Rhodanum stadia sunt trecenta & viginti. Prope vero & supra Viennam est Lugdunum, ubi commiscentur inter se Arar & Rhodanus. Stadia vero ibi sunt circiter ducenta pedestri itinere per Allobrogum terram euntibus, adverso vero flumine navigantibus paulo plus.* Hodie quinque tantum leucarum spatium inter Lugdunum & Viennam esse cognitum est. Sed neq; hic, neq; aliis multis in locis constabit numerorum ratio, etsi quatuor passuum millia leucæ assignaverimus, ut tandem fatendum necesse sit totam illam numerorum rationem cum apud Græcos tum apud Latinos turpibus erroribus scatere. Orge-

Orgetorix deligitur. is ſibi legationem ad civitates ſuſcepit. In eo itinere perſuadet Caſtico Catamantaledis filio, Sequano, [1] cujus pater regnum in Sequanis multos annos obtinuerat, & [2] à S. P. Q. R. amicus appellatus erat, ut regnum in civitate ſua occuparet, quod pater ante habuerat: [3] itemque Dumnorigi Æduo, fratri Divitiaci, qui eo tempore principatum in civitate ſua obtinebat, ac maxime plebi acceptus erat, ut idem conaretur, perſuadet: eique filiam ſuam in matrimonium dat. [a] perfacile factu eſſe illis probat, [4] conata perficere; propterea quod ipſe ſuæ civitatis imperium obtenturus eſſet. non eſſe dubium, quin totius Galliæ plurimum Helvetii poſſent: ſe ſuis copiis ſuoque exercitu, illis regna conciliaturum confirmat. Hac oratione adducti, [b] inter ſe fidem & jusjurandum dant, &, regno occupato, [5] per tres potentiſſimos ac firmiſſimos populos totius Galliæ ſeſe potiri poſſe ſperant. Ea res, ut eſt Helvetiis per indicium enuntiata, [6] moribus ſuis Orgetorigem ex vinculis cauſſam dicere coëgerunt. [7] damnatum pœnam ſequi opor-

INTERPRETATIO.

a *Demonſtrat illis eſſe facillimum exequi incæpta.*

b *Mutuo dant fidem & jusjurandum.*

NOTÆ.

[1] *Cujus pater regnum, &c.*] Ex hoc loco & pluribus aliis patet regna iſta in Gallia non fuiſſe hæreditaria, quibus tamen filii ſe privari graviter ferebant. a populo dabantur, ut ſit veriſimile, propter juſtitiæ & fortitudinis opinionem.

[2] *A S. P. Q. R. amicus appellatus fuerat.*] Quia Romani erant potentes, præſidio & honori ducebatur maximo, ſi quis, eorum amicus dicebatur. Hoc videre inde licet, quod Ptolemæum Auletem regno pulſum reducendum in regnum cenſuerunt, quia paulo ante a Romanis amicus erat appellatus.

[3] *Itemque Dumnorigi Æduo, fratri Divitiaci.*] Ædui nobiliſſima & opulentiſſima Galliæ civitas, quæ totius Galliæ capiendæ occaſionem Romanis præbuit. De Belgis & Celtis res eſt clara & perſpicua, remque illam fatetur Eumenius in panegyrico, hoc modo: *Princeps Æduus* [Divitiacus is noſter eſt] *Romam ad Senatum venit, ſcuto innixus peroravit, impetrataque ope Romanum exercitum Cæſaremque cis Rhodanum primus induxit: ſed enim Ædui totum iſtud quod Rheno, Oceano, Pyrenæis montibus, cunctis Alpibus continetur Romano imperio tradiderunt, hibernis liberaliter præbitis, ſuppeditatis largiter commeatibus, armis fabricandis, pedeſtribus equitumque copiis auxiliaribus: ita in unam partem ſocietatis omnibus Celtarum Belgarúmque populis, eripuere Barbaris quicquid junxere Romanis.* Nec per illos ſolum Celtæ Belgæque Romanis acceſſerunt, ſed & ipſa Narbonenſis Gallia: ſiquidem verum eſt quod Florus ſcriptum reliquit, Allobroges & Avernos bello tentatos & mox domitos, cum adverſus eos Æduorum querelæ auxilium & opem Romanorum flagitarent. Unde factum ut ſoli Gallorum, nomen fraternitatis cum Pop. Romano uſurpaverint teſte Tacito lib. annal. XI. Inde eodem teſte, *primi Ædui Senatorum in urbe jus adepti ſunt; datum id fœderi antiquo.* Inde facti reliquis opulentiores, ſolique ipſis prælati Lugdunenſes, quia erant Romanorum colonia.

[4] *Conata.*] Hîc paſſive ſcribitur, quod rarius.

[5] *Per tres potentiſſimos populos.*] Sequanos, Helvetios & Æduos. Indicium eſt detectio alicujus ſceleris vel accuſatio. Eſt porro ea res enuntiata, quod regnum affectaret; quod tyrannicum in civitate libera.

[6] *Moribus ſuis.*] qui vigent apud nos, ut capitis poſtulatis non niſi in carcere ſe purgare liceat. Cauſam autem dicere, eſt ſubire judicium, & rei cujus ſis poſtulatus reddere rationem.

[7] *Damnatum pœnam ſequi oportebat, ut igni, &c.*] Uſitatum hoc erat apud Barbaros ſupplicium, ut paſſim ex his libris cognoſcitur. Sic in hoc libro Valerius Procillus nihil propius factum eſt, quam ut igni a Germanis necaretur. Sed & antiquiſſimum ſupplicium fuit apud

tebat, ut igni cremaretur. Die conſtituta cauſſæ dictionis, [2] Orgetorix ad judicium omnem ſuam familiam, ad hominum millia decem, undiq; coëgit; & omnes clientes [1] obæratoſque ſuos, quorum magnum numerum habebat, eodem conduxit: per eos, ne cauſſam diceret, ſe eripuit. [5] [b] Quum civitas, ob eam rem incitata, armis jus ſuum exequi conaretur, multitudinemque hominum ex agris magiſtratus cogerent, Orgetorix mortuus eſt: neque abeſt ſuſpicio, ut Helvetii arbitrantur, quin ipſe ſibi mortem conſciverit. Poſt ejus mortem nihilo minus Helvetii id, quod conſtituerant, facere conantur, ut è finibus ſuis exeant. ubi jam ſe ad [10] eam rem paratos eſſe arbitrati ſunt, [2] oppida ſua omnia, numero ad duodecim, vicos ad quadringentos, reliqua privata ædificia incendunt: frumentum omne, præter quod ſecum portaturi erant, comburunt; ut, domum reditionis ſpe ſublata, paratiores ad omnia pericula ſubeunda eſſent: trium menſium molita cibaria ſibi quemque domo afferre jubent. [15] perſuadent [3] Rauracis, & [4] Tulingis, & [5] Latobrigis finitimis, uti eodem uſi conſilio, oppidis ſuis viciſque exuſtis, [6] una cum iis proficiſcantur: [7] Boioſque, qui trans Rhenum incoluerant, & in agrum

Interpretatio.

[2] *Orgetorix congregavit undique omne famulitium ſuum quod erat decem millium hominum in locum, in quo judicium illud exercebatur, juſſitque omnes clientes debitoreſque ſuos, quorum magna illi erat copia, in eundem locum convenire.*

[b] *Cum civitas permota ob id factum, pararet perſequi jus ſuum bello.*

NOTÆ.

Orientales. Ita ob ſcortationem igni Thamar addicitur in lib. Geneſeos, & apud Jeremiam tale ſupplicium ſumptum iri de falſis propheris prædicitur, & apud Danielem pueri a Chaldæorum rege in fornacem conjiciuntur.

[1] *Obæratoſque ſuos.*] Obærati erant qui ære alieno obligati erant, ut aliquid operarentur, iique, ut Varro ſcribit, vindemias & fœniſecia exercebant modico ære conducti, quia magno erant obligati, *Anglice* Vaſſals.

[2] *Oppida ſua omnia, &c.*] Durum cum ſit telum neceſſitas, hoc ſæpe duces uſi ſunt exemplo, ut Guilielmus ille Normannorum dux, qui cum expeditionem in Anglos ſuſcepit, proprias naves exuſſit, ut milites domum reditionis ſpe ſublata fortius pugnarent.

[3] *Rauracis.*] Horum caput erat Auguſta, qua diruta, ſedes Epiſcopatus ejus in proximam urbem Sequanorum Baſiliam tranſlatum eſt haud multo ante annum Chriſti DCCC. Ipſa nunc eſt tenuis vicus. Rauraci a Sequanis diſterminantur amne Byrſa qui haud amplius quatuor millibus paſſuum a Baſilea, idque paulo ſupra in Rhenum influit.

[4] *Tulingis.*] Nonnulli exiſtimant Tulingos eſſe qui Lotharingi dicuntur. ſed Glareanus Helvetius conjectat eſſe *Stulingen* qui ad ſeptentrionem ſunt Helvetiis ſupra Rauracos. Adde quod ii infecta re in ſuas ſedes remigrare a Cæſare juſſi ſunt.

[5] *Latobrigis.*] Latobrigi ignorantur.

[6] *Una cum iis.*] Una ſecum poſſet dici. ſed modo abſit ambiguum, nihil refert.

[7] *Boioſque.*] Erant hi Gallicæ originis, teſte Tacito, qui, de Helvetiis quibuſdam qui in Germaniam penetrârant, & de Boiis ſic ſcribit lib. de morib. Germanorum: *Inter Hirciniam ſylvam Rhenumque & Mœnum annes, Helvetii, ulteriora Boii, Gallica utraque gens tenuere.* Nec tantum in Germaniam illi penetrârant, ſed &, teſte Livio, circiter annum urbis conditæ CL. Tarquinio Priſco Romanorum rege, trans Alpes profecti ſunt, ibique, teſte Plinio, Laudem Pompeiam *Lodi* condiderunt, in Hetruriam perveneruntque, unde incolas expulerunt. Præcipua tamen

[1] Noricum

[1] Noricum tranſierant, Noricamque oppugnârant, receptos ad ſe ſocios ſibi adſciſcunt. [2] Erant omnino itinera duo, quibus itineribus domo exire poſſent: unum per Sequanos anguſtum & difficile, inter montem Juram, & flumen Rhodanum, quo vix ſinguli carri ducerentur; mons autem altiſſimus impendebat, ut facile perpauci prohibere poſſent: alterum per provinciam noſtram multo facilius atque expeditius, propterea quod Helvetiorum inter fines, & [3] Allobrogum, qui nuper pacati erant, Rhodanus fluit, iſque nonnullis locis vado tranſitur. Extremum oppidum Allobrogum eſt, proximumque Helvetiorum finibus, [4] Geneva: ex eo oppido pons ad Helvetios pertinet. Allobrogibus ſeſe vel perſuaſuros, quod nondum bono animo in populum Romanum viderentur, exiſtimabant; vel vi coacturos, ut per ſuos fines eos ire paterentur. Omnibus rebus ad profectionem comparatis, diem dicunt, qua die ad ripam Rhodani omnes conveniant. Is dies erat [5] a. d. v. kal. Apr. [6] L. Piſone, A. Gabinio Conſulibus. Cæſari quum id nuntiatum eſſet, eos [7] per provinciam noſtram iter facere conari, [8] maturat ab urbe proficiſci, & [9] quammaximis itine-

NOTÆ.

eorum ſedes intra Apenninum fuit. An iidem ex Gallia in Germaniam rectà, an ex Italia expulſi eo tranſierint, & Noricum agrum occupaverint, incertum eſt; item quam terram in Gallia ante omnes illas expeditiones obtinuerint. Plinius certe Lugdunenſi Galliæ Boios aſſignat, ſed illos qui ſua tempeſtate vivebant, qui conceſſu Æduorum, Cæſariſque permiſſu in eam partem migraverant, quæ nunc dicitur, *Bourbonnois*.

[1] *Agrum Noricum.*] Ager Noricus oritur ab Oeno flumine, Germanice *Inn*, ad ortum, uſque ad Pannoniam protenditur ſuperiorem, a meridie, monte Carvanca terminatur & Alpibus ad Italiam uſque, a ſeptentrionibus, Danubio. Ex Sexti Rufi Breviario cognoſcitur eſſe diviſum in mediterraneum & ripenſem, qui ad ripas Danubii. Qui igitur Norimbergam interpretantur, non minus errant, quam qui Sequanos a Sequana flumine dictos putant.

[2] *Erant omnino itinera duo.*] Rhellicanus Helvetius has anguſtias a Gallis & Germanis Cluſas appellari ſcripſit. Glareanus verò Helvetius & ipſe negat eſſe ea tantum itinera, & multos patere exitus ſcribit. Itaque hanc regionem auditu tantum fuiſſe notam Cæſari, quam ipſe non viderit.

[3] *Allobrogum.*] Allobroges erant partim qui nunc dicuntur Sabaudi, partim Delphinates qui hodie diœceſibus continentur Viennæ, Gratianopolis & Genevæ. Horum Metropolis erat Vienna. Nuper pacati dicuntur, quia biennio ante fuerant domiti a C. Pomptino, qui alias Pomptinius & Pontinus dicitur.

[4] *Geneva.*] nunc ad ripam Helvetiorum tranſlata eſt.

[5] *A. d. v. kal. Apr.*] XXVIII. Martii. Nolim tamen negare propter corruptum Kalendarium, alium diem fuiſſe.

[6] *L. Piſone, A. Gabinio Coſſ.*] Qui Julio Cæſari & M. Bibulo in conſulatum ſucceſſerant, ann. ab urbe condita IↃCCXCVI.

[7] *Per provinciam.*] Ea erat provincia Galliæ Narbonenſis, quæ jampridem erat in Romanorum poteſtate, & à Geneva Narbonem uſque pertinebat, Pyrenæiſque montibus claudebatur.

[8] *Maturat ab urbe proficiſci.*] Proficiſcitur, quia Gallia provincia cum Illyrico erat ei attributa.

[9] *Quammaximis itineribus.*] Plutarchus in Cæſare ſcripſit octo dierum ſpatio tantum ipſi confectum. CC leucæ ſunt ad Genevam ab urbe Roma. Itaque ſi quatuor millia paſſuum leucam efficiunt, ut ſupra docuimus, confecit ſingulis diebus XXV leucas. Quod ipſum teſtatur Suetonius in Cæſare: *Longiſſimas vias incredibili celeritate confecit expeditus, meritoria rheda centena millia paſſuum in ſingulos dies.* Porro Gallia ulterior alio nomine Tranſalpina dicitur, quæ Romanis in Italia poſitis, trans Alpes eſt.

ribus

ribus poteſt, in Galliam ulteriorem contendit, & ad Genevam pervenit: [1] provinciæ toti quammaximum militum numerum imperat. Erat omnino in Gallia ulteriore [2] legio una. Pontem qui erat ad Genevam jubet reſcindi. Ubi de ejus adventu Helvetii certiores facti ſunt, legatos ad eum mittunt nobiliſſimos civitatis; cujus legationis Numeius & Verodoctius principem locum obtinebant: [3] qui dicerent ſibi eſſe in animo, ſine ullo maleficio iter per Provinciam facere, propterea quod aliud iter haberent nullum: rogare, ut ejus voluntate id ſibi facere liceat. Cæſar, quod memoria tenebat [4] L. Caſſium Conſulem occiſum, exercitumque ejus ab Helvetiis pulſum & [5] ſub jugum miſſum, concedendum non putabat; neque homines inimico animo, data facultate per Provinciam itineris faciundi, temperaturos ab injuria & maleficio exiſtimabat: tamen ut ſpatium intercedere poſſet, dum milites quos imperaverat, convenirent, legatis reſpondit, diem ſe ad deliberandum ſumpturum: ſi quid vellent, ad Idus Aprilis reverterentur. Interea ea legione quam ſecum habebat, mi-

NOTÆ.

[1] *Provinciæ toti quammaximum, &c.*] Non tam Galliam Romani, quam Galli ipſi ceperunt: cum enim tantum quatuor legiones à Republica accepiſſet, ſex Gallico delectu ab ipſo Cæſare conſcriptæ ſunt. Equitatus ejus totus erat Gallicus. Itaque Alaudam illam genere & nomine Gallicam totam poſtea civitate donavit.

[2] *Legio.*] à legendo dicta, quod legantur milites in delectu, teſte Varrone lib. 4. de lingua Latina, cujus varius fuit pro temporum varietate numerus. Prima legio ſub Romulo fuit trium millium peditum & trecentorum equitum: mille enim homines ex ſingulis tribubus legebat, quæ tribus, tres tantum erant eo tempore. Cum vero à Floro Tullus Hoſtilius omnis militaris diſciplinæ, artiſque bellandi conditor eſſe ſcribatur, ſtatimque à Regibus ejectis apud Dionyſium Halicarnaſſeum à P. Valerio Publicola ſcripta prodatur quatuor millium, conjectura eſt non levis ab illo Rege auctam in hunc numerum excreviſſe. Livius lib. 42. ſic ſcribit: *Id præcipui provinciæ Macedoniæ datum, quod cum alterius Conſulis legionibus quina millia & duceni equites ex veteri inſtituto darentur in legiones ſingulas, in Macedoniam ſena millia peditum ſcribi juſſa, equites treceni æqualiter in ſingulas*; lib. vero VII. ait IV. millium & ducentorum peditum fuiſſe; & lib. VIII. ait quinis millibus peditum, & trecenis equitibus conſtitiſſe. Polybius vero numerum facit ampliorem. Videtur tempore Cæſaris fuiſſe non magna.

[3] *Qui dicerent ſibi eſſe in animo.*] Moyſes hoc ipſum Idumæis promiſit, cum neceſſario per illorum fines ſibi eſſet tranſeundum. Hoc idem Dercyllydas Lacedæmonius per fines amicorum fecit, teſte Xenophonte, hoc Agis Lacedæmonius Peloponneſiis præſtitit, non ſine admiratione urbium, ut narrat Plutarchus, exemplaque ejus rei quamvis pauca, nonnulla tamen extant. Moyſi promittenti credendum fuit, quia ſanctus vir; non barbaris quos nullus rex, nulla continebat diſciplina, quique antiquitus præterea inimico erant in Romanos animo. Eventus conſilium Cæſaris probavit: nec enim aut Æduis aut eorum clientibus pepercerunt.

[4] *L. Caſſium Conſulem.*] De L. Caſſio extat hiſtoria in Appiano & apud Oroſium lib. 6. c. 17. Florus in epitome 65. Livii ſcribit, milites, qui ex ea clade ſuperfuerant, obſidibus & dimidia rerum omnium parte, ut incolumes dimitterentur, cum hoſtibus pactos eſſe. Porro ille Conſul fuerat anno urbis conditæ IↃCXLVII.

[5] *Sub jugum miſſum.*] Hoc modo ſub jugum mittebantur. Fixis in terram haſtis duabus, ſuper eas tertia ligabatur: tunc victi hoſtes diſcingebantur, & ſub illa diſcincti, inermeſque tranſire cogebantur. Unde ſubjugare dictum pro debellare. Hunc morem deſcribit T. Livius lib. 3. ubi de Æquis loquitur.

litibuſque

litibuſque qui ex Provincia convenerant, à lacu Lemano, quem flu Rhodanum influit, ad montem [1] Juram qui fines Sequanorum ab veriis dividit, millia paſſuum decem novem murum in altitudinem pedu. ſexdecim, foſſamque perducit. Eo opere perfecto, præſidia diſponit, caſtella communit, quo facillus, ſi ſe invito tranſire conarentur, prohiberi poſſent. Ubi ea dies quam conſtituerat cum legatis, venit, & legati ad eum reverterunt; negat ſe more & exemplo populi Romani poſſe iter ulli per Provinciam dare: & ſi vim facere conentur, prohibiturum oſtendit. Helvetii ea ſpe dejecti, navibus junctis, [2] ratibuſque compluribus factis alii, alii vadis Rhodani qua minima altitudo fluminis erat, nonnunquam interdiu, ſæpius noctu, ſi perrumpere poſſent, conati, operis munitione, & militum concurſu, & telis repulſi, hoc conatu deſtiterunt. Relinquebatur una per Sequanos via, qua Sequanis invitis propter anguſtias ire non poterant. Iis quum ſua ſponte perſuadere non poſſent, legatos ad Dumnorigem Æduum mittunt, ut eo deprecatore à Sequanis hoc impetrarent. Dumnorix gratia & largitione apud Sequanos plurimum poterat, & Helvetiis erat amicus, quod ex ea civitate Orgetorigis filiam in matrimonium duxerat; & cupiditate regni adductus, novis rebus ſtudebat, & quamplurimas civitates ſuo ſibi beneficio habere obſtrictas volebat. Itaque rem ſuſcipit, & à Sequanis impetrat ut per fines ſuos Helvetios ire patiantur; obſideſque uti inter ſeſe dent, perficit: Sequani, ne itinere Helvetios prohibeant: Helvetii, ut ſine maleficio & injuria tranſeant. Cæſari nuntiatur, Helvetiis eſſe in animo per agrum Sequanorum & [3] Æduorum iter in [4] Santonum fines facere, qui non longe à [5] Toloſatium finibus abſunt, quæ civitas eſt in Provincia. Id ſi fieret, intelligebat magno cum Provinciæ periculo futurum, ut homines bellicos, populi Romani inimicos, locis patentibus, maximeque frumentariis finitimos haberet. Ob eas cauſas ei munitioni, quam fecerat, [6] T. Labienum Legatum præfecit: ipſe in Ita-

NOTÆ.

[1] *Montem Juram.*] De Jura monte ſupra dictum eſt. Fruſtra quærunt docti reliquias, quaſi non hæ ſtudioſe tanquam impedimenta viarum dirutæ ſint.

[2] *Ratibuſque compluribus factis.*] Rates, *Angl.* **Float-boats of timber**, quod primum navigii genus fuit, antequam eſſent naves inventæ, teſte Plinio lib. 7. & Diodoro lib. 5. Bibliothecæ.

[3] *Æduorum.*] De Æduis ſupra, quorum nunc urbs Auguſtodunum, *Autun.*

[4] *Santonum.*] Santones, *Saintonge*, quorum urbs Mediolanum Santonum, *Saintes.*

[5] *Toloſatium.*] Toloſates, Plinio Toloſani, colonia Galliæ Narbonenſis Tectoſagum fuit, exinde regni Gothorum caput, nunc Parlamento nobilitata, *Toulouſe.*

[6] *T. Labienum Legatum præfecit.*] Legatus à legando dictus, quod olim a Senatu legaretur ad ducem conſulendi potius quam imperandi gratia. Erat autem Imperatoris vicarius. Magna legati poteſtas erat, quamdiu aberat Imperator, Imperatori vero præſenti obnoxia. Ut plurimum tot erant legati quot legiones, quibus ſinguli attribuebantur, aliquando tamen plures aut pauciores. Si quid ab ipſis, abſente Imperatore, gereretur, Imperatori aſcribebatur, utpote geſtum ejus auſpiciis. Itaque cædem Tigurini Helvetiorum pagi, ſibi adſcribit Cæſar, tametſi illum cecidiſſet Labienus legatus. Hic porro Labienus, orto civili bello, Pompeii partes amplexus eſt, factuſque eſt Cæſari infenſiſſimus.

liam

magnis itineribus contendit, duasque ibi legiones conscribit; & tres, circum [1] Aquileam hiemabant, ex hibernis educit: & qua proximum iter in ulteriorem Galliam per Alpes erat, cum his quinque legionibus ire contendit. Ibi [2] Centrones, & [3] Garoceli, & [4] Caturiges locis superioribus occupatis, itinere exercitum prohibere conantur. Compluribus his præliis pulsis, ab [5] Ocelo, quod est [6] citerioris Provinciæ extremum, in fines [7] Vocontiorum [8] ulterioris Provinciæ, die septimo pervenit: inde in Allobrogum fines ab Allobrogibus in [9] Segusianos exercitum ducit. Hi sunt extra Provinciam trans Rhodanum primi. Helvetii jam per augustias & fines Sequanorum suas copias transduxerant, & in Æduorum fines pervenerant, eorumque agros populabantur. Ædui quum se suaque ab his defendere non possent, legatos ad Cæsarem mittunt rogatum auxilium: ita se omni tempore de populo Romano meritos esse, ut pene in conspectu exercitus nostri, agri vastari, liberi eorum in servitutem abduci, oppida expugnari non debuerint. [10] Eodem tempore quo Ædui, [11] Ambarri quoque [12] necessarii & consanguinei Æduorum, Cæsarem certiorem faciunt, sese depopulatis agris non facile ab oppidis vim hostium prohibere. Item Allobroges, qui trans Rhodanum vicos possessioneſque habebant, fuga se ad Cæsarem recipiunt, & demonstrant sibi præter agri solum nihil esse reliqui. Quibus rebus adductus Cæsar, non exspectandum sibi statuit, dum omnibus fortunis sociorum consumptis, in Santones

NOTÆ.

[1] *Aquileiam.*] Aquileia prope Venetias; nunc est diruta, quam calamitatem videtur illi attulisse Attila, ea post triennem obsidionem potitus.

[2] *Centrones.*] In Alpibus Graiis, ut placet Ptolemæo. Eorum urbs Axima & Forum Claudii. Axima nunc pagus, *Esines*, aut *Aime*. Forum Claudii postea causa nescio qua Darentasia dicta. Unde & regio. Quæ urbs postea facta metropolis, habet sub se Sedunum & Augustam. Nunc a veteri aliquo monasterio, *Monstiers en Tarentaise.*

[3] *Garoceli.*] Sunt Mauriennenses, *Val de Morienne.*

[4] *Caturiges.*] Sunt in Alpibus Cotiis, non Graiis, ut censet Ptolemæus, ut vero legitur apud Livium, non ita. Eorum caput Ebredunum, *Embrun.* Est & Brigantio & Caturigomagus, jam inde a Plinii tempore in Alpibus Cotiis. Postea sunt urbes illæ cum Rame Alpibus maritimis adscriptæ. Caturigæ, nunc *Chorges.*

[5] *Ocelo.*] Ocelus est, *Oux*, alio nomine *Exilles.*

[6] *Citerioris provinciæ.*] Galliam intelligit quæ cis Alpes Romanis erat posita, ideoque Cisalpina alio nomine dicebatur.

[7] *Vocontiorum.*] Vocontii sunt positi ubi Dea Vocontiorum, *Die*, & Vasio, *Vaison*, in ea parte Galliæ quæ nunc dicitur, *Provence*, inter Isaram & Rhodanum, Ptolemæo.

[8] *Ulterioris provinciæ.*] Erat Gallia ultra Alpes Romanis posita ideoque Transalpina alio nomine dicta. Utraque & citerior & ulterior erat Cæsari a populo Romano attributa.

[9] *Segusianos.*] Segusiani sunt ubi postmodum positum fuit Lugdunum, teste Plinio. De Allobrogibus dictum superius.

[10] *Eodem tempore quo Ædui.*] Nullum exemplar vetus hanc lectionem habet. Videndum ne, *quo Ædui*, sit aliquod interpretamentum, quod in textum irrepserit. Jam id Ciacconio annotatum.

[11] *Ambarri.*] Ignorantur. Inter Æduos & Allobroges siti videntur.

[12] *Necessarii.*] Necessarii dicuntur in quos necessaria officia conferuntur, sive propter affinitatem, sive cognationem, sive amicitiam, sive hospitium, sive superiora accepta beneficia.

Helvetii

Helvetii pervenirent. [1] Flumen eſt Arar, quod per fines Æduorum & Sequanorum in Rhodanum influit incredibili lenitate, ita ut oculis, in utram partem fluat, judicari non poſſit. Id Helvetii ratibus ac [2] lintribus junctis tranſibant. Ubi per exploratores Cæſar certior factus eſt, tres jam copiarum partes Helvetios id flumen traduxiſſe, quartam vero partem citra flumen Ararim reliquam eſſe; [3] de tertia vigilia cum legionibus tribus è caſtris profectus ad eam partem pervenit, quæ nondum flumen tranſierat: [4] eos impeditos & inopinantes aggreſſus, [5] magnam partem eorum concidit; reliqui ſeſe fugæ mandârunt, atque in proximas ſilvas abdiderunt. [6] Is pagus appellabatur Tigurinus: nam omnis civitas Helvetia [7] in quatuor pagos diviſa eſt. Hic pagus unus quum domo exiſſet, patrum noſtrorum memoria L. Caſſium Conſulem interfecerat, & ejus exercitum ſub jugum miſerat. Ita ſive caſu, ſive conſilio deorum immortalium, quæ pars civitatis Helvetiæ inſignem calamitatem populo Romano intulerat, [a] ea princeps pœnas perſolvit. Qua in re Cæſar non ſolum publicas, ſed etiam privatas injurias ultus eſt, [8] quod ejus ſoceri L. Piſonis avum, L.

INTERPRETATIO.

a *Ea prima dedit pœnas.*

NOTÆ.

[1] *Flumen eſt Arar.*] Primus omnium Ammianus Marcellinus, qui circa annum Chriſti CCCLXXX. vivebat, Saconam vocat. Jure per Sequanorum & Æduorum fines fluere dicitur quos dividit, *la Saone.*

[2] *Lintribus.*] Lintres ex cava arbore fiunt. Unde Virg. 1. Georg.

——————*cavat arbore lintres.*

monoxyli nomine græco dicuntur: quam rem hoc modo deſcribit Veget. lib. 3. c. 7. *Commodum repertum eſt, ut monoxylos, hoc eſt paulo latiores ſcaphulas ex ſingulis trabibus excavatas, pro genere ligni & ſubtilitate leviſſima carpentis, ſecum portet exercitus.* Monoxylis etiam lintribus Plinius lib. 6. dicit vehi piper Becaren, qui portus eſt Indiæ. Livius dec. 3. lib. 1. *Novaſque alias primum Gallo inchoantes cavabant ex ſingulis arboribus.*

[3] *De tertia vigilia.*] Media nocte. Nox enim in partes quatuor dividebatur, quæ dicebantur vigiliæ: & Polyænus quidem hanc pugnam νυκτομαχίαν appellat. Tertia autem vigilia dicitur media nox. Prima vigilia ab occaſu ſolis, uſque ad id ſpatium quod medium eſt inter occaſum ſolis & mediam noctem; Secunda vigilia erat ab eo tempore uſque ad mediam noctem; Tertia vigilia, à media nocte uſque ad id ſpatium quod medium eſt inter mediam noctem & ſolis exortum. Inde quartæ vigiliæ erat initium, & ad ortum uſque ſolis producebatur. Clepſydris autem illa ſpatia à Primipilo diſcernebantur, quæ vaſcula erant, menſuræque ex aqua, quarum artificium pete ex Vitruvio. Earum vigiliarum ſignum tuba dabatur. De quibus vide plura apud Veget.

[4] *Eos impeditos & inopinantes aggreſſus.*] Vegetius lib. 3. c. 7. *Inſtantes adverſarii ad tranſitus fluminum inſidiae vel ſuperventus facere conſueverunt.*

[5] *Magnam partem eorum concidit.*] Non ipſe quidem, ſed Labienus, ut prodidit memoriæ Plutarchus. Verum quia à legato ſuo & auſpiciis ſuis res geſta, eam ſibi more Romanorum adſcribit.

[6] *Is pagus.*] Hoc vicus & pagus intereſt, quod vicus ſit villarum ſeu ædium ruſticarum abſque mœnibus conjunctio; pagus vero villarum ſocietas, ditio, ager, qui multis vicis conſtat. Feſtus dicit ἀπὸ τῆς πηγῆς, dici, quod ejuſdem fontis aqua uterentur. Hic autem pagus videtur eſſe, *Zurich*, non conſtat tamen.

[7] *In quatuor pagos.*] Id eſt, in quatuor partes. Plutarchus in Numa, Εἰς μέρη τινὰ χώραν διεῖλεν, ἃ πάγους προσηγόρευσεν, *In partes regionem diviſit, quas pagos appellavit.*

[8] *Quod ejus ſoceri L. Piſonis, &c.*] Cæſar enim Calpurniam, L. Piſonis ſibi in conſulatu ſucceſſuri filiam, uxorem duxerat.

Piſonem

Pisonem Legatum, Tigurini eodem prælio, quo Cassium, interfecerant. Hoc prælio facto, reliquas copias Helvetiorum ut consequi posset, pontem in Arare faciendum curat, atque ita exercitum transducit. Helvetii repentino ejus adventu commoti, quum id quod ipsi diebus xx ægerrime confecerant, ut flumen transirent, illum uno die fecisse intelligerent, legatos ad eum mittunt: cujus legationis Divico Princeps fuit, [1] qui bello Cassiano dux Helvetiorum fuerat. Is ita cum Cæsare egit: si pacem populus R. cum Helvetiis faceret, in eam partem ituros, atque ibi futuros Helvetios, ubi Cæsar constituisset, atque esse voluisset. Sin bello persequi perseveraret, reminisceretur, & veteris incommodi populi R. & pristinæ virtutis Helvetiorum: [2] quod improviso unum pagum adortus esset, quum ii qui flumen transissent, suis auxilium ferre non possent, ne ob eam rem aut suæ magnopere virtuti tribueret, aut ipsos despiceret. Se ita à patribus majoribusque suis didicisse, [3] ut magis virtute, quam dolo contenderent, aut insidiis niterentur. Quare ne committeret, ut is locus ubi constitissent, ex calamitate populi R. & internecione exercitus nomen caperet, [4] ac memoriam proderet. His Cæsar ita respondit: [5] Eo sibi minus dubitationis dari, quod eas res quas legati Helvetii commemorâssent, memoria teneret: atque eo gravius ferre, quo minus merito populi R. accidisset; qui si alicujus injuriæ sibi conscius fuisset, non fuisse difficile cavere: sed eo deceptum, quod neque commissum à se intelligeret, quare timeret, neque sine causa timendum putaret. [6] Quod si veteris contumeliæ oblivisci vellet; num etiam recentium injuriarum, quod eo invito iter per Provinciam per vim tentâssent, quod Æduos, quod Ambarros, quod Allobroges vexâssent, memoriam deponere posset? Quod sua victoria tam insolenter gloriarentur, quodque tam diu se impune tulisse injurias, admi-

NOTÆ.

[1] *Qui bello Cassiano.*] Bellum Cassianum est bellum Helveticum, quo victus est Cassius; more Romanorum scilicet, qui bellum victi nomine appellant, puta Jugurthinum, *&c.*

[2] *Quod improviso unum pagum adortus esset.*] Desideratur vicisset; sed εὐφημίας χάριν, & cunctatus cladem fateri maluit sic loqui.

[3] *Ut magis virtute.*] Hirtius in lib. de Bello Afric. *Galli homines aperti, minimeque insidiosi, qui per virtutem non per dolum dimicare consueverunt.*

Quare ne committeret. Et hoc est quod Diodorus de Gallis prodidit, plurima jactanter in suam laudem & exterorum contemptum dicere, minacesque esse & detractores, suique opinione inflatos.

[4] *Ac memoriam proderet.*] Sic Cic. in Verre, *Imagines ad memoriam prodendam.* Sic Cannæ, sic Thrasymenus lacus cladem Romanorum prodiderunt. Optime græcus Interpres: Μήπως οὖτος ἐὰν ὦ ἴσμὲν τόπος παντελεθρίας μνημεῖον εἰς τὸν ἀεὶ ἔπειτα χρόνον ὑπολειφθῇ.

[5] *Eo sibi minus dubitationis dari.*] Hoc principium orationis sive responsionis Cæsaris, illi parti legati Helvetii respondet in qua habetur: *Sin bello persequi perseveraret, reminisceretur veteris incommodi populi R.* quasi diceret non dubitaturum se Helvetios bello persequi, aut desiturum, propter memoriam illius cladis, quia illa memoria revocabat in animum cæsos fuisse Romanos, non quia magis imbelles Helvetiis, sed quia minus cauti. Optime græcus Interpres: Τὰ ὑπὸ σου μηδέλια διὰ μνήμης ἔχοντες ἧσσον ἀπορούμεν, *minus sumus solliciti quod memineramus.*

[6] *Quod si veteris contumeliæ oblivisci vellet.*] Videndus Appianus, epitome Liviana & Orosius.

rarentur,

rarentur, eodem pertinere. [1] Conſuêſſe enim deos immortales, quo gravius homines ex commutatione rerum doleant, quos pro ſcelere eorum ulciſci velint, his ſecundiores interdum res, & diuturniorem impunitatem concedere. Cum ea ita ſint, tamen ſi obſides ab iis ſibi dentur, [2] uti ea quæ polliceantur, facturos intelligat; & ſi Æduis de injuriis quas ipſis ſociiſque eorum intulerint, item ſi Allobrogibus ſatisfaciant, ſeſe cum iis pacem eſſe facturum. Divico reſpondit: Ita Helvetios à majoribus ſuis inſtitutos eſſe, uti obſides accipere, non dare conſueverint: ejus rei populum R. eſſe teſtem. Hoc reſponſo dato, diſceſſit. Poſtero die caſtra ex eo loco movent. Idem Cæſar facit, [3] equitatumque omnem ad numerum quatuor millium, quem ex omni Provincia, & Æduis, atque eorum ſociis coactum habebat, præmittit, qui videant quas in partes hoſtes iter faciant: qui cupidius noviſſimum agmen inſecuti, [a] alieno loco cum equitatu Helvetiorum prælium committunt, & pauci de noſtris cadunt. Quo prælio ſublati Helvetii, quod quingentis equitibus tantam multitudinem equitum propulerant, audacius ſubſiſtere, nonnunquam ex noviſſimo agmine prælio noſtros laceſſere cœperunt. Cæſar ſuos à prælio continebat, ac ſatis habebat in præſentia hoſtem rapinis, pabulationibus, populationibuſque prohibere. Ita dies circiter quindecim iter fecerunt, uti inter noviſſimum hoſtium agmen, & noſtrum primum, non amplius quinis aut ſenis millibus paſſuum intereſſet. [4] Interim quotidie Cæſar Æduos frumentum, quod eſſent publice pollitici, flagitare. Nam propter frigora, quod Gallia ſub Septentrionibus, ut ante dictum eſt, poſita eſt, non modo frumenta in agris matura non erant, ſed ne pabuli quidem ſatis magna copia ſuppetebat. Eo autem frumento quod flumine Arare navibus ſubvexerat, propterea minus uti poterat, quod iter ab Arare Helvetii averterant, à quibus diſcedere nolebat. Diem ex die ducere Ædui, conferri, comportari, adeſſe dicere. Ubi ſe diutius duci intellexit, & diem inſtare, [5] quo die frumentum militibus metiri oporteret: convocatis eorum Principibus, quorum magnam copiam, in caſtris habebat, in his Divitiaco &

INTERPRETATIO.

a *Ineunt certamen cum equitibus Helvetiorum iniquo loco.*

NOTÆ.

1 *Conſuêſſe enim Deos immortales.*] Valer. Max. lib. I. c. II. *Lento enim gradu ad vindictam ſui divina procedit ira, tarditatemque ſupplicii gravitate compenſat.*

2 *Uti ea quæ polliceantur.*] Nempe ſe fore in ea parte, ubi Cæſar conſtituerit.

3 *Equitatumque omnem.*] Romanorum enim copiæ erant pedeſtres, nec equitatu valebant. Ea porro provincia quam commemorat, eſt provincia Galliæ Narbonenſis.

4 *Interim quotidie Cæſar, &c.*] Vegetius lib. III. c. III. *Ut pabula, frumentum, cæteræque annonariæ ſpecies, quas à provincialibus conſuetudo depoſcit, maturius exigantur.*

5 *Quo die frumentum, &c.*] Non enim militibus Romanis panis coctus, ſed frumentum dabatur; ipſi milites ſuum panem coquebant. Qui mos poſtea cum diſciplina militari pariter exolevit, ut patet cum ex multis, tum ex Salluſtio.

Liſco,

Liſco, qui ſummo magiſtratu præerat, (quem [1] Vergobretum appellant Ædui, qui creatur annuus, & vitæ neciſque in ſuos habet poteſtatem) graviter eos accuſat, quod, quum neque emi, neque ex agris ſumi poſſet, tam neceſſario tempore, tam propinquis hoſtibus, ab iis non ſublevetur: præſertim cum magna ex parte, eorum precibus adductus bellum ſuſceperit: multo etiam gravius, quod ſit deſtitutus, queritur. Tum demum Liſcus oratione Cæſaris adductus, quod antea tacuerat, proponit, eſſe nonnullos, quorum auctoritas apud plebem plurimum valeat, qui privati plus poſſint, quam ipſi magiſtratus: hos ſeditioſa atque improba oratione multitudinem deterrere ne frumentum conferant, quod præſtare dicant, ſi jam principatum Galliæ obtinere non poſſint, Gallorum quam Romanorum imperia perferre: neque dubitare debeant, quin ſi Helvetios ſuperaverint Romani, una cum reliqua Gallia Æduis libertatem ſint erepturi: ab iiſdem noſtra conſilia, quæque in caſtris gerantur, hoſtibus enuntiari: hos à ſe coërceri non poſſe: quin etiam quod neceſſario rem Cæſari enuntiârit, intelligere ſeſe quanto id cum periculo fecerit; & ob eam cauſſam quamdiu potuerit, tacuiſſe. Cæſar hac oratione Liſci Dumnorigem Divitiaci fratrem deſignari ſentiebat: ſed quod pluribus præſentibus eas res jactari nolebat, celeriter concilium demittit, Liſcum retinet; quærit ex ſolo ea, quæ in conventu dixerat. Dicit liberius, atque audacius. Eadem ſecreto ab aliis reperit eſſe vera: ipſum eſſe Dumnorigem ſumma audacia, magna apud plebem propter liberalitatem gratia, cupidum rerum novarum, complures annos [2] portoria, reliquaque omnia Æduorum vectigalia parvo pretio redempta habere; propterea quod [3] illo licente, contra liceri audeat nemo: his rebus & ſuam rem familiarem auxiſſe, & facultates ad largiendum magnas comparâſſe: magnum numerum equitatus ſuo ſumptu ſemper alere, & circum ſe habere: [a] neque ſolum domi, ſed etiam apud finitimas civitates largiter poſſe: atque hujus potentiæ cauſſa, matrem in [4] Biturigibus homini illic nobiliſſimo ac potentiſſimo [5] collocâſſe: ipſum ex

INTERPRETATIO.

a *Et eum eſſe potentiſſimum, non tantum apud ſuos, ſed etiam in civitatibus proximis.*

NOTÆ.

[1] *Vergobretum.*] Hodie Magiſtratus Auguſtoduni quod Heduorum eſt caput & in biennium eligitur, *Vierg* dicitur; quo nomine in tota Gallia nullus alius inſignitur, ut antiqui nominis media pars remanſiſſe videatur.

[2] *Portoria.*] Portorium eſt proprie merces quæ dabatur portitoribus: portitor autem eſt is qui homines de citeriore ripa in ulteriorem traducit. *Secundo.* Portorium dicitur vectigal, quia in tranſitu fluminis pendebatur.

[3] *Illo licente.*] Liceri eſt pretium pro ea re offerre quam velis emere. Duas ob cauſas Gallorum principes viri, munia publicanorum exercebant, quia, cum potentiores aliis eſſent, facile ad ſe quod quæſtuoſiſſimum erat traducebant, & populus illis libentius adjudicabat, quia ſecurius vectigalibus cavebatur, dum erant illi copioſi, qui damnum, ſi quod eſſet, præſtare poterant.

[4] *In Biturigibus.*] Cubis ſcilicet, *Berry*, ut videtur; alii enim Bituriges Vibiſci, *Bourdeaux*.

[5] *Collocâſſe.*] Sic Scævola *in lege* XLI. *Pater virginem filiam nuptum collocavit.* Sic alii Juriſconſ. Papinianus & Paulus.

Helvetiis

Helvetiis uxorem habere: sororem ex matre,& propinquas suas nuptum in alias civitates collocâsse: [a] favere & cupere Helvetiis,propter eam affinitatem: odisse etiam suo nomine Cæsarem & Romanos, quod eorum adventu potentia ejus diminuta, & Divitiacus frater in antiquum locum gratiæ atque honoris sit restitutus. Si quid accidat Romanis, summam in spem regni per Helvetios obtinendi venire: [b] imperio populi R.non modo de regno, sed etiam de ea, quam habeat, gratia desperare. Reperiebat etiam Cæsar inquirendo, quod prælium equestre adversum paucis ante diebus esset factum; initium ejus fugæ à Dumnorige,atque ejus equitibus factum esse; ([1] nam equitatu, quem auxilio Cæsari Ædui miserant,Dumnorix præerat) eorumque fuga reliquum esse equitatum perterritum.

XIX. Quibus rebus cognitis, quum ad has suspiciones certissimæ res accederent: quod per fines Sequanorum Helvetios traduxisset: quod obsides inter eos dandos curâsset: quod ea omnia non modo injussu suo & civitatis, sed etiam inscientibus ipsis fecisset: quod à magistratu Æduorum accusaretur: satis esse causæ arbitrabatur, quare in eum aut ipse animadverteret, aut civitatem animadvertere juberet. His omnibus unum repugnabat,quod Divitiaci fratris summum in populum R.studium, summam in se voluntatem, egregiam fidem, justitiam, temperantiam cognoverat. Nam ne ejus supplicio, Divitiaci animum offenderet, verebatur. Itaque prius quam quidquam conaretur, Divitiacum ad se vocari jubet, & quotidianis interpretibus remotis, per C. Valerium Procillum, principem Galliæ Provinciæ, familiarem suum, cui summam rerum omnium fidem habebat, cum eo colloquitur: simul commonefacit, quæ ipso præsente in concilio Gallorum de Dumnorige sint dicta, quæ separatim quisque de eo apud se dixerit: petit atque hortatur, ut sine ejus offensione animi, vel ipse de eo causa cognita statuat, vel civitatem statuere jubeat.

XX. Divitiacus multis cum lacrymis Cæsarem complexus obsecrare cœpit, ne quid gravius in fratrem statueret: scire se illa essa vera, nec quenquam ex eo plus quam se doloris capere; [c] propterea quod quum ipse gratia plurimum domi, atque in reliqua Gallia, ille minimum propter adolescentiam posset, per se crevisset; [2] quibus opibus ac nervis, non solum ad minuendam gratiam, sed pene

INTERPRETATIO.

a *Studere & bene velle Helvetiis ob eam affinitatem.*

b *Populo Romano rerum potiente, non solum desperare de regno, verum de illa quoque autoritate qua valeat.*

c *Quia ille auctus esset sua opera, eum ipse haberet magnam autoritatem in sua civitate, atq; in cætera Gallia, ille vero nullam ob suam juventutem.*

NOTÆ.

1 *Nam equitatu,*&c.] Gellius: *Bene legunt equitatu & volunt illud* i *superfluum in dandi casu. Sic Cæsar in Anti-catone, unius superbiæ dominatuque, & Virg.*

——*teque aspectu ne subtrahe nostro.*

2 *Quibus opibus ac nervis.*] Sic dicuntur vires, comparatione ducta ab animalium corporibus, quorum vires in nervis consistunt.

ad perniciem suam uteretur: sese tamen & amore fraterno, & existimatione vulgi commoveri: quod si quid ei à Cæsare gravius accidisset, cum ipse eum locum amicitiæ apud eum teneret, neminem existimaturum non sua voluntate factum: qua ex re futurum, uti totius Galliæ animi à se averterentur. Hæc quum pluribus verbis flens à Cæsare peteret, Cæsar ejus dexteram prehendit: consolatus rogat finem orandi faciat: tanti ejus apud se gratiam esse ostendit, uti & Reip. injuriam, & suum dolorem ejus voluntati ac precibus condonet. Dumnorigem ad se vocat, fratrem adhibet: quæ in eo reprehendat, ostendit: quæ ipse intelligat, quæ civitas queratur, proponit: monet ut in reliquum tempus omnes suspiciones vitet; præterita se Divitiaco fratri condonare dicit. Dumnorigi custodes ponit, ut quæ agat, quibuscum loquatur, scire posset.

XXI. Eodem die ab exploratoribus certior factus hostes sub montem consedisse, millia passuum ab ipsius castris octo: qualis esset natura montis, & qualis in circuitu adscensus, qui cognoscerent, misit: renunciatum est facilem esse. De tertia vigilia T. Labienum legatum [1] pro Prætore cum duabus legionibus, & iisdem ducibus qui iter cognoverant, [2] summum jugum montis adscendere jubet: quid sui consilii sit, ostendit. Ipse de quarta vigilia eodem itinere, quo hostes ierant, ad eos contendit, equitatumque omnem ante mittit. P. Considius, qui rei militaris peritissimus habebatur, & in exercitu [3] L. Syllæ, & postea in [4] M. Crassi fuerat, cum exploratoribus præmittitur.

XXII. Prima luce, quum summus mons à T. Labieno teneretur, ipse ab hostium castris non longius mille & quingentis passibus abesset; neque, ut postea ex captivis comperit, aut ipsius adventus, aut Labieni, cognitus esset: [a] Considius equo admisso ad eum accurrit: dicit montem, quem à Labieno occupari voluerit, ab hostibus teneri: id se à Gallicis armis atque insignibus cognovisse. Cæsar suas copias in proximum collem subducit, aciem instruit. Labienus, ut erat ei præceptum à Cæsare, ne prælium committeret, nisi ipsius copiæ prope hostium castra visæ essent, ut undique uno tempore in hostes impetus fieret; monte occupato, nostros exspectabat, prælioque abstinebat. Multo denique die per exploratores cognovit, &

INTERPRETATIO.

a *Considius advolat ad ipsum equo incitato.*

NOTÆ.

[1] *Pro Prætore.*] Alii legunt propere, alii vero pro Prætore, ut videatur extraordinaria potestas illi data. Sic apud Romanos fieri solitum, cum absente Magistratu, cui erat Provincia decreta, ejus legati cum imperio ad rem gerendam mitterentur: quod ex aliquot denariis probatur, in quibus legati pro Prætore dicuntur, quos Flavius Verlinus commemorat.

[2] *Summum jugum.*] Sic dicitur quod jungatur, & in arcum curvetur. Proprie cacumen montis. Aliæ sunt ejus vocis significationes tropicæ, & ab hac primæ deductæ.

[3] *L. Syllæ.*] Lucius Cornelius Sylla Patricio genere natus, multa bella externa & civilia gesserat, quæ require apud Plutarchum in ejus vita.

[4] *M. Crassi.*] Marcus Crassus omnium Romanorum ditissimus, qui à Parthis fuit occisus. Ejus pariter res gestas vide apud eundem Plutarchum & Appianum in lib. 1. de bello civili; item in Parthico.

montem

montem à ſuis teneri, & hoſtes caſtra moviſſe, & Conſidium timore perterritum, quod non vidiſſet, pro viſo ſibi renuntiâſſe. Eo die quo conſuerat intervallo, hoſtes ſequitur, & millia paſſuum tria ab eorum caſtris caſtra ponit.

XXIII. Poſtridie ejus diei, quod omninò biduum ſupererat, quum exercitu frumentum metiri oporteret, & quod à [1] Bibracte oppido Æduorum longè maximo ac copioſiſſimo, non amplius millibus paſſuum XVIII aberat, rei frumentariæ proſpiciendum exiſtimavit: & iter ab Helvetiis avertit, ac Bibracte ire contendit. Ea res per fugitivos [2] L. Æmilii Decurionis equitum Gallorum, hoſtibus nuntiatur. Helvetii, ſeu quod timore perterritos Romanos diſcedere exiſtimarent, eo magis, quod pridie ſuperioribus locis occupatis, prælium non commiſiſſent, ſive quod re frumentaria intercludi poſſe confiderent, commutato conſilio, atque itinere converſo, noſtros à noviſſimo agmine inſequi ac laceſſere cœperunt.

XXIV. Poſtquàm id animadvertit, copias ſuas Cæſar in proximum collem ſubducit, equitatúmque, qui ſuſtineret hoſtium impetum, miſit. Ipſe interim in colle medio triplicem aciem inſtruxit legionum quatuor veteranarum, ita uti ſupra ſe in ſummo jugo duas legiones, quas in Gallia citeriore proxime conſcripſerat, & omnia auxilia collocaret, ac totum montem hominibus compleret. Interea ſarcinas in unum locum conferri, & eum, ab iis qui in ſuperiore acie conſtiterant, muniri juſſit. Helvetii cum omnibus ſuis carris ſecuti, impedimenta in unum locum contulerunt: ipſi confertiſſima acie rejecto noſtro equitatu, [3] phalange facta [a] ſub primam noſtram aciem ſucceſſerunt.

XXV. [4] Cæſar primum ſuo, deinde omnium [è conſpectu] remotis

INTERPRETATIO.

a *Progreſſi ſunt ad noſtram primam aciem.*

NOTÆ.

[1] *Bibracte.*] Æduorum oppidum longe maximum atque copioſiſſimum, nunc in vici formam redactum, haud longe ab Auguſtoduno. Nunc dicitur, *Beuray.*

[2] *L. Æmilii Decurionis.*] Decuriones & Centuriones, ut Nonio Marcello videtur, à numero militum cui præerant dicebantur. Cum enim ab initio Romulus tria millia peditum, equites trecentos habuiſſet, in tres tribus totum illum numerum diſtribuit; quarum tribuum unam quamque in decem curias partitus eſt. Curia autem centum habebat pedites, decemque equites; quibus equitibus decem qui præerat, Decurio dicebatur. Poſtea vero creſcente numero, mutata eſt etiam ratio; & pro decuria facta eſt turma, quæ, teſte Vegetio lib. II. cap. XIV. equites habet XXXII. quibus qui præeſt vocatur Decurio, qualis hic erat turmæ præfectus L. Æmilius.

[3] *Phalange facta.*] Non hîc intelligit phalangem qualem deſcribit Ælianus, c. VII. quæ eſt coagmentata ex pluribus decuriis, ſed potius quam appellat συναγωγὴν, cum in longitudine & latitudine ſecundum paraſtatam atque epiſtatam ita contrahitur, ut propter contiguitatem nec dextrorſum nec ſiniſtrorſum inclinationem exercitus admittat, quam aciei diſpoſitionem ſuſtinendo hoſtium impetui aptiorem quam inferendo dicit, & probat ipſe hujus pugnæ eventus; cum enim invadentes Helvetii junctis clypeis pugnarent, magno fuit ipſis impedimento quod pluribus eorum ſcutis uno ictu pilorum transfixis colligatiſque, commodè pugnandi facultas eſſet erepta.

[4] *Cæſar primum ſuo,* &c.] Sueronius: *Ancipiti prælio equos dimittebat, & in primis ſuum, quo major permanendi neceſſitas imponeretur auxilio fugæ erepto.* Plutarchus vero narrat, ipſi cum adductus

equis, ut æquato periculo ſpem fugæ tolleret, [1] cohortatus ſuos, prælium commiſit. Milites è loco ſuperiore [2] pilis miſſis facile hoſtium phalangem perfregerunt: ea disjecta, gladiis diſtrictis in eos impetum fecerunt. Gallis magno ad pugnam erat impedimento, quod pluribus eorum [3] ſcutis uno ictu pilorum transfixis [4] & colligatis, cum ferrum ſe inflexiſſet, neque evellere, neque ſiniſtra impedita, ſatis commode pugnare poterant: multi ut diu jactato brachio, præoptarent ſcutum manu emittere, & [5] nudo corpore pugnare. Tandem vulneribus defeſſi, & pedem referre, & quod mons ſuberat circiter 8 paſſuum, eo ſe recipere cœperunt. Capto monte, & ſuccedentibus noſtris, Boii & Tulingi, qui hominum millibus circiter XV agmen noſtrum claudebant, & noviſſimis præſidio erant, ex itinere noſtros latere aperto aggreſſi, circumvenire: & id conſpicati Helvetii, qui in montem ſeſe receperant, rurſus inſtare, & prælium redintegrare cœperunt. [6] Romani converſa ſigna triparitò intulerunt: prima ac ſecunda acies, ut victis ac ſubmotis reſiſteret; tertia, ut venientes exciperet, Ita [7] ancipiti prælio diu atque acriter pugnatum eſt.

XXVI. Diutius quum noſtrorum impetum ſuſtinere non poſſent, alteri ſe, ut cœperant, in montem receperunt, alteri ad impedimenta & carros ſuos ſe contulerunt. Nam hoc toto prælio quum [8] ab hora ſeptima ad veſperam pugnatum ſit, adverſum hoſtem videre nemo potuit. [9] Ad multam noctem etiam ad impedimenta pugnatum eſt, propterea quod pro vallo carros objecerant, [10] & è loco ſuperiore in noſtros venientes tela conjiciebant, & nonnulli inter carros rotáſque

NOTÆ.

eſſet equus, recusâſſe his verbis uſum: Hoc utar poſt victoriam ad perſequendos, nunc eamus contra hoſtes, atque ſic peditem excurriſſe. Idem feciſſe apud Mundam narrat Frontinus lib. II. c. VIII.

[1] *Cohortatus ſuos.*] Nunquam ſine cohortatione ad prælium ſuos mittebat.

[2] *Pilis miſſis.*] Pilum fuit telum Romanum, cujus haſtile pedum quinque & ſemis, ferrum triangulum unciarum novem, quod arte & virtute directum, & ſcutatos pedites, & loricatos equites ſæpe transverberabat.

[3] *Scutis.*] Scutum differt à clypeo rotundo, quia oblongum eſt, & hoc notat σκουτοειδὲς, quod ſcuta Gallorum ſic pilis fuerint veluti conſuta.

[4] *Et colligatis, cum ferrum,* &c.] Hoc ideo fiebat, quia tale erat ferrum pili & tam tenue, ut ſe infixum inflecteret, ideo autem tenue & hebetabile, ut ne hoſtibus uſui eſſe poſſet, & rejici.

[5] *Nudo corpore.*] Non inſolitum Gallis, quos Livius ait nudos pugnâſſe, ideóque eminùs Romanorum pilis confixos occubuiſſe.

[6] *Romani converſa ſigna,* &c.] Converſio ſignorum eſt motio militum ſingulorum cum in haſtam, id eſt, dextrorſum, ſe convertunt, vel in ſcutum, id eſt, ſiniſtrorſum. Romanorum vero manipulorum ſigna erant diverſa, modo Deorum imagines, modo Imperatorum; ſed legionis ſignum erat, Aquila, nec plus una erat in una legione.

[7] *Ancipiti prælio.*] Hic anceps prælium dicitur, quia duobus in locis pugnatur.

[8] *Ab hora ſeptima.*] Ab hora prima pomeridiana vel circiter, horas enim ab ortu ſolis numerabant, eratque ſexta quæ nunc dicitur meridiana.

[9] *Ad multam noctem.*] Plutarchus habet: Εἰς μέσας νύκτας, ſive apud Cæſarem *mediam* pro *multam* legerit, ſive alibi.

[10] *Et è loco ſuperiore.*] Veget. lib. III. c. XIII. *In ſubjectos enim vehementius tela deſcendunt, & majore impetu obtentes pars altior pellit; qui adverſo nititur clivo duplex ſubit & cum loco & hoſte certamen.*

[1] matara

[1] mataras ac tragulas subjiciebant, nostrósque vulnerabant. Diu quum esset pugnatum, [2] impedimentis castrísque nostri potiti sunt. Ibi Orgetorigis filia, atque unus è filiis captus est. [3] Ex eo prælio circiter millia hominum cxxx superfuerunt, eaque tota nocte continenter ierunt, nullam partem noctis itinere intermisso, [4] in fines Lingonum die IV pervenerunt, quum & proper vulnera militum, & [5] propter sepulturam occisorum nostri triduum morati, eos sequi non potuissent. Cæsar ad Lingones literas nuntiósque misit, ne eos frumento, neve alia re juvarent: qui si juvissent, se eodem loco illos, quo Helvetios, habiturum. Ipse triduo intermisso, cum omnibus copiis eos sequi cœpit.

XXVII. Helvetii omnium rerum inopia adducti, legatos de deditione ad eum miserunt: qui quum eum in itinere convenissent, seque ad pedes projecissent, suppliciterque locuti, flentes pacem petissent, atque eos in eo loco, quo tum essent, suum adventum expectare jussisset, paruerunt. Eo postquam Cæsar pervenit, obsides, arma, [6] servos qui ad eos perfugissent, popposcit. Dum ea conquiruntur, & conferuntur, nocte intermissa, circiter hominum millia VI ejus pagi, qui [7] Verbigenus appellatur, sive timore perterriti, ne armis traditis supplicio afficerentur;

NOTÆ.

[1] *Mataras ac tragulas.*] Telorum genera. Matara erat Gallica. Sisenna lib. III. hist. apud Nonium in voce, lancea: *Galli materibus, Suevi lanceis configunt.* Autor libri ad Heten. *Ut si quis Macedones appellaret hoc modo: Non tam cito Sariſſæ Græcia potitæ sunt; aut idem Gallos significans dicat: Nec tam facile ex Italia materiis transalpina depulsa est.* Galli appellant *matras* jaculum pennatum, quod ex arcu balista mittitur. Tragula à trahendo, quod scutis trahatur, genus pili erat quod amentum habebat, ut patet ex V. lib. Cæsaris de bello Gall.

[2] *Impedimentis castrisque nostri potiti sunt.*] Suetonius ait: Nullam unquam eum hostem vicisse, quin castris exuerit: sed Gallis erant pro castris objecti carri.

[3] *Ex eo prælio circiter,* &c.] Variant in eo numero scriptores Strabo & Plutarchus, sed major fides Cæsari debetur, non tantùm quia testis oculatus, sed quia majorem superstitum hostium numerum tradidit, quem non temere videtur fuisse amplificaturus. Sed ut semel dicam quod sentio, parva fides est numeris, in quibus semper fuit facilis librariorum lapsus, non solum apud Cæsarem, sed ubique.

[4] *In fines Lingonum.*] Frontino dicitur Lingonum opulentissima civitas quæ lxx, millia hominum Domitiano tradidit. Accensi sunt Belgis à Plinio & Ptolemæo; sed postea Celtis sunt attributi. Nec mirum, cum enim Matrona fluvius sit notus Belgarum & Celtarum limes, oriaturque in Lingonum finibus, utris accensendi sint satis incertum est. Eorum metropolis est Andomatunum. Mosam in finibus Lingonum oriri dicit Cæsar lib. IV. Itaque eorum fines noti, qui accuratiùs ex Lingonum ecclesiastica diœcesi possunt cognosci.

[5] *Propter sepulturam.*] Quæ sepultura apud antiquos plus temporis & impensæ postulabat: erant enim cædenda & congerenda ligna ad cadaverum ustionem, & aperienda terra ad reliquiarum defossionem. Porro tantam sepulturæ rationem habebant, ut de donativo certam pecuniam tota legio conferret ad sepulturam, si quis contubernalium defecisset, teste Vegetio lib. III. c. XX.

[6] *Servos qui ad eos profugissent.*] Quia servi à dominis duriter habebantur, vel quod natura homines libertatem amant, simul ubi servi in conspectu hostilis erant exercitus, ad illum confugiebant. Ita superius per fugitivos L. Æmilii Decurionis equitum Gallorum, quod Bibracte Cæsar ire contendisset, continuo fuit Helvetiis nuntiatum. Atque hæc fortasse causa fuit cur gregariis militibus servos habere rarò liceret.

[7] *Verbigenus.*] Verbigenus pagus ignoratur, cum tota ipsa natio perierit.

ſive ſpe ſalutis inducti, quod in tanta multitudine [1] deditítiorum, ſuam fugam aut occultari, aut omninò ignorari poſſe exiſtimarent, prima noctis vigilia, ex caſtris Helvetiorum egreſſi, ad Rhenum finéſque Germanorum contenderunt.

XXVIII. Quod ubi Cæſar reſcivit, quorum per fines ierant, his uti conquirerent, & reducerent, ſi ſibi purgati eſſe vellent, imperavit. [2] Reductos in hoſtium numero habuit: reliquos omnes, obſidibus, armis, perfugis traditis, in deditionem accepit. Helvetios, Tulingos, Latobrigos, in fines ſuos unde erant profecti, reverti juſſit: & quod omnibus frugibus amiſſis, domi nihil erat quo famem tolerarent, Allobrogibus imperavit ut his frumenti copiam facerent: ipſos, oppida, vicóſque quos incenderant, reſtituere juſſit. Id ea maxime ratione fecit, quod noluit eum locum unde Helvetii diſceſſerant, vacare: ne propter bonitatem agrotum, Germani qui trans Rhenum incolunt, è ſuis finibus in Helvetiorum fines tranſirent, & finitimi Galliæ Provinciæ Allobrogibúſque eſſent. [3] Boios petentibus Æduis, quod egregia virtute erant, ut in finibus ſuis collocarent, conceſſit: quibus illi agros dederunt, quoſque poſtea in parem juris libertatíſque conditionem atque ipſi erant, receperunt.

XXIX. In caſtris Helvetiorum tabulæ repertæ ſunt [4] literis Græcis confectæ, & ad Cæſarem perlatæ; quibus in tabulis nominatim ratio confecta erat, qui numerus domo exiſſet eorum, qui arma ferre poſſent, & item ſeparatim pueri, ſenes, mulieréſque, [5] quarum omnium rerum ſumma erat, capitum Helvetiorum millia cclxiii. Tulingorum millia xxxvi. Latobrigorum xiv. Rauracorum xxii. Boiorum xxxii. Ex his qui arma ferre poſſent, ad millia xcii. Summa omnium fuerant ad millia ccclxviii. Eorum qui domum redierunt, [6] cenſu habito, ut Cæſar imperaverat, repertus eſt numerus millium c & x.

NOTÆ.

[1] *Deditítiorum.*] Deditítii qui victi armis, in fidem ſe tradiderant, ea lege ut ne mancipia fierent.

[2] *Reductos in hoſtium numero habuit.*] Id eſt, aut necavit, aut ſub corona vendidit, quæ fortuna vi captorum hoſtium erat.

[3] *Boios petentibus Æduis.*] Id ea maxime ratione videntur feciſſe Ædui, quod Boii Gallica eſſent origine, imo & Galli qui in Germaniam ſuperiori tempore tranſierant. Nunc *Bourbonnois*.

[4] *Literis Græcis confectæ.*] Cum literæ ſint orientalium hominum commentum, vix potuerunt illud ab aliis quam a Maſſilienſibus, utpote finitimis, accepiſſe, qui cum ab oriente veniſſent, & Græca eſſent origine, ſuas illis Græcas literas tradiderunt: ſed orationem fuiſſe Gallicam exiſtimo, etſi literæ Græcæ fuerint. Fateor aliter nonnullis doctis videri, nempe & literas fuiſſe Græcas & ſermonem Græcum, citaréque in hanc ſententiam ex v. lib. horum Commentariorum: *Hanc Græcis conſcriptam literis*, &c ſed quo ibidem ſubjungit Cæſar: *Ne intercepta epiſtola, noſtra ab hoſtibus conſilia cognoſcantur*, manifeſte probat nullum fuiſſe Gallis linguæ Græcæ uſum.

[5] *Quarum omnium rerum ſumma*, &c.] Mirum quantum in his numeris & à Cæſare & inter ſe etiam diſcrepent Strabo, Plutarchus, Eutropius, & Oroſius, cujus varietatis cauſa petenda ex ſcribarum erroribus qui facile in numerorum notas invaſerunt. Caſaubonus in Polyænum fatetur, Cæſaris, Strabonis & Plutarchi, ipſiuſque Polyæni eſſe corruptos textus in eo loco.

[6] *Cenſu habito.*] Cenſus hic eſt tantummodo capitum enumeratio. Romæ vero cenſus præter hanc capitum enumerationem, facultatum etiam æſtimationem, populique certas in claſſes diſtributionem complectebatur.

XXX. Bello Helvetiorum confecto, [1] totius fere Galliæ legati principes civitatum ad Cæsarem gratulatum convenerunt: [a] intelligere sese, tametsi pro veteribus Helvetiorum injuriis populus R. ab iis poenas bello repetisset, tamen eam rem non minus ex usu terræ Galliæ, quam populi R. accidisse: propterea quod eo consilio florentissimis rebus domos suas Helvetii reliquissent, uti toti Galliæ bellum inferrent, imperióque potirentur, locúmque domicilio ex magna copia diligerent, quem ex omni Gallia opportunissimum ac fructuosissimum judicâssent, reliquásq; civitates [2] stipendiarias haberent. Petierunt uti sibi concilium totius Galliæ in diem certam indicere, idque Cæsaris voluntate facere liceret. Sese habere quasdem res, quas è communi consensu ab eo petere vellent. Ea re permissa, diem concilio constituerunt, & jurejurando ne quis enuntiaret, nisi quibus communi consilio mandatum esset, inter se sanxerunt.

XXXI. Eo concilio dimisso, iidem principes civitatum qui ante fuerant, ad Cæsarem reverterunt, petiérúntque uti sibi secreto de sua, omniúmque salute cum eo agere liceret. Ea re impetrata, sese omnes flentes Cæsari ad pedes projecerunt: [b] non minus se id contendere & laborare, ne ea quæ dixissent, enuntiarentur, quam uti ea quæ vellent, impetrarent: propterea quod si enuntiatum esset, summum in cruciatum se venturos viderent. Locutus est pro his Diviciacus Æduus: Galliæ totius [3] factiones esse duas: harum alterius principatum tenere Æduos, alterius [4] Arvernos. Hi quum tantopere de potentatu inter se multos annos contenderent, factum esse uti ab Arvernis Sequanisque Germani mercede accerserentur. Horum primo circiter millia xv Rhenum transisse: postea quam agros & cultum & [5] copias Gallorum homines feri ac barbari adamâssent, transductos plures: nunc esse in Gallia ad c & xx millium numerum. Cum his Æduos eorúmque clientes semel atque iterum armis contendisse, magnam calamitatem pulsos accepisse, omnem nobilitatem, omnem Senatum, omnem equitatum amisisse. Quibus præliis calamitatibusq;

INTERPRETATIO.

a Dicentes *scire se, quamvis populus R. cepisset supplicium de illis propter antiquas injurias ab Helvetiis* acceptas, *nihilominus id eveniſſe non minus in commodum Galliæ quam populi Romani.*

b Dicentes *non minus se id petere & emiti, ne efferrentur ea quæ locuti essent, quam ut consequerentur ea quæ caperent.*

NOTÆ.

[1] *Totius fere Galliæ legati.*] Celticæ scilicet, neque enim Belgicæ videtur quæ bellum parabat.

[2] *Stipendiarias.*] A stipendio stipendiarius, id est, vectigalis, quia stipendia pendebat. Stipendium autem dictum est, quod per stipes, id est, modica æra colligatur.

[3] *Factiones esse duas.*] Factionis primùm honestum vocabulum fuit autore Festo. Unde factiones quadrigariorum atque histrionum. Tandem pro seditiosa civium in certas partes divisione acceptum est.

[4] *Arvernos.*] Notus Galliæ populus qui adhuc nomen retinet, *Auvergne*, continetur; dioecesibus ecclesiasticis Clarimontis & sancti Flori, tantæolim autoritatis, ut, teste Strabone, ad Narbonensium Massilienſiumq; fines, Pyrenæos montes, Oceanumq; & Rhenum pertineret. Hoc & testantur bella quæ contra Rom. Bituita duce gesserunt.

[5] *Copias Gallorum.*] Copiæ hic non pro hominum multitudine, sed pro opibus & abundantia accipiuntur, cujus significationis rariora sunt apud historicos exempla.

fractos, qui & ſua virtute, [1] & populi R. hoſpitio atque amicitia plurimum ante in Gallia potuiſſent, coactos eſſe Sequanis obſides dare nobiliſſimos civitatis, & jurejurando civitatem obſtringere, ſeſe neque obſides repetituros, neq; auxilium à populo R. imploraturos, neq; recuſaturos, quo minus perpetuo ſub illorum ditione atq; imperio eſſent. Unum ſe eſſe ex omni civitate Æduorum, qui adduci non potuerit ut juraret, aut ſuos liberos obſides daret: ob eam rem ſe ex civitate profugiſſe, & Romam ad Senatum veniſſe auxilium poſtulatum, quod ſolus neq; jurejurando, neq; obſidibus teneretur. Sed pejus victoribus Sequanis, quam Æduis victis accidiſſe: propterea quod Arioviſtus rex Germanorum in eorum finibus conſediſſet, tertiamq; partem agri Sequani, qui eſſet optimus totius Galliæ, occupaviſſet, & nunc de altera parte tertia Sequanos decedere juberet; proptera quod paucis menſibus ante, [2] Harudum millia hominum XXXIV ad eum veniſſent, quibus locus ac ſedes pararentur: futurum eſſe paucis annis, uti omnes è Galliæ finibus pellerentur, atque omnes Germani Rhenum tranſirent. Neq; enim conferendum eſſe Gallicum cum Germanorum agro, neq; hanc conſuetudinem victus cum illa comparandam. Arioviſtum autem, ut ſemel Gallorum copias prælio vicerit, quod prælium factum ſit [3] Amagetobriæ, ſuperbe & crudeliter imperare, obſides nobiliſſimi cujuſq; liberos poſcere, & in eos [4] omnia exempla cruciatûs edere, ſi qua res non ad nutum aut ad voluntatem ejus facta ſit: hominem eſſe barbarum, iracundum, temerarium: non poſſe ejus imperia diutius ſuſtineri. Niſi quid in Cæſare populoque R. ſit auxilii, omnibus Gallis idem eſſe faciendum, quod Helvetii fecerunt, ut domo emigrent, aliud domicilium, alias ſedes remotas à Germanis petant, fortunamq; quæcunq; accidat, experiantur. Hæc ſi enuntiata Arioviſto ſint, non dubitare, quin de omnibus obſidibus qui apud eum ſint, graviſſimum ſupplicium ſumat. Cæſarem vel auctoritate ſua atq; exercitus, vel recenti victoria, vel nomine populi R. deterrere poſſe, ne major multitudo Germanorum Rhenum tranſducatur, Galliamque omnem ab Arioviſti injuria poſſe defendere.

NOTÆ.

[1] *Et populi R. hoſpitio.*] Publico ſcilicet. Aliud enim privatum, aliud publicum; ſed primum fuit privatum à quo publicum fluxit. De privato infra dicetur, ubi ejus comparebit exemplum. Hoc publicum qui eſſet adeptus, huic peregre advenienti dabatur locus & lautia, ut patet ex Liv. III. dec. lib. VIII. *Locus inde lautiaque legatis* Saganthinorum *præberi juſſa.* De lautiis autem ſic teſtatur Feſtus in voce, Dacrimas: *Item dautia quæ & lautia dicimus & dantur legatis hoſpitii gratia.* Et alibi: *Lautia epulorum magnificentia.*

[2] *Harudum.*] Gens Germanica quæ ignoratur. Quorundam Charudum mentionem facit Ptolemæus, quos in Cimbrica Cherſoneſo conſtituit; qui, ſi ſunt, videntur eſſe horum reliquiæ, quæ procul à Romanis in ultimas terras conceſſerint.

[3] *Amagetobriæ.*] Amagetobriæ locus ignoratur. Conjicitur tamen eſſe Bingam ex his verſibus Auſonianis. (*vam Tranſieram celerem nebuloſo flumine Na- Addita miratus veteri nova mœnia vico, Æquavit Latias ubi quondam Galliа Cannas.*) Ubi enim ille fluvius in Rhenum influit, Binga poſita eſt.

[4] *Omnia exempla cruciatûs edere.*] Terent in Eunucho: *Quæ futura eſſe exempla dicunt in eum indigna,* nempe quia pœnæ non tantum ad vindictam, ſed potius ad exempla.

XXXII. Hac oratione à Divitiaco habita, omnes qui aderant, magno fletu auxilium à Cæsare petere cœperunt. Animadvertit Cæsar unos ex omnibus Sequanos nihil earum rerum facere, quas cæteri facerent, sed tristes, capite demisso, terram intueri. Ejus rei quæ causa esset, miratus, ex ipsis quæsivit. Nihil Sequani respondere, sed in eadem tristitia taciti permanere. Quum ab iis sæpiùs quæreret, neq; ullam omninò vocem exprimere posset: idem Divitiacus Æduus respondit, hoc esse miseriorem gravioremq; fortunam Sequanorum, quam reliquorum, quod soli nec in occulto quidem queri, nec auxilium implorare auderent, absentisq; Ariovisti crudelitatem, velut si coram adesset, horrerent; propterea quod reliquis tamen fugæ facultas daretur: Sequanis vero, qui intra fines suos Ariovistum recepissent, [1] quorum oppida omnia in potestate ejus essent, omnes cruciatus essent perferendi,

XXXIII. His rebus cognitis Cæsar Gallorum animos verbis confirmavit, pollicituſq; est sibi eam rem curæ futuram, magnam se habere spem, & beneficio suo & auctoritate adductum Ariovistum, finem injuriis facturum. Hac oratione habita, concilium dimisit. Et secundum ea multæ res eum hortabantur, quare sibi eam rem cogitandam & suspiciendam putaret: in primis quod Æduos, fratres consanguineosq; sæpenumerò ab Senatu appellatos, in servitute atq; in ditione videbat Germanorum teneri, eorumq; obsides esse apud Ariovistum ac Sequanos intelligebat: [a] quod in tanto imperio populi R. turpissimum sibi & Reipub. esse arbitrabatur. Paullatim autem Germanos consuescere Rhenum transire, & in Galliam magnam eorum multitudinem venire, [2] populo R. periculosum videbat: neq; sibi homines feros ac barbaros temperaturos existimabat, quin quum omnem Galliam occupâssent, ut ante [3] Cimbri Teutoniq; fecissent, in Provinciam exirent, atq; indè in Italiam contenderent, præsertim quum Sequanos à Provincia nostra Rhodanus divideret. Quibus rebus quammaturrimè occurrendum putabat. Ipse autem Arioviſtus tantos sibi spiritus, tantam arrogantiam sumpserat, ut ferendus non videretur.

XXXIV. Quamobrem placuit ei, ut ad Ariovistum legatos mitteret,

INTERPRETATIO.

a *Quod existimabat esse probrosissimum sibi & Reipubl. re Romana tantoperè florente.*

NOTÆ.

[1] *Quorum oppida omnia.*] Hoc est, quod Arioviſtus infra dicit se *sedes habere in Gallia ab ipsis* Gallis *concessas*; quæ oppida primùm videtur sui muniendi causa accepisse, deinde Galliæ impugnandæ causa retinuisse.

[2] *Populo R. periculosum videbat.*] Si secutis temporibus Valens Imperator Cæsaris exemplum & consilium secutus fuisset, in bella, quibus tandem oppressus fuit non incidisset. Gothi enim cum ab ipso petiissent, ut voluntate ejus Danubium transire liceret, Thraciæq; partem colere, concessit incautus; sed quasi aliis populariibus illi viam & aditum in Romanorum terras patefeciſſent, tanta secuta est illius gentis colluvies, ut nullis postea viribus ab Imperatoris & Romanorum pernicie potuerint retardari.

[3] *Cimbri Teutoniq;*] Germanicæ gentes, quas C. Marius Italiæ & Provinciæ Gallicæ se superfundentes, internecione delevit. Cimbri nunc Dani, Germani vero se sua lingua etiam nunc Teutonos dicunt.

qui

qui ab eo postularent, ut aliquem locum [1] medium utriusq; colloquio deligeret: velle sese de Rep. & summis utriusq; rebus cum eo agere. [2] Ei legationi Arioviſtus respondit: Si quid ipsi à Cæsare opus esset, sese ad eum venturum fuisse: si quid ille se velit, illum ad se venire oportere. Præterea se neq; sine exercitu in eas partes Galliæ venire audere, quas Cæsar possideret, neq; exercitum sine magno commeatu atq; [3] molimento in unum locum contrahere posse. Sibi autem mirum videri, quid in sua Gallia, quam bello vicisset, aut Cæsari, aut omninò populo R. negotii esset.

XXXV. His responsis ad Cæsarem relatis, iterum ad eum Cæsar legatos cum his mandatis mittit: [4] Quoniam tanto suo populiq; R. beneficio affectus, quum in consulatu suo rex atq; amicus à Senatu appellatus esset, hanc sibi populoq; R. gratiam referret, ut in colloquium venire invitatus gravaretur, neq; de communi re dicendum sibi & cognoscendum putaret, hæc esse quæ ab eo postularet: Primum, [5] ne quam multitudinem hominum ampliùs trans Rhenum in Galliam transduceret: deinde obsides quos haberet ab Æduis, redderet: Sequanisq; permitteret, ut quos illi haberent, voluntate ejus reddere illis liceret: neve Æduos injuria lacesseret: neve his sociisve eorum bellum inferret. Si id fecisset, sibi populoq; R. perpetuam gratiam atq; amicitiam cum eo futuram: si non impetraret, quoniam M. Messala, M. Pisone Coss. Senatus censuisset, uti quicunq; Galliam provinciam obtineret, [6] quod commodo Reip. facere posset, Æduos cæteros q; amicos populi R. defenderet, se Æduorum injurias non neglecturum.

NOTÆ.

[1] *Medium utriusq; colloquio.*] Colloquium esse videtur prima & certissima ratio, humanitatiq; maxime consentanea, qua vitari potest ne controversia in bellum erumpat. Cicero lib. 1. de Officiis: *Cum duo sint genera disceptandi, unum per disceptationem, alterum per vim, cum illud proprium sit hominis, hoc belluarum, confugiendum est ad posterius, si uti non licet priore.* Tum sic longe facilius & certius quam per legatos & nuncios res geritur.

[2] *Ei legationi Arioviſtus respondit.*] Sic de Arioviſti responso Florus: *Quis est autem Cæsar? & si velit, veniat inquit. Et quid ad illum, quid agat nostra Germania? Num ego me interpono Romanis?*

[3] *Molimento.*] Sic legendum, non emolumento. Neque enim emolumentum Latine aliud significat quam quæstum. Hanc vero vocem, *molimenti* scilicet, usurpavit Sisenna lib. IV. hist. apud Nonium: *Contra magno cum molimento ac perpetuo sono procedunt.* Item Livius lib. v. *Motam certe sede sua parvi molimenti adminiculis, sequentis modo, accepimus levem ac facilem translatu fuisse.* De statua Junonis.

[4] *Quoniam tanto suo populiq; R. beneficio affectus.*] Hoc à Cæsare factum fuerat, ut amicos suæ tyrannidi pararet, quam jam tum animo meditabatur: sed sua causa quod fuerat à se factum, hic sibi gratiæ ab Arioviſto postulat apponi. Porrò magno honori esse solebat, societatem & amicitiam populi R. adipisci.

[5] *Ne quam multitudinem hominum.*] Quanquam multis hujus sæculi visum est materiam bellorum à Cæsare levi de causa fuisse quæsitam, tamen æqua sunt illa postulata, quæ ferri curavit Arioviſto. Eventus enim postea docuit, cavendum fuisse Romanis ab illis septentrionalibus populis, unde tandem Romano imperio fuit orta pernicies; de quibus Cerealis apud Tacit. lib. xx. hist. *Germanos sæpe in Galliam transcendisse, neq; aliam transeundi causam eis quam libidinem, avaritiam, & mutandæ sedis amorem, ut, relictis paludibus & solitudinibus, fœcundissimum Galliæ solum una cum Gallis possiderent.* Prævidebat quidem Cæsar illum suis postulatis exasperatum iri; sed inde belli causæ, quas Cæsar non recusabat, imo, autore Dione, quærebat.

[6] *Quod commodo Reip.*] Solennis hæc in publica re mandata, nec omittenda exceptio, ne, temporibus mutatis, quod à po-

XXXVI. Ad hæc Arioviſtus reſpondit: Jus eſſe belli, ut qui viciſſent, iis quos viciſſent, quemadmodùm vellent, imperarent: itidem populum R. victis non ad alterius præſcriptum, ſed ad ſuum arbitrium imperare conſuêſſe: ſi ipſe populo R. non præſcriberet quemadmodùm ſuo jure uteretur, non oportere ſe à populo R. in ſuo jure impediri: Æduos ſibi, quoniam belli fortunam tentâſſent, & armis congreſſi ac ſuperati eſſent, ſtipendiarios eſſe factos: magnam Cæſarem injuriam facere, qui ſuo adventu [1] vectigalia ſibi deteriora faceret: Æduis ſe obſides redditurum non eſſe: neq; iis neq; eorum ſociis injuria bellum illaturum, ſi in eo manerent quod conveniſſet, ſtipendiumq; quotannis penderent: ſi id non feciſſent, [2] longe ab his fraternum nomen populi R. abfuturum: quod ſibi Cæſar denuntiaret, ſe Æduorum injurias non neglecturum, neminem ſecum ſine ſua pernicie contendiſſe: quum vellet, congrederetur: intellecturum quid invicti Germani, [3] exercitatiſſimi in armis, qui intra annos xiv tectum non ſubiſſent, virtute poſſent.

XXXVII. Hæc eodem tempore Cæſari mandata referebantur, & legati ab Æduis & [4] Treviris veniebant: Ædui, queſtum, quod Harudes, qui nuper in Galliam tranſportati eſſent, fines eorum popularentur: ſeſe ne obſidibus quidem datis pacem Arioviſti redimere potuiſſe: Treviri autem, [5] pagos centum Suevorum ad ripam Rheni conſediſſe, qui Rhenum tranſire conarentur: iis præeſſe Naſuam & Cimberium fratres. Quibus rebus Cæſar vehementer commotus, maturandum ſibi exiſtimavit, ne ſi nova manus Suevorum cum veteribus copiis Arioviſti ſeſe conjunxiſſet, minus facile reſiſti poſſet. Itaq; re frumentaria, quam celerrime potuit, comparata, magnis itineribus ad Arioviſtum contendit.

XXXVIII. Quum tridui viam proceſſiſſet, nuntiatum eſt ei, Arioviſtum cum ſuis omnibus copiis ad occupandum [6] Veſontionem, quod eſt oppidum maximum Sequanorum, contendere, triduiq; viam à ſuis

NOTÆ.

pùlo in publicum commodum præceptum fuerat, in perniciem verteretur. Atq; hoc mandato quod Senatus cenſuiſſet, nixus, bellum indixit. Grotius tamen lib. *de Jure belli & pacis*, exiſtimat denunciatione nova à populo R. fuiſſe opus, quod Arioviſtus novo bello Æduos non laceſſeret, atq; adeo Cæſaris bellum fuiſſe injuſtum, contendit. Sed certe male cœptum bene ceſſit.

[1] *Vectigalia ſibi deteriora faceret.*] Cum obſidibus ab Æduis Arioviſto datis cautum eſſet vectigalibus quæ ab ipſis accipiebat, redditis iiſdem Cæſaris cauſa obſidibus, tollebatur cautio, atq; adeò deteriora fiebant vectigalia.

[2] *Longe ab his, &c.*] Elegans locutio, quia quæ ſunt longinqua non ſolent prodeſſe; cujus non deeſt exemplum apud Virg. *Longe illi Dea mater erit.* Et apud Florum: *Longe illi triplex murus totidemque arces*, de Syracuſis.

[3] *Exercitatiſſimi in armis.*] In his enim potius quam in terræ cultura occupantur. Tacit. de moribus Germanorum: *Nec arare terram, aut expectare annum tam facile perſuaſeris, quam vocare hoſtes & vulnera mereri. Pigrum quinimmo & iners videtur ſudore acquirere, quod poſſis ſanguine parare.*

[4] *Treviris.*] Populus vel ſolo nomine notus prope Rhenum inter Belgas, *Triers.*

[5] *Pagos centum Suevorum.*] Cum horum Comment. lib. IV. Suevi pagos centum habuiſſe dicantur, totam gentem ad Rheni ripam conveniſſe oportuit. Qui ſint pagi ſupra dictum eſt.

[6] *Veſontionem.*] Veſontio Sequanorum Metropolis, *Bezançon.*

finibus

finibus proceſſiſſe. Id ne accideret, magnopere præcavendum ſibi Cæſar exiſtimabat. Namque omnium rerum quæ ad bellum uſui erant, ſumma erat in eo oppido facultas: idq; natura loci ſic muniebatur, ut magnam ad ducendum bellum daret facultatem; propterea quod flumen [1] Dubis, ut circino circumductum, pene totum oppidum cingit: reliquum ſpatium, quod non eſt amplius pedum DC qua flumen intermittit, mons continet magna altitudine, ita ut radices ejus montis ex utráq; parte ripæ fluminis contingant. [2] Hunc murus circumdatus arcem efficit, & cum oppido conjungit. Huc Cæſar magnis diurnis nocturniſq; itineribus contendit: occupatoq; oppido, [3] ibi præſidium collocat.

XXXIX. Dum paucos dies ad Veſontionem rei frumentariæ commeatuſq; cauſſa moratur, ex percunctatione noſtrorum vocibuſq; Gallorum, ac mercatorum, [4] qui ingenti magnitudine corporum Germanos, incredibili virtute atq; exercitatione in armis eſſe prædicabant, ſæpenumerò ſeſe cum iis congreſſos, ne vultum quidem atq; aciem oculorum ferre potuiſſe: tantus ſubito timor omnem exercitum occupavit, ut non mediocriter omnium mentes animoſq; perturbaret. Hic primùm ortus eſt à [5] tribunis militum, ac [6] præfectis, reliquiſq; [7] qui ex urbe amicitiæ cauſſa Cæſarem ſecuti, magnum periculum miſerabantur, quod non magnum in re militari uſum habebant: quorum alius alia cauſſa illata, quam ſibi ad proficiſcendum neceſſariam eſſe diceret, petebat ut ejus voluntate diſcedere liceret. Nonnulli pudore adducti, ut timoris ſuſpicionem vitarent, remanebant. Hi neq; vultum fingere, neq; interdum lacrymas tenere poterant: abditi in tabernaculis aut ſuum fatum querebantur, aut cum familiaribus ſuis commune periculum miſerabantur: vulgo totis caſtris teſtamenta obſignabantur: horum vocibus ac timore paulatim etiam ii qui magnum in caſtris uſum habebant, milites, centurioneſq; quique equi-

NOTÆ.

[1] *Dubis.*] Sic dicendus, non *Adduaſdubis* urbemque interſecat, *le Doux.*

[2] *Hunc murus circumdatus arcem efficit.*] Ibidem arx eſt poſita, & muri illius nonnullæ etiamnum reliquiæ viſuntur.

[3] *Ibi præſidium collocat.*] *Præſidium dictum eſt, quod præſidebant aliquo in loco extra caſtra, quo tutior eſſet regio.* Varro.

[4] *Qui ingenti magnitudine.*] Idem dicit libro VI. Idem Pomponius Mela. Idem Tacit. lib. de moribus Germanorum.

[5] *Tribunis militum.*] Tribuni militum dicti, autore Varrone, quaſi terni, quod tres primis temporibus eſſent in legione, cum legio trium millium eſſet. Imperabant peditibus, non etiam equitibus. Tribuni autem illo tempore non ſolum erant comitiati, id eſt, à populo in comitiis delecti, ſed rufuli, ut ait Aſconius, id eſt, in exercitu ab imperatore facti, qui hæc munia ſuis amicis & gratiæ, non virtuti concedebat. In quo peccâſſe videtur Cæſar, magnam inde terroris & ſeditionis exercitus cauſam nactus. Sed neque hoc poſteà Romanos imperatores, quominus idem facerent, deterruit. Siquidem Vegetius tribunorum duo genera dicit: *Eſt major qui per epiſtolam ſacram imperatoris judicio deſtinatur, & minor qui ex labore provenit.*

[6] *Præfectis.*] Præfecti quidem varii erant. Hic tamen præfectos legionis innuere videtur, quorum ſumma erat abſente legato autoritas.

[7] *Qui ex urbe amicitiæ cauſſa.*] Plutarchus ſcribit hos ad delicias & queſtum abuſuros expeditione Cæſaris ad hoc bellum veniſſe. Quod & exemplo Trebatii conſtat, quem aliquando Cæſar joco ſcribit Ciceroni, ſe regem Galliæ factu-

rum,

tatui præerant, perturbabantur. Qui ſe ex his minùs timidos exiſtimari volebant, non ſe hoſtem vereri, ſed anguſtias itineris, & magnitudinem ſylvarum quæ inter eos atq; Arioviſtum intercederent, aut rem frumentariam, ut ſatis commodè ſupportari poſſet, timere dicebant. Nonnulli etiam Cæſari renuntiabant, cum caſtra moveri ac ſigna ferri juſſiſſet, [1] non fore dicto audientes milites, neq; propter timorem ſigna laturos.

XL. Hæc quum animadvertiſſet Cæſar, [2] convocato concilio, omniumq; ordinum ad id concilium adhibitis centurionibus, vehementer eos incuſavit: primùm, quod aut quam in partem, aut quo conſilio ducerentur, ſibi quærendum aut cogitandum putarent. Arioviſtum, ſe conſule, cupidiſſimè populi R. amicitiam appetiſſe: cur hunc tam temerè quiſquam ab officio diſceſſurum judicaret? Sibi quidem perſuaderi, cognitis ſuis poſtulatis, atq; æquitate conditionum perſpecta, eum neq; ſuam, neq; pop. R. gratiam repudiaturum. Quod ſi furore atq; amentia impulſus bellum intuliſſet, quid tandem vererentur? aut [3] cur de ſua virtute, [4] aut de ipſius diligentia deſperarent? [5] Factum ejus hoſtis periculum patrum noſtrorum memoria, quum Cimbris & Teutonis à C. Mario pulſis, non minorem laudem exercitus, quam ipſe imperator meritus videbatur: [6] factum etiam nuper in Italia, [7] ſervili tumultu, quos tamen aliquis uſus ac diſciplina, quam à nobis accepiſſent, ſublevaret. Ex quo judicari poſſet, quantum haberet in ſe boni conſtantia: propterea quod quos aliquandiu [8] inermes ſine cauſſa timuiſſent, hos poſtea armatos ac victores ſuperâſſent. Denique hos eſſe Germanos, quibuſcum ſæpenumerò Helvetii congreſſi non ſolum in ſuis, ſed etiam in illorum finibus, plerumq; ſuperâſſent, qui tamen pars eſſe noſtro exercitui non potuerint. Si quos

NOTÆ.

[1] *Non fore dicto audientes milites.*] Dio ſcribit in vulgus hoc emanâſſe, quod bellum injuſtum, injuſſu populi R. & propter ambitionem ſuſciperent.

[2] *Convocato concilio, omniumq; ordinum,* &c.] Concilium erat extraordinarium. Nam vulgo primi tantum vocabantur centuriones. Duo autem erant in manipulo centuriones, cumque eſſent XXX. in legione manipuli, erant omninò in legione IX centuriones.

[3] *Cur de ſua virtute.*] Militum.

[4] *Aut de ipſius diligentia.*] Cæſaris. Modo orationis tollatur ambiguitas, an *ſua*, an *ipſius* dicatur, nihil refert, neq; perpetuæ ſunt de ea re Grammaticorum leges.

[5] *Factum ejus hoſtis periculum.*] Ante annos XLIV aut XLV. Anno enim IↃCL Marius Teutones devicit: anno autem DCXCIV hæc à Cæſare gerebantur.

[6] *Factum etiam nuper in Italia.*] Vegetius lib. III. cap. XII. *Inimici ſi ante à nobis ſuperati ſunt, commemorandum.* Illud autem periculum factum fuerat ante annos quatuordecim, cum in ſervili bello Germanicas cohortes, ſtulta feceſſione à reliquis Spartaci copiis divulſas, Conſul Gellius, autore Plutarcho, repentino impetu oppreſſit. Quæ adeò clades minus eorum ignaviæ quam arrogantiæ fuit tribuenda. Sed hoc confirmandorum ſuorum cauſa reticet Cæſar.

[7] *Servili tumultu.*] Quid ſit tumultus indicat Cicero VIII. Philippica: *Quid eſt enim tumultus niſi perturbatio tanta, ut major timor oriatur? Unde etiam nomen ductum eſt tumultus. Itaque majores noſtri tumultum Italicum, quod domeſticus, tumultum alterum Gallicum, quod erat Italiæ finitimus; præterea nullum tumultum nominabant.*

[8] *Inermes.*] Primitùs enim ſine armis erant. Poſtea vero ex ferro ergaſtulorum fabricatis enſibus & telis, ſe armaverunt illi ſervi.

adverſum

adversum prælium & fuga Gallorum commoveret, hos, si quærerent, reperire posse, diurnitate belli defatigatis Gallis, Arioviſtum, quum multos menses castris ac paludibus se continuisset, neq; sui potestatem fecisset, desperantes jam de pugna & dispersos subito adortum, magis ratione ac consilio quam virtute vicisse. [2] Cui rationi contra homines barbaros atq; imperitos locus fuisset, hac ne ipsum quidem sperare nostros exercitus capi posse. Qui suum timorem in rei frumentariæ simulationem, angustiasq; itinerum conferrent, facere arroganter, quum aut de officio Imperatoris desperare, aut ei præscribere viderentur. Hæc sibi esse curæ: frumentum Sequanos, [1] Leucos, Lingones subministrare, jamq; esse in agris frumenta matura. De itinere ipsos brevi tempore judicaturos. Quod non fore dicto audientes, neq; signa laturi dicantur, nihil se ea re commoveri: scire enim quibuscumq; exercitus dicto audiens non fuerit, aut male re gesta fortunam defuisse, aut aliquo facinore comperto avaritiam esse convictam: suam innocentiam perpetua vita [2] felicitatem Helvetiorum bello esse perspectam. Itaq; se, quod in longiorem diem collaturus esset, [3] repræsentaturum, & proxima nocte de quarta vigilia castra moturum, ut quamprimùm intelligere posset, utrum apud eos pudor atq; officium, an timor, plus valeret. Quod si præterea nemo sequatur, tamen se cum sola [4] decima legione iturum, de qua non dubitaret, sibiq; eam [5] Prætoriam cohortem futuram. Huic legioni Cæsar & indulserat præcipuè, & propter virtutem confidebat maxime.

Interpretatio.

a *Ne ipsum quidem* Arioviſtum *sperare nostros exercitus posse circumveniri ista arte quæ prævaluisset adversus homines barbaros & rudes* rei militaris.

NOTÆ.

[1] *Leucos.*] Leuci sunt Tullenses: quod probatur ex Itinerario Antonini. *Tullo id est, Leucorum*, ex aliis item locis plurimis. Ipse Ptolemæus ponit urbes Leucorum Tullum & Nasium.

[2] *Felicitatem.*] Hæc est quæ nisi virtuti bellicæ juncta fuerit, nihil sit bello, quam Cicero in orat. pro M. Marcello scribit maximam partem quasi suo jure sibi vindicare; & quicquid est prospere gestum, id pene omne ducere suum, quam propter Maximo, Marcello, Scipioni, Mario & cæteris magnis imperatoribus sæpiùs imperia mandata atque exercitus esse commissos, cui etiam ubique ipse Cæsar tantum tribuit.

[3] *Repræsentaturum.*] Se facturum in præsentia quod in alium diem cæteroqui fuisset dilaturus. Repræsentare enim verbum est juris pro ante diem præstare aut solvere. Ita Cic. lib. v. Epist. ad Famil. *Neque expectare temporis medicinam, quam repræsentare ratione possimus.* Et lib. XVI. ad Tironem: *Conserva te mihi: dies promissorum adest, quam etiam repræsentabo, si adveneris.* Item Philipp. II. *Quin etiam corpus libenter obtulerim, si repræsentari morte mea libertas civitatis potest.*

[4] *Decima legione.*] Sic dicta ab ordine delectus. Quæ porro causa sit cur tantoperè illi cohorti, seu potius legioni, quam pro cohorte prætoria fuerit habiturus, confideret, quærunt nonnulli, quod nihil admodum antea Cæsar gesserit, neq; hæc legio gessisse scribatur aut majora fuisse in bello Helvetico ausa, frustra: nam vel illa legio constabat ex amicis Cæsaris, vel tribuni Centurionesq; erant ejus amici, vel prælio contra Helvetios insignis fuerat ejus opera, vel aliquo alio bello.

[5] *Prætoriam cohortem.*] Prætoria cohors dicebatur, quod à Prætore non discederet, ut affirmat Festus. Sed non omnes Imperatores talem habuerunt, ut patet vel ex eo loco: Si enim Cæsar habuisset, non sine

XLI. Hac oratione habita, mirum in modum [1] converſæ ſunt omnium mentes, ſummaq; alacritas & cupiditas belli gerendi innata eſt: princepſq; decima legio per tribunos militum ei gratias egit, quod de ſe optimum judicium feciſſet, ſeq; eſſe ad bellum gerendum paratiſſimam confirmavit. Inde reliquæ legiones per tribunos militum & [2] primorum ordinum centuriones egerunt uti Cæſari ſatisfacerent, ſe neq; unquam dubitâſſe, neq; timuiſſe, neq; de ſumma belli ſuum judicium, ſed Imperatoris eſſe, exiſtimaviſſe. Eorum ſatisfactione accepta, & itinere exquiſito per Divitiacum, quod ex aliis Gallis ei maximam fidem habebat, ut millium amplius quadraginta circuitu locis apertis exercitum duceret, de quarta vigilia, uti dixerat, profectus eſt. Septimo die, quum iter non intermitteret, ab exploratoribus certior factus eſt Arioviſti copias à noſtris [3] millibus paſſuum IV & XX abeſſe.

XLII. Cognito Cæſaris adventu Arioviſtus legatos ad eum mittit, quod antea de colloquio poſtulâſſet, id per ſe fieri licere, quoniam propiùs acceſſiſſet, ſeq; id ſine periculo facere poſſe exiſtimaret. Non reſpuit conditionem Cæſar: jamq; eum ad ſanitatem reverti arbitrabatur, quum id quod antea petenti denegâſſet, ultro polliceretur: magnamq; in ſpem veniebat, pro ſuis tantis populiq; R. in eum beneficiis, cognitis ſuis poſtulatis, fore uti pertinacia deſiſteret. Dies colloquio dictus eſt ex eo die quintus. Interim quum ſæpe ultro citroq; legati inter eos mitterentur, Arioviſtus poſtulavit ne quem peditem ad colloquium Cæſar adduceret: vereri ſe ne per inſidias ab eo circumveniretur: uterq; cum equitatu veniret: alia ratione ſe non eſſe venturum. Cæſar quod nec colloquium interpoſita cauſſa tolli volebat, neq; ſalutem ſuam Gallorum [4] equitatu committere audebat: commodiſſimum eſſe ſtatuit, omnibus equis Gallis equitibus detractis, legionarios eo milites legionis decimæ, cui quammaximè confidebat, imponere, ut præſidium quam amiciſſimum, ſi quid opus facto eſſet, haberet. Quod quum fieret, non irridicule quidam ex militibus decimæ legionis dixit: Plus, quam pollicitus eſſet, Cæſarem facere: pollicitum

NOTÆ.

magna cohortis illius prætoriæ ignominia dicturus fuit illam decimam legionem cohortis prætoriæ loco futuram. Cujus autor fuiſſe videtur Scipio Africanus, qui fortiſſimum quemq; delegit qui à bello non abeſſet, cæteris militiæ muneribus vacaret. Talis autem cohors videtur ſic dicta, non conſularis aut imperatoria, quod veteres omnes magiſtratum cui pareret exercitus, prætorem appellarent. Plures poſtea cohortes prætorias habuerunt Imperatores, primo quidem firmamentum imperii, deinde perniciem. Cohors Prætoria ſimilis regiorum cuſtodum cohorti. *Regiment des Gardes.*

[1] *Converſæ ſunt omnium mentes.*] Dio aſſerit adeò contradicere auſum eſſe neminem, ut qui in ſuſpicionem Cæſari venerant, quaſi rumorum illorum autores, in primis aſſentirentur.

[2] *Primorum ordinum centuriones.*] Ii ſunt, centurio primipili, primus principum centurio, primus haſtatorum.

[3] *Millibus paſſuum* IV *&* XX *abeſſe.*] Sex leucas vel circiter.

[4] *Equitatu.*] Sic ſolet Cæſar pro *equitatui* in dandi caſu, ut ſupra cognitum eſt ex A. Gellio, & ab ipſo confirmatum fuit, non tantum noſtri Cæſaris, ſed etiam Virgilii teſtimonio.

in

in cohortis prætoriæ loco decimam legionem habiturum, [a] [1] ad equum reſcribere.

XLIII. Planities erat magna, & in ea tumulus terreus ſatis grandis. Hic locus æquo fere ſpatio ab caſtris utriſq; aberat: eo, ut erat dictum, ad colloquium venerunt. Legionem Cæſar, quam equis devexerat, paſſibus CC ab eo tumulo conſtituit: itemq; equites Arioviſti pari intervallo conſtiterunt. Arioviſtus, ut ex equis colloquerentur, & præter ſe, denos ut ad colloquium adducerent, poſtulavit. Ubi eo ventum eſt, Cæſar initio orationis ſua Senatuſq; in eum beneficia commemoravit: [2] quod rex appellatus eſſet à Senatu, quod amicus, [3] quod munera ampliſſima miſſa: quam rem & paucis contigiſſe, & à Romanis pro maximis hominum officiis conſueviſſe tribui docebat: illum, quum neq; aditum, neq; cauſſam poſtulandi juſtam haberet, beneficio ac liberalitate ſua ac Senatus ea præmia conſecutum. Docebat etiam, quam veteres, quamq; juſtæ cauſſæ neceſſitudinis ipſis cum Æduis intercederent: quæ Senatuſconſulta, quoties, quamq; honorifica in eos facta eſſent: ut omni tempore totius Galliæ principatum Ædui tenuiſſent, prius etiam quam noſtram amicitiam appetiſſent: populi R. hanc eſſe conſuetudinem, ut ſocios atq; amicos non modo ſui nihil deperdere, ſed gratia, dignitate, honore auctos velit eſſe: [b] quod vero ad amicitiam populi R. attuliſſent, id iis eripi, quis pati poſſet? Poſtulavit deinde eadem quæ legatis in mandatis dederat, ne aut Æduis, aut eorum ſociis bellum inferret: obſides redderet: ſi nullam partem Germanorum domum remittere poſſet, at ne quos amplius Rhenum tranſire pateretur.

XLIV. Arioviſtus ad poſtulata Cæſaris pauca reſpondit: de ſuis virtutibus multa prædicavit: tranſiſſe Rhenum ſeſe non ſua ſponte, ſed rogatum & accerſitum à Gallis: non ſine magna ſpe magniſq; præmiis domum propinquoſq; reliquiſſe, ſedes habere in Gallia ab ipſis conceſſas:

INTERPRETATIO.

a *Allegere inter equites.*

b *At quis poſſet ferre illud ipſis tolli quod jam habuiſſent, etiam* antequam *facti fuiſſent amici populi Romani?*

NOTÆ.

[1] *Ad equum reſcribere*] Vocabulum militare, cum de peditibus fiebant equites, imo & reſcribi dicebatur, cum de legionibus profligatis aliæ fiebant legiones. Sic Livius lib. IX. *Delectus prope omnium voluntariorum fuit, reſcriptæ ex eodem milite novæ legiones.*

[2] *Quod rex appellatus eſſet*, &c.] T. Livius lv. Decade, ſcribit neminem ſolitum eſſe *regem* & *amicum* à Senatu populoq; R. appellari, niſi qui optime de Republ. meritus eſſet. Et lib. I. de bello civili, Cæſar reprehendit Lentulum, quod regum appellandorum largitionibus moveretur: nec enim gratis ille regibus honor tribuebatur.

[3] *Quod munera ampliſſima miſſa.*] Cum multis locis habentur illorum publicorum munerum ſpecimina, tum apud Tacitum lib. IV. Annal. *Cognitis dehinc Ptolemæi per id bellum ſtudiis, repetitus ex vetuſto mos, miſſuſq; è ſenatoribus qui Scipionem eburneum, togam pictam, antiqua patrum munera daret, regemq; & ſocium utq; amicum appellaret.* Sed non intra hæc munera conſtitit liberalitas Cæſaris, ſi fides eſt Suetonio, qui autor eſt eum magno ſtudio reges atq; Provincias per orbem terrarum illexiſſe, aliis millia captivorum dono offerentem, aliis extra Senatus populiq; autoritatem quo vellent & quoties vellent auxilia ſubmittentem. Sed hic Cæſar gratiæ ſibi apponi poſtulat, ut ſupra dictum eſt, quod fortunæ & dignitatis ſuæ amplificandæ cauſa fecerat.

obſides

obſides eorum voluntate datos: ſtipendium capere jure belli, quod victores victis imponere conſueverint: non ſeſe Gallis, ſed Gallos ſibi bellum intuliſſe: [1] omnes Galliæ civitates ad ſe oppugnandum veniſſe, ac contra ſe caſtra habuiſſe: eas omnes copias uno abs ſe prælio fuſas ac ſuperatas eſſe: ſi iterum experiri velint, paratum ſe decertare: ſin pace uti malint, iniquum eſſe de ſtipendio recuſare, quod ſua voluntate ad id tempus pependerint: amicitiam populi R. ſibi ornamento & præſidio, non detrimento eſſe oportere: [2] idq; ſe ea ſpe petiſſe: ſi per populum R. ſtipendium remittatur, & deditii ſubtrahantur, non minus libenter ſeſe recuſaturum pop. R. amicitiam, quam appetierit: quod multitudinem Germanorum in Galliam tranſducat; id ſe ſui muniendi, non Galliæ impugnandæ cauſſa facere: ejus rei teſtimonium eſſe, quod niſi rogatus non venerit, & quod bellum non intulerit, ſed defenderit: [3] ſe prius in Galliam veniſſe, quam populum R. nunquam ante hoc tempus exercitum populi R. Galliæ Provinciæ fines egreſſum: quid ſibi vellet? cur in ſuas poſſeſſiones veniret? [4] Provinciam ſuam eſſe hanc Galliam, ſicuti illam noſtram: ut ſibi concedi non oporteret, ſi in noſtros fines impetum faceret, ſic iterum nos eſſe iniquos, quod in ſuo jure ſe interpellaremus: quod ex SC. Æduos appellatos amicos diceret, non ſe tam barbarum, neq; tam imperitum eſſe rerum, ut non ſciret, [5] neq; bello Allobrogum proximo, Æduos Romanis auxilium tuliſſe, neq; ipſos in his contentionibus, quas Ædui ſecum & cum Sequanis habuiſſent, auxilio populi R. uſos eſſe: debere ſe ſuſpicari, ſimulata Cæſarem amicitia, quod exercitum in Gallia habeat, ſui opprimendi cauſſa habere: quod niſi decedat, aut exercitum deducat ex his regionibus, ſeſe illum non pro amico, ſed pro hoſte habiturum: quod ſi eum interfecerit, multis ſeſe nobilibus, principibuſq; populi Romani gratum eſſe facturum: id ſe ab ipſis per eorum nuncios compertum habere, quorum omnium gratiam atq; amicitiam ejus morte redimere poſſet: quod ſi diſceſſiſſet, ac liberam ſibi poſſeſſionem Galliæ tradidiſſet, magno ſe illum præmio remuneraturum, & quæcumq; bella geri vellet, ſine ullo ejus labore & periculo confecturum.

XLV. Multa à Cæſare in eam ſententiam dicta ſunt, quare negotio

NOTÆ.

[1] *Omnes Galliæ civitates.*] Jactanter, non vere dixit; ſoli enim Ædui & eorum ſocii cum eo congreſſi ſunt.

[2] *Idque ſe ea ſpe petiſſe.*] Eam nempe amicitiam.

[3] *Se prius in Galliam veniſſe.*] Et id mendaciter ab Arioviſto dictum. Domitius enim longe ante Arvernos bello fregerat.

[4] *Provinciam ſuam eſſe hanc Galliam.*] Erat enim Provincia Galliæ Narbonenſis in poteſtate Romanorum jam inde à ſuperioribus temporibus, quo pacto Sequanorum & Æduorum regionem ſuam Provinciam eſſe judicabat Arioviſtus.

[5] *Neque bello Allobrogum proximo.*] Mirum id quidem, cum, teſte Floro, Æduorum querelis opem & auxilium Romanorum flagitantibus, hoc bellum Allobrogicum fuerit ſuſceptum. Hujus enim belli cauſa fuit, quod Salyorum regem elapſum è pugna Allobroges ſuſcepiſſent, Æduorumque agros vaſtaſſent. Fortaſſe acciſæ Æduorum opes non patiebantur ſe huic bello interponere, quamvis ſua cauſa ſuſcepto, aut erant ab eodem hoſte, aut ab alio eorum fines defendendi.

desistere non posset, & neq; suam neq; populi R. consuetudinem pati, ut optime meritos socios desereret: neq; se judicare Galliam potius esse Ariovisti, quam populi R. Bello superatos esse Arvernos & Rutenos à Q. Fabio Maximo, [1] quibus populus R. ignovisset, [2] neq; in Provinciam redegisset, neq; [3] stipendium imposuisset: quod si antiquissimum quodq; tempus spectari oporteret, populi R. justissimum esse in Gallia imperium: si judicium Senatus servari oporteret, [4] liberam debere esse Galliem, [5] quam bello victam, suis legibus uti voluisset.

XLVI. Dum hæc in colloquio geruntur, Cæsari nunciatum est, equites Ariovisti propius tumulum accedere, & nostros adequitare, lapides telaq; in nostros conjicere. Cæsar loquendi finem fecit, seq; ad suos recepit, suisq; imperavit, ne quod omnino telum in hostes rejicerent: nam, etsi sine ullo periculo legionis delectæ cum equitatu prælium fore videbat; tamen committendum non putabat, ut pulsis hostibus dici posset, eos à se per fidem in colloquio circumventos. Posteaquam in vulgus militum elatum est, qua arrogantia in colloquio Ariovistus usus, omni Gallia Romanis interdixisset, impetumq; in nostros ejus equites fecissent, eaq; res colloquium diremisset; multo major alacritas studiumq; pugnandi majus exercitui injectum est.

XLVII. Biduo post Ariovistus legatos ad Cæsarem mittit, velle se de his rebus quæ inter eos agi cœptæ, neq; perfectæ essent, agere cum eo: uti aut iterum colloquio diem constitueret: aut, si id minus vellet, ex suis legatis aliquem ad se mitteret. Colloquendi Cæsari causa visa non non est, & eo magis, quod pridie ejus diei Germani retineri non potuerant, quin in nostros tela conjicerent. Legatum ex suis sese magno cum periculo ad eum missurum, & hominibus feris objecturum existimabat. Commodissimum visum est, Caium Valerium Procillum Caii Valerii Caburi filium, summa virtute & humanitate adolescentem,

NOTÆ.

[1] *Quibus populus R. ignovisset.*] Ignovisse dicebatur populus R. cum populos liberos relinquebat, suisque uti legibus & suos magistratus patrio more creare permittebat. Mirum tamen quod præter consuetudinem Romani ignoverint: certe illam veniam magna ignominia commutaverunt, cum Domitius Ænobarbus & Fabius Maximus iis quibus dimicaverant in locis saxeas turres exstruxere, & desuper exornata armis hostilibus trophæa fixere. Autor Florus.

[2] *Neque in Provinciam redegisset.*] Tum in Provinciam redigebant; cum ademptis legibus, & Romano magistratui & vectigalibus subjiciebantur populi.

[3] *Stipendium.*] A stipe pendenda dictum. Aut certum, cum certa pecunia imperabatur, aut incertum, quod in portubus, pascuis & agris exigebatur. Dicuntur etiam sed alio sensu stipendia quæ accipiunt milites, atque etiam anni militiæ; ut habere duo vel tria stipendia, est duos vel tres annos militasse.

[4] *Liberam debere esse Galliam.*] Arvernos & Rutenos intelligit, qui ante aliquot annos à Romanis victi fuerant, & postea cum Sequanis conjuncti, cum Germanos accersivissent, eorumdem gravissimum jugum experiebantur.

[5] *Quam bello victam suis legibus uti voluisset.*] Id est, suis propriis quibus antea utebatur, non autem Romanis quæ ipsi alienæ erant, quibus tamen necesse erat eos populos uti, quos Romani in Provinciam redegissent.

(1 cujus

([1] cujus pater à Caio Valerio Flacco civitate donatus erat) & [2] propter linguæ Gallicæ ſcientiam, [a] qua multa jam Arioviſtus longinqua conſuetudine utebatur, & quod in eo peccandi Germanis cauſſa non eſſet, ad eum mittere: & M. Mettium, [3] qui hoſpitio Arioviſti uſus erat. His mandavit, ut quæ diceret Arioviſtus, cognoſcerent, & ad ſe referrent. Quos quum apud ſe in caſtris Arioviſtus conſpexiſſet, exercitu ſuo præſente, clamavit: Quid ad ſe venirent? an ſpeculandi cauſſa? Conantes dicere prohibuit, & in catenas conjecit.

XLVIII. Eodem die caſtra promovit, & millibus paſſuum VI à Cæſaris caſtris ſub monte conſedit. Poſtridie ejus diei præter caſtra Cæſaris ſuas copias tranſduxit, & millibus paſſuum II ultra eum caſtra fecit, eo conſilio, uti frumento commeatuq; qui ex Sequanis & Æduis ſupportaretur, Cæſarem intercluderet. Ex eo die dies continuos V [4] Cæſar pro caſtris ſuas copias produxit, & aciem inſtructam habuit, ut ſi vellet Arioviſtus prælio contendere, ei poteſtas non deeſſet. Arioviſtus his omnibus diebus exercitum caſtris continuit, equeſtri prælio quotidie contendit. [5] Genus hoc erat pugnæ, quo ſe Germani exercuerant.

INTERPRETATIO.

a *Qua Arioviſtus jam utebatur plurimum ex longo uſu.*

NOTÆ.

[1] *Cujus pater à C. Valerio Flacco civitate donatus erat.*] Apud gentes quæ in Romanorum erant imperio, magni privilegii loco erat, jus civium Romanorum obtinere. Propterea C. Valerius Procillus dicebatur, quia pater ejus à C. Valerio Flacco civitate fuerat donatus. Solebant enim illi novi Romani cives, ſuorum patronorum nomina aſſumere.

[2] *Propter linguæ Gallicæ ſcientiam.*] Et hoc argumento eſſe poteſt, quod non eadem lingua Gallica erat cum Germanica. Siquidem conſuetudini longinquæ quam Arioviſtus cum Gallis habuerat, tribuitur ejus Gallici ſermonis cognitio.

[3] *Qui hoſpitio.*] Privatum hoc erat hoſpitium quod Græce dicitur, ἰδιοξενία. Inde autem nata hoſpitia, quod apud antiquos nullus diverſoriorum erat uſus. Itaq; ſingulæ paulo clariores familiæ cum exteris jus hoſpitii contrahebant, quod poſteritati hæreditarium relinquebant. Apud Homerum Glaucus & Diomedes hoſpites ſe eſſe agnoſcunt: Μοι ξεῖνος πατρόθεν ἐσσι παλαιός. *Mihi hoſpes paternus es antiquus*: cujus hoſpitii vis tanta fuit, ut media in acie, fervente pugna, alter ab altero manus abſtinuerit, atq; etiam arma inter ſe permutaverint, tamquam mutuis muneribus inter ſe certantes, tametſi alter horum ænea pro aureis acceperit. Sed Arioviſtus barbarus jura hoſpitii nihil dubitavit violare, haud veritus Jovem ejus juris vindicem, ut putabant,

Jupiter, hoſpitibus nam te dare jura loquuntur.

Ad hoſpitii porro agnitionem abaculis fortuito ruptis utebantur, quorum ſibi quiſq; partem retinebat.

[4] *Cæſar pro caſtris,* &c.] Veget. lib. iii. cap. XVIII. *Semper ſtudere debes ut prior inſtruas aciem, quia ex arbitrio tuo potes facere quod tibi utile judicas, cum nullus obſiſtit: deinde tuis auges confidentiam, & adverſariis fiduciam minuis, quia fortiores videntur qui provocare non dubitant; inimici autem incipiunt formidare qui vident contra ſe acies ordinari.*

[5] *Genus hoc erat pugnæ.*] Idem nec ſemel fecerunt Romani & ante & poſt. Ipſe Cæſar lib. iii. de bello civ. Adoleſcentes expeditos, electos ad pernicitatem, armis inter equites præliari jubebat. Lib. VII. horum Comment. *Cum equitatu expeditiſq; qui inter pedites præliari conſueſſent.* Item ibid. *Trans Rhenum in Germaniam mittit, equiteſq; ab iis accerſit & levis armaturæ pedites, qui inter eos præliari conſueverunt.* Tacitus idem habet in lib. de morib. Germ. Item Ammianus lib. XV. Veget. lib. iii. cap. XVI. Oroſius lib. IV. cap. XVIII. Itemque Pauſanias in Phocicis.

Equitum millia erant VI, totidem numero pedites velociſſimi ac fortiſſimi, quos ex omni copia ſinguli ſingulos ſuæ ſalutis cauſſa delegerant. Cum his in prælíis verſabantur: ad hos ſe equites recipiebant: hi, ſi quid erat durius, concurrebant: ſi qui graviore vulnere accepto, equo deciderant, circumſiſtebant: ſi quo erat longius prodeundum, aut celerius recipiendum, tanta erat horum exercitatione celeritas, ut jubis equorum ſublevati curſum adæquarent.

XLIX. Ubi eum caſtris ſeſe tenere Cæſar intellexit, ne diutius commeatu prohiberetur, ultra eum locum, quo in loco Germani conſederant, circiter paſſus DC ab his caſtris idoneum locum delegit, acieq; triplici inſtructa, ad eum locum venit. [1] Primam & ſecundam aciem in armis eſſe tertiam caſtra munire juſſit. Hic locus ab hoſte circiter paſſus DC, uti dictum eſt, aberat: eo celeriter hominum numerum [2] XVI millia expedita cum omni equitatu Arioviſtus miſit, quæ copiæ noſtros perterrerent, & munitione prohiberent. Nihilo ſecius Cæſar, ut ante conſtituerat, duas acies hoſtem pulſare, tertiam opus perficere juſſit. Munitis caſtris duas ibi legiones reliquit, & [3] partem auxiliorum: quatuor reliquas in caſtra majora reduxit.

L. Proximo die, inſtituto ſuo Cæſar ex caſtris utriſq; copias ſuas eduxit: paullulumq; à majoribus progreſſus aciem inſtruxit, hoſtibuſq; pugnandi poteſtatem fecit. Ubi ne tum quidem eos prodire intellexit, circiter meridiem exercitum in caſtra reduxit. Tum demum Arioviſtus partem ſuarum copiarum, quæ caſtra minora oppugnaret, miſit: [4] acriter utrimq; uſq; ad veſperum pugnatum eſt. Solis occaſu ſuas copias Arioviſtus, multis & illatis & acceptis vulneribus, in caſtra reduxit. Quum ex captivis quæreret Cæſar, quamobrem Arioviſtus prælio non decertaret, hanc reperiebat cauſſam: Quod apud Germanos ea conſuetudo eſſet, ut [5] matres familias eorum ſortibus & vaticinationibus declararent, utrum prælium

NOTÆ.

[1] *Primam & ſecundam*, &c.] Veget. lib. I. cap. XXV. *Si hoſtis incumbat, tunc omnes equites & media pars peditum ad pulſandum impetum ordinantur, reliqui poſt ipſos ductis foſſis muniunt caſtra.*

[2] *XVI. Millia expedita.*] Vacua impedimentis, vel leviter armata.

[3] *Partem auxiliorum.*] Quæ ſint auxilia ſic Vegetius explicat lib. II. cap. I. *Ipſi pedites in duas diviſi ſunt partes, hoc eſt in auxilia & legiones; ſed auxilia à ſociis vel fœderatis gentibus mittebantur. In auxiliis minor, in legionibus longe amplior conſuevit militum numerus aſcribi.* Item: *Legionibus ſemper auxilia, tamquam levis armatura, in acie jungebantur, ut in his præliandi magis adminiculum eſſet, quam principale ſubſidium.*

[4] *Acriter utrimq; pugnatum eſt.*] Dio lib. XXXVIII. refert Arioviſtum propemodum caſtris Romanorum eſſe potitum; quo ſucceſſu elatum, ſpretis mulierum vaticinationibus, prælium ſequenti die non detractaſſe.

[5] *Matres familias.*] Tacit. lib. de moribus Germ. ſcripſit, eos feminis ineſſe etiam ſanctum aliquid & providum putare, nec aut earum conſilia aſpernari, aut reſponſa negligere. Plutarchus autem memoriæ prodidit ſacras mulieres, inſpectis fluviorum vorticibus, fluentorumq; gyris & murmuribus, futura prædicere conſueſſe. Tacitus vero II. annal. meminit Velledæ virginis, quæ latè imperitabat, vetere apud Germanos more, quo pleraſq; feminarum fatidicas, &, augeſcente ſuperſtitione, arbitrentur Deas.

com-

committi ex uſu eſſet, necne: eas ita dicere, [1] Non eſſe fas Germanos ſuperare, ſi ante novam lunam prælio contendiſſent.

LI. Poſtridie ejus diei Cæſar præſidio utriſq; caſtris, quod ſatis eſſe viſum eſt, relicto, [2] omnes alarios in conſpectu hoſtium, pro caſtris minoribus conſtituit, quod minus multitudine militum legionariorum pro hoſtium numero valebat, ut ad ſpeciem alariis uteretur. Ipſe triplici inſtructa acie uſq; ad caſtra hoſtium acceſſit. Tum demum neceſſario Germani ſuas copias è caſtris eduxerant, generatimq; conſtituerunt paribuſq; intervallis [3] Harudes, Marcomanos, Triboccos, Vangiones, Nemetes, Seduſios, Suevos; omnemq, aciem ſuam [4] rhedis & carris circumdederunt, ne qua ſpes in fuga relinqueretur. Eo mulieres impoſuerunt, quæ in prælium proficiſcentes milites, paſſis crinibus flentes implorabant, ne ſe in ſervitutem Romanis traderent.

LII. Cæſar ſingulis legionibus ſingulos legatos & [5] quæſtorem præfecit, uti eos teſtes ſuæ quiſq; virtutis haberet. Ipſe à dextro cornu, quod eam partem minime firmam hoſtium eſſe animadverteret, prælium commiſit. Ita noſtri acriter in hoſtes ſigno dato impetum fecerunt; itaq; hoſtes repente celeriterq; procurrerunt, ut ſpatium pila in hoſtes conjiciendi non daretur. Rejectis pilis cominus gladiis pugnatum eſt. At Germani celeriter ex conſuetudine ſua [6] phalange facta, impetus gladiorum

NOTÆ.

[1] *Non eſſe fas Germanos ſuperare*, &c.] Fas eſt jus divinum, unde Virgilius diſcrimen ſtatuis inter fas & jus, lib. Georg.

Quin etiam feſtis quædam exercere diebus
Fas & jura ſinunt.——

Si vero quid nolit Deus fieri, id certe videtur ἀδύνατον, impoſſibile. Sic item de Germanis habet Tacitus: *Coeunt, niſi quid fortuitum & ſubitum inciderit, certis diebus, cum aut inchoatur luna aut impletur: nam agendis rebus hoc auſpicatiſſimum initium credunt.* Cujus ſuperſtitionis ipſi Græci immunes non fuerunt: ſiquidem erat in Lycurgi legibus, ne ante plenilunium cum exercitu exirent. Propterea autem properavit pugnare Cæſar, ut notat Frontinus, ut acie commiſſa, religione hoſtes impediret. Sic Veſpaſianus ſabbathorum die Judæos vicit.

[2] *Omnes alarios.*] Per alarios intelligit auxiliares, qui in hoc bello maximam partem erant equites & Galli, quibus ideo ad ſpeciem uſus eſt, quia paucas habebat legiones, ſed quia alariis, qui maximam partem Galli erant, parum fidebat, noluit habere legionariis immixtos, ſed proximos. Dicti ſunt alarii, quod acies iis hinc & inde equitibus protegeretur, ut alis aves.

[3] *Harudes*, &c.] De gentibus illis nihil certi habetur, niſi Vangiones ubi nunc eſt Vormatia, Nemetes vero, ubi eſt Spira, tandem conſediſſe. Notitia imperii R. occidentalis, ſeu potius Provinciarum Romanarum imperii occidentalis cujus autor exiſtimatur Marianus Scotus ſic habet: *Civitas Vangionum: hæc eſt Vormatia.* Ptolomæus habet *Vangiones: Borbetomagus*, id eſt, *Worms.* Fruſtra vero eſt Cluverius qui bene magna de antiquis Germanorum populis volumina conſcripſerit, quod nec amplius ſylvæ ſint quas integras dicuntur incoluiſſe, neq; ipſi ſedibus ſuis ſatis conſtiterint. Strabo vero hoc enumerat ordine Rheni accolas, Helvetios, Sequanos, Mediomatrices, quorum in locum Tribocchi natione Germani, relictis ſedibus trajectoque Rheno venerint. Hi videntur eſſe Alſati.

[4] *Rhedis & carris circumdederunt.*] Quintilianus: *Rheda vocabulum Gallicum, quo tamen Cicero utitur. Carra autem neutrius generis eſſe conſuetudine perſuaſum eſt. Siſenna, Cæſar maſculino genere efferunt.*

[5] *Quæſtorem præfecit.*] Quæſtores à quærendo dicti, quod pecunias publicas quærerent & reconderent. Ut plurimum habebat Conſul vel Proconſul Quæſtorem unum.

[6] *Phalange facta*, &c.] Oroſius ſcripſit Germanos coacto in unum agmine, ſcutiſq; ſupra caput contextis ad irrumpendam Romanorum aciem totos undiq; perſtrinx-

exceperunt. Reperti ſunt complures noſtri milites qui in phalanges inſilirent, & ſcuta manibus revellerent, & deſuper vulnerarent. Quum hoſtium acies à ſiniſtro cornu pulſa, atq; in fugam converſa eſſet, à dextro cornu vehementer multitudine ſuorum noſtram aciem premebant. Id quum animadvertiſſet [1] P. Craſſus adoleſcens, qui equitatu præerat, quod expeditior erat, quam hi qui inter aciem verſabantur, tertiam aciem laborantibus noſtris ſubſidio miſit.

LIII. Ita prælium reſtitutum eſt, atq; omnes hoſtes terga verterunt, neque prius fugere deſtiterunt, quam ad flumen Rhenum [2] millia paſſuum ex eo loco circiter quinquaginta pervenerunt. Ibi perpauci aut viribus confiſi tranſnatare contenderunt, aut lintribus inventis, ſalutem ſibi petierunt. In his fuit Arioviſtus, qui naviculam deligatam ad ripam nactus ea profugit: reliquos omnes equites conſecuti noſtri interfecerunt. [3] Duæ fuerunt Arioviſti uxores, una Sueva natione, quam domo ſecum adduxerat: altera [4] Norica, regis Vocionis ſoror, quam in Gallia duxerat à fratre miſſam: utraq; in ea fuga periit: duæ filiæ harum, altera occiſa, altera capta eſt. C. Valerius Procillus, quum à cuſtodibus in fuga trinis catenis vinctus traheretur. in ipſum Cæſarem hoſtium equi-

NOTÆ.

iſſe; ſed poſtquam aliqui Romanorum militum ſuper obductam ſaliere teſtudinem, ſcutis ſigillatim velut ſquammis revulſis, deſuper nudos deprehenſorum humeros perfodiſſe. Ibidem Florus ſic habet: *Qui calor in præliando fuerit, nullo magis exprimi poteſt quam quod elatis ſuper caput ſcutis, cum ſe velut teſtudine Barbarus tegeret, ſuper ipſa Romani ſcuta ſalierunt, & inde in jugulos gladii deſcendebant.* Quæ Oroſii & Flori verba tenebras Cæſaris textui pro luce offuderunt. Fatentur enim ſe neſcire interpretes, quomodo id fieret. At Dio quæ ſit illa teſtudo ſatis planis verbis declarat, quidq; barbaris plurimum nocuerit, exponit, nempe quod duraverunt magis Romani, labore vero barbari paulo vehementiore fracti ſunt, neque tamen in fugam ſe dederunt, non quod nollent, ſed quod non poſſent propter laſſitudinem. Conglobati igitur treceni plus minus, & undique ſe ſcutis protegentes rectique ſtantes, ægre moveri poterant ob denſationem, vulneribus eo modo neq; illatis neq; acceptis. Hoc eſt, quod à Cæſare *phalanx*, ab iis *teſtudo* dicitur. Romani primum pila rejecere, ut nulli jam uſui futura, gladiis vero neq; cominus dimicare poterant neque capita hoſtium aſſequi, qua tamen parte facilius vulnerari poterant, ut pote nuda. Complures itaq; mortui ſunt antequam caderent propter denſationem aciei, mortuique nihilominus ſtabant à commilitonibus ſuſtentati.

[1] *P. Craſſus adoleſcens.*] Is M. Craſſi filius magnas res in bello Gallico geſſit, quæ totis his Commentariis commemorantur, & à Cæſare ad patrem in Parthos proficiſcentem cum mille delectis equitibus venit, belloq; Parthico fortiter pugnans, occubuit.

[2] *Millia paſſuum ex eo loco circiter quinquaginta.*] Alii codices habent quinque millia paſſuum, Plutarch. XXXVI millia paſſuum, Eutropius L millia. Hoc ideo fit quia facilis in numeris lapſus, ut & in numero cæſorum qui à Plutarcho & Appiano LXXX millium fuiſſe perhibetur.

[3] *Duæ fuerunt Arioviſti uxores.*] Græcis & Romanis non licuit plures uxores ſimul ducere aut habere, cæteris fere gentibus etiam ſanctiſſimis licuit. Quin. Valentinianus Romanus Imperator Chriſtianus, cum Severam in ſuo matrimonio haberet, ex qua Gratianum Imperatorem filium ſuſceperat, Juſtinam uxorem Severæ ſuperinduxit, quæ ipſi Valentinianum II. peperit, lege prius tamen facta, ut liceret duas uxores legitimo in Matrimonio habere. De Germanis nihilominus ſic proditum à Tacito: *Prope ſoli barbarorum ſingulis uxoribus contenti ſunt, exceptis admodum paucis, qui non libidine, ſed ob nobilit. plurimis nuptiis ambiuntur.*

[4] *Norica.*] De Norico ſupra dictum.

tatum

tatum perſequentem incidit: quæ quidem res Cæſari non minorem, quam ipſa victoria, voluptatem attulit, quod hominem honeſtiſſimum Provinciæ Galliæ, ſuum familiarem & hoſpitem, ereptum è manibus hoſtium, ſibi reſtitutum videbat; neq; ejus calamitate de tanta voluptate & gratulatione quidquam fortuna diminuerat. Is, ſe præſente, [1] de ſe ter ſortibus conſultum dicebat, utrum igni ſtatim necaretur, an in aliud tempus reſervaretur: ſortium beneficio ſe eſſe incolumem.

LIV. Item M. Mettius repertus, & ad eum reductus eſt. Hoc prælio trans Rhenum nuntiato, Suevi, qui ad ripas Rheni venerant, domum reverti cœperunt: quos [2] Ubii, qui proxime Rhenum incolunt, perterritos inſecuti, magnum ex his numerum occiderunt. Cæſar una æſtate, duobus maximis bellis confectis, maturius paullo, quam tempus anni poſtulabat, [3] in hiberna in Sequanos exercitum deduxit: hibernis Labienum præpoſuit: ipſe in citeriorem Galliam [4] ad conventus agendos profectus eſt.

NOTÆ.

[1] *De ſe ter ſortibus conſultum dicebat.*] Quod quomodo fieret, ſic Tacitus explicat lib. de morib. Germ. *Auſpicia ſorteſq; ut qui maxime, obſervant. Sortium conſuetudo ſimplex: virgam frugiferæ arbori deciſam in ſurculos amputant, eoſq; notis quibuſdam diſcretos ſuper candidam veſtem temere ac fortuito ſpargunt. Mox ſi publice conſulatur, ſacerdos civitatis; ſi privatim, ipſe paterfamilias precatus Deos cœlumq; ſuſpiciens ter ſingulos tollit, ſublatos ſecundum impreſſam ante notam interpretatur, ſi prohibuerunt, nulla de eadem re in eundem diem conſultatio.*

[2] *Ubii.*] Qui erant tempore Cæſaris tranſrhenani, Auguſti poſtea tempeſtate eorum voluntate ab Agrippa in ſiniſtram Rheni ripam quæ Gallica eſt, ſunt tranſlati. Poſtea in eorum oppidum Agrippina Claudii conjux, filia Germanici, mater Neronis, in quo ſcilicet genita erat, Veteranos coloniamq; deduci imperavit: cui nomen inditum ex vocabulo ipſius, *Colonia, Agrippina, Cologne.*

[3] *In hiberna.*] Hiberna ſunt ubi hiemant milites, quæ vel urbes ſunt vel caſtra accuratius inſtructa, in quò a ſtativis differunt, in quibus ſub pellibus degebatur, quod ad breve tempus ibi maneretur.

[4] *Ad conventus agendos ipſe profectus eſt.*] Feſtus Pompeius: *Conventus quatuor modis intelligitur; uno, cum quemlibet hominem ab aliquo conventum eſſe dicimus; altero, cum ſignificatur multitudo ex compluribus generibus hominum contracta in unum locum. Tertio, cum à magiſtratu populus judicii cauſa congregatur. Quarto, cum in aliquem locum frequentia hominum ſupplicationis aut gratulationis cauſa colligitur.* Tertio modo intelligendum eſt. Cum enim Cæſar Galliam utramq; tranſalpinam citerioremq; obtineret, in hac quæ pacata erat, nihil aliud agendum quam juriſdictionem habuit, quod fiebat in conventibus. Plutarchus vero ſcribit ibi eum hominum animos captaſſe, quos aut muneribus aut ſpe plenos à ſe dimittebat, nil denegantem quod peteretur, ſic clam Pompeio capientem cives pecunia hoſtium quos armis civium ceperat.

LIBER II.

ARGUMENTUM.

Liber ſecundus expeditiones bellicas quatuor continet, nempe bellum contra Belgas: contra Nervios: contra Atuaticos: contra Armoricos, quos poſtremos ſub ejus auſpiciis debellavit P. Craſſus ejus legatus. Geſta ſunt hæc anno ab urbe condita IↃCXCVII.

I. QUum eſſet Cæſar in citeriore Gallia in hibernis, ita uti ſupra demonſtravimus, crebri ad eum rumores afferebantur, litteriſq; item Labieni certior fiebat, omnes Belgas, quam tertiam eſſe Galliæ partem dixeramus, contra populum R. conjurare, obſideſq; inter ſe dare. Conjurandi has eſſe cauſſas: Primum, quod vererentur, ne, omni pacata Gallia, ad eos exercitus noſter adduceretur: deinde quod ab nonnullis Gallis ſollicitarentur, partim qui Germanos diutius in Gallia verſari nollent, ita populi R. exercitum hiemare atq; inveteraſcere in Gallia moleſte ferebant, partim qui mobilitate & levitate animi novis imperiis ſtudebant: ab nonnullis etiam, quod in Gallia à potentioribus, atq; iis qui ad conducendos homines facultates habebant, vulgo regna occupabantur: qui minus facile eam rem imperio noſtro conſequi poterant.

II. Iis nuntiis litteriſq; commotus Cæſar, duas legiones in citeriore Gallia novas conſcripſit, & inita æſtate in interiorem Galliam qui deduceret, [1] Q. Pedium legatum miſit. Ipſe, quum primum pabuli copia eſſe inciperet, ad exercitum venit. [2] Dat negotium Senonibus, reliquiſq; Gallis qui finitimi Belgis erant, uti ea quæ ad eos gerantur, cognoſcant, ſeq; de his rebus certiorem faciant. Hi conſtanter omnes nuntiaverunt manus cogi, exercitum in unum locum conduci. Tum vero dubitandum non exiſtimavit, quin ad eos duodecimo die proficiſceretur. Re frumentaria proviſa, caſtra movet, diebuſq; circiter xv ad fines Belgarum pervenit.

III. Eo quum de improviſo, celeriuſq; omnium opinione veniſſet, [3] Rhemi, qui proximi Galliæ ex Belgis ſunt, ad eum legatos Iccium &

NOTÆ.

[1] *Q. Pedium legatum.*] Q. Pedius Juliæ ſororis Cæſaris nepos erat, & ab eo poſtea ſcriptus eſt hæres ex quadrante cum L. Pinario, teſte Sueton. Poſt aliquot annos conſulatum cum Cæſare Octav. geſſit, quo in honore deceſſit vir triumphalis. Hujus lege damnati ſunt percuſſores Cæſaris.

[2] *Dat negotium Senonibus.*] Senones populus notus, cujus fines qui noſſe voluerit, diœceſeos eccleſiaſticæ Senonenſis Antiſſiodorenſiſque fines norit, quos duplex illa diœceſis comprehendebat, *Sens.*

[3] *Rhemi.*] Pariter noti de nomine. Caput eorum Durocortorum, *Rheims.*

Ante-

Antebrogium primos civitatis ſuæ miſerunt, qui dicerent, ſe ſuaq; omnia in fidem atq; poteſtatem populi R. permittere, neq; ſe cum Belgis conſenſiſſe, neq; contra populum Rom. omnino conjuraſſe, paratoſq; eſſe & obſides dare, & imperata facere, & oppidis recipere, & frumento cæteriſq; rebus juvare: reliquos omnes Belgas in armis eſſe: [1] Germanoſq; qui cis Rhenum incolunt, ſeſe cum his conjunxiſſe: tantumq; eſſe eorum omnium furorem, ut ne [2] Sueſſones quidem fratres conſanguineoſq; ſuos, qui eodem jure, iiſdem legibus utantur, unum imperium, unumq; magiſtratum cum ipſis habeant, deterrere potuerint, quin cum his conſentirent.

IV. Quum ab his quæreret, quæ civitates, quantæq; in armis eſſent, & quid in bello poſſent, ſic reperiebat: pleroſq; Belgas eſſe ortos à Germanis, Rhenumq; antiquitus tranſductos, propter loci fertilitatem ibi conſediſſe, Galloſq; qui ea loca incolerent, expuliſſe: ſoloſq; eſſe, qui patrum noſtrorum memoria omni Gallia vexata, Teutonos, Cimbroſq; intra fines ſuos ingredi prohibuerint. Qua ex re fieri, uti earum rerum memoria magnam ſibi auctoritatem, magnoſq; ſpiritus in re militari ſumerent. De numero eorum omnia ſe habere explorata Rhemi dicebant, propterea quod propinquitatibus affinitatibuſq; conjuncti, quantam quiſq; multitudinem in communi Belgarum concilio ad id bellum pollicitus ſit, cognoverint. Plurimum inter eos [3] Bellovacos, & virtute, & auctoritate, & hominum numero valere: hos poſſe conficere armata millia centum: pollicitos ex eo numero lecta millia lx, totiuſq; belli imperium ſibi poſtulare. Sueſſones ſuos eſſe finitimos: latiſſimos, feraciſſimoſq; agros poſſidere. Apud eos fuiſſe regem noſtra etiam memoria [4] Divitiacum totius Galliæ potentiſſimum, qui quum magnæ partis harum regionum, tum etiam Britanniæ, imperium obtinuerit: nunc [5] eſſe regem Galbam: ad hunc propter juſtitiam prudentiamq; ſummam totius belli, omnium voluntate, deferri: oppida habere numero xii: polliceri millia armata quinquaginta: [6] totidem Nervios, qui maxime feri inter ipſos habeantur, longiſſimeq; abſint: xv millia [7] Atrebates: [8] Ambianos x millia: [9] Morinos xxv millia:

NOTÆ.

[1] *Germanoſq; qui cis Rhenum incolunt.*] Ii poſtea nominantur Condruſi, Eburones, Cæræſi, Pæmani.

[2] *Sueſſones.*] Populus vel ſolo nomine notus, *ceux de Soiſſons.*

[3] *Bellovacos.*] Bellovaci, *ceux de Beauvais.*

[4] *Divitiacum.*] Is non ſolum Sueſſones, ſed & Ambianos in ſua poteſtate, habuerit, a quibus in Britanniam trajecerit. Sunt enim inter Sueſſones & mare Ambiani.

[5] *Regem Galbam.*] Dio vocat eum Adram. Uter codex fallax, non poteſt ſtatui. Græci enim in exterorum nominibus ſæpe falluntur; certe Galba nomen Romanum eſt.

[6] *Totidem Nervios, &c.*] Hic commemorantur populi quindecim Belgarum, quibus addendi ſunt Rhemi, ut ſint omnino populi ſexdecim. Nervii cum à Cæſare finitimi dicantur eſſe Ambianorum, Atrebatium & Veromanduorum; videntur eſſe Cameracenſes, *ceux de Cambray.*

[7] *Atrebates.*] Quorum urbs dicitur à Ptolemæo Origiacum, *Arras, ceux d'Artois*, vel potius qui nunc Atrebatenſi diœceſi continentur. Nam Audomaropolis, *S. Omer*, quæ nunc eſt in comitatu Arteſiæ, Morinorum eſt.

[8] *Ambianos.*] Quorum urbs dicitur Samarobriva ad Sumenam fluvium, *Amiens.*

[9] *Morinos.*] Quorum urbs primaria fuit Taruana, *Teruuane*, & Geſſoriacum, *Boulo-*

[1] Menapios

[1] Menapios IIx millia : [2] Caletes x millia : [3] Velocaſſes & [4] Veromanduos totidem : [5] Aduaticos xxIIx millia : [6] Condruſos, [7] Eburones, [8] Cæræſos, Pæmanos, [9] qui uno nomine Germani appellantur, arbitrari àd xl millia.

V. Cæſar Rhemos cohortatus, [a] liberaliterq; oratione proſecutus, omnem ſenatum ad ſe convenire, principiumq; liberos obſides ad ſe adduci juſſit. Quæ omnia ab his diligenter ad diem facta ſunt. Ipſe Divitiacum Æduum magnopere cohortatus, docet quantopere Reipubl. communiſq; ſalutis interſit, manus hoſtium diſtineri, ne cum tanta multitudine uno tempore confligendum ſit : id fieri poſſe, ſi ſuas copias Ædui in fines Bellovacorum introduxerint, & eorum agros populari cœperint. His mandatis eum ad ſe dimittit. [b] Poſtquam omnes Belgarum copias in unum locum coactas ad ſe venire, neq; jam longe abeſſe ab his, quos miſerat, exploratoribus, & ab Rhemis cognovit : flumen [10] Axonam, quod eſt in extremis Rhemorum finibus, exercitum tranſducere maturavit, [11] atq; ibi caſtra poſuit. Quæ res & latus unum caſtrorum ripis fluminis muniebat, & poſt ea quæ erant, tuta ab hoſtibus reddebat, & commeatus ab Rhemis reliquiſq; civitatibus, ut ſine periculo ad eum portari poſſet,

INTERPRETATIO.

a *Et allocutus eos benignis verbis.*

b *Ubi audivit ab illis ſpeculatoribus quos miſerat, & ab Rhemis exercitum Belgarum congregatum in eundem locum, ad ſe tendere, nec jam procul diſtare.*

NOTÆ.

gne. Ii ſunt qui diœceſibus continentur Bononiæ, ſancti Audomari & Ipræ, in quas poſtremas duas diviſus eſt epiſcopatus Taruanæ jam dirutæ. Hos Virgilius extremos hominum appellat.

Extremiq; hominum Morini, Rhenuſq; bicornis.

[1] *Menapios.*] Menapii cum ſint confines Morinis, Moriniq; ſint qui epiſcopatibus tribus continentur, Bononienſi, Audomaropolitano & Iprenſi, cognoſcitur eſſe Gandavenſes, Antuerpienſes, Brabant. finitimoſq; eorum. Quod autem Morinis Menapii confines ſint, patet ex Dione lib. IIx.

[2] *Caletes.*] Ultra Rhotomagum ſunt. Strabo ſcribit eſſe oſtio Sequanæ conterminos, *ceux de Caux.*

[3] *Velocaſſes.*] *Vexin*, ad Eſiam uſque flumen pertinet. Hodie dividuntur in Normannos & Francos. Iis aſcribitur Rhotomagus à Ptolemæo.

[4] *Veromanduos.*] Veromandui vel ſolo nomine noti, quorum caput Auguſta Veromanduorum, nunc Fanum ſancti Quintini, *S. Quentin.*

[5] *Aduaticos.*] Vix ſciri poteſt ubi poſiti Aduatici ; alii Antuerpienſes, alii Hannonos, alii putant eſſe Namurcenſes. Gryphianus liber habet, Catuacos.

[6] *Condruſos.*] Condruſi nunc contribuuntur Leodicenſibus, ſuntq; prope Urtam fluvium, nomenq; retinet, *Condreux*, vel *Condrotz.*

[7] *Eburones.*] Putantur eſſe Leodicenſes. Tantum illius nominis fuit odium Romanis propter cladem quam ab iis acceperant, ut in Tungrorum nomen ejus gentis reliquiæ conceſſerint.

[8] *Cæræſos, Pæmanos.*] Cæreſi & Pæmani penitus ignorantur.

[9] *Qui uno nomine Germani appellantur.*] Sic dicti forte, quia cum olim eſſent è Germania in Galliam profecti, ſic à Gallis appellabantur. Venerunt & alii poſtmodum è Germania, ut Treviri, Menapii, Bataviq; Nihilominus antiquis illis populis id nominis perſeveravit.

[10] *Axonam.*] Axona fluvius Auguſtam Sueſſonum alluit, & apud Compendium in Eſiam influit. *Aiſne.*

[11] *Atque ibi caſtra poſuit.*] Quam ſapienter atq; ex præceptis Vegetii, vide ibidem, ubi præcipit : *Ne ſalubris aqua ſit longius.*

efficiebat,

efficiebat. In eo flumine pons erat: ibi præsidium ponit: & in altera parte fluminis Q. Titurium Sabinum legatum cum VI cohortibus reliquit: castra in altitudinem pedum XII vallo fossaq; duodeviginti pedum munire jubet.

VI. Ab ipsis castris oppidum Rhemorum nomine [1] Bibrax aberat millia passuum VIII: id ex itinere magno impetu Belgæ oppugnare cœperunt: [2] ægre eo die sustentatum est. [3] Gallorum eadem atq; Belgarum oppugnatio est. Hi, ubi circumjecta multitudine hominum totis mœnibus, undiq; in murum lapides jaci cœpti sunt, muruſq; defensoribus nudatus est: [4] testudine facta, portis succedunt, murumq; subruunt. Quod tum facile fiebat: nam tanta multitudo lapides ac tela conjiciebant, ut in muro consistendi potestas esset nulli. Quum finem oppugnandi nox fecisset, Iccius Rhemus, summa nobilitate & gratia inter suos, qui tum oppido præerat, unus ex iis qui legati de pace ad Cæsarem venerant, nuntios ad eum mittit: Nisi subsidium sibi mittatur, se diutius sustinere non posse.

VII. Eo de media nocte Cæsar, iisdem ducibus usus, qui nuntii ab Iccio venerant, [5] Numidas & [6] Cretas sagittarios, & [7] funditores Baleares subsidio oppidanis mittit. Quorum adventu, & Rhemis cum spe defensionis studium propugnandi accessit, & hostibus eadem de caussa spes po-

NOTÆ.

[1] *Bibrax.*] Nonnullis dicitur, *Braisne*, aliis *Bray*, nam sunt ejusmodi in eadem regione oppidorum nomina.

[2] *Ægre eo die sustentatum est.* Id est, res sustentatæ & defensum oppidum: Sic apud Virg.

——————*Totis*
Usq; adeo turbatur agris.——
id est, res turbantur.

[3] *Gallorum eadem atque Belgarum oppugnatio est.*] Imo & Romanorum aliquando, ut ex Josepho patet, Jotapatæ in Judæa expugnationem describente. Quod genus oppugnationis ex corona dicitur: sed rarius Romani qui Machinas adhibebant, ea oppugnatione utebantur; numquam non Galli qui machinarum erant expertes. Utrumq; modum oppugnationis, corona nempe & operibus, notat Livius lib. XXXVII. *Prima luce mœnia corona est aggressus. Deinde oppugnare Amphissam statuit, & cum ad mœnia castra posuisset, non corona, sicut Lamiam, sed operibus oppugnare urbem est adortus.*

[4] *Testudine facta.*] Illud genus testudinis sic describit Livius lib. XLIV. *Quadrato agmine facto, scutis super capita densatis, stantibus primis, secundis summissoribus, tertiis magis & quartis, postremis etiam genu nixis, fastigiatam sicut tecta ædificiorum sunt, testudinem faciebant, &c. Huic testudini simillima parti muri admota, cum armati superstantes subiissent, &c.* Hanc testitudinem, cum opus erat geminabant, ita ut altera testudo alteri superincumberet ejusmodi Tacitus iteratam testudinem vocat lib. XIX *super iteratam testudinem scandentes.*

[5] *Numidas.*] Numidæ ex Provincia Africæ Numidia quæ tunc Romanis parebat, à Sylla domita. Νόμαδες Græce, quia pastoritiam vitam degebant, cultum mansuetiorem docti à Massinissa rege, deinde in pristinam feritatem relapsi.

[6] *Cretas sagittarios.*] Creta insula Jovis clara natalibus, *Hecatompolis* olim dicta quia ut Virgilius refert:

Centum urbes habitant magnas.——
Candie, cujus incolæ sunt *Cretes*, qui & Cretenses.

[7] *Funditores Baleares.*] Ex Balearibus insulis quæ juxta Ptolemæum, duæ sunt, Gymneliæ Græce dictæ, forte ab exercitatione incolarum, qui funditores erant peritissimi, ab ineunte ætate hoc pugnæ genere exerciti. *Certos esse quis miretur ictus*, inquit Florus, *quum hæc sola genti arma sint, id unum ab infantia studium. Cibum puer à matre non accipit, nisi quem ipsa monstrante percussit.* Idem testatur Vegetius lib. I. cap. XVI. Idem Diodorus. Ii porro Baleares erant paulo ante à Metello imperio populi R. subditi, ut testantur Strabo & Orosius.

tiundi

tiundi oppidi discessit. Itaq; paulisper apud oppidum morati, agros q; Rhemorum depopulati, omnibus vicis ædificiisq; quo adire poterant, incensis, ad castra Cæsaris omnibus copiis contenderunt, & à millibus passuum minus II, castra posuerunt: quæ castra, ut fumo atq; ignibus significabatur, amplius millibus passuum VIII in latitudinem patebant.

VIII. [1] Cæsar primo, & propter multitudinem hostium, & propter eximiam opinionem virtutis, prælio supersedere statuit: [2] quotidie tamen equestribus præliis, quid hostis virtute posset, & quid nostri auderent, periclitabatur. Ubi nostros non esse inferiores intellexit, loco pro castris ad aciem instruendam natura opportuno atq; idoneo; quod is collis ubi castra posita erant, paullulum ex planitie editus, tantum adversus in latitudinem patebat, quantum loci acies instructa occupare poterat, [a] atq; ex utraq; parte lateris dejectus habebat, [b] & in fronte leviter fastigiatus, paullatim ad planitiem redibat: ab utroq; latere ejus collis transversam fossam obduxit circiter passuum DC; & ad extremas fossas castella constituit, ibiq; tormenta collocavit: ne quum aciem instruxisset, hostes (quod tantum multitudine poterant) à lateribus suos pugnantes circumvenire possent. Hoc facto, duabus legionibus quas proxime conscripserat, in castris relictis, ut, si quid opus esset, subsidio duci possent, reliquas sex legiones pro castris in acie constituit: hostes item suas copias ex castris eductas instruxerant.

IX. Palus erat non magna inter nostrum atq; hostium exercitum: hanc si nostri transirent, hostes exspectabant: nostri autem, si ab illis initium transeundi fieret, ut impeditos aggrederentur, parati in armis erant: interim prælio equestri inter duas acies contendebant. Ubi neutri transeundi initium faciunt, secundiore equitum nostrorum prælio, Cæsar suos in castra reduxit. Hostes protinus ex eo loco ad flumen Axonam contenderunt, quod esse post nostra castra demonstratum est: ibi vadis repertis, partem suarum copiarum transducere conati sunt, eo consilio, si possent, castellum cui præerat Q. Titurius legatus, expugnarent, pontemq; interscinderent: sin minus, agros Rhemorum popularentur, qui magno nobis usui ad bellum gerendum erant, commeatusq; nostros sustinebant.

X. Cæsar certior factus à Titurio omnem equitatum, & levis armaturæ Numidas, funditores, sagittariosq; pontem transducit, atq; ad eos

INTERPRETATIO.

a *Erat præruptus ab utroq; latere.* | b *Et molliter declivis antrorsum.*

NOTÆ.

[1] *Cæsar primo*, &c.] Hoc semper à Cæsare diligenter est provisum, ut pares hostium exercitui copias haberet, quas ubi intellexit non sibi adesse, pugna abstinuit. Sic cum Vercingentorigem prævalere equitatu cognovisset, ut lib. VII. legitur, misit in Germaniam, equitesque inde accersivit, tot quidem quot ad victoriam satis. Neque cum Pompeio postea confligere voluit quin omnes suas copias transportasset.

[2] *Quotidie tamen equestribus*, &c.] Veget. lib. iii. cap. XXVI. *Nunquam miles in aciem producendus est, cujus antea experimenta non ceperis.*

con-

contendit: acriter in eo loco pugnatum eſt: [1] hoſtes impeditos noſtri in flumine aggreſſi magnum eorum numerum occiderunt: [2] per eorum corpora reliquos audaciſſime tranſire conantes, multitudine telorum repulerunt: primos, qui tranſierant, equitatu circumventos interfecerunt. Hoſtes, ubi & de expugnando oppido, & de flumine tranſeundo ſpem ſe fefelliſſe intellexerunt, neq; noſtros in locum iniquiorem progredi pugnandi cauſſa viderunt, atq; eos res frumentaria deficere cœpit: concilio convocato, conſtituerunt optimum eſſe domum ſuam quemq; reverti: & quorum in fines primum Romani exercitum introduxiſſent, ad eos defendendos undiq; convenire: ut potius in ſuis quam alienis finibus decertarent, [a] & domeſticis copiis rei frumentariæ uterentur. Ad eam ſententiam, cum reliquis cauſſis, hæc quoq; ratio eos deduxit, quod Divitiacum atque Æduos finibus Bellovacorum appropinquare cognoverant: his perſuaderi ut diutius morarentur, ne ſuis auxilium ferrent, non poterat.

XI. Ea re conſtituta, ſecunda vigilia magno cum ſtrepitu ac tumultu caſtris egreſſi, nullo certo ordine, neq; imperio, quum ſibi quiſq; primum itineris locum peteret, & domum pervenire properaret, fecerunt ut conſimilis fugæ profectio videretur. Hac re ſtatim Cæſar per ſpeculatores cognita, inſidias veritus, quod qua de cauſſa diſcederent, nondum perſpexerat: exercitum equitatumq; caſtris continuit. Prima luce, confirmata re ab exploratoribus, omnem equitatum, qui noviſſimum agmen moraretur, præmiſit, eiq; [3] Q. Pedium, & L. Aurunculeium Cottam legatos præfecit. T. Labienum legatum cum legionibus tribus ſubſequi juſſit. Hi noviſſimos adorti, & multa millia paſſuum proſecuti, magnam multitudinem eorum fugientium conciderunt, quum ab extremo agmine hi ad quos ventum erat, conſiſterent, fortiterq; impetum noſtrorum militum ſuſtinerent. Priores, quod abeſſe à periculo viderentur, neq; ulla neceſſitate, neq; imperio continerentur, exaudito clamore, perturbatis ordinibus, omnes in fuga ſibi ſubſidium poſuerunt. Ita ſine ullo periculo tantam eorum multitudinem noſtri interfecerunt, quantum fuit diei ſpatium: ſub occaſumq; ſolis ſequi deſtiterunt, ſeq; in caſtra, uti erat imperatum, receperunt.

XII. Poſtridie ejus diei Cæſar, prius quam ſe hoſtes ex terrore ac fuga reciperent, in fines Sueſſonum, qui proximi Rhemis erant, exer-

INTERPRETATIO.

a *Et alerentur frumento quod habebant domi.*

NOTÆ.

[1] *Hoſtes impeditos noſtri in flumine aggreſſi.*] Pari calliditate potius quam virtute Helvetios in trajiciendo Arare occupatos atq; impeditos fuerat aggreſſus.

[2] *Per eorum corpora.*] Plutarchus ſcribit Romanis aditum fuiſſe per Belgarum corpora: ſed diſſenſit à Cæſare propter Latini ſermonis ignorantiam, ut arbitror, quod, hic quid eſſet ſcriptum, unde materiam ſibi ſcribendi ſumpſit, non intellexerit. Tanti eſt ſcire linguas unde petuntur diſciplinæ.

[3] *Q. Pedium, & L. Aurunculeium Cottam.*] De Pedio ſupra. Cotta vero ex gente Aurunculeia Plebeia fuit. Poſtea cum multis cohortibus ab Ambiorige Eburonum rege in hibernis cæſus, ut videbitur.

citum

citum duxit: & magno itinere confecto [1] ad oppidum Noviodunum contendit. Id ex itinere oppugnare conatus, quod vacuum ab defensoribus esse audiebat, propter latitudinem fossæ muriq; altitudinem, paucis defendentibus, expugnare non potuit. [2] Castris munitis vineas agere, quæq; ad oppugnandum usui erant, comparare cœpit. Interim omnis ex fuga Suessonum multitudo in oppidum proxima nocte convenit. Celeriter vineis ad oppidum actis, [3] aggere jacto, turribusq; constitutis, magnitudine operum, quæ neq; viderant ante Galli, neq; audierant, & celeritate Romanorum permoti, legatos ad Cæsarem de deditione mittunt: & petentibus Rhemis ut conservarentur, impetrant.

XIII. Cæsar obsidibus acceptis primis civitatis, atq; ipsius Galbæ regis duobus filiis, armisq; omnibus ex oppido transditis, in deditionem Suessones accepit, exercitumq; in Bellovacos duxit: qui quum se suaq; omnia in oppidum [4] Bratuspantium contulissent, atq; ab eo oppido Cæsar cum exercitu circiter millia passuum v abesset, omnes majores natu ex oppido egressi, manus ad Cæsarem tendere, & voce significare cœperunt, sese in ejus fidem ac potestatem venire, neq; contra populum R. armis contendere: item quum ad oppidum accessisset, castraq; ibi poneret, pueri mulieresq; ex muro passis manibus, suo more, pacem à Romanis petierunt.

XIV. Pro his Divitiacus (nam post discessum Belgarum, dimissis Æduorum copiis, ad eum reverterat) facit verba: Bellovacos omni tempore in fide atq; amicitia civitatis Æduæ fuisse: impulsos à suis principibus, qui dicerent Æduos à Cæsare in servitutem redactos, omnes indignitates contumeliasq; perferre, & ab Æduis defecisse, & populo R. bellum intulisse. Qui hujus consilii principes fuissent, quod intelligerent, quantam calamitatem civitati intulissent, [5] in Britanniam profugisse. Petere non solum Bellovacos, sed etiam pro his Æduos, ut sua clementia ac mansuetudine in eos utatur: Quod si fecerit, Æduorum auctoritatem apud omnes Belgas amplificaturum, quorum auxiliis atq; opibus, si qua bella inciderint, [6] sustentare consueverint.

XV. Cæsar honoris Divitiaci atq; Æduorum caussa, sese eos in fidem

NOTÆ.

[1] *Ad oppidum Noviodunum.*] Noviodunum videtur esse quæ postmodo Augusta dicta est Populi caput, *Soissons.*

[2] *Castris munitis vineas agere.*] *Vinea*, ut scripsit Vegetius, *è levioribus lignis machina, alta pedibus octo, lata septem, longa sexdecim; hujus tectum duplici munitione tabulatis cratibusq; contexitur*: latera quoq; vimine sepiuntur, ne saxorum telorumq; impetu penetrentur. Extrinsecus autem ne immisso concrematur incendio, crudis ac recentibus coriis vel centonibus operitur. Istæ cum plures factæ fuerint, junguntur in ordinem; sub quibus subsidentes muri, ad subruenda murorum penetrant fundamenta.

[3] *Aggere jacto.*] Agger ex terra, lapidibus, lignoque constabat, & contra murum extollebatur, de quo tela jactarent. Turres aggeri superstruebantur, ut pinnas murorum urbis, atq; etiam turres lapideas æquarent. His plures rotæ mechanica arte subdebantur; sed interiores latentesq; quarum lapsu volubili magnitudo tam ampla movebatur. Earum substructionem vide apud Vegetium lib. IV. cap. XVII.

[4] *Bratuspantium.*] Populi caput, nunc *Beauvais.*

[5] *In Britanniam.*] Quæ nunc Anglia & magna Britannia dicitur.

[6] *Sustentare.*] Ea nempe bella.

rece-

recepturum & conſervaturum,dixit: & quod erat civitas magna,& inter Belgas auctoritate ac hominum multitudine præſtabat,DC obſides poposcit: his traditis, omnibuſq; armis ex oppido collatis, ab eo loco in fines Ambianorum pervenit; qui ſe ſuaq; omnia,ſine mora, dediderunt. Eorum fines Nervii attingebant: quorum de natura moribuſq; Cæſar quum quæreret,ſic reperiebat: Nullum aditum eſſe ad eos mercatoribus: [1] nihil pati vini, reliquarumq;rerum ad luxuriam pertinentium,inferri: quòd his rebus relangueſcere animos, eorumq; remitti virtutem exiſtimarent: eſſe homines feros,magnæq;virtutis: increpitare atq;accuſare reliquos Belgas, qui ſe populo R.dedidiſſent,& patriam virtutem projeciſſent: confirmare ſe neq; legatos miſſuros, neq; ullam conditionem pacis accepturos.

XVI. Quum per eorum fines triduo iter feciſſet, inveniebat ex captivis, [2] Sabin flumen ab caſtris ſuis non amplius millia paſſuum x abeſſe: trans id flumen omnes Nervios conſediſſe, adventumq; ibi Romanorum exſpectare una cum Atrebatibus & Veromanduis finitimis ſuis: nam his utriſq; perſuaſerant, ut eamdem belli fortunam experirentur: expectari etiam ab his Atuaticorum copias, atq; eſſe in itinere: mulieres, quiq; per ætatem ad pugnam inutiles viderentur, in eum locum conjeciſſe, quo propter paludes exercitui aditus non eſſet.

XVII. Cæſar, his rebus cognitis, exploratores centurioneſq; præmittit, qui [3] locum caſtris idoneum deligant: quumq; ex deditiiis Belgis, reliquiſq; Gallis complures Cæſarem ſecuti una iter facerent: quidam ex his, ut poſtea ex captivis cognitum eſt, eorum dierum conſuetudine itineris noſtri exercitus perſpecta, nocte ad Nervios pervenerunt; atq; his demonſtraverunt, inter ſingulas legiones impedimentorum magnum numerum intercedere: neq; eſſe quidquam negotii, cum prima legio in caſtris veniſſet, reliquæq; legiones magnum ſpatium abeſſent, [4] hanc ſub ſarcinis adoriri: qua pulſa, impedimentiſq; direptis, futurum, ut reliquæ contra conſiſtere non auderent. Adjuvabat etiam eorum con-

NOTÆ.

[1] *Nihil pati vini.*] Nam apud aliòs Gallos, teſte Athenæo, à divitibus quidem vinum bibitur ex Italia vel Maſſilienſi regione advectum, idq; merum, cui quandoque paululum aquæ admiſcetur. Gallia vero Narbonenſis vini ferax eſt, ut habet Plinius lib. XIV. cap. XXIII. Imo & Celticæ nunc maxima pars, ut videmus.

[2] *Sabin.*] Sabis, *la Sambre.*

[3] *Locum caſtris idoneum.*] Nempe frumentationi, pabulationi, aquationi, militum valetudini, ſed præcipue victoriæ aptum.

[4] *Hanc ſub ſarcinis adoriri.*] Quod maximum incommodum erat. Itaq; legitur lib. I. de bello civili: *Veriti ne noctu impediti, ſub onere confligere cogerentur.* Et lib. de bello Africo: *Milites ſub onere ac ſub ſarcinis defatigatos pugnare non poſſe.* Romani enim in itinere vallum ferebant & alias ſarcinas, quibus erant gravati. Egregius eſt Ciceronis in hanc rem locus Tuſcul. ii. *Ferre plus dimidiati menſis cibaria, ferre ſi quid in uſum velint, ferre vallum: nam ſcutum, gladium, galeam non plus numerant quam humeros, lacertos, manus, quæ quidem ita geruntur apte, ut, ſi uſus ferat, abjectis oneribus, expeditis armis, ut membris pugnare poſſint.* Imo aliquando menſtruum cibum ferebant, ut Livius docet lib. IIV. *Conſul menſtruum juſſo milite ſecum ferre, profectus decimo poſt die.*

filium

ſilium qui rem deferebant, quod Nervii antiquitus, quum equitatu nihil poſſent (neq; enim ad hoc tempus ei rei ſtudent) ſed, quidquid poſſunt, pedeſtribus valent copiis, quo facilius finitimorum equitatum, ſi prædandi cauſſa ad eos veniſſet, impedirent, teneris arboribus inciſis, atq; inflexis crebriſq; in latitudinem ramis [enatis] & rubis ſentibuſq; interjectis effecerant, ut, inſtar muri, hæ ſepes munimenta præberent, quo non modo non intrari, ſed ne perſpici quidem poſſet. Iis rebus quum iter agminis noſtri impediretur, non omittendum ſibi conſilium Nervii exiſtimaverunt.

XVIII. Loci natura erat hæc, quem noſtri caſtris delegerant: [1] Collis ab ſummo æqualiter declivis ad flumen Sabin, quod ſupra nominavimus, vergebat: ab eo flumine pari acclivitate collis naſcebatur adverſus huic, & contrarius, [a] paſſus circiter cc, infimus apertus, ab ſuperiore parte ſilveſtris, ut non facile introrſus perſpici poſſet. Intra eas ſilvas hoſtes in occulto ſeſe continebant. In aperto loco, ſecundum flumen, paucæ ſtationes equitum videbantur: Fluminis erat altitudo circiter pedum III.

XIX. Cæſar, equitatu præmiſſo, ſubſequebatur omnibus copiis. Sed ratio ordoq; agminis aliter ſe habebat, ac Belgæ ad Nervios detulerant. Nam, quod hoſtis appropinquabat, conſuetudine ſua Cæſar VI legiones expeditas ducebat: [2] poſt eas totius exercitus impedimenta collocabat: inde duæ legiones, quæ proxime conſcriptæ erant, totum agmen claudebant, præſidioq; impedimentis erant. Equites noſtri cum funditoribus ſagittariiſq; flumen tranſgreſſi, cum hoſtium equitatu prælium committunt, quum ſe illi identidem in ſilvas ad ſuos reciperent, ac rurſus è ſilva in noſtros impetum facerent, neq; noſtri longius, quam quem ad finem [3] porrecta ac loca aperta pertinebant, cedentes inſequi auderent: interim legiones ſex, quæ primæ venerant, opere dimenſo, caſtra munire cœperunt. Ubi prima impedimenta noſtri exercitus ab iis qui in ſilvis abditi latebant, viſa ſunt, quod tempus inter eos committendi prælium convenerant, ita ut intra ſilvam aciem ordineſq; conſtituerant, atq; ipſi ſeſe confirmaverant, ſubito omnibus copiis provolaverunt, im-

Interpretatio.

a *Nudatus ab inferiore parte ducentis circiter paſſibus.*

NOTÆ.

3 *Collis ab ſummo.*] Cæſar fere caſtris colles deligebat. Caſtra per certum legionariorum numerum fiebant, ſarcinis gravioribuſque armis depoſitis, dum reliqua pars exercitus cum levi armatura ſtaret in armis, ſi quid forte interveniret propulſandum.

2 *Poſt eas totius exercitus*, &c.] Si enim ad hoſtem iretur, ſubſequi impedimenta jubebat, ſi hoſtis à tergo relinqueretur, præmittebat. Sic, cum à Pompeio receſſit, in lib. iii. de bello civili, impedimenta præmiſit Apolloniam, hiſq; legionem quæ præſidio eſſet, addidit. Sic Vegetius lib. iii. cap. VI. *Primi equites iter arripiant, inde pedites, impedimenta, calones, vehiculaq; in medio collocentur, ita ut expedita pars peditum & equitum ſubſequatur.*

3 *Porrecta.*] Porrecta loca ſunt plana. Horatius:

Non eſt aptus equis Ithacæ locus, ut neq; planis
Porrectus ſpatiis & multæ prodigus herbæ

Minutius Felix, *Porrecta camporum.*

petumq;

penumq; in noſtros equites fecerunt. His facile pulſis, ac proturbatis, incredibili celeritate ad flumen decucurrerunt, ut pene uno tempore & ad ſilvas, & in flumine, & jam [1] in manibus noſtris hoſtes viderentur. Eadem autem celeritate adverſo colle ad noſtra caſtra, atque eos qui in opere occupati erant, contenderunt.

XX. Cæſari omnia uno tempore erant agenda: [2] vexillum proponendum, quod erat inſigne, quum ad arma concurri oporteret: [3] ſignum tuba dandum: ab opere revocandi milites: qui paullo longius, [4] aggeris petendi cauſſa, proceſſerant, accerſendi: acies inſtruenda: milites cohortandi: ſignum dandum. Quarum rerum magnam partem temporis brevitas, & ſucceſſus & incurſus hoſtium impediebat. Iis difficultatibus duæ res erant ſubſidio: ſcientia atque uſus militum, quod ſuperioribus præliis exercitati, quid fieri oporteret, non minus commode ipſi ſibi præſcribere quam ab aliis doceri, poterant: & quod ab opere ſingulisque legionibus ſingulos legatos Cæſar diſcedere, nili munitis caſtris, vetuerat.

XXI. Hi, propter celeritatem & propinquitatem hoſtium, nihil jam Cæſaris imperium ſpectabant; ſed per ſe, quæ videbantur, adminiſtrabant. Cæſar, neceſſariis rebus imperatis, ad cohortandos milites, quam in partem ſors obtulit, decucurrit: & ad legionem decimam devenit. Milites non longiore oratione eſt cohortatus, quam uti ſuæ priſtinæ virtutis memoriam retinerent, neu perturbarentur animo, hoſtiumque impetum fortiter ſuſtinerent, &, quod non longius hoſtes aberant, quam quo telum adjici poſſet, prælii committendi ſignum dedit; atque item in alteram partem cohortandi cauſſa profectus, pugnantibus occurrit. Temporis tanta fuit exiguitas, hoſtiumque tam paratus ad dimicandum animus, ut, non modo [5] ad inſignia accommodanda, ſed etiam ad galeas induendas, [6] ſcutiſque tegmenta detrahenda, tempus defuerit. Quam quiſque in partem ab opere caſu devenit, quæque prima ſigna conſpexit, ad hæc conſtitit, ne, in quærendo ſuos, pugnandi tempus dimitteret.

XXII. Inſtructo exercitu, magis ut loci natura, [a] dejectuſque collis, & neceſſitas temporis, quam ut rei militaris ratio atque ordo poſtulabat; quum diverſis locis legiones aliæ alia in parte hoſtibus reſiſterent,

INTERPRETATIO.

a *Declivitas collis.*

NOTÆ.

[1] *In manibus noſtris viderentur.*] Virgil. *In manibus Mars ipſe, viri.*——

[2] *Vexillum erat proponendum.*] Erat tunica coccinea ſupra prætorium.

[3] *Signum tuba dandum.*] Claſſicum fuit quod ad pugnam adhortatur.

[4] *Aggeris petendi cauſſa.*] Hic agger eſt materia qua munitio exſtruitur, quæ materia triplex: trabes, frondes, & ceſpites. Agger vero præterea ſignificat, *rempart*, item, *cavaliers* ou *plates-formes chemin relevé* ou *pavé*, item, *digues*.

[5] *Ad inſignia accommodanda.*] Alia erant ſigna, alia inſignia. Signa erant vexilla militaria: inſignia vero v. g. galeæ urſinis pellibus tectæ, & cætera id genus. Polybius lib. VI. ſcribit pilanos galeas ſuas lupinis exuviis exornaſſe. Erant item inſignia veſtium, non tantum capitis, ut videre licet ex lib. VII. horum Comment.

[6] *Scutiſq; tegmenta detrahenda.*] Romani erant elegantiæ ſuorum ſcutorum ſtudioſi, in quibus nomina ſua, vel Imperatoris, vel centuriæ veris coloribus inſcribebant.

ſepibuſq; denſiſſimis, ut ante demonſtravimus, interjectis, proſpectus impediretur: neq; certa ſubſidia collocari, neq; quid in quaq; parte opus eſſet, provideri, neq; ab uno omnia imperia adminiſtrari poterant. Itaq; in tanta rerum iniquitate, fortunæ quoq; eventus varii ſequebantur.

XXIII. Legionis nonæ & decimæ milites, ut in ſiniſtra parte aciei conſtiterant, pilis emiſſis, curſu ac laſſitudine exanimatos, vulneribuſq; confectos Atrebates (nam his ea pars obvenerat) celeriter ex loco ſuperiore in flumen compulerunt: & tranſire conantes inſecuti gladiis, magnam partem eorum impeditam interfecerunt. Ipſi tranſire flumen non dubitaverunt: & in locum iniquum progreſſi, rurſus regreſſos ac reſiſtentes hoſtes, redintegrato prælio, in fugam dederunt. Item alia in parte diverſæ duæ legiones, undecima & octava, profligatis Veromanduis, quibuſcum erant congreſſi, ex loco ſuperiore in ipſis fluminis ripis præliabantur. Ac totis fere à fronte & à ſiniſtra parte nudatis caſtris, cum in dextro cornu legio duodecima, & non magno ab ea intervallo ſeptima conſtitiſſet, omnes Nervii confertiſſimo agmine, duce Boduognato, qui ſummam imperii tenebat, ad eum locum contenderunt: quorum pars aperto latere legiones circumvenire, pars ſummum locum caſtrorum petere cœpit.

XXIV. Eodem tempore equites noſtri, [1] leviſque armaturæ pedites, qui cum his una fuerant, quos primo hoſtium impetu pulſos dixeram, cum ſe in caſtra reciperent, adverſis hoſtibus occurrebant, ac rurſus aliam in partem fugam petebant. Et [2] calones, qui [3] Decumana porta, à ſummo jugo collis noſtros victores flumen tranſire conſpexerant, prædandi cauſſa egreſſi, quum reſpexiſſent, & hoſtes in noſtris caſtris verſari vidiſſent, præcipites ſeſe fugæ mandabant: ſimul eorum qui cum impedimentis veniebant, clamor fremituſq; oriebatur: aliique aliam in partem perterriti ferebantur. Quibus omnibus rebus permoti equites Treviri, quorum inter Gallos virtutis opinio eſt ſingularis, qui, auxilii cauſſa à civitate miſſi, ad Cæſarem venerant, quum multitudine hoſtium caſtra noſtra compleri, legiones premi, & pene circumventas, teneri, calones, equites, funditores, Numidas, diverſos diſſipatoſq; in omnes partes, fugere vidiſſent, deſperatis noſtris rebus, domum contenderunt: Roma-

NOTÆ.

[1] *Levis armaturæ pedites.*] Ii fuerunt velites, quorum uſum à Gallis & Germanis acceperunt Romani, quorum loco poſtea funditores & ſagittarios ex Balearibus habuerunt, & Numidis & Cretenſibus, aliiſque nationibus quas ſuo imperio adjunxerant. Veget. lib. iii. *Levis armatura ex ſcutatis expeditiſſimis, & ſagittariis, junioribuſque conſtabat. Item de his qui acriter verutis vel martiobarbulis, quas plumbatas vocant, dimicabant.*

[2] *Calones.*] Calones erant militum ſervi. Quodnam vero hominum genus eſſet, diſcitur ex Joſepho, qui ſcribit illos uſu peritiaque militari, vix infra dominos eſſe ponendos: nam & in pace aſſidue exercitiis eorum intereſſe, & in bello cum iis verſari & periclitari, adeo ut nec peritia nec robore à quoquam, niſi à ſolis dominis, vincantur. In quo admirandam eſſe Romanorum prudentiam, qui famulos ita aſſuefaciunt & inſtruunt, ut non ſolum ad vitæ officia, ſed & ad belli munia ſint apti.

[3] *Decumana porta.*] Decumana porta erat a tergo caſtrorum ampla & patens.

nos

nos pulsos superatosque, castris impedimentisq; eorum hostes potitos, civitati renuntiaverunt.

XXV. [1] Cæsar ab decimæ legionis cohortatione ad dextrum cornu profectus, ubi suos urgeri, signisq; in unum locum collatis duodecimæ legionis milites confertos sibi ipsis ad pugnam esse impedimento, [2] quartæ cohortis omnibus centurionibus occisis, signiferoque interfecto, signo amisso, reliquarum cohortium omnibus fere centurionibus aut vulneratis, aut occisis, [3] in his Primopilo P. Sextio Baculo, fortissimo viro, multis gravibusque vulneribus confecto, ut jam se sustinere non posset, reliquos esse tardiores, & nonnullos à novissimis desertos prælio excedere, ac tela vitare: [4] hostes neque à fronte ex inferiore loco subeuntes intermittere, & ab utroque latere instare, & rem esse in angusto vidit, neque ullum esse subsidium quod submitti posset, [5] scuto ab novissimis uni militi detracto (quod ipse eo sine scuto venerat), in primam aciem processit: centurionibusque nominatim appellatis, reliquos cohortatus milites signa inferre, & [6] manipulos laxare jussit, quo facilius gladiis uti possent. Hujus adventu spe illata militibus, ac redintegrato animo, quum pro se quisque in conspectu imperatoris etiam in extremis suis rebus operam navare cuperet, paullum hostium impetus tardatus est.

XXVI. Cæsar quum septimam legionem, quæ juxta constiterat, item urgeri ab hoste vidisset, tribunos militum monuit, ut paullatim sese legiones conjungerent, & [7] conversa signa in hostes inferrent. Quo facto, quum aliis alii subsidium ferrent, neq; timerent ne aversi ab hoste circumvenirentur, audacius resistere, ac fortius pugnare cœperunt. Interim milites legionum duarum, quæ in novissimo agmine præsidio impedimentis fuerant, prælio nuntiato, cursu incitato, in summo colle ab hostibus conspiciebantur. Et T.

NOTÆ.

[1] *Cæsar ab decimæ legionis cohortatione.*] Lipsius legit: *Cum decimæ legionis cohorte.*

[2] *Quartæ cohortis omnibus centurionibus occisis.*] Plutarchus in Cæsare scribit, à Nerviis fusum esse ejus equitatum, & legionis decimæ & septimæ omnes centuriones interfectos. Appianus vero, & ipsum fuisse ab iis in colle obsessum quo confugerat; ipsos vero à decima legione superveniente, à tergo fuisse cæsos.

[3] *In his Primopilo P. Sextio.*] Qui primus triariorum centurio, sive triariorum prima in cohorte manipulo præerat, & reliquos centuriones dignitate anteibat, imo & ductor eorum erat. Primipilus & Primopilus primus centurio dicitur, teste Livio lib. VII. ad finem.

[4] *Hostes neq; à fronte,* &c.] Hic vero est, ubi Cæsar maximum adiit periculum, nec minus quam cum ad Mundam pugnavit.

[5] *Scuto ab novissimis uni militi detracto.*] Illum cui scutum detraxit Cæsar, Florus fugientem dicit.

[6] *Manipulos laxare jussit.*] Vegetius lib. I. cap. XXVI. *Nihil magis prodesse constat in pugna, quam ut continuo exercitio in acie dispositos ordines servent, necubi contra quam expedit aut conglobent agmen, aut laxent. Nam ut constipati perdunt spatia pugnandi, & sibi invicem impedimento sunt: ita rariores atq; interlucentes, aditum perrumpendi hostibus præstant.* Manipulus porro erat hominum centum, ut Plutarchus testatur in Romulo; ut putat Ovidius, à manipulo fœni in pertica pendente, qui olim pro vexillo erat.

Pertica suspensos portabat longa maniplos,
Unde manipularis nomina miles habet.

Ut vero Vegetius putat lib. II. cap. XIII. *Contubernium manipulus vocabatur, ab eo quod conjunctis manibus dimicabant.*

[7] *Conversa signa.*] Est collatis ordinibus conjunctisque viribus in hostem ire.

Labienus castris hostium potitus, & ex loco superiore, quæ res in nostris castris gererentur, conspicatus, decimam legionem subsidio nostris misit; qui quum ex equitum & calonum fuga, quo in loco res esset, quantoque in periculo & castra, & legiones, & Imperator versaretur, cognovissent, nihil ad celeritatem sibi reliqui fecerunt.

XXVII. Horum adventu tanta rerum commutatio est facta, ut nostri etiam qui vulneribus confecti procubuissent, scutis innixi, prælium redintegrarent. Tum calones, perterritos hostes conspicati, etiam inermes armatis occurrerent: equites vero, ut turpitudinem fugæ virtute delerent, omnibus in locis pugnabant, [b] quo se legionariis militibus præferrent. At hostes, etiam in extrema spe salutis tantam virtutem præstiterunt, ut quum primi eorum cecidissent, proximi jacentibus insisterent, atq; ex eorum corporibus pugnarent: his dejectis, & coacervatis cadaveribus, qui superessent, ut ex tumulo tela in nostros conjicerent, pilaq; intercepta remitterent: ut non nequidquam tantæ virtutis homines judicari deberet ausos esse transire latissimum flumen, adscendere altissimas ripas, subire iniquissimum locum: [c] quæ facilia ex difficillimis animi magnitudo redegerat.

XXVIII. Hoc prælio facto, & prope ad internecionem gente ac nomine Nerviorum redacto, majores natu, quos una cum pueris mulieribusq; [2] in æstuaria ac paludes collectos dixeramus, hac pugna nuntiata, quum victoribus nihil impeditum, victis nihil tutum arbitrarentur: omnium qui supererant consensu legatos ad Cæsarem miserunt, seq; ei dediderunt: & in commemoranda civitatis calamitate, [3] ex DC ad III senatores: ex hominum millibus LX, vix ad D qui arma ferre possent, sese redactos esse dixerunt: quos Cæsar, ut in miseros ac supplices usus misericordia videretur, diligentissime conservavit, suisq; finibus atq; oppidis uti jussit: & finitimis imperavit, ut ab injuria & maleficio se suosq; prohiberent.

XXIX. Advatici, de quibus supra scripsimus, quum omnibus copiis auxilio Nerviis venirent, hac pugna nuntiata, ex itinere domum reverterunt: cunctis oppidis castelliscque desertis, sua omnia [4] in unum oppidum egregie natura munitum contulerunt: quod quum ex omnibus in circuitu partibus altissimas rupes despectusq; haberet, una ex parte leniter acclivis aditus, in latitudinem non amplius CC pedum relinquebatur:

INTERPRETATIO.

a *Nihil omiserunt ad festinationem.*
b *Ut superarent legionarios* fortitudine.
c *Quæ fortitudo reddiderat facilia ex difficillimis.*

NOTÆ.

1 *Ut non nequidquam.*] Plutarchus etiam negat hostem in fugam conjectum, sed cæsum esse memorat, cum repugnandi finem non faceret.

2 *In æstuaria.*] Æstuaria sunt depressa loca, in quibus residet aqua ex inundationibus diffusa.

3 *Ex DC ad III senatores.*] Hic variant Plutarchus & abbreviator Livii, sed cum ubique sit facilis lapsus in numeris, difficile est quicquam certi hic statuere.

4 *In unum oppidum.*] Oppida fossa, vallo, mœnibusq; munita Aquitanis, Celtis, citerioribusq; Belgis erant; ulterioribus vero Belgis, ut Morinis, Menapiis, Advaticis minime erant, utpote Germanis origine. Nam urbs ipsa Advaticorum una tantum parte muro circumdata hic legitur.

tur:

tur: quem locum duplici altiſſimo muro munierant: tum magni ponderis ſaxa, & præacutas trabes in muro collocarant: ipſi erant ex [1] Cimbris Teutoniſq; prognati: qui, quum iter in Provinciam noſtram atq; Italiam facerent, his impedimentis, quæ ſecum agere ac portare non poterant, citra flumen Rhenum depoſitis, cuſtodiæ ex ſuis ac præſidio VI millia hominum una reliquerunt. Hi, poſt eorum obitum, multos annos exagitati, [a] quum alias bellum inferrent, alias illatum defenderent, conſenſu omnium pace facta, hunc ſibi domicilio locum delegerunt.

XXX. Ac primo adventu exercitus noſtri, crebras ex oppido excurſiones faciebant, parvuliſq; prœliis cum noſtris contendebant. Poſtea vallo pedum XII, [2] in circuitu XV millium, crebriſq; caſtellis circummuniti, oppido ſeſe continebant. Ubi vineis actis, aggere exſtructo, [3] turrim conſtitui procul viderunt, primum irridere ex muro, atq; increpitare vocibus, [b] quo tanta machinatio ab tanto ſpatio inſtitueretur? quibuſnam manibus, aut quibus viribus, præſertim homines tantulæ ſtaturæ, (nam [4] pleriſq; hominibus Gallis, præ magnitudine corporum ſuorum, brevitas noſtra contemptui eſt) tanti oneris turrim in muros ſeſe collocare confiderent?

XXXI. Ubi vero moveri, & appropinquare mœnibus viderunt, nova atq; inuſitata ſpecie commoti, legatos ad Cæſarem de pace miſerunt, qui ad hunc modum locuti: Non ſe exiſtimare, Romanos ſine ope Deorum bellum gerere, qui tantæ altitudinis machinationes tanta celeritate promovere, & ex propinquitate pugnare poſſent: ſe ſuaq; omnia eorum poteſtati permittere dixerunt: unum petere ac deprecari, ſi forte pro ſua clementia ac manſuetudine, quam ipſi ab aliis audiſſent, ſtatuiſſet, Advaticos eſſe conſervandos, ne ſe armis deſpoliaret: ſibi omnes fere finitimos eſſe inimicos, ac ſuæ virtuti invidere, à quibus ſe defendere, traditis armis, non poſſent: ſibi præſtare, ſi in eum caſum deducerentur, quamvis fortunam à populo R. pati, quam ab his per cruciatum interfici, inter quos dominari conſueſſent.

XXXII. Ad hæc Cæſar reſpondit: Se magis conſuetudine ſua, quam merito eorum, civitatem conſervaturum, [5] ſi prius quam aries murum

INTERPRETATIO.

a *Cum modo inferrent bellum, modo repellerent* ſibi *illatum.*

b *Cui uſui tam vaſta machina à tam longinquo loco pararetur?*

NOTÆ.

[1] *Cimbris Teutoniſq;*] De quibus ſupra.

[2] *In circuitu* XV *millium.*] Fruſtra aliqui intelligunt *paſſuum*, quod ſpatium IV fere leucas efficeret; longius quidem mea ſententia, cum non multo longius a mœnibus fieret vallum, quam quo telum poſſit adjici. Refertur ergo ad *pedum*, non *paſſuum intelligitur.*

[3] *Turrim conſtitui procul viderunt.*] De qua ſupra. Ejus tamen vide ſtructuram apud Vegetium lib. IV. cap. XVII.

[4] *Pleriſq; hominibus Gallis*, &c.] Diodoro Galli dicuntur corpore prælongi, carne humidi & candidi; Ammiano vero lib. XV. *Celſioris ſtaturæ & candidi pene Galli ſunt omnes.*

[5] *Si prius quam aries murum attigiſſet.*] Sic illa machina à Joſepho deſcribitur lib. III. de bello Judaico cap. IX. Ἔστιν γὰρ μεγέθης δοκὸς ἰσχὺν ναὸς παραπλήσιν. ἰσόμηλος δὲ παχεῖ σιδήρῳ καὶ ἄκρον εἰς κεφαλὴ πρότομον, ἀφ' ᾗ κριὸς καλεῖται τῇ προσφορᾷ. Καὶ κρεμάσαι δὲ κάλοις μέσην, ὥσπερ ἐπὶ πλάστιγγος ἑτέραν δοκὸν στυγνῶς ἐκατέρωθεν ἐξίσοις ἐσχοινωμένης.

attigissent, se dedidissent; sed deditionis nullam esse conditionem, nisi armis traditis: se id quod in Nervios fecisset, facturum; finitimisq; imperaturum, ne quam dedititiis populi R. injuriam inferrent. Renuntiata ad suos, illi se, quæ imperarentur, facere dixerunt. Armorum magna multitudine de muro in fossam, quæ erat ante oppidum, jacta, [1] sic ut prope summam muri aggeriscq; altitudinem acervi armorum adæquarent: & tamen circiter parte tertia (ut postea perspectum est) celata, atque in oppido retenta, portis patefactis, eo die pace sunt usi.

XXXIII. Sub vesperum Cæsar portas claudi, militesq; ex oppido exire jussit, ne quam noctu oppidani à militibus injuriam acciperent. Illi, ante inito (ut intellectum est) consilio, quod, deditione facta, nostros præsidia deducturos, aut deniq; indiligentius servaturos crediderant: partim cum his quæ retinuerant & celaverant armis, partim scutis ex cortice factis, aut viminibus intextis, quæ subito (ut temporis exiguitas postulabat) pellibus induxerant, tertia vigilia, qua minime arduus ad nostras munitiones adscensus videbatur, omnibus copiis repente ex oppido eruptionem fecerunt. Celeriter, ut ante Cæsar imperaverat, ignibus significatione facta, ex proximis castellis eo concursum est, pugnatumque ab hostibus ita acriter, ut à viris fortibus in extrema spe salutis, iniquo loco contra eos qui ex vallo turribusq; tela jacerent, pugnari debuit, quum una in virtute omnis spes salutis consisteret. [2] Occisis ad hominum millibus IV, reliqui in oppidum rejecti sunt. Postridie ejus diei, refractis portis, quum jam defenderet nemo, atque intromissis militibus nostris, [3] sectionem ejus oppidi universam Cæsar vendidit.

NOTÆ.

ἀναβαίνω δὲ ὑπὸ πλήθους ἐκδρῶν εἰς τὸ ὕψος, ἀφ' αὐτῶν ἀθρόως πάλιν εἰς τὸ ὕμπροσθεν ὀλισθαίνων, τύπτει τὰ τείχη τῷ προσκρούσει σιδήρου. *Est immensa trabs, malo nævis adsimilis, cujus summum gravi ferro solidatum est, in arietis effigiem fabricato, unde etiam nomen accepit: dependet autem funibus medius ex trabe alia, velut ex trutina, palis utrimq; fultus bene fundatis; retrorsum autem magna virorum multitudine repulsus, iisdemque simul rursus impellentibus missus, in fronte prominente ferro, mœnia percutit.* Illa vero machina, ut ex Ammiano Marcellino intelligitur, dissolvebatur, ut facilius in expeditionibus militaribus posset circumferri. Porro fere solebant Romani parcere antequam murum aries percussisset, quod nunc fit in infirmis munitionibus, si prius quam tormenta explodantur, in munitioribus autem, si prius quam scalis admotis fiat assultus, se dediderint. Sed æquior Cicero, qui lib. I. Offic. sic habet: *Ii qui armis positis ad Imperatorum fidem confugiunt, quamvis murum aries percusserit, recipiendi.*

[1] *Sic ut prope summam*, &c.] Erat enim è regione murorum excitatus agger à Romanis, par ipsis muris altitudine, intraq; aggerem & murum arma projecta fuerant.

[2] *Occisis ad hominum millibus* IV.] *Ad* hic sumitur pro *circiter*, & adverbialiter ponitur. Veneticus codex habet: *Occisis ad hominum millia* IV.

[3] *Sectionem ejus oppidi universam*, &c.] Sectio dicebatur bona quæ sub hasta vendebantur, à sectoribus dicta. Ut autem Asconius refert in Ver. III. Sectores dicti sunt qui spem lucri secuti, bona condemnatorum simul auctionabantur, proq; iis pecunias pensitabant, postea pro compendio suo singula quæq; populo venditurі. Sic Cicero Philipp. II. M. Antonium bonorum Pompeii sectorem appellat: in orat. pro Roscio Amerino, dicit eosdem fuisse sectores collorum & bonorum. Atq; hæc quidem sectio illos tantum complexa est qui in urbem se receperant, non totam gentem, cujus unum oppidum minime capax fuit. Quæ quidem Aduaticorum gens se postea cum Ambiorige & Eburo-

Ab

Ab his, qui emerant, capitum numerus ad eum relatus eſt millium LIII.

XXXIV. Eodem tempore à P. Craſſo, quem cum legione una miſerat ad [1] Venetos, Unellos, Oſiſmios, [2] Curioſolitas, [3] Seſuvios, [4] Aulercos, [5] Rhedones, quæ ſunt maritimæ civitates, Oceanumq; attingunt, certior factus eſt, omnes eas civitates in ditionem poteſtatemq; populi R. eſſe redactas.

XXXV. His rebus geſtis, omni Gallia pacata, tanta hujus belli ad Barbaros opinio perlata eſt, ut ab nationibus quæ trans Rhenum incolerent, mitterentur legati ad Cæſarem, quæ ſe obſides daturas, imperata facturas, pollicerentur: quas legationes Cæſar, quod in Italiam [6] Illyricumq; properabat, inita proxima æſtate ad ſe reverti juſſit. Ipſe in [7] Carnutes, [8] Andes, [9] Turones, quæ civitates propinquæ his locis erant, ubi bellum geſſerat, legionibus in hiberna deductis, [10] in Italiam profectus eſt. Ob eas res, ex litteris Cæſaris, [11] dies XV ſupplicatio decreta eſt: quod ante id tempus acciderat nulli.

NOTÆ.

nibus ad oppugnanda Q. Ciceronis caſtra conjunxit. Ubi poſiti Aduatici, nemini liquet. Verſimile eſt fuiſſe Brabantios. Certe Eburonibus finitimi fuere.

[1] *Venetos, Unellos,* &c.] Veneti, *ceux de Vannes.* Unelli, ignoti. Oſiſmios ſcribit Pomponius Mela, contra inſulam Britanniam eſſe poſitos, *Leon & Treguier.* De his Ptolemæus: Τελευταῖοι οἱ μέχρι τῦ Γοβαίου ἀκρωτηρίου Ὀσίσμιοι, *Extremi uſq; ad Gobæum promontorium Oſiſmii.*

[2] *Curioſolitas.*] Coriſopitenſes poſtea dicti, ut probant notitiæ veteres, nunc autem, *Cornoüailles.* Quo nomine tota olim peninſula dicta, Cornugalliæ. Aimonius lib. de miraculis ſancti Benedicti: *Oſam inſulam à continenti Armoricanæ regionis, quam Cornugalliæ vocant.*

[3] *Seſuvios.*] Seſuvii ita ignorantur, ut peccatum etiam eſſe in ea voce judicetur: altum enim apud omnes Geographos de iis ſilentium.

[4] *Aulercos.*] Hi ſunt Diablintres, qui finitimi ſunt ad occidentem Venetis, de quibus Ptolemæus: Ἐπὶ δὲ τῇ μεσογαίᾳ τῶν Οὐενετῶν δύο μικρότεροι Αὐλέρκιοι Διαβλίντες. In Palatino codice eſt, Ἀνατολικώτεροι, *magis orientales,* quod reddit omnia perincerta.

[5] *Rhedones.*] Rhedones, *Ceux de Remes.*

[6] *Illyricumq; properabat.*] Illyricum pars erat provinciæ Cæſaris.

[7] *Carnutes.*] *Les Chartrains.*

[8] *Andes.*] *Ceux d'Anjou,* qui Plinio Andecavi, vel Andegavi.

[9] *Turones.*] *Ceux de Touraine.*

[10] *In Italiam profectus eſt.*] Ibi teſte Plutarcho, cum ad ipſum Lucam Pompeius, Craſſus & Senatores amplius cc conveniſſent, conſtitutum eſt ut Provincia quam habebat Cæſar, in quinquennium ei prorogaretur, ſtipendiumq; daretur: quo decreto mirum in modum opes ejus increvere.

[11] *Dies* XV *ſupplicatio decreta eſt.*] Hic honos habitus fuit victori, cum Senatus populo templa Deorum aperiri, & gratias Diis agi Imperatoris nomine, jubebat. Lectiſternia ibidem fiebant, pulcherrimiſq; in lectis Deorum effigies collocabantur, ſuis inſtructæ cervicalibus & pulvinaribus, quaſi Deos epulis accepiſſent. Senatus ipſe ibat ritu ſolenni ſacrificatum epulumq; dabat, populo interim dies feſtos agente. Erat porro ſupplicatio, triumphi futuri quaſi pignus. Hannibale ex Italia ad auxilium Carthaginis egreſſo, quinq; tantum dierum ſupplicatio decreta fuerat. Sed hic propter inveteratam formidinem Gallorum XV ſtatuerunt. Suetonius: *Plurium quam quiſquam unquam dierum ſupplicationes impetravit.* Poſtea vero Hirtio & Panſæ, Octavianoq; Cæſari dierum L ſupplicatio decreta, qua in decernenda ſupplicatione ratio habebatur, & magnitudinis victoriæ, & dignitatis Imperatoris, ut hîc teſtatur Cicero factum fuiſſe. Lege lib. de Provinciis Conſularibus.

LIBER III.

ARGUMENTUM.

Quinque bella adversus varias Galliæ gentes gesta hoc libro describuntur: Primum adversus Veragros & Sedunos, quod ipso quidem absente, sed ejus auspiciis à legato Galba fuit gestum: Secundum, quod ipse contra Venetos prælio navali confecit: Tertium, quod à legato Titurio Sabino contra Unellos, Aulercos, Eburovices, & Lexovios: Quartum, quo debellati sunt à P. Crasso Sontiates, & cæteri Aquitani: Quintum, adversus Morinos & Menapios, quod, propter anni tempus, infectum relinquere coactus est. Quæ omnia tertio Gallici belli anno sunt peracta, qui fuit ab urbe condita IↃCXCVIII, *Cneio Lentulo Marcellino, L. Marcello Philippo Consulibus.*

I. QUum in Italiam proficiscereturCæsar, [1] Ser. Galbam cum legione duodecima & parte equitatus, in [2] Nantuates, [3] Veragros, [4] Sedunosq; misit, qui à finibus Allobrogum & lacu Lemano, & flumine Rhodano ad summas Alpes pertinent. Caussa mitendi fuit, [5] quod iter per Alpes, quo magno cum periculo, magnisq; portoriis mercatores ire consueverant, patefieri volebat. Huic permisit, si opus esse arbitraretur, uti in iis locis legionem hiemandi caussa, collocaret. Galba, secundis aliquot præliis factis, castelliscq; compluribus eorum expugnatis, missis ad eum undiq; legatis, obsidibusq; datis, & pace facta, constituit cohortes duas in Nantuatibus collocare, ipse cum reliquis ejus legionis cohortibus in vico Veragrorum, qui appellatur [6] Octodorus, hiemare: qui

NOTÆ.

[1] *Ser. Galbam.*] Sergius Galba, teste Suetonio, fuit Imperatoris Sergii Galbæ proavus, ob repulsam consulatus infensus Julio Cæsari, cum Bruto & Cassio conspiravit: propter quod lege Pedia damnatus.

[2] *Nantuates.*] Ignorantur. Opinantur tamen esse partem *Fossigny & Chablais.*

[3] *Veragros.*] Veragri habent caput gentis Agaunum, *S. Maurice.*

[4] *Sedunos.*] Seduni, *Sion* est eorum urbs, habitant *le haut Valais*, Veragri vero, *le bas Valais*, suntque cum Helvetiis fœdere conjuncti. Plinius & Strabo Varagros appellant.

[5] *Quod iter per Alpes.*] Grave erat Cæsari caras esse merces in suis exercitibus, quæ ex Gallia cisalpina magno cum periculo & sumptu devehebantur. Gentes porro illæ magnum quæstum facere inde volebant, ut Turcæ qui magna portoria ex Indicis mercibus per suam regionem transvectis capiebant, antequam iter maritimum esset per promontorium bonæ spei patefactum.

[6] *Octodorus.*] Gallice, *Martiny*, Germanice, *Martenach*, ut suspicatur beatus Renavus. Nec falsa conjectura; siquidem autor vitæ sancti Mauritii mentionem facit, non procul à Rhodano, ubi is se in Lemanum lacum evolvit. Notitia Provinciarum Romanarum imperii occidentalis, cujus autor existimatur Marianus Scotus sic habet: *Octodorus civitas Vallensium.* In Octodoro porro fuit episcopatus, qui, quia urbs aquis fuit inundata, Sedunum est translatus.

vicus

vicus positus in valle, non magna adjecta planitie, altissimis montibus undique continetur.

II. Quum hic in duas partes flumine divideretur, alteram partem ejus vici Gallis concessit, alteram vacuam ab illis relictam, cohortibus ad hiemandum attribuit: eum locum vallo fossaq; munivit. Quum dies hibernorum complures transissent, frumentumq; eo comportari jussisset, subito per exploratores certior factus est, ex ea parte vici quam Gallis concesserat, omnes noctu discessisse, montesq; qui impenderent, à maxima multitudine Sedunorum & Veragrorum teneri. Id aliquot de caussis acciderat, ut subito Galli belli renovandi, legionisq; opprimendæ consilium caperent. Primum, quod legionem, [1] neq; eam pleniſſimam, detractis cohortibus duabus, & compluribus sigillatim, qui, commeatus petendi caussa missi erant, absentibus, propter paucitatem despiciebant: tum etiam, quod propter iniquitatem loci, quum ipsi ex montibus in vallem decurrerent, & tela conjicerent, ne primum quidem posse impetum sustineri existimabant. Accedebat, quod suos ab se liberos abstractos obsidum nomine dolebant, & Romanos, non solum itinerum caussa, sed etiam perpetuæ possessionis, culmina Alpium occupare conari, & ea loca finitimæ Provinciæ adjungere, sibi persuasum habebant.

III. His nuntiis acceptis Galba, quum neq; opus hibernorum, munitionesq; plene essent perfectæ, neq; de frumento, reliquoq; commeatu satis esset provisum, quod deditione facta, obsidibusq; acceptis, nihil de bello timendum existimaverat: concilio celeriter convocato, sententias exquirere cœpit. Quo in concilio quum tantum repentini periculi præter opinionem accidisset, ac jam omnia fere superiora loca multitudine armatorum completa conspicerentur, neq; subsidio veniri, neq; commeatus supportari, interclusis itineribus, possent: prope jam desperata salute, nonnullæ hujusmodi sententiæ dicebantur, ut, impedimentis relictis, eruptione facta, iisdem itineribus quibus eo perveniſſent, ad salutem contenderent. Majori tamen parti placuit, hoc reservato ad extremum consilio, interim rei eventum experiri, & castra defendere.

IV. Brevi spatio interjecto, vix ut his rebus quas constituissent, collocandis atque administrandis tempus daretur, hostes ex omnibus partibus, signo dato, decurrere, lapides, [2] gæsaq; in vallum conjicere. Nostri, primo integris viribus fortiter repugnare, neq; ullum frustra telum ex loco superiore mittere: ut quæque pars castrorum nudata defenso-

NOTÆ.

[1] *Neq, eam pleniſſimam.*] Pleniſſima dicitur legio, quæ pleniſſimum & legitimum militum, tribunorum, centurionumq; numerum habet; estq; ut dicitur, completa & absoluta, ita ut desit nemo. Cicero lib. iii. Epist. vi. ad Appium Pulchrum: *Illud me movet in tanta militum paucitate, abesse tres cohortes quæ sint pleniſſimæ.*

[2] *Gæsaq;*] Teli genus Gallici, quod ideo Virgilius Alpinum appellat:

——— *duo quisq; Alpina coruscat*
Tela manu ———.

Festus, grave jaculum dicit esse; Livius, agreste telum: Suidas, telum vel contum longe ferientem, quo usi tamen sunt Afri & Macedones, ut discimus ex Statio & Silio Italico. Imo & Romani ipsi, ut scripsit Liv. lib. viii.

ribus

ribus premi videbatur, eo occurrere, & auxilium ferre: ſed hoc ſuperari, quod diuturnitate pugnæ hoſtes defeſſi prælio excedebant, alii integris viribus ſuccedebant: quarum rerum à noſtris propter paucitatem fieri nihil poterat, ac non modo defeſſo ex pugna excedendi, ſed ne ſaucio quidem ejus loci, ubi conſtiterat, relinquendi, ac ſui recipiendi facultas dabatur.

V. Quum jam amplius horis vi continenter pugnaretur, ac non ſolum vires, ſed etiam tela noſtris deficerent, atq; hoſtes acrius inſtarent, languidioribuſq; noſtris vallum ſcindere, & foſſas complere cœpiſſent, reſque eſſet jam ad extremum deducta caſum, [1] P. Sextius Baculus, primipili centurio, quem Nervico prælio compluribus confectum vulneribus diximus, & item C. Voluſenus tribunus militum, vir & conſilii magni & virtutis, ad Galbam accurrunt, atque unam eſſe ſpem ſalutis docent, ſi eruptione facta extremum auxilium experirentur. Itaq; convocatis centurionibus, celeriter milites certiores facit, pauliſper intermitterent prælium, ac tantummodo tela miſſa exciperent, ſeque ex labore reficerent, poſt ſigno dato è caſtris erumperent, atq; omnem ſpem ſalutis in virtute ponerent.

VI. Quod juſſi ſunt, faciunt: ac ſubito omnibus [2] portis eruptione facta, neque cognoſcendi quid fieret, neque ſui colligendi hoſtibus facultatem relinquunt. Ita commutata fortuna, eos, qui in ſpem potiundorum caſtrorum venerant, undiq; circumventos, interficiunt, & ex hominum millibus amplius xxx, quem numerum barbarorum ad caſtra veniſſe conſtabat, plus tertia parte interfecta, reliquos perterritos in fugam conjiciunt, ac ne in locis quidem ſuperioribus conſiſtere patiuntur. Sic omnibus hoſtium copiis fuſis, armiſq; exſutis, ſe in caſtra munitioneſq; ſuas recipiunt. Quo prælio facto, quod ſæpius fortunam tentare Galba nolebat, atq; alio ſeſe in hiberna conſilio veniſſe meminerat, aliis occurriſſe rebus videbat, maxime frumenti commeatuſq; inopia permotus, poſtero die omnibus ejus vici ædificiis incenſis, in Provinciam reverti contendit: ac nullo hoſte prohibente, aut iter demorante, incolumem legionem in Nantuates, inde in Allobrogas perduxit, ibiq; hiemavit.

VII. His rebus geſtis, quum omnibus de cauſſis Cæſar pacatam Galliam exiſtimaret, ſuperatis Belgis, expulſis Germanis, victis in Alpibus Sedunis, atq; ita inita hieme [3] in Illyricum profectus eſſet, quod eas quoq; nationes adire, & regiones cognoſcere volebat: ſubitum bellum in Gallia coortum

NOTÆ.

[1] *P. Sextius Baculus.*] Hic ab Eutropio Pacuvius dicitur.

[2] *Portis eruptione facta.*] Portæ caſtrorum quatuor erant. Prima appellabatur Prætoria, proxima Prætorio, & aut orientem ſpectans, aut hoſtem, aut illam partem ad quam hoſtis eſt iturus. Secunda Decumana huic oppoſita, atq; adeo ab hoſte remotior. Duæ laterales, quæ principales dicebantur, quod in eo loco eſſent, in quo principes ordines tendebant, ut ait Feſtus. Harum altera dextra erat, altera ſiniſtra.

[3] *In Illyricum.*] Illyrici pars, Cæſaris etiam erat Provincia. Longe lateq; olim patebat. Ut vero à Plinio deſcribitur, poſſet dici, *Sclavonia.*

eſt:

est. Ejus belli hæc fuit causa. P. Crassus adolescens cum legione xii [1] proximus mare Oceanum Andibus hiemabat. Is, quod in his locis inopia frumenti erat, [2] præfectos, tribunosq; militum complures in finitimas civitates, frumenti commeatusq; petendi causa, dimisit: quo in numero erat T. Terrasidius missus in [3] Eusubios; M. Trebius Gallus, in [4] Curiosolitas; Q. Velanius cum T. Silio, [5] in Venetos.

VIII. Hujus civitatis est longe amplissima auctoritas omnis oræ maritimæ regionum earum, quod & naves habent Veneti plurimas, quibus in Britanniam navigare consueverunt, & scientia atq; usu nauticarum rerum cæteros antecedunt, [6] & in magno impetu maris, atq; aperto, paucis portubus interjectis, quos tenent ipsi, omnes fere qui eodem mari uti consueverunt, habent vectigales. Ab iis fuit initium retinendi Silii atq; Velanii, quod per eos suos se obsides, quos Crasso dedissent, recuperaturos existimabant. Horum auctoritate finitimi adducti (ut sunt Gallorum subita & repentina consilia) eadem de causa Trebium Terrasidiumq; retinent: & celeriter missis legatis, per suos principes inter se conjurant, nihil, nisi communi consilio, acturos, eundemq; omnis fortunæ exitum esse laturos; reliquasq; civitates sollicitant, ut in ea libertate, quam à majoribus acceperant, permanere, quam Romanorum servitutem perferre, mallent. Omni ora maritima celeriter ad suam sententiam perducta, communem legationem ad P. Crassum mittunt: Si velit suos recipere, obsides sibi remittat.

IX. Quibus de rebus Cæsar à Crasso certior factus, quod ipse aberat longius: [7] naves interim longas ædificari [8] in flumine Ligeri, quod influit Oceanum, remiges ex Provincia institui, nautas gubernatoresq; comparari jubet. His rebus celeriter administratis, ipse quam primum per anni tempus potuit, ad exercitum contendit. Veneti reliquæq; item civitates, cognito Cæsaris adventu, simul quod, quantum in se facinus admisissent, intelligebant, [9] legatos, quod nomen ad omnes nationes san-

NOTÆ.

[1] *Proximus mare Oceanum.*] Gryphianus codex habet, *proximus mari Oceano.*

[2] *Præfectos tribunosq; militum.*] Erant in exercitu Romano plura Præfectorum genera, castrorum nempe, fabrûm, equitum, sociorum, qui passim apud autores commemorantur.

[3] *Eusubios.*] Eusubii inter Celtas ignorantur. Varia est hic lectio: nam quidam legunt, *Sesuvios*, alii, *Lexovios*, alii *Unellos.*

[4] *Curiosolitas.*] De quibus supra.

[5] *In Venetos.*] Ab iis Venetis Venetos in Italia oriundos esse, autor est Strabo lib. v.

[6] *Et in magno impetu maris atq; aperto.*] Amplum atq; latum spatium maris intelligit, quasi in Oceano qui apertior est, majores etiam jactationum impetus fieri necesse sit.

[7] *Naves interim longas.*] Multa sunt navium & nomina & genera. Verum naves longæ hæ dicuntur, quæ remis aguntur; quales sunt hodie quæ nobis dicuntur, *Galeres*, & sunt ad prælia idoneæ. Erant aliæ minus ad pugnas, sed magis ad onera portanda comparatæ, unde onerariæ dictæ.

[8] *In flumine Ligeri.*] Ligeris vel potius, Liger, ortus in monte Cebenna, in Oceanum inter Pictones & Nannetes influit *Loire.*

[9] *Legatos, quod nomen ad*, &c.] Cicero Verr. 1. *Legati nomen ejusmodi esse debet quod non modo inter sociorum jura, sed etiam inter hostium tela incolume versatur.*

ctum

ctum inviolatumq; semper fuisset, retentos ab se, & in vincula conjectos: pro magnitudine periculi bellum parare, & maxime ea quæ ad usum navium pertinerent, providere instituunt, hoc majore spe, quod multum natura loci confidebant: pedestria esse itinera concisa [1] æstuariis, navigationem impeditam propter inscientiam locorum, paucitatemq; portuum sciebant: neq; nostros exercitus, propter frumenti inopiam, diutius apud se morari posse confidebant. [2] Ac jam ut omnia contra opinionem acciderent, tamen se plurimum navibus posse: Romanos neq; ullam facultatem habere navium, neq; eorum locorum ubi bellum gesturi essent, vada, portus, insulasq; novisse: ac longe aliam esse navigationem [2] in concluso mari, atq; in vastissimo atq; apertissimo Oceano perspiciebant. His initis consiliis, oppida muniunt, frumenta ex agris in oppida comportant: naves in Venetiam, ubi Cæsarem primum bellum gesturum constabat, quamplurimas possunt, cogunt. Socios sibi ad id bellum Osismios, [3] Lexobios, [4] Nanneres, [5] Ambialites, Morinos, [6] Diablintes, Menapios adsciscunt. Auxilia ex Britannia, quæ contra eas regiones posita est, accersunt.

X. Erant hæ difficultates belli gerendi, quas supra ostendimus: sed tamen multa Cæsarem ad id bellum incitabant: injuriæ retentorum equitum Romanorum: [7] rebellio facta post deditionem: defectio datis obsidibus: tot civitatum conjuratio: in primis, ne, hac parte neglecta, reliquæ nationes idem sibi licere arbitrarentur. Itaq; quum intelligeret omnes fere Gallos novis rebus studere, & ad bellum mobiliter celeriterq; excitari, omnes autem homines libertati studere, & conditionem servitutis odisse: prius quam plures civitates conspirarent, partiendum sibi, ac latius distribuendum exercitum putavit.

XI. Itaq; T. Labienum legatum in Treviros, qui proximi Rheno flumini sunt, cum equitatu mittit. Huic mandat, Rhemos, reliquosq; Belgas adeat, atque in officio contineat: Germanosque, qui auxilio à Belgis accersiti dicebantur, si per vim navibus flumen transire conentur, prohibeat. P. Crassum cum [8] cohortibus legionariis XII, & magno numero

Interpretatio.

2 *Et certe quamvis cuncta evenirent adversus spem.*

NOTÆ.

[1] *Æstuariis.*] Æstuaria sunt loca, in quibus post æstus maris recessum, aqua stagnans remanet.

[2] *In concluso mari.*] In mari Mediterraneo, quod solum Romani norant.

[3] *Lexobios.*] Lexobii qui & Lexovii dicuntur, quorum urbs Noviomagus, *Lisieux.*

[4] *Nannetes.*] Solo nomine noti, *Ceux de Nantes.*

[5] *Ambialites.*] Ambibariti dicuntur Eutropio, *Ceux de Lamballe.*

[6] *Diablintes.*] Sunt confines Venetis, de quibus supra. Cæteri qui sint, est supra dictum.

[7] *Rebellio.*] Aliud est rebellio, aliud defectio. Deficit, qui imperium detrectat; rebellat, qui bellum confectum restaurat. Potest esse defectio sine rebellione, rebellio sine defectione esse non potest.

[8] *Cohortibus legionariis* XII.] Cohortes decem habebat legio. Itaq; plus quam legio missa: sed cohortes legionariæ dicebantur, quæ ex civibus Romanis constabant, & legionis partes erant, non de auxiliis desumptæ fuerant.

equitatus

equitatus in Aquitaniam proficiſci jubet, ne ex his nationibus auxilia in Galliam mittantur, ac tantæ nationes conjungantur. Q. Titurium Sabinum legatum cum legionibus III [1] in Unellos, Curioſolitas, Lexobioſq; mittit, [2] qui eam manum diſtinendam curet. D. Brutum adoleſcentem claſſi, Galliciſq; navibus, quas ex Pictonibus & Santonis, reliquiſq; pacatis regionibus convenire juſſerat, præfecit: & quum primum poſſet, in Venetos proficiſci jubet. Ipſe eo pedeſtribus copiis contendit.

XII. Erant ejuſmodi fere ſitus oppidorum, [3] ut poſita in extremis linguis promontoriiſq; neq; pedibus aditum haberent, quum ex alto ſe æſtus incitaviſſet, quod bis ſemper accidit horarum XII ſpatio: neque navibus, quod rurſus [4] minuente æſtu, naves in vadis afflictarentur. Ita utraq; re oppidorum oppugnatio impediebatur. Ac, ſi quando magnitudine operis forte ſuperati, extruſo mari aggere ac molibus, [5] atque his ferme [6] mœnibus adæquatis, ſuis fortunis deſperare cœperant, magno numero navium appulſo, cujus rei ſummam facultatem habebant, ſua omnia deportabant, ſeque in proxima oppida recipiebant: ibi ſe rurſus iiſdem opportunitatibus loci defendebant. Hæc eo facilius magnam partem æſtatis faciebant, quod noſtræ naves tempeſtatibus detinebantur: ſummaq; erat vaſto atq; aperto mari, magnis æſtibus, raris ac prope nullis portubus, difficultas navigandi.

XIII. Namque ipſorum naves ad hunc modum factæ, armataeque erant: carinæ aliquanto planiores, quam noſtrarum navium, quo facilius vada ac deceſſum æſtus excipere poſſent: proræ admodum erectæ, atque item puppes, ad magnitudinem fluctuum tempeſtatumque accommodatæ. Naves totæ factæ ex robore, [7] ad quamvis vim & contumeliam perferendam: [8] tranſtra ex pedalibus in latitudinem trabibus confixa clavis ferreis, digiti pollicis craſſitudine: anchoræ pro funibus ferreis catenis revinctæ: pelles pro velis, [9] alutæque tenuiter confectæ, ſive propter lini inopiam, atque ejus uſus inſcientiam, ſive, quod eſt magis veriſimile, quod tantas tempeſtates Oceani, tantoſque

INTERPRETATIO.

a *Qui retineat eam partem* hoſtium.

NOTÆ.

1 *In Galliam mittantur.*] Celtarum Galliam proprie dictum intelligit, in qua poſiti Veneti. Sic ab initio libri: *Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, à Belgis Matrona & Sequana dividit.* Et eodem initio libri: *Incolunt tertiam partem, qui ipſorum lingua Celtæ, Romanorum lingua Galli appellantur.*

2 *In Unellos, Curioſolitas, Lexobios.*] De quibus ſupra.

3 *Ut poſita in extremis linguis.*] Sextus Pompeius Feſtus: *Lingua promontorii genus eſt non excellentis, ſed molliter in planum devexi. Id promontorium,* teſte Pacuvio apud Gellium. *cujus lingua in altum proficit.* Porro ſitus ejuſmodi hodie in oppidis Armoricis non amplius invenitur.

4 *Minuente æſtu.*] Nota *minuente* paſſive ſumptum, id eſt dum minuitur.

5 *Atq; his.*] Nempe aggere & molibus.

6 *Mœnibus.*] Oppidorum ſuorum.

7 *Ad quamvis vim & contumeliam perferendam.*] Obſerva contumeliam non hic eſſe injuriam cum probro conjunctam.

8 *Tanſtra.*] Sedilia remigum quæ conſtabant ex trabibus, quarum erat longitudo pedis unius.

9 *Alutæque.*] Pellis eſt mollior atque tenuior.

im-

impetus ventorum sustineri, ac tanta onera navium regi velis non satis commode arbitrabantur. Cum his navibus nostræ classi ejusmodi congressus erat, ut una celeritate & pulsu remorum præstarent: reliqua pro loci natura, pro vi tempestatum, illis essent aptiora & accommodatiora: neq; enim his nostræ rostro nocere poterant: tanta in his erat firmitudo: neq; propter altitudinem, facile telum adjiciebatur: & eadem de causa minus incommode scopulis continebantur. Accedebat, ut quum sævire ventus cœpisset, & se vento dedissent, & tempestatem ferrent facilius, & in vadis consisterent tutius, & ab æstu derelictæ nihil saxa & cautes timerent: quarum rerum omnium nostris navibus casus erant extimescendi.

XIV. Compluribus expugnatis oppidis Cæsar, ubi intellexit frustra tantum laborem sumi, neq; hostium fugam captis oppidis reprimi, neq; his noceri posse, statuit exspectandam classem. Quæ ubi convenit, ac primum ab hostibus visa est: circiter ccxx naves eorum paratissimæ atq; omni genere armorum ornatissimæ è portu profectæ, nostris adversæ constiterunt. [1] Neq; satis Bruto, qui classi præerat, neq; tribunis militum centurionibusq; quibus singulæ naves erant attributæ, constabat quid agerent, [a] aut quam rationem pugnæ insisterent: rostro enim noceri non posse cognoverant: turribus autem excitatis, tamen has altitudo puppium ex barbaris navibus superabat: ut neq; ex inferiore loco satis commode tela adjici possent, & missa à Gallis gravius acciderent. Una erat magno usui res præparata à nostris, [2] falces præacutæ, insertæ, affixæque longuriis, [3] non absimili forma muralium falcium: his quum funes qui antennas ad malos destinabant, comprehensi adductiq; erant, navigio remis incitato prærumpebantur: quibus abscisis, antennæ necessario concidebant: ut quum omnis Gallicis navibus spes [4] in velis armamentisq; consisteret, his ereptis, omnis usus navium uno tempore eriperetur: reliquum erat certamen positum in virtute: qua nostri milites facile

INTERPRETATIO.

a *Aut quem modum certaminis tenerent.*

NOTÆ.

[1] *Neq; satis Bruto.*] Is est qui Decimus vocatur, & cum M. Bruto & Cassio in Cæsaris necem conspiravit, etsi fuisset ejus legatus, magnisq; ab eo beneficiis affectus, & in hæredibus ab eo testamento scriptus; nec manus quidem cædi accommodavit, sed M. Antonium illi fidum longiore sermone de industria injecto extra curiam distinuit, à quo postea Mutinæ obsessus, ab Octavianoq; liberatus, tandem in Macedoniam proficiscens, in M. Antonii milites incidit, à quibus fuit interfectus.

[2] *Falces præacutæ.* De quibus Vegetius lib. ultimo: *Falx dicitur acutissimum ferrum curvatum ad similitudinem falcis, quod contis longioribus inditum, collatoriosfunes, quibus antenna suspenditur, repente præcidit, collapsisq; velis, Liburnam pigriorem & inutilem reddit.*

[3] *Non absimili forma muralium falcium.*] Indidem nempe ex Veget. lib. iv. cap. xiv. cognoscitur quæ sit forma muralium falcium: *De materia & tabulatis testudo contexitur, quæ ne exuratur incendio, coriis, vel ciliciis, centonibusq; vestitur. Hæc intrinsecus accipit trabem, quæ adunco præfigitur ferro, quod falx vocatur, ab eo quod incurvata est, ut de muro extrahat lapides.* A Livio etiam describuntur falces murales lib. xxxviii.

[4] *In velis armamentisque.*] Armamenta dicuntur antennæ, vela, aliaq; navis instrumenta ab armando dicta, Gallice, *équipage.*

Gal-

ſuperabant, atq; eo magis, quod in conſpectu Cæſaris, atque omnis exercitus res gerebatur, ut nullum paullo fortius factum latere poſſet: omnes enim colles, & loca ſuperiora, unde erat propinquus deſpectus in mare, ab exercitu tenebantur.

XV. Diſjectis, ut diximus, antennis quum ſingulas binæ aut ternæ naves circumſiſterent, milites ſumma vi deſcendere in hoſtium naves contendebant. Quod poſtquam barbari fieri animadverterunt, expugnatis compluribus navibus, quum ei rei nullum reperiretur auxilium, fuga ſalutem petere contenderunt: ac jam converſis in eam partem navibus quo ventus ferebat, [1] tanta ſubito malacia ac tranquillitas exſtitit, ut ſe loco movere non poſſent: quæ quidem res ad negotium conficiendum maxime fuit opportuna. Nam ſingulas noſtri conſectati expugnaverunt, ut perpaucæ ex omni numero, noctis interventu, ad terram pervenerint, quum ab hora fere iv. uſque ad ſolis occaſum, pugnaretur.

XVI. Quo prælio bellum Venetorum, totiuſq; oræ maritimæ confectum eſt. Nam quum omnis juventus, omnes etiam gravioris ætatis, in quibus aliquid conſilii aut dignitatis fuit, eo convenerant: tum navium quod ubiq; fuerat, unum in locum coëgerant: quibus amiſſis, reliqui neque quo ſe reciperent, neq; quemadmodum oppida defenderent, habebant. Itaq; ſe, ſuaq; omnia Cæſari dediderunt: in quos eo gravius Cæſar vindicandum ſtatuit, quo diligentius in reliquum tempus à barbaris jus legatorum conſervaretur. Itaq; omni ſenatu necato, [2] reliquos ſub corona vendidit.

XVII. Dum hæc in Venetis geruntur, Q. Titurjus Sabinus cum his copiis quas à Cæſare acceperat, in fines Unellorum pervenit. His præerat Viridovix, ac ſummam imperii tenebat earum omnium civitatum quæ defecerant, ex quibus exercitum, magnaſq; copias coëgerat. Atq; his paucis diebus [3] Aulerci Eburovices, [4] Lexoviiq; ſenatu ſuo interfecto, quod auctores belli eſſe nolebant, portas clauſerunt, ſeq; cum Viridovice conjunxerunt: magnaq; præterea multitudo undiq; ex Gallia perditorum hominum latronumq; convenerat, quos ſpes prædandi, ſtudiumq; bellandi ab agricultura, & quotidiano labore revocabat. Sabinus idoneo omnibus rebus loco caſtris ſeſe tenebat: cum Viridovix contra eum duûm millium ſpatio conſediſſet, quotidieq; productis copiis pugnandi

NOTÆ.

[1] *Tanta ſubito malacia.*] Seneca lib. IX. Epiſt. *Sed in otio inconcuſſo jacere non eſt tranquillitas, malacia eſt.* Græcum eſt nomen, quod apud Latinos, ut multa alia, in uſu eſt. Hic porro obſervanda Cæſaris felicitas; niſi enim illa repentinâ malacia fugam Gallis eripuiſſet, bellum non eſſet confectum.

[2] *Reliquos ſub corona vendidit.*] Sub corona vendere quid fuerit, non plane liquet. Alii enim putant eſſe vendere in orbem diſpoſitos, quo facilius ab emptoribus poſſint conſiderari. Aulus vero Gellius lib. VII. cap. IV. ait: *Eſſe verſimilius coronatos væniiſſe ſervos, juxta dictum Catonis, ut populus ſua opera potius ob rem bene geſtam coronatus ſupplicatum eat, quam re malè geſta coronatus væneat.*

[3] *Aulerci Eburovices.*] *Ceux d'Evreux.* In aliis codicibus fruſtra erat virgula interpoſita. Eburovicum urbs Mediolanum, *Evreux.*

[4] *Lexovii.*] *Ceux de Liſieux*, de quibus ſupra.

pote-

potestatem faceret, ut jam non solum hostibus in contemptionem Sabinus veniret, sed etiam nostrorum militum vocibus nonnihil carperetur: tantamq; opinionem timoris præbuit, ut jam ad vallum castrorum hostes accedere auderent: id ea caussa faciebat, quod cum tanta multitudine hostium, præsertim eo absente, qui summam imperii teneret, nisi æquo loco, aut opportunitate aliqua data, legato dimicandum non existimabat.

XVIII. Hac confirmata opinione timoris, idoneum quemdam hominem & callidum delegit Gallum, ex iis quos auxilii caussa secum habebat: huic magnis præmiis pollicitationibusq; persuadet, uti ad hostes transeat: quid fieri velit, edocet: qui ubi pro perfuga ad eos venit, timorem Romanorum proponit: quibus angustiis ipse Cæsar à Venetis prematur, docet: neq; longius abesse, quin proxima nocte Sabinus clam ex castris exercitum educat, & ad Cæsarem, auxilii ferendi caussa, proficiscatur. Quod ubi auditum est, conclamant omnes, occasionem negotii bene gerendi amittendam non esse: ad castra iri oportere. Multæ res ad hoc consilium Gallos hortabantur: superiorum dierum Sabini cunctatio: perfugæ confirmatio: [1] inopia cibariorum, cui rei parum diligenter ab his erat provisum; spes Venetici belli: & quod fere libenter homines, id quod volunt, credunt. His rebus adducti non prius Viridovicem, reliquosq; duces ex concilio dimittunt, quam ab his sit concessum, arma uti capiant, & ad castra contendant. Qua re concessa, læti, velut explorata victoria, sarmentis virgultisq; collectis, quibus fossas Romanorum compleant, ad castra pergunt.

XIX. Locus erat castrorum editus, & paullatim ab imo acclivis; circiter passus CIↃ, huc magno cursu contenderunt, ut quam minimum spatii ad se colligendos armandosq; Romanis daretur, exanimatique pervenerunt. Sabinus suos hortatus cupientibus signum dat: impeditis hostibus, propter ea quæ ferebant onera, subito duabus portis eruptionem fieri jubet. Factum est opportunitate loci, [2] hostium insciti ac defatigatione, virtute militum, ac superiorum pugnarum exercitatione, [3] ut ne unum quidem nostrorum impetum ferrent, ac statim terga verterent: quos impeditos, integris viribus milites nostri consecuti, magnum numerum eorum occiderunt: reliquos, equites consectati, paucos qui ex fuga evaserant, reliquerunt. Sic uno tempore, & de navali pugna Sabinus, & de Sabini victoria Cæsar certior factus est: civitatesque omnes se statim Titurio dederunt. Nam ut ad bella suscipienda Gallorum alacer & promptus est animus, sic mollis ac minime re-

NOTÆ.

[1] *Inopia cibariorum.*] *Si Barbarorum est in diem vivere, nostra consilia sempiternum spectare debent*, ait Cicero. Jam bis Galli ad mala consilia descenderunt, non bene provisa re frumentaria: Primum bello Belgico, iterum hoc loco. Cæsar è contrario quicquid agit, semper agit provisa re frumentaria.

[2] *Hostium insciti ac defatigatione.*] Quod jam ante à Nerviis factum erat, hoc ab his rursus factum, Sabinum juvit.

[3] *Ut ne unum quidem*, &c.] Forte *primum* melius, & fuerit scriptum 1. per notam.

sistens

ſiſtens ad calamitates perferendas mens eorum eſt.

XX. Eodem fere tempore P. Craſſus, quum in Aquitaniam perveniſſet, [1] quæ pars, ut ante dictum eſt, & regionum latitudine, & multitudine hominum, ex tertia parte Galliæ eſt æſtimanda, quum intelligeret in illis locis ſibi bellum gerendum, [2] ubi paucis ante annis L. Valerius Præconinus legatus, exercitu pulſo, interfectus eſſet, atq; unde L. Manilius Proconſul impedimentis amiſſis, profugiſſet, non mediocrem ſibi diligentiam adhibendam intelligebat: itaq; re frumentaria proviſa, auxiliis, equitatuq; comparato, multis præterea viris fortibus, [3] Toloſa, [4] Carcaſone & [5] Narbone, quæ ſunt civitates Galliæ Provinciæ finitimæ, ex his regionibus nominatim evocatis, [6] in Sotiatium fines exercitum introduxit: cujus adventu cognito Sotiates magnis copiis coactis equitatuq; quo plurimum valebant, in itinere agmen noſtrum adorti, primum equeſtre prælium commiſerunt: deinde equitatu ſuo pulſo, atq; inſequentibus noſtris, ſubito pedeſtres copias, quas in convalle in inſidiis collocaverant, oſtenderunt: hi noſtros disjectos adorti, prælium renovaverunt.

XXI. Pugnatum eſt diu atq; acriter, quum Sotiates ſuperioribus victoriis freti in ſua virtute totius Aquitaniæ ſalutem poſitam putarent: noſtri autem quid ſine Imperatore, & ſine reliquis legionibus, adoleſcentulo duce, efficere poſſent, perſpici cuperent: tandem tamen confecti vulneribus hoſtes terga vertere: quorum magno numero interfecto, Craſſus ex itinere oppidum Sotiatium oppugnare cœpit; quibus fortiter reſiſtentibus, vineas turreſq; egit. Illi alias eruptione tentata, alias [7] cuniculis ad aggerem actis, cujus rei ſunt longe peritiſſimi Aquitani, pro-

NOTÆ.

[1] *Quæ pars, &c. ex tertia parte Galliæ eſt æſtimanda.*] Jam id falſum eſſe comperitur. Itaq; facile credo Cæſarem, qui in Aquitaniam non iverit, à Craſſo fuiſſe deceptum, ut majores res videretur feciſſe, quas etiam auget commemoratione cladium ſuperioribus aliquot ducibus Romanis ibidem illatarum. Et hoc eſt quod Aſinius Pollio, teſte Suetonio, parum diligenter parumq; integra fide compoſitos putat, cum Cæſar pleraq; & quæ per alios erant geſta, temere crediderit. Quanquam autem ſequenti tempore in Aquitaniam ipſe profectus fuerit, non illi tamen, quod ſuperiori tempore à ſe ſcriptum fuerat, unquam licuit emendare.

[2] *Ubi paucis ante annis L. Valerius Præconinus, &c.*] Res videtur geſta bello Sertoriano, cum paucis ante annis id eveniſſe Cæſar ſcripſerit. Nam Aquitanos Sertorio faviſſe, patet ex Ciceronis oratione pro lege Manilia: *Teſtis eſt Gallia, per quam legionibus noſtris in Hiſpaniam iter, Gallorum internecione patefactum eſt.*

[3] *Toloſa.*] De Toloſa ſupra dictum.

[4] *Carcaſone.*] Carcaſo, Carcaſſum Plinio. Hodie nomen retinet, eſtq; urbs Languedoki, ut vocant.

[5] *Narbone.*] Narbo Martius prima Romanorum in Galliam deducta colonia à Portio Martioque Coſſ. triennio poſtquam Carthaginem deducta fuerat colonia, nomen Provinciæ Gallicæ dedit, quæ ab ea Narbonenſis dicta eſt. Ad Atacem poſita eſt fluvium, quo deducti ſunt & milites decimæ legionis Julii Cæſaris, autore Suetonio. Unde dicta Narbo Decumanorum. Vide deſcriptionem ejus apud Sidonium Apollinarem.

[6] *In Sotiatium fines.*] Ignorantur Sotiates. Videntur tamen eſſe, *Ceux d'Aire.* Nam apud Plinium poſt Eluſates nominantur lib. iv. cap. xix. Ortelius vocat, *Sots.*

[7] *Cuniculis.*] Cuniculi, *mines*, ab animali dicti, quod egeſta terra latere ſolet. Non ultra hunc uſum proficiebant, quam ut ſubruerentur aggeres & vineæ, aut certe urerentur. Nondum enim pulveris pyrii commentum erat. Cuniculorum

pterea quod multis locis apud eos [1] æræriæ ſtructuræ ſunt: ubi diligentia noſtrorum, nihil his rebus profici poſſe intellexerunt, legatos ad Craſſum mittunt, ſeque in deditionem ut recipiat, petunt: qua re impetrata, arma tradere juſſi, faciunt.

XXII. Atque in ea re omnium noſtrorum intentis animis, alia ex parte oppidi Adcantuannus qui ſummam imperii tenebat, [2] cum DC devotis, quos illi Soldurios appellant, quorum hæc eſt conditio: ut omnibus in vita commodis una cum his fruantur, quorum ſe amicitiæ dediderint: ſi quid iis per vim accidat, aut eundem caſum una ferant, aut ſibi mortem conſciſcant: neque adhuc hominum memoria repertus eſt quiſquam, qui eo interfecto cujus ſe amicitiæ devoviſſet, mori recuſaret. Cum his Adcantuannus eruptionem facere conatus, clamore ab ea parte munitionis ſublato, quum ad arma milites concurriſſent, vehementerq; ibi pugnatum eſſet, repulſus in oppidum eſt: uti tamen etiam deditionis conditione uteretur, à Craſſo impetravit.

XXIII. Armis obſidibuſq; acceptis, Craſſus [3] in fines Vocatium, & Taruſatium profectus eſt. Tum vero barbari commoti, quod oppidum & natura loci, & manu munitum, paucis diebus quibus eo ventum erat, expugnatum cognoverant, legatos quoquoverſus dimittere, conjurare, obſides inter ſe dare, copias parare cœperunt. Mittuntur etiam ad eas civitates legati, quæ ſunt [4] citerioris Hiſpaniæ, finitimæ Aquitaniæ: inde auxilia duceſq; accerſuntur; quorum adventu magna cum auctoritate, & magna cum hominum multitudine bellum gerere conantur. Duces vero ii deliguntur, qui una [5] cum Q. Sertorio omnes annos fuerant, ſummamq; ſcientiam rei militaris habere exiſtimabantur. [6] Ii conſuetudine

NOTÆ.

autem totam rationem in obſidione Rhodi à mechanico quodam fuiſſe inventam narrat Vegetius lib. IV.

[1] *Æræriæ ſtructuræ ſunt.*] Alii *ſtructuræ*, alii *ſecturæ* legunt. Sed Ciacconius delendum putat, hac conjectura ductus, quod, ut Cæſar lib. VII. *apud eos magnæ ſunt ferrariæ*, ſcripſit, ita hic *æræriæ*. Scaliger porro adverſus Cardanum, ſcribit æris cyprii in Pyrenæis montibus ac Cebenna fodinas eſſe, ac in aliquot Aquitaniæ locis chalybem effodi.

[2] *Cum* DC *devotis.*] Devoti dicuntur, qui ſe morti devoverunt, ita ut non ſpe victoriæ, ſed mortis hoſtibus inferendæ, neglecta propria ſalute in mortem proſiliant. Id de Celtiberis habet Valerius Maximus lib. II. cap. VI. *Celtiberi nefas eſſe ducebant prælio ſupereſſe, cum is occidiſſet, pro cujus ſalute ſpiritum devoverant.* Aliquid erat ſimile in cohorte ſacra Thebanorum CCC. Ἑκατὸν καὶ ἱερομένων, qui videntur eſſe συναποθνήσκειν, *commorientes.* Suos Turcarum Satrapis fuiſſe ſoldurios narrat Guillelmus Tyrius lib. II. cap. XXIII. Quantumvis autem vox ſolduriorum adblandiatur ſua ſimilitudine, non inde cenſeam ſumpſiſſe originem noſtrorum *ſoldatorum* vocabulum, ſed à ſolidis, quibus ſtipendio donati ſunt quaſi dicas, *ſolidatos.*

[3] *In fines Vocatium, & Taruſatium.*] Vocates & Taruſates ignorantur.

[4] *Citerioris Hiſpaniæ.*] Romani devictam à ſe Hiſpaniam in Citeriorem & Ulteriorem diviſerant.

[5] *Cum Q. Sertorio.*] Q. Sertorius bellum civile multos annos in Hiſpania geſſerat, eique bellum gerenti hæc Aquitaniæ pars, ut prædictum eſt, faverat: quod bellum ægre à Cn. Pompeio & Metello fuit confectum. Sertorius dicitur à Floro: *Vir ſummæ quidem, ſed calamitoſæ virtutis.* De eo lege apud Plutarchum, qui ejus vitam ſcripſit, & Appianum lib. I. de bellis civilibus.

[6] *Ii conſuetudine populi* R.] Diverſa erant Romanorum & Barbarorum inſtituta.

populi

populi R. loca capere, caſtra munire, commeatibus noſtros intercludere inſtituunt. Quod ubi Craſſus animadvertit, ſuas copias propter exiguitatem non facile diduci, hoſtem & vagari, & vias obſidere, & caſtris ſatis præſidii relinquere, ob eam cauſſam minus commode frumentum, commeatumq; ſibi ſupportari, in dies hoſtium numerum augeri: non cunctandum exiſtimavit quin pugna decertaret. Hac re ad concilium delata, ubi omnes idem ſentire intellexit, poſterum diem pugnæ conſtituit.

XXIV. Prima luce productis omnibus copiis, duplici acie inſtituta, [1] auxiliis in mediam aciem conjectis, quid hoſtes conſilii caperent, exſpectabat. Illi etſi propter multitudinem, & veterem belli gloriam paucitatemq; noſtrorum, ſe tuto dimicaturos exiſtimabant: tamen tutius eſſe arbitrabantur, obſeſſis viis, commeatu intercluſo, ſine ullo vulnere victoria potiri: & ſi propter inopiam rei frumentariæ Romani ſeſe recipere cœpiſſent, impeditos agmine & ſub ſarcinis inferiores animo adoriri cogitabant. Hoc conſilio probato ab ducibus, productis Romanorum copiis, ſeſe caſtris tenebant. Hac re perſpecta Craſſus, quum ſua cunctatione atq; opinione, timidiores hoſtes, noſtros milites alacriores ad pugnandum effeciſſet, atq; omnium voces audirentur, exſpectari diutius non oportere, quin ad caſtra iretur: cohortatus ſuos, omnibus cupientibus ad hoſtium caſtra contendit.

XXV. Ibi quum alii foſſas complerent, alii multis telis conjectis, defenſores vallo munitionibuſq; depellerent, auxiliareſq; quibus ad pugnam non multum Craſſus confidebat, lapidibus teliſq; ſubminiſtrandis, & ad aggerem ceſpitibus comportandis, ſpeciem atq; opinionem pugnantium præberent: quum item ab hoſtibus conſtanter ac non timide, pugnaretur, [a] telaq; ex loco ſuperiore miſſa non fruſtra acciderent, equites, circuitis hoſtium caſtris, Craſſo renuntiaverunt, non eadem eſſe diligentia ab Decumana porta caſtra munita, facilemque aditum habere.

XXVI. Craſſus equitum præfectos cohortatus, ut magnis præmiis pollicitationibuſq; ſuos excitarent, quid fieri velit, oſtendit. Illi, ut erat imperatum, eductis quatuor cohortibus, quæ præſidio caſtris relictæ, integræ ab labore erant, & longiore itinere circumductis, ne ex hoſtium caſtris conſpici poſſent, omnium oculis mentibuſq; ad pugnam intentis celeriter ad eas quas diximus munitiones pervenerunt: atque his prorutis,

INTERPRETATIO.

a *Et tela deſuper jacta non caderent incaſſum.*

NOTÆ.

Barbari enim in virtute omnia poſita arbitrati, laboriſq; impatientes, non caſtra muniebant, ſed è veſtigio, ſi copia eſſet, manus conſerebant. Romani vero, tametſi copiis abundarent, loca idonea caſtris deligebant, in iis caſtra poſita muniebant, iiſque ſatis magno præſidio impoſito, equites quoquoverſum dimittebant, qui hoſtes commeatu prohiberent.

[1] *Auxiliis in mediam aciem conjectis.*] Auxilia hic contra morem ſolitum in media acie locat, quo eos, *quibus*, ut infra videbitur, *ad pugnam non multum confidebat*, in fide contineret, alias ejuſmodi auxilia in alis collocari ſolebant.

prius in hoſtium caſtris conſtiterunt, quam plane ab his videri, aut quid rei gereretur, cognoſci poſſet. Tum vero, clamore ab ea parte audito, noſtri redintegratis viribus, quod plerumque in ſpe victoriæ accidere conſuevit, acrius impugnare cœperunt. Hoſtes undique circumveniri, deſperatis omnibus rebus, ſe per munitiones dejicere, & fuga ſalutem petere contenderunt. Quos equitatus apertiſſimis campis conſectatus, ex millium L numero, quæ ex Aquitania [1] Cantabriſq; veniſſe conſtabat, vix quarta parte relicta, multa nocte ſe in caſtra recipit.

XXVII. Hac audita pugna, maxima pars Aquitaniæ ſeſe Craſſo dedidit, obſideſq; ultro miſit: quo in numero fuerunt [2] Tarbelli, [3] Bigerriones, [4] Preciani, Vocates, Taruſates, [5] Eluſates, [6] Garites, [7] Auſci, [8] Garumni, [9] Sibutzates, Cocoſateſque. Paucæ ultimæ nationes anni tempore confiſæ, quod hiems ſuberat, id facere neglexerunt.

XXVIII. Eodem fere tempore Cæſar, etſi prope exacta jam æſtas erat, tamen quod omni Gallia pacata, Morini Menapiique ſupererant qui in armis eſſent, neque ad eum umquam legatos de pace miſiſſent: arbitratus id bellum celeriter confici poſſe, eo exercitum adduxit: qui longe alia ratione ac reliqui Galli bellum gerere inſtituerunt: nam quod intelligebant maximas nationes, quæ prælio contendiſſent, pulſas ſuperataſq; eſſe, continenteſq; ſilvas ac paludes habebant, eo ſe ſuaque omnia contulerunt. Ad quarum initium ſilvarum quum perveniſſet Cæſar, caſtraq; munire inſtituiſſet, neq; hoſtis interim viſus eſſet, diſperſis in opere noſtris, ſubito ex omnibus partibus ſilvæ evolaverunt, & in noſtros impetum fecerunt: noſtri celeriter arma cœperunt, eoſq; in ſilvas repulerunt: & compluribus interfectis, longius impeditioribus locis ſecuti, paucos ex ſuis deperdiderunt.

NOTÆ.

[1] *Cantabriſque.*] Cantabri à Pyrenæis montibus ad Nerium promontorium pertinent, ſoli, tota devicta à Romanis Hiſpania liberi atq; invicti uſq; ad Auguſtum, qui eos domuit. Secutis etiam temporibus, Saracenis totam Hiſpaniam longe lateque pervagatis & ditione tenentibus, invicti & intacti permanſerunt, montium quos habitant præſidio tuti. Porro cum Eutropius & Oroſius xxxviii millia Aquitanorum & Cantabrorum in eo prælia cæſa fuiſſe ſcripſerint, cum Cæſare conſentire plane videntur.

[2] *Tarbelli.*] Tarbelli Ptolemæo dicuntur quicquid inter Garumnam & Pyrenen continetur. Horum urbs Aquæ Auguſtæ, *Dax.* Strabo autem Tarbellos ſinum Aquitanicum cum Santonibus incolere teſtatur.

[3] *Bigerriones.*] *Ceux de Bigorre.*

[4] *Preciani, Vocates, Taruſates.*] Ignorantur.

[5] *Eluſates.*] Quorum Eluſa olim erat Metropolis, quæ ſequentibus temporibus in humile oppidum fuit redacta, *Eauſe*, conceſſa Metropolis dignitate Auguſtæ Auſcorum.

[6] *Garites.*] Si qua fides ſimilitudini vocum, quam fateor eſſe ſæpe fallacem, videntur eſſe, *le Comté de Gavre*, inter Eluſates & Auſcos.

[7] *Auſci.*] *Ceux d' Auſch.*

[8] *Garumni.*] Sunt ad fontem Garumnæ poſiti, quorum regio in convenarum finibus, inter oppida ſancti Bertranni & ſancti Gaudentii, ad utramque Garumnæ ripam, inde riparia dicta, *Riviere*, in ſuperioremque & inferiorem diviſa. Urbes ejus regionis inſigniores Valentia & Mons regalis, *Montregau.*

[9] *Sibutzates, Cocoſateſque.*] Ignorantur.

XXIX.

XXIX. Reliquis deinceps diebus Cæsar silvas cædere instituit: & ne quis inermibus imprudentibusq; militibus ab latere impetus fieri posset, omnem eam materiam quæ erat cæsa, conversam ad hostem collocabat, & pro vallo ad utrumq; latus exstruebat. Incredibili celeritate magno spatio paucis diebus confecto, quum jam pecus atq; extrema impedimenta ab nostris tenerentur, ipsi densiores silvas peterent, ejusmodi tempestates sunt consecutæ, uti opus necessario intermitteretur, & continuatione imbrium, diutius sub pellibus milites contineri non possent. Itaq; vastatis omnibus eorum agris, vicis ædificiisq; incensis, Cæsar exercitum reduxit, & in Aulercis, Lexoviisq; reliquis item civitatibus, quæ proxime bellum fecerant, in hibernis collocavit.

LIBER IV.

ARGUMENTUM.

Hoc libro continetur bellum contra Uſipetes & Tenchtheros, atq; obiter mores Suevorum Germanorumq; generatim deſcribuntur: deinde trajectus Rheni, ut in Germaniam tranſiret: & trajectus in Britanniam: quem utrumque ante illum nemo Romanus auſus fuerat.

I. EA, quæ ſecuta eſt, hieme, qui fuit annus [1] Cneio Pompeio, M. Craſſo Coſſ. [2] Uſipetes Germani, & item Tenchtheri, magna cum multitudine hominum flumen Rhenum tranſierunt, non longe à mari, quo Rhenus influit. Cauſſa tranſeundi fuit, [3] quod ab Suevis complures

NOTÆ.

[1] *Cneio Pompeio, M. Craſſo Coſſ.*] Hic conſulatus in annum ab U. C. IↃCXCIX incidit, & eſt eorum ſecundus, quum XV ante annis primum geſſiſſent.

[2] *Uſipetes Germani & item Tenchteri.*] Uſipetes & Tenchtheri, gentes ignotæ, propterea quod ſæpe ſedes mutarint. Dion lib. liv. narrat ab illis ortum fuiſſe bellum Auguſto tantum, ut ab urbe proficiſci ad illos neceſſe habuerit. Primum quidem odio Romanorum, memores, ut fit veriſimile, cladium quas à noſtro Julio acceperant, quoſdam eorum in ſua regione cruci ſuffixerunt: deinde trajecto Rheno Germaniam ciſrhenanam & Galliam depopulati, Lollium devicerunt. Sed cum accepiſſent Auguſtum relicta urbe proficiſci, obſidibus datis pacem fecerunt. Ejuſdem belli paciſque participes fuere Sicambri. Iidem Uſipetes eſſe, qui Uſipii dicuntur Tacito, videntur, & dicuntur quoque equitatu valere. Variis modis hæc populorum nomina ab auctoribus ſcripta leguntur, Græcis præſertim; quod factum eſt cum errore ſcribentium, tum eorum qui hiſtorias exſcripſerunt, quibus hæ gentes erant ignotæ. Sic de iis Tacitus lib. de moribus Germ. *Proximi Cattis certum jam alveo Rhenum, quiq; terminus eſſe ſufficiat. Uſipii ac Tenchtheri colunt.* Unde liquet vagatos eſſe illos populos, & ſæpe mutaſſe ſedes. Siquidem Taciti ætate ſupra Baſileam poſiti erant.

[3] *Quod ab Suevis.*] Suevorum nomen in aliqua Germaniæ parte remanet, *Suaube*. Sed longius olim natio patebat. Nam & apud Tacitum lib. de moribus Germanorum, mare dicitur aliquod Suevicum. Lucanus vero:

Fundit ab extremo flavos Aquilone Suevos
Albis.——

Tacito vero in lib. de vita Agricolæ: Cohors quædam Uſipiorum amiſſis per inſcitiam regendi navibus pro prædonibus primum à Suevis, mox à Friſiis fuiſſe intercepta dicitur. Sed & idem Tacit. Suevorum non unam eſſe gentem dicit, ut nihil mirum ſit tam varias regiones illis paſſim ab auctoribus aſſignari; majorem enim Germaniæ partem obtinere diſcretos, quamquam in commune Suevi vocentur, eorumq; multas gentes nominat, Semnones, Langobardos, Anglos, *&c.* Plinius lib. IV. cap. XIV. accenſet illos Hermionibus. Strabo lib. VII. ſcribit illos à Rheno ad Albim uſq; pertinere, illiſq; accenſet Hermonduros, Langoſargos, forte *Langobardos*. Sed illorum omnium ſedes quærere dehortatur, quod ſic de illis ſcriptum ipſe reliquit: Κοινὸν δ' ἔζιν ἅπασι τοῖς τοιύτοις τὸ ἀεὶ τὰς μεταναστάσεις εὐμαρεῖς διὰ τὴν λιτότητα τοῦ βίου, καὶ διὰ τὸ μὴ γεωργεῖν, μηδὲ θησαυρίζειν, ἀλλ' εὐκαλύβοις οἰκεῖν, ἢ ἐπιμελῶς ἰσχύσι παρασκευὴν τροφῆς δ' ἀπὸ τῆς θρεμμάτων ἢ πλείστη καθάπερ τοῖς νομάσιν ὥς' ἐκείνοις μιμοῦνται τὰ οἰκεῖα τοῖς ἁρμοζόμενοι

annos

annos exagitati, bello premebantur, & agricultura prohibebantur. Suevorum gens eſt longe maxima & bellicoſiſſima Germanorum omnium. [1] Ii centum pagos habere dicuntur: ex quibus quotannis ſingula millia armatorum, bellandi cauſſa, ſuis ex finibus educunt. Reliqui domi manent: pro ſe atq; illis colunt. Hi rurſus invicem anno poſt in armis ſunt: illi domi remanent. Sic neq; agricultura, neq; ratio, neq; uſus belli intermittitur: [2] ſed privati ac ſeparati agri apud eos nihil eſt: neq; longius anno remanere uno in loco, incolendi cauſſa, licet: neq; multum frumento, ſed [3] maximam partem lacte atq; pecore vivunt, multumq; ſunt in venationibus. Quæ res & cibi genere, & quotidiana exercitatione, & libertate vitæ (quod à pueris nullo officio, aut diſciplina aſſuefacti, nihil omnino contra voluntatem faciant) & vires alit, & immani corporum magnitudine efficit: atq; in eam ſe conſuetudinem adduxerunt, ut locis frigidiſſimis neq; veſtitus, præter pelles, habeant quidquam, quarum propter exiguitatem, magna eſt corporis pars aperta, & [4] laventur in fluminibus.

II. Mercatoribus eſt ad eos aditus, eo magis ut quæ bello ceperint, quibus vendant, habeant, quam quo ullam rem ad ſe importari deſiderent. Quin etiam [5] jumentis, quibus maxime Gallia delectatur, quæq; impenſo parat pretio, Germani importatis non utuntur: ſed quæ ſunt apud eos nata prava atq; deformia, hæc quotidiana exercitatione, ſummi ut ſint laboris, efficiunt. Equeſtribus præliis ſæpe ex equis deſiliunt, ac pedibus præliantur, equoſq; eodem remanere veſtigio aſſuefaciunt, ad quos ſe celeriter, quum uſus poſcit, recipiunt: neq; eorum moribus turpius quidquam, aut inertius habetur quam ephippiis uti: itaque ad quemvis numerum ephippiatorum equitum quamvis pauci adire audent:

NOTÆ.

ἐπάρατος ὁποῖον δόξει τρέπουσι μέλι τῆς βοσκημάτων. *Commune eſt omnium qui illas regiones incolunt, facile commutare locum, propterea quod tenui victu contenti agrorum cultum negligunt & quod neſciunt divitias condere; ſed in tuguriis habitant, & in diem vivunt. Maximam partem pecore victitant, ut Nomades, quos imitati impoſitis in vehicula quæ habent, quo viſum eſt, cum pecoribus commigrant.* Tandem Alemanni vocati ſunt, & ſuperiorem Germaniam incoluerunt, ut ſcribit Agathias lib. 1. de bello Gothico, qui hos ſuperiorem, Francos vero, inferiorem Germaniam habitaſſe ait, citatq; Aſinam Quadratum Italum qui de rebus Germanicis ſcripſerat. Paulus item Diaconus in vita Imperatoris Mauritii de Docirupho duce Longobardorum, ait illum oriundum à Suevis, id eſt, Alemannis. Strabo lib. IV. Suevos dicit, viribus & multitudine præcedere omnes Germanos. Plutarchus vero Suevos: τὰ Γερμανικὰ ἡγεμονικώτατος dicit, *Germanicarum nationum* principes eſſe.

[1] *Ii centum pagos.*] Id eſt, partes: ſic enim Plutarchus in Numa vocat.

[2] *Sed privati*, &c.] Tacitus idem fere habet: *Arva per annos mutant, & ſupereſt ager.* Et ſupra: *Agri pro numero cultorum ab univerſis per vices occupantur, quos mox inter ſe ſecundum dignationem partiuntur: facilitatem partiendi camporum ſpatia præſtant.*

[3] *Maximam partem.*] Helleniſmus eſt, intelligiturque κατ', quæ præpoſitio accuſandi caſum apud Græcos regit.

[4] *Laventur in fluminibus.*] Idem habet Mela Cæſarem κατὰ πόδα ſecutus.

[5] *Jumentis quibus maxime Gallia delectatur.*] Varro lib. II. de re ruſtica cap. X. *Non omnis apta natio ad pecuariam: Galli appoſitiſſimi, maxime ad jumenta.*

[1] vinum ad ſe omnino importari non ſinunt, quod ea re ad laborem ferendum remolleſcere homines, atque effeminari arbitrantur.

III. Publice maximam putant eſſe laudem, quam latiſſime à ſuis finibus vacare agros: hac re ſignificari, magnum numerum civitatum ſuam vim ſuſtinere non potuiſſe. Itaq; una ex parte à Suevis circiter [2] millia paſſuum DC agri vacare dicuntur. Ad alteram partem ſuccedunt [3] Ubii, quorum fuit civitas ampla atq; florens, ut eſt captus Germanorum, & paullo, qui ſunt ejuſdem generis, etiam cæteris humaniores, propterea quod Rhenum attingunt, multiq; ad eos mercatores ventitant, & ipſi propter propinquitatem Gallicis ſunt moribus aſſuefacti. Hos quum Suevi, multis ſæpe bellis experti, propter amplitudinem gravitatemq; civitatis, finibus expellere non potuiſſent, tamen vectigales ſibi fecerunt, ac multo humiliores infirmioreſq; reddiderunt.

IV. In eadem cauſſa fuerunt Uſipetes, & Tenchtheri, quos ſupra dixi-mus: qui complures annos Suevorum vim ſuſtinuerunt, ad extremum tamen agris expulſi, & multis locis Germaniæ triennium vagati, ad Rhenum pervenerunt: quas regiones Menapii incolebant, & ad utramque ripam fluminis agros, ædificia, vicoſq; habebant: ſed tantæ multitudinis adventu perterriti, ex his ædificiis, quæ trans flumen habuerant, demigraverunt: & cis Rhenum diſpoſitis præſidiis Germanos tranſire prohibebant. Illi omnia experti, quum neq; vi contendere, propter inopiam navium, neq; clam tranſire, propter cuſtodias Menapiorum poſſent: [4] reverti ſe in ſuas ſedes regioneſq; ſimulaverunt: & tridui viam progreſſi rurſus reverterunt, atq; omni hoc itinere una nocte, equitatu confecto, inſcios inopinanteſq; Menapios oppreſſerunt: qui de Germanorum diſceſſu per exploratores certiores facti, ſine metu trans Rhenum in ſuos vicos remigraverant. His interfectis, navibuſq; eorum occupatis, priuſquam ea pars Menapiorum, quæ citra Rhenum erat, certior fieret, flumen tranſierunt, atq; omnibus eorum ædificiis occupatis, [a] reliquam partem hiemis ſe eorum copiis aluerunt.

V. His de rebus Cæſar certior factus, & infirmitatem Gallorum ve-

INTERPRETATIO.

a *Victitaverunt eorum cibariis per reliquum hiemis.*

NOTÆ.

[1] *Vinum ad ſe*, &c.] Et in hoc non barbari; nihil enim verius hac ſententia. Quin & tantam labem vinum affert hominibus, nihil ut jam paulo laborioſius facere liceat iis qui aſſueverint, niſi vino ſe ante proluerint. Hanc legem ſi ſervaſſent eorum poſteri, ſuo generi melius conſuluiſſent: ſed jam tempore Taciti hiſtorici corrupti erant, qui quidem poſtquam ſcripſit potui illis eſſe humorem ex ordeo & frumento in quamdam ſimilitudinem vini corruptum, proximos vero ripæ vinum mercari, eoſq; ſine blandimentis expellere famem, addit, *eis adverſus ſitim non eandem eſſe temperantiam.* Et poſtea quaſi vaticinatus: *Si indulſeris*, inquit, *ebrietati ſuggerendo quantum concupiſcant, haud minus facile vitiis quam armis capientur.*

[2] *Millia paſſum* DC.] Cum in numeris facilis ſit lapſus propter notas, verſimile eſt hic vehementer erratum. Quis enim credat C D leucas cultoribus vacuas fuiſſe Suevorum cauſa? Forte LX.

[3] *Ubii.*] De quibus ſupra.

[4] *Reverti ſe in ſuas ſedes regioneſque ſimulaverunt.*] Eodem ſtratagemate Græci uſi apud Trojam, ſi Virgil. credimus,

ritus,

ritus, quod [1] ſunt in conſiliis capiendis mobiles, & novis plerumq; rebus ſtudent, nihil his committendum exiſtimavit. Eſt autem hoc Gallicæ conſuetudinis, ut & viatores etiam invitos conſiſtere cogant: & quod quiſq; eorum de quaq; re audierit aut cognoverit, quærant, & mercatores in oppidis vulgus circumſiſtat, quibus ex regionibus veniant, quaſq; res ibi cognoverint, pronuntiare cogant: his rumoribus atq; auditionibus permoti de ſummis ſæpe rebus conſilia ineunt: quorum eos è veſtigio pœnitere neceſſe eſt, [a] quum incertis rumoribus ſerviant, & pleriq; ad voluntatem eorum ficta reſpondeant.

VI. Qua conſuetudine cognita Cæſar, ne graviori bello occurreret, maturius quam conſueverat, ad exercitum proficiſcitur. Eo quum veniſſet, ea quæ fieri ſuſpicatus erat, facta cognovit: miſſas legationes à nonnullis civitatibus ad Germanos, invitatoſq; eos uti ab Rheno diſcederent, omniaq; quæ poſtulaſſent, ab ſe fore parata. Qua ſpe adducti Germani latius jam vagabantur, & [2] in fines Eburonum & Condruſorum, qui ſunt Trevirorum clientes, pervenerant. Principibus Galliæ evocatis Cæſar, ea quæ cognoverat, diſſimulanda ſibi exiſtimavit: eorumq; animis permulſis & confirmatis, equitatuq; imperato, bellum cum Germanis gerere conſtituit.

VII. Re frumentaria comparata, equitibuſq; delectis, iter in ea loca facere cœpit, quibus in locis Germanos eſſe audiebat: à quibus quum paucorum dierum iter abeſſet, legati ab iis venerunt, quorum hæc fuit oratio: Germanos neque priores populo R. bellum inferre, neque tamen recuſare, ſi laceſſantur, quin armis contendant: quod Germanorum conſuetudo hæc ſit a majoribus tradita, quicumq; bellum inferant, reſiſtere, neq; deprecari: hoc tamen dicere, veniſſe invitos, ejectos domo: ſi ſuam gratiam Romani velint, poſſe eis utiles eſſe amicos: vel ſibi agros attribuant, vel patiantur eos tenere, quos armis poſſederint: ſeſe unis Suevis concedere, [3] quibus ne dii quidem immortales pares eſſe poſſint: reliquum quidem in terris eſſe neminem, quem non ſuperare poſſint.

VIII. Ad hæc Cæſar, quæ viſum eſt, reſpondit; ſed exitus fuit orationis: Sibi nullam cum his amicitiam eſſe poſſe, ſi in Gallia remanerent: neq; verum eſſe, qui ſuos fines tueri non potuerint, alienos occupare: neq; ullos in Gallia vacare agros, qui dari tantæ præſertim multitudini

INTERPRETATIO.

a *Cum ſint creduli rumoribus dubiis.*

NOTÆ.

redire ſe domum ſimulaverunt, voto etiam pro reditu ſimulato, deinde inſcios incautoſq; Trejanos oppreſſerunt.

[1] *Sunt in conſiliis capiendis mobiles.*] Trebellius Pollio in Gallienis: *Gallis inſitum eſt eſſe leves.* Vopiſcus vero in Saturnino, gentem eſſe inquietiſſimam ait.

[2] *In fines Eburonum & Condruſorum.*] De Eburonibus & Condruſis dictum ſupra. Hoc de Condruſis addam, in Leodicenſis urbis Eccleſia eſſe Archidiaconum de Condruſio.

[3] *Quibus ne dii quidem,* &c.] Hanc de ſe male ſentientium injuriam numen per Cæſarem ultum eſt.

ſine injuria poſſint: ſed licere, ſi velint, in Ubiorum finibus conſidere, quorum ſint legati apud ſe, & de Suevorum injuriis querantur, & à ſe auxilium petant: hoc ſe ab Ubiis impetraturum.

IX. Legati hæc ſe ad ſuos relaturos dixerunt, & re deliberata, poſt diem tertium ad Cæſarem reverſuros: interea, ne propius ſe caſtra moveret, petierunt. Ne id quidem Cæſar ab ſe impetrari poſſe dixit. Cognoverat enim magnam partem equitatus ab iis aliquot diebus ante præandi, frumentandiq; cauſſa [1] ad Ambivaritos trans Moſam miſſam: hos expectari equites, atque ejus rei cauſſa moram interponi arbitrabatur.

X. Moſa profluit [2] ex monte Vogeſo, qui eſt [3] in finibus Lingonum & parte quadam Rheni recepta, quæ appellatur Walis, [4] inſulam efficit Batavorum, [5] neq; longius ab eo millibus paſſuum LXXX in Oceanum tranſit. Rhenus autem oritur [6] ex Lepontiis, qui Alpes incolunt, & longo ſpatio per fines [7] Nantuatium, [8] Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, [9] Tribocorum, Trevirorum citatus fertur: & ubi Oceano appropinquavit, in plures diffluit partes, [10] multis ingentibuſq; inſulis effectis, quarum pars magna à feris barbariſq; nationibus incolitur: [11] ex quibus ſunt, qui piſcibus, atque ovis avium vivere exiſtimantur: multiſq; capitibus in Oceanum influit.

NOTÆ.

[1] *Ad Ambivaritos.*] Ambivariti ignorantur; videntur tamen eſſe, *Breda, Bolduc.*

[2] *Ex monte Vogeſo.*] Vogeſus mons, *Mont de Voge.*

[3] *In finibus Lingonum.*] De Lingonibus ſupra dictum, quorum fines ampli, ut ex eccleſiaſticæ diœceſeos finibus hodie cognoſcitur.

[4] *Inſulam efficit Batavorum.*] Inſula Batavorum, *Betau*, ducatus Gueldrenſis, magnam partem & meridianæ Hollandiæ complectitur. Antiquiſſimum hoc eſt monumentum Batavorum gentis.

[5] *Neque longius ab eo millibus paſſuum* LXXX.] Quibuſdam non tantum eſſe videtur intervallum à Moſæ Rheniq; conjunctione ad Oceanum: ſed ſi quis exundationes maris recogitet, quod poſtea in terras prorupit, facile Cæſarem excuſabit. Præterea quid ſi peccatum eſt in numeris, quod factum eſt à ſcribis ubiq; largiter.

[6] *Ex Lepontiis.*] Qui ſint Lepontii, ſatis origo Rheni indicat. Plinius lib. iii. cap. xx. *Rhetorum Vennones Sarunetesq; ortus Rheni amnis accolunt, Lepontiorum qui Viberi vocantur, fontem Rhodani eodem Alpium tractu.* Nonnihil diſſentit à Cæſare. Videre tamen licet Rhetos & Lepontios ea gente nunc contineri quæ dicitur, *les Griſons.* Nonnihil item Tacitus, qui Rhenum Rheticarum Alpium inacceſſo & præcipiti vertice ortum, ſcribit. Sed duo fontes Rheni ſunt in Lepontiis, tertius in Rhetis.

[7] *Nantuatium.*] Nantuates ignorantur.

[8] *Helvetiorum*, &c.] De Helvetiis jam ſatis dictum ſupra. Sequanos alluere Rhenus dicitur. Baſilea enim erat Sequanorum. Strabo Cæſarem ſecutus idem ſcripſit. Sed cum Plinius Nemetes & Vangiones accolas dicat eſſe Rheni, non Mediomatricas; Cæſar vero indictis Nemetibus & Vangionibus, Mediomatricas Rhenum accolere memoriæ prodiderit; neceſſe eſt à Nemetibus & Vangionibus Germaniæ populis, Mediomatricas, qui & Metenſes, ab urbe ſua *Metis*, olim *Divoduro*, dicuntur, ſuis eſſe finibus expulſos. Sic enim habet itinerarium Antonini: *Civitas Mediomatricum*, id eſt *Mettis*. Item Notitiæ. Ptolemæus Mediomatricas & Leucos magis meridionales dicit eſſe Treviris.

[9] *Tribocorum.*] Triboci videntur eſſe Alſatii, Nemetes, Spirenſes, Vangiones autem Wormatienſes, ut ſupra dictum.

[10] *Multis ingentibuſq; inſulis affectis*, &c.] Innuit Zelandiam quæ in plures inſulas dividitur.

[11] *Ex quibus ſunt, qui piſcibus, atq; ovis avium vivere exiſtimantur.*] Idipſum ibidem à ſe viſum teſtatur Plinius lib. xvi. cap. 1. *Illic miſera gens tumulos obtinet*

XI.

XI. Cæſar, quum ab hoſte non amplius paſſuum XII millibus abeſſet, ut erat conſtitutum, ad eum legati reverteruntur: qui in itinere congreſſi, magnopere de longius progrederetur, orabant. Quum id non impetraſſent, petebant, uti ad eos equites, qui agmen anteceſſiſſent, præmitteret, eoſq; pugna prohiberet: ſibiq; uti poteſtatem faceret in Ubios legatos mittendi: quorum ſi principes ac ſenatus ſibi jurejurando fidem feciſſent, ea conditione, quæ à Cæſare ferretur, ſe uſuros oſtendebant. Ad has res conficiendas ſibi tridui ſpatium daret. Hæc omnia Cæſar eodem illo pertinere arbitrabatur, ut, tridui mora interpoſita, equites eorum qui abeſſent, reverterentur: tamen ſeſe non longius millibus paſſuum IV aquationis cauſſa proceſſurum eo die dixit: huc poſtero die quam frequentiſſimi convenirent, ut de eorum poſtulatis cognoſceret. Interim ad præfectos, qui cum omni equitatu anteceſſerant, mittit qui nuntiarent, ne hoſtes prælio laceſſerent: & ſi ipſi laceſſerentur, ſuſtinerent, quoad ipſe cum exercitu propius acceſſiſſet.

XII. At hoſtes, ubi primum noſtros equites conſpexerunt, quorum erat V millium numerus, quum ipſi non amplius DCCC equites haberent, quod ii, qui frumentandi cauſſa ierant trans Moſam, nondum redierant: nihil noſtris timentibus, [1] quod legati eorum paullo ante à Cæſare diſceſſerant, [2] atq; is dies induciis erat ab iis petitus, impetu facto, celeriter noſtros perturbaverunt: rurſus reſiſtentibus noſtris, conſuetudine ſua, ad pedes deſilierunt, ſuffoſſiſq; equis, compluribuſq; noſtris dejectis, reliquos in fugam conjecerunt: atq; ita perterritos egerunt, ut non prius fuga deſiſterent, quam in conſpectum agminis noſtri veniſſent. In eo prælio ex equitibus noſtris interficiuntur IV & LXX: in his vir fortiſſimus Piſo Aquitanus, amplißimo genere natus, cujus avus in civitate ſua regnum obtinuerat, amicus

NOTÆ.

altos, aut tribunalia ſtructa manibus ad experimenta altiſſimi æſtus, caſis ita impoſitis: navigantibus ſimiles, cum integant aquæ circumdata, naufragis vero, cum receſſerint, fugienteſq; cum mari piſces circa tuguria venantur. Non pecudem his habere, non lacte ali, ut finitimis, ne cum feris quidem dimicare contingit, omni procul abacto frutice. Viva & paluſtri junco funes nectunt ad prætexenda piſcibus retia. Aves vero hic intelligit Cæſar non domeſticas, puta gallinas, quas nutrire non poterant, ſed peregrinas & prætervolantes, ut fulicas & cæteras id genus, quarum nidos obſervabant. Narrat idem Plinius eſſe quaſdam inſulas in Ponto Oonæ voce Græca ab ovis dictas, *in quibus ovis avium, & avenis incolæ vivant.* Quod niſi aſſiduis laboribus & aggeribus molibuſq; objectis aquam à ſe arcerent hodie Batavi, tam dura lege quam majoribus ſuis eſſet illis neceſſario vivendum, quos induſtria ſua felices facit.

[1] *Quod eorum legati*, &c.] Et hoc fortaſſe fuit, quod ille Tenchtherorum equitatus, quid à ſuis legatis cum Cæſare fuiſſet geſtum, ignarus, prælium iniit, quamvis IDCCC tantum conſtaret, & V millium Romanus eſſet equitatus. Certe grave quid à Cæſare accidiſſe oportet, quem ob violatum jus gentium hoſtibus eſſe dedendum cenſuit Cato.

[2] *Atque is dies induciis.*] Aulus Gellius ſic de induciis lib. I. cap. XXV. *Pactum induciarum ejuſmodi eſt, ut in diem certum non pugnetur, nihilque incommodi detur, ſed ex eo die poſtea uti jam omnia belli jure agantur.* Græci ceſſationem iſtam pugnæ pactitiam ἐκεχειρίαν dixere, quod eo tempore non pugnetur & manus cohibeantur.

ab

ab ſenatu noſtro appellatus. Hic quum fratri interclusō ab hostibus auxilium ferret, illum periculo eripuit: ipse equo vulnerato dejectus, quoad potuit, fortissime restitit: quum circumventus, multis vulneribus acceptis, cecidisset, atq; id frater, qui jam prælio excesserat, procul animadvertisset, incitato equo, sese hostibus obtulit, atq; interfectus est.

XIII. Hoc facto prælio, Cæsar neq; jam sibi legatos audiendos, neq; conditiones accipiendas arbitrabatur ab iis, qui per dolum atq; insidias, petita pace, ultro bellum intulissent: expectare vero dum hostium copiæ augerentur, equitatusq; reverteretur, summæ dementiæ esse judicabat: & [1] cognita Gallorum infirmitate, quantum jam apud eos hostes uno prælio auctoritatis essent consecuti, sentiebat; quibus ad consilia capienda nihil spatii dandum existimabat. His constitutis rebus, & consilio cum legatis & quæstore communicato, ne quem diem pugnæ prætermitteret, opportunissima res accidit, quod postridie ejus diei mane eadem & perfidia & simulatione usi [Germani] [2] frequentes, omnibus principibus, majoribusq; natu adhibitis, ad eum in castra venerunt: simul, ut dicebatur, sui purgandi caussa, quod contra atq; esset dictum, & ipsi petissent, prælium pridie commisissent: simul, ut si quid possent, de inducis fallendo impetrarent: [3] quos sibi Cæsar oblatos gavisus retineri jussit: ipse omnes copias castris eduxit, equitatum, quod recenti prælio perterritum esse existimabat, agmen subsequi jussit.

XIV. Acie triplici instituta, & celeriter viii millium itinere confecto, prius ad hostium castra pervenit, quam, quid ageretur, Germani sentire possent: qui omnibus rebus subito perterriti, & celeritate adventus nostri & discessu suorum, neq; consilii habendi, neq; arma capiendi spatio dato, perturbantur, copiasne adversus hostem educere, [4] an castra defendere, an fuga salutem petere, præstaret: quorum timor quum fremitu & concursu significaretur, milites nostri [5] pristini diei perfidia incitati, in castra irruperunt, quorum qui celeriter arma capere potuerunt, paul-

NOTÆ.

[1] *Cognita Gallorum infirmitate.*] Infirmitas quasi inconstantia, quæ non possit stare in eo quod semel susceptum est.

[2] *Frequentes omnibus principibus, &c.*] Temere id quidem, si quid à se peccatum suspicabantur. Et hoc est quod nos dehortatur Cæsari credere rem ita se habuisse ut fuit ab illo narrata: si enim injuriæ sibi conscii fuissent, sedulo cavissent, neq; se in irati hostis manus tradidissent. Sed eo decepti videntur quod nihil à se commissum intelligerent quare timerent.

[3] *Quos sibi Cæsar oblatos gavisus.*] Hoc quidem sic est à Cæsare narratum: an vero ita se res habuerit, valde dubitandum: siquidem refert Plutarchus ex Canusio quodam, cum Senatus Cæsari supplicationes decerneret, quoniam vicerat, Catotonem, quo non sanctior alter apud Romanos, pro sententia dixisse: Hostibus esse dedendum Cæsarem ad expiandam à jure gentium violato civitatem, quæ Imperatoris scelere fuerat obligata.

[4] *Castra defendere.*] Ex hoc loco & inde quod lib. 1. legitur castra fecisse Germanos, hunc morem muniendorum castrorum cum Romanis habuisse communem, cognoscimus, à quo alienos fuisse Gallos ex multis locis compertum habemus, metu scilicet laboris & stulta confidentia seu contemptu suorum hostium.

[5] *Pristini diei perfidia incitati.*] *Pridiana perfidia*, ut dictum sequenti ætate. Sed cum tam facile in Germanorum castra Romani irruperint, minus bene munita fuisse cognoscitur, quam Romanorum, in

lisper

liſper noſtris reſtiterunt, atq; inter carros impedimentaq; prælium commiſerunt. At reliqua multitudo puerorum mulierumq; (nam cum omnibus ſuis domo exceſſerant, Rhenumq; tranſierant) paſſim fugere cœpit: ad quos conſectandos Cæſar equitatum miſit.

XV. Germani poſt tergum clamore audito, quum ſuos interfici viderent, armis abjectis, ſigniſq; militaribus relictis, ſe ex caſtris ejecerunt: & quum ad confluentem Moſæ & Rheni perveniſſent, reliqua fuga deſperata, magno numero interfecto, reliqui ſe in flumen præcipitaverunt, atq; ibi timore, laſſitudine, & vi fluminis oppreſſi, perierunt. Noſtri ad unum omnes incolumes, perpaucis vulneratis, ex tanti belli timore, cum hoſtium numerus capitum [1] ccccxxx millium fuiſſet, ſe in caſtra receperunt. Cæſar iis quos in Caſtris retinuerat, diſcedendi poteſtatem fecit. Illi ſupplicia cruciatuſq; Gallorum veriti, quorum agros vexaverant, remanere ſe apud eum velle dixerunt. Iis Cæſar libertatem conceſſit.

XVI. Germanico bello confecto, multis de cauſſis Cæſar ſtatuit ſibi Rhenum eſſe tranſeundum, quarum illa fuit juſtiſſima: quod quum videret Germanos tum facile impelli ut in Galliam venirent, ſuis quoq; rebus eos timere voluit, quum intelligerent, & poſſe, & audere populi R. exercitum Rhenum tranſire. [2] Acceſſit etiam quod illa pars equitatus Uſipetum & Tenchtherorum, quam ſupra commemoravi prædandi frumentandiq; cauſſa Moſam tranſiſſe, neq; prælio interfuiſſe, poſt fugam ſuorum ſe trans Rhenum in fines [3] Sicambrorum receperat, ſeq; cum iis conjunxerat. Ad quos quum Cæſar nuntios miſiſſet, qui poſtularent eos qui ſibi Galliæq; bellum intuliſſent, uti ſibi dederent, reſponderunt: populi R. imperium Rhenum finire. ſi ſe invito, Germanos in Galliam tranſire non æquum exiſtimaret, cur ſui quidquam eſſe imperii aut poteſtatis trans Rhenum poſtularet? Ubii autem qui uni ex tranſrhenanis ad Cæſarem legatos miſerant, amicitiam fecerant, obſides dederant, magnopere orabant ut ſibi auxilium ferret, quod graviter ab Suevis premerentur: vel ſi id facere occupationibus Reip. prohiberetur, exercitum modo Rhenum tranſportaret, id ſibi ad auxilium, ſpemq; reliqui temporis ſatis futurum: tantum eſſe nomen apud eos, atq; opinionem exercitus Romani, Arioviſto pulſo, & hoc noviſſimo prælio facto, etiam ad ultimas Germanorum nationes, uti opinione & amicitia populi

NOTÆ.

quibus diu reſiſtebatur, ut in duobus Ciceronis caſtris multiſque aliis fuit cognitum.

[1] CCCCXXX *millium.*] Oroſius lib. VI. habet CCCCXL. Plutarch. in Cæſare affirmat periiſſe CCCC. In Craſſo autem CCC, tam parva fides numerorum notis.

[2] *Acceſſit etiam quod illa pars.*] Atque hæ ſunt reliquiæ gentis, quæ poſtea injuriæ Romanorum memores, grave bellum Auguſto Julii Cæſaris ſucceſſori moverunt, de quo Dio lib. LIV.

[3] *Sicambrorum.*] Sicambrorum poſteri fuerunt ſequenti ævo Franci. Ab oriente quidem Turingia & Saxonia, a meridie Alemannia & amne Lona continebantur. Tacitus & Suetonius exciſos & in Galliam tranſlatos eſſe dicit. Dio vero exercitus Romanos fudiſſe, tantumque terroris injeciſſe, ut Auguſtus ex urbe profectus in eos expeditionem ſuſceperit, ſed rem compoſitam datis ab ipſis Auguſto obſidibus.

Rom

Rom. tuti esse possint. Navium magnam copiam ad transportandum exercitum pollicebantur.

XVII. Cæsar his de caussis quas commemoravi, Rhenum transire decreverat: sed [1] navibus transire neque satis tutum esse arbitrabatur, neq; suæ, neq; populi R. dignitatis esse statuebat: itaq; etsi summa difficultas faciundi pontis proponebatur, propter latitudinem, rapiditatem, altitudinemq; fluminis; tamen id sibi contendendum, aut aliter non transducendum exercitum existimabat. Rationem igitur pontis hanc instituit. Tigna bina [2] sesquipedalia paullum ab imo præacuta, [3] dimensa ad altitudinem fluminis, intervallo pedum duorum inter se jungebat: hæc cum machinationibus demissa in flumen defixerat, [4] fistucisq; adegerat, non [5] sublicæ modo directa ad perpendiculum, sed prona ac fastigiata, ut secundum naturam fluminis procumberent: his item contraria duo ad eundem modum juncta, intervallo pedum quadragenum ab inferiore parte contra vim atque impetum conversa statuebat: hæc utraque bipedalibus trabibus immissis, [6] quantum eorum tignorum junctura distabat, [7] binis utrimque fibulis ab extrema parte distinebantur: quibus discluſis, atque in contrariam partem revinctis, tanta erat operis firmitudo, atque ea rerum natura, ut quo major vis aquæ se incitavisset, hoc arctius illigata tenerentur: [8] hæc directa materia injecta contexebantur, ac [9] longuriis cratibusq; consternebantur: [10] ac nihilo secius sublicæ ad inferiorem partem fluminis obliquæ adigebantur, quæ pro pariete subjectæ, & cum omni opere conjunctæ, vim fluminis exciperent: & alia item supra pontem mediocri spatio, ut si arborum trunci sive naves, dejiciendi operis caussa, essent à barbaris missæ, his [11] defensoribus earum rerum vis minueretur, neu ponti nocerent.

NOTÆ.

[1] *Navibus.*] Si enim singulis navibus in alteram ripam milites exposuisset, facile ab universis & conglobatis hostibus essent repulsi.

[2] *Sesquipedalia.*] Intellige parte ab omni, ut pedum sex esset ambitus tigni totius.

[3] *Dimensa ad altitudinem fluminis.*] Cum flumen alibi esset altius, alibi humilius, variam etiam esse oportuit tignorum longitudinem, & breviora quidem tigna esse oportuit, ubi aquæ minus fuit, longiora vero, ubi flumen altius. Extitisse vero è summa aqua non dubitandum; nulli alioquin usui futura, si amnis excrevisset.

[4] *Fistucisq; adegerat.*] Fistuca instrumentum est trabale, vel trabs brevior præferrata, quæ à multis hominibus in sublime multis item funibus attollitur; deinde laxatis funibus demittitur in tignum, quod in terram illa vi defigitur. Est & minor fistuca stipes utrimq; ansatus: hoc vulgo utuntur nostri pavitores, Gallice *hie*, ou *demoiselle*.

[5] *Sublicæ.*] Sublica est palus vel trabs.

[6] *Quantum eorum tignorum junctura distabat.*] Spatium enim duorum pedum inter tigna illa intercedebat.

[7] *Binis utrimq; fibulis.*] Ferreis, ut arbitror.

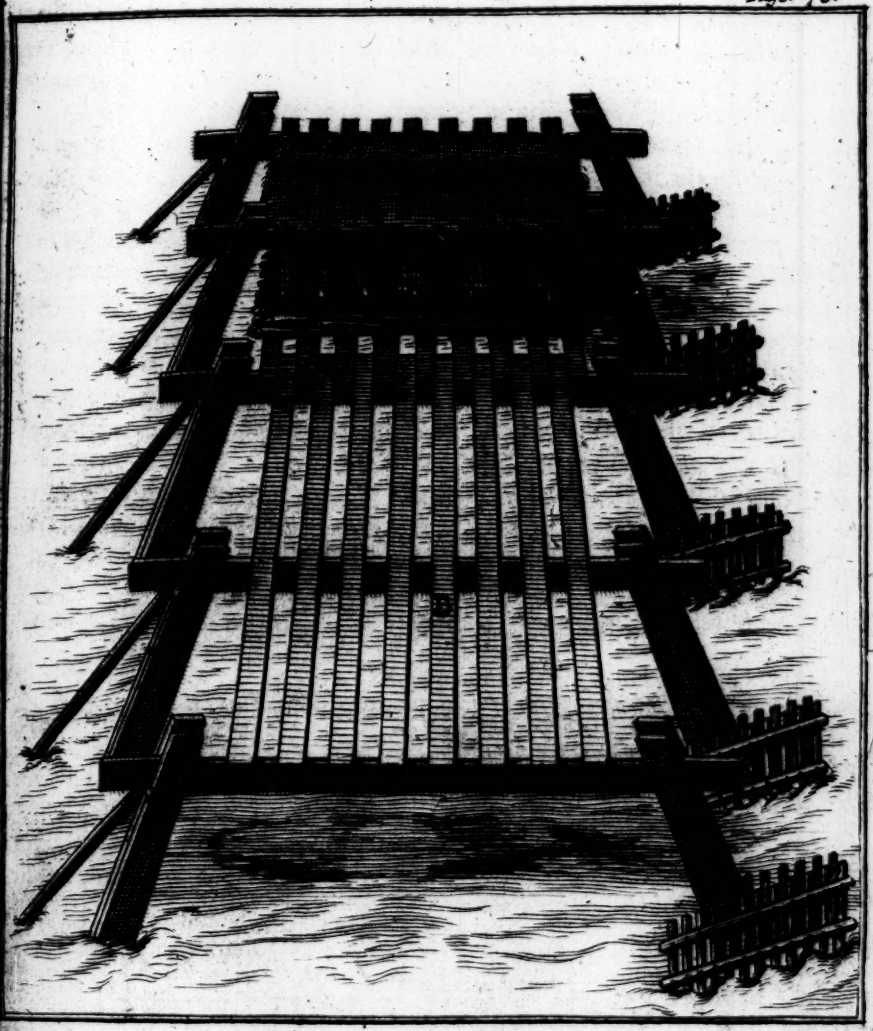
[8] *Hæc directa materia.*] Non stante, sed pontis longitudini accommodata, cui materiæ ligna superponebantur, forsan vimina, crates q; forte & terra & cespes.

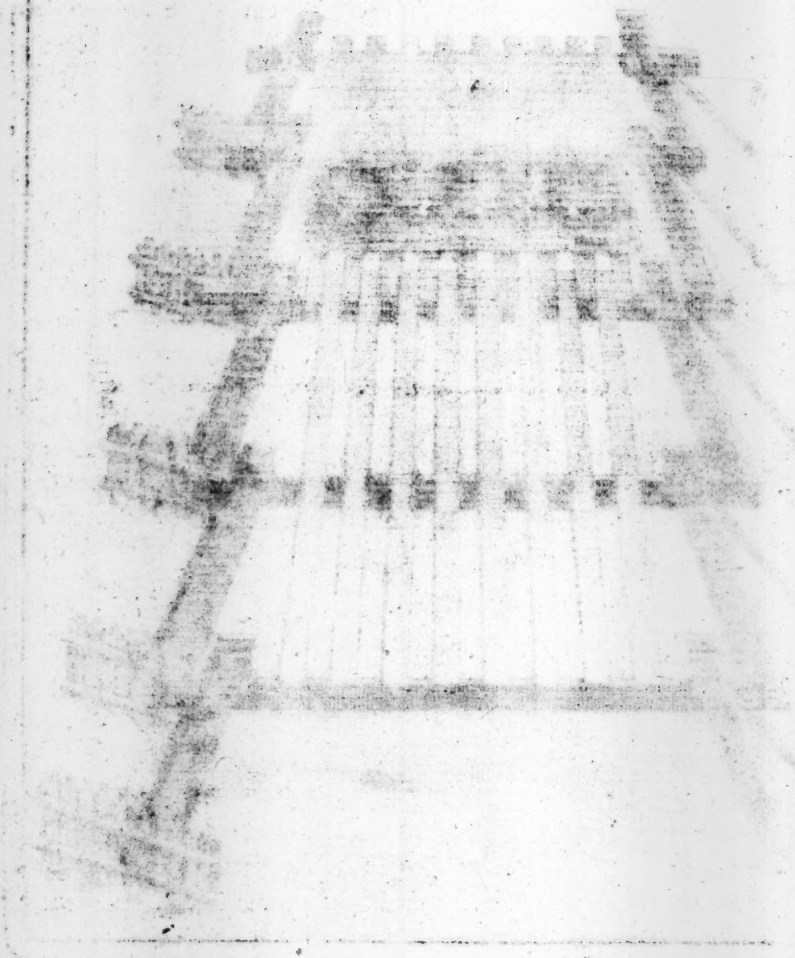
[9] *Longuriis cratibusque.*] Longuri sunt longa materia, ut perticæ. Crates vero implicata materia tenuior, ut virgultorum.

[10] *Ac nihilo secius sublicæ.*] Duæ enim erant unicuique tigno incumbentes ad ejus sustentationem, alii legunt ariete pro pariete, quæ lectio ferri potest. Utrumq; autem nihil aliud est quam quod dicimus, *arcboutant*.

[11] *Defensoribus.*] Quod in fœminino genere apud Jurisconsultos legitur.

XVIII.

XVIII. [1] Diebus x, quibus materia cœpta erat comportari, omni opere effecto, exercitus transducitur. Cæsar ad utramq; partem pontis firmo præsidio relicto, [2] in fines Sicambrorum contendit. Interim à compluribus civitatibus ad eum legati veniunt, quibus pacem atq; amicitiam petentibus, liberaliter respondit, obsideſq; ad se adduci jubet. Sicambri ex eo tempore quo pons institui cœptus est, fuga comparata, hortantibus iis quos ex Tenchtheris atq; Usipetibus apud se habebant, finibus suis excesserant, suaq; omnia exportaverant, seq; in solitudinem ac silvas abdiderant.

XIX. Cæsar paucos dies in eorum finibus moratus, omnibus vicis ædificiisq; incensis, frumentisq; succisis, se in fines Ubiorum recepit, atq; his auxilium suum pollicitus, si à Suevis premerentur, hæc ab iis cognovit: Suevos, postquam per exploratores pontem fieri comperissent, more suo concilio habito, nuntios in omnes partes dimisisse, uti de oppidis demigrarent, liberos, uxores, suaq; omnia in silvas deponerent, atq; omnes qui arma ferre possent, unum in locum convenirent: hunc esse delectum medium fere regionum earum, quas Suevi obtinerent: ibi Romanorum adventum expectare, atq; ibi decertare constituisse. [3] Quod ubi Cæsar comperit, omnibus his rebus confectis, quarum rerum caussa exercitum transducere constituerat, ut Germanis metum injiceret, ut Sicambros ulciscereturr, ut Ubios obsidione liberaret: diebus omnino XVIII trans Rhenum consumptis, satis & ad laudem, & ad utilitatem profectum arbitratus, se in Galliam recepit, pontemq; rescidit.

XX. Exigua parte æstatis reliqua, Cæsar, etsi in his locis, quod omnis Gallia ad septentrionem vergit, maturæ sunt hiemes, tamen in Britanniam proficisci contendit, [4] quod omnibus fere Gallicis bellis, hostibus no-

NOTÆ.

[1] *Diebus* x.] Materia proprie lignum. Unde dicitur materio, qui nobis carpentarius. Mira porro celeritas, quam efficit artificum numerus & tempus æstivum, quo est minima altitudo fluvii.

[2] *In fines Sicambrorum.*] Qui Sicambrorum fines fuerint satis incertum. Sed eorum posteros Francos esse dictos patet, vel ex Gregorio Turonensi, qui Remigium Rhemensem Episcopum sic scribit Clodovæo regi locutum ad baptismum venienti: *Mitis depone colla Sicamber*, &c. Sunt qui putant non Sicambrum fuisse Clodovæum, sed sic appellatum quod horum Sicambrorum fines possideret, ut Francorum reges, nunc Galli reges dicuntur, quod Galliam obtineant; quod credunt inducti loco illo Suetonii tit. XXI. *Suevos & Sicambros dedentes se tradüxit in Galliam, & in proximis Rheno agris collocavit.* Verum ut Suevi fuerunt in Germania superstites, ita & Sicambri esse potuerunt, unde Clodovæus oriundus esse potuit, & tota illa Francorum gens, quæ Romanis imperium Galliæ ademit. Sed tandem illam injuriam Sicambri ulti sunt cum Lollium fuderunt, Augustumque ex urbe exire coëgerunt.

[3] *Quod ubi Cæsar comperit, &c.*] Non fit verisimile eum pontem tanto molimine à Cæsare fuisse perfectum, ut statim in Galliam reverteretur. Sed noluit fortunam tentare, præsertim cum esset cum illis confligendum, qui præter arma & solum nihil haberent reliqui. Quod innuit Dio qui scribit lib. XXXIX. cum accepit Sicambros in solitudines secessisse, Suevos vero venire auxilio, in Galliam rediviſſe, non amplius XX dies moratum. Lucanus certe libro II. inducit Pompeium dicentem, Cæsarem ab Rheno fugisse.

[4] *Quod omnibus fere Gallicis bellis.*] Longe alia affertur à Suetonio causa, quod

stris

ſtris inde ſubminiſtrata auxilia intelligebat: & ſi tempus anni ad bellum gerendum deficeret; tamen magno ſibi uſui fore arbitrabatur ſi modo inſulam adiſſet, genus hominum perſpexiſſet, loca, portus, aditus cognoviſſet: quæ omnia fere Gallis erant incognita. Neq; enim temere præter mercatores illo adit quiſquam; neq; iis ipſis quidquam, præter oram maritimam, atq; eas regiones quæ ſunt contra Galliam, notum eſt. Itaq; convocatis ad ſe undiq; mercatoribus, neq; quanta eſſet inſulæ magnitudo, neq; quæ, aut quantæ nationes incolerent, neq; quem uſum belli haberent, aut quibus inſtitutis uterentur, neq; qui eſſent ad majorum navium multitudinem idonei portus, reperire poterat.

XXI. Ad hæc cognoſcenda, prius quam periculum faceret, idoneum eſſe arbitratus [1] C. Voluſenum, cum navi longa præmittit. Huic mandat ut, exploratis omnibus rebus, ad ſe quamprimum revertatur. Ipſe cum omnibus copiis in Morinos proficiſcitur, quod inde erat breviſſimus in Britanniam trajectus. Huc naves undiq; ex finitimis regionibus, & quam ſuperiore æſtate ad Veneticum bellum fecerat claſſem, jubet convenire. Interim conſilio ejus cognito, & per mercatores perlato ad Britannos, à compluribus ejus inſulæ civitatibus ad eum legati veniunt, qui polliceantur obſides dare, atq; imperio populi Rom. obtemperare. Quibus auditis, liberaliter pollicitus, hortatuſq; ut in ea ſententia permanerent, eos domum remiſit: [2] & cum his una Comium, quem ipſe, Atrebatibus ſuperatis, regem ibi conſtituerat, cujus & virtutem & conſilium probabat, & quem ſibi fidelem arbitrabatur, cujuſq; auctoritas in his regionibus magna habebatur, mittit: huic imperat, quas poſſit, adeat civitates, horteturq; ut populi R. fidem ſequantur, ſeq; celeriter eo venturum nuntiet. Voluſenus perſpectis regionibus, quantum ei facultatis dari potuit, qui navi egredi, ac ſe barbaris committere non auderet, v die ad Cæſarem revertitur, quæq; ibi perſpexiſſet, renuntiat.

XXII. Dum in his locis Cæſar navium parandarum cauſſa moratur, ex magna parte Morinorum ad eum legati venerunt, qui ſe de ſuperioris

NOTÆ.

nempe Britanniam ſpe margaritarum petierit, quarum amplitudinem conferentem, interdum ſua manu exegiſſe pondus. Sed illum ſpes videtur fefelliſſe. Nam, ut ſcribit Plinius lib. IX. cap. XXXV. *In Britannia parvas ac decolores naſci certum eſt.* Tacitus in vita Agricolæ: *Fert Britannia aurum & argentum & alia metalla pretium victoriæ; gignit & oceanus margarita, ſed ſubfuſca & liventia.* Nec vero nunc niſi in Scotiæ & Orchadum littore reperiuntur, ſed parvæ atq; lividæ ſunt illæ margaritæ.

[1] *C. Voluſenum*, &c.] Suetonius tit. lviii. *Neque in Britanniam tranſmeavit, niſi ante per ſe portus & navigationem & acceſſum ad inſulam explorâſſet.* Ergo non per Voluſenum, ſed aut Voluſeno non ſatis credens, aut non ſatis multa doctus, ipſe ire contendit. Navis porro longa eſt navalia prælia idonea.

[2] *Et cum his una Comium.*] Hunc cum multis de cauſis, tum ob hanc potiſſimum delegit, quod eadem lingua Britanni qua Galli uterentur. Hunc eadem de cauſa cum legatis in Britanniam remittit, ut fit veriſimile. Ipſe quidem Cæſar magnam Britanniæ partem à Belgis habitatam fuiſſe ſcribit, eam potiſſimum quæ mari proxima eſſet. Quod infra lib. vii. legitur: Immunitatem datam Atrebatibus nihil contrarium eſt quod hic dicitur apud eos rex eſſe factus Comius. Immunitas enim illa fuit à tributis pop. R. pendendis, non à dominatu regio.

temporis

temporis consilio excusarent, quod homines barbari, & nostræ consuetudinis imperiti, bellum populo R. feciſſent, ſeq; ea quæ imperaſſet facturos pollicerentur. Hoc ſibi ſatis opportune Cæſar accidiſſe arbitratus, quod neq; poſt tergum hoſtem relinquere volebat, neq; belli gerendi propter anni tempus facultatem habebat, neq; has tantularum rerum occupationes ſibi Britanniæ anteponendas judicabat: magnum his numerum obſidum imperat. Quibus adductis eos in fidem recepit, [1] navibus circiter lxxx onerariis coactis contractiſque, quod ſatis eſſe ad duas legiones tranſportandas exiſtimabat: quidquid præterea navium longarum habebat, quæſtori, legatis, præfectiſq; diſtribuit: huc accedebant xviii onerariæ naves, quæ ex eo loco millibus paſſuum viii vento tenebantur, quo minus in eundem portum pervenire poſſent: has equitibus diſtribuit, reliquum exercitum Q. Titurio Sabino, & L. Aurunculeio Cottæ, legatis, in Menapios, atq; [2] in eos pagos Morinorum, ab quibus ad eum legati non venerant, deducendum dedit: P. Sulpitium Ruſum legatum cum eo præſidio, quod ſatis eſſe arbitrabatur, portum tenere juſſit.

XXXIII. His conſtitutis rebus, nactus idoneam ad navigandum tempeſtatem, tertia fere vigilia ſolvit, equiteſq; [3] in ulteriorem portum progredi, & naves conſcendere ac ſe ſequi juſſit: ab quibus quum paullo tardius eſſet adminiſtratum, ipſe hora circiter diei iv cum primis navibus Britanniam attigit: atq; ibi in omnibus collibus expoſitas hoſtium copias [4] firmatas conſpexit. Cujus loci hæc erat natura: adeo montibus anguſtis mare continebatur, ut ex locis ſuperioribus in littus telum adjici poſſet. Hunc ad egrediendum nequaquam idoneum arbitratus locum, dum reliquæ naves eo convenirent, ad horam ix in anchoris exſpectavit. Interim legatis, tribuniſq; militum convocatis, & quæ ex Voluſeno cognoviſſet, & quæ fieri vellet, oſtendit: monuitque ut rei militaris ratio, maxime ut res maritimæ poſtularent, (ut quæ celerem atq; inſtabilem motum haberent) ad nutum & ad tempus omnes res ab iis adminiſtrarentur. His dimiſſis, & ventum, & æſtum uno tempore nactus ſecundum, dato ſigno, & ſublatis anchoris, circiter millia paſſuum viii ab eo loco progreſſus, aperto ac plano littore naves conſtituit.

NOTÆ.

[1] *Navibus circiter* lxxx *onerariis.*] Manifeſtum eſt hic diſcrimen inter onerarias naves & longas: hæ utiles bello, paſſim erant biremes vel triremes, aut pluribus etiam ordinibus remorum inſtructæ, atq; adeo celeritate præſtabant, quæ in omnibus præliis admodum juvat: illæ capaces tantum erant mercium, atq; adeo tine remigibus, quorum ordines in binis, ternis & aliquando pluribus tabulatis conſiſtentes, ſpatium navium implere ſolebant: fuiſſe autem onerarias remorum expertes innuit Livius decadis iii. lib. vii. *Naves quas Livius*, &c.

[2] *In eos pagos Morinorum.*] Magna libertas Gallorum magnam diſſenſionem & varietatem ſententiarum fecit; diſſenſio autem ſervitutem accerſivit, cum non ſolum populi à populis, in Gallia, ſed pagi à pagis diſſentirent, ut hinc paret, quorum quidem ſinguli à ſingulis diviſum conſilium ſibi capiebant.

[3] *In ulteriorem portum*, &c.] Cum in illa ora anguſti eſſent portus, & plurium navium minime capaces, illas in plures portus diſtribuere neceſſe fuit, unde etiam ſuos equites ſolvere juſſit. Facile adducor ut hunc ulteriorem portum Geſſoriac. eſſe credam.

[4] *Firmatas.*] Alii habent *armatas*; utra melior lectio viderit lector.

XXIV. At barbari, consilio Romanorum cognito, præmisso, equitatu, & [1] essedariis, quo plerumq; genere in præliis uti consueverunt, reliquis copiis subsecuti, nostros navibus egredi prohibebant. Erat ob has causas summa difficultas, quod naves propter magnitudinem, nisi in alto constitui non poterant: militibus autem, ignotis locis, impeditis manibus, magno & gravi onere armorum pressis, simul & navibus desiliendum, & fluctibus consistendum, & cum hostibus erat pugnandum; quum illi aut ex arido, aut paullulum in aquam progressi, omnibus membris expediti, notissimis locis, audacter tela conjicerent, & equos insuefactos incitarent. Quibus rebus nostri perterriti, atque hujus omnino generis pugnæ imperiti, non omnes eadem alacritate ac studio quo in pedestribus uti præliis consueverant, utebantur.

XXV. Quod ubi Cæsar animadvertit, [2] naves longas, quarum & species erat barbaris inusitatior, & motus ad usum expeditior, paullulum removeri ab onerariis navibus, & remis incitari, & ad latus apertum hostium constitui, atq; inde fundis, tormentis, sagittis, hostes propelli, ac submoveri jussit: quæ res magno usui nostris fuit. Nam & navium figura, & remorum motu, & inusitato genere tormentorum permoti barbari, constiterunt, ac paullum modo pedem retulerunt. At, nostris militibus cunctantibus, maxime propter altitudinem maris, [3] qui x legionis aquilam ferebat, contestatus deos, ut ea res legioni feliciter eveniret: Desilite, inquit, milites, nisi vultis aquilam hostibus prodere. Ego certe meum Reip. atque Imperatori officium præstitero. Hoc quum magna voce dixisset, se ex navi projecit, [4] atque in hostes aquilam ferre cœpit. Tum nostri cohortati inter se, ne tantum dedecus admitteretur, universi ex navi desilierunt, Hos item alii ex proximis navibus quum conspexissent, subsecuti, hostibus appropinquarunt.

XXVI. Pugnatum est ab utrisq; acriter. Nostri tamen, quod neq; ordines servare, neq; firmiter insistere, neq; signa subsequi poterant, atq; alius alia ex navi, quibuscumq; signis occurrerat, se aggregabat, ma-

NOTÆ.

[1] *Essedariis.*] Sunt qui de essedo pugnant, quos postea accuratius describit: Essedum vero est genus currus, quo Galli ad bella utuntur.

[2] *Naves longas, quarum,* &c.] Quam seriſſime ad barbaros inventa quæ sunt recentius perveniunt. Priores autem in usu fuere onerariæ ad merces ferendas comparatæ, ut prius navigari cœptum ad commercia instituenda, quam ad longinqua bella inferenda. Quod autem posterius navium longarum sit inventum, testatur Herodot. in Clio, ubi scribit Phocenses primos Græcorum longis navibus usos fuisse.

[3] *Qui* x *legionis aquilam ferebat.*] Aquila signum erat legionis, nec sociis qui in cæteris erant pares committebatur. Legionariis illam ferre licebat passis pennis summæ hastæ insistebat ex auro vel argento. Sæpe fulmen tenebat.

[4] *Atque in hostes aquilam ferre cœpit.*] Apud Livium: *Consul signum in castra hostium injicit, quo acrius subeant milites.* Mira hic fuit M. Lælii Scevæ fortitudo, quam commemorat Valerius Max. lib. iii. cap. 11. sed facta privatorum non solet persequi Cæsar memor sui instituti, quo facta sua referre susceperit; de Aquilifero nihil scripturus, nisi per illum factum fuisset ut insula teneretur. Summum erat dedecus aquilam perdere; sed numquam ita in discrimen conjiciebatur, nisi ancipitibus dubiisque præliis.

gnopere

gnopere perturbabantur. Hoſtes vero, notis omnibus vadis, ubi ex littore aliquos ſingulares ex navi egredientes conſpexerant, incitatis equis, impeditos adoriebantur. Plures paucos circumſiſtebant: alii ab latere aperto in univerſos tela conjiciebant. Quod quum animadvertiſſet Cæſar [1] ſcaphas longarum navium, item ſpeculatoria navigia militibus compleri juſſit: & quos laborantes conſpexerat, iis ſubſidia ſubmittebat. Noſtri ſimul atq; in arido conſtiterunt, ſuis omnibus conſecutis, in hoſtes impetum fecerunt, atq; eos in fugam dederunt: neq; longius proſequi potuerunt, quod equites curſum tenere, atq; inſulam capere non potuerant. Hoc unum ad priſtinam fortunam Cæſari defuit.

XXVII. Hoſtes prælio ſuperati, ſimul atq; ſe ex fuga receperunt, ſtatim ad Cæſarem legatos de pace miſerunt: obſides daturos, quæque imperaſſet, ſeſe facturos polliciti ſunt. Una cum his legatis Comius Atrebas venit, quem ſupra demonſtraveram à Cæſare in Britanniam præmiſſum. Hunc illi è navi egreſſum, quum ad eos Imperatoris mandata perferret, comprehenderant, atq; in vincula conjecerant. Tunc facto prælio remiſerunt, & in petenda pace ejus rei culpam in multitudinem contulerunt, & propter imprudentiam, ut ignoſceretur, petiverunt. Cæſar queſtus, quòd quum ultro in continentem legatis miſſis pacem à ſe petiſſent, bellum ſine cauſſa intuliſſent, ignoſcere imprudentiæ dixit, obſideſq; imperavit: quorum illi partem ſtatim dederunt: partem ex longinquioribus locis accerſitam paucis diebus ſeſe daturos dixerunt. Interea ſuos remigrare in agros juſſerunt: principeſq; undiq; convenere, & ſe civitateſq; ſuas Cæſari commendarunt.

XXVIII. His rebus pace firmata, poſt diem IV quam eſt in Britanniam ventum, naves XVIII, de quibus ſupra demonſtratum eſt, quæ equites ſuſtulerant, ex ſuperiore portu leni vento ſolverunt. Quæ quum appropinquarent Britanniæ, & ex caſtris viderentur, tanta tempeſtas ſubito coorta eſt, ut nulla earum curſum tenere poſſet, ſed aliæ eodem, unde erant profectæ, referrentur: aliæ ad inferiorem partem inſulæ, quæ eſt propius ſolis occaſum, magno ſui cum periculo dejicerentur. Quæ tamen anchoris jactis, cum fluctibus complerentur, neceſſario adverſa nocte in altum provectæ, continentem petiverunt.

XXIX. [2] Eadem nocte accidit ut eſſet luna plena, quæ dies maritimos æſtus maximos in Oceano efficere conſuevit: noſtriſque id erat

NOTÆ.

[1] *Scaphas longarum navium.*] Naviculæ ſunt quæ majores naves, ut miniſtræ, conſequuntur, Gallice *eſquif*, atq; tamquam navis ipſius inſtrumentum. Itaq; ſecundum Labeonem tractatu de fundo inſtructo: Si quis navem cum inſtrumento emerit, ei ſcapha debet quoq; præſtari. Exploratoria vero navigia quæ celeritate pollent: *Quæ*, ut ait Vegetius, *ne candore prodantur, colore veneto tinguntur, & funes etiam cera qua inungi ſolent naves, inficiuntur. Nautæ quoq; vel milites venetam veſtem induunt, ut non ſolum per noctem, ſed etiam per diem facilius lateant exploratores.*

[2] *Eadem nocte accidit*, &c.] Veget. lib. v. cap. XII. *Hæc reciprocantis meatus ambiguitas curſum navium ſecunda adju-*

incognitum. Ita uno tempore & longas naves, quibus Cæſar exercitum tranſportandum curaverat, qualq; in aridum ſubduxerat, æſtus complebat: & onerarias, quæ ad anchoras erant deligatæ, tempeſtas afflictabat: neq; ulla noſtris facultas aut adminiſtrandi, aut auxiliandi dabatur. Compluribus navibus fractis, reliquæ quum eſſent funibus, anchoris, reliquiſque armamentis amiſſis, ad navigandum inutiles, magna, id quod neceſſe erat accidere, totius exercitus perturbatio facta eſt. Neq; enim naves erant aliæ quibus reportari poſſent, & omnia deerant quæ ad reficiendas uſui ſunt: & quod omnibus conſtabat hiemare in Gallia oportere, frumentum his in locis in hiemem proviſum non erat.

XXX. Quibus rebus cognitis, principes Britanniæ, qui poſt prælium ad ea, quæ juſſerat Cæſar, facienda convenerant, inter ſe collocuti, quum equites, & naves, & frumentum Romanis deeſſe intelligerent, & paucitatem militum ex caſtrorum exiguitate cognoſcerent: quæ hoc erant etiam anguſtiora, quod ſine impedimentis Cæſar legiones tranſportaverat: optimum factu eſſe duxerunt, rebellione facta, frumento, commeatuque noſtros prohibere, & rem in hiemem producere: quod his ſuperatis, aut reditu interclusis, neminem poſtea belli inferendi cauſſa in Britanniam tranſiturum confidebant. Itaque rurſus conjuratione facta, paulatim ex caſtris diſcedere, ac ſuos clam ex agris deducere cœperunt.

XXXI. At Cæſar, etſi nondum eorum conſilia cognoverat, tamen & ex eventu navium ſuarum, & ex eo quod obſides dare intermiſerant, fore id quod accidit, ſuſpicabatur. Itaque ad omnes caſus ſubſidia comparabat. Nam & frumentum ex agris in caſtra quotidie conferebat, & quæ graviſſime afflictæ erant naves, earum materia atque ære ad reliquas reficiendas utebatur: & quæ ad eas res erant uſui, ex continenti comportari jubebat. Itaq; quum id ſummo ſtudio à militibus adminiſtraretur XII navibus amiſſis, reliquis ut navigari commode poſſet, effecit.

XXXII. Dum ea geruntur, legione, ex conſuetudine, una frumentatum miſſa, quæ appellabatur VII, neque ulla ad id tempus belli ſuſpicione interpoſita, quum pars hominum in agris remaneret, pars etiam in caſtra ventitaret: [1] ii qui pro portis caſtrorum in ſtatione erant, Cæſari renuntiaverunt, pulverem majorem quam conſuetudo ferret, in ea parte videri, quam in partem legio iter feciſſet. Cæſar id quod erat, ſuſpicatus,

NOTÆ.

vat, retardat adverſa. Quæ dimicaturo magna ſunt cautione vitanda: neq; enim auxilio remorum rheumatis impetus vincitur, cui interdum cedit & ventus. Et quoniam diverſis regionibus diverſo lunæ creſcentis minuentiſque ſtatu certis horis iſta variantur, ideo prælium navale geſturus conſuetudinem pelagi vel loci ante congreſſum debet agnoſcere. Sed Romanis cum eſſent infenſi Galli qui id cognoſcebant, ab eorum nemine docebantur quid eſſet vitandum, quibus ſi amici illi fuiſſent, facile erat his incommodis occurrere.

[1] *Ii qui pro portis*, &c.] Stationes vocabant à ſtando, quia cohortes ante portas caſtra cuſtodiebant, non unus, ut nunc, miles. Nec enim tutum eſſe putabant uni ſalutem exercitus credere. Cohors autem & turma equitum ſervabant. Statio autem eſt certus propriuſque locus.

aliquid

aliquid novi à barbaris initum conſilii: cohortes quæ in ſtationibus erant, ſecum in eam partem proficiſci, duas in ſtationem ſuccedere, reliquas armari, & confeſtim ſe ſubſequi juſſit. Quum paullo longius à caſtris proceſſiſſet: ſuos ab hoſtibus premi, atque ægre ſuſtinere, & conferta legione ex omnibus partibus tela conjici animadvertit. Nam quod omni ex reliquis partibus demeſſo frumento, una pars erat reliqua, ſuſpicati hoſtes huc noſtros eſſe venturos, noctu in ſilvis delituerant. Tum diſperſos, depoſitis armis, in metendo occupatos ſubito adorti, paucis interfectis, reliquos incertis ordinibus perturbaverant: ſimul equitatu, atque eſſedis circumdederant.

XXXIII. Genus hoc eſt ex eſſedis pugnæ: primo per omnes partes perequitant, & tela conjiciunt: atque ipſo terrore equorum, & ſtrepitu rotarum ordines plerumque perturbant: & quum ſe inter equitum turmas inſinuavere, ex eſſedis deſiliunt, & pedibus prœliantur. Aurigæ interim paullum è prœlio excedunt, atq; ita ſe collocant, ut ſi illi à multitudine hoſtium premantur, expeditum ad ſuos receptum habeant. Ita mobilitatem equitum, ſtabilitatem peditum in prœliis præſtant: ac tantum uſu quotidiano & exercitatione efficiunt, ut in declivi ac præcipiti loco incitatos equos ſuſtinere, & brevi moderari ac flectere, & per temonem percurrere, & in jugo inſiſtere, & inde ſe in currus citiſſime recipere conſueverint.

XXXIV. [1] Quibus rebus perturbatis noſtris novitate pugnæ, tempore opportuniſſimo Cæſar auxilium tulit: namq; ejus adventu hoſtes conſiterunt, noſtri ex timore ſe receperunt. Quo facto ad laceſſendum hoſtem, & committendum prœlium, alienum eſſe tempus arbitratus, ſuo ſe loco continuit, & brevi tempore intermiſſo, in caſtra legiones reduxit. Dum hæc geruntur, noſtris omnibus occupatis, qui erant in agris reliqui, diſceſſerunt. Secutæ ſunt continuos dies complures tempeſtates, quæ & noſtros in caſtris continerent, & hoſtem à pugna prohiberent. Interim barbari nuntios in omnes partes dimiſerunt, paucitatemque noſtrorum militum ſuis prædicaverunt: & quanta prædæ faciendæ, atque in perpetuum ſui liberandi facultas daretur, ſi Romanos caſtris expuliſſent, demonſtraverunt. His rebus celeriter magna multitudine peditatus equitatuſq; coacta, ad caſtra venerunt.

XXXV. Cæſar etſi idem quod ſuperioribus diebus acciderat, fore videbat, ut ſi eſſent hoſtes pulſi, celeritate periculum effugerent: tamen nactus equites circiter xxx, quos Comius Atrebas, de quo ante dictum eſt, ſecum tranſportaverat, legiones in acie pro caſtris conſtituit. Commiſſo prœlio, diutius noſtrorum militum impetum hoſtes ferre non potuerunt, ac terga verterunt: quos tanto ſpatio ſecuti, quantum curſu & viribus efficere potuerunt, complures ex iis occiderunt: deinde omnibus longe lateque ædificiis incenſis, ſe in caſtra receperunt.

NOTÆ.

[1] *Quibus rebus perturbatis noſtris.*] Lucanus lib. 11. inducit Pompeium dicentem ut Cæſar:

Territa quæſitis oſtendit terga Britannis.

XXXVI. Eodem die legati ab hoſtibus miſſi ad Cæſarem de pace venerunt. His Cæſar numerum obſidum quem antea imperaverat, duplicavit, eoſq; in continentem adduci juſſit: quod [1] propinqua die æquinoctii, infirmis navibus hiemi navigationem ſubjiciendam non exiſtimabat: ipſe idoneam tempeſtatem nactus, paullo poſt mediam noctem naves ſolvit. Quæ omnes incolumes ad continentem pervenerunt: ex his onerariæ II [a] eoſdem portus capere non potuerunt, ſed paullo infra delatæ ſunt.

XXXVII. Quibus ex navibus, quum eſſent expoſiti milites circiter CCC, atq; in caſtra contenderent; Morini, quos Cæſar in Britanniam proficiſcens pacatos reliquerat, ſpe prædæ adducti, primo non ita magno ſuorum numero circumſteterunt, ac, ſi ſeſe interfici nollent, arma ponere juſſerunt: [2] quum illi orbe facto ſeſe defenderent, celeriter ad clamorem hominum circiter millia VI convenerunt. Qua re nuntiata, Cæſar omnem ex caſtris equitatum ſuis auxilio miſit. Interim noſtri milites impetum hoſtium ſuſtinuerunt, atq; amplius horis fortiſſime IV pugnaverunt, & paucis vulneribus acceptis, complures ex iis occiderunt. Poſtea vero quam equitatus noſter in conſpectum venit, hoſtes abjectis armis, terga verterunt, magnuſq; eorum numerus eſt occiſus.

XXXVIII. Cæſar poſtero die T. Labienum legatum cum iis legionibus quas ex Britannia reduxerat, in Morinos qui rebellionem fecerant, miſit. Qui quum propter ſiccitates paludum, quo ſe reciperent, non haberent; quo perfugio ſuperiore anno fuerant uſi, omnes fere in poteſtatem Labieni venerunt. At Q. Titurius & L. Cotta legati, qui in Menapiorum fines legiones duxerant, omnibus eorum agris vaſtatis, frumentis ſucciſis, ædificiiſq; incenſis; quod Menapii omnes ſe in denſiſſimas ſilvas abdiderant, ad Cæſarem ſe receperunt. Cæſar in Belgis omnium legionum hiberna conſtituit, Eo duæ omnino civitates ex Britannia obſides miſerunt: [3] reliquæ neglexerunt. His rebus geſtis, ex litteris Cæſaris dierum XX ſupplicatio à ſenatu decreta eſt.

INTERPRETATIO.

a *Ad eoſdem portus non potuerunt appellere.*

NOTÆ.

1 *Propinqua die æquinoctii.*] Cum ſupra dixerit: *Exigua æſtatis parte reliqua*, æquinoctium autumnale intelligit, quod in menſem Septembrem incidit.

2 *Quum illi orbe facto ſe defenderent.*] Quod fiebat reſiſtendi cauſa, non oppugnandi.

3 *Reliquæ neglexerunt.*] Et hanc ſumpſit cauſam revertendi in Britanniam Cæſar, ut poſtea legetur.

LIBER

LIBER V.

ARGUMENTUM.

Hic liber continet aliquos Piruſtarum motus à Cæſare coercitos: item Trevirorum de Principatu inter ſe contendentium diſſidia: tranſitum in Britanniam: bellum Ambiorigis: Induciomari mortem.

I, LUcio [1] Domitio, Ap. Claudio Coſſ. diſcedens ab hibernis Cæſar in Italiam, ut quotannis facere inſtituerat, legatis imperat, quos legionibus præfecerat, uti quam plurimas poſſent, hieme naves ædificandas, veteresq; reficiendas curarent. Earum modum formamq; demonſtrat: [a] ad celeritatem onerandi, ſubductioneſq; paullo facit humiliores, quam quibus [2] noſtro mari uti conſuevimus: atq; id eo magis, quod propter crebras commutationes æſtuum, minus magnos ibi fluctus fieri cognoverat: ad onera, & ad multitudinem jumentorum tranſportandam, paullo latiores, quam quibus in reliquis utimur maribus. [3] Has omnes actuarias imperat fieri: quam ad rem humilitas multum adjuvat. Ea quæ ſunt uſui ad armandas naves, ex Hiſpania apportari jubet. Ipſe conventibus Galliæ citerioris peractis, in Illyricum proficiſcitur, quod [4] à Piruſtis finitimam partem Provinciæ incurſionibus vaſtari audiebat. Eo quum veniſſet, civitatibus milites imperat, certumq; in locum convenire jubet. Qua re

INTERPRETATIO.

a *Quo celerius onerarentur, ſubducerenturque* in terram.

NOTÆ.

[1] *Lucio Domitio, Ap. Claudio Coſſ.*] Is Conſulatus incidit in annum ab urbe condita DCC. Hic eſt Domitius qui ad Corfinium captus, deinde remiſſus eſt à Cæſare: homo leviſſimus, multis horum Commentariorum locis de bello civili commemoratus, quique tandem acie Pharſalica periit. Appius vero Pulcher hic eſt P. Clodii qui à Milone fuit occiſus, frater. Extant Ciceronis ad illum Epiſt. lib. iii. ad Famil. Ante pugnam Pharſalicam in Græcia deceſſit, morbo implicitus.

[2] *Noſtro mari.*] Mediterraneum intelligit, quod eo nomine à Pompeio Mela appellatur lib. i. cap. i. *Id omne qua venit quaque deſperditur, uno vocabulo noſtrum mare dicitur.*

[3] *Has omnes actuarias.*] Actuariæ naves non velis tantum agebantur, ſed & remis, atq; adeo aliis erant celeriores. Hoc differebant ab onerariis, quod onerariæ expertes erant remigii, mercibus tantum aptæ tranſportandis, à longis vero navibus, quod minus altæ, neq; tot remigum ordines habebant, hominibus jumentiſq; ferendis vehendiſq; comparatæ. Livius lib. xxxviii. *Traditoq; naves armamentaq; earum, neve plures quam decem naves actuarias, nulla quarum pluſquam triginta remis agatur.*

[4] *A Piruſtis.*] Piruſtæ, gens Dalmatica Ptolemæo, cui Piruſæ dicuntur, & prope Macedoniam collocantur. Strabo Pannonios eos appellat lib. vii. Certe Illyrico ſunt proximi. Ii videntur eſſe qui Plinio

nuntiata, Piruſtæ legatos ad eum mittunt, qui doceant nihil earum rerum publico factum conſilio, ſeſeque paratos eſſe demonſtrant, omnibus rationibus de injuriis ſatisfacere. Accepta oratione eorum, Cæſar obſides imperat, eoſque ad certam diem adduci jubet: niſi ita fecerint, ſeſe bello civitatem perſecuturum demonſtrat. Iis ad diem adductis, ut imperaverat, arbitros inter civitates dat, [1] qui litem æſtiment, pœnamque conſtituant.

II. His confectis rebus, [2] conventibuſq; peractis, [3] in citeriorem Galliam revertitur, atque inde ad exercitum proficiſcitur. Eo quum veniſſet, circuitis omnibus hibernis, ſingulari militum ſtudio, in ſumma rerum omnium inopia, [4] circiter DC ejus generis, cujus ſupra demonſtravimus, naves, & longas XXIIX invenit conſtructas,[a] neq; multum abeſſe [ab eo] quin paucis diebus [5] deduci poſſent. Collaudatis militibus, atq; iis qui negotio præfuerant, quid fieri velit oſtendit: atque omnes [6] ad portum Itium convenire jubet: quo ex portu commodiſſimum in Britanniam transjectum eſſe cognoverat, circiter millium paſſuum XXX à continenti. Huic rei quod ſatis eſſe viſum eſt militum, relinquit: ipſe [7] cum legionibus expeditis IV, & equitibus DCCC in fines Trevirorum proficiſcitur: quod hi neque ad concilia veniebant, neque imperio parebant, Germanoſq; tranſrhenanos ſollicitare dicebantur.

III. Hæc civitas longe plurimum totius Galliæ equitatu valet, magnaſque habet copias peditum, Rhenumque, ut ſupra demonſtravimus, tangit. In ea civitate duo de principatu inter ſe contendebant, Indutiomarus & Cingetorix: ex quibus alter, ſimul atque de Cæſaris legio-

INTERPRETATIO.

a *In mare.*

NOTÆ.

lib. IV. cap. XXII. dicuntur Pyræi prope Taulantios. Illyricum porro erat etiam Provincia Cæſaris, cujus partem ſibi finitimam illi Piruſtæ vexabant, ampla, longe lateque patens regio maritima, hodie *Eſclavonie*, multis præliis multiſque à ducibus Romanis perdomita, in eorum poteſtatem pervenit.

1 *Litem æſtiment.*] Id eſt, in pretium redigant omnes rapinas.

2 *Conventibus peractis.*] Conventus peragere, eſt juriſdictionem in oppidis ad id deſtinatis, ſtatis temporibus abſolvere.

3 *In citeriorem Galliam.*] Quæ alio nomine ciſalpina, hoc eſt, cis Alpes poſita reſpectu Romæ, eratque Cæſaris Provincia, nunc *Lombardia* dicitur.

4 *Circiter* DC (naves) *ejus generis.*] Lipſio videtur incredibile noſtris moribus. Sed hoc in uſu Romanis militibus erat. Siquidem Frontino teſte lib. IV. *P. Naſica in hibernis, quamvis claſſis uſus non eſſet neceſſarius, ne tamen deſidia miles corrumperetur, aut per otii licentiam ſociis injuriam inferret, naves ædificare inſtituit.*

5 *Deduci.*] In mare naves inferri. Virgil. *Deducunt ſocii naves & littora complent.* Cui contrarium eſt *ſubducere*, in terram trahere. Virg. lib. I. Æneid. *Urbem quam ſtatuo veſtra eſt, ſubducite naves.*

6 *Ad portum Itium.*] Ptolomæus Itium ſtatuit inter Frudis ſive Suminæ oſtium & Geſſoriacum navale Morinorum, *Bologne*. Atqui non portum ſed promontorium appellat, portumq; ibi eſſe cognominem nemo dubitare poteſt. Sed cum in Caletibus planum ſit littus, non poteſt eſſe *Calais*. Portus aliquis forte ſit obſtructus.

7 *Cum legionibus expeditis* IV.] Quæ non ducebant impedimenta, quorumque milites vallum non ferebant.

numque

numque adventu cognitum eſt, ad eum venit: ſe ſuoſque omnes in officio futuros, neque ab amicitia populi R. defecturos, confirmavit: quæq; in Treviris gererentur, oſtendit. At Indutiomarus equitatum peditatumq; cogere, iiſq; qui per ætatem in armis eſſe non poterant, [1] in ſilvam Arduennam abditis, quæ ingenti magnitudine per medios fines Trevirorum à flumine Rheno ad initium Rhemorum pertinet, bellum parare inſtituit. Sed poſtea quam nonnulli principes ex ea civitate, & familiaritate Cingetorigis adducti, & adventu noſtri exercitus perterriti ad Cæſarem venerunt, & de ſuis privatim rebus ab eo petere cœperunt, quoniam civitati conſulere non poſſent: veritus ne ab omnibus deſereretur [Indutiomarus] legatos ad Cæſarem mittit, ſeſe idcirco à ſuis diſcedere, atque ad eum venire noluiſſe, quo facilius civitatem in officio contineret, ne omnis nobilitatis diſceſſu, plebs propter imprudentiam laberetur; Itaq; civitatem in ſua poteſtate eſſe, ſeq; ſi Cæſar permitteret, ad eum in caſtra venturum, & ſuas civitatiſq; fortunas ejus fidei permiſſurum.

IV. Cæſar, etſi intelligebat qua de cauſſa ea dicerentur, quæq; eum res ab inſtituto conſilio deterreret, tamen ne æſtatem in Treviris conſumere cogeretur, omnibus rebus ad Britannicum bellum comparatis, Indutiomarum ad ſe cum CC obſidibus venire juſſit. His adductis, & in iis filio, propinquiſq; ejus omnibus, quos nominatim evocaverat, conſolatus Indutiomarum, hortatuſq; eſt uti in officio permaneret. Nihilo tamen ſecius principibus Trevirorum ad ſe convocatis, eos ſigillatim Cingetorigi conciliavit. Quod quum merito ejus à ſe fieri intelligebat, tum magni intereſſe arbitrabatur, ejus auctoritatem inter ſuos quamplurimum valere, cujus tam egregiam in ſe voluntatem perſpexiſſet. Id factum graviter tulit Indutiomarus, ſuam gratiam inter ſuos minui: & qui jam ante inimico in nos animo fuiſſet, multo gravius hoc dolore exarſit.

V. Iis rebus conſtitutis, Cæſar ad portum Itium cum legionibus v. pervenit: ibi cognoſcit XL naves, quæ [2] in Meldis factæ erant, tempeſtate rejectas curſum tenere non potuiſſe, atque eodem, unde erant profectæ, relatas: reliquas paratas ad navigandum, atq; omnibus rebus inſtructas invenit. Eodem equitatus totius Galliæ convenit, numero millium IV, principeſq; ex omnis civitatibus: ex quibus perpaucos, quorum in ſe fidem perſpexerat, relinquere in Gallia, reliquos obſidum loco ſecum ducere decreverat: quod, quum ipſe abeſſet, motum Galliæ verebatur.

VI. Erat una cum cæteris Dumnorix Æduus, de quo à nobis antea

NOTÆ.

[1] *In ſilvam Arduennam.*] Arduenna ſilva ingens olim erat, nunc maximam partem à cultoribus exciſa, per Treviros erat diſperſa, & ad Atrebates uſq; pertinebat. Nunc ſunt tantum ejus reliquiæ circa Moſam.

[2] *In Meldis.*] Non certe ii ſunt qui Pariſiis ſunt finitimi, *Meaux*, ſed qui ſint ignorantur. Libri nonnulli habent *Belgis*, ſicque Beroaldus legit, Strabonis auctoritate motus, qui eos Lexobiis finitimos & maritimos facit. Facile credidero eſſe eos qui peninſulam vel oram maritimam incolunt ubi eſt *Cherbourg*. Non tantum mare accolunt, ſed & montes; nam inter montes eos conſtituit Ptolemæus.

dictum

dictum est. Hunc secum ducere in primis constituerat, quod eum cupidum rerum novarum, cupidum imperii, magni animi, magnæ inter Gallos auctoritatis, cognoverat. Accedebat huc, quod jam in concilio Æduorum Dumnorix dixerat, Sibi à Cæsare regnum civitatis deferri: quod dictum Ædui graviter ferebant, neq; recusandi, neq;[1] deprecandi caussa legatos ad Cæsarem mittere audebant. Id factum[2] ex suis hospitibus Cæsar cognoverat. Ille primo omnibus precibus petere contendit, ut in Gallia relinqueretur, partim quod insuetus navigandi mare timeret, partim[3] quod religionibus sese diceret impediri. Postea quam id obstinate sibi negari vidit, omni spe impetrandi adempta, principes Galliæ sollicitare, sevocare singulos, hortariq; cœpit, ut in continenti remanerent, metu territare, non sine caussa fieri, ut Gallia omni nobilitate spoliaretur. Id esse consilium Cæsaris, ut, quos in conspectu Galliæ interficere vereretur, hos omnes in Britanniam transductos necaret: fidem reliquis interponere, jusjurandum poscere, ut quod esse ex usu Galliæ intellexissent, communi consilio administrarent.

VII. Hæc a compluribus ad Cæsarem deferebantur. Qua re cognita, Cæsar,[4] quod tantum civitati Æduæ dignitatis tribuebat, coërcendum atq; deterrendum quibuscumq; rebus posset, Dumnorigem statuebat: quod longius ejus amentiam progredi videbat, prospiciendum ne quid sibi ac Reip. nocere posset. Itaq; dies circiter xxv in eo loco commoratus, quod[5] Corus ventus navigationem impediebat, qui magnam partem omnis temporis in his locis flare consuevit: dabat operam, ut Dumnorigem in officio contineret, nihilo tamen secius omnia ejus consilia cognosceret. Tandem idoneam tempestatem nactus, milites equitesq; conscendere naves jubet. At impeditis omnium animis, Dumnorix cum equitibus Æduorum à castris, insciente Cæsare, domum discedere cœpit. Qua re nuntiata, Cæsar, intermissa profectione atq; omnibus rebus postpositis, magnam partem equitatus ad eum insequendum mittit, retrahiq; imperat: si vim faciat, neq; pareat, interfici jubet: nihil hunc se absente pro sano facturum arbitratus, qui præsentis imperium neglexisset. Ille enim revocatus resistere, ac se manu defendere, suorumq; fidem implorare cœpit, sæpe clamitans, Liberum se, liberæque civitatis esse. Illi, ut erat imperatum, circumsistunt, hominemq; interficiunt. At Ædui equites ad Cæsarem omnes revertuntur.

NOTÆ.

[1] *Deprecandi caussa.*] Deprecari apud Autores bonæ latinitatis, est *precari ne quid fiat.*

[2] *Ex suis hospitibus.*] De quibus supra lib. 1.

[3] *Quod religionibus*, &c.] Sic Cicero in L. Pisonem: *Pentinius susceptis religionibus impeditur.* Sæpe enim vel auguriis, vel alio modo objecta religione & deterrebantur ne facerent quod vellent, & cogebantur facere quod nollent.

[4] *Quod tantum civitati Æduæ dignitati tribuebat.*] Ciacconius existimat reponendum permutatis casibus: *Quod tantum civitatis Æduæ dignitati tribuebat*, quod satis placet.

[5] *Quod corus ventus.*] Corum quem Zephyrum & Argesten vocant, fiat ab occasu solstitiali, Libonotus Vegetio.

VIII.

VIII. His rebus geſtis, Labieno in continente cum III legionibus, & equitum milibus II relicto, ut portus tueretur, & rei frumentariæ provideret, quæq; in Gallia gererentur, cognoſceret, & conſilium pro tempore & pro re caperet: ipſe cum legionibus V, & pari numero equitum, quem in continente reliquerat, ad ſolis occaſum naves ſolvit, [1] & leni Africo profectus, media circiter nocte vento intermiſſo, curſum non tenuit: & longius delatus æſtu, orta luce, ſub ſiniſtra [2] Britanniam relictam conſpexit. Tum rurſus æſtus commutationem ſecutus, remis contendit [a] ut eam partem inſulæ caperet, qua optimum eſſe egreſſum ſuperiore æſtate cognoverat. Qua in re admodum fuit militum virtus laudanda, qui vectoriis gravibuſq; navigiis, non intermiſſo remigandi labore, longarum navium curſum adæquaverunt. Acceſſum eſt ad Britanniam omnibus navibus meridiano fere tempore: neq; in eo loco hoſtis eſt viſus. Sed ut poſtea Cæſar ex captivis comperit, quum magnæ manus eo conveniſſent, multitudine navium perterritæ, quæ cum [3] annotinis privatiſq; quas ſui quiſq; commodi cauſſa fecerat, amplius DCCC una erant viſæ, timore à littore diſceſſerant, ac ſe in ſuperiora loca abdiderant.

IX. Cæſar expoſito exercitu, ac loco caſtris idoneo capto, ubi ex captivis cognovit, quo in loco hoſtium copiæ conſediſſent, [4] cohortibus X ad mare relictis, & equitibus CCC, qui præſidio navibus eſſent, de III vigilia ad hoſtes contendit, eo minus veritus navibus, quod in littore molli atq; aperto deligatas ad anchoras relinquebat: & præſidio navibus Q. Atrium præfecit. Ipſe noctu progreſſus millia paſſuum circiter XII hoſtium copias conſpicatus eſt. Illi equitatu atq; eſſedis ad flumen progreſſi, ex loco ſuperiore noſtros prohibere, & prælium committere cœperunt. Repulſi ab equitatu ſe in ſilvas abdiderunt, locum nacti, egregie & natura & opere munitum, quem domeſtici belli, ut videbatur, cauſſa jam ante præparaverant. Nam crebris [5] arboribus ſucciſis omnes introitus erant præcluſi. Ipſi ex ſilvis rari propugnabant, noſtroſq; intra munitiones in-

INTERPRETATIO.

a *Quo appelleret ad eam partem inſulæ.*

NOTÆ.

1 *Et leni Africo profectus.*] Africus ab occaſu brumali ſpirat, Græcis Libonotus.

2 *Britanniam.*] Britannia hodie eſt duplex, tranſmarina & ciſmarina. De tranſmarina hic agit Cæſar. Ciſmarina vero illa tempeſtate dicebatur Armorica. Poſteaquam autem ab Anglis, qui Germanicus erat populus, Britanni ejecti ſunt circa annum Chriſti CCCCXLI, à Britannia tranſmarina, pars illorum Britannorum in ciſmarinam tranſiit quæ ab ipſis nomen accepit Britanniæ.

3 *Annotinis.*] Annotinæ ſunt naves quæ annonam ferunt, ab annona dictæ, ſicut à ſero, ſerotinus. Et hæ quidem ſunt inter onerarias, quarum ſcilicet ſunt multa genera; ſunt enim frumentariæ & vinariæ & lignariæ, quarum omnium extant apud Autores exempla, imo ſunt & palearum naves apud Ciceronem.

4 *Cohortibus* X.] Cohors erat ut plurimum CCCCXX hominum: ſi legio plenior eſſet, erat etiam plenior cohors, militum nempe IↃ & IↃC. Cohortes decem numerum legionis efficiebant, quas tamen legionem hic non appellat, quia forte erant ex pluribus legionibus delectæ.

5 *Arboribus ſucciſis.*] Concædes appellat Tacitus. Item Gregorius Turonenſis.

gredi

gredi prohibebant. At milites legionis VII, [1] teſtudine facta, & aggere ad munitiones adjecto, locum ceperunt, eoſq; ex ſilvis expulerunt, paucis vulneribus acceptis. Sed eos fugientes longius Cæſar perſequi vetuit, & quod loci naturam ignorabat, & quod magna parte diei conſumpta, munitioni caſtrorum tempus relinqui volebat.

X. Poſtridie ejus diei mane, tripartito milites equiteſq; in expeditionem miſit, ut eos qui fugerant, perſequerentur. Iis aliquantum itineris progreſſis, quum jam extremi eſſent in proſpectu, equites à Q. Atrio ad Cæſarem venerunt, qui nuntiarent, ſuperiori nocte maxima coorta tempeſtate, prope omnes naves afflictas, atq; in littore ejectas eſſe, quod neq; ânchoræ funeſq; ſubſiſterent, neq; nautæ gubernatoreſq; vim tempeſtatis pati poſſent. Itaq; ex eo concurſu navium magnum eſſe incommodum acceptum.

XI. His rebus cognitis, Cæſar legiones equitatumq; revocari atque itinere deſiſtere jubet. Ipſe ad naves revertitur: eadem fere quæ ex nuntiis litteriſq; cognoverat, coram perſpicit, ſic ut amiſſis circiter xl navibus, reliquæ tamen refici poſſe magno negotio viderentur. Itaque ex legionibus [2] fabros deligit, & ex continenti alios accerſiri jubet; Labieno ſcribit, ut quam plurimas poſſet, iis legionibus quæ ſunt apud eam, naves inſtituat. Ipſe, etſi res erat multæ operæ ac laboris, tamen commodiſſimum eſſe ſtatuit omnes naves ſubduci, & cum caſtris una munitione conjungi. In his rebus circiter dies x conſumit, ne nocturnis quidem temporibus ad laborem militum intermiſſis. Subductis navibus, caſtriſq; egregie munitis, eaſdem copias, quas ante præſidio navibus relinquit: ipſe eodem, unde redierat, proficiſcitur. Eo quum veniſſet, majores undiq; in eum locum copiæ Britannorum convenerant. Summa imperii belliq; adminiſtrandi, communi conſilio, permiſſa eſt Caſſivellauno, cujus fines à maritimis civitatibus flumen dividit quod appellatur [3] Tameſis, à mari circiter millia paſſuum lxxx. Huic ſuperiori tempore cum reliquis civitatibus continentia bella interceſſerant, ſed noſtro adventu permoti Britanni, hunc toti bello imperioq; præfecerant.

NOTÆ.

[1] *Teſtudine facta.*] Hæc eſt teſtudo quæ a Dione deſcribitur lib. xlIII. cujus verba Græca his Latinis reddita efferre non pigebit: *Teſtudo talis eſt & hoc modo fit: Impedimentis & levi armatura, & equitibus in medium acceptis, gravis armaturæ pedites qui oblongis & cavis, & dimidiati tubi ſimilibus clypeis utuntur, in extremis partibus tamquam in lateritio opere circumponuntur, & alios ipſi extra ſpectantes ambiunt. Cæteri qui planos habent clypeos, in medio denſi collocantur, illoſq; tum ſuper ſe tum ſuper alios attollunt, ita ut per univerſam phalangem nihil præter clypeos cernatur, & à telorum jactu tutos denſitate inſtructionis efficiant. Sic enim firmant, ut & ſuper eam homines aliquot ingredi poſſint, & præterea equi & currus, ſi quando in cavo & anguſto loco verſantur. Hæc eſt ejus inſtructionis forma, & nomen à teſtudine cepit, & ob firmitatem, & quia tegit optime. Uſus autem eſt duplex: nam & in oppugnanda munitione aliqua ſubeunt, & ſæpe in ipſum murum quoſdam attollunt,* &c. Idem fere habet Oppianus lib. I. Cynegeticon.

[2] *Fabros deligit.*] Quia teſte Livio lib. I. Servius duas centurias inſtituerat, quæ ſine armis ſtipendia facerent, datumq; eſt munus, ut machinas in bello ferrent, quorum præfectus dicebatur, *Præfectus fabrûm.*

[3] *Tameſis.*] Gallice, *Thamiſe.* Anglice, *the Thames*, Londinum præterfluit.

XII.

XII. Britannia pars interior ab iis incolitur, quos natos in insula ipsa memoria proditum dicunt: maritima pars ab iis, qui prædæ ac belli inferendi caussa [1] ex Belgio transierant: qui omnes fere iis nominibus civitatum appellantur, quibus orti ex civitatibus eo pervenerunt, & [2] bello illato ibi remanserunt, atq; agros colere cœperunt. Hominum est infinita multitudo, creberrimaque ædificia fere Gallicis consimilia: pecoris magnus numerus: [3] utuntur aut æreo, aut taleis ferreis ad certum pondus examinatis pro nummo. [4] Nascitur ibi plumbum album in mediterraneis regionibus: in maritimis ferrum, sed ejus exigua est copia: ære utuntur importato. Materia cujusq; generis, ut in Gallia est, præter fagum atque abietem. Leporem & gallinam, & anserem gustare, fas non putant. Hæc tamen alunt animi voluptatisq; caussa. Loca sunt temperatiora quam in Gallia, [5] remissioribus frigoribus.

XIII. [6] Insula natura triquetra, cujus unum latus est contra Galliam: hujus lateris alter angulus, qui est ad [7] Cantium, quo fere ex Gallia naves appelluntur, ad orientem solem, inferior ad meridiem spectat. [8] Hoc latus tenet circiter millia passuum D: alterum vergit ad Hispaniam, atq; occidentem solem, qua ex parte est [9] Hibernia, dimidio minor, ut existimatur, quam Britannia; sed pari spatio transmissus, atque ex Gallia est in Britanniam. In hoc medio cursu est insula quæ appellatur

NOTÆ.

[1] *Ex Belgio.*] Belgium videtur hic esse dictum pars Galliæ, quæ à Belgis in universum incolitur, non parva alia, quæ ab ipsis Bellovacis, Ambianisq; incolitur. Belgium à Belgis, ut à Samnitibus Samnium dicitur.

[2] *Bello illato.*] Non illato solum, sed & confecto.

[3] *Utuntur aut æreo,* &c.] Antiqui codices habent: *Utuntur minimo ære aut laminis ferreis.* Certe pecunias quæ Tolosæ à Romanis inventæ sunt nequaquam signatas, sed argentum aurumque infectum fuisse disertis verbis observat Strabo.

[4] *Nascitur ibi plumbum,* &c.] Itidem se res habet & nunc. Est enim in Wallia plumbum, est & ferrum, sed paucum. Æs vero illis ut & nobis è Germania petitur. De auro autem sic Cicero lib. IV. ad Atticum Epist. XVI. *Etiam illud jam cognitum est, neque argenti scrupulum esse ullum in illa insula, neq; ullam spem prædæ nisi ex mancipiis.* Tacitus tamen, Solinus, Beda dicunt inventa metalla esse.

[5] *Remissioribus frigoribus.*] Tacitus scribit: Cœlum Britannicum crebris imbribus fœdum, asperitatem frigorum abesse.

[6] *Insula natura triquetra.*] Tacitus tradit formam ejus à Livio & Fabio Rustico oblongæ scutulæ vel bipenni assimilari, immensum tamen & enorme spatium procurrentium extremo jam littore terrarum velut in cuneum tenuari: quorum Autorum tempore primum Romana classis est insulam Britanniam circumvecta. Quæ quidem Taciti seu Livii descriptio quam Cæsariana diligentior videtur, nec enim triquetra est, ut Sicilia. Sed si quia Italiam hederæ folio assimilatam dixit Plinius, tantopere in sua regione erravit, ignoscendum est Cæsari erranti in aliena. Porro *natura triquetra* dixit Cæsar, pro *figura triquetra.*

[7] *Cantium.*] Nomen retinet *Kent.*

[8] *Hoc latus tenet.*] Haud multum abest à vero, si præsertim sinuum habeatur ratio. Sed nec insulam esse plane compertum est, nisi Severo principe, ut Dio testatur.

[9] *Hibernia.*] Hibernia quoque nomen retinet, & verum nunc esse comperitur quod de ejus mensura fuit à Cæsare proditum. Minus diligenter Mela, qui de ea sic habet lib. III. cap. VI. *Super Britanniam Juverna est pene par spatio, sed utrinque æqualis.* De ea quoq; sic Tacitus: *Spatium ejus si Britanniæ comparetur angustius, nostri maris insulas superat,* id est, Sardiniam, Siciliam, Cretam.

[1] Mona.

[1]Mona. Complures præterea minores objectæ insulæ existimantur [2]de quibus insulis nonnulli scripserunt, dies continuos xxx sub bruma esse noctem. Nos nihil de eo percunctationib⁹ reperiebam⁹, nisi[3] certis ex aqua mensuris, breviores esse noctes, quam in continente, videbamus. Hujus est longitudo lateris, ut fert illorum opinio, DCC millium passuum. Tertium est contra septemtrionem: cui parti nulla est objecta terra, sed ejus angulus lateris maxime ad German. spectat. Huic millia passuum DCCC in longitudinem esse existimatur. Ita omnis insula est in circuitu vicies centena millia passuum.

XIV. Ex his omnibus longe sunt humanissimi qui Cantium incolunt: quæ regio est maritima omnis, neq; multum à Gallica differunt consuetudine. Interiores pleriq; frumenta non serunt, sed lacte & carne vivunt, pellibusq; sunt vestiti. [4] Omnes vero se Britanni vitro inficiunt, quod cæruleum efficit colorem: atque hoc horribiliore sunt in pugna adspectu.

NOTÆ.

[1] *Mona.*] Nunc dicitur *Man.*

[2] *De quibus insulis*, &c.] De quibus sic Plinius lib. II. cap. lxxv. *Solstitialibus diebus accedente sole propius verticem mundi angusto lucis ambitu subjectæ terræ, continuos dies habere senis mensibus, noctesque è diverso ad brumam remoto. Quod fieri in insula Thule Pytheas Massilienſis scripsit, sex dierum navigatione in septemtrionem à Britannia distante; quidam vero & in Mona quæ distat à Camaloduno Britanniæ oppido circiter ducentis millibus affirmant.* De Mona & insulis illis propinquis falsum esse compertum est, de remotioribus non tantum fama; sed ratio certissima confirmat.

[3] *Certis ex aqua mensuris.*] Clepsydras intelligit, horologia ex aquis constantia, quorum formam usumque apud Vitruvium videre licet lib. IX. Breviores autem esse noctes intellige æstivas: æstate enim suas expeditiones faciebat Cæsar. De qua noctium Britannicarum brevitate sic memoriæ prodidit Tacitus idoneus autor, ut pote Julii Agricolæ gener Britanniæ domitoris: *Dierum spatia ultra nostri orbis mensuram, & nox clara & extrema Britanniæ parte brevis, ut finem atque initium lucis exiguo discrimine internoscas. Quod si nubes non officiant, adspici per noctem solis fulgorem, nec occidere & exsurgere, sed transire affirmant.* Ac revera notum est sole cis lineam æquinoctialem versante, eo longiores dies brevioresque noctes effici, quo terra aliqua vicinior polo est. Sic Gallia longiores æstate noctes habet quam Anglia. Porro serus fuit apud Romanos clepsydrarum usus. Plinius enim lib. VII. cap. lx. sic habet: *Tunc Scipio Nasica collega Lenatis, primus aqua divisit horas æque noctium ac dierum.*

[4] *Omnes vero se Britanni vitro inficiunt.*] Mira hic est lectionis varietas, quæ ex scriptorum videtur orta fuisse ignorantia. Cum enim in antiquis codicibus viderent esse *vitro*, neque sibi in animum inducere possent vitro tingi posse, alii scripserunt, *nitro*, alii *luteo*, alii *glauco*, alii *ultro*, alii *glasto*. Interim certum est herbam esse quæ vitrum à Latinis ideo dicitur quod vitreo colore tingat, de qua Vitruvius lib. VII. cap. XIV. sic habet: *iidem propter inopiam coloris. Indici Cretam selinusiam aut anulariam vitro quod Græci Isatim appellant inficientes, imitationem faciunt coloris Indici.* Oribasius scribit Isatim infectores vitrum appellare. Mela Cæsari consentiens lib. III. cap. VI. de Britannis sic habet: *Incertum ob decorem an quid aliud, vitro corpora inficiunt.* Ubi nonnulli codices frustra habent *ultro.* Vitrum illud Glastum est, Gallice, *Gueſde.* Herba est, quæ in pulverem redacta cæruleum colorem efficit, qui aliis coloribus pro firmamento est, quo lanæ ad alios colores prætinguntur atq, præparantur. Atq; hujus Britannorum moris glasto se pingendi meminit Plinius lib. XXII. cap. I. *Simile plantagini glastum in Gallia vocatur, quo Britannorum conjuges nuruſq; toto corpore oblitæ, quibuſdam in ſacris & nudæ incedunt, Æthiopum colorem imitantes.* Nec mos ille corpus pingendi depositus tempore Severi Imperatoris, siquidem Herod. ita de his perhibet: *Quin ipſa notant corpora pictura varia, & omnifariam formis animalium, quocirca ne induuntur quidem, videlicet picturam corporis ne adoperiant.* Ita Polit. Herod. optimus interpres.

capilloq;

capilloq; ſunt [1] promiſſo, atq; omni parte corporis raſa, præter caput & labrum ſuperius. Uxores habent deni duodeniq; inter ſe communes, & maxime fratres cum fratribus, & parentes cum liberis. Sed ſi qui ſunt ex his nati, eorum habentur liberi, à quibus primum virgines quæq; ductæ ſunt.

XV. Equites hoſtium eſſedariiq; acriter prælio cum equitatu noſtro in itinere conflixerunt, ita tamen, ut noſtri omnibus partibus ſuperiores fuerint, atq; eos in ſilvas colleſq; compulerint. Sed, compluribus interfectis, cupidius inſecuti, nonnullos ex ſuis amiſerunt. At illi intermiſſo ſpatio, imprudentibus noſtris atq; occupatis in munitione caſtrorum, ſubito ſe ex ſilvis ejecerunt; impetuq; in eos facto qui erant in ſtatione pro caſtris collocati, acriter pugnaverunt, duabuſq; miſſis ſubſidio cohortibus à Cæſare, [2] atq; his primis legionum duarum, quum hæ, intermiſſo perexiguo loci ſpatio, inter ſe conſtitiſſent, novo genere pugnæ perterritis noſtris, per medios audaciſſime proruperunt, ſeq; inde incolumes receperunt. Eo die Q. Laberius Durus tribunus mil. interficitur: illi pluribus ſubmiſſis cohortibus, repelluntur.

XVI. Toto hoc in genere pugnæ quum ſub oculis omnium ac pro caſtris dimicaretur, intellectum eſt, noſtros propter gravitatem armorum, quod neq; inſequi cedentes poſſent, neq; ab ſignis diſcedere auderent, minus aptos eſſe ad hujus generis hoſtem: equites autem magno cum periculo dimicare, propterea quod illi etiam conſulto plerumq; cederent, & quum paullulum ab legionibus noſtros removiſſent, ex eſſedis deſilirent, & pedibus diſpari prælio contenderent. [3] Equeſtris autem prælii ratio, & cedentibus & inſequentibus, par atq; idem periculum inferebat. Accedebat huc, ut numquam conferti, ſed rari, magniſq; intervallis præliarentur, ſtationeſq; diſpoſitas haberent, atq; alios alii deinceps exciperent, integriq; & recentes defatigatis ſuccederent.

XVII. Poſtero die procul à caſtris hoſtes in collibus conſtiterunt, rariq; ſe oſtendere, & lentius quam pridie noſtros equites laceſſere cœperunt. Sed meridie, quum Cæſar pabulandi cauſſa III legiones atque omnem equitatum cum [4] C. Trebonio legato miſiſſet, repente ex omnibus partibus ad pabulatores advolaverunt, ſic uti ab ſignis legionibuſq; non abſiſterent. Noſtri acriter in eos impetu facto, repulerunt, neq; finem

NOTÆ.

[1] *Promiſſo.*] Id eſt, longo, quaſi *porro*, id eſt, longe *miſſo*.

[2] *Atq; his primis legionum duarum.*] Ex Modeſto enim prima cohors legionis erat mille & centum quinq; peditum & CXXXII equitum loricatorum, cum legio erat VI millium & quinq; peditum & IↃCCXXVI equitum, quæ quamvis ætate Cæſaris minus eſſet numeroſa, tamen cohors prima reliquis erat cohortibus numeroſior.

[3] *Equeſtris autem prælii ratio.*] Neſcio de utris dicat, Romanis an Gallis, an de utriſque, tamen de Romanis intelligit: ſed paulo obſcurior oratio. Fortaſſe aliquid mutilatum eſt à Librariis.

[4] *Trebonio.*] Is amicus Cæſaris & legatus, Conſul poſtea trimeſtris cum Fabio, beneficio Cæſaris fuit; unus tamen fuit de ejus percuſſoribus, eodemq; anno quo cæſus eſt ab eo Cæſar, Smyrnæ ubi degebat, interfectus fuit a Dolabella qui tunc Conſul erat in Cæſaris occiſi locum ſuffectus.

inſe-

insequendi fecerunt, quoad subsidio confisi equites, quum post se legiones viderent, præcipites hostes egerunt: magnoque eorum numero interfecto, neq; sui colligendi, neq; consistendi, aut ex essedis desiliendi facultatem dederunt. Ex hac fuga protinus, quæ undiq; convenerant, auxilia discesserunt: neq; post id tempus unquam summis nobiscum copiis hostes contenderunt.

XVIII. Cæsar cognito consilio eorum, ad flumen Tamesim in fines Cassivellauni exercitum duxit: quod flumen uno omnino loco pedibus, atq; hoc ægre, transiri potest. Eo quum venisset, animadvertit ad alteram fluminis ripam magnas esse copias hostium instructas. [1] Ripa autem erat acutis sudibus præfixis munita: ejusdemq; generis sub aqua defixæ sudes flumine tegebantur. Iis rebus cognitis à captivis perfugisque, Cæsar, præmisso equitatu, confestim legiones subsequi jussit. [2] Sed ea celeritate atq; impetu milites ierunt, quum capite solo ex aqua exstarent, ut hostes impetum legionum atq; equitum sustinere non possent, ripasq; dimitterent, ac se fugæ mandarent.

XIX. Cassivellaunus, ut supra demonstravimus, omni spe depositâ contentionis, dimissis amplioribus copiis, millibus circiter IV essedariorum retentis, itinera nostra servabat, paullulumq; ex via excedebat, locisq; impeditis atq; silvestribus sese occultabat, atq; iis regionibus, quibus nos iter facturos cognoverat, pecora atq; homines ex agris in silvas compellebat: & quum equitatus noster liberius, vastandi prædandiq; caussa, se in agros effunderet, omnibus viis notis semitisq; essedarios ex silvis emittebat, & magno cum periculo nostrorum equitum, cum iis confligebat: atq; hoc metu latius vagari prohibebat. Relinquebatur, ut neq; longius abagmine legionum discedi Cæsar pateretur, & tantum in agris vastandis incen-

NOTÆ.

[1] *Ripa autem erat acutis sudibus*, &c.] Beda qui anno Christi 1000 vixit, harum sudium vestigia sua ætate superfuisse scribit, quæ erant singulæ femoris crassitudine & plumbo circumfusæ.

[2] *Sed ea celeritate.*] Solet Cæsar sua stratagemata dissimulare, ut videatur, vi non dolo omnia consecutus. Cette Polyenus lib. VIII. memoriæ prodidit, Cæsarem hunc transitum elephanto debuisse: Καίσαρ ἐν Βρεττανίᾳ ποταμὸν μέγαν ἐπιχείρει περαιοῦσθαι. Βασιλεὺς Βρεττανῶν Κασίλαυλος ἀντέβαλε μετὰ πολλῶν ἱππέων καὶ ἁρμάτων. Καίσαρι μὲν οὖν ἐλέφας ἕπετο, ζῶον Βρεττανοῖς ἄχαρι μάνον. Τὸ τε σῶμα εἶχε πολλῶν ὑψηλότερον καὶ τοξότας καὶ σφενδονήτας ὑπερῆρεν, ἐκέλευσεν εἰς τὸ ῥεῦμα ἐμβαίνειν, Βρεττανοὶ δὲ ἐξεπλάγησαν, ἀόρατον καὶ ἄπρεπὲς θηρίον ἰδόντες. Περὶ γὰρ ἵππων τε χρὴ καὶ γεφύρων, ὅπου καὶ παρὲκ ἔλλησιν, ἵν' οἱ νομοὶ ἐλέφαντα ἴδωσιν ἵπποι φεύγουσιν. Πυρφόρων δὲ καὶ ἀπλισμένων, βέλη καὶ σφενδόνας ἐξαφιέντα, καὶ δὴ καὶ τῶν ὅλων ὑπέμειναν. Βρεττανοὶ μὲν δὴ καὶ τοῖς ἵπποις καὶ ἅρμασιν ἐφεύγουν, ῥωμαῖοι δὲ ἀκινδύνως τὸν ποταμὸν διέβησαν, ἐπὶ ζώῳ τὸν πολέμιον φοβήσαντες. *Cæsar*, inquit, *magnum flumen conabatur transire in Britannia. Rex Britannorum Casolaulus prohibebat* (sic vocat eum qui Cassivellaunus in his Commentariis dicitur) *cum multis equitibus & essedis transitu Cæsarem prohibebat, quem maximus elephas sequebatur, animal hactenus Britannis invisum. Eum ferreis squammis munitum insuper & sagittariis & funditoribus impositis ingredi in alveum fluminis jussit. Britanni perterrebantur invisum & grande supra modum animal conspicati, turrigerum vero armatumq; & tela lapidesq; fundis conjicientem aspicere non sustinuere. Itaq; Britanni cum equis & curribus fugerunt. Romani vero sine periculo flumen transmiserunt, per unam bestiam metu hostibus facto.*

diisque

diisque faciendis hostibus noceretur, quantum labore atque itinere legionarii milites efficere poterant. XX. Interim Trinobantes, prope firmissima earum regionum civitas, ex qua Mandubratius adolescens Cæsaris fidem secutus, ad eum in continentem [Galliam] venerat, cujus pater Imanuentius in ea civitate regnum obtinuerat, interfectusque erat a Cassivellauno, ipse fuga mortem vitaverat; legatos ad Cæsarem mittunt, pollicenturque sese ei dedituros, & imperata facturos: petunt, ut Mandubratium ab injuria Cassivellauni defendat, atque in civitatem mittat, qui præsit, imperiumque obtineat. His Cæsar imperat obsides XL, frumentumque exercitui; Mandubratiumque ad eos mittit. Illi imperata celeriter fecerunt: obsides ad numerum, frumentumque miserunt. XXI. [1] Trinobantibus defensis, atque ab omni militum injuria prohibitis, Cenimagni, Segontiaci, Ancalites, Bibroci, Cassi, legationibus missis sese Cæsari dediderunt. Ab his cognoscit, non longe ex loco oppidum Cassivellauni abesse, silvis paludibusque munitum, quo satis magnus hominum pecorisque numerus convenerit. [2] Oppidum autem Britanni vocant, quum silvas impeditas vallo atque fossa munierunt, quo, incursionis hostium vitandæ caussa, convenire consueverunt. Eo proficiscitur cum legionibus: locum reperit egregie natura atque opere munitum: tamen hunc duabus ex partibus oppugnare contendit. Hostes paullisper morati militum nostrorum impetum non tulerunt, seseque ex alia parte oppidi ejecerunt. Magnus ibi numerus pecoris repertus, multique in fuga sunt comprehensi atque interfecti. XXII. Dum hæc in his locis geruntur, Cassivellaunus ad Cantium, quod esse ad mare supra demonstravimus, quibus regionibus IV reges præerant, Cingetorix, Carnilius, Taximagulus, Segonax, nuntios mittit, atque his imperat, ut coactis omnibus copiis castra navalia de improviso adoriantur, atque oppugnent. Hi quum ad castra venissent, nostri, eruptione facta, multis eorum interfectis, capto etiam nobili duce Lugotorige, suos incolumes reduxerunt. Cassivellaunus, hoc prælio nuntiato, tot detrimentis acceptis, vastatis finibus, maxime etiam permotus defectione civitatum, legatos [3] per Atrebatem Comium de deditione ad Cæsarem mittit. Cæsar, quum statuisset hiemem in continente propter repentinos Galliæ motus agere,

NOTÆ.

1. *Trinobantibus defensis.*] Hi populi aliter a Glareano, aliter a Cambdeno appellantur. Si qua tamen fides Cambdeno Anglo deberi videtur; sed certe parva fides licet Anglo & docto debetur. Cum enim illa tempestate non essent in Britannia urbes teste Cæsare, non est adjutus illis præsidiis nominum urbium, quæ nobis Gallis in antiqua Gallia illustranda profuerunt. Idem esto dictum de omnibus Britanniæ populis.

2. *Oppidum autem Britanni vocant.*] Idem fere habet Strabo: Πόλεις δ' αὐτῶν εἰσιν οἱ δρυμοὶ. περιφράξαντες γὰρ ξύλοις κύκλῳ περιβεβλημένοις, εὐρυχωρῆ κύκλον καὶ αὐτοὶ ἐν τοῦτο καλυβοποιοῦνται, & τὰ βοσκήματα καταδιεύουσιν, οὐ πρὸς πολὺν χρόνον. *Urbium loco sunt ipsis nemora. Arboribus enim dejectis ubi magnum circulum sepserunt, sibi casas ibidem ponunt, & pecori stabula condunt ad usum quidem non longi temporis.* Idem fere habet Herodianus de Germanis.

3. *Per Atrebatem Comium.*] Ergo redierat in Britanniam, vel a Cæsare missus, vel ab ipsis Britannis evocatus.

agere, neque multum æstatis superesset, atque id facile extrahi posse intelligeret, obsides imperat: & quid in annos singulos [1] vectigalis populo R. Britannia penderet, constituit. Interdicit atque imperat Cassivellauno, ne Mandubratio, neu Trinobantibus noceat. XXIII. Obsidibus acceptis, exercitum reducit ad mare, naves invenit refectas. [2] His deductis, quod & captivorum magnum numerum habebat, & nonnullæ tempestate deperierant naves, duobus commeatibus exercitum reportare constituit. Ac sic accidit, ut ex tanto navium numero, tot navigationibus, neque hoc, neque superiore anno ulla omnino navis, quæ milites portaret, desideraretur: at ex iis, quæ inanes ex continente ad eum remitterentur, & prioris commeatus expositis militibus, & quas postea Labienus faciendas curaverat numero LX, [a] perpaucæ locum caperent, reliquæ fere omnes rejicerentur. Quas quum aliquandiu Cæsar frustra exspectasset, [3] ne annì tempore navigatione excluderetur, [b] quod æquinoctium suberat, necessario angustius milites collocavit: ac summam tranquillitatem consecutus, secunda inita quum solvisset vigilia, prima luce terram attigit, [4] omnesque incolumes naves perduxit. XXIV. Subductis navibus, concilioque Gallorum [5] Samarobrivæ peracto, quod eo anno frumentum in Gallia, propter siccitates, angustius provenerat, coactus est aliter ac superioribus annis, exercitum in hibernis collocare, legionesque in plures civitates distribuere: ex quibus unam [6] in Morinos ducendam [7] C. Fabio legato dedit, alteram in Nervios, [1] Q. Ci-

INTERPRETATIO.

a *Paucissima appellerent in insulam.* b *Quia æquinoctium imminebat.*

NOTÆ.

1. *Vectigalia.*] Dio negat quicquam fructus retulisse Cæsarem de victa Britannia, nisi quod ibi bellasse magnæ sibi laudi esse ducebat. Plutarchus vero scripsit non qualem voluerat exitum hujus belli habuisse, & plus mali hostibus attulisse quam boni adeptum esse, nihil enim fuisse quod pauperibus eripi potuerit. Vectigalis porro Britannia Romanorum fuit CCCCLXXVI annos. Postea à Pictis Scotisque vexata belloque impar ad stipendia Anglo-Saxones e Germania evocavit qui repressis Pictis & Scotis, ipsos Britannos ex insula ejecerunt.

2. *Hu deductis.*] In mare. Prius enim dixit *subductis navibus*, nempe in terram, ut reficerentur.

3. *Ne anni tempore navigatione excluderetur.*] Vegetius lib. V. cap. IX. *Post ortum Pleiadum a die* VI. *kalendarum Iuniarum usque ad Arcturi ortum, id est in diem octavum decimum kalendarum Octobrium, ut secura navigatio creditur, quia astatu beneficio ventorum acerbitas mitigatur, ita post hoc tempus usque in tertium idus Novembres, incerta navigatio est & discrimini propior; propterea quia post idus Septembris oritur Arcturus vehementissimum sidus, & octavo kalendas Octobris evenit acerba tempestas.*

4. *Omnesque incolumes naves perduxit.*] Hic est, cum in continente litteras invenit quibus nuntiabatur mors Juliæ filiæ, uxoris Pompeii, quæ initam cum illo societatem dissolvit.

5. *Samarobrivæ.*] Samarobriva Ambianorum caput, quasi Samaræ pons, quia Gallorum lingua *briva* pons est. Samarum autem vel Samara dicebatur fluvius, qui a posteris dictus est Sumina vel Sumena, postea corrupta lingua Somona, *la Some.* Hæc urbs, ut Rorico prodidit, fuit postea Merovæi, & qui ipsum antecessit, Clodionis Regum Francorum regia.

6. *In Morinos, &c.*] De Morinis, Nerviis & Rhemis supra dictum est.

7. *C. Fabio.*] Hic Fabius ex clarissima Fabiorum gente, is est qui a Cæsare Massiliæ oppugnatione occupato, in Hispaniam præmissus, præsidia Afranii e Pyrenæo saltu dejecit.

[1] Q. Ciceroni, tertiam in [2] Eſſuos [3] L. Roſcio, quartam in Rhemis cum T. Labieno in confinio Trevirorum hiemare juſſit: tres in [4] Belgio collocavit: his M. Craſſum quæſtorem, & L. [5] Munatium Plancum, & C. Trebonium legatos præfecit. Vnam legionem, quam proxime trans [6] Padum conſcripſerat, & cohortes v in Eburones, quorum pars maxima eſt inter Moſam & Rhenum, qui ſub imperio Ambiorigis & Cativulci erant, miſit. His militibus Q. Titurium Sabinum, & L. Aurunculeium Cottam legatos præeſſe juſſit. Ad hunc modum diſtributis legionibus, facillime inopiæ frumentariæ ſeſe mederi poſſe exiſtimavit: atque harum tamen omnium legionum hiberna (præter eam quam L. Roſcio in pacatiſſimam & quietiſſimam partem ducendam dederat) [7] millibus paſſuum c continebantur. Ipſe interea, quoad legiones collocaſſet, munitaque hiberna cognoviſſet, in Gallia morari conſtituit. XXV. Erat in Carnutibus ſummo loco natus Taſgetius, cujus majores in ſua civitate regnum obtinuerant. Huic Cæſar, pro ejus virtute, atque in ſe benevolentia, quod in omnibus bellis ſingulari ejus opera fuerat uſus, majorum locum reſtituerat. Tertium jam hunc annum regnantem inimici palam, multis etiam ex civitate auctoribus, interfecerunt. Defertur ea res ad Cæſarem. Ille veritus, quod ad plures res pertinebat, ne civitas eorum impulſu deficeret, L. Plancum cum legione ex Belgio celeriter in Carnutes proficiſci jubet, ibique hiemare: quorumque opera cognoverit Taſgetium interfectum, hos comprehenſos ad ſe mittere. Interim ab omnibus legatis quæſtoribuſque, quibus legiones tranſdiderat, certior factus eſt, in hiberna perventum, locumque hibernis eſſe munitum. XXVI. Diebus circiter xv, quibus in hiberna ventum eſt, initium repentini tumultus ac defectionis ortum eſt ab [8] Ambiorige & Cativulco: qui, cum ad fines regni ſui Sabino Cottæque præſto fuiſſent,

NOTÆ.

1. *Q. Ciceroni.*] Marci Tullii Ciceronis Oratoris frater fuit, qui poſtea a M. Antonio proſcriptus, eodem quo Marcus frater caſu periit. Ad eum extant multæ fratris epiſtolæ.

2. *Eſſuos.*] Ignorari item ſupra dictum. Hoc addam, finitimos eſſe Armoricis.

3. *L. Roſcio.*] Roſcius is eſt, qui poſtea a Pompeio ad Cæſarem miſſus eſt, ut pacem certis conditionibus componeret. Vide lib. 1. de bello civili.

4. *Belgio.*] Belgium proprie dictum fuiſſe Bellovacos ſic conjici poteſt. Hoc loco dicitur tres legiones in Belgio collocaſſe. His M. Craſſum Quæſtorem, L. Munatium Plancum, & C. Trebonium legatos præfeciſſe: poſtea Eburonibus Ciceronem oppugnantibus, Cæſarem ſtatim nuntium in Bellovacos ad M. Craſſum miſiſſe. Ergo Bellovaci ſunt in Belgio proprie dicto. M. vero Craſſus hic eſt filius M. Craſſi divitis, qui apud Parthos periit.

5. *Munatium Plancum.*] Munatius Plancus is eſt qui coloniam Lugdunum deduxit.

6. *Padum.*] Padus in Veſulo inter Alpium cacumina eminentiſſimo ortus, a piceæ arboris copia dictus quæ ciſalpinorum Gallorum lingua padus dicitur; per fines Salaſſorum modico primum fluento, mox auctus Doriis & Morgo fluviis per Taurinos, inde per Mediolanenſem ducatum & Ferrarienſem labitur, diſcurſuque in ramos & diverſa capita in mare Adriaticum facto Delta, influit. Eridanus Græcis dicitur. Virgilio *fluviorum rex*, nempe Italicorum. Nilus enim & Danubius majores. Nunc *le Po.*

7. *Millibus paſſuum* c.] Non convenit numerus, ſed nihil facilius lapſu in numeris, ut prædictum.

8. *Ambiorige & Cativulco.*] Erant ambo reges Eburonum, ut ſupra dictum eſt.

sent, frumentumque in hiberna comportavissent, Indutiomari Treviri nuntiis impulsi, suos concitaverunt, subitoque oppressis lignatoribus, magna manu castra oppugnatum venerunt. Quum celeriter nostri arma cepissent, vallumque adscendissent, atque una ex parte Hispanis equitibus emissis, equestri prælio superiores fuissent: desperata re, hostes suos ab oppugnatione reduxerunt. Tum suo more conclamaverunt, uti aliqui ex nostris ad colloquium prodirent: habere sese quæ de re communi dicere vellent, quibus controversias minui posse sperarent. XXVII. Mittitur ad eos colloquendi caussa C. Arpinius, eques Romanus, familiaris Q. Titurii, & Q. Junius ex Hispania quidam, qui jam ante missu Cæsaris ad Ambiorigem ventitare consueverat: apud quos Ambiorix in hunc modum locutus est. Sese pro Cæsaris in se beneficiis, plurimum ei confiteri debere, quod ejus opera stipendio liberatus esset, quod Atuaticis finitimis suis pendere consuesset: quodque ei & filius, & fratris filius ab Cæsare remissi essent, quos Atuatici obsidum numero missos, apud se in servitute & catenis tenuissent: neque id quod fecerat de oppugnatione castrorum, aut judicio, aut voluntate sua feciſse, sed coactu civitatis: [1] suaque esse ejusmodi imperia, ut non minus haberet in se juris multitudo, quam ipse in multitudinem. Civitati porro hanc fuisse belli caussam, quod repentinæ Gallorum conjurationi resistere non potuerit: id se facile ex humilitate sua probare posse, quod non adeo sit imperitus rerum, ut suis copiis populum R. se superare posse confidat: sed esse Galliæ commune consilium, omnibus hibernis Cæsaris oppugnandis hunc esse dictum diem, ne qua legio alteri legioni subsidio venire posset: non facile Gallos Gallis negare potuisse, præsertim cum de recuperanda communi libertate consilium initum videretur; [2] quibus, quoniam pro pietate satisfecerit, habere se nunc rationem officii: pro beneficiis Cæsarem monere, orare Titurium pro hospitio, ut suæ ac militum saluti consulat: magnam manum Germanorum conductam Rhenum transisse, hanc affore biduo: ipsorum esse consilium, velint-ne prius quam finitimi sentiant, eductos ex hibernis milites aut ad Ciceronem, aut ad Labienum deducere, quorum alter millia passuum circiter L, alter paullo amplius absit: illud se polliceri, & jurejurando confirmare, tutum se iter per fines suos daturum: quod cum faciat, & civitati sese consulere, quod hibernis levetur, & Cæsari pro ejus meritis gratiam referre. XXVIII. Hac oratione habita, discedit Ambiorix. C. Arpinius & Junius quæ audierant ad legatos deferunt. Illi repentina re perturbati, etsi ab hoste ea dicebantur, non tamen negligenda existimabant: maximeque hac re permovebantur, quod civitatem ignobilem atque humilem Eburonum sua sponte populo R. bellum facere ausam vix erat cre-

NOTÆ.

1. *Suaque esse ejusmodi imperia.*] Erant reges ut aristocratici Magistratus, quibus etiam a populo regnum dabatur.

2. *Quibus, quoniam pro pietate satisfecerit.*] Pietas enim erga Deum, parentes, & patriam est.

credendum. Itaque ad concilium rem deferunt, magnaque inter eos exiſtit controverſia. L. Aurunculeius, complureſque tribuni mil. & [1] primorum ordinum centuriones, nihil temere agendum, neque ex hibernis injuſſu Cæſaris diſcedendum exiſtimabant: quantaſvis magnas copias etiam Germanorum ſuſtineri poſſe, munitis hibernis, docebant: rem eſſe teſtimonio, quod primum hoſtium impetum, multis ultro vulneribus illatis, fortiſſime ſuſtinuerint: re frumentaria non premi: interea & ex proximis hibernis, & a Cæſare conventura ſubſidia: poſtremo quid eſſe levius aut turpius, quam auctore hoſte de ſummis rebus capere conſilium? XXIX. Contra ea Titurius ſero facturos clamitabat, quum majores manus hoſtium, adjunctis Germanis, conveniſſent, aut cum aliquid calamitatis in proximis hibernis eſſet acceptum: brevem conſulendi eſſe occaſionem: Cæſarem arbitrari profectum in Italiam; nec aliter Carnutes interficiendi Taſgetii conſilium fuiſſe capturos: neque Eburones, [2] ſi ille adeſſet, tanta cum contemptione noſtri ad caſtra venturos eſſe: non hoſtem auctorem, ſed rem ſpectare: [a] ſubeſſe Rhenum: magno eſſe Germanis dolori [3] Arioviſti mortem, & ſuperiores noſtras victorias: ardere Galliam tot contumeliis acceptis ſub populi R. imperium redactam, ſuperiore gloria rei militaris extincta: poſtremo quis hoc ſibi perſuaderet, [b] ſine certa re, Ambiorigem ad ejuſmodi conſilium deſcendiſſe? ſuam ſententiam in utramque partem eſſe tutam: ſi nil ſit durius, nullo cum periculo ad proximam legionem perventuros: ſi Gallia omnis cum Germanis conſentiat, unam eſſe in celeritate poſitam ſalutem: Cottæ quidem, atque eorum, qui diſſentirent, conſilium quem haberet exitum? in quo ſi non præſens periculum, at certe longa obſidione fames eſſet pertimeſcenda. XXX. Hac in utramque partem habita diſputatione, quum a Cotta primiſque ordinibus acriter reſiſteretur, [4] Vincite, inquit, ſi ita vultis, Sabinus, & id clariore voce, ut magna pars militum exaudiret: neque is ſum, inquit, qui graviſſime ex vobis mortis periculo terrear: [5] hi ſapient: & ſi gravius quid acciderit, abs te rationem repoſcent: qui, ſi per te liceat, perendino die cum proximis hibernis conjuncti, communem cum reliquis caſum ſuſtineant, nec rejecti, & relegati longe ab cæteris, aut ferro aut fame intereant. Conſurgitur ex concilio: comprehendunt

INTERPRETATIO.

a *Rhenum propinquum eſſe.*

b *Niſi res vera fuiſſet.*

NOTÆ.

1. *Primorum ordinum centuriones.*] Ii ſunt primipili, primi haſtati, primi principes, primi haſtatorum, primi principum centuriones.

2. *Si ille adeſſet.*] Cæſar.

3. *Arioviſti mortem.*] Cæſar horum Commentariorum lib. 1. Arioviſtum navicula e prælio profugiſſe docet. Forte dolore cladis ſuæ domi perierit, aut aliqua Romanorum arte.

4. *Vincite.*] Id eſt, veſtra ſententia meæ præferatur. Modus eſt loquendi familiaris itatis, cum concedunt quod dari nollent. Sic Claudius Marcellus Conſul apud Appianum lib. 11. de bellis civilibus: *Vincite*, inquit, *qui Cæſarem dominum appetitis.*

5. *Hi ſapient: & ſi gravius quid acciderit.*] Alii legunt: Hi ſapienter ſi quid erit gravius. &c.

hendunt utrumque, & orant, ne sua dissensione & pertinacia rem in summum periculum deducant: facilem esse rem, seu maneant, seu proficiscantur, si modo unum omnes sentiant, ac probent: contra in dissensione nullam se salutem perspicere. Res disputatione ad mediam noctem perducitur. XXXI. Tandem [1] dat Cotta permotus manus; superat sententia Sabini: pronuntiatur prima luce ituros: consumitur vigiliis reliqua pars noctis, quum sua quisque miles circumspiceret, quid secum portare posset, quid ex instrumento hibernorum relinquere cogeretur. Omnia excogitantur, quare nec sine periculo maneatur, & languore militum & vigiliis periculum augeatur. Prima luce sic ex castris proficiscuntur, ut quibus esset persuasum, non ab hoste, sed ab homine amicissimo Ambiorige consilium datum, longissimo agmine, magnisque impedimentis. XXXII. At hostes, postea quam ex nocturno fremitu vigiliisque de profectione eorum senserunt, collocatis insidiis bipartito in silvis, opportuno atque occulto loco, a millibus passuum circiter II Romanorum adventum exspectabant: &, quum se major pars agminis in magnam convallem demisisset, ex utraque parte ejus vallis subito se ostenderunt, novissimosque premere, & primos prohibere adscensu, atque iniquissimo nostris loco prælium committere cœperunt. XXXIII. Tum demum Titurius, uti qui nihil ante providisset, trepidare & concursare, cohortesque disponere: hæc tamen ipsa timide, atque ut eum omnia deficere viderentur: quod plerumque iis accidere consuevit, qui in ipso negotio consilium capere coguntur. At Cotta, qui cogitasset hæc posse in itinere accidere, atque ob eam caussam profectionis auctor non fuisset, nulla in re communi saluti deerat: & in appellandis cohortandisque militibus, imperatoris, & in pugna, militis officia præstabat. Quumque propter longitudinem agminis minus facile per se omnia obire, & quid quoque loco faciendum esset, providere possent: jusserunt pronuntiari, ut impedimenta relinquerent, atque [2] in orbem consisterent: quod consilium etsi in ejusmodi casu reprehendendum non est, tamen incommode accidit: nam & nostris militibus spem minuit, & hostes ad pugnandum alacriores effecit; quod non sine summo timore & desperatione id factum videbatur. Præterea accidit, quod fieri necesse erat, ut vulgo milites ab signis discederent, quæque quisque eorum carissima haberet, ab impedimentis petere atque arripere properaret, & clamore ac fletu omnia complerentur. XXXIV. At barbaris consilium non defuit. Nam duces eorum tota acie pronuntiari jusserunt, ne quis ab loco discederet: illorum esse prædam, atque illis reservari quæcumque Romani reliquissent: proinde omnia in victoria posita existimarent. Erant & virtute & numero pugnando pares

Nota.

1. *Dat Cotta permotus manus.*] Translata oratio ab his qui victi se dedunt.

2. *In orbem consisterent.*] In orbem consisti solitum ab iis qui non hostem adoriendi causa, sed sui tantum consilio defendendi pugnant. Virgil.

——— *cuneis se quisque coactis*
Agglomerant. ———

pares noſtri: tametſi [1] a duce & a fortuna deſerebantur: tamen omnem ſpem ſalutis in virtute ponebant: & quoties quæque cohors procurrerat, ab ea parte magnus hoſtium numerus cadebat. Qua re animadverſa, Ambiorix pronuntiari jubet, ut procul tela conjiciant, neu propius accedant: & quam in partem Romani impetum fecerint, cedant: levitate armorum, & quotidiana exercitatione nihil iis noceri poſſe: rurſus ſe ad ſigna recipientes inſequantur. XXXV. Quo præcepto ab iis diligentiſſime obſervato, quum quæpiam cohors ex orbe exceſſerat, atque impetum fecerat, hoſtes velociſſime refugiebant: interim ea parte nudari neceſſe erat, & ab latere aperto tela recipi. Rurſus quum in eum locum unde erant egreſſi, reverti cœperant: & ab iis qui ceſſerant, & ab iis qui proximi ſteterant, circumveniebantur: ſin autem locum tenere vellent, neque virtuti locus relinquebatur, neque a tanta multitudine conjecta tela conferti vitare poterant: tamen tam multis incommodis conflictati, multis vulneribus acceptis, reſiſtebant: & magna parte diei conſumpta, quum a prima luce ad horam VIII pugnaretur, nihil quod ipſis eſſet indignum, committebant. Tum T. Balventio, qui ſuperiore anno [2] primum pilum duxerat, viro forti & magnæ auctoritatis, utrumque femur tragula transjicitur. Q. Lucanius ejuſdem ordinis fortiſſime pugnans, dum circumvento filio ſubvenit, interficitur. L. Cotta legatus omnes cohortes ordineſque adhortans in adverſum os funda vulneratur. XXXVI. His rebus permotus Q. Titurius, quum procul Ambiorigem ſuos cohortantem conſpexiſſet, interpretem ſuum Cn. Pompeium ad eum mittit, rogatum, ut ſibi militibuſque parcat. Ille appellatus reſpondit: ſi velit ſecum colloqui, licere: ſperare a multitudine impetrari poſſe quod ad militum ſalutem pertineat: ipſi vero nihil nocitum iri: inque eam rem ſe ſuam fidem interponere. Ille cum Cotta ſaucio communicat, ſi videatur, pugna ut excedant, & cum Ambiorige una colloquantur: ſperare ſe ab eo de ſua ac militum ſalute impetrari poſſe. Cotta ſe ad armatum hoſtem iturum negat, atque in eo perſeverat. Sabinus, quos in præſentia [3] tribunos mil. circum ſe habebat, & primorum ordinum centuriones, ſe ſequi jubet: & cum propius Ambiorigem acceſſiſſet, juſſus arma abjicere, imperatum facit, ſuiſque ut idem faciant, imperat. Interim dum de conditionibus inter ſe agunt, longiorque conſulto ab Ambiorige inſtituitur ſermo, paullatim circumventus [4] interficitur. Tum vero ſuo more victoriam conclamant, atque [5] ululatum tollunt: impe-

Notæ.

1. *A duce & a fortuna deſerebantur.*] Sunt enim quatuor quæ victoriam pariunt; numerus, fortitudo militum, ductus Imperatoris, fortuna.

2. *Primum pilum duxerat.*] Primus Centurio fuerat.

3. *Tribunos mil.*] Tribunus cohorti præerat; quotque erant cohortes, tot erant tribuni.

4. *Interficitur.*] Ab Ambiorige tali voce utente: *Quomodo tales cum ſitu, nobu talibus imperare poſtulatis?* Dio.

5. *Vlulatum tollunt.*] Cum multis in locis T. Livius tumultum præliantium Gallorum deſcribit, tum præcipue lib. v. *Galli truci cantu, clamoribuſque variis, horrendo cuncta compleverant ſono.*

impetuque in noſtros facto, ordines perturbant. Ibi L. Cotta pugnans interficitur cum maxima parte militum : reliqui ſe in caſtra recipiunt, unde erant egreſſi : ex quibus L. Petroſidius [1] aquilifer, quum magna multitudine hoſtium premeretur, aquilam intra vallum projecit, ipſe pro caſtris fortiſſime pugnans occiditur. Alii ægre ad noctem oppugnationem ſuſtinent : noctu ad unum omnes, deſperata ſalute, ſe ipſi interficiunt. Pauci ex prælio elapſi, incertis itineribus per ſilvas ad T. Labienum legatum in hiberna perveniunt, atque eum de rebus geſtis certiorem faciunt. XXXVII. Hac victoria ſublatus Ambiorix, ſtatim cum equitatu in Atuaticos, qui erant ejus regno finitimi, proficiſcitur : neque diem neque noctem intermittit, peditatumque ſe ſubſequi jubet. Re demonſtrata, Atuatici ſque concitatis, poſtero die in Nervios pervenit, hortaturque ne ſui in perpetuum liberandi, atque ulciſcendi Romanos pro iis quas acceperint injuriis, occaſionem dimittant : interfectos eſſe legatos duos, magnamque partem exercitus interiiſſe demonſtrat : nihil eſſe negotii, ſubito oppreſſam legionem, quæ cum Cicerone hiemet, interfici : ſe ad eam rem profitetur adjutorem. XXXVIII. Facile hac oratione Nerviis perſuadet. Itaque confeſtim dimiſſis nuntiis ad [2] Centrones, Grudios, Levacos, Pleumoſios, Gordunos, qui omnes ſub eorum imperio ſunt, quam maximas manus poſſunt, cogunt : & de improviſo ad Ciceronis hiberna advolant, nondum ad eum fama de Titurii morte perlata. Huic quoque accidit, quod fuit neceſſe, ut nonnulli milites, qui lignationis munitioniſque cauſſa in ſilvas diſceſſiſſent, repentino equitum adventu interciperentur. His circumventis, magna manu Eburones, Atuatici, Nervii, atque horum omnium ſocii & clientes legionem oppugnare incipiunt. Noſtri celeriter ad arma concurrunt, vallum conſcendunt. [a] Ægre is dies ſuſtentatur, quod omnem ſpem hoſtes in celeritate ponebant, atque hanc adepti victoriam in perpetuum ſe fore victores confidebant. XXXIX. Mittuntur ad Cæſarem confeſtim a Cicerone litteræ, magnis propoſitis præmiis, ſi pertuliſſent. Obſeſſis omnibus viis, miſſi intercipiuntur. Noctu ex ea materia, quam munitionis cauſſa comportaverant, turres CXX excitantur incredibili celeritate. Quæ deeſſe operi videbantur, perficiuntur. Hoſtes poſtero die multo majoribus copiis coactis caſtra oppugnant, foſſam complent. A noſtris eadem ratione, qua pridie, reſiſtitur : hoc idem deinceps reliquis fit diebus. Nulla pars nocturni temporis ad laborem intermittitur : non ægris, non vulneratis facultas quietis datur : quæcumque ad proximi

INTERPRETATIO.

a *Ægre ſuſtentatum eſt eo die.*

NOTÆ.

1. *Aquilifer.*] Qui aureum aquilæ ſimulacrum haſtæ præpilatæ ſuffixum præferebat, aquilifer dicebatur, eratque in unaquaque legione unus.

2. *Centrones, Grudios, &c.*] Hi omnes populi tutius ignorantur, quam ex aliqua nominis ſimilitudine pueriliter judicantur. Alii ſunt certe ab iis, qui ſunt Alpibus finitimi, & dicuntur, *Tarentaiſe.*

proximi diei oppugnationem opus ſunt, noctu comparantur. Multæ præuſtæ ſudes, magnus muralium pilorum numerus inſtituitur: turres contabulantur: [1] pinnæ loricæque ex cratibus attexuntur. Ipſe Cicero, quum tenuiſſima valetudine eſſet, ne nocturnum quidem ſibi tempus ad quietem relinquebat, ut ultro, militum concurſu ac vocibus ſibi parcere cogeretur. XL. Tunc duces principeſque Nerviorum, qui aliquem ſermonis aditum, cauſſamque amicitiæ cum Cicerone habebant, colloqui ſeſe velle dicunt. Facta poteſtate, eadem quæ Ambiorix cum Titurio egerat, commemorant: omnem eſſe in armis Galliam: Germanos Rhenum tranſiſſe: Cæſaris reliquorumque hiberna oppugnari. Addunt etiam de Sabini morte: Ambiorigem oſtentant, fidei faciundæ cauſſa. Errare eos dicunt, ſi quidquam ab iis præſidii ſperent, qui ſuis rebus diffidant: ſeſe tamen hoc eſſe in Ciceronem populumque R. animo, ut nihil niſi hiberna recuſent, atque hanc inveteraſcere conſuetudinem nolint: licere illis incolumibus per ſe ex hibernis diſcedere, & in quaſcumque partes velint ſine metu proficiſci. [2] Cicero ad hæc unum modo reſpondit: Non eſſe conſuetudinem pop. R. ullam accipere ab hoſte armato conditionem: ſi ab armis diſcedere velint, ſe adjutore utantur, legatoſque ad Cæſarem mittant: ſperare ſe, pro ejus juſtitia, quæ petierint, impetraturos. XLI. Ab hac ſpe repulſi Nervii, vallo pedum XI, & foſſa pedum XV hiberna cingunt. Hæc ſuperiorum annorum conſuetudine a noſtris cognoverant, & quoſdam de exercitu nacti captivos, ab his docebantur. Sed nulla his ferramentorum copia, quæ eſſet ad hunc uſum idonea, gladiis ceſpitem circumcidere, manibus ſaguliſque terram exhaurire cogebantur. Qua quidem ex re hominum multitudo cognoſci potuit. Nam minus horis tribus, millium paſſuum XV in circuitu munitionem perfecerunt: reliquiſque diebus turres ad altitudinem valli, falces, teſtudineſque, quas iidem captivi docuerant, parare ac facere cœperunt. XLII. Septimo oppugnationis die, maximo coorto vento, ferventes [3] fuſili ex argilla glandes fundis, & fervefacta jacula in caſas, quæ [4] more Gallico ſtramentis erant tectæ, jacere cœperunt. Hæ celeriter ignem comprehenderunt, & venti magnitudine in omnem caſtrorum locum diſtulerunt. Hoſtes maximo clamore inſecuti, quaſi parta jam atque explorata victoria, turres, teſtudineſque agere, & ſcalis vallum adſcendere cœperunt. At tanta militum virtus,

NOTÆ.

1. *Pinnæ, loricaque.*] Fiebant ex cratibus, vulgo *parapets*. Voce Italica, *parapetto*, a defendendo pectore dictæ, ex quacumque materia ſive e terra, ſive tabulis, ſive cratibus.

2. *Cicero ad hæc unum modo reſpondit, &c.*] Non difficile fuit Ciceroni docto per Verticonem perfugam, qui infra dicitur a prima obſidione ad Ciceronem profugiſſe.

3. *Fuſili ex argilla.*] Qualis eſt vaſum teſtaceorum, quæ fervefacta conceptum ignem diutius ſervant, imo teſtas ipſas plenas materiæ, ut picis, ſevi, &c. Fuſile enim nihil aliud eſt niſi quod fuſum eſt, aut fundi poteſt, quale eſt ſal, quod aqua diſſolvitur, & aurum, de quo Ovid.

Fuſile per rictus aurum fluitare videres.

lenta autem argilla diffunditur.

4. *More Gallico.*] Diodorus ait habere Gallos domos amplas e pluteis & cratibus, rotunda figura, teſtudinum inſtar, multiplici calamo tectas.

virtus, atque ea præsentia animi fuit, ut quum undique flamma torrerentur, maximaque telorum multitudine premerentur, suaque omnia impedimenta atque omnes fortunas conflagrare intelligerent: non modo demigrandi caussa de vallo decederet nemo, sed pene ne respiceret quidem quisquam, ac tum omnes acerrime fortissimeque pugnarent. Hic dies nostris longe gravissimus fuit: sed tamen hunc habuit eventum, ut eo die maximus numerus hostium vulneraretur, atque interficeretur, ut se sub ipso vallo constipaverant, recessumque primis ultimi non dabant. Paullum quidem intermissa flamma, & quodam loco turri adacta, & contingente vallum, tertiæ cohortis centuriones ex eo, quo stabant, loco recesserunt, suosque omnes removerunt: nutu vocibusque hostes, si introire vellent, vocare cœperunt: quorum progredi ausus est nemo. Tum ex omni parte lapidibus conjectis deturbati, turrisque succensa est. XLIII. Erant in ea legione fortissimi viri centuriones, qui jam [1] primis ordinibus appropinquarent, [2] T. Pulfio, & L. Varenus. Hi perpetuas controversias inter se habebant, uter alteri anteferretur, omnibusque annis de loco summis simultatibus contendebant. Ex iis Pulfio, quum acerrime ad munitiones pugnaretur: Quid dubitas, inquit, Varene? aut quem locum probandæ virtutis tuæ exspectas? hic dies, hic dies de nostris controversiis judicabit. Hæc quum dixisset, procedit extra munitiones, &, quæ pars hostium confertissima visa est, in eam irrumpit. Ne Varenus quidem tum vallo sese continet, sed omnium veritus existimationem, subsequitur, mediocri spatio relicto. Pulfio pilum in hostes mittit, atque unum ex multitudine procurrentem transjicit: quo percusso, & exanimato, hunc scutis protegunt hostes, & in illum universi tela conjiciunt, neque dant regrediendi facultatem: transfigitur scutum Pulfioni, & [3] verutum in balteo defigitur. Avertit hic casus vaginam, & gladium educere conantis dextram moratur manum, impeditumque hostes circumstunt. Succurrit inimicus illi Varenus, & laboranti subvenit. Ad hunc se confestim a Pulfione omnis multitudo convertit. Illum veruto transfixum arbitrantur. Illic vero occurrat ocius gladio, cominusque rem gerit Varenus; atque uno interfecto, reliquos paullum propellit. Dum cupidius instat, in locum inferiorem dejectus concidit. Huic rursus circum-

NOTÆ.

1. *Primis ordinibus, &c.*] Nec enim saltu sed ordine promovebantur. Ii ergo in secundo principe aut pilo erant, unde ad primum pilum erant promovendi, & superioribus temporibus cum in parem ordinem, pari ordine & virtute semper ascendissent, erant æquales, nec satis dijudicari poterat uter utro prior.

2. *T. Pulfio.*] Is est, cujus secuti partes Pompeianas, opera, exercitus cui C. Antonius præerat, proditus est; atque adeo vel Commentarios suos relegere Cæsari non vacavit, ut nomen & forte factum inimici deleret, aut delere non potuit, cum hi libri ante bellum civile fuerint editi, aut fide egregia fuit, qui fortitudinem etiam inimicorum memoriæ commendatam esse voluerit. Quod postremum tamen mihi videtur minus credibile.

3. *Verutum in balteo defigitur.*] Est telum missile minus, ferro unciarum quinque, hastili trium pedum semis, autore Modesto, libello de vocabulis militaribus. *Balteus*, ut placet Varroni: *Dicitur non solum quo cingitur, sed etiam quo arma dependent.*

cumvento fert ſubſidium Pulfio: atque ambo incolumes, compluribus interfectis, ſumma cum laude ſeſe intra munitiones recipiunt. Sic fortuna in contentione, & certamen utrumque verſavit, ut alter alteri inimicus auxilio ſalutique eſſet, neque dijudicari poſſet, uter utri virtute anteferendus videretur. XLIV. Quanto erat in dies gravior atque aſperior oppugnatio, & maxime quod magna parte militum confecta vulneribus, res ad paucitatem defenſorum pervenerat: tanto crebriores litteræ nuntiique ad Cæſarem mittebantur, quorum pars deprehenſa in conſpectu noſtrorum [militum] cum cruciatu necabatur. Erat unus intus Nervius nomine [1] Vertico, loco natus honeſto, qui a prima obſidione ad Ciceronem profugerat, ſuamque ei fidem præſtiterat. Hic ſervo ſpe libertatis, magniſque perſuadet præmiis, ut litteras ad Cæſarem deferat. Has ille in jaculo illigatas affert, & Gallus inter Gallos ſine ulla ſuſpicione verſatus, ad Cæſarem pervenit: ab eo de periculo Ciceronis legioniſque cognoſcit. XLV. Cæſar acceptis litteris circiter hora XI diei, ſtatim [2] nuntium in Bellovacos ad M. Craſſum quæſtorem mittit, cujus hiberna aberant ab eo millia paſſuum XXV. [3] Jubet media nocte legionem proficiſci, celeriterque ad ſe venire. Exiit cum nuntio Craſſus: alterum ad C. Fabium legatum mittit, ut in Atrebatium fines legionem adducat, qua ſibi iter faciendum ſciebat. Scribit Labieno, ſi Reip. commodo facere poſſet, cum legione ad fines Nerviorum veniat. Reliquam partem exercitus, quod paullo aberat longius, non putat expectandam: equites circiter CD ex proximis hibernis cogit. Hora circiter III ab antecurſoribus de Craſſi adventu certior eſt factus: eo die millia paſſuum XX progreditur. Craſſum [4] Samarobrivæ præficit, legionemque ei attribuit, quod ibi impedimenta exercitus, obſides civitatum, litteras publicas, frumentumque omne quod eo tolerandæ hiemis cauſſa devexerat, relinquebat. Fabius, ut imperatum erat, non ita multum moratus, in itinere cum legione occurrit. Labienus interitu Sabini, & cæde cohortium cognita, quum omnes ad eum Trevirorum copiæ veniſſent, veritus, ſi ex hibernis fugæ ſimilem profectionem feciſſet, ut hoſtium impetum ſuſtinere non poſſet, præſertim quos recenti victoria efferri ſciret, litteras Cæſari dimittit, quanto cum periculo legionem ex hibernis educturus eſſet: [5] rem geſtam in Eburonibus perſcribit: docet omnes pedi-

NOTÆ.

1. *Vertico.*] Nihil itaque mirum, ſi Cicero tam ferociter Gallis reſponderat, eaſdem ad ipſum capiendum artes adhibentibus, quibus apud Tiburium Sabinum uſi fuerant. Idem enim perfuga docere eum potuerat de omnibus quæ apud Sabini Cottæque caſtra geſta fuerant.

2. *Nuntium in Bellovacos.*] Hinc intelligitur in Bellovacis fuiſſe poſitum Belgium proprie dictum. Siquidem Cæſar ſcripſit ſe legionem M. Craſſi in Belgio collocaſſe. Quis fuerit ille M. Craſſus ſupra dictum eſt.

3. *Jubet media nocte legionem proficiſci.*] Quamquam enim Craſſus tres habebat legiones, duas tamen in Bellovacis relinquendas putavit, ne hoc veluti fræno ſoluti rebellarent.

4. *Samarobriva.*] De Samarobriva ſupra dictum.

5. *Rem geſtam in Eburonibus perſcribit.*] Verebatur enim ne Cæſar ignoraret. Nec enim

peditatus equitatusque copias Trevirorum III millia passuum longè ab suis castris consedisse. XLVI. Cæsar consilio ejus probato, [1] etsi, opinione III legionum dejectus, ad II redierat, tamen unum communis salutis auxilium in celeritate ponebat. Venit magnis itineribus in Nerviorum fines. Ibi ex captivis cognoscit quæ apud Ciceronem gerantur, quantoque in periculo res sit. Tum cuidam ex equitibus Gallis magnis præmiis persuadet, uti ad Ciceronem epistolam deferat. [2] Hanc Græcis conscriptam litteris mittit, ne intercepta epistola, nostra ab hostibus consilia cognoscantur. Si adire non possit, monet ut tragulam cum epistola ad [3] amentum deligata, intra munitiones castrorum abjiciat. In litteris scribit, se cum legionibus profectum celeriter affore: hortatur ut pristinam virtutem retineat. Gallus periculum veritus, ut erat præceptum, tragulam mittit. [4] Hæc casu ad turrim adhæsit, neque ab nostris biduo animadversa, tertio die a quodam milite conspicitur, dempta ad Ciceronem defertur. Ille perlectam in [5] conventu militum recitat, maximaque omnes lætitia afficit. [6] Tum fumi incendiorum procul videbantur, quæ res omnem dubitationem adventus legionum expulit. XLVII. Galli, re cognita per exploratores, obsidionem relinquunt, ad Cæsarem omnibus copiis contendunt. Eæ erant armatorum circiter millia LX. Cicero, data facultate, Gallum ab eodem Verticone, quem supra demonstravimus, repetit, qui litteras ad Cæsarem deferat: hunc admonet, iter caute diligenterque faciat: præscribit in litteris, hostes ab se discessisse, omnemque ad eum multitudinem convertisse. Quibus litteris circiter media nocte, Cæsar, allatis, suos facit certiores, eosque ad dimicandum animo confirmat. Postero die luce prima movet castra, & circiter millia passuum IV progressus, trans vallem magnam & rivum hostium multitudinem conspicatur. Erat magni periculi res, cum tantis copiis

NOTÆ.

enim Labieno quicquam aliud Cæsar scripserat, nisi ut in Nervios veniret, calamitatem acceptam dissimularat, vel properans tacuerat. Solebat enim perbreves litteras scribere.

1. *Etsi, opinione* III *legionum, &c.*] Plutarchus scribit contraxisse omnino VII millia militum.

2. *Hanc Græcis conscriptam litteris.*] Hoc est verbis Græcis. Litteras enim Græcas habebant & Galli, ut est ex lib. I. cognitum, quo fere modo omnes Europæi jam Latinis litteris sermonem suum conscribunt. Hanc epistolam perbrevem refert Polyænus αὐτολεξεί, seu ipsis verbis lib. VIII, Καίσαρ Κικέρωνι. Προσδέχου βοήθειαν. *Cæsar Ciceroni. Expecta auxilium.*

3. *Amentum.*] Est lorum quo revincitur jaculum, ut fortius mittatur & feriat. Hinc illud Silii Italici:

——— *hasta juvatur amento.*

4. *Hæc casu.*] Consilio non casu adjecta fuit, si Dioni fides. Sed Græci facile in errorem lapsi sunt, ignorantia Latini sermonis, Polyænus vero lib. VIII nocta id factum dicit. Quod & perquam verisimile.

5. *In conventu.*] Conventus, concilium, & concio diversa sunt. Ad concionem omnes, ad conventum proximus quisque, ad concilium, legati, tribuni, primorumque ordinum principes vocabantur. Hoc porro loco non est epistola in concione lecta, quia non omnes Græce sciebant sed in conventu delectorum aliquot qui Græce sciebant, & cæteris rem erant narraturi.

6. *Tum fumi incendiorum.*] Nota Cæsaris consuetudinem hostilia ædificia incendendi, quæ etiam cognoscitur lib. VIII. *Namque etiam illud vulgare incursionis signum hostium quod incendiis ædificiorum intelligi consuevit, Cæsaris id erat interdicto sublatum.*

copiis iniquo loco dimicare. Tamen quoniam liberatum obsidione Ciceronem sciebat, eoque omnino remittendum de celeritate existimabat, consedit, & quam æquissimo loco potest, castra communit: atque hæc, etsi erant exigua per se, vix hominum millium VII, præsertim nullis cum impedimentis: tamen angustiis viarum, quam maxime potest, contrahit, eo consilio, [1] ut in summam contemptionem hostibus veniat. Interim speculatoribus in omnes partes dimissis, explorat quo commodissime itinere vallem transire posset. XLVIII. Eo die parvulis equestribus præliis ad aquam factis, utrique sese suo loco continent: Galli, quod ampliores copias, quæ nondum convenerant, exspectabant: Cæsar, si forte timoris simulatione hostes in suum locum elicere posset citra vallem, ut pro castris prælio contenderet: si id efficere non posset, ut exploratis itineribus, minore cum periculo vallem rivumque transiret. Prima luce hostium equitatus ad castra accedit, prælumque cum nostris equitibus committit. Cæsar consulto equites cedere, seque in castra recipere jubet: simul ex omnibus partibus castra altiore vallo muniri, portasque obstrui, atque in iis administrandis rebus quam maxime concursari, & cum simulatione agi timoris jubet. XLIX. Quibus omnibus rebus hostes invitati [2] copias transducunt, aciemque iniquo loco constituunt: nostris vero etiam de vallo deductis, propius accedunt, & tela intra munitionem ex omnibus partibus conjiciunt: præconibusque circummissis, pronuntiari jubent, seu quis Gallus, seu Romanus velit ante horam tertiam ad se transire, sine periculo licere: post id tempus non fore potestatem: ac sic nostros contempserunt, ut [3] obstructis in speciem portis singulis ordinibus cespitum, [4] quod ea non posse introrumpere videbantur, alii vallum manu scandere, alii fossas complere inciperent. Tunc Cæsar omnibus portis eruptione facta, equitatuque emisso, celeriter hostes dat in fugam, sic ut omnino pugnandi causa resisteret nemo: magnumque ex his numerum occidit, atque omnes armis exuit. L. Longius prosequi veritus, quod silvæ paludesque intercedebant; [a] neque etiam parvulo detrimento illorum, locum relinqui videbat, omnibus suis incolumi-

INTERPRETATIO.

[a] Et quia *videbat se inde discedere non sine magno damno ipsis* illato.

NOTÆ.

1. *Ut in summam contemptionem veniat.*] Stratagematis hujus meminit Frontinus lib. III. cap. VII.

2. *Copias transducunt.*] Nempe trans fluvium & vallum.

3. *Obstructis in speciem portis singulis ordinibus cespitum.*] Neque enim vere erant obstructæ; non pluribus, ut oportuit, ordinibus cespitum ut vere obstruerentur, sed singulis, ut primo impetu erumpentium e castris Romanorum dejicerentur, quod & factum est. Legitur enim paulo inferius, *omnibus portis eruptione facta.* Videbantur autem obstructæ portæ metu nimio Romanorum rebus suis diffidentium, quasi eas defendere non possent.

4. *Quod ea non posse introrumpere videbantur.*] Adverbialiter sumendum, nisi forte mendum est. Codices enim aliqui habent *eas*, quod tutius videtur. Nec enim ullibi apud Autores *ea* legitur. Hic Eutropius narrat Cæsarem, cum vidisset unum de suis militibus segnius præliantem, scutum ejus rapuisse & ruisse in adversos, quo facto erubuisse exercitum versosque in fugam Gallos confeciisse.

lumibus copiis eodem die ad Ciceronem pervenit. Institutas turres, testudines, munitionesque hostium admiratur. Legione producta, cognoscit non decimum quemque esse relictum militem sine vulnere. Ex his omnibus judicat rebus quanto cum periculo, & quanta virtute sint res administratæ. Ciceronem pro ejus merito legionemque collaudat: centuriones sigillatim tribunosque militum appellat, quorum egregiam fuisse virtutem, testimonio Ciceronis cognoverat. [1] De casu Sabini & Cottæ certius ex captivis cognovit. Postero die concione habita rem gestam proponit, milites consolatur & confirmat: quod detrimentum culpa & temeritate legati sit acceptum, hoc æquiore animo ferendum docet, quod beneficio deorum immortalium & virtute eorum expiato incommodo, neque hostibus diutina lætatio, neque ipsis longior dolor relinquatur. LI. Interim ad Labienum per Rhemos incredibili celeritate de victoria Cæsaris fama perfertur, ut quum ab hibernis Ciceronis millia passuum L abesset, eoque post horam IX diei Cæsar perveniisset, ante mediam noctem ad portas castrorum clamor oriretur; quo clamore significatio victoriæ, gratulatioque ab Rhemis Labieno fieret. Hac fama ad Treviros perlata, Indutiomarus, qui postero die castra Labieni oppugnare decreverat, noctu profugit, copiasque omnes in Treviros reducit. Cæsar Fabium cum legione in sua remittit hiberna: ipse cum III legionibus circum Samarobrivam trimis hibernis hiemare constituit: & quod tanti motus Galliæ exstiterant, totam hiemem ipse ad exercitum manere decrevit. Nam illo incommodo de Sabini morte perlato, omnes fere Galliæ civitates de bello consultabant, nuntios legationesque in omnes partes dimittebant; & quid reliqui consilii caperent, atque unde initium belli fieret, explorabant: nocturnaque in locis desertis consilia habebant, neque ullum totius hiemis tempus intercessit sine sollicitudine Cæsaris, quin aliquem de conciliis & motu Gallorum nuntium acciperet. In his ab L. Roscio legato, quem legioni XIII præfecerat, certior est factus, magnas Gallorum copias earum civitatum, quæ [2] Armoricæ appellantur oppugnandi sui causa convenisse; neque longius millia passuum VIII ab hibernis suis abfuisse: sed nuntio allato de victoria Cæsaris, discessisse, adeo ut fugæ similis discessus videretur. LII. At Cæsar principibus cujusque civitatis ad se vocatis, alias territando, quum se scire quæ fierent denuntiaret, alias cohortando, magnam partem Galliæ in officio tenuit. Tamen Senones, quæ est civitas in primis firma, & magnæ inter Gallos auctoritatis, Cavarinum, quem Cæsar apud eos regem constituerat,

NOTÆ.

1. *De casu Sabini & Cottæ.*] De quo sic Suetonius: *Diligebat quoque* [*milites*] *ut audita clade Tituriana, barbam capillumque summiserit, nec ante dempserit quam vindicasset. Quibus rebus & devotissimos sibi & fortissimos reddidit.*

2. *Armoricæ.*] Quæ ad mare; *Armor* enim veteribus Gallis nihil aliud quam *ad mare.* Quo nomine non tantum ea peninsula appellatur, quæ nunc Britannia dicitur, sed &, Ausonii testimonio, Bajocasses, *Bayeux.* Imo Plinii testimonio lib. IV. cap. XVII. tota Aquitania Armorica olim dicta fuit, quod scilicet ad mare esset posita.

tuerat, cujus frater Moritaſgus, adventu in Galliam Cæſaris, cujuſque majores regnum obtinuerant, interficere publico conſilio conati, quum ille præſenſiſſet, ac profugiſſet, uſque ad fines inſecuti, regno, domoque expulerunt: & miſſis ad Cæſarem ſatisfaciundi cauſſa legatis, quum is omnem ad ſe ſenatum venire juſſiſſet, dicto audientes non fuerunt: tantum apud homines barbaros valuit, eſſe repertos aliquos principes belli inferendi, tantamque omnium voluntatis commutationem attulit, ut præter Æduos & Rhemos, quos præcipuo ſemper honore Cæſar habuit, alteros pro vetere ac perpetua erga populum R. fide; alteros pro recentibus belli Gallici officiis, nulla fere fuerit civitas non ſuſpecta nobis: idque adeo haud ſcio mirandumne ſit, quum compluribus aliis de cauſis, tum maxime quod qui virtute belli omnibus gentibus præferebantur, tantum ſe ejus opinionis deperdidiſſe, ut populi R. imperia perferrent, graviſſime dolebant. LIII. [1] Treviri vero atque Indutiomarus totius hiemis nullum tempus intermiſerunt, quin trans Rhenum legatos mitterent, civitates ſollicitarent, pecunias pollicerentur, magna parte exercitus noſtri interfecta, multo minorem ſupereſſe dicerent partem: neque tamen ulli civitati Germanorum perſuaderi potuit ut Rhenum tranſiret, quum ſe bis expertos dicerent, Arioviſti bello, & Tenchtherorum tranſitu; non eſſe fortunam amplius tentaturos. Hac ſpe lapſus Indutiomarus nihilominus copias cogere, exigere a finitimis, equos parare, exules damnatoſque Gallia magnis præmiis ad ſe allicere cœpit: ac tantam ſibi jam iis rebus in Gallia auctoritatem comparaverat, ut undique ad eum legationes concurrerent, gratiam atque amicitiam publice privatimque peterent. LIV. Vbi intellexit ultro ad ſe veniri, altera ex parte Senones Carnuteſque [2] conſcientia facinoris inſtigari; altera Nervios Atuaticoſque bellum Romanis parare, neque ſibi voluntariorum copias defore, ſi ex finibus ſuis progredi cœpiſſet: [3] armatum concilium indicit. Hoc more Gallorum eſt initium belli, quo lege com-

N o t æ.

1. *Treviri vero atque Indutiomarus.*] Dion ait conſilia ejuſmodi Trevirorum fuiſſe, quod ſigillatim Cæſar ad ſe quos vellet Gallorum evocaret, & ſupplicio afficeret.

2. *Conſcientia facinoris inſtigari.*] Senones conſcientia ejecti Cavarini regis ſui, Carnutes vero interfecti Taſgetii.

3. *Armatum concilium, &c.*] Quo nihil alienius a moribus Romanorum melius ſentientium. Sæpe enim hoc modo, ut ait Ennius.

Pellitur e medio ſapientia, vi geritur res.

Nec gravius quicquam de ſui exilii loco habet conqueri Ovidius quam quod:

Dantur & in medio vulnera ſæpe foro.

Et Charondas Thurius ad vim & cruorem uſque ſeditioſas civium conciones aliter pacati non poſſe judicavit, quam lege cavendo, ut ſi quis eas cum ferro intraſſet, continuo interficeretur. Interjecto deinde tempore, e longinquo rure gladio cinctus domum repetens, ſubito indicta concione, ſicut erat, in eam proceſſit, ab eoque qui proximus conſiterat, ſolutæ a ſe ſuæ legis monitus, protinus ferro quod habebat diſtricto incubuit, teſte Val. Max. lib. VI. cap. v. Concilium porro Gallorum illud erat extraordinarium, quo, more gruum, immaniter ultimus qui venerat necabatur. Idem habet de Germanis Tacitus. Quare intelligitur eundem morem amborum populorum fuiſſe. Nicolaus vero apud Stobæum lib. XLIII. Καλοὶ σιδηροφοροῦντες τὰ κατὰ πόλιν πάντα φράττουσι. *Celte ferro*

communi omnes puberes armati convenire coguntur; & qui ex iis novissimus venit, in conspectu multitudinis omnibus cruciatibus affectus necatur. In eo concilio Cingetorigem alterius principem factionis, generum suum, quem supra demonstravimus Cæsaris secutum fidem ab eo non discessisse, hostem judicandum curat, bonaque ejus publicat. His rebus confectis, in concilio pronuntiat, accersitum se a Senonibus & Carnutibus, aliisque compluribus Galliæ civitatibus: Huc iter facturum per fines Rhemorum, eorumque agros populaturum: ac prius quam id faciat, castra Labieni oppugnaturum: quæque fieri velit, præcipit.

LV. Labienus quum & loci natura, & manu munitissimis castris sese contineret, de suo ac legionis periculo nihil timebat: sed ne quam occasionem rei bene gerendæ dimitteret, cogitabat. Itaque a Cingetorige atque ejus propinquis oratione Indutiomari cognita quam in concilio habuerat, nuntios mittit ad finitimas civitates, equitesque undique convocat. Iis certam diem conveniendi dicit. Interim prope quotidie cum omni equitatu Indutiomarus sub castris ejus vagabatur, alias ut situm castrorum cognosceret, alias colloquendi aut territandi caussa: equites plerumque omnes tela intra vallum conjiciebant. Labienus suos intra munitiones continebat, timorisque opinionem quibuscumque poterat rebus augebat. LVI. Quum majore in dies contemptione Indutiomarus ad castra accederet: nocte una intromissis equitibus omnium finitimarum civitatum quos accersendos curaverat, tanta diligentia omnes suos custodiis intra castra continuit, ut nulla ratione ea res enuntiari, aut ad Treviros perferri posset. Interim ex consuetudine quotidiana Indutiomarus ad castra accedit, atque ibi magnam partem diei consumit. Equites tela conjiciunt, & magna contumelia verborum nostros ad pugnam evocant. Nullo a nostris dato responso, ubi visum est, sub vesperum, dispersi ac dissipati discedunt. Subito Labienus duabus portis omnem equitatum emittit: præcipit atque interdicit, perterritis hostibus atque in fugam conjectis, quod fore, sicut accidit, videbat, omnes unum petererent Indutiomarum, neu quis quemquam prius vulneraret, quam illum interfectum videret: quod mora reliquorum illum spatium nactum effugere nolebat: magna proponit iis qui occiderint præmia: summittit cohortes equitibus subsidio. Comprobat hominis consilium fortuna: & quum unum omnes peterent, in ipso fluminis vado deprehensus Indutiomarus interficitur, caputque ejus refertur in castra. Redeuntes equites, quos possunt, consectantur atque occidunt. Hac re cognita, omnes Eburonum & Nerviorum quæ convenerant copiæ, discedunt: paulloque habuit post id factum Cæsar quietiorem Galliam.

NOTÆ.

ferro accincti omnes publicas res agunt. Livius vero lib. XXXI. *Nova terribilisque facies visa est, quod armati, ita mos gentis erat, in concilium venerunt.* De Gallis.

1. *Huc iter facturum.*] Pro *illuc*, vel *illo*, & *hic* pro *illic* passim non solum apud Cæsarem, sed apud omnes Autores legitur. Virgil.

——— hic illius arma,
Hic currus fuit, &c. ———

LIBER

LIBER VI.

ARGUMENTUM.

Hic liber habet bellum quod ipse contra Senones & Carnutes: alterum quod Labienus legatus ejus adversus Treviros gessit: tum ut Rhenum & quibus de causis transiit: & occasione sumpta Gallorum Germanorumque mores describit: ut Sicambri Eburonum castra direptum venientes, castra Ciceronis oppugnarunt: denique ut Ambiorix perpetua se fuga eripuit.

I. MUltis de causſis Cæſar majorem Galliæ motum expectans, [1] per M. Silanum, C. Antiſtium Rheginum, T. Sextium legatos, delectum habere inſtituit. Simul [2] ab Cn. Pompeio proconſule petit, quoniam ipſe ad urbem cum imperio Reipubl. cauſſa maneret, quos [3] ex Ciſalpina Gallia [4] conſulis ſacramento rogaviſſet, ad ſigna convenire, & ad ſe proficiſci juberet: magni intereſſe etiam in reliquum tempus, ad opinionem Galliæ exiſtimans, tantas videri Italiæ facultates, ut ſi quid eſſet in bello detrimenti acceptum, non modo id brevi tempore ſarciri, ſed etiam majoribus adau-

NOTÆ.

1. *Per M. Silanum, C. Antiſtium, &c.*] Hi legati ſic operam ſuo Imperatori dabant, ut ſuis tamen conquiſitoribus non carerent, qui ad ſe adducebant juventutem ſacramentis militaribus implicandam.

2. *Ab Cn. Pompeio proconſule.*] Pompeius enim cum M. Craſſo anno ſuperiore conſul fuerat, eique cum provincia Hiſpaniæ obveniſſet conſularis, propter novos quoſdam illius provinciæ motus, lege latum eſt, ut illam per quinquennium obtineret, delectumque tam in urbe quam in tota Italia haberet, quem revera habuit, dimiſſis cum per alias Italiæ partes, tum per Galliam ciſalpinam legatis, ubi rogati ſunt ſacramento milites. Nihilo ſecius cum mitiores eſſent allati ex Hiſpania nuntii, ad urbem ſequenti anno proconſul manſit, ſuſcepta rei frumentariæ cura, non in urbe, quia quicumque provinciam obtinebat, illi erat extra urbem degendum, neque licebat ipſi in urbem intrare, niſi triumpharet aut imperium deponeret. Atque hæc quidem rei frumentariæ cura palam oſtendebatur. Sed aliam refert Plutarchus in ejus vita, quod ſcilicet uxorem Juliam vel amaret, vel amantem relinquere non ſuſtineret. Rogaverat ergo ſacramento milites anno ſuperiore cum eſſet conſul, eo vero anno quo milites ab eo petiit Cæſar, erat ad urbem proconſul, jam expleto conſulatu.

3. *Ex ciſalpina Gallia.*] Sic dicta quod ſit reſpectu Romæ cis Alpes poſita; alio nomine citerior dicitur. Dividebatur in tranſpadanam & ciſpadanam. Hodie *Lombardia.*

4. *Conſulis ſacramento.*] Ejus formulam refert Livius lib. XXII. Milites juſſu conſulum conventuros, neque injuſſu abituros: item fugæ atque formidinis ergo non abituros, neque ex ordine receſſuros, niſi teli ſumendi, aut petendi, aut hoſtis feriendi, aut civis ſervandi cauſa. Aliam formulam refert Vegetius, quæ viguit tempore Chriſtianorum Imperatorum, nempe, *per Deum & per Chriſtum, & per Spiritum ſanctum, & per majeſtatem Imperatoris.*

adaugeri copiis posset. Quod quum Pompeius & Reipubl. & amicitiæ tribuisset: celeriter confecto per suos delectu, tribus ante exactam hiemem & constitutis & adductis legionibus, [1] duplicatoque earum cohortium numero, quas cum Q. Titurio amiserat: & celeritate & copiis docuit quid populi Rom. disciplina atque opes possent. II. Interfecto Indutiomaro, ut docuimus, ad ejus propinquos a Treviris imperium defertur. Illi finitimos Germanos sollicitare, & pecuniam polliceri non desistunt. Quum ab proximis impetrare non possent, ulteriores tentant. Inventis nonnullis, civitates jurejurando inter se confirmant, [2] obsidibusque de pecunia cavent, Ambiorigem sibi societate & fœdere adjungunt. Quibus rebus cognitis, Cæsar, quum undique bellum parari videret, Nervios, Atuaticos, ac Menapios, [3] adjunctis cisrhenanis omnibus Germanis, esse in armis, Senones ad imperatum non venire, & cum Carnutibus finitimisque civitatibus consilia communicare, a Treviris Germanos crebris legationibus sollicitari, maturius sibi de bello cogitandum putavit. III. Itaque nondum hieme confecta, proximis IV legionibus coactis, de improviso in fines Nerviorum contendit, & prius quam illi aut convenire, aut profugere possent, magno pecoris atque hominum numero capto, atque ea præda militibus concessa, vastatisque agris, in deditionem venire, atque obsides sibi dare coëgit. Eo celeriter confecto negotio, rursus legiones in hiberna reduxit. Concilio Galliæ primo vere, ut instituerat, indicto, quum reliqui præter [4] Senones, Carnutes, Treviroſque venissent: initium belli ac defectionis hoc esse arbitratus, ut omnia postponere videretur, concilium [5] Lutetiam Parisiorum transfert. Confines erant hi Senonibus, civitatemque patrum memoria conjunxerant: sed ab hoc concilio abfuisse existimabantur. [6] Hac re pro suggestu pronuntiata, eodem die cum legionibus in Senones proficiscitur, magnisque itineribus eo pervenit. IV. Cognito ejus adventu, Acco, qui princeps ejus consilii fuerat, jubet in oppida multitudinem convenire. Conantibus, prius quam id effici posset, adesse Romanos nuntiatur. Necessario sententia desistunt, legatosque [7] deprecandi caussa ad Cæsarem mittunt. Adeunt per Æduos, [8] quorum antiquitus erat in fide civitas. Libenter

Notæ.

1. *Duplicatoque earum cohortium numero.*] Tres legiones intellige; siquidem ille unam legionem & quinque cohortes amiserat.

2. *Obsidibusque de pecunia cavent.*] Cautum enim intelligitur, sive personis sive rebus cautum sit, ut in lib. de verborum significatione legitur.

3. *Adjunctis cisrhenanis omnibus Germanis.*] Hi sunt, ut a Plinio recensentur, Nemetes, Tribocchi, Ubii, Batavi.

4. *Senones, &c.*] De quibus supra.

5. *Lutetiam Parisiorum.*] Lutecia urbs nobilis Galliæ metropolis quam Sequana interluit.

6. *Hac re pro suggestu pronuntiata.*] Locus est excelsior, unde oratio habebatur ad populum, sic dictus, quod suggererentur ligna.

7. *Deprecandi caussa.*] Periculi scilicet. Est enim deprecari Latine precari ne quid mali accidat, ut jam monuimus.

8. *Quorum antiquitus erat in fide civitas.*] Quorum partes civitas Senonum ab antiquo sequebatur. Patrocinia clientelasque privatas imitabantur hæ publicæ clientelæ & erant in fide, non in ditione.

Libenter Cæſar, petentibus Æduis, dat veniam, excuſationemque accipit, quod æſtivum tempus inſtantis belli, non quæſtionis eſſe arbitrabatur. Obſidibus imperatis centum, hos Æduis cuſtodiendos tradit. Eodem Carnutes legatos obſideſque mittunt, uſi deprecatoribus Rhemis, quorum erant in clientela: eadem ferunt reſponſa. Peragit concilium Cæſar, equiteſque imperat civitatibus. V. Hac parte Galliæ pacata, totus & mente & animo in bellum Trevirorum & Ambiorigis inſiſtit. Cavarinum cum equitatu Senonum ſecum proficiſci jubet, ne quis aut ex hujus iracundia, aut ex eo quod meruerat, odio civitatis motus exiſtat. His rebus conſtitutis, quod pro explorato habebat Ambiorigem prælio non eſſe certaturum, reliqua ejus conſilia animo circumſpiciebat. Erant Menapii propinqui Eburonum finibus, perpetuis paludibus ſilviſque muniti, qui uni ex Gallia de pace ad Cæſarem legatos numquam miſerant: cum iis eſſe hoſpitium Ambiorigi ſciebat. Item per Treviros veniſſe Germanis in amicitiam cognoverat. Hæc prius illi detrahenda auxilia exiſtimabat, quam ipſum bello laceſſendum: ne deſperata ſalute, aut ſe in Menapios abderet, aut cum tranſrhenanis congredi cogeretur. Hoc inito conſilio, totius exercitus impedimenta ad Labienum in Treviros mittit, duaſque legiones ad eum proficiſci jubet. Ipſe cum [1] legionibus expeditis V in Menapios proficiſcitur. Illi, nullâ coacta manu, loci præſidio freti, in ſilvas paludeſque confugiunt, ſuaque eodem conferunt. VI. Cæſar partitis copiis cum C. Fabio legato, & M. Craſſo quæſtore, celeriterque effectis pontibus, [a] adiit tripartito: [2] ædificia viceſque incendit, magno pecoris atque hominum numero potitur. Quibus rebus coacti Menapii, legatos ad eum pacis petendæ cauſſa mittunt. Ille obſidibus acceptis, hoſtium ſe habiturum numero confirmat, ſi aut Ambiorigem, aut ejus legatos finibus ſuis recepiſſent. His confirmatis rebus, Comium Atrebatem cum equitatu cuſtodis loco in Menapiis relinquit: ipſe in Treviros proficiſcitur. Dum hæc a Cæſare geruntur, Treviri, magnis coactis peditatus equitatuſque copiis, Labienum cum una legione, quæ in eorum finibus hiemaverat, adoriri parabant. Jamque ab eo non longius bidui via aberant, quum duas veniſſe legiones miſſu Cæſaris cognoſcunt. Poſitis caſtris a millibus paſſuum

INTERPRETATIO.

a *Copiis in tres partes diviſis, per tria loca irrupit.*

NOTÆ.

1. *Legionibus expeditis.*] Expeditæ dicuntur legiones, quarum milites neque vallum neque cibaria ſecum ferebant.

2. *Ædificia viceſque incendit.*] Hoc Cæſari ſolenne, præſertim ubi nihil aliud quod faciat, nempe ut inopia hoſtem ad petendam pacem adigat: ut enim ait Onoſander, damnum pecuniæ & fructuum inopia belli minuit, quod auget copia. Cæterum niſi magna utilitas ſuadeat, aut cogat neceſſitas, & ſtultum & inhumanum eſt id fieri, quod non ſine graviſſimo multorum innocentium malo fieri poteſt. Itaque ſi res ita ſe habent, ut hoſtibus non poſſint eſſe communes, aut e contrario nobis poſſint cum hoſtibus eſſe communes, aut ſi magna ſpes ſit victoriæ, aut ſi aliunde habet hoſtis, quo bellum toleret, aut ornamentorum potius quam neceſſariarum rerum loco ſint, incendiis abſtinendum.

passuum XV, auxilia Germanorum exspectare constituunt. Labienus, hostium cognito consilio, sperans temeritate eorum fore aliquam dimicandi facultatem, V cohortium præsidio impedimentis relicto, cum XXV cohortibus magnoque equitatu contra hostem proficiscitur, & ∞ passuum intermisso spatio, castra communit. [1] Erat inter Labienum atque hostem difficili transitu flumen, ripisque præruptis. Hoc neque ipse transire habebat in animo, neque hostes transituros existimabat. Augebatur auxiliorum quotidie spes. Loquitur in concilio palam, quoniam Germani appropinquare dicuntur, [a] sese suas exercitusque fortunas in dubium non devocaturum, & postero die prima luce castra moturum. Celeriter hæc ad hostes deferuntur, ut ex magno Gallorum equitatus numero nonnullos Gallicis rebus favere natura cogebat. Labienus, noctu tribunis milit. [2] primisque ordinibus convocatis, quid sui consilii sit, proponit: & quo facilius hostibus timoris det suspicionem, majore strepitu & tumultu quam populi Rom. fert consuetudo, castra moveri jubet. His rebus fugæ similem profectionem efficit. Hæc quoque per exploratores ante lucem, in tanta propinquitate castrorum, ad hostes deferuntur. VII. Vix agmen novissimum extra munitiones processerat, quum Galli cohortati inter se, ne speratam prædam ex manibus dimitterent: longum esse, perterritis Romanis, Germanorum auxilium exspectare: neque suam pati dignitatem, ut tantis copiis tam exiguam manum, præsertim fugientem atque impeditam adoriri non audeant: flumen transire, & iniquo loco prælium committere non dubitant. Quæ fore suspicatus Labienus, ut omnes citra flumen eliceret, eadem usus simulatione itineris, placide progrediebatur. Tum præmissis paullum impedimentis, atque in tumulo quodam collocatis; Habetis, inquit, milites, quam petistis facultatem: hostem impedito atque iniquo loco tenetis: præstate eandem nobis ducibus virtutem, quam sæpenumero Imperatori præstitistis: eum adesse, & hæc coram cernere, existimate. Simul signa ad hostem converti, aciemque dirigi jubet: & [3] paucis turmis præsidio ad impedimenta dimissis, reliquos equites ad latera disponit. Celeriter nostri clamore sublato, pila in hostes jaciunt. Illi ubi præter spem quos fugere credebant, infestis signis ad se ire viderunt, impetum modo ferre non potuerunt: ac primo concursu in fugam conjecti, proximas silvas petiverunt: quos Labienus equitatu consectatus, magno numero interfecto, compluribus captis, paucis post diebus civitatem

INTERPRETATIO.

a *Se non deducturum se suamque sortem & exercitus in discrimen.*

NOTÆ.

1. *Erat inter Labienum atque hostem.*] Frontinus lib. II. stratagem. hoc Labieni factum commemorat.

2. *Primisque ordinibus convocatis.*] Centurionibus primorum ordinum. Sic enim Cæsar appellat lib. I. de bello Gallico, & V. & I. de bello civili.

3. *Paucis turmis præsidio, &c.*] Turma erat XXXII equitum, turmæ autem in legione erant decem.

tatem recipit. Nam Germani, qui auxilio veniebant, percepta Trevirorum fuga, ſeſe domum contulerunt. Cum iis propinqui Indutiomari, qui defectionis autores fuerant, comitati eos, ex civitate exceſſere. Cingetorigi, quem ab initio permanſiſſe in officio demonſtravimus, principatus atque imperium eſt traditum. VIII. Cæſar, poſtquam ex Menapiis in Treviros venit, duabus de cauſſis Rhenum tranſire conſtituit: quarum erat altera, quod auxilia contra ſe Treviris miſerant: altera, ne Ambiorix receptum ad eos haberet. His conſtitutis rebus, paullum ſupra eum locum, quo antea exercitum tranſduxerat, facere pontem inſtituit. Nota atque inſtituta ratione, magno militum ſtudio, paucis diebus opus efficitur. Firmo in Treviris præſidio ad pontem relicto, ne quis ab iis ſubito motus oriretur, reliquas copias equitatumque tranſducit. Ubii, qui ante obſides dederant, atque in deditionem venerant, purgandi ſui cauſſa ad eum legatos mittunt, qui doceant neque ex ſua civitate auxilia in Treviros miſſa, neque ab ſe fidem læſam: petunt atque orant ut ſibi parcat, ne communi odio Germanorum innocentes pro nocentibus pœnas pendant: ſi amplius obſidum velit, dare pollicentur. Cognita Cæſar cauſſa, reperit, ab Suevis auxilia miſſa eſſe; Ubiorum ſatisfactionem accepit, aditus viaſque in Suevos perquirit. IX. Interim paucis poſt diebus fit ab Ubiis certior, Suevos omnes in unum locum copias cogere, atque iis nationibus quæ ſub eorum ſunt imperio, denuntiare ut auxilia peditatus equitatuſque mittant. His cognitis rebus, rem frumentariam providet, caſtris idoneum locum deligit: Ubiis imperat, ut pecora deducant, ſuaque omnia ex agris in oppida conferant, ſperans barbaros atque imperitos homines inopia cibariorum adductos, ad iniquam pugnandi conditionem poſſe deduci. Mandat ut crebros exploratores in Suevos mittant, quæque apud eos gerantur, cognoſcant. Illi imperata faciunt, & paucis diebus intermiſſis, referunt, Suevos omnes, poſteaquam certiores nuntii de exercitu Romanorum venerant, cum omnibus ſuis ſociorumque copiis quas coëgiſſent, penitus ad extremos fines ſeſe recepiſſe. Silvam eſſe ibi infinitæ magnitudinis, quæ appellatur [1] Bacenis: [a] hanc longe introrſus pertinere, & pro nativo muro objectam, Cheruſcos a Suevis, Suevoſque a Cheruſcis injuriis incurſionibuſque prohibere: ad ejus initium ſilvæ Suevos adventum Romanorum exſpectare conſtituiſſe. X. Quoniam ad hunc locum perventum eſt, non alienum eſſe videtur de Galliæ Germaniæque moribus, & quo differant eæ nationes inter ſeſe, proponere. [2] IN GALLIA non

INTERPRETATIO.

a *Hanc longe intro patere.*

NOTÆ.

1. *Bacenis.*] Pars eſt Herciniæ ſilvæ, *Schwartzwald*, vel potius ipſa Hercinia.

2. *In Gallia non ſolum in omnibus civitatibus, &c.*] Quæ Cæſari civitates dicantur ſupra fuit explicatum, quid item pagi. Partes vero hic dicuntur, quæ & civitatibus & pagis ſunt minores, quales poſſunt eſſe quæ Gallice dicuntur, *villages & hameaux*, quæ pagis ſunt

non ſolum in omnibus civitatibus, atque pagis partibuſque, ſed pene etiam in ſingulis domibus factiones ſunt: [1] earumque factionum ſunt principes, qui ſummam auctoritatem eorum judicio habere exiſtimantur: quorum ad arbitrium judiciumque ſumma omnium rerum conſiliorumque redeat. [2] Idque ejus rei cauſſa antiquitus inſtitutum videtur, ne quis ex plebe contra potentiorem auxilii egeret. Suos enim opprimi quiſque & circumveniri non patitur: neque, aliter ſi faciat, ullam inter ſuos habeat auctoritatem. Hæc eadem ratio eſt in ſumma totius Galliæ. Namque omnes civitates in duas partes diviſæ ſunt.

XI. Quum Cæſar in Galliam venit, alterius factionis principes erant Ædui, alterius Sequani. Ii quum per ſe minus valerent, [3] quod ſumma auctoritas antiquitus erat in Æduis, magnæque eorum erant clientelæ, Germanos atque Arioviſtum ſibi adjunxerant, eoſque ad ſe magnis jacturis pollicitationibuſque perduxerant. Prœliis vero compluribus factis ſecundis, atque omni nobilitate Æduorum interfecta, tantum potentia anteceſſerant, ut magnam partem clientium ab Æduis ad ſe transducerent, obſideſque ab iis principum filios acciperent, & publice jurare cogerent, nihil ſe contra Sequanos conſilii inituros: & partem finitimi agri per vim occupatam poſſiderent, Galliæque totius principatum obtinerent. Qua neceſſitate adductus Divitia-

NOTÆ.

infrequentiores. Tandem ſcribit *domibus*, quæ partibus ſunt adhuc minores, ut nihil expers factionum videatur. Quæ res Galliam evertit, & in Cæſaris poteſtatem redegit. Quod teſtatur Tacitus in vita Julii Agricolæ: *Nunc per principes factionibus & ſtudiis trahuntur. Nec aliud adverſus validiſſimas gentes pro nobis utilius, quam quod in commune non conſulunt. Rarus duabus aut tribus ad propulſandum commune periculum conventus. Ita dum ſinguli pugnant, univerſi vincuntur.*

1. *Earumque factionum ſunt principes.*] Inde intelligere licet quis Reipublicæ Gallicæ ſtatus fuerit. Erat enim regium quiddam in annuo aut longiori magiſtratu legitimo, erat Ariſtocratia in ſenatu, erat Democratia in ſumma populi auctoritate, unde & ſenatores & magiſtratus exiſterent, cujus populi judicio illi ſummam auctoritatem haberent. Nec certe fuiſſent factiones, niſi fuiſſet libertas. Idipſum habet Strabo lib. IV. de Gallis: Α'ριστοκρατικαὶ δ' ὅσων αἱ πλείους τῶν πολιτειῶν, ἕνα δ' ἡγεμόνα αἱρεῖντο κατ' ἐνιαυτὸν τοπαλαιόν. *Ariſtocraticæ pleraque erant politiæ. Unum Principem quotannis eligebant.* Sicut & ad bellum dux unus a populo creabatur. Quod declaratur in Vercingetorigis electione, & Coti atque Convictolitanis controverſia de ſummo magiſtratu Æduorum.

2. *Idque ejus rei cauſſa, &c.*] Non longe abit illa conſuetudo a Romano patronatu & clientela, quæ legibus etiam erat firmata. Hæc enim eſt lex Romulea: *Plebeii quem ſibi ex patritiis patronum volunt, deligunto.* Eſt & alia: *Si patronus fraudem clienti fecerit, ſacer eſto.* Unde a Virgilio inter magna piacula numeratur:

——— *& fraus innexa clienti.*

Nec non erat Athenienſium ille mos, apud quos, teſte Ariſtot. lib. III. Rhetoricorum: ſervi, cum manumittebantur, patronum ſibi adſciſcebant, in cujus eſſent clientela. Quod præconis voce fiebat.

3. *Quod ſumma auctoritas antiquitus erat in Æduis.*] Propterea magna eorum erat clientela, quod olim amici & fratres populi Romani vocarentur, ut poſtea Sequanorum clientelæ, ob Arioviſti Germanorumque amicitiam, plures factæ ſunt. Hoc porro Ædui ſuæ operæ Romanis datæ præmium tulerunt, quod primi Gallorum ſenatorium jus Romæ fuerunt adepti, teſte Eumenio in panegyrico; ſolique, ut eſt apud eundem, fraternitatis illud nomen retinuerunt, quod, Ciceronе teſtante, jampridem habuerant.

vitiacus, [1] auxilii petendi cauſſa Romam ad Senatum profectus, infecta re redierat. Adventu Cæſaris facta commutatione rerum, obſidibus Æduis redditis, veteribus clientelis reſtitutis, novis per Cæſarem comparatis, quod ii qui ſe ad eorum amicitiam aggregaverant, meliore conditione atque imperio æquiore ſe uti videbant: reliquis rebus eorum gratia dignitateque amplificata, Sequani principatum dimiſerant. [2] In eorum locum Rhemi ſucceſſerant: quos quod adæquare apud Cæſarem gratia intelligebatur, ii qui propter veteres inimicitias nullo modo cum Æduis conjungi poterant, ſe Rhemis in clientelam dicabant. Hos illi diligenter tuebantur. Ita & novam & repente collectam auctoritatem tenebant. Eo tum ſtatu res erat, ut longe principes haberentur Ædui, ſecundum locum dignitatis Rhemi obtinerent. XII. In omni Gallia eorum hominum, [3] qui aliquo ſunt numero atque honore, genera ſunt duo. [4] Nam plebs pene ſervorum habetur loco, quæ per ſe nihil audet, & nulli adhibetur conſilio. [5] Plerique quum aut ære alieno, aut magnitudine tributorum, aut injuria potentiorum premuntur, ſeſe in ſervitutem dicant nobilibus. In hos eadem omnia ſunt jura quæ dominis in ſervos. Sed de his duobus generibus [6] alterum eſt Druidum,

NOTÆ.

1. *Auxilii petendi cauſſa Romam, &c.*] Socii enim & amici populi Romani, ſi quando opprimerentur, petebant a Senatu auxilium, ut petivit Ptolemæus Auletes regno ejectus, qui paucis ante annis amicus populi Rom. erat appellatus, & ob eam cauſam impetravit. Romæ Divitiacum vidit & novit Cicero, qui de eo ſic habet lib. 1. de Divinatione: *Si quidem & in Gallia Druidæ ſunt, e quibus ipſe Divitiacum Æduum, hoſpitem tuum laudatoremque cognovi, qui & naturæ rationem, quam Græci Phyſiologiam appellant, notam eſſe ſibi profitebatur, & partim auguriis, partim conjecturis, quæ erant futura, dicebat.*

2. *In eorum locum Rhemi ſucceſſerant.*] Neque poſtea defeciſſe teſtatur Strabo lib. IV. dicit enim Rhemos ſolitos præfectis hoſpitium præbere, quod eorum gratiæ non exiguum eſt argumentum apud Cæſarem collectæ, & apud reliquos Romanos retentæ.

3. *Qui aliquo ſunt numero atque honore.*] Digni habiti qui recenſeantur & numerentur, quaſi ſpectati homines. *Eſſe* vero *numerum*, eſt contrarium, ut apud Horat.

Nos numerus ſumus & fruges conſumere nati.

Id eſt, non ſumus ſpectabiles.

4. *Nam plebs pene ſervorum habetur loco.*] Neque id libertati adverſatur, ſed dignitati; explicatque ipſe Cæſar quod dixerat, cum addit, *per ſe nihil audet, nulli adhibetur conſilio*: eligit tamen principes, juſque habet cum Druidibus equitibuſque commune in principibus eligendis. Non ſervi, ſed pene ſervi: Αὐτόδουλοι, qua voce utitur Æſchylus, θεράποντες ἐλεύθεροι, Diod. lib. v. *ſervi liberi*. Et hoc Ariſtocraticas fuiſſe pleraſque civitates probat, ut dictum.

5. *Plerique quum aut ære alieno, &c.*] Ne quis credat eandem fuiſſe ſævitiam quæ Romanis inerat, conſulatur Diodorus qui ſic habet: *Cuſtodes corporis ex liberis hominibus pauperes eligunt.*

6. *Alterum eſt Druidum.*] Varia eſt doctorum de illo Druidum nomine opinio. Plinius dictos a quercu ſuſpicatur, quod magnis quercus condecorarent cæremoniis. Δρῦς enim Græce *quercus* dicitur. Pſeudoberoſus, a Druyo IV. Gallorum rege, cenſet appellatos. Joannes Goropius Becanus, a voce Britannica *tru* & *wid*, quaſi viri ſapientes. Perincerta eſt illa Etymologia, verique fit ſimile Gallos illis Gallicum nomen impoſuiſſe, non peregrinum. Druys dicitur & Druida, ut ab hebdomade hebdomada, & a caſſide caſſida in recto caſu dicitur. Sed quicquid de illa voce cenſeamus, ſignificat Gallorum Philoſophos, quos etiam Philoſophis Græcis priores exiſtimant nonnulli Græci ſcriptores, ut Ariſtoteles apud Diogenem Laërtium, qui non a Græcis ad Gallos Philoſophiam deveniſſe, ſed a Gallis ad Græcos prodiiſſe, ſcriptum reliquit.

dum, alterum Equitum. [1] Illi rebus divinis interſunt, ſacrificia publica ac privata procurant, religiones interpretantur. [2] Ad hos magnus adoleſcentium numerus diſciplinæ cauſſa concurrit, magnoque ii ſunt apud eos honore. Nam fere de omnibus controverſiis publicis privatiſque conſtituunt: & ſi quod eſt admiſſum facinus, [3] ſi cædes facta, ſi de hæreditate, de finibus controverſia eſt, iidem decernunt, præmia pœnaſque conſtituunt. [4] Si quis aut privatus aut publicus eorum decreto non ſterit, ſacrificiis interdicunt. Hæc pœna apud eos eſt graviſſima. Quibus ita eſt interdictum, ii numero impiorum ac ſceleratorum habentur: [5] iis omnes decedunt, aditum eorum ſermonemque defugiunt, ne quid ex contagione in-

NOTÆ.

1. *Illi rebus divinis interſunt, ſacrificia publica ac privata procurant.*] Ita Strabo lib. IV. notavit ſine Druidis nulla ſacra in Gallia fieri ſolita: Εἴθυον δὲ ὡς ἄνευ Δρυϊδῶν. *Non ſine Druidibus ſacrificabant.* Itaque apud Diogenem Laërtium in librorum ejus principio, Σεμνόθεοι dicuntur, id eſt, *Dei cultores.* Idem habet Diodorus Siculus, cujus verba Latine compendii cauſſa ſic expreſſi: *Moris eſt apud eos nullum abſque Philoſopho ſacrificium facere. Exiſtimant enim per divina natura conſcios ſacra fieri oportere, tamquam Dii propinquiores. Horum interceſſione bona a Diis cenſent petenda, quorum conſilio & pace & bello utuntur.*

2. *Ad hos magnus adoleſcentium numerus, &c.*] Druides tres maximas Reipublicæ partes gerebant, dum artes profitebantur, lites dirimebant, ſacra interpretabantur procurabantque, profeſſores, judices & Theologi. Nec aliunde Cæſar cauſſam petit honoris Druidum, quam quod controverſias diſceptarent. Homines enim magnificiunt eos quorum in poteſtate bonorum ſuorum cognoverint eſſe arbitria. Quod ſi ætati illi tantum erudiendæ quæ deſpicatui habetur præfecti fuiſſent, ſimul cum ſuis diſcipulis, imo & a ſuis diſcipulis contemni potuiſſent. Dio vero Chryſoſtomus orat. XLIX. longe majorem etiam Druidibus auctoritatem tribuit, de quibus ſic tradit: Κελτοὶ δὲ [ἱστάντας τοῖς βασιλεῦσι καὶ ἄρχοντας τέκτας ἀποδείξαι] ἐς νομίζουσι Δρυΐδας, καὶ τέκτας οἷοι μαντικὴν ὄντας καὶ τἄλλα σοφίαν, ἣν ἀνδρὶ τοῖς βασιλεῦσιν οὐδὲν ἐξὸν πράττειν, ἀνὰ βουλεύσαι. ὥστε, τὸ μὲν ἀναιδὲς, ἐκείνους ἄρχειν; τοὺς δὲ βασιλέας αὐτῶν χειροήτας καὶ διακόνους γίγνεσθαι τῶν γνώμης ἐν δεσμοῖς χρυσοῖς καὶ πορφύρας καὶ οἰκίας μεγάλας οἰκοῦντας, καὶ πολυτελῶς δειπνοκλισίας. *Celta vero* [*præfectos regibus & imperantes hos eſſe voluerunt*] *quos nominant Druidas, & hos circa divinationem verſantes & reliquam ſapientiam, ſine quibus nihil eſt licitum regibus facere aut conſulere; ita ut reipſa illi regnent: reges autem ſententia ſint adminiſtri & ſervi, quamvis in thronis aureis ſedeant, in magnis ædibus habitent, & ſumptuoſa convivia agitent.*

3. *Si cades facta.*] Non tantum decivilibus, ſed & capitalibus cauſis cognoſcebant. Unde etiam magna dignitatis acceſſio.

4. *Si quis aut privatus aut publicus, &c.*] Ut religio ſummum bonum, ita ſacris excludi maximum malum ſemper habitum eſt. Itaque hæc pœna Moſis legibus graviſſima fuit, & privari Synagogæ ingreſſu tanti eſſe viſum eſt, ut Chriſti tempore multi doctrinæ ejus ſtudioſi, ſtudium ſuum tacita mente celarent, ne ἀποσυναγωγοὶ fierent. Qui mos a Synagoga ad Eccleſiam pervenit, a qua poſtquam propter flagitia quoſdam arcuit Paulus Apoſtolus, nihil videtur habere gravius quod ultra faciat. Inde noſtræ excommunicationes in Conciliis eccleſiaſticis pœnæ maximæ non parentibus decreto propoſitæ, qui exinde in impiorum numero habentur. *Segregari, ἀφορισθῆναι* in Canon. Apoſtolorum. Nec Athenienſibus ignota illa pœna fuit. Lex eſt Draconis quam citat Demoſthenes contra Æſchinem, ut a luſtrationibus, libaminibus crateribus, templis, foro arcerentur homicidæ. Alcibiades hac pœna fuit affectus, quod ſacra Cereris evulgaſſet. Teſtes Plutarchus, Æmilius Probus, ſed Cornelius Nepos.

5. *Iis omnes decedunt, &c.*] Sic Apoſtolus epiſt. 1. ad Corinth. de eo quem excommunicaverat: *Neſcitis quia modicum fermentum totam maſſam corrumpit? Expurgate vetus fermen-*

incommodi accipiant: [1] neque iis petentibus jus redditur, neque honos ullus communicatur. [2] His autem omnibus Druidibus præest unus, qui ſummam inter eos habet auctoritatem. Hoc mortuo, ſi quis ex reliquis excellit dignitate, ſuccedit. At ſi ſunt plures pares, ſuffragio Druidum adlegitur: [3] nonnumquam etiam de principatu armis contendunt. [4] Ii certo anni tempore in finibus Carnutum, quæ regio totius Galliæ media habetur, conſidunt in loco conſecrato. [5] Huc omnes undique, qui controverſias habent, conveniunt, eorumque judiciis decretiſque parent. [6] Diſciplina in Britannia reperta, atque inde in Galliam tranſlata eſſe exiſtimatur. Et nunc qui diligentius eam rem cognoſcere volunt, plerumque illo, diſcendi cauſſa, proficiſcuntur. XIII. [7] Druides a bello abeſſe conſue-

Notæ.

mentum, ut ſitis nova conſperſio, ſicut eſtis azymi. Item, *cum ejuſmodi nec cibum ſumere*, item, *auferte malum ex vobis ipſis.* Canon x. Apoſtolorum: *Si quis cum excommunicato, etiamſi in domo, preces conjunxerit, & ille excommunicetur.*

1. *Neque iis petentibus jus redditur.*] Quam interdictionem ſacrorum ſequebatur exilium & amiſſio civitatis, quamquam non nominaretur exilium. Quemadmodum enim apud Romanos qui exilio multabatur, dicebatur aqua & igni interdici, quia uſu aquæ & ignis careri non poteſt, ita quia ſine aliqua parte juſtitiæ, nec ipſi latrones prædoneſque vivere poſſunt, ut ait Cicero, vertendum erat neceſſario ſolum, quibus jus non reddebatur, qui jure carere nullo modo poterant. Ex antiquis Eccleſiæ canonibus ſolennis erat exceptio, *Actorem excommunicatum eſſe*, qua probata, non audiebatur.

2. *His autem omnibus Druidibus præeſt unus.*] Non multum aberat Romæ pontificatus maximi inſtitutio. Sic inter Epiſcopos, qui metropoli præſidebat, cæteris provinciæ Epiſcopis Prælatus, inter Metropolitas Patriarcha.

3. *Nonnumquam etiam de principatu armis contendunt.*] Et id viſum eſt in pontificatu Judæorum, ut patet ex Joſepho.

4. *Ii certo anni tempore in finibus Carnutum, &c.*] Reſpondet hæc juriſdictio antiquis Franciæ Parlamentis, quæ ante Philippum Pulcrum Franciæ regem non erant, ut poſtmodo factum eſt, ſedentaria, ſed certo anni tempore congregabantur, ad quæ conveniebant qui controverſias habebant. Talis item erat celebris ille Delphis media videlicet Græciæ regione Amphictyonum conventus, ut ait Pauſanias in Phocicis. Nec erant olim tam anguſti Carnutum fines quam nunc videntur, ſed Aurelianenſem diœceſim complectebantur & Carnotenſem, quæ nunc fines habet magis ad ſolem occidentem vergentes, quam ut poſſit meditullium Galliæ haberi.

5. *Huc omnes undique qui controverſias habent, &c.*] Hic magna Druidum, eaque plane regia poteſtas non in privatum ſolum, ſed in univerſum populum demonſtratur.

6. *Diſciplina in Britannia reperta, &c.*] Diſciplinam hanc aſſentitur Plinius in Britannia fuiſſe repertam his verbis: *Britannia hodieque eam* [magiam] *attonite celebrat tantis cæremoniis, ut eam Perſis dediſſe videri poſſit.* Sed cum omnia Britannia videatur a Gallis accepiſſe, non veriſimile ſit in Britannia fuiſſe repertam, ſed in Gallia; unde poſtquam tranſierit cum cæteris Gallicis moribus, lingua & cultu, ibi etiam quam in Gallia majoribus aucta incrementis floruerit. Ut nunc videmus Chriſtianæ religionis incunabula Judæam, illius cultu ab Italia, Gallia, Hiſpania ſuperari, cujus arcana qui penitius explorare voluerit, Romanos & Pariſienſes potius & tutius quam Hieroſolymitanos conſuluerit. Itaque Cæſar non aſſeverat, ſed exiſtimari ſcribit repertam.

7. *Druidis a bello abeſſe conſueverunt, &c.*] Hæc erant profeſſionis minervalia, quæ ipſiſſima ſunt Univerſitatis Pariſienſis privilegia. Et quia florebant honoribus profeſſores, illæ diſciplinæ pariter floruerunt. Sed ſublatis Romano imperio doctrinæ præmiis & honoribus, relanguerunt illa ſtudia, & in ſilvis delituerunt, teſtibus Mela & Lucano:

nemora alta remotis
Incolitis lucis

consueverunt, neque tributa una cum reliquis pendunt: militiæ vacationem, omniumque rerum habent immunitatem. Tantis excitati præmiis, & sua sponte multi in disciplinam conveniunt, & a propinquis parentibusque mittuntur. [1] Magnum ibi numerum versuum ediscere dicuntur. [2] Itaque nonnulli annos vicenos in disciplina permanent: [3] neque fas esse existimant ea litteris mandare, [4] quum in reliquis fere rebus publicis privatisque rationibus [Græcis] litteris utantur. Id mihi duabus de caussis instituisse videntur: [5] quod neque in vulgus disciplinam efferri velint: [6] neque eos qui discunt, litteris confisos, [a] minus memoriæ studere. Quod fere plerisque acci-

INTERPRETATIO.

a *Non ita exercere memoriam.*

NOTÆ.

1. *Magnum ibi numerum versuum ediscere dicuntur.*] Cum ob facilitatem discendi, tum ob concinnitatem & elegantiam. Aristoteles lib. Rhetoricorum III. cap. IX. Τῶν μέτρων πάντες μνημονεύουσι μᾶλλον ἢ χύδην, ἀριθμὸν γὰρ ἔχει ὃ μετρεῖται. *Metrorum omnes meminerunt magis quam eorum qua soluta sunt oratione, habent enim numerum quo mensurantur.* Hinc est quod Cretenses suos liberos patriæ leges cum concentu docebant, ut scripsit Ælianus in varia historia. Orpheus quoque & Empedocles versa oratione Philosophiam suam scripserunt. Imo usque adeo antiqui in scribendo versibus sunt usi, ut prosa oratione ante Syrium Pherecydem non scripserint, ut autor est Plinius lib. VII. cap. LV. qui Pherecydes tempore Cyri Persarum regis vivebat.

2. *Itaque nonnulli annos vicenos in disciplina permanent.*] Idipsum scripsit Pomponius Mela lib. III. cap. I. *Docent multa nobilissimos gentis clam & diu vicenis annis in specu & abditis saltibus.* Clam quidem Claudii Imperatoris tempestate, qua Mela vixisse dicitur, & diu, quia longiore in discendo quam in scribendo opus est tempore.

3. *Neque fas esse existimant ea litteris mandare.*] Quibus de causis id fiat, modo dicturus est.

4. *Quum in reliquis fere rebus publicis, &c.*] Græcis litteris, sed non Græca oratione utebantur, ut Targum Syriacum est Hebraicis tamen litteris conscriptum, cum alia tamen esse soleat forma Syriacarum hodie litterarum; ut est oratio Gallica, Hispanica, Italica hodie Latinis litteris conscripta. Et satis, ut puto, constat. Quia tamen a nonnullis id in dubium vocari video, vel illa Græca epistola quam Cæsar ad Q. Ciceronem apud Nervios oppugnatum misit, ne consilia sua a Gallis cognoscerentur, si litteræ in manus hostium venirent, satis id evincit. Quod ideo fecit, quia plures Galli inveniebantur Latinæ linguæ periti. Præterea vel uno Cicerone teste, Divitiacus unus erat de doctissimis Galliæ Druidibus, neque tamen Græce sciebat, qui si sciviſſet, nihil opus fuisset Cæsari, rejectis quotidianis interpretibus, Valerium Procillum adhibere: Cæsar enim tam Græce sciebat, quam qui in ipsa erant Græcia nati. Eadem qua hic ratione tabulæ Græcis litteris confectæ in castris Helvetiorum repertæ sunt, quia tales erant litteræ quibus Galli utebantur, a Massilienſibus, ut arbitror, deductæ. Denique si peregrina lingua Druides sua sacra tradidiſſent, nihil fuisset metuendum illa scribentibus.

5. *Quod neque in vulgus, &c.*] Solenne hoc primis & Poëtis & Philosophis. Unde Horatianum:

Odi profanum vulgus, & arceo.

& illud Orphei, initio carminum:

Δέξομαι, οἷς θέμις ἐστί, θύρας δ' ἐπίβαλλε βεβήλοις.

Quos fas, accipiam, sit janua clausa profanis.

Et ipse Christus qui venerat allatum lucem omnibus hominibus, ad quædam arcana discipulos suos admittebat, populum parabolis usus alloquebatur. Prophetæ vero Hebræi magna item obscuritate suos sermones involverunt.

6. *Neque eos qui discunt, &c.*] Hæ causæ a primis Philosophis approbatæ. Hæc enim Pythagoræ quondam fuit opinio, hæc etiam Socratis, qui ne litteram quidem ullam scriptam reliquerunt. Hujus sententiam habemus

accidit, ut præſidio litterarum diligentiam in perdiſcendo, ac memoriam remittant. In primis hoc volunt perſuadere, [1] Non interire animas, ſed ab aliis poſt mortem tranſire ad alios: [2] atque hoc maxime ad virtutem excitari putant, metu mortis neglecto. [3] Multa præterea de ſideribus, atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum natura, de deorum immortalium vi ac poteſtate diſputant, & juventuti tranſdunt. XIV. [4] Alterum genus eſt Equitum. Ii, quum eſt uſus, atque aliquod bellum incidit

NOTÆ.

mus in Phædro Platónis, quæ tamen eſt opinione noſtrorum Druidum paulo mitior atque humanior. Anteponit enim Socrates vivæ vocis ac memoriæ ſcientiam mortuæ ſcripturæ, ſed ſcriptum tamen adverſus oblivionis infirmitatem permittit. De quo ſic Quintilianus lib. XI. *Quamquam invenio apud Platonem obſtare memoriæ uſum litterarum, videlicet quod illa quæ ſcriptis repoſuimus velut cuſtodire deſinimus, & ipſa ſecuritate dimittimus. Nec dubium eſt quin plurimum in hac parte valeat mentis intentio, & velut acies luminum a proſpectu rerum quas intuetur, non averſa.* Sic Lycurgus Rhetras ſuas ſcriptis mandari vetuit, juvenum animis inſerendas arbitratus.

1. *Non interire animas, ſed ab aliis poſt mortem tranſire ad alios.*] Strabo lib. IV. Ἀθανάτους τὰς ψυχὰς λέγουσι. *Incorruptibiles animas dicunt.* Idem Val. Max. lib. V. cap. Idem Diodorus lib. V I. Lucanus vero:

——— *vobis auctoribus umbra*
Non tacitas erebi ſedes, ditiſque profundi
Pallida regna petunt, regit idem ſpiritus artus
Orbe alio longæ, canitis ſi cognita, vitæ.

Sed an Druidæ dogma a Pythagora acceperint, an a Druidibus Pythagoras, in dubio mihi eſt. Lego enim apud Diogenem Laërtium, Pythagoram peregre profectum omnibus myſteriis Græcis & Barbaricis fuiſſe initiatum. Et Alexander quidam apud Clementem Alexandrinum, prodidit, a Pythagora fuiſſe Druidas auditos atque Brachmanas. Dogma illud eſt Μεταψύχωσις, animæ migratio in corpora ejuſdem ſpecici, non Μετενσωμάτωσις, in corpora diverſæ ſpeciei, ſi rite diſtinxit Plato lib. X. de legibus. Nec mirum, ſi vel ipſi Judæi, qui ſacrarum litterarum face colluſtrati erant, idem ſenſerunt, cum Joannem Baptiſtam in Chriſto reſurrexiſſe putabant; nec non aliqui Chriſtianorum, ut Carpocrates, aliique nonnulli.

2. *Atque hoc maxime ad virtutem excitari putant, metu mortis neglecto.*] Idem habet Pomponius Mela lib. III. cap. I. *Unum ex iis quæ præcipiunt in vulgus effluit, videlicet ut forent ad bella meliores, æternas eſſe animas, vitamque alteram ad manes. Itaque cum mortuos cremant ac defodiunt, apta viventibus, olim negotiorum ratio, etiam & exactio crediti deferebatur ad inferos.* Unde ille feſtivus mos Gallorum pecunias mutuo accipiendi, quæ apud inferos reddantur, de quo Valer. Max. lib. II. cap. I.

3. *Multa præterea de ſideribus, &c.*] Pomponius Mela Cæſarem ſecutus, ibidem ſcribit: *Druidæ terra mundique magnitudinem & formam, motus cæli ac ſiderum, & quid Dii velint ſcire ſe profiteri.* Quod & innuit Lucanus lib. I. Diogenes vero Laërtius Druidas memorat hoc in præceptis dare: Σέβεσθαι θεοὺς, καὶ μηδὲν κακὸν δρᾶν, καὶ ἀνδρείαν ἀσκεῖν. *Colere Deos, nihil malifacere, fortitudinem exercere.*

Solis noſſe Deos, & cæli numina vobis,
Aut ſolis neſcire datum ———

Ergo Aſtrologiam, Geographiam, Phyſiologiam, Theologiam docebant; item Geometriam & Arithmeticam, ſine quibus Aſtrologia non poteſt eſſe. Nec non augurandi ſcientiam, quod continetur hac voce Melæ, *quid Dii velint*, cujus rei teſtis locuples Cicero lib. I. de Divinatione, qui locus jam ſupra eſt citatus.

4. *Alterum genus eſt Equitum.*] Sic de illis equitibus Gallis Pauſanias in Phocicis ſcribit: Δύο γὰρ οἰκήματα ἐκεῖ ἔκαστον τῶν ἱπποβότων ἔσαν ἀγαθοὶ καὶ αὐτοὶ τὰ ἱππικὰ, καὶ ἵπποις ὁμοίοις ἔχοντες. Γαλατῶν δὲ τοῖς ἱππεύουσιν, ἀγῶνα συνιςηκότα, ὑπομιμνήσκοντες τὰ τάξεως ὅπισθεν οἰκήματα τοσὰ δὲ σφίσιν ἐγένοντο χρήσιμοι. τῷ γὰρ ἱππεῖ συμβὰν, ἢ τῷ ἵππῳ πεσεῖν, τῷ μὲν, ἵππον παρεῖχεν ἀναβῆναι τῷ ἀνδρὶ. τελευτήσαντος δὲ τοῦ ἀνδρὸς, ὁ δᾶλος ἀντὶ τοῦ θεασόμενος τὸν ἵππον ἀνέβαινεν. εἰ δὲ ἀμφοτέρους δεήσειε τοὺς χρεὼν, ἐνταῦθα ἕτοιμος ἦν ἵππους. λαμβάνοντες δὲ τραύματα, ὁμῶς

cidit (quod ante Cæsaris adventum fere quotannis accidere solebat, uti aut ipsi injurias inferrent, aut illatas propulsarent) omnes in bello versantur, [a] atque eorum, ut quisque est genere, copiisque amplissimus, ita plurimos circum se [1] ambactos clientesque habet. Hanc unam gratiam potentiamque noverunt. XV. [2] Natio est omnis Gallorum admodum dedita religionibus. Atque ob eam caussam, qui sunt affecti gravioribus morbis, quique in præliis periculisque versantur, aut [3] pro victimis homines immolant, aut se immolaturos vovent, administrisque ad ea sacrificia Druidibus utuntur: [4] quod pro vita hominis, nisi vita homi-

INTERPRETATIO.

a *Quanto quisque præstat nobilitate & opibus, tanto plures habet ambactos & clientes.*

NOTÆ.

ὁ μὲν ὑπερέχων τὴν δύναμιν, ἐς τὸ πρατόμενον τὴν πραγματείαν, ὁ δὲ παθίσατο ἐς τὸν πέλας ἀντὶ τῶν ἀπολλυντῶν. τὸ ἀνόμαζον τὸ σύνταγμα τεμαχισίαν τῇ ὄπιχωρίῳ φωνῇ. καὶ ἵππων τὸ ὄνομα ἴσως μάρχαν ὃν ὑπὸ τῶν Κελτῶν. *Duo famuli circa unumquemque equitem erant, ipsi equestris rei periti & equitantes. Gallis vero equitibus commisso prælio ejusmodi usus præstabant. Si forte enim eques caderet, alium illi equum quem conscenderet adducebat famulus; si dominus interficeretur, in locum ejus succedens, equum scandebat. Si utrumque idem fatum abriperet, præsto erat eques; si vulnerabantur, alter famulorum in castra saucium subducebat, alter in acie loco ejus pugnabat. Ejusmodi ordinem Trimarkisiam nominabant voce indigena. Et equorum nomen sciatur esse Markam apud Gallos.* Unde perquam est probabile illis equitem fuisse Marchionem. Et certe *Markschalk* potens est aut peritus equorum. Quo nomine nobis dicuntur & *Polemarchi* & qui sunt curandorum equorum periti.

1. *Ambactos.*] Ambactus apud Ennium, inquit Festus, Gallica lingua significatur servus. Quos ministros ingenuæ conditionis appellat Diodorus. Glossarium, δοῦλος μισθωτός. Flandrice, *Ambachtman*, lucri ac quæstus causa operas locantem significat.

2. *Natio est omnis Gallorum admodum dedita religionibus.*] Suis videlicet. Nam aliarum contemptrix. Unde illud Tullii pro Fonteio: *Cæteras gentes pro religionibus suis bella suscipere, Gallos contra omnium religiones.*

3. *Pro victimis homines immolant.*] Autores passim hanc feritatem Gallorum commemorant, Servius, Justinus lib. XXVI. Sed omnium instar erit Cicero in oratione pro Fonteio: *His*, inquit, [Gallis] *quicquam sanctum ac religiosum esse potest, qui etiam si quando aliquo metu adducti Deos placandos esse arbitrantur, humanis hostiis eorum aras ac templa funestant. Quis enim ignorat eos usque ad hanc diem retinere illam immanem ac barbaram consuetudinem hominum immolandorum?* Sed quæ natio non hoc fecit? Tota vetustas plena est illis exemplis. Sed quod hic narratur a Cæsare tamquam rarum aliquod exemplum, ab ipso in die sui triumphi est perpetratum. Nam Dio testatur homines illo die, ob causam sibi incognitam fuisse tamen immolatos. Quod ne videatur incredibile, operæ pretium esse puto ipsa Dionis verba referre quæ sunt lib. XLIII. ubi postquam narravit clarum illum Gallorum ducem Vercingentorigem interfectum fuisse statim a triumpho. Ἄλλοι δὲ δύο ἄνδρες ἐν τέρπνῃ τινὶ ἱερουργίᾳ ἐσφάγησαν. καὶ τὸ μὲν αἴτιον οὐκ ἔχω εἰπεῖν. ἔτι γὰρ ἡ Σίβυλλα ἔχρησεν, ἤ τι ἄλλο τοιοῦτο ἐνομίσθη. ἐπὶ δὲ τῷ Ἀρείῳ πεδίῳ πρὸς τῷ πονστρίνῳ ἐν τόπῳ τῷ ἱερεῖ τῷ Ἄρεως ἐθύθησαν. *Alii duo viri in quodam modo sacrificii jugulati sunt. Causam quidem dicere non possum. Neque enim Sibylla oraculo jusserat, neque aliud quoddam tale oraculum inter venerat. In campo igitur Martio & a pontificibus & a Martis sacerdote mactati sunt.* Immolari autem proprie dicitur victima, non cum cæditur, sed cum salsam molam accipit. Cato de originib. *Lavini boves immolati priusquam caderentur, profugerunt.*

4. *Quod pro vita hominis, &c.*] Nec illa erat Gallorum solorum opinio, sed plerarumque gentium. Sic Iphigenia apud Græcos fuit pro salute exercitus immolata. Sic An-

hominis reddatur, non posse aliter deorum immortalium numen placari arbitrantur: publiceque ejusdem generis habent instituta sacrificia. [1] Alii immani magnitudine simulacra habent, quorum contexta viminibus membra vivis hominibus complent, quibus succensis, circumventi flamma exanimantur homines. [2] Supplicia eorum qui in furto aut latrocinio, aut aliqua noxa sint comprehensi, gratiora diis immortalibus

Notæ.

Andromeda, monstro marino devota. Sic Moabitarum rex victus & obsessus filium suum primogenitum qui regnaturus erat, pro eo obtulit holocaustum super murum. Lib. Regum IV. cap. III. Sic Menœceus apud Thebas, Codrus apud Athenienses, Decii, & Curtius apud Romanos. Sic Alcestis Admetum conjugem Thessaliæ regem vicaria morte redemit. Lex enim videbatur esse, ut melior vel par saltem anima pro illa quæ fiebat a periculo immunis, offerretur. Sic apud Virgil. Æneid lib. v.

Hanc tibi Eryx meliorem animam pro morte Daretis
Persolvo.

Non revera quidem meliorem, nec enim melior bovis anima quæ offerebatur, sed dicis causa, ut multa fiebant in sacrificiis & simulate. Nulla usus simulatione Ovidius in VI. Fast. dixit:

Hanc animam vobis pro meliore damus.

De porca, quæ pro puero immolatur.

1. *Alii immani magnitudine simulacra habent.*] Strabo lib. IV. Καὶ γὰρ κατατοξεύουσί τινας & ἀνεσταύρωσιν ἐν τοῖς ἱεροῖς, καὶ κατασκευάσαντες κολοσσὸν ξοργῦ, καὶ ξύλον ἐμβαλόντες εἰς τοῦτον, βοσκήματα & παντοῖα θηρία & ἀνθρώπους ὁλοκαύστουν. *Quosdam in sacris locis pro victima sagittis configebant, & in crucem agebant, magnam etiam e fœno statuam apparantes, in eamque ligni, pecudibus & omnis generis bestiis & hominibus conjectis holocaustum faciebant.* Ejusmodi tamen feritas non erat Gallorum propria, sed omnium prope gentium communis, a dæmonibus illis inspirata quos pro Diis colebant. Exempla passim sunt apud Livium. Sed pro omnibus commemorabitur quod docet Dionysius Halicarnassæus lib. I. antiquit. Rom. Iovem & Apollinem, quoniam decima nascentium hominum non immolaretur, universæ Italiæ gravissimas calamitates importasse.

2. *Supplicia eorum qui in furto aut latrocinio.*] Intelligit sacrificia pœnalia, quibus scilicet & pœnæ de noxiis sumebantur, & Diis simul sacrificabatur. Unde forte apud Latinos supplicia dicta. Diodorus idem fere habet lib. V. Ἀ'κολάθως δὲ τῇ καθ' αὐτὰς ἀγελοτιπίᾳ, καὶ περὶ τὰς θυσίας ἐκτόπως ἀσεβοῦσι· τοὺ γὰρ κακούργους κ) πονηροτάτους φυλάξαντες, ἀνασκολοπίζουσι τοῖς θεοῖς, καὶ μετ' ἄλλων πολλῶν ἀπαρχῶν καθαγίζουσι, πυρᾷ παμμεγίθεις κατασκευάζοντες. *Pari sua feritati impietate in Deorum sacrificiis abutuntur. Noxios enim quinquennio servant, inde in crucem actos Diis sacrificant, cumque aliis multis primitiis ingentibus pyris factis immolant.* Sed de Gallis solis vetat hoc credere Tertull. in Apolog. cap. IX. *Ecce in illa religiosissima urbe Æneadarum pietatum est Jupiter quidam quem ludis suis humano proluunt sanguine, sed bestiariorum, inquitis. Opinor hoc minus quam hominis? An hoc turpius, quod mali hominis?* Minutius item in Octavio: *Hodiè ab ipsis Romanis Latiaris Juppiter mali & noxii hominis sanguine satiatur.* Quod & tempore Severi Imperatoris perduravisse ostendunt celeberrima & clarissima illa acta sanctæ Perpetuæ ab ipsamet scripta, & ante hoc decennium in monasterii Casinensis bibliotheca a docto Luca Holstenio reperta. Multi Romanorum Imperatores propter illam immanitatem Druidum genus inhumanaque sacrificia tentaverunt abolere. Suetonius in Claudio: *Druidarum religionem apud Gallos dirae immanitatis & tantum civibus sub Augusto interdictam penitus abolevit.* Id Tiberio adscribitur a Plinio lib. XXX. cap. I. Idem fere habet Strabo qui Tiberii videtur æqualis fuisse. Pompeius vero Mela qui Claudii temporibus dicitur vixisse sic habet: *Manent vestigia feritatis jam abolita, atque ut ab ultimis cadibus temperant, ita nihilominus, ubi devotos altaribus admovere, delibant.* Tacitus vero lib. XIV. annalium, ubi Druidum mentio fit in Britannia ait: *Excisique Luci sævis superstitionibus sacri. Nam cruore captivo adolere aras & hominum fibris consulere Deos fas habent.* An excisa illa instituta fuerint dubitare possumus, certe Druides non sunt extincti. Lampridius enim meminit in Alexandro, & Flavius Vopiscus

talibus esse arbitrantur. Sed quum ejus generis copia deficit, etiam ad innocentium supplicia descendunt. XVI. [1] Deum maxime Mercurium colunt. [2] Hujus sunt plurima simulacra. [3] Hunc omnium artium inventorem ferunt: [4] hunc viarum atque itinerum ducem: [5] hunc ad quæstus pecuniæ mercaturasque habere vim maximam arbitrantur. [6] Post hunc Apollinem, & [7] Martem, & [8] Iovem, & [9] Minervam. De his eandem

dem

NOTÆ.

piscus narrat Aurelianum consuluisse Gallicanas Druiadas. Item dicitur Diocletianus mulierem ejusmodi audisse de futuro suo principatu vaticinantem. Et apud Ausonium quidam Professor Burdegalensis, qui Bajocensis erat, dicitur:

Stirpe Druidarum satus. ———

qui quidem originem non procul poterat petere.

1. *Dum maxime Mercurium colunt.*] Quâ ratione nescio, nisi quod ad quæstus pecuniarum maximam vim habere credebant, ut ipse refert Cæsar, qua fere mente dicit Hor.

O cives, cives, quærenda pecunia primum est.
Virtus post nummos. ———

Quo nomine appellarent, nescio, eodem quo Germani, ut credibile est. Siquidem illa tempestate, ipsomet teste Cæsare, Mercurium non noverant, & postea a Gallis accepisse verisimile est, Wodam appellabant. Paulus enim Diac. eo nomine fuisse a Langobardis appellatum scribit, cujus rei argumento esse potest, quod Belgice hactenus Mercurii dies dicitur, *Wonstag*, id est, Mercurii dies.

2. *Hujus sunt plurima simulacra.*] Cornutus lib. de natura Deorum, cubica fuisse scribit, quia Mercurius veritatis est index, quæ sibi semper est similis, quocumque vertatur, semper eadem apparet, & ut corpus cubicum quocumque jaciatur, semper stat recta.

3. *Hunc omnium inventorem artium ferunt.*] Hinc manavit consuetudo, ut in Gymnasiis litterariis una cum Pallade Mercurius jungeretur. Utrique simulacro factum nomen Hermathena, de quo Cicero lib. 1. epist.

4. *Hunc viarum atque itinerum ducem.*] Hinc Mercurius Ἐνόδιος, id est, *vialis*, dicebatur, & in viis ejus statuæ erigebantur cum inscriptione hac: *Quo hæc ducit via? quo ducit illa?* Quæ statuæ vocabantur a Græcis & Latinis, *Herma*. Quas una nocte dejectas fuisse Athenis narrat Plutarchus in Nicia & Alcibiade. Est autem, ut hic videtur, nonnihil differentiæ inter viam atque iter. *Via*, ut ait Paulus, *constituti vel latior octo pedibus, vel angustior potest, ut tamen eam latitudinem habeat qua vehiculum ire potest; alioqui iter sit, non via.* Modestinus vero dicit esse iter, quo quis pedes vel eques commeare potest.

5. *Hunc ad quæstus pecuniæ.*] Hinc κερδῶος dicitur, quasi lucrosus, lucrifer. Itaque sic apud Plautum in prologo Amphitruonis populum affatur:

Ut vos in vestris vultu mercimoniis
Emundis vendundisque me lætum lucris
Afficere, atque adjuvare in rebus omnibus,
Et ut res ratione sque vestrorum omnium
Bene expedire vultis, peregreque & domi,
Bonoque atque amplo auctare perpetuo lucro.

& Ovidius:

Te quicumque suas profitentur vendere merces,
Thure dato tribuas ut sibi lucra rogant.

6. *Post hunc, Apollinem.*] Balenus dicebatur a Gallis, ut videtur ex Ausonio, carmine 11. de Professoribus Burdegalensibus, quo nomine etiam eum Norici appellabant, teste Tertull. Apologet. cap. XXIV. Belis vero ab Aquileiensibus, qui non longe a Noricis erant. Herodianus in Maxim. ex interpretatione Angeli Politiani: *Ferebantur oracula Dei indigena, qui victoriam promittebat, Belin istum vocant, & mirifice colunt, Apollinem esse volentes.*

7. *Martem.*] Hesum appellabant ut videtur ex Lactantio lib. 1. cap. XXI. *Galli Hesum atque Teutatem humano cruore placabant Deos.* Livius vero lib. XXVI. appellatum fuisse ab Hispanis Mercurium Teutatem dicit, ut jam Hesi nomen Marti relictum videatur.

8. *Iovem.*] Hujus simulacrum quale esset memorat Max. Tyr. serm. XXXVIII. Κελτοὶ σέβουσι μὲν Δία· ἄγαλμα δὲ Διὸς κελτικὸν ὑψηλὴ δρῦς. *Galli colunt quidem Iovem, sed simulacrum Iovis apud Gallos est alta quercus.*

9. *Minervam.*] Minerva Græcis Ἀθηνᾶ & Pallas, ut non mirum sua Gallis fuisse Deorum nomina diversa a Græcis & Latinis, qui inter se etiam ejusmodi nomina diversa habebant.

dem fere quam reliquæ gentes habent opinionem: [1] Apollinem morbos depellere: [2] Minervam operum atque artificiorum initia transſdere: [3] Iovem imperium cæleſtium tenere: [4] Martem bella regere. Huic, quum prælio dimicare conſtituerunt, ea quæ bello ceperunt, plerumque devovent: [5] [a] quæ ſuperaverint animalia capta immolant, reliquas res in unum locum conferunt. Multis in civitatibus harum rerum exſtructos tumulos locis conſecratis conſpicari licet. Neque ſæpe accidit, ut neglecta quiſpiam religione, aut capta apud ſe occultare, aut poſita tollere auderet: graviſſimumque ei rei ſupplicium cum cruciatu conſtitutum eſt. XVII. [6] Galli ſe omnes ab Dite patre prognatos prædicant: idque ab Druidibus proditum dicunt. Ob eam cauſſam ſpatia omnis temporis, [7] non numero dierum, ſed noctium finiunt: & dies natales, & menſium & annorum initia ſic obſer-

INTERPRETATIO.

a *Sacrificant animalia capta quæ ſuperfuerint.*

NOTÆ.

1. *Apollinem morbos depellere.*] Ovid. lib. 1. Metamorph.

Inventum medicina meum eſt, opiferque per orbem
Dicor, & herbarum ſubjecta potentia nobis.

2. *Minervam operum atque artificiorum, &c.*] Lanificii præſertim. *Veſtes*, ait Oppianus lib. 11. *tenui filo conficere Pallas homines docuit.* Idem legitur fere apud Ovid. Metam. v 1. in fabula de Arachne. Homerus Odyſſ. 11. narrat Minervam Phæacibus feminis dediſſe pulchrorum operum ſcientiam. Virgil. vero lib. v 11. Æneid.

——— *non illa colo calathiſve Minerva*
Femineas aſſueta manus. ———

Item.

Olli ſerva datur operum haud ignara Minervæ.

Et Propertius de Penelope:

Conjugium poterat falſa differre Minerva,
id eſt, lanificio.
Nocturno ſolvens texta diurna dolo.

Iſidorus: *Minervam primam lanificii uſum monſtraſſe, telam ordiſſe & coloraſſe lanas perhibent.*

3. *Iovem imperium cæleſtium tenere.*] Propterea ei fulmen fuit attributum, & manet ſub Iove frigido, id eſt, cælo & aëre.

4. *Martem bellum regere.*] Sic Virg. x 11. Æn.

——— *tuque inclyte Mavors*
Cuncta tuo qui bella pater ſub numine torques.

5. *Quæ ſuperaverint animalia capta immolant.*] Ab veterum etiam Romanorum more non abludit, qui partem prædæ Diis atque Marti præſertim conſecrabant. Silius Italicus lib. x v.

——— *digeſtaque præda,*
Hoc aurum patribus, bello hæc Martique talenta.

Urbibus enim everſis victores partem prædæ inter milites partiebantur, partem ſub haſta vendebant, partem inutilem cremabant in honorem Martis. Livius vero Gallos cæſorum ſpolia legere, armorumque cumulos, ut mos eis eſt, coacervare ait.

6. *Galli ſe omnes ab Dite patre, &c.*] Cluverii, qui a Grotio appellatur inſignitæ aliquando audaciæ in conjecturis, non frivola tamen eſt hoc in loco conjectura *Theuth* eundem eſſe qui Græcis Θεὸς, Τεὺς, Dorice Δὸς; Latinis *Deus* ſeu *Dius* & *Dis*, unde Italice *Dio*, Gallice *Dieu*, cum ipſe *Juppiter* Latine dicatur *Dieſpiter*, quaſi *Dis pater*, ut & *Juppiter* dicitur quaſi *Iovis pater*. Et *Mars* dicitur *Marſpiter*, quaſi *Mars pater*.

7. *Non numero dierum ſed noctium.*] Non id quidem Druidum judicio, ſed ſuo Cæſar dicit. Nec enim ob eam cauſam quam expoſuit Galli diem a nocte exordiebantur. Peræque enim ac Druidæ, Hebræi cenſuerunt dierum naturalium, qui horas x x 1 v. complectuntur, ineundam eſſe rationem, ut eorum exordium noctem faciant, tametſi Ditem primum ſuum patrem non agnoverint. Sic Heſiodus ex nocte diem & æthera procreatam refert. Quod aliud nihil declarat niſi noctem eſſe die priorem. Quod conſentaneum eſt narrationi quæ lib. Geneſ. continetur: *Et tenebræ erant ſuper faciem abyſſi.* Orpheuſque, cum noctem matrem omnium appellat, nihil

observant, ut noctem dies subsequatur. In reliquis vitæ institutis hoc fere ab reliquis differunt, quod suos liberos, [1] nisi quum adoleverint, ut munus militiæ sustinere possint, palam ad se adire non patiantur: filiumque in puerili ætate in publico conspectu patris assistere, turpe ducunt. XVIII. [2] Viri quantas pecunias ab uxoribus dotis nomine acceperunt, tantas ex suis bonis æstimatione facta cum dotibus communicant: [a] hujus omnis pecuniæ conjunctim ratio habetur, fructusque servantur: uter eorum vita superarit, ad eum pars utriusque cum fructibus superiorum temporum pervenit. [3] Viri in uxores, sicuti in liberos, vitæ necisque habent potestatem. Et quum pater familias illustriore loco natus decessit, ejus propinqui conveniunt, & de morte, si res in suspicionem venit, [1] de

INTERPRETATIO.

a *Tota illa pecunia conjuncta numeratur, & ususfructus* inde natus *reservatur.*

NOTÆ.

hil aliud significat, quam ante omnia tenebras fuisse, scilicet mundum ex nihilo creatum fuisse, ut noctis nomine nihilum intelligatur. Porro a Poëtis Latinis passim *Dis* dicitur, quia a Græcis Pluto, Deus inferorum.

1. *Nisi quum adoleverint, &c.*] Ea ætas erat apud Romanos annorum XVII, ut patet ex lege Sempronia, ne minores XVII annis militare cogantur. Apud Judæos militaris ætas erat XX annorum, ut ex lib. Numer. cap. 1. cognoscitur. Quæ fuerit apud Gallos ignoratur. Quæ vero causa fuerit cur a se pueros segregarent, non video, nisi quod, ut Romani a suis conciliis & cœtibus feminas removebant, non tantum ob infirmitatem illarum consilii; ut enim Ovidius habet alicubi:

Ut corpus teneris, mens sic infirma puellis.

sed quia earum consuetudine remolescere veluti audaciam existimabant: sic cum puerorum infirmitas a muliebri non sit absimilis, parum convenire puerili infirmitati cum sua fortitudine arbitrabantur. Plutarchus in Lycurgo testatur apud Lacedemonios ante XX ætatis annum adolescentem in forum non admitti.

2. *Viri quantas pecunias ab uxoribus.*] Ea est Ἀντίφερνη, quam inducere voluisse videtur Justinianus Novell. XCVII. cum decernit: *Tantam quantitatem conscribere virum, quantam & mulierem, tantum quoque lucrum stipulari, & ex tanta parte ex quanta voluerint, aqualis tamen mensura.* Quod a moribus Romanorum tempore Cæsaris, sed non a moribus Germanorum alienum videtur, ut est apud Tacitum in libro quem de moribus eorum composuit: *Dotem non uxor marito, sed uxori maritus offert.* Jure antiquo Quiritium, sive lege Decemvirali: *Omnia quæ mulieris fuerunt, viri fiunt dotis nomine*, quia scilicet materfamilias erat viro suo quasi filia familias, & fiebat hæres suus, ex asse quidem, si nulli ex matrimonio liberi, aliter autem mater illa liberis consors sive cohæres. Postea mutato jure dos in mariti bonis fuit, sed in re, sive proprietate uxoris. Itaque lege Julia, cautum ne invita uxore prædium dotale vir alienaret, §. 1. Instit. quibus alienare licet. Jure tandem Justiniani, dos est mulieris magis quam viri. Hodie nec illa æquatio Gallica, neque donatio propter nuptias locum habet, sed dotalitium, ut Canonistæ vocant, *doüaire.*

3. *Viri in uxores, sicut in liberos, vitæ necisque habent potestatem.*] Qualis olim Persarum erat, ut videtur apud Aristotelem lib. VIII. ad Nicomachum cap. XII. ubi eam tyrannicam appellat, cum viri potestas in uxorem debeat esse velut aristocratica; & ad Eudemum lib. VII. cap. IX. Id Romæ concedebat lex Romuli marito, si uxor esset in adulterio & vini usu deprehensa, teste Dionysio Halicarnassæo. Sed Οἱ συγγενεῖς μὴ τῷ ἀνδρὶ ἐδίκαζον. *Cognati cum viro judicabant.* Cognati uxoris videlicet. Quo jure usus legitur Plautius apud Tacit. lib. XIII. Annal. *Isque prisco instituto propinquis coram de capite famaque conjugis cognovit, & insontem judicavit.*

1 de uxoribus in ſervilem modum quæſtionem habent: & ſi compertum eſt, 2 igni atque omnibus tormentis excruciatas interficiunt. 3 Funera ſunt pro cultu Gallorum magnifica, & ſumptuoſa: omniaque, 4 quæ vivis cordi fuiſſe arbitrantur, in ignem inferunt, etiam animalia: 5 ac paullo ſupra hanc memoriam ſervi & clientes quos ab iis dilectos eſſe conſtabat, 6 juſtis funebribus confectis, una cremabantur. XIX. Quæ civitates commodius ſuam Rempubl. adminiſtrare exiſtimantur, habent legibus ſanctum, 7 ſi quis quid de Rep. a finitimis rumore aut fama acceperit, uti ad magiſtratum deferat, neve cum quo alio communicet: quod ſæpe homines temerarios atque imperitos falſis rumoribus terreri, & ad facinus impelli, & de ſummis rebus conſilium capere cognitum eſt. Magiſtratus quæ viſa ſunt, occultant: quæque eſſe ex uſu judicaverint, multitudini produnt. De Rep. niſi per concilium, loqui non conceditur. XX. GERMANI multum ab hac conſuetudine differunt. Nam neque Druides habent, qui rebus

NOTÆ.

1. *De uxoribus in ſervilem modum quæſtionem habent.*] Nam apud Græcos & Romanos non de liberis, ſed de ſervis verum tormentis exprimebatur.

2. *Igni atque omnibus tormentis.*] Quæ pœna frequens apud Barbaros, apud Romanos rarior.

3. *Funera ſunt pro cultu Gallorum magnifica.*] Non magnifica quidem, ſi comparabuntur Romanis, quæ opulentia gentis dominæ magnificentiora fecerat Gallicis; ſed magnifica ut eſt captus Gallorum, & quantum eorum opes patiuntur. Optime Græcus interpres: Ὡς κατ' ἐκείνους γε. *Secundum illos quidem.*

4. *Quæ vivis cordi fuiſſe arbitrantur in ignem inferunt.*] Puta veſtes, equos, canes. Quod Lucianus ridet in lib. περὶ πένθους. Sic apud Homerum in funere Patrocli, Achilles quatuor procera cervice equos pyræ injecit, quatuorque menſarios canes obtruncatos, quatuorque Trojanorum filios. Mos vetus urendi corpora apud omnes gentes. Exceptis enim Chaldæis, Hebræis, Ægyptiis & Perſis, corpora mortuorum ubique cremabantur. Qui mos adhuc in India viget. Sic tamen Plinius de Romanorum funere: *Ipſum cremare apud Romanos non fuit veteris inſtituti. Condebantur; & tamen multa familia priſcos ſervavere ritus, ſicut in Cornelia nemo ante Syllam Dictatorem traditur crematus, idque voluiſſe veritum talionem eruto C. Marii cadavere.*

5. *Ac paullo ſupra hanc memoriam.*] An amore, an neceſſitate dubium. Certe P. Catienus Philotimus patronum adeo dilexit, ut hæres ex aſſe inſtitutus in rogum ejus ſe jaceret. Et in funere Othonis Imperatoris, teſte Tacito lib. II. Hiſt. *Quidam militum juxta rogum interfecere ſe, non noxa neque ob metum; ſed æmulatione decoris & charitate principis.* Et Indicæ mulieres, ut habet Cic. lib. V. Tuſcul. Strabo lib. XV. Solinus cap. XIII. Val. Maxim. lib. II. cap. VI. idem propter maritorum amorem fecerunt, quod eleganter Propertius:

Et certamen habent lethi, quæ viva ſequatur
Conjugium, pudor eſt non licuiſſe mori.

Habet enim ſignificationem amoris nolle disjungi vel in ipſa morte. Sic apud Plautum in Aſinaria ſcena, cujus eſt initium: *Cur me complectere? Vtinam ſic efferamur.*

6. *Juſtis funebribus confectis.*] Theodorus Marcilius ſic emendabat: *Miſtis funeribus conferti cremantur.* Ex amore ſcilicet, non neceſſitate. Ne vero recedatur a recepta lectione, juſta ſunt quæ Græcis dicebantur, νομιζόμενα, quaſi legitima & conſueta Statio, dicuntur in II. Theb. *juſta exequialia.*

7. *Si quis quid de Republ. a finitimis rumore aut fama acceperit.*] Talem legem habuiſſe videntur Athenienſes, ad quorum Magiſtratus, qui Archontes dicebantur, tonſor quidam de Piræo cladem in Sicilia acceptam mortemque Niciæ cum nemine prius communicatam detulit. Nihiloſecius tamen quia qui dixerat certum autorem rei non poterat proferre, diu tortus eſt, donec certiores nuntii de tota re advenerunt.

rebus divinis præsint: neque sacrificiis student. [1] Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus aperte juvantur, Solem, & Vulcanum, & Lunam: reliquos ne fama quidem acceperunt. [2] Vita omnis in venationibus, [3] atque in studiis rei militaris consistit: ab parvulis labori ac duritiei student. Qui diutissime impuberes permanserunt, maximam inter suos ferunt laudem. Hoc ali staturam, ali vires, nervosque confirmari putant. [4] Intra annum vero XX feminæ notitiam habuisse, in turpissimis habent rebus: [5] cujus rei nulla est occultatio, quod & promiscue in fluminibus perluuntur, & [6] pellibus aut parvis renonum tegumentis utuntur, magna corporis parte nuda. XXI. Agriculturæ non student: [7] majorque pars victus eorum lacte, & caseo, & carne consistit. [8] Neque quisquam agri modum certum, aut fines proprios habet: sed magistratus, ac principes, in annos singulos gentibus, cognationibusque hominum, qui una coierunt, quantum eis, & quo loco visum est, attribuunt

NOTÆ.

1. *Deorum numero eos solos ducunt.*] Hæc erat tempore Cæsaris Germanorum religio; sed Taciti ætate, qua jam commercium cum aliis gentibus instituerant, alia prorsus fuit, imo eosdem fere Deos quos Galli susceperunt. Sic igitur ille: *Germani Deorum maxime Mercurium colunt, cui certis diebus, humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem & Martem concessis hostiis placant. Pars Suevorum & Isidi sacrificat.* Deinde esse advectam religionem docet. Itaque non Deos tantum, sed & sacrificia Gallorum habebant; quod hic a Cæsare negatum.

2. *Vita omnis in venationibus, &c.*] Sic quoque de iis Tacit. *Quoties bella non ineunt, multum venationibus, plus per otium transigunt.*

3. *Atque in studiis rei militaris consistit.*] Sic de illis Seneca: *Germanis quid est animosius? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidius? quibus innascuntur innutriunturque, quorum una illis cura est in alia negligentibus.*

4. *Intra vero annum XX feminæ notitiam habuisse.*] Idem Tacitus: *Sera juvenum Venus, eoque inexhausta pubertas.*

5. *Cujus rei.*] Id est, pubertatis, de qua supra locutus, neque enim Veneris jam cognitæ ullum in viro vestigium.

6. *Pellibus aut parvis renonum, &c.*] Sic de ipsis Tacitus: *Tegmen omnibus sagum, fibula, aut si desit spina, consertum, cætera intecti totos dies juxta focum atque ignem agunt. Gerunt & ferarum pelles.* Isidorus sic renonea explicat: *Renones sunt velamina humerorum & pectoris usque ad umbilicum, atque intortis villis adeo hispida, ut imbres respuant.* A quo non abludit Hesychius qui dicit esse braccas de caprinis pellibus. Servius vero ad illum versum Virgilii III. Georgicon.

Et pecudum fulvis velantur corpora setis.

Rhenonibus, inquit. Nam ut Sallustius dicit in historiis, vestes de pellibus rhenones vocantur. Varro lib. IV. de lingua Lat. rhenonem esse ait vocem Gallicam. Fallus est ergo qui corrigit *renum.* Falliturque item Scaliger qui dicit esse pelles, cum sint vestes de pellibus consutæ. Falluntur & qui vocem *pellibus* quasi inutilem delent & otiosam.

7. *Majorque pars victus eorum, &c.*] Sic de iisdem Tacitus: *Cibi simplices, agrestia poma, recens fera, aut lac concretum, sine apparatu, sine blanditiis expellunt famem.* Idem erat olim victus Gallis veteribus, ut ex Strabone patet, sed commercio mutati mores Gallis, qui integri Germanis remanserant. Sed iidem pariter commercio Gallorum & Romanorum sunt immutati.

8. *Neque quisquam agri modum certum.*] Phaleas Chalcedonius primus bonorum æquationem in Rempublicam induxit, ut generis humani duæ capitales pestes e civitate pellerentur paupertas & opulentia. Hoc etiam Platonis votum ad beatæ civitatis constitutionem. Idem quod Cæsar, habet Tacitus lib. de morib. Germ. *Agri pro numero cultorum ab universis per vices occupantur, quos mox inter se secundum dignationem partiuntur. Facilitatem partiendi camporum spatia præstant. Arva per annos mutant & superest ager.*

biuunt agri, atque anno post alio transire cogunt. Ejus rei multas afferunt causas: [1] ne assidua consuetudine capti, studium belli gerendi agricultura commutent: ne latos fines parare studeant, potentioresque humiliores possessionibus expellant: ne accuratius, ad frigora atque æstus vitandos ædificent: ne qua oriatur pecuniæ cupiditas, qua ex re factiones dissensionesque nascuntur: ut animi æquitate plebem contineant, quum suas quisque opes cum potentissimis æquari videat. XXII. [2] Civitatibus maxima laus est, quam latissimas circum se vastatis finibus solitudines habere. Hoc proprium virtutis existimant, expulsos agris finitimos cedere, neque quemquam prope se audere consistere. Simul hoc se fore tutiores arbitrantur, repentinæ incursionis timore sublato. Quum bellum civitas aut illatum defendit, aut infert, magistratus, qui ei bello præsint, ut vitæ necisque habeant potestatem, deliguntur. In pace nullus communis est magistratus, [3] sed principes regionum atque pagorum inter suos jus dicunt, controversiasque minuunt. [4] Latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fines cujusque civitatis fiunt: atque ea juventutis exercendæ, ac desidiæ minuendæ causa fieri prædicant. Atque ubi quis ex principibus in concilio se dixit ducem fore, ut qui sequi velint, profiteantur: consurgunt ii qui & causam & hominem probant, suumque auxilium pollicentur, atque ab multitudine collaudantur. Qui [5] ex iis [6] secuti non sunt, in desertorum ac proditorum numero ducuntur: omniumque rerum iis postea fides abrogatur. [7] Hospites violare fas non putant: qui quaque

NOTÆ.

1. *Ne assidua consuetudine capti.*] His similia leguntur apud Tacitum eodem lib. de moribus Germanorum: *Nec arare terram aut expectare annum tam facile persuaseris quam vocare hostes & vulnera mereri: pigrum quinimo & iners videtur sudore acquirere quod possis sanguine parare.*

2. *Civitatibus maxima laus est.*] Idem habet Tacitus: *Bella cum finitimis gerunt. Causas eorum ex libidine accersunt, neque imperitandi prolatandique quæ possident. Nam neque illa enixe colunt, sed ut quæ circa ipsos sunt, vasta sint.* Ad hunc locum Taciti Lipsius observat ex Dionis fragmentis lib. LXX. ob causam eandem, vasta loca ad multa milliaria reliquisse.

3. *Sed principes regionum, &c.*] Quos tamen eligi in conciliis scribit Tacitus. Idem Beda de Anglo-Saxonibus tradit, qui & ipsi Germanica erant origine lib. v. Eccl. Anglorum gentis.

4. *Latrocinia nullam habent infamiam.*] Sic pueris Lacedæmoniorum edulia furari licebat ad excitandam solertiam.

5. *Ex iis.*] Qui secuturos se professi sunt & auxilium polliciti.

6. *Secuti non sunt.*] Cum adhuc de proficiscendo sunt appellati.

7. *Hospites violare fas non putant.*] Tacit. idem fere habet: *Convictibus & hospitiis nulla gens effusius indulget; quemcumque mortalium arcere tecto nefas habetur. Pro fortuna quisque epulis excipit.* Nicolaus Damascenus apud Stobæum in sermone de legibus & consuetudine, de Celtis, quo nomine non tantum Gallos, sed & Germanos censent Græci, dicit apud eos gravius in eum animadverti qui peregrinum quam qui civem occiderit. Huic enim exilium, illi vero mortem pœnam statui. Mela de Germ. lib. III. cap. III. *Tantum hospitibus boni.* Diodorus de Gallis idem fere prodidit, *hospites* ad epulas vocare, qui sint, qua causa venerint post cœnam rogantes. De Gallis quidem Diodorus, non Cæsar; sed Cæsar sui sæculi mores persequitur, Diodorus qui fuerint olim mores notat, ab antiquis Græcis mutuatus.

que de cauſſa ad eos venerunt, ab injuria prohibent, ſanctoſque habent: iis omnium domus patent, victuſque communicatur. XXIII. Ac fuit antea tempus, quum Germanos Galli virtute ſuperarent, & ultro bella inferrent, ac propter hominum multitudinem, agrique inopiam, trans Rhenum colonias mitterent. Itaque ea, quæ fertiliſſima ſunt, Germaniæ loca circum [2] Hercyniam ſilvam, quam [3] Eratoſtheni, & quibuſdam Græcis fama notam eſſe video, quam illi Orciniam appellant, [4] Volcæ Tectoſages occuparunt, atque ibi conſederunt. Quæ gens ad hoc tempus iis ſedibus ſe continet, ſummamque habet juſtitiæ & bellicæ laudis [a] opinionem: nuncque in eadem inopia, egeſtate, patientia, qua Germani, permanent: eodem victu & cultu corporis utuntur. Gallis autem [b] propinquitas, & tranſmarinarum rerum notitia, multa ad copiam atque uſus largitur. Paullatim aſſuefacti ſuperari, multiſque victi prælis, ne ſe quidem ipſi cum illis virtute comparant. XXIV. Hujus Hercyniæ ſilvæ, quæ ſupra demonſtrata eſt, latitudo IX dierum iter expedito patet. Non enim aliter finiri poteſt, neque menſuras itinerum noverunt. Oritur ab [5] Helvetiorum & Nemetum & [6] Rauracorum finibus, rectaque fluminis Danubii regione pertinet ad fines [7] Dacorum & [8] Anartium: hinc ſe flectit ſiniſtrorſus, diverſis a flumine regionibus, multarumque gentium fines propter magnitudinem attingit. [9] Neque quiſquam eſt hujus Germaniæ, qui ſe

INTERPRETATIO.

a *Famam.*

b *Vicinia maris tum Mediterranei tum Oceani, & commercium cum tranſmarinis regionibus.*

NOTÆ.

1. *Ac fuit antea tempus, &c.*] Idem Tacitus, idem Livius lib. v. narrat: *Qui Ambigatum Bituriges regem in Hercynias ſaltus miſiſſe, cum exonerare prægravante turba regnum cuperet, quod ea gens populis abundabat.*

2. *Hercyniam ſilvam.*] Hercynia ſilva celebratiſſima olim, ſed quæ cultu hominum perierit. Nolim negare maximas ſilvas quæ in Germania ſuperſunt ejus eſſe reliquias. De hac ita Plinius lib. VI. cap. XI. *In eadem ſeptentrionali plaga Hercynia ſilva roborum vaſtitas intacta ævis & congenita mundo, prope immortali ſorte miracula excedit. Ut alia omittantur fide caritura, conſtat attolli colles occurſantium, inter ſe radiorum repercuſſu, aut ubi ſecuta tellus non ſit, arcus ad ramos uſque, & ipſos inter ſe nixantes, curvari portarum patentium modo, ut turmas equitum tranſmittant.*

3. *Eratoſtheni.*] Eratoſthenes fuit patria Cyrenæus, Ptolemæi Evergetæ Bibliothecæ præfectus, Ariſtonis Chii & Callimachi diſcipulus, multarum rerum ſcientia, ſed præcipue Coſmographiæ inſignis, quem Strabo in ſua Geographia citat & refutat.

4. *Volcæ Tectoſages.*] Populi Galliæ Narbonenſis, qui non ſolum in Germaniam, ſed in Aſiam & Galatiam pervenerunt. Horum urbs in Gallia, Toloſa; in Galatia vero, Ancyra.

5. *Helvetiorum & Nemetum.*] De quibus ſupra dictum.

6. *Rauracorum.*] Rauraci prope Baſiliam, quorum fuit urbs Auguſta, quæ cum eſſet diruta, ſedes Epiſcopalis tranſlata eſt Baſileam Sequanorum.

7. *Dacorum.*] Daci a Strabone circa Danubii fontes conſtituti. Virgil. VIII. Æneid. *Daas* vocat:

Indomitique Daæ, & pontem indignatus Araxes.

8. *Anartium.*] Anartes ſunt eorum finitimi Anarti Ptolemæo. Veriſimile eſt eos partem Hungariæ occupaviſſe.

9. *Neque quiſquam eſt hujus Germaniæ.*] Regiones illæ facile ſilveſcunt, ſi ab hominum cultura vaſtæ fiunt, ut noſtra memoria poſt magna ibidem geſta bella cognitum eſt.

ſe adiſſe ad initium ejus ſilvæ dicat, quum dierum iter LX proceſſerit: aut quo ex loco oriatur, acceperit. Multa in ea genera ferarum naſci conſtat, quæ reliquis in locis viſa non ſint: ex quibus quæ maxime differant ab cæteris, & memoriæ prodenda videantur, hæc ſunt. XXV. [1] Eſt bos cervi figura, cujus a media fronte inter aures unum cornu exiſtit excelſius, magiſque directum his, quæ nobis nota ſunt, cornibus. Ab ejus ſummo ſicut palmæ, rami quam late diffunduntur. Eadem eſt feminæ mariſque natura, eadem forma magnitudoque cornuum. XXVI. [2] Sunt item quæ appellantur Alces. Harum eſt conſimilis capris figura, & varietas pellium, ſed magnitudine paullo antecedunt, mutilæque ſunt cornibus, & crura ſine nodis articuliſque habent, neque quietis cauſſa procumbunt, neque ſi quo afflictæ caſu conciderunt, erigere ſeſe aut ſublevare poſſunt. His ſunt arbores pro cubilibus: ad eas ſe applicant, atque ita [3] paullum modo reclinatæ quietem capiunt: quarum ex veſtigiis quum eſt animadverſum a venatoribus, quo ſe recipere conſueverint, omnes eo loco, aut a radicibus ſubruunt, aut accidunt arbores tantum, ut ſumma ſpecies earum ſtantium relinquatur. Huc quum ſe ex conſuetudine reclinaverint, infirmas arbores pondere affligunt, atque una ipſæ concidunt. XXVII. [4] Tertium eſt genus eorum qui Uri appellantur. Ii ſunt magnitudine paullo infra Elephantos, ſpecie & colore & figura tauri. Magna vis eſt eorum, & magna velocitas: neque homini, neque feræ, quam conſpexerint, parcunt: hos ſtudioſe foveis captos interficiunt. Hoc ſe labore durant adoleſcentes, atque hoc genere venationis exercent: & qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus, quæ ſint teſtimonio, magnam ferunt laudem. Sed aſſueſcere ad homines, & manſuefieri ne parvuli quidem excepti poſſunt. Amplitudo cornuum, & figura & ſpecies multum a noſtrorum boum cornibus differt. [5] Hæc ſtudioſe conquiſita ab labris

NOTÆ.

eſt. Nihil ergo mirum eſt, ſi, cum eſſent illi Germani ab agricultura alieni, tantas in regionibus ſuis ſilvas haberent.

1. *Eſt bos cervi figura.*] Non reperitur amplius in Germania. Igitur aut nulla fides Cæſari, qui quæ non viderit animalia deſcripſerit, aut ſi vidit, quædam animalium genera interire dicendum eſſet; quod non eſt conſentaneum.

2. *Sunt item quæ appellantur Alces.*] Alcem aliter deſcribit Plinius lib. VIII. *Ni proceritas*, inquit, *aurium & cervicis diſtinguat, jumento ſimilem.* Quæ vero capitur ex acciſæ arboris inſidiis, non dicitur Alces, ſed Machlis, Alci quidem haud diſſimilis, neque in Germania eſſe, ſed dicitur in Scandinavia.

3. *Paullum modo reclinatæ quietem capiunt.*] De Alcium natura falſo & fallenti Cæſari ignoſcendum. Siquidem Solinus cap. XXIII. & de Alce & de Elephante tam cognito Romæ idem ſcripſit, & ipſe falſus, ſcilicet non poſſe ſurgere, ſi quando cecidit.

4. *Tertium eſt genus eorum qui Uri appellantur.*] Uros Plinius lib. VIII. *excellenti vi & velocitate dicit, quibus imperitum vulgus bubulorum nomen imponit, cum id ſignat Africa, vituli potius cervive quadam ſimilitudine.* Idem fere de Vris habet Solinus lib. XXII. quem conſulito. Macrobius ſic de illis lib. VI. Saturnal. *Uri Gallica vox eſt, qua feri boves notantur.* Thur vocant hodie Poloni, apud quos ſunt in Maſovia provincia tauris multo majores, toti nigri, tergore tamen alba linea circa ſpinam diſcriminato.

5. *Hæc ſtudioſe conquiſita.*] Eadem habet Plinius lib. XI. *Urorum cornibus Barbari ſep-*

labris argento circumcludunt, atque in ampliſſimis epulis pro poculis utuntur. XXVIII. Cæſar poſtquam per Ubios exploratores comperit Suevos ſeſe in ſilvas recepiſſe, inopiam frumenti veritus, quod, ut ſupra demonſtravimus, minime omnes Germani agriculturæ ſtudent, conſtituit non progredi longius: ſed ne omnino metum reditus ſui barbaris tolleret, atque ut eorum auxilia tardaret, reducto exercitu partem ultimam pontis quæ ripas Ubiorum contingebat, in longitudinem pedum CC, reſcindit, atque in extremo ponte turrim tabulatorum IV conſtituit, præſidiumque cohortium XII pontis tuendi cauſſa ponit, magniſque eum locum munitionibus firmat. Ei loco præſidioque [1] C. Volcatium Tullum adoleſcentem præfecit: ipſe quum matureſcere frumenta inciperent, ad bellum Ambiorigis, [2] per Arduennam ſilvam, quæ eſt totius Galliæ maxima, atque ab ripis Rheni finibuſque Trevirorum ad Nervios pertinet, [3] millibuſque amplius D in longitudinem patet, [4] L. Minutium Baſilum cum omni equitatu præmittit: ſi quid celeritate itineris, atque opportunitate temporis proficere poſſit: monet ut ignes fieri in caſtris prohibeat, ne qua ejus adventus procul ſignificatio fiat: ſeſe confeſtim ſubſequi dicit. XXIX. Baſilus, ut imperatum eſt, facit: celeriter, contraque omnium opinionem confecto itinere, multos in agris inopinantes deprehendit: eorum indicio ad ipſum Ambiorigem contendit, quo in loco cum paucis equitibus eſſe dicebatur. [5] Multum quum in omnibus rebus, tum in re militari fortuna poteſt. Nam ſicut magno accidit caſu, ut in ipſum incautum atque imparatum incideret, priuſque ejus adventus ab hominibus videretur, quam fama ac nuntiis afferretur: ſic magnæ fuit fortunæ, omni militari inſtrumento, quod circum ſe habebat, erepto, rhedis equiſque comprehenſis, ipſum effugere [mortem.] Sed hoc eo factum eſt, quod ædificio circumdato ſilva (ut ſunt fere domicilia Gallorum, qui, vitandi æſtus cauſſa, plerumque ſilvarum ac fluminum petunt propinquitates)

NOTÆ.

tentrionales potant, urnaſque binas capitis unius cornua implent. Urorum porro, inquit Solinus cap. XXII. *taurina cornua in tantum modum protenduntur, ut dempta ob inſignem capacitatem inter regias menſas potuum gerula fiant.* Iis cornibus tempore Vegetii uſi ſunt Romani in bello ad ſigna vocalia, ut tuba, ut buccina.

1. *C. Volcatium Tullum.*] C. Volcatii Tulli pater fuerat conſul triennio antequam fuiſſet Cicero conſul: cujus ipſe meminit Philipp. II.

2. *Per Arduennam ſilvam.*] De Arduenna ita habet Strabo lib. IV. Τὰλλα γάρ ἐστιν ἐχ ὑψηλῶν δένδρων, πολλὴ μὲν. ἔ τοσαύτη δὲ, ὅσην οἱ συγγεγραφότες εἰρήκασι τετρακισχιλίων σταδίων· καλεῖται δ' αὐτὴν Ἀρδέννην. *Silva eſt procerarum arborum, permagna quidem, verum haud magnitudine tanta quantam ſcriptores rerum tradiderunt, ſtadiis millibus quaternis; eam vero Arduennam vocant.* Fortaſſe ante Strabonis tempora major fuerat. Ea vero nunc a Strabonis tempore longe minor eſt effecta; cultu enim agrorum augeſcente vaſtatur.

3. *Millibuſque amplius D in longitudinem patet.*] Oroſius emendat L; ſed in ſilva quæ cæditur nihil poteſt eſſe certi.

4. *L. Minutium Baſilum.*] L. Minutius Baſilus inter conjuratos erat, a quibus Cæſar eſt interfectus. Extat ad eum Ciceronis epiſtola lib. VIII. ad Famil.

5. *Multum quum in omnibus rebus, &c.*] Id eſt quod Cicero or. pro Marcel. *Fortuna maximam partem belli quaſi ſua jure vindicat.*

tates) comites familiaresque ejus anguſto in loco equitum noſtrorum vim paulliſper ſuſtinuerunt. Iis pugnantibus, illum in equum quidam ex ſuis intulit: fugientem ſilvæ texerunt, ſic ad ſubeundum periculum, & ad vitandum, multum fortuna valuit. XXX. Ambiorix copias ſuas judicione non conduxerit, quod prælio dimicandum non exiſtimaverit, an tempore excluſus, & repentino equitum adventu prohibitus fuerit, quum reliquum exercitum ſubſequi crederet dubium eſt: ſed certe clam dimiſſis per agros nuntiis, ſibi quemque conſulere juſſit: quorum pars in Arduennam ſilvam, pars in continentes paludes profugit. Qui proximi Oceano fuerunt, [1] ii in inſulis ſeſe occultaverunt, quas æſtus efficere conſuerunt. Multi ex ſuis finibus egreſſi, ſe ſuaque omnia alieniſſimis crediderunt. Cativulcus rex dimidiæ partis Eburonum, qui una cum Ambiorige conſilium inierat, ætate jam confectus, quum laborem aut belli aut fugæ ferre non poſſet, [2] omnibus precibus deteſtatus Ambiorigem, qui ejus conſilii auctor fuiſſet, [3] taxo, cujus magna in Gallia Germaniaque copia eſt, ſe exanimavit. XXXI. Segni Condruſique ex gente & numero Germanorum, qui ſunt inter Eburones Treviroſque, legatos ad Cæſarem miſerunt, oratum, ne ſe in hoſtium numero duceret, neve omnium Germanorum, qui eſſent citra Rhenum, cauſſam eſſe unam judicaret: nihil ſe de bello cogitaſſe, nulla Ambiorigi auxilia miſiſſe. Cæſar explorata re quæſtione captivorum, ſi qui ad eos Eburones ex fuga conveniſſent, ad ſe ut reducerentur, imperavit. Si ita feciſſent, fines eorum ſe violaturum negavit. Tum copiis in tres partes diſtributis, impedimenta omnium legionum [4] Atuaticam contulit. Id caſtelli nomen eſt. Hoc fere

eſt

Notæ.

1. *Ii in inſulis ſeſe occultaverunt.*] Sunt Zelandicæ, tempore Cæſaris, non niſi majore æſtu oceani, mari undique dividebantur. Nec Zelandiæ tantum hoc eveniebat, ſed & Vecti, ut teſtatur Diodorus lib. VI. qui Auguſti ævo ſcripſit: Κεῖται δέ τι συμβαίνῃ περὶ τὰς πλησίον νήσους, τὰς μεταξὺ κειμένας τῆ τε ἠπείρου τῆς ἐ τῆ Βρεττανικῆς· καὶ μὲν γὰρ τὰς πλημμυρίδας τὰ μεταξὺ πόρα πληρεμένα νήσοι φαίνονται, καὶ δὲ τὰς ἀμπώτεις ἀποῤῥεύσης τῆ θαλάσσης, καὶ πολὺν τόπον ἀναξηραινόσης θεωρεῖται χερρόνησοι. *Proprium quid videtur eu inſulis contingere quæ Britanniam Europamque interjacent: acceſſu enim maris inſulæ, receſſu vero, cum interjectus locus plurimis deficitur aquis, videntur peninſulæ.*

2. *Omnibus precibus deteſtatus Ambiorigem.*] Id eſt execrationibus, ut Horatius lib. II. Saty. VI.

——— *improbus urget*
Iratis precibus. ———

3. *Taxo.*] In Gallia nunc rara eſt arbor, diciturque *If*; ſed inter Hoium & Namurcum, quæ regio eſt Eburonum, magna adhuc copia eſſe dicitur. Inde, ut ait Plinius lib. XVI. cap. X. *Taxica dicta quæ nunc toxica dicimus, quibus ſagitta tinguntur.* Virgil.

——— *apertos*
Bacchus amat colles, aquilonem & frigora taxi.

De qua arbore habet Dioſcorides cap. CXXV. libri IV. Item lib V. cap. XII. Plutarchus, cum floreſcit tantum nocere, ſcribit. Plinius vero lib. XVI. cap. X. *Vaſa viatoria ex ea* (taxo) *vinis in Gallia factis mortifera fuiſſe compertum eſt.*

4. *Atuaticam.*] Atuatica ignoratur. Hubertus Thomas Leodienſis ait eſſe legendum Vatucam, & ſe id nomen inveniſſe in manuſcripto uno & impreſſo altero, & vix medio milliari Germanico a Leodico eſſe in ſumma planitie. Fides ſit penes autorem. Certe legitur apud Ptolem. Ἀτουάκατον Τόξρων, *Atuacutum Tungrorum.*

est [1] in mediis Eburonum finibus, ubi Titurius atque Aurunculeius hiemandi causſa conſederant. Hunc quum reliquis rebus locum probabat Cæſar, tum quod ſuperioris anni munitiones integræ manebant, ut militum laborem ſublevaret. Præſidio impedimentis legionem XIV reliquit, unam ex iis III quas proxime conſcriptas ex Italia transduxerat. Ei legioni caſtriſque Q. Tullium Ciceronem præfecit, ducentoſque equites attribuit. XXXII. Partito exercitu, T. Labienum cum legionibus III ad Oceanum verſus in eas partes quæ Menapios attingunt, proficiſci jubet. C. Trebonium cum pari legionum numero ad eam regionem quæ Atuaticis adjacet, depopulandam mittit. Ipſe cum reliquis tribus ad flumen [2] Scaldim, quod influit in Moſam, extremaſque Arduennæ partes ire conſtituit, quo cum paucis equitibus profectum Ambiorigem audiebat. Diſcedens poſt diem VII ſeſe reverſurum confirmat: quam ad diem ei legioni, quæ in præſidio relinquebatur, deberi frumentum ſciebat. Labienum Treboniumque hortatur, ſi Reip. commodo facere poſſint, ad eam diem revertantur, ut rurſus communicato conſilio, exploratiſque hoſtium rationibus, aliud initium belli capere poſſint. XXXIII. Erat, ut ſupra demonſtravimus, manus certa nulla, non præſidium, non oppidum, quod ſe armis defenderet, ſed in omnes partes diſperſa multitudo, ubi cuique aut vallis abdita, aut locus ſilveſtris, aut palus impedita ſpem præſidii aut ſalutis aliquam offerebat, conſederat. Hæc loca vicinitatibus erant nota, magnamque res diligentiam requirebat, non in ſumma exercitus tuenda (nullum enim poterat, univerſis perterritis ac diſperſis, periculum accidere) ſed in ſingulis militibus conſervandis: quæ tamen ex parte res ad ſalutem exercitus pertinebat. Nam & prædæ cupiditas multos longius evocabat, ac ſilvæ incertis occultiſque itineribus, confertos adire prohibebant. Si negotium confici, ſtirpemque hominum ſceleratorum interfici vellet, dimittendæ plures manus, diducendique erant milites, ſi continere ad ſigna manipulos vellet, ut inſtituta ratio & conſuetudo exercitus R. poſtulabat, locus ipſe erat præſidio barbaris: neque ex occulto inſidiandi, & diſperſos circumveniendi ſingulis deerat audacia. At in ejuſmodi difficultatibus, quantum diligentia provideri poterat, providebatur, ut potius in nocendo aliquid omitteretur, etſi omnium animi ad ulciſcendum ardebant, quam cum aliquo detrimento militum noceretur. Cæſar ad finitimas civitates nuntios dimittit: omnes evocat ſpe prædæ ad diripiendos Eburones: ut potius in ſilvis Gallorum vita, quam [3] legionariorum periclita-

NOTÆ.

1. *In mediis Eburonum finibus.*] Fines non qui limites dicuntur, ſed regio, *païs.*

2. *Scaldim.*] Scaldis, *l'eſcaut.* Cum non videatur nunc in Moſam Scaldis influere, ſunt qui reponunt Sabim, *la Sambre.* Sed non veriſimile fit Ambiorigem præſidia verſus Romanorum captarum fugam fuiſſe, & peccaſſe Cæſarem in ea re quam viderit. Sed tunc non erat in medio mari Zelandia, ut nunc eſt, & Diodorum ejus rei teſtem idoneum modo laudavimus.

3. *Legionariorum.*] Legionarii erant Romani, nec enim ex aliis legio conſtabat.

clitaretur: ſimul ut, magna multitudine circumfuſa, pro tali facinore, [1] ſtirps ac nomen civitatis tollatur. Magnus undique numerus celeriter convenit. XXXIV. Hæc in omnibus Eburonum partibus gerebantur, dieſque appetebat VII, quem ad diem Cæſar ad impedimenta legionemque reverti conſtituerat. Hic quantum in bello fortuna poſſit, & quantos afferat caſus, cognoſci potuit. Diſſipatis ac perterritis hoſtibus, ut demonſtravimus, manus erat nulla, quæ parvam modo timoris cauſſam afferret. Trans Rhenum ad Germanos pervenit fama, diripi Eburones, atque ultro omnes ad prædam evocari. Cogunt equitum II millia [2] Sicambri, qui ſunt proximi Rheno, a quibus receptos ex fuga Tenchtheros atque Uſipetes, ſupra docuimus. Tranſeuntes Rhenum navibus ratibuſque, XXX millibus paſſuum infra eum locum, ubi pons erat imperfectus, præſidiumque ab Cæſare relictum, primos Eburonum fines adeunt: multos ex fuga diſperſos excipiunt: magno pecoris numero cujus ſunt cupidiſſimi barbari, potiuntur. Invitati præda longius procedunt. Non hos palus in bello latrociniiſque natos, non ſilvæ morantur. Quibus in locis ſit Cæſar, ex captivis quærunt: profectum longius reperiunt, omnemque exercitum diſceſſiſſe cognoſcunt. Atque unus ex captivis, Quid vos, inquit, hanc miſeram ac tenuem ſectamini prædam, quibus jam licet eſſe fortunatiſſimis? III horis Atuatucam venire poteſtis: huc omnes ſuas fortunas exercitus Romanorum contulit: præſidii tantum eſt, ut ne murus quidem cingi poſſit, neque quiſquam egredi extra munitiones audeat. Oblata ſpe, Germani quam nacti erant prædam, in occulto relinquunt: ipſi Atuatucam contendunt, uſi eodem duce, cujus hæc indicio cognoverant. XXXV. Cicero, qui per omnes ſuperiores dies præceptis Cæſaris ſumma diligentia milites in caſtris continuiſſet, ac ne [3] calonem quidem quemquam extra munitionem egredi paſſus eſſet, VII die diffidens Cæſarem de numero dierum fidem ſervaturum, quod longius eum progreſſum audiebat, neque ulla de ejus reditu fama afferebatur; ſimul eorum permotus vocibus, qui illius patientiam pene obſeſſionem appellabant; ſiquidem ex caſtris egredi non liceret: nullum hujuſmodi caſum expectans, quo, IX oppoſitis legionibus, maximoque equitatu, diſperſis ac pene deletis hoſtibus, in millibus paſſuum III offendi poſſet: V cohortes frumentatum in proximas ſegetes miſit, quas inter & caſtra unus omnino collis intererat. Complures erant in caſtris ex legionibus ægri relicti: ex quibus qui hoc ſpatio dierum convaluerant, circiter CCC ſub vexillo una mittuntur: magna præterea multitudo calonum, magna vis jumentorum, quæ in caſtris ſubſederat, facta poteſtate, ſequitur. XXXVI. Hoc ipſo tempore & caſu Germani equites interve-

NOTÆ.

1. *Stirps ac nomen civitatis tollatur.*] Si non ſtirps, at ſaltem nomen ſublatum omnibus in Tungrorum nomen concedentibus. Neq; poſtea florentibus Romanorum rebus, quiſquam auſus ſe Eburonem profiteri.

2. *Sicambri.*] De Sicambris ſupra dictum.

3. *Calonem.*] De calonibus item ſupra dictum.

veniunt, protinusque eodem illo, quo venerant, cursu ab [1] Decumana porta in castra irrumpere conantur: nec prius sunt visi, objectis ab ea parte silvis, quam castris appropinquarent, usque eo, [2] ut qui sub vallo tenderent mercatores, recipiendi sui non haberent facultatem. Inopinantes nostri re nova perturbantur, ac vix primum impetum cohors in statione sustinet: circumfunduntur hostes ex reliquis partibus, si quem aditum reperire possent: [3] ægre nostri portas tuentur: reliquos aditus locus ipse per se munitioque defendit: totis trepidatur castris, atque alius ex alio caussam tumultus quærit: neque quo signa ferantur, neque quam in partem quisque conveniat, provident. Alius jam capta castra pronuntiat: alius, deleto exercitu atque Imperatore, victores barbaros venisse contendit: plerique novas sibi ex loco religiones fingunt, Cottæque & Titurii calamitatem, qui in eodem occiderint castello, ante oculos ponunt. Tali timore omnibus perterritis, confirmatur opinio barbaris, ut ex captivo audierant, nullum esse intus præsidium: perrumpere nituntur, seque ipsi adhortantur, ne tantam fortunam ex manibus dimittant. XXXVII. Erat æger in præsidio relictus P. Sextius Baculus, [4] qui primum pilum apud Cæsarem duxerat, cujus mentionem superioribus præliis fecimus: ac diem jam V cibo caruerat. Hic diffisus suæ ac omnium saluti, inermis ex tabernaculo prodit: videt imminere hostes, atque in summo esse rem discrimine: capit arma a proximis, atque in porta consistit. [5] Sequuntur hunc centuriones ejus cohortis quæ in statione erat. Paulisper prælium una sustinent: relinquit animus Sextium gravibus acceptis vulneribus: ægre per manus tractus, servatur. Hoc spatio interposito, reliqui sese confirmant, tantum ut in munitionibus consistere audeant, speciemque defensorum præbeant. XXXVIII. Interim confecta frumentatione, milites nostri clamorem exaudiunt, præcurrunt equites, quanto res sit in periculo, cognoscunt. Hic vero nulla munitio est, quæ perterritos recipiat. Modo conscripti, atque usus militaris imperiti, ad tribunum mil. centurionesque ora convertunt: quid ab his præcipiatur, exspectant. Nemo est tam fortis, quin rei novitate perturbetur. Barbari signa procul conspicati, ab oppugnatio-

Notæ.

1. *Decumana.*] Decumana porta, ut refert Vegetius, ab hostibus aversa, portæ Prætoriæ opposita, qua milites, si qui deliquerant, ad pœnam rapiebantur.

2. *Ut qui sub vallo tenderent mercatores.*]

Hic Dolopum manus, hic sævus tendebat Achilles.

Virgil. Æneid. 1. Hinc porro videtur Romanis non fuisse permistos in castris mercatores cum militibus; sed contra castra, unde receptum in castra habebant, si quid esset novi.

3. *Ægre nostri portas tuentur.*] Portis enim non erat objecta fossa, ut locis aliis castrorum, sed planus ad illas erat aditus.

4. *Qui primum pilum.*] Qui primus Triariorum Centurio, sive Triariorum Manipulo in prima cohorte præerat, reliquos omnes Centuriones dignitate præcedebat, consiliique particeps fiebat, & Primopilus dicebatur.

5. *Sequuntur hunc centuriones ejus cohortis quæ in statione erat.*] Non enim, ut nunc, vigili uni aut alteri extra castra constituto salus universorum credebatur; sed tota cohors ante portas stabat, quæ a stando jamjam pugnaturæ similis, in statione esse dicebatur.

gnatione desistunt, rediisse primo legiones credunt, quas longius discessisse ex captivis cognoverant. Postea, despecta paucitate, ex omnibus partibus impetum faciunt. XXXIX. Calones in proximum tumulum procurrunt: hinc celeriter dejecti, se in signa [1] manipulosque conjiciunt: eo magis timidos perterrent milites. Alii, [2] cuneo facto ut celeriter perrumpant, censent: quoniam tam propinqua sint castra, etsi pars aliqua circumventa ceciderit, at reliquos servari posse confidunt. Alii ut in jugo consistant, atque eundem omnes ferant casum. Hoc veteres non probant milites, quos sub vexillo una profectos docuimus. Itaque, inter se cohortati, duce C. Trebonio equite Rom. qui eis erat præpositus, per medios hostes perrumpunt, incolumesque ad unum in castra perveniunt omnes. Hos subsecuti calones equitesque, eodem impetu, militum virtute servantur. At ii, qui in jugo constiterant, nullo etiam nunc usu rei militaris [percepto] neque in eo, quod probaverant, consilio permanere, ut se loco superiore defenderent, neque eam, quam profuisse aliis vim, celeritatemque viderant, imitari potuerunt: sed se in castra recipere conati, iniquum in locum demiserunt. Centuriones, quorum nonnulli [3] ex inferioribus ordinibus reliquarum legionum, causa virtutis, in superiores erant ordines hujus legionis transducti, ne ante partam rei militaris laudem amitterent, fortissime pugnantes conciderunt: militum pars horum virtute summotis hostibus, præter spem incolumis in castra pervenit: pars a barbaris circumventa periit. XL. Germani desperata expugnatione castrorum, quod nostros jam constitisse in munitionibus videbant, cum ea præda quam in silvis deposuerant, trans Rhenum sese receperunt: ac tantus fuit etiam post discessum hostium terror, ut ea nocte, quum C. Volusenus missus, cum equitatu ad castra venisset, fidem non faceret adesse cum incolumi Cæsarem exercitu. Sic omnium animos timor præoccupaverat, ut, pene alienata mente, deletis omnibus copiis, equitatum tantum se ex fuga recepisse dicerent, neque incolumi exercitu, Germanos castra oppugnaturos fuisse contenderent: quem timorem Cæsaris adventus sustulit. XLI. Reversus ille, eventus belli non ignarus, unum, quod cohortes ex statione & præsidio essent emissæ, questus, [4] ne minimo quidem casu locum relinqui debuisse, multum fortunam in repentino hostium adventu potuisse judicavit: multo etiam amplius, quod pene ab ipso

NOTÆ.

1. *Manipulosque.*] Singuli manipuli binos habebant Centuriones. Itaque manipulus major erat centuria, ut constat ex A. Gellio.

2. *Cuneo facto.*] Cuneus dicebatur acies figuram habens cunei, quam Veget. lib. III. cap. XIX. dicit milites appellasse caput porcinum. Adversariorum ordines perrumpebat; nam in unum locum a pluribus tela conjiciebantur.

3. *Ex inferioribus ordinibus.*] Lente ex inferioribus ordinibus promovebantur ad primos, nisi virtute excellenti, aut forti facto derepente fuissent nobilitati.

4. *Ne minimo quidem casu, &c.*] Vel hic solus locus probat Cæsarem dandi casu uti in u desinente, quod Gellius lib. IV. cap. XVI. dicit; sed locus non unus est.

ipso vallo, portisque castrorum barbaros avertissent. Quarum omnium rerum maxime admirandum videbatur, quod Germani, qui eo consilio Rhenum transierant, ut Ambiorigis fines depopularentur, ad castra Romanorum delati, optatissimum Ambiorigi beneficium obtulerant. XLII. Cæsar ad vexandos rursus hostes profectus, magno coacto numero ex finitimis civitatibus, in omnes partes dimittit. Omnes vici, atque omnia ædificia quæ quisque conspexerat, incendebantur: præda ex omnibus locis agebatur: frumenta non solum a tanta multitudine jumentorum atque hominum consumebantur, sed etiam anni tempore atque imbribus procubuerant: ut si qui etiam in præsentia se occultassent, tamen iis deducto exercitu, rerum omnium inopia pereundum videretur. Ac sæpe in eum locum ventum est, tanto in omnes partes diviso equitatu, ut non modo visum ab se Ambiorigem in fuga captivi, sed nec plane etiam abisse ex conspectu conterenderent: ut spe consequendi illata, atque infinito labore suscepto, qui se summam a Cæsare gratiam inituros putarent, pene naturam studio vincerent, semperque paullum ad summam felicitatem defuisse videretur: atque ille latebris ac silvis aut saltibus se eriperet, & noctu occultatus, alias regiones partesque peteret, non majore equitum præsidio, quam IV, quibus solis vitam suam committere audebat. XLIII. Tali modo vastatis regionibus, exercitum Cæsar, [1] duarum cohortium damno, [2] Durocortorum Rhemorum reducit: concilioque in eum locum Galliæ indicto, de conjuratione Senonum & Carnutum quæstionem habere instituit: & de Accone, qui princeps ejus consilii fuerat, graviore sententia pronunciata, [3] more majorum supplicium sumpsit. Nonnulli, judicium veriti, profugerunt: [4] quibus quum aqua atque igni interdixisset, II legiones ad fines Trevirorum, II in Lingonibus, IV reliquas in Senonum finibus [5] Agendici in hibernis collocavit: frumentoque exercitui proviso, ut instituerat, in Italiam ad conventus agendos profectus est.

NOTÆ.

1. *Duarum cohortium damno.*] Omissis duabus cohortibus a Sicambris interfectis.

2. *Durocortorum.*] Rhemorum est metropolis, *Rheims.*

3. *More majorum supplicium sumpsit.*] Dubium an more Gallorum, an Romanorum supplicio affecerit. Si Romanorum more; ut Guturvatum puniendum curavit, qui virgis cæsus, deinde securi percussus fuit.

4. *Quibus quum aqua atque igni interdixisset.*] Sine aqua & igne vita coli non potest, quia hæ duæ res vitam maxime continent. Aqua igitur & igne interdicere, idem est ac ne quis alicubi vivat prohibere; itaque ipsi alio migrandum statuere. Ovidius libro I v. Fastorum.

An quod in his vita causa est, hac perdidit exul?

5. *Agendici.*] Agedincum reponendum est. Metropolis Senonum ad Icaunam fluvium, *Ione.*

LIBER

LIBER VII.

ARGUMENTUM.

Hoc libro totius fere Galliæ defectio describitur: atque inde bellum contra Vercingetorigem Gallorum regem: quo Vellaunodunum, Noviodunum deditur: Genabum & Avaricum vi expugnatur a Cæsare: frustra magnoque Romanorum periculo Gergovia obsidetur: tandem apud Alexiam summis viribus pugnatur: qua pugna & oppidum & Vercingetorix capitur.

I. QUieta Gallia, Cæsar, ut constituerat, in Italiam ad [1] conventus agendos proficiscitur: ubi agnoscit de [2] P. Clodii cæde: de [3] Senatusque consulto certior factus, ut omnes Italiæ juniores [4] conjurarent, delectum tota [5] provincia habere instituit. Eæ res in Galliam transalpinam celeriter perferuntur. Addunt ipsi & affingunt rumoribus Galli, quod res poscere videbatur: [6] retineri urbano motu Cæsarem, neque in tantis dissensionibus ad exercitum venire posse. Hac impulsi occasione, qui jam ante se populi R. imperio subjectos dolerent, liberius atque au-

NOTÆ.

1. *Conventus agendos.*] Conventus agebantur, ut jurisdictioni daretur opera; quod hieme fiebat, cum militia fuerat æstas transacta. Sed non eo animo Cæsar fuerat in Italiam profectus, verum ut proxime urbem suas res facilius curare posset.

2. *P. Clodii.*] Clodius nobilissimus idem & audacissimus post multa in Rep. male gesta, tandem a T. Annio Milone, cum quo longas simultates exercuerat, in via Appia interfectus est. Inde ingentes in Rep. turbæ, orationemque pro Milone inimici sui interfectore Cicero habuit, nec minus ob id factum in exilium pulsus est Milo.

3. *Senatusque consulto.*] Asconius Pedianus in argumento in orationem Ciceronis pro Milone, historiam hanc explicat, ubi scribit tantum fuisse in urbe tumultum propter Clodii cædem & Milonis factionem, ut Senatusconsultum factum sit, ut Interrex & tribuni pleb. & Cn. Pompeius qui pro consule ad urbem erat, viderent ne quid Resp. detrimenti caperet, delectusque tota Italia haberentur.

4. *Conjurarent.*] Conjuratio dicebatur, cum quia singulos interrogare non vacabat, duobus prolatis vexillis, altero roseo, quo pedites, altero cæruleo, quo equites, dicebatur: Qui vult Remp. salvam, me sequatur. Tum qui convenerant, conjurabant, id est, simul jurabant. Quare dicebatur ista militia, conjuratio. Nec fieri licebat nisi in bello Italico, vel Gallico. De sacramento porro militari est supradictum.

5. *Delectum tota provincia habere instituit.*] Nempe Gallia cisalpina, quæ cum Illyrico adjuncto, per legem Vatiniam fuit ab initio Cæsaris provincia; postea enim per Senatum Galliam comatam obtinuerat.

6. *Retineri urbano motu Cæsarem.*] Plutarchus in Cæsare testatur, si paulo post, implicito jam civili bello Cæsare, rem aggressus esset Vercingentorix; non minorem fuisse futurum in Italia metum, quam in Cimbrorum fuisset adventu.

dacius de bello consilia inire incipiunt. Indictis inter se principes Galliæ conciliis, silvestribus ac remotis locis, queruntur de Acconis morte: hunc casum ad ipsos recidere posse demonstrant: miserantur communem Galliæ fortunam: omnibus pollicitationibus ac præmiis depoſcunt, qui belli initium faciant, & sui capitis periculo Galliam in libertatem vindicent. Ejus in primis rationem habendam esse dicunt, prius quam eorum clandestina consilia efferantur, ut Cæsar ab exercitu intercludatur. Id esse facile, quod neque legiones, absente Imperatore, audeant ex hibernis egredi, neque Imperator sine præsidio ad legiones pervenire possit. Postremo in acie præstare interfici, quam non veterem belli gloriam, libertatemque, quam a majoribus acceperint, recuperare. II. His rebus agitatis, profitentur Carnutes, se nullum periculum communis salutis caussa recusare: principesque se ex omnibus bellum facturos pollicentur: & quoniam in præsentia [1] obsidibus cavere inter se non possent, ne res efferatur, ut jurejurando ac fide sanciatur, petunt, collatis militaribus signis, quo more eorum gravissimæ cærimoniæ continentur, ne facto initio belli, a reliquis deserantur. Tunc collaudatis Carnutibus, dato jurejurando ab omnibus qui aderant, tempore ejus rei constituto, ab concilio discedituur. III. Ubi ea dies venit, Carnutes, Cotuato & Conetoduno ducibus, desperatis hominibus, [2] Genabum dato signo concurrunt: civesque Romanos, qui negotiandi caussa ibi constiterant, in iis C. Fusium Cottam, honestum equitem Romanum, qui rei frumentariæ, jussu Cæsaris præerat, interficiunt, bonaque eorum diripiunt. Celeriter ad omnes Galliæ civitates fama perfertur. Nam ubi major atque illustrior incidit res, [3] clamore per agros regionesque significant: hunc alii deinceps excipiunt, & proximis tradunt, ut tunc accidit. Nam quæ Genabi oriente Sole gesta essent, ante

Notæ.

1. *Obsidibus cavere, &c.*] Utrique enim parti, ab altera ne desereretur, cavendum erat, atque ita satisfaciendum simul & satis accipiendum. Quod obsidibus fuisset effectum, nisi metus Romanorum imminentium cervicibus obstitisset.

2. *Genabum.*] Genabum, *Orleans*, teste Aimoino, qui Roberti regis Francorum tempore floruit. Æthicus in Itinerario ponit Genabum inter Lutetiam & Bribodorum, *Briare*, a Bribodoro distans XXXVII millibus passuum, a Lutetia XLVIII. Tabula Pentingeriana Genabum inter Cæsarodunum & Brivodurum seu Bribodorum ponit, qui situs cum mensuris itinerum conjunctus, docet esse, *Orleans*. Giemacum, *Gien*, non potest esse; nam ad Senones pertinet, cum sit Antissiodorensis diœcesis; Aureliani vero, ut videtur, erant Carnutes. A quo nomen, quod habet, invenerit, non satis constat. Forte ab Aureliano Imperatore restitutore. In notitiis veteribus, quarum vetustissimæ Honorio imperante descriptæ, civitas Aurelianorum appellatur.

3. *Clamore per agros.*] Ejusmodi fere fuerunt apud Persas, ut scripsit Cleomedes, cujus habetur liber Græce Latineque Burdegalæ impressus, de circulis cælestibus. Ait enim dispositis per stationes a Susis Athenas usque, cum Persarum rex bellum inferret Græciæ, & voce per ejusmodi homines susceptа, tanta celeritate istam vocem fuisse perlatam, ut horis XLVIII e Græcia in Persas pervenerit. Idem fere habet Diodorus in rebus gestis Eumenis, eodem invento quosdam Persarum, qui XXX dierum spatio abessent, eodem die quo res gesta erat, cognovisse.

ante primam confectam vigiliam in finibus Arvernorum audita sunt: [1] quod spatium est millium passuum circiter CLX. IV. Simili ratione ibi Vercingetorix Celtilli filius Arvernus, summæ potentiæ adolescens, cujus pater principatum Galliæ totius obtinuerat, & ob eam causam quod regnum appetebat, ab civitate erat interfectus, convocatis suis clientibus, facile eos incendit. Cognito ejus consilio, ad arma concurritur. Ab Gabanitione patruo suo, reliquisque principibus, qui hanc tentandam fortunam non existimabant, expellitur ex oppido [2] Gergovia. Non tamen desistit, atque in agris habet delectum egentium ac perditorum. Hac coacta manu, quoscumque adit ex civitate, in suam sententiam perducit. Hortatur ut communis libertatis causa arma capiant: magnisque coactis copiis, adversarios suos, a quibus paullo ante erat ejectus, expellit ex civitate. Rex ab suis appellatur: dimittit quoquoversus legationes: obtestatur ut in fide maneant. Celeriter sibi Senones, Parisios, Pictones, [3] Cadurcos, Turones, [4] Aulercos, [5] Lemovices, Andes, reliquosque omnes qui Oceanum attingunt, adjungit. Omnium consensu ad eum defertur imperium. Qua oblata potestate, omnibus iis civitatibus obsides imperat. Certum numerum militum celeriter ad se adduci jubet. Armorum quantum quæque civitas domi, quodque ante tempus efficiat, constituit. In primis equitatui studet. Summæ diligentiæ summam imperii severitatem addit: magnitudine supplicii dubitantes cogit. Nam majore commisso delicto, igni atque omnibus tormentis necat: leviore de causa, auribus desectis, aut [a] singulis effossis oculis, domum remittit, ut sint reliquis documento, & magnitudine pœnæ perterreant alios. V. His suppliciis celeriter coacto exercitu, Lucterium Cadurcum summæ hominem audaciæ cum parte copiarum in [6] Ruthenos mittit: ipse in Bituriges proficiscitur.

INTERPRETATIO.

a *Uno oculo effosso.*

NOTÆ.

1. *Quod spatium est millium passuum circiter* CLX.] Nos spatia locorum leucis fere metimur, quæ singulæ horæ astronomicæ spatio circiter confici solent. Quæritur quot milliaria antiqua sive Romana leucam nostram impleant: & vulgo tria ad nostram leucam requiruntur. Arbitror errare, quod Italica hujus temporis milliaria eadem esse atque antiqua putant. Antonini habemus Itinerarium, unde satis intelligitur illa milliaria his fuisse minora. Accedunt & lapides multis in locis positi, ubi singula milliaria inscriptæ columnæ distinguunt, quæ qui emensi sunt, non dubitant quatuor ejusmodi milliaribus leucam nostram constare.

2. *Gergovia.*] Urbs, quæ prope Clarummontem, cujus etiam ruinæ visuntur. Olim erat Arvernorum primaria, nunc nomen retinet, *Gergoie*. Sidonius Arvernus Clarummontem vocat: *Oppidum & municipium Arvernum non procul a veteri Gergovia.*

3. *Cadurcos.*] Cadurci, *Ceux de Quercy.*

4. *Aulercos.*] Aulercorum triplex est genus, Cenomani, *ceux du Mans*, Alii Eburovices, *ceux d'Evreux*, Alii Diablintes, supra vel infra Venetos.

5. *Lemovices.*] Non sunt ii qui Cadurcis sunt finitimi, sed in Armorica. Lemovices enim sunt duplices, Armorici & Aquitani. Priores conjectura est non levis esse, *Leon*; posteriores, *Limosins.*

6. *Ruthenos.*] Rutheni, *Roüergue.* De cæteris populis supra dictum.

ciſcitur. Ejus adventu Bituriges ad Æduos, quorum erant in fide, legatos mittunt ſubſidium rogatum, quo facilius hoſtium copias ſuſtinere poſſint. Ædui de conſilio legatorum, quos Cæſar ad exercitum reliquerat, copias equitatus peditatuſque ſubſidio Biturigibus mittunt: qui quum ac flumen Ligerim veniſſent, quod Bituriges ab Æduis dividit, paucos dies ibi morati, neque flumen tranſire auſi, domum revertunt: legatiſque noſtris renuntiant, ſe Biturigum perfidiam veritos revertiſſe: quibus id conſilii fuiſſe cognoverint, ut ſi flumen tranſiſſent, una ex parte [a] ipſi, altera Arverni ſe circumſiſterent. Id eane de cauſſa, quam legatis pronuntiarunt, an perfidia adducti fecerint, quod nihil nobis conſtat, non videtur pro certo eſſe ponendum. Biturige eorum diſceſſu ſtatim ſe cum Arvernis conjungunt. VI. His rebus in Italiam Cæſari nuntiatis, quum jam ille virtute Cn. Pompeii urbanas res commodiorem in ſtatum perveniſſe intelligeret, in tranſalpinam Galliam profectus eſt. Eo quum veniſſet, magna difficultate afficiebatur, qua ratione ad exercitum pervenire poſſet. Nam ſi legiones in provinciam accerſeret, ſe abſente in itinere prælio dimicaturas intelligebat: ſi ipſe ad exercitum contenderet, ne iis quidem, qui eo tempore pacati viderentur, ſuam ſalutem recte committi videbat. VII. Interim Lucterius Cadurcus in Ruthenos miſſus, eam civitatem Arvernis conciliat. Progreſſus in [1] Nitiobriges & [2] Gabalos, ab utriſque obſides accipit: & magna coacta manu, in provinciam [3] Narbonem verſus, eruptionem facere contendit. Qua re nuntiata, Cæſar omnibus conſiliis antevertendum exiſtimavit, ut Narbonem proficiſceretur. Eo quum veniſſet, timentes confirmat, præſidia in [4] Ruthenis Provincialibus, [5] Volcis Arecomicis, Toloſatibus, circumque Narbonem, quæ loca erant hoſtibus finitima, conſtituit: partem copiarum ex provincia, [6] ſupplementumque quod ex Italia adduxerat, in [7] Helvios, qui fines Arvernorum contingunt,

INTERPRETATIO.

a *Bituriges.*

NOTÆ.

1. *Nitiobriges.*] Quorum caput Ptolemæo Aginnum, *Agen.*

2. *Gabalos.*] Gabali, *ceux de Givaudan*, quorum caput Anderitum eſt Ptolemæo.

3. *Narbonem verſus.*] De Narbone ſupra. Hic vero notandum, in aureo illo latinitatis puræ ſæculo, numquam aliter dici licuiſſe, quam poſtpoſito *verſus*. Narbonem verſus, non verſus Narbonem. Sequiori ætate aliter viſum.

4. *Ruthenis Provincialibus.*] Deleo virgulam, ut iidem ſint Rutheni qui Provinciales. Erat enim quædam pars Ruthenorum ſub imperio pop. Rom. atque adeo Provincialis, quos Plinius in Gallia Narbonenſi collocat.

5. *Volcis Arecomicis.*] Volcæ Arecomici, *ceux d'Uſez & de Niſmes.* ex Plinio qui Nemauſum vocat Arecomicorum.

6. *Supplementumque quod ex Italia adduxerat.*] Supra enim dixerat: Delectum tota Italia habere inſtituit.

7. *Helvios.*] Helvii, qui ad Scaligerum uſque pro Albigenſibus habiti ſunt, jam agnoſcuntur eſſe *Vivarais.* Albigenſes enim ad Tarnem fluvium ſunt in Aquitania: Helvii autem ad Rhodanum. Alba Helvorum Plinio dicitur. In notitiis veteribus provinciæ Viennenſis civitatum, civitas Albenſium Vivaris, Concilio Epaonenſi adfuit Epiſcopus civitatis Albenſium Venantius. In codice Pithœano eſt, *ſive Vivarienſis.* Ille ipſe Venantius eſt in Synodo conſenſu Theodeberti regis in

guſt, convenire jubet. VIII. His rebus comparatis, repreſſo jam Lucterio, & remoto, quod [1] intrare intra præſidia periculoſum putabat, in Helvios proficiſcitur. Etſi mons [2] Cebenna, qui Arvernos ab Helviis diſcludit, duriſſimo tempore anni, altiſſima nive iter impediebat: tamen diſcuſſa nive VI in altitudinem pedum, atque ita viis patefactis, ſummo militum labore ad fines Arvernorum pervenit. Quibus oppreſſis inopinantibus, quod ſe Cebenna, ut muro, munitos exiſtimabant, ac ne ſingulari quidem homini unquam eo tempore anni ſemitæ patuerant, equitibus imperat, ut, quam latiſſime poſſent, vagentur, & quam maximum hoſtibus terrorem inferant. Celeriter hæc fama ac nuntiis ad Vercingetorigem perferuntur: quem perterriti omnes Arverni circumſiſtunt, atque obſecrant, ut ſuis fortunis conſulat, neu ſe ab hoſtibus diripi patiatur, præſertim quum videat omne ad ſe bellum tranſlatum. Quorum ille precibus permotus, caſtra ex Bitugiribus movet, in Arvernos verſus. IX. At Cæſar biduum in iis locis moratus, quod hæc de Vercingetorige uſu ventura, opinione præceperat, per cauſſam ſupplementi equitatuſque cogendi, ab exercitu diſcedit: Brutum adoleſcentem iis copiis præficit: hunc monet, ut in omnes partes equites quam latiſſime pervagentur: daturum ſe operam, ne longius triduo ab caſtris abſit. His conſtitutis rebus, ſuis inopinantibus, qua maximis poteſt itineribus [3] Viennam pervenit. Ibi nactus recentem equitatum, quem multis ante diebus eo præmiſerat, neque diurno, neque nocturno itinere intermiſſo, per fines Æduorum in Lingones contendit, ubi II legiones hiemabant, ut ſi quid etiam de ſua ſalute ab Æduis iniretur conſilii, celeritate præcurreret. Eo quum perveniſſet, ad reliquas legiones mittit, priuſque in unum locum omnes cogit, quam de ejus adventu Arvernis nuntiari poſſet. Hac re cognita, Vercingetorix rurſus in Bituriges exercitum reducit, atque inde profectus [Gergoviam] [4] Boiorum oppidum, quos ibi Helvetico prælio victos Cæſar collocaverat, Æduiſque attribuerat, oppugnare inſtituit. X. Magnam hæc res Cæſari difficultatem ad conſilium capiendum afferebat, ſi reliquam partem hiemis uno in loco legiones contineret, ne, ſtipendiariis Æduo-

NOTÆ.

in urbe Arverna habita, poſt conſulatum Paulini Junioris, ubi dicitur Epiſcopus eccleſiæ Vivarienſis. Sed Cæſar non ſcribit illos Helvios extra provinciam eſſe. Nec erant revera, ut viſum eſt Scaligero, qui ea in re erravit deceptus a Strabone, qui XIV gentibus inter Garumnam Ligerimque poſitis, Helvios quoque annumerat lib. IV. Geograph.

1. *Intrare intra præſidia periculoſum putabat.*] Id eſt, in loca irrumpere, quæ præſidiis Romanorum tenebantur, id eſt in Volcas Arecomicos, & Tectoſages, Natbonenſes, &c.

2. *Cebenna.*] *Les Cevennes.* Dicendum ſic, non Gebenna, a Rhodano per Vellavos Gabaloſque & Arvennos ad Garumnam uſque promittitur, quos, ut Cadurcos Ruthenoſque dividit in ſuperiores & inferiores, quæ per Arvernos, dicitur, *Montagnes d'Auvergne.*

3. *Viennam.*] Vienna Metropolis Allobrogum, *Vienne en Dauphiné.*

4. *Boiorum.*] Boii qui fuerint haud facile dictu eſt. Putarim illos eſſe qui Ligerim & Elaver inter ſunt poſiti, ubi eſt urbs Molinenſis, quæ Æduenſis diœceſeos hodieque eſt.

Æduorum expugnatis, cuncta Gallia deficeret, quod nullum in eo amicis præsidium videretur positum esse: sin maturius ex hibernis educeret, ne ab re frumentaria duris subvectionibus laboraret. Præstare visum est tamen omnes difficultates perpeti, quam, tanta contumelia accepta, omnium suorum voluntates alienare. Itaque cohortatus Æduos de supportando commeatu, præmittit ad Boios, qui de suo adventu doceant, hortenturque ut in fide maneant, atque hostium impetum magno animo sustineant. Duabus Agendici legionibus, atque impedimentis totius exercitus relictis, ad Boios proficiscitur. XI. Altero die quum ad oppidum Senonum [1] Vellaunodunum venisset, ne quem post se hostem relinqueret, quo expeditiore re frumentaria uteretur, oppugnare instituit. Idque biduo circumvallavit: tertio die missis ex oppido legatis de deditione, arma proferri, jumenta produci, DC obsides dari jubet. Ea qui conficeret, C. Trebonium legatum relinquit. Ipse, ut quam primum iter faceret, Genabum Carnutum proficiscitur: qui tunc primum, allato nuntio de oppugnatione Vellaunoduni, quum longius eam rem ductum iri existimarent, præsidium Genabi tuendi caussa, quod eo mitterent, comparabant. Huc biduo Cæsar pervenit: & castris ante oppidum positis, diei tempore exclusus, in posterum oppugnationem differt: quæque ad eam rem usui sint, militibus imperat: & quod oppidum Genabum pons fluminis Ligeris continebat, veritus ne noctu ex oppido profugerent, II legiones in armis excubare jubet. Genabenses paullo ante mediam noctem silentio ex oppido egressi, flumen transire cœperunt. Qua re per exploratores nuntiata, Cæsar legiones, quas expeditas esse jusserat, [2] portis incensis, intromittit, atque oppido potitur, [3] perpaucis ex hostium numero desideratis, quin cuncti caperentur, quod pontis atque itinerum angustiæ multitudinis fugam intercluserant. Oppidum diripit, atque incendit: prædam militibus donat: exercitum Ligerim transducit, atque in Biturigum fines pervenit. XII. Vercingetorix ubi de Cæsaris adventu cognovit,

NOTÆ.

1. *Vellaunodunum.*] Alii Castrum Nantonis, alii Montargisium suspicantur. Sed Castrum Nantonis, *Chasteau Landon*, multo propius est Agedinco quam Aurelianis. Montargisium vero est novum oppidum, in quo diu versatus nullum reperi antiquitatis vestigium quod CCCC annos superet. Est in molli clivo Amphitheatrum quod Montargisio leucis abest quatuor, Scenam Veri appellant, *Scenevière*, juxtaque, imo paulo infra, urbis cujusdam inventæ reliquiæ, cum nobilis illa fossa facta est, quæ Ligeris fluminis aquam cum Lupia fluvio committit, nempe mœnia insolitæ latitudinis, non in uno quidem loco, sed in diversis posita, ut ex interposito inter illas reliquias spatio urbis magnitudo possit conjici. Nec procul inde parietinæ, sub quibus peramplum hypogæum, unde eruuntur numismata vetera M. Aurelii Veri, & ejus uxoris Faustinæ, itemque Gordiani, Constantii, & Constantini Imperatorum effigiem habentia. Facile ex situ adducor ut credam ibi fuisse Vellaunodunum; est enim locus inter Agedincum Senonum & Genabum Carnutum, sive Aurelianos.

2. *Portis incensis.*] Portæ enim illo tempore non habebant objectam fossam, ut nunc habent, & ad eas erat facilis extrinsecus aditus.

3. *Perpaucis ex hostium numero, &c.*] Eutropius elapsos tantum esse LXXX narrat.

gnovit, oppugnatione desistit, atque obviam Cæsari proficiscitur. Ille oppidum Biturigum positum in via [1] Noviodunum oppugnare instituerat. Quo ex oppido quum legati ad eum venissent oratum ut sibi ignosceret, suæque vitæ consuleret; ut celeritate reliquas res conficeret, qua pleraque erat consecutus, arma proferri, equos produci, obsides dari jubet. Parte jam obsidum transdita, quum reliqua administrarentur, centurionibus & paucis militibus intromissis, qui arma jumentaque conquirerent, equitatus hostium procul visus est, qui agmen Vercingetorigis antecesserat: quem simul atque oppidani conspexerunt, atque in spem auxilii venerunt, clamore sublato, arma capere, portas claudere, murum complere cœperunt. Centuriones in oppido, quum ex significatione Gallorum novi aliquid ab iis iniri consilii intellexissent, gladiis districtis portas occupaverunt, suosque omnes incolumes receperunt. XIII. Cæsar ex castris equitatum educi jubet, prœliumque equestre committit. Laborantibus jam suis Germanos equites circiter CD submittit, quos ab initio secum habere instituerat. Eorum impetum Galli sustinere non potuerunt: atque in fugam conjecti, multis amissis, sese ad agmen receperunt. Quibus profligatis, rursus oppidani perterriti, comprehensos eos, quorum opera plebem concitatam existimabant, ad Cæsarem perduxerunt, seseque ei dediderunt. Quibus rebus confectis, Cæsar ad oppidum [2] Avaricum, quod erat maximum munitissimumque in finibus Biturigum, atque agri fertilissima regione, profectus est: quod eo oppido recepto, civitatem Biturigum se in potestatem redacturum confidebat. XIV. Vercingetorix tot continuis incommodis Vellaunoduni, Genabi, Novioduni acceptis, suos ad concilium convocat: docet longe alia ratione esse bellum gerendum, atque antea sit gestum: [3] omnibus modis huic rei studendum, ut pabulatione & commeatu Romani prohibeantur. Id esse facile, quod equitatu ipsi abundent, & [4] quod anni tempore subleventur: pabulum secari non posse: necessario dispersos hostes ex ædificiis petere: hos omnes quotidie ab equitibus deleri posse. Præterea, salutis caussa, rei familiaris commoda negligenda: vicos

NOTÆ.

1. *Noviodunum.*] *Neuvy sur Baranjon*, inter Albiniacum & Virzionem.

2. *Avaricum.*] *Bourges en Berry*, quod indicat Itinerarium Antonini, qui inter Argantomagum, *Argenton*, & Tincontium, *Xaincoins*, collocat Avaricum; item quod Avaro nomen est fluminis, unde dictum Avaricum, quod Orosius, historiam hanc ubi narrat, Biturigam appellat. Omnes autem propemodum metropoles sui nomina populi acceperunt. Biturigam item appellant Gregorius Turonensis & Aimoinus. Denique quod talis adhuc situs agnoscitur, qualis hic a Cæsare describitur.

3. *Omnibus modis huic rei studendum.*] Vt enim monet Veget. lib. III. cap. III. *In omni expeditione unum & maximum telum, ut tibi sufficiat victus, hostes frangat inopia. Item quicquid in pecore, vel quacumque fruge vinoque hostis inferens bellum ad victum suum, poterit occupare, non solum admonitis per edita possessoribus, sed etiam coactis per electos perscrutatores ad castella idonea & armatorum firmata præsidiis, vel ad tutissimas conferendum est civitates.*

4. *Quod anni tempore subleventur.*] Hiberno scilicet, cum Galli pabulum conditum in ædificiis habeant, Romani non habeant.

vicos atque ædificia incendi oportere, hoc ſpatio [a Boia] quoquoverſus; quo pabulandi cauſſa adire poſſe videantur. Harum ipſis rerum copiam ſuppetere, quod, quorum in finibus bellum geratur, eorum opibus ſubleventur. Romanos aut inopiam non laturos, aut magno cum periculo longius a caſtris progreſſuros: neque intereſſe, ipſoſne interficiant, impedimentiſve exuant, quibus amiſſis bellum geri non poſſit. Præterea oppida incendi oportere, quæ non munitione & loci natura ab omni ſint periculo tuta, neu ſuis ſint ad detrectandam militiam receptacula, neu Romanis propoſita ad copiam commeatus, prædamque tollendam. Hæc ſi gravia aut acerba videantur, multo illa gravius æſtimari debere, liberos, conjuges in ſervitutem abſtrahi, ipſos interfici, quæ ſit neceſſe accidere victis. XV. Omnium conſenſu hæc ſententia probata, uno die amplius XX urbes Biturigum incenduntur. Hoc idem fit in reliquis civitatibus. In omnibus partibus incendia conſpiciuntur: quæ etſi magno cum dolore omnes ferebant, tamen hoc ſibi ſolatii proponebant, quod ſe, prope explorata victoria, celeriter amiſſa recuperaturos confidebant. Deliberatur de Avarico in communi concilio, incendi placeret, an defendi. Procumbunt Gallis omnibus ad pedes Bituriges, ne pulcherrimam prope totius Galliæ urbem, quæ & præſidio & ornamento ſit civitati, ſuis manibus ſuccendere cogerentur: facile ſe loci natura defenſuros dicunt, quod prope ex omnibus partibus [1] flumine & palude circumdata, unum habeat & peranguſtum aditum. Datur petentibus venia, diſſuadente primo Vercingetorige, poſt concedente, & precibus ipſorum, & miſericordia vulgi. Defenſores idonei oppido deliguntur. XVI. Vercingetorix minoribus Cæſarem itineribus ſubſequitur, & locum caſtris deligit, paludibus ſilviſque munitum, ab Avarico longe millia paſſuum XV. Ibi per certos exploratores in ſingula diei tempora quæ ad Avaricum agerentur, cognoſcebat; & quid fieri vellet, imperabat: omnes noſtras pabulationes frumentationeſque obſervabat, diſperſoſque, quum longius neceſſario procederent, adoriebatur, magnoque incommodo afficiebat: etſi quantum ratione provideri poterat, ab noſtris occurrebatur, ut incertis temporibus diverſiſque itineribus iretur. XVII. Caſtris ad eam partem oppidi poſitis, Cæſar, quæ intermiſſa a flumine & palude aditum, ut ſupra diximus, anguſtum habebat, aggerem apparare, vineas agere, turres duas conſtituere cœpit: nam circumvallare loci natura prohibebat. De re frumentaria Boios atque Æduos adhortari non deſtitit: quorum alteri, quod nullo ſtudio agebant, non multum adjuvabant: alteri non magnis facultatibus, quod civitas erat exigua & infirma, celeriter quod habuerunt, conſumpſerunt. Summa difficultate rei frumentariæ affecto exercitu, tenuitate Boiorum, indiligentia Æduorum, incendiis ædificiorum, uſque eo,

NOTÆ.

1. *Flumine & palude circumdata.*] Flumen Avaro eſt, unde urbi nomen. Eſt & palus qua parte vetus oppidum eſt.

eo, ut complures dies milites frumento caruerint, & pecore e longinquioribus vicis adacto, extremam famem sustentarent: nulla tamen vox est ab iis audita populi Rom. majestate & superioribus victoriis indigna. Quin etiam Cæsar, quum in opere singulas legiones appellaret, &, si acerbius inopiam ferrent, se dimissurum oppugnationem diceret: universi ab eo, ne id faceret, petebant: sic se complures annos illo imperante meruisse, ut nullam ignominiam acciperent, nunquam infecta re discederent: hoc se ignominiæ laturos loco, si inceptam oppugnationem reliquissent: præstare omnes perferre acerbitates, quam non civibus R. qui Genabi perfidia Gallorum interiissent, [1] parentarent. Hæc eadem centurionibus tribunisque milit. mandabant, ut per eos ad Cæsarem deferrentur. XVIII. Quum jam muro appropinquassent turres, ex captivis cognovit, Vercingetorigem consumpto pabulo castra movisse propius Avaricum, atque ipsum cum equitatu, expeditisque qui inter equites præliari consuessent, insidiarum caussa eo profectum, quo nostros postero die pabulatum venturos arbitrabatur. Quibus rebus cognitis, media nocte silentio profectus, ad hostium castra mane pervenit. Illi, celeriter per exploratores adventu Cæsaris cognito, carros impedimentaque sua [a] in arctiores silvas abdiderunt, copias omnes in loco edito atque aperto instruxerunt. Quare nuntiata, Cæsar celeriter sarcinas conferri, arma expediri jussit. XIX. Collis erat leniter ab infimo acclivis. Hunc ex omnibus fere partibus palus difficilis atque impedita cingebat, non latior pedibus L. Hoc se colle interruptis pontibus, Galli fiducia loci continebant; generatimque distributi in civitates, omnia vada ac saltus ejus paludis certis custodiis obtinebant, sic animo parati, ut, si eam paludem Romani perrumpere conarentur, [b] hæsitantes premerent ex loco superiore: ut qui propinquitatem loci viderent, paratos prope æquo Marte ad dimicandum existimarent: qui iniquitatem conditionis perspicerent, inani simulatione sese ostentare cognoscerent. Indignantes milites Cæsar, quod conspectum suum hostes ferre possent, tantulo spatio interjecto, & signum prælii exposcentes, edocet, quanto detrimento, & quot virorum fortium morte necesse esset constare victoriam: quos quum sic animo paratos videret, ut nullum pro sua laude periculum recusarent, summæ se iniquitatis condemnari debere, nisi eorum vitam sua salute habeat cariorem. Sic milites consolatus eodem die reducit in castra; reliquaque quæ ad oppugnationem oppidi pertinebant, administrare instituit. XX. Vercingetorix quum ad suos rediisset proditionis insimulatus, quod castra propius Romanos movisset, quod cum omni

INTERPRETATIO.

a *In densiores silvas absconderunt.* b *Hærentes* in luto.

NOTÆ.

1. *Parentarent.*] Est defunctis parentibus justa solvere. Et metaphorice, occisi parentis vel propinqui hominis ultionem persequi & pœnam reposcere.

omni equitatu discessisset, quod sine imperio tantas copias reliquisset, quod ejus discessu Romani tanta opportunitate & celeritate venissent: non hæc omnia fortuito aut sine consilio accidere potuisse: regnum illum Galliæ malle Cæsaris concessu, quam ipsorum habere beneficio. Tali modo accusatus ad hæc respondit: Quod castra movisset, factum inopia pabuli, etiam ipsis hortantibus: quod propius Romanos accessisset, persuasum loci opportunitate qui se ipsum munitione defenderet: equitum vero operam neque in loco palustri desiderari debuisse, & illic fuisse utilem, quo sint profecti: summam imperii se consulto nulli discedentem tradidisse, ne is multitudinis studio ad dimicandum impelleretur: cui rei propter animi mollitiem studere omnes videret, quod diutius laborem ferre non possent: Romani si casu intervenerint, fortunæ: si alicujus indicio vocati, huic habendam gratiam, quod & paucitatem eorum ex loco superiore cognoscere, & [1] virtutem despicere potuerint: qui dimicare non ausi, turpiter se in castra receperint. Imperium se a Cæsare per proditionem nullum desiderare, quod habere victoria posset, quæ jam esset ac omnibus Gallis explorata: quin etiam ipsis remittere, si sibi magis honorem tribuere, quam ab se salutem accipere videantur. Quod ut intelligatis, inquit, sincere a me pronuntiari, audite Romanos milites: producit servos quos in pabulatione paucis ante diebus exceperat, & fame vinculisque excruciaverat. Ii jam ante edocti, quæ interrogati pronuntiarent, milites se esse legionarios dicunt, fame & inopia adductos, clam ex castris exisse, si quid frumenti aut pecoris in agris reperire possent: simili omnem exercitum inopia premi, nec jam vires sufficere cujusquam, nec ferre operis laborem posse. Itaque statuisse Imperatorem, si nihil in oppugnatione oppidi profecisset, triduo exercitum deducere. Hæc a me, inquit Vercingetorix, beneficia habetis, quem proditionis insimulatis, cujus opera, sine vestro sanguine tantum exercitum victorem fame pene consumptum videtis: quem turpiter se ex hac fuga recipientem, ne qua civitas suis finibus recipiat, a me provisum est. XXI. Conclamat omnis multitudo, & [2] suo more armis concrepat, quod facere in eo consueverunt, cujus orationem approbant: summum esse Vercingetorigem ducem, nec de ejus fide dubitandum, nec majori ratione bellum administrari posse. Statuunt ut decem millia hominum delecta ex omnibus copiis in oppidum submittantur: nec solis Biturigibus communem salutem committendam censent, quod penes eos, si oppidum retinuissent, summam victoriæ constare intelligebant.

Desunt.

XXII. Sin-

NOTÆ.

1. *Virtutem despicere.*] Videtur hic ironice accipi pro timiditate.

2. *Suo more armis concrepat.*] Tacitus idem fere habet de Germanis: *Si displicuit sententia, fremitu aspernantur; sin placuit, frameas concutiunt.* A Gallis autem hæc consuetudo ad Romanos posterioribus temporibus pervenit, ut videtur apud Ammianum.

XXII. Singulari militum noſtrorum virtuti [a] conſilia cujuſque modi Gallorum occurrebant, ut eſt ſummæ genus ſolertiæ, atque ad omnia imitanda atque efficienda quæ ab quoque traduntur, aptiſſimum. [1] Nam & laqueis falces avertebant, quas quum deſtinaverant, tormentis introrſus reducebant, & [2] aggerem cuniculis ſubtrahebant, eo ſcientius, quod [3] apud eos magnæ ſunt ferrariæ, atque omne genus cuniculorum notum atque uſitatum eſt. [4] Totum autem murum ex omni parte turribus contabulaverant, atque has coriis intexerant: tum crebris diurnis nocturniſque eruptionibus, aut aggeri ignem inferebant, aut milites occupatos in opere adoriebantur: & noſtrarum turrium altitudinem, quantum has quotidianus agger expreſſerat, [5] commiſſis ſuarum turrium malis, adæquabant: & [6] apertos cuniculos præuſta & præacuta materia, & pice fervefacta, & maximi ponderis ſaxis morabantur, mœnibuſque appropinquare prohibebant. XXIII. Muris autem omnibus Gallicis hæc fere forma eſt: Trabes directæ perpetuæ in longitudinem, paribus intervallis, diſtantes inter ſe binos pedes, in ſolo collocantur. [7] Eæ revinciuntur introrſus, & multo aggere veſtiuntur. Ea autem, quæ diximus, [8] intervalla grandibus in fronte ſaxis effarciuntur. Iis collocatis & coagmentatis, alius inſuper ordo adjicitur, ut idem illud intervallum ſervetur, neque inter ſe contingant trabes, ſed paribus intermiſſæ ſpatiis, ſingulæ ſingulis ſaxis interjectis, arte con-

Interpretatio.

a *Omnia genera commentorum ſuccurrebant*, toutes ſortes d'inventions.

Notæ.

1. *Nam & laqueis falces avertebant.*] Ex Appiano in Mithridatico patet ſic fieri ſolitum, qui de Cyzicenis ſic habet: Τὰς μὲν ἐν κεραῖς λίθοις ἀπεκαύλιζον, ἢ βρόχοις ἀνέκλων. *Arietes*, inquit, *lapidibus decutiebant, aut laqueis deflectebant.* Item e Liv. l. XXXVI. *Ætoli contra armis ſeſe tuebantur. Nam cum ariete quaterentur muri, non laqueis, ut ſolet, exceptos declinabant ictus, ſed armati frequentes.*

2. *Aggerem cuniculis ſubtrahebant*] Foſſas ſubterraneas ſub mœnibus aperiebant, inde terram uſque ad aggerem Romanorum ſubducebant, ut turris in aggerem promota, ſubverteretur.

3. *Apud eos magnæ ſunt ferrariæ.*] Idem teſtatur Rutilius lib. I.

Non Biturix largo potior ſtrictura metallo.

4. *Totum autem murum, &c.*] Quia ligneæ erant turres, conſtabantque e tabulis dicebantur contabulari.

5. *Commiſſis ſuarum turrium malis.*] Locus difficilis. Aliqui ſcalis reponunt, ſed leve præſidium, ut inſiſtatur. Inſiſtendum enim & ſimul pugnandum, Ciacconius alis, ſublato *m.* Sed quid eſt alis? Hodie in Italia quem ad uſum neſcio, videntur impoſiti turribus mali. Quod ſi frequentes in Gallicis mœnibus erant turres ejuſmodi malis inſtructæ, malos illos turrium malis alterius turris proximæ poterant committere, quibus poſtea de commiſſuris, tamquam de edito loco pugnare licebat, imo ex æquo cum Romanis. Græcus Interpres habet. Τὸ δὲ πύργων δὲ ῥωμαίων ὕψος ὅσον χάμαι καθ' ἑκάστην οἱ ῥωμαῖοι ἠδύναντο ἀνυψεῖν, ταῖς δὲ σφῶν πύργων κορυφαῖς ἀνίσων. *Turrium Romanorum altitudinem quantum aggere quotidie Romani extollebant, ſuarum turrium cacuminibus adæquabant.*

6. *Apertos cuniculos.*] A Romanis.

7. *Eæ revinciuntur introrſus.*] Revinciri dicit quia tranſverſaria trabs pedes XI. longa ſuperponitur, eaque commiſſuris & fibulis jungitur, *chevilles & mortoiſes*, ut loquuntur noſtri.

8. *Intervalla.*] Quæ duorum erant pedum inter trabes ſingulas.

contineantur: sic deinceps omne opus contexitur, dum justa muri altitudo expleatur. Hoc quum in speciem varietatemque opus deforme non est, [1] alternis trabibus aut saxis, quæ rectis lineis suos ordines servant, tum ad utilitatem & defensionem urbium summam habet opportunitatem, quod & ab incendio lapis, & ab ariete materia defendit, quæ [2] perpetuis trabibus pedes quadragenos, plerumque introrsus revincta, neque perrumpi neque distrahi potest. XXIV. Iis tot rebus impedita oppugnatione, milites quum toto tempore luto, frigore, & assiduis imbribus tardarentur, tamen continenti labore omnia hæc superaverunt, & [3] diebus XXV aggerem latum pedes CCCXXX, altum pedes LXXX, exstruxerunt, quum is murum hostium pene contingeret, & Cæsar ad opus consuetudine excubaret, militesque cohortaretur, ne quod omnino tempus ab opere intermitteretur, paullo ante III vigiliam [4] est animadversum fumare aggerem, quem cuniculo hostes succenderant. Eodemque tempore toto muro clamore sublato, duabus portis ab utroque latere turrium eruptio fiebat. Alii faces atque aridam materiem de muro in aggerem eminus jaciebant: picem alii reliquasque res, quibus ignis excitari potest [5] fundebant: ut, quo primum occurreretur, aut cui rei ferretur auxilium, vix ratio iniri posset: tamen quod instituto Cæsaris duæ semper legiones pro castris excubabant, pluresque partitis temporibus in opere erant, celeriter factum est ut alii eruptionibus resisterent, [6] alii turres reducerent, aggeremque interscinderent, omnis vero ex castris multitudo ad restinguendum concurreret. XXV. Quum in omnibus locis, consumpta jam reliqua parte noctis, pugnaretur, semperque hostibus spes victoriæ redintegraretur, eo magis [7] quod deustos pluteos turrium videbant, nec facile adire apertos ad auxiliandum animadvertebant, semperque ipsi recentes defessis succederent,

NOTÆ.

1. *Alternis trabibus aut saxis.*] Eadem nempe figura & specie qua scaccarii ludi, *en eschiquier*.

2. *Perpetuis trabibus.*] Integris, non interruptis, aut non pluribus trabibus sese excipientibus, sibi succedentibus & ferreo vinculo connexis, sed trabibus quarum esset longitudo pedum XX, ut superius dixit, quæ ad latitudinem muri conferebat.

3. *Diebus* XXV. *aggerem.*] Incredibilis hæc videtur Romanorum diligentia, si non sit error in numeris. Latitudo porro hujus aggeris tanta fuit, ut posset suos Cæsar commode in summitate aggeris instruere.

4. *Est animadversum fumare aggerem.*] Rationes erant omnino duæ destruendi aggeris: cuniculi, & incendium. Utraque utuntur Avaricenses ratione.

5. *Fundebant.*] Nempe vasis longa manubria habentibus, ut Herodianus prodidit Aquileiæ factum.

6. *Alii turres reducerent.*] Mobiles scilicet, ne ejusmodi pice injecta violarentur. Agebantur enim introrsus quatuor aut octo rotis. Optime Græcus Interpres, ἀπῆγον, *abducebant*.

7. *Quod deustos pluteos turrium videbant.*] Videntur e cratibus constitisse, atque etiam aliqua ætate, tabulis; a cratibus tamen & tabulis fuisse & a vineis diversi; de quibus sic Verrius Flaccus: *Plutei crates corio crudo intexta, quæ solebant opponi militibus opus facientibus, & appellabantur militares. Nunc etiam tabula, quibus quid præsepitur, eodem nomine dicuntur.* Ammianus vero lib. XIX. *Inquies Persa vimineam civitatem pluteis circumdabat.* Vegetius vero sic describit: *Plutei dicuntur qui ad similitudinem absidis contexuntur e vimine & scil-*

derent, omnemque Galliæ ſalutem in illo veſtigio temporis poſitam arbitrarentur: accidit inſpectantibus nobis, quod, dignum memoria viſum, prætermittendum non exiſtimavimus. Quidam ante portam oppidi Gallus qui per manus ſevi ac picis transditas glebas in ignem e regione turris projiciebat, [1] ſcorpione ab latere dextro transjectus exanimatuſque concidit: hunc ex proximis unus jacentem transgreſſus, eodem illo munere fungebatur: eadem ratione ictu ſcorpionis exanimato altero, ſucceſſit tertius, & tertio quartus: [2] nec ille prius eſt a propugnatoribus vacuus-relictus locus, quam [3] reſtincto aggere, atque omni parte ſubmotis hoſtibus, finis eſt pugnandi factus.

XXVI. Omnia experti Galli, quod res nulla ſucceſſerat, poſtero die conſilium ceperunt ex oppido profugere, hortante & jubente Vercingetorige. [4] Id ſilentio noctis conati, non magna jactura ſuorum ſeſe effecturos ſperabant, propterea quod neque longe ab oppido caſtra Vercingetorigis aberant: & palus, quæ perpetua intercedebat, Romanos ad inſequendum tardabat. Jamque hoc facere noctu apparabant, quum matresfamilias repente in publicum procurrerunt, flenteſque projectæ ad pedes ſuorum, [5] omnibus precibus petierunt, ne ſe & communes liberos hoſtibus ad ſupplicium dederent, quos ad capiendam fugam natura & virium infirmitas impediret. Ubi eos perſtare in ſententia viderunt, quod plerumque in ſummo periculo timor miſericordiam non recipit, conclamare, & ſignificare de fuga Romanis cœperunt: quo timore perterriti Galli, ne ab equitatu Romanorum viæ præoccuparentur, conſilio deſtiterunt.

XXVII. Poſtero die Cæſar promota turri, directiſque operibus quæ facere inſtituerat, magno coorto imbri, non inutilem hanc ad capiendum conſilium tempeſtatem arbitratus eſt, quod paullo incautius cuſtodias in muro diſpoſitas videbat, ſuoſque languidius in opere verſari juſſit, & quid fieri vellet, oſtendit. Legiones intra vineas in occulto expeditas cohortatus, ut aliquando pro tantis laboribus fructum victoriæ perciperent, [6] iis qui primi

Notæ.

& ciliciis coriiſve proteguntur, terniſque rotulis, quarum una in medio, duæ in capitibus apponuntur, in quamcumque partem admoventur mare carpenti. Interpres Græcus non male στέγη appellat, quaſi tecta.

1. *Scorpione.*] Scorpio ſic dictus, quod parvis minutiſque ictibus ac ſubtilibus ſpiculis mortem inferat, de quo vide Vegetium.

2. *Nec ille prius eſt a propugnatoribus vacuus relictus locus.*] Nec illa virtus Gallica ibi ſtetit, ſed ſi fides Juliano in Encomio Conſtantii Imperatoris, etiam victæ a Romanis genti perduravit uſque ad ejus tempora. Sic enim ille ait: Quod adhuc inauditum ac omnibus hominibus incredibile fuerat, ut Galli ſtationem deſererent, ac hoſtibus terga darent illo Imperatore contigiſſe.

3. *Reſtincto aggere.*] Id eſt, extincto igne qui comprehenderat aggerem. Optime Græcus Interpres, ἀποσβεσθέντος τοῦ πυρός. *Reſtincto igne.*

4. *Id ſilentio noctis.*] Virgilius dicit, *ſilenti nocte*; VII Æneid. ad quod Servius, id eſt, *per noctis ſilentium cum omnes tacent.* Unde tacentem noctem Catullus ad Lesbiam dicit:

Aut quam ſidera multa, cum tacet nox.

5. *Omnibus precibus petierunt.*] Sic infra, *omnibus precibus orabant.* Sic Cicero lib. IX. ad Attic. in ea quæ eſt ad Cæſarem: *Quamobrem a te peto, vel potius precibus omnibus oro & obteſtor.*

6. *Iis qui primi murum adſcendiſſent.*] Videtur eſſe muralis corona, de qua Gellius ait fuiſſe pinnis decoratam. Sic autem res

primi murum adscendissent, præmia proposuit, militibusque signum dedit. Illi subito ex omnibus partibus evolaverunt, murumque celeriter complerunt. XXVIII. Hostes re nova perterriti, muro turribusque dejecti, in foro ac locis patentioribus cuneatim constiterunt, hoc animo, ut si qua ex parte obviam contra veniretur, acie instructa depugnarent. Ubi neminem in æquum locum sese demittere, sed toto undique muro circumfundi viderunt, veriti ne omnino spes fugæ tolleretur, [a] abjectis armis, ultimas oppidi partes continenti impetu petiverunt: parsque ibi, quum angusto exitu portarum se ipsi premerent, a militibus; pars jam egressa portis, ab equitibus est interfecta: nec fuit quisquam qui prædæ studeret. Sic & Genabensi cæde, & labore operis incitati, [1] non ætate confectis, non mulieribus, non infantibus pepercerunt. Denique ex omni eo numero qui fuit circiter XL millium, vix DCCC, qui primo clamore audito se ex oppido ejecerant, incolumes ad Vercingetorigem pervenerunt: quos ille multa jam nocte silentio sic ex fuga excepit ([2] veritus ne qua in castris ex eorum concursu & misericordia vulgi seditio oriretur): ut procul in via dispositis familiaribus suis, principibusque civitatum, [3] disparandos deducendosque ad suos curaret, quæ cuique civitati pars castrorum ab initio obvenerat. XXIX. Postero die concilio convocato, [4] consolatus cohortatusque est, ne se admodum animo demitterent, neve perturbarentur incommodo: non virtute neque acie victos esse Romanos, sed artificio quodam & scien-

INTERPRETATIO.

a *Positis armis contenderunt ad extremas partes urbis, non intermisso cursu.*

NOTÆ.

fiebat. Imperator re divina facta, in concionem omnes copias vocabat, astantesque qui fortiter aliquid fecerant, primum laudibus prosequebatur, tum hoc facto narrato & aliis, si quæ essent quæ gessissent, coram tota multitudine donabantur.

1. *Non ætate confectis, non mulieribus, non infantibus.*] Vindictæ avidum genus Romanorum, quam tamen Val. Max. lib. IX. cap. I. in infantes & feminas efferatam vocat crudelitatem, & auditu etiam intolerabilem. Statius item:

——— *nullis violabilis armis.*
Turba, senes. ———

& Lucanus:

Crimine quo parvi eadem potuere mereri.

Cur enim ad insontes & innocentes pœna transeat, qui peccati fuerant immunes. Deus ipse in Deuteronomio, feminis & infantibus vult parci post pacem etiam & oblatam & repudiatam, præter paucas gentes quas speciali jure excepit. Non tamen dixero Romanos fecisse quod belli jure non liceat, sed quod crudele. Seneca: *Lex nulla capto parcit aut pœnam impedit.* Jus vero illud impunitatem affert, non factum ab omni culpa liberat. Seneca epist. XCVI. *Quæ commissa capite luerent, tum, quia paludati fecerunt, laudamus.* Unde Lucanus lib. I.

Jusque datum sceleri canimus. ———

2. *Veritus ne qua in castris ex eorum concursu & misericordia vulgi seditio oriretur.*] Misericordia enim poterat milites adversus ducem commovere, quasi ejus culpa res esset male gesta.

3. *Disparandos, &c.*] Ne numerus animadverteretur, si facto agmine in castra pervenissent; ita enim supra generatim fuerant in castris dispositi.

4. *Consolatus cohortatusque est, &c.*] Ita jubet Vegetius lib. III. cap. XXV. *Sed quicumque eventus fuerit, colligendi superstites, bello erigendi adhortationibus congruis, & armorum instauratione refovendi.*

ſcientia oppugnationis, cujus rei fuerint ipſi imperiti: errare, ſi qui in bello omnes ſecundos rerum eventus exſpectent: ſibi nunquam placuiſſe Avaricum defendi, cujus rei teſtes ipſos haberet: ſed factum imprudentia Biturigum, & nimia obſequentia reliquorum, uti hoc incommodum acciperetur, id tamen ſe celeriter majoribus commodis ſanaturum. Nam quæ ab reliquis Gallis civitates diſſentirent, has ſua diligentia adjuncturum, atque unum conſilium totius Galliæ effecturum, [1] cujus conſenſu ne orbis quidem terrarum poſſit obſiſtere; idque ſe prope jam effectum habere. Interea æquum eſſe ab iis communis ſalutis cauſſa impetrari, ut caſtra munire inſtituerent, quo facilius hoſtium repentinos impetus ſuſtinere poſſent. XXX. Fuit hæc oratio non ingrata Gallis, maxime, quod ipſe animo non defecerat, tanto accepto incommodo, neque ſe in occultum abdiderat, neque conſpectum multitudinis fugerat: pluſque animo providere & præſentire exiſtimabatur, quod re integra primo incendendum Avaricum, poſt deſerendum cenſuerat. Itaque ut reliquorum Imperatorum res adverſæ auctoritatem minuunt; ſic hujus ex contrario dignitas, incommodo accepto, in dies augebatur: ſimul in ſpem veniebant, ejus affirmatione, de reliquis adjungendis civitatibus. [2] Primumque eo tempore Galli caſtra munire inſtituerunt, & ſic ſunt animo conſternati homines inſueti laboris, ut omnia quæ imperarentur, ſibi patienda exiſtimarent. XXXI. Nec minus quam eſt pollicitus, Vercingetorix animo laborabat, ut reliquas civitates adjungeret, atque earum principes donis pollicitationibuſque alliciebat. Huic rei idoneos homines deligebat, quorum quiſque & oratione ſubdola, aut amicitia facillime capi poſſet. Qui Avarico expugnato refugerant, armandos veſtiendoſque curat. Simul ut deminutæ copiæ redintegrarentur, imperat certum numerum militum civitatibus, quem, & quam ante diem in caſtra adduci velit: ſagittarioſque omnes, quorum erat permagnus numerus in Gallia, conquiri, & ad ſe mitti jubet. His rebus celeriter id, quod Avarici deperierat, expletur. Interim Theutomatus Olloviconis filius rex Nitiobrigum, cujus pater ab Senatu noſtro amicus erat appellatus, cum magno equitum ſuorum numero, & quos ex Aquitania conduxerat, ad eum pervenit. XXXII. Cæſar Avarici complures dies commoratus, ſummamque ibi copiam frumenti & reliqui commeatus nactus, exercitum ex labore atque inopia refecit. Jam prope hieme confecta, quum ipſo anni tempore ad gerendum bellum vocaretur, & ad hoſtem proficiſci conſtituiſſet, ſive eum ex paludibus ſilviſque elicere, ſive ob-

NOTÆ.

1. *Cujus conſenſu ne orbis quidem terrarum poſſit obſiſtere.*] Et hoc eſt quod notat Gellius in dandi caſu apud Cæſarem eſſe ſolitum. Et verum quidem hoc eſt quod jactatur hoc loco a Vercingetorige, & parum abeſt quin fiat, cum jam ſub unius dominatu ſit Gallia, & antiquis jam etiam fere contineatur limitibus.

2. *Primumque eo tempore Galli.*] Jam ante quidem Nervii vallum ſibi, ſed in Q. Ciceronis obſidione obduxerant; ſed non, ut hic, paſſim & de more.

obsidione premere posset: legati ad eum principes Æduorum veniunt, oratum, ut maxime necessario tempore civitati subveniat: summo esse in periculo rem; quod quum singuli magistratus antiquitus creari, atque regiam potestatem annum obtinere consuessent, duo magistratum gerant, & se uterque eorum legibus creatum esse dicat. Horum esse alterum Convictolitanem, florentem & illustrem adolescentem; alterum Cotum, antiquissima familia natum, atque ipsum hominem summæ potentiæ, & magnæ cognationis, cujus frater Vedeliacus proximo anno eundem magistratum gesserit: civitatem omnem esse in armis: divisum Senatum, divisum populum in suas cujusque eorum clientelas. Quod si diutius alatur controversia, fore uti pars cum civitatis parte confligat: id ne accidat, positum in ejus diligentia atque auctoritate. XXXIII. Cæsar, etsi a bello atque hoste discedere, detrimentosum esse existimabat; tamen non ignorans quanta ex dissensionibus incommoda oriri consuessent; ne tanta & tam conjuncta populo Rom. civitas, quam ipse semper aluisset, omnibusque rebus ornasset, ad vim atque ad arma descenderet; atque ea pars, quæ minus sibi confideret, auxilia a Vercingetorige accerseret, huic rei prævertendum existimavit: & quod legibus Æduorum, iis qui summum magistratum obtinerent, excedere ex finibus non liceret; ne quid de jure aut legibus eorum diminuisse videretur, ipse in Æduos proficisci statuit, senatumque omnem, & quos inter controversia esset, [1] Decetiam ad se evocavit. Quum prope omnis civitas eo convenisset, docereturque paucis clam vocatis, alio loco, alio tempore atque oportuerit, fratrem a fratre renuntiatum; quum leges duos ex una familia, vivo utroque, non solum magistratus creari vetarent, sed etiam in senatu esse prohiberent; Cotum magistratum deponere coëgit; Convictolitanem, qui per sacerdotes more civitatis, [2] intermissis magistratibus, esset creatus, potestatem obtinere jussit. XXXIV. Hoc decreto interposito, cohortatus Æduos ut controversiarum ac dissensionum obliviscerentur, atque omnibus omissis rebus, huic bello servirent, eaque, quæ meruissent, præmia ab se, devicta Gallia, expectarent, equitatumque omnem, & peditum millia x sibi celeriter mitterent, quæ in præsidiis rei frumentariæ caussa disponeret; exercitum in duas partes divisit: IV legiones in Senones Parisiosque Labieno ducendas dedit: VI ipse in Arvernos, ad oppidum Gergoviam secundum flumen [3] Elaver duxit: equitatus partem illi attribuit, partem sibi reliquit. Qua re cognita, Vercingetorix, omnibus interruptis ejus fluminis pontibus, ab altera Elaveris parte iter facere cœpit. XXXV. [4] Quum uterque utrique esset exer-

NOTÆ.

1. *Decetiam.*] Decetia urbs in Ducatu Nivernensi, olim Æduorum, *Decize.*

2. *Intermissis magistratibus.*] Non continentibus in eadem familia, ut factum fuerat in Coto, qui nullo alio magistratu inter se & fratrem interposito creatus erat magistratus.

3. *Elaver.*] Dicitur, *Alier*, miscetur que Ligeri infra Nivernas oppidum.

4. *Quum uterque utrique esset exercitus in conspectu.*] Sic Latini loquuntur. Sic Terent. *Uterque nostrum utrique est cordi*, quodque magis mirere.

exercitus in conſpectu, fereque [1] e regione caſtris caſtra poneret, diſpoſitis exploratoribus, necubi effecto ponte Romani copias transducerent; erat in magnis Cæſari difficultatibus res, ne majorem æſtatis partem flumine impediretur, quod non fere ante autumnum Elaver vado tranſiri ſoleat. Itaque ne id accideret, ſilveſtri loco caſtris poſitis, e regione unius eorum pontium, quos Vercingetorix reſcindendos curaverat, poſtero die cum II legionibus in occulto reſtitit: reliquas copias cum omnibus impedimentis, ut conſueverat, miſit, [2] demptis [quartis] quibuſque cohortibus, uti numerus legionum conſtare videretur. Iis quam longiſſime poſſent progredi juſſis, quum jam ex diei tempore conjecturam caperet, in caſtra perventum, iiſdem ſublicis, quarum pars inferior integra remanebat, pontem reficere cœpit. Celeriter effecto opere, legionibuſque transductis, & loco caſtris idoneo delecto, reliquas copias revocavit. Vercingetorix re cognita, ne contra ſuam voluntatem dimicare cogeretur, magnis itineribus anteceſſit. XXXVI. [3] Cæſar ex eo loco quintis caſtris Gergoviam pervenit; equeſtrique prælio eo die levi facto, perſpecto urbis ſitu, quæ poſita in altiſſimo monte omnes aditus difficiles habebat, de expugnatione deſperavit: de obſeſſione non prius agendum conſtituit, quam rem frumentariam expediſſet. [4] At Vercingetorix caſtris prope oppidum in monte poſitis, mediocribus circum ſe intervallis, ſeparatim ſingularum civitatum copias collocaverat: atque omnibus ejus jugi collibus occupatis, qua deſpici poterat, [4] horribilem ſpeciem præbebat; principeſque earum civitatum, quos ſibi ad conſilium capiendum delegerat, prima luce ad ſe quotidie convenire jubebat, ſeu quid communicandum, ſeu quid adminiſtrandum videretur: neque ullum fere diem intermittebat, quin equeſtri prælio interjectis ſagittariis, quid in quoque eſſet animi ac virtutis ſuorum, periclitaretur. Erat e regione oppidi collis ſub ipſis radicibus montis egregie munitus, atque ex omni parte circumciſus: quem ſi tenerent noſtri, & aquæ magna parte, & pabulatione libera prohibituri hoſtes videbantur. Sed is locus præſidio ab iis non nimis firmo tenebatur: tamen ſilentio noctis Cæſar ex caſtris egreſſus, prius quam ſubſidium ex oppido venire poſſet, dejecto præſidio, potitus loco, duas ibi legiones collocavit, foſſamque duplicem duodenum pedum a majoribus caſtris

INTERPRETATIO.

a *Ante urbem.*

NOTÆ.

1. *E regione caſtris caſtra poneret.*] Pro *e regione caſtrorum.*

2. *Demptis [quartis] quibuſque cohortibus.*] Nam ſi de ſex legionibus quæ ſingulæ decem cohortibus conſtabant, quartam quamque cohortem detraxeris, efficitur XV cohortium numerus. Qui quidem XV cohortium numerus duas legiones non efficit. Sed in Sylvoſis locis non tam clare perſpiciebatur, ut laxa præſertim acie inſtructa legionum duarum ſpeciem habere non poſſent.

3. *Cæſar ex eo loco quintis caſtris.*] Cæſar enim caſtra ſingulis diebus movebat.

4. *Horribilem ſpeciem præbebat.*] Strabo lib. IV. ſcribit Arvernis in hoc bello fuiſſe hominum XL millia.

castris ad minora perduxit, ut tuto ab repentino hostium incursu etiam singuli commeare possent. XXXVII. Dum hæc ad Gergoviam geruntur, Convictolitanis Æduus, cui magistratum adjudicatum a Cæsare demonstravimus, sollicitatus ab Arvernis pecunia, cum quibusdam adolescentibus colloquitur, quorum erat princeps Litavicus, atque ejus fratres, amplissima familia nati adolescentes. Cum iis præmium communicat, hortaturque eos, ut se liberos, & imperio natos meminerint: unam esse Æduorum civitatem, quæ certissimam Galliæ victoriam distineat: ejus auctoritate reliquas continueri; qua transducta; locum consistendi Romanis in Gallia non fore; esse nonnullo se Cæsaris beneficio affectum, sic tamen, ut justissimam apud eum caussam obtinuerit; sed plus communi libertati tribuere. Cur enim potius Ædui de suo jure & de legibus ad Cæsarem discepturi, quam Romani ad Æduos, veniant? Celeriter adolescentibus, & ratione magistratus & præmio deductis, quum se vel principes ejus consilii fore profiterentur, ratio perficiendi quærebatur, quod civitatem temere ad suscipiendum bellum adduci posse non confidebant. Placuit, ut Litavicus decem illis millibus, quæ Cæsari ad bellum mitterentur, præficeretur, atque ea ducenda curaret, fratresque ejus ad Cæsarem præcurrerent: reliqua, qua ratione agi placeat, constituunt. XXXVIII. Litavicus accepto exercitu, quum millia passuum circiter xxx ab Gergovia abesset, convocatis subito militibus, lacrymans: Quo proficiscimur, inquit, milites? omnis noster equitatus, nobilitas omnis interiit; principes civitatis Eporedorix & Virdumarus, insimulati proditionis ab Romanis, indicta caussa, interfecti sunt. Hæc ab iis cognoscite, qui ex ipsa cæde fugerunt. Nam ego, fratribus atque omnibus propinquis meis interfectis, dolore prohibeor, quæ gesta sunt, pronunciare. Producuntur ii, quos ille edocuerat, quæ dici vellet: atque eadem quæ Litavicus pronuntiaverat, multitudini exponunt: multos equites Æduorum interfectos, quod collocuti cum Arvernis dicerentur: ipsos se inter multitudinem militum occultasse, atque ex media cæde profugisse. Conclamant Ædui, & Litavicum obsecrant ut sibi consulat. [a] Quasi vero, inquit ille, consilii sit res, ac non necesse sit nobis Gergoviam contendere, & cum Arvernis nosmet conjungere? An dubitamus, quin, nefario facinore admisso, Romani jam ad nos interficiendos concurrant? Proinde, si quid in nobis animi est, persequamur eorum mortem qui indignissime interierunt, atque hos latrones interficiamus. Ostendit cives Rom. qui ejus præsidii fiducia una erant. Continuo magnum numerum frumenti commeatusque diripit: ipsos crudeliter excruciatos interficit: nuntios tota civitate Æduorum dimittit: eodem mendacio de cæde equitum & principum permovet: hortatur, ut simili ratione atque ipse fecerit, suas injurias persequantur. XXXIX. Eporedorix Æduus, summo loco natus adolescens, & summæ domi potentiæ, & una

INTERPRETATIO.

a. *Quasi sit res deliberanda.*

una Virdumarus, pari ætate & gratia, ſed genere diſpari, quem Cæſar ſibi ab Divitiaco tranſditum ex humili loco ad ſummam dignitatem perduxerat, in equitum numero convenerant, nominatim ab eo evocati. His erat inter ſe de principatu contentio: & in illa magiſtratuum controverſia alter pro Convictolitane, alter pro Coto ſummis opibus pugnaverat. Ex iis Eporedorix, cognito Litavici conſilio, media fere nocte rem ad Cæſarem defert; orat ne patiatur civitatem pravis adoleſcentium conſiliis, ab amicitia populi Romani deficere: quod futurum provideat, ſi ſe tot hominum millia cum hoſtibus conjunxerint, quorum ſalutem neque propinqui negligere, neque civitas levi momento æſtimare poſſet. XL. Magna affectus ſollicitudine hoc nuntio Cæſar, quod ſemper Æduorum civitati præcipue indulſerat, nulla interpoſita dubitatione, [1] legiones expeditas IV, equitatumque omnem ex caſtris educit. Nec fuit ſpatium tali tempore ad contrahenda caſtra, quod res in celeritate poſita eſſe videbatur. [2] C. Fabium legatum cum legionibus II caſtris præſidio relinquit: fratres Litavici, quum comprehendi juſſiſſet, paullo ante reperit ad hoſtes profugiſſe. Adhortatus milites, ne neceſſario tempore itineris labore permoveantur, cupidiſſimis omnibus, progreſſus millia paſſuum XXV, agmen Æduorum conſpicatus, immiſſo equitatu, iter eorum moratur atque impedit: interdicitque omnibus, ne quemquam interficiant. Eporedorigem & Virdumarum, quos illi interfectos exiſtimabant, inter equites verſari, ſuoſque appellare jubet. Iis cognitis, & Litavici fraude perſpecta, Ædui manus tendere, & deditionem ſignificare, & projectis armis, mortem deprecari incipiunt. Litavicus [3] cum ſuis clientibus, quibus nefas more Gallorum eſt, etiam in extrema fortuna deſerere patronos, Gergoviam profugit. XLI. Cæſar nuntiis ad civitatem Æduorum miſſis, qui ſuo beneficio conſervatos docerent, quos jure belli interficere potuiſſet, tribuſque horis noctis exercitui ad quietem datis, caſtra ad Gergoviam movit. Medio fere itinere equites, a Fabio miſſi, quanto res in periculo fuerit, exponunt: ſummis copiis caſtra oppugnata demonſtrant; quum crebro integri defeſſis ſuccederent, noſtroſque aſſiduo labore defatigarent, quibus propter magnitudinem caſtrorum perpetuo eſſet iiſdem in vallo permanendum: multitudine ſagittarum, atque omnis generis telorum multos vulneratos: ad hæc ſuſtinenda magno uſui fuiſſe tormenta: Fabium diſceſſu eorum, duabus relictis portis, obſtruere ceteras, pluteoſque vallo addere, & ſe in poſterum diem ſimilem ad caſum parare. Iis rebus cognitis Cæſar ſum-

NOTÆ.

1. *Legiones expeditas* IV.] Quorum milites neque vallum neque cibum ferebant pro more.

2. *C. Fabium.*] Is eſt quem Cæſar in Morinos cum una legione miſit, quique poſtea præmiſſus in Hiſpanias e ſaltu Pyrenæo præſidia L. Afranii dejecit. Erat ex antiquiſſima gente Fabiorum Patritia majorum gentium, a faba, ut opinantur, dicta.

3. *Cum ſuis clientibus.*] Videntur ii fuiſſe ſoldurii, de quibus ſupra dixit lib. III. quorum hæc erat conditio, ut cum patronis ſuis, ſi neceſſe ſit, commorerentur.

ſummo ſtudio militum ante ortum ſolis in caſtra pervenit. XLII. Dum hæc ad Gergoviam geruntur, Ædui, primis nuntiis a Litavico acceptis, nullum ſibi ad cognoſcendum ſpatium relinquunt. Impellit alios avaritia, alios iracundia & temeritas, quæ maxime illi hominum generi eſt innata, [1] ut levem auditionem habeat pro re comperta: bona civium Romanorum diripiunt, cædes faciunt, in ſervitutem abſtrahunt. Adjuvat rem proclinatam Convictolitanis, plebemque ad furorem impellit, ut facinore admiſſo, ad ſanitatem reverti pudeat. [2] M. Ariſtium tribunum mil. iter ad legionem facientem, fide data, ex oppido [3] Cabillono educunt: idem facere cogunt eos, qui negotiandi cauſſa ibi conſtiterant. Hos continuo in itinere adorti, omnibus impedimentis exuunt: repugnantes diem noctemque obſident: multis utrimque interfectis, majorem multitudinem ad arma concitant. XLIII. Interim nuntio allato, omnes eorum milites in poteſtate Cæſaris teneri, concurrunt ad Ariſtium: nihil publico factum conſilio demonſtrant: [4] quæſtionem de bonis direptis decernunt: Litavici fratrumque bona publicant: legatos ad Cæſarem, ſui purgandi gratia, mittunt. Hæc faciunt recuperandorum ſuorum cauſſa. Sed contaminati facinore, & capti compendio ex direptis bonis, quod ea res ad multos pertinebat, & timore pœnæ exterriti, conſilia clam de bello inire incipiunt, civitateſque reliquas legationibus ſollicitant, quæ tametſi Cæſar intelligebat, tamen, quam mitiſſime poteſt, legatos appellat: nihil ſe propter inſcientiam levitatemque vulgi, gravius de civitate judicare, neque de ſua in Æduos benevolentia deminuere. [5] Ipſe majorem Galliæ motum exſpectans, ne ab omnibus civitatibus circumſiſteretur, conſilia inibat, quemadmodum a Gergovia diſcederet, ac rurſus omnem exercitum contraheret, ne profectio nata a timore defectionis, ſimilis fugæ videretur. XLIV. Hæc cogitanti accidere viſa eſt facultas bene rei gerendæ. Nam quum minora in caſtra, operis perſpiciendi cauſſa, veniſſet, animadvertit collem qui ab hoſtibus tenebatur, nudatum hominibus, qui ſuperioribus diebus vix præ multitudine cerni poterat. Admiratus, quærit ex perfugis cauſſam, quorum magnus ad eum quotidie numerus confluebat. Conſtabat inter omnes, quod jam ipſe Cæſar per exploratores cognoverat, dorſum eſſe ejus jugi prope æquum, ſed ſilveſtre & anguſtum, qua eſſet aditus ad alteram partem oppidi: vehementer huic illos loco timere, nec jam aliter ſentire, uno colle ab Romanis occupato, ſi alterum amiſiſſent, quin

NOTÆ.

1. *Ut levem auditionem habeant pro re comperta.*] Sunt enim creduli Galli. Martialis lib. v. epiſt. 1.

Et tumidus Galla credulitate fruar.

2. *Ariſtium.*] M. Ariſtius hic videtur eſſe ad quem ſcribit Cicero lib. XIII. epiſt. quamquam ibi Ariſtus dicitur.

3. *Cabillono.*] Cavillonum ſeu Cabillonum urbs ad Ararim, *Châlons ſur Saone.*

4. *Quæſtionem de bonis direptis.*] Non tantum judicium, ſed inquiſitionem ſignificat, quam *informationem* dicunt.

5. *Ipſe majorem Galliæ motum exſpectans.*] Argumento hoc eſt, numquam fuiſſe debellandam Galliam, univerſa ſi adverſus Romanos conſenſiſſet.

quin pene circumvallati, atque omni exitu & pabulatione intercluſi viderentur. Ad hunc muniendum locum omnes a Vercingetorige evocatos. XLV. Hac re cognita, Cæſar mittit complures equitum turmas eo de media nocte: iis imperat, ut paullo tumultuoſius omnibus in locis pervagarentur. Prima luce magnum numerum impedimentorum ex caſtris mulorumque produci, [1] eque iis ſtramenta detrahi, mulioneſque cum caſſidibus, equitum ſpecie ac ſimulatione, collibus circumvehi jubet. His pauços addit equites, qui latius oſtentationis cauſſa vagarentur. Longo circuitu eaſdem omnes jubet petere regiones. Hæc procul ex oppido videbantur, [2] ut erat a Gergovia deſpectus in caſtra: [3] neque tanto ſpatio, certi quid eſſet, explorari poterat. Legionem unam eodem jugo mittit, & paullum progreſſam inferiore loco conſtituit, ſilviſque occultat. Augetur Gallis ſuſpicio, atque omnes illo munitionum copiæ tranſducuntur. Vacua caſtra hoſtium Cæſar conſpicatus, [4] tectis inſignibus ſuorum, occultatiſque ſignis militaribus, raros milites, ne ex oppido animadverterentur, ex majoribus caſtris in minora tranſducit: legatiſque, quos ſingulis legionibus præfecerat, quid fieri vellet, oſtendit. In primis monet, ut contineant milites, ne ſtudio pugnandi, aut ſpe prædæ longius progrediantur. Quid iniquitas loci habeat incommodi, proponit: hoc una celeritate poſſe vitari: occaſionis eſſe rem, non prælii. His rebus expoſitis, ſignum dat, & ab dextera parte alio adſcenſu eodem tempore Æduos mittit. XLVI. Oppidi murus ab planicie, atque initio adſcenſus, recta regione, ſi nullus anfractus intercederet, ∞ CC paſſus aberat. Quidquid huic circuitus ad molliendum clivum acceſſerat, id ſpatium itineris augebat. A medio fere colle in longitudine, ut natura montis ferebat, ex grandibus ſaxis VI pedum murum, qui noſtrorum impetum tardaret, præduxerant Galli; atque inferiore omni ſpatio vacuo relicto, ſuperiorem partem collis uſque ad murum oppidi denſiſſimis caſtris compleverant. Milites, ſigno dato, celeriter ad munitionem perveniunt, eamque tranſgreſſi trinis caſtris potiuntur. Ac tanta fuit in capiendis caſtris celeritas, ut Teutomatus rex Nitiobrigum ſubito in tabernaculo oppreſſus, ut meridie conquieverat, ſuperiore corporis parte nudata, vulnerato equo, vix ſe ex manibus prædantium militum eriperet. XLVII. Conſecutus id quod animo propoſuerat Cæſar, receptui cani

NOTÆ.

1. *Eque iis ſtramenta detrahi.*] Clitellas quæ mulis inſternuntur intelligit, quæ & ſtramine effarciri ſolent.

2. *Ut erat a Gergovia deſpectus in caſtra.*] A Claromonte diſtant ejus urbis veſtigia ſemileucæ ſpatio.

3. *Neque tanto ſpatio certi quid eſſet explorare poterat.*] Cum teleſcopii uſus nondum eſſet inventus, hoc ſtratagema fuit utile, quo nunc fruſtra quis uteretur, cum in tam longinquum ſpatium ars aciem oculorum promovit.

4. *Tectis inſignibus ſuorum.*] Varia erant apud Romanos inſignia, pro varia dignitate militum, ut ſigniferis erant galeæ urſinis pellibus tectæ; pilanis erant exuviæ lupinæ. Polyænus addit mandaſſe Cæſarem ut brevia jacula & convenientes gladios ſumerent, ne per humiles ſilvas extrarent, neu recto corpore, ſed ſummiſſis poplitibus graderentur.

cani jussit: legioniſque decimæ, [1] qua cum erat concionatus, ſigna conſtitere: at reliquarum milites legionum, non exaudito tubæ ſono, quod ſatis magna vallis intercedebat, tamen a tribunis militum, legatiſque, ut erat a Cæſare præceptum, retinebantur. Sed elati ſpe celeris victoriæ, & hoſtium fuga, ſuperiorumque temporum ſecundis præliis, nihil adeo arduum ſibi exiſtimabant, quod non virtute conſequi poſſent: neque prius finem ſequendi fecerunt, quam muro oppidi portiſque appropinquarunt. Tum vero ex omnibus urbis partibus orto clamore, qui longius aberant repentino tumultu perterriti, quum hoſtes intra portas eſſe exiſtimarent, ſeſe ex oppido ejecerunt. Matresfamilias de muro [2] veſtem argentumque jactabant, & pectore nudo prominentes, paſſis manibus obteſtabantur Romanos, ut ſibi parcerent, neu ſicut Avarici feciſſent, ne mulieribus quidem atque infantibus abſtinerent. Nonnullæ de muris per manus demiſſæ, ſeſe militibus tranſdebant. L. Fabius centurio legionis IIX, quem inter ſuos eo die dixiſſe conſtabat, [a] excitari ſe Avaricenſibus præmiis, neque commiſſurum ut prius quiſquam murum adſcenderet, tres ſuos nactus manipulares, atque ab iis ſublevatus, murum adſcendit: eos ipſe rurſus ſingulos exceptans, in murum extulit.

XLVIII. Interim ii, qui ad alteram partem oppidi, ut ſupra demonſtravimus, munitionis cauſſa, convenerant, primo exaudito clamore, inde etiam crebris nuntiis incitati, oppidum ab Romanis teneri, præmiſſis equitibus, magno concurſu eo contenderunt. Eorum ut quiſque primus venerat, ſub muro conſiſtebat, ſuorumque pugnantium numerum augebat. Quorum quum magna multitudo conveniſſet, matresfamilias, quæ paullo ante Romanis de muro manus tendebant, ſuos obteſtari, & more Gallico, paſſum capillum oſtentare, liberoſque in conſpectum proferre cœperunt. Erat Romanis nec loco nec numero æqua contentio: ſimul & curſu & ſpatio pugnæ defatigati non facile recentes atque integros ſuſtinebant. XLIX. Cæſar, quum iniquo loco pugnari hoſtiumque augeri copias videret, præmetuens ſuis, ad T. Sextium legatum, quem minoribus caſtris præſidio reliquerat, mittit, ut cohortes ex caſtris celeriter educeret, & ſub infimo colle ab dextro latere hoſtium conſtitueret: ut, ſi noſtros depulſos loco vidiſſet, quo minus libere hoſtes inſequerentur, terreret. Ipſe paullum ex eo loco cum legione progreſſus, ubi conſtiterat, eventum pugnæ expectabat. L. Quum acerrime cominus pugna-

Interpretatio.

a *Inflammari ſe præmiis datis Avarici* commilitonibus, *neque paſſurum ut ullus prior ſcanderet mœnia.*

Notæ.

1. *Qua cum erat concionatus.*] Suſpicio mendi maxima. Reponendum, *qua tum erat comitatus*; cui emendationi dat locum quod ſupra dixit hanc legionem a ſe prætoriæ cohortis loco habitam.

2. *Veſtem argentumque jactabant.*] Præter veſtimenta veſtibus accenſentur tapetia, culcitræ, pelles, tegmina ſubſelliorum, cervicalia, teſte Ulpiano.

pugnaretur, hostes loco & numero, nostri virtute confiderent; subito sunt Ædui visi, ab latere nostris aperto, quos Cæsar ab dextra parte alio adscensu, manus distinendæ caussa, miserat. Ii similitudine armorum vehementer nostros perterruerunt: ac tametsi [1] dextris humeris exertis animadvertebantur, quod insigne pacatis esse consueverat, tamen id ipsum sui fallendi caussa milites ab hostibus factum existimabant. Eodem tempore L. Fabius centurio, quique una murum adscenderant, circumventi atque interfecti, de muro præcipitantur. M. Petreius ejusdem legionis centurio, quum portas exscindere conatus esset, a multitudine oppressus, ac sibi desperans, multis jam vulneribus acceptis, manipularibus suis, qui illum secuti erant, Quoniam, inquit, me una vobiscum servare non possum, vestræ quidem certe saluti prospiciam, quos cupiditate gloriæ adductus in periculum deduxi: vos, data facultate, vobis consulite. Simul irrupit in medios hostes, duobusque interfectis, reliquos a porta paullum submovit. Conantibus auxiliari suis, Frustra, inquit, meæ vitæ subvenire conamini, quem jam sanguis viresque deficiunt: proinde hinc abite dum est facultas, vosque ad legionem recipite. Ita pugnans post paullum concidit, ac suis saluti fuit. LI. Nostri, quum undique premerentur, XLVI centurionibus amissis, dejecti sunt loco. Sed intolerantius Gallos insequentes legio X tardavit, quæ pro subsidio paullo æquiore loco constiterat. Hanc rursus XIIII legionis cohortes exceperunt; quæ ex castris minoribus eductæ, cum T. Sextio legato ceperant locum superiorem. Legiones ubi primum planitiem attigerunt, infestis contra hostes signis constiterunt. Vercingetorix ab radicibus collis suos intra munitiones reduxit. [2] Eo die milites sunt paullo minus DCC desiderati. LII. Postero die Cæsar, concione advocata, temeritatem cupiditatemque militum reprehendit, quod sibi ipsi judicavissent, quo procedendum, aut quid agendum videretur, neque, signo recipiendi dato, constitissent, neque a tribunis mil. legatisque retineri potuissent: exposuit quid iniquitas loci posset, quid ipse ad Avaricum sensisset, quum sine duce & sine equitatu deprehensis hostibus, exploratam victoriam dimisisset, ne parvum modo detrimentum in contentione propter iniquitatem loci acciperet. Quantopere eorum animi magnitudinem admiraretur, quos non castrorum munitiones, non altitudo montis, non murus oppidi tardare potuisset: tantopere licentiam arrogantiamque reprehendere, quod plus se quam imperatorem, de victoria atque exitu rerum sentire existimarent: [3] nec minus se in milite modestiam & continentiam,

NOTÆ.

1. *Dextris humeris exertis.*] De exertis humeris satis difficile videtur aliquid statuere, an demisso clypeo id fieret, quo dextrum brachium tegebatur de more, nisi cominus & ense pugnando, an vero rejecto a dextra parte in tergum sago. Silius:

Ipse humero exertus gentili more parentum
Difficili gaudebat equo. ——

2. *Eo die milites sunt paullo minus* DCC *desiderati.*] Eutropius de hoc loco sic habet: *Cæsar erumpentibus desuper hostibus pressus, multa exercitus sui parte perdita victus aufugit.*

3. *Nec minus se in milite, &c.*] Clearchi Lacedæmoniorum ducis celebre dictum

tiam, quam virtutem, atque animi magnitudinem, desiderare. LIII. Hac habita concione, & ad extremum oratione confirmatis militibus, ne ob hanc causſam animo permoverentur, neu, quod iniquitas loci attulisſet, id virtuti hostium tribuerent: eadem de profectione cogitans, quæ ante sensſerat, legiones ex castris eduxit, aciemque idoneo loco constituit. Quum Vercingetorix nihilo magis in æquum locum descenderet, levi facto equestri prælio, atque eo secundo, in castra exercitum reduxit. Quum hoc idem postero die feciſſet, satis ad Gallicam ostentationem minuendam, militumque animos confirmandos factum existimans, in Æduos castra movit. Ne tum quidem insecutis hostibus, III die ad flumen Elaver pontem refecit, atque exercitum transduxit. LIV. Ibi a Virdumaro atque Eporedorige Æduis appellatus, discit, cum omni equitatu Litavicum ad sollicitandos Æduos profectum: opus esſe & ipsos præcedere ad confirmandam civitatem. Etsi multis jam rebus perfidiam Æduorum Cæsar perspectam habebat, atque horum discessu admaturari defectionem civitatis existimabat; tamen retinendos eos non censuit, ne aut inferre injuriam videretur, aut dare timoris aliquam suspicionem. Discedentibus his, breviter sua in Æduos merita exposuit, quos, & quam humiles accepisſet: compulsos in oppida, multatos agris, omnibus ereptis copiis, impositio stipendio, obsidibus summa cum contumelia extortis, quam in fortunam quamque in amplitudinem deduxisſet, ut non solum in pristinum statum redisſent, sed omnium temporum dignitatem & gratiam anteceſſisſe viderentur. His datis mandatis, eos ab se dimisit. LV. [1] Noviodunum erat oppidum Æduorum, ad ripas Ligeris opportuno loco positum. Huc Cæsar omnes obsides Galliæ, frumentum, pecuniam publicam, suorum atque exercitus impedimentorum magnam partem contulerat. Huc magnum numerum equorum hujus belli causſa in Italia atque Hispania coëmptorum miserat. Eo quum Eporedorix Virdumarusque veniſſent, & de statu civitatis cognoviſſent, Litavicum [2] Bibracte ab Æduis receptum, quod est oppidum apud eos maximæ auctoritatis, Convictolitanem magistratum magnamque partem senatus ad eum conveniſſe, legatos ad Vercingetorigem de pace & amicitia concilianda publice missos; non prætermittendum tantum commodum existimaverunt. Itaque, interfectis Novioduni custodibus, quique eo negotiandi aut itineris causſa convenerant, pecuniam atque equos inter se partiti sunt; obsides civitatum Bibracte ad magistratum deducendos curaverunt; [3] oppidum, quod ab se teneri non

NOTÆ.

est: A militibus Imperatorem potius quam hostem metui debere. Val. Max. lib. II. cap. VII.

1. *Noviodunum.*] *Nevers.* Aimoinus: *Quam quidem Nivernis esſe putant.* Hugo vero Floriacensis Monachus, *Nivedunum qua & Nivernis.*

2. *Bibracte.*] *Bevray*, ut patet ex Eumenii Rhetoris panegyrico, ubi Augustodunum a Bibracte distinguit. Nunc est in vici formam redactum.

3. *Oppidum quod ab se teneri non posſe, &c.*] Monet Vegetius lib. IV. cap. VII. *Quæ asportari nequiverint exurenda, nihilque quod usui proficiat relinquendum.*

non posse judicabant, ne cui esset usui Romanis, incenderunt; frumenti quod subito potuerunt, navibus avexerunt, reliquum flumine atque incendio corruperunt; ipsi ex finitimis regionibus copias cogere, præsidia, custodiasque ad ripas Ligeris disponere, equitatumque omnibus locis injiciendi timoris caussa, ostentare cœperunt; si aut re frumentaria Romanos excludere, aut adductos inopia [1] ex Provincia expellere possent: quam ad spem multum eos adjuvabat, quod Liger ex nivibus creverat, ut omnino vado transiri non posse videretur. LVI. Quibus rebus cognitis Cæsar maturandum sibi censuit, [2] si esset in perficiendis pontibus periclitandum, ut prius, quam essent majores eo copiæ coactæ, dimicaret. Nam ut commutato consilio iter [3] in Provinciam converteret, id ne tum quidem necessario faciendum existimabat, quum infamia atque indignitas rei, & oppositus mons Cebenna, viarumque difficultas impediebat; tum maxime, quod adjungi Labieno, atque iis legionibus, quas una miserat, vehementer cupiebat. Itaque admodum magnis diurnis atque nocturnis itineribus confectis, contra omnium opinionem, ad Ligerim pervenit; vadoque per equites invento, pro rei necessitate, opportuno; ut brachia modo, atque humeri ad sustinenda arma liberi ab aqua esse possent, [4] disposito equitatu, qui vim fluminis refringeret, atque hostibus primo adspectu perturbatis, incolumem exercitum transduxit: frumentumque in agris, & copiam pecoris nactus, repleto iis rebus exercitu, iter in Senones facere instituit. LVII. Dum hæc apud Cæsarem geruntur, Labienus eo supplemento, quod nuper ex Italia venerat, relicto Agendici, ut esset impedimentis præsidio, cum IV legionibus Lutetiam proficiscitur. Id est oppidum Parisiorum, positum in insula fluminis Sequanæ. Cujus adventu ab hostibus cognito, magnæ ex finitimis civitatibus copiæ convenerunt. Summa imperii transditur Camulogeno Aulerco; qui prope confectus ætate, tamen propter singularem scientiam rei militaris, ad eum est honorem evocatus. Is quum animadvertisset [5] perpetuam esse paludem quæ influeret in Sequanam, atque illum omnem locum magnopere impediret, hic consedit, nostrosque transitu prohibere instituit. LVIII. Labienus primo vineas agere, cratibus atque aggere paludem explere, atque iter munire conabatur. Postquam id difficilius confieri animadvertit, silentio e castris III vigilia

NOTÆ.

1. *Ex Provincia.*] Male. Reponendum enim videtur *in Provinciam*, nempe Galliam Narbonensem.

2. *Si esset in perficiendis pontibus periclitandum.*] Solent enim hostes in transitu fluminum, atque in ipsa pontium fabricatione occupatos aggredi.

3. *In Provinciam.*] Nempe Galliam Narbonensem, quæ pridem erat in Romanorum potestate.

4. *Dispositio equitatu, &c.*] Quomodo id fieri posset narrat Veget. l. III. *Explorato vado duæ acies equitum ordinantur intervallis competentibus separatæ, ut per medium equites & impedimenta transeant. Nam acies superior aquarum impetum frangit, inferior qui rapti submersive fuerint, colligit atque transponit.*

5. *Perpetuam esse paludem.*] Quam efficiebat a meridie fluviolus qui nunc dicitur *de Bievre*, & in Sequanam influebat in eo loco qui nunc adhuc ejus nomen retinet, *rue de Bievre*, quamquam sit exsiccatus alveus.

vigilia egressus, eodem, quo venerat, itinere [1] Metiosedum pervenit. Id est oppidum Senonum in insula Sequanæ positum, ut paullo ante Lutetiam diximus. Deprehensis navibus circiter L, celeriterque conjunctis, atque eo militibus impositis, & rei novitate perterritis oppidanis, quorum magna pars erat ad bellum evocata, sine contentione oppido potitur. Refecto ponte, quem superioribus diebus hostes rescinderant, [2] exercitum transducit, & secundo flumine ad Lutetiam iter facere cœpit. Hostes, re cognita ab iis qui a Metiosedo profugerant, [3] Lutetiam incendi, pontesque ejus oppidi rescindi jubent; [4] ipsi profecti palude, in ripis Sequanæ, e regione Lutetiæ, [5] contra Labieni castra considunt. LIX. Jam Cæsar a Gergovia discessisse audiebatur: jam de Æduorum defectione, & [6] secundo Galliæ motu rumores afferebantur, Gallique in colloquiis, intercluſum itinere & Ligere Cæsarem, inopiam frumenti coactum, in Provinciam contendisse confirmabant. Bellovaci autem, defectione Æduorum cognita, qui ante erant per se infideles, manus cogere, atque aperte bellum parare cœperunt. Tum Labienus, tanta rerum commutatione, longe aliud sibi capiendum consilium atque antea senserat, intelligebat. Neque jam ut aliquid acquireret, prælioque hostes lacesseret, sed ut incolumem exercitum Agendicum reduceret, cogitabat. [7] Namque altera ex parte Bellovaci, quæ civitas in Gallia maximam habet opinionem virtutis, instabant: alteram Camulogenus parato atque instructo exercitu tenebat. [8] Tum legiones a præsidio atque impedimentis intercluſas maximum flumen distinebat. Tantis subito difficultatibus objectis, ab animi virtute auxilium petendum videbat. LX. Itaque sub vesperum concilio convocato, cohortatus, ut ea quæ imperasset, diligenter industrieque administrarent, naves, quas a Metiosedo deduxerat, singulas equitibus Romanis attribuit, &, prima confecta vigilia, IV millia passuum secundo flumine progedi silentio, ibique se exspectari jubet. V cohortes, quas minime firmas ad dimicandum esse existimabat, castris præsidio relinquit. [9] V ejusdem legionis reliquas de media nocte cum omnibus impedimentis adverso flumine magno

NOTÆ.

1. *Metiosedum.*] Alibi legitur *Melodunum.* Interpres Græcus habet Μελοδήνον. Ex situ intelligitur esse *Melun.* Est enim in insula, & hactenus Senonum est diœceseos.

2. *Exercitum transducit.*] In septentrionalem partem.

3. *Lutetiam incendi.*] Diffidebant enim se posse servare, cum majores essent Labieno copiæ.

4. *Ipsi profecti palude, &c.*] Palus enim non multum ultra fluviolum extendebatur.

5. *Contra Labieni castra.*] Quæ erant in septentrionali parte Lutetiæ.

6. *Secundo Gallia motu.*] Nam primi fuerat initium apud Genabum, secundus hic erat jam deficientibus Æduis, qui magnam Galliæ spem afferebat libertatis recuperandæ.

7. *Namque altera ex parte Bellovaci.*] Vel hic locus ostendit Camulogenum ea in parte castra posuisse quæ est Bellovacis contraria. Ea porro est quæ nunc Universitas dicitur.

8. *Tum legiones a præsidio, &c.*] Sequana nempe fluvius. Nam Agedincum ultra Sequanam positum erat, cum essent Romani in septentrionali ripa Lutetiæ.

9. V *ejusdem legionis reliquas, &c.*] Vel hic locus ostendit legiones X cohortibus constitisse.

gno tumultu proficiſci imperat. Conquirit etiam lintres: has magno ſonitu remorum incitatas, in eandem partem mittit. Ipſe poſt paullo, ſilentio egreſſus cum III legionibus, eum locum petit, quo naves appelli juſſerat. LXI. Eo quum eſſet ventum, exploratores hoſtium, ut omni fluminis parte erant diſpoſiti, inopinantes, quod magna ſubito erat coorta tempeſtas, ab noſtris opprimuntur; exercitus equitatuſque, equitibus Romanis adminiſtrantibus, quos ei negotio præfecerat, celeriter tranſmittitur. Uno fere tempore ſub lucem hoſtibus nuntiatur, in caſtris Romanorum [1] præter conſuetudinem tumultuari, & magnum ire agmen adverſo flumine, ſonitumque remorum in eadem parte exaudiri, & paullo infra milites navibus tranſportari. Quibus rebus auditis, [2] quod exiſtimabant tribus locis tranſire legiones, atque omnes perturbatos defectione Æduorum fugam parare, ſuas quoque copias in tres partes diſtribuerunt. Nam & præſidio e regione caſtrorum relicto, & parva manu Metioſedum verſus miſſa, quæ tantum progrederetur quantum naves proceſſiſſent, reliquas copias contra Labienum duxerunt. LXII. Prima luce & noſtri omnes erant [3] tranſportati, & hoſtium acies cernebatur. [4] Labienus milites cohortatus, ut ſuæ priſtinæ virtutis, & tot ſecundiſſimorum præliorum memoriam tenerent, atque ipſum Cæſarem, cujus ductu ſæpenumero hoſtes ſuperaſſent, adeſſe exiſtimarent; dat ſignum prælii. Primo concurſu, ab dextro cornu, ubi VII legio conſtiterat, hoſtes pelluntur, atque in fugam conjiciuntur: ab ſiniſtro, quem locum XII legio tenebat, quum primi ordines hoſtium transfixi pilis concidiſſent; tamen acerrime reliqui reſiſtebant, nec dabat ſuſpicionem fugæ quiſquam. Ipſe dux hoſtium Camulogenus ſuis aderat, atque eos cohortabatur. At, incerto etiam nunc exitu victoriæ, quum VII legionis tribunis eſſet nuntiatum, quæ in ſiniſtro cornu gererentur, poſt tergum hoſtium legionem oſtenderunt, ſignaque intulerunt. Ne eo quidem tempore quiſquam loco ceſſit, ſed circumventi omnes interfectique ſunt: eandem fortunam tulit Camulogenus. At ii qui præſidio contra caſtra Labieni erant relicti, quum prælium commiſſum audiſſent, ſubſidio ſuis ierunt, collemque ceperunt, neque noſtrorum militum victorum impetum ſuſtinere potuerunt: ſic, cum ſuis fugientibus permiſti, quos non ſilvæ monteſque texerunt, ab equitatu ſunt interfecti. Hoc negotio confecto, Labienus revertitur Agendicum, ubi impedimenta totius exercitus relicta erant: inde, cum omnibus

NOTÆ.

1. *Præter conſuetudinem tumultuari.*] Paſſive quidem, quod notandum; rarius enim hoc modo apud Autores invenitur.

2. *Quod exiſtimabant, &c.*] Ituris Agedincum ubi erant Romanorum impedimenta, vel Gergoviam ad Cæſarem; ſi ille Ligerim non tranſiſſet; & ad Senones non veniſſet, tranſeundus erat fluvius Sequana.

3. *Tranſportati.*] Ex ſeptentrionali, ſeu Belgica ripa, in meridionalem, ſeu Celticam.

4. *Labienus milites cohortatus.*] Hoc prælium infra Lutetiam factum eſt, niſi ipſe, qui coram non adfuit Cæſar falſus eſt, ut multis in locis minus accurate ſcripſit aliorum narrationibus deceptus.

bus copiis, ad Cæsarem pervenit. LXIII. Defectione Æduorum cognita, bellum augetur: legationes in omnes partes circummittuntur: quantum gratia, auctoritate, pecunia valent, ad sollicitandas civitates nituntur. Nacti obsides, quos Cæsar apud eos deposuerat, horum supplicio dubitantes territant. Petunt a Vercingetorige Ædui, ut ad se veniat, rationesque belli gerendi communicet. Re impetrata contendunt, ut ipsis summa imperii transdatur: &, re in controversiam deducta, totius Galliæ concilium Bibracte indicitur. Eodem conveniunt undique frequentes: multitudinis suffragiis res permittitur: [1] ad unum omnes Vercingetorigem probant Imperatorem. [2] Ab hoc concilio Rhemi, Lingones, Treviri abfuerunt: illi, quod amicitiam Romanorum sequebantur: Treviri, quod aberant longius, & ab Germanis premebantur: quæ fuit caussa, quare toto abessent bello, & neutris auxilia mitterent. Magno dolore Ædui ferunt se dejectos principatu: queruntur fortunæ commutationem; & Cæsaris indulgentiam in se requirunt: neque tamen suscepto bello, suum consilium ab reliquis separare audent. Inviti summæ spei adolescentes Eporedorix & Virdumarus, Vercingetorigi parent. LXIV. Ille imperat reliquis civitatibus obsides. Denique ei rei constituit diem, huc omnes equites XV millia numero celeriter convenire jubet. Peditatu, quem ante habuerit, se fore contentum dicit; neque fortunam tentaturum, neque acie dimicaturum; sed, quoniam abundet equitatu, perfacile esse factu, frumentationibus pabulationibusque Romanos prohibere: æquo modo animo sua ipsi frumenta corrumpant, ædificiaque incendant; qua rei familiaris jactura, perpetuum imperium libertatemque se consequi videant. His constitutis rebus, Æduis, [3] Segusianisque qui sunt finitimi Provinciæ, X millia peditum imperat. Huc addit equites DCCC: his præficit fratrem Eporedorigis, bellumque inferre Allobrogibus jubet. Altera ex parte Gabalos, proximosque pagos Arvernorum in Helvios, item Ruthenos, Cadurcosque ad fines Volcarum Arecomicorum depopulandos, mittit. Hic nihilominus clandestinis nuntiis legationibusque Allobroges sollicitat, [4] quorum mentes nondum a superiore bello resedisse sperabat. Horum principibus pecunias, civitati autem imperium totius Provinciæ pollicetur. LXV. Ad hos omnes casus provisa erant præsidia cohortium duarum & viginti, quæ ex

NOTÆ.

1. *Ad unum omnes Vercingetorigem probant Imperatorem.*] Qui jam Arvernorum rex, fit Galliæ totius Imperator. Sic apud Livium lib. v. *Prisco Tarquinio Romæ regnante Celtarum, quæ pars Galliæ tertia est, penes Bituriges summa imperii fuit. Ii regem Celtico dabant. Ambigatus is fuit, virtute fortunaque cum sua tum publica præpollens.*

2. *Ab hoc concilio Rhemi, Lingones, Treviri abfuerunt.*] Numquam ergo universa Gallia adversus Romanos consensit. Rhemi enim & Lingones & Treviri maximi populi erant qui ab hoc bello, reliquis in hoc bellum consentientibus, abfuerunt.

3. *Segusianisque.*] In Segusianis est positum Lugdunum.

4. *Quorum mentes nondum a superiore bello resedisse sperabat.*] Novem anni inter illud Allobrogicum bellum & Vercingetorigis sollicitationem intercesserant.

ex ipſa coacta Provincia ab [1] L. Cæſare legato ad omnes partes opponebantur. Helvii ſua ſponte cum finitimis prælio congreſſi pelluntur, & C. Valerio Donotauro Caburi filio principe civitatis, compluribuſque aliis interfectis, intra oppida muroſque compelluntur. Allobroges, crebris ad Rhodanum diſpoſitis præſidiis, magna cum cura & diligentia, ſuos fines tuentur. [2] Cæſar, quod hoſtes equitatu ſuperiores eſſe intelligebat, &, intercluſis omnibus itineribus, nulla re ex Provincia atque Italia ſublevari poterat, trans Rhenum in Germaniam mittit ad eas civitates, quas ſuperioribus annis pacaverat; [3] equiteſque ab his accerſit, & levis armaturæ pedites qui inter eos præliari conſueverant. Eorum adventu, quod minus idoneis equis utebantur, a trib. mil. reliquiſque, ſed & equitibus Romanis, atque [4] evocatis, equos ſumit, Germaniſque diſtribuit. LXVI. Interea dum hæc geruntur, hoſtium copiæ ex Arvernis, equiteſque, qui toti Galliæ erant imperati, conveniunt. Magno horum coacto numero, quum Cæſar in Sequanos per extremos Lingonum fines iter faceret, quo facilius ſubſidium Provinciæ ferri poſſet, circiter millia paſſuum x ab Romanis trinis caſtris Vercingetorix conſedit; convocatiſque ad concilium præfectis equitum, veniſſe tempus victoriæ demonſtrat: fugere in Provinciam Romanos, Galliaque excedere: id ſibi ad præſentem obtinendam libertatem ſatis eſſe: ad reliqui temporis pacem atque otium parum profici. Majoribus enim coactis copiis reverſuros, neque finem bellandi facturos: proinde, agmine impeditos adoriantur: ſi pedites ſuis auxilium ferant, atque in eo morentur, iter confici non poſſe: ſin id quod magis futurum confidat, relictis impedimentis, ſuæ ſaluti conſulant, & uſu rerum neceſſariarum, & dignitate ſpoliatum iri. Nam de equitibus hoſtium, quin nemo eorum progredi modo extra agmen audeat, ne ipſos quidem debere dubitare. Id quo majore faciant animo, copias ſe omnes pro caſtris habiturum, & terrori hoſtibus futurum. Conclamant, equites ſanctiſſimo jurejurando confirmari oportere, ne tecto recipiatur, ne ad liberos, ne ad parentes, ne ad uxorem aditum habeat, qui non bis per hoſtium agmen perequitaſſet. LXVII. Probata re, atque omnibus ad jusjurandum adactis, poſtero die in tres partes diſtributo equitatu, duæ ſe acies a duobus lateribus oſtendunt: una a primo agmine iter impedire

cœ-

NOTÆ.

1. *L. Cæſare.*] L. Cæſar cum M. Figulo conſulatum geſſit anno urbis conditæ IↃↃXC poſteaque, orto bello civili, Pompeii partibus ſtuduit; inviſus eo nomine noſtro Cæſari, ſupplex quamvis fuiſſet, ab eo eſt interemptus.

2. *Cæſar quod hoſtes equitatu ſuperiores, &c.*] Cæſari ſemper curæ fuit, ut vires haberet tantas, quantæ ſufficiebant ad victoriam, ſaltemque æquales hoſtium viribus. Sic cum videret Belgarum multitudinem, prælio ſuperſedere maluit.

3. *Equiteſque ab his accerſit.*] Ab his poſtea Germanis equitibus ſemper initium vincendi factum in Gallico civilique bello.

4. *Evocatis.*] Evocati ſunt qui legitimis ſtipendiis confectis, tamquam exercitatiſſimi in armis ad bellum ab Imperatoribus evocabantur.

cœpit. Qua re nuntiata, Cæsar suum quoque equitatum tripartito divisum ire contra hostem jubet. [1] Pugnatur una omnibus in partibus: consistit agmen: impedimenta inter legiones recipiuntur: si qua in parte nostri laborare, aut gravius premi videbantur, eo signa inferri Cæsar aciemque converti jubebat: quæ res & hostes ad insequendum tardabat, & nostros spe auxilii confirmabat. [2] Tandem Germani ab dextro latere, summum jugum nacti, hostes loco depellunt: [3] fugientes usque ad flumen, ubi Vercingetorix cum pedestribus copiis consederat, persequuntur, complureſque interficiunt. Qua re animadversa, reliqui, ne circumvenirentur veriti, se fugæ mandant. Omnibus locis fit cædes. Tres nobilissimi Ædui capti ad Cæsarem perducuntur; Cotus præfectus equitum, qui controversiam cum Convictolitane proximis comitiis habuerat; & Cavarillus, qui post defectionem Litavici pedestribus copiis præfuerat; & Eporedorix, quo duce ante adventum Cæsaris Ædui cum Sequanis bello contenderant. LXVIII. Fugato omni equitatu, Vercingetorix copias suas, ut pro castris collocaverat, reduxit; protinusque [4] Alesiam, quod est oppidum Mandubiorum, iter facere cœpit; celeriterque impedimenta ex castris educi, & se subsequi jussit. Cæsar, impedimentis in proximum collem deductis, duabusque legionibus præsidio relictis, sequutus, quantum diei tempus est passum, circiter III millibus hostium ex novissimo agmine interfectis, altero die ad Alesiam castra fecit. Perspecto urbis situ, perterritisque hostibus, quod equitatu, qua maxime parte exercitus confidebant, erant pulsi; adhortatus ad laborem milites, Alesiam circumvallare instituit. LXIX. Ipsum erat oppidum in colle summo, admodum edito loco, ut nisi obsidione expugnari non posse videretur. [5] Cujus collis radices duo duabus ex partibus flumina subluebant. [6] Ante oppidum planities circiter millia

NOTÆ.

1. *Pugnatur una omnibus in partibus.*] Plutarchus scribit eo prælio Cæsarem gladium amisisse, quem in templo Arverni suspenderunt, eum postea a Cæsare conspectum cum amici tollere suaderent, tolli non passum fuisse, quasi sacer fuisset, & risisse.

2. *Tandem Germani.*] Ubique Germani Romanis initium vincendi fecerunt. Dion vero Vercingetorigem in eo falsum esse dicit, quod non cogitabat Germanos cum Romanis esse conjunctos, qui aciem suam ruperunt. Nimirum inter Romanos sæpe versatus non ignorabat quantum sui Galli Romanis præstarent. Sed Germani ea tempestate Gallis erant fortiores, ut multis locis Cæsar testatur.

3. *Fugientes usque ad flumen.*] Dio refert Vercingetorigem Cæsare despecto ob detrimenta quæ is acceperat, Allobrogibus bellum inferre statuisse, Cæsarem iis auxilio proficiscentem, in Sequanis deprehensum circumdedisse. Verum Vercingetorigi longe secus quam instituerat accidisse: nam non modo cladem nullam Romanis intulisse; verum eos desperatione salutis ad fortitudinem impulisse, ipsumque temeritate sua, quia multitudini suorum confidebat, succubuisse.

4. *Alesiam.*] Alesia, *Alise*, sic melius, quamquam Alexia a plerisque scribatur. Velleius Paterculus lib. II. hujus obsidionis meminit his verbis: *Circa Alesiam tanta res quantas audere vix hominis, perficere pene nullius, nisi Dei fuerit.*

5. *Cujus collis radices, &c.*] Lutosa & Osera fluvii.

6. *Ante oppidum, &c.*] Vel hoc ex loco intelligitur leucam nostram quatuor millibus passuum. Cæsarianis constitisse, modo non

millia paſſuum III in longitudinem patebat. Reliquis ex omnibus partibus colles, mediocri interjecto ſpatio pari altitudinis faſtigio oppidum cingebant. Sub muro, quæ pars collis ad orientem ſpectabat, hunc omnem locum copiæ Gallorum compleverant; foſſamque, & maceriam ſex in altitudinem pedum præduxerant. Ejus munitionis quæ ab Romanis inſtituebatur, circuitus XI ∞ paſſuum tenebat. Caſtra oportunis locis erant poſita; ibique caſtella XXIII facta, in quibus interdiu ſtationes diſponebantur, ne qua ſubito irruptio fieret. Hæc eadem noctu excubitoribus ac firmis præſidiis tenebantur. LXX. Opere inſtituto, fit equeſtre prælium in ea planitie, quam intermiſſam collibus III millium paſſuum in longitudinem patere ſupra demonſtravimus. Summa vi ab utriſque contenditur. Laborantibus noſtris Cæſar Germanos ſubmittit, legioneſque pro caſtris conſtituit, ne qua ſubito irruptio ab hoſtium peditatu fiat. Præſidio legionum addito, noſtris animus augetur: hoſtes in fugam conjecti ſe ipſi multitudine impediunt; [1] atque anguſtioribus portis [relictis] coarctantur. Germani acrius uſque ad munitiones ſequuntur: fit magna cædes: nonnulli, relictis equis, foſſam tranſire, & maceriam transcendere conantur. Paullum legiones Cæſar, quas pro vallo conſtituerat, promoveri jubet. Non minus, qui intra munitiones erant, Galli perturbantur. Venire ad ſe confeſtim exiſtimantes, ad arma conclamant. Nonnulli perterriti in oppidum irrumpunt. Vercingetorix jubet portas claudi, ne caſtra nudentur. Multis interfectis, compluribus equis captis, Germani ſeſe recipiunt. LXXI. Vercingetorix, priuſquam munitiones ab Romanis perficiantur, conſilium capit, omnem a ſe equitatum noctu dimittere. Diſcedentibus mandat, ut ſuam quiſque eorum civitatem adeat, omneſque, qui per ætatem arma ferre poſſint, ad bellum cogant. Sua in illos merita proponit, obteſtaturque ut ſuæ ſalutis rationem habeant, neu ſe de communi libertate optime meritum in cruciatum hoſtibus dedant: qui ſi indiligentiores fuerint, millia hominum octoginta delecta ſecum interitura demonſtrat: ratione inita, frumentum ſe exigue dierum triginta habere, ſed paullo etiam longius tolerare poſſe parcendo. His datis mandatis, qua erat noſtrum opus intermiſſum, ſecunda vigilia ſilentio equitatum dimittit; frumentum omne ad ſe ferri jubet: capitis pœnam iis qui non paruerint, conſtituit: pecus, cujus magna erat ab Mandubiis compulſa copia, viritim diſtribuit: frumentum pace & paullatim metiri inſtituit: copias omnes, quas pro oppido colloverat, in oppidum recipit. His rationibus auxilia Galliæ exſpectare & bellum adminiſtrare parat. LXXII. Quibus rebus cognitis ex perfugis & captivis, Cæſar hæc genera munitionis inſtituit. Foſſam pedum viginti directis la-

NOTÆ.

non ſit error in numeris. Tribus enim hodie in longitudinem leucæ quadrantibus patet, ut loquimur, illa planities.

1. *Atque anguſtioribus portis [relictis.]* Vel deleo *relictis*, vel lego *relictâ*. Aliter non conſtat ſenſus.

lateribus duxit, ut ejus ſolum tantumdem pateret, quantum ſumma labra diſtabant. reliquas omnes munitiones ab ea foſſa pedibus CD reduxit: id hoc conſilio, quoniam tantum eſſet neceſſario ſpatium complexus, nec facile totum opus militum corona cingeretur; ne de improviſo, aut noctu ad munitiones hoſtium multitudo advolaret, aut interdiu tela in noſtros operi deſtinatos conjicere poſſent. Hoc intermiſſo ſpatio, duas foſſas XV pedes latas, eadem altitudine perduxit: quarum interiorem campeſtribus ac demiſſis locis aqua ex flumine derivata complevit. Poſt eas aggerem, & vallum XII pedum exſtruxit. [1] Huic loricam pinnaſque adjecit, grandibus [2] cervis eminentibus ad commiſſuras pluteorum atque aggeris, qui adſcenſum hoſtium tardarent: & turres toto opere circumdedit, quæ pedes LXXX inter ſe diſtarent. LXXIII. Erat uno tempore & materiari & frumentari, & tantas munitiones fieri neceſſe, deminutis noſtris copiis, quæ longius ab caſtris progrediebantur: & nonnunquam opera noſtra Galli tentare, atque eruptionem ex oppido pluribus portis facere ſumma vi conabantur. Quare ad hæc rurſus opera addendum Cæſar putavit, quo minore numero militum munitiones defendi poſſent. Itaque truncis arborum, aut admodum firmis ramis abſciſis, atque horum dolabratis atque præacutis cacuminibus, perpetuæ foſſæ quinos pedes altæ, ducebantur. Huc illi ſtipites demiſſi, & ab infimo revincti, ne revelli poſſent, ab ramis eminebant. Quini erant ordines conjuncti inter ſe atque implicati, quo qui intraverant, [3] ſe ipſi acutiſſimis vallis induebant; hos Cippos appellabant. Ante hos, obliquis ordinibus [4] in quincuncem diſpoſitis, ſcrobes trium in altitudinem pedum fodiebantur, [5] paullatim anguſtiore ad ſummum faſtigio. Huc teretes ſtipites feminis craſſitudine, ab

NOTÆ.

1. *Huic loricam, &c.*] Lorica eſt parvus murus poſt quem latent defenſores, pinnas habet, ut per intervalla earum in hoſtes tela mittantur.

2. *Cervis.*] Cervi erant ſtipites corniculа habentes eminentia, quibus ad pluteorum & aggeris commiſſuras utebantur ad impediendum aſcenſum Erant autem inter aggerem ipſum atque loricam incerti, Gallice *le Cordon.* Virg. Bucolic.

Atque humiles habitare caſas & figere cervos.

Ad hæc Servius: *Aut fureas dicit qua figantur ad caſa ſuſtentationem, qua dicta ſunt cervi ad ſimilitudinem eorum cervorum.* Tibullus ad Meſſalam:

Nam te non alius belli tenet aptius urtes,
Qua deceat tutam caſtris præducere foſſam
Qualiter adverſos hoſtis defigere cervos.

Hypicus vero: *Cervoli trunci ramoſi. Ad hos decurritur, ſi ſoli natura, nimia teneritate, ceſpes frangeretur.* Idem ſic rurſus nec vallum exſtrui, nec foſſa fieri poteſt, ut non ripæ decidant, quoties cervoli deſunt.

3. *Se ipſi acutiſſimis vallis induebant.*] Virg. *Quadrifidaſque ſudes & acuto robore vallos.* ad quem verſum Servius: *Bis idem dixit: nam valli & ſudes idem.* Cicero Acad. IV. *Philo dum nova quædam conjunxit, in ipſum ſe induit, quod timebat.*

4. *In quincuncem diſpoſitu.*] Quid ſit in quincuncem diſponere, intelligitur vel ex hoc loco Quintiliani: *Quid illo quincunce ſpecioſius, qui in quamcumque partem ſpectaveris rectus eſt.*

5. *Paullatim anguſtiore ad ſummum faſtigio.*] Juſtus Lipſius legit *ad imum*; ſed ſcriptam lectionem retineri poſſe. Ut ſcilicet voluerit ſcrobes illas ad inſtar fovearum quæ lupis capiendis parantur, a ſummâ parte fuiſſe quam ab ima anguſtiores, quo nempe qui in eas decideret, recta in ſuppoſitos ſtipites delaberentur, ſeque inde difficilius extricarent.

ab ſummo præacuti & præuſti, demittebantur; ita ut non amplius IV digitis ex terra eminerent. Simul confirmandi & ſtabiliendi cauſſa [1] ſinguli ab infimo ſolo pedes terra exculcabantur: reliqua pars ſcrobis ad occultandas inſidias viminibus ac virgultis integebatur. Hujus generis octoni ordines ducti, ternos inter ſe pedes diſtabant. Id ex ſimilitudine floris [2] Lilium appellabant. Ante hæc taleæ pedem longæ ferreis hamis infixis totæ in terram infodiebantur; mediocribuſque intermiſſis ſpatiis, omnibus locis diſſerebantur, quos Stimulos nominabant. LXXIV. His rebus perfectis, regiones ſecutus, quam potuit, æquiſſimas pro loci natura, XIV millia paſſuum complexus, pares ejuſdem generis munitiones diverſas ab his contra exteriorem hoſtem perfecit, ut ne magna quidem multitudine, ſi ita accidat, ejus diſceſſu, munitionum præſidia circumfundi poſſent. Neu cum periculo ex caſtris egredi cogerentur; dierum XXX pabulum frumentumque habere omnes convectum jubet. LXXV. Dum hæc ad Aleſiam geruntur, Galli, concilio principum indicto, non omnes qui arma ferre poſſent, ut cenſuit Vercingetorix, convocandos ſtatuunt; ſed certum numerum cuique civitati imperandum: ne tanta multitudine confuſa, nec moderari, nec diſcernere ſuos, nec frumentandi rationem habere poſſent. [3] Imperant Æduis atque eorum clientibus, Seguſianis, [4] Ambivaretis, Aulercis Brannovicibus, [Brannoviis] millia XXXV. Parem numerum Arvernis, adjunctis Eleutheris Cadurcis, Gabalis, [5] Velaunis, qui ſub imperio Arvernorum eſſe conſueverunt: Senonibus, Sequanis, Biturigibus, Xantonibus, Ruthenis, Carnutibus XII millia; Bellovacis X. Totidem Lemovicibus; octona Pictonibus, & Turonis, & Pariſiis, & Eleutheris Sueſſionibus; Ambianis, Mediomatricis, [6] Petrocoriis, Nerviis, Morinis, Nitiobrigibus quina millia; Aulercis Cenomanis totidem; Atrebatibus IV millia; [7] Bellocaſſis, Lexoviis, [8] Aulercis Eburonibus terna; Rauracis & Boiis XXX. Univerſis civitatibus, quæ Oceanum attingunt, quæque eorum conſuetudine Armoricæ appellantur, quo ſunt in numero Cu-

NOTÆ.

1. *Singuli ab infimo ſolo pedes, &c.*] Interpres Græcus aliter legit & forte melius: Ἕνα δὲ πρὸς τῷ στερεῷ ἕλκε καὶ βεβαίων παντὸς πρὸς τὸ χαμηδὲς τρεῖς πόδας γῆς ὑπεχώννυε, *Ut firmarentur* [*ſtipites*] *tres pedes terræ inculcabat ſolo.*

2. *Lilium.*] Propter expanſam ad hunc modum foveam latiorem ſuperne, inferne vero anguſtiorem. Unde & ſtylus prodibat, ſimilis eorum qui e lilio prodeunt.

3. *Imperant Æduis, &c.*] In toto illo numero, ut fit, vehementer erratum eſt, cumque plurimi eorum populorum ſupra jam commemorati ſint, eos tantum attingemus qui videntur indicti.

4. *Ambivaretis, Brannovicibus,* [*Brannoviis,*] *Eleutheris.*] Ambivareti, Brannovices, Brannovii, Eleutheri ignorantur.

5. *Velaunis.*] Vellauni vel potius Vellavi, *Ceux de Velay.*

6. *Petrocoriis.*] Petrocorii, quorum urbem Veſunam Ptolemæus, Petrocoricum Aimoinus vocat, *Perigord.* Item Sarlatenſes quorum nempe diœceſis a Petrocoriis deducta.

7. *Bellocaſſis.*] Bellocaſſes, qui & Velocaſſes, *Ceux du Vexin.*

8. *Aulercis Eburonibus.*] Legit Ciaccónius nec immerito, *Eburovicibus, Evreux.* Eburones enim longe diverſi.

Curiosolites, Rhedones, [1] Ambibari, [2] Cadetes, [3] Osismii, [4] Lemovices] Veneti, Unelli, Sena. Ex his [5] Bellovaci suum numerum non contulerunt; quod se suo nomine atque arbitrio cum Romanis bellum gesturos dicerent, neque cujusquam imperio obtemperaturos. Rogati tamen a Comio, pro ejus hospitio III millia miserunt. LXXVI. Hujus opera Comii, ita ut antea demonstravimus, fideli utque utili superioribus annis erat usus in Britannia Cæsar: pro quibus meritis civitatem ejus [6] immunem esse jusserat; jura legesque reddiderat; atque ipsi Morinos attribuerat. Tanta tamen universæ Galliæ consensio fuit libertatis vindicandæ, & pristinæ belli laudis recuperandæ, ut neque beneficiis, neque amicitiæ memoria moverentur, omnesque & animo & opibus in id bellum incumberent; coactis equitum IIX millibus, & [7] peditum circiter CCXL. Hæc in Æduorum finibus recensebantur, numerusque inibatur: præfecti constituebantur: Comio Atrebati, Viridomaro, & Eporedorigi Æduis, Vergasillauno Arverno, consobrino Vercingetorigis summa imperii transditur. Iis delecti ex civitatibus tribuuntur, quorum consilio bellum administraretur. Omnes alacres & fiduciæ pleni ad Alesiam proficiscuntur. Nec erat omnium quisquam, qui adspectum modo tantæ multitudinis sustineri posse arbitraretur, præsertim ancipiti prælio; quum ex oppido eruptione pugnaretur, & foris tantæ copiæ equitatus peditatusque cernerentur. LXXVII. At ii qui Alesiæ obsidebantur, præterita die, qua suorum auxilium exspectaverant, consumpto omni frumento, inscii, quid in Æduis gereretur, concilio coacto, de exitu fortunarum suarum consultabant. Ac variis dictis sententiis, quarum pars deditionem, pars, dum vires supperterent, eruptionem censebant. Non prætereunda videtur oratio Critognati, propter ejus singularem ac nefariam crudelitatem. Hic summo in Arvernis natus loco, & magnæ habitus auctoritatis, Nihil, inquit, de eorum sententia dicturus sum, qui turpissimam servitutem deditionis nomine appellant; neque hos habendos civium loco, neque ad consilium adhibendos censeo. Cum iis mihi res sit, qui eruptionem probant: quorum in consilio omnium vestrum consensu pristinæ residere virtutis memoria videtur. Animi est ista mollities, non virtus, inopiam paullisper ferre non posse. [8] Qui se ultro morti

NOTÆ.

1. *Ambibari.*] Ignorantur.

2. *Cadetes.*] Reponendum videtur Caletes, *Ceux de Caux.*

3. *Osismii.*] De quibus supra.

4. *Lemovices.*] Hi sunt alii a Lemovicibus Aquitanis, quorum oppidum est Ratiatum, sed sunt potius pars non contemnenda Osismiorum.

5. *Bellovaci suum numerum non contulerunt.*] Bellum seorsim ab aliis administraverunt, ut in sequente libro cognoscetur. Sed ista Gallorum dissensio in bello administrando, multum Romanos adjuvit.

6. *Immunem esse jusserat.*] A stipendio nempe quod victis Cæsar imponere solebat, non a dominatu regio Comii. Græcus interpres optime habet, ἀτελῆ.

7. *Peditum circiter* CCXL.] Plutarchus CCC millia habet. Florus vero CCL vero propius scilicet.

8. *Qui se ultro morti offerant.*] Nabarzanes apud Curtium lib. v. *Sæpe tadio laboris ad vilitatem sui compelluntur ignavi. At virtus nihil inexpertum relinquit.*

morti offerant facilius reperiuntur, quam qui dolorem patienter ferant. Atque ego hanc ſententiam probarem; nam apud me multum dignitas poteſt; ſi nullam, præterquam vitæ noſtræ, jacturam fieri viderem. Sed in conſilio capiendo omnem Galliam reſpiciamus, quam ad noſtrum auxilium concitavimus. Quid [1] hominum millibus LXXX uno loco interfectis, propinquis conſanguineiſque noſtris, animi fore exiſtimatis, ſi pene in ipſis cadaveribus prælio decertare cogentur? Nolite hos veſtro auxilio ſpoliare, qui veſtræ ſalutis cauſſa ſuum periculum neglexerint, nec ſtultitia ac temeritate veſtra, aut imbecillitate animi omnem Galliam proſternere, ac perpetuæ ſervituti addicere. An quod ad diem non venerint, de eorum fide conſtantiaque dubitatis? Quid ergo? Romanos in illis ulterioribus munitionibus animine cauſſa quotidie exerceri putatis? Si illorum nuntiis confirmari non poteſtis, omni aditu præſepto, iis utimini teſtibus, appropinquare eorum adventum; cujus rei timore exterriti, diem, noctemque in opere verſantur. Quid ergo mei conſilii eſt facere? Quod noſtri majores nequaquam pari bello Cimbrorum Teutonumque fecerunt; qui in oppida compulſi, ac ſimili inopia ſubacti, eorum corporibus, qui ætate inutiles ad bellum videbantur, vitam toleraverunt, neque ſe hoſtibus transdiderunt. Cujus rei exemplum ſi non haberemus, tamen libertatis cauſſa inſtitui & poſteris prodi pulcherrimum judicarem. Nam quid huic ſimile bello fuit? Depopulata Gallia, magnaque illata calamitate, Cimbri finibus noſtris aliquando exceſſerunt, atque alias terras petierunt: jura, leges, agros, libertatem nobis reliquerunt. Romani vero quid petunt aliud, aut quid volunt, niſi invidia adducti, quos fama nobiles, potenteſque bello cognoverunt, horum in agris civitatibuſque conſidere, atque his æternam injungere ſervitutem? Neque enim umquam alia conditione bella geſſerunt. Quod ſi ea quæ in longinquis nationibus geruntur, ignoratis, reſpicite finitimam Galliam, quæ in provinciam redacta, jure & legibus commutatis, [2] ſecuribus ſubjecta, perpetua premitur ſervitute. LXXVIII. Sententiis dictis, conſtituunt, ut, qui valetudine, aut ætate inutiles ſunt bello, oppido excedant, atque omnia prius experiantur, quam ad Critognati ſententiam deſcendant: illo tamen potius utendum conſilio, ſi res cogat, atque auxilia morentur, quam deditionis aut pacis ſubeundam conditionem. Mandubii qui eos oppido receperant, cum liberis atque uxoribus exire coguntur. Ii, quum ad munitiones Romanorum acceſſiſſent, flentes, omnibus precibus orabant, ut ſe in ſervitutem receptos cibo juvarent. [3] Hos Cæſar, diſpoſitis in vallo cuſto-

Notæ.

1. *Hominum millibus* LXXX *uno loco interfectis.*] Suorum numerum Critognato melius ſciebat nemo. At Plutarchus omnia auget, & CLXX millia hominum in urbe Alefia fuiſſe prodidit.

2. *Securibus ſubjecta.*] Secures duodecim prælatæ Conſulibus, ſignum erant imperii Romani.

3. *Hos Cæſar, diſpoſitis in vallo cuſtodiis, recipi prohibebat.*] Dio, quod a neutris recipiebantur, ſcribit miſerrima morte periiſſe.

custodiis, recipi prohibebat. LXXIX. Interea Comius, & reliqui duces, quibus summa imperii permissa erat, [1] cum omnibus copiis ad Alesiam perveniunt, & colle exteriore occupato, non longius D passibus a nostris munitionibus considunt. Postero die equitatu ex castris educto, omnem eam planitiem, quam in longitudinem III millia passuum patere demonstravimus, complent; pedestresque copias, paullum ab eo loco, abditas in locis superioribus constituunt. Erat ex oppido Alesia despectus in campum. Concurritur his auxiliis visis, fit gratulatio inter eos, atque omnium animi ad lætitiam excitantur. Itaque productis copiis ante oppidum considunt, & proximam fossam cratibus integunt, atque aggere explent, seque ad eruptionem atque omnes casus comparant. LXXX. Cæsar, omni exercitu ad utramque partem munitionum dispositio, ut, si usus veniat, suum quisque locum teneat & noverit, equitatum ex castris educi, & prælium committi jubet. Erat ex omnibus castris, quæ summum undique jugum tenebant, despectus; atque omnium militum intenti animi pugnæ eventum exspectabant. Galli inter equites, raros sagittarios, expeditosque levis armaturæ interjecerant, qui suis cedentibus auxilio succurrerent, & nostrorum equitum impetum sustinerent. Ab his complures de improviso vulnerati, prælio excedebant. Quum suos pugna superiores esse Galli confiderent, & nostros premi multitudine viderent; ex omnibus partibus, & ii, qui munitionibus continebantur, & ii, qui ad auxilium convenerant, clamore & ululatu suorum animos confirmabant. Quod in conspectu omnium res gerebatur, neque recte aut turpiter factum celari poterat, utrosque & laudis cupiditas & timor ignominiæ ad virtutem excitabat. Quum a meridie prope ad solis occasum dubia victoria pugnaretur, [2] Germani una in parte confertis turmis in hostes impetum fecerunt, eosque propulerunt. Quibus in fugam conjectis, sagittarii circumventi, interfectique sunt. Item ex reliquis partibus nostri cedentes usque ad castra insecuti, sui colligendi facultatem non dederunt. At ii, qui ab Alesia processerant, mœsti, prope victoria desperata, se in oppidum receperunt. LXXXI. Uno die intermisso, Galli, atque hoc spatio, magno cratium, scalarum, [3] harpagonum numero effecto, media nocte silentio ex castris egressi, ad campestres munitiones accedunt. Subito clamore sublato, qua significatione, qui in oppido obsidebantur, de suo adventu cognoscere possent, crates projicere, fundis, sagittis, lapidibus nostros de vallo deturbare, reliquaque quæ ad oppugnationem pertinent, administrare. Eodem tempore, clamore exaudito, dat tuba signum suis Vercingetorix, atque ex op-

N o t æ.

1. *Cum omnibus copiis ad Alesiam perveniunt.*] Polyænus CCV millia Gallorum fuisse testatur.

2. *Germani.*] Hoc in Germanorum laudem esto semel dictum, eos Romanis imperium tradidisse Galliæ, eosdem tandem abstulisse Honorii temporibus, eosdem bello civili, ut postea videbitur, Romanorum quoque imperium ipsi Cæsari dedisse.

3. *Harpagonum.*] Harpago est pertica ferro adunco præpilata.

oppido educit. Noſtri, ut ſuperioribus diebus ſuus cuique erat locus attributus, ad munitiones accedunt; [1] fundis librilibus fudibuſque, quas in opere diſpoſuerant, ac glandibus Gallos perterrent. proſpectu tenebris adempto, multa utrimque vulnera accipiuntur, complura tormentis tela conjiciuntur. At M. Antonius, & C. Trebonius legati, quibus eæ partes ad defendendum obvenerant, qua ex parte premi noſtros intellexerant, iis auxilio ex ulterioribus caſtellis deductos ſubmittebant. LXXXII. Dum longius ab munitione aberant Galli, plus multitudine telorum proficiebant: poſtea quam propius ſucceſſerunt, aut [2] ſe ipſi ſtimulis inopinantes induebant, aut in ſcrobes delapſi transfodiebantur; aut ex vallo & turribus transjecti pilis muralibus interibant. Multis undique vulneribus acceptis, nulla munitione perrupta, quum lux appeteret, veriti, ne ab latere aperto ex ſuperioribus caſtris eruptione circumvenirentur, ſe ad ſuos receperunt. [3] At interiores, dum ea, quæ a Vercingetorige ad eruptionem præparata erant, proferunt, priores foſſas explent: diutius in iis rebus adminiſtrandis morati prius ſuos diſceſſiſſe cognoverunt, quam munitionibus appropinquarent. Ita re infecta in oppidum reverterunt. LXXXIII. Bis magno cum detrimento repulſi Galli quid agant, conſulunt. Locorum peritos adhibent. Ab his ſuperiorum caſtrorum ſitus munitioneſque cognoſcunt. Erat a ſeptemtrionibus collis, quem quia, propter magnitudinem circuitus opere circumplecti non potuerant, noſtri neceſſario pene iniquo loco, & leniter declivi, caſtra fecerunt. Hæc C. Antiſtius Rheginus, & C. Caninius Rebilus legati cum II legionibus obtinebant. Cognitis per exploratores regionibus, duces hoſtium LV millia ex omni numero deligunt earum civitatum, quæ maximam virtutis opinionem habebant: quid, quoque pacto, agi placeat, occulte inter ſe conſtituunt. Adeundi tempus definiunt, quum meridies eſſe videatur. Iis copiis Vergaſillaunum Arvernum, unum ex IV ducibus, propinquum Vercingetorigis, præficiunt. Ille ex caſtris prima vigilia egreſſus, prope confecto ſub lucem itinere, poſt montem ſe occultavit, militeſque ex nocturno labore ſeſe reficere juſſit. Quum jam meridies appropinquare videretur, ad ea caſtra, quæ ſupra demonſtravimus, contendit; eodemque tempore equitatus ad campeſtres munitiones accedere, & reliquæ copiæ ſeſe pro caſtris oſtendere cœperunt. LXXXIV. Vercingetorix ex arce Aleſiæ ſuos conſpicatus ex oppido egreditur, * e caſtris longurios, [4] muſculos, falces, reliquaque quæ eruptionis cauſſa paraverat, profert. Pugnatur uno tempore omnibus locis, atque omnia tentantur. Quæ minime viſa pars firma eſſe, huc concurritur. Romanorum manus tantis munitionibus

Notæ.

1. *Fundis librilibus.*] Fundæ libriles vel librales quibus libralia ſaxa, id eſt, unius libræ jactabantur.

2. *Se ipſi ſtimulis inopinantes induebant.*] Sic ſupra, ſic & Virgil. lib. Æneid. x.

Induit. ——————

3. *At interiores.*] Præpoſtera illa rerum adminiſtratio Remp. Gallicam evertit.

4. *Muſculos.*] Muſculi ſunt machinæ quibus tecti milites apportatis lapidibus, lignis & terra foſſas complebant.

tionibus distinatur, nec facile pluribus locis occurrit. Multum ad terrendos nostros valuit clamor, qui post tergum pugnantibus exstitit, quod suum periculum in aliena vident virtute consistere. [1] Omnia enim plerumque quæ absunt, vehementius hominum mentes perturbant. LXXXV. Cæsar idonenm locum nactus, quid quaque in parte geratur, cognoscit, laborantibus submittit. Utrisque ad animum occurrit, unum illud esse tempus, quo maxime contendi conveniat. Galli nisi perfregerint munitiones, de omni salute desperant. Romani, si rem obtinuerint, finem laborum omnium exspectant. Maxime ad superiores munitiones laboratur, quo Vergasillaunum missum demonstravimus. [a] Exiguum loci ad declivitatem fastigium, magnum habet momentum. Alii tela conjiciunt, [2] alii testudine facta subeunt, defatigatis invicem integri succedunt. [3] Agger ab universis in munitionem conjectus, & adscensum dat Gallis, [4] & quæ in terram occultaverant Romani, contegit. Nec jam arma nostris, nec vires suppetunt. LXXXVI. His rebus cognitis, Cæsar Labienum cum cohortibus VI subsidio laborantibus mittit. Imperat, si sustinere non possit, [5] deductis cohortibus eruptione pugnaret. Id, nisi necessario, non faciat. Ipse adit reliquos: cohortatur, ne labori succumbant: omnium superiorum dimicationum fructum in eo die atque hora docet consistere. [6] Interiores, desperatis campestribus locis, propter magnitudinem munitionum, loca prærupta ex adscensu tentant. Huc ea, quæ paraverant, conferunt: multitudine telorum ex turribus propugnantes deturbant: aggere & cratibus, [b] aditus expediunt: falcibus vallum, ac loricam, rescindunt. LXXXVII. Cæsar mittit primo Brutum adolescentem cum cohortibus VI post cum aliis VIII Fabium legatum. Postremo ipse, quum vehementius pugnaretur, integros subsidio adducit. restituto prælio, ac repulsis hostibus, eo, quo Labienum miserat, contendit, Cohortes IV ex proximo castello educit. Equitum se partem sequi, [7] partem circumire exteriores munitiones, & ab tergo hostes adoriri jubet. Labienus, postquam neque aggeres, neque fossæ vim hostium sustinere poterant, [8] coactis una de quadraginta cohortibus, quas ex

INTERPRETATIO.

a *Parva altitudo loci ad* faciendam *declivitatem multum prodeſt* oppugnantibus.

b *Viam aperiunt* sibi.

NOTÆ.

1. *Omnia enim plerumque, &c.*] Idem dicit lib. I. II. de bello civili. Item Horat. Epod. *Cornes minorem sum futurus in metu, qui major absentes habet.*

2. *Alii testudine facta subeunt.*] De testudine supra dictum.

3. *Agger ab universis in munitionem conjectus.*] Agger constabat ex terra & virgultis; munitiones erant fossæ, vallum, scrobes.

4. *Et quæ in terram occultaverant Romani, contegit.*] Stimulos, cippos, lilia, de quibus supra.

5. *Deductis cohortibus.*] Ex munitionibus.

6. *Interiores.*] Galli qui ab Alesia eruperant.

7. *Partem circumire exteriores munitiones, &c.*] Polyænus hoc nocte superiore provisum esse meminit, & commemorat ut stratagema quod victoriam peperit, cum Galli de fuga desperassent.

8. *Coactis una de quadraginta, &c.*] Suspicio est mendi, propterea quod major ille sit numerus, quam ut forte fuisse possit oblatus.

ex proximis præsidiis deductas fors obtulit, Cæsarem per nuntios facit certiorem, quid faciendum existimet. Accelerat Cæsar, ut prælio interfit. LXXXVIII. Ejus adventu ex colore vestitus cognito, quo insigni in prœliis uti consueverat, turmisque equitum & cohortibus visis, quas se sequi jusserat, ut de locis superioribus hæc declivia & devexa cernebantur, hostes committunt prœlium. Utrimque clamore sublato, excipit rursus ex vallo atque omnibus munitionibus clamor. Nostri emissis pilis, gladiis rem gerunt. repente post tergum equitatus cernitur. Cohortes aliæ appropinquant. Hostes terga vertunt, fugientibus equites occurrunt. Fit magna cædes. Sedulius dux & princeps Lemovicum occiditur: Vergasillaunus Arvernus vivus in fuga comprehenditur. Signa militaria LXXIV ad Cæsarem referuntur. Pauci ex tanto numero se incolumes in castra recipiunt. Conspicati ex oppido cædem & fugam suorum, desperata salute, copias a munitionibus reducunt. Fit protinus, hac re audita ex castris Gallorum fuga. Quod nisi crebris subsidiis ac totius diei labore milites fuissent defessi, omnes hostium copiæ deleri potuissent. De media nocte missus equitatus novissimum agmen consequitur. Magnus numerus capitur, atque interficitur: reliqui ex fuga in civitates discedunt. LXXXIX. Postero die Vercingetorix, concilio convocato, id se bellum suscepisse non suarum necessitatum, sed communis libertatis causa demonstrat; &, quoniam sit fortunæ cedendum, ad utramque rem se illis offerre, seu morte sua Romanis satisfacere, seu vivum transdere velint. Mittuntur de his rebus ad Cæsarem legati. Jubet arma transdi, principes produci. Ipse in munitione pro castris consedit. Eo principes producuntur. [1] Vercingetorix deditur. Arma projiciuntur. Reservatis Æduis, atque Arvernis, [a] si per eos civitates recuperare posset, ex reliquis captivis toto exercitu capita singula, prædæ nomine, distribuit. XC. His rebus confectis in Æduos proficiscitur; civitatem recipit. Eo legati ab Arvernis missi, quæ imperaret, se facturos pollicentur. Imperat magnum numerum obsidum. Legiones in hiberna mittit. Captivorum circiter XX millia Æduis Arvernisque reddit. T. Labienum cum II legionibus & equitatu in Sequanos proficisci jubet. Huic M. Sempronium Rutilum attribuit. C. Fabium, & L. Minucium Basilum cum II legionibus in Rhemis collocat, ne quam a finitimis Bellova-

INTERPRETATIO.

a *Ut experiretur an posset recipere per eos civitates* alienatas a se.

NOTÆ.

1. *Vercingetorix deditur.*] Plutarchus scripsit eum sumptis pulcherrimis armis ad Cæsarem adequitasse, deinde equo subducto, arma projecisse, & ad pedes Cæsaris subsedisse, donec ad triumphum datus est custodiendus. Florus enim ait hac usum oratione Vercingetorigem: *Habes sortem virum, vir fortissime, victi.* Dion autem de illo Gallorum duce ait, illum speravisse, quia olim amicus Cæsaris fuerat, eum sibi ignoturum; sed recordatione amicitiæ exasperatum Cæsarem, quia major injuria videretur, noluisse parcere, & ad triumphum reservasse, post quem & necari jussit. De Alesia nihil a Cæsare dictum, quam tamen Florus solo æquatam scripsit.

lovacis calamitatem accipiant. C. Antistium Rheginum in [1] Ambivaretos, T. Sextium in Bituriges, C. Caninium Rebilum in Ruthenos cum singulis legionibus mittit; Q. Tullium Ciceronem, & P. Sulpicium, Cabilloni & Matiscone in Æduis ad Ararim, rei frumentariæ caussa, collocat. Ipse Bibracte hiemare constituit. His rebus Cæsaris literis cognitis, [2] Romæ dierum XX supplicatio indicitur.

NOTÆ.

1. *Ambivareti.*] Ambivareti iidem esse videntur qui Ambivareti, de quibus dictum supra.

2. *Romæ dierum XX supplicatio indicitur.*] Superius nempe lib. VII. legitur fuisse decreta supplicatio dierum XV, quod ante id tempus acciderat nulli. Illud quidem non tota Gallia debellata, hic vero dierum numerus multiplicatur tota perdomita. Nec temere factum; cum tantum periculi semper a Gallis Italiæ impendeat, ut Gallico tumultu nemini a bello vacare liceret, non sacerdotibus, non aliis denique qui vacationem a bello habere solebant. Scitum enim illud est quod a Sallustio lib. de bello Jugurth. scriptum, Italiam omnem ab hac gente contremuisse, adeo ut cum Gallis non de gloria, sed de salute certari solitum sit. Cicero vero lib. de Provinciis Consularibus sic habet: *Nemo sapientior de Rep. nostra cogitavit jam inde a principio hujus imperii, quin Galliam maxime timendam hoc imperio putaret.*

LIBER VIII.

Scriptore

A. [1] HIRTIO.

ARGUMENTUM.

HIrtius novam Galliæ defectionem describit, ex qua bellum consecutum: primo contra Bituriges: deinde contra Carnutes: tertio contra Bellovacos: quartum quod a Caninio cum Dumnaco Andium duce: deinde cum Lucterio & Drapete gestum est, ubi & oppugnatio Uxelloduni exponitur: tandem ut exercitu in hiberna dimisso, in Italiam Cæsar profectus sit; qua in profectione docet quæ fuerint belli civilis causse & semina.

COactus assiduis tuis vocibus, [2] Balbe, quum quotidiana mea recusatio non difficultatis excusationem, sed inertiæ videretur deprecationem habere, difficillimam rem suscepi. Cæsaris nostri commentarios [3] rerum gestarum Galliæ [4] non comparandos superioribus atque insequentibus ejus scriptis, contexui: novissimeque imperfecta ab rebus gestis Alexandriæ confeci, usque ad exitum non quidem civilis dissensionis, [5] cujus finem nullum videmus, sed vitæ Cæsaris. Quos utinam qui legent, scire possent, quam

NOTÆ.

1. *Hirtio.*] Libri hujus Autor incertus. Scripsit Suetonius Hirtium esse qui Gallici belli novissimum imperfectum librum suppleverit, & de hac præfatione versus aliquot citat tamquam Hirtii. Alii vero Oppio ascribunt. Fuit autem A. Hirtius amicus Cæsatis & Ciceronis discipulus, Consulque ab ipso Cæsare designatus in annum qui fuit ab ejus cæde proximus. Postremo contra Antonium cum collega Pansa missus a Cicerone ad Mutinam in ipso prælio victor occubuit. Sed mala est nonnullis in codicibus hujus octavi libri inscriptio: *Scriptore A. Hirtio Pansa.* Nec enim Hirtius *Pansa* dictus est, sed cum Pansa collega Consul fuit.

2. *Balbe.*] Is est Cornelius Balbus major quem Plinius scripsit de Garamantibus unum externorum triumphasse. Erat enim Gadibus natus, quem & Dio homines suæ ætatis tantum superasse magnificentia prodidit, ut moriens vicenos quinos denarios populo Romano legaverit. Erat Cæsaris amicissimus, ut Suetonius scripserit retentum Cæsarem ab eo, cum conaretur assurgere senatui ad se advocato.

3. *Rerum gestarum Gallie.*] In Gallia, ut dicitur, *militiæ, domi*, pro *in bello & in urbe*.

4. *Non comparandos superioribus atque insequentibus ejus scriptis.*] Videtur Cæsar illos fecisse imitatus Syllam, qui rerum suarum commentarios reliquerat, quique tempore Plutarchi extabant, sed his usque adeo minores, ut digni non sint visi, qui ab elegantis ingenii viris legerentur. Itaque perierunt.

5. *Cujus finem nullum videmus.*] Nam post Cæsaris cædem inter Octavium, Antonium, Lepidum, Cassium & Brutum orta est dissensio.

quam invitus ſuſceperim ſcribendos, quo facilius caream ſtultitiæ atque arrogantiæ crimine, [1] qui me mediis interpoſuerim Cæſaris ſcriptis. Conſtat enim inter omnes, nihil tam operoſe ab aliis eſſe perfectum, quod non horum elegantia commentariorum ſuperetur: qui ſunt editi, ne ſcientia tantarum rerum ſcriptoribus deeſſet: adeoque probantur omnium judicio, [2] ut prærepta, non præbita facultas ſcriptoribus videatur. Cujus tamen rei major noſtra quam reliquorum eſt admiratio. Ceteri enim quam bene atque emendate; nos etiam quam facile atque celeriter eos confecerit, ſcimus. [3] Erat autem in Cæſare quum facultas, atque elegantia ſummæ ſcribendi, tum veriſſima ſuorum ſcientia conſiliorum explicandorum. [4] Mihine illud quidem accidit, ut Alexandrino atque Africano bello intereſſem. Quæ bella quamquam ex parte nobis Cæſaris ſermone ſint nota: tamen aliter audimus ea, quæ rerum novitate, aut admiratione, nos capiunt; aliter, [5] quæ pro teſtimonio ſumus dicturi. Sed ego nimirum, dum omnes excuſationis cauſſas colligo, ne cum Cæſare conferar, hoc ipſum crimen arrogantiæ ſubeo, quod me judicio cujuſquam exiſtimem poſſe cum Cæſare comparari, *Vale.*

I. [6] OMni Gallia devicta, Cæſar quum a ſuperiore æſtate nullum belli tempus intermiſiſſet, militeſque hibernorum quiete reficere a tantis laboribus vellet; complures eodem tempore civitates renovare

NOTÆ.

1. *Qui, me mediis interpoſuerim Cæſaris ſcriptis.*] Hic enim liber octavus medius eſt inter librum VII. de bello Gallico, & I. de bello civili a Cæſare ſcriptos compoſitus ab Hirtio.

2. *Ut prærepta, non præbita facultas.*] Sic Cicero de eodem Cæſare in Bruto: *Inepte quidem fortaſſe fecit, qui voluit illa calamiſtro inurere, ſanes quidem homines a ſcribendo deterruit. Nihil enim eſt in hiſtoria, pura & illuſtri brevitate dulcius.*

3. *Erat autem in Cæſare quum facultas atque elegantia ſcribendi.*] Nec ſcribendi tantum, ſed & dicendi, de quo hæc habet Suetonius: *Eloquentia militari, qua ve aut aequum præſtantiſſimorum gloriam, aut exceſſit poſt accuſationem Dolabellæ haud dubie principibus patronis annumeratus eſt. Certe Cicero ad Brutum Oratores enumerans, negat ſe videre cui Cæſar debeat cedere: atque eum elegantem, ſplendidum quoque, ac etiam magnificum, ac generoſum quodam modo rationem dicendi tenere.* Et ad Cornelium Nepotem de eodem ita ſcripſit: *Quid? Oratorum quem hunc antiponis eorum, qui nihil aliud egerunt? Quis ſententiis aut acutior, aut clarior? Quis verbis aut ornatior aut elegantior?* Quintilianus vero de ipſo: *Cæſar ſi foro tantum vacaſſet, non alius ex noſtris contra Ciceronem nominaretur; tanta in eo vis eſt, id acumen, ea contrario, ut illum eodem animo dixiſſe quo bellavit appareat. Exornat tamen hæc omnia mira ſermonis, cujus proprie ſtudioſus fuit elegantia.* Plutarchus in eam ſententiam concedens illi ſecundas eloquentiæ partes tribuit.

4. *Mihine illud quidem accidit, &c.*] Bellum Alexandrinum geſtum eſt cum Ptolemæo rege Ægypti; Africanum cum Pompeianis ducibus, Scipione, Catone, Labieno, & aliis.

5. *Quæ pro teſtimonio ſumus dicturi.*] Qui enim hiſtoriam ſcribit, quaſi pro teſtimonio dicit quæ narrat, atque adeo quaſi viſa. Ἱστορεῖν certe Græce videre eſt. Quid ergo de illis qui quæ audiitu acceperunt, ſæpe ab incertis autoribus narrant, & hiſtoricos tamen ſe profitentur?

6. *Omni Gallia devicta, &c.*] Anno urbis conditæ ɔɔɔCCIII Servio Sulpitio, Q. F. Rufo, & M. Claudio, M. F. Marcello Conſulibus.

vare belli consilia nuntiabantur, conjurationesque facere. Cujus rei verisimilis caussa afferebatur, quod Gallis omnibus cognitum esset, neque ulla multitudine in unum locum coacta resisti posse Romanis; nec, si diversa bella complures eodem tempore intulissent civitates, satis auxilii, aut spatii, aut copiarum habiturum exercitum populi R. ad omnia persequenda: non esse autem alicui civitati fortem incommodi recusandam, si tali mora reliquæ possent se vindicare in libertatem. II. Quæ ne opinio Gallorum confirmaretur, Cæsar M. Antonium quæstorem suis præfecit hibernis: ipse, equitatus præsidio, pridie kal. Januarii ab oppido Bibracte proficiscitur ad legionem XII quam non longe a finibus Æduorum collocaverat in finibus Biturigum, eique adjungit legionem XI, quæ proxima fuerat. Binis cohortibus ad impedimenta tuenda relictis, reliquum exercitum in copiosissimos agros Biturigum inducit: qui quum latos fines, & complura oppida haberent, unius legionis hibernis non potuerant contineri, quin bellum pararent, conjurationesque facerent. III. Repentino adventu Cæsaris accidit, quod imparatis disjectisque fuit necesse, ut sine timore ullo rura colentes prius ab equitatu opprimerentur, [3] quam confugere in oppida possent. Namque etiam illud vulgare incursionis signum hostium, quod incendiis ædificiorum intelligi consuevit, Cæsaris id erat interdicto sublatum: ne aut copia pabuli frumentique, si longius progredi vellet, deficeret; aut hostes incendiis terrerentur. Multis hominum millibus captis, perterriti Bituriges, qui primum adventum effugere potuerant Romanorum, in finitimas civitates, aut privatis hospitiis confisi, aut societate consiliorum, confugerant. Frustra. Nam Cæsar magnis itineribus omnibus locis occurrit; nec dat ulli civitati spatium de aliena potius quam de domestica salute cogitandi. Qua celeritate, & fideles amicos retinebat, & dubitantes terrore ad conditiones pacis adducebat. Tali conditione proposita, Bituriges, quum sibi viderent clementia Cæsaris reditum patere in ejus amicitiam, finitimasque civitates sine ulla pœna dedisse obsides, atque in fidem receptas esse, idem fecerunt. IV. Cæsar militibus pro tanto labore ac patientia, qui brumalibus diebus, itineribus difficillimis, frigoribus intolerandis, studiosissime permanserant in labore, [4] ducenos sestertios, centurionibus,

Notæ.

1. *Cæsar M. Antonium quæstorem.*] Sic Cicero Philip. II. *Venisti e Gallia ad Quæsturam petendam.* Quæstor a quærendo nomen habet, quod pecunias publicas conquireret atque reponeret. Initio duo erant qui publicam pecuniam tractarent & ærario præessent. Tum facti alii, qui Consulibus & Imperatoribus ad belli ministeria adjungebantur.

2. *Legionem* XII.] Videtur legendum XIII. Multus error in numeris. Sic certe illam paullo post nominat.

3. *Quam confugere in oppida possent.*] Ergo Galli qui XX Biturigum urbes incendio deleverant, non omnes incenderant. Siquidem adhuc supererant quo confugissent; nisi repentino Cæsaris incursu fuissent intercepti.

4. *Ducenos sestertios.*] Quinque nummos argenteos nostræ monetæ. Quamvis tota illa ratio nummaria obscurissima & impeditissima est, cum multas ob caussas, tum ob errores qui in numerorum notas irrepserunt.

nibus, [1] III millia nummum prædæ nomine condonanda pollicetur; legionibusque in hiberna remissis, ipse se recepit die XI. Bibracte. Ibi quum jus diceret, Bituriges ad eum legatos mittunt, auxilium petitum contra Carnutes, quos intruliſſe bellum ſibi querebantur. Qua re cognita, quum non amplius X & XIX dies in hibernis eſſet commoratus, [2] legiones XIV & VI ex hibernis ab Arare educit; quas ibi collocatas explicandæ rei frumentariæ cauſſa, ſuperiore commentario demonſtratum eſt. Ita cum II legionibus ad perſequendos Carnutes proficiſcitur. V. Quum fama exercitus ad hoſtes eſſet perlata, calamitate ceterorum ducti Carnutes, deſertis vicis oppidiſque, quæ tolerandæ hiemis cauſſa, conſtitutis repente exiguis ad neceſſitatem ædificiis incolebant (nuper enim devicti complura oppida dimiſerant) diſperſi profugiunt. Cæſar erumpentes eo maxime tempore acerrimas tempeſtates quum ſubire milites nollet, in oppido Carnutum [3] Genabo caſtra ponit, [4] atque in recta partim Gallorum, partim quæ conjectis celeriter ſtramentis, tentoriorum integendorum gratia erant inædificata, milites contegit. Equites tamen, & [5] auxiliarios pedites in omnes partes mittit, quaſcumque petiſſe dicebantur hoſtes; nec fruſtra. Nam plerumque magna præda potiti noſtri revertuntur. Oppreſſi Carnutes hiemis difficultate, terrore periculi, quum tectis expulſi nullo loco diutius conſiſtere auderent, nec ſilvarum præſidio tempeſtatibus duriſſimis tegi poſſent; diſperſi, magna parte amiſſa ſuorum, diſſipantur in finitimas civitates. VI. Cæſar, tempore anni difficillimo, quum ſatis haberet convenientes manus diſſipare, ne quod initium belli naſceretur; [2] quantumque in ratione eſſet, exploratum haberet, ſub tempus æſtivorum nullum ſummum bellum poſſe conflari; C. Trebonium cum II legionibus, quas ſecum habebat, in hibernis Genabi collocavit: ipſe, quum crebris legationibus Rhemorum certior fieret, Bellovacos, qui belli gloria Gallos omnes Belgaſque præſtabant, finitimaſque in civitates, duce Correo Bellovaco, & Comio Atrebate, exercitum comparare, atque in unum locum cogere, [6] ut omni multitudine in fines Sueſſionum, qui Rhemis erant attributi, facerent impreſſionem; pertinere autem non tantum ad dignitatem, ſed etiam

INTERPRETATIO.

2 *Quantumque poteſt cognoſci ratione, ſciret nullum maximum bellum poſſe oriri circa tempus æſtatis proximæ.*

NOTÆ.

1. *III millia nummum.*] Quinquaginta nummos noſtræ monetæ.

2. *Legiones XIV & VI ex hibernis ab Arare educit.*] Quas Cabilloni & Matiſcone cum Q. Tullio Cicerone, & Publio Sulpitio, ut patet ex fine lib. VII. collocaverat.

3. *Genabo.*] Genabum, *Orleans*, de quo ſatis multa ſupra. Carnutum erat, quo in populo, quia major erat, duo poſtea ſunt facti Epiſcopi.

4. *Atque in recta partim Gallorum.*] Oppidum enim ſuperiore anno incenderat: atque adeo non erat ubi diverſarentur milites.

5. *Auxiliarios pedites.*] Non legionarios milites, ſed Gallos ex civitatibus peregatis.

6. *Ut omni multitudine in fines Sueſſionum, &c.*] Secundo enim in libro Sueſſiones Rhemorum fratres conſanguineique dicun-

etiam ad salutem suam judicaret, nullam calamitatem socios optime de republ. meritos accipere: legionem ex hibernis evocat rursus XI, litteras autem ad C. Fabium mittit, ut in fines Suessionum legiones II, quas habebat, adduceret, alteramque ex duabus a T. Labieno accersit. Ita quantum hibernorum oportunitas bellique ratio postulabat, perpetuo suo labore, invicem legionibus expeditionum onus injungebat. VII. His copiis coactis, ad Bellovacos proficiscitur: castrisque in eorum finibus positis, equitum turmas dimittit in omnes partes ad aliquos excipiendos, ex quibus hostium consilia cognosceret. Equites officio functi, renuntiant paucos in ædificiis esse inventos; atque hos, non qui agrorum incolendorum caussa remansissent (namque esse undique diligenter demigratum), sed qui speculandi gratia essent remissi. A quibus quum quæreret Cæsar, quo loco multitudo esset Bellovacorum, quodque esset consilium eorum, inveniebat, Bellovacos omnes, qui arma ferre possent, in unum locum convenisse, itemque Ambianos, [1] Aulercos, Caletes, Vellocasses, Atrebates locum castris excelsum, impedita circumdatum palude, delegisse: omnia impedimenta in ulteriores silvas contulisse; complures esse principes belli auctores, sed multitudinem maxime Correo obtemperare, quod ei summo odio esse nomen populi Romani intellexissent. Paucis ante diebus ex his castris Comium discessisse ad auxilia Germanorum adducenda, quorum & vicinitas propinqua, & multitudo esset infinita. Constituisse autem Bellovacos, omnium principum consensu, summa plebis cupiditate, si, ut diceretur, Cæsar cum III legionibus veniret, offerre se ad dimicandum; ne, miseriore ac duriore postea conditione cum toto exercitu decertare cogerentur: sin majores copias adduceret, in eo loco permanere quem delegissent. Pabulatione autem, quæ propter anni tempus quum exigua tum disjecta esset, & frumentatione, & reliquo commeatu ex insidiis prohibere Romanos. VIII. Quæ Cæsar quum, consentientibus plurimis, cognovisset; atque ea, quæ proponerentur, consilia plena prudentiæ, longeque a temeritate barbarorum remota esse judicaret: omnibus rebus inserviendum statuit, quo celerius hostes, contempta suorum paucitate, prodirent in aciem. Singularis enim virtutis veteranas [2] legiones VII, IIX, & IX. habebat, summæ spei, delectæque juventutis XL. Quæ octavo jam stipendio functa, tamen, collatione reliquarum, [3] nondum eandem vetustatis & virtutis ceperat opinionem. Itaque, concilio advocato, rebus iis, quæ

NOTÆ.

cuntur, iisdem legibus uti, unum imperium magistratumque cum ipsis habere, iisdem petentibus a Romanis ut conservarentur Suessiones, impetraverant, ex quo tempore fuerunt Rhemis Suessiones attributi.

1. *Aulercos.*] Etsi cognomen non addat, verisimile tamen esse Eburovices, atque id propter viciniam, *Ewesw.*

2. *Legiones* VII, IIX, & IX *habebat.*] Legiones nomen habebant ab ordine delectuum, ut quæ prima delecta esset, prima vocaretur, quæ secunda, secunda, & sic deinceps.

3. *Nondum eandem vetustatis, &c.*] Quum autem XX annos militaverant, veteranæ censebantur & missionem obtinebant.

quæ ad se essent delatæ, omnibus expositis, animos multitudinis confirmat. Si forte hostes III legionum numero posset elicere ad dimicandum, agminis ordinem ita constituit: ut legio VII, IIX, IX ante omnia iret impedimenta; deinde omnium impedimentorum agmen (quod tamen erat mediocre, ut in expeditionibus esse consuevit) cogeret XI, ne majoris multitudinis species accidere hostibus posset, quam ipsi depoposcissent. Hac ratione pene quadrato agmine instructo, in conspectum hostium celerius opinione eorum exercitum adducit. IX. Quum legiones repente instructas velut in acie certo gradu accedere Galli viderent, quorum erant ad Cæsarem plena fiduciæ consilia perlata; sive certaminis periculo, sive subito adventu, seu exspectatione nostri consilii, copias instruunt pro castris; nec loco superiore decedunt. Cæsar, etsi dimicare optaverat, tamen admiratus tantam multitudinem hostium, valle intermissa, magis in altitudinem depressa, quam late patente, castra castris hostium confert. Hæc imperat vallo pedum XII muniri, coronisque pro ratione ejus altitudinis ædificari; fossam duplicem, pedum quinum denum, lateribus directis, deprimi; turres crebras excitari, in altitudinem III tabulatorum, pontibus transjectis constratisque conjungi; quorum frontes viminea loricula munirentur; ut hostis a duplici propugnatorum ordine depelleretur; quorum alter ex pontibus, quo tutior altitudine esset, hoc audacius longiusque tela permitteret; alter, qui propior hostem in ipso vallo collocatus esset, ponte ab incidentibus telis tegeretur. Portis fores, altioresque turres imponit. X. Hujus munitionis duplex erat consilium: Namque & operum magnitudinem, & timorem suum sperabat fiduciam barbaris allaturum; &, quum pabulatum, frumentatumque longius esset proficiscendum, parvis copiis castra munitione ipsa videbat posse defendi. Interim, crebro paucis utrimque procurrentibus inter bina castra palude interjecta, contendebatur: quam tamen paludem nonnumquam aut nostra auxilia Gallorum Germanorumque transibant, acriusque hostes insequebantur, aut vicissim hostes eandem transgressi nostros longius submovebant. Accidebat autem quotidianis pabulationibus (id quod accidere erat necesse, quum raris disjectisque ex ædificiis pabulum conquiretur), ut impeditis locis dispersi pabulatores circumvenirentur: quæ res etsi mediocre detrimentum jumentorum ac servorum nostris afferebat, tamen stultas cogitationes incitabat barbarorum. Atque eo magis quod Comius, quem profectum ad auxilia Germanorum accersenda dixeram, cum equitibus

ve-

INTERPRETATIO.

a *Loricalis instrui pro portione ejus altitudinis, excavari item duas fossas pedum decem.*

NOTÆ.

Hæc vero si cum reliquis veteranis legionibus conferatur, non æque exercitata in armis existimabatur.

1. *Ponte ab incidentibus telis tegeretur.*] Nempe a sagittis quæ inter tela numerantur, quæ desuper cadebant, imbris more, in caput & humeros, sursum ab hostibus missæ.

venerat: qui tametsi numero non amplius erant quingentis, tamen Germanorum adventu barbari inflabantur. XI. Cæsar, quum animadverteret hostem complures dies castris palude & loci natura munitis se tenere, neque oppugnari castra eorum sine dimicatione perniciosa, nec locum munitionibus claudi nisi a majore exercitu posse, litteras ad Trebonium mittit, ut, quam celerrime posset, legionem XIII, quæ cum T. Sextio legato in Biturigibus hiemabat, accerseret, atque ita cum III legionibus magnis itineribus ad se veniret. Ipse equites invicem Rhemorum, ac Lingonum, reliquarumque civitatum, quorum magnum numerum evocaverat, præsidio pabulatoribus mittit, qui subitas hostium incursiones sustinerent. XII. Quod quum quotidie fieret, ac jam consuetudine diligentia minueretur (quod plerumque accidit diuturnitate), Bellovaci delecta manu peditum, cognitis stationibus quotidianis equitum nostrorum, silvestribus locis insidias disponunt; eodemque equites postero die mittunt, qui primum elicerent nostros in insidias, deinde circumventos aggrederentur. Cujus mali sors incidit Rhemis, quibus illa dies fungendi muneris obvenerat. Namque ii, quum repente hostium equites animadvertissent, ac numero superiores paucitatem contempsissent, cupidius insecuti, a peditibus undique sunt circumdati. Quo facto perturbati celerius, quam consuetudo fert equestris prælii, se receperunt, amisso Vertisco, principe civitatis, præfecto equitum: qui quum vix equo propter ætatem posset uti, tamen consuetudine Gallorum, neque ætatis excusatione in suscipienda præfectura usus erat, neque dimicari sine se voluerat. Inflantur atque incitantur hostium animi secundo prælio, principe & præfecto Rhemorum interfecto. Nostri detrimento admonentur, diligentius exploratis locis stationes disponere, ac moderatius cedentem insequi hostem. XIII. Non intermittuntur interim quotidiana prælia in conspectu utrorumque castrorum, quæ ad vada transitusque fiebant paludis. Qua contentione Germani, quos propterea Cæsar transduxerat Rhenum, [3] ut equitibus interpositi præliarentur, quum constantius universi paludem transissent, pauciscque resistentibus interfectis, pertinacius reliquam multitudinem essent insecuti, perterriti non solum ii, qui aut cominus opprimebantur, aut eminus vulnerabantur, sed etiam qui longius subsidiari consueverant, turpi-

NOTÆ.

1. *Atque ita cum* III *legionibus, &c.*] Quia ipse apud Carnutes cum duabus legionibus hiemabat.

2. *Tamen consuetudine Gallorum.*] Ammianus Marcellinus lib. XV. de Gallis: *Ad militandum omnis ætas aptissima est, & pari pectoris robore senex ad procinctum ducitur & adultus, gelu duratis artubus & labore assiduo multa contemptores & formidanda. Nec eorum aliquando quisquam, ut in Italia munus Martium pertimescens pollicem sibi præcidit, quos jocaliter Murcos appellant.* Ita & Camulogenus, ut visum est lib. VII. quamvis senex militabat. Itaque de illis longe justius quam de ullis aliis dicere licet, quod Virgilius,

Omne ævum ferro teritur. ——

3. *Ut equitibus interpositi præliarentur.*] Talem Germani consuetudinem habebant qui duce Arioviſto contra Cæsarem dimicaverunt. Librum primum vide.

piter fugerunt; nec prius finem fugæ fecerunt, sæpe amissis superioribus locis, quam se aut in castra suorum reciperent, aut nonnulli pavore coacti longius profugerent. Quorum periculo sic omnes copiæ sunt perturbatæ, ut vix judicari posset, utrum secundis nimiisque rebus insolentiores, an adversis mediocribusque timidiores essent. XIV. Complurimis diebus iisdem in castris consumptis, quum propius accessisse legiones, & C. Trebonium legatum, cognovissent; duces Bellovacorum veriti similem obsessionem Alesiæ, noctu dimittunt eos, quos aut ætate aut viribus inferiores, aut inermes habebant, unaque reliqua impedimenta: quorum perturbatum & confusum dum explicant agmen (1 magna enim multitudo carrorum etiam expeditos sequi Gallos consuevit), oppressi luce copias armatorum pro suis instruunt castris; ne prius Romani persequi se inciperent, quam longius agmen impedimentorum suorum processisset. At Cæsar neque resistentes tanto collis adscensu lacessendos judicabat; neque non usque eo legiones admovendas, ut discedere ex eo loco sine periculo barbari militibus instantibus non possent: ita quum paludem impeditam a castris castra dividere, quæ transeundi difficultas celeritatem insequendi tardare posset; atque id jugum, quod transpaludem pene ad hostium castra pertineret, mediocri valle a castris eorum interciſum animadverteret; pontibus palude constrata, legiones transducit, celeriterque in summam planitiem jugi pervenit; quæ declivi fastigio duobus ab lateribus muniebatur. Ibi legionibus instructis ad ultimum jugum pervenit: aciemque eo loco constituit, unde tormento missa tela in hostium cuneos conjici possent. XV. Barbari consisi loci natura, quum dimicare non recusarent, si forte Romani subire collem conarentur, paullatimque copias distributas dimittere non auderent, ne dispersi perturbarentur, in acie permanserunt. Quorum pertinacia cognita, Cæsar xx cohortibus instructis, castrisque eo loco [a] metatis, muniri jubet castra; absolutis operibus, legiones pro vallo instructas collocat: equites frenatis equis in stationibus disponit. Bellovaci, quum Romanos ad insequendum paratos viderent, neque pernoctare, neque diutius permanere sine cibariis eodem loco possent, tale consilium sui rectiendi inierunt: Fasces, ubi consederant (2 nam, in acie sedere Gallos consuesse, superioribus commentariis declaratum est), stramentorum ac virgultorum, quorum summa erat in castris copia, per ma-

INTERPRETATIO.

a *Castris ibi positis.*

NOTÆ.

1. *Magna enim multitudo carrorum, &c.*] Expediti dicuntur qui levem armaturam habent, & sunt impedimentis vacui.

2. *Nam in acie sedere Gallos consuesse.*] *In otio* legit Lipsius. Nec certe in acie sedere licet, ubi vel standum, vel ambulandum. Sedere autem Galli imo & Germani Hispanique solebant. Romani vel ambulare, vel jacere. Strabo lib. III. scribit: Vectones (gens est Hispanica) ad Romana castra venisse, ibique quosdam centuriones & tribunos vidisse per spatia ambulantes, sequæ

manus inter se transditos, ante aciem collocaverunt; extremoque tempore diei, signo pronuntiato, uno tempore incenderunt. Ita continens flamma copias omnes repente a conspectu texit Romanorum. Quod ubi accidit, barbari vehementissimo cursu fugerunt. XVI. Cæsar, etsi discessum hostium animadvertere non poterat incendiis oppositis; tamen id consilium quum fugæ causa initum suspicaretur, legiones promovet; & turmas mittit ad insequendum: ipse veritus insidias, ne forte in eodem loco subsistere hostis, atque elicere nostros in locum conaretur iniquum, tardius procedit. Equites, quum intrare fumum & flammam densissimam timerent; ac, si qui cupidius intraverant, vix suorum ipsi priores partes animadverterent equorum, insidias veriti, liberam facultatem sui recipiendi Bellovacis dederunt. Ita, fuga timoris simul calliditatisque plena, sine ullo detrimento, millia non amplius x progressi hostes, munitissimo loco castra posuerunt. Inde, quum sæpe in insidiis equites peditesque disponerent, magna detrimenta Romanis pabulationibus inferebant. XVII. Quod quum crebrius accideret, ex captivo quodam comperit Cæsar, Correum Bellovacorum ducem, fortissimorum millia VI peditum delegisse, equitesque ex omni numero ∞, quos in insidiis eo loco collocaret, quem in locum, propter copiam frumenti ac pabuli, Romanos pabulatum missuros suspicaretur. Quo cognito consilio, Cæsar legiones plures, quam solebat, educit; [1] equitatumque, qua consuetudine pabulatoribus mittere præsidio consueverat, præmittit. Huic interponit præsidia levis armaturæ: ipse cum legionibus quam potest maxime appropinquat. XVIII. Hostes in insidiis dispositi quum sibi delegissent campum ad rem gerendam non amplius patentem in omnes partes passibus ∞, silvis undique impeditissimis, aut altissimo flumine, [2] velut indagine munitum, hunc insidiis circumdederunt nostri. Explorato hostium consilio, ad præliandum animo atque armis parati, quum, subsequentibus legionibus, nullam dimicationem recusarent, turmatim in eum locum devenerunt. Quorum adventu quum sibi Correus oblatam occasionem rei gerendæ existimaret, primum cum paucis se ostendit; atque in proximas turmas impetum facit. Nostri constanter impetum sustinent insidiatorum; neque plures in unum locum conveniunt; quod plerumque equestribus præliis quum propter aliquem timorem accidit, tum multitudine ipsorum detrimentum accipitur. XIX. Quum dispositis turmis invicem rari præliarentur; neque ab lateribus circumveniri suos paterentur; erumpunt ceteri, Correo præliante, ex silvis. Fit magna

NOTÆ.

que identidem vertentes, quos insanire arbitrati avertere ceperunt, & manibus nutibusque ad eorum territoria deduxerunt, quasi aut otiose sedendum esset, aut pugnandum. Idem habet Ælianus lib. II. cap. V. Quod autem superioribus declaratum id esse commentariis commemoratur, argumento est & hanc partem commentariorum, ut & alias temporum injuria intercidisse.

1. *Equitatumque qua consuetudine, &c.*] Nota consuetudinem Cæsaris.

2. *Velut indagine.*] Quemadmodum feræ a venatoribus in silvis solent.

magna contentione diversum prælium: quod quum diutius pari Marte iniretur: paullatim ex silvis instructa multitudo procedit peditum, quæ nostros cogit cedere equites: quibus celeriter subveniunt [1] levis armaturæ pedites, quos ante legiones missos docui; turmisque nostrorum interpositi, constanter præliantur. Pugnatur aliquandiu pari contentione: deinde, ut ratio postulabat prælii, qui sustinuerant primos impetus insidiarum, hoc ipso fiunt superiores, quod nullum ab insidiantibus imprudentes acceperant detrimentum. Accedunt propius interim legiones; crebrique eodem tempore & nostris & hostibus nuntii afferuntur, Imperatorem instructis copiis adesse. Quare cognita, præsidio cohortium confisi nostri, acerrime præliantur; ne, si tardius rem gessissent, victoriæ gloriam communicasse cum legionibus viderentur. Hostes concidunt animis; atque itineribus diversis fugam quærunt. Nequidquam. Nam quibus difficultatibus locorum Romanos claudere voluerant, iis ipsi tenebantur. Victi tamen, propulsique, majore parte amissa, consternati, quo sors tulerat, confugiunt: partim silvis petitis; partim flumine; qui tamen in fuga a nostris acriter insequentibus conficiuntur. Quum interim nulla calamitate victus Correus excedere prælio, silvasque petere, aut invitantibus nostris ad deditionem, potuit adduci, quin fortissime præliando, complureſque vulnerando, cogeret elatos iracundia victores in se tela conjicere. XX. Tali modo re gesta, recentibus prælii vestigiis ingressus Cæsar, quum victos tanta calamitate existimaret hostes, nuntio accepto, locum castrorum relicturos, quæ non longius ab ea cæde abesse plus minus XIX millibus passuum dicebantur, tametsi flumine impeditum transitum videbat; tamen, exercitu transducto, progreditur. At Bellovaci, reliquæque civitates, repente ex fuga paucis, atque his vulneratis, receptis, qui silvarum beneficio casum evitaverant, omnibus adversis, cognita calamitate, interfecto Correo, amisso equitatu, & fortissimis peditibus, quum adventare Romanos existimarent, concilio repente [2] cantu tubarum convocato, conclamant, ut legati obsidesque ad Cæsarem mittantur. XXI. Hoc omnibus probato consilio, Comius Atrebas ad eos profugit Germanos, a quibus ad id bellum auxilia mutuatus erat. Ceteri e vestigio mittunt ad Cæsarem legatos; petuntque, [3] ut ea pœna sit contentus [hostium], quam si sine dimicatione inferre integris posset, pro sua clementia atque humanitate numquam profecto esset illaturus: afflictas opes equestri prælio Bellovacorum esse: delectorum peditum multa millia interiisse: vix refugisse nuntios cædis. Tamen magnum, ut in tanta calamitate, Bellovacos eo

NOTA.

1. *Levis armaturæ pedites, &c.*] Erat levis armatura funditorum & sagittariorum, qui tantum habebant gladios, hastas & gæsa, ut Livius ostendit lib. VIII.

2. *Cantu tubarum.*] *Tuba*, ut ait Vegetius, *directa est, buccina in semet arcuatur culo flectitur.*

3. *Ut ea pœna sit contentus [hostium].*] Ultima vox abundare videtur.

præ-

prælio commodum esse consecutos; quod Correus auctor belli, concitator multitudinis esset interfectus. Numquam enim senatum tantum in civitate, illo vivo, quantum imperitam plebem potuisse. XXII. Hæc orantibus legatis, commemorat Cæsar, eodem tempore superiore anno Bellovacos ceteraque Galliæ civitates suscepisse bellum: pertinacissime hos ex omnibus in sententia permansisse, neque ad sanitatem reliquorum deditione esse perductos: scire atque intelligere se, [a] causam peccati facillime mortuis delegari: neminem vero tantum pollere, ut invitis principibus; resistente senatu, omnibus bonis repugnantibus, infirma manu plebis bellum concitare & gerere posset: sed tamen se contentum fore ea pœna, quam sibi ipsi constituissent. XXIII. Nocte insequenti legati responsa ad suos referunt, obsides conficiunt. Concurrunt reliquarum civitatum legati, quæ Bellovacorum speculabantur eventum: obsides dant, imperata faciunt: excepto Comio, quem timor cohibebat, cujusquam fidei suam committere salutem. Nam superiore anno T. Labienus, Cæsare in Gallia citeriore jus dicente, quum Comium comperisset sollicitare civitates, & conjurationem contra Cæsarem facere, [1] infidelitatem ejus sine ulla perfidia judicavit comprimi posse: quem quia non arbitrabatur vocatum in castra venturum, ne tentando cautionem faceret, [2] C. Volusenum Quadratum misit, qui eum, per simulationem colloquii, curaret interficiendum. Ad eam rem delectos transdidit centuriones. Quum in colloquium ventum esset, & ut convenerat, manum Comii Volusenus arripuisset, centurio, velut insueta re permotus vellet hominem conficere, celeriter a familiaribus prohibitus Comii, non potuit. Graviter tamen primo ictu gladio caput percussit. Quum utrimque gladii districti essent, non tam pugnandi quam diffugiendi fuit utrorumque consilium; nostrorum, quod mortifero vulnere Comium credebant affectum; Gallorum, quod, insidiis cognitis, plura, quam videbant, extimescebant. Quo facto statuisse Comius dicebatur, numquam in conspectum cujusquam Romani venire. XXIV. Bellicosissimis gentibus devictis, Cæsar, quum videret nullam jam esse civitatem, quæ bellum pararet, quo sibi resisteret; sed nonnullos ex oppidis demigrare, ex agris effugere, ad præsens imperium evitandum; plures in partes exercitum dimittere constituit. M. Antonium quæstorem, cum legione XI sibi conjungit: C. Fabium legatum cum cohortibus XXV mittit [3] in diversissimam partem Galliæ, quod ibi quasdam civitates in armis esse

INTERPRETATIO.

[a] *Facillimum esse causam delicti transferre in mortuos.*

NOTÆ.

1. *Infidelitatem ejus, &c.*] Labienus vehementer erravit. Perfidia enim fuit, & infra perfidiam Voluseni appellat ipse Comius.

2. *C. Volusenum Quadratum.*] C. Volusenus Quadratus ille est qui in lib. IV. de bello Gallico, in Britanniam missus legitur, ut portus aditusque ipsulæ cognosceret, de quo etiam mentio fit lib. III. de bello civili.

3. *In diversissimam partem Galliæ.*] In Aquitaniam, quæ Belgio est omnino diversa.

esse audiebat: neque C. Caninium Rebilum legatum, qui illis regionibus præerat, satis firmas II legiones habere existimabat. T. Labienum ad se evocat: legionemque XII, [1] quæ cum eo fuerat in hibernis, [2] in Togatam Galliam mittit, ad [3] colonias civium Romanorum tuendas; [4] ne quod simile incommodum accideret decursione barbarorum, ac superiore æstate [5] Tergestinis accidisset; qui repentino latrocinio, atque impetu eorum erant oppressi. Ipse ad devastandos depopulandosque fines Ambiorigis proficiscitur: quem perterritum atque fugientem quum redigi posse in suam potestatem desperasset; proximum [suæ dignitati] esse ducebat, adeo fines ejus vastare civibus, ædificiis, pecore, ut odio suorum Ambiorix, si quos fortuna fecisset reliquos, nullum reditum propter tantas calamitates haberet in civitatem. XXV. Quum in omnes partes finium Ambiorigis aut legiones aut auxilia dimisisset, atque omnia cædibus, incendiis, rapinis vastasset; magno numero hominum interfecto aut capto, Labienum cum II legionibus in Treviros mittit; quorum civitas, propter Germaniæ vicinitatem, quotidianis exercitata bellis, cultu & feritate non multum a Germanis differebat; neque imperata umquam, nisi exercitu coacta, faciebat. XXVI. Interim C. Caninius legatus, quum, magnam multitudinem convenisse hostium in fines Pictonum, litteris nuntiisque Duracii cognovisset, qui perpetuo in amicitia Romanorum permanserat; quum pars quædam civitatis ejus defecisset, ad oppidum [6] Limonum contendit. Quo quum adventaret, atque ex captivis certius cognosceret, multis hominum millibus, Dumnaco duce Andium, Duracium clausum, Limonum oppugnari; neque infirmas legiones hostibus committere auderet; castra munito loco posuit. Dumnacus, quum appropinquare Caninium cognovisset, copiis omnibus ad legiones conversis, castra Romanorum oppugnare instituit. Quum complures dies in oppugnatione consumpsisset; &, magno suorum detrimento, nullam partem munitionum convellere potuisset, rursus ad obsidendum Limonum redit. XXVII. Eodem tem-

NOTÆ.

1. *Quæ cum eo fuerat in hibernis.*] Apud Sequanos.

2. *In Togatam Galliam.*] Quæ alio nomine Citerior dicitur, quia cis Alpes est. Propterea autem Togata dicitur, quia togis more Italorum utebantur in Italia ipsa Galli constituti.

3. *Colonias.*] Coloniæ erant urbes agrique in quos suos cives populus Rom. miserat, scilicet ut colerent, jureque civitatis Romanæ uterentur. Ii vocabantur coloni, & annuam pensionem populo Rom. pendebant, qui ob eam causam eos tuebatur.

4. *Ne quod simile incommodum, &c.*] Appianus eos barbaros Dalmatas appellat. Bellum civile impunitatem illis attulit. Sed victori tandem Cæsari pacis conditiones obtulerunt, vectigalesque facti sunt. Rursus, interfecto Cæsare, imposítum jugum excussérunt. Sed Vibio pertomados Augustus tradidit.

5. *Tergestinis.*] Tergestum oppidum XXIII millibus passuum abest ab Aquileia. Strabo lib. VII. Carnicorum pagum dicit. Mela in intimo Adriæ sinu ponit, ac Illyriam finire tradit. *Trieste* hodie dicitur.

6. *Limonum.*] Ignoratur. Ex Itinerario Antonini est in Pictonibus, apud quos sunt duo oppida, Augustoritum & Limonum. Si Augustoritum est, ut quibusdam videtur, *Poitiers*, erit ignotum Limonum.

tempore C. Fabius legatus complures civitates in fidem recipit, obſidibus firmat, litteriſque C. Caninii certior fit, quæ in Pictonibus gerantur. Quibus rebus cognitis, proficiſcitur ad auxilium Duracio ferendum. At Dumnacus, adventu Fabii cognito, deſperata ſalute, ſi tempore eodem coactus eſſet & Romanum externum ſuſtinere hoſtem, & reſpicere ac timere oppidanos, repente eo ex loco cum copiis recedit. Nec ſe ſatis tutum fore arbitratur, niſi flumen Ligerim, quod erat ponte propter magnitudinem tranſeundum, copias tranſduxiſſet. Fabius, etſi nondum in conſpectum venerat hoſtibus, neque ſe cum Caninio conjunxerat, tamen doctus ab iis qui locorum noverant naturam, potiſſimum credidit, hoſtes perterritos eum locum quem petebant, petituros. Itaque cum copiis ad eundem pontem contendit, equitatumque tantum procedere ante agmen imperat legionum, quantum quum proceſſiſſet, ſine defatigatione equorum in eadem ſe reciperet caſtra. Conſequuntur equites noſtri, ut erat præceptum, invaduntque Dumnaci agmen: & fugientes perterritoſque [1] ſub ſarcinis in itinere aggreſſi, magna præda, multis interfectis, potiuntur. Itaque re bene geſta, ſe recipiunt in caſtra.

XXVIII. Inſequenti nocte Fabius equites præmittit, ſic paratos, ut confligerent, atque omne agmen morarentur, dum conſequeretur ipſe. Cujus præceptis, ut res gereretur, Q. Atius Varus, præfectus equitum, ſingularis & animi & prudentiæ vir, ſuos hortatur, agmenque hoſtium conſecutus, turmas partim idoneis locis diſponit, partim equitum prælium committit. Conſiſtit audacius equitatus hoſtium, ſuccedentibus ſibi peditibus, qui toto agmine ſubſiſtentes equitibus ſuis contra noſtros ferunt auxilium. Fit prælium acri certamine. Namque noſtri, contemptis pridie ſuperatis hoſtibus, quum ſubſequi legiones meminiſſent, & pudore cedendi, & cupiditate celerius per ſe conficiendi prælii, fortiſſime contra pedites præliantur: hoſteſque nihil amplius copiarum acceſſurum credentes, ut pridie cognoverant, delendi equitatus noſtri nacti occaſionem videbantur.

XXIX. Quum aliquandiu ſumma contentione dimicaretur, Dumnacus inſtruit aciem, quæ ſuis eſſet equitibus invicem præſidio. Tum repente confertæ legiones in conſpectum hoſtium veniunt. Quibus viſis perculſæ barbarorum turmæ, ac perterritæ acies hoſtium, perturbato impedimentorum agmine, magno clamore diſcurſuque paſſim fugæ ſe mandant. At noſtri equites, qui paullo ante cum reſiſtentibus fortiſſime conflixerant, lætitia victoriæ elati, magno undique clamore ſublato, cedentibus circumfuſi, quantum equorum vires ad perſequendum, dextræque ad cædendum valent, tantum eo prælio interficiunt. Itaque amplius millibus XII aut armatorum, aut eorum qui timore arma projecerant, interfectis, omnis multitudo capitur impedimen-

NOTÆ.

1. *Sub ſarcinis.*] Sub ſarcinis dicuntur eſſe milites & impediti, cum præter arma adhuc portant onera, expediti autem, qui non vallum, non cibum, nihil denique præter arma ferunt.

dimentorum. XXX. Qua ex fuga quum constaret, Drapetem Senonem (qui, ut primum defecerat Gallia, collectis undique perditis hominibus, servis ad libertatem vocatis, exsulibus omnium civitatum accitis, receptis latronibus, impedimenta & commeatus Romanorum interceperat) non amplius hominum v millibus ex fuga collectis, provinciam petere; unaque consilium cum eo Luterium Cadurcum cepisse, [1] quem in superiore commentario, prima defectione Galliæ facere in Provinciam impetum voluisse, cognitum est; Caninius legatus cum legionibus II ad eos persequendos contendit, [2] ne de timore aut detrimento Provinciæ magna infamia, perditorum hominum latrociniis, caperetur. XXXI. C. Fabius cum reliquo exercitu in Carnutes, reliquasque proficiscitur civitates, quarum eo prælio, quod cum Dumnaco fecerat, copias esse accitas sciebat. Non enim dubitabat, quin recenti calamitate submissiores essent futuræ; dato vero spatio ac tempore, eodem instante Dumnaco, possent concitari. Qua in re summa felicitas celeritasque in recipiendis civitatibus Fabium consequitur. Nam Carnutes, qui sæpe vexati nunquam pacis fecerant mentionem, datis obsidibus, veniunt in deditionem; ceteræque civitates positæ in ultimis Galliæ finibus, Oceano conjunctæ, [2] quæ Armoricæ appellantur, auctoritate adductæ Carnutum, adventu Fabii legionumque imperata sine mora faciunt. Dumnacus suis finibus expulsus, errans, latitansque, solus extremas Galliæ regiones petere coactus est. XXXII. At Drapes, unaque Luterius, quum legiones Caniniumque adesse cognoscerent, nec se sine certa pernicie, persequente exercitu, putarent Provinciæ fines intrare posse; nec jam liberam vagandi latrocinandique facultatem haberent, consistunt in agris Cadurcorum. Ibi quum Luterius apud suos cives quondam, integris rebus, multum potuisset, semperque auctor novorum consiliorum magnam apud barbaros auctoritatem haberet: [3] oppidum Uxellodunum, quod in clientela fuerat ejus, naturæ loci egregie munitum, occupat suis & Drapetis copiis, oppidanosque sibi conjungit. XXXIII. Quo quum confestim C. Caninius venisset, animadverteretque omnes oppidi partes præruptissimis saxis esse munitas, quo, defendente nullo, tamen armatis adscendere esset difficile; magna autem impedimenta oppidanorum videret: quæ si clandestina fuga subtrahere conarentur, effugere non modo equitatum, sed ne legiones quidem possent: tripartito cohortibus divisis,

INTERPRETATIO.

2 *Ne magnum dedecus redundaret ex metu & damno Provinciæ grassationibus sceleratorum hominum.*

NOTÆ.

1. *Quem in superiore commentario.*] Nempe in lib. VII.

2. *Quæ Armoricæ appellantur.*] Quod nomen non ejus tantum peninsulæ, quæ Britannia hodie dicitur, sed Bajocensis etiam agri, ut ex Ausonio patere supra ostendimus.

3. *Oppidum Uxellodunum.*] Uxellodunum aiunt esse *Le puech d'Usselou*, aut *d'Usseldun*, apud quod oppidum multa antiquitatis vesti-

divisis, trina excelsissimo loco castra fecit, a quibus paullatim, quantum copiæ patiebantur, vallum in oppidi circuitu ducere instituit. XXXIV. Quod quum animadverterent oppidani, miserrimaque Alesiæ memoria solliciti, similem casum obsessionis vererentur, maximeque ex omnibus Luterius, qui fortunæ illius periculum fecerat, moneret rationem frumenti esse habendam: constituunt omnium consensu parte ibi relicta copiarum, ipsi cum expeditis ad importandum frumentum proficisci. Eo consilio probato, proxima nocte, XI millibus armatorum relictis, reliquos ex oppido Drapes & Luterius educunt: ii, paucos dies morati, ex finibus Cadurcorum, qui partim re frumentaria sublevare eos cupiebant, partim prohibere, quo minus sumerent, non poterant; magnum numerum frumenti comparant. Nonnumquam autem expeditionibus nocturnis castella nostrorum adoriuntur. Quam ob causam C. Caninius toto oppido munitiones circumdare moratur; ne aut opus effectum tueri non possit, aut plurimis in locis infirma disponat præsidia. XXXV. Magna copia frumenti comparata, considunt Drapes & Luterius non longius ab oppido X millibus passuum, unde paullatim frumentum in oppidum supportarent. [a] Ipsi inter se provincias partiuntur. Drapes castris præsidio cum parte copiarum restitit: Luterius agmen jumentorum ad oppidum adducit. Dispositis ibi præsidiis, [1] hora noctis circiter X silvestribus angustisque itineribus frumentum importare in oppidum instituit. Quorum strepitum vigiles castrorum quum sensissent; exploratoresque missi, quæ agerentur, renuntiassent; Caninius celeriter cum cohortibus armatis ex proximis castellis, in frumentarios sub ipsam lucem impetum fecit. Ii, repentino malo perterriti, diffugiunt ad sua præsidia: quæ nostri ut viderunt, acrius contra armatos incitati, neminem ex eo numero vivum capi patiuntur. Effugit inde cum paucis Luterius, nec se recipit in castra. XXXVI. Re bene gesta, Caninius ex captivis comperit, partem copiarum cum Drapete esse in castris millibus non amplius X. Qua re ex complurибus cognita, quum intelligeret, fugato duce altero, perterritos reliquos facile opprimi posse; magnæ felicitatis esse arbitrabatur, neminem ex cæde refugisse in castra, qui de accepta calamitate nuntium Drapeti perferret. Sed, quum in experiundo periculum nullum videret, equitatum omnem, Germanosque pedites summæ velocitatis omnes ad castra hostium præmittit. Ipse legionem unam in trina castra

INTERPRETATIO.

a *Ipsi dividunt inter se administrationem* rerum.

NOTÆ.

vestigia; quin ibidem & numismata Romana effodiuntur. Nec latet rusticos ipsos indigenas hoc oppidum fuisse a Cæsare expugnatum. Alii putant esse *Cahors*, Cadurcorum metropolim. Sed Ducona sive Divona recensetur sola urbs Cadurcorum a Ptolemæo, quæ debuit esse metropolis. Non enim minorem aliquam, indicta metropoli, nominavisset. Præterea non videtur suam metropolim in clientela habiturus fuisse Luterius.

1. *Hora noctis circiter* X.] Duabus circiter horis ante ortum solis.

castra distribuit ; alteram secum expeditam ducit. Quum propius hostem accessisset, ab exploratoribus, quos præmiserat, cognoscit, castra eorum, ut barbarorum fert consuetudo, relictis locis superioribus, ad ripas fluminis esse demissa, at Germanos equites imprudentibus omnibus de improviso advolasse, & prælium commisisse. Qua re cognita, legionem armatam instructamque adducit. Ita, repente omnibus ex partibus signo dato, loca superiora capiuntur. Quod ubi accidit, Germani equites, signis legionis visis, vehementissime præliantur. Confestim omnes cohortes undique impetum faciunt : omnibus aut interfectis, aut captis, magna præda potiuntur. Capitur ipse eo prælio Drapes. XXXVII. Caninius, felicissime re gesta sine ullo pene militis vulnere, ad obsidendos oppidanos revertitur. Externoque hoste deleto, cujus timore augere præsidia, & munitione oppidanos circumdare prohibitus erat, opera undique imperat administrari. Venit eodem cum suis copiis postero die C. Fabius, partemque oppidi sumit ad obsidendum. XXXVIII. Cæsar interim M. Antonium quæstorem cum cohortibus XV in Bellovacis reliquit ; ne qua rursus novorum consiliorum capiendorum Belgis facultas daretur. Ipse reliquas civitates adit : obsides plures imperat : timentes omnium animos consolatione sanat. Quum in Carnutes venisset, quorum consilio in civitate, superiore commentario Cæsar exposuit initium belli esse ortum, quod præcipue eos propter conscientiam facti timere animad vertebat ; quo celerius civitatem metu liberaret, principem sceleris ipsius, & concitatorem belli [1] Guturvatum ad supplicium deposcit. Qui etsi ne civibus quidem suis se committebat ; tamen celeriter, omnium cura quæsitus, in castra perducitur. Cogitur in ejus supplicium Cæsar contra naturam suam, maximo militum concursu ; qui omnia pericula & detrimenta belli a Guturvato accepta referebant ; [2] adeo ut verberibus exanimatum corpus securi feriretur. XXXIX. Ibi crebris litteris Caninii fit certior, quæ de Drapete & Luterio gesta essent, quoque in consilio permanerent oppidani : quorum etsi paucitatem contemnebat, tamen pertinaciam magna pœna esse afficiendam judicabat ; ne universa Gallia non vires sibi defuisse ad resistendum Romanis, sed constantiam, putaret ; neve hoc exemplo ceteræ civitates, locorum opportunitate fretæ, se vindicarent in libertatem ; quum omnibus Gallis notum esse sciret, [3] reliquam esse unam æstatem suæ provinciæ ; quam si sustinere potuissent, nullum ultra periculum vererentur. Itaque [1] Q. Ca-

NOTÆ.

1. *Guturvatum.*] Guturvatus Cotuatus nominatur initio libri VII. Ciacconius hoc loco in veteri codice legi dicit *Gutuatum.* Ergo aut hic *Cotuatum*, aut illic *Gutuato* legendum fuerit.

2. *Adeo ut verberibus exanimatum corpus securi feriretur.*] Cæsar suam sævitiam multo cautius tegit. Nam de Accone Senone, quem eadem fortasse pœna affecit, solum dicit : *Graviore pronuntiata sententia, more majorum supplicium sumpsit.*

3. *Reliquam esse unam æstatem.*] Quum enim IV annis cum dimidio jam præfuisset ; una æstas erat reliqua. Imperium enim illi per quinquennium, ut ex Eutropio cognoscitur, fuerat prorogatum.

[1] Q. Calenum legatum cum legionibus II relinquit, qui juſtis itineribus ſe ſubſequeretur: ipſe cum omni equitatu, quam poteſt celerrime, ad Caninium contendit. XL. Quum, contra exſpectationem omnium, Cæſar Uxellodunum veniſſet, oppidumque operibus clauſum animadverteret; neque ab oppugnatione recedi videret ulla conditione poſſe; magna autem copia frumenti abundare oppidanos ex perfugis cognoviſſet: aqua prohibere hoſtem tentare cœpit. [2] Flumen infimam vallem dividebat, quæ pene totum montem cingebat, in quo poſitum erat præruptum undique oppidum Uxellodunum. Hoc avertere loci natura prohibebat. Sic enim imis radicibus montis ferebatur, ut nullam in partem, depreſſis foſſis, derivari poſſet. Erat autem oppidanis difficilis & præruptus eo deſcenſus; ut, prohibentibus noſtris, ſine vulneribus, ac periculo vitæ, neque adire flumen, neque arduo ſe recipere poſſent adſcenſu. Qua difficultate eorum cognita, Cæſar, ſagittariis funditoribuſque diſpoſitis, tormentis etiam quibuſdam locis contra facillimos deſcenſus collocatis, aqua fluminis prohibebat oppidanos: quorum omnis poſtea multitudo aquatum unum in locum conveniebat. XLI. Sub ipſius oppidi murum [3] magnus fons prorumpebat ab ea parte, quæ fere pedum CCC intervallo fluminis circuitu vacabat. Hoc fonte prohiberi poſſe oppidanos, quum optarent reliqui; Cæſar unus videret, non ſine magno periculo; e regione ejus vineas agere adverſus montem, & aggeres ſtruere cœpit, magno cum labore, & continua dimicatione. Oppidani enim loco ſuperiore decurrentes ſine periculo præliabantur, multoſque pertinaciter ſuccedentes vulnerabant, ut tamen non deterrerentur milites noſtri vineas proferre, & labore atque operibus locorum vincere difficultates. Eodem tempore tectos cuniculos, crates & vineas agunt [4] ad caput fontis. Quod genus operis ſine ullo periculo, & ſine ſuſpicione hoſtium facere licebat. Exſtruitur agger in altitudinem pedum LX. Collocatur in eo turris X tabulatorum, non quidem quæ mœnibus æquaretur (id enim nullis operibus effici poterat), ſed quæ ſuperaret fontis faſtigium. Ex ea quum tela tormentis jacerentur ad fontis aditus; nec ſine periculo poſſent adaquari oppidani; non tantum pecora atque jumenta, ſed etiam magna hominum multitudo ſiti conſumebatur. XLII. Quo malo perterriti oppidani, cupas ſevo, pice, [5] ſcandulis complent: eas ardentes in opera provolvunt. Eodem tempore acerrime præliantur, ut ab incendio reſtinguendo dimicatione & periculo deterreant Romanos. Magna repente in ipſis operibus flamma exſiſtit. Quæcumque enim per locum

NOTÆ.

1. *Q. Calenum.*] Calenus ille Athenas cepit; conſulque fuit anno prælii Pharſalici.

2. *Flumen infimam vallem dividebat.*] Dordona.

3. *Magnus fons prorumpebat.*] Hunc fontem etiamnum oſtendunt incolæ.

4. *Ad caput fontis.*] Sic dicitur ſcaturigo, *la ſource*. Virgil. IV. Georgic.

Triſtis ad extremi ſacrum caput aſtitit amnis.

5. *Scandulis.*] Scandulæ ſunt tabellæ e ligno roboreo vel abiegno in parvas lamina ſ aſſulatim fiſſæ.

locum præcipitem missa erant, ea vineis & aggere suppressa comprehendebant id ipsum quod morabatur. Milites contra nostri, quamquam periculoso genere prælii locoque iniquo premebantur, tamen omnia paratissimo sustinebant animo. Res enim gerebatur & excelso loco, & in conspectu exercitus nostri: magnusque utrimque clamor oriebatur: ita quam quisque poterat, maxime insignis, quo notior testatiorque virtus ejus esset, telis hostium flammæque se offerebat. XLIII. Cæsar, quum complures suos vulnerari videret, ex omnibus oppidi partibus cohortes montem adscendere, &, simulatione mœnium occupandorum, clamorem undique jubet tollere. Quo facto perterriti oppidani, quum quid ageretur in locis reliquis, essent ignari, revocant ab impugnandis operibus armatos, murisque disponunt. Ita nostri, fine prælii facto, celeriter opera flamma comprehensa partim restinguunt, partim interscindunt. Quum pertinaciter resisterent oppidani, & jam magna parte suorum siti amissa, in sententia permanerent: ad postremum [1] cuniculis venæ fontis intercisæ sunt, atque aversæ. Quo facto repente fons perennis exhaustus, tantam attulit oppidanis salutis desperationem, ut id non hominum consilio, sed Deorum voluntate factum putarent. Itaque necessitate coacti se transdiderunt. XLIV. Cæsar, quum suam lenitatem cognitam omnibus sciret, neque vereretur, ne quid crudelitate naturæ videretur asperius fecisse, neque exitum consiliorum suorum animadverteret, si tali ratione diversis in locis plures rebellare cœpissent; exemplo supplicii deterrendos reliquos existimavit. Itaque omnibus qui arma tulerant, [2] manus præcidit. Vitam concessit, quo testatior esset pœna improborum. Drapes, quem captum esse a Caninio docui, sive indignatione, & dolore vinculorum, sive timore gravioris supplicii, paucis diebus sese cibo abstinuit; atque ita interiit. Eodem tempore Luterius, quem profugisse ex prælio scripsi, quum in potestatem venisset Epasnacti Arverni (crebro enim mutandis locis, multorum fidei se committebat, quod nusquam diutius sine periculo commoraturus videbatur

NOTÆ.

1. *Cuniculis.*] De quibus supra.

2. *Manus præcidit.*] Exemplum crudelitatis Cæsaris, qui in omnes sævit, neminem pœnæ eximit. Sic ante in Venetos ab illo animadversum, ubi omni senatu necato reliquos sub corona vendidit. Ille tamen affectare passim clementiæ famam videtur. Sic de se ad Ciceronem scribit: *Recte de me augurari, bene enim tibi cognitus sum; nihil a me abesse longius crudelitate.* Velleius lib. II. *Regressus, quod humanam excedit fidem, omnibus qui contra se arma tulerant, ignovit.* Sed illud considerandum est, Cæsarem barbarorum opinionem parvi fecisse, a quibus metui voluit, solam, quam apud cives habiturus erat vel gloriam vel infamiam respicientem; cujus quidem naturam optime Dio describit, dum prodit eum nihil iracundiæ tribuisse, sed temporibus serviisse, nec ipsi quæ ante fuissent gesta curæ fuisse, sed id unum spectasse ut se metu expediret. Quocirca multis de se pessime meritis ignovisse, quod nihil amplius nocituros credebat, alios vero plus justo punivisse, ut securus vel tutus fieret. Ita factum est ut adversus Uxellodunenses gravius consuluerit. Curio Cæsaris naturam vero describebat Ciceroni, cum illi dicebat: *Ipsum non voluntate aut natura non esse crudelem, sed quod putaret popularem esse clementiam.*

debatur, quum ſibi conſcius eſſet, quam inimicum deberet Cæſarem habere), hunc Epaſnactus Arvernus, amiciſſimus populi R. ſine dubitatione ulla vinctum ad Cæſarem duxit. XLV. Labienus interim in Treviris equeſtre prælium ſecundum facit; compluribuſque Treviris interfectis, & Germanis, qui nulli adverſus Romanos auxilia denegabant, principes eorum vivos in ſuam redegit poteſtatem, atque in iis Surum Æduum, qui & virtutis, & generis ſummam nobilitatem habebat, ſoluſque ex Æduis ad id tempus permanſerat in armis. XLVI. Ea re cognita, Cæſar quum in omnibus partibus Galliæ bene res geſtas videret, judicaretque ſuperioribus æſtivis Galliam devictam & ſubactam eſſe, [1] Aquitaniam nunquam ipſe adiiſſet, ſed per P. Craſſum quadam ex parte deviciſſet; cum 11 legionibus in eam partem eſt profectus, ubi extremum tempus conſumeret æſtivorum. Quam rem, ſicut cetera, celeriter feliciterque confecit. Namque omnes Aquitaniæ civitates legatos ad eum miſerunt, obſideſque ei dederunt. Quibus rebus geſtis, ipſe cum equitum præſidio Narbonem profectus eſt: exercitum per legatos in hiberna deduxit: IV legiones in Belgio collocavit cum M. Antonio, & C. Trebonio, & P. Vatinio, & Q. Tullio legatis. II in Æduos miſit, quorum in omni Gallia ſummam eſſe auctoritatem ſciebat: II in Turonis ad fines Carnutum poſuit, quæ omnem regionem conjunctam Oceano continerent: II reliquas in Lemovicum fines non longe ab Arvernis, ne qua pars Galliæ vacua ab exercitu eſſet. Paucos dies ipſe in Provincia moratus, quum celeriter omnes conventus percucurriſſet; publicas controverſias cognoviſſet; bene meritis præmia tribuiſſet (cognoſcendi enim maximam facultatem habebat, quali quiſque animo in Rempublicam fuiſſet totius Galliæ defectione, quam ſuſtinuerat fidelitate atque auxiliis provinciæ illius.) XLVII. His rebus confectis, ad legiones in Belgium ſe recipit. Hibernavitque [2] Nemetocennæ. Ibi cognoſcit Comium Atrebatem prælio cum equitatu ſuo contendiſſe. Nam quum Antonius in hiberna veniſſet, civitaſque Atrebatum in officio maneret; Comius qui poſt illam vulnerationem, quam ſupra commemoravimus, ſemper ad omnes motus paratus ſuis civibus eſſe conſueſſet, ne conſilia belli quærentibus auctor armorum duxque deeſſet, parente Romanis civitate, cum ſuis equitibus ſe ſuoſque latrociniis alebat, infeſtiſque itineribus commeatus complures, qui comportabantur in hiberna Romanorum, intercipiebat. XLVIII. Erat attributus Antonio præfectus equitum C. Voluſenus Quadratus, qui cum eo hiemaret. Hunc Antonius

NOTÆ.

1. *Aquitaniam nunquam ipſe adiiſſet.*] Argumentum eſt nunquam vacaſſe Cæſari ſuos commentarios relegere. Aliter enim emendaſſet, quæ de Aquitania ſuperius ſcripſerat, & quæ Auguſtus ipſe poſtea emendavit prolatis Aquitaniæ finibus, cum novam Galliæ diviſionem inſtituit.

2. *Nemetocenna.*] Nemetocenna nunc eſt locus ſine nomine, in quem tempore in præteritum futuro mutato convenit Virgilianum illud:

Hæc tum nomina erant, nunc ſunt ſine nomine terra.

nius ad perſequendum equitatum hoſtium mittit. Voluſenus autem ad eam virtutem, quæ ſingularis in eo erat, magnum odium Comii adjungebat, quo libentius id faceret, quod imperabatur. Itaque diſpoſitis inſidiis; ſæpius ejus equites egreſſus, ſecunda prælia faciebat. Noviſſime, quum vehementius contenderetur, ac Voluſenus ipſius intercipiendi Comii cupiditate pertinacius eum cum paucis inſecutus eſſet; ille autem fuga vehementi Voluſenum longius produxiſſet; repente omnium ſuorum invocat fidem atque auxilium, ne ſua vulnera, perfidia interpoſita, paterentur inulta; converſoque equo, ſe a ceteris incautius permittit in præfectum. Faciunt idem omnes ejus equites, paucoſque noſtros convertunt atque inſequuntur. Comius incenſum calcaribus equum jungit equo Quadrati, lanceaque infeſta medium femur ejus magnis viribus transjicit. Præfecto vulnerato, non dubitant noſtri reſiſtere, & converſi hoſtem pellere. Quod ubi accidit, complures hoſtium, magno noſtrorum impetu pulſi, vulnerantur, & partim in fuga proteruntur, partim intercipiuntur. Quod ubi malum dux equi velocitate evitavit; graviter vulneratus præfectus, ut vitæ periculum aditurus videretur, refertur in caſtra. Comius autem ſive expiato ſuo dolore, ſive magna parte amiſſa ſuorum, legatos ad Antonium mittit, ſeque ibi futurum, ubi præſcripſerit, & ea facturum quæ imperaverit, obſidibus datis firmat: unum illud orat, ut timori ſuo concedatur, ne in conſpectum veniat cujuſquam Romani. Quam poſtulationem Antonius quum judicaret ab juſto naſci timore, veniam petenti dedit; obſides accepit.

[1] SCIO, *Cæſarem ſingulorum annorum ſingulos commentarios confeciſſe: quod ego non exiſtimavi mihi eſſe faciendum: propterea quod inſequens annus L. Paullo, C. Marcello,* COSS. *nullas habet Galliæ magnopere res geſtas. Ne quis tamen ignoraret, quibus in locis Cæſar exercituſque eo tempore fuiſſent, pauca ſcribenda conjungendaque huic commentario ſtatui.*

XLIX. CÆSAR, quum in Belgio hiemaret, unum illud propoſitum habebat, continere in amicitia civitates, nulli ſpem aut cauſſam dare armorum. Nihil enim minus volebat, quam ſub diſceſſum ſuum neceſſitatem ſibi aliquam imponi belli gerendi: ne, quum exercitum deducturus eſſet, bellum aliquod relinqueretur, quod omnis Gallia libenter ſine præſenti periculo ſuſciperet. Itaque, [2] honorifice civitates appellando, [1] princi-

NOTÆ.

1. *Scio Cæſarem.*] Veluti epilogus libri eſt, ubi nempe nonus annus incipit, vel potius hiems noni anni.

2. *Honorifice civitates appellando.*] Egregium documentum tradit Cæſar, quibus artibus partæ bello provinciæ retineantur, quæ certe adeo illi ſucceſſerunt, ut ingreſſus bellum civile, copias omnes ex Gallia cum eduxiſſet, nihilominus pacatam retinuerit jam libertatis velut immemorem, quaſi non victa, ſed ſua ſponte ſubdita eſſet. Sic Agrippa apud Joſephum lib. II. de bello Judaico cap. XVI. Καὶ τοῦτο ὑπομένουσιν, οὐ διὰ φρονημάτων μαλακίαν, οὐδὲ δι' ἀνανδρίαν, οὐδὲ δυνάμεως ὀλιγότητα ἐπὶ πόλεμον ἀπόντες τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ μὴ τὰ δυνάμεως κρείσσονα ἓν τιθῶ τῷ

[1] principes maximis præmiis afficiendo, [2] nulla onera nova imponendo, defeſſam tot adverſis prœliis Galliam, conditione parendi meliore, facile in pace continuit. L. Ipſe, hibernis peractis, [3] contra conſuetudinem in Italiam quam maximis itineribus eſt profectus, ut [4] municipia & colonias appellaret, quibus M. Antonii quæſtoris ſui commendaret [5] ſacerdotii petitionem. Contendebat enim [gratia] quum libenter pro homine ſibi conjunctiſſimo, quem paullo ante præmiſerat ad petitionem; tum acriter [6] contra factionem & potentiam paucorum, qui M. Antonii repulſa, Cæſaris decedentis convellere gratiam cupiebant. [7] Hunc etſi augurem prius factum, quam Italiam attingeret, in itinere audierat, tamen non minus juſtam ſibi cauſſam municipia & colonias adeundi exiſtimavit, ut iis gratias ageret, quod frequentiam atque officium ſuum Antonio præſtitiſſent: ſimulque ſe & honorem ſuum in ſequentis anni commendaret petitione; propterea quod inſolenter adverſarii ſui gloriarentur, L. Lentulum & C. Marcellum [8] Coss. creatos, qui omni honore & dignitate Cæ-

NOTÆ.

χην καλαπλαγῶτες, ἢ τις αὐτοῖς καλεῖ-ϑοῖ πλείονα τῦ ὅπλων. τοιγαρῦν τῶϑ χιλίοις ἓ διακοσίοις γραλιώταις δελδύκασιν, ὧν ὀλίγῳ δεῖν πλείως ἔχυσι πόλεις. *Et hoc ſuſtinent* [*Galli*] *non propter animorum mollitiem, nec propter ignaviam, qui octoginta annos pro libertate bellum geſſerunt, ſed potentiam Romanorum & fortunam una admirati, qua fortuna illi plura quam armis obtinent. Quapropter ſub mille & ducentis militibus ſerviunt, quibus pene plures urbes habent.* Deinde ſubdit Galliam Romanos exercitus delere nullo negotio potuiſſe, quippe CCCXV gentibus numeroſam. Sic de eadem re Florus: *Difficilius eſt provincias obtinere quam facere; viribus parantur, jure retinentur.* Livius vero lib. XXXVII. *Facilius parari ſingula quam teneri univerſa.*

1. *Principes maximis præmiis afficiendo.*] Non enim vulgus facile concitatur, niſi ducum auctoritas præeat. Præterea, ſi quid opum eſt, quibus bellum geritur, penes principes eſſe ſolet.

2. *Nulla nova onera imponendo.*] Ita autore Tacito, Cappadoces, cum in provinciæ formam eſſent redacti, a Tiberio quædam ex regiis tributis deminuta, quo mitius Romanum imperium ſperaretur. Veſpaſianus vero gravi laboravit infamia, quod non contentus omiſſa ſub Galba vectigalia revocaſſe, nova & gravia addiderit & auxerit tributa.

3. *Contra conſuetudinem.*] Non quia non ſolitus ire; ſed quia maturius ire conſueverat. Ante enim ineunte hieme, tunc autem exeunte profectus eſt in Italiam, in Gallia pluſculum moratus, ut extremam veluti manum toti operi imponeret.

4. *Municipia & colonias.*] Municipia a muneribus capiendis dicta, erant oppida jure civium Romanorum donata; coloniæ vero oppida quo populus Rom. cives ſuos ad incolendum deduxit. Quia vero alia ſunt teſte A. Gellio, quæ jus civitatis ſine ſuffragio habebant, alia vero, quæ jus habebant ſuffragii, hæc erant quæ cum ſtuderet Cæſar M. Antonium fieri ſacerdotem, ipſi circumeunda erant, ut municipum gratiam illi conciliaret. Sed non ea contentus prenſatione, in urbem non deſinebat milites mittere, multoſque e magiſtratibus pecunia redimere, in iis Paulum conſulem, qui talentis mille & quingentis corruptus, ad ejus partes deſcivit, teſte Plutarcho.

5. *Sacerdotii petitionem.*] Multa erant ſacerdotiorum genera, ſed quod petebat Antonius erat ſacerdotium auguratûs.

6. *Contra factionem & potentiam paucorum.*] Nempe Pompeii, Catonis, Marcelli, Scipionis, Lentuli.

7. *Hunc etſi augurem.*] Augures ab avibus dicti, quorum ſcientia antiquitus in captanda ex avibus futuri cognitione fuit; ſi enim opportune volaſſent aves, aut idoneas aves accepiſſent, aut rite ediſſent, inde futura prædicere ſolebant augures, qui poſtea magno ſunt in honore habiti.

8. *Conſules creatos.*] Deſignatos.

Cæsarem exspoliarent: ereptum [1] Ser. Galbæ consulatum, quum is multo plus gratia suffragiisque valuisset, quod sibi conjunctus & familiaritate & necessitudine legationis esset. LI. Exceptus est Cæsaris adventus ab omnibus municipiis & coloniis incredibili honore atque amore. Tum primum enim veniebat ab illo universæ Galliæ bello. Nihil relinquebatur, quod ad ornatum portarum, itinerum, locorumque omnium, qua Cæsar iturus erat, excogitari posset. Cum liberis omnis multitudo obviam procedebat. Hostiæ omnibus locis immolabantur. [2] Tricliniis stratis fora templaque occupabantur, ut vel exspectatissimi triumphi lætitia præcipi posset. Tanta erat magnificentia apud opulentiores, cupiditas apud humiliores. LII. Quum omnes regiones [3] Galliæ Togatæ Cæsar percucurrisset, summa celeritate ad exercitum [4] Nemetocennam rediit; legionibusque ex omnibus hibernis ad fines Trevirorum evocatis, eo profectus est, ibique [5] exercitum lustravit. [6] T. Labienum Galliæ Togatæ præfecit, quo majore commendatione conciliaretur ad consulatus petitionem. Ipse tantum itinerum faciebat, quantum satis esse ad mutationem locorum, propter salubritatem existimabat. Ibi quanquam crebro audiebat, Labienum ab inimicis suis sollicitari; certiorque fiebat, id agi paucorum consiliis, ut interposita senatus auctoritate aliqua parte exercitus spoliaretur: tamen neque de Labieno credidit quidquam, neque contra senatus auctoritatem, ut aliquid faceret, potuit adduci. Judicabat enim, liberis sententiis [7] patrum conscriptorum causam suam facile obtineri. Nam [8] C. Curio,

[1] tri-

NOTÆ.

1. *Ser. Galbæ.*] Ser. Galba hic est qui, ut est in lib. III. a Cæsare in Nantuates, Veragros, Sedunosque missus, quique ob consulatus repulsam, quam Cæsari rerum potienti tribuebat, cum Cassio & Bruto conjuravit.

2. *Tricliniis.*] Triclinium, autore Isidoro, est cœnaculum a tribus lectulis discumbentium dictus. Apud veteres enim in loco ubi convivii apparatus exponebantur, tres erant lectuli strati, in quibus discumbentes epulabantur. Κλίνη enim Græce *lectus* dicitur, unde factum ut triclinium diceretur. Horat. Sat. IV. lib. I. tres lectos pro triclinio dixit:

Sæpe tribus lectis videas cœnare quaternos.

3. *Gallia Togata.*] De Gallia Togata supra.

4. *Nemetocennam.*] Ignorari dictum supra.

5. *Exercitum lustravit.*] Exercitum lustrare est expiare solemnibus sacrificiis. Quod fiebat ab Imperatoribus, vel cum ad novum exercitum veniebant, vel cum de provincia decedebant, vel re bene gesta, vel ante prælium. Lustrationis ejusmodi exemplum habemus apud lib. X. Decados IV. T. Livii: *Prior hostiæ pars dextra, posterior ad lævam via ponitur. Inter hanc divisam hostiam copiæ armatæ traducuntur.* Mos denique erat lustrationis, sacrificio peracto, decurrere exercitum, & divisas bifariam acies concurrere ad simulachrum pugnæ.

6. *T. Labienum Galliæ Togatæ præfecit, quo, &c.*] Qui Labienus tamen a Cæsare postea ad Pompeium defecit.

7. *Patrum conscriptorum.*] Senatores fuere creati centum a Romulo, qui honoris causa patres dicti sunt, eorumque soboles, patritii. Post exactos vero reges, quos ætate graves & pietate cognoverant, elegerunt, quorum in decedentium locum cum litteris alii scriberentur, vocaverunt conscriptos.

8. *C. Curio.*] Curionem, teste Appiano, laudabat populus tamquam unum omnium qui contra utrumque, Pompeium & Cæsarem inimicitias cepisset, floribusque deducens aspergebat, ut athletam magni difficilisque certaminis. Nihil enim terribilius illo dissidio videbatur posse fieri. De quo Curione vide plura in sequentis libri principio.

[1] tribunus pl. quum Cæsaris causſam dignitatemque defendendam ſuſcepiſſet, ſæpe erat ſenatui pollicitus; ſi quem timor armorum Cæſaris læderet, &, quoniam Pompeii dominatio atque arma non minimum terrorem foro inferrent, diſcederet uterque ab armis, exercituſque dimitteret. Fore eo pacto liberam, & ſui juris civitatem. Neque hoc tantum pollicitus eſt; ſed etiam per ſe ſenatus [2] diſceſſionem facere cœpit. Quod ne fieret, conſules amicique Pompeii interceſſerunt, atque, ita rem moderando, diſceſſerunt. LIII. [3] Magnum hoc teſtimonium ſenatus erat univerſi, convenienſque ſuperiori facto. Nam Marcellus proximo anno, quum impugnaret Cæſaris dignitatem, [4] contra legem Pompeii & Craſſi, [5] retulerat ante tempus ad ſenatum, de Cæſaris provinciis; ſententiiſque dictis, diſceſſionem faciente Marcello, qui ſibi omnem dignitatem ex Cæſaris invidia quærebat, [6] ſenatus frequens in alia omnia tranſiit. Quibus non frangebantur animi inimicorum Cæſaris, ſed admonebantur, quo majores pararent neceſſitudines, quibus cogi poſſet ſenatus id probare, quod ipſi conſtituiſſent. LIV. Fit deinde SC. ut [7] ad bellum Parthicum legio una a Cn. Pompeio, altera a C. Cæſare mitterentur. Neque obſcure hæ duæ legiones uni Cæſari detrahuntur. Nam [8] Cn. Pompeius legionem primam, quam ad Cæſarem miſerat, confectam ex delectu provinciæ, Cæ-

NOTÆ.

1. *Tribunus plebis.*] Tribuni plebis magiſtratus erant decem, quorum erant partes plebem tueri, cui ſi quis noceret, jus habebant interceſſionis, quorum creatio facta eſt ann. V. C. CCIX paullo poſt exactos reges. Qua de re vide T. Livium.

2. *Diſceſſionem facere cœpit.*] Diſceſſio erat his verbis concepta: Qui hæc ſentitis, in hanc partem, qui alia omnia, in illam partem ite qua ſentitis, pedibusque ibatur in ſententiam, ſingulis ſententiam non dicentibus. Hoc porro cum obſcurum ſit, mirifice illuſtratur a Plutarcho in vita Pompeii. Sed aliquantum hic ſcriptor a Plutarcho diſſentit. Diſceſſionem enim eſſe factam Plutarchus & Appianus ſcribunt. Hic vero per Conſules ſtetiſſe, quominus facta ſit. Quod ex eventu fit credibilius.

3. *Magnum hoc teſtimonium ſenatus erat univerſi.*] Placere ut Pompeius & Cæſar ab armis diſcederent, cum in hanc ſententiam omnes fere diſceſſerunt.

4. *Contra legem Pompeii & Craſſi.*] Quæ lex ab ipſis fuerat in gratiam Cæſaris condita. De qua lege vide infra.

5. *Retulerat ante tempus.*] Ut Conſul. Quia lege lata a Pompeio & Craſſo Coſſ. in alterum quinquennium Galliæ provinciæ prorogatæ fuerant & reſtabant adhuc duo anni de illo quinquennio, quod fieri recuſabat Pompeius dicens: Clarum virum & in multis patriæ utilem non eſſe injuria afficiendum tantulo ſpatio temporis erepto. Quo tamen innuebat poſt illud tempus imperium tollendum. Cauſæ autem quibus nitebatur Conſul, hæ erant, teſte Suetonio: *Quoniam bello confecto pax eſſet, ac dimitti deberet victor exercitus. Nec contentus Marcellus provincias Cæſari & privilegium eripere, retulit etiam ut colonis quos rogatione Vatinia Novumcomum deduxiſſet, civitas adimeretur, quod per ambitionem & ultra præſcriptum data eſſet.* Cumque ex eorum colonorum numero unum nactus eſſet, qui magiſtratum apud eos ſuperioribus annis geſſerat, virgis cæſum, quod Romanis civibus fieri non licebat, ire atque vibices ſuas peregrinitatis notas Cæſari oſtendere juſſit.

6. *Senatus frequens in alia omnia tranſiit.*] Negavit ſe velle. Idem certe ſcribit Cœlius ad Ciceronem lib. VIII. epiſt. famil.

7. *Ad bellum Parthicum.*] Supple quod Craſſo interfecto ſimulabatur reſtaurari. Non enim contra Parthos bellatum eſt.

8. *Cn. Pompeius ad legionem primam.*] Pompeius commodaverat antehac Cæſari legionem quam ab ipſo repetivit, quaſi eam

Cæsari eam tanquam ex suo numero dedit. Cæsar tamen, quum de voluntate adversariorum nemini dubium esset, Cn. Pompeio legionem remisit, & ex suo numero XV, quam in Gallia citeriore habuerat, ex SC. jubet transdi. In ejus locum XIII legionem [1] in Italiam mittit, quæ præsidia tueretur, ex quibus præsidiis XV deducebatur: ipse exercitum distribuit per hiberna; C. Trebonium cum legionibus IV in Belgio collocat; C. Fabium cum totidem in Æduos deducit. Sic enim existimabat tutissimam fore Galliam, si Belgæ, quorum maxima virtus, & Ædui, quorum auctoritas summa esset, exercitibus continerentur. LV. Ipse in Italiam profectus est: quo quum venisset, cognoscit per C. Marcellum consulem legiones II ab se remissas, quæ ex SC. deberent ad Parthicum bellum duci, Cn. Pompeio transditas, atque in Italia retentas esse. Hoc facto, quamquam nulli erat dubium, quin arma contra Cæsarem pararentur: tamen Cæsar omnia patienda esse statuit, [2] quoad sibi spes aliqua relinqueretur jure potius disceptandi, quam belli gerendi.

Notæ.

eam ad Parthicum bellum suo nomine missurus. Cæsar porro XV. tradidit. Ita cum unam videretur dare, duas tamen tradidit. Successit huic incommodo injuria; nam ambæ sunt retentæ. De quibus Cicero ipse Pompeianus lib. VII. ep. XIII. ad Attic. *Spes omnis in duabus invidiosè retentis, pene alienis legionibus.*

1. *In Italiam mittit.*] In Togatam nempe Galliam, quæ provincia erat Cæsaris. Interim quæ hic legio XV dicitur, ea III appellatur in III lib. de bello civili; & a Lucano IV. quod magis credibile, quia versus ratio errorem numerorum non patitur quem passus est textus Cæsaris.

Cornus tibi cura sinistri
Lentule, cum prima, quæ tum fuit optima bello.
Et quarta legione datur.

2. *Quoad sibi spes aliqua, &c.*] Cicero lib. I. de officiis: *Explicanda magis est decernendi ratio, quam decertandi fortitudo.* Et oratione pro A. Cæcinna: *Considerati hominis esse, qua de re jure decertari oporteat, armis non contendere.*

C. JU-

C. JULII CÆSARIS COMMENTARIORUM DE BELLO CIVILI LEBER I.

ARGUMENTUM.

BElli civilis causæ exponuntur, tum conditiones pacis proponuntur, quibus cum nihil esset profectum, Cæsar trajecto Rubicone fluvio, primum Ariminum, deinde alias Italiæ urbes occupat. Pompeius, urbe relicta, fugit Brundusium. Cæsar Romam intrat, omissoque Pompeio redit in Galliam, & per Trebonium legatum Massiliam, quæ Pompeianas partes susceperat, oppugnat. Ipse interim in Hispaniam contra Afranium Petreiumque Pompeii legatos proficiscitur, bellumque ibi ex animi sententia conficit.

I. [1] LITTERIS [a [2] Fabio C.] Cæsaris consulibus redditis, ægre ab

INTERPRETATIONES & NOTÆ.

1. *Litteris.*] Hunc librum, ut Suetonii, ut Velleii Paterculi, ut alios multos acephalum puto, id est, initii sui expertem. Nihil enim facilius quam injuriam, si quæ sit, in primas libri paginas invadere, ut & in extremas. Propterea & multi libri fine defecti lectitantur. Facile tamen est ex Appiano illud principium supplere hoc modo: Cum senatus in Curionis sententiam discessisset, ut Plutarchus & Appianus testantur, aut, ut supra legimus apud Hirtium, nihil propius factum esset quam ut discederet, consul senatum dimittens, exclamavit: Vincite ut Cæsarem dominum habeatis. His dictis ad Pompeium cum collega extra urbem processit, porrectoque ipsi gladio, Jubemus te, inquit, ambo ire contra Cæsarem, & pro patria pugnare, & ad hoc tibi damus exercitum qui hic est aut omnino in Italia, simulque delectus arbitrio tuo habendi potestatem. Obtemperavit Pompeius, modestiæ tamen causa & specie tenus subjecit; nisi quid melius. Curio desperans se posse amplius Cæsarem juvare, exiensque senatu & sibi metuens, se ad Cæsarem contulit, qui superatis jam Alpibus cum quinque millibus peditum, trecentisque equitibus Ravennam petebat, quæ Italiæ confinis, extrema erat ejus provinciæ. Ibi comiter excepit Cæsar Curionem, cumque eo & reliquis amicis de præsentibus rebus deliberabat. Censebat Curio educendas esse e Gallia copias universas & in urbem propere deducendas. Cæsari visum est iterum de pace agere, amicisque mandavit, ut pro se paciscerentur, ut liceret sibi duas legiones cum cisalpina Gallia & Illyrio retinere, dum consul fieret, nec videbatur displicere Pompeio. Verum obstantibus consulibus, Cæsar per Curionem ad senatum scripsit litteras, quarum hæc erat summa, ut sibi absenti alter consulatus mandaretur. Nam lege Pompeia Licinia latum erat ut ejus absentis ratio haberetur, id est, ut ipsi absenti liceret petere consulatum, quod Romanorum legibus non licebat. Suetonius addit petiisse ut ne sibi beneficium pop. R. adimeretur, aut ut cæteri quoque Imperatores ab exercitu discederent, confisus, ut putant, facilius se, ad quæ voluisset, veteranos convocaturum, quam Pompeium novos milites: alioquin se venturum, illataque injurias tam sibi quam patriæ ulturum.

2. *Fabio.*] Quem hic Cæsar Fabium videtur appellare, a Dione Curio dicitur. Sed si li-

ab iis impetratum est, [1] summa tribunorum pl. contentione, ut in senatu recitarentur. [2] Ut vero ex litteris ad senatum referretur, impetrari non potuit. [3] Referunt consules de rep. ([4] in civitate), [5] L. Lentulus consul senatui reique publ. se non defuturum pollicetur, si audacter ac fortiter sententias dicere velint: sin Cæsarem respiciant, atque ejus gratiam sequantur, ut superioribus fecerint temporibus, se sibi consilium capturum, neque senatus auctoritati obtemperaturum: habere se quoque ad Cæsaris gratiam atque amicitiam receptum. In eandem sententiam loquitur [6] Scipio: Pompeio esse in animo, reip. non deesse, si senatus sequatur: sin cunctetur atque agat lenius, nequidquam ejus auxilium, si postea ve-

NOTÆ.

si liber fuit acephalus, ut conjecimus, potuit & facillime trunco & mutilo loco error irrepere in vocem *Fabio*. Is Curio superiore anno tribunus plebis fuerat. Appianus quoque lib. II. de bello civili, Curionem litterarum latorem nominat, & triduo CIↃCCC stadia ab exercitu Cæsaris Romam confecisse scribit. Hic a Velleio lib. II. describitur, tanquam fax belli civilis: *Non alius majorem flagrantioremque quam C. Curio trib. plebis subjecit facem, vir nobilis, eloquens, audax, sua, alienaque & fortuna & pudicitia prodigus, homo ingeniosissime nequam: & facundus malo publico.* Plinius lib. XXXVI. scribit nihil illum in censu habuisse præter discordiam principum, & profusissimum tamen fuisse, miraturque summam ejus gentis felicitatem. *Una*, inquit, *familia Curionum, in qua tres Oratores continua serie exstiterunt.* Ejus sunt litteræ ad M. Tullium Ciceronem, & Ciceronis ad illum. Prius inimicissimus fuit Cæsaris, sed delinivit eum M. Antonius suis deliciis, & Cæsar solvit pro ipso ingens æs alienum. Is capto Corfinio in Siciliam primum, deinde in Africam transiit contra Varum & Jubam, ibique cum suo exercitu ab eo cæsus est. Lucanus lib. I. *Hos* [tribunos] ait, *audax venali comitatur Curio lingua.*

Vox quondam populi libertatemque tueri
Ausus, & armatos plebi miscere potentes.

1. *Summa tribunorum pl. contentione, &c.*] Plutarchus in Pompeio, item in Cæsare scripsit M. Antonium tribunitia potestate usum invito senatu Cæsaris litteras ad populum recitasse. Hæc autem tribunorum erat potestas, ut senatusconsultis plebiscitisque, si minus grata ipsis essent, intercederent.

2. *Ut vero ex litteris, &c.*] Non potuit quidem impetrasse ut res senatui proponeretur deliberanda propter pertinax scilicet Cæsaris odium. Hæc tamen litterarum recitatio fecit, ut instituente Pompeio delectum, alii non responderent ad nomina, alii segniter & male animati convenirent, alii pacem clamitarent. Itaque Cicero lib. I. ep. XIII. ad Attic. *Delectus adhuc quidem invitorum est & a pugnando abhorrentium.*

3. *Referunt consules de rep.*] L. Lentulus & C. Marcellus, qui illo anno erant consules, iidemque Cæsaris inimici. Id autem consules anni principio facere solebant, finite aut infinite; finite, id est, de singulis rebus, si quæ graviores incidissent; infinite vero, si nullum esset negotium in præsentia, quod singularem patrum curam desideraret, teste Varrone apud Gellium lib. XIV. cap. VII.

4. *In civitate.*] Abundat, & ex interpretamento aliquo in textum irrepsit.

5. *L. Lentulus.*] Is porro Lentulus est de quo in superiore libro scriptum est, L. Lentulum & C. Marcellum consules creatos, qui omnem honorem & dignitatem Cæsaris expoliaverunt, qui tandem in Ægypto post Pompeii mortem, a Ptolemæo comprehensus, in custodia necatus est.

6. *Scipio.*] Fuit ille Metellus Scipio, qui triennio ante consul cum Pompeio fuerat, cujus filiam lectissimam feminam Corneliam morte P. Crassi viduam, uxorem duxerat Pompeius, qui adeo gener ejus exinde fuit. Ideo Metellus est dictus, quia a Metello Pio, qui Sertorium in Hispania debellaverat, adoptatus fuerat cum esset ipse filius Scipionis Nasicæ. Is tandem dux partium factus post Pompeii exitum bellum cum Cæsare in Africa renovavit, quo & periit, cujus mortem vide in libro sequente de bello Africano.

velit, imploraturum. II. Hæc Scipionis oratio, [1] quod ſenatus in urbe habebatur, Pompeiuſque aderat, ex ipſius ore Pompeii mitti videbatur. Dixerat aliquis leniorem ſententiam: ut primo [2] M. Marcellus, ingreſſus in eam orationem, [3] non oportere ante de rep. ad ſenatum referri, quam delectus tota Italia habiti, & exercitus conſcripti eſſent; quo præſidio tuto & libere ſenatus, quæ vellet, decernere auderet: ut [4] M. Calidius, [5] qui cenſebat, ut Pompeius in ſuas provincias proficiſceretur, ne qua eſſet armorum cauſſa: timere Cæſarem, abreptis ab eo III legionibus, ne ad ejus periculum reſervare & retinere eas ad urbem Pompeius videretur: [6] ut M. Rufus, qui ſententiam Calidii, paucis fere mutatis verbis, ſequebatur. Ii omnes convicio L. Lentuli conſulis correpti exagitabantur. Lentulus ſententiam Calidii pronunciaturum ſe omnino negavit. Marcellus perterritus conviciis, a ſua ſententia diſceſſit. Sic vocibus conſulis, [7] terrore præſentis exercitus, minis amicorum Pompeii, plerique compulſi, inviti & coacti, Scipionis ſententiam ſequuntur; Uti ante certam diem

NOTÆ.

1. *Quod ſenatus in urbe habebatur.*] Pompeio non licebat, ut Hiſpaniæ proconſuli in urbe adeſſe, Sed ei, ſi neceſſe fuiſſet in ſuburbio in æde Bellonæ ſenatus eſſet datus. Sed quia ſenatus in urbe habebatur, Pompeiuſque ut ſcripſit Dio lib. XLII. in ſuburbio cum exercitu erat, quicquid ejus ſocer Scipio dixerat, ab ipſo Pompeio, qui in proximo ſuburbio erat, profectum exiſtimabatur. *Pompeius ad urbem erat*, legitur a Mureto. Sic enim in veteri lib. ſcribebatur, *AV.* pro *ad urbem.* Unde factum AVerat quod aberat poſtea ſcriptum. Pedianus lib. II. in Verrem: *Ad urbem, in urbe eſſe dici ſolet de iis qui cum poteſtate proconſulari aut nuper e provincia revenſi eſſent, aut nondum in provinciam profecti eſſent.*

2. *M. Marcellus.*] Is eſt cui poſt Pompeianum bellum Cæſar ignovit, quem Romam redeuntem, P. Magius Chilo pugione interfecit, vetus Pompeianæ militiæ comes apud Piræea portum Athenienſium; quod ſibi quidam amicorum fuiſſet prælatus. Erat hic Marcellus de veteri Claudiorum gente.

3. *Non oportere ante de rep. ad ſenatum referri, &c.*] Plena prudentiæ ſententia, cui ſi eſſet obtemperatum, non cecidiſſet reſpublica; nec enim quicquam magis nocuit, quam quod imparatus Pompeius bellum indixit Cæſari, ut cognitum eſt. In eamque rem optime Cicero lib. VII. epiſt. XIII. ad Attic. *Commiſſum quidem a nobis certe eſt, ſive a noſtro duce, ut e portu ſine gubernaculis egreſſi, tempeſtati nos traderemus.*

4. *M. Calidius.*] Hujus mentionem facit Cicero in Bruto, ut præſtantis Oratoris, & eodem teſte, obiit in illo bello civili. Is forte eſt qui a Dione M. Cæcilius dicitur, dum ſic ſcribit lib. XLII. Τὸν μὲν Πομπήιον ἐδέησε ἀπαλλαγῆναι ἐκ τῆς ὅπλων ἐξουσίας (ἐν γὰρ τῷ προαστείῳ τὰς δυνάμεις εἶχε) τὰ δὲ δὴ Καίσαρα πάντες πλὴν Μάρκου τινὸς Καικιλίου καὶ τοῦ Κυρίωνος τὰ τε γράμματα αὐτοῦ κομίσαντος. *Pompeium nemo cenſuit ab armis diſcedere (nam in ſuburbio copias habebat) Cæſarem autem omnes præter Marcum quendam Cæcilium & Curionem, eum qui litteras ejus attulerat.* Sed corruptus locus eſt, & pro Cæcilio, Calidius reponendus.

5. *Qui cenſebat.*] Hæc vox ab iis qui ſententiam dicebant, uſurpabatur, qui vero ſententiam alterius ſequebantur, dicebant *aſſentior.* Pompeii porro provinciæ erant Africa & Hiſpania.

6. *Ut M. Ruſus.*] Is eſt M. Cælius Rufus cujus ſunt epiſt. in VIII. lib. Ciceronianarum ad familiares, ex quibus quidem ſtuduiſſe partibus Cæſaris cognoſcitur, pro quo etiam Cicero inſignem orationem habuit quæ extat, de quo multa ſcribit in Bruto, cujus denique extrema geſta fatumque legitur in lib. III. hujus commentarii de bello civili.

7. *Terrore præſentis exercitus.*] Dio & Appianus exercitum quendam Pompeii in ſuburbio ſenatui aſſediſſe narrant.

diem Cæsar exercitum dimittat. [1] Si non faciat, eum adversus remp. facturum videri. [2] Intercedit [3] M. Antonius, [4] Q. Cassius, tribuni plebis. Refertur confestim de intercessione tribunorum. Dicuntur sententiæ graves: ut quisque acerbissime crudelissimeque dixit, ita quammaxime ab inimicis Cæsaris collaudatur. III. Misso ad vesperum senatu, omnes, qui sunt ejus ordinis, a Pompeio evocantur. Laudat promptos, atque in posterum confirmat; segniores castigat, atque incitat. Multi undique ex veteribus Pompeii exercitibus, spe præmiorum atque ordinum, evocantur. Multi ex duabus legionibus, quæ sunt traditæ a Cæsare, accersuntur. [5] Completur urbs. Ad jus comitiorum tribunos pl. C. Curio evocat. Omnes amici consulum, necessarii Pompeii, atque eorum, qui veteres inimicitias cum Cæsare gerebant, coguntur in senatum, quorum vocibus & concursu terrentur infirmiores, dubii confirmantur, plerisque vero libere potestas decernendi eripitur. Pollicetur [6] L. Piso Censor, sese iturum ad Cæsarem; item [7] L. Roscius prætor, qui de his rebus eum do-

NOTÆ.

1. *Si non faciat, eum adversus remp. facturum videri.*] Esse declarandum reip. hostem. Atque hæc quidem fuit vis allata senatui a Scipione. Postulante enim M. Antonio ut discessio fieret, an deponendæ ambobus essent provinciæ, in eam omnes pariter concesserant. Autor Plutarchus. Est autem observanda hæc Romanorum vox consideratissima simul & modestissima loquendi formula adversus remp. facturum videri, qua utebantur in iis etiam quæ comperta habebant. Unde & senatusconsulta a Græcis dicuntur, δόγματα ἀπὸ τοῦ δοκεῖν, quod est videri. Quare ipsi testes adhibebant verbum *arbitror*, teste Cicerone Acad. quæst. lib. IV.

2. *Intercedit.*] Tribuni plebis habebant jus intercessionis, si qua lex vel senatusconsultum ferretur, quod adversus plebem esse videretur; quæ intercessio erat inviolabilis, *voye d'opposition*, tantæque auctoritatis, ut docet Fenestella, ut quicquid senatus statuisset, ita demum firmum haberetur, si tribuni approbassent.

3. *M. Antonius.*] Is est de quo in omnibus his libris tam crebra fit mentio, in quem Cicero Philippicas orationes scripsit & pronuntiavit, qui tandem remp. invasit, & Romanum imperium cum Cæsare Octaviano partitus, ad extremum ab eo victus navali prælio apud Actium, necem sibi consciv.

4. *Q. Cassius.*] Cassiorum gens, quum in familias duas divisa esset, quarum altera Patritia Vitellianorum erat, altera Plebeia Longinorum. Ipse Q. Cassius de Longinorum familia erat, cujus mortem lege in libris sequentibus.

5. *Completur urbs.*] Evocatis scilicet & iis quos accersebat Pompeius, deinde puncto inserto. Ad jus comitiorum tribunos pl. Curio evocat. Sed hæc verba, *Completur urbs*, mihi videntur e margine in textum transiisse. Ad jus autem comitiorum evocat defendendum, quibus comitiis populus jusserat, ut absentis Cæsaris ratio haberetur, & in quinquennium illi imperium prorogaretur.

6. *L. Piso Censor.*] L. Piso socer erat Cæsaris consulque octo ante annos fuerat cum A. Gabinio, ut testatur ipse Cæsar lib. 1. de bello Gallico. Tunc autem censuram cum Appio Claudio gerebat. Censores enim erant duo sic dicti, quod censui præessent, hoc est, æstimationi bonorum civium Romanorum, reip. Romanæ propter disciplinæ observationem perutiles, cujus disciplinæ severa cura illis inter cætera sine provocatione erat tradita. Ille ipse est contra quem extat Ciceronis oratio, cujus filiam uxorem duxerat Cæsar successuri sibi in consulatu, ut consulis opibus convaleseceret. Videtur tamen Cæsaris generi consilium improbasse, ad quem se iturum pollicebatur. Sic enim de ipso Cicero lib. ad Attic. epist. XIII. *Amo Pisonem, cujus judicium de genero suspicor visum iri grave.*

7. *L. Roscius prætor.*] Roscius is est qui anno V. C. IↃCLXXXVII tribunus plebis fuit, seque Aulo Gabinio opposuit. Is item

doceant. VI dies ad eam rem conficiendam ſpatii poſtulant. Dicuntur etiam a nonnullis ſententiæ, ut legati ad Cæſarem mittantur, qui voluntatem ſenatus ei proponant. Omnibus his reſiſtitur, omnibuſque oratio conſulis, Scipionis, Catonis opponitur. IV. [1] Catonem veteres inimicitiæ Cæſaris incitant, & dolor repulſæ. Lentulus æris alieni magnitudine, & ſpe exercitus, ac provinciarum, & [2] regum appellandorum largitionibus movetur: [3] ſeque alterum fore Syllam, inter ſuos gloriatur, ad quem ſumma imperii redeat. Scipionem eadem ſpes provinciæ atque exercituum impellit, quos ſe pro [4] neceſſitudine partiturum cum Pompeio arbitratur: ſimul [5] judiciorum metus, adulatio atque oſtentatio ſui potentium, qui in republ. judiciiſque tum plurimum pollebant. Ipſe Pompeius ab inimicis Cæſaris incitatus, & quod [6] neminem dignitate ſecum exæquari vole-

NOTÆ.

item eſſe videtur, qui lib. v. de bello Gallico Cæſaris erat legatus, cui in Eſſuos tertiam legionem ducendam dedit. Ejus etiam nominis, ſed alius ab hoc fuit inſignis Comœdus, pro quo extat Ciceronis oratio, quem Valer. Maximus appellat: *Scenicæ induſtriæ notiſſimum exemplum, qui nullum umquam ſpectanti populo geſtum, niſi quem domi meditatus fuerat, ponere auſus eſt.*

1. *Catonem veteres inimicitiæ Cæſaris incitant.*] Erant illæ quidem graviſſimæ veteres inimicitiæ, & quas Cato jam cum Cæſare exercuerat, & quas ipſe Cæſar cum illo geſſerat, quarum quidem initium fuiſſe videtur, cum in ſenatu de Lentuli & Cethegi ſociorum Catilinæ ſupplicio deliberaretur, mitioreque de illis a Cæſare dicta ſententia, Cato graviorem ipſe dixit, Cæſaremque verbis in ſuſpicionem vocavit, quaſi conjurationis illius clam particeps fuiſſet. Auctæ ſunt inimicitiæ, cum a Cæſare conſule Cato ductus eſt in carcerem, ſed non perductus, & deinde a Trebonio Cæſaris amico. Gravem item repulſam, ſed æquiſſimo animo & negligenter tulit, cum Cæſaris Pompeiique opera conſulatu dejectus eſt, ut refert Dio: item cum ſuffragiis pecunia corruptis, prætor eſt creatus pro ipſo Vatinius. Sed ſolo reipub. amore actum eſt quicquid a Catone actum eſt, quo ſanctior nullus in rep. fuit. Qua de cauſa etiam nec ſine jurejurando denunciarat delaturum ſe nomen Cæſaris, ſimul ac primum exercitum dimiſiſſet, autore Suet.

2. *Regum appellandorum largitionibus movetur.*] Ut Cæſare conſule Arioviſtus Germanorum rex, amicus pop. Rom. appellatus fuerat. Magnam enim vim pecuniæ illi reges civibus Romanis primariis dabant, ut amicitiam populi Rom. adipiſcerentur.

3. *Seque alterum fore Syllam.*] L. Cornelius Sylla Dictator rerum potitus fuerat Romæ, Cæſare adhuc adoleſcente. Plutarchus in vita Syllæ, & Appianus lib. II. de bellis civilibus narrant juxta verſus Sibyllinos magna religione Romæ ſervatos, tres rerum dominos fore de gente Cornelia, primum fuiſſe Cinnam, ſecundum Syllam, tertium ſe fore ſperabat, qui a Cicerone in carcere interfectus eſt, conjurationis Catilinariæ convictus: quo mortuo is ſe eum fore dicebat.

4. *Neceſſitudine partiturum.*] Huc pertinet quod lib. III. de bello civili ſcriptum eſt [Pompeius] *ſuum cum Scipione honorem partitur, claſſicumque apud eum cani & alterum illi jubet prætorium tendi.*

5. *Judiciorum metus.*] Scipioni ambitus criminis dies dicta fuerat a Memmio lege Pompeia de ambitu damnato, quia lex indicanti alterum impunitatem conceſſerat. Teſtis Appianus lib. II. de bello civili, nec ſolus ipſe metuebat judicia, ſed & Cæſar, quem Cato ſignificabat ſe accuſaturum, ſimul ubi exercitum dimiſiſſet. Unde coactus fuiſſet adulari Scipioni & potentibus aliis, qui ſuam ei potentiam & operam oſtentaſſent feroces & jactabundi. Sic Cicero in Piſonem dicit ſe vidiſſe illum *judiciorum metu horrentem, trementem, adulantem omnibus.*

6. *Neminem dignitate ſecum exæquari volebat.*] Lucanus lib. I.

Nec quemquam jam ferre poteſt, Cæſare priorem
Pompeiuſve parem.

volebat, totum se ab ejus amicitia averterat, & cum communibus inimicis in gratiam redierat; quorum ipse maximam partem [1] illo affinitatis tempore adjunxerat Cæsari. [2] Simul infamia II legionum permotus, quas ab itinere Asiæ Syriæque ad suam potentiam dominatumque converterat, rem ad arma deduci studebat. V. His de causis aguntur omnia ruptim atque turbate, [3] neque docendi Cæsaris propinquis ejus spatium datur, [4] nec tribunis pl. sui periculi deprecandi, [5] neque etiam extremi juris intercessione retinendi, quod L. Sylla reliquerat, facultas tribuitur; [6] sed de sua salute die VII cogitare coguntur, quod illi turbulentissimi superioribus temporibus trib. pl. III denique mense suarum actionum respicere ac timere consueverant. [7] Decurritur ad illud extremum atque ultimum S C. quo, nisi pene in ipso urbis incendio, atque desperatione omnium salutis, [8] latorum audacia, numquam ante discessum est, [9] dent operam consules, prætores, trib. pl. quique pro consulibus sunt ad urbem, ne

NOTÆ.

De Pompeio sic Vell. habet lib. II. *Pompeius in quibus rebus primus esse debebat, solus esse cupiebat, neque eo viro quicquam aut alia omnia minus aut gloriam magis concupiit.*

1. *Illo affinitatis tempore, &c.*] Affines enim fuerant Cæsar & Pompeius. Sed affinitas erat dirempta nupera Juliæ morte Cæsaris filiæ, quam Pompeius in suo matrimonio habebat.

2. *Simul infamia II legionum permotus.*] Incitatus mala fama quam collegerat abductis legionibus ab expeditione Parthorum, ad quos per Asiam & Syriam erant profecturi.

3. *Neque docendi Cæsaris.*] Hi erant Roscius & Piso de quibus supra.

4. *Nec tribunis pl. sui periculi deprecandi.*] Erant ii M. Antonius & Q. Cassius. Tantum quidem fuit periculum ut Antonius, sumpta servili veste, meritorio latens vehiculo ad Cæsarem evaserit. Testis Plutarchus in Antonio.

5. *Neque etiam extremi juris, &c.*] L. Sylla cum tribunis jus ferendarum legum ademisset, & ad alios magistratus viam præclusisset, tribunitiam potestatem pene deleverat, jus tamen intercessionis reliquerat. Autores Livius lib. LXXXIX. & Appianus lib. I.

6. *Sed de sua salute die VII.*] Locus obscurus. Tribuni magistratum ineunt Nonis Decembribus. Octavo post mense comitia consularia habebantur. Tum novis consulibus designatis de suis superiorum octo mensium actionibus cogitare consueverant, quomodo nempe actionem insequentis anni effugerent, & an æqui an iniqui sibi futuri consules essent. Hic vero pericula tribunorum non in octavum mensem eruperunt, sed in septimum diem. Fortasse ad pericula Gracchorum alludit, qui non nisi post menses octo perierunt, idque ex historia pendet illius temporis quæ nunc perierit, tunc extabat.

7. *Decurritur ad illud extremum atque ultimum S C.*] Ut in conjuratione Catilinæ, qui urbis incendium meditatus fuerat.

8. *Latorum audacia.*] Ut ostendatur numquam carere audacia qui talem legem ferunt, & tam cruentum senatusconsultum faciunt.

9. *Dent operam, &c.*] Solennis erat formula illius senatusconsulti, qua & usi fuerant adversus Catilinam. Quamquam enim summa reip. penes consules domi bellique esset, erant tamen quæ nisi senatusconsulto aut plebiscito non audebant attentare, ut cogere exercitum, bellare, coërcere cives & socios, de ærario sumere pecuniam. Quod ex V Philippica Cic. videtur: *Consulibus totam rempubl. commendandam censeo, iisque permittendum ut rempubl. defendant, provideantque ne quid detrimenti respubl. accipiat.* Idem patet ex Sallustio: *Ea potestas per senatum more Romano magistratui maxima permittitur, exercitum parare, bellum gerere, coërcere omnibus modis socios atque cives, domi militiaque imperium atque judicium summum habere, &c.* Quod ideo fiebat, quia longe melius ab uno aut duobus res gerius quam a multis.

ne quid reſpubl. detrimenti capiat. [1] Hæc S C. perſcribuntur a. d. VII Id. Januarii. [2] Itaque V primis diebus, quibus haberi ſenatus potuit, qua ex die conſulatum iniit Lentulus, biduo excepto comitiali, [3] & de imperio Cæſaris, & [4] de ampliſſimis viris tribunis pleb. graviſſime acerbiſſimeque decernitur. [5] Profugiunt ſtatim ex urbe tribuni pleb. ſeſeque ad Cæſarem conferunt. [6] Is eo tempore erat Ravennæ, exſpectabatque [7] ſuis leniſſimis poſtulatis reſponſa: [8] ſi qua hominum æquitate res ad otium deduci poſſet. VI. [9] Proximis diebus habetur ſenatus extra urbem. Pompeius eadem illa, quæ per Scipionem oſtenderat, agit; ſenatus virtutem conſtan-

NOTÆ.

1. *Hæc S C. perſcribuntur a. d. VII. Id. Januarii.*] Erat ſeptimus dies menſis Januarii. Inter quæ S C. Pompeii milites & copiæ, Cæſari ſucceſſores decreti ſunt, item ut dimitteret exercitum, aut contra remp. feciſſe videretur, teſte Dione lib. XLI.

2. *Itaque V primis diebus.*] Quatuor diebus non quinque, ſenatus haberi potuit, a Kal. Januariis ad VII. Idus. Reliqui tres comitiales ſunt, quibus comitialibus non indicebatur ſenatus lege Pupia, ne ſenatores a ſuffragio ferendo avocarentur. Ad comitia enim ſenatores ire neceſſe erat, in quibus creabantur magiſtratus, quo negotio apud Romanos nullum fere erat prius. Conſulendi ſunt in eam rem faſti Romani. Sed fortaſſe, ut facilis eſt in numeris lapſus, ante V erat I, hoc modo IV.

3. *Et de imperio Cæſaris, &c. graviſſime acerbiſſimeque decernitur.*] Veram cauſam tacet Cæſar, quæ optimum quemque civem, ut Catonem, Ciceronem, imo vero & M. Brutum, &c. ad Pompeium patris ſui interfectorem appulit, quod ſcilicet tyrannidem ſemper Cæſarem affectaſſe cognoſcerent, Pompeius vero quam ab ea ſuſcipienda alienus eſſet, documentum dederat maximum, cum mari terraque potentiſſimus, magna ex captivorum infinita multitudine collecta pecunia, Dynaſtarum omnium regumque amicitia nixus, populorum quibus imperabat benevolentiam adeptus eſſet, Italiam occupare, viteſque Romanorum ad ſuas utilitates adjungere poſſet, volentibus omnibus, aut, ſi qui nollent, reſiſtere non auſis, ipſe noluit tamen id facere, ſed ubi a bello Mithridatico victor regreſſus Brunduſium appulit, omnes exercitus dimiſit, idque ſponte ſua, neque ſenatu, neque populo id conſtituente, metui ſcilicet occurrens, quem de tota ea potentia ſui cives concepiſſent.

4. *De ampliſſimis viris tribunis pl.*] Ideo non habebatur tribunitiæ interceſſionis ratio, quia Philippus unus de tribunis plebis cæterorum rogationibus refragabatur. Quod ſi vel unus de decem illis tribunis plebis feciſſet, impediſſe poterat omnia quæ collegæ facere contendebant. Nominat autem Cicero alios tribunos plebis Pompeianos C. Caſſium, M. Lepidum & L. Torquatum lib. VII. epiſtolarum ad Atticum epiſt. XXI.

5. *Profugiunt ſtatim ex urbe tribuni pleb.*] Veſte ſervili & rheda meritoria propter periculum. Autor Plutarchus, quo cultu illos exercitui Cæſar oſtendit.

6. *Is eo tempore erat Ravennæ.*] Vrbs Sabinorum juxta Plinium in ora maris Adriatici poſita. Vmbrorum alii eſſe volunt coloniam, olim Piceni caput.

7. *Suis leniſſimis poſtulatis reſponſa.*] Tam æqua pleriſque viſa ſunt, ut diſceſſionem faciente Curione, omnes in eam pedibus iverint. Quid enim æquius quam ut metus tollendi gratia uterque ab exercitu diſcederet. Vnde, teſte Plutarcho, floribus, coronis & plauſu a populo fuit exceptus, ſimul ac in publicum prodiit. Sed aliter viſum Ciceroni, qui lib. XVII. epiſt. ad famil. epiſt. X. ſic habet: *Omnino & ipſe Cæſar amicus noſter minaces ad ſenatum & acerbas litteras miſerat.* Vſque adeo variæ ſunt diverſorum, prout ipſis varia expediunt, ſententiæ.

8. *Si qua hominum æquitate res ad otium.*] Otium negotio bellico opponitur. Donatus in Terentium: *Otium pro tranquillitate & quiete, negotium enim ſollicitudo eſt.* Propterea que otium pro pace ſumitur.

9. *Proximis diebus habetur ſenatus extra urbem.*] Quia Pompeio non licebat eſſe in urbe, propterea quod obtinebat provinciam Hiſpaniam.

ſtantiamque collaudat. Copias ſuas exponit: [1] legiones habere ſeſe paratas X. [2] Præterea cognitum compertumque ſibi, alieno eſſe animo in Cæſarem milites, neque iis poſſe perſuaderi, ut eum defendant, aut ſequantur. De reliquis rebus ad ſenatum refertur, tota ut Italia delectus habeatur; [3] Fauſtus Sylla pro præt. in [4] Mauritaniam mittatur; [5] pecunia uti ex ærario Pompeio detur. Refertur etiam de rege [6] Juba, ut ſocius ſit atque amicus. Marcellus vero paſſurum ſe in præſentia negat. De Fauſto impedit Philippus trib. pleb. De reliquis rebus S.C. perſcribuntur. Provinciæ privatis decernuntur; [7] duæ conſulares, reliquæ prætoriæ. [8] Scipioni obvenit Syria: L. Domitio Gallia: [9] Philippus & Marcellus privato

NOTÆ.

1. *Legiones habere ſe paratas* X.] Atque hæc ſunt fallacia verba, quibus Pompeius in errorem ſenatores induxit. Bellum enim imparatus capeſſivit. Habebat autem, ſi qua numerorum notis fides: XLV cohortes, id eſt, legiones IV cum media, ſed novas omnes præter XIV, quas ex duabus legionibus a Cæſare per fraudem abductis, contraxerat.

2. *Præterea cognitum compertumque ſibi, &c.*] In hoc deceptus Pompeius ab Appio, qui duas legiones a Cæſare ad Pompeium adduxit, alios decepit.

3. *Fauſtus Sylla.*] Hic erat filius L. Cornelii Syllæ, generque Pompeii, qui poſtea in Mauritania captus, juſſu Cæſaris, indicta cauſſa, fuit interfectus, ut legitur in comment. de bel. Afric. Ea de cauſa Cæſar ad ejus cædem videtur incitatus, quod ipſe & Afranius priores rebellarunt, & libertis ſerviſque ejus ferro & igni crudelem in modum enectis; beſtias quoque ad munus populi comparatas, ipſe trucidaverat. Proprætorum autem erant quatuor genera. Vel enim erant qui prætura functi in urbe, ſub finem ejus in provincias profecti, iis præerant; vel qui primo in provincias profecti, atque ibi prætura functi, ibidem prorogato imperio, ultra legitimum tempus remanebant; vel qui privati mittebantur in provinciam, non recturi, ſed bellum adminiſtraturi; vel qui Imperatorum Romanorum tempore ab iis in provincias mittebantur quas ſibi reſervabant.

4. *Mauritaniam.*] Mauritania duplex eſt in Africa, vel Cæſarienſis, quæ nunc regnum Tremiſſenum, vel Tingitana, nunc regnum Maroci. Utramque appellamus Barbariam. Prior mare Mediterraneum, poſterior Oceanum attingit.

5. *Pecunia uti ex ærario Pompeio detur.*] Neque enim proferri pecunia ex ærario abſque ſenatus autoritate poterat.

6. *Juba.*] Juba erat rex Numidiæ, qui poſtea Curionem vicit, deinde cum Pompeianis reliquiis in Africa ad Thapſum a Cæſare victus, ſibi violentas manus attulit.

7. *Duæ conſulares, reliquæ prætoriæ.*] Conſulares provinciæ dicebantur quæ decerni ſolebant futuris conſulibus, ut finito magiſtratu in eas irent. Atque ex erant Aſia & Africa. Prætoriæ erant reliquæ quæ prætura Romana abeuntibus dabantur. Hic autem privatis & non ex prætura & conſulatu dabantur, ut fieri ſolebat, provinciæ regendæ. Ita Catoni data eſt Sicilia, Tuberoni Africa, M. Cottæ Sardinia, L. Domitio Gallia ciſalpina, Scipioni Syria.

8. *Scipioni obvenit Syria.*] Plutarchus ſcripſit a Pompeio miſſum eſſe ſocerum Scipionem in Syriam, & Cneium filium, qui claſſem pararent.

9. *Philippus & Marcellus privato conſilio prætereuntur.*] Philippus, quia cum Cornelio Lentulo Marcellino fuerat conſul anno V. C. IↃCXCVII ſecundum Faſtos, Marcellus vero cum Paulo conſul fuerat, erant eis tradendæ provinciæ conſulares, ſed ideo prætermittuntur, quia Philippus Atiam Julia ſorore Cæſaris natam, & Marcellus Octaviam Atiæ filiam habebant in matrimonio affines Cæſaris. In quibuſdam legitur, *Pauli* triennio toto Marcelli fuerant conſules, anno V. C. IↃCCIII M. Marcellus, anno IↃCCIV C. Marcellus, anno IↃCCV. Hic C. Marcellus, qui Marci frater erat, Caii vero qui anno ſuperiore conſul fuerat, patruelis. Priores infenſi Cæſari, hic vero amicus.

vato consilio prætereuntur,[1] neque eorum sortes dejiciuntur. In reliquas provincias prætores mittuntur,[2] neque exspectant, quod superioribus annis acciderat, ut de eorum imperio ad populum referatur,[3] paludatique,[4] votis nuncupatis, exeant[5] consules. Quod ante id tempus acciderat numquam. Ex urbe proficiscuntur:[6] lictoresque habent in urbe & Capitolio privati, contra omnia vetustatis exempla.[7] Tota Italia delectus habetur, arma imperantur,[8] pecuniæ a municipiis exiguntur, & [1]

NOTÆ.

1. *Neque eorum sortes dejiciuntur.*] Sortes dejici dicuntur, quia illi consulares, ut controversiarum tolleretur occasio, aut sortiebantur inter se provincias, aut inter ipsos conveniebat utra utrius esset, quod dicebant comparare provincias, ut ex hoc loco T. Livii cognoscitur: *Principio insequentis anni cum consules novi de provinciis retulissent, primo quoque tempore, aut comparare inter eos Italiam & Macedoniam, aut sortiri placuit. Quod si nec sortiri, nec comparare voluissent, populus Rom. suam autoritatem interponebat.*

2. *Neque exspectant, &c.*] Quia populus universus favebat Cæsari, atque adeo totam factionem istam dissipasset. Imperium autem erat jus administrandi, ac suis auspiciis belli gerendi, quod dari solebat lege curiata, quæ comitiis curiatis ferri consueverat. Sic Cicero in orat. de Lege agraria: *Consuli, si legem curiatam non habet, attingere rem militarem non licet.* Sic Camillus apud Livium in oratione qua Vejentanam commigrationem dissuadet: *Comitia centuriata, quibus consules tribunosque militum consulari potestate creatis; comitia curiata, quæ militarem rem continent, ubi auspicato nisi ubi assolet, fieri possunt?* Et Festus ait eum esse cum imperio cui nominatim est a populo mandatum imperium. Hæc autem vox *Imperium* seorsim usurpata, semper pro imperio bellico sumitur, si enim pro civili, adjungi solet consulare, aut prætoris imperium, aut aliquid simile.

3. *Paludatique.*] Paludati dicuntur vestiti paludamento, quæ militaris vestis erat, qua induti faciebant vota publice Imperatores. Quæ vestis non tantum erat Imperatorum, sed centurionum & militum atque etiam lictorum. Sed Imperatorum paludamentum ad prælium proficiscentium esse solebat album aut purpureum, ut testatur Val. Max. lib. I. cap. VI.

4. *Votis nuncupatis.*] Nuncupari, suscipi, concipi dicebantur vota ab Imperatoribus, quia ante discessum sacrificia & vota faciebant, se, vel ludos vel ædes sacras facturos, si res successisset, tuncque, ut ait Macrobius, dicebantur voti rei, & cum res successerat, damnati voti. Ejusmodi voti formulam habemus apud Livium lib. XXXVI. *Si duellum*, &c. *id ex sententia S. P. Q. R. confectum erit, tum tibi Juppiter P. R. ludos magnos dies X continuos faciet.* Solennis illius votorum nuncupationis & profectionis illustre habetur exemplum apud T. Livium in bello contra Perseum: *Per eos dies P. Licinius consul votu in Capitolio nuncupatis, paludatus ab urbe est profectus. Semper ea quidem res magna cum dignitate ac majestate geritur. Præcipue convertit oculos, cum ad magnum nobilemque aut virtute aut fortuna hostem euntem consulem prosequuntur. Contrahit enim non officii modo cura, sed etiam studium spectaculi, ut videant ducem suum, cujus imperio consilioque summam reipubl. tuendam permiserunt.*

5. *Consules, quod ante id tempus acciderat numquam.*] Id verum non est. Imo Cicero in epist. sic scribit: *Consulibus more majorum concessum omnes adire provincias.* Itaque in hoc loco, qui haud dubie corruptus est, punctum quod est ante *Consules*, postponam ipsi voci *Consules*, ut sensus sit, consules antequam exiissent in provincias paludati, prætores esse missos in provincias, quod factum erat numquam, qui prætores etiam ex urbe proficiscuntur antequam consules profecti sint.

6. *Lictoresque habent in urbe & Capitolio privati.*] Non consularibus aut prætoriis more recepto datæ fuerant provinciæ, sed privatis, qui lictoribus stipati prodierunt e Capitolio.

7. *Tota Italia delectus habetur.*] Formam delectus habendi, lege apud Polybium lib. VI. quæ tamen non fuit semper eadem.

8. *Pecuniæ a municipiis exiguntur.*] A. Gellius lib. XVI. cap. XIII. sic explicat qui

[1] & e fanis tolluntur: omnia divina & humana jura permiſcentur. VII. Quibus rebus cognitis, [2] Cæſar apud milites concionatur: omnium temporum injurias inimicorum in ſe commemorat, a quibus diductum & depravatum Pompeium queritur, invidia atque obtrectatione laudis ſuæ, cujus ipſe honori & dignitati ſemper faverit, adjutorque fuerit. Novum in rep. introductum exemplum queritur, ut tribunitia interceſſio [3] armis notaretur atque opprimeretur, quæ ſuperioribus annis eſſet reſtituta. Syllam, nudata omnibus rebus tribunitia poteſtate, tamen interceſſionem liberam reliquiſſe: [4] Pompeium, qui amiſſam reſtituiſſe videatur, dona etiam, quæ ante habuerat, ademiſſe: quotieſcumque ſit decretum, Darent magiſtratus operam, ne quid reſpublica detrimenti caperet; qua voce, & quo Senatuſconſulto pop. R. ad arma ſit vocatus: [5] factum in pernicioſis legi-

Notæ.

qui ſint municipes: *Municipes ſunt cives Romani ex municipiis ſuo jure & ſuis legibus utentes, muneris tamen cum pop. Rom. honorarii participes, a quo munere capeſſendo appellati videntur, nullis aliis neceſſitatibus, neque ulla pop. R. lege aſtrictis. Primos autem municipes ſine ſuffragii jure, Cærites factos eſſe accepimus.*

1. *Et e fanis tolluntur.*] Fecit religionis amor, ut non tantum pecudes Deo offerrentur, ſed & quæ hominum judicio pretioſiſſima putantur, inter quæ primum eſt aurum. Quod paſſim in templis ea cauſa conſecratum vel commendatum condebatur, quod qui violavit, videtur pœnis ſe magnis feciſſe obnoxium, ut Cambyſes, qui ſpoliato Iovis Ammonis templo, exercitum Libycis obrutum arenis rediens, amiſit. Ipſe vix caſu eo vitato, in Ægyptum reverſus, ſemetipſum imprudens occidit, ut Brennus Gallorum rex, qui, expilato templo Delphico, ſacrilegum exercitum ibidem fulminibus obtritum amiſit, ſeipſumque, eo caſu amens, confodit; ut Q. Cæpio, quem Toloſa expugnata, templiſque ibidem auro ſpoliatis, tantæ calamitates inceſſerunt, & omnes auri illius participes, ut proverbio locum dederit, *aurum Toloſanum*, de re noxia: tantaque reverentia religionis apud Romanos, ut Q. Pleminii legati Scipionis in theſauro Proſerpinæ Locrenſis ſpoliando, ſceleratam avaritiam hac animadverſione vindicaverit: Eum enim vinctum Romam protrahi juſſerunt, cumque is ante cauſæ dictionem in carcere deterrimo genere morbi conſumptus eſſet, pecuniam Dea ſenatus imperio, & quidem ſummam duplicando recuperavit, teſte Val. Max. lib. I. cap. II. Atque hæc quidem primis temporibus. Hic enim neglecta eſt religio, ipſeque Cæſar, qui Pompeianorum factum vituperat, in Gallia, teſte Suetonio, fana templaque Deûm donis referta expilavit, in primoque conſulatu tria millia pondo auri furatus e Capitolio, tantumdem inaurati æris repoſuit.

2. *Cæſar apud milites concionatur.*] Quod, teſte Suetonio, fecit flens & veſte a pectore diſciſſa.

3. *Armis notaretur.*] Vt nota inuratur per vim juri intercedendi, quod habebant tribuni.

4. *Pompeium qui amiſſam reſtituiſſe videatur.*] Plutarchus teſtatur in Pompeio, eum, reddito plebi tribunatu, II anno poſtquam fuerat a Sylla infirmatus, magnam apud populum autoritatem collegiſſe.

5. *Factum in pernicioſis legibus.*] Quales fuerunt multæ, prima quidem Caſſii, qui, quod hac arte regnum affectaret, interfectus eſt. Erat hæc agraria, ſeu de agris dividendis. Anno vero CCCLXXXV Caſſianam legem, ſed alio modo rogavit Licinius trib. pl. nempe ut nemini liceret plus D jugeribus poſſidere, quicquid ſupereſſet divideretur non habentibus, ut a Lycurgo factum fuerat. Verum ea cauſa decem millibus æris damnatus eſt, quod emancipaſſet filium, ut millia poſſet poſſidere. Eam legem cum moderatione quadam iterum propoſuit trib. Gracchus. De iis enim quæ ſupererant CCL voluit dari liberis, quicquid vero ſupereſſet, dari non habentibus. Sed Tiberius Gracchus item occiſus eſt. Caius frater tribunus plebis de tertio

legibus, [1] in vi tribunitia, in ſeceſſione populi, templis locisque editioribus occupatis (atque hæc ſuperioris ætatis exempla expiata [2] Saturnini atque Gracchorum caſibus docet): [3] quarum rerum illo tempore nihil factum, ne cogitatum quidem: nulla lex promulgata, non cum populo agi cœptum, nulla ſeceſſio facta. Hortatur, cujus Imperatoris ductu IX annis remp. feliciſſime geſſerint, plurimaque prælia ſecunda fecerint, omnem Galliam Germaniamque pacaverint, ut ejus exiſtimationem, dignitatemque ab inimicis defendant. Conclamant legionis XIII, quæ aderat, milites ([4] hanc enim initio tumultus evocaverat: reliquæ nondum convenerant), ſeſe paratos eſſe Imperatoris ſui tribunorumque pleb. injurias defen-

NOTÆ.

tico vili pretio popul. Rom. dividendo, de agris dividendis deſertarum urbium, populo qui eo mittebatur legem promulgans, de veſtiendis militibus ſumptu publico, præter ſtipendium, de jure ſuffragii in eligendis magiſtratibus dando Italis omnibus, item occiſus eſt. Tandem L. Apuleius Saturninus trib. pleb. Mario tertium conſule anno urbis conditæ IↃCC Gracchanas leges renovare, & ad eas ſacramento ſenatum adigere conatus eſt, & ab eo in Capitolio oppreſſus fuit, cum prætore Glaucia, & Sauſeio quæſtore. Nonnihil ſimile tentatum eſt a P. Clodio, ſed morte præventus eſt. Hæc omnia plebis captandæ gratia facta ſunt. Quin & Cæſar, teſte Suetonio: *Campum ſtellatem majoribus conſecratum, agrumque campanum ad ſubſidia reipubl. vectigalem redditum diviſit extra ſortem ac XX millibus civium quibus terni pluresve liberi eſſent.*

1. *In vi Tribunitia, in ſeceſſione populi.*] Cujus paſſim ſunt exempla apud T. Livium. Bis autem omnino ſeceſſit populus a ſenatoribus, primum ann. V. C. CCCIX in ſacrum montem, ut ſe a ſenatorum injuriis vindicaret, nec prius inde potuit revocari, quam debitorum levatio, nexorum ſolutio & tribunatus pl. ad ſui defenſionem oblatus eſt. Secundo cum eſſet Appii Claudii decemviri ſtupro permota, itaque coëgit omnes decemviros ſe magiſtratu abdicare.

2. *Saturnini.*] Præponit Cæſar Saturninum Gracchis, qui tamen ipſum præceſſerunt. Tiberius Gracchus triumvir agris plebi dividendis a concitato per Scipionem Naſicam populo, interfectus eſt. Ejus frater Caius ob eandem cauſam eodem caſu per L. Opimium fuit extinctus. Saturninus vero tribunus pl. cum Gracchorum leges aſſereret, compulſus in Capitolium & obſeſſus, atque inde in curiam receptus, a populo ſaxis fuſtibuſque eſt occiſus.

3. *Quarum rerum illo tempore, &c.*] Vel ſubaudiendum *factarum*, aliter enim ſcribendum fuit, *hoc tempore*, cum de ſuo Cæſar intelligat, vel dicendum, narrari quod jam eſt geſtum.

4. *Hanc enim initio tumultus evocaverat.*] Non majorem, Plutarcho & Appiano autoribus, tunc manum militarem habebat in Italia quam V millia peditum, & CCC equites. Aliæ copiæ trans Alpes relictæ. Hinc ſcire licet legiones Cæſaris tempore fuiſſe V millium peditum, & CCC equitum. Habuit enim unam dumtaxat legionem, quæ tranſierat per Alpes Graias, ut teſtatur Petronius Arbiter:

exuit omnes
Quippe moras Cæſar, vindictaque actus amore
Gallica projecit, civilia ſuſtulit arma
Alpibus æriis ubi Graio numine pulſa,
Deſcendunt rupes, & ſe patiuntur adiri.

& evocaverat, ut lib. VIII. belli Gallici legitur, quaſi quæ præſidia tueretur, ex quibus XV legio deducebatur ad Parthos profectura. Quis porro fuerit tumultus, ſatis indicat Cicero Philippica VIII. *Quid eſt enim tumultus niſi perturbatio tanta, ut major timor oriatur? Unde etiam nomen ductum eſt tumultus. Itaque majores noſtri tumultum Italicum, quod erat domeſticus, tumultum Gallicum, quod erat Italia finitimus, præterea nullum tumultum nominabant. Gravius autem tumultum eſſe quam bellum, hinc intelligi licet, quod bello Gallico vacationes valent, tumultu non valent.* Idem fere habet Quintilianus lib. VII. cap. IV. Tunc omnia tumultuarie adminiſtrabantur. Servius ad hunc locum Virgil. VIII. Æneid.

— *ſimul*

defendere. VIII. [1] Cognita militum voluntate, Ariminum cum ea legione proficiscitur, ibique tribunos pleb. qui ad eum confugerant, convenit: reliquas legiones ex hibernis evocat, & subsequi jubet. Eo [2] L. Cæsar adolescens venit: cujus pater Cæsaris erat legatus. Is, reliquo sermone confecto, cujus rei caussa venerat, habere se a Pompeio ad eum privati officii mandata demonstrat: velle Pompeium se Cæsari purgatum, ne ea, quæ reipub. caussa egerit, in suam contumeliam vertat: semper se reip. commoda privatis necessitatibus habuisse potiora: Cæsarem quoque pro sua dignitate debere & studium & iracundiam suam reip. dimittere, neque adeo graviter irasci inimicis, ne, quum illis nocere se sperer, reip. noceat. Pauca ejusdem generis addit cum excusatione Pompeii conjuncta. Eadem fere, atque eisdem de rebus prætor Roscius agit cum Cæsare, sibique Pompeium commemorasse demonstrat. IX. Quæ res etsi nihil ad levandas injurias pertinere videbantur: tamen idoneos nactus homines, per quos ea, quæ vellet, ad eum perferrentur, petit ab utroque, quoniam Pompeii mandata ad se detulerint, ne graventur sua quoque ad eum postulata deferre; si parvo labore magnas controversias tollere, atque omnem Italiam metu liberare possent. Sibi semper reip. primam fuisse dignitatem, vitaque potiorem; [3] doluisse se, quod populi Rom. beneficium sibi per contumeliam

NOTÆ.

——— *simul omne tumultu*
Conjurat trepido Latium. ———
Tria militiæ genera fuerunt; sacramentum, quæ legitima erat militia, quum singuli milites jurabant; tumultus, bellum Italicum vel Gallicum, in qua ea periculi vicinitate erat timor multus, &c.

1. *Cognita militum voluntate, Ariminum cum ea legione proficiscitur.*] Celans omnes suum consilium, cum gladiatores toto die exerceri vidisset, seque e cœna quasi adversæ valetudinis caussa propripuisset, jam provecta nocte, cumque in itinere ad Rubiconem amnem pervenisset, qui terminus erat suæ provinciæ, paulum substitit, deinde illam notam omnibus vocem proferens: *Jacta sit alea*, flumen superavit. Quo in facto senatus deceptus est, arbitratus ipsum cum tantulis copiis tantam rem non aggressurum, sed Gallicum exercitum expectaturum. Quare multa confidenter in Cæsarem statuerat. Sed in celeritate Cæsar omnia posita ratus, omnes fefellit, & prima luce Ariminum extra provinciam suam occupavit. Quod sic scribit Lucanus lib. VI.

Vicinumque minax invadit Ariminum.
Est Flaminiæ oppidum, quod Umbrorum colonia primum inquilinos Romanos accepit; deinde celebre habuit & famosum illud Concilium, quo fides Catholicorum fraude Arianorum fuit eluſa. Tandem an. CIↃIↃXV Ludovicus XII. Galliarum rex Venetos cum prælio superasset, id Romano Pontifici restituit. Itaque nunc est ditionis Pontificiæ.

2. *L. Cæsar adolescens.*] Hunc Cicero lib. VII. epist. ad Atticum, non hominem, sed scopas dissolutas appellat, id est, levem, minime gravem, nec sibi constantem, ubi sic Cæsaris factum interpretatur, quasi idipsum videatur irridendi caussa fecisse, qui tantis de rebus huic mandata dederit. Quia vero Cæsares plures commemorantur, de illis nonnihil dicere operæ pretium est. Patritii erant majorum gentium ab Julo Æneæ filio oriundi. Hos Tullus Hostilius ex Alba quam diruit, Romam transportavit. Sero ad magistratus emerserunt, nempe anno ab urbe condita uno & CCC, Cn. Julio decemviro lecto legibus scribendis. Gens illa in aliquot familias divisa Cæsarum, Mentonum & Libonum, quorum omnium fuerunt consules. Sed clarissima fuit Cæsarum familia.

3. *Doluisse se quod populi Rom. beneficium.*] Hoc fuerat populi beneficium ut absenti, & quandocumque imperii tempus expleri cœpisset, petitio secundi consulatus

meliam ab inimicis extorqueretur, ereptoque ſemeſtri imperio, in urbem retraheretur, [1] cujus abſentis rationem haberi proximis comitiis populus juſſiſſet; tamen hanc honoris jacturam ſui reip. cauſſa æquo animo tuliſſe. Quum litteras ad ſenatum miſerit, ut omnes ab exercitibus diſcederent, ne id quidem impetraviſſe. Tota Italia delectus 5
haberi, [2] retineri legiones II, quæ ab ſe ſimulatione Parthici belli ſint abductæ: civitatem eſſe in armis. Quorum hæc omnia, niſi ad ſuam perniciem, pertinere? Sed tamen ad omnia ſe deſcendere paratum, atque omnia pati reip. cauſſa. [3] Proficiſcatur Pompeius in ſuas provincias; ipſi exercitus dimittant: diſcedant in Italia omnes ab armis: 10
metus e civitate tollatur: libera comitia, atque omnis reſp. ſenatui populoque R. permittatur. Hæc quo facilius, certiſque conditionibus fiant, & jurejurando ſanciantur, aut ipſe propius accedat, aut ſe patiatur accedere. Fore, uti per colloquia omnes controverſiæ componantur.
X. Acceptis mandatis Roſcius cum L. Cæſare [4] Capuam pervenit, 15
ibique conſules Pompeiumque invenit. Poſtulata Cæſaris renuntiat, [5] Illi re deliberata reſpondent, ſcriptaque ad eum mandata per eos re-

NOTÆ.

tus daretur, ne ea cauſa maturius & imperfecto bello decederet. Quod plebiſcitum poſtea Pompeius imprudens ſuſtulit lata lege de jure magiſtratuum, qua a petitione honorum abſentes ſummovebat, ne Cæſare quidem ſocero ſuo per oblivionem excepto, qua lege fretus conſul Marcellus, omnia Cæſari illa ornamenta, nequicquam refragantibus tribunis plebis plerisque eripuit.

1. *Cujus abſentis rationem, &c.*] Tanti hoc fecerat, ut obligaret annuos magiſtratus, & e competitoribus non alios adjuvaret, aut ad honorem pateretur pervenire, quam qui ſibi pepigiſſent propugnaturos abſentiam ſuam.

2. *Teneri legiones II.*] Cicero lib. VII. ep. ad Atticum ep. II. *Spes omnis in duabus invidioſe retentis pene alienis legionibus.*

3. *Proficiſcatur Pompeius in ſuas provincias.*] Cum inter Craſſum & Pompeium reconciliata pace per Cæſarem, ipſi inter ſe maximas provincias partiti fuerant, Cæſar quidem duas Gallias cum Illyrico, Craſſus Syriam & bellum Parthicum, Pompeius utramque Hiſpaniam & Africam ſibi ſumpſerant. Sed iverant & Craſſus & Cæſar in ſuas provincias, Pompeius ad urbem erat, haſque provincias per legatos ſuos adminiſtrabat, quod terribile videbatur Cæſari, ſi Pompeius & maximas provincias abſens teneret, & Italiam ipſam Romamque præſenti imperio regeret.

4. *Capuam.*] Campaniæ metropolis eſt Capua in Italia, quam Florus caput urbium nominat, Strabo vero juxta etymologiam nominis dictam contendit. Eo Cæſar primum conſul coloniam deduxit anno ab urbe condita IↃCXCV. Ejus ruinæ quam olim magna fuerit, indicant. Fuit urbs deliciis omnibus affluens, quibus, cum ibi pluſculum conſediſſet, fractus eſt Hannibal atque ejus exercitus. Non ibidem eſt, ubi erat ante, ſed duobus infra millibus paſſuum ad Vulturnum amnem in regno Neapolitano. De illa Suetonius lib. I. cap. LXXX. *Paucos ante menſis quam occideretur Cæſar, cum in colonia Capua deducti lege Julia coloni ad extruendas villas ſepulchra vetuſtiſſima disjicerent, ideoque eo ſtudioſius facerent quod aliquantum vaſculorum operis antiqui ſcrutantes, reperiebant, tabula anea in monumento in quo dicebatur Capys conditor Capuæ ſepultus, inventa eſt, conſcripta litteris verbiſque Græcis hac ſententia: Quando oſſa Capys detecta eſſent, fore ut Julo prognatus manu conſanguineorum necaretur, magniſque mox Italia cladibus vindicaretur: cujus rei, ne quis fabuloſam aut commentitiam putet, autor eſt Cornelius Balbus familiariſſimus Cæſaris.*

5. *Illi re deliberata reſpondent.*] Si utrinque præſtituta dies eſſet, facta pax eſſet. Sed dum quiſque ſibi nimium, alteri parum cavet, res eſt infecta. Tunc Cicero ad Atticum ſcripſit, epiſt. XIV. lib. VII. *Spero etiam in præſentia pacem nos habere. Nam & illum furoris & hunc noſtrum copiarum ſuppœnitet.*

remittunt: quorum hæc erat summa: Cæsar in Galliam reverteretur, Arimino excederet, exercitus dimitteret. Quæ si fecisset, Pompeium in Hispanias iturum. Interea, quoad fides esset data, Cæsarem facturum quæ polliceretur, non intermissuros consules Pompeiumque delectus. XI. Erat iniqua conditio, postulare, ut Cæsar Arimino excederet, atque in provinciam reverteretur, [1] ipsum & provincias & legiones alienas tenere: exercitum Cæsaris velle dimitti, delectus habere: polliceri, se in provinciam iturum; neque, ante quem diem iturus sit, definire: ut, si [2] peracto Cæsaris consulatu Pompeius profectus non esset, nulla tamen mendacii religione obstrictus videretur. Tempus vero colloquio non dare, neque accessurum polliceri, magnam pacis desperationem afferebat. Itaque ab Arimino M. Antonium cum cohortibus V [3] Arretium mittit: ipse Arimini cum II legionibus subsistit, ibique delectum habere instituit. [4] Pisaurum, [5] Fanum, [6] Anconam singulis cohortibus occupat. XII. Interea certior factus,

NOTÆ.

1. *Ipsum & provincias & legiones alienas tenere.*] Tradiderat quidem Cæsar legiones duas, primam & XV. sed unam tantum tenebat Pompeius alienam, nempe XV. Nam prima erat Pompeiana, a Pompeio tempore amicitiæ ad Cæsarem in subsidium belli Gallici missa, cum ipse in Hispania & Africa, suis paçatis provinciis non indigeret; quam repetiit ex vi senatusconsulti ad bellum Parthicum mittendam. Factum enim erat S C. ut ad bellum Parthicum legio una a Cneio Pompeio, altera a Cæsare mitterentur: sed remissas a Cæsare duas legiones, primam & XV. non ad Parthos misit, sed retinuit Pompeius, quod hic Cæsar expostulat.

2. *Peracto Cæsaris consulatu.*] Proconsulatum, ut putat Rhellicanus, qui in hos commentarios annotationes scripsit: Jam pridem enim Cæsaris consulatus erat expletus. Est autem hic proconsulatus, cum a consulatu aliquis provinciam aliquam obtinebat & regebat. Ego vero de II consulatu quem petebat, intellexisse puto. Cicero enim lib. VII. epist. XV. sic habet: *In disputationibus nostris summa varietas est. Plerique negant Cæsarem in conditione mansurum; postulataque hæc ab eo interposita esse quo minus quod opus esset ad bellum, a nobis pararetur. Ego autem eum puto facturum, ut præsidia deduat. Vicerit enim, si consul factus erit, & minore scelere vicerit, quam quo est ingressus. Sed accipienda plaga est. Sumus enim flagitiose imparati cum a militibus, tum a pecunia, quam quidem omnem non modo privatam, quæ in urbe est, sed etiam publicam, qua in ærario, illi relinquimus.* Alibi vero, nempe in epistola ad ipsum Pompeium, quæ est in lib. VIII. XV. *Memineram me esse unum, qui, si offendissem ejus animum, cui tum, cum jam in armis essemus, consulatus tamen alter, & triumphus amplissimus æferebatur, subjicerem eidem prælio.* Item epistola sequente: *Neque cum post conditiones pacis per L. Cæsarem & Fabium allatas, cavi, ne animum ejus offenderem, cui Pompeius jam armatus armato consulatumque deferret.*

3. *Arretium.*] Arretium Tusciæ urbs, Romanorum colonia, hodie, *Arezzo*, colonia ab Augusto facta, ut ait Frontinus: *Colonia Aretina lege Augusta censita.*

4. *Pisaurum.*] Semnonum urbs, Plinio est in Umbris. Plutarchus inter prodigia quæ Actiacam pugnam præcesserunt, memorat Pisaurum, quo Antonius coloniam miserat, hiatibus terræ fuisse haustam. Est hodie in ducatu Urbinensi, *Pezaro.*

5. *Fanum.*] Fanum fortunæ, Semnonum urbs in Italia. Illius Fani Fortunæ dicuntur adhuc restare vestigia prope Metaurum flumen, hodie *Metro.* Est episcopatus titulo insignis prope Pisaurum ad mare Hadriaticum, *Fano.*

6. *Anconam.*] Ancona urbs Piceni, prius Picena dicta, ut habet Cato, Ancon Ptolemæo. Quod nomen habet a cubiti forma, quam ibi oræ flexus efficit; nam ἀγκων Græce *cubitus* est. Antiquis illic fuit Gallis & Italis limes, teste Pomponio Mela, Galli Senones reliqua Alpes versus tenebant. Hanc Plinius, Straboque dicunt

factus, [1] Iguvium Thermum prætorem cohortibus v tenere, oppidum munire, omniumque esse Iguvinorum optimam erga se voluntatem: Curionem cum III cohortibus, quas Pisauri & Arimini habebat, mittit. Cujus adventu cognito, diffisus municipii voluntati Thermus cohortes ex urbe educit, & profugit: milites in itinere ab eo discedunt, ac domum revertuntur: Curio, omnium summa voluntate, Iguvium recipit. Quibus rebus cognitis, confisus municipiorum voluntatibus Cæsar, cohortes legionis XIII ex præfidiis deducit, [2] Auximumque proficiscitur: quod oppidum Attius, cohortibus introductis, tenebat, delectumque toto [3] Piceno, circummissis senatoribus, habebat. XIII. Adventu Cæsaris cognito, [4] decuriones Auximi ad [5] Attium Varum frequentes conveniunt: docent sui judicii rem non esse; neque se, neque reliquos municipes pati posse, C. Cæsarem imperatorem bene de rep. meritum, tantis rebus gestis, oppido mœnibusque prohiberi: proinde habeat rationem posteritatis, & periculi sui. Quorum oratione permotus Attius Varus, præsidium, quod introduxerat, ex oppido educit, & profugit. Hunc ex primo ordine pauci Cæsaris consecuti milites, consistere cogunt: commissoque prælio deseritur a suis Varus: nonnulla pars militum domum discedit: reliqui ad Cæsarem perveniunt: atque una cum iis deprehensus L. Pupius primipili centurio adducitur, qui hunc eundem ordinem in exercitu Cn. Pompeii antea duxerat. At Cæsar milites Attianos collaudat, Pupium dimittit, Auximatibus agit gratias, seque eorum facti memorem fore pollicetur. XIV. Quibus rebus Romam nuntiatis, tantus repente terror invasit, ut cum Lentulus consul ad aperiendum ærarium veniisset, ad pecuniam Pompeio ex S C. pro-

NOTÆ.

cunt esse a Syracusanis conditam Dionysii tyrannidem fugientibus, cui videtur astipulari Juvenalis, qui Doricam nominat. Nunc est ditionis Pontificiæ, ex quo, anno Christi CIↃIↃXXXII Clemens VII. Papa ejus arcem per Ludovicum Gonzagam, suarum copiarum præfectum, occupavit.

1. *Iguvium Thermum.*] Iguvium varie scribitur. Ad Apennini radices positum est oppidum. Interea Libo Pompeianus qui Hetruriam tenebat, eam reliquit. Sed quia res sine sanguine gesta fuit, eam reticet Cæsar, commemorat Lucanus lib. II.

Gens Hetrusca fuga trepidi nudata Libonis,
Jusque sui pulso jam non habet Umbria Thermo.

2. *Auximumque proficiscitur.*] Auximum antiqua urbs monti imposita decem millibus ab Ionio mari, proxime Anconam, hodie *Osmo.*

3. *Piceno.*] Picenum a Longobardis dictum, Marca Anconitana, quinta Italiæ regio Plinio, *Marche d'Ancone.* Habet ab oriente Truentum flumen, a meridie montem Apenninum, ad occasum Flaminiam, a septentrione mare Hadriaticum.

4. *Decuriones.*] Coloniarum & municipiorum senatores erant ideo dicti, quia cum in coloniam mittebantur cives Romani, eorum decima pars honoratiorum eligebatur, ex quibus fieret senatus. Autor Pomponius Jurisconsultus.

5. *Attium Varum.*] Is Attius Varus de quo hic agitur, hic est qui in Africa Curionem superavit. Quare hoc modo animati Auximates ex epist. Ciceronis ad Attic. XX. lib. VII. perspici potest. *Nihil in Coss. nullum usquam delectum. Nec enim conquisitores* φασγανηφορικῶν *audent, cum ille* (Cæsar) *adsit contra, cum noster dux nusquam sit, nihil agat, nec nomina dant. Deficit enim non voluntas, sed spes.*

proferendam, [1] protinus, aperto ſanctiore ærario, ex urbe profugeret. Cæſar enim adventare, jam jamque adeſſe ejus equites, falſo nuntiabantur. Hunc Marcellus collega, & plerique magiſtratus conſecuti ſunt. [2] Cn. Pompeius pridie ejus diei ex urbe profectus iter ad legiones habebat, quas a Cæſare acceptas in [3] Apulia hibernorum cauſſa diſpoſuerat. Delectus intra urbem intermittuntur. [4] Nihil citra Capuam tutum eſſe omnibus videtur. Capuæ primum ſeſe confirmant & colligunt, [5] delectumque colonorum, qui lege Julia Capuam deducti erant, habere inſtituunt, [6] gladiatoresque, quos ibi Cæſar in ludo habebat, in forum productos Lentulus libertati confirmat, atque iis equos attribuit, & ſe ſequi juſſit: quos poſtea, monitus a ſuis, [7] quod ea res omnium judicio reprehen-

NOTÆ.

1. *Protinus aperto ſanctiore ærario profugeret.*] De qua re ſic Cicero lib. VII. epiſt. ad Attic. VII. *Id. Feb. Capuam C. Caſſius trib. pl. venit, attulit mandata ad conſules, ut Romam venirent, pecuniam de ſanctiore ærario proferrent, ſtatim exirent urbe relicta. Redeant, quo præſidio? Deinde exeant, quis ſinat?* Ærarium porro ab ære dictum eſt. Theſaurus publicus eſt. Ære enim primum mercati ſunt Romani, ſed ſecto & ad certum pondus examinato, uſque ad Servii Tullii regis tempora, qui ut ponderum & bilanciũm onere populum levaret, laminas æreas rotundas cudi juſſit, ejuſdem ponderis, nempe libræ unciarum XII, ut habet Dionyſius Halicarnaſſ. lib. I. Unde æra militum, tribuni ærarii, avarus, quaſi avidus æris, & alia id genus. Ærarium porro populus Romanus in Æde Saturni habuit, ut ſcripſit Feſtus, idque a Valerio Publicola poſt exactos reges conſtitutum, ut ſcripſit Plutarchus in ejus vita, in quod non pecunia tantum, ſed tabulæ publicæ & acta ſenatus relata, imo nec ſenatuſconſulta rata erant, antequam eſſent in ærarium relata. Sanctaque adeo hæc erat ſanctioris ærarii pecunia, ut capitale eſſet attingi niſi in tumultu, de quo ſupra dictum eſt, ut videtur ex hoc loco T. Livii lib. XXVII. *Expedientibus quæ ad bellum erant opus conſulibus, aurum viceſimarium, quod in ſanctiore ærario ad ultimos caſus ſervaretur promi placuit.* Duplex autem erat: unum quo ordinaria tributa reip. condebantur, alterum quod ſacrum & ſanctius, quod ad ultimos reip. laborantis caſus munitiore loco reſervabatur.

2. *Cn. Pompeius pridie ejus diei*] Docti viri aliquot hic mendum ſuſpicantur, ducti epiſtolarum Ciceronis lectione; ſed omnes conjecturæ quæ numerorum notis apud libros nituntur, fluxæ ſunt & caducæ. Mirum enim quantum in illis a librariis fuit peccatum.

3. *Apulia.*] Apulia a Frentone fluvio, vulgo nunc *Fortore*, ad fauces uſque maris Hadriatici excurrit. Diffuſa eſt in partes tres. Daunia dicebatur a Frentone uſque ad Aufidum flumen, vulgo *lo Fanto*, inde ad Brinduſium Peucetia. Reliquum quicquid erat ſub forma peninſulæ, habebant Meſſapii.

4. *Nihil citra Capuam, &c.*] Illa ora Ciceroni a Pompeianis, ut pote proconſuli fuerat attributa, quam adverſus Cæſarem tueretur.

5. *Delectumque colonorum.*] Coloni illi erant Romani qui ex urbe Romana Capuam deducti erant ea lege quam Julius Cæſar rogaſſet, & Capuam incolebant. Coloni autem illi in alias regiones mittebantur, ut ſtirps Romana ubique propagaretur, plebſque urbana, cujus laborabatur multitudine imminueretur, aliquando vero ob alias cauſas. De hac lege Julia porro ſupra dictum eſt.

6. *Gladiatoreſque.*] Servi erant qui a nobilibus viris emebantur, ut munera gladiatoria poſtea populo exhiberent, qui illis ſpectaculis mirifice delectabatur, tradebanturque illi ſervi magiſtris gladiatoriam artem docendi, qui magiſtri Laniſtæ dicebantur. Locus porro in quo erudiebantur, ludus dicebatur. His, ut videbatur, promiſſa libertas erat, quam certam fecit Lentulus, e ludis emittendo ubi erant concluſi. Forte *libertate* legendum.

7. *Quod ea res omnium judicio reprehendebatur.*] Ideo Lentulus reprehendebatur, quod ſervos armaverat, quibus militare non licebat. Ne igitur in legionibus Romanis ſervi viderentur, maluit circa familias

hendebatur, circum familiares conventus [1] Campaniæ, cuſtodiæ cauſſa, diſtribuit. XV. Auximo Cæſar progreſſus omnem agrum [2] Picenum percurrit. Cunctæ earum regionum præfecturæ libentiſſimis animis eum recipiunt, exercitumque ejus omnibus rebus juvant. Etiam [3] Cingulo, quod oppidum Labienus conſtituerat, ſuaque pecunia exædificaverat, ad eum legati veniunt; quæque imperarit, ſeſe cupidiſſime facturos pollicentur. Milites imperat. Mittunt. Interea legio XII Cæſarem conſequitur. Cum his II [4] Aſculum Picenum proficiſcitur. Id oppidum [5] Lentulus Spinther X cohortibus tenebat: qui Cæſaris adventu cognito profugit ex oppido, cohortesque ſecum abducere conatus, a magna parte militum deſeritur. Relictus in itinere cum paucis incidit in [6] Vibullium Rufum, miſſum a Pom-

NOTÆ.

milias diſtribuere. Familiæ porro erant ſervorum, qui tumultu civili potuiſſent magno dominorum damno ergaſtula refringere, niſi cuſtoditi fuiſſent. Cicero lib. VII. epiſt. ad Attic. epiſt. XIII. *Gladiatores Cæſaris qui Capua ſunt, ſane commode Pompeius diſtribuit binos ſingulis patribus familias, ſecutorum in ludo CCC fuerant, eruptionem facturi fuiſſe videbantur.*

1. *Campania.*] Campania dicta vel a metropoli Capua, vel quod ſit campeſtris, de qua tot habentur apud Ciceronem in oratione de Lege agraria, nunc *Terra di Lavore.*

2. *Picenum.*] Italiæ regio, ad mare Hadriaticum, de qua ſupra dictum, ubi & notantur limites quibus omni ex parte circumſcribitur, *Marche d'Ancone.*

3. *Cingulo.*] Cingulum Picenorum oppidum, nunc nomen retinet *Cingulo.* Quod magis mirum fuit, quod a Labieno fuiſſent conditi, eſtque ad radices montis Apennini oppidum poſitum, non procul ab Ancona, ſed metus Cæſaris prævaluit. Magna quidem Labienus geſſerat Cæſaris auſpiciis, ut ſuperioribus libris de bello Gallico demonſtratum eſt, atque inde tantas divitias paraverat, ut & oppida conderet & Cæſari ſuo Imperatori magnam invidiam faceret; poſtquam vero ad Pompeium tranſivit, non item clarus fuit. Unde Lucanus:

——— *Vir fortis in armis*
Cæſareis Labienus erat, nunc tranſfuga vilis
Cum duce prælato terras atque oppida luſtrat.

Nam omnibus bellis contra Cæſarem interfuit: tandem apud Mundam fortiſſime pugnans cecidit. Ille ipſe eſt, qui inductus a Cæſare C. Rabirium Poſthumum perduellionis rerum fecit, qui Poſthumus fuit a Cicerone defenſus, ejusque extat præclara oratio. Labieni filius Q. Labienus poſt mortem Cæſaris ad Brutum & Caſſium ſe applicuit, ab illiſque eſt ad Orodem Parthorum regem miſſus, ubi, audita clade quam apud Philippos paſſi fuerant, manſit diffiſus rebus ſuis, cum quibus & Pacoro regis filio in Syriam excurrit, multaque ibi vaſtavit, Parthicus etiam inde nominatus; tandem cum illis a L. Ventidio M. Antonii legato cæſus fuit.

4. *Aſculum.*] Piceni caput. Plinius nobiliſſimam Piceni coloniam dicit. Picenum dicitur, ut diſtinguatur ab Aſculo in Apulia, nomen retinet *Aſcoli.*

5. *Lentulus Spinther.*] Hoc cognomen adeptus eſt, quod cum conſul ludis præſideret, inventus ſit Comœdus quidam hoc nomine, ei tam vultu conſimilis, ut omnium ora in ſe converteret, ipſeque ob eam ſimilitudinem dictus ſit Spinther, teſte Val. Max. Item Plinio, qui ejus opum magnificentiæque magna dat teſtimonia, dum lib. IX. cap. XXXIX. dicit dibapha purpura Tyria primum uſum in ædilitate ann. V. C. IↃCC Cicerone conſule, atque eo nomine improbatum, dum carbaſina vela primum in theatro duxiſſe Apollinaribus ludis, dum amphoras ex onyche & urceos magnitudine cadorum oſtendiſſe ſcribit lib. XXXV. cap. VII. Hic eſt ad quem librum primum epiſt. ad famil. ſcribit Cic. Interfecto Cæſare, quamquam cædis non fuiſſet particeps, ſe addidit interfectoribus, gloriatus ſe fuiſſe participem, quod magno illi ſtetit. Ea enim de cauſa poſtea fuit occiſus, teſte Plutarcho.

6. *Vibullium Rufum.*] Is eſt quem poſtea Cæſar ad Pompeium de pace miſit, ſed fruſtra.

Pompeio in agrum Picenum, confirmandorum hominum cauſſa. A quo factus Vibullius certior, quæ res in Piceno gererentur, milites ab eo accipit, ipſum dimittit. Item ex finitimis regionibus, quas poteſt, contrahit cohortes ex delectibus Pompeianis. In iis [1] Camerino fugientem * Ulcillem Hirum, cum VI cohortibus, quas ibi in præſidio habuerat, excipit. Quibus coactis, XIII efficit. Cum iis ad Domitium Ahenobarbum [2] Corfinium magnis itineribus pervenit; Cæſaremque adeſſe cum legionibus II nuntiat. Domitius per ſe circiter XX cohortes [3] Alba, ex Marcis, & Pelignis, & finitimis ab regionibus coëgerat. XVI. Recepto Aſculo, expulſoque Lentulo, Cæſar conquiri milites, qui ab eo diſceſſerant, delectumque inſtitui jubet. Ipſe, unum diem ibi, rei frumentariæ cauſſa, moratus, Corfinium contendit. Eo quum veniſſet, cohortes V præmiſſæ a Domitio ex oppido pontem fluminis interrumpebant, qui erat ab oppido millia paſſuum circiter III. Ibi cum antecurſoribus Cæſaris prælio commiſſo, celeriter Domitiani a ponte repulſi ſe in oppidum receperunt. Cæſar, legionibus transductis, ad oppidum conſtitit, juxtaque murum caſtra poſuit. XVII. Re cognita, Domitius ad Pompeium in Apuliam peritos regionum, magno propoſito præmio, cum litteris mittit; qui petant atque orent, ut ſibi ſubveniat: Cæſarem duobus exercitibus, & locorum anguſtiis facile intercludi poſſe, frumentoque prohiberi. Quod niſi fecerit, ſe, cohorteſque amplius XXX, magnumque numerum ſenatorum atque equitum Romanorum in periculum eſſe venturum. Interim ſuos cohortatus, [4] tormenta in muris diſponit: certaſque cuique partes ad cuſtodiam urbis attribuit: militibus in concione agros ex ſuis poſſeſſionibus pollicetur, [5] quaterna in ſingulos jugera, & pro rata parte centurionibus, [6] evocatiſque. XVIII. Interim Cæſari nuntiatur, [1] Sul-

NOTÆ.

1. *Camerino.*] Camerinum Latii oppidum, quod Feſtus pulchrum eſſe ſcribit, in Apennini jugo ſitum, ſub duce Parmæ: hodie nomen adhuc retinet *Camerino*. Ibi eſt aſteriſcus, qui cum mendo aliquot verſuum defectum notat, ſed qui facile ſupplentur a Lucano. Eodem enim tempore Scipio reliquit Nuceriam, tametſi firmata eſſet illa legione quæ fuerat paulo ante a Cæſare Pompeio reddita cauſſanti bellum Parthicum.

Tu quoque commiſſa nudatam deſeris arcem
Scipio Nuceria, quamquam fortiſſima pubes
His ſedeat caſtris, jampridem Cæſaris armis
Parthorum ſeducta metu. ———

Cur autem abducta ſit legio intelligitur ex epiſtola Pompeii ad Domitium, quæ Ciceronis ineſt epiſtolis ad Atticum, quod nempe militum illorum voluntati non confidat, qui a Cæſare fuerant abducti.

2. *Corfinium.*] Pelignorum caput, a Sulmone diſtans VII millibus paſſuum, nunc, ut aiunt, in vicum redactum, *Sancto Perino*. Bello ſociali arx contra Romanos, quo Itali convenerunt conjuraturi.

3. *Alba.*] Alba ad Fucinum lacum via Valeria, circa Anienis fontes, eſt in Marſis, qui Italiæ populi circa Apuliam, quorum opera bello ſociali magni fuit. Iis Peligni ſunt adjuncti. Alia eſt Alba in Latio longa dicta, ab Aſcanio Æneæ filio condita.

4. *Tormenta in muris diſponit.*] *Artillería*, nec melior vox occurrit.

5. *Quaterna in ſingulos jugera.*] Cenſetur eſſe jugeri longitudo pedum CCXX, latitudo CXX.

6. *Evocatiſque.*] Evocatorum duo erant genera. Primum eorum qui tumultuariis cogebantur, de quibus Servius: *Evocatio-*

nem

1 Sulmonenſes, quod oppidum a Corfinio VII millium intervallo abeſt, cupere ea facere, quæ vellet, ſed a 2 Q. Lucretio ſenatore, & Attio Peligno prohiberi, qui id oppidum VII cohortium præſidio tenebant. Mittit eo M. Antonium cum legionis IIX cohortibus V. Sulmonenſes, ſimul atque noſtra ſigna viderunt, portas aperuerunt; univerſique & oppidani, & milites, obviam gratulantes Antonio exierunt. Lucretius & Attius de muro ſe dejecerunt. Attius ad Antonium deductus petit, ut ad Cæſarem mitteretur. Antonius cum cohortibus, & Attio, eodem die, quo profectus erat, revertitur. Cæſar eas cohortes cum exercitu ſuo conjunxit, Attiumque incolumem dimiſit. Cæſar tribus primis diebus caſtra magnis operibus munire, & ex finitimis municipiis frumentum comportare, reliquaſque copias exſpectare, inſtituit. Eo triduo legio IIX ad eum venit, cohortesque ex novis Galliæ delectibus XXII, equiteſque a rege 3 Norico circiter CCC. Quorum adventu altera caſtra ad alteram oppidi partem ponit. Iis caſtris Curionem præfecit: reliquis diebus oppidum vallo caſtelliſque circummœnire inſtituit. Cujus operis maxima parte effecta, eodem fere tempore miſſi ad Pompeium revertuntur. XIX. 4 Litteris perlectis, Domitius diſſimulans, in concilio pronuntiat Pompeium celeriter ſubſidio venturum; hortaturque eos, ne animo deficiant, quæque uſui ad defendendum oppidum ſint, parent. Ipſe arcana cum paucis familiaribus ſuis colloquitur, conſiliumque fugæ capere conſtituit. Quum vultus Domitii cum oratione non conſentiret, atque omnia trepidantius timidiuſque ageret, quam ſuperioribus diebus conſueſſet, multumque cum ſuis conſiliandi cauſſa ſecreto, præter conſuetudinem, colloqueretur; concilia conventuſque hominum fugeret: res diutius tegi diſſimularique non potuit. Pompeius enim reſcripſerat ſeſe rem in ſummum periculum deducturum non eſſe; neque ſuo conſilio aut voluntate Do-

N o t æ.

nem vocabant, cum ad diverſa loca diverſi propter cogendos mittebantur exercitus. Alterum veteranorum, qui confectis ſtipendiis honoris cauſa volunrarii ab Imperatore quondam ſuo aut alio evocabantur. Atque ii ſpe rei faciendæ aut militarium munerum, arma reſumebant, de quibus multa in his libris. Porro ex Polybio lib. VI. item ex Livio multis in locis cognitum eſt ſtipendium centurionis duplo majus fuiſſe ſtipendio militis, equitis autem triplo. In donativis eadem ſervabatur proportio.

1. *Sulmonenſes.*] Sulmo Pelignorum Ovidii Poëtæ patria fuit, nunc urbs eſt populi frequentia & aquarum copia nobilis nomenque retinet.

2. *Q. Lucretio.*] Q. Lucretii ſenatoris ſæpe meminit Cicero in epiſtolis ad Atticum.

3. *Norico.*] Norici regis Vocionis primo lib. de bello Gallico facit Cæſar mentionem, cujus & ſororem ductam eſſe uxorem ab Arioviſto. An is fuerit, propterea quod IX anni interſunt, neſcio.

4. *Litteris perlectis.*] Habetur illa epiſtola lib. VIII. epiſt. Ciceronis ad Attic. ex qua præter alias cauſas alia quædam cognoſcitur, quod eorum militum quos habet voluntati non ſatis confidat. Fuerant enim legiones a Cæſare abductæ. Patet hoc idem ex aliis epiſtolis quæ ibidem ſunt, oratum ab ipſo Domitium ut ad ſe veniret ante adventum Cæſaris. Itaque a Cicerone nemo eſſe dicitur L. Domitio ſtultior. In conſilium porro pauci primarii, ut quæſtor, legati, tribuni, primipili, centuriones vocabantur, in concionem omnes.

Domitium se in oppidum Corfinium contuliſſe. Proinde, ſi qua facultas fuiſſet, ad ſe cum omnibus copiis veniret. Id ne fieri poſſet, obſidione, atque oppidi circummunitione fiebat. XX. Divulgato Domitii conſilio, milites qui erant Corfinii, prima veſpera ſeceſſionem faciunt: atque ita inter ſe per tribunos mil. centurioneſque, atque honeſtiſſimos ſui generis colloquuntur; obſideri ſe a Cæſare; opera, munitioneſque prope eſſe perfectas: ducem ſuum Domitium, cujus ſpe atque fiducia permanſerint, projectis omnibus, fugæ conſilium capere: debere ſe ſuæ ſalutis rationem habere. Ab his primo [1] Marſi diſſentire incipiunt, eamque oppidi partem, quæ munitiſſima videretur, occupant. Tantaque inter eos diſſenſio exſtitit, ut manum conſerere, atque armis dimicare conarentur. Poſt paullo tamen, internuntiis ultro citroque miſſis, quæ ignorabant, de L. Domitii fuga cognoſcunt. Itaque omnes uno conſilio Domitium productum in publicum circumſiſtunt & cuſtodiunt; legatosque ex ſuo numero ad Cæſarem mittunt: ſeſe paratos eſſe portas aperire, quæque imperaverit, facere, & L. Domitium vivum in ejus poteſtatem transdere. XXI. Quibus rebus cognitis, Cæſar, etſi magni intereſſe arbitrabatur, quamprimum oppido potiri, cohorteſque ad ſe in caſtra transducere, ne qua aut largitionibus, aut animi confirmatione, aut falſis nuntiis commutatio fieret voluntatis, quod ſæpe in bello parvis momentis magni caſus intercederent; tamen veritus, ne militum introitu, & nocturni temporis licentia oppidum diriperetur, eos qui venerant, collaudat, atque in oppidum dimittit; portas muroſque aſſervari jubet. Ipſe iis operibus, quæ facere inſtituerat, milites diſponit, non certis ſpatiis intermiſſis, ut erat ſuperiorum dierum conſuetudo, ſed perpetuis vigiliis, ſtationibuſque, ut contingant inter ſe, atque omnem munitionem expleant: [2] tribunos mil. & præfectos circummittit; atque hortatur, non ſolum ab eruptionibus caveant, ſed etiam ſingulorum hominum occultos exitus aſſervent. Neque vero tam remiſſo ac languido animo quiſquam omnium fuit, qui ea nocte conquieverit. Tanta erat ſumma rerum exſpectatio, ut alius in aliam partem mente atque animo traheretur, quid ipſis Corfinienſibus, quid Domitio, quid Lentulo, quid reliquis accideret, qui quoſque eventus exciperet. XXII. Quarta vigilia circiter Lentulus Spinther de muro cum vigiliis cuſtodibuſque noſtris colloquitur, velle, ſi ſibi fiat poteſtas, Cæſarem convenire. Facta poteſtate, ex oppido mittitur, neque ab eo prius Domitiani milites diſcedunt, quam in conſpectum Cæſaris deducatur. Cum eo de ſalute ſua agit, atque obſecrat, ſibi ut parcat, veteremque amicitiam commemorat: Cæſariſque in ſe beneficia exponit; quæ erant maxima: [3] quod per eum in collegium pon-

NOTÆ.

1. *Marſi.*] De Marſis ſupra dictum.

2. *Tribunos mil. & præfectos.*] De tribunis & præfectis ſupra dictum.

3. *Quod per eum in collegium pontificum venerat.*] Illud a Numa primitus inſtitutum ex quatuor tantum conſtabat. Sylla dicta-

pontificum venerat; quod provinciam Hiſpaniam ex prætura habuerat; quod in petitione conſulatus ab eo erat ſublevatus. Cujus orationem Cæſar interpellat: ſe non maleficii cauſſa ex provincia egreſſum, ſed uti ſe a contumeliis inimicorum defenderet; ut tribunos pleb. ea re ex civitate expulſos, in ſuam dignitatem reſtitueret; ut ſe & populum Rom. paucorum factione oppreſſum in libertatem vindicaret. Cujus oratione confirmatus Lentulus, ut in oppidum reverti liceat, petit. Quod de ſua ſalute impetraverit, forè etiam reliquis ad [1] ſuampſe ſolatio; [2] adeo eſſe perterritos nonnullos, ut ſuæ vitæ durius conſulere cogantur. Facta poteſtate, diſcedit. XXIII. Cæſar, ubi illuxit, omnes ſenatores, ſenatorumque liberos, tribunos mil. equiteſque Romanos ad ſe produci jubet. Erant ſenatorii ordinis L. Domitius, & P. Lentulus Spinther, L. Vibullius Rufus, Sex. Quinctilius Varus quæſtor, L. Rubrius; præterea filius Domitii, aliique complures adoleſcentes, & magnus numerus equitum Romanorum, & decurionum, quos ex municipiis Domitius evocaverat. Hos omnes productos a contumeliis militum conviciiſque prohibet: pauca apud eos loquitur, quod ſibi a parte eorum gratia relata non ſit pro ſuis in eos maximis beneficiis. Dimittit omnes incolumes. [3] Seſtertium ſexagies, quod aurum adduxerat Domitius, atque in publicum depoſuerat, allatum ad ſe ab [4] Duûmviris Corfinienſibus, Domitio reddit: ne continentior in vita hominum, quam in pecunia fuiſſe videatur; etſi eam pecuniam publicam eſſe conſtabat, datamque a Pompeio in ſtipendium. Milites Domitianos ſacramentum apud ſe dicere jubet: [5] atque eo die caſtra movet: [6] juſtumque iter conficit. VII omnino dies ad Corfinium commoratus, & per fines [7] Marrucinorum, Frentanorum, Larinatium in Apu-

NOTÆ.

dictatore exercuit uſque ad XV. Horum munus erat de cauſis ad ſacra pertinentibus judicare, religionibus præeſſe, novas aliquando leges de ſacris condere. Itaque horum erat magna auctoritas, a collegiſque legebantur. His omnibus præerat Pontifex maximus, cujus munus Cæſar magno ambitu adeptus eſt. Pontificum erat magna dignitas. Erant enim non annui, ſed perpetui, quæ quanta eſſet, vide in orat. Ciceronis de domo ſua ad Pontifices.

1. *Suampſe.*] Suam ipſorum componitur ex Accuſativo *ſuam* & *ſyllabica* adjectione.

2. *Adeo eſſe perterritos nonnullos.*] Ipſe Domitius animum adeo deſponderat, ut peteret a ſervo medico venenum, & datum hauriret. Poſtquam autem de Cæſaris adverſus captos lenitate cognovit, levitatem conſilii ſui reprehendit. Sed cum audiiſſet a medico non lethale, ſed ſoporiferum datum eſſe ſibi pharmacum, hilaris ad Cæſarem contendit. Lucanus fortem facit & ejus orationem a Cæſare non adſcriptam memorat.

3. *Seſtertium ſexagies.*] 150000. *écus.*

4. *Duûmviris.*] Duûmviri ii eſſe videntur magiſtratus, qui a nobis Scabini dicuntur, *Eſchevins.* Alii enim videntur eſſe ab his qui Romæ ſacrorum cauſa fuerant creati. Appianus hoc a Cæſare factum ſcribit, ſperante hoc beneficio devinctum ſecum manſurum, quamvis ad hoſtes ire non prohibuerit.

5. *Atque eo die caſtra movet.*] Cicero lib. epiſt. ad Attic. ſcribit Cæſarem Corfinio profectum feralibus quæ incidunt in XII. kal. Martias. Lucan. vero lib. II. dicit eo tempore Pompeium longa oratione tentaſſe ſuorum militum animos, quorum cum pavorem agnoviſſet, conſtituiſſe ire Brundiſium.

6. *Juſtumque iter conficit.*] Veget. lib. I. cap. IX. *Militari gradu XX. millia paſſuum horis quinque dumtaxat æſtivis conficienda ſunt.*

7. *Marrucinorum, Frentanorum, Larinatium.*] In Marrucinis eſt oppidum Theatinorum.

Apuliam pervenit. XXIV. Pompeius iis rebus cognitis, quæ erant ad Corfinium geſtæ, [1] Luceria proficiſcitur [2] Canuſium, atque inde [3] Brundiſium. Copias undique omnes ex novis delectibus ad ſe cogi jubet. Servos [4] paſtores armat, atque his equos attribuit. Ex iis circiter CCC equites conficit. L. Manlius prætor [5] Alba cum cohortibus VI profugit: [6] Rutilus Lupus prætor [7] Tarracina cum III. Quæ, procul equitatum Cæſaris conſpicatæ, cui præerat [8] Bivius Curius, relicto prætore, ſigna ad Curium transferunt, atque ad eum tranſeunt. Item reliquis itineribus nonnullæ cohortes in agmen Cæſaris, aliæ in equites incidunt. Reducitur ad eum deprehenſus ex itinere [9] Cn. Magius Cremona præfectus fabrûm Cn. Pompeii:

NOTÆ.

tinorum. Frentani gens Samnitica in Bruttiis, *l'Abruſſe*. Larinates Apulis accenſentur a Plin. lib. III. cap. XI. Apud eundem, Frentana regio eſt Apuliæ contermina. Sed non minus hodie laboratur a doctis Italis in urbibus & populis antiquis Italiæ, quam a Gallis eruditis in veteris Galliæ populis recognoſcendis, de quibus fit apud Cæſarem mentio in libro de bello Gallico.

1. *Luceria.*] Luceria eſt in Apulia Daunia. Jam a Strabonis tempore erat diruta, reſtituta a Conſtantino II. Orientis Imperatore. Denuo exciſa, iterum reſtaurata, Saracenis eſt a Frederico II. Imperatore conceſſa, ex Africa deductis, qui decennio poſt ſunt a Carolo II. Siciliæ Rege & Comite Provinciæ Gallicæ depulſi. inde tamen dicta *Luceria de i Saraceni*, nomen adhuc retinet.

2. *Canuſium.*] Canuſium eſt in eadem Apuliæ regione ad Aufidum flumen, urbs Italicarum maxima, ut teſtatur Strabo. Procopius diſtare Cannis XXV ſtadiis refert, nunc *Canoſa*.

3. *Brundiſium.*] Brundiſium oppidum Calabriæ, Salentinorum metropolis, clariſſima portu ſuo omni memoria, atque etiam hodie. Sed portus ejus oneraria nave plena ingentibus lapidibus demerſa obturatus. Hoc factum eſſe fertur a Joanne Antonino principe Tarentino in bello quod geſtum eſt inter reges Neapolis Venetoſque, ne alteruter potiretur. Conatus eſt Alphonſus effodere, ſed fruſtra.

4. *Paſtores armat.*] Qui paſtores iidem erant ſervi, ad bellum aliis ſervis magis idonei, propterea quod in agris omni cæli inclementiæ aſſueti vitam agunt.

5. *Alba.*] Albæ plures ſunt, ut ſupra dictum eſt. Hanc veriſimile eſt Albam Longam eſſe, quæ eſt in Latio ſub Albano monte, unde Majores Cæſaris olim Romam tranſportati.

6. *Rutilus Lupus.*] Rutilorum gens Patritia fuit & Plebeia, diviſa in plures familias, Flavorum, Craſſorum, Calvorum, Ruforum, Cenſorinorum, Luporum, quorum mentionem facit Quintil. lib. IX. c. II.

7. *Tarracina.*] Tarracina Voſcorum lingua *Anxur* dictum, quorum erat caput, ut ſcripſit Plin. lib. IV. Hodie nomen retinet.

8. *Bivius Curius.*] Vocandus eſt Vibius. Is eſt quem aperte Cicero redarguit, multa de annis ætatis ſuæ mentientem, cum illi dixit: *Tum ergo cum una declamabamus non eras natus*, ut refert Quintilianus. De hac re porro ita Cicero lib. IX. epiſt. ad Attic. epiſt. IV. *Roma ſcripſit Balbus putare jam Lentulum tranſmiſiſſe, nec eum a minore Balbo conventum, quod ù hoc jam Canuſii audiſſet, inde ad ſe eum ſcripſiſſe, cohorteſque ſex quæ Alba fuiſſent, ad Curium Numitia tranſiſſe, id Cæſarem ad ſe ſcripſiſſe, & brevi tempore eum ad urbem futurum.*

9. *Cn. Magius Cremona præfectus fabrûm.*] Patriæ nomen aliquando addebatur, ut lib. III. de bello civili, *Caium Felginatem Placentia.* Hic *Cremona*, quæ eſt urbs ad Padum, nomenque retinet, olim colonia Romana, Mantuæ vicina, de qua ſic Virgil.

Mantua væ miſeræ nimium vicina Cremonæ.

Præfectus vero fabrûm dicebatur judex eorum quos habebat legio tignarios, carpentarios, &c. cujus quod fuerit officium, lege apud Vegetium lib. II. cap. XI. Quæſtuoſiſſimum fuiſſe docet illum magiſtratum, quod ſcripſit de Mamurra præfecto fabrûm Cæſaris in Gallia Catullus his verſiculis:

Quis hoc poteſt videre, quis poteſt pati,

Niſi

peii; [1] quem Cæſar ad eum remittit cum mandatis: quoniam ad id tempus facultas colloquendi non fuerit, atque ad ſe Brundiſium ſit venturus, intereſſe reipubl. & communis ſalutis, ſe cum Pompeio colloqui: neque vero idem perfici longo itineris ſpatio, quum per alios conditiones ferantur, ac ſi coram de omnibus conditionibus diſceptetur. XXV. His datis mandatis, Brundiſium cum legionibus VI pervenit, veteranis IV: reliquis, quas ex novo delectu confecerat, atque in itinere compleverat. Domitianas enim cohortes protinus a Corfinio in Siciliam miſerat. Reperit conſules [2] Dyrrhachium profectos cum magna parte exercitus, Pompeium remanere Brundiſii cum cohortibus XX. Neque certum inveniri poterat, obtinendi-ne cauſſa Brundiſii ibi remanſiſſet, quo facilius [3] omne Hadriaticum mare, extremis Italiæ partibus regionibuſque Græciæ, [4] in poteſtatem haberet, atque ex utraque parte bellum adminiſtrare poſſet, an inopia navium ibi reſtitiſſet, verituſque, ne Italiam ille dimittendam non exiſtimaret, exitus, adminiſtrationeſque Brundiſini portus impedire inſtituit: quorum operum hæc erat ratio. [5] Qua fauces erant anguſtiſſimæ portus, molem atque aggerem ab utraque parte littoris jaciebat, quod his locis erat mare vadoſum. Longius progreſſus, quum agger altiore aqua contineri non poſſet, [6] rates duplices, quoquoverſus pedum XXX e regione molis collocabat. Has quaternis anchoris ex quatuor angulis deſtinabat,

NOTÆ.

Niſi impudicus & vorax & helluo, Mamurram habere, quod Comata Gallia Habebat? ———

Docet idem Plinius lib. XXXVI. cap. VI. hominem Pompeii ſtudioſiſſimum & totum ei addictum fuiſſe, & magni apud eum pretii inde intelligitur, quod conſul ejuſmodi magiſtratum ſibi deligebat, non populus, ut videre eſt ex Plutarcho in vita Ciceronis, ubi ſcribit C. Verginium magnos fructus ex amicitia Ciceronis cepiſſe; nam, illo conſule, factum fuiſſe præfectum fabrûm. Quod cum ita ſit, neminem videtur Cæſar magis idoneum ad reconciliandam pacem deligere potuiſſe quam Cn. Magium.

1. *Quem Cæſar ad eum remittit cum mandatis.*] Quo porro conſilio dimiſerit hominem, patet ex epiſt. VIII. lib. IX. ad Atticum, ubi Cæſar ſcribit Oppio: *Si volent grati eſſe, debebunt Pompeium hortari, ut malit mihi eſſe amicus quam iis qui & illi & mihi ſemper fuerunt inimiciſſimi.*

2. *Dyrrhachium.*] Dyrrhachium, ſi Appiano creditur, eſt portus Epidamni, quæ urbs, teſte Thucydide, colonia Corcyræorum a Phaleo Corinthio deductorum. Abeſt a Brundiſino portu CCXX paſſuum millibus, teſte Plinio.

3. *Omne Hadriaticum mare.*] Hadriaticum mare eſt quicquid maris eſt inter Italiam, Illyricum, Græciam & Siciliam.

4. *In poteſtatem haberet.*] Sic aliquando pro *in poteſtate*, quod & quibuſdam in libris legitur.

5. *Qua fauces erant anguſtiſſimæ portus.*] Idipſum Cæſar Q. Pedio ſcripſit: *Ab utroque portus cornu moles jacimus, ut aut illum quamprimum trajicere quod habet copiarum, cogamus, aut exitu prohibeamus.* Nec plura ad Pedium. Hactenus enim putaverat ſe molibus jactis rem effecturum. Sed fruſtra fecit. Itaque Lucanus non ad ratium conjungendarum conſilium ſtatim deſcendiſſe Cæſarem dicit, ſed poſtquam aggerem fluctibus abſorberi intellexiſſet:

Cedit in immenſum caſſus labor, omnia pontus
Hauſit ſaxa vorax, monteſque immiſcet arenæ.

Deinde,

Ergo ubi nulla vado tenuit ſua pondera moles,
Tunc placuit caſis innectere vincula ſylvis,
Roboraque immenſis late religare catenis.

6. *Rates duplices.*] De ratibus ſupra dictum, Græce διάς. Cæſar vero ne exiſtimaretur errare potuiſſe conſilio, ſed potius

nabat, ne fluctibus moverentur. His perfectis, collocatisque, alias deinceps pari magnitudine rates jungebat. Has terra atque aggere contegebat, ne aditus atque incursus ad defendendum impediretur: a fronte, atque ab utroque latere cratibus ac pluteis protegebat. [1] In quarta quaque earum turres binorum tabulatorum excitabat, quo commodius ab impetu navium, incendiisque defenderet. XXVI. Contra hæc Pompeius naves magnas onerarias, quas in portu Brundisino deprehenderat, adornabat. Ibi turres cum ternis tabulatis erigebat, [2] easque multis tormentis, & omni genere telorum completas, ad opera Cæsaris appellebat, ut rates perrumperet, atque opera disturbaret. Sic quotidie utrimque eminus fundis, sagittis, reliquisque telis, pugnabatur. Atque hæc ita Cæsar administrabat, ut conditiones pacis dimittendas non existimaret. [3] Ac tametsi magnopere admirabatur, Magium, quem ad Pompeium cum mandatis miserat, ad se non remitti; atque ea res sæpe tentata, etsi impetus ejus consiliaque tardabat; tamen omnibus rebus in eo perseverandum putabat. Itaque [4] Caninium Rebilum legatum, familiarem necessariumque [5] Scribonii Libonis mittit ad eum colloquii caussa. Mandat, ut Libonem de conciliandâ pace hortetur: in primis, ut ipse cum Pompeio colloqueretur, postulat. Magnopere sese confidere demonstrat, si ejus rei sit potestas facta, fore, ut æquis conditionibus ab armis discedatur: cujus rei magnam partem laudis atque existimationis ad Libonem perventuram, si illo auctore, atque agente, ab armis sit discessum. Libo a colloquio Caninii digressus, ad Pompeium proficiscitur. Paullo post renuntiat, [1] quod

NOTÆ.

videatur omnia mente præcepisse, rem ita narrat. Porro hoc ipsum consilium fuit quod secutus est Ludovicus XIII. Galliæ Rex in obsidenda Rupella, cujus exitus & administrationes portus mole objecta impedivit.

1. *In quarta quaque earum, &c.*] Hoc est quod Lucanus ait:

——— *longæque tremunt super æquora turres.*

Veget. lib. v. cap. XIV. *In majoribus liburnis propugnacula turresque constituunt, ut tamquam de muro, ita de excelsioribus tabulatis facilius vulnerent & perimant inimicos.*

2. *Easque multis tormentis.*] Inter illa tormenta erant & quæ ignes spargebant. Lucan.

Tortaque per tenebras validis balista lacertis
Multifidas jaculata faces. ———

3. *Ac tametsi magnopere admirabatur, &c.*] Cæsar tamen in epist. quæ est in Ciceronianis ad Atticum, missum sibi scribit Magium, & ipsi quæ visa sunt respondisse. Quod diversis temporibus fieri potuit.

4. *Caninium Rebilum.*] Caniniorum gens in quatuor familias divisa est, Rebilorum, Regulorum, Gallorum, & Labeonum. Is porro est qui in Gallia Cæsaris erat legatus; postea bello civili missus est in Africam cum Curione, atque inde incolumis e cæde exivit, quique fuit factus a Cæsare in unum diem consul, Maximo consule demortuo, de quo dixit salutaturis Cicero: *Maturemus priusquam ille consulatu abeat.* Autor Plutarchus. Alibi cum vigilantissimum consulem vocat, qui toto sui consulatus tempore somnum non viderit.

5. *Scribonii Libonis.*] L. Scribonius Libo dicitur apud Appianum lib. v. fuisse socer Sexti Pompeii. Is etiam est Scribonius, cujus filia nupsit postmodum Augusto Cæsari, de qua affinitate legatur Dio lib. XLVIII. ubi Sexti Pompeii causa factam esse dicit, quam & dimisit pertæsus morum perversitatem, quamquam ex ea Juliam genuisset. Is mihi Pompeianorum videtur fuisse felicissimus, qui & Pompeii classe Dolabellam Cæsarianum e Dalmatia ejecit, & anno ab hac victoria XV cum M. Antonio consulatum gessit.

1 quod conſules abſint, ſine illis de compoſitione agi non poſſe. Ita ſæpius rem fruſtra tentatam Cæſar aliquando demittendam ſibi judicabat, & [de] bello agendum. XXVII. Prope dimidia parte operis a Cæſare effecta diebuſque in ea re conſumptis IX, naves a conſulibus Dyrrhachio remiſſæ, quæ priorem partem exercitus eo deportaverant, Brundiſium revertuntur. Pompeius, ſive operibus Cæſaris permotus, ſive etiam quod ab initio Italia excedere conſtituerat, adventu navium 2 profectionem parare incipit: &, quo facilius impetum Cæſaris tardaret, ne ſub ipſa profectione milites oppidum irrumperent, portas obſtruit, 3 vicos plateaſque inædificat, foſſas tranſverſas viis præducit, atque ibi ſudes ſtipiteſque præacutos defigit. Hæc levibus cratibus terraque inæquat. Aditus autem atque itinera duo, quæ extra murum ad portum ferebant, maximis defixis trabibus, atque eis præacutis, præſepit. His paratis rebus, milites ſilentio naves conſcendere jubet; 4 expeditos autem ex evocatis ſagittariis funditoribuſque, raros in muro turribuſque diſponit. Hos certo ſigno revocare conſtituit, quum omnes milites naves conſcendiſſent; atque iis expedito loco 5 actuaria navigia relinquit. XXVIII. Brundiſini Pompeianorum militum injuriis, atque ipſius Pompeii contumeliis permoti, Cæſaris rebus favebant. Itaque, cognita Pompeii profectione, concurſantibus illis, atque in ea re occupatis, vulgo ex tectis ſignificabant: per quos re cognita, Cæſar ſcalas parari, militeſque armari jubet, ne quam rei gerendæ facultatem dimittat. Pompeius ſub noctem naves ſolvit. Qui erant in muro cuſtodiæ cauſſa collocati, eo ſigno, quod convenerat, revocantur, notiſque itineribus ad naves decurrunt. Milites poſitis ſcalis muros aſcendunt. Sed moniti a Brundiſinis, 6 ut vallum cæcum foſſaſque caveant,

NOTÆ.

1. *Quod conſules abſint.*] De qua conſulum profectione Cicero lib. IX. epiſt. ad Att. epiſt. XI. *Animum laudo, conſilium reprehendo: diſceſſus enim illorum actio de pace ſublata eſt, quam quidem ego meditabar.*

2. *Profectionem parare incipit.*] Hoc conſilium multi laudavere, ut refert Plutarchus, ipſe etiam Vegetius probat, & pro primo ſtratagemate habet lib. IV. cap. V. Verum Cæſar admirabatur, quod cum urbem inſideret firmam & munitam, copiaſque Hiſpanienſes expectaret, mareque in ſua poteſtate haberet, Italiam tamen reliquiſſet. Ipſe certe conſilium Cicero reprehendit quod Themiſtocleum appellat, cum res eſſent diſſimiles: *Nec vero*, inquit, *ille urbem reliquit, nec quod eam tueri non poſſet, nec Italiam, quod ea pelleretur. Sed hoc a primo cogitavit, omnes terras, omnia maria movere, Reges barbaros incitare, gentes feras armatas in Italiam adducere, exercitus conficere maximos. Genus illud Sullani regni jampridem appetitur.* Dio lib. XLI. ſic Pompeii rationes explicat, cum ſe videret obſideri, multoſque ad Cæſarem tranſire, deſperare de Italia cœpiſſe, decreviſſeque in Macedoniam, Græciam & Aſiam trajicere, confiſum rerum quas ibi geſſerat fama, & regum amicitia. Erat præterea tota Hiſpania in ejus poteſtate, in quam tamen, Cæſare Gallias tenente, deferri non poterat. Ad hæc, etſi mare trajiceret, neminem inſecuturum, & propter inopiam navium, & propter hiemem.

3. *Vicos plateaſque inædificat.*] Has viarum inædificationes Frontinus ſtratagematibus annumerat lib. I. cap. V.

4. *Expeditos autem, &c.*] Hoc facilius quod noctu & clam diſceſſerit, ut narrat Lucanus lib. II. pauloque ante ipſum æquinoctium.

5. *Actuaria navigia.*] De actuariis navigiis ſupra dictum.

6. *Ut vallum cæcum.*] Quod non videtur, vel ubi non videtur, ut & id quod non

veant, subsistunt, & longo itinere ab iis circumducti ad portum perveniunt, duaeque naves cum militibus, quæ ad moles Cæsaris adhæserant, scaphis lintribusque deprehendunt; deprehensas excipiunt. XXIX. Cæsar etsi ad spem conficiendi negotii maxime probabat coactis navibus mare transire, & Pompeium sequi, [1] priusquam ille sese transmarinis auxiliis confirmaret; tamen rei ejus moram, temporisque longinquitatem timebat: quod, omnibus coactis navibus, Pompeius præsentem facultatem insequendi sui ademerat. Relinquebatur, [2] ut ex longinquioribus regionibus Galliæ, Piceniique, & a Freto naves essent exspectandæ. Sed id, propter anni tempus, longum atque impeditum videbatur. Interea veterem exercitum, [3] duas Hispanias, confirmari; quarum altera erat maximis beneficiis Pompeii devincta; auxilia, equitatum parari: Galliam Italiamque tentari, se absente, nolebat. XXX. Itaque in præsentia Pompeii insequendi rationem omittit: in Hispaniam proficisci constituit: [4] Duumviris municipiorum omnium imperat, ut naves conquirant, Brundisiumque deducendas curent. Mittit [5] in Sardiniam cum legione una Valerium legatum, in [6] Siciliam Curionem proprætorem cum legionibus III: eundem, quum Siciliam recepisset, protinus in Africam transducere exercitum jubet. Sardiniam obtinebat [7] M. Cotta, Siciliam [8] M. Cato: Africam sorte [9] Tubero obtinere debebat. [10] Caralitani, simul ad se [11] Valerium mitti audie-

NOTÆ.

videt, dicitur. Sic cæca nox, cæcæ tenebræ, cæcus locus. Sic porro Festus: *Cacum vallum*, in quo præacuti pali terræ adfixi, herbis vel frondibus occluntur.

1. *Priusquam ille sese transmarinis, &c.*] Ab Asia & Græcia ubi multos amicos habebat Pompeius, ut postea cognitum est.

2. *Ut ex longinquioribus regionibus Galliæ.*] Quibus scilicet Venetica bella & Britannica confecerat, quibus fretum Gaditanum certe superandum, & in mare Mediterraneum trajiciendum.

3. *Duas Hispanias.*] Citeriorem & ulteriorem. Qua de re Varro: *Cæsar reversionem fecit, ne post occipitium in Hispania, exercitus qui erant relinquerent quo se conjiceret Pompeius ut ancipiti urgeretur bello.*

4. *Duumviris municipiorum.*] Qui in oppidis publicas res gerebant. Vocamus *Eschevins.*

5. *In Sardiniam.*] Sardinia maris Mediterranei insula, Græce σαρδώ, inter Italiam & Hispaniam fere media, tribus leucis a Corsica dissita, a Saracenis diu occupata, quos inde ejecit Fredericus Siciliæ Rex anno Christi CIↃCCCVI.

6. *Siciliam.*] Siciliæ vide descriptionem apud Plin. lib. III. cap. VIII. & Polyb. lib. I.

7. *M. Cotta.*] Cottarum gens in tres familias divisa, Cottarum, Orestium, & Scaurorum. Quis hic fuerit, nescitur.

8. *M. Cato.*] Is est M. Cato qui ab Utica ubi diem obiit supremum, Uticensis est dictus, vir sanctissimus, constantissimus & sapientissimus Romanorum, M. Catonis qui tribunus plebis præturamque petens decessit, filius, Catonis majoris Censorii nepos dignissimus. Portia erat de gente, quæ in familias tres erat divisa, Liciniorum, Leccarum & Catonum. Hujus vita diligenter a Plutarcho est conscripta, ubi ejus gesta vide.

9. *Tubero.*] Is est Tubero qui Q. Ligarium accusavit, quem Tuberonem miris modis exagitat Cicero in oratione pro Ligario. Est hic non levis suspicio defectus. Plures enim fuisse eodem tempore missos narrat Appianus, nempe C. Antonium in Illyricum, Dolabellam & Hortensium ad tutelam maris Ionii cum duplici classe, ut inaccessibilem redderet Italiam Pompeio. Quo facto in Hispaniam transivit.

10. *Caralitani.*] Caralis metropolis Sardiniæ, *Cagliari.*

11. *Valerius.*] Is est M. Valerius Orca ad quem mittitur liber XIII epistolarum Cic.

audierunt, nondum profecto ex Italia, ſua ſponte ex oppido Cottam ejiciunt. Ille perterritus, quod omnem provinciam conſentire intelligeret, ex Sardinia in Africam profugit. Cato in Sicilia naves longas veteres reficiebat: novas civitatibus imperabat: hæc magno ſtudio agebat: in [1] Lucanis, Brutiiſque, per legatos ſuos civium Roman. delectus habebat: equitum peditumque certum numerum a civitatibus Siciliæ exigebat. Quibus rebus pene perfectis, [2] adventu Curionis cognito, queritur in concione, ſeſe projectum ac proditum a Cn. Pompeio: qui, omnibus rebus imparatiſſimus, non neceſſarium bellum ſuſcepiſſet; & ab ſe reliquiſque in ſenatu interrogatus, omnia ſibi eſſe ad bellum apta ac parata confirmaſſet. Hæc in concione queſtus, ex provincia fugit. XXXI. Nacti vacuas ab imperiis, Sardiniam Valerius, Curio Siciliam, cum exercitibus eo perveniunt. Tubero, quum in Africam veniſſet, invenit in provincia cum imperio [3] Attium Varum; qui ad Auximum, ut ſupra demonſtravimus, amiſſis cohortibus, protinus ex fuga in Africam pervenerat, atque eam ſua ſponte vacuam occupaverat; delectuque habito, II legiones effecerat, hominum & locorum notitia, & uſu ejus provinciæ, nactus aditus ad ea conanda, quod paucis ante annis ex prætura eam provinciam obtinuerat. Hic venientem Uticam cum navibus [4] Tuberonem portu atque oppido prohibet, neque affectum valetudine filium exponere in terram patitur,

Notæ.

1. *Lucanis, Brutiiſque.*] Lucania hodie dicitur *Baſilicata*. Brutii vero Calabri inferiores.

2. *Adventu Curionis cognito.*] Plutarchus non Curionem ſed Aſinium Pollionem narrat in Siciliam adveniſſe, cujus adventu cognito monuerit Syracuſanos, ut ſaluti ſuæ conſulant, ſe potentiori adjungentes, & nolentem illos bello implicare, ſponte ſua abnavigaſſe, quamquam poſſet in præſentia Aſinium ex inſula ejicere. Præmiſerat ergo Curio Aſinium Pollionem. Idem ſcripſit Appianus, & veriſimile facit quod legitur paſſim in Ciceronis epiſtolis ad Attic. Curionem poſt diſceſſum Cæſaris in Galliam apud Ciceronem in ejus villa manſiſſe, neque ante diem VIII. kal. Maias in Siciliam profectum eſſe, lib. X. epiſt. IV. & aliis. Ideo autem a Cæſare tanta diligentia proviſum eſt, ut occuparetur a ſuis Sicilia, quia frumentaria provincia eſt; unde frumentum plebi Romanæ dabatur, neque tuto in urbem ingredi poterat niſi hoc eſſet ante perfectum, ut viſum eſt ſequentibus annis, lapidibus Auguſtum victorem etiam a plebe exceptum eſſe, quia Siciliam a Sexto Pompeio occupari ſiverat. Ut enim inquit Lucanus lib. II.

——— *neſcit plebs jejuna timere.*

Emit itaque frumento metum; metui enim volebat. Atque hoc intererat inter Pompeium & Cæſarem, quod Pompeius a volentibus & libentibus coli & amari poſtularet, Cæſar vero nihil penſi habebat, modo imperaret invitis licet & odio proſequentibus, quod ipſi tandem perniciem attulit. Ita Dion lib. XLI. Ita Lucanus:

——— *gaudet tamen eſſe timori*
Tam magno populis, & ſe nec mallet amari.

Siciliam quæ toto belli civilis tempore quieta fuerat latinitate donavit, ut videtur in epiſt. Ciceronis ad Attic.

3. *Attium Varum.*] De Attio Varo ſic habet Cicero in oratione pro Ligario: *Interim P. Attius Varus, qui prætor Africam obtinuerat, Uticam venit. Statim ad eum concurſum eſt. Atque ille non mediocri cupiditate arripuit imperium, ſi illud imperium eſſe potuit quod ad privatum clamore multitudinis imperita nullo publico conſilio deferebatur.*

4. *Tuberonem portu atque oppido prohibet.*] Hoc totum habetur in oratione Ciceronis pro Ligario, qui Attii Vari legatus erat: *Tardius pervenit in Africam, cum ſorte ſua conjecta morbo teneretur.*

titur, ſed ſublatis anchoris excedere eo loco cogit. XXXII. His rebus confectis Cæſar, ut reliquum tempus a labore intermitteretur, milites in proxima municipia deducit. [1] Ipſe ad urbem proficiſcitur. Coacto ſenatu, injurias inimicorum commemorat: docet, ſe nullum [2] extraordinarium honorem appetiſſe, ſed, [3] exſpectato legitimo tempore [conſulatus] eo fuiſſe contentum, quod omnibus civibus pateret: latum ab x tribunis plebis contradicentibus inimicis, Catone vero acerrime repugnante, & priſtina conſuetudine dicendi [4] mora diem extrahente, [5] ut ſui ratio abſentis haberetur, ipſo conſule Pompeio: qui ſi improbaſſet, cur ferri paſſus eſſet? ſin probaſſet, cur ſe uti populi beneficio prohibuiſſet? Patientiam proponit ſuam, [6] quum de exercitibus dimittendis ultro poſtulaviſſet; in quo jacturam dignitatis atque honoris ipſe facturus eſſet. Acerbitatem inimicorum docet; qui, quod ab altero poſtularent, in ſe recuſarent, atque omnia permiſceri mallent, quam imperium exercituſque dimittere. Injuriam in eripiendis legionibus prædicat; crudelitatem & inſolentiam in [7] circumſcribendis tribunis plebis; conditiones a ſe latas, & [8] expetita colloquia, & denegata, commemorat. Pro quibus rebus orat ac poſtulat, rempubl. ſuſcipiant, atque una ſecum adminiſtrent. Sin timore defugiant, illis ſe oneri non futurum, & per ſe rempubl. adminiſtraturum. Legatos ad Pompeium de compoſitione mitti oportere: neque ſe reformidare, quod in ſenatu paullo ante Pompeius dixiſſet, ad quos legati mit-

NOTÆ.

1. *Ipſe ad urbem proficiſcitur.*] Metu pavidam.

——— *fuit hæc menſura timoris,*
Velle putant quodcumque poteſt. Lucan.

2. *Extraordinarium honorem appetiſſe.*] Extraordinarius honor is eſt qui contra leges aut morem civitatis alicui confertur quaſi extra ordinem, ut ſi quis ultra annum conſulatum retineret, qui annuus eſſe deberet magiſtratus, aut ante x. annum illum repeteret magiſtratum.

3. *Exſpectato legitimo tempore.*] Quia decennium erat ab eo tempore quo conſul cum M. Bibulo fuerat uſque ad annum quo ambiebat C. Marcello & L. Lentulo coſſ.

4. *Mora diem extrahente.*] Extrahere, eximere, tollere diem dicitur, quod pulchre norat facere Cato, teſte Cicerone lib. III. de legibus: teſtaturque hoc idem ab eo factum Plutarchus in vita Cæſaris, cum cerneret Cato multos a Cæſare conſulatum ſimul & triumphum ex Hiſpania petente eſſe delinitos, diem dicendo exemiſſe. Hoc idem teſtatur A. Gellius lib. IV. cap. x. Plutarchus vero dicit illi vocem fuiſſe multam & copioſam, tonum vocis infractum; inexhauſtumque, per totum ſæpe diem perpetuo & ſine intermiſſione locutum, & ſine laſſitudine deſiiſſe. Vnde intelligitur quod hic habet Cæſar.

5. *Ut ſui ratio abſentis haberetur.*] Quamquam enim eo capite quo a petitione honorum abſentes ſummovebat, ne Cæſarem quidem excipiebat per oblivionem Pompeius, mox tamen lege jam in æs inciſa (ut moris erat) & in ærarium condita correxit errorem. Quod fuit privilegium a Pompeio Cæſari conceſſum. Autor Suetonius.

6. *Quum de exercitibus dimittendis.*] Volebant enim ut exercitus a Cæſare dimitterentur, ſuos ipſi dimittere nolebant.

7. *Circumſcribendis.*] Circumſcribere nihil aliud eſt quam a foro, curia & rep. removere, teſte Oroſio, ubi de illis ſcribit M. Antonium & Caſſium trib. plebis pro Cæſare intercedentes a Lentulo conſule curia foroque prohibitos, ad Cæſarem profectos eſſe.

8. *Expetita colloquia.*] Expetita colloquia duo fuerunt, unum per L. Cæſarem & Roſcium, alterum per Cn. Magium, ut demonſtratum eſt.

mitterentur, iis auctoritatem attribui; timoremque eorum, qui mitterent, ſignificari: tenuis atque infirmi hæc animi videri: ſe vero, ut opibus anteire ſtuduerit, ſic juſtitia & æquitate velle ſuperare. XXXIII. Probat rem ſenatus de mittendis legatis: ſed, qui mitterentur, non reperiebantur, [1] maximeque timoris cauſſa pro ſe quiſque id munus legationis recuſabat. Pompeius enim diſcedens ab urbe in ſenatu dixerat, eodem ſe habiturum loco, qui Romæ remanſiſſent, [2] & qui in caſtris Cæſaris fuiſſent. Sic triduum diſputationibus excuſationibuſque extrahitur. [3] Subjicitur etiam L. Metellus tribunus pleb. ab inimicis Cæſaris, qui hanc rem diſtra-

NOTÆ.

1. *Maximeque timoris cauſſa.*] Præter hanc cauſſam, aliam affert Plutarchus, quod ſecus Cæſarem ſentire exiſtimarent, & verbis tantum uti ſpecioſis.

2. *Et qui in Cæſaris caſtris fuiſſent.*] Qui enim in caſtris Cæſaris erant, eodem perduellionis crimine cum ipſo tenebantur; atque adeo nihil erat tuti legatis Cæſaris ad Pompeium proficiſcentibus.

3. *Subjicitur etiam L. Metellus.*] Obiter narrat quid in urbe egerit, ſed non ut ſacrum ærarium aperuerit. Quæ fuſius a Lucano, Plutarcho, Appiano referuntur, cum ſcilicet Metello intercedenti minatus mortem, dixit ſibi hoc facere quam dixiſſe eſſe facilius. Porro in ſacro illo ærario ea pecunia erat recondita, quæ tumultus tantum Gallici cauſſa eſſet depromenda. Itaque optime Florus dixit: *Cenſum & patrimonium populi Rom. ante rapuit quam imperium.* Unde, teſte Plinio, protulit laterum aureorum XXV millia, & in numerato pondo CCC. Dicebat autem a Gallis nihil eſſe metuendum quos ſuſtuliſſet. Illum Metellum μειρακίσκον adoleſcentem vocat Plutarchus. Quis vero fuerit neſcitur. Certe de illuſtri Cæciliorum gente & familia Metellorum, quæ omni honorum genere in republ. floruit. Cujus ponderis eſſent illi lateres aurei quia indictum reliquit Plinius, ſcire quoque parum juvat. Alius aliter ſuſpicatur. Tantum conjecturæ ſuſpicionique tribuitur a Budæo, ut aliter legat quam ſcriptum. Nempe protulit laterum aureorum XV millia, argenteorum XXXV millia, & in numero ſeſtertiûm quadringenties. Oroſius ſublatas ſcribit a Cæſare IV mille & centum & triginta libras auri, & nongentas argenti; cui conſentit Eutropius in auri ſumma, in argenti vero numero diſſentit, ſtatuit enim non nongentas libras, ſed nongenta millia. Sed totam rem nummariam ſeu pecuniariam evertit auri argentique copia vel penuria, quæ alia aliis fuit temporibus. Si enim paucum ſit aurum, parvo omnia væneunt, contra magno venduntur, ſi ſit magna eorum metallorum copia. Sic Hiſpanis poſtridie ſecundi prælii quo Atabalipam regem & omnes ejus theſauros ceperunt, emendum fuit par unum ocrearum coriacearum CD libras tur. quod pridie forte XL aſſibus noſtris emptum fuerat. Adde faciles lapſus in notis numerorum, quibus etiam tota illa ratio depravata eſt. Itaque longe melius eſt totum illud omittere; præſertim cum nec noſtra nec reip. interſit, nec ad mores quicquam pertineat emendandos, quam in utilitatem omnes convertendi ſunt legentium & lucubrantium labores, ſtudia & vigiliæ. Conſulatur in hanc rem aureus Budæi liber de aſſe, qui quicquid fuit ingenii, quod certe fuit maximum, in hanc rem cognoſcendam impendit, ſi non perutili, at permagno certe conatu. Quicquid autem inde eruerit Cæſar, cito fuiſſe exhauſtum patet ex hoc libro ubi legitur a tribunis mil. centurionibuſque mutuas pecunias ſumpſiſſe, has exercitui diſtribuiſſe. Quo facto duas res conſecutus eſt, quod pignore animos centurionum devinxit, & largitione militum animos redemit. Item ex Suetonio qui cap. LXVIII. narrat ingreſſo civile bellum centuriones, cujuſque legionis ſingulos equites ex ſuo viatico obtuliſſe, & ſine frumento ſtipendioque univerſi milites gratuitam operam. Porro idem factum a Scipione legimus apud Val. Max. lib. III. *Cum enim ad neceſſarium reipub. uſum pecuniam ex ærario promi opus eſſet, idque quæſtores, quia lex obſtare videretur, aperire non auderent, privatus claves popoſcit; pateſactoque ærario legem utilitati cedere coëgit.* Sed hic longe diſpar ratio.

distrahat, reliquasque res, quascumque agere instituerit, impediat. Cujus cognito consilio, Cæsar, frustra diebus aliquot consumptis, ne reliquum tempus omittat, infectis iis, quæ agere destinaverat, [1] ab urbe proficiscitur, atque in ulteriorem Galliam pervenit.

XXXIV. Quo quum venisset, cognoscit missum in Hispaniam a Pompeio Vibullium Rufum, quem paucis diebus ante Corfinio captum dimiserat: profectum item Domitium ad occupandum Massiliam navibus actuariis VII, quas [2] Igili & in Cosano a privatis coactas, servis, libertis, [3] colonis suis compleverat: præmissos etiam legatos Massilienses domi nobiles adolescentes; quos ab urbe discedens Pompeius erat adhortatus, ne nova Cæsaris officia veterem suorum beneficiorum in eos memoriam expellerent. Quibus mandatis acceptis, [4] Massilienses portas Cæsari clauserant: [5] Albicos, barbaros homines, qui in eorum fide antiquitus erant, montesque supra Massiliam incolebant, ad se vocaverant: frumentum ex finitimis regionibus, atque ex omnibus castellis in urbem convexerant; [6] armorum officinas in urbe instituerant: muros, classem portasque refecerant.

XXXV. Evocat ad se Cæsar Massiliensium [7] XV primos, cum his agit, ne initium inferendi belli a Massiliensibus oriatur: debere eos Italiæ totius auctoritatem sequi potius, quam unius hominis voluntati obtemperare. Reliqua, quæ ad eorum sanandas mentes pertinere arbitrabatur, commemorat. Cujus orationem domum legati referunt; atque ex auctoritate hæc Cæsari renuntiant: Intelligere se, divisum esse pop. R. in partes duas; neque sui judicii, neque suarum esse virium discernere, utra pars justiorem habeat caussam: [8] principes vero esse

Notæ.

1. *Ab urbe proficiscitur.*] Quod antequam fecit, illi M. Lepidum præfecit, M. Antonium Italiæ, relictoque ibi exercitu, Siciliæ Curionem, Sardiniæ Valerium, Illyrico C. Antonium, Licinio Crasso citeriorem Galliam. Curio apud Ciceronem epist. IV. lib. X. ad Attic. dicit Cæsarem, *perturbatum, quod intelligeret se apud ipsam plebem offendisse de ærario, itaque ei cum certissimum fuisset concionem habere, ausum non esse, vehementerque animo perturbato profectum.*

2. *Igili & in Cosano.*] Cosa fuit urbs opposita Igilio. Sic enim scribit Plinius: *Item insulæ Igilium & Dianium quam Artemisiam dixere, amba contra Cosanum littus.*

3. *Colonis.*] Colonos dicit Cæsar quibus Domitius agros de suis possessionibus & latifundiis attribuerat.

4. *Massilienses portas, &c.*] Stultitiam Massiliensium nemo melius Velleio Paterculo indicat: *Festinationem itineris Cæsariani aliquamdiu morata est Massilia fide melior quam consilio prudentior, intempestive principalium armorum arbitria captans, quibus ii se debent interponere, qui non parentem coercere possunt.*

5. *Albicos.*] De Albicis vide infra.

6. *Armorum officinas.*] Hæ sunt quas sequentibus temporibus fabricas appellabant, quas habebant, ut ait Veget. lib. II. cap. XI. *Scutarias, loricarias, arcuarias, in quibus sagitta, missilia, cassides, omniaque armorum genera formabantur.* Nec alibi quam in illis publicis fabricis & a fabris publicis, id est, qui annona publica sustentabantur, fieri licebat arcus, sagittas, spathas, contos, loricas, ut videre est ex Novella LXXXV. Justiniani. A privatis autem nihil fabricari aut vendi poterat, nisi cultelli breves, quos nemo ad belli usum adhiberet.

7. XV *primos.*] Proprio nomine πρώτους vocabant Massilienses, id est, *honorem habentes*, teste Strabone lib. IV.

8. *Principes vero esse earum partium, &c.*] Charisius lib. 1. scribit Cæsarem lib. de analogia qui periit, censere dici oportere *earum partum*, & non *partium*.

eſſe earum partium Cn. Pompeium, & C. Cæſarem, patronos civitatis: quorum alter agros [1] Volcarum Arecomicorum & [2] Helviorum publice iis conceſſerit: [3] alter bello victas Gallias attribuerit, vectigaliaque auxerit. Quare paribus eorum beneficiis parem ſe quoque voluntatem tribuere debere, & neutrum eorum contra alterum juvare, aut urbe aut portibus recipere. XXXVI. Hæc dum inter eos aguntur, Domitius navibus [4] Maſſiliam pervenit, atque ab iis receptus, urbi præficitur. Summa ei belli adminiſtrandi permittitur. Ejus imperio claſſem quoquoverſus dimittunt: onerarias naves, quas ubique poſſunt, deprehendunt, atque in portum deducunt: earum clavis, aut materia, atque [5] armamentis inſtructis ad reliquas armandas reficiendaſque utuntur: frumenti quod inventum eſt, in publicum conferunt: reliquas merces commeatuſque ad obſidionem urbis, ſi accidat, reſervant. Quibus injuriis permotus Cæſar, legiones III Maſſiliam adducit: turres, vineaſque ad oppugnationem urbis agere, naves longas [6] Arelate numero XII facere inſtituit. Quibus effectis armatiſque diebus XXX, a qua die materia cæſa eſt, adductiſque Maſſiliam, his [7] D. Brutum præfecit: [8] C. Trebonium legatum ad oppugnationem Maſſiliæ relinquit. XXXVII. Dum hæc parat atque adminiſtrat, C. Fabium legatum cum legionibus III. quas [9] Narbone, circumque ea loca, hiemandi cauſſa diſpoſuerat, in Hiſpaniam præmittit; celeriterque Pyrenæos ſal-

NOTÆ.

1. *Volcarum Arecomicorum.*] Volcarum Arecomicorum Ptolemæo caput eſt Nemauſum, *Niſmes.*

2. *Helviorum.*] Helvii qui nunc *Vivarais*, caput habent Albam Helviorum, nunc *Viviers*, de quâ re ſupra. Strabo Volcas privatam remp. ſuo tempore habuiſſe ſcripſit. Veriſimile eſt hanc noſtri Cæſaris habuiſſe beneficio, qui eos victis Maſſilienſibus ademerit, & libertate donarit.

3. *Alter bello victas Gallias, &c.*] Mendoſus locus, qui niſi reſtituatur, non poteſt intelligi, Lege *victos Salyas*, qui antiqui Maſſilienſium hoſtes domiti, tandem eis fuerant attributi. Qui ſint Salyes, docet Plinius lib. III. cap. IV. *Aquæ Sextiæ Salyorum, Aix.* Idem habet Strabo lib. De iis ſupra.

4. *Maſſiliam.*] Maſſilia clariſſima urbs, unde tota in Galliam humanitas, litteratura & Philoſophia profluxit, Phocæorum in Aſia colonia Perſicam ſervitutem fugientium, petroſo in loco ſita, ut ait Strabo. Nomen fere retinet, *Marſeille.*

5. *Armamentis.*] Armamenta ſunt mali, antennæ, vela, Gallice, *Equipage.*

6. *Arelate.*] Dicitur & Arelatum & Arelas, urbs antiqua, in qua poſtea diu Imperatores Rom. ſedem habuerunt. Eſt ad Rhodanum ſita. *Multarum civitatum decus*, Marcellino, *Gallula Roma.* Auſonio dicitur.

7. D. *Brutum.*] Is Decius Brutus peritus rei navalis erat, ut videtur. Jam enim Venetico bello navibus præfectus fuerat, ut legitur lib. IV. de bello Gallico. Ex Juniorum Plebeia familia, ab Aulo Poſthumio Albino adoptatus, Albini nomen ſumpſerat, inter ſecundos hæredes a Cæſare ſcriptus, & in ſequentem annum conſul deſignatus, tamen cum M. Bruto & Caſſio cædis ejus particeps fuit, tantamque illis operam navavit, ut & ſomniis Calpurniæ uxoris exire cunctantem, domo prodire coëgerit, & M. Antonium qui auxilio eſſe poterat, longioribus conſulto ſermonibus extra curiam, dum cædes patratur, diſtinuerit; poſtea vero ab eodem M. Antonio Mutinæ obſeſſus, effugit, ſed dum in Macedoniam ad M. Brutum contendit, in itinere a quodam Furio juſſu ejuſdem Antonii fuit interfectus.

8. *C. Trebonium.*] De Trebonio ſupra dictum.

9. *Narbone.*] De Narbone item ſupra dictum.

ſaltus occupari jubet; qui eo tempore ab [1] L. Afranio legato præſidiis tenebantur. Legiones reliquas, quæ longius hiemabant, ſubſequi jubet. Fabius, ut erat imperatum, adhibita celeritate, præſidium ex ſaltu dejecit, magniſque itineribus ad exercitum Afranii contendit. XXXVIII. Adventu Vibullii Rufi, quem a Pompeio miſſum in Hiſpaniam demonſtratum eſt, Afranius, & Petreius; & [2] Varro legati Pompeii, quorum unus III legionibus [3] Hiſpaniam citeriorem, alter a ſaltu Caſtulonenſi ad [4] Anam II legionibus, tertius ab Ana [5] Vettonum agrum [6] Luſitaniamque pari numero legionum obtinebat, officia inter ſe partiuntur; ut Petreius ex Liſitania per Vettones cum omnibus copiis ad Afranium proficiſcatur; Varro cum iis, quas ha-

NOTÆ.

1. *Afranius, & Petreius.*] De Afranio & Petreio, quia eſt in his libris perſcriptum, quid nempe geſſerint, & quo fato perierint, nihil attinet dicere, niſi Afranium Pompeii legatum Phraati Corduenen eripuiſſe, conſulemque fuiſſe cum Metello Celere, anno IↃ CXCIV.

2. *Varro.*] De M. Terentio Varrone quia hic pauca, ut de hoſte dicuntur, magnique fuit vir nominis, eſt aliquid dicendum. Is bello Piratico legatus Pompeii fuerat, a quo navali ſive roſtrata corona donatus, teſte Plinio, quæ maxime celebris ea tempeſtate fuit. Inde legatus ejus in Hiſpania, unde eſt a Cæſare expulſus. Inde totus in litteris occupatus, quibus ſic excelluit, ut ejus operam ipſe Cæſar deſideraverit poſtea atque adhibuerit, cum bibliothecas Græcas & Latinas quam maximas poſſet publicare voluit, quarum curam comparandarum ac dirigendarum illi dedit, teſte Suetonio; neque ſic tamen triumviralem proſcriptionem vitare potuit, ſed amicorum diligenti opera certatim ſervatus & a Caleno, de quo in his libris crebra fit mentio, abditus in villa delituit, donec primus proſcriptionis impetus deferbuit, diuque poſtea vixit. LXXXI enim vitæ annum agens, libros de agricultura quos habemus ſcripſit, teſte Plinio, ſcribendique & vivendi eundem finem fecit, teſte Val. Max. lib. VIII. cap. VII. Lactantius lib. I. Inſtit. ſcribit eo neminem umquam doctiorem, ne apud Græcos quidem nedum apud Latinos vixiſſe. Sed nec omittendum Quintiliani de eo judicium: *Terentius Varro vir Romanorum eruditiſſimus, plurimos hic libros & doctiſſimos compoſuit, peritiſſimus linguæ Latinæ, & omnis antiquitatis, & rerum Gracarum noſtrarumque, plus tamen ſcientiæ collaturus quam eloquentiæ.*

3. *Hiſpaniam citeriorem.*] Hiſpaniam Romani ubi obtinuerant a ſe devictam, in partes duas diviſerant, quarum unam citeriorem, alteram ulteriorem appellaverunt. Primam partem a montibus Pyrenæis ad ſaltum Caſtulonenſem produxerunt, quæ ultra hunc terminum, dicta fuit ulterior. Caſtulo porro urbs eſt Oretanorum in citeriore Hiſpania ad Anam flumen, ſed ignoratur. Caſtulonenſes, teſte Plinio, dicuntur Cæſari venales, qua de cauſa neſcio. Quibuſdam eſt *Caſtona*, quæ olim habuit epiſcopum, nunc caret.

4. *Anam.*] Anas fluvius, nunc dicitur *Guadiana*. Sic de eo Plinius lib. III. cap. I. *Batica latere ſeptentrionali prætenditur Luſitania amne Ana diſcreta. Ortus hic Laminitano agro citerioris Hiſpaniæ, & modo ſe in ſtagna fundens, modo in anguſtias reſorbens, aut in totum cuniculis condens, & ſæpius naſci gaudens, in Atlanticum Oceanum effunditur. Guadiana* ab Arabico vocabulo *guad*, quod amnem ſignificat & *Ana*. Quidam negant id quod ſentit Plinius de Ana niſi opinione vulgi conſtare, cum non eadem erumpat rurſus, ſed alia aqua.

5. *Vettonum agrum.*] Vettones incolebant illam regionem quæ poſtea dicta eſt Legio, *Leon*. Siquidem Plinius ab Aſturibus Durio amne diſterminari ſcribit. Citerioris certe ſunt Hiſpaniæ. Ulterior Hiſpania quæ Varroni erat tradita, item altera quæ Vettonum & Luſitaniæ erat, ſingulæ duabus legionibus contentæ erant, quia remotiores erant a periculo objectu citerioris. Citerior vero quæ propior erat Romanis, tribus legionibus defendebatur.

6. *Luſitaniam.*] Luſitania nunc *Portugal* a Gallis, qui in illos portus appulerunt, regnumque ibi adepti ſunt.

habebat, legionibus omnem ulteriorem Hiſpaniam tueatur. His rebus conſtitutis, equites auxiliaque toti Luſitaniæ a Petreio, [1] Celtiberis, [2] Cantabris, barbariſque omnibus, qui ad Oceanum pertinent, ab Afranio imperantur. Quibus coactis, celeriter Petreius per Vettones ad Afranium pervenit. Conſtituunt communi conſilio, bellum ad [3] Ilerdam, propter ipſius loci opportunitatem, gerere. XXXIX. Erant, ut ſupra demonſtratum eſt, legiones Afranii III, Petreii II. [4] Præterea ſcutati citerioris provinciæ, & cetratæ ulterioris Hiſpaniæ cohortes circiter XXC, equitum utriuſque provinciæ circiter V millia. [5] Cæſar legiones in Hiſpaniam præmiſerat, ad VI millia auxilia peditum, equitum III millia, quæ omnibus ſuperioribus bellis habuerat, & parem ex Gallia numerum, quem ipſe paraverat, nominatim ex omnibus civitatibus, nobiliſſimo & fortiſſimo quoque evocato. Hinc optimi generis hominum ex Aquitanis [6] montaniſque, qui Galliam provinciam attingunt. Audierat Pompeium per [7] Mauritaniam cum

NOTÆ.

1. *Celtiberis.*] Celtiberos aliqui Caſtellæ veteri, plerique Valentiæ aſſignant, ſed male. Eorum fines ignorantur. Per eorum fines ferri dicuntur Tagus, Anas, Durius. Itaque fuerint Caſtellani novi. Livius lib. XXVIII. Celtiberiam dicit eſſe inter duo maria mediam. De iis Lucanus:

——— *profugique a gente vetuſta*
Gallorum, Celtæ miſcentes nomen Iberis.

Apud ipſos fuit Numantia.

2. *Cantabris.*] Cantabri qui ſint, docet Plinius lib. II. cap. IV. qui ſcribit Iberum ortum in Cantabris. Præterea Cantabricus dicitur Oceanus qui Gallæciam alluit, junguntur etiam Aſturibus. Cantabria itaque fuerit Gallæcia, Biſcaïa, & aliæ ultimæ provinciæ. Ultimi omnium domiti ſub Auguſto fuere a Romanis Cantabri.

3. *Ilerdam.*] Ilerda urbs notiſſima, hodie dicitur nonnihil mutato nomine *Lerida.* Juxta hanc Sicoris fluvius, ut ait Plinius, qui hodie dicitur, *la Segre*, hujus ſitus deſcribitur a Lucano lib. III.

4. *Præterea ſcutati, &c.*] Ulteriores tantum Hiſpani cetra ſunt uſi. Nam ut tradunt Polybius & T. Livius, Hiſpanorum & Gallorum ſcutum erat ſimile. Cetras etiam Britannis tribuit Tacitus. Erant illa ſcuta in cordis humani effigiem aliqua ex parte efformata. Satis dubia nobis ſunt inſtrumenta, quæ ex hominum pendent arbitrio, quæ vidiſſe præſtaret quam legiſſe. Clypeus tamen ex Virgilio rotundus erat, ſcutum vero oblongum. Scutorum vero multiformia fuere genera; ſunt enim quadrata [], ſunt & alia. Certe T. Livius noſtris ſimilia Samnitum deſcribit: *Scuta alterius exercitus auro, alterius argento celaverant, forma erat ſcuti ſummum latius, qua pectus atque humeri teguntur, faſtigio æquali, ad ſummum cuneatior mobilitatis cauſa.* Cetra vero ſcutum breve, ut ait Nonius. Tamen T. Livius majora fuiſſe ſcribit lib. XXI. *Siquidem Hiſpani ſine ulla mole in utres veſtimentis conjectis, ipſi cetris ſuperpoſitis incumbentes flumen transnatavere.* Quas cetras idem autor cum peltis confundit lib. XXVIII. *Pelta cetræ haud diſſimilis eſt.* Et lib. XXXI. *Cetratos quos peltaſtas vocant.* Virgilius vero lunatam fuiſſe peltam ſcribit:

Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis
Pentheſilea furens, &c.

Quid ſi Amazonum tales fuere peltæ, aliorum populorum, Hiſpanorum v. g. non item. Iſta enim omnia arbitrio hominum variantur. Conſentiunt tamen Nonio Iſidorus qui *ſcutum breviſſimum* dicit & Suidas πέλτη μικρὰ πίς ἐστιν ἀσπιδίσκη ἢ ῥοπή. *Parvus clypeolus & levis.*

5. *Cæſar legiones in Hiſpaniam præmiſerat.*] Legendum videtur: *Cæſar legiones in Hiſpaniam præmiſerat ad VI millia auxilia peditum*, ut ex ſequentibus judicatur.

6. *Montaniſque.*] Qui non alii ſunt quam Gebennæ montis incolæ, ſive Arverni ſint, ſive alii.

7. *Mauritaniam.*] De Mauritania ſupra dictum.

cum legionibus iter in Hiſpaniam facere, confeſtimque eſſe venturum, ſimul a tribunis mil. centurionibuſque mutuas pecunias ſumpſit. Has exercitui diſtribuit. Quo facto, duas res conſecutus eſt, [1] quod pignore animos centurionum devinxit, & largitione redemit militum voluntates. XL. Fabius finitimarum civitatum animos litteris nuntiiſque tentabat. In Sicore flumine pontes effecerat duos, inter ſe diſtantes millia paſſuum IV. His pontibus pabulatum mittebat: quod ea, quæ citra flumen fuerant, ſuperioribus diebus conſumpſerat. Hoc idem fere atque eadem de cauſſa Pompeiani exercitus duces faciebant; crebroque inter ſe equeſtribus præliis contendebant. Huc cum quotidiana conſuetudine [congreſſæ] pabulatoribus præſidio [proprio] legiones Fabianæ II flumen tranſiſſent; impedimentaque & omnis equitatus ſequeretur; [2] ſubito, vi jumentorum, & aquæ magnitudine, pons eſt interruptus, & reliqua multitudo equitum intercluſa. Quo cognito [a Petreio, & Afranio] [3] ex aggere atque cratibus, quæ flumine ferebantur, celeriter ponte Afranius, quem oppido caſtriſque conjunctum habebat, legiones IV equitatumque omnem transjecit, duabuſque Fabianis occurrit legionibus. Cujus adventu nuntiato, [4] L. Plancus, qui legionibus præerat, neceſſaria re coactus locum capit ſuperiorem; [5] diverſamque aciem in duas partes conſtituit; ne ab equitatu circumveniri poſſet. Ita, [6] congreſſus impari numero, magnos impetus legionum equitatuſque ſuſtinet. Commiſſo ab equitibus prælio, ſigna II legionum procul ab utriſque conſpiciuntur, quas C. Fabius ulteriore ponte ſubſidio noſtris miſerat, ſuſpicatus fore, id quod accidit, ut duces adverſariorum occaſione & beneficio fortunæ ad noſtros opprimendos

Notæ.

1. *Quod pignore animos centurionum devinxit.*] Præclarum ſtratagema. Timebant enim centuriones, ne ſi res male cederent Cæſari, non poſſet æs alienum diſſolvere; itaque toto animo in ejus partes ſuſtentandas & amplificandas incumbebant. Sic Eduardus III. Angliæ Rex, redemptis hoc modo voluntatibus Londinenſium, in urbem inductus, & Richardum adverſarium ſuum pepulit. Autor Cominius in ſua hiſtoria.

2. *Subito vi jumentorum.*] Oroſius legit, *ſubita vi ventorum.* Et ipſe Cæſar paulo poſt: *Pons qui fuerat tempeſtate interruptus pene erat refectus.* Dio item lib. XLI. idem ſcribit.

3. *Ex aggere atque cratibus.*] Agger hic perſpicue ſumitur pro lignis & ſublicis quibus ille pons conſtabat.

4. *L. Plancus, qui legionibus præerat.*] Planci a planitie pedum dicti, ut enim ait Feſtus, Plancæ tabulæ planæ, ob quam cauſam Planci appellantur, qui ſupra modum pedibus plani ſunt. Is eſt de quo Cæſar in v. lib. tamquam de legato mentionem facit, qui, occiſo Cælare, ſe cum Antonio & Lepido conjunxit, quique cum Lepido conſul fuit, quo tempore, ambo de Gallis aliquot rebellibus triumpharunt; quo in triumpho milites inter jocularia carmina, quibus currum triumphalem proſequuntur, hoc pronuntiabant, De Germanis, non de Gallis duo triumphant conſules, quia in triumvirali proſcriptione, uterque proprium fratrem proſcripſerat. Is Lugduni in Gallia conditor fuiſſe perhibetur. Quod credere prohibet vetus quædam inſcriptio Caietæ, quæ teſtatur illum colonias deduxiſſe Lugdunum & Rauricam.

5. *Diverſamque aciem in duas partes conſtituit.*] Fecit aciem ancipitem, ita ut utrinque eſſet hoſti oppoſita & adverſa.

6. *Congreſſus impari numero, &c.*] Dio teſtatur omnes illos fuiſſe interfectos, cum nemo poſſet eis ſuccurrere.

dos uterentur: quarum adventu prælium dirimitur, ac ſuas uterque legiones reducit in caſtra. XLI. Eo biduo Cæſar cum equitibus DCCCC, quos ibi præſidio reliquerat, in caſtra pervenit. Pons, qui fuerat tempeſtate interruptus, neque erat refectus, hunc noctu perfici juſſit. Ipſe, cognita locorum natura, ponti caſtriſque præſidio VI cohortes reliquit, atque omnia impedimenta: & poſtero die omnibus copiis, triplici inſtructa acie, [1] ad Ilerdam proficiſcitur, & ſub caſtris Afranii conſtitit: & ibi paullisper ſub armis moratus, facit æquo loco pugnandi poteſtatem. Poteſtate facta, Afranius copias educit, & in medio colle ſub caſtris conſtitit. Cæſar, ubi cognovit per Afranium ſtare, quo minus prælio dimicaretur, ab infimis radicibus montis, intermiſſis circiter paſſibus CD, caſtra facere conſtituit: &, ne in opere faciendo milites repentino hoſtium incurſu exterrerentur, atque opere prohiberentur, vallo muniri vetuit, quod eminere, & procul videri neceſſe erat. Sed a fronte contra hoſtem pedum XV foſſam fieri juſſit. Prima, & ſecunda acies in armis, ut ab initio conſtituta erat, permanebat. Poſt hos opus in occulto acies tertia faciebat. Sic omne prius eſt perfectum, quam intelligeretur ab Afranio caſtra muniri. Sub veſperum Cæſar intra hanc foſſam legiones reducit, atque ibi ſub armis proxima nocte conquieſcit. XLII. Poſtero die omnem exercitum intra foſſam continet: &, quod [2] longius erat agger petendus, in præſentia ſimilem rationem operis inſtituit: ſingulaque latera caſtrorum ſingulis attribuit legionibus munienda: foſſaſque ad eandem magnitudinem perfici jubet. Reliquas legiones in armis expeditas contra hoſtem conſtituit. Afranius Petreiuſque, terrendi cauſſa, atque operis impediendi, copias ſuas ad infimas montis radices producunt, & prælio laceſſunt. Neque idcirco Cæſar opus intermittit, confiſus præſidio legionum III, & munitione foſſæ. Illi non diu commorati, nec longius ab infimo colle progreſſi copias in caſtra reducunt. III die Cæſar vallo caſtra communit: reliquas cohortes, quas in ſuperioribus caſtris reliquerat, impedimentaque ad ſe transduci jubet. XLIII. Erat inter oppidum Ilerdam, & proximum collem, ubi caſtra Petreius atque Afranius habebant, [3] planitia circiter paſſuum CCC, atque in hoc fere medio ſpatio tumulus erat paullo editior: quem ſi occupaſſet Cæſar, & communiſſet, ab oppido,

NOTÆ.

1. *Ad Ilerdam proficiſcitur.*] De qua ſupra dictum, cujus ſitum ſic deſcribit Lucanus:

Colle tumet modico, lenique excrevit in altum
Pingue ſolum tumulo, ſuper hunc fundata vetuſta
Surgit Ilerda manu, placidis prælabitur undis
Heſperios inter Sicoris non ultimus amnes,
Saxeus ingenti quem pons amplectitur arcu,
Hibernas paſſurus aquas. ——
Nunc *Lerida.*

2. *Longius erat agger petendus.*] Aggeris nomine materiam, vimina & falces intelligit virgultorum.

3. *Planitia.*] Planitia antiquis ſcribebatur pro planities. Ita mollitia pro mollities. Sicque legitur in antiqua interpretatione quæ eſt reperta Romæ in porta Capena: *S. P. Q. R. clivum Martis pecunia publica in planitiam redigendum curavit.*

pido, & ponte, & commeatu omni quem in oppidum contulerant; se intercluſurum adverſarios confidebat. Hoc ſperans, legiones III ex caſtris educit: acieque in locis idoneis inſtructa, unius legionis [1] anteſignanos præcurrere atque occupare eum tumulum jubet. Qua re cognita, celeriter, quæ in ſtatione pro caſtris erant Afranii cohortes, breviore itinere ad eundem occupandum locum mittuntur. Contenditur prælio, &, quod prius in tumulum Afraniani venerant, noſtri repelluntur, atque, aliis ſummiſſis ſubſidiis, terga vertere, ſeque ad ſigna legionum recipere coguntur. XLIV. Genus erat pugnæ militum illorum, ut magno impetu primo procurrerent, audacter locum caperent, ordines ſuos non magnopere ſervarent, rari diſperſique pugnarent: ſi premerentur, pedem referre, & loco excedere non turpe exiſtimarent, cum Luſitanis, reliquiſque barbaris genere quodam pugnæ aſſuefacti: quod fere fit, quibus quiſque in locis miles inveteraverit, ut multum earum regionum conſuetudine moveatur. Hæc tamen ratio noſtros perturbat inſuetos hujus generis pugnæ. Circumiri enim ſeſe ab aperto latere, procurrentibus ſingulis, arbitrabantur: ipſi autem ſuos ordines ſervare, neque ab ſignis diſcedere, neque ſine gravi cauſſa eum locum, quem ceperant, dimitti cenſuerant oportere. Itaque, perturbatis, anteſignanis, legio, quæ in eo cornu conſtiterat, locum non tenuit; atque in proximum collem ſeſe recepit. XLV. Cæſar penè omni acie perterrita, quod præter opinionem conſuetudinemque acciderat, cohortatus ſuos, legionem IX ſubſidio ducit: hoſtem inſolenter atque acriter noſtros inſequentem ſupprimit, rurſuſque terga vertere, ſeque ad oppidum Ilerdam recipere, & ſub muro conſiſtere cogit. Sed IX legionis milites elati ſtudio, dum ſarcire acceptum detrimentum volunt, temere inſecuti fugientes, in locum iniquum progrediuntur, & ſub montem, in quo erat oppidum poſitum, ſuccedunt. Hinc ſe recipere quum vellent, rurſus illi ex loco ſuperiore noſtros premebant. Præruptus locus erat, utraque ex parte directus, ac tantum in latitudinem patebat, ut tres inſtructæ cohortes eum locum explerent, & neque ſubſidia a lateribus ſummitti, neque equites laborantibus uſui eſſe poſſent. Ab oppido autem declivis locus tenui faſtigio vergebat in longitudinem paſſuum circiter CD. Hac noſtris erat receptus; quod eo, incitati ſtudio, inconſultius proceſſerant. Hoc pugnabatur loco, & propter anguſtias iniquo, & quod ſub ipſis radicibus montis conſtiterant, ut nullum fruſtra telum in eos mitteretur: tamen virtute & patientia nitebantur, atque omnia vulnera ſuſtinebant. Augebantur illis copiæ; atque ex caſtris co-

NOTÆ.

1. *Anteſignanos.*] Ante ſigna vallum quoddam erat objectum militum, qui anteſignani propterea erant dicti. Modeſtus: *Ante ſigna & circa ſigna, nec non etiam in prima acie dimicantes, principes vocabantur, hoc eſt ordinarii, cæteriqui principales.* Haſtati vero ſic dicti, quod ante præcipua ſigna legionis eſſent, nempe ante Aquilam, quæ apud Triarios erat.

cohortes per oppidum crebro ſubmittebantur; ut integri defeſſis ſuccederent. Hoc idem Cæſar facere cogebatur: ut ſummiſſis in eundem locum cohortibus defeſſos reciperet. XLVI. Hoc quum eſſet modo pugnatum continenter horis V, noſtrique gravius a multitudine premerentur; conſumptis omnibus telis, gladiis diſtrictis, impetum adverſus montem in cohortes faciunt; pauciſque dejectis, reliquos ſeſe convertere cogunt. Summotis ſub murum cohortibus, ac nonnulla parte propter terrorem in oppidum compulſis, facilis eſt noſtris receptus datus. Equitatus autem noſter ab utroque latere, etſi dejectis aut inferioribus locis conſtiterat, tamen in ſummum jugum virtute connititur, atque inter duas acies perequitans, commodiorem ac tutiorem noſtris receptum dat. Ita vario certamine pugnatum eſt. Noſtri in primo congreſſu circiter LXX ceciderunt, in his Q. Fulginius [1] ex primo haſtato legionis XIV, qui propter eximiam virtutem, ex inferioribus ordinibus in eum locum pervenerat. Vulnerantur amplius DC. Ex Afranianis interficiuntur T. Cæcilius, primi pili centurio, &, præter eum, centuriones IV, milites amplius CC. XLVII. Sed hæc ejus diei præfertur opinio, ut ſe utrique ſuperiores diſceſſiſſe exiſtimarent: Afraniani, quod, quum eſſe omnium judicio inferiores viderentur, cominus tam diu ſteriſſent, & noſtrorum impetum ſuſtinuiſſent, & initio locum tumulumque tenuiſſent, quæ cauſſa pugnandi fuerat; & noſtros primo congreſſu terga vertere coëgiſſent: noſtri autem, quod iniquo loco, atque impari congreſſi numero, V horis prælium ſuſtinuiſſent, quod montem gladiis diſtrictis adſcendiſſent, quod ex loco ſuperiore terga vertere adverſarios coëgiſſent, atque in oppidum compuliſſent. Illi eum tumulum, pro quo pugnatum eſt, magnis operibus munierunt; præſidiumque ibi poſuerunt. XLVIII. Accidit etiam repentinum incommodum biduo, quo hæc geſta ſunt. Tanta enim [2] tempeſtas cooritur, ut numquam illis locis majores aquas fuiſſe conſtaret. Tum autem ex omnibus montibus nives proluit, ac ſummas ripas fluminis ſuperavit; ponteſque ambos, quos C. Fabius fecerat, uno die interrupit. Quæ res magnas difficultates exercitui Cæſaris attulit. [3] Caſtra enim, ut ſupra demonſtratum eſt, quum eſſent inter flumina duo, Sicorim, & Cingam, ſpatio millium XXX,

Q

NOTÆ.

1. *Ex primo haſtato.*] Lipſius ſuſpicatur eſſe mendum, & eſſe legendum, *Q. Fulginius centurio primi haſtati*, cauſamque corruptioni dediſſe notam ~ qua vulgo ſcribuntur centuriones, & curvari in modum vitei flagelli. Nam vitis inſigne centurionum. Id in X litteram & præpoſitionem EX tranſiiſſe non novum. Habet de illo Vegetius hæc verba: *Primus haſtatus duas centurias, id eſt, ducentos milites ducebat in acie ſecunda, quem nunc ducenarium vocant.* Haſtati porro dicti, quod primo haſtis pugnarent, ſed mutata pugnandi ratione, manſit nomen. Pilis enim & gladiis pugnabant. Illi haſtati adoleſcentes erant, ut principes, viri, aut viris proximi, triarii vero grandes & maturi, quibus tribus ordinibus conſtabant ſingulæ cohortes.

2. *Tempeſtas.*] Liquatis ſole nivibus.

3. *Caſtra enim, ut ſupra demonſtratum eſt, quum eſſent inter flumina duo Sicorim & Cingam.*] Aut Cæſar non meminerit, aut ea pars libri nobis perierit; Cingæ enim fluvii nulla hactenus facta eſt mentio, qui in Iberum influit, dicitur *Cinga*. Sicoris, *la Segre*.

XXX, neutrum horum transiri poterat, necessarioque omnes his angustiis continebantur, neque civitates, quæ ad Cæsaris amicitiam accesserant, frumentum supportare; neque ii, qui pabulatum longius progressi erant, intercluſi fluminibus, reverti; neque maximi comitatus, qui ex Italia Galliaque veniebant, in castra pervenire poterant. Tempus autem erat anni difficillimum, quo neque frumenta in herbis erant, neque multum a maturitate aberant: ac civitates exinanitæ, quod Afranius pene omne frumentum ante Cæsaris adventum Ilerdam convexerat; reliqui si quid fuerat, Cæsar superioribus diebus consumpserat: pecora, quod secundum poterat esse inopiæ subsidium, propter bellum finitimæ civitates longius removerant: qui erant pabulandi aut frumentandi causſa progressi, hos levis armaturæ Lusitani, peritique earum regionum cetrati citerioris Hispaniæ consectabantur, quibus erat proclive transnare flumen; quod consuetudo eorum omnium est, [1] ut sine utribus ad exercitum non eant. XLIX. At exercitus Afranii omnium rerum abundabat copia. Multum erat frumentum provisum & convectum superioribus temporibus: multum ex omni provincia comportabatur: magna copia pabuli suppetebat. Harum rerum omnium facultates sine ullo periculo pons Ilerdæ præbebat, & loca trans flumen integra, quo omnino Cæsar adire non poterat. L. Eæ permanserunt aquæ dies complures. Conatus est Cæsar reficere pontes. Sed nec magnitudo fluminis permittebat; neque ad ripam dispositæ cohortes adversariorum perfici patiebantur: quod illis prohibere erat facile, tum ipsius fluminis natura, atque aquæ magnitudine, tum quod ex totis ripis in unum atque angustum locum tela jaciebantur: atque erat difficile, eodem tempore rapidissimo flumine opera perficere, & tela vitare. LI. Nuntiatur Afranio, magnos comitatus, qui iter habebant ad Cæsarem, ad flumen constitisse. Venerant eo sagittarii ex Ruthenis; equites ex Gallia cum multis carris magnisque impedimentis, ut fert Gallica consuetudo. Erant præterea cujusque generis hominum millia circiter VI, cum servis liberisque. Sed nullus ordo, nullum imperium certum, quum suo quisque consilio uteretur, [2] atque omnes sine timore iter facerent, usi superiorum temporum atque itinerum licentia. Erant complures honesti adolescentes, senatorum filii, & equestris ordinis: erant legationes civitatum; erant legati Cæsaris. Hos omnes flumina continebant. Ad hos opprimendos cum omni equitatu, tribusque legionibus, Afranius de nocte proficiscitur, imprudentesque antemissis equitibus

NOTÆ.

1. *Ut sine utribus, &c.*] Quamvis esset pons, id tamen a Cæsare commemoratur, quia erant hoc modo longe ad sequendos hostes ipsi paratiores, non quæsito ponte per circuitum. Utres porro illi inflati sustinebant natantium corpora. Livius decad. III. lib. III. *Hispani sine ulla mora in utres vestimenti conjecti, ipsi cetris suppositis incumbentes flumen transnatavere.* Item *Hispanos inflati transvexerint utres.*

2. *Atque omnes, &c.*] Cum nondum esset hostis propinquus, liberiusque iter facerent.

bus aggreditur. Celeriter tamen ſeſe Galli equites expediunt, prælium-que committunt. Hi, dum pari certamine res geri potuit, magnum hoſtium numerum pauci ſuſtinuere; ſed, ubi ſigna legionum appropinquare cœperunt, paucis amiſſis ſeſe in montes proximos conferunt. Hoc pugnæ tempus magnum attulit noſtris ad ſalutem momentum. Nacti enim ſpatium, ſe in loca ſuperiora receperunt. Deſiderati ſunt eo die ſagittarii circiter CC, equites pauci. Calonum atque impedimentorum non magnus numerus. LII. His tamen omnibus annona crevit; quæ fere res inopia non ſolum præſentis, ſed etiam futuri temporis timore ingraveſcere conſuevit. [1] Jamque ad denarios L in ſingulos modios annona pervenerat, & militum vires inopia frumenti diminuerat, atque incommoda in dies augebantur: & tam paucis diebus magna erat rerum facta commutatio, ac ſe fortuna inclinaverat, ut noſtri magna inopia neceſſariarum rerum conflictarentur; illi omnibus abundarent rebus, ſuperioreſque haberentur. Cæſar iis civitatibus, quæ ad ejus amicitiam acceſſerant, quo minor erat frumenti copia, pecus imperabat; calones ad longinquiores civitates dimittebat. Ipſe præſentem inopiam, quibus poterat ſubſidiis, tutabatur. LIII. Hæc Afranius Petreiuſque, & eorum amici, pleniora etiam atque uberiora Romam ad ſuos perſcribebant. Multa rumor fingebat: ut pene bellum confectum videretur. Quibus litteris nuntiiſque Romam perlatis, [2] magni domum concurſus ad Afranium, magnæ gratulationes fiebant, multi ex Italia ad Cn. Pompeium proficiſcebantur; [3] alii, ut principes talem nuntium attuliſſe; alii, ne eventum belli exſpectaſſe, aut ex omnibus noviſſimi veniſſe viderentur. LIV. Quum in his anguſtiis res eſſet; atque omnes viæ ab Afranianis militibus equitibuſque obſiderentur; nec pontes perfici poſſent: [4] imperat militibus Cæſar, ut naves faciant, cujus generis eum ſuperioribus annis uſus Britanniæ docuerat. Carinæ primum

ac

NOTÆ.

1. *Jamque ad denarios L in ſingulos modios annona pervenerat.*] Modius quod menſuræ genus fuerit, accurate exacteque ſciri non poteſt. Ad noſtrum tamen *boiſſeau* accedere ex multis fit veriſimile: quorum pauca delibare licet. Columella dicit bobus aratoriis plerumque ſingulis ſufficere ſingulos modios glandis & paleæ ad ſatietatem datæ, qui modus adhuc ſufficere ſolet. Præterea ait Plinius lib. XVIII. cap. VII. *In tranſpadana Italia ſcio vicenas quinas libras modios pendere.* Paulo ſupra dicit, farre eſſe ponderoſius triticum. Porro libra Romana XII tantum habebat uncias, non XVI ut noſtra. Itaque non plus ponderet noſter modius quam XX libras, quod pondus ſolet pendere noſter *boiſſeau*. Denarius Romanus valebat denos aſſes, id eſt V ſolidos noſtræ monetæ. Itaque pervenerat ad XV libras turonenſes noſtræ monetæ modius in illa caritate, cum apud Siculos in ſumma vilitate III denariis emeretur.

2. *Magni domum concurſus ad Afranium, &c.*] Ita Terent. in Eunucho: *Eamus ad me.*

3. *Alii, ut principes talem nuntium attuliſſe.*] Nuntius cum pro eo qui nuntiat, tum pro ea re quæ nuntiatur, ut docet Feſtus Pompeius, & poſt eum Laurentius Valla.

4. *Imperat militibus Cæſar, ut naves faciant.*] Sic id a Lucano deſcribitur:

Utque habuit ripas Sicoris, campoſque reliquit,
Primum cana ſalix madefacto vimine parvam
Texitur in puppim, caſoque induta juvenco
Vectoris patiens, tumidum ſuperemicat amnem.
Sic Venetus ſtagnante pado, fuſoque Britannus
Navigat Oceano, ſic cum tenet omnia Nilus,
Conſeritur bibula Memphitis charta papyro.

ac ſtatumina ex levi materia fiebant: reliquum corpus navium, viminibus contextum, coriis integebatur. Has perfectas carris junctis devehit noctu millia paſſuum a caſtris XXII: militeſque his navibus flumen tranſportat; continentemque ripæ collem improviſo occupat. Hunc celeriter, prius quam ab adverſariis ſentiatur, communit. Huc legionem poſtea tranſducit; atque ex utraque parte pontem inſtitutum perficit biduo. Ita comitatus, & qui frumenti cauſſa proceſſerant, tuto ad ſe recipit; & rem frumentariam expedire incipit. LV. Eodem die equitum magnam partem flumen tranſjecit: qui inopinantes pabulatores, & ſine ullo diſſipatos timore aggreſſi, quam maximum numerum jumentorum, atque hominum intercipiunt: cohortibuſque cetratis ſubſidio miſſis, ſcienter in duas partes ſeſe diſtribuunt; alii, ut prædæ ſubſidio ſint; alii, ut venientibus reſiſtant, atque eos propellant: unamque cohortem, quæ temere ante ceteras extra aciem procurrerat, ſecluſam a reliquis circumveniunt, atque interficiunt; incolumeſque cum magna præda eodem ponte in caſtra revertuntur. LVI. Dum hæc ad Ilerdam geruntur, Maſſilienſes uſi L. Domitii conſilio, naves longas expediunt numero XVII. [1] Quarum erant XI tectæ. Multa huc minora navigia addunt: ut ipſa multitudine noſtra claſſis terreatur: magnum numerum ſagittariorum, magnum Albicorum, de quibus ſupra demonſtratum eſt, imponunt: atque hos præmiis pollicitationibuſque incitant. Certas ſibi depoſcit naves Domitius, atque has colonis, paſtoribuſque, quos ſecum adduxerat, complet. Sic omnibus rebus inſtructa claſſe, magna fiducia ad noſtras naves procedunt, quibus præerat D. Brutus. [2] Hæ ad inſulam, quæ eſt contra Maſſiliam, ſtationes obtinebant. LVII. Erat multo inferior numero navium Brutus: ſed delectos ex omnibus legionibus fortiſſimos viros anteſignanos, centuriones Cæſar ei claſſi attribuerat, qui ſibi id muneris depoposcerant. Ii [3] manus ferreas atque harpagones paraverant; magnoque numero pilorum, tragularum,

NOTÆ.

Ubi videtur ejus generis navigia a Cæſare apud Britannos viſa fuiſſe; quamvis ſuperioribus libris, ubi de Britannia ſcripſit, nihil de ipſis commemoravit.

1. *Quarum erant* XI *tecta.*] Quibus opponuntur apertæ, quæ cataſtromata non habebant, quibus tecti milites pugnarent. T. Livius lib. XXXVI. *Biduum in apparatu morati, tertio die centum navibus, quarum* LXX *tecta erant, cetera apertæ Phoceam petiverunt.* Item Hirtius in lib. de bello Alex. *Magnoque impetu quatuor ad eum conſtrata naves, & complures apertæ contenderunt.* Item Cæſar in principio libri ſequentis: *Naves piſcatorias contexerant, ut eſſent ab ictu telorum remiges tuti.*

2. *Hæ ad inſulam, &c.*] Unam de iis quæ dicuntur, *les Pomegues.*

3. *Manus ferreas atque harpagones.*] Unum idemque inſtrumentum cenſet Liv. lib. XXVI. & XXXVII. *Hoc modo ferreo quoque manus (harpagones vocant) quæ oppribus haſtium injicerent præparabantur.* Item lib. XXX. *Poſtremo aſſeres ferreo unco præfixi, (harpagones milites vocant) ex Punicis navibus injici in Romanas cœpti.* Plinius vero diverſa tela eſſe cenſet, qui lib. VII. cap. LVI. Anacharſim harpagones, manus autem ferreas Periclem inveniſſe memoriæ prodidit. Dion ſcribit harpagones celeriter mitti & retrahi ſolere, manum vero ferream cum pondere decidere, retinereque quodcumque fuerit amplexa. Frontinus lib. II. cap. III. manus ferreas inventas eſſe a Duillio teſtatur, apud Romanos ſcilicet, ſi verum eſt quod Plinius teſtatur, a Pericle fuiſ-

larum, reliquorumque telorum se instruxerant: ita, cognito hostium adventu, suas naves ex portu educunt, cum Massilienſibus confligunt. Pugnatum utrinque est fortissime, atque acerrime: neque multum [1] Albici nostris virtute cedebant, [2] homines asperi, & montani, exercitati in armis: atque ii modo digressi a Massilienſibus recentem eorum pollicitationem animis continebant; pastoresque indomiti, spe libertatis excitati, sub oculis domini suam probare operam studebant. LVIII. Ipsi Massilienses, & celeritate navium, & scientia gubernatorum confisi, nostros eludebant, impetusque eorum excipiebant: &, quoad licebat latiore spatio, producta longius acie, circumvenire nostros, aut pluribus navibus adoriri singulas, aut [3] remos transcurrentes detergere, si possent, contendebant: quum propius erat necessario ventum, ab scientia gubernatorum atque artificiis, ad virtutem montanorum confugiebant. Nostri, quod minus exercitatis remigibus, minusque peritis gubernatoribus utebantur; qui repente ex onerariis navibus erant producti, neque dum etiam vocabulis armamentorum cognitis; tum etiam gravitate & tarditate navium impediebantur. [4] Factæ enim subito ex humida materia, non eundem usum celeritatis habebant. Itaque dum locus cominus pugnandi daretur, æquo animo singulas binis navibus objiciebant. Atque injecta manu ferrea, & retenta utraque nave, diversi pugnabant, atque in hostium naves transcendebant; & magno numero Albicorum & pastorum interfecto, partem navium deprimunt; nonnullas cum hominibus capiunt, reliquas in portum compellunt. Eo die naves Massilienſium, cum iis, quæ sunt captæ, intereunt IX. LIX. Hoc Cæsari ad Ilerdam nuntiato, simul perfecto ponte, celeriter fortuna mutatur. Illi perterriti virtute equitum, minus libere, minus audacter vagabantur: alias non longo ab castris progressi spatio, ut celerem receptum haberent, angustius pabulabantur: alias, longiore circuitu, custodias stationesque equitum vitabant; aut aliquo accepto

NOTÆ.

fuisse inventas. Harpax vero & harpago, an sint diversa instrumenta, dubium est. Appianus certe harpaga dicit esse ab Agrippa excogitatum, cum Plinius inventum harpagonis Anacharsi tribuat.

1. *Albici.*] Illi Reii dicti sunt, & a cultu Apollinis, Apollinares, montesque Salyorum occupabant incolebantque, quæ a vicinis Massiliæ locis ad Cebennam propemodum pertinent. Eorum urbs dicitur a Plinio, *Alebece*, vel *Albece Riorum Apollinarium*, aliquando *Reium* & *Regium*, more recepto urbium, quæ nomen proprium, populi sui nomine commutavere, Gallice *Riez*.

2. *Homines asperi & montani.*] Vegetius lib. I. cap. III. *Numquam credo potuisse dubitari aptiorem armis rusticam plebem, quæ sub dio & labore nutritur, solis patiens, umbræ negligens, balnearum nescia, deliciarum ignara, simplicis animi, parvo contenta, duratis ad omnem laborum tolerantiam membris, cui gestare ferrum, fossam ducere, onus ferre consuetudo de rure est.*

3. *Remos transcurrentes detergere.*] Sic Latini & Livius, *destringere remos*. Polybius παρᾶξαι θραῦσαι, Appianus συντρῖψαι, Diodorus παραξῦσαι. Detergere porro ut Gallice dicitur, *nettoyer la tranchée*, id est, internecione delere quotquot in fossis sub aggeribus delitescentes urbem obsident.

4. *Factæ enim subito ex humida materia.*] Hoc est quod cavendum esse monet Vegetius lib. V. c. VI. *Ne continuo, ut dejecta fuerint trabes, secentur, vel statim ut secta fuerint, mit-*

accepto detrimento, aut procul equitatu viso, ex medio itinere, projectis sarcinis, fugiebant; postremo & plures intermittere dies, &, præter consuetudinem omnium, noctu constituerant pabulari. LX. Interim [1] Oscenses & [2] Calagurritani, qui erant cum Oscensibus contributi, mittunt ad eum legatos, seseque imperata facturos pollicentur. Hos [3] Tarraconenses, & [4] Jacetani, & [5] Ausetani, & paucis post diebus [6] Illurgavonenses, qui flumen Iberum attingunt, insequuntur. Petit ab his omnibus, ut se frumento juvent. Pollicentur, atque, omnibus undique conquisitis jumentis, in castra deportant. Transit etiam cohors Illurgavonensis ad eum, cognito civitatis consilio; & signa ex statione transfert. magna celeriter fit commutatio rerum. Perfecto ponte, magnis v civitatibus ad amicitiam adjunctis, expedita re frumentaria, exstinctis rumoribus de auxiliis legionum, quæ cum Pompeio per Mauritaniam venire dicebantur, multæ longinquiores civitates ab Afranio defciscunt, & Cæsaris amicitiam sequuntur. LXI. Quibus rebus perterritis animis adversariorum, Cæsar, ne semper magno circuitu per pontem equitatus esset mittendus, nactus idoneum locum, fossas pedum xxx in altitudinem complures facere instituit, quibus partem aliquam Sicoris averteret, vadumque in eo flumine efficeret. His pene effectis, magnum in timorem Afranius Petreiusque perveniunt, ne omnino frumento pabuloque intercluderentur; quod multum Cæsar equitatu valebat. Itaque constituunt ipsis locis excedere, & in Celtiberiam bellum transferre. Hinc consilio suffragabatur etiam illa res, quod ex duobus contrariis generibus, quæ superiore bello [7] cum L. Sertorio steterant, civitates victæ nomen atque imperium absentis timebant: quæ in amicitia manserant, Pompeii magnis affectæ beneficiis, eum diligebant: Cæsaris autem in barbaris erat nomen obscurius. Hinc magnos equitatus, magnaque auxilia exspectabant; & suis locis bellum in hiemem ducere cogitabant. Hoc inito consilio, toto flumine

Notæ.

mittantur in navem; siquidem & adhuc solidæ arbores, & jam divisæ per tabulas, duplices ad majorem siccitatem mercantur inducias, nam quæ virides compinguntur, cum nativum humorem exsudaverint, contrahuntur, & rimas faciunt latiores, quo nihil est periculosius navigantibus.

1. *Oscenses.*] Osca duplex, altera in Bætica, altera in Tarraconensi, de qua nunc agitur, clarissimorum Christianæ religionis martyrum Laurentii & Vincentii patria, nunc *Huesca.*

2. *Calagurritani.*] In Hispania citeriori, proxima Oscæ, alio nomine, *Fibularia*, nunc *Calahorra.*

3. *Tarraconenses.*] Tarraco urbs nobilis, unde dicta Hispania citerior, Tarraconensis. Pomponio Melæ dicitur maritimarum opulentissima, medio fere itinere inter Iberum fluvium & Barcinonem, quæ nunc urbs est Cathalauniæ caput.

4. *Jacetani.*] Jacetanorum oppidum dicitur *Java.*

5. *Ausetani.*] Ab Ausa oppido hodie *Vigue.* Ptolemæo *Authetani* dicuntur. *Hæ duo* oppida *Pyrenæi radice recedere dicuntur*, Plinio, quorum Episcopus nunc subditus Cæsar augustano Archiepiscopo.

6. *Illurgavonenses.*] Plinio dicitur regio Ilergaonum, sed ignorantur. Certe non longe ab Ibero flumine in citeriore Hispania.

7. *Cum L. Sertorio steterant.*] Sylla dictatore rerum potito, Sertorius Marianarum partium in Hispaniam se recepit, ibique Romanos duces a Sylla missos magnis cladibus affe-

mine Ibero naves conquirere, & [1] Octogesam adduci jubent. Id erat oppidum positum ad Iberum, milliaque passuum a castris aberat XX. Ad eum locum fluminis, navibus junctis, pontem imperant fieri: legionesque II flumen Sicorim transducunt: castraque muniunt vallo pedum XII. LXII. Qua re per exploratores cognita, [2] summo labore militum Cæsar continuato diem noctemque opere in flumine avertendo, huc jam rem deduxerat, ut equites, etsi difficulter atque ægre fiebat, possent tamen atque auderent flumen transire; pedites vero tantummodo humeris ac summo pectore extare; & cum altitudine aquæ, tum etiam rapiditate fluminis ad transeundum non impedirentur. Sed tamen eodem fere tempore pons in Ibero prope effectus nuntiabatur; & in Sicori vadum reperiebatur. LXIII. Jam vero eo magis illi maturandum iter existimabant. Itaque II auxiliaribus cohortibus Ilerdæ præsidio relictis, omnibus copiis Sicorim transeunt, & cum II legionibus, quas superioribus diebus transduxerant, castra conjungunt. Relinquebatur Cæsari nihil, nisi uti equitatu agmen adversariorum male haberet & carperet. Pons enim ipsius magnum circuitum habebat; ut multo breviore itinere illi ad [3] Iberum pervenire possent. Equites ab eo missi flumen transeunt; & quum de tertia vigilia Petreius atque Afranius castra movissent, repente sese ad novissimum agmen ostendunt; &, magna multitudine circumfusa, morari atque iter impedire incipiunt. LXIV. Prima luce ex superioribus locis, quæ Cæsaris castris erant conjuncta, cernebatur equitatus nostri prælio novissimos illorum premi vehementer, ac nonnunquam sustinere extremum agmen, atque interrumpi: alias inferri signa, & universarum cohortium impetu nostros propelli, deinde rursus conversos insequi: totis vero castris milites circulari, & dolere, hostem ex manibus dimitti, bellum necessario longius duci; centuriones tribunosque militum adire, atque obsecrare, ut per eos Cæsar certior fieret, ne labori suo, nec periculo parceret: paratos esse, sese posse & audere ea transire flumen, qua transductus esset equitatus. Quorum studio & vocibus excitatus Cæsar, etsi timebat tantæ magni-

NOTÆ.

affecit, tandem per insidias a Perpenna occisus est, *magna vir, sed calamitosa virtutis*, ut ait Florus.

1. *Octogesam.*] Octogesa ignoratur, alii dicunt esse *Hitona*, alii *Mequinense*, alii *Flix*, alii *Satron*.

2. *Summo labore militum, &c.*] Hoc fecit imitatus Cyrum, qui Gyndem fluvium, secundæ post Euphratem magnitudinis, ut ait Orosius, dolore amissi unius de equis qui trahere regium currum solebant, juravit eo se redacturum, ut transiri calcarique a feminis posset. Nec requievit donec in trecentos & sexaginta rivos dispergeret, & siccum relinqueret, in diversum fluentibus aquis. Seneca lib. de ira III. Item Herodotus lib. I. Quod nec omisit Vegetius lib. III. cap. VII. *Cum altior fluctus nec equitem nec peditem patitur, si per plana decurrat, ductis multifariam spargitur fossis, divisusque facile transitur.*

3. *Iberum.*] Iberus de quo supra & infra commemoratur, est nobilis fluvius Hispaniæ, de quo sic Plinius lib. II. *Iberus amnis navigabilis commercio dives, ortus in Cantabria haud procul oppido Juliobrica* CDL *millia passuum fluens, navium per* CCIX *millia a Varia oppido capax, quem propter universam Hispaniam Graci appellavere Iberiam.*

magnitudinis flumini exercitum objicere, conandum tamen atque experiendum judicat. Itaque infirmiores milites [1] ex omnibus centuriis deligi jubet, quorum aut animus aut vires videbantur sustinere non posse. Hos cum legione una præsidio castris relinquit, reliquas legiones expeditas educit: [2] magnoque numero jumentorum in flumine supra atque infra constituto, transducit exercitum. Pauci ex his militibus vi fluminis abrepti ab equitatu excipiuntur ac sublevantur, interiit tamen nemo. Transducto incolumi exercitu, copias instruit; triplicemque aciem ducere incipit. Ac tantum fuit in militibus studium, ut, millium VI adito circuitu, magnaque ad vadum fluminis mora interposita, eos qui de tertia vigilia exissent, ante horam diei IX consequerentur. LXV. Quos ubi Afranius procul [visos] cum Petreio conspexit, nova re perterritus, locis superioribus consistit, aciemque instruit. Cæsar in campis exercitum reficit; ne defessum prælio objiciat. Rursus conantes progredi insequitur & moratur. Illi necessario maturius, quam constituerant, castra ponunt. Suberant enim montes, atque a millibus passuum V itinera difficilia atque angusta excipiebant. Hos intra montes se recipiebant, ut equitatum effugerent Cæsaris; præsidiisque in angustiis collocatis, exercitum itinere prohiberent; ipsi sine periculo ac timore Iberum copias transducerent. Quod fuit illis conandum, atque omni ratione efficiendum: sed totius diei pugna atque itineris labore defessi, rem in posterum diem distulerunt. LXVI. Cæsar quoque in proximo colle castra ponit. Media circiter nocte iis, qui adaquandi caussa longius a castris processerant, ab equitibus correptis, fit ab his certior Cæsar, duces adversariorum silentio copias castris educere. Quo cognito, signum dari jubet, & [3] vasa militari more conclamari. Illi exaudito clamore veriti, ne noctu impediti sub onere confligere cogerentur, aut ne ab equitatu Cæsaris in angustiis tenerentur, iter supprimunt, copiasque in castris continent. Postero die Petreius cum paucis equitibus occulte ad exploranda loca proficiscitur. Hoc idem fit ex castris Cæsaris. [4] Mittitur L. Decidius Saxa cum paucis, qui loci naturam perspiciat. Uterque idem suis renuntiat, V millia passuum proxima

NOTÆ.

1. *Ex omnibus centuriis, &c.*] De centuriis sic habet Varro: *Centuria quæ sub centurione sunt, quarum centenarius justus numerus.* Festus: *Centuria in re militari centum homines.* Quamquam ille numerus sequentibus temporibus non semel mutatus fuisse videtur.

2. *Magnoque numero jumentorum in flumine.*] Sic Annibal, teste Livio, per superiora Padi vada exercitum traducens, elephantorum ordinem opposuit ad impetum fluminis sustinendum.

3. *Vasa militari more conclamari.*] Mos erat, ut castra moturi clamore monerentur suas sarcinas colligere, quod vocabant vasa colligere & vasa conclamare, & simpliciter conclamare. Frontinus porro lib. 1. Cæsaris factum stratagematis annumerat.

4. *Mittitur L. Decidius Saxa.*] Vt pote qui in Celtiberia natus fuerat. Hic beneficio Cæsaris tribunus pl. factus, & altero bello civili Antonii legatus, in Macedoniam cum Norbano transiit, qua occupata apud Philippos castra posuit. De hoc Cicero in XII. Philippica: item in VIII. *Saxam vero Decidium præterius qui possum hominem deductum ex ultimis gentibus, ut eum tribunum pl. videremus, quem*

ma intercedere itineris campestris: inde excipere loca aspera & montuosa. Qui prior has angustias occupaverit, ab hoc hostem prohiberi nihil esse negotii. LXVII. Disputatur in concilio a Petreio & Afranio, & tempus profectionis quæritur. Plerique censebant, ut noctu iter facerent: posse prius ad angustias veniri, quam sentirentur. Alii, quod pridie noctu conclamatum esset in castris Cæsaris, argumenti sumebant loco, non posse clam exiri, circumfundi noctu equitatum Cæsaris, atque omnia loca atque itinera obsideri: nocturnaque prælia esse vitanda, quod perterritus miles in civili dissensione timori magis quam religioni consulere consueverit: at lucem multum per se pudorem omnium oculis, multum etiam tribunorum mil. & centurionum præsentiam afferre, quibus rebus coërceri milites, & in officio contineri soleant. Quare omni ratione esse interdiu perrumpendum. Etsi aliquo accepto detrimento; tamen; summa exercitus salva, locum quem petant capi posse. Hæc vicit in concilio sententia; & prima luce postridie constituunt proficisci. LXVIII. Cæsar, exploratis regionibus [1] albente cælo, omnes copias castris educit; magnoque circuitu, nullo certo itinere exercitum ducit. Namque itinera, quæ ad Iberum atque Octogesam pertinebant, castris hostium oppositis tenebantur. Ipsi erant transcendendæ valles maximæ ac difficillimæ: saxa multis locis prærupta iter impediebant; ut arma per manus necessario transderentur, militesque inermes, sublevatique alii ab aliis, magnam partem itineris conficerent. Sed hunc laborem recusabat nemo, quod eum omnium laborum finem fore existimabant, si hostem Ibero intercludere, & frumento prohibere potuissent. LXIX. Ac primo Afraniani milites, visendi caussa, læti ex castris procurrebant, contumeliosisque vocibus prosequebantur, necessarii victus inopia coactos fugere, atque ad Ilerdam reverti. Erat enim iter a proposito diversum; contrariamque in partem iri videbatur. Duces vero eorum suum consilium laudibus ferebant, quod se castris tenuissent: multumque eorum opinionem adjuvabat, quod sine jumentis impedimentisque ad iter profectos videbant; ut non posse diutius inopiam sustinere confiderent. Sed, ubi paullatim retorqueri agmen ad dextram conspexerunt; jamque primos superare regionem castrorum animadverterunt; nemo erat adeo tardus, aut fugiens laboris, quin statim castris exeundum, atque occurrendum putaret. Conclamatur ad arma; atque omnes copiæ, paucis præsidio relictis cohortibus, exeunt, rectoque ad Iberum itinere contendunt. LXX. Erat in celeritate omne positum certamen, utri prius angustias montesque occuparent; sed exercitum Cæsaris viarum difficultates tardabant; Afranii copias equitatus Cæsaris insequens morabatur. Res tamen ab Afranianis huc erat necessario deducta,

NOTÆ.

quem civem numquam videramus. Extincto enim Cæsare adhæsit Antonio, ut videtur in epitome Livii lib. CXXVII.

1. *Albente cælo.*] Virgil. lib. IV. Æneid.
——— *ut primum albescere lucem*
Vidit, ———

ducta, ut, si priores, montes quos petebant, attigissent, ipsi periculum vitarent, impedimenta totius exercitus, cohortesque in castris relictas servare non possent, quibus interclusis exercitu Cæsaris, auxilium ferri nulla ratione poterat. Confecit prior iter Cæsar; atque ex magnis rupibus nactus planiciem, in hac contra hostem aciem instruit. Afranius, quum ab equitatu noviſſimum agmen premeretur, & ante se hostem videret, collem quemdam nactus, ibi constitit. Ex eo loco IV cetratorum cohortes in montem, qui erat in conspectu omnium excelsissimus, mittit. Hunc magno cursu concitatos jubet occupare eo consilio, uti ipse eodem omnibus copiis contenderet, &, mutato itinere, jugis Octogesam perveniret. Hunc quum obliquo itinere cetrati peterent, conspicatus equitatus Cæsaris, in cohortes impetum facit: nec minimam partem temporis equitum vim cetrati sustinere potuerunt; omnesque ab his circumventi, in conspectu utriusque exercitus interficiuntur. LXXI. Erat occasio bene gerendæ rei. Neque vero id Cæsarem fugiebat, tanto sub oculis accepto detrimento, perterritum exercitum sustinere non posse, præsertim circumdatum undique equitatu, quum in loco æquo atque aperto confligeretur. Idque ex omnibus partibus ab eo flagitabatur. Concurrebant legati, centuriones, tribunique mil. ne dubitaret prælium committere: omnium esse militum paratissimos animos: Afranianos contra multis rebus sui timoris signa misisse; quod suis non subvenissent; quod de colle non decederent; quod vix equitum incursus sustinerent; collatisque in unum locum signis, conferti neque ordines neque signa servarent. Quod si iniquitatem loci timeret, datum iri tamen aliquo loco pugnandi facultatem; quod certe inde decedendum esset Afranio, nec sine aqua permanere posset. LXXII. [1] Cæsar in eam spem venerat, se sine pugna & sine vulnere suorum rem conficere posse; quod re frumentaria adversarios intercluisset. [2] Cur, etiam secundo prælio, aliquos ex suis amitteret? Cur vulnerari pateretur optime meritos de se milites? Cur denique fortunam periclitaretur? Præsertim quum non minus esset imperatoris, consilio superare, quam gladio. Movebatur etiam misericordia civium, quos interficiendos videbat; quibus salvis atque incolumibus rem obtinere malebat. Hoc consilium Cæsaris a plerisque non probabatur. Milites vero palam inter se loquebantur; quoniam talis occasio victoriæ dimitteretur, etiam quum vellet Cæsar, sese non esse pugnaturos. Ille in sua sententia perseverat; & paul-

NOTÆ.

1. *Cæsar in eam spem venerat, &c.*] Cæsar solitus erat dicere, ut refert Frontinus lib. IV. stratagem. cap. VII. idem esse sibi consilium adversus hostem quod plerisque medicis contra vitia corporum, fame potius quam ferro superandi. Sed & idem Frontinus consilium Cæsaris explicat, quod fame exasperatos veritus sit hostes ad prælium vocare, cum ipsi eum ad prælium vocarent. Vide ibi.

2. *Cur etiam secundo prælio, &c.*] Sic Seneca in epist. *Alieno sanguini tamquam suo parcant, sciantque hominis non esse homine prodige utendum*, cive præsertim, quem unum servare præstat, quam mille hostes occidere, ut aiebat Antoninus Pius.

& paullum ex eo loco digreditur, ut timorem adversariis minuat. Petreius atque Afranius, oblata facultate, in castra sese referunt. Cæsar præsidiis montibus dispositis, omni ad Iberum intercluso itinere, quam proxime potest hostium castris castra communit. LXXIII. Postero die duces adversariorum perturbati, quod omnem rei frumentariæ fluminisque Iberi spem amiserant, de reliquis rebus consultabant. Erat unum iter, Ilerdam si reverti vellent; alterum, si Tarraconem peterent. Hæc consiliantibus eis, nuntiatur, aquatores ab equitatu premi nostro: qua re cognita, crebras stationes disponunt equitum, & [1] cohortium alariarum; legionariasque interjiciunt cohortes; vallumque ex castris ad aquam ducere incipiunt; ut intra munitionem & sine timore & sine stationibus aquari possent. Id opus inter se Petreius atque Afranius partiuntur: ipsique, perficiendi operis caussa, longius progrediuntur. LXXIV. [2] Quorum discessu liberam nacti milites colloquiorum facultatem, vulgo procedunt: & quem plerisque in castris notum aut municipem habebat, conquirit, atque vocat. Primum agunt gratias omnes omnibus, quod sibi perterritis pridie pepercissent: eorum se beneficio vivere: dein de imperatoris fide quærunt, rectene se illi sint commissuri; &, quod non ab initio fecerint, [3] armaque cum hominibus necessariis & consanguineis contulerint, conqueruntur. His provocati sermonibus, fidem ab imperatore de Petreii & Afranii vita petunt; ne quod in se scelus concepisse neu suos prodidisse videantur. Quibus confirmatis rebus, se statim signa translaturos confirmant; legatosque de pace [4] primorum ordinum centuriones ad Cæsarem mittunt. Interim alii suos in castra, invitandi caussa, adducunt; alii ab suis abducuntur; adeo, ut una castra jam facta ex binis viderentur. Complureſque tribuni militum. & centuriones ad Cæsarem veniunt, seque ei commendant. Hoc idem fit à principibus Hispaniæ, quos illi evocaverant, & secum in castris habebant obsidum loco. Ii suos notos hospitesque quærebant, per quem quisque eorum aditum commendationis haberet ad Cæsarem.

Afra-

NOTÆ.

1. *Cohortium alariarum.*] Cum hic opponat alarias cohortes legionariis, verisimile est illas fuisse ex auxiliaribus.

2. *Quorum discessu.*] Appianus aliter rem narrat, nempe contendisse in ulteriorem Hispaniam Afranium & Petreium, præoccupasse autem Cæsarem itinera, & quamdam Afranianorum partem ad locum castris idoneum capiendum præmissam, a Cæsarianis in itinere fuisse circumventam, sublatisque in capita scutis deditionem significasse. Sed Cæsari Lucanoque major quam Græco illi scriptori fides.

3. *Armaque cum hominibus necessariis, &c.*] Quod sic Lucanus describit lib. VII.

——— *videre parentes*
Frontibus adversis, fraternaque cominus arma,
Cognatasque acies. ———

Itaque Dionysius Halicarn. lib. VI. Πολέμων πολιτικῶν, ὡς ἅπαντες ἴστασιν, κάκιστον χρῆμα ἐστὶν, ἐν ᾧ τὰ μὲν κεφαλαιώδη ἀτυχεῖ, τὰ δὲ κεφάλαια ἀδικεῖ, καὶ περιέστι τοῖς μὲν ὑπὸ τῆς φιλίας τῶν ἀπόλωλε, τοῖς δὲ τὰ φίλτατα διολέσας. *Nihil omnium confessione civili bello pejus, in quo victos sequitur miseria, victores impietas, & alteri a carissimis perimuntur, alteri perdunt carissimos.*

4. *Primorum ordinum centuriones.*] Hi erant centurio primi pili, primus princeps, primus hastatus.

Afranii etiam filius adoleſcens, de ſua & parentis ſui ſalute, cum Cæſare, per [1] Sulpitium legatum, agebat. Erant plena lætitia & gratulatione omnia; eorum, qui tanta pericula vitaſſe, & eorum, qui ſine vulnere tantas res confeciſſe videbantur: magnumque fructum ſuæ priſtinæ lenitatis omnium judicio Cæſar ferebat; conſiliumque ejus a cunctis probabatur. LXXV. Quibus rebus nuptiatis Afranio, ab inſtituto opere diſcedit, ſeque in caſtra recipit; ſic paratus, ut videbatur, ut, quicumque accidiſſet caſus, hunc quieto & æquo animo ferret. Petreius vero non deſerit ſeſe; [2] armat familiam. Cum hac, & prætoria cohorte cetratorum, barbariſque equitibus paucis, [3] beneficiariis ſuis, quos ſuæ cuſtodiæ cauſſa habere conſueverat, improviſo ad vallum advolat; colloquia militum interrumpit; noſtros repellit ab caſtris: [4] quos deprehendit, interficit. Reliqui coëunt inter ſe; & repentino periculo exterriti [5] ſiniſtras ſagis involvunt, gladioſque diſtringunt; atque ita ſe a cetratis equitibuſque defendunt, caſtrorum propinquitate confiſi, ſeque in caſtra recipiunt; & ab iis cohortibus, quæ erant in ſtatione ad portas, defenduntur. LXXVI. Quibus rebus confectis, flens Petreius manipulos circuit; militeſque appellat; nec ſe, neu Pompeium abſentem Imperatorem ſuum adverſariis ad ſupplicium tranſdant, obſecrat. Fit celeriter concurſus in prætorium. Poſtulat, ut jurent omnes, ſe exercitum duceſque non deſerturos, neque prodituros, neque ſibi ſeparatim a reliquis conſilium capturos. [6] Princeps in hæc verba jurat. Ipſe idem [7] jusjurandum adigit Afranium. Subſequuntur tribuni militum, centurioneſque. Centuriatim producti milites idem jurant: edicunt, penes quem quiſque ſit miles Cæſaris, ut producatur. Productos palam in prætorio interficiunt. Sed pleroſque ii, quos receperant, celant, noctuque per vallum emittunt. Sic terror oblatus a ducibus, crudelitas in ſupplicio, nova religio jurisjurandi, ſpem præſentis deditionis ſuſtulit, menteſque militum convertit, & rem ad priſtinam belli rationem redegit. LXXVII. Cæſar, qui milites adverſariorum in caſtra per tempus colloquii venerant, ſumma diligentia conquiri & remitti jubet. Sed ex numero tribunorum militum, centurionumque, nonnulli ſua voluntate apud eum remanſerunt:

Notæ.

1. *Per Sulpitium legatum.*] Is erat de quo ſit mentio libro III. de bello Gallico circa initium, de quo ſupra.

2. *Armat familiam.*] Cum ſervis arma tractare non liceret, vix poſſum adduci ut credam armatos eſſe famulos. Libertos potius crediderim, qui ſi non famuli, certe familiares erant, quorum magnus erat aliquando civibus R. numerus. Neceſſaria tamen aliquando re permoti, ſi præſertim erant gladiatores, aliquando famulos armabant.

3. *Beneficiariis ſuis.*] Beneficiarii dicti, quod beneficio tribunorum promoverentur; teſte Vegetio lib. II. cap. VII.

4. *Quos deprehendit, interficit.*] Addit Appianus eum nec peperciſſe uni de ſuis tribunis qui furentem cohibere conabatur.

5. *Siniſtras ſagis involvunt.*] Quia ſcuta non habebant, ad amicos ſe tranſiiſſe rati.

6. *Princeps in hæc verba jurat.*] Sermo eſt militaris. Feſtus: *Præjurationes facere dicuntur, qui ante alios conceptis verbis jurant, poſt quos in eadem verba jurantes, tantummodo dicunt, Idem in me.*

7. *Jusjurandum adigit.*] Sic loquuntur Latini pro *agunt ad jusjurandum*, id eſt, cogunt ju-

runt: quos ille poſtea magno honore habuit. Centuriones in ampliores ordines, equites Romanos in tribunitium reſtituit honorem. LXXVIII. Premebantur Afraniani pabulatione, aquabantur ægre. Frumenti copiam legionarii nonnullam habebant, quod dierum XXII ab Ilerda frumentum juſſi erant efferre: cetrati auxiliareſque nullam; quorum erant & facultates ad parandum exiguæ, & corpora inſueta ad onera portanda. Itaque magnus eorum quotidie numerus ad Cæſarem perfugiebat. In his erat anguſtiis res: ſed ex propoſitis conſiliis duobus explicitius videbatur Ilerdam reverti: quod ibi paullulum frumenti reliquerant. Ibi ſe reliquum conſilium explicaturos confidebant. Tarraco aberat longius: quo ſpatio plures rem poſſe caſus recipere intelligebant. Hoc probato conſilio, ex caſtris proficiſcuntur. Cæſar equitatu præmiſſo, qui noviſſimum agmen carperet atque impediret, ipſe cum legionibus ſubſequitur. Nullum intercedebat tempus, quin extremi cum equitibus præliarentur. LXXIX. Genus erat hoc pugnæ: Expeditæ cohortes noviſſimum agmen claudebant: plurieſque in locis campeſtribus ſubſiſtebant. Si mons erat adſcendendus, facile ipſa loci natura periculum repellebat: quod ex locis ſuperioribus, qui anteceſſerant, ſuos adſcendentes protegebant. Quum vallis aut locus declivis ſuberat, neque ii, qui anteceſſerant, morantibus opem ferre poterant; equites vero ex loco ſuperiore in adverſos tela conjiciebant. Tum magno erat in periculo res; tum inquirebant, ut, quum ejuſmodi eſſet locis appropinquatum, legionum ſigna conſiſtere juberent; magnoque impetu equitatum repellerent; eo ſummoto, repente incitato curſu ſeſe in valles univerſi demittere, atque ita tranſgreſſi rurſus in locis ſuperioribus conſiſtere. Nam tantum ab equitum ſuorum auxiliis aberant, quorum numerum habebant magnum, ut eos, ſuperioribus perterritos præliis, in medium reciperent agmen, ultroque eos tuerentur: quorum nulli ex itinere excedere licebat, quin ab equitatu Cæſaris exciperetur. LXXX. Tali dum pugnatur modo, lente ac paullatim proceditur; crebroque, ut ſint auxilio ſuis, ſubſiſtunt, ut tum accidit. Millia enim progreſſi IV, vehementiuſque peragitati ab equitatu, montem excelſum capiunt: ibique una a fronte contra hoſtem caſtra muniunt, neque jumentis onera deponunt. Ubi Cæſaris caſtra poſita, tabernaculaque conſtituta, & dimiſſos equites pabulandi cauſſa animadvertere; ſeſe ſubito proripiunt hora circiter VI ejuſdem diei; & ſpem nacti moræ diſceſſu noſtrorum equitum, iter facere incipiunt. Qua re animadverſa, Cæſar eductis legionibus ſubſequitur; præſidio impedimentis paucas cohortes relinquit: hora X ſubſequi pabulatores, equiteſque revocari jubet. Celeriter equitatus ad quotidianum itineris officium revertitur. Pugnatur acriter ad noviſſimum agmen, adeo,

NOTÆ.

jurare, Gallice, *faire preſter ſerment*. Exempla paſſim proſtant. Dicitur & *in jusjurandum adigere*, & *jurejurando adigere*. Livius lib. XLVIII. *Cenſores cauſas ſtipendii miſſorum cognoſcebant, & cujus nondum juſta cauſa miſſionis viſa eſſet, ita jusjurandum adigebant.*

adeo, ut pene terga convertant: complureſque milites, etiam nonnulli centuriones interficiuntur. Inſtabat agmen Cæſaris: atque univerſum imminebat. LXXXI. Tum vero neque ad explorandum idoneum locum caſtris, neque ad progrediendum data facultate, conſiſtunt neceſſario, & procul ab aqua, & natura iniquo loco caſtra ponunt. Sed iiſdem de cauſſis Cæſar, quæ ſupra ſunt demonſtratæ, prælio non laceſſit, & eo die tabernacula ſtatui paſſus non eſt; quo paratiores eſſent ad inſequendum omnes, ſive noctu, ſive interdiu erumperent. Illi animadverſo vitio caſtrorum, tota nocte munitiones proferunt, caſtraque caſtris convertunt. Hoc idem poſtero die a prima luce faciunt, totumque in ea re diem conſumunt. Sed, quantum opere proceſſerant, & caſtra protulerant, tanto aberant ab aqua longius; & præſenti malo aliis malis remedia dabantur. Prima nocte aquandi cauſſa nemo egreditur ex caſtris. Proximo die, præſidio in caſtris relicto, univerſas ad aquam copias educunt: pabulatum emittitur nemo. His eos ſupplices male haberi Cæſar, & neceſſariam ſubire deditionem, quam prælio decertare, malebat. Conatur tamen eos vallo foſſaque circumvenire; ut quam maxime repentinas eorum eruptiones demoretur: quo neceſſario deſcenſuros exiſtimabat. Ibi & inopia pabuli adducti, & quo eſſent ad iter expeditiores, omnia ſarcinaria jumenta interfici jubent. In his operibus, conſiliiſque, biduum conſumitur. LXXXII. Tertio die magna jam pars operis Cæſaris proceſſerat. Illi impediendæ rei cauſſa, hora circiter IIX ſigno dato, legiones educunt, aciemque ſub caſtris inſtruunt. Cæſar ab opere legiones revocat. equitatum omnem convenire jubet; aciem inſtruit. Contra opinionem enim militum, famamque omnium, videri prælium diffugiſſe, magnum detrimentum afferebat. [1] Sed eiſdem de cauſſis, quæ ſunt cognitæ, quo minus dimicare vellet, movebatur; atque hoc etiam magis, quod ſpatii brevitas, etiam in fugam conjectis adverſariis, non multum ad ſummam victoriæ juvare poterat. Non enim amplius pedum millibus II ab caſtris caſtra diſtabant. Hinc duas partes acies occupabant. Tertia vacabat, ad incurſum atque impetum militum relicta. Si prælium committeretur, propinquitas caſtrorum celerem ſuperatis ex fuga receptum dabat. Hac de cauſſa conſtituerat ſigna inferentibus reſiſtere, prior prælio non laceſſere. LXXXIII. [2] Acies erat Afraniana duplex, legio V, & III. In ſubſidiis locum alariæ cohortes obtinebant. Cæſaris triplex: ſed primam aciem quaternæ co-

NOTÆ.

1. *Sed eiſdem de cauſis quæ ſunt cognitæ.*] Frontinus lib. II. cap. I. ſcripſit Cæſarem continuiſſe ſuos, arbitratum alienum dimicationis tempus, quod adverſarios ira & deſperatio incenderat. Idem habet Lucanus.

2. *Acies erat Afraniana duplex, &c.*] Lipſius legit: *Acies erat Afraniana duplex legionum quinque, & in ſubſidiis locum alariæ cohortes tenebant.* Cujus orationis hæc eſt ſententia: Afranius duplicem aciem ſtruxit, prior fuit ex quinque legionibus diſtincta; altera ſubſidiaria e cohortibus alariis, ſeu ſociis Hiſpanis. Magnum enim horum numerum Afranius habebat, ita ut æquaret fere octo legiones, quibus certe alariis pro legionibus uſus eſt. Atque ita legere valde neceſſe. Nam quin-

cohortes [1] ex v legione tenebant. Has ſubſidiariæ ternæ, & rurſus aliæ totidem, ſuæ cujuſque legionis, ſubſequebantur. Sagittarii funditoreſque media continebantur acie. Equitatus latera cingebat. Tali inſtructa acie, tenere uterque propoſitum videbatur; Cæſar, ut niſi coactus, prælium non committeret; ille, ut opera Cæſaris impediret. Producitur tamen res, acieſque ad ſolis occaſum continentur. Inde utrique in caſtra diſcedunt. Poſtero die munitiones inſtitutas Cæſar parat perficere. Illi vadum fluminis Sicoris tentare, ſi tranſire poſſent. Qua re animadverſa Cæſar Germanos levis armaturæ, equitumque partem flumen tranſjicit, crebraſque in ripis cuſtodias diſponit. LXXXIV. Tandem, omnibus rebus obſeſſi, quartum jam diem ſine pabulo retentis jumentis, aquæ, lignorum, frumenti inopia, colloquium petunt; &, id ſi fieri poſſit, ſemoto a militibus loco. Ubi id a Cæſare negatum, &, palam ſi colloqui vellent, conceſſum eſt; datur obſidis loco Cæſari filius Afranii. Venitur in eum locum, quem Cæſar deligit. Audiente utroque exercitu, loquitur Afranius: Non eſſe aut ipſi, aut militibus ſuccenſendum, quod fidem erga Imperatorem ſuum Cn. Pompeium conſervare voluerint: ſed ſatis jam feciſſe officio, ſatiſque ſupplicii tuliſſe perpeſſos omnium rerum inopiam: nunc vero, [2] pene ut feminas circummunitos, prohiberi aqua, prohiberi ingreſſu: neque corpore dolorem, neque animo ignominiam ferre poſſe: itaque ſe victos confiteri: orare atque obſecrare, ſi quis locus miſericordiæ relinquatur, ne ad ultimum ſupplicium progredi neceſſe habeant. Hæc quam poteſt demiſſiſſime atque ſubjectiſſime exponit. LXXXV. Ad ea Cæſar reſpondit: Nulli omnium has partes, vel querimoniæ, vel miſerationis, minus conveniſſe. Reliquos enim omnes ſuum officium præſtitiſſe; ſe, qui etiam bona conditione, & loco, & tempore æquo confligere noluerit, [3] ut quam integerrima eſſent ad pacem omnia; exercitum ſuum, qui injuria etiam accepta, ſuiſque interfectis, quos in ſua poteſtate habuit, conſervarit, & texerit; illius denique exercitus milites, qui per ſe de concilianda pace egerint; qua in re omnium ſuorum vitæ conſulendum putarunt. Sic omnium ordinum partes in miſericordia conſtitiſſe: ipſos duces a pace abhorruiſſe: eos neque colloquii neque induciarum jura ſervaſſe; & homines imperitos & per colloquium deceptos crudeliſſime interfeciſſe. Acci-

NOTÆ.

quinque ex prioribus Cæſaris ſcriptis leguntur. Imo ſi epitome Livii nihil habet erroris, habebat Afranius ſeptem. Sed omnia ſuſpecta in numeris, & apud Livium & apud Cæſarem, imo & apud omnes omnino autores. Vide Lipſium in hoc loco.

1. *Ex v legione.*] Lipſius item legit: *Ex quinque legionibus.* Ergo in prima acie quinquies quaternæ cohortes, in ſecunda quinquies ternæ, in tertia totidem. Atque addit, *ſua cujuſque legionis*, id eſt, unam quamque legionem, ſic in tres partes diviſam; ut prima acie habuerit quatuor cohortes, ſecunda & tertia ternas.

2. *Pene ut feminas.*] Quia in illis regionibus feminæ domi continentur & egredi prohibentur.

3. *Ut quam integerrima eſſent ad pacem omnia.*] Quæ minus integra & facilia fuiſſent, ſi alter horum ſecundum prædium feciſſet. Nec enim victo, niſi iniquas pacis conditiones obtuliſſet.

cidisse igitur his, quod plerumque hominibus nimia pertinacia atque arrogantia accidere soleat, uti eo recurrant, & id cupidissime petant, quod paullo ante contempserint: neque nunc se illorum humilitate, neque aliqua temporis opportunitate postulare, quibus rebus augeantur opes suæ, sed eos exercitus, quos contra se multos jam annos aluerint, velle dimitti: neque enim VI legiones alia de caussa missas in Hispaniam, septimamque ibi conscriptam, neque tot tantasque classes paratas [1] neque summissos duces, rei militaris peritos. Nihil horum ad pacandas Hispanias, nihil ad usum provinciæ provisum, quæ propter diuturnitatem pacis, nullum auxilium desiderarit. Omnia hæc jampridem contra se parari: in se novi generis imperia constitui; ut idem ad portas urbanis præsideat rebus, & [2] duas bellicosissimas provincias absens tot annos obtineat: in se jura magistratuum commutari, [3] ne ex prætura & consulatu, ut semper, sed per paucos probati & electi in provincias mittantur: [4] in se ætatis excusationem nihil valere, quod superioribus bellis probati ad obtinendos exercitus evocentur: in se uno non servari, quod sit omnibus datum semper imperatoribus, ut rebus feliciter gestis aut cum honore aliquo, aut certe sine ignominia domum revertantur, exercitumque dimittant. Quæ tamen omnia & se tulisse patienter, & esse laturum: neque nunc id agere, ut ab illis abductum exercitum teneat ipse, quod tamen sibi difficile non sit; sed ne illi habeant, quo contra se uti possint: proinde, ut esset dictum, provinciis excederent, exercitumque dimitterent. Si id sit factum, nocitum se nemini. Hanc unam atque extremam pacis esse conditionem.

LXXXVI. Id vero militibus fuit pergratum, & jucundum, ut ex ipsa significatione potuit cognosci; ut, qui aliquid victi incommodi exspectavissent, ultro præmium missionis ferrent. Nam quum de loco & tempore ejus rei controversia inferretur, & voce & manibus universi ex vallo, ubi constiterant, significare cœperunt, ut statim dimitterentur: neque omni interposita fide firmum esse posse, si in aliud tempus differretur. Paucis quum esset in utramque partem verbis disputatum, res huc deducitur, ut ii; qui habeant domicilium aut possessiones in Hispania, statim; reliqui ad [5] Varum flumen dimittantur. Ne quid eis noceretur, neve quis invitus [6] sacramento dicere cogeretur, a Cæsare cavetur. LXXXVII. Cæsar, ex eo tempore, dum ad flumen Varum veniatur, se frumentum daturum, polli-

NOTÆ.

1. *Neque summissos duces, rei militaris peritos.*] Dixit tamen Cæsar, cum in Hispaniam profectus est, se venire ad exercitum sine duce, postea se iturum ad ducem sine exercitu.

2. *Duas bellicosissimas provincias.*] Hispaniam & Africam.

3. *Ne ex prætura & consulatu, ut semper.*] Ne quis horum esset Cæsaris amicus.

4. *In se ætatis excusationem nihil valere.*] Quia emeritos capiebant.

5. *Varum flumen.*] Illa & hac tempestate Italiæ & Galliæ limes est, ex Alpibus in mare Mediterraneum decurrens, inter Antipolim & Nicæam medius.

Finis & Hesperiæ promoto limite Varus.

6. *Sacramento.*] Aliqui reponunt *sacramentum*. Quamquam hæc locutio apud su-

licetur. Addit etiam, ut, quid quisque eorum in bello amiserit, quæ sint penes milites suos, iis, qui amiserint, restituatur: militibus, æqua facta æstimatione, pecuniam pro iis rebus dissolvit. Quascumque postea controversias inter se milites habuerant, sua sponte ad Cæsarem [1] intus adierunt. Petreius atque Afranius, quum stipendium ab legionibus, pene seditione facta, flagitarentur, cujus illi diem nondum venisse dicerent, Cæsar ut cognosceret, postulant: eoque utrique, quod statuit, contenti fuerunt. Parte circiter tertia exercitus eo biduo dimissa, II legiones suas antecedere, reliquas subsequi jussit; ut non longo inter se spatio castra facerent: eique negotio [2] Q. Fusium Kalenum legatum præfecit. Hoc ejus præscripto ex Hispania ad Varum flumen est iter factum, atque ibi reliqua pars exercitus dimissa est. §

NOTÆ.

autores legatur, Liv. lib. IV. *Tribuni auxilio nemo invitus diceret sacramento.* Porro Dio scribit a Cæsare eximios esse dimissos, usum vero aliis sponte illorum propter honores & quæstus.

1. *Intus adierunt.*] Quidam reponunt *in jus*, nec male; dicendum enim est *intro*, ex usu Latini sermonis.

2. *Q. Fusium Kalenum.*] Fusiorum familia Plebeia fuit. Is commemoratur & in VII. lib. de bello Gall. Tribunus plebis fuerat, Pisone & Messala coss. Clodioque semper faverat. Acriter in illum Cicero invehitur in VIII. Philippica. Sed facile respondet, ut videtur apud Dionis librum XLVI. Tandem exeunte secunda dictatura Cæsare, consul factus est.

LIBER II.

ARGUMENTUM.

Hic secundus liber habet oppugnationem Massiliæ, ad quam fuerat Trebonius relictus, dum Cæsar totam Hispaniam in suam redegit potestatem, ex ea expulso Varrone Pompeii legato, ex qua & ipse reversus, Massiliam expugnat. Deinde complectitur bellum in Africa, absente Cæsare, per Curionem ejus legatum cum Attio Varro Pompeiano & Juba rege Numidiæ gestum, quo bello Curio & ejus exercitus periit.

I. Dum hæc in Hispania geruntur; C. Trebonius legatus, qui ad oppugnationem Massiliæ relictus erat, duabus ex partibus aggerem, vineas, turresque ad oppidum agere instituit. Una erat proxima portui navalibusque: altera ad partem, qua est aditus [ex Gallia atque Hispania ad id mare, [1] quod adigit] ad ostium Rhodani. Massilia enim fere ex III oppidi partibus mari alluitur. Reliqua quarta est, quæ aditum habet a terra. Hujus quoque spatii pars ea, quæ ad arcem pertinet, loci natura, & valle altissima munita longam & difficilem habet oppugnationem. Ad ea perficienda opera C. Trebonius magnam jumentorum atque hominum multitudinem ex omni provincia vocat, vimina materiamque comportari jubet. Quibus comparatis rebus, aggerem in altitudinem pedum LXXX exstruit. II. Sed tanti erant antiquitus in oppido omnium rerum ad bellum apparatus, tantaque multitudo tormentorum, ut eorum vim nullæ contextæ viminibus viæ sustinere possent. Asseres enim pedum XII cuspidibus præfixi, atque [2] hi maximis balistis missi per IV ordines cratium [in terra] defi-

NOTÆ.

1. *Quod adigit*] *ad ostium Rhodani.*] Locus scatet mendis. Alii codices habent *quod attingit ad ostium*, alii *quod attingit ostium*. De ostio Rhodani non convenit inter autores. Nunc quinque enumerantur.

2. *Atque hi maximis balistis.*] Balista vox est Græca quæ a *jaciendo* dicitur; βάλλειν enim est *jacere*. Majores erant quæ maxima pondera jaciebant, aliquando CCCLX pondo, ut habet Vitruvius lib. x. cap. ultimo. Plura sunt genera ejusmodi instrumentorum vel tormentorum quæ lapides & tela mittebant, quæ videre juvaret magis, quam descripta legere. Ætate certe Cæsaris non lapides tantum, sed & spicula & asseres cuspidibus præfixi, balistis jaciebantur. De his vide Lipsium poliorceticon lib. III. qui varia docet, quia variata ætatibus. Harum machinarum, tum vim tum celeritatem sic Lucanus describit:

Sed major Graio Romana in corpora ferro
Vis inerat, neque enim solis contenta lacertis
Lancea, sed tenso balistæ turbine rapta,
Haud unum contenta latus transire quiescit.
Sed pandens perque arma viam, perque ossa relicta
Morte fugit, superest telo post vulnera cursus.

defigebantur. Itaque pedalibus lignis conjunctis inter se [1] porticus integebatur; atque hac agger inter manus proferebatur. [2] Antecedebat testudo pedum LX. æquandi loci caussa [facta; item] [3] ex fortissimis lignis, involuta omnibus rebus, quibus ignis jactus & lapides defendi possent. Sed magnitudo operum, altitudo muri, atque turrium, multitudo tormentorum omnem administrationem tardabat. Tum crebræ per Albicos eruptiones fiebant ex oppido, igneſque aggeri & turribus inferebantur. Quæ facile nostri repellebant milites; magnisque ultro illatis detrimentis, eos, qui eruptionem fecerant, in oppidum rejiciebant. III. Interim L. Nasidius ab Cn. Pompeio cum classe navium XVI, in quibus paucæ erant æratæ, L. Domitio Massilienſibusque subsidio missus, [4] freto Siciliæ, imprudente atque inopinante [5] Curione, provehitur: appulsisque [6] Messanam navibus, atque inde, propter repentinum terrorem, principum ac senatus fuga facta, ex navalibus eorum unam deducit. Hac adjuncta ad reliquas naves, cursum Massiliam versus perficit; præmissaque clam navicula, Domitium Massilienſesque de suo adventu certiores facit; eosque magnopere hortatur, ut rursus cum Bruti classe, additis suis auxiliis, confligant. IV. Massilienſes post superius incommodum veteres ad eundem numerum ex navalibus productas naves refecerant, summaque industria armaverant. remigum gubernatorumque magna copia [suppetebat.] Piscatoriasque adjecerant, atque contexerant, ut essent ab ictu telorum remiges tuti; has sagittariis tormentisque compleverant. Tali modo instructa classe, omnium seniorum, matrumfamiliæ, virginum precibus & fletu excitati, ut extremo tempore civitati subvenirent, non minore animo ac fiducia, quam

NOTÆ.

1. *Porticus.*] Porticus vinearum Cæsaris, qua parte producebant aggerem milites.

2. *Antecedebat testudo pedum* LX, *&c.*] Vulgo fiebat ex hominibus scutatis, scuta sua capiti prætendentibus, quorum alii erant altiores, alii vero sese inclinabant humiliores, tertii gradatim summissi, & poplitibus insidentes, ut formam ædificii formicari referrent. Hic vero testudo alia est, ex lignis nempe facta, sed quæ tamen formam habebat illius militaris testudinis, cujus quamquam natum legatur exemplum apud scriptores, Ammianus tamen lib. XXVI. innuit aliquid simile, dum descripta quadam quæ a tribuno facta fuerat in navigiis testudine, addit: *Quod machina genus contra murales pugnas ideo figuratur hac specie, ut missilium ictus atque saxorum per decursus cadentes labiles instar imbrium evanescant.* Idem lib. XXIII. Helepolim seu machinam capiendis urbibus aptam qua uti solebat Demetrius Poliorcetes, testudinem vocat: *Testudo compaginatur immani, axibus roborata longissimis ferreisque clavis aptatur, & contegitur coriis bubulis, &c.* Est ergo hæc testudo Cæsaris machina lignea, quæ Polybio dicitur lib. X. χωσεις, quasi *aggestitia sexdecim pedum*; an in toto ambitu, an per latera, nescitur.

3. *Ex fortissimis lignis.*] Fortitudo ad animum refertur, tamen aliquando rebus adhibetur corporeis. Cicero diceret *firmissimis.*

4. *Freto Siciliæ.*] Quod est inter Italiam & Siciliam, vulgo *le Phare de Messine*, quia Messanam urbem alluit.

5. *Curione.*] Curio enim Cæsarianus, de quo supra, Siciliam obtinebat.

6. *Messanam.*] Messana urbs in Sicilia nobilis, ab Italia freto cognomine discreta, cujus tota fere messis in morotum frondibus posita, quibus pascuntur bombyces serici artifices, portum habet insignem, vulgo *Messine.*

quam ante dimicaverant, naves conscendunt. [1] Communi enim fit vitio naturæ, ut invisis, latitantibus atque incognitis rebus magis confidamus, vehementiusque exterreamur, ut tum accidit. Adventus enim [2] L. Nasidii summa spe & voluntate civitatem compleverat. Nacti idoneum ventum ex portu exeunt, & [3] Tauroenta, quod est castellum Massilienssium, ad Nasidium perveniunt: ibique naves expediunt: rursusque se ad confligendum animo confirmant; & consilia communicant. Dextra pars Massilienssibus attribuitur, sinistra Nasidio. V. Eodem Brutus contendit; aucto navium numero. Nam ad eas, quæ factæ fuerant [4] Arelate per Cæsarem, captivæ Massilienssium accesserant VI. Has superioribus refecerat diebus, atque omnibus rebus, instruxerat. Itaque suos cohortatus, [5] quos integros superavissent, ut victos contemnerent, [6] plenus spei bonæ atque animi adversus eos proficiscitur. Facile erat ex castris C. Trebonii, atque omnibus superioribus locis prospicere in urbem, ut omnis juventus, quæ in oppido remanserat, omnesque superioris ætatis, cum liberis atque uxoribus, publicisque custodiis, aut ex muro ad cælum manus tenderent, aut templa Deorum immortalium adirent, & ante simulacra projecti victoriam ab Diis exposcerent. Neque erat quisquam omnium, qui non in ejus diei casu suarum omnium fortunarum eventum consistere existimaret. Nam & honesti ex juventute, & cujusque ætatis amplissimi, nominatim evocati atque obsecrati naves conscenderant; ut, si quid adversi accidisset, ne ad conandum quidem sibi quidquam reliqui fore viderent: si superavissent vel domesticis opibus, vel externis auxiliis de salute urbis confiderent. VI. Commisso prælio, Massilienssibus res nulla ad virtutem defuit: sed memores eorum præceptorum, quæ paullo ante ab suis acceperant, hoc animo decertabant, ut nullum aliud tempus ad conandum habituri viderentur, &, quibus in pugna vitæ periculum accideret, non ita multo se reliquorum civium fatum antecedere existimarent, quibus urbe capta eadem esset belli fortuna patienda. Deductisque nostris paullatim navibus, & artificio gubernatorum mobilitati navium locus dabatur; &, si quando nostri facul-

NOTÆ.

1. *Communi enim fit vitio naturæ, &c.*] *Omne* enim *ignotum pro magnifico est*, ut habet Tacitus in vita Julii Agricolæ.

2. *L. Nasidii.*] Hic Nasidius Cæsari Pompeioque superstes, ad Brutum & Cassium se applicuit, tandem ad Sextum Pompeium se contulit, cujus cum res essent deploratæ, transivit ad Antonium. Autor est Appianus lib. v.

3. *Tauroenta.*] Ignoratur. Marcianus Heracleota statuit inter Massiliam & Antipolim; qua fortasse ratione ductus Cenalis, *Toulon* esse putat.

4. *Arelate.*] De Arelate supra.

5. *Quos integros superavissent, ut victos contemnerent.*] Sic his libris Cæsar passim in contemptum adducit hostes. Sic Agesilaus apud Xenophontem lib. III. Græcarum historiarum, ratus contemptum hostium addere alacritatem ad pugnam, jussit vendi captivos barbaros nudos, ut imbellia, alba & mollia eorum corpora tamquam non laborioso rum cum vidissent, ut mulieres contemnerent.

6. *Plenus spei bonæ.*] Sic hoc ipso libro, sic & Sallustius lib. Jugurt. hist. *Illi partim læti, ac spei bonæ pleni essent.* Eodem modo Latine dicitur, *bene sperare & male timere.*

facultatem nacti ferreis injectis manibus navem religaverant, undique ſuis laborantibus ſuccurrebant. Neque vero conjuncti Albicis cominus pugnando deficiebant: neque multum cedebant virtute noſtris. Simul ex minoribus navibus magna vis eminus miſſa telorum multa noſtris de improviſo imprudentibus atque impeditis vulnera inferebant; conſpicataeque naves triremes II navem D. Bruti, [1] quae ex inſigni facile agnoſci poterat, duabus ex partibus ſeſe in eam incitaverant: ſed tantum re proviſa Brutus celeritate navis eniſus eſt, ut parvo momento antecederet. Illae adeo graviter inter ſe incitatae conflixerunt, ut vehementiſſime utraeque ex concurſu laborarent; altera vero, [2] praefracto roſtro, tota collabefieret. Qua re animadverſa, quae proximae ei loco ex Bruti claſſe naves erant, in eas impeditas impetum faciunt, celeriterque ambas deprimunt. VII. Sed [3] Naſidianae naves nullo uſui fuerunt, celeriterque pugna exceſſerunt. [4] Non enim has aut conſpectus patriae, aut propinquorum praecepta ad extremum vitae periculum adire cogebant. Itaque ex eo numero navium nulla deſiderata eſt: ex Maſſilienſium claſſe V ſunt depreſſae, I V captae, I cum Naſidianis profugit: quae omnes citeriorem Hiſpaniam petiverunt. At ex reliquis una praemiſſa Maſſiliam, hujus nuntii perferendi gratia, quum jam appropinquaret urbi, omnis ſeſe multitudo ad cognoſcendum effudit: ac, re cognita, tantus luctus excepit, ut urbs ab hoſtibus capta eodem veſtigio videretur. Maſſilienſes tamen nihilo ſequius ad defenſionem urbis reliqua apparare coeperunt. VIII. Eſt animadverſum ab legionariis, qui dexteram partem operis adminiſtrabant, ex crebris hoſtium eruptionibus, magno ſibi eſſe praeſidio poſſe, ſi pro caſtello ac receptaculo, turrim ex latere ſub muro feciſſent: quam primo ad repentinos incurſus humilem parvamque fecerant. Huc ſe referebant: hinc, ſi qua major oppreſſerat vis, propugnabant: hinc ad repellendum & proſequendum hoſtem procurrebant. Patebat haec quoquoverſus pedes XXX, ſed parietum craſſitudo pedes V. Poſtea vero, [5] ut eſt rerum omnium magiſter uſus, hominum adhibita ſolertia, inventum eſt, magno eſſe uſui poſſe, ſi

NOTAE.

1. *Qua ex inſigni facile agnoſci poterat.*] Quo agnoſcebatur, & unde forte etiam nomen habebat. Sic apud Virg.

Centauro invehitur magna. ———

id eſt, navi, quae a picto in puppi vel prora centauro ſic vocabatur. Ita apud Taciturn lib. VI. Annal. *Nec quiſquam ariete ſacrificaverit, credito vexiſſe Phryxum, ſive id animal, ſeu navis inſigne fuit.*

2. *Praefracto roſtro.*] Cum enim nondum ea tormenta bellica haberent, quae camones appellantur, roſtris aereis ſuas naves inſtruebant, quae vento & remis actae, tanta vi collidebantur mutuorum roſtrorum, ut ſaepe inter ſe cohaerentes nulla vi diſſolvi poſſent. Eo autem conſilio roſtris armabantur, ut hoſtium perforarent navigia.

3. *Naſidianae naves nullo uſui fuerunt.*] Ita dicitur apud Terentium: *Tam nullis conſilii ſum*, apud Ciceronem: *Alia pecudis jecur.*

4. *Non enim has aut conſpectus patria.*] De qua Cicero lib. I. de officiis: *Omnes omnium caritates patria una complexa eſt, pro qua quis bonus dubitet mortem oppetere?*

5. *Ut eſt omnium rerum magiſter uſus.*] Sic Plinius lib. XXXVI. cap. 11. Vocat uſum efficaciſſimum rerum omnium magiſtrum.

si hæc esset in altitudinem turris elata. Id hac ratione perfectum est. IX. Ubi turris altitudo perducta est ad contabulationem: eam in parietes instruxerunt ita, ut capita tignorum extrema parietum structura tegerentur, ne quid emineret, ubi ignis hostium inhæresceret. Hanc insuper contignationem, [1] quantum tectum plutei ac vinearum passum est, laterculo adstruxerunt: supraque eum locum duo tigna transversa injecerunt, non longe ab extremis parietibus, quibus suspenderent eam contignationem, quæ turri tegumento esset futura: supraque ea tigna directo transversas trabes injecerunt, easque axibus religaverunt. Has trabes paullo longiores atque eminentiores, quam extremi parietes erant, effecerunt; ut esset, ubi tegumenta præpendere possent, ad defendendos ictus ac repellendos, dum inter eam contignationem parietes exstruerentur: eamque contabulationem summam lateribus lutoque constraverunt, ne quid ignis hostium nocere posset: [2] centonesque insuper injecerunt; ne aut tela tormentis missa tabulationem perfringerent, [3] aut saxa ex catapultis latericium discuterent. [4] Storeas autem ex funibus anchorariis tres in longitudinem parietum turris latas IV pedes fecerunt: [5] easque ex III partibus, quæ ad hostes

NOTÆ.

1. *Quantum tectum plutei ac vinearum passum est.*] Plutеorum & vinearum usus fere idem, materia eadem, forma diversa, quam non satis autores describunt, eo scilicet tempore quo erat omnium oculis exposita. Imo nec Cæsar nisi obiter, ut describat quo præsidio insuetæ quædam & a se militibusque suis inventæ machinæ fuerint tuto exædificatæ. Vegetius qui eas machinas, vineas dico & pluteos, videtur data opera, & ex professo, ut aiunt, descripsisse; sic tamen id agit, ut quomodo inter se differant valde dubium relinquat, nec aliud videatur diversum, nisi quod in similitudinem absidis efformatus sic pluteus, hoc est fornicis, seu semicirculi, terniisque rotulis circumagatur; quarum una in medio, duæ in capitibus, id est in ipsis extremitatibus supponuntur, cum in vinea descriptione, nec rotarum, nec absidis figuræ ulla fiat mentio. Alii autores pro cratibus usurpant, alii distinguunt pluteos à cratibus. Constabant certe ex craticiis, sed & ex tabulis. Verum apud inferioris ævi scriptores varia quoque videtur forma pluteorum, quos tentoria vocant. Videtur autem tentoriorum forma non esse semicircularis, aut absidem referre, hoc est, rotæ citerium. Sic depinxit & vineam & plutеum Lipsius.

2. *Centonesque.*] Centones sunt crassiora stragula villis passim pendentibus, quibus pauperum lecti sternebantur.

3. *Aut saxa ex catapultis latericium discuterent.*] Catapultæ nervis intorquebantur, ut passim apud Vegetium & apud alios scriptores legitur. Saxa quidem emittebant, ut hic videtur, & apud Valerium Maximum lib. 1. apud Ciceronem lib. II. Tusculanarum Quæst. & Nonium Marcellum; quamquam apud Vitruvium sagittæ soleant ejicere. Aristophanis Scholiastes de iis sic habet: Καταπέλτης εἶδος μηχανῆς, ἀφ' ἧς ἀκόντια & ὀλοσχοινόπυρα. *Catapulta genus machinæ, e qua jacula & alia quædam mittunt.* Fortasse balista & catapulta eadem fuit machina, sed catapultæ nomen abiit, balistæ successit. Nam in glossis quæ sub Justiniani ævo, sic explicatur καταπέλτης, *balista.* Quæ catapultaria machinatio, teste Diodoro lib. XIV. temporibus Dionysii Senioris Syracusis fuit reperta, cujus telum cum vidisset Archidamus Lacedemonius, tunc primum e Sicilia allatum, cœpit dicere, ὀλετῶ ἀρετά, *perit virtus*, ut testatur Plutarchus. Quid si nostræ ætatis tormenta bellica quæ canones appellantur, vidisset, fuit dicturus?

4. *Storeas.*] Storeæ mattarum genera, non e palea, ut videtur, a Græco στορνύναι, *sternere* dicta.

5. *Easque ex tribus partibus.*] Turris illius quadratæ scilicet quatuor erant partes, sed posterior intecta erat, quia tuta, nec objecta hostibus ut aliæ tres.

ſtes vergebant, eminentibus trabibus circum turrem præpendentes, religaverunt. Quod unum genus tegumenti aliis locis erant experti nullo telo neque tormento transjici poſſe. Ubi vero ea pars turris, quæ erat perfecta, [1] tecta atque munita eſt ab omni ictu hoſtium; pluteos ad alia opera abduxerunt: [2] turris tectum per ſe ipſum [3] prehenſionibus ex contignatione prima ſuſpendere ac tollere cœperunt; ubi, quantum ſtorearum demiſſio patiebatur, tantum elevabant. Intra hæc tegumenta abditi atque muniti parietes lateribus exſtruebant: rurſuſque alia prehenſione ad ædificandum ſibi locum expediebant. Ubi tempus alterius contabulationis videbatur, tigna item ut primo tecta extremis lateribus exſtruebant, exque ea contignatione rurſus ſummam contabulationem ſtoreaſque elevabant. Ita tuto, ac ſine ullo vulnere ac periculo VI tabulata exſtruxerunt: feneſtraſque, quibus in locis viſum eſt, ad tormenta mittenda in ſtruendo reliquerunt. X. Ubi ex ea turri, quæ circum eſſent, opera tueri ſe poſſe confiſi ſunt; [4] muſculum pedum LX longum ex materia bipedali, quem a turri latericia ad hoſtium turrem murumque perducerent, facere inſtituerunt: cujus muſculi hæc erat forma. Duæ primum trabes in ſolo æque longæ, diſtantes inter ſe pedes IV collocantur: inque eis columellæ pedum in altitudinem V defiguntur. Has inter ſe capreolis [5] molli faſtigio conjungunt, ubi tigna, quæ muſculi tegendi cauſſa ponant, collocentur. Eo ſuper [6] tigna bipedalia injiciunt: eaque laminis claviſque religant. Ad extremum muſculi tectum, trabeſque extremas, [7] quadratas regulas IV patentes digitos defigunt; [8] quæ lateres, qui ſuper muſculo ſtruantur, contineant. Ita faſtigiato, atque ordinatim ſtructo, ut trabes erant in capreolis collocatæ, lateribus lutoque muſculus, ut ab igne, qui ex muro jaceretur, tutus eſſet, contegitur. Supra lateres coria inducuntur; [9] ne canalibus aqua immiſſa lateres diluere poſſet. Coria autem ne rurſus igni ac

NOTÆ.

1. *Tecta atque munita eſt ab omni ictu hoſtium.*] Quia teli impetum mollius recipiebat.

2. *Turris tectum, &c.*] Nihil obſervatione dignius quam quod tectum cum opere non cohærebat, ſed cochleis ſenſim attollebatur, donec ſexta facta fuerit contabulatio.

3. *Prehenſionibus, &c.*] Alii putant eſſe machinas, quas vulgo appellamus *grues*, alii cochleam, ſive prælа cochleata, quibus aſſentior.

4. *Muſculum pedum LX longum, &c.*] De pedum numero Lipſius dubitat. Enormis enim ei videtur longitudo, ſi præſertim cum latitudine comparabitur XV pedum difficile mom fuiſſet, paucos texiſſet milites. Deinde cui uſui illa longitudo, cum non in longinquum ſpatium tela illa tempeſtate mitterentur; ſed in notis numerorum nil certi relinquitur.

5. *Molli faſtigio.*] Nonius Marcellus: *Molle, non arduum, nec erectum.* Sic Virgil. in Bucolicis:

Qua ſe ſubducere colles
Incipiunt, mollique jugum demittere clivo.

6. *Tigna bipedalia.*] Quia facilius eſt invenire XXX pedum tigna, quam unum LX pedum.

7. *Quadratas regulas.*] Sunt tenuiora ligna, *latas* hodie dicunt quibus lateres, ſive lateritiæ tegulæ ſuperponuntur.

8. *Quæ lateres.*] Propterea lateres erant, ne ignis hoſtium noceret.

9. *Ne canalibus aqua immiſſa lateres diluere poſſet.*] Ergo lateres illi non erant igne excocti, qui ſi igne fuiſſent cocti, non aquæ fuiſſent penetrabiles.

ac lapidibus corrumpantur, centonibus conteguntur. Hoc opus omne tectum vineis ad ipsam turrim perficiunt, subitoque, inopinantibus hostibus, machinatione navali, [1] phalangis subjectis, ad turrim hostium admovent, ut ædificio jungatur. XI. Quo malo perterriti subito oppidani saxa quam maxima possunt, vectibus promovent, præcipitataque muro in musculum devolvunt. Ictum firmitas materiæ sustinet; & quidquid incidit, fastigio musculi elabitur. Id ubi vident, mutant consilium: cupas tæda ac pice refertas incendunt, easque de muro in musculum devolvunt. Involutæ labuntur; delapsæ [2] ab lateribus, longuriis, furcisque ab opere removentur. Interim sub musculo milites vectibus infirma saxa turris hostium, quibus fundamenta continebantur, convellunt. Musculus ex turri latericia a nostris telis tormentisque defenditur: hostesque ex muro ac turribus submoventur. Non datur libera muri defendendi facultas. Compluribus jam lapidibus ex ea, quæ suberat, turri subductis, repentina ruina pars ejus turris concidit, pars reliqua consequens procumbebat. XII. Tum hostes turris repentina ruina commoti, inopinato malo turbati, Deorum ira perculsi, urbis direptione perterriti, inermes [3] cum infulis sese porta foras universi proripiunt; ad legatos atque exercitum supplices manus tendunt. Qua nova re oblata, omnis administratio belli consistit; militesque aversi a prælio ad studium audiendi & cognoscendi feruntur. Ubi hostes ad legatos, exercitumque pervenerunt, universi se ad pedes projiciunt: orant, ut adventus Cæsaris exspectetur: captam suam urbem videre, opera perfecta, turrem subructam; itaque a defensione desistere: nullam exoriri moram posse, quo minus, quum venisset, si imperata non facerent, ad nutum e vestigio diriperentur. Docent, si omnino turris concidisset, non posse milites contineri, quin spe prædæ in urbem irrumperent, urbemque delerent. Hæc, atque ejusdem generis complura, [4] ut ab hominibus doctis, magna cum misericordia fletuque pronuntiantur. XIII. Qui-

NOTÆ.

Hac in descriptione tigna sunt ligna quæ dicimus *poutres*, trabes vero quas appellamus *solives*. Nec aliam ob causam a Cæsare fit hujus machinæ tam accurata diligensque descriptio, quam quia erat insolita. Nec enim tignis trabibusve in istis uti solebant, sed levioribus lignis, & viminibus, quorum hic nullus usus videtur.

1. *Phalangis subjectis.*] Phalanges & phalangæ dicuntur. Virgilius lapsus vocat:

..... pedibusque rotarum
Subjiciunt lapsus. .....

Scutatæ infra dicuntur ab eodem Cæsare, Hebraica a voce פלג, *Phalg*, unde Arabica *Phalanga*.

2. *Ab lateribus.*] Non lateres intelligit, sed latera ab utraque parte musculi. De musculo dictum supra lib. VII. de bello Gallico.

3. *Cum infulis.*] Infula, ut testatur Servius lib. X. Æneid. erat fascia in diadematis morem, de qua, parte ab utraque pendebant vittæ. Ornamenta erant sacerdotum, victimarum & supplicum, quibus haud absimiles sunt vittæ binæ utrinque ex episcoporum nostrorum mitris dependentes, quæ & hinc forte sumpserunt originem.

4. *Ut ab hominibus doctis.*] Tanta erat eorum doctrinæ fama, ut nobilissimi Romanorum discendi studio pro Athenensi peregrinatione Massiliensem susciperent Strabonis ætate, qui ejus rei autor est lib. IV. Item Cicero in oratione pro Flacco. Hotomanus sumit pro *doctis ad hoc.*

XIII. Quibus rebus commoti legati, milites ex opere deducunt, oppugnatione desistunt, operibus custodias relinquunt. Inducierum quodam genere misericordia facto, adventus Cæsaris exspectatur. Nullum ex muro, nullum a nostris mittitur telum: ut re confecta, omnes curam & diligentiam remittunt. Cæsar enim per litteras Trebonio magnopere mandaverat, ne per vim oppidum expugnari pateretur; ne gravius permoti milites, & defectionis odio, & contemptione sui, & diutino labore, omnes puberes interficerent. Quod se facturos minabantur. Ægreque tunc sunt retenti, quin oppidum irrumperent: graviterque eam rem tulerunt, quod stetisse per Trebonium, quominus oppido potirentur, videbatur. XIV. At hostes sine fide tempus atque occasionem fraudis ac doli quærunt. [1] Interjectisque aliquot diebus, [2] nostris languentibus, atque animo remissis, subito, meridiano tempore, quum alius discessisset, alius ex diutino labore in ipsis operibus quieti se dedisset, arma vero omnia reposita contectaque essent; [3] portis se foras erumpunt; secundo magnoque vento ignem operibus inferunt. Hunc sic distulit ventus, uti uno tempore agger, plutei, testudo, turris, tormentaque flammam conciperent, & prius hæc omnia consumerentur, quam, quemadmodum accidisset, animadverti posset. Nostri repentina fortuna permoti, arma, quæ possunt, arripiunt. Alii ex castris sese incitant. Fit in hostes impetus: sed e muro, sagittis, tormentisque fugientes persequi prohibentur. Illi sub murum se recipiunt; ibique musculum turrimque latericiam libere incendunt. Ita multorum mensium labor, hostium perfidia, & vi tempestatis, [4] puncto temporis interiit. Tentaverunt hoc idem Massilienses postero die, eandem nacti tempestatem; majori cum fiducia ad alteram turrem, aggeremque, eruptione pugnaverunt; multumque ignem intulerunt. Sed ut superioris temporis contentionem nostri omnem remiserant; ita proximi diei casu admoniti, omnia ad defensionem paraverant. Itaque multis interfectis, reliquos infecta re in oppidum repulerunt. XV. Trebonius ea, quæ sunt amissa, multo majore studio militum administrare & reficere instituit. Nam ubi tantos suos labores & apparatus male cecidisse viderunt, induciisque per scelus violatis, suam virtutem irrisui fore perdoluerunt; quod, unde agger omnino comportari posset, nihil erat reliquum, omnibus arboribus longe lateque in finibus Massilienſium excisis, & convectis, aggerem novi generis atque inauditum, ex latericiis duobus muris, senum pedum crassitu-

NOTÆ.

1. *Interjectis aliquot diebus.*] Vegetius lib. IV. cap. XXVIII. *Cum negligentia intervenerit, paribus insidiis subjacent obsidentes: nam sive cibo sive somno, &c.*

2. *Nostris languentibus.*] Languere est otiosum esse & torpere. Cicero: *Cum via languerem.*

3. *Portis se foras erumpunt.*] Quo sensu plures autores active accipiunt.

4. *Puncto temporis.*] Id est, momento. Ita Terentius in Phormione act. I. scen. IV. *Tunc temporis punctum ad hanc rem mihi est.* Ubi Donat. pro momento & angustissimo spatio. Cicero Philipp. II. *Attende enim paullisper, cogitationemque sobrii hominis ad punctum temporis suscipe.* Græce στιγμὴ χρόνου.

tudine, atque eorum murorum contignationem facere instituerunt; æqua fere latitudine, atque ille congestus ex materia fuerat agger. Ubi autem spatium inter muros, aut imbecillitas materiæ postulare videretur, pilæ interponuntur, transversaria tigna injiciuntur, quæ firmamento esse possint. Et quidquid est contignatum, cratibus consternitur, crateſque luto integuntur. Sub tecto miles dextera ac sinistra muro tectus, adversus plutei objecta, operi quæcunque usui sunt, sine periculo supportat. Celeriter res administratur: diuturni laboris detrimentum sollertia & virtute militum brevi reconcinnatur. Portæ, quibus locis videtur, eruptionis causſa, in muro relinquuntur. XVI. Quod ubi hostes viderunt, ea, quæ diu longoque spatio refici non posse speraſſent, paucorum dierum opera & labore ita refecta, ut nullus perfidiæ neque eruptioni locus esſet; neque quidquam omnino relinqueretur, quo aut vi militibus, aut igni operibus noceri posſet, eodemque exemplo sentiunt totam urbem, qua sit aditus, ab terra, muro, turribusque circumiri posse, sic, ut ipsis consistendi in suis munitionibus locus non esſet; quum pene inædificata in muris ab exercitu nostro mœnia viderentur, ac tela manu conjicerentur; [1] suorumque tormentorum usum, quibus ipsi magna speraviſſent, spatio propinquitatis interire: parique conditione e muro ac turribus bellandi data, virtute se nostris adæquare non posse intelligunt: ad easdem deditionis conditiones recurrunt. XVII. M. Varro in ulteriore Hiſpania initio cognitis iis rebus, quæ sunt in Italia gestæ, diffidens Pompeianis rebus, amiciſſime de Cæsare loquebatur. Præoccupatum seſe legatione ab Cn. Pompeio, teneri obstrictum fide: necessitudinem quidem sibi nihilo minorem cum Cæsare intercedere: neque se ignorare, quod esſet officium legati, [2] qui fiduciariam operam obtineret; quæ vires suæ, quæ voluntas erga Cæsarem totius provinciæ. Hæc omnibus ferebat sermonibus; neque se in ullam partem movebat. Postea vero, quum Cæsarem ad Massiliam distineri cognovit, copias Petreii cum exercitu Afranii esse conjunctas, magna auxilia conveniſſe, magna esse in spe atque exspectatione, & consentire omnem citeriorem Provinciam, quæque postea acciderant, de anguſtiis ad Ilerdam rei frumentariæ accepit; atque hæc ad eum latius atque inflatius Afranius perscribebat: se quoque ad motum fortunæ movere

N o t æ.

1. *Suorumque tormentorum usum, &c.*] Id ipsum sic Lucanus describit lib. III.

Quæ prius e longo nocuerunt missa recessu,
Jam post terga cadunt, nec Græiis flectere jactum,
Aut facilis labor est longinqua ad tela parati
Tormenti mutare modum. ———

Catapultæ enim graves erant machinæ quæ non facile agebantur aut varias in partes movebantur, quomodo nunc & nostri hodie *canones* voce vernacula dicti.

2. *Qui fiduciariam operam obtineret.*] Non propriam operam, non propriam provinciam regeret, quam suo tempore reddere deberet. Sic postea lib. de bello Alexand. vocat fiduciarium Arsinoes regnum, quod non erat proprium, sed fratris Ptolemæi. Sic Livius lib. XXX. *Philippus magis de Argis quam de Carintho solicitus, optimum ratus Nabidi eam Lacedæmoniorum tyranno velut fiduciariam dare, ut victori restitueret.*

vere cœpit. XVIII. Delectum habuit tota provincia; legionibus completis II cohortes circiter XXX alarias addidit, frumenti magnum numerum coëgit, quod Massilienſibus, item quod Afranio Petreioque mitteret. Naves longas X [1] Gaditanis, ut facerent, imperavit: complures præterea [2] Hiſpali faciendas curavit: [3] pecuniam omnem omniaque ornamenta ex Fano Herculis in oppidum Gades contulit. Eo VI cohortes, præſidii cauſſa, ex provincia miſit: Caiumque Gallonium, equitem Romanum, familiarem Domitii, qui eo procurandæ hæreditatis cauſſa venerat miſſus a Domitio, oppido Gadibus præfecit: arma omnia privata & publica in domum Gallonii contulit. Ipſe habuit graves in Cæſarem conciones. Sæpe ex tribunali prædicavit adverſa Cæſarem prælia feciſſe, magnum numerum ab eo militum ad Afranium perfugiſſe. Hæc ſe certis nuntiis, certis auctoribus, comperiſſe. Quibus rebus perterritos cives Romanos ejus provinciæ ſibi ad remp. adminiſtrandam [4] H-S. CXC, & argenti pondo XX millia, tritici modios CXX millia polliceri cogit. Quas Cæſari eſſe amicas civitates arbitrabatur, iis graviora onera injungebat: qui verba atque orationem adverſus rempubl. habuiſſent, eorum bona in publicum addicebat; præſidiaque eo deducebat, & [5] judicia in privatos reddebat: [6] provinciam omnem in ſua & Pompeii verba jusjurandum adigebat. Cognitis iis rebus, quæ ſunt geſtæ in citeriore Hiſpania, parabat bellum. Ratio autem hæc erat belli, ut ſe cum II legionibus Gadis conferret, naves, frumentumque omne ibi contineret. Provinciam enim omnem Cæſaris rebus favere cognoverat. [7] In inſula frumento na-

NOTÆ.

1. *Gaditanis.*] Gades a Pœnis *Gadir*, quod eorum lingua *ſepem* ſignificat. Olim enim fuerunt duæ inſulæ, ut memorat Strabo; item Plinius. Nunc una eſt cum urbe cognomine Auguſta Julia poſtea dicta, plenaque civibus Romanis qui ad equeſtrem cenſum pervenerant. Erant enim nautici homines & mercimoniis dediti. Nunc dicitur *Cadix*.

2. *Hiſpali.*] Hiſpalis urbs antiquiſſima pulcherrimaque, a Pœnis ſic a ſitu dicta. Hebraïce enim dicitur השפל, *Haſpel*, planities aut planum humile. Hebraïca autem lingua aut Hebraicæ proxima Phœnices, ipſi Hebræis proximi finitimique ſunt locuti. Plinius lib III. cap. 1. *Quatuor juridici conventus ſunt*, Hiſpaniæ ulterioris, *Gaditanus*, *Cordubenſis*, *Aſtigitanus*, & *Hiſpalenſis*. Hodie *Seville*.

3. *Pecuniam omnem, &c.*] Quia ibi condita Herculis oſſa credebantur, magna erat loci religio, magna donorum copia uſque ab antiquis temporibus oblatorum. Illuc Lucullum bonorum ſuorum decimas miſiſſe legimus, illuc profectum Hannibalem, priuſquam in Italiam contenderet, ut vota ſua ſolveret. Quæ quidem, & alia Varro Gades tranſtulit, ne Cæſari in prædam cederent.

4. H-S. CXC.] Hic locus varie a doctis hominibus legitur, quod factum eſt ob facile irrepentes numerorum notis mendas. Eſt autem manifeſtum mendum, cum bis pecuniam videatur non fuiſſe impoſiturus, niſi diverſis temporibus. Cur ſeſtertium & argenti pondo cum idem eſſe videatur. Unumquodque autem pondo centum drachmas valebat, ex Budæo, quæ drachma nummo valebat.

5. *Judicia in privatos reddebat.*] Qui ſcilicet adverſus rempubl. & Pompeium verba habuerant. Judicia enim in privatos reddere eum, qui provinciam obtineret, nihil habuit iniquitatis.

6. *Provinciam omnem, &c.*] Modus loquendi jam ſupra obſervatus.

7. *In inſula.*] Gaditana ſcilicet. Gades enim in inſula ſunt poſitæ.

navibusque comparatis, bellum duci non difficile existimabat. Cæsar, etsi multis necessariisque rebus in Italiam revocabatur; tamen constituerat nullam partem belli in Hispaniis relinquere: quod magna esse [1] Pompeii beneficia & magnas clientelas in citeriore provincia sciebat. XIX. Itaque duabus legionibus missis in ulteriorem Hispaniam [2] cum Q. Cassio Tribuno pleb. ipse cum equitibus DC magnis itineribus progreditur: edictumque præmittit ad quam diem magistratus principesque omnium civitatum sibi esse præsto [3] Cordubæ vellet. Quo edicto tota provincia pervulgato, nulla fuit civitas, quin ad id tempus partem senatus Cordubam mitteret; nullusve civis Romanus paullo notior, quin ad diem conveniret. Simul ipse Cordubæ conventus per se portas Varroni clausit; custodias vigiliasque in muro turribusque dispositi. Cohortes II, quæ [4] Colonicæ appellabantur, quum eo casu venissent tuendi oppidi caussa, apud se retinuit. Iisdem diebus [5] Carmonenses, quæ est longe firmissima totius provinciæ civitas, deductis III in arcem oppidi cohortibus a Varrone præsidio, per se cohortes ejecit, portasque præclusit. XX. Hoc vero magis properare Varro, ut cum legionibus quamprimum Gades contenderet: ne itinere, aut transjectu intercluderetur. Tanta, ac tam secunda in Cæsarem voluntate provinciæ progresso ei paullo longius litteræ a Gadibus redduntur; simul atque cognitum sit de edicto Cæsaris, consensisse Gaditanos principes cum tribunis cohortium, quæ essent ibi in præsidio, ut Gallonium ex oppido expellerent, urbem insulamque Cæsari servarent. Hoc inito consilio, denuntiavisse Gallonio, ut sua sponte, dum sine periculo liceret, excederet Gadibus. Si id non fecisset, sibi consilium capturos. Hoc timore adductum Gallonium Gadibus excessisse. His cognitis rebus, altera ex II legionibus, quæ Vernacula appellabatur, ex castris Varronis, adstante & inspectante ipso, signa sustulit, sese- que Hispalim recepit, atque in foro & porticibus sine maleficio concedit. Quod factum adeo ejus conventus cives Romani comprobaverunt, ut domum ad se quisque hospitio cupidissime reciperet. Quibus rebus perterritus Varro, quum itinere converso, [6] sese Italicam venturum promisisset, certior a suis factus est, præclusas esse portas. Tum vero, omni intercluso itinere, ad Cæsarem mittit, paratum se

NOTÆ.

1. *Pompeii beneficia.*] Sunt promotiones in altiores gradus, quæ vox est plane militaris. Itaque apud Vegetium lib II. Beneficiarii dicuntur qui a tribuno promoti sunt. Ita apud Suetonium Claudius appellat: *Beneficii sui centuriones*, quos e grege militum ad centurionatum perduxerat.

2. *Cum Q. Cassio.*] Is est qui tribunus pl. initio belli civilis ad Cæsarem confugit, de quo multa postea sequentibus paginis.

3. *Cordubæ.*] Corduba unus erat de quatuor juridicis Hispaniæ ulterioris conventibus, pop. R. colonia, cognomento Patritia, deducta a M. Marcello. Senecarum, Lucanique Poëtæ patria. *Cordouë.*

4. *Colonicæ.*] Sic a colonis dictæ, quod delectus earum in coloniis esset habitus.

5. *Carmonenses.*] Carmona urbs Andalusiæ in Bætis, sinistra ripa, non procul ab Hispali.

6. *Sese Italicam venturum.*] Alio nomine *Ilipa*, ad Bætis dextram ripam inter Cordubam & Hispalim, Imperatorum Rom. Trajani & Theodosii patria. Hodie *Pena Flor.*

ſe eſſe legionem, cui juſſerit, tranſdere. Ille ad eum [1]Sex. Cæſarem mittit, atque huic tranſdi jubet. Tranſdita legione, Varro Cordubam ad Cæſarem venit: relatis ad eum publicis rationibus, cum fide, quod penes eum eſt pecuniæ, tranſdit; &, quod ubique habeat frumenti, ac navium, oſtendit. XXI. Cæſar habita concione Cordubæ, omnibus generatim gratias agit; civibus Romanis, quod oppidum in ſua poteſtate ſtuduiſſent habere; Hiſpanis, quod præſidia expuliſſent; [2]Gaditanis, quod conatus adverſariorum infregiſſent, ſeſeque in libertatem vindicaſſent; tribunis mil. centurionibuſque qui eo præſidii cauſſa venerant, quod eorum conſilia ſua virtute confirmaſſent, pecunias, quas erant in publicum Varroni cives Romani polliciti, remittit; bona reſtituit iis, quos liberius locutos hanc pœnam tuliſſe cognoverat, tributis quibuſdam publicis privatisque præmiis: reliquos in poſterum bona ſpe complet; biduumque Cordubæ commoratus Gades proficiſcitur: pecunias monumentaque, quæ ex Fano Herculis collata erant in privatam domum, referri in templum jubet: provinciæ Q. Caſſium præficit. Huic IV legiones attribuit: ipſe iis navibus, quas M. Varro, quaſque Gaditani juſſu Varronis fecerant, [3]Tarraconem paucis diebus pervenit. Ibi totius fere citerioris provinciæ legationes Cæſaris adventum exſpectabant. Eadem ratione privatim ac publice quibuſdam civitatibus habitis honoribus, Tarracone diſcedit, pedibuſque Narbonem, atque inde Maſſiliam pervenit. [4]Ibi legem de dictatore latam, ſeque dictatorem dictum a M. Lepido prætore, cognoſcit. XXII. Maſſilienſes omnibus defeſſi malis, rei frumentariæ ad ſummam inopiam adducti, bis prælio navali ſuperati, crebris eruptionibus fuſi, gravi etiam peſti-

Notæ.

1. *Sex. Cæſarem mittit.*] Sextus Cæſar erat Cæſaris propinquus, qui ex Ægypto in Syriam ab ipſo miſſus, dum adverſus Pharnacem Ponti regem jamjam eſſet profecturus, Cæcilium Baſſum Scipionis & Catonis rebus ſtudentem prælio fudit, poſtea ab eodem victo occidit, cum ille magnis propoſitis præmiis milites in ſui ducis cædem ſubornaſſet.

2. *Gaditanis quod conatus.*] Non verbo tantum gratias egit, ſed & gratiam retulit. Teſte enim Dione, civitate Romana eos donavit; quam largitionem poſt pop. Rom. ratam eſſe juſſit.

3. *Tarraconem.*] De Tarracone ſupra, a qua urbe tota Hiſpania citerior Tarraconenſis dicta eſt, *la Tarraconoiſe.*

4. *Ibi legem de dictatore latam, &c.*] Lepidus ille fuit qui triumvir factus eſt. Dio lib. XLI. ſcribit Lepidum perſuaſiſſe populo ut Cæſarem dictatorem faceret. Plutarchus a ſenatu factum. Appianus lib. II. non a ſenatu, ſed a populo ipſum timente. Quod eſt veriſimilius; Lepidus enim urbi a Cæſare erat præpoſitus, atque adeo vices conſulis implere poſſe videbatur, ſuadens præſertim rem populo. Dictator enim ſolebat a conſule dici, qui quidem dictator talis erat, ut ceſſantibus omnibus aliis magiſtratibus, præter tribunatum, ipſe penes ſe haberet belli paciſque poteſtatem, negotiorumque omnium, jus quoque vitæ & necis, etiam indicta cauſa, in cives. Ab ipſo ad populum provocatio non erat; unde dictatoris edictum pro numine obſervatum. Poterat etiam nominare conſules. Quod Cæſar dictator fecit, cum ſe cum Servilio Iſaurico conſulem fecit. Sed obſervandum, uſque adeo formidatam fuiſſe Romanis dictatoris poteſtatem, ut LXX annis ea caruerint, ab illo nempe anno qui Hannibalis exitum ſequutus eſt uſque ad Syllæ dictaturam. Itaque interfecto Cæſare, SC. & res ſublata & nomen.

pestilentia conflictari, ex diutina conclusione, & mutatione victus (1 Panico enim vetere atque hordeo corrupto omnes alebantur, quod ad hujusmodi casus antiquitus paratum in publicum contulerant), dejecta turri, labefacta magna parte muri, auxiliis provinciarum & exercituum desperatis, quos in Cæsaris potestatem venisse cognoverant, sese dedere sine fraude constituunt. Sed paucis ante diebus L. Domitius, cognita Massiliensium voluntate, navibus III comparatis, ex quibus II familiaribus suis attribuerat, unam ipse conscenderat, nactus turbidam tempestatem, est profectus. Hunc conspicatæ naves, quæ jussu Bruti consuetudine quotidiana ad portum excubabant, sublatis achoris sequi cœperunt. Ex iis unum ipsius navigium contendit, & fugere perseveravit, auxilioque tempestatis ex conspectu abiit; duo perterrita concursu nostrarum navium sese in portum receperunt. Massilienses arma tormentaque ex oppido, ut est imperatum, proferunt: naves ex portu navalibusque educunt: pecuniam ex publico transdunt. Quibus rebus confectis, 2 Cæsar magis eos pro nomine & vetustate, quam pro meritis in se civitatis, conservans, II ibi legiones præsidio relinquit; ceteras in Italiam mittit: ipse ad urbem proficiscitur. XXIII. Iisdem temporibus C. Curio, in Africam profectus ex Sicilia, & jam ab initio copias P. Attii Vari despiciens, II legiones ex IV, quas a Cæsare acceperat, & D equites transportabat: biduoque & noctibus III navigatione consumptis, appellit ad eum locum, qui appellatur Aquilaria. Hic locus abest a 3 Clupeis passuum XXIII millia, habetque non incommodam [æstate] stationem, & duobus eminentibus promontoriis continetur.

Notæ.

1. *Panico enim vetere.*] Gallice *Panis.* Genus est milii, aut certe milio est proximum, quo per id tempus Galliæ utebatur pars aliqua. Ita enim de eo Plinius lib. XVIII. cap. X. *Panico Galha quadam, præcipue Aquitania utitur. Sed & circumpadana Italiæ addita faba, sine qua nihil conficiunt Pontica gentes, nullum panico præferunt cibum.* Idem describit illud cap. VII.

2. *Cæsar magis pro nomine & vetustate, &c.*] Tam laboriosa fuit Massiliæ expugnatio, ut eam triumpho dignam judicaverit. In quo tamen reprehenditur a Cicerone lib. II. de officiis: *Portari in triumpho Massiliam vidimus, & ex ea urbe triumphari, sine qua neque nostri Imperatores de transalpinis bellis triumpharant.* Strabo vero lib. IV. sic de Massilia habet: Καὶ ὁ Καῖσαρ δὲ ἐξ οἰ μὲν ἐκείνου ἠγημένοις ὡς τοῖς ἐν τῷ πολέμῳ ξυνδεδοκόσι μεγάλης ἐπιμελείας, μεμνημένος τῆς φιλίας, καὶ πλὴν αὐτόνομον ἐφύλαξεν, ἣν ἐξαρχῆς εἶχεν ἡ πόλις, ὥστε μὴ ὑπακούειν τῷ εἰς τὴν ὑπαρχὴν πεμπομένῳ στρατηγῷ, μήτε αὐτὴν, μήτε τὰς ὑπηκόους. *Cæsar vero & eum consecuti Imperatores eorum offensiones in bellis moderate tulerunt, memores amicitiæ, libertatemque conservaverunt, quam ab initio civitas habuerat, ita ut non pareret in provinciam missis Imperatoribus, neque solum ipsa, sed neque ejus subditi.* Videtur tamen Cæsar illis, quicquid potuit, salva libertate & fœdere eripuisse, ut colonias suas Antipolim & Agatham. Nam Plinius *oppidum Latinum* Antipolim appellat & *Agatham quandam Massiliensium.*

3. *Clupeis.*] De quibus sic Strabo lib. VI. Κόσυρα δὲ ἀπὸ τῆς Λιλυβαίου ἐστὶ ἀπὸ τῆς Ἀσπίδος καρχηδονιακῆς πόλεως, ἣν κλιμπέαν καλέσι. *Cossura in insula est ante Lilybæum sita, in medio inter id & Aspidem carthaginensium urbem, quam Clupeam dicunt.* Utrinque LXXX stadiis dissita est, ut ait Plinius in promontorio Mercurii. Aliud habet nomen *Aspis* scilicet: *clypeus* enim qui Latine dicitur, *Aspis* est Græce:

In clypei speciem curvatis turribus Aspis.

Silius lib. III. Nunc putant dici *Zaffaram.*

netur. Hujus adventum [1] L. Cæſar filius cum x longis navibus ad Clupeam præſtolans (quas naves, [2] Uticæ ex prædonum bello ſubductas, P. Attius reficiendas hujus belli cauſſa curaverat), veritus navium multitudinem, ex alto refugerat; appulſaque ad proximum litus triremе conſtrata, & in litore relicta, pedibus [3] Adrumetum profugerat. Id oppidum C. [4] Conſidius Longus unius legionis præſidio tuebatur. Reliquæ Cæſaris naves ejus fuga Adrumetum ſe receperunt. Hunc ſecutus M. Rufus quæſtor navibus XII, quas præſidio onerariis navibus Curio ex Sicilia eduxerat, poſtquam relictam in litore navem conſpexit, [5] hanc remulco abſtraxit: ipſe ad Curionem cum claſſe redit. XXIV. [6] Curio Marcum Uticam navibus præmittit; ipſe eodem cum exercitu proficiſcitur; biduique iter progreſſus, ad flumen [7] Bagradam pervenit: ibi C. Caninium Rebilum legatum cum legionibus relinquit: ipſe cum equitatu antecedit ad [8] caſtra exploranda Corneliana; quod is locus peridoneus caſtris habebatur. Id autem eſt jugum directum, eminens in mare, utraque ex parte præruptum atque aſperum, ſed paullo tamen leniore faſtigio ab ea parte, quæ ad Uticam vergit. Abeſt directo itinere ab Utica paullo amplius paſſuum mille. Sed hoc itinere eſt fons, quo mare ſuccedit. Longe lateque is locus reſtagnat: quem ſi quis vitare voluerit, VI millium circuitu in oppidum perveniet. XXV. Hoc explorato loco, [9] Curio caſtra Vari conſpicit, muro oppidoque conjun-

NOTÆ.

1. *L. Cæſar.*] Pompeianarum partium erat, de quo ſupra.

2. *Uticæ.*] Utica Africanarum omnium a Carthagine fuit ſecunda, imo etiam ipſa Carthagine antiquior, ſi fides Silio lib. III. cui dicitur:

Priſca ſitu, veteriſque ante arces condita Byrſæ.

Catonis morte nobilis, in eodem ſinu quo Carthago, ad alterum ex promontoriis quæ ſinum faciunt. Harum ex urbium alterutra poſſis alteram cernere. Nunc *Portofarina.*

3. *Adrumetum.*] Africæ proprie dictæ maxima olim urbs. Nunc quæ ſit in incerto eſt. Mela Hadrumentum ſcribit, Adrumentum Tacitus & Plinius. Marius Niger appellat *Siſſam*, Alphonſus Adrianus *Toulb*, Mercator *Machometam.*

4. *Conſidius Longus.*] Pompeianus, cujus crudelia facta deſcribuntur in libro de bello Alexandrino, qui etiam ibi legitur a Getulis occiſus ſpe prædæ, cum Triſdra onuſtus pecunia fugeret.

5. *Hanc remulco abſtraxit.*] Quod fit, ubi navis ſubmerſa eſt, aut armamentis ſuis deſecta, a συμπλέειν, quaſi συμπαῖν ἱλκειν, *rudentibus trahere.* Nec ſcaphæ tantum, ſed quadriremis etiam ſit remis, ut apud T. Livium lib. XXV. *Marcellus nocte navem onerariam cum armatis remulco quadriremis trahi ad Acradinam juſſit.* Imo & abſque remis, ſi ſecundus ſit ventus, ut in libro de bello Alex. *Naves onerarias Cæſar victricibus ſuis Alexandriam deduxit.* Inde vox Gallica *remorquer.* Tandem ſumitur pro *rudente.*

6. *Curio Marcum.*] Cœlium Rufum.

7. *Bagradam.*] Bagrada Africæ fluvius, a Polybio dicitur *Macros*, nunc *Megida*, ad quem fuit ſerpens illa quæ Reguli exercitum tantopere terruit. CXX pedum longitudinis. Val. Max. Plinius autores.

8. *Caſtra exploranda Corneliana.*] Locus natura munitus in Africa, ubi olim fuerant poſita caſtra P. Cornelii Scipionis, haud longe a flumine Bagrada & Utica urbe. Caſtra Cornelia dicuntur a Plinio lib. III. cap. IV. Lucanus:

Sed majora dedit cognomina collibus iſtis
Pœnum qui Latii revocavit ab arcibus hoſtem
Scipio. Nam ſedes Libyca tellure potito
Hæc fuit. En veteris cernis veſtigia valli.
Romana hos primum tenuit victoria campos.

9. *Curio caſtra Vari conſpicit.*] Appianus prodidit ideo ductum exercitum ad Uticam,

juncta ad portam, quæ appellatur Bellica, admodum munita natura loci: una ex parte ipso oppido Utica, altera theatro, quod est ante oppidum, substructionibus ejus operis maximis, aditu ad castra difficili & angusto. Simul animadvertit multa undique portari atque agi plenissimis viis, quæ repentini tumultus timore ex agris in urbem conferebantur. Huc equitatum mittit, ut diriperet, atque haberet loco prædæ. Eodemque tempore his rebus subsidio D C equites [1] Numidæ ex oppido, peditesque C D mittuntur a Varo; quos auxilii causa rex [2] Juba, paucis diebus ante Uticam miserat. Huic & paternum hospitium cum Pompeio, & simultas cum Curione intercedebant; quod tribunus pleb. legem promulgaverat, qua lege regnum Jubæ publicaverat. Concurrunt equites inter se. Neque vero primum impetum nostrorum Numidæ ferre potuerunt: sed interfectis circiter C x x reliqui se in castra ad oppidum recepe-runt. Interim adventu longarum navium Curio pronuntiari onerariis navibus jubet, quæ stabant ad Uticam numero circiter C C, se in hostium habiturum loco, qui non e vestigio ad castra Corneliana [3] vela direxisset. Qua pronuntiatione facta, temporis puncto, sublatis anchoris, omnes Uticam relinquunt, &, quo impe-ratum est, transeunt. Quæ res omnium rerum copia complevit exercitum. XXVI. His rebus gestis, Curio se in castra ad Bagradam recepit, atque universi exercitus conclamatione [4] Imperator appellatur. Postero die Uticam exercitum ducit, & prope oppidum castra ponit. Nondum opere castrorum perfecto, equites ex statione nuntiant, magna auxilia equitum peditumque [5] ab rege missa Uticam venire; eodemque tempore vis magna pulveris cernebatur; & vestigio temporis primum agmen erat in conspectu. Novitate rei Curio permotus præmittit equites, qui primum impetum sustineant ac morentur. Ipse celeriter ab opere deductis legionibus aciem instruit. Equites committunt prælium: & prius, quam plane legiones explicari & consistere possent, tota auxilia regis impedita ac perturbata, quod nullo ordine & sine timore iter fecerant, in fugam se conjiciunt: equitatuque omni fere incolumi, quod se per litora ce-

NOTÆ.

eam, quia ab hostibus infectæ veneno aquæ fuerant apud castra Corneliana, quæ occupaturum fuisse Curionem prævide-rant.

1. *Numida.*] Numidia Africæ regio quæ erat Carthagini proxima.

2. *Juba.*] Hiempsalis fuit filius, rex Numidiæ, partes Pompeii secutus est, ex quo Curio tribunus pl. legem promulga-rat, qua regnum illius publicaverat, quod defensum a Pompeio fuerat. Id testatur Lucan. lib. I v.

Nec solum studiis civilibus arma parabat,
Privata sed bella dabat Juba concitus ira.
Hunc quoque quo superos humanaque pol-luit anno,
Lege tribunitia solio depellere avorum
Curio tentarat, Libyamque auferre tyranno,
Dum regnum te Roma facit. Memor ille doloris,
Hoc bellum sceptris fructum putat esse retenti.

3. *Vela direxisset.*] Dicitur & *vela dare.* Virg. Æneid. I.

Vix e conspectu Siculæ telluris in altum
Vela dabant læti. ——————

& *vela facere.* Idem Virg. Æneid. V.

Vela facit tamen, & plenis subit ostia velis.

4. *Imperator appellatur.*] Post ducis fa-ctum militare paulo insignius hic titulus honoris causa solebat in ducem confer-ri, ut passim apud Autores legitur.

5. *Ab rege missa.*] Juba.

celeriter in oppidum recepit, magnum peditum numerum interficiunt. XXVII. Proxima nocte centuriones Marsi II ex castris Curionis [1] cum manipularibus suis XXII ad Attium Varum perfugiunt. Ii, seu vere, quam habuerant, opinionem perferunt, sive etiam auribus Vari serviunt (nam quæ volumus, & credimus libenter, &, quæ sentimus ipsi, reliquos sentire speramus); confirmant quidem certe totius exercitus animos alienos esse a Curione: maxime opus esse in conspectum exercitum venire, & colloquendi dare facultatem. Qua opinione adductus Varus postero die mane legiones ex castris educit. Facit idem Curio: atque una valle non magna interjecta, suas uterque copias instruit. XXVIII. Erat in exercitu Vari [2] Sext. Quinctilius Varus, quem fuisse Corfinii supra demonstratum est. Hic dimissus a Cæsare in Africam venerat: legionesque eas transduxerat Curio, quas superioribus temporibus Corfinio receperat Cæsar: adeo ut, paucis mutatis centurionibus, iidem ordines, manipulique constarent. Hanc nactus appellationis caussam Quinctilius, circumire aciem Curionis, atque obsecrare milites cœpit, ne primi sacramenti, quod apud Domitium, atque apud se quæstorem dixissent, memoriam deponerent; neu contra eos arma ferrent, qui eadem essent usi fortuna, eademque in obsidione perpessi: neu pro iis pugnarent, a quibus contumelia perfugæ appellarentur. His pauca ad spem largitionis addit, quæ ab sua liberalitate, si se atque Attium secuti essent, exspectare deberent. Hac habita oratione, nullam in partem ab exercitu Curionis fit significatio: atque ita suas uterque copias reducit. XXIX. At in castris Curionis magnus omnium incessit timor. Nam is variis hominum sermonibus celeriter augetur. Unusquisque enim opiniones fingebat, & [3] ad id quod ab alio audierat, sui aliquid timoris addebat. [4] Hoc ubi uno auctore ad plures permanaverat, atque alius alii transdiderat, plures auctores ejus rei videbantur. [5] Civile bellum: [6] genus hominum: [7] quod liceret libere facere, & sequi quod veller. Legiones eæ, quæ paullo ante apud adversarios fuerant (nam etiam Cæsaris beneficium mutaverat consuetudo), qua offerrentur municipia

NOTÆ.

1. *Cum manipularibus suis.*] Duo enim centuriones manipulo præerant, qui duabus constabat centuriis.

2. *Sext. Quinctilius Varus.*] Is post cladem in Philippis acceptam, propria manu periit, cujus filius Quinctilius Varus longo post tempore cum tribus legionibus in Germania cæsus est, Augusto imperante.

3. *Ad id quod ab alio audierat, &c.*] Ad id quod audierat dici a milite quodam paulo iniquius & adversum imperatori suo Curioni addebat aliquid aliud præterea de suo, quod ipse auditor formidaret, non dixisset ille qui locutus fuerat de Curione.

4. *Hoc uno ubi auctore, &c.*] Atque adeo terrebat magis, quasi fuisset hæc omnium sententia, quæ perhibebatur a tam multis.

5. *Civile bellum, &c.*] Ab hoc loco usque ad *Quibus de caussis concilio convocato*, omnia sunt mutila & mendosa, unde nihil boni & sani sensus possit confici, nisi locus ope cujusdam exemplaris melioris restituatur. *Civile bellum*, in quo nihil sanctum, nihil turpe.

6. *Genus hominum.*] Quod fidem Pompeii erat ante secutum.

7. *Quod liceret libere facere.*] Emendo cum Flavio Ursino: *Quod liberet, licere facere,*

cipia etiam adversis partibus conjuncta. Neque enim ex Marsis Peligniſque veniebant, ut qui ſuperiore nocte in contuberniis, commilitoneſque nonnulli graviores ſermones militum vulgo durius accipiebant. Nonnulla etiam ab iis, qui diligentiores videri volebant, fingebantur. XXX. [a]Quibus de cauſſis concilio convocato de ſumma rerum deliberare incipit. Erant ſententiæ, quæ conandum omnibus modis, caſtraque Vari oppugnanda cenſerent; [1] quod hujuſmodi militum conſiliis otium maxime contrarium eſſe arbitrarentur. Poſtremo præſtare dicebant, per virtutem in pugna belli fortunam experiri, quam deſertos, & circumventos a ſuis graviſſimum ſupplicium pati. Porro erant, qui cenſerent de tertia vigilia in caſtra Corneliana recedendum; ut majore ſpatio temporis interjecto militum mentes ſanarentur; ſimul ſi quid gravius accidiſſet, magna multitudine navium & tutius & facilius in Siciliam receptus daretur. XXXI. Curio utrumque improbans conſilium, [2] quantum alteri ſententiæ deeſſet animi, [3] tantum alteri ſupereſſe dicebat: hos turpiſſimæ fugæ rationem habere, illos etiam iniquo loco dimicandum putare. Qua enim, inquit, fiducia, & opere, & natura loci munitiſſima caſtra expugnari confidimus? Aut vero quid proficimus, ſi accepto magno detrimento ab oppugnatione caſtrorum diſcedimus? Quaſi non & felicitas rerum geſtarum exercitus benevolentiam imperatoribus, & res adverſæ odia concilient. Caſtrorum autem mutatio quid habet niſi turpem fugam & deſperationem omnium, & alienationem exercitus? Nam neque prudentes ſuſpicari oportet, ſibi parum credi; neque improbos ſcire, ſeſe timeri: quod illis licentiam timor augeat, noſtris ſtudia deminuat. Quod ſi jam, inquit, hæc explorata habemus, quæ de exercitus alienatione dicuntur; quæ quidem ego aut omnino falſa, aut certe minora opinione eſſe confido: quanto hæc diſſimulare, & occultare, quam per nos confirmari, præſtat? An non uti corporis vulnera, ita exercitus incommoda ſunt tegenda, ne ſpem adverſariis augeamus? At etiam, ut media nocte proficiſcamur, addunt: quo majorem, credo, licentiam habeant, qui peccare conentur. Namque hujuſmodi res aut pudore aut metu tenentur; quibus rebus nox maxime adverſaria eſt. Quare neque tanti ſum animi, ut ſine ſpe caſtra oppugnanda

NOTÆ.

cere, & ſequi quod vellet, quod ait eſſe in ſuo vetuſtiſſimo codice, quod & adſtruit Lucanus lib. IV.

Hæ cigitur regis trepidat jam Curio fama,
Et quod Cæſareis numquam devota juventus
Illa nimis caſtris, nec Rheni miles in undis
Exploratus erat, Corſini captus in arce,
Infiduſque novis ducibus, dubiuſque priori
Fas utrumque putat. ——

1. *Quod hujuſmodi militum conſiliis otium, &c.*] Id eſt, nocet. Si enim ad verbum accipitur, otium favet potius his conſiliis quam contrarium eſt. Lucanus lib. IV.

—— *variam ſemper dant otia mentem.*
Eripe conſilium pugnæ, cum dira voluntas
Enſe ſubit preſſo, galea texere pudorem
Quis conferre duces meminit? Quis pendere cauſas?
Qua ſtetit, inde favet. ——

2. *Quantum alteri ſententiæ deeſſet animi.*] Poſteriori.

3. *Tantum alteri, &c.*] Quæ caſtra Vari cenſebat oppugnanda.

gnanda cenſeam ; neque tanti timoris, ut ipſe deficiam : atque omnia prius experienda arbitror : magnaque ex parte jam me una vobiſcum de re judicium facturum confido. XXXII. [1] Dimiſſo concilio, concionem advocat militum : commemorat, quo ſit eorum uſus ſtudio ad Corfinium Cæſar ; ut magnam partem Italiæ beneficio atque auctoritate eorum ſuam fecerit. Vos enim, veſtrumque factum, inquit, omnia deinceps municipia ſunt ſecuta, neque ſine cauſſa & Cæſar amiciſſime de vobis, & illi graviſſime judicaverunt. Pompeius enim nullo prælio pulſus, veſtri facti præjudicio demotus Italia exceſſit : Cæſar me quem ſibi cariſſimum habuit, provinciamque [2] Siciliam atque Africam, ſine quibus urbem atque Italiam tueri non poteſt, veſtræ fidei commiſit. Adſunt qui vos hortentur, ut a nobis deſciſcatis. Quid enim eſt illis optatius, quam uno tempore & nos circumvenire, & vos nefario ſcelere obſtringere ? Aut quid irati gravius de vobis ſentire poſſunt, quam ut eos prodatis, qui ſe vobis omnia debere judicant ? In eorum poteſtatem veniatis, qui ſe per vos periſſe exiſtimant ? An vero in Hiſpania res geſtas Cæſaris non audiſtis ? Duos pulſos exercitus ? [3] Duos ſuperatos duces ? [4] Duas receptas provincias ? [5] Hæc acta diebus XL, quibus in conſpectu adverſariorum venerit Cæſar. An qui incolumes reſiſtere non potuerunt, perditi reſiſtant ? Vos autem incerta victoria Cæſarem ſecuti, dijudicata jam belli fortuna victum ſequamini, quum veſtri officii præmia percipere debeatis ? Deſertos enim ſe ac proditos a vobis dicunt, & prioris ſacramenti mentionem faciunt. Voſne vero L. Domitium, an vos L. Domitius deſeruit ? Nonne extremam pati fortunam paratos projecit ille ? Non ſibi clam vobis ſalutem fuga petivit ? Non proditi per illum, Cæſaris beneficio eſtis conſervati ? Sacramento quidem vos tenere quî potuit ? Quum projectis faſcibus, & depoſito imperio, privatus & captus ipſe in alienam veniſſet poteſtatem ? Relinquitur nova religio, ut eo neglecto ſacramento, quo nunc tenemini, [6] reſpiciatis illud, quod deditione ducis & capitis deminutione ſublatum eſt. At credo, ſi Cæſarem probatis, in me offenditis, qui de meis in vos meritis prædicaturus non ſum, quæ ſunt adhuc & mea voluntate & veſtra exſpectatione leviora. Sed tamen ſui laboris milites ſemper, eventu belli, præmia petiverunt : qui qualis ſit futurus, ne vos quidem dubitatis.

NOTÆ.

1. *Dimiſſo concilio concionem advocat militum.*] Diverſa enim concio a concilio. In concilium pauci conveniunt, in concionem omnes, ut ſupra dictum.

2. *Siciliam atque Africam.*] Quia utraque fertiliſſima eſt. Conſilium autem Pompeii fuit, iſtis occupatis provinciis Italiam fame conficere.

3. *Duos ſuperatos duces.*] Afranium & Petreium.

4. *Duas receptas provincias.*] Hiſpaniam citeriorem & ulteriorem.

5. *Hæc acta diebus XL, quibus, &c.*] Facto numerandi initio ab eo die quo ante exercitum hoſtilem cœpit eſſe. Sic Cicero dicit : *Venit in ſenatu.* Sic Phædrus : *In conſpectu meo audet venire.* Sic Varro, ſic alii. Ubi *in* præpoſitio jungitur cum Ablativo, quamvis motus ſignificetur.

6. *Reſpiciatis illud, quod deditione ducis.*] Milites duo fecerant ſacramenta, unum

tatis. Diligentiam quidem noſtram, aut quem ad finem adhuc res proceſſit, fortunamque cur præteream? An pœnitet vos, quod ſalvum atque incolumem exercitum, nulla omnino nave deſiderata, tranſduxerim? Quod claſſem hoſtium primo impetu adveniens profligaverim? Quod bis per biduum equeſtri prælio ſuperaverim? Quod ex portu, ſinuque adverſariorum, CC naves onerarias adduxerim? Eoque illos compulerim, ut neque pedeſtri itinere, neque navibus commeatu juvari poſſint? Hac vos fortuna, atque his ducibus repudiatis, Corfinienſem ignominiam, [an] Italiæ fugam, [an] Hiſpaniarum deditionem, [an] Africi belli præjudicia ſequimini? Equidem me Cæſaris militem dici volui: vos me Imperatoris nomine appellaviſtis. Cujus ſi vos pœnitet; veſtrum vobis beneficium remitto, mihi meum reſtituite nomen; ne ad contumeliam honorem dediſſe videamini. XXXIII. Qua ratione permoti milites crebro etiam dicentem interpellabant; ut magno cum dolore infidelitatis ſuſpicionem ſuſtinere viderentur. Diſcedentem vero ex concione univerſi cohortantur, magno ſit animo, neu dubitet prælium committere, & ſuam fidem virtutemque experiri. Quo facto commutata omnium voluntate, & opinione, conſenſu ſummo conſtituit Curio, quum primum ſit data poteſtas, prælio rem committere. Poſtero die productos loco eodem, quo ſuperioribus diebus conſtiterat, in acie collocat. Ne Varus quidem Attius dubitat copias producere; ſive ſollicitandi milites, ſive æquo loco dimicandi detur occaſio, ne facultatem prætermittat. XXXIV. Erat vallis inter duas acies, ut ſupra demonſtratum eſt, non ita magno ac difficili & arduo adſcenſu. Hanc uterque ſi adverſariorum copiæ tranſire conarentur, exſpectabat; quo æquiore loco prælium committeret. Simul a ſiniſtro cornu P. Attii equitatus omnis, & una levis armaturæ interjecti complures, quum ſe in valiem demitterent, cernebantur. Ad eos Curio equitatum, & duas Marrucinorum cohortes mittit: quorum primum impetum equites hoſtium non tulerunt: ſed admiſſis equis ad ſuos refugerunt: relicti ab iis, qui una procurrerant, levis armaturæ, circumveniebantur atque interficiebantur ab noſtris. Huc tota Vari converſa acies ſuos fugere & concidi videbat. Tum Rebilus legatus Cæſaris, quem Curio ſecum ex Sicilia duxerat, quod magnum habere uſum in re militari ſciebat; Perterritum, inquit, hoſtem vides, Curio. Quid dubitas uti temporis opportunitate? Ille unum elocutus, ut memoria tenerent milites ea, quæ pridie

NOTÆ.

apud Domitium, alterum apud Cæſarem. Hic quæritur an capto duce ſolvatur prius ſacramentum? Si adverſus hoſtes exteros res gereretur, non ſolveretur ſacramentum. Pugnant enim hoſtes de excidio patriæ tuæ, non vero cives in civili bello de tollenda pugnant, atque adeo non ibi cenſendi deſertores qui a duce ad ducem adverſæ partis tranſeunt, tolliturque facile primum ſacramentum. Ea ſententia eſt Juriſconſulti Ulpiani. Caput apud Juriſconſultos ſtatum ſignificat, & capite deminutus dicitur, qui cum ſui juris eſſet, alieno ſubjectus eſſe cœpit. Sed hoc acerbe hic dictum. Non enim ſunt captivitates inter cives pugnantes. Sed illud jus inter hoſtes tantum manet.

pridie ſibi confirmaſſent, ſequi ſeſe jubet, & præcurrit ante omnes: adeoque erat impedita vallis, ut in adſcenſu, niſi ſublevati a ſuis, primi non facile eniterentur. Sed præoccupatus animus Attianorum militum timore & fuga & cæde ſuorum, nihil de reſiſtendo cogitabat; omneſque jam ſe ab equitatu circumveniri arbitrabantur. Itaque prius, quam telum adjici poſſet, aut noſtri propius accederent, omnis Vari acies terga vertit, ſeque in caſtra recepit. XXXV. Qua in fuga Fabius Pelignus quidam, ex infimis ordinibus, de exercitu Curionis, primum agmen fugientium conſecutus; magna voce Varum nomine appellans requirebat; uti unus eſſe ex ejus militibus, & monere aliquid velle ac dicere videretur. Ubi ille ſæpius appellatus adſpexit ac reſtitit; & quis eſſet, aut quid vellet, quæſivit, humerum apertum gladio appetit; paullumque abfuit, quin Varum interficeret. Quod ille periculum, ſublato ad ejus conatum ſcuto, vitavit. Fabius a proximis militibus circumventus interficitur, ac fugientium multitudine ac turba portæ caſtrorum occupantur, atque iter impeditur; pluresque in eo loco ſine vulnere, quam in prælio aut fuga, intereunt. Neque multum abfuit, quin etiam caſtris expellerentur; ac nonnulli protinus eodem curſu in oppidum contenderunt. Sed quum loci natura, tum munitio caſtrorum aditum prohibebat: quod ad prælium egreſſi Curionis milites iis rebus indigebant, quæ ad oppugnationem caſtrorum erant uſui. Itaque Curio exercitum in caſtra reducit, ſuis omnibus præter Fabium incolumibus, ex numero adverſariorum circiter DC interfectis, ac ∞ vulneratis: qui omnes diſceſſu Curionis, multique præterea, per ſimulationem vulnerum, ex caſtris in oppidum, propter timorem, ſeſe recipiunt. Qua re animadverſa, Varus, & terrore exercitus cognito, [1] buccinatore in caſtris, & paucis ad ſpeciem tabernaculis relictis, de tertia vigilia ſilentio exercitum in oppidum reducit. XXXVI. Poſtero die Curio Uticam obſidere, & vallo circummunire inſtituit. Erat in oppido multitudo inſolens belli, diuturnitate otii; [2] Uticenſes pro quibuſdam Cæſaris in ſe beneficiis illi amiciſſimi; conventus, qui ex variis generibus conſtaret; terror ex ſuperioribus præliis magnus. Itaque de deditione omnes palam loquebantur, & cum P. Attio agebant, ne ſua pertinacia omnium fortunas perturbari vellet. Hæc quum agerentur, nuntii præmiſſi ab rege Juba venerunt: qui illum cum magnis copiis adeſſe dicerent, & de cuſtodia ac defenſione urbis hortarentur: quæ res eorum perterritos animos confirmavit. XXXVII. Nuntiabantur hæc eadem Curioni, ſed aliquamdiu fides fieri non poterat. Tantam habebat ſuarum rerum fiduciam. Jamque Cæſaris in Hiſpania res ſecundæ in Africam nuntiis ac litteris perferebantur. Quibus omnibus rebus ſublatus nihil contra ſe regem niſurum exiſtima-

NOTÆ.

1. *Buccinatore.*] Buccinator in caſtris vigiliarum tempora cantu deſignabat, quem hic in caſtris reliquit.

2. *Uticenſes pro quibuſdam, &c.*] Beneficium erat legis Juliæ, qua ſua illis libertas relinquebatur.

ſtimabat. Sed ubi certis auctoribus comperit, minus V & XX millibus [longe] ab Utica ejus copias abeſſe; relictis munitionibus, ſeſe in caſtra Corneliana recepit. Huc frumentum comportare, caſtra munire, materiam conferre cœpit, ſtatimque in Siciliam miſit, uti II legiones, reliquuſque equitatus ad ſe mitteretur. Caſtra erant ad bellum ducendum aptiſſima, natura, & loci munitione, & maris propinquitate, & aquæ & ſalis copia: cujus magna vis jam ex proximis erat ſalinis eo congeſta. Non materia multitudine arborum, non frumentum, cujus erant pleniſſimi agri, deficere poterat. Itaque ſuorum omnium conſenſu Curio reliquas copias expectare, & bellum ducere parabat. XXXVIII. His conſtitutis rebus, probatiſque conſiliis, ex perfugis quibuſdam oppidanis audit, [1] Jubam revocatum finitimo bello, & controverſiis [2] Leptitanorum reſtitiſſe in regno; Saburam ejus præfectum cum mediocribus copiis miſſum Uticæ appropinquare. His auctoribus temere credens conſilium commutat, & prælio rem committere conſtituit. [3] Multum ad hanc rem probandam adjuvat adoleſcentia, magnitudo animi, ſuperioris temporis proventus, fiducia rei bene gerendæ. His rebus impulſus equitatum omnem prima nocte ad caſtra hoſtium mittit, ad flumen Bagradam, quibus præerat Sabura, de quo ante erat auditum. Sed rex omnibus copiis inſequebatur, & VI millium paſſuum intervallo a Sabura conſederat. Equites miſſi nocte iter conficiunt. Imprudentes, atque inopinantes hoſtes aggrediuntur. Numidæ enim quadam barbara conſuetudine nullis ordinibus paſſim conſederant. Hos oppreſſos ſomno & diſperſos adorti, magnum eorum numerum interficiunt. Multi perterriti profugiunt. Quo facto ad Curionem equites revertuntur, captivoſque ad eum reducunt. XXXIX. Curio cum omnibus copiis quarta vigilia exierat, cohortibus V caſtris præſidio relictis. Progreſſus millia paſſuum VI equites convenit; rem geſtam cognovit; ex captivis quærit, quis caſtris ad Bagradam præſit. Reſpondent, Saburam. Reliqua, ſtudio itineris conficiendi, quærere prætermittit; proximaque reſpiciens ſigna, Videtiſne, inquit, milites, captivorum orationem cum perfugis convenire? Abeſſe regem; exiguas eſſe copias miſſas, quæ paucis equitibus pares non eſſe potuerunt. Proinde ad prædam, ad gloriam, properate; ut jam de præmiis veſtris, & de referenda gratia cogitare incipiamus.

Notæ.

1. *Jubam revocatum finitimo bello.*] Frontinus ſtratagemati Jubæ aſſignat quod ſit a perfugis Curio deceptus, quos rex miſerit; ſic enim habet lib. II. ſtratagematum: *Juba rex in Africa bello civili, Curionis animum, ſimulato regreſſu, impulit in vanam alacritatem: cujus rei vanitate deceptus Curio, dum tamquam fugientem Saburam regium præfectum perſequitur, devenit in patentes campos, ubi Numidarum circumventus equitatu, perdito exercitu, cecidit.* Lucanus lib. IV. *Hoc ſolum metuens incautus ab hoſte timeri.*

2. *Leptitanorum.*] Leptis urbs eſt Africæ, imo duæ ſunt ejus nominis; utra hic dicatur, non facile eſt ſtatuere.

3. *Multum ad hanc rem probandam adjuvat adoleſcentia.*] Temeritatem eſſe florentis ætatis, prudentiam ſenectutis ait Cicero lib. de ſenectute.

mus. Erant per se magna, quæ gesserant equites, præsertim quum eorum exiguus numerus cum tanta multitudine Numidarum conferretur. Hæc tamen ab ipsis inflatius commemorabantur; ut de suis homines laudibus libenter prædicant. Multa præterea spolia præferebantur. Capti homines, equitesque producebantur: ut, quidquid intercederet temporis, hoc omne victoriam morari videretur. Ita spei Curionis militum studia non deerant. Equites sequi jubet sese; iterque accelerat, ut quammaxime ex fuga perterritos adoriri posset. At illi itinere totius noctis confecti subsequi non poterant: atque alii alio loco resistebant. Ne hæc quidem res Curionem ab spe morabatur. XL. Juba certior factus a Sabura de nocturno prælio II millia Hispanorum & Gallorum equitum, quos suæ custodiæ causa circum se habere consueverat, & peditum eam partem, cui maxime confidebat, Saburæ submittit, ipse cum reliquis copiis, elephantisque XL lentius subsequitur; suspicatus, præmissis equitibus, ipsum affore Curionem. Sabura copias equitum peditumque instruit: atque his imperat, ut simulatione timoris paullatim cedant, ac pedem referant: sese quum opus esset, signum prælii daturum, &, quod rem postulare cognovisset, imperaturum. Curio ad superiorem spem addita præsentis temporis opinione, hostes fugere arbitratus, copias ex locis superioribus in campum deducit. Quibus ex locis quum longius esset progressus, confecto jam labore exercitu XVI millium spatio, consistit. Dat signum suis Sabura, aciem constituit, & circuire ordines, atque hortari incipit. Sed peditatu duntaxat procul ad speciem utitur; equites in aciem mittit. XLI. Non deest negotio Curio; suosque hortatur, ut spem omnem in virtute reponant. Nec militibus quidem, ut defessis; neque equitibus, ut paucis, & labore confectis, studium ad pugnandum virtusque deerat, sed ii erant numero CC. Reliqui in itinere substiterant. Hi quamcumque in partem impetum fecerant, hostes loco cedere cogebant. Sed neque longius fugientes prosequi, nec vehementius equos incitare poterant. At equitatus hostium ab utroque cornu circumire aciem nostram, & aversos proterere incipit. Quum cohortes ex acie procurrissent, Numidæ integri celeritate impetum nostrorum effugiebant; rursusque ad ordines suos se recipientes circumibant; & ab acie excludebant. Sic neque in loco manere, ordinesque servare, neque procurrere, & casum subire, tutum videbatur. Hostium copiæ summissis ab rege auxiliis crebro augebantur. Nostros vires lassitudine deficiebant. Simul ii, qui vulnera acceperant, neque acie excedere, neque in locum tutum referri poterant; quod tota acies equitatu hostium circumdata tenebatur. Hi de sua salute desperantes, ut extremo vitæ tempore homines facere consueverunt, aut suam mortem miserabantur, aut parentes suos commendabant, si quos ex eo periculo fortuna servare potuisset. Plena erant omnia timoris & luctus. XLII. Curio, ubi perterritis omnibus neque cohortationes suas, neque preces audiri intelligit, unam; ut in miseris rebus, spem reliquam salutis esse arbitratus, proximos colles capere universos, atque eo inferri signa jubet. Hos quoque præoccupat

missus a Sabura equitatus. Tum vero ad summam desperationem nostri perveniunt: & partim fugientes ab equitatu interficiuntur, partim integri procumbunt. [1] Hortatur Curionem Cn. Domitius præfectus equitum, cum paucis equitibus circumsistens, ut fuga salutem petat, atque in castra contendat: & se ab eo non discessurum pollicetur. At Curio, nunquam amisso exercitu, quem a Cæsare fidei suæ commissum acceperit, se in ejus conspectum reversurum, confirmat; [2] atque ita, prælians interficitur. Equites perpauci ex prælio se recipiunt. Sed ii, quos ad novissimum agmen, equorum reficiendorum causa, substitisse demonstratum est, fuga totius exercitus procul animadversa, sese incolumes in castra conferunt. Milites ad unum omnes interficiuntur. XLIII. His rebus cognitis, M. Rufus quæstor in castris relictus a Curione cohortatur suos, ne animo deficiant. Illi orant, atque obsecrant, ut in Siciliam navibus reportentur. Pollicetur: magistrisque imperat navium, ut primo vespere omnes scaphas ad litus appulsas habeant. Sed tantus fuit omnium terror, ut alii adesse copias Jubæ dicerent, alii cum legionibus instare Varum, jamque se pulverem vementum cernere; quarum rerum nihil omnino acciderat; alii classem hostium celeriter advolaturam suspicarentur. Itaque perterritis omnibus, sibi quisque consulebat. Qui in classe erant, proficisci properabant. Horum fuga navium onerariarum magistros incitabat. Pauci [3] lenunculi ad officium imperiumque conveniebant. Sed tanta erat completis litoribus contentio; qui potissimum ex magno numero conscenderent; ut multitudine atque onere nonnulli deprimerentur, reliqui ob timorem propius adire tardarentur. XLIV. Quibus rebus accidit, ut pauci milites, patresque familiæ, qui aut gratia aut misericordia valerent, aut naves adnare possent, recepti in Siciliam incolumes pervenirent. Reliquæ copiæ, missis ad Varum noctu legatorum numero centurionibus, se ei dediderunt. Quorum cohortes militum Juba postero die ante oppidum conspicatus, suam esse prædicans prædam, magnam par-

NOTÆ.

1. *Hortatur Curionem Cn. Domitius.*] Hic evasit incolumis: nam sequenti libro nonnihil egit pro Cæsare. Tisdræque cum legionibus duabus relictus est, ut Considium obsideret, ut merito dictum videatur:

Ἀνὴρ ὁ φεύγων ἐς πάλιν μαχήσεται.
Vir fugiens rursum pugnabit.

2. *Atque ita prælians interficitur.*] Casum Curionis vindictæ Deorum tribuit Lucanus lib. IV.

——— *tuitis jugulo sic arma potentes.*
Felix Roma quidem civesque habitura beatos,
Si libertatis superis tam cura placeret,
Quam vindicta placet, &c.

Deinde ejus addit elogium, quod quia singulare, addere operæ pretium esse judico:

Haud alium tanta civem tulit indole Roma,
Aut cui plus leges deberent recta sequenti.
Perdita tunc urbi posuerunt sæcula, postquam
Ambitus & luxus & opum metuenda facultas
Transversa mentem dubiam torrente tulerunt,
Momentumque fuit mutatus Curio rerum,
Gallorum captus spoliis & Cæsaris auro.
Jus licet in jugulos nostros sibi fecerit ense
Sylla potens, Mariusque ferox, & Cinna cruentus,
Cæsareaque domus series, cui tanta potestas
Concessa est, emere omnes, hic vendidit urbem.

3. *Lenunculi.*] Lenunculus genus navigii piscatorii.

partem eorum interfici jussit: paucos electos in regnum remisit. Cum Varus suam fidem ab eo lædi quereretur, neque resistere auderet; ipse equo in oppidum vectus, prosequentibus compluribus senatoribus, quo in numero erat Ser. Sulpicius, & [1] Licinius Damasippus, paucis die-

Notæ.

1. *Licinius Damasippus.*] Postea in eadem Africa periit cum Scipione, ut videre est in libro de bello Africano, quia pertinaciore studio Pompeio adhæserat. Incolumitatem tamen ejus liberis Cæsar concessit. Hæc fuit gens illustrissima quamvis Plebeia, in multas familias divisa, Calvorum, Crassorum, Lucullorum & Murenarum.

Ex tertio libro qui proximus est, item ex aliquot aliorum scriptorum locis, constat multa in hoc desiderari, quæ, quia ad Cæsaris laudem minime pertinent, existimo ab ipso vel suppressa, vel adeo tenuiter & leviter delibata ut facile perierint. Solet enim Cæsar ut scopulos ea loca declinare, unde nihil laudis, vel nonnihil dedecoris in se redundare præviderit. Sic ærarii expilationem Metello trib. plebis fortiter reclamante, cui mortem minatus est, nisi alii autores scripsissent, vix cognovissemus ex his Commentariis. Hæc porro sunt quæ vel indicta vel amissa sunt in hoc Commentario, quæ sic supplebimus. Orosius lib. VI. cap. XV. *At vero Dolabella partium Cæsaris, in Illyrico per Octavium & Libonem victus, copiisque exutus ad Antonium fugit. Basilus & Sallustius dividentes singulas legiones quibus præerant, similiter & Antonius, Hortensius quoque ab intimo mari cum classe concurrens, omnes pariter adversus Octavium & Libonem profecti & victi sunt. Antonius cum se Octavio cum XV cohortibus dedisset, omnes ad Pompeium a Libone deducti sunt.* Dio lib. XLI. Ἐν ᾧ δὲ δὴ ταῦτα ἔν τε τῇ Ῥώμῃ καὶ ἐν τῇ Ἰβηρίᾳ ἐγίγνετο, Μάρκῳ μὲν Ὀκλατίῳ καὶ Λεύκῳ Σκριβωνίῳ Λίβωνι Πέπλιον Κορνήλιον Δολοβέλλαν τά τε τῶν Καίσαρος πράγματα καὶ ἐν τῇ Δαλματίᾳ ὅλα ἐξήλασαν ἐξ αὐτῆς, τῷ τῶν Πομπηΐου ναυτικῷ χρώμενοι, καὶ μὴ τοῦτο Γάϊον Αντώνιον ἐπαμῦναι οἱ ἐθελήσαντα ἔς γε νησίδιόν τι καλέσαντες, κἀν ταῦθα πρός τε τοῦ ὄρους ἐπιχαρίαν ἐγκαταλελειφθέντα καὶ λιμῷ πιεσθέντα παντοδὴ πλοῖόν ὀλίγων εἶλον. ἔστε γὰρ τὴν ἤπειρον ἔφθησαν τινὲς αὐτῶν διαφυγόντες, καὶ ἕτεροι ἐν ᾠδείαις διαπλέοντες καὶ ἀλιεκάρβοι αὐτὰς ἀπιχρήσαντο. *Dum hæc Romæ & in Hispania geruntur, M. Octavius & L. Scribonius Libo P. Cornelium Dolabellam Cæsaris administrum, ex Dalmatia, in qua tum forte erat, ejecerunt, classe Pompeii usi. Dehinc C. Antonium subvenire ei volentem in exiguam quandam insulam conclusere, ibique ab incolis desertum, fameque pressum, paucis demptis, cum omni manu quam secum habuerat, ceperunt. Nonnulli enim in continentem effugerunt, aliique quidam ratibus mare trajicientes, cum interciperentur, mortem sibi consciverunt.* Quod a Lucano lib. IV. fuit eleganter descriptum, & est in epitome Liviana lib. CX. Appianus vero lib. II. bell. civil. sic habet: Καὶ τῶν αὐτῶν ἡμερῶν Αντώνιός τε περὶ τὴν Ιλλυρίδα ἀπεστάλη ὑπὸ Ὀκλατίου Πομπηΐου στρατηγοῦντος καὶ Δολοβέλλα καὶ στρατιὰ Καίσαρος ἄλλη περὶ Πλακεντίαν στασιάσασα τοὺς ἀρχοντας καλεούσην, ὡς ἔν τε τῇ στρατείᾳ βραδύνοντες καὶ τὰς πένλε μυριάδας καδοῦντες, ἣν τινα δωρεὰν αὐτοῖς ὁ Καῖσαρ ἔτι περὶ Βρεντέσιον ὑπέσχετο. ὧν ὁ Καῖσαρ πυθόμενος, ἐκ Μασσαλίας ἐς Πλακεντίαν ἠπείγετο σωτόμως. καὶ ἐς ἴπτι σταδίους ἐπελθὼν, ἔλεγεν ὧδε. Τάχα μὲν ὅσῳ περὶ ἄλλα χρῶμαι σωφρονεῖν μοι. βραδύνω δ' ὁ πόλεμος, ἀλλὰ διὰ τὰς πολεμίας ὑποδεχομένας ὑμᾶς. ὑμεῖς δ' ἔνδεκα Γαλατίας πολλῶν τῆς ἐμῆς ἀρχῆς ὀνόματος, καὶ ἐς τόνδε τὸν πόλεμον ὅλον, ὡς ἐς μέρος αὐτῶν μετὰ σωτηρίας ἐλθόντες, ἐν μέσοις ἔργοις ἡμᾶς ἀπολείπετε, καὶ τοῖς ἄρχουσιν ἐπανίστασθε, καὶ πρεσβεύειν ἀξιοῦτε, πάρ' ὧν χρὴ πρεσβεύεσθαι λαμβάνειν. μαρτύρομαι δ' ἔν ἐμαυτὸν τῆς εἰς ὑμᾶς μέχρι δεῦρο φιλοτιμίας, χρήσομαι τῷ πλείονι νόμῳ, καὶ τὸ ἐνάντιον τέλος (ἐπειδὴ μάλιστα τῆς στάσεως κατῆρξε) τὸ δίκαιον κληρώσομαι φανεῖν. Θορύβου δὲ ἀθρόως ἐξ ἁπάντων τῶν τέλεως γενομένου, οἱ μὲν ἄρχοντες αὐτῶν πρεσβεύσοντες ἐκίνδυνον. ὁ δὲ Καῖσαρ μόλις τε καὶ ὀλίγον ἐνδιδοὺς, ἐς τοσοῦτον ὅμως ὑφῆκεν, ὡς ἑκατὸν καὶ εἴκοσι μόνας (οἰκατάξαι μάλιστα ἐδίκαιον) διακληρῶσαι, καὶ δυοδέκα αὐτῶν τὰς λαχούσας ἀνελεῖν. τῷ δὲ δυοδέκα τῷ δὲ ἑφδόμῃ τις ἐν ὄχλῳ δημῶν, ὅτε ἡ στάσις ἐγίγνετο. καὶ ὁ Καῖσαρ τὸν ἐμφύναλα λοχαγὸν ἔκλεινεν ἀνὶ αὐτῶ. *Iisdem fere diebus Antonius circa Illyricum a Dolabella Pompeiano duce superatur, & Cæsaris exercitus alius circa Placentiam seditiose suis præfectis reclamabat, bellum eos trahere, nec sibi quinas mi-*

diebus, quæ fieri vellet, Uticæ constituit atque imperavit: diebusque post paucis se in regnum cum omnibus copiis recepit.

NOTÆ.

mas reddere, quas donativi nomine Cæsar pollicitus eis Brundusii fuerat. Ille hoc cognito Placentiam advolavit e Massilia. Et turbulentos etiam tum repertos sic allocutus est. Nota est vobis solita mea celeritas. Nos vero in mora non sumus; sed hostes qui nos fugiunt. Vos qui in Gallia me duce magna percepistis commoda, & fidem vestram non in partem hujus belli, sed in universum mihi obligastis, in præfectos insurgitis, imperare vultis his quorum oportebat imperata facere. Quum igitur meipsum testem habeam meæ perpetuæ in hanc usque diem erga vos observantiæ, tractabo vos lege Petreia, & nonam legionem decimabo, quandoquidem inde ortum est seditionis initium. His auditis, in legione ipsa fuit comploratio. Tribuni vero supplices rogabant veniam. Cæsar agre cunctanterque exoratus, hactenus tamen pœnam remisit, ut ex CXX *solis qui principes seditionis autores videbantur, in duodecim sorte ductos animadverteret. Ex his duodecim unum compertum est abstinuisse seditionis tempore. Pro quo Cæsar centurionem occidit, qui eum detulerat.* Pauloque infra: ὁ μὲν δὴ περὶ Πλακεντίαν στάσις ἅπως ἐλέλυτο, ὧδε Καῖσαρ ἐς Ῥώμην παρῆλθε. *Hoc modo seditione sopita apud Placentiam, Cæsar in urbem venit.* Suetonius in Julio cap. XXXVI. *Omnibus civilibus bellis cladem nullam nisi per legatos suos passus est, quorum C. Curio in Africa periit; C. Antonius in Illyrico in adversariorum devenit potestatem: P. Dolabella classem in eodem Illyrico, Cn. Domitius Calvinus in Ponto exercitum amiserunt.* Idem cap. LXIX. *Nonam legionem apud Placentiam, quamquam adhuc in armis Pompeius esset, totam cum ignominia missam fecit, agreque post multas & supplices preces, nec nisi exacta de sontibus pœna, restituit.*

LIBER

LIBER III.

ARGUMENTUM.

HOc libro narrat quæ vires & auxilia ad bellum Pompeio fuerint; pacem item per Vibullium fruſtra oblatam; tum levia aliquot prælia ad Dyrrhachium ſibi infelicia; tandem pugnam Pharſalicam, quam conſecuta eſt mors Cn. Pompeii; tum Alexandrini belli initia.

I. [1] DIctatore habente comitia Cæſare, conſules creantur [2] [Julius] Cæſar & P. Servilius. [3] Is enim erat annus, quo per leges ei conſulem fieri liceret. His rebus confectis, [4] quum fides tota Ita-

NOTÆ.

1. *Dictatore habente comitia Cæſare.*] De dictatura ſatis multa ſupra dicta ſunt, quæ ſemeſtris tantum erat. Fiebat ad eas res, ubi unius requiritur dominatio juxta Homericum illud:

Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω.

Non plures regnare bonum eſt, rex unicus eſto.

Nempe reip. regendæ, ſedandæ ſeditionis, ſenatuſque legendi cauſa, levioribus etiam aliquando de cauſis, ut ludorum Romanorum cauſa. Quod ea lege XII tabularum continetur, quam refert Cicero lib. de legibus: *Si quando duellum gravius diſcordiave civium eſcunt, unus ne amplius ſex menſes, niſi ſenatus creverit, idem juris quod duo conſules, teneto, iſque ave ſiniſtra magiſter populi eſto.* Id eſt, bono omine; nam ſiniſtra fauſta in ſacris. Quique poſtea dictator dictus eſt, magiſter populi dicebatur, a conſule quidem, nec niſi conſularis, nec extra Italiam. Hæc porro prima Cæſaris dictatura fuit dierum XI, altera ſemeſtris, quæ erat ſaltem ſpatio legitima, tertia annua, quarta decennalis, quinta perpetua, ſed brevis. Vita enim & dictatura ſimul fuit privatus.

2. [*Julius*] *Cæſar & P. Servilius.*] Maluit Cæſar fieri conſul quam diutius uti dictatura, qui magiſtratus propter nimiam poteſtatem erat invidioſus, exemplum ſecutus L. Poſthumii interregis, qui comitia cum haberet, ſe conſulem fecit, item Q. Fabii. Hic porro conſulatus geſtus eſt anno ab urbe condita IↃↃCVI cum P. Servilio Iſaurico qui amicus erat Cæſaris. Hoc nomen invenit ejus pater P. Servilius Vatia ab Iſauro præcipuo Cilicum Piratarum oppido quod cepit, de quibus conſul triumphavit. Fuit P. Servilius conſul anno ab urbe cond. IↃↃCXIII, ſed alius ab hoc fortaſſe ejus filius. Interea Pompeiani Theſſalonicæ novos magiſtratus non creaverunt, ſed ſuperiorum nomina mutaverunt, ita ut conſules proconſules dicerentur, prætores proprætores, & ad idem exemplum alii.

3. *Is enim erat annus, quo per leges, &c.*] Non enim licebat illi qui jam conſul fuiſſet, conſulatum ſecundum adipiſci, niſi decimo poſt anno. Livius lib. VII. *Alii plebiſcitis cautum ne quis eundem magiſtratum intra decem annos caperet, neu duos magiſtratus uno anno gereret.* Id tamen poſtea non fuiſſe obſervatum arguunt faſti conſulares. Sed veriſimile eſt fuiſſe per populum legibus ſolutos. Sic idem T. Livius, ſeu potius epitome Liv. lib. LVI. *Delatus eſt ultro Scipioni Africano a S. P. Q. R. conſulatus, quem cum ille capere ob legem qua vetabat quemquam intra decem annos iterum conſulem fieri licere, minime vellet, ſicuti priore conſulatu legibus eſt ſolutus.* Sed tandem teſte Appiano L. Sylla odio C. Marii, qui ſepties conſul fuerat, eam legem revocavit.

4. *Quum fides tota Italia eſſet anguſtior.*] Cicero lib. I. de officiis, docet quid ſit fides: *Ex quo credamus quod fiat quod dictum*

eſt

Italia esset angustior, neque creditæ pecuniæ solverentur: [1] constituit ut arbitri darentur: per eos fierent æstimationes possessionum & rerum, [2] quanti quæque earum ante bellum fuissent, atque eæ creditoribus transderentur. [3] Hoc & ad timorem novarum tabularum tollendum minuendumque, qui fere bella & civiles dissensiones sequi consuevit, & ad debitorum tuendam existimationem esse aptissimum existimavit. Item, [4] prætoribus, tribunisque pl. rogationes ad populum ferentibus, [5] nonnullos ambitus Pompeia lege damnatos, illis temporibus, quibus in urbe præsidia legionum Pompeius habuerat, [1] quæ

Notæ.

est appellatam esse fidem. Et lib. IV. de Rep. citante Nonio: *Fidei nomen ipsum videtur habere, cum sit quod dicitur.* Sed eo sensu sumpsit quo hic sumptum, in orat. pro Lege Manilia: *Nam tum eum in Asia res magnas permulti amiserunt, scimus Roma solutione impedita fidem concidisse.* Gallice *credit.* Sueton. *labefactatam*, Plaut. *sublæsam*, Tacit. *afflictam* appellat. Hic non dicitur labefactata aut afflicta fides, aut concidisse, sed, quod minus est, angustior, quo modo dicitur *res angusta domi.*

1. *Constituit, ut arbitri darentur.*] Qui tamen sorte deligerentur, ut scribit Dio lib. XLI. Appianus vero lib. II. de bellis civilibus scribit iis arbitris hoc datum esse negotii, ut æstimarent possessiones, creditoresque cogerent eas in solutionem debiti accipere.

2. *Quanti quæque earum rerum ante bellum fuissent.*] Nam si pretium præsens esset constitutum, tanta pecuniæ inopia, non solvissent æs suum alienum debitores, quamvis possessionibus suis fuissent ejecti. Nam vili pretio omnia vendebantur. Addit Suetonius deductam esse summam æris alieni, si quid usuræ nomine numeratum aut perscriptum fuisset.

3. *Hoc & ad timorem novarum tabularum.*] Tabulæ dicebantur omne genus scripturarum quibus causam suam possent confirmare, quo nomine censebantur omnia instrumenta publica contractuum. Tabulæ autem novæ dicebantur, quum tabulis superiorum temporum antiquatis, solæ tabulæ novæ quæ in posterum fierent essent valituræ. Quo nomine designabant quod Gallice *banqueroute.* Cælius Rhodiginus lib. VII. sic eas explicat: *Quod cum pecunia credita obæratis condonantur, nova mox oriuntur tabulæ, quibus nomina continebantur nova.* Vide Livium lib. VI. Hoc est quod Plutarchus ait σεισαχθεία τινὶ τὰς χρεωφειλήτας ἐκύρωσε, *Sublevavit creditores quadam sisactia.* Quam in gratiam paupertm Solon invenit. Talem rem egentibus pollicebatur Catilina, ut legitur apud Sallustium. Porro rei totius iniquitatem breviter explicat Cicero lib. II. de offic. dum dicit: *Tabulæ novæ quid habent argumenti, nisi ut emas mea pecunia fundum, & cum tu habeas, ego non habeam pecuniam.*

4. *Prætoribus tribunisque pl. rogationes, &c.*] Rogationes ferri dicebantur, cum rogabat aliquis populum, ut aliquam legem ferret. Rogare itaque legem nihil aliud est quam proponere, dicebatque rogator: *Velitis, jubeatis Quirites, &c.* Deinde rogatio pro ipsa lege sumpta est. Hic autem ferebant prætores tribunique pl. rogationes, sed ad nutum Cæsaris, qui ad populum eos summittebat, ne arrogantiæ tribueretur, si ipse per se & pro sua autoritate ageret, præsertim nondum victo Pompeio.

5. *Nonnullos ambitus Pompeia lege damnatos, &c.*] Multæ leges de ambitu latæ sunt. Sed postrema fere omnium, quæ Pompeia ab autore legis dicta fuit. Ambitus autem dicebatur, cum petebantur magistratus impensius quam mores legesve civitatis ferebant, aut pecunia præsertim redimebantur suffragia civium; cui ambitui multis, ut prædictum est, legibus obviam itum, sed præsertim hac Pompeia quæ lata est anno ab urbe condita IↃↃCI, cum inter consulatus competitores Scipionem, Hypsæum, & Milonem non pecunia tantum, sed factionibus & armis res gereretur. Tunc enim per interregem Pompeius solus creatus consul de legibus novis ferendis retulit, duasque promulgavit, unam de vi, alteram hanc scilicet, de ambitu, pœnam graviorem, & formam judiciorum breviorem constituendo. Uno enim atque eodem die ab accusatore & reo jubebat perorari, duasque horas accusatori, tres reo dabat. Testis Asconius. Propterea hic dicitur, *singulis diebus perfecta.* Sed satis

Cæ-

[1] quæ judicia, aliis audientibus judicibus, aliis ſententiam ferentibus, ſingulis diebus erant perfecta, in integrum reſtituit, qui ſe illi initio civilis belli obtulerant, ſi ſua opera in bello uti vellet; perinde æſtimans, ac ſi uſus eſſet, quoniam ſui feciſſent poteſtatem. Statuerat enim hos prius judicio populi debere reſtitui, quam ſuo beneficio videri receptos; ne aut ingratus in referenda gratia, aut arrogans in [illegible]piendo populi beneficio videretur. II. [2] His rebus, & feriis Latinis, comitiiſque omnibus perficiundis XI dies tribuit, [3] dictaturaque ſe abdicat, & ab urbe proficiſcitur, Brundiſiumque pervenit. Eo legiones XII, equitatum omnem venire juſſerat. Sed tantum navium reperit, ut anguſte XX millia legionariorum militum, & DC equites tranſportare poſſent. Hoc unum [4 inopia navium] Cæſari ad conficiendi belli celeritatem defuit. Atque eæ copiæ ipſæ hoc infrequentiores imponuntur, quod multi Gallicis tot bellis defecerant, longumque iter ex Hiſpania magnum numerum deminuerat, & gravis autumnus [5] in Apulia circumque Brundiſium, ex ſaluberrimis Galliæ & Hiſpaniæ regionibus omnem exercitum valetudine tentaverat. III. Pompeius annuum ſpatium ad comparandas copias nactus, quod vacuum a bello, atque ab

NOTÆ.

Cæſar ipſe ambitus repreſſit, cum rerum potitus comitia cum populo partitus eſt, ut exceptis conſulatus competitoribus, de cætero numero candidatorum pro parte dimidia quos populus vellet pronuntiarentur, pro parte altera, quos ipſe dediſſet, & edebat per libellos circum tribus miſſos: *Cæſar dictator illi tribui: Commendo vobis illum & illum, ut veſtro ſuffragio ſuam dignitatem teneant.* Acrius etiam ambitum repreſſit Auguſtus, cum ſtatuit, ut in quinquennium a magiſtratibus arceretur qui eſſet damnatus ambitus. Sed acrius omnibus Tiberius, qui ſuffragia a populo ad ſenatum, & a ſenatu ad ſe tranſtulit, atque ita omnem ambitum ſuſtulit. Porro quod hic fit a Cæſare, ſagaciſſime fuerat oriente illo bello a M. Tullio proviſum epiſt. ad Atticum III. libri VII. *Omnes damnatos, omnes ignominia affectos, omnes damnatione ignominiaque dignos illac facere, omnem fere juventutem, omnem illam urbanam ac perditam plebem, tribunos valentes addito C. Craſſo, omnes qui ære alieno premantur, quos plures eſſe intelligo quam putaram.*

1. *Qua judicia.*] *Judicio populi*, qua de cauſa leges illas per tribus rogandas curaverat.

2. *His rebus, & feriis Latinis.*] *Feriarum*, ut docet Cicero lib. II. de legibus, *feſtorumque dierum ratio in liberis requietem habet litium & jurgiorum, in ſervis operum & laborum, quia compoſitio anni conferre debet, & ad perfectionem operum ruſticorum & ad remiſſionem animorum.* Feriæ vero Latinæ a Tarquinio ſuperbo fuerant inſtitutæ, dictæ a Latinis populis, quibus in Albano monte e ſacris carnem petere jus fuit cum Romanis, quarum dies indicebatur a conſule. His autem feriis Latinis operam dare Cæſar in magno negotio habuit, quod conſules non ante paludati exire in provincias ſoliti eſſent, quam in monte Albano iis cum Latinis magiſtratibus operam dediſſent, veriti, ne male res ipſis in expeditionibus ſuccederent, ſi ſecus feciſſent. Porro hæ feriæ Latinæ de numero erant conceptivarum, id eſt, quarum conſul diem condicebat, nec erant annales, id eſt, ſtato anni die faciendæ.

3. *Dictaturaque ſe abdicat.*] In qua nihil aſperum geſſit, imo omnibus exulibus præter Milonem reditum conceſſit, in ſequentem annum magiſtratus conſtituit, Galliſque ciſalpinis jus civitatis Rom. conceſſit.

4. *Inopia navium.*] Videtur e margine in textum irrepſiſſe.

5. *In Apulia.*] Apulia Italiæ regio duplex, altera Daunia, nunc *Puglia Piana*; altera Peucetia, nunc *Terra di Bari*.

ab hoſte otioſum fuerat, magnam [1] ex Aſia, [2] Cycladibuſque inſulis, [3] Corcyra, [4] Athenis, [5] Ponto, [6] Bithynia, [7] Syria, [8] Cicilia, [9] Phœnice, & [10] Ægypto claſſem coëgerat, magnam omnibus locis ædificandam curaverat; magnam imparatam Aſiæ, Syriæ, regibuſque omnibus, & [11] dynaſtis, & [12] tetrarchis, & liberis [13] Achaiæ populis pecuniam exegerat, magnam [14] ſocietates earum provinciarum, quas ipſe obtinebat, ſibi numerare coëgerat. [illegible] Legiones effecerat civium Romanorum IX. v ex Italia, quas [illegible]nſduxerat, unam ex Sicilia veteranam, quam factam ex duabus gemellam appella-

NOTÆ.

1. *Ex Aſia.*] Non tertiam mundi partem intelligit, ſed eam Aſiæ partem, in qua erat Ionia, cujus caput Epheſus, nam nominat multas provincias quæ Aſia late ſumpta continentur.

2. *Cycladibuſque.*] Cyclades a promontorio Gereſto circa Delum inſulam, (quæ harum media eſt & clariſſima) in orbem ſitæ; unde & nomen traxere, ut ait Plin. κύκλος enim *circulum* ſignificat. Virgilius vocat:

——— *ſparſaſque per æquor*
Cycladas. ———

3. *Corcyra.*] Inſula maris Ionii, Phæacia Homero dicta, regis Alcinoi regnum, nunc in Venetorum ditione, fruſtra tentata a Solimanno Turcarum Imperatore anno CIↃIↃXXXVII, habet urbem cognominem *Corfu.*

4. *Athenis.*] Athenæ urbs Græciæ quondam primaria, clara ingeniis & fortibus auſis, caput Atticæ regionis, ſic dicta a Minerva Græce Ἀθηνᾶ, quæ quidem cum contenderet cum Neptuno de imponendo urbi nomine, convenisſetque, ut qui utiliorem humano generi rem procreaſſet, cauſam obtineret; equum Neptunus, oleam vero Minerva creavit, quæ viſa melior.

5. *Ponto.*] Pontus Aſiæ regio, Mithridatis olim, tunc Pharnacis ejus filii regnum. Eſt & alius Pontus in Europa circa Danubii oſtia, ubi exulavit Ovidius, de quo nunc non agitur.

6. *Bithynia.*] Aſiæ regio nobiliſſima, in qua Nicæa, Pruſias, Nicomedia claræ urbes, cujus Nicomedes rex erat.

7. *Syria.*] Syria a Cilicia ad Arabiam uſque pertinens, in Palæſtinam, Phœniciam, Antiochenen, Comagenen, & Cœlen dividitur.

8. *Cilicia.*] Cilicia Taurum inter & mare porrigitur, cujus metropolis erat Tarſus. Nunc dicitur *Caramania.* Ad orientem habet Amanum montem, ad occaſum Pamphyliam, a meridie mare Mediterraneum, a ſeptentrione Cappadociam.

9. *Phœnice.*] Phœnice Syriæ pars eſt in qua jacet Tyrus & Sidon urbes nobiliſſimæ, Cherſeo & Eleuthero fluminibus terminata. *Ipſa gens Phœnicum in gloria magna litterarum inventionis, & ſyderum navaliumque ac bellicarum artium*, ait Plinius.

10. *Ægypto.*] Ægyptus Ptolemæorum regnum, interſecatur Nilo flumine, nomenque adhuc retinet.

11. *Dynaſtis.*] Dynaſta vox Græca quæ poteſtatem ſignificat, tribuiturque regibus exoticis, qui non ſatis amplam terram in ſua poteſtate habent, a qua regium nomen promereantur.

12. *Tetrarchis.*] Tetrarchæ qui partem regni alicujus quartam habent, quales erant in Judæa qui Herodis regnum inter ſe diviſerant, de quibus legitur in Evangelio.

13. *Achaia.*] Achaia proprie eſt Peloponeſus, ut ex Homero probat Strabo, poſtea vero totam fere Peloponneſum complexa, e qua tantum excipiebantur Arcadia & Lacedæmonia; ſed & illa olim accenſebatur Achaiæ, imo tandem ſub Philopœmene in Achæorum ſocietatem venit. Achæi poſtremi omnium Græcorum libertatem retinuerunt. Propterea hic dicuntur liberi Achæorum populi. Achaiam *meram Græciam* vocat Plinius VIII. epiſt. Alia etiam eſt Achaia inter Macedoniam & Peloponneſum.

14. *Societates earum provinciarum.*] Societates ejuſmodi erant publicanorum, qui publica tributa redemerant, nunc Gallice dicuntur *Compagnies.* Item corpora & collegia lib. I. Digeſt. quique eis præerant, magiſtri ſocietatum dicebantur lib. IV. Digeſt. de pactis.

labat; unam ex [1] Creta & [2] Macedonia, ex veteranis militibus; qui dimiſſi a ſuperioribus imperatoribus in iis provinciis conſederant; II ex Aſia, quas Lentulus conſcribendas curaverat. Præterea magnum numerum ex [3] Theſſalia, [4] Bœotia, Achaia, [5] Epiroque, ſupplementi nomine in legiones diſtribuerat. [6] His Antonianos milites admiſcuerat. Præter has exſpectabat cum Scipione ex Syria legiones II: ſagittarios ex Creta, [7] Lacedæmone, Ponto, atque Syria, reliquiſque civitatibus III millia numero habebat: funditorum cohortes VI: mercenarias II: equites VII millia: ex quibus DC [8] Gallos Dejotarus adduxerat, D [9] Ariobarzanes ex [10] Cappadocia: 10

ad

Notæ.

1. *Creta.*] Creta olim centum urbibus & Iovis clara natalibus, propterea dicta hecatompolis, forte pagi illa tempeſtate urbes dicebantur, quarum primaria eſt Matium, ſecunda Canea, olim Cydon, unde mala Cydonia. Ida mons eſt in media inſula. Nunc ante aliquot annos in Turcarum poteſtatem redacta, *Candie.*

2. *Macedonia.*] Macedonia olim Alexandri magni regnum, tunc autem in provinciam a Romanis redacta, habet ad ſeptentrionem montes Dalmatiæ, ad meridiem Theſſaliam & Epirum, ad orientem Ægeum, ad occidentem Ionium mare. Græcos ſuperavit, quia ſola Græcorum monarchico utebatur imperio, quod ad propaganda imperia eſt aptiſſimum, & Græcis potita, facile per eos totum orientem domuit, qui populorum omnium erant primi fortitudine & ſapientia.

3. *Theſſalia.*] Theſſalia, cujus metropolis Lariſſa, habet ab occidente Epirum, ab oriente Thermaicum ſinum, a ſeptentrionibus Macedoniam, a meridie vero Bœotiam.

4. *Bœotia.*] Bœotia, cujus metropolis Thebæ, Locros, Opuntios, Theſſaloſque a ſeptentrione habet, a meridie Atticam, ab occidente Phocidem, ab oriente mare Euboicum, a quo ad Corinthiacum ſinum exporrigitur.

5. *Epiroque.*] Epirus quondam Pyrrhi regnum a ſeptentrionibus habet Dardanos & Triballos, ab oriente Macedoniam & Theſſaliam, varias gentes complectitur.

6. *His Antonianos milites.*] C. Antonius Marci frater, T. Pulcionis opera proditus in Pompeii poteſtatem venerat, cujus militum voluntati diffiſus, eos ſuis immiſcuerat, ſuis ne nocere poſſent. Florus lib. IV. cap. II. rem ita narrat: *Quippe cum fauces Adriatici maris juſſi occupare Dolabella & Antonius, ille Illyrico, hic Corcyræo littore caſtra poſuiſſent, jam maria late tenente Pompeio, repente caſtra legatus ejus Octavius & Libo ingentibus copiis claſſicorum utrumque circumvenit; deditionem fames extorſit Antonio.* Idem habet Suetonius in Cæſare XXVI. Hic Antonius a Bruto poſt mortem Cæſaris cæſus eſt, fueratque humaniter ab eo exceptus, ſed cum ad defectionem ſollicitare ſuos milites comperiſſet, juſſus eſt interfici.

7. *Lacedæmone.*] Lacedæmon totius Peloponneſi clariſſima, Athenis æqualis, qua cum de principatu diu contendit, ad Eurotam fluvium, quæ tamdiu floruit, quamdiu legibus Lycurgi uſa fuit. Duos reges habebat, quorum tamen poteſtas auctoritate Ephororum frænabatur. In poteſtatem tandem Romanorum cum reliquis Græcis urbibus devenit, nunc in tenuis vici formam redacta; dicitur *Miſithra.*

8. *Gallos Dejotarus rex, &c.*] Hi ſunt Galatæ vel Gallo-Græci. Galli enim in Aſiam pervaſerant, regnumque ibi condiderant Galatiæ, quia Galli a Græcis Galatæ dicti, quorum erat ea tempeſtate rex Dejotarus.

9. *Ariobarzanes.*] Cappadociæ rex, erat appellatus amicus pop. Rom. de quo multa ſcribuntur a Cicerone in epiſt. ad Famil. ut a ſenatu decretum fuerit ut ejus regis ſalus, incolumitas, regnumque defenderetur; item ejus ſalutem populo ſenatuique Romano magnæ curæ eſſe. Qua ex autoritate ſenatus eum ab inſidiis popularium eripuerit.

10. *Cappadocia.*] Cappadocia habet ab oriente Armeniam, a ſeptentrione Pontum, ab occaſu Paphlagoniam, Galatiam & partem Pamphyliæ, a meridie Ciliciam.

ad eundem numerum [1] Cotus ex [2] Thracia dederat, & [3] Sadalem filium miſerat. Ex Macedonia CC erant, quibus [4] Raſcipolis præerat, excellenti virtute: D [5] ex Gabinianis [6] Alexandria, Gallos Germanoſque, quos ibi A. Gabinius præſidii cauſſa apud regem Ptolemæum reliquerat, [7] Pompeius filius cum claſſe adduxerat: DCCC, [8] quos ex ſervis ſuis paſtorumque ſuorum coëgerat: CCC [9] Tarcundarius Caſtor, & Donilaus ex Gallo-græcia dederant; horum alter una venerat, alter filium miſerat: CC ex Syria [10] a Comageno Antiocho, cui magna præmia Pompeius tribuit, miſſi erant: in his plerique [11] hippotoxotæ. Huc [12] Dardanos, [13] Beſſos, par-

NOTÆ.

1. *Cotus.*] Erat Thraciæ rex, ſtuduitque Pompeii partibus. Erat natura paulo iracundior, ut proditum eſt a Plutarcho. Itaque cum accepiſſet vaſa quædam fictilia inſignis cujuſdam operis, remuneratus prius hoſpitem, vaſa illa omnia propria manu fregit, ne, ſi poſtea a miniſtris frangerentur, in ipſos ſæviendi cauſſam haberet. Idem pardalim ſibi danti leonem obtulit, ut accepto datum par eſſet.

2. *Thracia.*] Thracia Europæ regio prope Macedoniam, nunc *Romania*; in ea eſt Conſtantinopolis, olim populoſiſſima multitudineque hominum ſoli cedens Galliæ, teſte Pauſania.

3. *Sadalem.*] Dicitur a Dione Sadalus, cui Cæſar poſtea pepercit, quamquam in prælio ipſe adfuerat. Sexennio poſt ſine liberis decedens regionem pop. R. reliquit.

4. *Raſcipolis.*] A Suet. *Traſipolis*, a Tacit. *Rheſcuporis* dicitur; fratres erant Thraces, qui cum Romanos civile bellum in regionem ſuam Thraciam transferre vidiſſent, operas partiti; alter Raſcus Cæſaris partes, alter Raſcupolis Pompeii ſecutus eſt. Idem fecerunt bello quod inter Brutum & Antonium, Octavianumque exarſit. Raſcus enim Octavio, Raſcupolis Bruto ſtuduit. Confecto bello, Raſcus petiit a victoribus ut eſſet frater incolumis, quod facile impetravit; Hanc enim unam laborum mercedem petierat.

5. *Ex Gabinianis.*] Gabinius enim Ptolemæum in ſuum regnum reduxerat, & milites plures regni tuendi cauſa Alexandriæ reliquerat, cum eſſet exilio multatus, fuit a Cæſare reſtitutus & ipſo bello civ. Salonis in Dalmatia morbo implicitus, deceſſit. Ex iis autem intelligere licet, Ptolemæum, a quo fuit poſtea Pompeius interfectus, in Pompeii partibus fuiſſe & ante prælium quidem Pharſalicum Gabinianos milites miſerat. Imo & totus oriens in ejus partibus, quod patet ex Lucan. lib. v. ubi numerat Pompeianos. Hic Gabinius fuit Cæſari addictiſſimus, cui & in conſulatu cum Piſone ſucceſſit.

6. *Alexandria.*] Metropolis Ægypti.

7. *Pompeius filius.*] Cneius Pompeius natu maximus, cum quo Cæſar in Hiſpania poſtea bellavit.

8. *Quos ex ſervis ſuis, &c.*] Mendum ſuſpicatur Lipſius, legitque: *Quos ex ſervitiis paſtoribuſque ſuorum coëgerat.* Ciaccon. vero: *Servis paſtoribuſque ſuis*, nec temere. Sic ſupra factum a Domitio. Sic infra Cœlius Milonem ad ſollicitandos paſtores miſit.

9. *Tarcundarius Caſtor.*] Erat nepos Dejotari regis Galatiæ, qui poſtea avum ſuum apud C. Cæſarem accuſavit, ut videtur ex oratione Ciceronis pro Dejotaro. Dio lib. XXI. & Cicero lib. v. epiſtolarum vocant *Tarcondimotum.* Itaque in alterutra lectione mendum fuerit.

10. *A Comageno Antiocho.*] Ab Antiocho rege Comagenes, quæ regio Syriæ eſt ad Euphratem, quo ab Arabia diſterminatur. Caput regni eſt Samoſata.

11. *Hippotoxota.*] Hippotoxota vox Græca quæ equites ſagittarios ſignificat.

12. *Dardanos.*] Dardani Illyrica gens. Incolunt Mœſiam mediterraneam, quæ Pannoniæ jungitur ad Pontum uſque decurrens. Incipit a confluente Savi cum Danubio. In ea Dardani, Calegeri, Tribalii, Trimachi, Mœſi, Thraces, Pontoque contermini Scythæ. *Boſſine.*

13. *Beſſos.*] Beſſi Thraciæ populus ad Neſſum amnem & ad Hæmum montem. Si qua fides nominum eſſet ſimilitudini, eſſent *Boſſine.* Sed videntur eſſe propiores Danubio, ſi qua fides Ovidio:

Vivere quam miſerum eſt inter Beſſoſque Getaſque.

partim mercenarios, partim imperio aut gratia comparatos, item [1] Macedonas, Theſſalos, & reliquarum gentium & civitatum adjecerat; atque eum, quem ſupra demonſtravimus, numerum expleverat. V. Frumenti vim maximam ex [2] Theſſalia, Aſia, Ægypto, [3] Creta, [4] Cyrenis, reliquiſque regionibus comparaverat. Hiemare [5] Dyrrhachii, [6] Apolloniæ, omnibuſque oppidis maritimis conſtituerat, ut mare Cæſarem tranſire prohiberet. Ejus rei cauſſa omni ora maritima claſſem diſpoſuerat. Præerat Ægyptiis navibus Pompeius filius; Aſiaticis [7] D. Lælius & C. Triarius; Syriacis C. [8] Caſſius; [9] Rhodiis C. Marcellus [10] cum C. Coponio; [11] Liburnicæ atque Achaicæ claſſi Scribonius [12] Libo & [13] M. Octavius. Toti tamen officio maritimo [14] M. Bibulus præpoſitus cuncta adminiſtrabat. Ad hunc ſumma imperii reſpiciebat. VI. Cæſar, ut Brundiſium venit, concionatus apud milites, quoniam prope ad finem laborum ac periculorum eſſet perventum, æquo animo mancipia atque impedimenta in Italia relinquerent: ipſi

NOTÆ.

1. *Macedonas.*] De Macedonibus dictum eſt ſupra.

2. *Theſſalia.*] De Theſſalis item.

3. *Creta.*] De Creta item.

4. *Cyrenis.*] Cyrene metropolis Cyreniacæ regionis in Africa, a Græcis condita, qui ex inſula Thera maris Ægæi eo fuerant profecti.

Hæc tum nomina erant, nunc ſunt ſine nomine terra.

Videtur fuiſſe e regione Peloponneſi. Aliis *Corene*, aliis *Corona*, aliis *Aſſadib*, aliis *Cabiron*. Eadem fuit Pentapolis dicta ab urbibus quinque, Berenice, Arſinoe, Ptolemaide, & Apollonia.

5. *Dyrrhachii.*] Dyrrhachium portus Epidamni, nunc *Durax*. Brundiſio LXX leucis aut circiter diſtat. Trajectus eſt in Græciam ex Italia. Epidamnus autem inauſpicatum nomen cum haberet, illud Romani mutaverunt, & Dyrrhachium dixerunt.

6. *Apolloniæ.*] Apollonia, teſte Plinio, a mari abeſt VII millibus paſſuum, eſtque in Macedonia. A. Marciano Heracleota dicitur fuiſſe per Corinthios & Corcyræos condita. Duorum dierum itinere abeſt ab Epidamno, a mari autem ſtadiis I, ut teſtatur Scylax antiquiſſimus ſcriptor; ut vero Strabo, LX.

7. *D. Lælius & C. Triarius.*] Hunc Lælium & Triarium Cicero loquentes inducit in lib. de Finibus. Lælius, teſte Appiano lib. IV. triumviratus tempore a militibus Arabionis regis in Africa interfectus eſt. De Triario infra.

8. *Caſſius.*] Hic unus de interfectoribus Cæſaris fuit, & apud Philippos propria manu periit.

9. *Rhodiis.*] Rhodus maris Carpathii clariſſima inſula, a roſis dicta, cujus incolæ viri fuerunt nautici, & rei maritimæ peritiſſimi. Equites ſancti Joannis, poſtquam eam Saracenis ademiſſent, in ea ſedes ſuas poſuerunt, quibus rurſus Solimannus Turcarum Imp. eripuit an. Chriſti CIↃIↃXXII.

10. *Cum C. Coponio.*] Fruſtra habent aliqua exemplaria *Pomponio*. Cicero certe lib. I. de Divinatione ſcribit ſibi ad caſtra Pompeii tranſeunti obviam itum eſſe cum navibus Rhodiis a C. Coponio. Is prætor fuerat C. Marcello & Lentulo coſſ. ut patet ex epiſtola Pompeii, quæ habetur lib. VIII. epiſt. XVII. ad Atticum. Is tandem ut Appianus refert lib. IV. a triumviris proſcriptus, uxoris opera ſervatus eſt, quæ pudica licet & caſta, Antonio tamen, pudicitia proſtrata, vitam redemit conjugis.

11. *Liburnicæ.*] Liburnia pars eſt Dalmatiæ, in qua genus navis celeris & levis inventum, quæ Liburnicæ dictæ ſunt naves, quarumque uſus invaluit, poſtquam magno in Actiaca pugna uſui fuiſſe cognitum eſt.

12. *Libo.*] De Libone ſupra.

13. *M. Octavius.*] Quis fuerit neſcitur. Certe de eo poſthac agetur in lib. de bello Alexandrino, ubi a Vatinio ſuperatus eſt.

14. *M. Bibulus.*] Cæſaris in conſulatu collega fuerat anno V. C. IↃCXCV; ſed cum

ipſi expediti naves conſcenderent, quo major numerus militum poſſet imponi; omniaque ex victoria, & ex ſua liberalitate ſperarent; conclamantibus omnibus, Imperaret quod vellet; quodcumque imperaviſſet, ſe æquo animo eſſe facturos; pridie Non. Januar. naves ſolvit, impoſitis, ut ſupra demonſtratum eſt, legionibus VII. Poſtridie terram attigit, [1] Cerauniorum ſaxa inter & alia loca periculoſa quietam nactus ſtationem: & portus omnes timens, quos teneri ab adverſariis arbitrabatur, ad eum locum, qui appellatur [2] Pharſalus, omnibus navibus ad unam incolumibus, milites expoſuit. VII. Erat [3] Orici Lucretius Veſpillo, & Minucius Rufus cum Aſiaticis navibus XVIII; quibus juſſu D. Lælii præerant: M. Bibulus cum navibus CX [4] Corcyræ. Sed neque ii ſibi confiſi ex portu prodire ſunt auſi; quum Cæſar omnino XII naves longas præſidio duxiſſet, in quibus erant conſtratæ IV. Bibulus, impeditis navibus, diſperſiſque remigibus, [5] ſatis mature occurrit, quod prius ad continentem viſus eſt Cæſar, quam de ejus adventu fama omnino in eas regiones perferretur. VIII. Expoſitis militibus, naves eadem nocte Brundiſium a Cæſare remittuntur, ut reliquæ legiones, equitatuſque tranſportari poſſent. Huic officio præpoſitus erat Fuſius Kalenus legatus, qui celeritatem in tranſportandis legionibus adhiberet. Sed ſerius a terra provectæ naves, neque uſæ nocturna aura, in redeundo offenderunt. Bibulus enim Corcyræ certior factus de adventu Cæſaris, ſperans ſe alicui parti onuſtarum navium occurrere poſſe, inanibus occurrit; & nactus circiter XXX in eas indiligentiæ ſuæ ac doloris iracundia erupit, omneſque incendit; eodemque igne nautas dominoſque navium interfecit, magnitudine pœnæ reliquos deterrere ſperans. Hoc confecto negotio, a [6] Salonis ad Orici portum

NOTÆ.

ſe Cæſari legem Agrariam promulganti opponeret, ab eo pene fuit interfectus, totoque conſulatus tempore ſe domi continuit, foroque caruit. Unde jocus urbanorum ſcribentium, non *Cæſare & Bibulo*, ſed *Julio & Cæſare conſulibus*. Unde & hi verſus:

Non Bibulo quicquam nuper, ſed Cæſare factum eſt,
Nam Bibulo fieri conſule nil memini.

1. *Cerauniorum.*] Ceraunios hos vocat a Ceraunii aut Acroceraunii montibus, qui in illa Epiri parte apparent crebris tempeſtatibus infames. Virg. lib. III. Æneid.

Provehimur pelago vicina Ceraunia juxta.

Ubi Servius: *Sunt montes Epiri a crebris fulminibus propter altitudinem nominati; κεραυνὸς* enim Græce *fulmen*. Eſt ibi finis Ionii maris. Quicquid enim inde ad ſeptentriones pertinet, Adria dicitur. Dicuntur vulgo *Chimariauti*.

2. *Pharſalus.*] Non eſt locus ille, in quo poſtea de ſumma rerum dimicatum eſt, qui eſt in Theſſalia. Sed, ſi Lucan. credimus, & quidni credamus, quam cuiquam magis, quandoquidem ratio carminis eorum non admittit, locus ille *Paleſtus* vel *Paleſte* dicebatur:

——— *fluctuque ſecundo*
Lapſa Paleſtinas uncis conſixit arenas.

Eandem lectionem vetuſti comprobant codices. Itaque ſic potius legere certum eſt.

3. *Orici.*] Oricum prima Epiri urbs, Nunc alii dicunt eſſe *Valonam*, alii *Orcho*, Brundiſino portui oppoſita. Ptolemæus eam in Chaonia ſtatuit. Ex ea ſolebant exercitus Italici traduci. Plinius ſcribit diſtare a Salentino Italiæ promontorio XC mill. paſſ. & a Colchis fuiſſe conditam.

4. *Corcyræ.*] De Corcyra ſupra.

5. *Satis mature.*] Videtur mendum, quod emendare tutum. Nam eſt addendum *non*, ut legatur *non ſatis mature*.

6. *Salonis.*] Salona vel Salonæ Dalmatiæ metropolis, patria poſtea Diocletiani Impe-

tum ſtationes litoraque omnia longe lateque claſſibus occupavit: cuſtodiiſque diligentius diſpoſitis, ipſe graviſſima hieme in navibus excubabat, neque ullum laborem aut munus deſpiciens, [1] neque ſubſidium exſpectans, ſi in Cæſaris complexum venire poſſet. IX. [2] Sed poſt diſceſſum Liburnarum, ex [3] Illyrico M. Octavius cum iis, quas habebat, navibus Salonas pervenit: ibique concitatis [4] Dalmatis, reliquiſque barbaris, [5] Iſſam a Cæſaris amicitia avertit: [6] conventum Salonas quum neque pollicitationibus, neque denunciatione periculi permovere poſſet, oppidum oppugnare inſtituit. Eſt autem oppidum & loci natura & colle munitum. Sed celeriter cives Romani, ligneis effectis turribus, iis ſeſe munierunt: &, quum eſſent infirmi ad reſiſtendum, propter paucitatem hominum, crebris confecti vulneribus, ad extremum auxilium deſcenderunt: [7] ſervoſque omnes puberes liberaverunt: &, [8] præfectis omnium mulierum crinibus, tormenta effecerunt. Quorum cognita ſententia, Octavius quinis caſtris oppidum circumdedit, atque uno tempore obſidione & oppugnationibus eos premere cœpit. Illi omnia perpeti parati, maxime a re frumentaria laborabant. Quare miſſis ad Cæſarem legatis, auxilium ab eo petebant: reliqua, ut poterant, per ſe incommoda ſuſtinebant: & longo interpoſito

NOTÆ.

Imperatoris. Fertur eſſe everſam, prope Spalatro vel Cliſſam. Siquidem Spalatenſis Archiepiſcopus Salonitanum ſe dicit.

1. *Neque ſubſidium exſpectans, ſi in Cæſaris complexum venire poſſet.*] Videtur mendum; ſed emendare non tutum. Forte *congreſſum* eſt reponendum.

2. *Sed poſt diſceſſum Liburnarum.*] Non tantum aliquid deeſt, ſed & temporis ſuperioris hiſtoria narratur, quæ geſta ſit ante Cæſaris adventum.

3. *Illyrico.*] Illyrica regio pars Dalmatiæ quam ſtatuit Strabo circa Corcyram, continet Sclavoniam, Croatiam, Boſniam atque Dalmatiam.

4. *Dalmatis.*] Dalmatiam eam partem Pannoniæ, quæ Hadriaticum mare ſpectat, Plinius appellat lib. III. cap. XXV.

5. *Iſſam.*] Iſſa inſula & urbs oppoſita Dalmatiæ ipſiſque Salonis. *Liſſa* dicitur Sophiano. De qua ſic Marcianus Heracleota:

Νῆσος κατ' αὐτούς δ' ἐστιν Ἴσσα λεγομένη
Συρακουσίων δ' ἔχουσι τὴν ἀποικίαν.
Inſula juxta hos Iſſa dicta,
Syracuſanorum habens coloniam.

6. *Conventum Salonas.*] Is conventus erat civium Romanorum qui negotiabantur & plurimi erant in provinciis populi Romani. Quod teſtatur Cicero in orat. pro Fonteio: *Referta eſt Gallia negotiatorum, plena civium Romanorum. unum ex toto negotiatorum, colonorum, publicanorum, aratorum, pecuariorum numero teſtem producant.* Item in epiſtol. ad Quintum fratrem: *Conſtat Aſia primum ex eo genere ſociorum, quod eſt ex omni genere hominum humaniſſimum, deinde ex eo genere civium, qui aut publicani ſunt, aut ita negotiantur, ut locupletes ſint.*

7. *Servoſque omnes puberes liberaverunt.*] Ut nempe militare poſſent. Non enim licebat ſervis militare. Sic Florus ſcribit in bello Punico ſecundo: *Elicit in ſacramentum militia liberata ſervitia.*

8. *Præfectis omnium mulierum crinibus.*] Non quod ex illis tormenta conſtarent, ſed quod baliſtarum funes inde conficerent, ſi cannabe & nervis deficerentur. Porro hoc idem factum a Romanis in capitolio obſeſſis, autor eſt Lactantius lib. II. adverſus gentes; quapropter ædem *Veneri Calvæ* conſecraverunt. Strabo vero in fine lib. XVII. idem factum Carthagine docet. Cteſibus in lib. de machinis bellicis hanc rationem conficiendorum funium ſic explicat, quos Græci tonos appellant: Τόνος ἐν τεχνῶν γίνεται μιὰ αἰκείων, αὐτὴ μὲν λεπτή τις ἔστιν ἡ μακρὰ ἡ πολλῶν πλαίω τεθρεῖσα, ὅταν πλέκωσιν, εἰ τοίνυν πολλὴν λαμβάνοιεν, ὥστε μὴ ἀπόδειν τὸ διὰ τῶν νεύ-

sito spatio, [1] quum diuturnitas oppugnationis negligentiores Octavianos effeciſſet, nacti occaſionem meridiani temporis, diſceſſu eorum, pueris mulieribuſque in muro diſpoſitis, ne quid quotidianæ conſuetudinis deſideraretur; ipſi, manu facta, cum iis, quos nuper manumiſſos liberaverant, in proxima Octavii caſtra irruperunt. His expugnatis, eodem impetu altera ſunt adorti, inde tertia, & quarta, & deinceps reliqua: omnibuſque eos caſtris expulerunt; &, magno numero interfecto, reliquos atque ipſum Octavium in naves confugere coëgerunt. Hic fuit oppugnationis exitus. [2] Jamque hiems appropinquabat; &, tantis detrimentis acceptis Octavius, deſperata oppugnatione oppidi, Dyrrhachium ſeſe ad Pompeium recepit. X. Demonſtratum eſt L. [3] Vibullium Rufum Pompeii præfectum bis in poteſtatem perveniſſe Cæſaris, atque ab eo eſſe dimiſſum, ſemel ad Corfinium, iterum in Hiſpania. Hunc pro ſuis beneficiis Cæſar judicaverat idoneum, quem cum mandatis ad Cn. Pompeium mitteret: eundemque apud Cn. Pompeium auctoritatem habere intelligebat. Erat autem hæc ſumma mandatorum: Debere utrumque pertinaciæ finem facere, & ab armis diſcedere, neque amplius fortunam periclitari: ſatis eſſe magna utrimque incommoda accepta; quæ pro diſciplina & præceptis habere poſſent, ut reliquos caſus timerent. Illum ab Italia expulſum, amiſſa Sicilia, & Sardinia, duabuſque Hiſpaniis, & cohortibus in Italia atque Hiſpania civium Romanorum c atque xxx: ſe, morte Curionis, & detrimento Africani exercitus tanto, [4] militumque deditione ad Corcyram. Proinde ſibi ac reipubl. parcerent, quantumque in bello fortuna poſſet, jam ipſi incommodis ſuis ſatis eſſent documento: hoc unum eſſe tem-

N o t æ.

ἐφ' ἑκάτερα. *Tonus & ex capillo ſit mulieribus, illis enim cum ſint tenues & longi, multaque alea nutriti, cumplectuntur, magnam firmitatem accipiunt, ut non differant a nervorum robore.* Vitruvius vero lib. x. cap. xvi. de baliſtis & catapultis, hoc ſolitum oſtendit: *Namque ſunt in capitibus foramina, per quorum ſpatia contenduntur capillo maxime muliebri vel nervo funes.* Item Julius Capitolinus in vita Maximi, & Plutarchus in lib. de fœnore.

1. *Quum diuturnitas oppugnationis negligentiores Octavianos effeciſſet.*] Hoc ut caveatur præcipit Vegetius lib. iv. cap. xxviii. *Cum negligentia intervenerit, paribus inſidiis ſubjacent obſidentes. Nam ſive cibo, ſive ſomno fuerint occupati, ſive otio, aut aliqua neceſſitate diſperſi, tunc oppidani repente prorumpunt, ignorantes perimunt, arietes, machinas ipſoſque aggeres ignibus concremant, omniaque in perniciem ſuam fabricata opera ſubvertunt.*

2. *Jamque hiems appropinquabat, &c.*] Cum ſuperius ſit ſcriptum Nonis Januariis a Brundiſio fuiſſe diſceſſum, hic autem ſcribatur appropinquare hiemem, Octavii hiſtoriam in ſuperiorem autumnum oportet rejicere, quæ & mutila fuerit, ut ſupra fuit obſervatum.

3. *Vibullium Rufum.*] Præfectum fabrûm intelligo. Namque Cæſar in epiſtola ad Oppium ſcribit ſe duos præfectos fabrûm Cn. Pompeii deprehendiſſe, amboſque miſſos feciſſe, quorum unus hic fuit, alter Cn. Magius. Porro Vibullius dicitur nominatim fuiſſe dimiſſus in Hiſpania, non nominatim dicitur captus. Sed cum Afranius & Petreius in poteſtatem Cæſaris venerint, vult intelligi illum in eorum fuiſſe numero.

4. *Militumque deditione ad Corcyram.*] Non tamen omnes ſe dediderunt fame premente. Nam cohors una Opitergina, id eſt, ex Opitergio Veneti tractus oppido, quam

tempus de pace agendi, dum ſibi uterque confideret, & pares ambo viderentur: ſi vero alteri paullum modo tribuiſſet fortuna; non eſſe uſurum conditionibus pacis eum, qui ſuperior videretur, neque fore æqua parte contentum, qui ſe omnia habiturum confideret: conditiones pacis, quoniam antea convenire non potuiſſent, Romæ a ſenatu & a populo peti debere: interea & reipubl. & ipſis placere oportere, ſi uterque in concione ſtatim juraviſſet, ſe triduo proximo exercitum dimiſſurum: depoſitis armis auxiliiſque, quibus nunc confiderent, neceſſario populi ſenatuſque judicio fore utrumque contentum. Hæc quo facilius Pompeio probari poſſent, [1] omnes ſuas terreſtres urbiumque copias dimiſſurum. XI. Vibullius, his expoſitis a Cæſare, non minus neceſſarium eſſe exiſtimavit, de repentino adventu Cæſaris Pompeium fieri certiorem, uti ad id conſilium capere poſſet, antequam de mandatis agi inciperet: atque ideo, continuato & nocte & die itinere, atque [2] mutatis ad celeritatem jumentis, ad Pompeium contendit; ut adeſſe Cæſarem omnibus copiis nuntiaret. Pompeius erat eo tempore [3] in Candavia, iterque ex Macedonia in hiberna, [4] Apolloniam, [5] Dyrrhachiumque habebat: ſed, re nova perturbatus, majoribus itineribus Apolloniam petere cœpit; ne Cæſar oræ maritimæ civitates occuparet. At ille expoſitis militibus, eodem die [6] Oricum proficiſcitur. Quo quum veniſſet, [7] L. Torquatus, qui juſſu Pompeii oppido præerat, præſidiumque ibi [8] Parthinorum habebat, conatus portis clauſis oppidum defendere, Græcos murum adſcendere atque arma

NOTÆ.

quam ducebat Vultelus tribunus, ubi rate facta, ne velis indicium ſui hoſtibus faceret, effugere conata, id efficere non potuit, & hoſtes magno numero ſibi imminere cognovit, quibus minime par erat, ferox conſilium cepit mutuis vulneribus occumbendi, quod implevit in conſpectu hoſtis. Locum Dionis qui hanc rem narrat citavimus in fine libri II. Rem illam perſtringit Epitome Liviana, fuſe deſcribit Lucanus.

1. *Omnes ſuas terreſtres urbiumque copias dimiſſurum.*] Se Cæſarem miſſos facturum non tantum exercitus ſuos, ſed præſidia quæ habebat in urbibus.

2. *Mutatis ad celeritatem jumentis.*] Non novum inventum eſt diſpoſitis certas per ſtationes equis uti ad celeritatem.

3. *In Candavia.*] Candavia tractus eſt Macedoniæ prope Heracleam Senticam. Plinius enim lib. III. cap. XXIV. *montes Candavia* commemorat. Ii ab occidente Macedoniam cingunt.

4. *Apolloniam.*] Apollonia Taulantiorum oppidum, quamquam Plinius illud conſtituat in Macedonia. Sed non ita videtur. Quandoquidem ex Macedonia ad id Pompeius contendit. Sic Plinius *Apollonia quondam Corinthiorum colonia* VII *millibus paſſuum a mari recedit.* Hanc Strabo dicit eſſe præſtantibus legibus inſtructam. Forte ob eam cauſam Auguſtus puer eo miſſus ad diſciplinas parandas. Sophianus dicit nomen retinere. Alii dicunt *Iſſapolim* vocari. Plinius addit eam eſſe e regione Hidrunti.

5. *Dyrrhachiumque.*] Jam de Dyrrhachio.

6. *Oricum.*] De Orico ſupra.

7. *L. Torquatus.*] De hoc ſic M. Tullius in Bruto: *Erant in eo plurima litteræ, nec ea vulgares, ſed interiores quadam & reconditæ, divina memoria, ſumma verborum & gravitas & elegantia. Atque hæc omnia vitæ decorabat gravitas & integritas.* Is, teſte Appiano, manſit poſtea cum Cæſare in honore ab illo habitus. Verum poſtea ad Scipionem in Africam tranſiit, ibique cum eo & Damaſippo periit.

8. *Parthinorum.*] Parthenia urbs Illyrica, cujus cives eo nomine Cæſar appellat. Vide Plinium lib. III. cap. XXIII.

arma capere jubet. [1] Illi autem quum se contra imperium populi Rom. pugnaturos esse negarent; oppidani autem sua sponte Cæsarem recipere conarentur; desperatis omnibus auxiliis, portas aperuit, & se atque oppidum Cæsari dedit, incolumisque ab eo conservatus est. XII. Recepto Cæsar Orico, nulla interposita mora, Apolloniam proficiscitur. Ejus adventu audito, L. Staberius, qui ibi præerat, aquam comportare in arcem, atque eam munire, obsidesque ab Apolloniatibus exigere cœpit. Illi vero daturos se negare, neque portas consuli præclusuros, neque sibi judicium sumpturos, contra atque omnis Italia populusque R. judicavisset. Quorum cognita voluntate, clam profugit. Apolloniates ad Cæsarem legatos mittunt, oppidoque recipiunt. Hos sequuntur [2] Bullidenses, Amantiani, & reliquæ finitimæ civitates, totaque Epirus; & legatis ad Cæsarem missis, quæ imperaret, facturos pollicentur. XIII. At Pompeius, cognitis iis rebus, quæ erant Orici atque Apolloniæ gestæ, Dyrrhachio timens, [3] diurnis eo nocturnisque itineribus contendit. Simul ac Cæsar appropinquare dicebatur, tantus terror incidit ejus exercitui, quod properans noctem diei conjunxerat, neque iter intermiserat, ut pene omnes in Epiro finitimisque regionibus signa relinquerent, complures arma projicerent, ac fugæ simile iter videretur. Sed, quum prope Dyrrhachium Pompeius constitisset, castraque metari jussisset; perterrito etiam tum exercitu, [4] princeps Labienus procedit; juratque se eum non deserturum, eundemque casum subiturum, quemcunque ei fortuna tribuisset. Hoc idem reliqui jurant legati. Hos tribuni mil. centurionesque sequuntur; atque idem omnis exercitus jurat. [5] Cæsar præoccupato itinere ad Dyrrhachium, finem properandi facit: castraque ad flumen [6] Apsum ponit in finibus Apolloniatium; [7] ut vigiliis castelliisque benemeritæ civitates tutæ essent præsi-

Notæ.

1. *Illi autem quum se contra imperium pop. Rom. pugnaturos esse negarent.*] Quia Cæsar erat consul, videbantur contra pop. R. imperium pugnaturi, qui illi resisterent.

2. *Bullidenses, Amantiani.*] De iis ita Plinius lib. III. cap. XXIII. *Accolunt barbari Amantes & Buliones.* Quos & sequenti libro *Amantinos* & *Bullidenses* appellat. Ptolemæus Elimiotarum scribit esse *Bullidem*, *Oreslidos Amantiam.* Scylax vero vetustissimus scriptor, sic de iis habet: Βυλλινοὶ δ' εἰσὶν ἔθνος Ἰλλυρικόν. *Bulini autem sunt gens Illyrica.*

3. *Diurnis eo nocturnisque itineribus contendit.*] Appianus scribit tanta lassitudine affectos fuisse Pompeii milites, ut oneribus suis abjectis se latenter subducerent, præsentem requiem pluris facientes, quam metum ab imminentibus hostibus. Ipse vero Pompeius ad tardandum Cæsaris iter concædes faciebat, pontes fluminum interrumpebat, commeatus incendebat.

4. *Princeps Labienus.*] Is est qui legatus ejus fuerat in Gallia, & ab eo cum primis defecerat ad Pompeium.

5. *Cæsar præoccupato, &c.*] A Pompeio qui præcucurrerat.

6. *Apsum.*] Apsus Macedoniæ fluvius dicitur Theneto *Spirnasse*, Nigro *Vreum*, vel *Thapsum.* Mihi non videtur inventu difficilis, si Apollonia nomen antiquum retinuit. Cum enim Strabo lib. VII. scribat Apolloniam esse sitam ad Aoum fluvium, deinde sinum Hadriaticum versus statuat Apsum, prætereaque dicat esse post Dyrrhachium, facile cognosci potest. Ibi tum classe missa, Oricum recepit Pompeius quod amiserat, ut testatur Appianus.

7. *Ut vigiliis castelliisque.*] Latet mendum. Forte pro *vigiliis* est reponendum *vicis.*

præſidio: ibique reliquarum ex Italia legionum adventum exſpectare, & [1] ſub pellibus hiemare conſtituit. Hoc idem Pompeius facit; & trans flumen Apſum poſitis caſtris, eo copias omnes auxiliaque conduxit. XIV. Kalenus, legionibus equitibuſque Brundiſii in naves poſitis, ut erat præceptum a Cæſare, quantum navium [facultatem] habebat, naves ſolvit; paullumque a portu progreſſus, litteras a Cæſare accipit: quibus eſt certior factus, portus litoraque omnia claſſibus adverſariorum teneri. Quo cognito, ſe in portum recipit, naveſque omnes revocat. Una ex iis, quæ perſeveravit, neque imperio Kaleni obtemperavit, quod erat ſine militibus, privatoque conſilio adminiſtrabatur, [2] delata Oricum, atque a Bibulo expugnata eſt: qui de ſervis liberiſque omnibus ad impuberes ſupplicium ſumit, & ad unum interficit. Ita, exiguo tempore, magno caſu totius exercitus ſalus conſtitit. XV. Bibulus, ut ſupra demonſtratum eſt, erat cum claſſe ad Oricum: &, ſicut mari portubuſque Cæſarem prohibebat, ita ipſe omni terra earum regionum prohibebatur. Præſidiis enim diſpoſitis omnia litora a Cæſare tenebantur; neque lignandi, neque aquandi, neque naves ad terram religandi poteſtas fiebat. Erat res in magna difficultate: ſummiſque anguſtiis rerum neceſſariarum premebantur; adeo ut cogerentur, ſicuti reliquum commeatum, ita ligna atque aquam Corcyra navibus onerariis ſupportare: atque uno etiam tempore accidit, ut difficilioribus uſi tempeſtatibus, ex pellibus, quibus erant tectæ naves, nocturnum excipere rorem cogerentur: quas tamen difficultates patienter & æquo animo ferebant; neque ſibi nudanda litora & relinquendos portus exiſtimabant. Sed quum eſſent in quibus demonſtravi anguſtiis; ac ſe Libo cum Bibulo conjunxiſſet; loquuntur ambo ex navibus cum [3] M. Acilio & Statio Murco legatis, quorum alter oppidi muris, alter præſidiis terreſtribus præerat; velle ſe de maximis rebus cum Cæſare loqui, ſi ſibi ejus facultas detur. Huc addunt pauca rei confirmandæ cauſſa, ut de compoſitione acturi viderentur. Interim poſtulant, ut ſint induciæ; atque ab iis impetrant. Magnum enim, quod aſſerebant, videbatur; & Cæſarem id ſumme ſciebant cupere; & [4] profectum aliquid Bibuli mandatis exiſtimabatur. XVI. Cæſar eo tempore cum legione una profectus

NOTÆ.

1. *Sub pellibus.*] Sub tentoriis quæ ex pellibus fiebant.

2. *Delata Oricum.*] Ergo erat in poteſtate Pompeii, quod, ut Appianus teſtatur, a Cæſare fuerat amiſſum, forteque eo fuerant decepti, quod a Pompeio receptum ignorabant.

3. *M. Acilio & Statio Murco.*] Aciliorum gens Plebeia diviſa fuit in duas familias, Glabrionum & Balborum, multis conſulatibus triumphiſque clara. Statia gens pariter Plebeia fuit. Hic Cæſaris legatus rem fortiſſime feliciſſimeque geſſit. Poſt ejus mortem ad Brutum Caſſiumque tranſivit, illis victis ad Sextum Pompeium cum multis navibus pervenit. Sed Menas & Menecrates qui apud ipſum nihil non poterant, invidia commoti, quod apud ipſum in honore eſſet, curaverunt occidi, ut refert Dio lib. XLVIII. & Velleius lib. II.

4. *Profectum aliquid Bibuli mandatis, &c.*] Latet mendum. Forte, *perfectum iri exiſtimabatur aliquid*, ſi Bibulus inimiciſſimus Cæſaris ad pacem Pompeium hortatus eſſet.

fectus ad recipiendas ulteriores civitates, & rem frumentariam expediendam, qua anguste utebatur, erat ad [1] Buthrotum oppositum Corcyræ. Ibi ab Acilio certior & Murco per litteras factus de postulatis Libonis & Bibuli legionem relinquit; ipse Oricum revertitur. Eo quum venisset, evocantur illi ad colloquium. Prodit Libo, atque excusat Bibulum, quod is iracundia summa erat, inimicitiasque habebat etiam privatas cum Cæsare [2] ex ædilitate & prætura conceptas: ob eam rem colloquium vitasse, ne res maximæ spei maximæque utilitatis ejus iracundia impedirentur. Pompeii summam esse ac fuisse semper voluntatem, ut componeretur, atque ab armis discederetur: sed potestatem se ejus rei nullam habere, propterea quod de consilii sententia summam belli rerumque omnium Pompeio permiserint: sed postulatis Cæsaris cognitis, missuros ad Pompeium, atque illum reliqua per se acturum, hortantibus ipsis: interea manerent induciæ, dum ab illo rediri posset; neve alter alteri noceret. Huc addit pauca de caussa, & de copiis auxiliisque suis. XVII. Quibus rebus neque tum respondendum Cæsar existimavit, neque nunc, ut memoriæ prodatur, satis caussæ putamus. [3] Postulabat Cæsar, ut legatos sibi ad Pompeium sine periculo mittere liceret; idque ipsi fore reciperent, aut acceptos per se ad eum perducerent. Quod ad inducias pertineret, sic belli rationem esse divisam; ut illi classe naves auxiliaque sua impedirent; [4] ipse ut aqua terraque eos prohiberet: &, si hoc sibi remitti vellent, remitterent ipsi de maritimis custodiis; sin illud tenerent, se quoque id retenturum: nihilominus tamen agi posse de compositione, ut hæc non remitterentur; neque hanc rem esse impedimenti loco. Illi neque legatos Cæsaris recipere, neque periculum [5] præstare eorum, sed totam rem ad Pom-

NOTÆ.

1. *Buthrotum.*] Oppidum Epiri oppositum Corcyræ, a qua 11 millibus passuum distat, nunc *Butrinto.*

2. *Ex ædilitate & prætura conceptas.*] Imo & ex consulatu, de quo Cæsar nihil commemorat, ne suæ quoque injuriæ meminerit. De prætura nihil usquam est. De ædilitate scripsit Suetonius, usque adeo Cæsarem communium impensarum gratiam cepisse, ut non dissimularet Bibulus sibi evenisse quod Polluci. Ut enim geminis fratribus ædes in foro constituta tantum Castoris vocaretur, ita suam & Cæsaris munificentiam unius Cæsaris dici. Interim notetur mos Cæsaris, qui inimicos suos impotentes animi videri velit, cujus tamen factum modestissimum legitur apud Valer. Max. in titulo de moderatione animi lib. IV. cap. 1. cum enim duorum ejus egregiæ indolis filiorum interfectores ad eum vinctos regina Cleopatra misisset, *carnifices sanguinis sui intactos a vestigio ad Cleopatram reduci jussit, dicendo potestatem ejus vindictæ, non suam, sed senatus esse debere.*

3. *Postulabat Cæsar, ut legatos sibi ad Pompeium sine periculo mittere liceret.*] Quia cum cive & hoste nullum legationis jus commune patriæ. Hosti mittere legatos licet, sed perduelli non licet. Cæsar porro hostis patriæ judicatus erat, atque adeo suis legatis cavit, ne illo nomine vis iis a Pompeio inferretur, quasi non legitimis.

4. *Ipse ut aqua terraque eos prohiberet.*] Aqua dulci, quæ ex terræ fontibus erumpit. Nec enim marina aqua ullo modo potabilis. Id est tempus cum aliunde revertens Cæsar ad lævam habens paludem, ad dextram vero mare, unde Pompeiana classis adnavigans jaculis ac telis missis vulnera dabat, ipse jussit milites a læva ad dextram scutum transferre, atque hoc pacto hostium impetus evitavit. Autor Polyænus.

5. *Præstare.*] Est forense vocabulum.

Pompeium rejicere: unum inſtare de induciis, vehementiſſimeque contendere. Quos ubi Cæſar intellexit præſentis periculi atque inopiæ vitandæ cauſſa omnem orationem inſtituiſſe, neque ullam ſpem, aut conditionem pacis afferre; ad reliquam cogitationem belli ſeſe recepit. XVIII. Bibulus multos dies terra prohibitus, & graviore morbo ex frigore ac labore implicitus, quum neque curari poſſet, neque ſuſceptum officium deſerere vellet, vim morbi ſuſtinere non potuit. Eo mortuo, ad neminem unum ſumma imperii redit, ſed ſeparatim ſuam quiſque claſſem ad arbitrium ſuum adminiſtrabat. Vibullius, ſedato tumultu, quem repentinus adventus Cæſaris concitaverat, ubi primum rurſus adhibito Libone, & [1] L. Lucceio, & [2] Theophane, quibus communicare de maximis rebus Pompeius conſueverat, [3] de mandatis Cæſaris agere inſtituit, eum ingreſſum in ſermonem Pompeius interpellavit, & loqui plura prohibuit. Quid mihi, inquit, aut vita aut civitate opus eſt, quam beneficio Cæſaris habere videbor? Cujus rei opinio tolli non poterit, quum in Italiam, ex qua profectus ſum, reductus exiſtimabor, bello perfecto. Ab iis Cæſar hæc dicta cognovit, qui ſermoni interfuerunt. Conatus tamen nihilo minus eſt aliis rationibus per colloquia de pace agere. XIX. Inter bina caſtra Pompeii atque Cæſaris unum flumen tantum intererat Apſus; crebraque inter ſe colloquia milites habebant: neque ullum interim telum per pactiones colloquentium transjiciebatur. Mittit P. Vatinium legatum ad ripam ipſam fluminis, qui ea, quæ maxime ad pacem pertinere viderentur, ageret; & crebro magna voce pronuntiaret, Liceretne civibus ad cives de pace legatos mittere? Quod etiam [4] fugitivis ab ſaltu Pyrenæo, prædonibuſque licuiſſet; præſertim ut id agerent, ne cives cum civibus armis decertarent. Multa ſuppliciter locutus, ut de ſua atque omnium ſalute debebat, ſilentioque ab utriſque militibus auditus, reſponſum eſt ab altera parte, A. Varronem profiteri ſe altera die ad colloquium venturum; atque una etiam utrimque admodum tuto legati venire, &, quæ vel-

N o t æ.

1. *L. Lucceio.*] L. Lucceius ſcriptor Romanæ hiſtoriæ, ad quem ſunt epiſtolæ Ciceronis lib. v. ad Famil.

2. *Theophane.*] Theophanes erat Mitylenæus, rerum geſtarum Pompeii ſcriptor, a quo quidem civitate donatus, & multis opibus fuit, de quo Cic. in orat. pro Archia Poëta. Inde cognoſcitur quanta eſſet illi Imperatori cura memoriæ ſuæ apud poſteros propagandæ, qui duos haberet ad manum ſcriptores, alterum Latinum, alterum Græcum.

3. *De mandatis Cæſaris agere inſtituit.*] Ideo Cæſar de pace agebat, quia nondum Antonium cum ſuis copiis tranſiiſſe mare dolebat, nec ſuperior erat Pompeio, teſte Dione; ideo & tam ferociter colloquium diſturbatum ad Apſum.

4. *Fugitivis ab ſaltu Pyrenæo.*] Hieronymus lib. 11. contra Vigilantium qui erat Convena, ſic de ipſo ſcribit: *Nimirum reſpondet generi ſuo, ut qui de latronum & convenarum natus eſt ſemine, quos Cn. Pompeius edomita Hiſpania ad triumphum ire feſtinans de Pyrenæi jugis depoſuit, & in unum oppidum congregavit, unde & Convenarum urbs nomen accepit.* Quæ nunc dicitur *Cominge.* Hic Hieronymi locus docet qui ſint illi de Pyrenæo ſaltu fugitivi, cum quibus Pompeius de pace egit, ut ne gravetur idem cum civibus facere.

vellent, exponere possent: certumque ei rei tempus constituitur. Quo quum esset postero die ventum; magna utrimque multitudo convenit; magnaque erat ejus rei expectatio: atque omnium intenti animi ad pacem esse videbantur. Qua ex frequentia T. Labienus prodiit: [1] summissa oratione loqui de pace, atque altercari cum Vatinio incipit. Quorum mediam orationem interrumpunt undique subito tela immissa; quæ ille obtectus armis militum vitavit. Vulnerantur tamen complures: in his Cornelius Balbus, M. Plotius, L. Tiburtius centuriones, militesque nonnulli. Tum Labienus, Desinite ergo de compositione loqui: nam nobis, nisi Cæsaris capite relato, pax esse nulla potest. XX. Iisdem temporibus Romæ [2] M. Cælius Rufus prætor, caussa debitorum suscepta, [3] initio magistratus tribunal suum juxta C. Trebonii prætoris urbani sellam collocavit; &, si quis appellasset de æstimatione, & de solutionibus quæ per arbitrum fierent, ut Cæsar præsens constituerat, fore auxilio pollicebatur. Sed fiebat æquitate decreti, & humanitate Trebonii, qui his temporibus clementer & moderate jus dicendum existimabat, ut reperiri non posset, a quibus initium appellandi nasceretur. Nam fortasse inopiam excusare, & calamitatem aut propriam suam aut temporum queri, & difficultates actionandi proponere, etiam mediocris est animi: integras vero tenere possessiones, qui se debere fateantur, cujus animi, aut cujus impudentiæ est? Itaque, qui hoc postularet, reperiebatur nemo. Atque ipsis, ad quorum commodum pertinebat, durior inventus est Cælius. Et ab hoc profectus initio, ne frustra ingressus turpem caussam videretur, legem promulgavit, ** ut [4] sexies seni dies sine usuris creditæ pecuniæ sol-

Notæ.

1. *Summissa oratione.*] Erat parvus fluvius. Nec enim fluvii magni sunt in Græcia, quæ est angusta.

2. *M. Cælius.*] Hic Cælius est orator & Ciceronis discipulus, cujus & ad quem est liber VIII. epistolarum Ciceronis ad Famil. qui, ut Asconius scripsit, Milonis studiosissimus erat, & tribunus quidem pleb. quo anno ab eo occisus est P. Clodius. Is Curionem quæstor secutus est in Africam, ubi & classis præfectus fuit, ut libro superiore legimus. Idem prætoriam a Cæsare dignitatem accepit, sed peregrinam, indignatusque quod ab eodem Cæsare præturam urbanam Trebonius accepisset, de Cæsare in Macedonia bellum gerente falsos rumores sparsit, quasi is mortuus victusque esset, & tandem ea fecit quæ hic leguntur. Quo in tumultu cum sellam ejus curulem consul Isauricus fregisset, alteram posuit loris intentam. Dicebatur autem consul aliquando a patre cæsus flagris. Quo facto risus conciliatus interim admista gravitate, autor Quintilianus lib. VI. cap. III. Hunc porro Cælianum tumultum sic describit epitome Liviana: *Cælius Rufus prætor cum seditiones in urbe quammaxime concitaret, novarum tabularum spe plebe sollicitata, abrogato magistratu, pulsus urbe, Miloni exuli qui fugitivorum exercitum contraxerat, se conjunxit. Uterque cum bellum molirentur, interempti sunt.* Eum Cicero non illaudatum prætorit in libro de claris oratoribus, & in oratione pro Dejotaro scribit Cælium tumultuari cœpisse circa initia belli Africani, quod plus uno anno Cæsar anticipat.

3. *Initio magistratus tribunal suum, &c.*] Esse potest sensus duplex, vel ut M. Cælius prætor fuerit peregrinus, seque urbano prætori æquare voluerit Trebonio, vel quia litibus dirimendis ex æquo uterque datus esset, ab alteroque ad alterum appellare liceret.

4. *Sexies seni.*] Mendum est, quod tamen difficilem habet emendationem. Res omnis tamen aliquam lucem accipit a Livio

ſolvantur. XXI. Quum reſiſteret Servilius conſul, reliquique magiſtratus; & minus opinione ſua efficeret: ad hominum excitanda ſtudia, ſublata priore lege, duas promulgavit; unam, qua mercedes habitationum annuas conductoribus donavit; [1] alteram tabularum novarum: impetuque multitudinis in C. Trebonium facto, & nonnullis vulneratis, eum de tribunali deturbavit: de quibus rebus Servilius conſul ad ſenatum retulit: [2] ſenatuſque Cælium ab rep. removendum cenſuit. Hoc decreto eum conſul ſenatu prohibuit, & concionari conantem de [3] roſtris deduxit. Ille ignominia & dolore permotus palam ſe proficiſci ad Cæſarem ſimulavit, clam nuntiis [4] ad Milonem miſſis, qui Clodio interfecto, eo nomine erat damnatus; [5] atque, eo in Italiam evocato, quod [6] magnis muneribus datis gladiatoriæ familiæ reliquias habebat, ſibi conjunxit; atque eum [7] in Turinum ad ſollicitandos paſtores præmiſit. Ipſe quum [8] Caſilinum veniret, unoque tempore ſigna ejus militaria atque arma [9] Capuæ eſſent comprehenſa, familia [10] Neapoli viſa, atque proditio oppidi appareret; patefactis conſiliis, excluſus Capua, & periculum veritus, quod [11] conventus arma ceperat, atque eum hoſtis loco habendum exiſtimabat, conſilio deſtitit, at-

NOTÆ.

vio lib. VI. ubi ſic legimus: *Creati tribuni C. Licinius & L. Sextius promulgavere leges omnes adverſus opes Patritiorum & pro commodis plebis, unam de ære alieno, ut deducto eo de capite quod uſuris pernumeratum eſſet, id quod ſupereſſet triennio æquis portionibus perſolveretur.* Glareanus negat quibuſdam in libris reperiri voces *ſeni dies*, quibus quidem ſublatis hæc erit ſententia, ut creditæ pecuniæ ſex penſionibus ſine uſuris pendantur. Paulus Manutius legit *ſexenni die*, quod Latine dicitur ut *annua die*, *bina*, *trina*, &c. *ſexenni die* ita erit *ſex annis*. *Sexies* & *ſeni dies* idem eſt. Erit alterum horum interpretamentum, quod in textum tranſlatum fuerit.

1. *Alteram tabularum novarum, &c.*] De quibus ſupra, ut antiquitatis & abrogatis ſuperioribus tabulis, novæ tantum valerent.

2. *Senatuſque Cælium ab rep. removendum cenſuit.*] Alio vocabulo circumſcribendum, id eſt, interdicendum curia & foro.

3. *Roſtris.*] Quæ ſint roſtra docet T. Livius lib. VIII. *Domitis Latinis naves Antiatium partim in navalia Romæ ſubductæ, partim incenſæ, roſtriſque earum ſuggeſtum in foro extructum adornari placuit; Roſtraque id templum appellatum*, ubi ſolitæ conciones haberi apud populum.

4. *Ad Milonem.*] Eſt hic pro quo inſignis legitur Ciceronis oratio.

5. *Atque eo in Italiam convocato, &c.*] Maſſilia ſcilicet, ubi propter occiſum Clodium exulabat, eo nomine Cæſari infenſus, quod, cum omnes exules dictator in patriam revocaſſet, ſe ſolum eo numero excepiſſet.

6. *Magnis muneribus datis.*] Sic dicebantur ſpectacula, quibus ambitioſi homines plebem deliniebant, ſui ſtudium concitantes.

7. *In Turinum.*] In agrum oppido Turiorum adjacentem, Dion Cælium in Brutios veniſſe narrat, ubi ſunt Thurii, diverſi quidem illi a Thurinis Apulis, quorum urbs *Thurium* antea *Sybaris* dicta. Velleius habet *Compſam* in Hirpinis.

8. *Caſilinum.*] Dicitur a Livio ſitum ad oſtium Vulturni fluminis in Campania, quod IOXI. militum Prænestinorum ibi ab Annibale obſeſſorum celebratur patientia, ubi CC drachmis venditus eſt tritici medimnus, quem qui vendidit mortuus eſt, ſalvus vero fuit qui emerat. Sed & pomœrium cum rapis conſererent, miratus eſt Annibal quod ſperarent obſidionem ſuſtinere, donec creviſſet rapum. Extremam etiam famem nucibus ſuſtentabant, quas Gracchus in amnem abjiciebat, ipſi ad ſe delatas cratibus & caniſtris hauriebant. Hodie dicitur *Caſtelluzo*.

9. *Capuæ.*] De Capua ſupra dictum.

10. *Neapoli.*] Neapolis nunc regni Neapolitani caput, urbs etiam nunc totius Italiæ amœniſſima & pulcherrima. Nomen retinet.

11. *Conventus.*] Conventus erat civium R. in urbibus ubi potiſſimum erant coloniæ.

atque eo itinere sese avertit. XXII. Interim Milo, dimissis circum municipia litteris, ea, quæ faceret, jussu atque imperio facere Pompeii, quæ mandata ad se per Bibulum delata essent: quos ex ære alieno laborare arbitrabatur, sollicitabat. Apud quos quum proficere nihil posset, quibusdam solutis [1] ergastulis, [2] Cosam in agro Turino oppugnare cœpit. Eo quum a [3] Q. Pedio prætore cum legione *** [4] lapide ictus esset ex muro, periit: & Cælius profectus, ut dictitabat, ad Cæsarem, pervenit Thurios: ubi, quum quosdam ejus municipii sollicitaret, equitibusque Cæsaris Gallis atque Hispanis, qui eo præsidii caussa missi erant, pecuniam polliceretur, ab iis est interfectus. Itaque magnarum initia rerum, quæ occupatione magistratuum & temporum sollicitam Italiam habebant, celerem & facilem exitum habuerunt. XXIII. Libo profectus ab Orico cum classe, cui præerat, navium L, Brundisium venit, insulamque, quæ contra Brundisinum portum est, occupavit, quod præstare unum locum arbitrabatur, qua necessarius nostris erat egressus, quam omnium litora ac portus custodia clausos teneri. Hic repentino adventu naves onerarias quasdam nactus incendit; & unam frumento onustam abduxit; magnumque nostris terrorem injecit, & noctu militibus & sagittariis in terram expositis, præsidium equitum dejecit; & adeo loci opportunitate profecit, ut ad Pompeium litteras mitteret, naves reliquas, si vellet, subduci & refici juberet; sua classe auxilia sese Cæsaris prohibiturum. XXIV. Erat eo tempore Antonius Brundisii; qui virtuti militum confisus, scaphas navium magnarum circiter IX cratibus pluteisque contexit; eoque milites delectos imposuit; atque eas in litore pluribus locis separatim disposuit; naveseque triremes II, quas Brundisii faciendas curaverat, per caussam exercendorum remigum ad fauces portus prodire jussit. Has quum audacius progressas Libo vidisset, sperans intercipi posse, quadriremes V ad eas misit. Quæ quum navibus nostris appropinquassent, nostri veterani in portum refugerunt; illi studio incitati incautius sequebantur. Jam ex omnibus partibus subito Antonianæ scaphæ, signo dato, se in hostes incitaverunt; primoque impetu unam ex his quadriremem cum remigibus defensoribusque suis ceperunt; reliquas turpiter fugere coëgerunt. Ad hoc detrimentum accessit, ut equitibus per oram maritimam ab Antonio dispositis aquari prohiberentur. Qua necessitate & ignominia permotus Libo, discessit a Brundisio, obsessionemque nostrorum omisit. XXV. Multi jam menses transierant;

NOTÆ.

1. *Ergastulis.*] Ergastula erant carceres, ubi vincti servi opus faciebant. Ergastulus dicitur, teste Nonio, custos hujus loci.

2. *Cosam.*] Cosam Velleius Paterculus in Hirpinis statuit. Stephano est OEnotriorum cum duplici *ss*: *Cossa*. Hodie *Cosano*.

3. *Q. Pedio.*] Pedius hic tum prætor, fuit consul post mortem Julii Cæsaris, a quo hæres ex quadrante scriptus; in consulatu, legem fecit contra percussores Cæsaris. Unde proscriptiones postea secutæ.

4. *Lapide ictus esset ex muro, periit.*] Quod præsignificatum prodigio putat Plinius: *Lana pluit circa castellum Larissanum, juxta quod post annum T. Annius Milo occisus est.* Hic est lacuna.

rant; & [1] hiems jam præcipitaverat; neque Brundiſio naves legioneſque ad Cæſarem veniebant; ac nonnullæ ejus rei prætermiſſæ occaſiones Cæſari videbantur; quod certe ſæpe flaverant venti, quibus neceſſario [2] committendum exiſtimabat. Quantoque ejus amplius proceſſerat temporis, tanto erant alacriores ad cuſtodias qui claſſibus præerant; majoremque fiduciam prohibendi habebant: & crebris Pompeii litteris caſtigabantur, quoniam primo venientem Cæſarem non prohibuiſſent, ut reliquos ejus exercitus impedirent: [3] duriuſque quotidie tempus ad tranſportandum lenioribus ventis exſpectabant. [4] Quibus rebus permotus Cæſar, Brundiſium ad ſuos ſeverius ſcripſit, ut nacti idoneum ventum, ne occaſionem navigandi dimitterent, ſi vel ad litora Apolloniatium curſum dirigerent; [5] quod eo naves ejicere poſſent. Hæc a cuſtodiis claſſium loca maxime vacabant; quod ſe longius portibus committere non auderent. XXVI. Illi adhibita audacia & virtute, adminiſtrantibus M. Antonio, & Fuſio Kaleno; multum ipſis militibus hortantibus, neque ullum periculum pro ſalute Cæſaris recuſantibus, nacti [6] auſtrum, naves ſolvunt, atque altera die Apolloniam Dyrrhachiumque prætervehuntur, qui cum eſſent ex continenti viſi, [7] Q. Coponius, qui Dyrrhachii claſſi Rhodiæ præerat, naves ex portu eduxit; & quum jam noſtri remiſſiore vento appropinquaſſent, idem auſter increbuit, noſtriſque præſidio fuit. Neque vero ille ob eam cauſſam

NOTÆ.

1. *Hiems jam præcipitaverat.*] Ut apud Virgilium:

——— *& jam nox humida cælo*
Præcipitat, ſuadentque cadentia ſydera ſomnum.

Ad quos verſus Servius: *Nam ea verba invicem ponuntur quæ paſſiva & activa eſſe poſſunt, ut*, averto & avertor, præcipito & præcipitor. Quod fieri neceſſe fuit, ſi v Januarii Brundiſio ſolvit, multique jam menſes ab eo tempore abierant.

2. *Committendum exiſtimabat.*] Perſonaliter.

3. *Duriuſque quotidie tempus.*] Facilius enim erat vitare cuſtodias ſæva tempeſtate quam molliori, qua pro animi ſui ſententia utebantur perſequentes.

4. *Quibus rebus permotus Cæſar.*] Tempus illud fuit cum ſervili veſte latens, ingreſſus eſt navigium parvulum, & jam ſæviente fluctu deſpondentique animum gubernatori, ſeſe, quis eſſet, aperuit, & perge, age, inquit, aude & nihil time, Cæſarem vehis, Unaque Cæſaris fortunam. Quod factum dictumque a Plutarcho, Appiano, Val. Max. Suetonioque narratur. Lucanus lib. v. precibus miniſque a Cæſare evocatum Antonium fuiſſe ſcribit. Appianus vero diſſum ait jam poſt id factum latere poſſe, Poſthumium in Italiam pro ſe miſiſſe, qui juberet Gabinium e veſtigio ad ſe trajicere exercitum, qui, ſi nollet, eadem imperaret Antonio, tertioque poſt Antonium Caleno. Quod ſi tres cunctarentur, epiſtolam aliam univerſo exercitui legeret, in qua perſcriptum erat, ut qui ſequi vellet Poſthumium, naves cum ipſo conſcenderet, appelleretque quo poſſet, etiam cum navium periculo, neque enim Cæſari navibus, ſed viris opus eſſe. Cæſar enim nihil jam uſus conſilio, fortunæ omnia permittebat. Ac Poſthumius quidem cum mare tranſiiſſet, mandataque expoſuiſſet, Gabinius qui ſequi ſe voluerunt ad Cæſarem duxit per Illyricum, nullibi moratus, ſed omnes fere milites interfecti ſunt ab Illyricis, nec ulciſci potuit Cæſar. Antonius vero trajecit mare.

5. *Quod eo naves ejicere poſſent.*] Cum navis in importuoſum littus agitur, ubi frangitur, ſalvis tamen & expoſitis in terram militibus.

6. *Auſtrum.*] Auſter ventus meridianum cardinem tenet.

7. *Q. Coponius.*] Cajus dicitur a Cicerone lib. i. de divinatione, qui nonnulla habet

cauſſam conatu deſiſtebat, ſed labore & perſeverantia nautarum ſe vim tempeſtatis ſuperare poſſe ſperabat; prætervectoſque Dyrrhachium magna vi venti nihilo ſecius ſequebatur. Noſtri uſi fortunæ beneficio, tamen impetum claſſis timebant, ſi forte ventus remiſiſſet. Nacti portum, qui appellatur [1] Nymphæum, ultra [2] Liſſum millia paſſuum III, eo naves introduxerunt: qui portus ab [3] africo tegebatur, ab auſtro non erat tutus: leviuſque tempeſtatis quam claſſis periculum æſtimaverunt. [4] Quo ſimul atque intus eſt itum, incredibili felicitate auſter, qui per biduum flaverat, in africum ſe vertit. XXVII. Hic ſubitam commutationem fortunæ videre licuit. [5] Qui modo ſibi timuerant, hos [6] tutiſſimus portus recipiebat: [7] qui noſtris navibus periculum intulerant, de ſuo timere cogebantur. Itaque tempore commutato tempeſtas & noſtros texit, & naves Rhodias afflixit, ita ut ad unam conſtratæ omnes numero XVI eliderentur & naufragio interirent; & ex magno remigum propugnatorumque numero pars ad ſcopulos alliſa interficeretur, pars a noſtris diſtraheretur: quos omnes conſervatos Cæſar domum remiſit. XXVIII. Noſtræ naves II tardius curſu confecto, in noctem conjectæ, quum ignorarent quem locum reliquæ cepiſſent, contra Liſſum in anchoris conſtiterunt. Has ſcaphis minoribuſque navigiis compluribus ſummiſſis, [8] Otacilius Craſſus, qui Liſſi præerat, expugnare parabat: ſimul de deditione eorum agebat, & incolumitatem deditis pollicebatur. Harum altera navis ducentos viginti ex legione tironum ſuſtulerat; altera ex veterana paullo minus ducentis [ſe compleverat.] Hic cognoſci licuit quantum eſſet hominibus præſidii in animi firmitudine. Tirones enim multitudine navium perterriti, & [9] ſalo nauſeaque confecti, jurejurando accepto, nihil iis nocituros hoſtes, ſe Otacilio dediderunt: qui omnes ad eum perducti contra religionem jurisjurandi in ejus conſpectu crudeliſſime interficiuntur. At veteranæ legionis milites item conflictati & tempeſtatis & ſententiæ vitiis, non ex priſtina virtute remittendum aliquid putaverunt; ſed tractandis conditionibus, & ſimulatione deditionis extracto primo noctis tempore, gubernatorem in terram navem ejicere cogunt: ipſi idoneum locum nacti reliquam noctis partem ibi confecerunt, & luce prima, miſſis ad eos ab Otacilio equi-

NOTÆ.

bet eo loco huc pertinentia: *C. Coponium ad te veniſſe Dyrrhachio cum prætorio imperio claſſi Rhodia præeſſet, cum primis hominem prudentem & doctum, eumque dixiſſe remigem quemdam in quinqueremi Rhodiorum vaticinatum madefactum iri minus XXX diebus Græciam ſanguine, &c.*

1. *Nymphæum.*] Plinius Promontorium vocat lib. III. cap. XXII.

2. *Liſſum.*] Liſſus oppidum Illyricum, quod Dyrrhachio diſtat c millibus paſſuum, autore Plinio. Hodie *Aleſio* Sophiano.

3. *Africo.*] Africus ventus, qui flat ab occaſu hiberno.

4. *Quo ſimul atque intus eſt itum.*] *Intro* ſolet dici, ubi motus ſignificari contingit.

5. *Qui modo ſibi timuerant.*] Cæſariani.

6. *Tutiſſimus portus.*] Nymphæum.

7. *Qui noſtris navibus periculum intulerant.*] Pompeiani.

8. *Otacilius Craſſus.*] Ille victo Scipione fugit ex Africa, ut eſt autor Plutarchus in Catone.

9. *Salo.*] Quod poſtea explicat, nempe jactatione.

equitibus, qui eam partem oræ maritimæ aſſervabant, circiter CD, quique eos armati ex præſidio ſecuti ſunt, ſe defenderunt: & nonnullis eorum interfectis, incolumes ad noſtros ſeſe receperunt. XXIX. Quo facto, conventus civium Romanorum qui Liſſum obtinebat, quod oppidum iis antea Cæſar attribuerat, muniendumque curaverat, Antonium recepit, omnibuſque rebus juvit. Otacilius ſibi timens, oppido fugit, & ad Pompeium pervenit. [1] Ex omnibus copiis Antonius, quarum erat ſumma, veteranorum III legionum, uniuſque tironum, & equitum DCCC, pleraſque naves in Italiam remittit, ad reliquos milites equitesque tranſportandos: [2] pontones, quod eſt genus navium Gallicarum, Liſſi reliquit; hoc conſilio, ut, ſi forte Pompeius vacuam exiſtimans Italiam eo transjeciſſet exercitum, quæ opinio erat edita in vulgus, aliquam Cæſar ad inſequendum facultatem haberet: nuntioſque ad eum celeriter mittit, quibus regionibus exercitum expoſuiſſet, & quid militum tranſvexiſſet. XXX. Hæc eodem fere tempore Cæſar atque Pompeius cognoſcunt. Nam prætervectas Apolloniam Dyrrhachiumque naves viderant: ipſi iter ſecundum eas terra direxerant: ſed quo eſſent eæ delatæ, primis diebus ignorabant: cognitaque re, diverſa ſibi ambo conſilia capiunt; Cæſar, ut quamprimum ſe cum Antonio conjungeret; Pompeius, ut venientibus in itinere ſe opponeret, &, ſi imprudentes ex inſidiis adoriri poſſet. Eodemque die uterque eorum [3] ex caſtris ſtativis a flumine Apſo exercitum educunt: Pompeius clam & noctu, Cæſar palam atque interdiu. Sed Cæſari circuitu majore iter erat longius, adverſo flumine, ut vado tranſire poſſet. Pompeius, quia expedito itinere flumen ei tranſeundum non erat, magnis itineribus ad Antonium contendit; atque, ubi eum appropinquare cognovit, idoneum locum nactus ibi copias collocavit: ſuoſque omnes caſtris continuit, ignesque fieri prohibuit; quo occultior eſſet ejus adventus. Hæc ad Antonium ſtatim per Græcos deferuntur. Ille miſſis ad Cæſarem nuntiis unum diem ſeſe caſtris tenuit. Altero die ad eum pervenit Cæſar. Cujus adventu cognito Pompeius, ne duobus circum clauderetur exercitibus, ex eo loco diſcedit: omnibuſque copiis ad [4] Aſparagium Dyrrhachinorum pervenit, atque ibi idoneo loco caſtra ponit.

XXXI. His

NOTÆ.

1. *Ex omnibus copiis, &c.*] Non fruſtra ſollicitabatur Cæſar nondum recepto Antonio. Neque enim ſatis habebat copiarum ad victoriam, quod ipſi ſummæ ſemper curæ eſſe conſueverat; & ſic omnes Pompeiani etiam judicabant. Sed ſua eum & hic fortuna tutata eſt. Sed enim, ut refert Appianus, Pompeius eo tempore non differendum ratus, in eum inſtructam aciem cum duceret, duoque ex ejus militibus prætentarent vadum medio fluminis alveo, Cæſarianorum unus ambos impetu facto occidit, ipſe, ut omen infauſtum averſatus in ſua caſtra copias reduxit, omnibus amitti occaſionem querentibus.

2. *Pontones.*] Naves trajiciendis equis & vehiculis idoneæ, *bacs*, aut certe ad earum formam accedentes.

3. *Ex caſtris ſtativis.*] Caſtra hiberna diſtant a ſtativis, quod ſtativa ſub pellibus ſunt tumultuario opere facta, hiberna vero in oppidis ſunt, tabernaculis accuratius exſtructis, ut videtur Livio.

4. *Aſparagium.*] Ignoratur.

XXXI. His temporibus [1] Scipio detrimentis quibusdam circa montem [2] Amanum acceptis sese Imperatorem appellaverat. Quo facto, civitatibus tyrannisque magnas imperaverat pecunias: item a publicanis suæ provinciæ debitam biennii pecuniam exegerat, & ab eisdem insequentis anni mutuam præceperat; equitesque toti provinciæ imperaverat. Quibus coactis, finitimis hostibus [3] Parthis post se relictis, qui paullo ante M. Crassum imperatorem interfecerant, & [4] M. Bibulum in obsidione habuerant, legiones equitesque ex [5] Syria deduxerat: summaque in sollicitudine ac timore Parthici belli in provinciam quum venisset, ac nonnullæ militum voces audirentur, sese, contra hostem si ducerentur, ituros; contra civem & consulem arma non laturos; deductis [6] Pergamum atque in locupletissimas

NOTÆ.

1. *Scipio.*] Cui Syriam obvenisse regendam, supra dictum.

2. *Amanum.*] Mons Amanus Ciliciam Syriamque disterminat; hodie quibusdam *Montenegro*, aliis *Scanderone*. Sed hoc loco vix potest abesse mendum. Quomodo enim quis detrimento accepto victoriæ insignia ausit poscere, nisi tamen fuerit victoria dubia? Nec certe dubitarem esse mendum, nisi hoc anno & hoc bello, quo nunc tota fere ardet Europa, vidissemus hostes Gallici nominis suis cladibus tamquam remedia quædam, epinicia falsa adhibere.

3. *Parthis.*] Quoniam crebertima ubique Parthorum oboritur mentio, operæ pretium est aliquid de ea gente dicere. Plinius lib. VI. cap. XXV. tradit Persidem in Parthorum jampridem translatum nomen, deinde, inquit, *Regna Parthorum duo de viginti sunt omnia. Ita enim dividunt provincias circa duo maria, Rubrum a meridie, Hyrcanum a septentrione. Ex iis undecim quæ superiora dicuntur, incipiunt a confinio Armeniæ, Caspiisque littoribus, pertinent ad Scythas, cum quibus ex æquo degunt. Reliqua septem regna inferiora appellantur. Quod ad Parthos attinet; semper fuit Parthia in radicibus montium sapius dictorum qui omnes eas prætexunt. Habet ab ortu Arios, a meridie Carmaniam & Arianos, ab occasu Pratitas, Medos, a septentrione Hyrcanos, undique desertis cincta.* Eorum imperium ortum habuit circa annum urb. cond. DIV cum ab Antiocho cognomento Theo Asiæ & Syriæ rege tertio, ab Alexandro, ducem nacti Arsacem defecerunt. Orodes qui Crassum vicit nonus ab illo fuit, & quamquam de illis L. Ventidius Bassus triumphaverit, tamen parum abfuit quin Marcum Antonium eodem quo Crassum modo exceperint. Augustus Cæsar Phraatem hoc nomine tertium eorum regem, signa capta reddere coëgit, pacemque cum iis iniit, quæ usque ad Imperatorem Caracallam perduravit, quo a Macrino interfecto, iterum coiit, octoque post annis Artabano eorum rege interfecto ab Artaxerxe, Parthorum regni finis fuit anno Christi CCXXVI. Ibidem regnaverunt Persæ usque ad Hormisdam ejus nominis tertium, quo an. Christi IDCXXXIX. regnante victi sunt Persæ a Mahomedis successore Omare. Atque hæc de Parthis & eorum successoribus Persis.

4. *M. Bibulum in obsidione habuerant.*] Ejus exemplum sequendum Cicero proponit Cornificio lib. XII. epist. ad Famil. *Quod si pares copias ad confligendum non habebis, non te fugiet uti consilio M. Bibuli, qui se oppido munitissimo & copiosissimo tandiu tenuit, quamdiu in provincia Parthi fuerunt.*

5. *Syria.*] Scipionis erat provincia. Maximæ fuit amplitudinis. A Posidonio apud Strab. *Aramæa* dicta, quo nomine insignitur apud sacras scripturas. Eustathius dividit in quinque partes, in *Comagenen*, *Seleucidem*, *Cœlosyriam*, *Phœnicen & Judæam*, ad ortum Euphrati, ad occidentem mari Mediterraneo, a meridie Arabia, a septentrione Cilicia & parte Cappadociæ terminatur, sub regibus primo, deinde sub Persis, sub Alexandri posteris Græcis postea, tandem a Pompeio Romanis subdita, donec a Cosroe Persarum rege erepta Phocæ Imperatori, recuperata ab Heraclio, haud ita multo post a Saracenis capta est.

6. *Pergamum.*] Pergamus Galeni medici patria in Mysia, quam Caycus amnis præterfluit, in qua Pergamena membrana inventa esse dicitur. Nomen hodie retinet.

mas urbes in hiberna legionibus, maximas largitiones fecit; & confirmandorum militum cauſſa, diripiendas iis civitates dedit. XXXII. Interim acerbiſſime imperatæ pecuniæ tota provincia exigebantur. Multa præterea generatim ad avaritiam excogitabantur. In capita ſingula ſervorum ac liberorum tributum imponebatur. [1] Columnaria, oſtiaria, frumentum, milites, remiges, arma, tormenta, vecturæ imperabantur. Cujus modo rei nomen reperiri poterat, hoc ſatis eſſe ad cogendas pecunias videbatur. Non ſolum urbibus, ſed pene vicis caſtelliſque ſingulis cum imperio præficiebantur. Qui horum quid acerbiſſime crudeliſſimeque fecerat, is & vir, & civis optimus habebatur. Erat plena lictorum & imperiorum provincia, differta præfectis atque exactoribus: qui, præter imperatas pecunias, ſuo etiam privato compendio ſerviebant. Dictitabant enim, ſe domo patriaque expulſos, omnibus neceſſariis egere rebus, ut honeſta præſcriptione rem turpiſſimam tegerent. Accedebant ad hæc graviſſimæ uſuræ, quod in bello plerumque accidere conſuevit, univerſis imperatis pecuniis: [2] quibus in rebus prolationem diei donationem eſſe dicebant. Itaque æs alienum provinciæ eo biennio multiplicatum eſt. Nec minus ob eam cauſſam civibus Romanis ejus provinciæ, ſed [3] in ſingulos conventus, ſingulaſque civitates certæ pecuniæ imperabantur: mutuaſque illas ex S. C. exigi dictitabant: publicanis, uti in ſorte fecerant, inſequentis anni vectigal promutuum. Præterea [4] Epheſi a Fano Dianæ depoſitas antiquitus pecunias Scipio tolli jubebat, [5] ceteraſque ejus Deæ ſtatuas. XXXIII. Quum in Fanum ventum eſſet, adhibitis compluribus ſenatorii ordinis, quos advocaverat Scipio, litteræ ei redduntur a Pompeio, mare tranſiſſe cum legionibus Cæſarem; properaret ad ſe cum exercitu venire, omniaque poſthaberet. His litteris acceptis, quos advocaverat, dimittit: ipſe iter in Macedoniam parare incipit: pauciſque poſt diebus eſt profectus. Hæc res Epheſiæ pecuniæ ſalutem attulit. XXXIV. Cæſar Antonii exercitu conjuncto, deducta Orico legione, quam tuendæ oræ maritimæ cauſſa poſuerat tentandas ſibi provincias, longiuſque procedendum exiſtimabat; &, quum

NOTÆ.

1. *Columnaria.*] Cicero lib. XIII. ad Att. *Columnarium vide nullum ne debeamus.* Tributum in ſingulas columnas quod ideo inſtitutum erat, ut ab inſanis ædificiorum ſumptibus deterrerent cives.

2. *Quibus in rebus prolationem diei, &c.*] Quia ut plus ille petit qui ante diem petit, ita minus ſolvit, qui tardius & non ad diem ſolvit.

3. *In ſingulos conventus.*] De quibus ſupra.

4. *Epheſi.*] Epheſus primaria Ioniæ urbs, eximio Dianæ templo, quod tota exſtruente Aſia CCCC annis peractum eſt, nobilitata. Nomen nunc retinet, ſed eſt diruta. Porro res cariſſimas in templis antiqui deponebant, tamquam Deorum fidei commendatas. Hæc omnia faciebat Scipio in aliena provincia, ſed ut videtur, munitus ſenatuſconſulto Pompeianorum quale Caſſius apud Ciceronem Philip. II. legitur habuiſſe: *Ut quamcumque in provinciam ejus belli gerendi cauſſa advenerit, ibi majus imperium C. Caſſii proconſulis ſit, quam ejus erit qui eam provinciam obtinebit.* Nimirum ut ſupra mutuas pecunias ex ſenatuſconſulto colligi dictitabant.

5. *Ceteraſque ejus Deæ ſtatuas.*] Quippe quæ ex auro, argento & ære erant conflatæ.

quum ad eum legati veniſſent ex [1] Theſſalia, [2] Ætoliaque, qui præſidio miſſo pollicerentur earum gentium civitates imperata facturas, L. Caſſium Longinum cum legione Tironum, quæ appellabatur XXVII, atque equitibus CC in Theſſaliam, [3] C. Calviſium Sabinum cum cohortibus V, pauciſque equitibus in Ætoliam miſit. Maxime eos, quod erant propinquæ regiones, de re frumentaria, ut providerent, hortatus eſt. [4] Cn. Domitium Calvinum cum legionibus II, XI, & XII, & equitibus D, in Macedoniam proficiſci jubet. Cujus provinciæ [5] ab ea parte, quæ Libera appellabatur, Menedemus princeps earum regionum miſſus legatus, omnium ſuorum excellens ſtudium profitebatur. XXXV. Ex his Calviſius, primo adventu ſumma omnium Ætolorum receptus voluntate, præſidiis adverſariorum [6] Calydone & [7] Naupacto rejectis, omni Ætolia potitus eſt. Caſſius in Theſſaliam cum legione pervenit. Hic quum eſſent factiones duæ, varia voluntate civitatum utebatur. [8] Egeſaretus veteris homo potentiæ Pompeianis rebus ſtudebat. Petreius ſummæ nobilitatis adoleſcens ſuis ac ſuorum opibus Cæſarem enixe juvabat. XXXVI. Eodemque tempore Domitius in Macedoniam venit: &, quum ad eum frequentes civitatum legationes convenire cœpiſſent, nuntiatum eſt adeſſe Scipionem cum legionibus magna & opinione & fama omnium. Nam plerumque in novitate fama antecedit. Hic nullo in loco Macedoniæ moratus, magno impetu contendit ad Domitium; &, quum ab eo millia paſſuum XX abfuiſſet, ſubito ſe ad Caſſium Longinum in Theſſaliam convertit. Hoc adeo celeriter fecit, ut ſimul adeſſe, & venire nuntiaretur. Et, quo iter expeditius faceret, M. [9] Favonium ad flumen [10] Haliacmonem, quod Macedoniam

NOTÆ.

1. *Theſſalia.*] Nobilis Græciæ regio, montibus undique cincta; a ſeptentrione Macedoniam, a meridie Bœotiam, ab oriente mare habet, in quod influit Peneus amnis.

2. *Ætoliaque.*] Ætolia Achaiæ regio, cujus incolæ erant bellicoſiſſimi, qui junctis cum Romanis viribus Philippum Macedoniæ regem fregerunt. Deinde ipſi poſtea a Romanis domiti ſunt, de quibus triumphavit Flavius Nobilior.

3. *C. Calviſium Sabinum.*] Hic Calviſius Sabinus Africam poſtea adminiſtravit, triumviriſque regnantibus conſul factus eſt anno ab urbe condita IↃCCXV. Huic legionem unam exceptis IↃCCC hominibus adventu Scipionis fuiſſe conciſam, proditum eſt ab Appiano lib. II.

4. *Cn. Domitium Calvinum.*] Cneius Domitius Calvinus conſulatu jam functus fuerat quarto ante anno quam civile bellum oriretur, & iterum functus eſt triumviris regnantibus.

5. *Ab ea parte quæ Libera appellabatur.*] Strabo lib. VII. Τὰ περὶ Λιγκηστὶν καὶ Πελαγονίαν καὶ Ὀρεστιάδα καὶ Αἰμιάν τινα τῆς Μακεδονίας ἐπάλληλοι ἦσαν καὶ ἐλεύθεραι. *Superiorem Macedoniam in qua erant Lyncestius, Pelagonia, Oreſtias & Æmia, poſteriores liberam appellarunt.*

6. *Calydone.*] Calydon metropolis Ætoliæ, Meleagro heroe & celebri apri Calydonii venatione nobilis, ad Evenum amnem, non procul a mari.

7. *Naupacto.*] Naupactus vel Naupactum urbs Ætoliæ ad ſinum Corinthiacum, Chriſtianorum adverſus Turcas victoria anno CIↃIↃLXXI inſignis, nunc *Lepanto.*

8. *Egeſaretus.*] Ageſaretus Lariſſæus dicitur Ciceroni lib. XIII. epiſt. ad Famil.

9. *Favonium.*] Favonius erat imitator Catonis, qui poſt mortem Cæſaris atque Bruti periit, ob cædem Cæſaris proſcriptus.

10. *Haliacmonem.*] Aliacmon ſine aſpiratione alibi ſcribitur. *Pelecas* eſt Sophiano, Mercatori *Platamona*, in Thermaicum ſinum influit.

niam a Theſſalia dividit, cum cohortibus VIII præſidio impedimentis legionum reliquit, caſtellumque ibi muniri juſſit. Eodem tempore equitatus [1] regis Coti ad caſtra Caſſii advolavit, qui circum Theſſaliam eſſe conſueverat. Tum timore perterritus Caſſius, cognito Scipionis adventu, viſiſque equitibus, quos Scipionis eſſe arbitrabatur, [2] ad montes ſe convertit, qui Theſſaliam cingunt; atque ex his locis [3] Ambraciam verſus iter facere cœpit. At Scipionem properantem ſequi litteræ ſunt conſecutæ a M. Favonio, Domitium cum legionibus adeſſe, nec ſe præſidium, ubi conſtitutus eſſet, ſine auxilio Scipionis tenere poſſe. Quibus litteris acceptis, conſilium Scipio iterque commutat; Caſſium ſequi deſiſtit; Favonio auxilium ferre contendit. Itaque die ac nocte continuato itinere ad eum pervenit, tam opportuno tempore, ut ſimul Domitiani exercitus pulvis cerneretur, & primi antecurſores Scipionis viderentur. Ita Caſſio induſtria Domitii, Favonio Scipionis celeritas ſalutem attulit. XXXVII. Scipio [4] in caſtris ſtativis biduum moratus ad flumen, quod inter eum & Domitii caſtra fluebat, Haliacmonem, tertio die prima luce exercitum vado tranſducit, & caſtris poſitis, poſtero die mane copias ante frontem caſtrorum inſtruit. Domitius tum quoque ſibi dubitandum non putavit, quin productis legionibus prælio decertaret. Sed quum eſſet inter bina caſtra campus circiter millium paſſuum VI, caſtris Scipionis aciem ſuam ſubjecit. Ille a vallo non diſcedere perſeveravit. Attamen ægre retentis Domitianis militibus eſt factum, ne prælio contenderetur; & maxime, quod rivus difficilibus ripis caſtris Scipionis ſubjectus progreſſus noſtrorum impediebat. Quorum ſtudium alacritatemque pugnandi quum cognoviſſet Scipio, ſuſpicatus fore, ut poſtero die aut invitus dimicare cogeretur, aut magna cum infamia caſtris ſe continere, qui magna expectatione veniſſet; temere progreſſus turpem habuit exitum; & noctu, ne conclamatis quidem vaſis, flumen tranſit, atque in eandem partem, ex qua venerat, rediit: ibique prope flumen edito natura loco caſtra poſuit. Paucis diebus interpoſitis, noctu inſidias equitum collocavit: quo in loco ſuperioribus fere diebus noſtri pabulari conſueverant. Et quum quotidiana

N o t æ.

1. *Regis Coti.*] De quo ſupra.

2. *Ad montes ſe convertit, qui Theſſaliam cingunt.*] Plinius lib. IV. cap. VIII. ſcripſit eſſe in Theſſalia montes XXXIV, omnes theatrali modo inflexos, caveatis ante eos LXXV urbibus.

3. *Ambraciam.*] Ambracia, de qua hic Marcianus Heracleota:

Μετὰ τὲς Μολοτ]ὲς δ' Ἀμβρακία Κορινθίων
Ἄποικός ἐστιν. ὤκισεν δ' ὁ Κυψέλης
Αὐτὴν πρότερον παῖς Γοργός.

Poſt Moloſſos autem Ambracia Corinthiorum Colonia eſt. Habitavit autem Cypſeli Eam prius filius Gorgus.

regia Pyrrhi quondam regis, urbs Epiri ad ſinum Ambracium, unde Græciæ initium ab antiquis Geographis petebatur, proxima Ætolis & Acarnanibus, fluvioque Acheronti, quem Poëtæ fabulantur unum de IV inferorum fluminibus. In ejus vicinia deinde fuit condita Nicopolis ab Auguſto, in memoriam Actiacæ de Antonio victoriæ. Nomen retinet *Ambracia.*

4. *In caſtris ſtativis.*] Vegetius lib. VII. cap. VIII. *Stativa caſtra æſtate vel hieme hoſte vicino majori labore ac cura firmantur.*

diana conſuetudine Q. Varus præfectus equitum Domitii veniſſet; ſubito illi ex inſidiis conſurrexerunt. Sed noſtri fortiter eorum impetum tulerunt, celeriterque ad ſuos quiſque ordines rediit, atque ultro univerſi in hoſtes impetum fecerunt. Ex his circiter LXXX interfectis, reliquis in fugam conjectis, noſtri duobus amiſſis, in caſtra ſe receperunt. XXXVIII. His rebus geſtis Domitius ſperans Scipionem ad pugnam elici poſſe, ſimulavit ſeſe anguſtiis rei frumentariæ adductum caſtra movere; vaſiſque militari more conclamatis, progreſſus millia paſſuum III, loco idoneo & occulto omnem exercitum equitatumque collocavit. Scipio ad ſequendum paratus equitatum magnamque partem levis armaturæ ad explorandum iter Domitii, & cognoſcendum præmiſit. Qui quum eſſent progreſſi, primæque turmæ inſidias intraviſſent, ex fremitu equorum illata ſuſpicione, ad ſuos ſe recipere cœperunt; quique hos ſequebantur, celerem eorum receptum conſpicati reſtiterunt. [1] Noſtri cognitis hoſtium inſidiis, ne fruſtra reliquos exſpectarent, duas nacti hoſtium turmas exceperunt. In his fuit M. Opimius præfectus equitum. Reliquos omnes earum turmarum aut interfecerunt, aut captos ad Domitium deduxerunt. XXXIX. Deductis oræ maritimæ præſidiis Cæſar, ut ſupra demonſtratum eſt, [2] III cohortes Orici, oppidi tuendi cauſſa, reliquit, iiſque cuſtodiam navium longarum tranſdidit, quas ex Italia tranſduxerat. Huic officio oppidoque præerat Acilius legatus. Is naves noſtras in interiorem partem poſt oppidum reduxit, & ad terram deligavit, faucibuſque portus navem onerariam ſubmerſam objecit, & huic alteram conjunxit, ſuperque turrim effectam ad ipſum introitum portus oppoſuit, & militibus complevit, tuendamque ad omnes repentinos caſus tranſdidit. XL. Quibus cognitis rebus Cn. Pompeius filius, qui claſſi Ægyptiæ præerat, ad Oricum venit; ſubmerſamque navim [3] remulco, multiſque contendens funibus abduxit: atque alteram navem, quæ erat ad cuſtodiam ab Acilio poſita, pluribus aggreſſus navibus, in quibus [4] ad libram fecerat turres, ut ex ſuperiori pugnans loco, integroſque ſemper defatigatis ſummittens, & reliquis partibus ſimul ex terra ſcalis, & claſſe mœnia oppidi tentans, ut adverſariorum manus diduceret, labore, & multitudine telorum noſtros vicit: dejectiſque defenſoribus, qui omnes ſcaphis excepti refugerunt, etiam

NOTÆ.

1. *Noſtri cognitis hoſtium inſidiis.*] *Hoſti* ut deleatur *um*, id eſt ab hoſte.

2. III *cohortes Orici tuendi cauſſa, reliquit.*] Ergo receptum fuerit quod amiſſum fuerat, aut aliquod ὕστερον πρότερον ineſt.

3. *Remulco.*] In Ablativo tantum caſu, de quo ſupra.

4. *Ad libram fecerat turres.*] Eſt magnitudine ea turres facere, qua ſunt aliæ, cum quibus conferuntur; unde librare aquam dixere veteres, cum altitudo loci unde deducebatur, cum eo quo ducebatur quaſi libra imaginaria componebatur. Frontinus lib. de aquæ ductibus: *Aquæ omnes diverſa in urbem libra proveniunt.* Turres autem in navibus exſtruebant. Unde Virg.

Tanta mole viri turritis puppibus inſtant,

& alibi:

——— *cædes innare revulſas*
Cycladas. ———

etiam navem expugnavit: eodemque tempore [1] ex altera parte molem tenuit naturalem objectam, quæ pene insulam contra oppidum effecerat: IV biremes subjectis [2] scutulis impulsas vectibus in interiorem partem transduxit. Ita ex utraque parte naves longas aggressus; quæ erant deligatæ ad terram, atque inanes, IV ex his abduxit, reliquas incendit. Hoc confecto negotio, D. Lælium ab Asiatica classe abductum reliquit, qui commeatus [3] Bullide atque Amantia importari in oppidum prohibebat; ipse Lissum profectus naves onerarias XXX, a M. Antonio relictas, intra portum aggressus, omnes incendit: Lissum expugnare conatus, defendentibus civibus Romanis, qui ejus erant conventus, militibusque, quos præsidii caussa miserat Cæsar, triduum moratus, paucis in oppugnatione amissis, re infecta, inde discessit. XLI. Cæsar, postquam Pompeium ad Asparagium esse cognovit, eodem cum exercitu profectus, & expugnato in itinere oppido [4] Parthinorum, in quo Pompeius præsidium habebat, III die in Macedoniam ad Pompeium pervenit, juxtaque eum castra posuit; & postridie, eductis omnibus copiis, acie instructa, decernendi potestatem Pompeio fecit. Ubi eum suis locis se tenere animadvertit; reducto in castra exercitu, aliud sibi consilium capiendum existimavit. Itaque postero die omnibus copiis, magno circuitu, difficili angustoque itinere, Dyrrhachium profectus est, sperans Pompeium aut Dyrrhachium compelli, aut ab eo intercludi posse, quod omnem commeatum, totiusque belli apparatum is eo contulisset; ut accidit. Pompeius enim primo ignotans ejus consilium, quod diverso ab ea regione itinere profectum videbat, angustiis rei frumentariæ compulsum discessisse existimabat: postea per exploratores certior factus postero die castra movit; breviore itinere se occurrere ei posse sperans. Quod fore suspicatus Cæsar, militesque adhortatus, ut æquo animo laborem ferrent, parva parte noctis itinere intermisso, mane Dyrrhachium venit, quum primum agmen Pompeii procul cerneretur; atque ibi castra posuit. XLII. Pompeius intercluſus Dyrrhachio, ubi propositum tenere non potuit, secundo usus consilio, edito loco, qui appellatur Petra, aditumque habet navibus mediocrem, atque eas a quibusdam protegit ventis, castra communit. Eo partem navium longarum convenire, frumentum commeatumque ab Asia atque omnibus regionibus, quas tenebat, comportari imperat. Cæsar longius bellum ductum

NOTÆ.

1. *Ex altera parte molem tenuit naturalem objectam.*] Quia legitur apud Plinium lib. II. cap. LXXXIX. *Epidaurus & Oricum insula esse desiere.* Nonnulli suspicantur mendum esse in voce *naturalem*, quod tamen ita verum esse posset, si quotidiano terræ aggestu moles illa sensim aggesta sit & compacta.

2. *Scutulis.*] Scutulæ sunt cilyndri lignei perforati, quorum in foramina induntur vectes ad movenda prægrandia onera. Alio nomine dicuntur phalangæ, de quibus supra.

3. *Bullide atque Amantia.*] De his supra.

4. *Parthinorum.*] De Parthinis ita Plinius lib. III. cap. XXIII. *A Lisso Parthini, Macedonia provincia, gentes Parthini, a tergo eorum Dassareta.* Dio vero & Pomponius Mela contra Plinii autoritatem eos populos Illyrico assignant.

ctum iri existimans, & de Italicis commeatibus desperans, quod tanta diligentia omnia litora a Pompeianis tenebantur, classesque ipsius, quas hieme in Sicilia, Gallia, Italia fecerat, morabantur, in Epirum rei frumentariæ caussa L. Canuleium legatum misit: quodque hæ regiones aberant longius, locis certis horrea constituit; vecturasque frumenti finitimis civitatibus descripsit. Item Lisso Parthinisque, & omnibus castellis, quod esset frumenti, conquiri jussit. Id erat perexiguum; quum ipsius agri natura, quod sunt loca aspera & montuosa, ac plerumque utuntur frumento importato; tum quod Pompeius hæc providerat, & superioribus diebus prædæ loco Parthinos habuerat; frumentumque omne conquisitum, spoliatis effossisque eorum domibus, per equites comportaverat. XLIII. Quibus rebus cognitis, Cæsar consilium capit ex loci natura. Erant enim circum castra Pompeii permulti editi atque asperi colles. Hos primum præsidiis tenuit; castellaque ibi communit. Inde, ut loci cujusque natura ferebat, ex castello in castellum perducta munitione, circumvallare Pompeium instituit: hæc spectans, quod angusta re frumentaria utebatur; quod Pompeius multitudine equitum valebat, quo minore periculo undique frumentum commeatumque exercitui supportare posset: simul, ut pabulatione Pompeium prohiberet, equitatumque ejus ad rem gerendam inutilem efficeret: tertio, ut auctoritatem, qua ille maxime apud exteras nationes niti videbatur, minueret; quum fama per orbem terrarum percrebuisset, illum a Cæsare obsideri, neque audere prælio dimicare. XLIV. Pompeius neque a mari Dyrrhachioque discedere volebat; quod omnem apparatum belli, tela, arma, tormenta ibi collocaverat, frumentumque exercitui navibus supportabat; neque munitiones Cæsaris prohibere poterat, nisi prælio decertare vellet; quod eo tempore statuerat non esse faciendum. Relinquebatur, ut extremam rationem belli sequens quamplurimos colles occuparet, & quam latissimas regiones præsidiis teneret, Cæsarisque copias, quammaxime posset, distineret. Idque accidit. Castellis enim XXIV effectis, XV millia passuum circuitu amplexus, hoc spatio pabulabatur; multaque erant inter eum locum [1] manu sata, quibus interim jumenta pasceret. Atque ut nostri, qui perpetuas munitiones habebant, perductas ex castellis in proxima castella, ne quo loco erumperent Pompeiani, & nostros post tergum adorirentur, timebant: ita illi interiore spatio perpetuas munitiones efficiebant; ne quo loco nostri intrare, atque ipsos a tergo circumvenire, possent. Sed illi operibus vincebant; quod & numero militum præstabant, & interiore spatio minorem circuitum habebant. Quæ quum erant loca Cæsari capienda, etsi prohibere Pompeius totis copiis & dimicare non constituerat; tamen suis locis sagittarios funditoresque mittebat, quorum magnum habebat numerum;

NOTÆ.

1. *Manu sata.*] Videntur esse quæ ligonibus, non aratro coluntur. Sic Virgilius Georgicon III. *Sed frumenta manu carpes sata.* ——

rum; multique ex noſtris vulnerabantur: magnuſque inceſſerat timor ſagittarum; atque omnes fere milites [1] aut ex coactis, aut ex centonibus, aut ex coriis tunicas aut tegmenta fecerant, quibus tela vitarent. XLV. In occupandis præſidiis magna vi uterque utebatur. Cæſar, ut quam anguſtiſſime Pompeium contineret; Pompeius, ut quamplurimos colles quam maximo circuitu occuparet. Crebraque ob eam cauſſam prælia fiebant. In his quum legio Cæſaris IX præſidium quoddam occupaviſſet, & munire cœpiſſet; huic loco propinquum & contrarium collem Pompeius occupavit, noſtroſque opere prohibere cœpit: & quum una ex parte prope æquum aditum haberet, primum ſagittariis funditoribuſque circumjectis, poſtea levis armaturæ magna multitudine miſſa, tormentiſque prolatis, munitiones impediebat. Neque erat facile noſtris uno tempore propugnare & munire. Cæſar, quum ſuos ex omnibus partibus vulnerari videret, recipere ſe ſtatuit, & loco excedere. Erat per declive receptus: illi autem hoc acrius inſtabant, neque regredi noſtros patiebantur, quod timore adducti locum relinquere videbantur. Dicitur eo tempore glorians apud ſuos Pompeius dixiſſe; Non recuſare ſe, quin nullius uſus Imperator exiſtimaretur, ſi ſine maximo detrimento legiones Cæſaris ſeſe recepiſſent inde, quo temere eſſent progreſſæ. XLVI. Cæſar receptui ſuorum timens crates ad extremum tumulum contra hoſtem proferri, & adverſas locari; intra has mediocri latitudine foſſam, rectis militibus, obduci juſſit, locumque in omnes partes quam maxime impediri. Ipſe idoneis locis funditores inſtruxit, ut præſidio noſtris ſe recipientibus eſſent. His rebus compleris legiones reduci juſſit. Pompeiani hoc inſolentius atque audacius noſtros premere & inſtare cœperunt; crateſque pro munitione objectas propulerunt, ut foſſas tranſcenderent. Quod quum animadvertiſſet Cæſar; veritus, ne non reducti, ſed rejecti viderentur, majuſque detrimentum caperetur, a medio fere ſpatio ſuos per Antonium, qui ei legioni præerat, cohortatus, tuba ſignum dari, atque in hoſtes impetum fieri juſſit. Milites legionis IX ſubito conſtipati pila conjecerunt; & ex inferiore loco adverſus clivum incitati curſu, præcipites Pompeianos egerunt, & terga vertere coëgerunt. Quibus ad recipiendum crates directæ, longuriique objecti, & inſtitutæ foſſæ magno impedimento fuerunt. Noſtri vero, qui ſatis habebant ſine detrimento diſcedere, compluribus interfectis, v omnino ſuorum amiſſis, quietiſſime ſe receperunt, paulloque citra eum locum, aliis comprehenſis collibus, munitiones perfecerunt. XLVII. Erat nova & inuſitata belli ratio, quum tot caſtellorum numero, tantoque ſpatio, & tantis munitionibus, & toto obſidionis genere, tum etiam reliquis rebus. Nam, quicumque alterum obſidere conati ſunt, per-

NOTA.

1. *Aut ex coactis.*] Coacta Lana, e qua fiunt hodie pilei, *feutre*. Ulpianus *coactilia* vocat. Sic certe Plinius; *Lana per ſe coacta veſtem faciunt, &, ſi addatur acetum, etiam ferro reſiſtunt, imo vero etiam ignibus noviſſimo ſui purgamento.*

perculsos atque infirmos hostes adorti, aut prælio superatos, aut aliqua offensione permotos continuerunt, quum ipsi numero militum equitumque præstarent. Caussa autem obsidionis hæc fere esse consuevit, ut frumento hostes prohibeantur. At contra integras atque incolumes copias Cæsar inferiore militum numero continebat; quum illi omnium rerum copia abundarent. Quotidie enim magnus undique navium numerus conveniebat, quæ commeatum supportarent: neque ullus flare ventus poterat, quin aliqua ex parte secundum cursum haberet. Ipse autem, consumptis omnibus longe lateque frumentis, summis erat in angustiis. Sed tamen hæc singulari patientia milites ferebant. [1] Recordabantur enim, eadem se superiore anno in Hispania perpessos, labore & patientia maximum bellum confeciſſe. Meminerant, ad Alesiam, magnam se inopiam perpessos, multo etiam majorem ad Avaricum, maximarum se gentium victores discessisse. Non, illis hordeum quum daretur, non legumina recusabant: pecus vero, cujus rei summa erat ex Epiro copia, magno in honore habebant. XLVIII. [2] Est etiam genus radicis inventum ab iis, qui fuerant [3] cum Valerio, quod appellatur Chara: quod admistum lacte multum inopiam levabat. Id ad similitudinem panis efficiebant. Ejus erat magna copia. Ex hoc effectos panes, quum in colloquiis Pompeiani famem nostris objectarent, vulgo in eos jaciebant, ut spem eorum minuerent. XLIX. Jamque frumenta matureſcere incipiebant; atque ipsa spes inopiam sustinebat; quod celeriter se habituros copiam confidebant. Crebroque voces militum in vigiliis colloquiisque audiebantur, prius se cortice ex arboribus victuros, quam Pompeium e manibus dimissuros. Frequenter etiam ex perfugis cognoscebant, equos eorum vix tolerari, reliqua vero jumenta interiisse: uti autem ipsos valetudine non bona, quum angustiis loci, & odore tetro, & multitudine cadaverum, & quotidianis laboribus; insuetos operum, tum aquæ summa inopia [affectos:] omnia enim flumina, atque omnes rivos, qui ad mare pertinebant, Cæsar aut averterat, aut magnis operibus obstruxerat. Atque, ut erant loca montuosa, & ad specus angustiæ vallium, has sublicis in terram dimissis præsepserat, terramque aggesserat; ut aquam continerent. Itaque illi necessario loca sequi demissa, ac palustria, & puteos fodere, cogebantur: atque hunc laborem ad quotidiana opera addebant: qui tamen fontes a quibusdam præsidiis aberant longius, & celeriter æstibus exaresebant. At Cæsa-

NOTÆ.

1. *Recordabantur, &c.*] Cum castra Cæsar inter Sicorim & Cingam posuisset.

2. *Est etiam genus radicis, &c.*] Plinius *Lapsanam* videtur appellare: nec velim tamen affirmare. Cum enim hic Cæsar scribat milites legumina non recusasse, inter ea legumina poterit esse *lapsana* a Plinio commemorata & *chara* fuisse aliud genus. Fortasse quod a Dioscoride describitur lib. III. cap. LIX. quod appellat *Caron*. Fortasse quod Gallice *Carotes*, si sequi licet in his nominis similitudinem.

3. *Cum Valerio.*] Is est qui in Asia erat bello Mithridatico, quem ducem insidiose interficiendum curaverat Fimbria.

Cæsaris exercitus optima valetudine, summaque aquæ copia utebatur; tum commeatus omni genere præter frumentum abundabat: quibus quotidie melius succedere tempus, majoremque spem maturitate frumentorum proponi videbant. L. In novo genere belli novæ ab utrisque bellandi rationes reperiebantur. Illi, quum animadvertissent ex ignibus, noctu cohortes nostras ad munitiones excubare, silentio adversi universas intra multitudinem sagittas conjiciebant, & se confestim ad suos recipiebant. Quibus rebus nostri, usu docti, hæc reperiebant remedia, ut alio loco ignes facerent, alio excubarent.

Desunt.

LI. [1] Interim certior factus P. Sylla, quem discedens castris præfecerat Cæsar, auxilio cohorti venit cum legionibus II: cujus adventu facile sunt repulsi Pompeiani. Neque vero conspectum aut impetum nostrorum tulerunt: primisque dejectis, reliqui se verterunt, & loco cesserunt. Sed insequentes nostros, ne longius prosequerentur, Sylla revocavit. At plerique existimant, si acrius insequi voluisset, bellum eo die potuisse finiri. Cujus consilium reprehendendum non videtur. Aliæ enim sunt legati partes atque Imperatoris. Alter [omnia] agere ad præscriptum; alter libere ad summam rerum consulere debet. Sylla a Cæsare castris relictus, liberatis suis, hoc fuit contentus, neque prælio decertare voluit; [a] quæ res tamen fortasse aliquem reciperet casum; ne imperatorias sibi partes sumpsisse videretur. Pompeianis magnam res ad receptum difficultatem afferebat. Nam ex iniquo progressi loco in summo constiterant. Si per declive sese reciperent, nostros ex superiore insequentes loco verebantur. Neque multum ad solis occasum temporis supererat. Spe enim conficiendi negotii, prope in noctem rem deduxerant. Ita, necessario, atque ex tempore capto consilio, Pompeius tumulum quendam occupavit: qui tantum aberat a nostro castello, ut telum tormentumve missum adjici non posset. Hoc consedit loco, atque eum communit, omnesque ibi copias continuit. LII. Eodem tempore duobus præterea locis pugnatum est. Nam plura castella Pom-

INTERPRETATIO.

a *Quod tamen forte aliquem habuisset* bonum *eventum.*

NOTÆ.

1. *Interim certior factus P. Sylla.*] Multa desunt, quæ facile est supplere ex Dione lib. XLI. qui scribit Cæsarem spe occupandi per præsidiariorum proditionem Dyrrhachium progressum, cum in angustias venisset, magnum periculum adiisse, & complures milites amisisse. Quo etiam referendum est Cæsaris stratagema, quod a Polyæno refertur, nempe cum Dyrrhachium volens capere parvum equitatum haberet, sub tribus cohortibus illum occuluit, eique præcepit, aliud nihil quam ut summa vi quantum posset, pulverem excitaret maximum. Magna vero nubes pulveris excitata cum magni equitatus speciem præberet hostibus, ea re perterritos profugisse. Ille vero Sylla qui castris a Cæsare præfectus erat, propinquus erat dictatoris, cujus meminit Cicero lib. de offic. II. ubi dicit eum hastam dictatore suo propinquo vibrasse, & trigesimo sexto post anno a sceleratiore hasta non recessisse. Nec non lib. IX. epist. ad Fam. ubi scribit pop. R. ejus morte lætatum. Quo ergo tempore Dyrrhachium erat profectus Cæsar, castellum aliquod a

Pompeius pariter, distinendæ manus causſa tentaverat; ne ex proximis præsidiis succurri posſet. Uno loco Volcatius Tullus impetum legionis ſuſtinuit cohortibus III, atque eam loco depulit. Altero Germani munitiones noſtras egreſſi, compluribus interfectis, ſeſe ad ſuos incolumes receperunt. LIII. Ita uno die [1] VI præliis factis, III ad Dyrrhachium, III ad munitiones, quum horum omnium ratio haberetur, [2] ad duorum millium numero ex Pompeianis cecidiſſe reperiebamus, evocatos centurioneſque complures. In eo fuit numero Valerius Flaccus L. filius, ejus qui prætor Aſiam obtinuerat: ſignaque ſunt VI militaria relata. Noſtri non amplius XX omnibus ſunt præliis deſiderati. Sed in caſtello nemo fuit omnino militum, quin vulneraretur; quatuorque ex una cohorte centuriones oculos amiſerunt. Et quum laboris ſui periculique teſtimonium afferre vellent, millia ſagittarum circiter XXX in caſtellum conjecta Cæſari renumeraverunt: ſcutoque ad eum relato [3] Scævæ centurionis, inventa ſunt in eo foramina CCXXX. Quem Cæſar, ut erat de ſe meritus, & de Rep. donatum [4] millibus ducentis [5] æris] [6] ab octavis ordinibus ad primipilum ſe tranſducere pronuntiavit. Ejus enim opera caſtellum conſervatum eſſe magna ex parte conſtabat: cohortemque [poſtea] [7] duplici ſtipendio, frumento, * ut [8] ſpeciariis [9] militaribuſque donis ampliſſime donavit. LIV. Pompeius noctu magnis additis munitionibus, reliquis diebus turres exſtruxit; & in altitudinem pedum XV effectis operibus, vineis eam partem caſtrorum obtexit; & V intermiſſis diebus, alteram noctem ſubnubilam

NOTÆ.

Pompeio fuit oppugnatum, quod a cohorte defendebatur, cui cohorti auxilio venit Sylla.

1. VI *præliis factis, &c.*] Caſtra enim poſita ad urbem, munitiones vero longius protendebantur.

2. *Ad duorum millium numero.*] Sic apud Nonium Siſenna: *Ad binûm millium numero ſauciis utrimque factis.*

3. *Scævæ centurionis.*] Suetonius & Plutarchus dicunt ei præterea excuſſum oculum. Appianus vero lib. II. Minutium præfectum annumerat, cujus ſcutum CXX telis fuerat perforatum, cui etiam oculus excuſſus ſex vulneribus.

4. *Millibus ducentis.*] Intelligitur nummûm vel ſeſtertiûm.

5. *Æris.*] In textum irrepſit.

6. *Ab octavis ordinibus ad primipilum.*] Per ſaltum, ut videtur facta, ſeu virtutis ergo promotio, quæ alias non ſolebat fieri. Si quidem, ut prodidit Vegetius lib. II. cap. XXI. *Vetus conſuetudo tenuit, ut ex primo principe legionis promoveretur centurio primipili.*

7. *Duplici ſtipendio.*] Pedes, ait Polybius, accipiebat duos obolos quotidie, id eſt, XIV denarios turonicos. Duo oboli pars tertia drachmæ. Drachma vero cum denario Romano eadem vel paulo minor. Fortaſſe Cæſaris ætate majus ſtipendium. Ait enim de Cæſare Suetonius: *Stipendium in perpetuum duplicavit, frumentum quoties copia eſſet, etiam ſine modo menſuraque præbuit.*

8. *Speciariis.*] Mendum nonnulli ſuſpicantur. Nullibi enim Latinorum autorum legitur illa vox. Aliqui interpretantur *frumentum, lardum, oleum, vinum*, quæ paſſim apud autores, & potiſſimum Jureconſultos *ſpecies* dicuntur. Vegetius lib. III. cap. III. *Ut pabula, frumentum, cæteraque annonaria ſpecies quas a provincialibus conſuetudo depoſcit, maturius exigantur.*

9. *Militaribuſque donis.*] Militaria dona ſunt duplicis generis. Alia mera honoris ſigna, ut palma, corona querna, graminea, & alia id genus, quæ divitioribus civibus Romanis conveniebant, & nullius ſunt pretii; alia vero pecuniaria, vel poſſeſſiones quæ a gregariis militibus magis expetebantur. Atque id ſapientiſſime erat inſtitutum. Præmiis enim & pœnis omnia continentur.

lam nactus, [a] exſtructis omnibus caſtrorum portis, & ad impediendum objectis, tertia inita vigilia, ſilentio exercitum eduxit, [1] & ſe in antiquas munitiones recepit. LV. [2] Ætolia, [3] Acarnania, [4] Amphilochis per Caſſium Longinum & Calviſium Sabinum, ut demonſtravimus, receptis, tentandam ſibi Achaiam, ac paullo longius progrediendum, exiſtimabat Cæſar. Itaque eo Fuſium Kalenum miſit, & Q. Sabinum & Caſſium cum cohortibus adjungit. Quorum cognito adventu, Rutilius Lupus, qui Achaiam miſſus a Pompeio obtinebat, [5] Iſthmum præmunire inſtituit, ut Achaia Fuſium prohiberet. Kalenus [6] Delphos, [7] Thebas, [8] Orchomenum voluntate ipſarum civitatum recepit: nonnullas per vim expugnavit: reliquas civitates, circummiſſis legationibus, amicitiæ Cæſaris conciliare ſtudebat. In his rebus fere erat Fuſius occupatus. LVI. Omnibus deinceps diebus Cæſar exercitum in aciem æquum in locum produxit, ſi Pompeius prælio decertare vellet; ut pene caſtris Pompeii legiones ſubjiceret: tantumque a vallo ejus prima acies aberat, ut nec in eam telum tormentumve adjici poſſet. Pompeius autem ut famam & opinionem hominum teneret, [9] ſic pro caſtris exercitum conſtituebat, ut tertia acies vallum contingeret, omniſque ejus inſtructus exercitus telis ex vallo adjectis protegi poſſet. LVII. Hæc quum in Achaia atque apud Dyrrhachium gererentur, Scipionemque

INTERPRETATIO.

a *Obſtructis.*

NOTÆ.

1. *Et ſe in antiquas munitiones recepit.*] Nempe ad editum illum locum qui Petra appellabatur, & habebat aditum navibus mediocrem.

2. *Ætolia.*] De qua ſupra.

3. *Acarnania.*] Acheloo flumine ab Ætolia dirempta, teſte Plinio, antea Curetis appellata, Epiri parva regio, ad dextram ingredientibus Ambracium ſinum, quam Ephorus initium dixit eſſe Græciæ ab occidente, de qua ſic Marcianus Heracleota:

Μετὰ τοὺς Ἀκαρνᾶνας μὲν ἐς Αἰτωλίαν
Ἐξ Ἤλιδος λαζοῦσα τὴν ὀνομασίαν.
Κούρητες αὐτὴν γὰρ καλέσκον τὸ πρότερον,
Ἀφικόμενος δ' Αἰτωλὸς ἐκ τῆς Ἤλιδος
Αἰτωλίαν ὠνόμασεν αὐτὴν ἐκ καλῶν.

Poſt Acarnanes quidem eſt Ætolia
Ex Elide qua habuit coloniam.
Curetes enim illam incolebant prius.
Profectus autem Ætolus ex Elide
Ætoliam appellavit, illis ejectis.

4. *Amphilochis.*] Amphilochi Ætolicus populus, cujus urbs memoratur apud Plin. Amphilochicum Argos, ab Amphilocho, teſte Thucyd. conditum, qui offenſus Argivis, inde in Ætoliam poſt reditum ex Troja, migraverat. De quo ſic etiam Marcianus idem:

——— Εἶτ' Ἀμφιλοχικὸν
Ἄργος λεγόμενον. τοῦτο δὲ κλίσιν δοκεῖ
Ἀμφίλοχος υἱὸς Ἀμφιαράου μάντεως.

——— *Poſt Amphilochicum*
Argos. Hoc autem condidiſſe videtur
Amphilochus filius Amphiarai vatis.

5. *Iſthmum præmunire inſtituit.*] Collum ſive anguſtiæ quibus continenti jungitur Peloponneſus, quæ munitæ arcent ingreſſu Peloponneſi.

6. *Delphos.*] Delphi urbs Phocidis Apollinis oraculo clara, quod diu floruit, & tempore Ciceronis conſeneſcebat, ut eſt in libro de divinatione. Locrorum urbs dicitur apud Plinium lib. IV. cap. III. Hodie *Caſtro.*

7. *Thebas.*] Thebæ urbs Bœotiæ metropolis, clara Herculis & Bacchi natalibus, ad Iſmenum fluvium.

8. *Orchomenum.*] Orchomenus urbs Bœotiæ, ab Orchomeno condita Minyæ filio, qui Minyas ditiſſimus primus theſaurum ædificavit.

9. *Sic pro caſtris exercitum conſtituebat, ut tertia, &c.*] Argumentum eſt acies Romanas non fuiſſe profundas, ſed latas tantum.

que in Macedoniam veniſſe conſtaret; [1] non oblitus priſtini inſtituti Cæſar, mittit ad eum Clodium, ſuum atque illius familiarem, quem ab illo tranſditum initio, & commendatum in ſuorum neceſſariorum numero habere inſtituerat. Huic dat litteras, mandataque ad eum: quorum hæc erat ſumma: Seſe omnia de pace expertum nihil adhuc arbitrari factum, vitio eorum, quos eſſe auctores ejus rei voluiſſet: quod ſua mandata perferre non opportuno tempore ad Pompeium vererentur: Scipionem ea auctoritate eſſe, ut non ſolum libere, quæ probaſſet, exponere; ſed etiam ex magna parte compellere, atque errantem regere poſſet: [2] præeſſe autem ſuo nomine exercitui; ut, præter auctoritatem, vires quoque ad coërcendum haberet: quod ſi feciſſet, quietem Italiæ, pacem provinciarum, ſalutem imperii, uni omnes acceptam relaturos. LVIII. Hæc ad eum mandata Clodius refert; ac primis diebus, ut videbatur, liberter auditus, reliquis ad colloquium non admittitur, caſtigato Scipione a [3] Favonio, ut poſtea confecto bello reperiebamus: infectaque re, ſeſe ad Cæſarem recepit. Cæſar, quo facilius equitatum Pompeianum ad Dyrrhachium contineret, & pabulatione prohiberet, aditus duos, quos eſſe anguſtos demonſtravimus, magnis operibus præmunivit, caſtellaque his locis poſuit. Pompeius, ubi nihil profici equitatu cognovit: paucis intermiſſis diebus, rurſum eum navibus ad ſe intra munitiones recipit. Erat ſumma inopia pabuli, adeo, ut foliis ex arboribus ſtrictis, & teneris arundinum radicibus contuſis equos alerent. Frumenta enim, quæ fuerant intra munitiones ſata, conſumpſerant; & cogebantur [4] Corcyra atque Acarnania, longo interjecto navigationis ſpatio, pabulum ſupportare; quoque erat ejus rei minor copia, hordeo adaugere, atque his rationibus equitatum tolerare. Sed poſtquam non modo hordeum pabulumque omnibus in locis, herbæque deſectæ, ſed etiam fructus ex arboribus deficiebat, corruptis equis macie, conandum ſibi aliquid Pompeius de eruptione exiſtimavit. LIX. Erant apud Cæſarem ex equitum numero Allobroges duo fratres, Roſcillus & Ægus, Adbucilli filii, qui principatum in civitate multis annis obtinuerat, ſingulari virtute homines, quorum opera Cæſar omnibus Gallicis bellis optima fortiſſimaque erat uſus. His domi ob has cauſſas ampliſſimos magiſtratus mandaverat; atque eos extra ordinem in ſenatum legendos curaverat: agroſque in Gallia ex hoſtibus captos, præmiaque rei pecuniariæ magna tribuerat; locupleteſque ex egentibus effecerat. Hi propter virtutem non ſolum apud Cæſarem in honore erant, ſed etiam apud exercitum cari habebantur. Sed freti amicitia Cæſaris, & ſtulta ac barbara arrogantia elati deſpiciebant ſuos, ſtipendiumque equitum fraudabant, & prædam omnem domum avertebant. Quibus illi rebus permoti

NOTÆ.

1. *Non oblitus priſtini inſtituti Cæſar.*] Nempe pacem ſuis hoſtibus offerendi.

2. *Præeſſe autem ſuo nomine exercitui.*] Quia Imperator apud Ananum ſalutatus fuerat.

3. *Favonio.*] Qui Pompeianus belli erat cupidior, ideoque de pace verba fieri graviter ferebat.

4. *Corcyra atque Acarnania.*] De his ſupra.

moti universi Cæsarem adierunt, palamque de eorum injuriis sunt questi; & ad cætera addiderunt, [1] falsum ab his equitum numerum deferri, quorum stipendium averterent. LX. Cæsar neque tempus illud animadversionis esse existimans; & multa virtuti eorum concedens, rem distulit totam; illos secreto castigavit, quod quæstui equites haberent: monuitque ut ex sua amicitia omnia exspectarent, & ex præteritis suis officiis [reliqua sperarent.] Magnam tamen hæc res illis offensionem, & contemptionem ad omnes attulit. Idque ita esse, quum ex aliorum objectationibus, tum etiam ex domestico judicio atque animi conscientia intelligebant. Quo pudore adducti, & fortasse se non liberari, sed in aliud tempus reservari arbitrati, discedere a nobis, & novam tentare fortunam, novasque experiri amicitias constituerunt: & cum paucis collocuti clientibus suis, quibus tantum facinus committere audebant, primum conati sunt præfectum equitum C. Volusenum interficere, ut postea, bello confecto, cognitum est; ut cum munere aliquo perfugisse ad Pompeium viderentur. Postquam id difficilius visum est, neque facultas perficiendi dabatur, quam maximas potuerunt pecunias mutuati, perinde ac satisfacere, & fraudata restituere vellent, multis coëmptis equis, ad Pompeium transierunt cum iis quos sui consilii participes habebant. LXI. Quos Pompeius, quod erant honesto loco nati, & [2] instructi liberaliter, magnoque comitatu & multis jumentis venerant, virique fortes habebantur, & in honore apud Cæsarem fuerant, quodque novum & præter consuetudinem acciderat, omnia sua præsidia circumduxit, atque ostentavit. Nam ante id tempus nemo, aut miles aut eques a Cæsare ad Pompeium transierat; quum pene quotidie a Pompeio ad Cæsarem perfugerent, vulgo vero in Epiro atque Ætolia conscripti milites, earumque regionum omnium, quæ a Cæsare tenebantur. Sed hi, cognitis omnibus rebus, seu quid in munitionibus perfectum non erat, seu quid a peritioribus rei militaris desiderari videbatur, temporibusque rerum, & spatiis locorum, & custodiarum varia diligentia animadversa, prout cujusque eorum, qui negotiis præerant, aut natura aut studium ferebat, hæc ad Pompeium omnia detulerunt. LXII. Quibus ille cognitis, eruptionisque jam ante capto consilio, ut demonstratum est, tegmenta galeis milites ex viminibus facere, atque aggerem comportare jubet. His paratis rebus, magnum numerum levis armaturæ & sagittariorum, aggeremque omnem noctu in scaphas, & naves actuarias imponit; & de media nocte cohortes LX ex maximis castris præsidiisque deductas, ad eam partem munitionum ducit, quæ pertinebant ad mare, longissimeque a maximis castris Cæsaris aberant. Eodem naves, quas demonstravimus aggere & levis armaturæ militibus completas, quasque ad Dyr-

NOTÆ.

1. *Falsum ab his equitum numerum deferri.*] Quoniam ferro & casibus multi pereunt, quotidie ad Imperatorem militum numerus deferebatur, ut sciret quid esset sibi de suis viribus sperandum. Ejusmodi falsi equites dicuntur, *passi volans.*

2. *Instructi liberaliter.*] Lauta supellectile & viatico.

Dyrrhachium naves longas habebat, mittit; & quid a quoque fieri velit, præcipit. Ad eas munitiones Cæsar [1] Lentulum Marcellinum quæstorem cum legione IX positum habebat. Huic, quod valetudine minus commoda utebatur, Fulvium Posthumum adjutorem summiserat. LXIII. Erat eo loco fossa pedum XV, & vallus contra hostem in altitudinem pedum X: tantundemque ejus valli agger in latitudinem patebat. Ab eo, intermisso spatio pedum DC, alter conversus in contrariam partem erat vallus, humiliore paullo munitione. Hoc enim superioribus diebus timens Cæsar, ne navibus nostri circumvenirentur, duplicem eo loco fecerat vallum; ut, si ancipiti prælio dimicaretur, posset resisti. Sed operum magnitudo, & continens omnium dierum labor, quod millia passuum in circuitu XVIII munitiones erat complexus, perficiendi spatium non dabat. Itaque contra mare transversum vallum, qui has duas munitiones contingeret, nondum perfecerat. Quæ res nota erat Pompeio, delata per Allobroges perfugas; magnumque nostris attulit incommodum. Nam, ut ad mare nostræ cohortes IX legionis excubuerant, accessere subito prima luce Pompeiani [exercitus:] novusque eorum adventus exstitit: simulque navibus circumvecti milites in anteriorem vallum tela jaciebant: fossæque aggere complebantur: & legionarii, interioris munitionis defensores, scalis admotis, tormentisque cujusque generis, telisque terrebant, magnaque multitudo sagittariorum ab utraque parte circumfundebatur. Multum autem ab ictu lapidum, quod unum nostris erat telum, viminea tegumenta galeis imposita [2] defendebant. Itaque, quum omnibus rebus nostri premerentur, atque ægre resisterent; animadversum est [3] vitium munitionis, quod supra demonstratum est: atque inter duos vallos, qua perfectum opus non erat, per mare navibus expositi in aversos nostros impetum fecerunt: atque ex utraque munitione dejectos terga vertere coëgerunt. LXIV. Hoc tumultu nuntiato, Marcellinus cohortes subsidio nostris laborantibus summisit; quæ ex castris fugientes conspicatæ neque illos suo adventu confirmare potuerunt, neque ipsæ hostium impetum tulerunt. Itaque quodcumque addebatur subsidio, id corruptum timore fugientium, terrorem & periculum augebat. Hominum enim multitudine receptus impediebatur. In eo prælio, quum gravi vulnere esset affectus aquilifer, & viribus deficeretur, conspicatus equites nostros; Hanc ego, inquit, & vi-

NOTÆ.

1. *Lentulum Marcellinum.*] Hic nomen patris sui obtinuit, qui P. Marcelli filius de gente Claudia in Lentulorum familiam a Lentulo adoptatus, Lentulus ideo dictus est, & Marcellinus, quia filius Marcelli; ut P. Scipio Æmilianus, qui cum esset filius Pauli Æmilii, in familiam Scipionum adoptione transierat, & Augustus dictus est Cæsar Octavianus, quia cum esset filius Octavii, a Cæsare fuerat adoptatus. Hunc porro verisimile est Cæsari fuisse addictissimum qui patrem habebat Pompeio per quam infensum, ut legimus apud Valer. Maximum lib. VI. cap. II.

2. *Defendebant.*] Pompeianos.

3. *Vitium munitionis.*] Nempe quod vallus transversus contra mare, qui alios duos conjungeret, non esset perfectus.

vivus multos per annos magna diligentia defendi, & nunc moriens eadem fide Cæsari restituo. Nolite, obsecro, committere, quod ante in exercitu Cæsaris non accidit, ut rei militaris dedecus admittatur; incolumemque ad eum referte. [1]Hoc casu aquila conservatur, [2]omnibus primæ cohortis centurionibus interfectis, præter principem priorem. LXV. Jamque Pompeiani magna cæde nostrorum castris Marcellini appropinquabant, non mediocri terrore illato reliquis cohortibus. Et M. Antonius, qui proximum locum tenebat præsidiorum, ea re nuntiata, cum cohortibus XII descendens ex loco superiore cernebatur. Cujus adventus Pompeianos compressit, nostrosque firmavit, ut se ex maximo timore colligerent. Neque multo post Cæsar, significatione per castella fumo facta, ut erat superioris temporis consuetudo, deductis quibusdam cohortibus ex præsidiis, eodem venit. Qui cognito detrimento, quum animadvertisset Pompeium extra munitiones egressum; castra secundum mare, ut libere pabulari posset, nec minus aditum navibus habere, commutata ratione belli, quoniam propositum non tenuerat, juxta Pompeium munire jussit. LXVI. Qua perfecta munitione, animadversum est a speculatoribus Cæsaris, cohortes quasdam, quod instar legionis videretur, esse post silvam, & in vetera castra duci. Castrorum hic situs erat. Superioribus diebus, quum se IX legio Cæsaris objecisset Pompeianis copiis, atque opere, * ut demonstravimus, circummuniret, castra eo loco posuit. Hæc silvam quandam contingebant, neque longius a mari passibus CD aberant: post mutato consilio quibusdam de caussis, Cæsar paullo ultra eum locum castra transtulit: pauciscque intermissis diebus, hæc eadem Pompeius occupaverat; &, quod eo loco plures erat legiones habiturus, relicto interiore vallo, majorem adjecerat munitionem. Ita minora castra inclusa majoribus castelli atque arcis locum obtinebant. Item ab angulo castrorum sinistro munitionem ad flumen perduxerat, circiter passus CD, quo liberius ac sine periculo milites aquarentur. Sed is quoque, mutato consilio quibusdam de caussis, quas commemorari necesse non est, eo loco excesserat. Ita complures dies manserant castra. Munitiones quidem integræ omnes erant. LXVII. Eo signo legionis illato, speculatores Cæsari renuntiarunt. Hoc idem visum ex superioribus quibusdam castellis confirmaverant. Is locus aberat a novis Pompeii castris circiter passus D. Hanc legionem sperans Cæsar se opprimere posse, & cupiens ejus diei detrimentum

NOTÆ.

1. *Hoc casu Aquila conservatur.*] Aquila signum legionis fuit, quæ unica in singula quaque erat legione.

2. *Omnibus primæ cohortis centurionibus interfectis, &c.*] Ætate & robore adulti vocabantur in cohorte principes, quorum primus centurio dicebatur prior princeps, centuriamque & semis ducebat, teste Vegetio lib. II. cap. VIII. Princeps autem prior dicebatur ille centurio principum, qui ex duobus creatus erat prior. Nam, ut ait Polybius, duæ fiebant electiones centurionum a tribunis militum. Prima electio erat honoratior, usque eo, ut consiliis quæ de bello fiebant interessent, hique rursus alios centuriones secundos crearent.

tum ſarcire, reliquit in opere cohortes II, quæ ſpeciem munitionis præberent; ipſe diverſo itinere, quam potuit occultiſſime reliquas cohortes numero XXXIII, in quibus erat legio IX, multis amiſſis centurionibus, diminutoque militum numero, ad legionem Pompeii caſtraque minora duplici acie duxit. Neque eum prima opinio fefellit. Nam & pervenit prius, quam Pompeius ſentire poſſet; &, tametſi erant munitiones caſtrorum magnæ, tamen ſiniſtro cornu, ubi erat ipſe, celeriter aggreſſus, Pompeianos ex vallo deturbavit. [1] Erat objectus portis eritius. Hic paulliſper eſt pugnatum, quum irrumpere noſtri conarentur, illi caſtra defenderent: fortiſſime [2] T. Pulcione, cujus opera proditum exercitum C. Antonii demonſtravimus, e loco propugnante. Sed tamen noſtri virtute vicerunt: exciſoque eritio, primo in majora caſtra, poſt etiam in caſtellum, quod erat incluſum majoribus caſtris, irruperunt, &, quod eo pulſa legio ſeſe receperat, nonnullos ibi repugnantes interfecerunt. LXVIII. Sed fortuna, quæ plurimum poteſt, quum in reliquis rebus, tum præcipue in bello, parvis momentis magnas rerum commutationes efficit; ut tum accidit. Munitionem, quam pertingere a caſtris ad flumen ſupra demonſtravimus, dextri Cæſaris cornu cohortes ignorantia loci ſunt ſecutæ, quum portam quærerent, caſtrorumque eam munitionem eſſe arbitrarentur. Quod quum eſſet animadverſum, conjunctam eſſe flumini; protinus his munitionibus, defendente nullo, tranſcenderunt: omniſque noſter equitatus eas cohortes eſt ſecutus. LXIX. Interim Pompeius, hac longa ſatis interjecta mora, & re nuntiata, V legionem ab opere deductam ſubſidio ſuis duxit: eodemque tempore equitatus ejus noſtris equitibus appropinquabat, & acies inſtructa a noſtris, qui caſtra occupaverant, cernebatur: omniaque ſunt ſubito mutata. Pompeiana enim legio celeris ſpe ſubſidii confirmata ab Decumana porta reſiſtere conabatur, atque ultro in noſtros impetum faciebat. Equitatus Cæſaris, quod anguſto itinere per aggeres adſcendebat, receptui ſuo timens initium fugæ faciebat. Dextrum cornu, quod erat a ſiniſtro ſecluſum, terrore equitum animadverſo, ne intra munitionem opprimeretur, ex parte, qua proruebat, ſeſe recipiebat: ac plerique ex iis, ne in anguſtias inciderent, X pedum munitionis ſeſe in foſſas præcipitabant: primiſque oppreſſis, reliqui per horum corpora ſalutem ſibi atque exitum pariebant. Siniſtro cornu milites, quum ex vallo Pompeium adeſſe, & ſuos fugere cernerent, veriti, ne anguſtiis intercluſi

NOTÆ.

1. *Erat objectus portis eritius.*] Eritius truncus erat ramoſæ arboris, cujus e ramis aculei bipedales, ubi naturales deerant, inſerebantur, ut inſtar echini omni ex parte horreret, eratque vice repaguli ante portas & januæ vice aperiebatur. Salluſtius apud Nonium: *Saxaque ingentia, & axe junctæ trabes per pronum incitabantur, axibuſque eminebant in modum eritii militaris veruta binûm pedum.*

2. *T. Pulcione.*] Cum multa tum hic locus demonſtrat eſſe mutilos hos commentarios. Nuſquam enim horum librorum legitur C. Antonii exercitum a T. Pulcione proditum. In dubio eſt utrum ille ſit qui Pulfio dicitur lib. v. de bello Gallico.

cluderentur, quum extra & intus hoſtem haberent, eodem, quo venerant, receptui conſulebant: omniaque erant tumultus, timoris, fugæ plena; adeo, [1] ut, quum Cæſar ſigna fugientium manu prehenderet, & conſiſtere juberet, [2] alii, dimiſſis equis, eundem curſum conficerent; [3] alii ex metu etiam ſigna dimitterent, [4] neque quiſquam omnino conſiſteret. LXX. His tantis malis hæc ſubſidia ſuccurrebant, quo minus omnis deleretur exercitus, quod [5] Pompeius inſidias timens; credo, quod hæc præter ſpem acciderant, ejus, qui paullo ante ex caſtris fugientes ſuos conſpexerat, munitionibus appropinquare aliquandiu non audebat; equiteſque ejus, anguſtiis portiſque a Cæſaris militibus occupatis; ad inſequendum tardabantur. Ita parvæ res magnum in utramque partem momentum habuerunt. Munitiones enim a caſtris ad flumen perductæ, expugnatis jam caſtris Pompeii, propriam & expeditam Cæſaris victoriam interpellaverunt. Eadem res, celeritate inſequentium tardata, noſtris ſalutem attulit. LXXI. Duobus his unius diei præliis [6] Cæſar deſideravit milites DCCCCLX, & notos equites Rom. [7] * Felginatem Tuticanum Gallum, ſenatoris filium; C. Felginatem Placentia; A. Gravium [8] Puteolis; M. Sacrativirum Capua; tribunos milit. & centuriones XXX. Sed horum omnium pars magna in foſſis munitionibuſque & fluminis ripis oppreſſa ſuorum terrore ac fuga ſine ullo vulnere interiit, [9] ſignaque ſunt militaria XXXII amiſſa. Pompeius eo prælio Imperator eſt appellatus. Hoc nomen obtinuit, atque ita ſe poſtea ſalutari paſſus eſt. [10] Sed neque in litteris, quas ſcribere eſt ſolitus, neque in faſcibus inſignia laureæ prætulit. At Labienus, quum ab eo impetraviſſet, ut ſibi captivos tranſdi juberet, omnes productos oſtentationis, ut videbatur, cauſſa, quo major perfugæ fides haberetur, com-

NOTÆ.

1. *Ut quum Cæſar ſigna, &c.*] Plutarchus negat id ſine magno periculo Cæſaris fuiſſe, qui prævalidum militem in fugam effuſum ad hoſtem retorquere cum niteretur, ab ipſo pene eſt interfectus, & fuiſſet, niſi Cæſaris armiger præoccupato ictu hominis humerum abſcidiſſet.

2. *Alii, dimiſſis equis.*] Ut foſſas tranſilirent, quas aliter nequibant.

3. *Alii ex metu etiam ſigna dimitterent.*] Quorum XXXII amiſſa, ſigniferis vulgo abjicientibus, teſte eodem Plutarcho.

4. *Neque quiſquam omnino conſiſteret.*] Appianus tradit, cum fugientes in ſua caſtra perveniſſent, non ad ſuas ſtationes & valli defenſionem accurriſſe.

5. *Pompeius inſidias timens.*] Hoc eſt prælium, quo Cæſar Pompeium ſcire vincere negavit. Teſtes ſunt Suetonius, Plutarchus & Appianus.

6. *Cæſar deſideravit milites* DCCCCLX.] Eutropius IV millia, centuriones XXII, equites Romanos complures dicit.

7. *Felginatem.*] Reponendum videtur *Fulginatem.* Sic enim appellat Plinius lib. III. cap. XIV. a *Fulginio* oppido in Vmbria. Hodie *Foligni.*

8. *Puteolis.*] Id eſt, *Puteolanum.* Sic ſupra legimus: *Cn. Magium Cremona*, id eſt, *Cremonenſem.* Puteoli porro urbs in Campania, antea Dicæarchia appellata, ut ſcribunt Strabo, Pauſanias, & Stephanus. Hodie *Pouzzoles*, in regno Neapolitano.

9. *Signaque ſunt militaria XXXII amiſſa.*] Idipſum habet Plutarchus.

10. *Sed neque in litteris, &c.*] Hunc morem fuiſſe ſexcenti loci declarant. Sed hoc more abſtinuit, quod ob cives victos indignum putaret iis inſignibus gloriari.

commilitones appellans, & magna verborum contumelia interrogans, ſolerentne veterani milites fugere, in omnium conſpectu interficit. LXXII. His rebus tantum fiduciæ ac ſpiritus Pompeianis acceſſit, ut non de ratione belli cogitarent, ſed viciſſe jam ſibi viderentur. Non illi paucitatem noſtrorum militum, non iniquitatem loci, atque anguſtias præoccupatis caſtris, & ancipitem terrorem intra extraque munitiones, non abſciſſum in duas partes exercitum, quum alter alteri auxilium ferre non poſſet, cauſſæ fuiſſe cogitabant. Non ad hæc addebant, non ex concurſu acri facto, non prælio dimicatum; ſibique ipſos multitudine atque anguſtiis majus attuliſſe detrimentum, quam ab hoſte accepiſſent. Non denique communes belli caſus recordabantur, quam parvulæ ſæpe cauſſæ vel falſæ ſuſpicionis vel terroris repentini, vel objectæ religionis, magna detrimenta intuliſſent: quoties vel culpa ducis, vel tribuni vitio in exercitu eſſet offenſum: ſed proinde, ac ſi virtute viciſſent, neque ulla commutatio rerum poſſet accidere, per orbem terrarum, fama ac litteris victoriam ejus diei concelebrabant. LXXIII. [1] Cæſar a ſuperioribus conſiliis depulſus, omnem ſibi commutandam belli rationem exiſtimavit. Itaque uno tempore, præfidiis omnibus deductis, & oppugnatione dimiſſa, coactoque in unum locum exercitu, concionem apud milites habuit; hortatuſque eſt, ne ea, quæ accidiſſent, graviter ferrent; neve his rebus terrerentur, multiſque ſecundis præliis unum adverſum, & id mediocre opponerent: habendam fortunæ gratiam, quod Italiam ſine aliquo vulnere cepiſſent; [2] quod duas Hiſpanias, bellicoſiſſimorum hominum peritiſſimis atque exercitatiſſimis ducibus, pacaviſſent; quod finitimas frumentariaſque provincias in poteſtatem redegiſſent: denique recordari debere, qua facilitate inter medias hoſtium claſſes, oppletis non ſolum portubus, ſed etiam litoribus, omnes incolumes eſſent tranſportati: ſi non omnia caderent ſecunda, fortunam eſſe induſtria ſublevandam: quod eſſet acceptum detrimenti, ejus juri potius, quam ſuæ culpæ debere tribui: locum ſe tum ad dimicandum dediſſe: potitum eſſe hoſtium caſtris, expuliſſe ac ſuperaſſe pugnantes: ſed ſive ipſorum perturbatio, ſive error aliquis, ſive etiam fortuna partam jam præſentemque victoriam interpellaſſent, dandam omnibus operam, ut acceptum incommodum virtute ſarciretur. Quod ſi eſſet factum, detrimentum [3] in bonum verteret, uti ad Gergoviam accidiſſet; atque ii, qui

NOTÆ.

1. *Cæſar a ſuperioribus conſiliis depulſus.*] Videlicet prohibendi pabulatione hoſtilem exercitum. Plutarchus inſequentem noctem narrat graviſſimam fuiſſe Cæſari animum in omnes partes rapienti, & ſeſe tacite accuſanti. Sed ut bona fortuna excæcat, ita mala excitat. Hoc enim detrimento accepto, intellexit quam peccaret largiter qui exercitum majorem, omnium rerum copia propter maris viciniam, abundantem, minore exercitu & inopia conflictato circumvallare inſtituiſſet.

2. *Quod duas Hiſpanias, &c.*] Quod propugnantibus Afranio & Petreio citeriorem & ulteriorem provinciam Hiſpaniæ, & belli cupidiſſimos homines ducentibus, illas tamen provincias arma deponere coegiſſent.

3. *In bonum verteret.*] Abſolute pro *verteretur*. Sic apud Terent. in Pharm. *Quæ quidem illi res vertat male.*

qui ante dimicare potuiſſent, ultro ſe prælio offerrent. LXXIV. Hac habita concione, [1] nonnullos ſigniferos ignominia notavit, ac loco movit. Exercitui quidem omni tantus inceſſit ex incommodo dolor, tantumque ſtudium infamiæ farciendæ, ut nemo aut tribuni aut centurionis imperium deſideraret; & [2] ſibi quiſque etiam pœnæ loco graviores imponeret labores, ſimulque omnes arderent cupiditate pugnandi: quum ſuperioris etiam ordinis nonnulli oratione permoti, manendum eo loco, & rem prælio committendam exiſtimarent. Contra ea Cæſar neque ſatis militibus perterritis confidebat, ſpatiumque interponendum ad recreandos animos putabat; relictiſque munitionibus magnopere rei frumentariæ timebat. LXXV. Itaque nulla interpoſita mora, ſauciorum modo & ægrorum habita ratione, impedimenta omnia ſilentio prima nocte ex caſtris Apolloniam præmiſit, ac conquieſcere ante iter confectum vetuit. His una legio miſſa præſidio eſt. [3] His explicitis rebus, duas in caſtris legiones retinuit, reliquas de IV vigilia compluribus portis eductas eodem itinere præmiſit; parvoque ſpatio intermiſſo, ut & militare inſtitutum ſervaretur, & quam ſeriſſime ejus profectio cognoſceretur, conclamari juſſit; [4] ſtatimque egreſſus, & noviſſimum agmen conſecutus, celeriter e conſpectu caſtrorum diſceſſit. Neque vero Pompeius, cognito conſilio ejus, moram ullam ad inſequendum intulit: ſed eadem ſpectans, ſi itinere impeditos & perterritos deprehendere poſſet, exercitum e caſtris eduxit, equitatumque præmiſit ad noviſſimum agmen demorandum: neque conſequi potuit; quod multum expedito itinere anteceſſerat Cæſar. Sed quum ventum eſſet ad flumen [5] Genuſum, quod ripis erat impeditis, conſecutus equitatus noviſſimos prælio detinebat. Huic ſuos Cæſar equites oppoſuit; expeditoſque anteſignanos admiſcuit DC, qui tantum profecere, ut, equeſtri prælio commiſſo, pellerent omnes, complureſque interficerent, ipſi incolumes ſe ad agmen reciperent. LXXVI. Confecto juſto itinere ejus diei, quod propoſuerat Cæſar, tranſductoque exercitu flumen Genuſum, veteribus ſuis in caſtris contra Aſparagium conſedit, militeſque omnes intra vallum continuit; equitatumque per cauſſam pabulandi emiſſum confeſtim Decumana porta in caſtra ſe recipere juſſit. Simili ratione Pompeius, confecto ejuſdem diei

NOTÆ.

1. *Nonnullos ſigniferos, &c.*] Eos nempe ignominiæ nota puniendos eſſe cenſuit, qui ſigna ex metu dimiſerant. Qua certe nota ignominiæ omne jus munerum civiliumque donorum adimebatur.

2. *Sibi quiſque etiam pœna loco, &c.*] Appianus addit ipſos petiiſſe more patrio decimam ipſorum partem a Cæſare morte mulctari: Θεῖν αὐτὸς ἐπὶ μετάνοιαν ἄγοντα. *Deo illos ad pœnitentiam agente.* Quod cum recuſaret, ſaltem ut ſigniferos ſupplicio afficeret. Sed contentus eſt eos loco moviſſe.

3. *His explicitis rebus, &c.*] Veget. lib. III. cap. XXII. *Illud vitandum ne hoſtes te recedere ſentiant & ſtatim irruant. Propterea aliquanti exploratu itineribus noctu cum exercitu recedebant ut hoſtes die orto cum intellexiſſent, non poſſent comprehendere præcedentes.*

4. *Statimque egreſſus.*] Primum contulerunt caſtra ad Apſum, deinde Aſparagi, tertio ad Petram, quarto iterum Aſparagi, quinto ad Pharſalum.

5. *Genuſum.*] Flumen inter Apolloniam & Aſparagum.

diei itinere, in ſuis veteribus caſtris ad Aſparagium conſedit, ejuſque milites, quod ab opere, integris munitionibus, vacabant, alii lignandi, pabulandique cauſſa longius progrediebantur; alii, quod ſubito conſilium profectionis ceperant, magna parte impedimentorum & ſarcinarum relicta, ad hæc repetenda invitati propinquitate ſuperiorum caſtrorum, depoſitis in contubernio armis, vallum relinquebant. Quibus ad ſequendum impeditis, Cæſar, quod fore providerat, meridiano fere tempore, ſigno profectionis dato, exercitum educit, duplicatoque ejus diei itinere, VIII millibus paſſuum ex eo loco procedit, [1] quod facere Pompeius diſceſſu militum non potuit. LXXVII. Poſtero die Cæſar ſimiliter præmiſſis prima nocte impedimentis, de IV. vigilia ipſe egreditur; ut, ſi qua impoſita eſſet dimicandi neceſſitas, ſubitum caſum expedito exercitu ſubiret. Hoc idem reliquis fecit diebus. Quibus rebus perfectum eſt, ut altiſſimis fluminibus, atque impeditiſſimis itineribus nullum acciperet incommodum. Pompeius enim, primi diei mora illata, & reliquorum dierum fruſtra labore ſuſcepto, quum ſe magnis itineribus extenderet, & progreſſos conſequi cuperet, IV die finem ſequendi fecit, atque aliud ſibi conſilium capiendum exiſtimavit. LXXVIII. Cæſari ad ſaucios deponendos, ſtipendium exercitui dandum, ſocios confirmandos, præſidium urbibus relinquendum, neceſſe erat adire Apolloniam. Sed his rebus tantum temporis tribuit, quantum erat properanti neceſſe: timenſque Domitio, ne adventu Pompeii præoccuparetur, ad eum omni celeritate & ſtudio incitatus ferebatur. Totius autem rei conſilium his rationibus explicabat, ut, ſi Pompeius eodem contenderet, abductum illum a mari, atque ab iis copiis, quas Dyrrhachii comparaverat, frumento ac commeatu abſtractum pari conditione belli ſecum decertare cogeret: ſi in Italiam tranſiret, conjuncto exercitu cum Domitio per Illyricum Italiæ ſubſidio proficiſceretur: ſin Apolloniam Oricumque oppugnare, & ſe omni maritima ora excludere conaretur, obſeſſo tamen Scipione, neceſſario illum ſuis auxilium ferre cogeret. Itaque præmiſſis nuntiis ad Cn. Domitium Cæſar ſcripſit; ecquid fieri vellet, oſtendit: præſidioque Apolloniæ cohortibus IV, Liſſi I, III Orici relictis, quique erant ex vulneribus ægri, depoſitis; per Epirum atque Acarnaniam iter facere cœpit. Pompeius quoque de Cæſaris conſilio conjectura judicans, ad Scipionem properandum ſibi exiſtimabat, ſi Cæſar iter illo haberet, ut ſubſidium Scipioni ferret: ſi ab ora maritima Corcyraque diſcedere nollet, quod legiones equitatumque ex Italia exſpectaret, ipſe ut omnibus copiis Domitium aggrederetur. LXXIX. Iis de cauſſis uterque eorum celeritati ſtudebat, ut ſuis eſſet auxilio, &, ad opprimendos adverſarios, ne occaſioni temporis deeſſet. Sed Cæſarem Apollonia directo itinere averterat. Pompeius per [2] Candaviam iter in Macedoniam expe-

NOTÆ.

1. *Quod facere Pompeius diſceſſu militum.*] Qui partim lignatum pabulatumque abierant, partim ad relicta caſtra redierant ſarcinas & impedimenta ſua repetitum.

2. *Candaviam.*] De Candavia jam ſupra diximus.

expeditum habebat. Acceſſit etiam improviſo aliud incommodum; quod Domitius, qui dies complures caſtris Scipionis caſtra collata habuiſſet, rei frumentariæ cauſſa ab eo diſceſſerat, & [1] Heracleam Senticam, quæ eſt ſubjecta Candaviæ, iter fecerat; ut ipſa fortuna illum objicere Pompeio videretur. Hæc ad id tempus Cæſar ignorabat. Simul a Pompeio litteris per omnes provincias civitateſque dimiſſis, de prælio ad Dyrrhachium facto elatius inflatiuſque multo, quam res erat geſta, fama percrebuerat, pulſum fugere Cæſarem pene omnibus copiis amiſſis. Hæc itinera infeſta reddiderant: hæc civitates nonnullas ab ejus amicitia averterant. Quibus accidit rebus, ut, pluribus dimiſſi itineribus a Cæſare ad Domitium, & ab Domitio ad Cæſarem, nulla ratione iter conficere poſſent. Sed Allobroges Roſcilli atque Ægi familiares, quos perfugiſſe ad Pompeium demonſtravimus, conſpicati in itinere exploratores Domitii, ſeu priſtina ſua conſuetudine, quod una in Gallia bella geſſerant; ſeu gloria elati, cuncta, ut erant acta, expoſuerunt, & Cæſaris profectionem, & adventum Pompeii docuerunt. A quibus Domitius certior factus, vix IV horarum ſpatio antecedens, hoſtium beneficio periculum vitavit: & ad [2] Æginium, quod eſt objectum oppoſitumque Theſſaliæ, Cæſari venienti occurrit. LXXX. Conjuncto exercitu, Cæſar [3] Gomphos pervenit; quod eſt oppidum primum Theſſaliæ venientibus ab Epiro: quæ gens paucis ante menſibus ultro ad Cæſarem legatos miſerat, ut ſuis omnibus facultatibus uteretur, præſidiumque ab eo militum petierat. Sed eo fama jam præcucurrerat, quam ſupra docuimus, de prælio Dyrrhachino, quod multis auxerat partibus. Itaque Androſthenes prætor Theſſaliæ, quum ſe victoriæ Pompeii comitem eſſe mallet, quam ſocium Cæſaris in rebus adverſis, omnem ex agris multitudinem ſervorum ac liberorum in oppidum cogit, portaſque præcludit, & ad Scipionem Pompeiumque nuntios mittit, ut ſibi ſubſidio veniant: ſe confidere munitionibus oppidi, ſi celeriter ſuccurratur: longinquam oppugnationem ſuſtinere non poſſe. Scipio diſceſſu exercituum a Dyrrhachio cognito, [4] Lariſſam legiones adduxerat. Pompeius nondum Theſſaliæ appropinquabat. Cæſar caſtris munitis ſcalas muſculoſque ad repentinam oppugnationem fieri, & crates parari juſſit. Quibus rebus effectis, cohortatus milites, docuit quantum uſum haberet ad ſublevandam omnium rerum inopiam, [5] potiri oppido pleno atque opulento: ſimul reliquis civitatibus urbis hujus exemplo

NOTÆ.

1. *Heracleam Senticam.*] Hæc Heraclea ad Strymonem fluvium poſita eſt. *Sinticam* appellant Livius & Plinius.

2. *Æginium.*] De Æginio facta mentio a Livio qui eam vel modico præſidio tutam ac prope inexpugnabilem eſſe teſtatur. In regione Pieria conſtituit Plinius & Macedoniæ aſcribit, Strabo Tymphæis.

3. *Gomphos.*] Juxta Gomphos ſcripſit Plinius oriri Peneum amnem clariſſimum.

4. *Lariſſam.*] Lariſſa eſt Theſſaliæ metropolis. Achillis patria. Aliæ ſunt multæ diverſis in regionibus cognomines.

5. *Potiri oppido pleno atque opulento.*] Plutarchus narrat ibi primum milites Cæſaris a prioribus laboribus acquieviſſe, &

plo inferre terrorem; & id fieri celeriter, priusquam auxilia concurrerent. Itaque usus singulari militum studio, eodem, quo venerat, die post horam IX oppidum altissimis mœnibus oppugnare aggressus, ante solis occasum expugnavit, & ad diripiendum militibus concessit; statimque ab oppido castra movit, & [1] Metropolim venit, sic, ut nuntios expugnati oppidi, famamque antecederet. LXXXI. Metropolitæ, eodem primum usi consilio, iisdem permoti rumoribus, portas clauserunt, murosque armatis compleverunt. Sed postea casu civitatis Gomphensis ex captivis cognito, quos Cæsar ad murum producendos curaverat, portas aperuerunt. Quibus diligentissime conservatis, collata fortuna Metropolitum cum casu Gomphensium, nulla Thessaliæ fuit civitas præter Lariſſæos, qui magnis exercitibus Scipionis tenebantur, quin Cæsari pareret, atque imperata faceret. Ille segetis idoneum locum in agris nactus, quæ prope jam matura erat, ibi adventum exspectare Pompeii, eoque omnem rationem belli conferre constituit. LXXXII. [2] Pompeius paucis post diebus in Thessaliam pervenit: concionatusque apud cunctum exercitum suis agit gratias; Scipionis milites cohortatur, ut parta jam victoria prædæ ac præmiorum velint esse participes: receptisque omnibus in una castra legionibus, suum cum Scipione honorem partitur; [3] classicumque apud eum cani, & alterum illi jubet prætorium tendi. Auctis copiis Pompeii, duobusque magnis exercitibus conjunctis, pristina omnium confirmatur opinio, & spes victoriæ augetur adeo, [4] ut, quidquid intercederet temporis, id morari reditum in Italiam videretur; &, si quando quid Pompeius tardius aut consideratius faceret, unius esse negotium diei, sed, illum delectari imperio, & consulares prætoriosque servorum habere numero, dicerent. Jamque inter se palam de præmiis ac sacerdotiis contendebant; in an-

NOTÆ.

vino se, quod multum invenerant, proluisse. Appianus vero Germanos præcipue ebrios magnam risus causam præbuisse. Quod si intellexisset Pompeius & adortus esset, magnam calamitatem Cæsari afferri potuisse. Pertinaciam vero Gomphensium vel desperationem prodit, dum dicit oppido capto inventos esse apud medicum XXII de urbis primoribus, exanimatos, nullo tamen conspicuo vulnere, tantum calices astitisse singulis, illum vero qui ipsis propinaverat similiter commortuum medicum.

1. *Metropolim.*] Multæ sunt urbes multis in locis cognomines. Sed hæc est in Thessalia.

2. *Pompeius paucis post diebus in Thessaliam pervenit.*] Post Cæsaris discessum, habito apud Pompeium consilio, censebat Afranius classem, qua valebat, esse mittendam in Cæsarem vagum & inopem, copias vero terrestres ab ipso Pompeio deducendas in Italiam partibus faventem, & hostibus vacuam, qua cum Gallia & Hispania occupata aggrediendum esse Cæsarem. Sed alteri sententiæ paruit Pompeius dicentium fore ut exercitus Cæsaris ad se transiret coactus fame, maxime vero gentes orientis veritus & Scipionem cui timebat, ne quam in Macedonia solus cladem acciperet.

3. *Classicumque apud eum cani.*] Classicum quid sit habet Vegetius lib. II. cap. XXII. quod non nisi præsente Imperatore canebatur. Unde & imperii esse insigne videbatur.

4. *Ut quidquid intercederet temporis, &c.*] Favonius, referente Plutarcho, jactabat privatum iri se esu Tusculanarum ficuum. Alii aliis verbis acuebant, Agamemnonem appellantes & imperio delectari dictitantes, solo Catone cunctandum censente. Itaque pugnare decrevit.

annoſque conſulatum definiebant. [1] Alii domos bonaque eorum, qui in caſtris erant Cæſaris, petebant; magnaque inter eos in conſilio fuit controverſia, [2] oporteretne, L. Hirri, quod is a Pompeio ad Parthos miſſus eſſet, proximis comitiis prætoriis [3] abſentis rationem haberi: quum ejus neceſſarii fidem implorarent Pompeii, præſtaret, quod proficiſcenti recepiſſet, ne per ejus auctoritatem deceptus videretur; reliqui, in labore pari ac periculo, ne unus omnes antecederet, recuſarent. LXXXIII. [4] Jam de ſacerdotio Cæſaris Domitius, Scipio, Spintherque Lentulus quotidianis contentionibus ad graviſſimas verborum contumelias palam deſcenderunt: quum Lentulus ætatis honorem oſtentaret; Domitius urbanam gratiam, dignitatemque jactaret; [5] Scipio affinitate Pompeii confideret. Poſtulavit etiam L. Afranium proditionis exercitus Attius Rufus apud Pompeium, quod geſtum in Hiſpania diceret. Et L. Domitius in conſilio dixit, placere ſibi bello confecto [6] ternas tabellas dari ad judicandum iis, qui ordinis eſſent ſenatorii, belloque una cum ipſis interfuiſſent, ſententiaſque de ſingulis ferrent, qui Romæ remanſiſſent, quique intra præſidia Pompeii fuiſſent, neque operam in re militari præſtitiſſent. Unam fore tabellam qui liberandos omni periculo cenſerent; alteram, qui capitis damnarent; tertiam, qui pecunia multarent. Poſtremo omnes aut de honoribus ſuis, aut de præmiis pecuniæ, aut de perſequendis inimicis agebant. Nec quibus rationibus ſuperare poſſent, ſed, quemadmodum uti victoria deberent,

NOTÆ.

1. *Alii domos, &c.*] Idipſum, Pompeianus ipſe cum eſſet, tamen Cicero confirmat lib. 11. epiſt. ad Attic.

2. *Oporteretne, L. Hirri, &c.*] Dio lib. XLI. memoriæ prodidit miſſos eſſe a Pompeio ad Orodem regem Parthorum, qui ejus amicitiam peterent, eum vero poſtulaſſe ut ſibi concederetur Syria, qua negata, pedem domo non moviſſe.

3. *Abſentis rationem haberi.*] Abſentium non habebatur ratio.

4. *Jam de ſacerdotio Cæſaris.*] Non annuus hic erat magiſtratus, ſed perpetuus; propterea maximus habebatur, de quo ſic Feſtus: *Maximus Pontifex dicitur, quod maximus rerum quæ ad ſacra & religionem pertinent, judex ſit vindexque contumeliæ privatorum magiſtratuumque.* Etiam Pontificibus permiſſa poteſtas memoriam rerum geſtarum in tabulas conferendi. Macrobius lib. 11. Unde maximi annales appellabantur, non magnitudine, ſed quod eos Pontifex maximus confeciſſet. Olim a collegio ipſo Pontificum eligebantur, donec Cn. Domitius in tribunatu Pontificibus offenſior, quod alium quam ſe in locum patris ſui cooptaſſent, jus Sacerdotum ſubrogandorum a collegis ad populum tranſtulit, ut teſtatur Sueton. in Nerone cap. 11. Hunc ergo magiſtratum a populo Cæſar Imperraverat, non ſine profuſiſſima largitione, ut ait idem Suetonius. Eo mortuo, Lepidus per vim occupavit pontificatum maximum, quem eo mortuo ſuſcepit Auguſtus, nec eum umquam poſtea ſequentes Imperatores dimiſerunt, ut intelligitur ex eorum numiſmatis, uſque ad Gratianum, qui eam dignitatem oblatam repudiavit, ut alienam ab homine Chriſtiano. Unde Symmachi prætoris urbis fertur dictum: *Si Gratianus Pontifex maximus noluit fieri, brevi maximus Pontifex fiet*, de Flavio Clemente Maximo, qui imperii inſignia ſuſceperat, intelligens.

5. *Scipio affinitate Pompeii confideret.*] Erat enim ſocer Pompeii, qui filiam Corneliam in matrimonio habebat.

6. *Ternas tabellas, &c.*] Judicibus in conſilium miſſis tres tabellæ dabantur ceratæ, una abſolutionis, altera condemnationis, tertia ampliationis. Prima habebat A, ſecunda C, tertia N L, quæ ſignificabat *non liquet*. Teſtis Aſconius. Quod factum fuerat ut populi libertati conſuleretur, qui principum offen-

rent, cogitabant. LXXXIV. Re frumentaria præparata, [1] confirmatisque militibus & satis longo spatio temporis a Dyrrhachinis præliis intermisso, quum satis perspectum militum animum habere videretur, tentandum Cæsar existimavit, quidnam Pompeius propositi aut voluntatis ad dimicandum haberet. Itaque ex castris exercitum eduxit, aciemque instruxit, primum [a] suis locis, paulloque a castris Pompeii longius; continentibus vero diebus, ut progrederetur a castris suis, collibusque Pompeianis aciem subjiceret. Quæ res in dies confirmatiorem ejus efficiebat exercitum. [2] Superius tamen institutum in equitibus, quod demonstravimus, servabat, ut, quoniam numero multis partibus esset inferior, adolescentes atque expeditos ex anteſignanis electos milites ad pernicitatem armis inter equites præliari juberet, qui quotidiana consuetudine usum quoque ejus generis præliorum perciperent. His erat rebus effectum, ut equites ∞ apertioribus etiam locis VII millium Pompeianorum impetum, quum adesset usus, sustinere auderent, neque magnopere eorum multitudine terrerentur. Namque etiam per eos dies prælium secundum equestre fecit, atque unum Allobrogem ex duobus, quos perfugisse ad Pompeium supra docuimus, cum quibusdam interfecit. LXXXV. Pompeius, quia castra in colle habebat, ad infimas radices montis aciem instruebat; semper, ut videbatur, spectans, si iniquis locis Cæsar se subjiceret. [3] Cæsar nulla ratione ad pugnam elici posse Pompeium existimans, hanc sibi commodissimam belli rationem judicavit, uti castra ex eo loco moveret, semperque esset in itineribus: hoc sperans, ut, movendis castris, pluribusque adeundis locis, commodiore frumentaria re uteretur; simulque, in itinere ut aliquam occasionem dimicandi nanciscereturr, & insolitum ad laborem Pompeii exercitum quotidianis itineribus defatigaret. His constitutis rebus, signo jam profectionis dato, tabernaculisque detensis, animadversum est, paullo ante,

INTERPRETATIO.

[a] *Opportunis sibi.*

NOTÆ.

sionem veritus, quod facere volebat, non faciebat. Ante enim clara voce suffragia dabantur. Sed hic pro ampliationis tabella erat alia quæ multam pecuniariam contineret.

1. *Confirmatisque militibus.*] Ex adversa pugna apud Dyrrhachium.

2. *Superius tamen institutum in equitibus.*] Quod ab Arioviſto in Gallia fieri viderat. *Equitum millia erant sex, totidem numero pedites velocissimi*, ut habetur in lib. 1. de bello Gallico, ipseque jam fecerat, ut est in lib. VII. *Trans Rhenum mittit, equitesque ab iis accersit & levis armatura pedites qui inter eos præliari consueverant.* Quod tamen non novum; referente Valerio Max. lib. II. cap. III. Ita etiam postea bello Hispanico, ut ibi videbitur.

3. *Cæsar nulla ratione, &c.*] De hac re Frontinus lib. 1. cap. III. sic commemorat: *C. Cæsar bello civili cum exercitum veteranum haberet, hostium autem tyronum esse sciret acie semper decertare fluduit.* Polyænus vero scribit stratagema fuisse Cæsaris, quod simulaverit castra movere, quasi ad rem frumentariam expediendam. Quod metu rati fieri Pompeiani, non potuerunt se continere quin confestim aditent Pompeium, & cogerent se ad prælium ducere. Sed produxit eos in campum Cæsar, ubi claram adeptus est victoriam.

ante, extra quotidianam consuetudinem, longius a vallo esse aciem Pompeii progressam; ut non iniquo loco posse dimicari videretur. Tunc Cæsar apud suos, quum jam esset agmen in portis, Differendum est, inquit, iter in præsentia nobis, & de prælio cogitandum, sicut semper depoposcimus: animo simus ad dimicandum parati: non facile occasionem postea reperiemus. Confestimque expeditas copias educit. LXXXVI. [1] Pompeius quoque, ut postea cognitum est, suorum omnium hortatu statuerat prælio decertare. Namque etiam in concilio superioribus diebus dixerat, prius, quam concurrerent acies, fore, ut exercitus Cæsaris pelleretur. Id quum essent plerique admirati; Scio me, inquit, pene incredibilem rem polliceri: sed rationem consilii mei accipite, quo firmiore animo in prælium prodeatis. Persuasi equitibus nostris, idque mihi se facturos confirmaverunt, ut quum propius sit accessum, dextrum Cæsaris cornu [2] ab latere aperto aggrederentur, ut, circumventa ab tergo acie, prius perturbatum exercitum pellerent, quam a nobis telum in hostem jaceretur. Ita sine periculo legionum, & pene sine vulnere bellum conficiemus. Id autem difficile non est, quum tantum equitatu valeamus. Simul denuntiavit, ut essent animo parati in posterum; &, quoniam fieret dimicandi potestas, ut sæpe cogitavissent, ne usu manuque reliquorum opinionem fallerent. LXXXVII. Hunc Labienus excepit, ut, quum Cæsaris copias despiceret, Pompeii consilium summis laudibus efferret. Noli, inquit, existimare, Pompei, hunc esse exercitum, qui Galliam Germaniamque devicerit. Omnibus interfui præliis. Neque temere incognitam rem pronuntio. Perexigua pars illius exercitus supersest; magna pars deperiit; quod accidere tot præliis fuit necesse. [3] Multos autumni pestilentia in Italia consumpsit: multi domum discesserunt: multi sunt relicti in continenti. [4] An non audistis ex iis, qui per causam valetudinis remanserunt, cohortes esse Brundisii factas? Hæ copiæ, quas videtis, ex delectibus horum annorum in citeriore Gallia sunt refectæ; & [5] pleræque sunt ex colonis Transpadanis. Attamen, quod fuit roboris, duobus præliis Dyrrhachinis interiit. Hæc quum dixisset, juravit, se, nisi victorem, in castra non reversurum: reliquosque ut idem facerent, hortatus est. [6] Hoc laudans Pompeius; idem

NOTÆ.

1. *Pompeius quoque, ut postea cognitum est, suorum omnium hortatu, &c.*] Non sponte sua, ut Plutarchus refert in ejus vita, sed suorum dicteriis incitatus, suum institutum omisit. Cum enim sciret Cæsari exercitatissimos milites & summam annonæ inopiam; sibi vero inexercitatum exercitum & summam rerum omnium copiam, malebat cunctando hostem vincere, quam incertam Martis aleam conserendis manibus experiri.

2. *Ab latere aperto.*] Id est, a dextro. Sinistrum enim latus tegebatur clypeo.

3. *Multos autumni pestilentia.*] Fuisse veram orationem Labieni ipse Cæsar initio hujus libri comprobat.

4. *An non audistis ex iis, &c.*] Idipsum in hoc libro paulo infra confirmatur, ubi ab illis militibus qui ex numero ægrorum præsidio navibus relicti erant, Pompeianas quinqueremes duas & triremes totidem esse captas commemoratur.

5. *Pleraque sunt ex colonis Transpadanis.*] Ex iis colonis qui sunt trans Padum flumen.

6. *Hoc laudans Pompeius, idem juravit.*] Primus tamen omnium in castra rediit victus.

idem juravit. Nec vero ex reliquis fuit quisquam, qui jurare dubitaret. Hæc quum facta essent in consilio, magna spe & lætitia omnium discessum est. [1] Ac jam animo victoriam præcipiebant, quod de re tanta & a tam perito Imperatore nihil frustra confirmari videbatur.

LXXXVIII. Cæsar, quum Pompeii castris appropinquasset, ad hunc modum aciem ejus instructam animadvertit. Erant in sinistro cornu legiones duæ, transditæ a Cæsare initio dissensionis ex S C. quarum una prima, [1] altera tertia appellabatur. [2] In eo loco ipse erat Pompeius. Mediam aciem Scipio [3] cum legionibus Syriacis tenebat. Ciliciensis legio conjuncta [4] cum cohortibus Hispanis, [5] quas transductas ab Afranio docuimus, in dextro cornu erant collocatæ. [6] Has firmissimas se habere Pompeius existimabat. [7] Reliquas inter aciem mediam cornuaque interjecerat: numeroque cohortes CX expleverat. [8] Hæc erant millia XLV. [9] Evocatorum circiter duæ, quæ ex [10] beneficiariis superiorum exercituum ad eum convenerant: quæ tota acie dispersæ erant.

INTERPRETATIO.

a *Et jam præsumebant spe victoriam.*

NOTÆ.

1. *Altera tertia.*] Lucanus tamen appellat quartam, cui magè credendum propter necessitatem carminis.

2. *In eo loco ipse erat Pompeius.*] Dissentiunt alii autores. Sed in hac re major fides quam cuiquam debetur Cæsari, nisi errorem librariorum dicamus. Sed verisimilius est non ab initio Pompeium cum Afranio castra custodivisse.

3. *Cum legionibus Syriacis.*] De quibus hoc libro supra dictum, *Scipio legiones equitesque ex Syria deduxerat*, quæ ideo Syriacæ dictæ, non quod ex Syris constarent. Erant enim ex Romanis factæ.

4. *Cum cohortibus Hispanis.*] Non constabant Hispanis hæ cohortes, sed Romanis qui fuerant cum Afranio in Hispania: nec enim cum legionibus Romanis exteri umquam commiscebantur.

5. *Quas transductas ab Afranio docuimus.*] Nusquam id apparet, nisi forte dimissas ad Varum flumen cohortes ad Pompeium sua sponte aliquas rediisse dixerimus.

6. *Has firmissimas se habere Pompeius existimabat.*] Non ad cohortes tantum, sed ad legiones prædictas refert.

7. *Reliquas inter aciem mediam cornuaque interjecerat.*] Nempe quinque legiones tironum. Sic enim Frontinus lib. II. de Pompeio: *Et hac acie legiones secundum virtutem cujusque firmissimas in cornibus, & in medio collocavit. Spatia his interposita tironibus supplevit.*

8. *Hæc erant millia XLV.*] Erant tamen legiones XI, sed ex non plenæ, quia in his VI veteranæ, quod partim ex Cæsare, partim ex Plutarcho & Appiano cognoscitur. Appianus quidem XXI millia Cæsari fuisse prodidit, ex quibus mille equites. Plutarchus vero XXII millia, Pompeio vero paulo plus altero tanto. Ramus deceptus falsis numerorum notis, legit non XLV, sed IV, unde colligit legiones fuisse V millium; sed, ut dixi, hominem frustra habuerunt notæ. Fide dignissimi autores prodiderunt IXX Italorum millia conflixisse. Qui pauciores scribunt, IX millia numerant. Qui vero multitudinem exaggerant, ut Florus, CCC millia, hinc & illinc tanta est de exacta veritate dissensio. Cæsar habebat legiones XI, nec plures tamen quam LXXX cohortes, quæ si fuissent plenæ, effecissent VIII tantum legiones. Adde his omnibus in numerorum notis errores & lapsus Librariorum, qui totam istam rationem perturbant.

9. *Evocatorum.*] Evocatos, de quibus supra dictum, non certum locum in acie habuisse hinc patet, sed dispersos per manipulos fuisse; ut viderur juxta centuriones, ut cæteris essent exemplo.

10. *Beneficiariis.*] Beneficiarii sunt qui Imperatoris beneficio ad gradus militares promoti, vel agris donati. Festus aliter eos de-

erant. Reliquas cohortes VII caſtris, propinquiſque caſtellis præſidio diſpoſuerat. [1] Dextrum cornu ejus rivus quidam impeditis ripis muniebat. Quam ad cauſſam cunctum equitatum, ſagittarios funditoreſque omnes in ſiniſtro cornu objecerat. LXXXIX. Cæſar, ſuperius inſtitutum ſervans, X legionem in dextro cornu, IX in ſiniſtro collocaverat, tametſi erat Pyrrhachinis præliis vehementer attenuata: & huic ſic adjunxit VIII, ut pene unam ex duabus efficeret; atque alteram alteri præſidio eſſe juſſerat. Cohortes in acie LXXX conſtitutas habebat. [2] Quæ ſumma erat ∞XXII. [3] Cohortes II caſtris præſidio reliquerat. Siniſtro cornu Antonium, dextro P. Syllam, media acie Cn. Domitium præpoſuerat. [4] Ipſe contra Pompeium conſiſtit. [5] Simul his rebus animadverſis, quas demonſtravimus, timens, ne a multitudine equitum dextrum cornu circumveniretur, [6] celeriter ex tertia acie ſingulas cohortes detraxit; atque ex his quartam inſti-

NOTÆ.

deſignat. *Beneficiarii milites dicebantur qui vacabant muneris beneficio, munifici vero vocabantur qui non vacabant, ſed munus reipubl. faciebant.* Auxiliarium hic nulla mentio, non quia non erant, qui initio hujus libri numerati ſunt. Sed adeo diffidebat eis Pompeius, ut ne in acie quidem locum eis aſſignaverit. Solos Græcos Italicæ phalangi appoſuit, cæteros ſeorſim collocavit, ut commiſſo prælio hoſtem circumventum pro viribus profligarent, & caſtra Cæſaris vallo nudata diriperent, quod ipſum non auſi ſunt facere pugnæ ſpectatores inutiles facti.

1. *Dextrum cornu ejus rivus quidam impeditis ripis muniebat.*] Lucanus paſſim eum Enipeum vocat:

Sanguine Romano quam turbidus ibit Enipeus!

Et hoc eſt quod præcipitur a Vegetio lib. III. cap. XX. *Septima depugnatio eſt qua loci beneficio adjuvat dimicantem. In hac quoque & cum paucioribus & cum minus fortibus poteris adverſarium ſuſtinere, hoc eſt, ſi montem, aut mare, aut flumen, aut lacum, aut civitatem, aut paludes, aut abrupta in una parte habeas, ex qua hoſtis non poſſit accedere, & reliquum exercitum tuum directa acie ordines.*

2. *Quæ ſumma erat ∞XXII.*] Non immerito Vegetius totum opus ſuum de re militari ab hac ſententia auſpicatus eſt: *In omni prælio non tam multitudo & virtus indocta quam ars & exercitium ſolent præſtare victoriam.* Minor ergo Cæſarianorum quam Pompeianorum erat numerus.

3. *Cohortes II caſtris præſidio reliquerat.*] Appianus & Lucanus ſcribunt a veteranis juſſu Cæſaris fuiſſe caſtrorum munitiones dirutas, vehementer factum admirante Pompeio, Quod omiſſum a Cæſare non minus miror. Illæ ergo duæ cohortes pro munitionibus relictæ fuerint.

4. *Ipſe contra Pompeium conſiſtit.*] Cum Pompeius in ſiniſtro ſuæ aciei cornu eſſet, ſequitur Cæſarem, qui contra Pompeium conſiſtebat, in dextro ſuæ aciei cornu ſtetiſſe, ubi nempe erat decima legio cui tantopere confidebat, ut in I. lib. de bello Gallico legitur.

5. *Simul his rebus animadverſis, quas demonſtravimus.*] Nempe Pompeium perſuaſiſſe ſuis equitibus, ut cum propius eſſet acceſſum, dextrum Cæſaris cornu aggrederentur. Nempe exploratores habebat in Pompeii exercitu Cæſar, qui Pompeii conſilium ad illum detulerunt.

6. *Celeriter ex tertia acie ſingulas cohortes detraxit.*] Legam *ſenas* non *ſingulas*. Sic enim habent Frontinus & Plutarchus. Aliter enim non potuiſſet quartam ex ſingulis aciem inſtituere. Præterea Appianus habet III millia quæ VI cohortes efficiunt. Imo & ipſe Cæſar quartam aciem cum mittit in prælium, ſcribit fuiſſe inſtitutam a ſe ſex cohortium numero. Si legatur *extrema*, haud male videtur Lipſio. Jure mirantur eſſe apud Florum has Germanorum cohortes. Lubens legam *Romanorum*, quos oppoſuit equitibus, qui ut plurimum externi erant. Ipſe Florus ait: *Nuſquam ullo loco tantum virium pop. Rom. tantum dignitatis fortuna vidit. CCC amplius millia hinc & illinc.* Non ita Cæſar, cui major fides debetur. Amat res augere Florus prope poëtice.

instituit, equitatuique opposuit; &, quid fieri vellet, ostendit: [1] monuitque, ejus diei victoriam in earum cohortium virtute constare; simul tertiæ aciei, totique exercitui imperavit, ne injussu suo concurreret: se, quum id fieri vellet, [2] vexillo signum daturum. XC. Exercitum quum militari more ad pugnam cohortaretur, [a] suaque in eum perpetui temporis officia prædicaret, [3] in primis commemoravit, testibus se militibus uti posse, quanto studio pacem petissent; [4] quæ per Vatinium in colloquiis, [5] quæ per A. Clodium cum Scipione egissent; quibus modis ad Oricum cum Libone de mittendis legatis contendissent: neque se unquam abuti militum sanguine, neque Rempubl. alterutro exercitu privare voluisse. [6] Hac habita oratione, exposcentibus militibus, & studio pugnæ ardentibus, tuba signum dedit. XCI. Erat Crastinus evocatus in exercitu Cæsaris, qui superiore anno apud eum [7] primum pilum in legione x duxerat, vir singulari virtute. Hic, signo dato, Sequimini me, inquit, [8] manipulares mei qui fuistis; & vestro Imperatori, quam constituistis, operam date. Unum hoc prælium supereste: [9] quo confecto, & ille suam dignitatem, & nos nostram libertatem recuperabimus. Simul respiciens Cæsarem, Faciam, inquit, hodie, Imperator, aut ut vivo mihi, aut mortuo gratias agas. Hæc quum dixisset, primus ex dextro cornu procurrit: atque eum milites

INTERPRETATIO.

a *Et commemoraret sua merita omnis temporis in eum.*

NOTÆ.

1. *Monuitque, ejus diei victoriam in earum cohortium virtute constare.*] Certius monuit eos qui in procinctu jam erant, cum jam speculatoribus per tempus non liceret ad Pompeium rem illam deferre. Pompeius falso monuerat superioribus diebus suos equites quid vellet; cum enim plures dies intercessissent, Cæsar per exploratores certior factus de ejus consilio, illud intervertit.

2. *Vexillo signum daturum.*] Vexillum illud esse solebat, sagum purpureum tabernaculo superpositum. Sed hic aliud esse potuit, cum jam e castris omnes empissent.

3. *In primis commemoravit, &c.*] Sic ad hanc rem Vegetius lib. III. cap. XII. *Dicenda quibus militum mentes in odium adversariorum ira & indignatione moveantur.*

4. *Quæ per Vatinium in colloquiis.*] Ad Apsum flumen.

5. *Quæ per A. Clodium cum Scipione egissent.*] In Macedonia.

6. *Hac habita oratione, exposcentibus militibus, &c.*] Hic vero est ubi Appianus, Dio & alii perturbationem animorum magnam in utroque exercitu fuisse demonstrant, imo & pœnitentiam cœptorum magnam, cum intelligerent non tantum cum civibus, sed cum amicis & fratribus etiam esse pugnandum, cunctabundosque diu altum silentium tenuisse, imo & utrumque ducem illachrymasse, tandemque Pompeium, cum auxilia sua moræ impatientia, tædioque turbare ordines vidisset, priorem signum cani jussisse. Lucanus lib. VII.

——— *videre parentes*
Frontibus adversis, fraternaque cominus arma,
Nec libuit mutare locum, tamen omnia torpor
Pectora constrinxit, gelidusque in viscera sanguis
Percussa pietate coit, totaque cohortes
Pila parata diu tensis tenuere lacertis.

7. *Primum pilum.*] De primo pilo supra dictum.

8. *Manipulares mei qui fuistis.*] Quia evocatus, jam non erat eorum centurio.

9. *Quo confecto, & ille suam dignitatem, & nos nostram libertatem recuperabimus.*] Milites genus hominum inconsideratum, cui facile verba dantur. Amissa enim illo prælio libertas est Romanorum, non recuperata.

lites electi circiter [1] CXX voluntarii ejusdem centuriæ sunt prosecuti. XCII. Inter duas acies tantum erat relictum spatii, ut satis esset ad concursum utriusque exercitus. Sed Pompeius suis prædixerat, ut Cæsaris impetum exciperent, neve se loco moverent; [2] aciemque ejus distrahi paterentur. [3] Idque admonitu C. Triarii feciſſe dicebatur, ut primus excursus visque militum infringeretur; acieſque distenderetur; atque suis ordinibus disposítis dispersos adorirentur: levius quoque casura pila sperabat, in loco retentis militibus, quam si ipsi immissis telis occurrissent. Simul fore, ut, duplicato cursu, Cæsaris milites exanimarentur, & lassitudine conficerentur. Quod nobis quidem nulla ratione factum a Pompeio videtur: propterea quod est quædam animi incitatio atque alacritas naturaliter innata omnibus, quæ studio pugnæ incenditur. Hanc non reprimere, sed augere Imperatores debent. [4] Neque frustra antiquitus institutum est, ut signa undique concinerent, clamoremque universi tollerent: quibus rebus & hostes terreri, & suos incitari existimaverunt. XCIII. Sed nostri milites dato signo, quum [a] infestis pilis procucurrissent, atque animadvertissent non concurri a Pompeianis, usu periti, ac superioribus pugnis exercitati, sua sponte cursum repressérunt, & ad medium fere spatium constiterunt, ne consumptis viribus appropinquarent; parvoque intermisso temporis spatio, ac rursus renovato cursu, pila miserunt; celeriterque, ut erat præceptum a Cæsare, gladios strinxerunt. Neque vero Pompeiani huic rei defuerunt. Nam & tela missa exceperunt, & impetum legionum tulerunt, & ordines conservaverunt; pilisque missis ad gladios redierunt. Eodem tempore equites a sinistro Pompeii cornu, ut erat imperatum, universi procucurrerunt: omnisque multitudo sagittariorum se profudit: quorum impetum

INTERPRETATIO.

a *Directis* in hostem.

NOTÆ.

1. CXX *voluntarii ejusdem centuriæ sunt prosecuti.*] Quamquam, teste Varrone atque etiam Vegetio, centuria centum hominum esset, tamen diversis temporibus diversus in centuria fuit militum numerus, aliquando major, aliquando minor.

2. *Aciemque ejus distrahi paterentur.*] Si æquato gradu milites concurrerent, non distraheretur acies. Sed vix fieri potest. Cum enim plurimorum militum impar sit velocitas, fit etiam inæqualis cursus. Unde distractio aciei, quæ locum dat hosti dispersos adoriendi singulos vel paucos.

3. *Idque admonitu C. Triarii, &c.*] Qui legatus fuerat Luculli in bello Mithridatico & cladem passus fuerat, atque adeo natu grandis erat, qui & in hoc bello civili interiit, ut testatur Cicero in Bruto, qui etiam hæc habet de illo ibid. *Me quidem admodum delectabat etiam Triarii in illa ætate plena litterata senectutis oratio. Quanta severitas in vultu? Quantum pondus in verbis? Quam nihil non consideratum exibat ex ore.* Pondus quidem magnum fuit in verbis illius, cui tantum a Pompeio in tanta re tributum est. Sed non satis fuit ibi consideratum quod ex ore exivit.

4. *Neque frustra antiquitus institutum est.*] A. Gellius lib. 1. noctium Atticarum cap. XI. multa exempla proponit populorum Græcorum idem cum Pompeio in ea re sentientium, ipsumque Homerum, qui silentium Græcis pugnaturis attribuit, clamores vero Trojanis; sed & morem tamen Romanorum fatebatur esse, ut magno strepitu ad pugnam procedant. Quem lege fuse de ea re disserentem.

tum noſter equitatus non tulit, ſed paullum loco motus ceſſit: equiteſque Pompeiani hoc acrius inſtare, & ſe turmatim explicare, aciemque noſtram [1] a latere aperto circuire cœperunt. Quod ubi Cæſar animadvertit, IV aciei, quam inſtituerat ſex cohortium numero, ſignum dedit. Illi celeriter procucurrerunt; infeſtiſque ſignis tanta vi in Pompeii equites impetum fecerunt, ut eorum nemo conſiſteret, [2] omneſque converſi non ſolum loco excederent, ſed protinus incitati, fuga montes altiſſimos peterent. Quibus ſummotis, omnes ſagittarii funditoreſque [3] deſtituti inermes ſine præſidio, interfecti ſunt. Eodem impetu cohortes ſiniſtrum cornu, pugnantibus etiam tum ac reſiſtentibus in acie Pompeianis, circumierunt, eoſque a tergo ſunt adorti. XCIV. Eodem tempore tertiam aciem Cæſar, quæ quieta fuerat, & ſe ad id tempus loco tenuerat, procurrere juſſit. Ita, quum recentes atque integri defeſſis ſucceſſiſſent, alii autem a tergo adorirentur, ſuſtinere Pompeiani non potuerunt, [4] atque univerſi terga verterunt. Neque vero Cæſarem fefellit, quin ab iis cohortibus, quæ contra equitatum in IV acie collocatæ eſſent, initium victoriæ oriretur, ut ipſe in hortandis militibus pronuntiaverat. Ab his enim primum equitatus eſt pulſus: ab iiſdem facta cædes ſagittariorum atque funditorum: ab iiſdem acies Pompeiana a ſiniſtra parte erat circumventa, atque initium fugæ factum. Sed Pompeius, ut equitatum ſuum pulſum vidit, atque eam partem, cui maxime confidebat, perterritam animadvertit, aliis diffiſus acie exceſſit, protinuſque ſe in caſtra equo contulit, & iis centurionibus, [5] quos in ſtatione ad prætoriam portam poſuerat, clare, ut milites exaudirent, Tueamini, inquit, caſtra, & defendite diligenter, ſi quid durius acciderit. Ego reliquas portas circumeo, & caſtrorum præſidia confirmo. Hæc quum dixiſſet, ſe in prætorium contulit ſummæ rei diffidens, & tamen eventum exſpectans. XCV. Cæſar, Pompeianis ex fuga intra vallum compulſis, nullum ſpatium perterritis dare oportere æſtimans, milites cohortatus eſt, ut beneficio fortunæ uterentur, caſtraque oppugnarent: qui, etſi magno æſtu fatigati (nam ad meridiem res erat perducta), tamen, ad omnem laborem animo parati, imperio paruerunt. Caſtra a cohortibus, quæ ibi præſidio erant relictæ, indu-

NOTÆ.

1. *A latere aperto.*] Quid ſit latus apertum ſupra dictum eſt, nempe dextrum, quod non tegebatur ſcuto.

2. *Omneſque converſi non ſolum loco excederent, &c.*] Lucanus equitatum illum conſtitiſſe dicit ex barbaris gentibus:

Immemores pugnæ nulloque pudore timendi,
Præcipites fecere palam civilia bella,
Non bene barbaricis umquam commiſſa catervis.

3. *Deſtituti inermes.*] Id eſt, ſine pilis & ſcuto, quæ non ſolebant ferre.

4. *Atque univerſi terga verterunt.*] Plutarchus, Appianus, Florus, Lucanus, Frontinus, Polyænus cauſam fugæ aſcribunt ſtratagemati Cæſaris, qui juſſerat ora Pompeianorum, oculos atque vultus gladiis peti. Quod & hic tacet Cæſar. Vult enim omnia ſuæ virtuti debere, non ſtratagematis.

5. *Quos in ſtatione ad prætoriam portam.*] *Prætoria porta*, teſte Vegetio cap. XXIII. *aut orientem ſpectare debet, aut illum locum qui ad hoſtem reſpicit, aut, ſi iter agitur, illam partem debet attendere, ad quam eſt profecturus exercitus.*

induſtrie defendebantur, multo etiam acrius a Thracibus, barbariſque auxiliis. Nam qui acie refugerant milites, & animo perterriti & laſſitudine confecti, miſſis plerique armis, ſignisque militaribus, magis de reliqua fuga, quam de caſtrorum defenſione cogitabant. Neque vero diutius, qui in vallo conſtiterant, multitudinem telorum ſuſtinere potuerunt; ſed confecti vulneribus locum reliquerunt; protinuſque omnes, ducibus uſi centurionibus, tribuniſque mil. [a] [1] in altiſſimos montes, qui ad caſtra pertinebant, confugerunt. XCVI. In caſtris Pompeii videre licuit [2] triclinia ſtrata, [3] magnum argenti pondus expoſitum, [4] recentibus ceſpitibus tabernacula conſtrata, L. etiam Lentuli, & nonnullorum tabernacula protecta edera, multaque præterea, quæ nimiam luxuriam, & victoriæ fiduciam deſignarent; ut facile æſtimari poſſet, nihil eos de eventu ejus diei timuiſſe, qui non neceſſarias conquirerent voluptates, atque ii miſerrimo ac patientiſſimo exercitui Cæſaris luxuriam objiciebant, cui ſemper omnia ad neceſſarium uſum defuiſſent. Pompeius jam, quum intra vallum noſtri verſarentur, equum nactus, [5] detractis inſignibus Imperatoris, [6] Decumana porta ſe ex caſtris ejecit; protinuſque equo citato Lariſſam contendit. Neque ibi conſtitit; ſed eadem celeritate [7] paucos ſuorum ex fuga nactus, nocturno itinere non intermiſſo, comitatu equitum XXX ad mare pervenit, navemque frumentariam conſcendit; ſæpe, ut dicebatur, querens, tantum ſe opinionem fefelliſſe, ut a quo genere hominum victoriam ſperaſſet, ab eo initio fugæ facto, pene proditus videretur.

XCVII. [1] Cæ-

INTERPRETATIO.

a *Qui conjuncti erant caſtris.*

NOTÆ.

1. *In altiſſimos montes, qui ad caſtra pertinebant.*] Nec enim illo tempore vitium erat caſtrorum habere propinquos colles, cum non eſſet eorum tormentorum copia, quæ *canones* dicuntur.

2. *Triclinia ſtrata.*] Argumentum luxuriæ, quæ ſuſtulit Hadrianus de caſtris. Autor Spartianus. Idem habet Salluſtius ad Cæſarem de Republica ordinanda: *Neque enim te præterire puto quali quiſque eorum more aut modeſtia, etiam tunc dubia victoria, ſeſe geſſerit: quoque modo in belli adminiſtratione ſcorta aut convivia exercuerint nonnulli, quorum atas ne per otium quidem tales voluptates ſine dedecore attigerit.* Sic Parthi victo Craſſo, cum Ariſtidis laſcivos libros Mileſiacos inſcriptos in Romanorum impedimentis reperiſſent, multis eos dicteriis pupugerunt, quod nec in bello temperare iis rebus & ſcriptis poſſent, quæ victoriæ tempori magis conveniunt. Autor Plutarch.

3. *Magnum argenti pondus expoſitum.*] Crateras intelligit & illa vaſa quæ olim in caſtris eſſe non ſolebant, ibi materia eſt pro inſtrumento.

4. *Recentibus ceſpitibus.*] Non vituperat ceſpites, ſed recentes ceſpites, qui feſtum aliquem apparatum arguebant. Erant enim ut plurimum ceſpitibus ad munditiem inſtrata tabernacula.

5. *Detractis inſignibus Imperatoris.*] Erant illa inſignia purpureum ſagulum. Illo enim veſtitu Scipio Imperator bello Africo utebatur, antequam Juba rex veniſſet, quo adveniente Imperatore, purpureo ſagulo depoſito, ad album veſtitum ſe tranſtulit.

6. *Decumana porta ſe ex caſtris ejecit.*] Decumana porta ad fugiendum aptiſſima, quia ab hoſte remotiſſima.

7. *Paucos ſuorum ex fuga nactus.*] Velleius II V commemorat, II Lentulos, Favonium & Sextum filium.

XCVII. [1] Cæsar castris potitus a militibus contendit, ne in præda occupati reliqui negotii gerendi facultatem dimitterent. Qua re impetrata, montem opere circumvenire instituit. Pompeiani, quod is mons erat sine aqua, diffisi ei loco, relicto monte, universi [2 juris ejus] Lariſſam versus se recipere cœperunt. Qua re animadversa, Cæsar copias suas divisit; partemque legionum in castris Pompeii remanere jussit, partem in sua castra remisit: IV secum legiones duxit; commodioreque itinere Pompeianis occurrere cœpit: & progressus millia passuum VI aciem instruxit. Qua re animadversa, Pompeiani in quodam monte constiterunt. Hunc montem flumen subluebat. Cæsar, milites cohortatus, etsi totius diei continenti labore erant confecti, noxque jam suberat, tamen munitione flumen a monte secluſit, ne noctu Pompeiani aquari possent. Quo jam perfecto opere, illi de deditione, missis legatis, agere cœperunt. [3] Pauci ordinis senatorii, qui se cum iis conjunxerant, nocte fuga salutem petierunt. XCVIII. Cæsar prima luce omnes eos, qui in monte consederant, ex superioribus locis in planitiem descendere, atque arma projicere jussit. Quod ubi sine recusatione fecerunt; passisque palmis, projecti ad terram, flentes ab eo petierunt salutem: consolatus consurgere jussit; & [4] pauca apud eos de lenitate sua locutus, quo minore essent timore, omnes conservavit; [5] militibusque suis jussit, ne qui eorum violarentur, neu quid sui desiderarent. Hac adhibita diligentia, ex castris sibi legiones alias occurrere, & eas quas secum duxerat, invicem requiescere, atque in castra reverti jussit: eodemque die Lariſſam pervenit. In eo prælio non amplius CC milites desideravit, sed centuriones, fortes viros, circiter XXX amisit. XCIX. Interfectus est etiam fortissime pugnans Crastinus, cujus mentionem supra fecimus, gladio in os adversum conjecto. Neque id fuit falsum, quod ille in pugnam proficiscens dixerat. Sic enim Cæsar existima-

NOTÆ.

1. *Cæsar castris potitus, &c.*] Suetonius de Cæsare scribit: *Neminem hostem vicit quin eundem castris exuerit.* Quo vero modo potitus fuerit, non Cæsar commemorat, scribunt Lucanus & Appianus. Cum enim fessos milites prælio videret, & castra tamen capi cuperet, illis diripienda promisit.

——— *Superest pro sanguine merces,*
Quam monstrare meum est, nec enim donare vocabo,
Quod sibi quisque dabit. ———

2. *Juris ejus.*] Videtur esse interpretamentum quod in textum irrepsit.

3. *Pauci ordinis senatorii, &c.*] Majus enim a Cæsare eis periculum imminebat, quos suo nomine odisse poterat ob privatas & publicas injurias invisos.

4. *Pauca apud eos de lenitate sua locutus.*] Sallustius in Catilina Catonem cum Cæsare componens, hunc mansuetudine & misericordia clarum esse factum scripsit.

5. *Militibusque suis jussit, ne qui eorum violarentur.*] Raro apud autores bonæ latinitatis exemplo *jubeo* cum dandi casu jungitur. Pene solus Claudianus Poëta, exoletæ latinitatis tempore videtur scripsisse. Itaque non dubitaverim ex fide MS. duorum bibliothecæ Thuanæ reponere: *Militibus suis commendavit.* Sic hodie cum ex oppido capto hostes pacti sunt excedere, præsidio militum commendantur, ne a quoquam violentur, a quo & deducuntur, donec in suam regionem & aliquod suorum præsidiorum pervenerint. Quidam vero ignari bonæ latinitatis rati *commendavit* hic positum pro *imperavit*, sibi licere putaverunt reponere *jussit.*

mabat, eo prælio excellentiſſimam virtutem Craſtini fuiſſe, [1] optimeque eum de ſe meritum judicabat. [2] Ex Pompeiano exercitu circiter millia XV cecidiſſe videbantur: ſed in deditionem venerunt amplius millia XXIV. Namque etiam cohortes, quæ præſidio in caſtellis fuerant, ſeſe Syllæ dediderunt. Multi præterea in finitimas civitates refugerunt. Signaque militaria ex prælio ad Cæſarem ſunt relata CLXXX, & Aquilæ IX. [3] L. Domitius ex caſtris in montem refugiens, quum vires eum laſſitudine defeciſſent, ab equitibus eſt interfectus. C. [4] Eodem tempore D. Lælius cum claſſe ad Brundiſium venit; eademque ratione qua factum a Libone antea demonſtravimus, inſulam objectam portui Brundiſino tenuit. [5] Similiter Vatinius, qui Brundiſio præerat, tectis inſtratiſque ſcaphis elicuit naves Lælianas; atque ex his longius productam unam quinqueremem, & minores duas, in anguſtiis portus cepit: itemque per equites diſpoſitos aqua prohibere claſſiarios inſtituit. Sed Lælius tempore anni commodiore uſus ad navigandum, onerariis navibus Corcyra Dyrrhachioque aquam ſuis ſupportabat; neque a propoſito deterrebatur; neque ante prælium in Theſſalia factum cognitum, aut ignominia amiſſarum navium, aut neceſſariarum rerum inopia, ex portu inſulaque expelli potuit. CI. Iiſdem fere temporibus [6] Caſſius cum claſſe Syrorum & Phœnicum & Cilicum in Siciliam venit: & quum eſſet Cæſaris claſſis diviſa in duas partes, & dimidiæ parti præeſſet P. Sulpicius prætor [7] Liboque ad fretum, dimidiæ M. Pom-

NOTÆ.

1. *Optimeque eum de ſe meritum judicabat.*] Appianus inſigne ſepulchrum ait ei eſſe a Cæſare excitatum, quo inferri juſſiſſe munera, quibus ampliſſimis eum donavit.

2. *Ex Pompeiano exercitu, &c.*] Diſſentiunt in cæſorum numero autores. Qui plurimos ſcribunt, ſcribunt XXV millia. Aſinius Pollio, qui interfuit, Cæſarianus, VI millia. Sed, ut ſupra demonſtratum eſt, fallaciſſimæ ſunt apud autores numerorum notæ, ut tota illa diſputatione vel in pecuniæ numero, vel militum in exercitu, vel cæſorum in acie ſuperſedere conſultiſſimum ſit.

3. *L. Domitius ex caſtris refugiens.*] Præter hunc Domitium periere novem ſenatores, equites XI, quod prudens diſſimulat Cæſar. Hunc tantum Domitium infenſiſſimum commemorat, ut pote qui Galliæ provinciæ ſibi erat a Pompeianis ſucceſſor datus. Sed Salluſtius in oratione ad Cæſarem de Rep. ordinanda, de toto illo bello ſic loquitur: *Cum Catone, L. Domitio, cæteriſque ejuſdem factionis quadraginta ſenatores, multi præterea cum ſpe bona adoleſcentes ſicuti hoſtia mactati ſunt.*

4. *Eodem tempore D. Lælius, &c.*] Notandum eſt callidius Cæſaris commentum nullum eſſe potuiſſe, quam quod tantum valentem claſſe Pompeium tam procul inde abſtraxerit.

5. *Similiter Vatinius.*] Is eſt qui cum Pompeianis altercatus in colloquio apud Apſum lib. 1. de bello civili legitur, qui Ciceronis dignitati ſemper infeſtus, ejus eloquentia tam acriter exagitatus eſt, ut flagitiis ejus detectis, in magnum P. R. odium venerit. Unde *odium Vatinianum* in proverbium abierit. A Cicerone tamen duobus judiciis publicis defenſus eſt, *Quia*, ut Valerius Max. ſentit, qui rem memoriæ prodidit, *ſpecioſius aliquanto injuria beneficiis vincuntur, quam mutui odii pertinacia penſantur.*

6. *Caſſius.*] Tres fuerunt Caſſii, quorum hic Caius & Lucius erant Pompeiani, Quintus vero Cæſarianus.

7. *Liboque ad fretum.*] Multi libri habent *Vibone ad fretum*, ut opinor, melius. Eſt enim urbs talis nominis, de qua Plinius: *Hippo, quod nunc Vibonem Valentiam vocamus.* Ita eam etiam nominat Ptolemæus, nec longe ſtatuit a Locris in Italia, Libonis Cæſariani nuſquam facta mentio. Adde quod hic locum loco opponit, & Vibonem Meſſanæ.

Pomponius [1] ad Meſſanam, prius Caſſius ad Meſſanam navibus advolavit, quam Pomponius de ejus adventu cognoſceret: perturbatumque eum nactus, nullis cuſtodiis, neque ordinibus certis, magno vento & ſecundo completas onerarias naves tæda & pice & ſtupa reliquiſque rebus, [a] quæ ſunt ad incendia, in Pomponianam claſſem immiſit, atque omnes naves incendit XXXV, in quibus erant XX conſtratæ: tantuſque eo facto timor inceſſit; ut, quum eſſet legio præſidio Meſſanæ, vix oppidum defenderetur: & niſi eo ipſo tempore nuntii de Cæſaris victoria per diſpoſitos equites eſſent allati, exiſtimabant plerique futurum fuiſſe ut amitteretur. Sed opportuniſſime nuntiis allatis oppidum fuit defenſum; Caſſiuſque ad Sulpicianam inde claſſem profectus eſt & Libonem: applicatiſque noſtris ad terram navibus, propter eundem timorem, pari, atque antea, ratione egit. Secundum nactus ventum, onerarias naves circiter XL præparatas ad incendium immiſit: & flamma ab utroque cornu comprehenſa, naves ſunt combuſtæ V. Quumque ignis magnitudine venti latius ſerperet; milites, qui ex veteribus legionibus erant relicti præſidio navibus, ex numero ægrorum, ignominiam non tulerunt, ſed ſua ſponte naves conſcenderunt, & a terra ſolverunt; impetuque facto in Caſſianam claſſem, quinqueremes II, in quarum altera erat Caſſius, cœperunt. Sed Caſſius exceptus ſcapha refugit. Præterea duæ ſunt deprehenſæ triremes. Neque multo poſt de prælio facto in Theſſalia cognitum eſt; ut ipſis Pompeianis fides fieret. Nam ante id tempus fingi a legatis amiciſque Cæſaris arbitrabantur. Quibus rebus cognitis, ex iis locis Caſſius cum claſſe diſceſſit. CII. Cæſar omnibus rebus relictis, perſequendum ſibi Pompeium exiſtimavit, quaſcumque in partes ex fuga ſe recepiſſet; ne rurſus copias comparare alias, & bellum renovare poſſet: & quantum itineris equitatu efficere poterat, quotidie progrediebatur: legionemque unam minoribus itineribus ſubſequi juſſit. Erat edictum Pompeii nomine [2] Amphipoli propoſitum, uti omnes ejus provinciæ juniores, Græci civeſque Rom. jurandi cauſſa convenirent: ſed utrum avertendæ ſuſpicionis cauſſa Pompeius propoſuiſſet, ut quam diutiſſime longioris fugæ conſilium occultaret, an novis delectibus, ſi nemo premeret, Macedoniam tenere conaretur, exiſtimari non poterat. Ipſe ad anchoram una nocte conſtitit; & vocatis ad ſe Amphipoli hoſpitibus, & pecunia

[a] *Apta.*

INTERPRETATIO.

NOTÆ.

1. *Ad Meſſanam.*] Meſſana primaria urbs Siciliæ his temporibus, ad Pelorum promontorium, ubi fretum, nunc *Phare de Meſſine.* Fuit hæc a Meſſeniis Peloponneſiacis condita, qui illi nomen dederunt, de qua ſupra.

2. *Amphipoli.*] Amphipolis urbs Macedoniæ ad Strymonem fluvium. Herodotus eam in Thracia ſtatuit. Sic dicta, quod Strymone flumine fere undique circumdata ſit; cujus aſpectus adeo jucundus erat, ut Baſilius in epiſtola ad Gregorium Nazianzenum, fluminis in deſerto ſuo fluentis proſpectum, cujus amœnitatem prædicat, neget minus eſſe gratum quam Strymonis proſpectum Amphipolitanis. Belli cauſa fuit inter Philippum Macedoniæ regem & Athenienſes. Hodie *Chryſopoli* nonnullis, Leunclavio *Empoli.*

bia ad neceſſarios ſumptus [a] corrogata, cognito Cæſaris adventu, ex eo loco diſceſſit, & [1] Mitylenas paucis diebus venit. Biduum tempeſtate retentus, [2] navibuſque aliis additis actuariis, [3] in Ciliciam, atque inde [4] Cyprum pervenit. Ibi cognoſcit, conſenſu omnium Antiochenſium, civiumque Romanorum, qui illic negotiarentur, arcem ante captam eſſe, excludendi ſui cauſſa; nuntioſque dimiſſos ad eos, qui ſe ex fuga in finitimas civitates recepiſſe dicerentur, ne [5] Antiochiam adirent: id ſi feciſſent, magno eorum capitis periculo futurum. Idem hoc L. Lentulo, qui ſuperiore anno conſul fuerat, & [6] P. Lentulo conſulari, ac nonnullis aliis acciderat [7] Rhodi, qui quum ex fuga Pompeium ſequerentur, atque in inſulam veniſſent, oppido ac portu recepti non erant: miſſiſque ad eos nuntiis, ut ex iis locis diſcederent, contra voluntatem ſuam naves ſolverunt. Jamque de Cæſaris adventu fama ad civitates perferebatur. CIII. Quibus cognitis rebus, Pompeius, depoſito adeundæ Syriæ conſilio, [8] pecunia ſocietatis ſublata, & a quibuſdam privatis ſumpta, & æris magno pondere ad militarem uſum in naves impoſito, duobuſque millibus hominum armatis, partim quos ex familiis ſocietatum delegerat, partim a negotiatoribus coëgerat, quoſque ex ſuis quiſque ad hanc rem idoneos exiſtimabat, [9] Peluſium pervenit. [10] Ibi caſu rex erat Ptolemæus, puer ætate, magnis copiis, [1] cum

Interpretatio.

a *Corraſa.*

Notæ.

1. *Mitylenas.*] Urbs in Lesbo inſula quæ hodie inſulæ nomen dedit. Eo profectus eſt Pompeius, ut filium & Corneliam uxorem quos illic ſepoſuerat, ſecum inde abduceret. Vrbem non intravit, ſed obviam ſibi egreſſis dixit ut Cæſari bono clementique viro parerent. Fertilis eſt optimique vini ferax.

2. *Navibuſque aliis additis actuariis.*] Quæ ſint actuariæ naves ſupra fuit dictum.

3. *In Ciliciam.*] Ibi Celendris, magna parte coacta ſenatus conſultavit an ad Parthos tranſiret, an ad Ægypti regem. Sed Lentulus cenſuit Ægyptum eſſe petendam, eumque a Parthorum adeundorum conſilio dimovit, quo certe conſilio huc uſque venerat, nec ad validam claſſem, quam Corcyræ habebat, venire noluerat.

4. *Cyprum.*] Cyprus clariſſima inſula inter Ciliciam & Syriam Veneri ſacra, nomen adhuc retinet. Nunc ſub Turcarum eſt poteſtate, qui eam ante annos centum Venetis eripuerunt.

5. *Antiochiam.*] Antiochia Syriæ metropolis ad Orontem fluvium, qui illam dividit, Hebraice רבלתה, *Reblata*, primum ædificata a Seleuco Nicanore, deinde ab Antiocho rege Syriæ, qui eam non tantum reſtauravit, ſed amplificavit. Hodie viſitur haud minore amplitudine quam Conſtantinopolis, ſed mœnibus longe latioribus inſtructa, capacibus duorum curruum; ſed eſt diruta & paucos habet incolas. Vnum habet ex quatuor Orientis Patriarchis. Sed tranſlata ſedes eſt Alepum propter vaſtitatem. Ibi primum nomen Chriſtianorum cœpit, cum antea diſcipuli appellarentur.

6. *P. Lentulo conſulari.*] Id teſtatur ejus filius lib. epiſt. XII, apud Ciceronem.

7. *Rhodi.*] De Rhodo ſupra dictum.

8. *Pecunia ſocietatis ſublata.*] Pecuniam intelligo quam publicani ex vectigalibus publicis collegerant, quorum potentiſſima ubique erat ſocietas conſtans ex equitibus Romanis.

9. *Peluſium pervenit.*] Vnum de ſeptem oſtiis Nili fluminis cum urbe cognomine ad orientem, Syriam verſus.

10. *Ibi caſu rex erat Ptolemæus.*] Ptolemæi omnes dicti ſunt reges Ægypti a primo Macedonum qui regnum illud obtinuit, poſt mortem Alexandri, qui totum orientem perdomuerat. Hic de quo agitur patrem habuit Ptolemæum

[1] cum ſorore Cleopatra gerens bellum; quam paucis ante menſibus per ſuos propinquos atque amicos regno expulerat: caſtraque Cleopatræ non longo ſpatio ab ejus caſtris diſtabant. Ad eum Pompeius miſit, ut [2] pro hoſpitio atque amicitia patris [3] Alexandria recipe-retur, atque illius opibus in calamitate tegeretur. Sed qui ab eo miſſi erant, confecto legationis officio, liberius cum militibus regis colloqui cœperunt, eoſque hortari, ut ſuum officium Pompeio præſtarent, neve ejus fortunam deſpicerent. In hoc erant numero complures Pompeii milites; quos ex ejus exercitu acceptos in Syria Gabinius Alexandriam tranſduxerat, belloque confecto apud Ptolemæum patrem pueri reliquerat. CIV. His tunc cognitis rebus, amici regis, qui propter ætatem ejus in procuratione erant regni; ſive timore adducti, ut poſtea prædicabant, ne, ſollicitato exercitu regio, Pompeius Alexandriam [4] Ægyptumque occuparet; ſive deſpecta ejus fortuna, ut plerumque in calamitate ex amicis inimici exiſtunt, iis, qui erant ab eo miſſi, [a] palam liberaliter reſponderunt, eumque ad regem venire juſſerunt. Ipſi clam conſilio inito, Achillam præfectum regium, ſingulari hominem audacia, & L. Septimium tribunum milit. ad interficiendum Pompeium miſerunt. Ab his liberaliter ipſe appellatus, & quadam notitia Septimii productus, [5] quod bello prædonum apud eum ordinem duxerat, naviculam parvulam conſcendit [6] cum paucis ſuis; & ibi [1] ab

INTERPRETATIO.

a *Benigne.*

NOTÆ.

Auletem, ſic dictum a tibiis quibus ſupra modum delectabatur; & fuit rex ultimus Ægypti. Hoc enim bello cum periiſſet, nec ita multo poſt Cleopatra ejus ſoror, Ægyptus in provinciam redacta eſt.

1. *Cum ſorore Cleopatra.*] Cleopatra ea eſt quæ poſtmodum a Cæſare, deinde ab Antonio amata, poſtea ab Auguſto una cum Antonio ad Actium devicta mortem ſibi conſcivit. Hæc tunc de regno contendebat, quia a patre erat una cum fratre hæres ſcripta. Lucanus:

* ——— *nullo diſcrimine ſexus*
Reginam ſcit ferre Pharos. ———

Sic Britanni apud Tacitum: *Neque enim ſexum in imperiis diſcernunt.*

2. *Pro hoſpitio atque amicitia patris.*] Pompeius enim patrem ejus per Gabinium in regnum reſtituerat, eique a ſenatu propter juvenilem ætatem tutor erat datus, teſte Eutropio.

3. *Alexandria reciperetur.*] Alexandria Ægypti metropolis ab Alexandro rege Macedonum dicta & condita, cujus deſcriptionem habes in libro proxime ſequenti.

4. *Ægyptumque.*] Ægyptus antiquiſſima, celeberrima, eademque fertiliſſima regio, Herodoto teſte. Olim *Chemia* pro *Chamia*, ut puto a Chamo Noe filio qui illam occupavit. Hebraice מצרים, *Miſraim.* Nunc eſt in Turcarum poteſtate. A Peluſio, quod eſt ab oriente uſque ad Canopum, quo terminatur ab occidente, XL leucarum magnitudine porrigitur.

5. *Quod bello prædonum apud eum ordinem duxerat.*] Cum Piratæ totum mare Mediterraneum latrociniis infeſtarent, neque multis miſſis imperatoribus compeſci potuiſſent, ſolus inventus eſt Pompeius qui eos profligaret, & totum illud bellum ſex menſium ſpatio conficeret; quo tempore Septimius, qui jam tribunus militum in exercitu Gabiniano erat, ſub Pompeio ordinem duxerat, id eſt, centurio fuerat. Vtrum autem Plutarchus errore quodam eundem trib. militum Pompeii fuiſſe dicat, an revera exinde fuerit, incertum eſt.

6. *Cum paucis ſuis.*] Plutarchus centuriones duos & Philippum libertum & ſervum nomine Scynem memorat.

[1] ab Achilla & Septimio interficitur. Item [2] L. Lentulus comprehenditur a rege, & in custodia necatur. CV. Cæsar, quum in Asiam veniſſet, reperiebat T. Ampium conatum esse tollere pecunias Epheso ex Fano Dianæ; ejusque rei causſa senatores omnes ex provincia vocasse, ut iis testibus in summa pecuniæ uteretur; sed interpellatum adventu Cæsaris profugisse. [3] Ita duobus temporibus Ephesiæ pecuniæ Cæsar auxilium tulit. Item constabat, [4] Elide in templo Minervæ, repetitis atque enumeratis diebus, quo die prælium secundum feciſſet Cæsar, simulacrum Victoriæ, quod ante ipsam Minervam collocatum erat, & ante ad simulacrum Minervæ spectabat, ad valvas se templi limenque convertisse. Eodemque die Antiochiæ in Syria bis tantus exercitus clamor & signorum sonus exauditus est, [a 5] ut in muris armata civitas discurreret. Hoc idem [6] Ptolemaïde accidit. Pergami in occultis ac remotis templi, quo, præter sacerdotes, adire fas non est, quæ Græci [7] Ἄβατα appellant, tympana sonuerunt. Item [8] Trallibus in templo Victoriæ, ubi Cæsaris statuam consecraverant, palma per eos dies [9] in tecto inter coagmenta lapidum ex pavimento exstitisse

INTERPRETATIO.

a *Ut cives in armis curſitarent in mœnibus.*

NOTÆ.

1. *Ab Achilla & Septimio interficitur.*] Anno ætatis LVIII, teste Velleio Paterculo, pridie natalis sui; teste vero Plinio lib. XXXVII. cap. II. ejus natalis pridie kalendas Octobris fuit.

2. *L. Lentulus comprehenditur a rege.*] Lentulus sequenti die occisus fuit, ut testatur Plutarchus. Orosius classem Pompeii direptam ait, secutus nescio quos autores, omnibus qui in ea fuerant crudeliſſime necatis, occiso etiam Pompeio Bithynico, quod probabile facit Cicero dicens, eos qui occidi viderunt Pompeium, non prius indulsisse dolori, quam Ptolemaidem incolumes pervenerunt, magnitudine scilicet periculi sibi tantum consulentes. Et certe duo hominum millia, ut supra legimus, armaverat. Celebre est elogium quod habetur apud Lucanum lib. IX. quo Cato Pompeium, audita ejus morte, condecoravit.

Civis obit, inquit, multo majoribus impar
Nosse modum juris, sed in hoc tamen utilis ævo,
Cui non ulla fuit juſti reverentia, ſalva
Libertate potens, & ſolus plebe parata
Privatus ſervire ſibi, rectorque ſenatus
Sed regnantis erat, nil belli jure popoſcit.
Quodque dari voluit, voluit ſibi poſſe negari.
Immodicas poſſedit opes, ſed plura retentis
Intulit, invaſit ferrum, ſed ponere norat.
Pratulit arma togæ, ſed pacem armatus amavit.
Caſta domus luxuque carens, corruptaque nunquam
Fortuna Domini, clarum & venerabile nomen
Gentibus, & multum noſtra quod proderat urbi.

3. *Ita duobus temporibus Ephesiæ pecuniæ.*] Primum quidem cum ei immineret Scipio, qui, ubi accepit mare transiisse Cæsarem, incœptum omisit, nunc autem cum T. Ampius oppugnaret.

4. *Elide.*] Elis urbs Peloponnesi in Meditetranea parte. Unde Elea dicitur regio, quæ ab Achæis ad Messeniam pertinet. Hæc urbs post Persica bella condita est, & per eam fluebat Minius fluvius juxta ejus Gymnasium. Erat juxta Pisam, ubi certamina ludicra Olympica fiebant.

5. *Ut in muris armata civitas discurreret.*] Vt defenderet mœnia ab illo exercitu qui illam oppugnaturus videbatur.

6. *Ptolemaïde.*] Ptolemais urbs maritima Syriæ, alio nomine *Acon.* Nunc *Acre*, a Ptolemæo Ægypti rege ejus conditore sic dicta.

7. Ἄβατα.] Dicunt ex ἀ privante & βῶμι, *ingredior*, quia eo ingredi non licebat.

8. *Trallibus.*] Trallis vel Tralles in numero plurali, urbs Lydiæ.

9. *In tecto inter coagmenta lapidum ex pavimento exstitisse.*] Cæterum quod hic *in tecto*

tisse ostendebatur. CVI. Cæsar paucos dies in Asia moratus, quum audisset Pompeium Cypri visum, conjectans eum in Ægyptum iter habere, [1] propter necessitudines regni, reliquasque ejus loci opportunitates, cum legionibus, una, quam ex Thessalia se sequi jusserat, & altera, quam ex Achaia [2] a Fusio legato evocaverat, equitibusque DCCC, & navibus longis Rhodiis X, & Asiaticis paucis, Alexandriam pervenit. [3] In his erant legionibus hominum III millia CC. Reliqui vulneribus ex præliis, & labore, ac magnitudine itineris confecti consequi non potuerant. [4] Sed Cæsar confisus fama rerum gestarum, infirmis auxiliis proficisci non dubitaverat, atque omnem sibi locum tutum fore existimabat. Alexandriæ de Pompeii morte cognoscit: atque ibi primum e navi egrediens clamorem militum audit, quos rex in oppido præsidii caussa reliquerat, & [5] concursum ad se fieri videt, quod fasces anteferrentur. In hoc omnis multitudo majestatem regiam minui prædicabat. [6] Hoc sedato tumultu, crebræ continuis diebus ex concursu multitudinis concitationes fiebant: complureſque milites hujus urbis omnibus partibus interficiebantur. CVII. Quibus rebus animadversis, legiones sibi alias ex Asia adduci jussit, quas ex Pompeianis militibus confecerat. [7] Ipse enim necessario etesiis tene-

NOTÆ.

tecto expavimento dicitur *enata palma*, a Plinio lib. VII. dicitur *in basi*: utrum melius sit, judicium esto lectoris. Tota illa prodigiorum ratio nugatoria est, sub tecto quo nullus imber penetrat enasci palmam, admirabilitatis habet quidem plurimum. Sed quid vetat illius templi ædituos, ut Cæsaris victoris gratiam promererentur, palmam coagmentis lapidum implantavisse, & sedulo irrigavisse, cum præsertim antiquorum templa non quotidie paterent, ut nostra, sed magnam partem temporis clausa essent, atque adeo latenter & clam totum hoc opus exequendi facultatem darent. Non omnia hic videtur Cæsar prodigia persecutus quæ mutationem istam rerum præsignificarunt. Autores passim commemorant Cornelium quendam Patavinum, qui eodem puncto temporis quo apud Pharsalum dimicatum est, rem totam Patavii procul inde amicis suis declaravit.

1. *Propter necessitudines regni.*] Quia scilicet tutor datus Ptolemæo regi puero Pompeius a senatu fuerat. Item quia erat inter eos jus hospitii.

2. *A Fusio legato.*] Verisimile est dictum esse *Fusium*, non *Fusium*. Habet enim plane Dionis Græcus textus Φουσίου κελεύσαντος, quod Græcum φ nihil commune habet cum *f* ut in Latinis litteris.

3. *In his erant legionibus hominum* III *millia* CC.] Incertum est an tria illa millia CC in ambabus legionibus inventa fuerint, an in singulis legionibus, ut in utraque fuerint sex millia CCCC.

4. *Sed Cæsar confisus fama rerum gestarum, &c.*] Ita, teste Suetonio: *Post aciem Pharsalicam, cum præmissis in Asiam copiis per angustias Hellespontivictor navicula trajiceret, L. Cassium partis adversæ cum decem rostratis navibus obvium sibi, neque refugit, & cominus tendens, ultro ad deditionem hortatus supplicem ad se recepit.* Sed hic fuit tam infirmis auxiliis munitus, ut cum ad Alexandriam pervenisset, non ausus statim in terram exire, ad ancoras substiterit, donec a Ptolemæo sibi missum Pompeii caput vidisset, teste Dione lib. XLI.

5. *Concursum ad se fieri videt.*] Quia consul erat cum P. Servilio. Lictores enim XII antecedebant consulem, qui cum virgarum fascibus securim præferebant.

6. *Hoc sedato tumultu, &c.*] Tantus hic quidem fuit, ut in regiam confugere necesse habuerit. Testis Dio lib. XLI.

7. *Ipse enim necessario etesiis tenebatur.*] Etesiæ venti sunt anniversarii, qui adversi sunt Alexandriam proficiscentibus, ab ἔτος

an-

tenebatur; qui Alexandria navigantibus sunt adversissimi venti. Interim controversias regum ad populum Rom. & ad se, quod esset consul, pertinere existimans, atque eo magis officio suo convenire, quod superiore consulatu cum patre Ptolemæo, & lege & SC. societas erat facta; ostendit sibi placere, regem Ptolemæum, atque sororem ejus Cleopatram exercitus, quos haberent, dimittere; & de controversiis jure apud se potius, quam inter se armis, disceptare. Erat in procuratione regni

Not æ.

annus, quos Plinius lib. II. cap. XLIX. aquilonares quidem seu potius aquilones ipsos ait flare continuis XL diebus biduo post canis exortum. A. Gellius dicit etesias oriri quando canis exoritur. Idem Plinius eodem capite iterum sic de illis ventis habet: *Etesiæ noctu desinunt flare, & a tertia diei hora oriuntur. In Hispania & Asia ab oriente est eorum flatus. In Ponto ab aquilone, reliquis in partibus a meridie.* Denique de illis nihil habeo certius dicere quam quod habet Gellius post longam dissertationem: *Quod supra dixi etesias ab alia & alia parte cali flare, haud scio an secutus opinionem multorum temere dixerim.* Quare tota illa quæstione tutius abstinendum, procul a mari mediterraneo positis. Constat quidem ex Cicerone, non tam statos esse quin aliquando deficiant, dentque locum aliis.

1. *Interim controversias regum, &c.*] Iterum Dio narrat Cæsarem sublato Pompeio nihil jam belli superesse ratum, in Ægypto fuisse moratum, & ut pecunias colligeret, & ut controversias regias componeret. Sed interea plures cum Labieno & Afranio qui veniam desperabant, alter quia ab eo defecerat, alter quia ab ipso servatus rebellaverat, ad Catonem convenerunt, eoque duce sumpto bellum renovaverunt. Quod nisi Cleopatræ fuisset Cæsar præpostero implicitus amore, tanta pericula quæ postea adeunda fuerunt & dimicationes sua celeritate facile prævenisset. Quomodo autem ejus amore captus fuerit narrat Dion, cujus verba ipsa referenda videntur, quæ sic habent l. XLI. Καὶ ἡ μὲν ταῦτα μηχανησαμένη, ἅς τε τὴν πόλιν ἅμα (ἔξω γὰρ ἦν) καὶ ἐς τὰ βασίλεια λάθρα τῷ Πτολεμαίῳ νυκτὸς εἰσῆλθεν· Ὁ δὲ Καῖσαρ, ἰδών τε αὐτὴν, καί τι φθεγξαμένης ἀκούσας, ἅτως ἀθρόως ἐξεπλάγη, ὥστε αὐτίκα ὑπό τε τὴν ἕω τοῦτο Πτολεμαῖον μεταπέμψασθαι, καὶ συγκαλέσασθαι σφᾶς ὅπως χειρήσαιτο. ἧς γὰρ δικαστὴς πρότερον ἠξιοῦτο εἶναι, τότε ταύτην συνεδίκει. ὁ δὲ παῖς, διά τε τοῦτο, καὶ ὅτι τὴν ἀδελφὴν αἰφνιδίως εἶδεν ἔνδον οὖσαν, ὀργῆς τε ἐπλήσθη, καὶ ἐκπηδήσας ἐς τὸ πλῆθος, ἐβόα, λέγων προδίδοσθαι· καὶ τέλος τὸ διάδημα ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ῥίψας ἐρρίφη. θορύβου δὲ ἐπὶ τούτῳ μεγάλου συμβάντος, ἐκεῖνον μὲν οἱ Καισάρειοι ἔρχεσθαι σωθέντα σφίσιν ἐποιήσαντο. τὸ δὲ δὴ Αἰγύπτιον ἐπαράσκευο. κἀν αὐτοῖς τὰ βασίλεια ἔν τε γῇ καὶ ἐν θαλάσσῃ ἅμα προσκάλουντες, εἶλον (τοῖς γὰρ Ῥωμαίοις οὐδὲν ἀξιόμαχον, ἅτε καὶ φίλων σφῶν δοκούντων εἶναι, παρῆν) εἰ μὴ φοβηθεὶς ὁ Καῖσαρ προσῆλθε τοῖς αὐτοῖς, καὶ ἐν τῷ ἀσφαλεῖ τὰς, πάντα σφίσιν ὅσα ἂν ἐθελήσωσι, προέξειν ὑπέσχετο. καὶ μὴν τοῦτο ἐς ὁμιλησίαν ἐσελθὼν τόντε Πτολεμαῖον καὶ τὴν Κλεοπάτραν παρεσκάλο. καὶ τὰς διαθήκας τοῦ πατρὸς αὐτῶν ἀνέγνω, ἐν αἷς ἐκείνους μὲν συνοικεῖν ἀλλήλοις, καὶ τὴν Αἰγυπτίων τε πάντα, καὶ βασιλεύειν, ἀλλὰ τόν γε δῆμον τὸν Ῥωμαίων δῆμον τὴν ἐπιτροπείαν σφῶν ἔχειν ἐγέγραπτο. φράξας δὲ τοῦτο, καὶ ἐπειπὼν ὅτι ἑαυτῷ δικάτωρ ὄντι καὶ πάντα τοῦ δήμου κράτος ἔχοντι, τήν τε ἐπιμέλειαν τῶν παίδων ποιεῖσθαι, καὶ τὰ δόξαντα τῷ πατρὶ αὐτῶν ἐπιτελεῖν προσήκειν, ἐκείνοις τε τῷ βασιλείαν ἀμφοτέροις ἔδωκε, καὶ τῇ Ἀρσινόῃ τῷ τε Πτολεμαίῳ τῷ νεωτέρῳ, τοῖς ἀδελφοῖς σφῶν, τὴν Κύπρον ἐχαρίσατο. τοσοῦτον γάρ πω δέος αὐτὸν εἶχεν ὥστε μὴ μόνον μηδὲν τῶν Αἰγύπτου προσλαβεῖν, ἀλλὰ καὶ τῶν οἰκείων τι αὐτοῖς προσδῶναι. *Hu adornatis noctu in urbem (degebat enim tum foris) atque in regiam Ptolemæi clam pervenit (Cleopatra) Quam ubi Cæsar vidit, loquentemque nonnihil audivit, ita confestim mancipium ejus factus est, ut statim sub auroram Ptolemæum accersierit, pacificationemque tentaverit. Cleopatra enim, cujus ante judex esse voluerat, tunc advocatum agebat. Quares, quodque improviso suam sororem intus esse videbat, ita pueri animum ira inflammavit, ut prosiliens ad populum, proditum se clamaret, ac denique diadema capite detractum abjiceret. Magno inde tumultu coorto, Ptolemæum Cæsariani milites intro abripuerunt, Ægyptii autem commoti sunt; ac, nisi Cæsar metu perculsus ad eos prodiisset, deque loco tuto omnia se qua vellent facturum promisisset, ipso primo impetu regiam, quam terra marique jam invadebant, occupassent: neque enim Romanis, qui se apud amicos versari credebant, ulla ad resistendum aderant vires. Posthac Cæsar in concionem cum Ptolemæo & Cleopatra progressus, patris eorum testamentum de scripto recita vit, quo præcipiebatur ut*

regni propter ætatem pueri [1] nutritius ejus, eunuchus, nomine Pothinus. CVIII. Is primum inter ſuos queri atque indignari cœpit, regem ad dicendam cauſſam evocari; deinde adjutores quoſdam conſcios ſui nactus ex regiis amicis, exercitum a Peluſio clam Alexandriam evocavit; atque eundem Achillam, cujus ſupra meminimus, omnibus copiis præfecit. Hunc incitatum ſuis, & regis inflatum pollicitationibus, quæ fieri vellet, litteris nuntiiſque edocuit. In teſtamento Ptolemæi patris hæredes erant ſcripti ex duobus filiis major, & ex duabus ea quæ ætate antecedebat. Hæc uti fierent, per omnes deos, perque fœdera, quæ Romæ feciſſet, eodem teſtamento Ptolemæus populum Romanum obteſtabatur. Tabulæ teſtamenti, unæ per legatos ejus Romam erant allatæ, [2] ut in ærario ponerentur, (eæ, quum propter publicas occupationes poni non potuiſſent, apud Pompeium ſunt depoſitæ:) alteræ, eodem exemplo, relictæ atque obſignatæ Alexandriæ proferebantur. CIX. De his rebus quum ageretur apud Cæſarem; iſque maxime vellet [3] pro communi amico atque arbitro controverſias regum componere: ſubito exercitus regius equitatuſque omnis venire Alexandriam nuntiatur. Cæſaris copiæ nequaquam erant tantæ, ut eis extra oppidum, ſi eſſet dimicandum, confideret. Relinquebatur, ut ſe ſuis locis oppido teneret, conſiliumque Achillæ cognoſceret. Milites tamen omnes in armis eſſe juſſit: regemque hortatus eſt; ut ex ſuis neceſſariis, quos haberet maximæ auctoritatis, legatos ad Achillam mitteret; & quid eſſet ſuæ voluntatis, oſtenderet. A quo miſſi Dioſcorides & Serapion, qui ambo legati Romæ fuerant, magnamque apud patrem Ptolemæum auctoritatem habuerant, ad Achillam pervenerunt. Quos ille, quum in conſpectum ejus veniſſent, prius, quam audiret, aut, cujus rei cauſſa miſſi eſſent, cognoſceret, corripi ac interfici juſſit. Quorum alter accepto vulnere occupatus, per ſuos pro occiſo ſublatus, alter interfectus eſt. Quo facto, regem ut in ſua poteſtate haberet, Cæſar effecit; magnamque regium nomen

Notæ.

more majorum apud Ægyptios Ptolemæo conjux Cleopatra eſſet, regnumque tenerent: cujuſque teſtamenti procuratio P. R. itidem aſſignabatur. His addens Cæſar, ſuum qui dictaturam gereret, omnemque populi poteſtatem obtineret, eſſe, ut & liberos curaret, & patris voluntatem exequeretur, Ptolemæo & Cleopatræ regnum dedit: Arſinoæ autem Ptolemæoque juniori germanis horum Cyprum conceſſit. In eum enim tunc terrorem pervenerat, ut his quoque de ſuo aliquid concederet, nedum ipſe ex rebus Ægypti quicquam adipiſceretur.

1. *Nutritius ejus.*] Non maritus nutricis Regis fuit, cum Eunuchus eſſet: ſed eodem regi fungebatur officio, quo Chiron quondam Achilli qui Statio in Achilleide *Nutritor ingens* Achillis dicitur, quo Eutropius & ipſe Eunuchus poſtea Arcadio functus eſt Romano Imperatori, nutritor pariter Claudiano dictus. Imo & in ſacra ſcriptura, in libro qui Ruth dicitur, de Noemi vetula quæ adeo pueros lactare non poterat, dicitur infanti Obedo fuiſſe in nutricem. Nutritius ſcilicet ille dicebatur, qui corporis & animæ puero præſidia parabat corporis ejus cuſtos & moribus præfectus; quo nomine dicuntur apud Greg. Turon. qui filiorum Chlodomeris Regis pueritiam regebant. Male plures codices habent *Photinus*. Plutarch. enim habet πόθεινὸς, Græce *deſiderabilis*. Quod ſi deduceretur a φαῆεινὸς, *lucidus*, primam ſyllabam non breviaſſet Lucanus.

2. *Ut in ærario ponerentur.*] Antiqui enim tabulas publicas in ærario ponebant, eodemq; in loco pecunias & tabulas quaſi magni & æqui utraſq; pretii volebant collocari.

3. *Pro communi amico atque arbitro.*] Cum enim Ptolemæus eorum pater eſſet amicus P. R. Cæſarque eſſet conſul populi Rom. neceſſe erat illum utriuſque eſſe amicum.

nomen apud ſuos auctoritatem habere exiſtimans, [1] & ut potius privato paucorum & latronum conſilio quam regio ſuſceptum bellum videretur. CX. Erant cum Achilla copiæ, ut neque numero, neque genere hominum, neque uſu rei militaris contemnendæ viderentur. Millia enim XX in armis habebat. Hæ conſtabant ex Gabinianis militibus: qui jam in conſuetudinem Alexandrinæ vitæ atque licentiæ venerant, & nomen diſciplinamque P. R. dedidicerant, [2] uxoresque duxerant, ex quibus plerique liberos habebant. Huc accedebant collecti ex prædonibus latronibuſque Syriæ, Ciliciæque provinciæ, finitimarumque regionum. Multi præterea, capitis damnati, exuleſque convenerant: fugitiviſque omnibus noſtris certus erat Alexandriæ receptus, certaque vitæ conditio, ut dato nomine, militum eſſent numero: quorum ſi quis a domino comprehenderetur, concurſu militum eripiebatur, qui vim ſuorum, quod in ſimili culpa verſabantur, ipſi pro ſuo periculo defendebant. Hi regum amicos ad mortem depoſcere; hi bona locupletum diripere ſtipendii augendi cauſſa, regis domum obſidere, regno expellere alios, alios accerſere, vetere quodam Alexandrini exercitus inſtituto conſueverant. Erant præterea equitum millia II, qui inveteraverant compluribus Alexandriæ bellis. Hi Ptolemæum patrem in regnum reduxerant, [3] Bibuli filios duos interfecerant, bella cum Ægyptiis geſſerant. Hunc uſum rei militaris habebant. CXI. His copiis fidens Achillas, paucitatemque militum Cæſaris deſpiciens, occupat Alexandriam: præterea oppidi partem, quam Cæſar cum militibus tenebat. Primo impetu domum ejus irrumpere conatus eſt. Sed Cæſar diſpoſitis per vias cohortibus impetum ejus ſuſtinuit. Eodemque tempore pugnatum eſt ad portum: [a] ac longe maximam ea res attulit dimicationem. Simul enim, deductis copiis, pluribus viis pugnabatur: & magna multitudine naves longas occupare hoſtes conabantur: quarum erant auxilio L miſſæ ad Pompeium: quæ, prælio in Theſſalia facto, domum redierant. Illæ triremes omnes & quinqueremes erant, aptæ inſtructæque omnibus rebus ad navigandum. Præter has, XXII erant, quæ præſidii cauſſa Alexandriæ eſſe conſueverant, conſtratæ omnes. Quas ſi occupaſſent, claſſe Cæſari erepta, portum ac mare totum in ſua poteſtate haberent: commeatu auxiliiſque Cæſarem prohiberent. Itaque tanta eſt contentione actum, quanta agi debuit, quum ille celerem in ea re victoriam, hi ſalutem ſuam conſiſtere viderent. Sed rem obtinuit Cæſar; omneſque eas na-

INTERPRETATIO.

a *Et id cauſa fuit maximi periculi.*

NOTÆ.

1. *Et ut potius privato paucorum & latronum conſilio quam regio, &c.*] Qui privati bellum gerunt latrones dicuntur, & tale bellum, latrocinium. Rex vero perſona publica jus habet belli faciendi.

2. *Uxoreſque duxerant.*] Non licebat militibus Romanis uxores ducere.

3. *Bibuli duos filios interfecerant.*] Magnum exemplum effrænatæ licentiæ, conſularis viri tantaque dignitate præditi filios occidiſſe, pro quo facinore vincti ad patrem a Cleopatra miſſi fuerunt. Sed inſigni moderationis exemplo Bibulus remiſit, poteſtatem ejus non ſuam ſed ſenatus dicens eſſe debere.

naves, & reliquas, quæ erant in navalibus, incendit; quod tam late tueri tam parva manu non poterat; confestimque ad [1] Pharum navibus milites exposuit. CXII. Pharus est in insula turris, magna altitudine, mirificis operibus exstructa, quæ nomen ab insula accepit. Hæc insula objecta Alexandriæ portum efficit; sed a superioribus regionibus in longitudinem passuum DCCCC in mare jactis molibus, angusto itinere & ponte cum oppido conjungitur. In hac sunt insula domicilia Ægyptiorum, & vicus, oppidi magnitudine: quæque ubique naves imprudentia aut tempestate paullulum suo cursu decesserint, has more prædonum diripere consueverunt. Iis autem invitis, a quibus Pharus tenetur, non potest esse, propter angustias, navibus introitus in portum. Hoc tum veritus Cæsar, hostibus in pugna occupatis, militibusque expositis, Pharum apprehendit, atque ibi præsidium posuit. Quibus est rebus effectum, uti tuto frumentum, auxiliaque navibus ad eum supportari possent. Dimisit enim circum omnes propinquas regiones, atque inde auxilia evocavit: reliquis oppidi partibus sic est pugnatum, ut æquo prælio discederetur, & neutri pellerentur (id efficiebant angustiæ loci): pauciscque utrimque interfectis, Cæsar loca maxime necessaria complexus, noctu præmunit: hoc tractu oppidi pars erat regiæ exigua, in quam ipse habitandi caussa initio erat inductus, & theatrum conjunctum domui, quod arcis tenebat locum, adituque habebat ad portum, & ad reliqua navalia. Has munitiones insequentibus auxit diebus, ut pro muro objectas haberet, neu pugnare invitus cogeretur. [2] Interim filia minor Ptolemæi regis vacuam possessionem regni sperans, ad Achillam se ex regia transjecit, unaque bellum administrare cœpit. Sed celeriter est inter eos de principatu controversia orta, quæ res apud milites largitiones auxit. Magnis enim jacturis sibi quisque eorum animos conciliabat. Hæc dum apud hostes geruntur, Pothinus, nutritius pueri & [3] procurator regni in parte Cæsaris, quum ad Achillam nuntios mitteret, [4] hortareturque, ne negotio desisteret, neve animo deficeret, indicatis deprehensisque internuntiis, a Cæsare est interfectus. Hæc initia belli Alexandrini fuerunt.

NOTÆ.

1. *Pharum.*] De Pharo insula lege Homerum lib. IV. Odysseæ, Strabonem, Lucianum in methodo componendæ historiæ, Herodianum lib. IV. Josephum lib. VI. de bello Judaico, Ammianum lib. XXII. Plinium, Solinum qui postremus de Pharo sic habet: *Est & Pharos colonia a Cæsare dictatore deducta, ex qua facibus accensis nocturna dirigitur navigatio. Nam Alexandria insidiose accessu aditur fallacibus vadis, et mari.* Turris illa ædificata est a Sostrato Cnidio jussu Ptolemæi Philadelphi, ut refert Plinius lib. XXXVI. cap. XII.

2. *Interim filia minor.*] Arsinoe vacuum regnum fore sperans, si cum Cæsare propugnatore vinceretur ab Achilla Ptolemæus fratet.

3. *Procurator regni in parte Cæsaris.*] Regnum enim in duas partes divisum videbatur inter Ptolemæum Cleopatramque conjuges, pro quibus Cæsar pugnabat, & Arsinoen pro qua pugnabat Achillas.

4. *Hortaretúrque ne negotio desisteret.*] Lucanus habet epistolam lib. X. Sed præcipua caussa belli, teste Dione, quod etsi tunc Cæsar utrisque daturus regnum videretur, tamen aliquo post tempore uni Cleopatræ videbatur illud adjudicaturus, intolerabile autem omnibus esse videbatur imperium muliebre. Non prius tamen Pothinus fuit a Cæsare occisus quam Pharo est potitus, ut testatur Lucanus, quæ insula & aditum auxiliis præbebat, & mari hostes excludebat.

A. [1] HIR-

A. HIRTII COMMENTARIORUM DE BELLO ALEXANDRINO LIBER UNUS.

ARGUMENTUM.

DE bello Alexandrino hæc memoriæ prodidit Suetonius, quæ argumenti vice erunt: Cæsar Pompeium fugientem Alexandriam persecutus, ut occisum deprehendit, cum Ptolemæo rege, a quo sibi quoque insidias tendi videbat, bellum sane difficillimum gessit, neque loco, neque tempore æquo, sed hyeme anni & intra mœnia copiosissimi ac solertissimi hostis, inops ipse rerum omnium atque imparatus. Regnum Ægypti victor Cleopatræ fratrique ejus juniori permisit, veritus provinciam facere, ne quando violentiorem præsidem nacta novarum rerum materia esset. *Præter hoc tamen bellum, narratur hoc libro Ponticum, quod gessit cum Pharnace; item res in Hispania gestæ per Q. Cassium Longinum legatum.*

I. BEllo Alexandrino conflato, Cæsar [2] Rhodo, atque ex Syria Ciliciaque omnem classem accersit, ex Creta sagittarios, equites [3] ab rege Nabathæorum Malco evocat; tormenta undique conquiri & frumentum mitti, auxiliaque adduci jubet. Interim munitiones quotidie operibus augentur: atque omnes oppidi partes, quæ minus firmæ esse viderentur, testudinibus atque musculis [4] aptantur: ex ædificiis autem per foramina in proxima ædificia arietes immittuntur; quantumque aut

In hunc librum INTERPRETATIONES & NOTÆ.

1. *Hirtii.*] Autor qui sit hujus libri, constat ex præfatione libri VIII. de bello Gallico. Fatetur enim Hirtius *Novissime imperfecta* [Cæsaris scripta] *ab rebus gestis Alexandriæ confeci usque ad exitum non quidem civilis dissensionis, cujus finem nullum videmus, sed vitæ Cæsaris.*

2. *Rhodo.*] Rhodus clara maris mediterranei insula quæ nomen adhuc retinet; de qua supra.

3. *Ab rege Nabathæorum Malco.*] Nabathæam Strabo & Plinius Arabiam Petræam vocant. Gentis genus & nomen a *Nabaioth* primogenito Ismaëlis deductum est. Malcus ille eorum rex quod Pachoro Parthorum regi auxilia misisset, grandi pecunia a L. Ventidio postea multatus est.

4. *Aptantur.*] Minus apta vox videtur. Sic tamen Virgilius loquitur Æneidos lib. III.

Interea classem velis aptare jubebat
Anchises, fieret vento mora ne qua ferenti.

aut ruinis dejicitur, aut per vim recipitur loci, in tantum munitiones proferuntur. Nam incendio fere tuta est Alexandria; [1] quod sine contignatione ac materia sunt ædificia, & structuris atque fornicibus continentur, tectaque sunt [2] rudere aut pavimentis. Cæsar studebat maxime, ut, quam angustissimam [3] partem oppidi palus a meridie interjecta efficiebat, hanc operibus [4] vineisque agendis, a reliqua parte urbis excluderet: [5] illud sperans, primum, ut, quum esset in duas partes urbs divisa, acies uno consilio atque imperio administraretur: deinde, ut laborantibus succurri, atque ex altera oppidi parte auxilium ferri posset. In primis vero, ut aqua pabuloque abundaret: quarum alterius rei copiam exiguam, alterius nullam omnino facultatem habebat: quod utrumque palus large præbere poterat. II. Neque vero Alexandrinis in gerendis negotiis cunctatio ulla aut mora inferebatur. Nam in omnes partes, per quas fines Ægyptii regnumque pertinet, legatos [6] conquisitoresque, delectus habendi caussa, miserant; magnumque numerum in oppidum telorum atque tormentorum convexerant, & innumerabilem multitudinem adduxerant. Nec minus in urbe maximæ armorum erant institutæ officinæ. Servos præterea puberes armaverant: quibus domini locupletiores victum quotidianum stipendiumque præbebant. Hac multitudine dispositа, munitiones semotarum partium tuebantur. Veteranas cohortes [a] vacuas in celeberrimis urbis locis habebant; ut, quacumque regione pugnaretur, integris viribus ad auxilium ferendum opportunæ essent. Omnibus viis atque angiportis triplicem valum obduxerant. Erat autem quadrato exstructus saxo, nec minus XL pedes altitudinis habebat. Quæque partes urbis inferiores erant, has altissimis turribus denorum tabulatorum munierant. Præterea alias ambulatorias totidem tabulatorum confixerant; subjectisque eas rotis, funibus jumentisque [objectis,] directis plateis in quamcumque erat visum partem movebant. III. Urbs fertilissima & copiosissima omnium rerum apparatus suggerebat. Ipsi homines ingeniosissimi atque acutissimi, quæ a nobis fieri viderant, ea solertia efficiebant, ut nostri illorum opera imitari viderentur: & sua sponte multa reperiebant, unoque tempore & nostras munitiones infestabant, & suas defendebant. Atque hæc principes in consiliis concionibusque agi-

a *Otiosas.*

Interpretatio.

Notæ.

1. *Sine contignatione ac materia.*] Materia est lignum. Unde materiari, ire lignatum.

2. *Rudere.*] Rudus est materia pavimenti, nempe saxa recens contusa, seu testæ confractæ cum calce. Vitruvius lib. VII. *Tunc super stratum dices rudus*, id est, *saxa contusa duabus partibus & una calcis temperata constitues.*

3. *Partem oppidi palus, &c.*] Palus est Mareotis aqua dulci constans, quæ a meridie circumdat Alexandriam, crescit ex multis Nili fossis & supra & a lateribus influentibus, ut ait Strabo lib. VII.

4. *Vineisque.*] De vineis supra.

5. *Illud sperans.*] Forte *spectans.* Duo enim manuscripta Thuanæ biblioth. habent *exspectans.*

6. *Conquisitoresque.*] Conquisitores ante delectum mittebantur, qui deligendos designarent milites.

agitabant, populum Romanum paullatim in conſuetudinem ejus regni venire occupandi: [1] paucis annis antea Gabinium cum exercitu fuiſſe in Ægypto; Pompeium ſe ex fuga eodem recepiſſe; ac Cæſarem veniſſe cum copiis: neque morte Pompeii quidquam profectum, quo minus Cæſar apud ſe commoraretur: quem ſi non expuliſſent, [2] futuram ex regno provinciam: idque agendum mature. Namque eum, intercluſum tempeſtatibus [3] propter anni tempus recipere tranſmarina auxilia non poſſe. IV. Interim, diſcenſione orta inter Achillam, qui veterano exercitui præerat, & Arſinoen regis Ptolemæi minorem filiam, ut ſupra demonſtratum eſt, cum uterque utrique inſidiaretur, & ſummam imperii ipſe obtinere vellet; præoccupat Arſinoe per Ganymedem eunuchum nutritium ſuum, atque Achillam interficit. Hoc occiſo ipſa ſine ullo ſocio & cuſtode omne imperium obtinebat. Exercitus Ganymedi transditur. Is ſuſcepto officio largitionem in milites auget, reliqua pari diligentia adminiſtrat. V. Alexandria eſt fere tota ſuffoſſa, ſpecuſque habet ad [4] Nilum pertinentes, quibus aqua in privatas domos inducitur, quæ paullatim ſpatio temporis liqueſcit ac ſubſidit. Hac uti domini ædificiorum atque eorum familia conſueverunt. Nam quæ flumine Nilo fertur, adeo eſt limoſa atque turbida, ut multos varioſque morbos efficiat. [5] Sed ea plebes ac multitudo contenta eſt neceſſario, quod fons urbe tota nullus eſt. Hoc tamen flumen in ea parte urbis erat, quæ ab Alexandrinis tenebatur. Quo facto eſt admonitus Ganymedes poſſe noſtros aqua intercludi; qui diſtributi munitionum tuendarum cauſſa vicatim ex privatis ædificiis, ſpecubus & puteis extracta aqua utebantur. VI. Hoc probato conſilio, magnum ac difficile opus aggreditur. [a] Interſeptis enim ſpecubus, atque omnibus urbis partibus excluſis, quæ ab ipſo tenebantur, aquæ magnam vim ex mari rotis ac machinationibus exprimere contendit. Hanc locis ſuperioribus fundere in partem Cæſaris non intermit-

Interpretatio.

a *Interſtructis.*

Notæ.

1. *Paucis annis antea Gabinium, &c.*] Ptolemæus rex Ægypti, ab Ægyptiis pulſus regno, petiit a Romanis ut per illos in regnum ſuum reſtitueretur. Quod & factum eſt, Berenice & Archelao, qui rerum ibi potiebantur, devictis, anno ab urbe condita DCXCIX, ſeptennio ſcilicet ante hoc Alexandrinum bellum.

2. *Futuram ex regno provinciam.*] Populi Romani ſcilicet. Quod fiebat, cum ademptis legibus, magiſtratus Romanus mittebatur, vectigaliaque imponebantur.

3. *Propter anni tempus.*] Hibernum, quod eſt a Suetonio dictum.

4. *Nilum.*] Nilus fluviorum maximus, qui ſua exundatione totam Ægyptum fœcundat. Nam Ægyptus per tantum ſpatium colitur quantum exundat ille. Cum vero exundat, perque agros feratur ille, non poteſt non turbida ejus aqua fieri. Illius exundationis cauſa diu torſit Philoſophos, latuitque, quamdiu latuit fons Nili, ad quem nemo pervenerat. Sed navigatio cum his temporibus omnia pervia fecerit, cognitum eſt tandem ſtatis imbribus in Æthiopia, circa ineuntem Maium menſem creſcere fluvium illum, neque niſi medio Junio propter curſus longitudinem, ejuſmodi incrementa in Ægypto poſſe percipi.

5. *Sed ea plebes.*] Plebs. Sic etiam Salluſtius loquitur.

mittebat. Quamobrem ſalſior paullo præter conſuetudinem aqua trahebatur ex proximis ædificiis, magnamque hominibus admirationem præbebat, quam ob cauſſam id accidiſſet; nec ſatis ſibi ipſi credebant; quum ſe inferiores ejuſdem generis ac ſaporis aqua dicerent uti, atque ante conſueſſent: vulgoque inter ſe conferebant, & deguſtando, quantum inter ſe differrent aquæ, cognoſcebant. Parvo vero temporis ſpatio, hæc propior bibi non poterat omnino, illa inferior corruptior jam ſalſiorque reperiebatur. VII. Quo facto dubitatione ſublata, tantus inceſſit timor, ut ad extremum caſum omnes deducti viderentur; atque alii morari Cæſarem dicerent, quin naves conſcendere juberet; alii multo graviorem extimeſcerent caſum; quod neque celari Alexandrinos poſſent in apparanda fuga, quum hi tam parvo ſpatio diſtarent ab ipſis; neque, illis imminentibus atque inſequentibus, ullus in naves receptus daretur. Erat autem magna multitudo oppidanorum in parte Cæſaris, quam domiciliis ipſorum non moverat; quod ea ſe fidelem palam noſtris eſſe ſimulabat, & deſciviſſe a ſuis videbatur, [1] ut, ſi mihi defendendi eſſent Alexandrini, quod neque fallaces eſſent, neque temerarii, multa oratio fruſtra abſumeretur. Quum vero uno tempore & natio eorum & natura cognoſcatur; aptiſſimum eſſe hoc genus ad proditionem, nemo dubitare poteſt. VIII. Cæſar ſuorum timorem conſolatione & ratione minuebat. Nam puteis foſſis aquam dulcem poſſe reperiri affirmabat. Omnia enim litora naturaliter aquæ dulcis venas habere. Quod ſi alia eſſet litoris Ægyptii natura, atque omnium reliquorum; tamen, quoniam mare libere tenerent, neque hoſtes claſſem haberent, prohiberi ſeſe non poſſe, quo minus quotidie aquam navibus peterent, vel a ſiniſtra parte a [2] Paræton, vel a dextra [3] ab inſula; quæ diverſæ navigationes nunquam uno tempore adverſis ventis præcluderentur: fugæ vero nullum eſſe conſilium non ſolum iis, [a] qui primam dignitatem haberent, ſed ne iis quidem, qui nihil, præterquam de vita cogitarent: magno negotio impetus hoſtium adverſos ex munitionibus ſuſtineri: quibus relictis, nec loco, nec numero pares eſſe poſſe: magnam autem moram & difficultatem adſcenſum in naves habere, præſertim ex ſcaphis: ſummam eſſe contra in Alexandrinis velocitatem, locorumque & ædificiorum notitiam. Hos præcipue in victoria inſolentes, præcurſuros, & loca excelſiora atque ædificia occupaturos: ita fuga navibuſque noſtros prohibituros. Proinde ejus conſilii obliviſcerentur, atque omni ratione eſſe vincendum cogitarent. IX. Hac oratione apud ſuos habita, at-

INTERPRETATIO.

a *Qui præferrent honorem* omnibus rebus.

NOTÆ.

1. *Ut, ſi mihi eſſent defendendi eſſent Alexandrini.*] Locus ſine dubio corruptus. Variant MSS. ſed vix ſani quicquam poteſt ex iis elici.

2. *Paratonio.*] Parætonium urbs Ægypti quæ & portum habet ad oſtium Canopicum. Hodie *Potto Raſſa.*

3. *Ab inſula.*] Hæc inſula eſt Pharos, de qua commemoravit in fine ſuperioris libri.

atque omnium mentibus excitatis, dat centurionibus negotium, ut, reliquis operibus intermissis, ad fodiendos puteos animum conferant; neve quam partem nocturni temporis intermittant. Quo suscepto negotio, atque omnium animis ad laborem incitatis, magna una nocte vis aquæ dulcis inventa est. Ita operosis Alexandrinorum machinationibus maximisque conatibus, non longi temporis labore occursum est. Eo biduo legio XXXVII ex deditiis Pompeianis militibus, cum frumento, armis, telis, tormentis imposita in naves a Domitio Calvino, ad litora Africæ, paullo supra Alexandriam, delata est. Hæ naves Euro, qui multos dies continenter flabat, portum capere prohibebantur. Sed loca sunt egregia omni illa regione ad tenendas anchoras. Hi, quum diu retinerentur, atque aquæ inopia premerentur, navigio actuario Cæsarem faciunt certiorem. X. Cæsar ut per se consilium caperet, quid faciendum videretur, navim conscendit, atque omnem classem sequi jussit, nullis nostris militibus impositis; quod, quum longius paullo discederet, munitiones nudare nolebat; quumque ad eum locum accessisset, qui appellatur [1] Cherrhonesus, aquandique causa remiges in terram exposuisset, nonnulli ex numero, quum longius a navibus prædatum processissent, ab equitibus hostium sunt excepti: ex iis cognoverunt, Cæsarem ipsum in classe venisse, nec ullos milites in navibus habere. Qua re comperta, magnam sibi facultatem fortunam obtulisse bene gerendæ rei crediderunt. Itaque naves omnes, quas paratas habuerant ad navigandum, propugnatoribus instruxerunt, Cæsarique redeunti cum classe occurrerunt: qui duabus de caussis eo die dimicare nolebat; quod & nullos milites in navibus habebat, & post horam X diei res agebatur: nox autem allatura videbatur majorem fiduciam illis, qui locorum notitia confidebant: sibi etiam hortandi suos auxilium defuturum; quod nulla satis idonea esset hortatio, qua neque virtutem posset notare, neque inertiam. Quibus de caussis naves, quas potuit, Cæsar ad terram detrahit: quem in locum illos succesturos non existimabat. XI. Erat una navis Rhodia in dextro Cæsaris cornu longe ab reliquis collocata. Hanc conspicati hostes non tenuerunt sese: magnoque impetu IV ad eam constratæ naves & complures apertæ contenderunt. Cui coactus est Cæsar ferre subsidium: ne turpiter in conspectu contumeliam acciperet; quamquam, si quid gravius illi accidisset, [2] merito casurum judicabat. Prælium commissum est magna contentione Rhodiorum: qui quum in omnibus dimicationibus & scientia & virtute præstitissent, tum maxime illo tempore totum onus sustinere non recusabant; ne quod suorum culpa detrimentum acceptum videretur. Ita prælium secundissimum est

NOTÆ.

1. *Cherrhonesus.*] Magnam Cherrhonesum supra Alexandriam occasum versus constituit Ptolemæus lib. IV. cap. XVIII. VI aut VII leucis abest ab Alexandria, vocatur-que *Bosira*. Ubi antiqua urbs Busiris olim posita, cujus nunc visuntur mœnia vacua. Cherrhonesus porro Græce peninsula est, quo nomine multæ terræ designantur.

2. *Merito casurum judicabat.*] Quod scilicet se a reliquis longius segregarat.

est factum. Capta est una hostium quadriremis: depressa est altera. [1] Deinde omnes epibatis nudatæ: magna præterea multitudo in reliquis navibus propugnatorum est interfecta. Quod nisi nox prælium diremisset, tota classe hostium Cæsar potitus esset. Hac calamitate perterritis hostibus, adverso vento leniter flante, naves onerarias Cæsar [2] remulco victricibus suis Alexandriam deducit. XII. Eo detrimento adeo sunt fracti Alexandrini, quum non jam virtute propugnatorum, sed scientia classiariorum se victos viderent. *[3] Quibus, & superioribus locis sublevabantur, ut ex ædificiis defendi possent: & materiam cunctam objicerent, quod nostræ classis oppugnationem etiam ad terram verebantur. Iidem, postea quam Ganymedes in concilio confirmavit, sese & eas, quæ essent amissæ, restituturum, & numerum adaucturum, magna spe & fiducia veteres efficere naves, accuratiusque huic rei studere atque inservire instituerunt: ac, tametsi amplius CX navibus longis in portu navalibusque amiserant, non tamen reparandæ classis cogitationem deposuerunt. Videbant enim non auxilia Cæsari, non commeatus supportari posse, si classe ipsi valerent. Præterea nautici homines, & urbis & regionis maritimæ, quotidianoque usu a pueris exercitati, ad naturale ac domesticum bonum refugere cupiebant; &, quantum parvulis navigiis profeciissent, sentiebant: itaque omni studio ad parandam classem incubuerunt. XIII. Erant [4] omnibus ostiis Nili custodiæ exigendi portorii caussa dispositæ. Naves veteres erant in occultis regiæ navalibus, quibus multis annis ad navigandum non erant usi. Has reficiebant; illas Alexandriam revocabant. Deerant remi: porticus, gymnasia, ædificia publica detegebant: asseres remorum usum obtinebant. Aliud naturalis sollertia, aliud urbis copia subministrabat. Postremo non longam navigationem parabant, sed præsentis temporis necessitati serviebant, & in ipso portu confligendum videbant. Itaque paucis diebus, contra omnium opinionem, quadriremes XXII, quinqueremes V confecerunt, ad has minores apertasque complures adjecerunt: &, in portu periclitati remigio, quid quæque earum efficere posset, idoneos milites imposuerunt, seque ad confligendum omnibus rebus paraverunt. Cæsar Rhodias naves IX habebat; (nam, x missis, una in cursu litore Ægyptio defecerat), Ponticas VIII, [5] Lycias V, ex Asia XII.

[1] Ex

NOTÆ.

1. *Deinde omnes epibatis nudatæ.*] Epibatæ vox Græca quæ *ascensores* significat. Turnebus legit: *Duæ omnibus epibatis nudatæ*, bene, mea quidem sententia. Adjuvat hanc conjecturam quod duo MSS. Thuanæ bibliothecæ habent *omnibus*. Nihil autem est facilius, quam ex *duæ* factum esse *deinde*.

2. *Remulco.*] De remulco supra dictum.

3. *Quibus & superioribus locis.*] Magna lacuna; quæ sit ope cujusdam exemplaris hactenus invisi explenda, qua fortasse commemoratum fuerat incendium illud, quo compulsus est periculum propulsare, quo incendio magna bibliotheca conflagravit, teste Plutarcho in Cæsare.

4. *Omnibus ostiis Nili.*] Sunt septem ostia Nili.

5. *Lycias.*] Lycia Asiæ regio in qua sunt Xanthus & Patara urbes. Lycios laudat Strabo, quod cum essent mari potentes, & XXIII urbes haberent & naves, vicinique

1 Ex his quinqueremes V erant, & quadriremes X. Reliquæ infra hanc magnitudinem, & pleræque apertæ. Tamen virtute militum confisus, cognitis hostium copiis, se ad dimicandum parabat. XIV. Postquam eo ventum est, ut sibi uterque eorum confideret; Cæsar Pharon classe circumvehitur, adversasque naves hostibus constituit: in dextro cornu Rhodias collocat, in sinistro Ponticas. Inter has spatium CD passuum relinquit, quod satis esse ad explicandas naves videbatur. Post hunc ordinem reliquas naves subsidio distribuit: quæ quamque earum sequatur, & cui subveniat, constituit atque imperat. Non dubitanter Alexandrini classem producunt, atque instruunt; in fronte collocant XXII. Reliquas subsidiarias in secundo ordine constituunt. Magnum præterea numerum minorum navigiorum & scapharum producunt cum 2 malleolis ignibusque; si quid ipsa multitudo, & clamor, & flamma nostris terroris afferre possent. Erant inter duas classes vada transitu angusto, quæ pertinent ad regionem Africæ. 3 Sic enim prædicant, partem esse Alexandriæ dimidiam Africæ. Satisque diu inter ipsos est exspectatum, ab utris transeundi fieret initium: propterea quod, eo qui intrassent, & ad explicandam classem, & ad receptum, si durior accidisset casus, impediti ores fore videbantur.

NOTÆ.

que essent Cilicibus qui piraticam exercebant, nullo tamen turpis lucri amore in maleficium impulsi sunt. Unde illis contigerit, Romanorum permissu patrias leges & libertatem retinuisse, jampridem deletis Cilicibus a Servilio Isaurico & Pompeio Magno.

1. *Ex his quinqueremes, &c.*] Naves quæ V & IV remorum ordinibus agebantur. Sed quoniam ejusmodi ordinum non semel mentio fiet, sciendum primas naves uno fuisse ordine remorum contentas, deinde hominum industria res augente, duos ordines remorum inventos, inde tres ordines, tum quatuor, postea quinque. *Dicrota* Græco nomine, & *biremes* Latino dictæ sunt quæ binis ordinibus remorum agebantur, quæ ternis, *triremes*, quæ quaternis, *quadriremes*, quæ quinis, *quinqueremes*, & sic de aliis. Nam sensim res usque eo increvit, ut naves non jam differrent a domo stabili quod ad usum pertinet. Illi autem ordines erant alii aliis superiores, quod cum ex numismatis intelligitur, tum ex aliquot autorum locis. Declarat potissimum ille Livii ex III. dec. l. X. *Classis Punica ad Uticam stationem habebat. Ex ea tres quadriremes, seu clam missio a Carthagine nuntio uti fieret, seu Asdrubale qui classi præerat sine publica fide auso facinus, quinqueremem Romanam superantem promontorium ex alto repente aggressa sunt. Sed neque rostro ferire celeritate subterlabentem poterant, neque transilire armati ex humilioribus in altiorem navem, & defendebatur egregie quo ad tela suppeditarunt.* Quo ex loco intelligitur quinqueremes fuisse altiores, quia plures erant ordines alii aliis superiores & inferiores, item fuisse celeriores quia plures habebant remos.

2. *Malleolis ignibusque.*] Malleolus sic ab Ammiano Marcellino describitur lib. I V. cap. XVIII. *Malleoli teli genus figuratur hac specie. Sagitta est cannea inter spiculum & arundinem multifido ferro coagmentata, qua in muliebris coli formam quo nentur linea flamina concavatur, ventre subtiliter & plurifariam patens, atque in alveo ipso ignem cum aliquo suscipit alimento & sic emissa lentius arcu invalido ignitur (ictu enim rapidiore extinguitur) si hæserit usquam, tenaciter cremat, aquisque conspersa acriores excitat æstus incendiorum, nec remedio ullo quam superposito pulvere consopitur.*

3. *Sic enim prædicant, &c.*] Qui terram in partes tres diviserant, Europam ab Asia & Africa mari mediterraneo disterminarant, Asiam vero ab Africa flumine Nilo, quod cum plura habeat ostia, sitque illud ad occidentem quod Canopicum dicitur, juxta quod est Alexandria, jure a Plinio lib. V. cap. X. in parte Africæ dicitur condita.

bantur. XV. Rhodiis navibus præerat Euphranor, animi magnitudine ac virtute magis cum noſtris hominibus, quam cum Græcis, comparandus. Hic ob notiſſimam ſcientiam atque animi magnitudinem delectus eſt ab Rhodiis, qui imperium claſſis obtineret. Qui, ubi Cæſaris animum advertit; Videris mihi, inquit, Cæſar, vereri, ſi hæc vada primus navibus intraveris, ne prius dimicare cogaris quam reliquam claſſem poſſis explicare. Nobis rem committe, nos prælium ſuſtinebimus: neque tuum judicium fallemus; dum reliqui ſubſequantur. Hos quidem diutius in noſtro conſpectu gloriari magno nobis & dedecori & dolori eſt. Cæſar illum adhortatus, atque omnibus laudibus proſecutus, dat ſignum pugnæ. Progreſſas ultra vadum IV Rhodias naves circumſiſtunt Alexandrini, atque in eas impetum faciunt. Suſtinent illi, atque arte ſollertiaque ſe explicant: ac tantum doctrina potuit, ut in diſpari numero nulla tranſverſa hoſti objiceretur, nullius remi detergerentur, ſed ſemper venientibus adverſæ occurrerent. Interim ſunt reliquæ ſubſecutæ. Tum [1] neceſſario diſceſſum ab arte eſt propter anguſtias loci, atque omne certamen in virtute conſtitit. Neque vero Alexandriæ fuit quiſquam aut noſtrorum, aut oppidanorum, qui aut in opere, aut in oppugnatione occupatum animum haberet, quin altiſſima tecta peteret, [a] atque ex omni proſpectu locum ſpectaculo caperet, precibuſque & votis victoriam [2] ſuis ab diis immortalibus expoſceret. XVI. Minime autem erat par prælii certamen. [3] Noſtris enim prorſus neque terra neque mari effugium dabatur victis: [4] omniaque victoribus erant futura in incerto. Illi, ſi ſuperaſſent navibus, omnia tenerent; ſi inferiores fuiſſent, reliquam tamen fortunam periclitarentur. Simul illud grave ac miſerum videbatur, perpaucos de ſumma rerum ac de ſalute omnium decertare: quorum ſi quis aut animo aut virtute ceſſiſſet, reliquis etiam eſſet cavendum, quibus pro ſe pugnandi facultas non fuiſſet. Hæc ſuperioribus diebus ſæpenumero Cæſar ſuis expoſuerat, ut hoc majori animo contenderent, quod omnium ſalutem ſibi commendatam viderent. Eadem ſuum quiſque contubernalem, amicum, notum proſequens erat obteſtatus, ne ſuam atque omnium falleret opinionem, quorum judicio delectus ad pugnam proficiſceretur. Itaque hoc animo eſt decertatum, ut neque [5] maritimis nauticiſque ſollertia atque ars præſidium

INTERPRETATIO.

a *Undecumque poterat proſpici caperet locum ad ſpectandum* prælium.

NOTÆ.

1. *Neceſſario diſceſſum ab arte eſt.*] Regendarum navium.

2. *Suis ab diis immortalibus expoſceret.*] Non ut ſupra de Maſſilienſibus in lib. II. de bello civili, *ab diis expoſceret*, ſed *ab ſuis*. Nam Ægyptiis ſui erant dii, non aliis tantum gentibus communes, ſed aliis etiam gentibus exoſi. Virgil. *Omnigenûmque Deûm monſtra, & latrator Anubis.*

3. *Noſtris enim prorſus, &c.*] Quia plures hoſtes quam amici.

4. *Omniaque victoribus erant futura in incerto.*] Quia plura adhuc vincenda periculâ.

5. *Maritimis, &c.*] Supple *Alexandrinis*. In hac enim arte ſollertes ſupra dicti ſunt.

ſidium ferret ; neque numero navium præſtantibus multitudo prodeſſet , [1] neque flexi ad virtutem ex tanta multitudine viri virtuti noſtrorum poſſent adæquari. Capitur hoc prælio quinqueremis una, & biremis cum defenſoribus remigibuſque ; & deprimuntur tres, noſtris incolumibus omnibus. Reliquæ [2] propinquam fugam ad oppidum capiunt ; quas protexerunt ex molibus atque ædificiis imminentibus, & noſtros adire propius prohibuerunt. XVII. Hoc ne ſibi ſæpius accidere poſſet, omni ratione Cæſar contendendum exiſtimavit, [3] ut inſulam molemque ad inſulam pertinentem in ſuam redigeret poteſtatem. Perfectis enim magna ex parte munitionibus in oppido , & illam , & urbem uno tempore tentari poſſe confidebat. Quo capto conſilio, cohortes x , & levis armaturæ electos , quos idoneos ex equitibus Gallis arbitrabatur , in navigia minora ſcaphaſque imponit : [4] alteram inſulæ partem diſtinendæ manus cauſſa cum conſtratis navibus aggreditur , præmiis magnis propoſitis , qui primus inſulam cepiſſet. Ac primo impetum noſtrorum pariter ſuſtinuerunt. Uno enim tempore & ex tectis ædificiorum propugnabant , & littora armati defendebant , quo propter aſperitatem loci non facilis noſtris aditus dabatur : & ſcaphis navibuſque longis v [5] mobiliter & ſcienter anguſtias loci tuebantur. Sed ubi locis primum cognitis, vadiſque pertentatis, pauci noſtri in littore conſtiterunt , atque hos ſunt alii ſubſecuti : [6] conſtanterque in eos , qui in littore æquo inſtiterant , impetum fecerunt : omnes Pharitæ terga verterunt. His pulſis , cuſtodia portus relicta , ad littora & vicum applicaverunt ; ſeque ex navibus ad tuenda ædificia ejecerunt. XVIII. Neque vero diutius ipſi [ex] munitione ſe continere potuerunt. Etſi erat non diſſimile , atque Alexandriæ , genus ædificiorum (ut minora majoribus conferantur) : [a] turreſque editæ & conjunctæ muri locum obtinebant. Neque noſtri aut ſcalis , aut cratibus , aut reliquis rebus parati venerant ad oppugnandum , ſed terror hominibus mentem conſiliumque eripit , & membra debilitat ; ut tunc accidit. Qui ſe in æquo loco ac plano pares eſſe confidebant , iidem perterriti fuga ſuorum , & cæde paucorum , xxx pe-

INTERPRETATIO.

a *Et turres altæ & continentes pro muro erant.*

NOTÆ.

1. *Neque flexi ad virtutem, &c.*] M S. Victorinum habet : *Neque flecti ad virtutem ex tanta multitudine hoſtium , neque virtutes noſtrorum poſſent adæquare.*

2. *Propinquam.*] M S. Victorinum unum , unum item Thuanum habent *propinquum* , quod melius videtur.

3. *Ut inſulam molemque , &c.*] De quibus ſupra in fine primi libri.

4. *Alteram inſulæ partem, &c.*] Cum in ſuperiore libro Pharon a ſe occupatam Cæſar ſcripſerit, veriſimile eſt non tota inſula fuiſſe poſitum , ſed partem aliquam in hoſtium remanſiſſe poteſtate, ut ex iis quæ ſequuntur videre licet.

5. *Mobiliter & ſcienter anguſtias loci tuebantur.*] Has nempe anguſtias quas moles in altum jacta efficiebat , quas ſupra anguſtum iter vocat.

6. *Conſtanterque.*] Statariam pugnam pugnantes , non mobilem & incertam ut in mari.

pedum altitudine in ædificiis consistere ausi non sunt, seque per molem in mare præcipitaverunt, & DCCC passuum intervallum ad oppidum enataverunt. Multi tamen ex iis capti interfectique sunt, sed numerus captivorum omnino fuit DC. XIX. Cæsar, præda militibus concessa, ædificia diripi jussit; [1] castellumque ad pontem, qui propior erat Pharo, communivit; atque ibi præsidium posuit. Hunc fuga Pharitæ reliquerant; fortiorem illum propioremque oppido Alexandrini tuebantur. Sed eum postero die simili ratione aggreditur; quod, his obtentis duobus, omnem navigiorum excursum & repentina latrocinia sublatum iri videbatur. Jamque eos, qui præsidio eum locum tenebant, tormentis e navibus sagittisque depulerat, atque in oppidum redegerat; & cohortium III instar in terram exposuerat. Non enim plures consistere angustiæ loci patiebantur. Reliquæ copiæ in navibus stationem obtinebant. Quo facto imperat pontem adversus hostem prævallari, &, qua exitus navibus erat, fornice exstructo, quo pons sustinebatur, lapidibus oppleri atque obstrui: [2] quorum altero opere effecto, nulla omnino scapha egredi posset: altero instituto, omnes Alexandrinorum copiæ ex oppido se ejecere, & contra munitiones pontis latiore loco constiterunt; eodemque tempore, quæ consueverant navigia per pontes [3] ad incendia onerariarum emittere, ad molem constituerunt. Pugnabatur a nostris ex ponte, ex mole; ab illis ex area, quæ erat adversus pontem, & ex navibus contra molem. XX. In his rebus occupato Cæsare, militesque hortante, remigum magnus numerus & classiariorum ex longis navibus nostris in molem se ejecit. Pars eorum studio spectandi ferebatur: pars etiam cupiditate pugnandi. Hi primum navigia hostium lapidibus ac fundis a mole repellebant; ac multum proficere multitudine telorum videbantur. Sed postquam ultra eum locum ab latere eorum aperto ausi sunt egredi ex navibus Alexandrini pauci, ut sine signis certisque ordinibus, sine ratione prodierant, sic temere in naves refugere cœperunt. Quorum fuga incitati Alexandrini ex navibus egrediebantur, nostrosque acrius perturbatos insequebantur. [4] Simul qui in navibus longis remanserant, [5] scalas rapere, naveseque à terra repellere properabant; ne hostes navibus potirentur. Quibus omnibus rebus perturbati milites nostri cohortium trium, quæ in ponte, ac prima mole constiterant, quum post se clamorem exaudirent, fugam suorum viderent, magnam vim telorum adversi sustinerent, veriti ne ab tergo circumvenirentur, & discessu navium omnino reditu intercluderentur, munitionem in pontem insti-

NOTÆ.

1. *Castellumque ad pontem, &c.*] Supra dictum est a Cæsare Pharum insulam ponte cum oppido conjungi. Hirtius vero in parte pontis quæ propior erat Pharo, præsidium a Cæsare fuisse constitutum dicit.

2. *Quorum altero opere effecto.*] Scilicet pontis fornice oppleto.

3. *Ad incendia onerariarum.*] Supple *Romanarum.*

4. *Simul qui in navibus longis remanserant.*] Romanis.

5. *Scalas rapere.*] Quibus in naves ascenditur, ne iis utantur hostes ad ascensum.

inſtitutam reliquerunt, & magno curſu incitati ad naves contenderunt. Quorum pars proximas nacta naves multitudine hominum atque onere depreſſa eſt: pars reſiſtens & dubitans, quid eſſet capiendum conſilii, ab Alexandrinis interfecta eſt: nonnulli feliciore exitu expeditas ad ancoram naves conſecuti incolumes diſceſſerunt: [1] pauci allevati ſcutis, & animo ad conandum nixi, ad proxima navigia adnatarunt. XXI. Cæſar, quoad potuit, cohortando ſuos ad pontem & munitiones contendere, eodem in periculo verſatus eſt: poſtquam univerſos cedere animadvertit, in ſuum navigium ſe recepit. Quo multitudo hominum inſecuta quum irrumperet, neque adminiſtrandi neque repellendi a terra facultas daretur; fore, quod accidit, ſuſpicatus, ſeſe ex navigio ejecit, atque ad eas, quæ longius conſtiterant, [2] naves adnatavit. Hinc ſuis laborantibus ſubſidio ſcaphas mittens, nonnullos conſervavit. Navigium quidem ejus multitudine depreſſum militum, una cum hominibus interiit. Hoc prælio deſiderati ſunt ex eo numero legionariorum militum circiter CD, & paullo ultra eum numerum claſſiarii & remiges. Alexandrini eo loco caſtellum magnis munitionibus, multiſque tormentis confirmaverunt, atque, [3] egeſtis ex mari lapidibus, libere ſunt uſi poſtea ad mittenda navigia. XXII. Hoc detrimento milites noſtri tantum abfuerunt ut perturbarentur, ut incenſi potius atque incitati magnas acceſſiones fecerint in operibus hoſtium expugnandis, in præliis quotidianis, quandocumque fors obtulerat procurrentibus & erumpentibus Alexandrinis [4] * manum comprehendi multum operibus, & ardentibus ſtudiis militum nec divulgata Cæſaris cohortatio ſubſequi legionum aut laborem, aut pugnandi poterat cupiditatem: ut magis deterrendi & continendi a periculoſiſſimis eſſent dimicationibus, quam incitandi ad pugnandum. XXIII. Alexandrini, quum Romanos & ſecundis rebus confirmari, & adverſis incitari viderent, neque ullum belli tertium caſum noſſent, quo poſſent eſſe firmiores; ut conjectura conſequi poſſumus, aut admoniti a regis amicis, qui in Cæſaris erant præſidiis, aut ſuo priore conſilio, per occultos nuntios regi probato; legatos ad Cæſarem miſerunt, ut dimitteret regem, tranſireque ad ſuos pateretur: paratam enim omnem multitudinem eſſe confectam tædio puellæ, [5] fiduciario regno, dominatione crudeliſſima Ganymedis, facere id, quod rex imperaſſet: quo ſi auctore in Cæſaris fidem amicitiamque venturi eſſent, nullius periculi timorem multitudini fore impedimento, quo minus ſe dede-

NOTÆ.

1. *Pauci allevati ſcutis.*] Ex Polybio enim latitudo ſcuti Romani erat IV pedum cum dimidio, longitudo vero IV pedum.

2. *Naves adnatavit.*] Suetonius tradit per CC paſſus nataſſe elata læva, ne libelli quos tenebat manu madefierent, item tracto paludamento, ne hoſtis haberet.

3. *Egeſtis ex mari lapidibus.*] Quibus obſtructus erat fornix.

4. *.] Lacuna manifeſta, quam vetuſtas intulit.

5. *Fiduciario regno.*] Fiduciarium eſt quod tuæ fidei mandatum eſt ad tempus. Tale enim erat regnum Arſinoes, quod erat redditura controverſia inter fratrem & Cleopatram ſororem compoſita.

dederent. XXIV. Cæsar, etsi fallacem gentem, semperque alia cogitantem, alia simulantem, bene cognitam habebat, tamen petentibus dare veniam utile esse statuit: quod si quo pacto sentirent ea, quæ postularent, mansurum in fide dimissum regem credebat; sin, id quod magis illorum naturæ conveniebat, ducem ad bellum gerendum regem habere vellent, [1] splendidius atque honestius sese contra regem, quam contra [2] convenarum ac fugitivorum manum, bellum esse gesturum. Itaque regem cohortatus, ut consuleret regno paterno, parceret præclarissimæ patriæ, quæ turpissimis incendiis & ruinis esset deformata, cives suos primum ad sanitatem revocaret, deinde conservaret, fidem populo Romano sibique præstaret; quum ipse tantum ei crederet, ut ad hostes armatos eum mitteret; dextra dextram tenens, dimittere cœpit adulta jam ætate puerum. At regius animus disciplinis fallacissimis eruditus, ne a gentis suæ moribus degeneraret, flens orare contra Cæsarem cœpit, ne se dimitteret. Non enim regnum ipsum sibi conspectu Cæsaris esse jucundius. Compressis pueri lacrimis, Cæsar ipse commotus celeriter, si illa sentiret, fore eum secum affirmans, ad suos dimisit. Ille [3] ut ex carceribus in liberum cursum emissus, adeo contra Cæsarem acriter bellum gerere cœpit, ut lacrimas, quas in colloquio projecerat, gaudio videretur profudisse. Accidisse hoc complures Cæsaris legati, amici, centuriones militesque lætabantur; quod nimia bonitas ejus fallacis pueri elusa esset. Quasi vero id Cæsar bonitate tantum adductus, ac non prudentissimo consilio fecisset. XXV. Quum duce assumto Alexandrini nihilo se firmiores factos, aut languidiores Romanos animadverterent; eludentibusque militibus regis ætatem atque infirmitatem, magnum dolorem acciperent, neque se quidquam proficere viderent; rumoresque exsisterent, magna Cæsari præsidia, terrestri

NOTÆ.

1. *Splendidius atque honestius sese contra regem, &c.*] Dio aliam causam commemorat his verbis: Ὁ δὲ Καῖσαρ ἐνόμισε μὲν ἢ ὡς ἀληθῶς αὐτὸς μεταβεβλῆσθαι (ἄλλως τε γὰρ καὶ δειλὸς καὶ ὀξυρρόπως ὄντας ἤκουε, καὶ τότε πρὸς τὰ παλαισμάτα καταπεπληγμένους ἤδετο) εἰ δὲ δὴ ὃ τεχνάζοιντό τι, ἀλλ' ὅπως μὴ διὰ τοῦτ' ἐμποδίζων τῷ εἰρήνῃ νομισθῇ, σωφρονεῖν τε σφίσιν ἔφη, καὶ τὸν Πτολεμαῖον ἔπεμψεν. ἐδέδοκτο γὰρ ἐν ἐκείνῳ τὸ ἰσχυρὸν ἔκλιπε τῆς ἡλικίας καὶ ἐν τῇ ἀπαιδευσίας ἑτέρᾳ ὄν. καὶ τὲς Αἰγυπτίους ἦτοι σωαλλαγήσεσθαι οἱ ἢ ὃς ἐξέλεγεν, ἢ δικαιότερον ἢ κατατολεμηθήσεσθαι ἢ καταφρονήσεσθαι ἤλπισεν, ὥστε εἴτ' οὖν ὑπ' αὐτοῦ τινος προφάσεως τῇ Κλεοπάτρᾳ παραδοθῆναι. ἢ γὰρ ἁπλῶς ἔσεσθαι ποτὲ ὑπ' αὐτῶν, ἄλλως τε τῆς δυνάμεως προσγεγενημένης, προσεδόκησε. *Cæsar revera eos sententiam mutasse (quippe audierat homines esse timidos levique momento mutabiles) acceptis cladibus consternatos, censebat. Ac, si quid dolo agerent, tamen, ne pacem impedire videretur, illa se assentiri dixit & Ptolemæum dimisit; nam in eo nihil esse virium tum ob ætatem, tum quia male fuerat institutus videbat, ita vero fore, ut aut suis conditionibus quas ferret, Ægyptii facere pacem cogerentur, aut se justiorem eos debellandi subigendique nacturum occasionem. Unde probabilior est Cleopatra tradendi causa extaret, non enim ne ab ipsis vinceretur verebatur, præsertim auctus exercitu.*

2. *Convenarum.*] Convenæ sunt promiscui populi in unam urbem undique convenientes & ibi coalescentes.

3. *Ut ex carceribus, &c.*] Metaphora deducta a septis illis, unde in ludis equi ad currendum emittebantur. Quæ repagula dicebantur carceres.

reſtri itinere, Syria Ciliciaque adduci, quod nondum Cæſari auditum erat; interea ea commeatum, qui noſtris mari ſupportabatur, intercipere ſtatuerunt. Itaque expeditis navigiis, locis idoneis ad [1] Canopum in ſtatione diſpoſitis navibus, inſidiabantur noſtris commeatibus. Quod ubi Cæſari nuntiatum eſt, claſſem jubet expediri atque inſtrui. [2] Præficitur Tib. Nero. Proficiſcuntur in ea claſſe Rhodiæ naves, atque in his Euphranor, ſine quo nulla unquam dimicatio maritima, nulla etiam parum feliciter confecta erat. At fortuna, quæ plerumque eos, quos plurimis beneficiis ornavit, ad duriorem caſum reſervat, ſuperiorum temporum diſſimilis, Euphranorem proſequebatur. Nam quum ad Canopum ventum eſſet; inſtructaque utrimque claſſis conflixiſſet, & ſua conſuetudine Euphranor primus prælium commiſiſſet; & illic triremem hoſtium perforaſſet ac demerſiſſet; proximam longius inſecutus, parum celeriter inſequentibus reliquis, circumventus ab Alexandrinis eſt: cui ſubſidium nemo tulit: ſive quod in ipſo ſatis præſidii pro virtute ac felicitate ejus putarent eſſe; ſive quod ipſi ſibi timebant. Itaque unus ex omnibus eo prælio bene rem geſſit, ſolus cum ſua quadriremi victrice periit. XXVI. Sub idem tempus [3] Mithridates Pergamenus magnæ nobilitatis domi, ſcientiæque in bello, & virtutis, fidei dignitatiſque in amicitia Cæſaris, miſſus in Syriam Ciliciamque initio belli Alexandrini ad auxilia accerſenda, [4] cum magnis copiis quas celeriter & propenſiſſima civitatum voluntate & ſua diligentia confecerat, itinere pedeſtri, quo conjungitur Ægyptus Syriæ, Peluſium adduxit: idque oppidum firmo præſidio occupatum ab Achilla propter opportunitatem loci, (namque tota Ægyptus maritimo acceſſu Pharo, pedeſtri Peluſio, velut clauſtris, munita exiſtimatur), repente magnis circumdatum copiis, multiplici præſidio pertinaciter propugnantibus, & copiarum magnitudine, quas integras vulneratis defeſſiſque ſubjiciebat, & perſeverantia conſtantiaque oppugnandi, quo die eſt aggreſſus, in ſuam redegit poteſtatem, præſidiumque ibi ſuum collocavit. Inde re bene geſta Alexan-

NOTÆ.

1. *Canopum.*] Canopus oppidum ad Heracleoticum Nili oſtium. Nunc prope, nec in eodem loco eſt urbs a mercatoribus celebrata, *Roſette.*

2. *Præficitur Tiber. Nero.*] Tib. Nero pater eſt Tiberii Imperatoris qui Auguſto in principatu ſucceſſit. Hic non parvam operam in hoc bello præſtitit. Quapropter in Scipionis locum Pontifex ſuffectus eſt, & ad deducendas in Galliam colonias, in queis Narbona & Arelate erant, miſſus eſt.

3. *Mithridates Pergamenus.*] Is, teſte Strabone lib. XIV. Pergami natus eſt matre quæ Galatarum Tetrarchici erat generis, unde a Mithridate Ponti rege ejus amore capto abductus, ejus ob eam cauſam fuit concubinus. Unde nomen Mithridatis a familiaribus inditum, quaſi regis filius fuiſſet. Grandior factus, in amicitiam venit Cæſaris, cujus partes in bello civili ſecutus eſt, & militiæ præmium accepit Tetrarchiam Galatiæ, regnumque Boſpori Cimmerii; ſed cum ab Aſandro illud regnum poſſideretur, belloque illud peteret, fuit ab illo, jam Cæſare ſublato, interfectus.

4. *Cum magnis copiis quas celeriter & propenſiſſima civitatum voluntate & ſua diligentia confecerat.*] Joſephus lib. XIV. hiſt. magnas copias ab Hircano Judæorum rege miſſas duce Antipatro Herodis regis patre ad Cæſarem ſcribit, quorum magni in hoc bello fuiſſe quoque operam teſtatur.

Alexandriam ad Cæsarem contendit; omnesque eas regiones, per quas iter faciebat, auctoritate ea, quæ plerumque adest victori, pacarat, atque in amicitiam Cæsaris redegerat. XXVII. Locus est fere regionum illarum nobilissimus non ita longe ab Alexandria, qui nominatur [1] Delta, quod nomen a similitudine litteræ cepit. Nam pars quædam fluminis Nili, [mire] derivata inter se, duobus itineribus paullatim, medium inter se spatium relinquens, diversissimo ad littus intervallo [a] mari conjungitur. Cui loco quum appropinquare Mithridatem rex cognovisset; & transeundum ei flumen sciret; magnas adversus eum copias misit, quibus vel superari delerique Mithridatem, vel sine dubio retineri posse credebat. Quemadmodum autem optabat eum vinci; sic satis habebat intercluſum a Cæsare a se retineri. Quæ primæ copiæ flumen a Delta transire, & Mithridati occurrere potuerunt, prælium commiserunt, festinantes præripere subsequentibus victoriæ societatem. Quorum impetum Mithridates magna cum prudentia, consuetudine nostra castris vallatis, sustinuit. Quum vero incaute atque insolenter succedere eos munitionibus videret; eruptione undique facta, [2] magnum numerum eorum interficit, quod nisi locorum notitia reliqui se texissent, partimque in naves, quibus flumen transierant, recepissent, funditus deleti essent. Qui ut paullulum ab illo timore se recrearunt, adjunctis iis, qui subsequebantur, rursus Mithridatem oppugnare cœperunt. XXVIII. Mittitur a Mithridate nuntius Cæsari, qui rem gestam perferret. [3] Cognoscit ex suis eadem hæc accidisse rex. Ita pene sub idem tempus & rex ad opprimendum Mithridatem proficiscitur, & Cæsar ad recipiendum. Celeriore fluminis Nili navigatione rex est usus, in qua magnam & paratam classem habebat. Cæsar eodem itinere uti noluit; ne navibus in flumine dimicaret: sed, circumvectus eo mari, quod Africæ partis esse dicitur, sicuti supra demonstravimus, prius tamen regis copiis occurrit, quam is Mithridatem aggredi posset, eumque ad se victorem incolumi exercitu recepit. Consederat cum copiis rex loco natura munito, quod erat ipse excelsior; [4] planitia ex omnibus partibus subjecta. Tribus autem ex lateribus variis genere munitionibus tegebatur. Unum latus erat adjectum flumini Nilo; alterum editissimo loco ductum, ut partem castrorum obtineret; tertium palude cingebatur. XXIX. Inter castra regis & Cæsaris iter flumen intercedebat angustum, altissimis ripis; quod in

NOTÆ.

1. *Delta.*] Ideo multi Græcæ litteræ vocabulo Deltam appellavere Ægyptum, ut ait Plinius lib. v. cap. IX. Sed latius patet ad ea quæ potest irrigare. Unde Homerus Ægyptum, Nilum appellat.

2. *Magnum numerum eorum interficit.*] Hoc prælium, seu potius hæc prælia (nam duo fuerunt) commemorat Josephus lib. XIV. cap. XVI. belli Jud. ubi initium vincendi factum esse tradit a Judæis, quos Antipater Herodis pater ducebat, ab Hyrcano missis, & locum quidem etiam sua tempestate *expeditionem Judæorum* vocari & itinera illis patefacta per Judæos eum tractum incolentes, quibus ostensæ sunt Hircani regis litteræ.

3. *Cognoscit ex suis eadem hæc accidisse rex.*] Ptolemæus.

4. *Planitia.*] Dicitur planitia & planities, ut supra docuimus.

in Nilum influebat. Aberat autem ab regis caſtris millia paſſuum circiter VII. Rex, quum hoc itinere venire Cæſarem comperiſſet, equitatum omnem, expeditoſque delectos pedites ad id flumen miſit, qui tranſitu Cæſarem prohiberent, & [1] eminus ex ripis prælium impar inirent. Nullum enim proceſſum virtus habebat, aut periculum ignavia ſubibat. Quæ res incendit dolore milites equiteſque noſtros; quod tam diu pari prælio cum Alexandrinis certaretur. Itaque eodem tempore equites Germani diſperſi vada fluminis quærentes, partim demiſſioribus ripis flumen tranſnarunt; & legionarii, magnis arboribus exciſis, quæ longitudine utramque ripam contingerent, projectis, repentinoque aggere injecto, flumen tranſierunt. Quorum impetum adeo pertimuerunt hoſtes, ut in fuga ſpem ſalutis collocarent. Sed id fruſtra. Namque ex ea fuga pauci ad regem refugerunt, pene omni reliqua multitudine interfecta. XXX. Cæſar, re præclariſſime geſta, quum ſubitum adventum ſuum judicaret magnum terrorem Alexandrinis injecturum, protinus victor ad regis caſtra pertendit. Hæc quum & opere magno vallata, & loci natura munita adverteret; confertamque armatorum multitudinem collocatam in vallo videret: laſſos itinere, ac præliando milites ad oppugnanda caſtra ſuccedere noluit; itaque, non magno intervallo relicto ab hoſte, caſtra poſuit. Poſtero die caſtellum, quod rex in proximo vico non longe a ſuis caſtris muniverat, brachiiſque cum opere caſtrorum conjunxerat vici obtinendi cauſſa, Cæſar aggreſſus, omnibus copiis expugnat; non quo id minori numero militum conſequi difficile factu putaret; ſed ut ab ea victoria, perterritis Alexandrinis, protinus caſtra regis oppugnaret. Itaque eo curſu, quo refugientes Alexandrinos ex caſtello in caſtra ſunt milites inſecuti, munitionibus ſucceſſerunt, acerrimeque eminus præliari cœperunt. Duabus ex partibus aditus oppugnationis noſtris dabatur; [2] una, quam liberum acceſſum habere demonſtravi; altera, quæ mediocre intervallum inter caſtra & flumen Nilum habebat. Maxima & electiſſima Alexandrinorum multitudo defendebat eam partem, quæ facillimum aditum habebat. Plurimum autem proficiebant hoſtes in repellendis vulnerandiſque noſtris, qui in regione fluminis Nili propugnabant. Diverſis enim telis noſtri figebantur, adverſi ex vallo caſtrorum, averſi ex flumine, in quo multæ naves inſtructæ funditoribus & ſagittariis, noſtros impugnabant. XXXI. Cæſar, quum videret milites acrius præliari non poſſe, nec tamen multum profici propter locorum difficultatem; quumque animum adverteret excelſiſſimum locum caſtrorum relictum eſſe ab Alexandrinis; quod & per ſe munitus eſſet, & ſtudio partim pugnandi, partim ſpectandi, decucurriſſent in eum locum, in quo pugnabatur; cohortes illo circuire caſtra, & ſummum locum aggredi, juſſit; hiſque [3] Carſulenum præfecit & animi magni-

NOTÆ.

1. *Eminus ex ripis.*] Quia Ægyptii facile telis prohibebant tranſitu Romanos.

2. *Una, quam liberum acceſſum habere demonſtravi.*] A planitie ſcilicet.

3. *Carſulenum.*] Hunc Carſulenum commemorat Cæſar lib. IV. de bello Gallico,

magnitudine, & rei militaris scientia virum præstantem. Quo ut ventum est, paucis defendentibus munitionem, nostris contra militibus acerrime pugnantibus, diverso clamore & prælio perterriti Alexandrini, trepidantes [1] in omnes partes discurrere cœperunt. Quorum perturbatione, nostrorum animi adeo sunt incitati, ut pene eodem tempore ex omnibus partibus, primi tamen editissimum locum castrorum caperent: ex quo decurrentes magnam multitudinem hostium in castris interfecerunt. Quod periculum plerique Alexandrini fugientes, acervatim se de vallo præcipitaverunt in eam partem, quæ flumini erat adjuncta. [2] Horum primis in ipsa fossa munitionis magna vi oppressis, ceteri faciliorem fugam habuerunt. Constat fugisse ex castris regem ipsum, receptumque in navem, & multitudine eorum, qui ad proximas naves adnatabant, demerso navigio perisse. XXXII. Re felicissime celerrimeque gesta, Cæsar, magnæ victoriæ fiducia proximo terrestri itinere Alexandriam cum equitibus contendit; atque ea parte oppidi victor introiit, quæ præsidio hostium tenebatur. Neque eum consilium suum fefellit, quin hostes, eo prælio audito, nihil jam de bello essent cogitaturi. Dignum adveniens fructum virtutis & animi magnitudinis tulit. Omnis enim multitudo oppidanorum, armis projectis, munitionibusque suis relictis, veste ea sumpta, qua supplices dominantes deprecari consueverunt, [3] sacrisque omnibus prolatis, quorum religione precari offensos iratosque animos regum erant soliti, advenienti Cæsari occurrerunt, seque ei dediderunt. Cæsar in fidem receptos consolatus, per hostium munitiones in suam partem oppidi magna gratulatione venit suorum; qui non tantum bellum ipsum ac dimicationem, sed etiam talem adventum ejus felicem fuisse lætabantur. XXXIII. Cæsar Ægypto atque Alexandria potitus [4] reges constituit, quos Ptolemæus testamento scripserat, atque obtestatus erat populum Rom. ne mutarentur. Nam majore ex duobus pueris rege amisso, minori transdidit regnum, majorique ex duabus filiis Cleopatræ, quæ manserat in fide præsidiisque

NOTÆ.

periit in prælio Mutinensi, dum pugnat adversus M. Antonium. Cicero lib. x. epist. ad Famil.

1. *In omnes partes discurrere cœperunt.*] Manuscripti codices Regii tres & Victorinus unus, alter item habent additum *castrorum*, nempe *in omnes partes castrorum discurrere cœperunt*. Quod planius videtur. Nec enim Alexandrini extra castra discurrebant quibus potius continebantur.

2. *Horum primis in ipsa fossa munitionis magna vi oppressis.*] Manuscripti Regii codices tres, Victorinus unus pro vi habent *ruina*, quod certe melius. Ruina enim casus est, quo casu insequentium præcipitatorum primi præcipitati obruebantur.

3. *Sacrisque omnibus prolatis.*] Erant tam apud Græcos quam Ægyptios statuæ deorum. Sed apud Ægyptios peregrinior & occultior religionis cultus.

4. *Reges constituit, &c.*] Nempe minorem natu filiorum, majoremque natu filiarum Cleopatram, cujus amore captus bellum illud Alexandrinum susceperat sibi periculosissimum. Quo confecto, adverso amne CCCC navibus totam Ægyptum pellustravit. Cleopatra Cæsarionem Cæsari peperit, & fratri sororique superstes sola regnavit. Imo etiam superstite minore fratre propter ejus ætatis infirmitatem sola regnabat, soliusque nominis regii illa regnante compos minor frater erat.

que ejus. [1] Minorem Arſinoën, cujus nomine diu regnaſſe impotenter Ganymeden docuimus, deducere ex regno ſtatuit; ne qua rurſus nova diſſenſio, prius quam diuturnitate confirmarentur regis imperia, per homines ſeditioſos naſceretur. Legione veterana VI ſecum deducta, ceteras ibi relinquit; quo firmius eſſet eorum regum imperium: qui neque amorem ſuorum habere poterant, quod fideliter permanſerant in Cæſaris amicitia; neque vetuſtatis auctoritatem, paucis diebus reges conſtituti. Simul ad imperii noſtri dignitatem utilitatemque publicam pertinere exiſtimabat, ſi permanerent in fide reges, præſidiis eos noſtris eſſe tutos, & hos, ſi eſſent ingrati, poſſe iiſdem præſidiis coërceri. Sic rebus omnibus confectis & collocatis, ipſe itinere terreſtri profectus eſt in Syriam. XXXIV. Dum hæc in Ægypto geruntur, [2] rex Dejotarus ad [3] Domitium Calvinum, cui Cæſar Aſiam, finitimaſque provincias adminiſtrandas tranſdiderat, venit; oratum, ne [4] Armeniam minorem, regnum ſuum, neque [5] Cappadociam, regnum [6] Ariobarzanis, poſſideri vaſtarique pateretur a [7] Pharnace: quo malo niſi liberarentur, imperata ſibi facere, pecuniamque promiſſam Cæſari non poſſe ſe perſolvere. Domitius non tantum ad explicandos ſumtus rei militaris, quum pecuniam neceſſariam eſſe judicaret,

Notæ.

1. *Minorem Arſinoen, &c.*] Hanc Arſinoen in triumphum duxit, ſed miſeratum populum & virginis & reginæ cum intellexiſſet, (afflevit enim populus huic ſpectaculo) neque occidit, neque in vincula conjecit, ſed dimiſit. Non tam humaniter illam poſtea ſoror Cleopatra excepit, quæ ut ſola Cyprum quam communem cum Arſinoe ſorore habebat, obtineret, effecit ut Antonius illam in templo Dianæ quo confugerat, curaret occidi.

2. *Rex Dejotarus.*] Dejotarus Galatiæ rex ope Pompeii factus fuerat, pro quo erga ſe merito ejus partes in bello civili contra Cæſarem enixe juvit. Ad Cæſaris clementiam poſt prælium Pharſalicum receptum habuit, a quo regni parte multatus, tandem accuſatus quod Cæſari apud ſe diverſanti eſſet inſidiatus; luculenta illa oratione Ciceronis quæ nunc exſtat, defenſus eſt. Extrema demum ſenectute auxiliis Brutum juvit.

3. *Domitium Calvinum.*] Hunc Domitium Calvinum miſerat Cæſar in Aſiam poſt prælium Pharſalicum, qui eam ſuo nomine jam rerum potiti adminiſtraret.

4. *Armeniam minorem.*] Armenia Aſiæ regio, in majorem & minorem dividitur, ut in notitiis imperii Romani perſpicitur. Major ſecunda dicta eſt poſterioribus temporibus, minor vero prima. Hæc minor clauditur Euphrate ab oriente, ab occaſu Scordiſco monte. Dicta eſt etiam *Leucoſyria*. Hodie *Pegian* & *Boſoch*.

5. *Cappadociam.*] Cappadocia Aſiæ minoris regio, a Cappadoce amne. Nam ante aliud nomen habuit. Ad meridiem Tauro monte dividitur a Cilicia, ad orientem Armenia eſt & Colchis, ad occidentem Paphlagonia & Galatia. Dividitur in Provincias minores.

6. *Ariobarzanis.*] Ariobarzanes Cappadociæ rex, amicus populi R. orto bello inter Cæſarem & Pompeium, Pompeianis partibus ſtuduit, pro quo ſtudio videtur aliqua pecunia fuiſſe a Cæſare multatus, quam illi neceſſe dependere eſſet.

7. *Pharnace.*] Pharnaces, cæſo Mithridate patre, Boſpori rex factus a victore Pompeio, occaſione belli civilis uſus recuperare regnum paternum tentavit, primumque Colchorum regionem omnem ſuo imperio adjunxit, tum abſente Dejotaro qui in caſtris Pompeii erat, totam Armeniam & Cappadociæ Pontique partes aliquas & Bithynicas quaſdam civitates occupavit. Hæc omnia negligente Cæſare, & in Ægypto bellum gerente, quod ut omnibus aliis præferret fecerat amor Cleopatræ.

ret, ſed etiam turpe populo Rom. & Cæſari victori, ſibique infame eſſe ſtatueret, regna ſociorum atque amicorum ab externo rege occupari, nuntios confeſtim ad Pharnacem miſit, Armenia Cappadociaque decederet, neve occupatione belli civilis, populi Rom. jus majeſtatemque tentaret. Hanc denuntiationem quum majorem vim habituram exiſtimaret, ſi propius eas regiones cum exercitu acceſſiſſet; ad legiones profectus, unam ex tribus XXXVI ſecum ducit, II in Ægyptum ad Cæſarem mittit, litteris ejus evocatas: [1] quarum altera in bello Alexandrino non occurrit; quod itinere terreſtri per Syriam erat miſſa. Adjungit Cneius Domitius legioni XXXVI [2] duas a Dejotaro, quas ille diſciplina atque armatura noſtra complures annos conſtitutas habebat, equiteſque centum; totidemque ab Ariobarzane ſumit. Mittit P. Sextium ad C. Plætorium quæſtorem, ut legionem adduceret, quæ ex tumultuariis militibus in Ponto confecta erat; Quinctumque Patiſium in Ciliciam ad auxilia accerſenda. Quæ copiæ celeriter omnes juſſu Domitii [3] Comana convenerunt. XXXV. Interim legati a Pharnace reſponſa referunt, Cappadocia ſe deceſſiſſe, Armeniam minorem recepiſſe, quam paterno nomine jure obtinere deberet; denique ejus regni cauſſa integra Cæſari ſervaretur: paratum enim ſe facere, quod is ſtatuiſſet. Cn. Domitius, quum animadverteret eum Cappadocia deceſſiſſe non voluntate adductum, ſed neceſſitate, quod facilius Armeniam defendere poſſet ſubjectam ſuo regno, quam Cappadociam longius remotam; quodque omnes III legiones adductum Domitium putaſſet; ex quibus cum II ad Cæſarem miſſas audiſſet, audaciuſque in Armenia ſubſtitiſſet; perſeverare cœpit, ut eo quoque regno decederet: neque enim aliud jus eſſe Cappadociæ atque Armeniæ: nec juſte eum poſtulare, ut in Cæſaris adventum res integra differretur: [4] id enim eſſe integrum, quod ita eſſet, ut fuiſſet. His reſponſis datis, cum iis copiis, quas ſupra ſcripſi, profectus eſt in Armeniam, lociſque ſuperioribus iter facere inſtituit. Nam ex Ponto a Comanis jugum editum ſilveſtre eſt pertinens in Armeniam minorem, quo Cappadocia finitur ab Armenia. [5] Cujus itineris has eſſe [certas] opportunitates, quod in locis ſuperioribus nullus impetus repentinus accidere hoſtium poterat, & quod Cap-

NOTÆ.

1. *Quarum altera in bello Alexandrino non occurrit.*] Quod iter tardius fuit. Manuſcriptus Regius & Victorinus unus codex omittunt *in*, quod Grammaticorum legibus certe aptius & convenientius.

2. *Duas a Dejotaro.*] Acceptas.

3. *Comana.*] Comana urbs Ponti nobiliſſima. Quidam vocari dicunt *Tabachza*.

4. *Id enim eſſe integrum, quod ita eſſet, ut fuiſſet.*] Integrum vocatur quod intactum eſt. Quod ſi Pharnaces nihil novi molitus fuiſſet, res potuiſſent dici integræ, ſed cum multa ille novaſſet, ut res eſſent integræ, reſtituendæ erant in eum locum, in quo prius erant, unde ipſe eas dimovebat. Integra enim cauſa dicitur, in qua nihil commutatum. Interim notandum quo conſilio ſervari rem integram ad Cæſaris adventum cupiebat, quia ſcilicet Alexandrino bello ſperabat oppreſſum iri, atque adeo ſe quæ paraverat retenturum.

5. *Cujus itineris has eſſe [certas] opportunitates*] Manuſcripti duo codices Regii & Victorinus impreſſus pervetuſtus habent: *Cujus*

Cappadocia his jugis ſubjecta magnam commeatus copiam erat ſubminiſtratura. XXXVI. Complures interim legationes Pharnaces ad Domitium mittit, quæ de pace agerent, regiaque munera Domitio ferrent. Ea conſtanter omnia aſpernabatur: nec ſibi quidquam fore antiquius, quam dignitatem populi Romani & regna ſociorum recuperare, legatis reſpondebat. Magnis & continuis itineribus confectis, quum adventaret [1] Nicopolim, quod oppidum in Armenia minore poſitum eſt, plano ipſum loco, montibus tamen altis ab duobus lateribus objectis, ſatis magno intervallo ab oppido remotis, caſtra poſuit longe a Nicopoli circiter millia paſſuum VII. Quibus ex caſtris, quum locus anguſtus atque impeditus eſſet tranſeundus, Pharnaces in inſidiis delectos pedites omneſque pene diſpoſuit equites. Magnam autem multitudinem pecoris intra eas fauces diſſipari juſſit; paganoſque & oppidanos in iis locis obſervari: [2] ut, ſi amicus Domitius eas anguſtias tranſiret, nihil de inſidiis ſuſpicaretur, quum in agris & pecora & homines animadverteret verſari, tamquam amicorum adventu: ſin vero ut in hoſtium fines veniret, præda diripienda milites diſſiparentur, diſperſique cæderentur. XXXVII. Hæc quum adminiſtraret, nunquam tamen intermittebat legatos de pace atque amicitia mittere ad Domitium: quum hoc ipſo crederet eum facilius decipi poſſe. At contra ſpes pacis Domitio in iiſdem caſtris morandi attulit cauſſam. Ita Pharnaces, amiſſa proximi temporis occaſione, veritus, ne cognoſcerentur inſidiæ, ſuos in caſtra revocavit. Domitius poſtero die propius Nicopolim acceſſit, [a] caſtraque oppido contulit. Quæ dum muniunt noſtri, Pharnaces aciem inſtruxit ſuo more atque inſtituto. In fronte enim, ſimplici directa acie, cornua trinis firmabantur ſubſidiis. Eadem ratione hæc media collocabantur acie, duobus dextra ſiniſtraque intervallis, ſimplicibus ordinibus inſtructis. Perfecit incœptum caſtrorum opus Domitius, parte copiarum pro vallo inſtructa. XXXVIII. Proxima nocte Pharnaces, interceptis tabellariis, qui de Alexandrinis rebus litteras ad Domitium ferebant, cognoſcit Cæſarem magno in periculo verſari, flagitarique a Domitio, ut quamprimum ſibi ſubſidia mitteret, propiuſque ipſe Alexandriam per Syriam accederet. Qua cognita re, Pharnaces victoriæ loco ducebat, ſi trahere tem-

INTERPRETATIO.

a *Et caſtra metatus eſt ante urbem.*

NOTÆ.

Cujus itineris hæ erant certæ opportunitates, quæ ſine dubio melior lectio, cum certus in ea ſit orationis ordo, in hac nullus, ſed potius magna inconſequentia.

1. *Nicopolim.*] Hæc Nicopolis condita fuit a Pompeio, teſte Strabone lib. XII. & a Ptolemæo pariter Armeniæ minori attribuitur.

2. *Ut, ſi amicus Domitius eas anguſtias tranſiret.*] Manuſcripti tres codices Regii, Thuani duo, item Victorinus unus, & impreſſus ibidem pervetuſtus habent: *Ut ſive amicus ſive inimicus Domitius eas anguſtias tranſiret*, quod melius eſt. Tam enim fallebat Domitium ſtratagema, ſi veniret inimicus, quam ſi amicus, quandoquidem inſidiarum illi opinionem minuebat, & male ſecurum faciebat.

tempus posset: quum descedendum celeriter Domitio putaret. Itaque ab oppido, qua facillimum accessum & æquissimum ad dimicandum nostris videbat, fossas II directas, non ita magno medio intervallo relicto, IV pedum altitudinis in eum locum deduxit, quo longius constituerat suam non producere aciem. Inter has fossas aciem semper instruebat: equitatum autem ab lateribus omnem extra fossam collocabat: qui neque aliter utilis esse poterat, & multum numero anteibat nostrum equitatum. XXXIX. Domitius autem, quum Cæsaris magis periculo, quam suo, commoveretur; neque se tuto discessurum arbitraretur, si conditiones, quas rejecerat, rursus appeteret, aut sine caussa discederet; ex propinquis castris in aciem exercitum eduxit. XXXVI legionem in dextro cornu collocavit; Ponticam in sinistro; Dejotari legiones in mediam aciem contulit, quibus tamen angustissimum frontis reliquit intervallum, reliquis cohortibus in subsidiis collocatis. Sic utrimque acie instructa, processum est ad dimicandum. XL. Signo sub idem tempus ab utroque dato, concurritur: acriter varieque pugnatur. Nam XXXVI legio, quum extra fossam in equitatum regis impetum fecisset, adeo secundum prælium fecit, ut mœnibus oppidi succederet, fossamque transiret, adversosque hostes aggrederetur. At Pontica ex altera parte legio, quum paullulum aversa hostibus cessisset, fossam autem circuire [acies] secundo conata esset, ut aperto latere aggrederetur hostem, in ipso transitu fossæ confixa & oppressa est. Dejotari vero legiones vix impetum sustinuerunt. Ita victrices reges copiæ cornu suo dextro, mediaque acie converterunt se ad XXXVI legionem: quæ tamen fortiter vincentium impetum sustinuit; magnis copiis hostium circumdata, præsentissimo animo [1] pugnans in orbem se recepit ad radices montium: quo Pharnaces insequi, propter iniquitatem loci, noluit. Ita, Pontica legione pene tota amissa magna parte Dejotari militum interfecta, XXXVI legio in loca se superiora contulit, non amplius CCL desideratis. Ceciderunt eo prælio splendidi ac illustres viri nonnulli equites Romani. Quo tamen incommodo Domitius accepto, reliquias exercitus dissipati collegit, itineribusque tutis per Cappadociam [2] se in Asiam recepit. XLI. Pharnaces rebus secundis elatus, quum de Cæsare ea, quæ optabat, speraret, Pontum omnibus copiis occupavit: [3] ibique & victor, & crudelissimus rex, [4] quum sibi fortunam paternam feliciore even-

NOTÆ.

1. *Pugnans in orbem se recepit.*] Factitatum hoc est, ut supra diximus, ab iis qui sustinere vim hostium, non impetum facere volebant.

2. *Se in Asiam recepit.*] Proprie dictam. Nam alioqui Cappadocia per quam iter faciebat, in Asia erat. Asia vero proprie dicta terminatur a septentrione Bithynia, ab occidente reliqua Propontidis parte, Hellesponto, Ægeo, Cario & Myrtoo mari.

3. *Ibique & victor, & crudelissimus rex.*] Confirmant id securi scriptores. Plutarchus ait victoria immodice usum, Dion capta direptaque Amiso puberes omnes interfecisse, Appianus pueris quoque manus præcidisse.

4. *Quum sibi fortunam paternam feliciore eventu destinaret.*] Hoc est, secundam, Mithridati enim diu fortuna faverat, sed tandem malum sortitus est eventum.

eventu deſtinaret, multa oppida expugnavit; bona civium Romanorum Ponticorumque diripuit: [1] ſupplicia conſtituit in eos, qui aliquam formæ atque ætatis commendationem habebant; ea quæ morte eſſent miſeriora; Pontumque nullo defendente, paternum regnum ſe recepiſſe glorians, obtinebat. XLII. Sub idem tempus in Illyrico eſt incommodum acceptum, quæ provincia ſuperioribus menſibus retenta non tantum ſine ignominia, ſed etiam cum laude erat. Namque eo miſſus æſtate cum II legionibus [2] Q. Cornificius [3] Cæſaris quæſtor pro prætore, quamquam erat provincia minime copioſa ad exercitus alendos, & [4] finitimo bello ac diſſenſionibus vaſtata & confecta, tamen prudentia ac diligentia ſua, quod magnam curam ſuſpiciebat, ne quo temere progrederetur, & recepit, & defendit. Namque & caſtella complura locis editis poſita, quorum opportunitas caſtellanos impellebat ad decurſiones faciendas, & bellum inferendum, expugnavit; eaque præda milites donavit: quæ etſi erat tenuis, tamen in tanta provinciæ deſperatione erat grata, præſertim virtute parta: & quum Octavius ex fuga Pharſalici prælii magna claſſe in illum ſe ſinum contuliſſet, paucis navibus [5] Iadertinorum, [a] quorum ſemper in rempub. ſingulare conſtiterat officium, diſperſis Octavianis navibus erat potitus; ut vel claſſe dimicare poſſet, adjunctis captivis, navibus ſociorum. Et quum diverſiſſima parte orbis terrarum Cn. Pompeium victor Cæſar ſequeretur; compluresque adverſarios in Illyricum, propter Macedoniæ propinquitatem, ſe, reliquis ex fuga collectis, contuliſſe audiret; litteras ad Gabinium mittit, uti cum legionibus tironum, quæ nuper erant conſcriptæ, proficiſceretur in Illyricum, conjunctiſque copiis cum Q. Cornificio, ſi quod periculum provinciæ inferretur, depelleret: ſin ea non magnis copiis tuta eſſe poſſet, in Macedoniam legiones adducerent. Omnem enim illam partem regionemque vivo Cn. Pompeio bellum inſtauraturam eſſe credebat. XLIII. Gabinius, ut in Illyricum venit, hiberno tempore anni, ac difficili; ſive copioſiorem provinciam exiſtimans, ſive multum fortunæ victoris Cæſaris tribuens, ſive virtute & ſcientia ſua confiſus, quam ſæpe in bellis periclitatus magnas res & ſecundas ductu auſuque ſuo geſ-

INTERPRETATIO.

a *Qui ſoli numquam non præſtiterant officium* ſuum *reipublicæ.*

NOTÆ.

1. *Supplicia conſtituit, &c.*] Exſecabat enim virilia inſignibus forma & ætate florentibus. Quod viro nato morte acerbius eſt.

2. *Q. Cornificius.*] Hic eſt Cornificius ad quem Cicero ſcribit lib. XII. epiſt. ad Famil. periit in Africa poſt cædem Cæſaris, cum ſenatus partes defenderet.

3. *Cæſaris quæſtor pro prætore.*] Cum prætoria poteſtate, quia Illyricum una de Cæſaris provinciis erat.

4. *Finitimo bello ac diſſenſionibus vaſtata & confecta.*] Civili bello quod in Macedonia gerebatur finitima Illyrico. Diſſenſiones autem erant, quod alii Cæſari, alii Pompeio ſtuderent.

5. *Iadertinorum.*] Iadera urbs Illyrica maritima, *Zara* hodie dicitur. Hanc Mela ſcribit eſſe vicinam Salonis & Apolloniæ. Nonnullis *Hiadera* ſcribitur.

gesserat; neque provinciæ facultatibus sublevabatur, quæ partim erat exinanita; partim infidelis; neque navibus, intercluso mari tempestatibus, commeatus supportari poterat; magnisque difficultatibus coactus non ut volebat, sed ut necesse erat, bellum gerebat. Ita, cum durissimis tempestatibus, propter inopiam, castella aut oppida expugnare cogeretur, crebra incommoda accipiebat: adeoque est a barbaris contemptus, ut, Salonam se recipiens in oppidum maritimum, quod cives Romani fortissimi fideliſſimique incolebant, [1] in agmine dimicare sit coactus. Quo prælio duobus millibus militum amplius amissis, centurionibus XXXVIII, tribunis IV, cum reliquis copiis Salonam se recepit; summaque ibi difficultate rerum omnium pressus paucis mensibus morbo periit. Cujus & infelicitas vivi, & subita mors in magnam spem Octavium adduxit provinciæ potiundæ: quem tamen diutius in rebus secundis & fortuna, quæ plurimum in bellis potest, diligentiaque Cornificii, & virtus Vatinii versari passa non est. XLIV. Vatinius, Brundisii quum esset, cognitis rebus, quæ gestæ erant in Illyrico, quum crebris litteris Cornificii ad auxilium provinciæ ferendum evocaretur: & M. Octavium audiret cum barbaris fœdera percussisse, complurisque locis nostrorum militum oppugnare præsidia, partim classe per se, partim pedestribus copiis per barbaros: etsi gravi valetudine affectus, vix corporis viribus animum sequebatur; tamen virtute vicit incommodum naturæ, difficultatesque hiemis & subitæ præparationis. Nam quum ipse paucas in portu naves longas haberet, litteras in Achaiam ad Q. Kalenum misit, uti sibi classem mitteret. Quod quum tardius fieret, quam periculum nostrorum flagitabat, qui sustinere impetum Octavii non poterant; [2] navibus actuariis, quarum numerus erat satis magnus, magnitudine quamquam non satis justa ad præliandum, rostra imposuit. [a] His adjunctis navibus longis, & numero classis aucto, militibus veteranis impositis, quorum magnam copiam habebat, ex omnibus legionibus, qui numero ægrorum relicti erant Brundisii, quum exercitus in Græciam transportaretur, profectus est in Illyricum, maritimasque nonnullas civitates, quæ defecerant, Octavioque se transdiderant, partim recipiebat, partim remanentes in suo consilio prætervehebatur: nec sibi ullius rei moram necessitatemque injungebat, quin, quam ce-

INTERPRETATIO.

a *His* actuariis *cum addidisset naves longas.*

NOTÆ.

1. *In agmine dimicare sit coactus.*] Id est, tanto cum periculo ut expletis Imperatoris officiis, coactus sit militis partes suscipere, manu ipse pugnando; quod alienum ab Imperatore.

2. *Navibus actuariis.*] Naves actuariæ erant aptæ ad vehendos homines, atque adeo capaciores quam longiores. Naves vero bellicæ erant & longæ & rostris armatæ, ut rostris hostiles naves perforarent. Non enim ea tempestate usus inventus erat tormentorum quæ *canones* dicuntur, & vehementiore impetu certiusque eminus naves hostiles deprimunt.

celerrime poſſet, ipſum Octavium perſequeretur. Hunc oppugnantem Epidaurum terra marique, ubi noſtrum erat præſidium, adventu ſuo diſcedere ab oppugnatione coëgit, præſidiumque noſtrum recepit. XLV. Octavius, quum Vatinium claſſem magna ex parte confectam ex naviculis actuariis habere cognoviſſet, confiſus ſua claſſe, ſubſtitit [1] ad inſulam Tauridem; qua regione Vatinius inſequens navigabat; non quod Octavium ibi reſtitiſſe ſciret; ſed quod eum longius progreſſum inſequi decreverat. Quum propius Tauridem acceſſiſſet, diſtenſis ſuis navibus, quod & tempeſtas erat turbulenta, & nulla ſuſpicio hoſtis, repente adverſam ad ſe venientem navem, antennis ad medium malum demiſſis, inſtructam propugnatoribus animadvertit. Quod ubi conſpexit, celeriter vela ſubduci, demittique antennas jubet, & milites armari; & vexillo ſublato, quo pugnandi dabat ſignum, quæ primæ naves ſubſequebantur, idem ut facerent, ſignificabat. Parabant ſe Vatiniani repente oppreſſi: parati deinceps Octaviani ex portu procedebant. Inſtruitur utrimque acies: ordine diſpoſita magis Octaviana; paratior militum animis Vatiniana. XLVI. Vatinius, quum animadverteret neque navium ſe magnitudine, neque numero parem eſſe futuræ dimicationi, fortunæ rem committere maluit. Itaque primus ſua quinqueremi in quadriremem ipſius Octavii impetum fecit. Celerrime fortiſſimeque contra illo remigante, naves adverſæ roſtris concurrunt adeo vehementer, ut navis Octaviana, roſtro diſcuſſo, ligno contineretur. Committitur acriter reliquis locis prælium, concurriturque ad duces maxime. Nam quum ſuo quiſque auxilium ferret magnum cominus in anguſto mari prælium factum eſt; quantoque conjunctis magis navibus confligendi poteſtas dabatur, tanto ſuperiores erant Vatiniani: qui admiranda virtute ex ſuis navibus in hoſtium naves tranſilire non dubitabant; & dimicatione æquata, longe ſuperiores virtute rem feliciter gerebant. Deprimitur ipſius Octavii quadriremis: multæ præterea capiuntur, aut roſtris perforatæ merguntur: propugnatores Octaviani partim in navibus jugulantur, partim in mare præcipitantur. Ipſe Octavius ſe in ſcapham confert: in quam plures quum confugerent, depreſſa ſcapha, vulneratus tamen adnatat ad ſuum [2] myoparonem. Eo receptus, quum prælium nox dirimeret, [3] tempeſtate magna velis profugit. Sequuntur

NOTÆ.

1. *Ad inſulam Tauridem.*] Inſula ignobilis atque adeo ignota, de harum numero quas in illo commemorabiles eſſe negat Strabo; Una forte de Liburnidibus, quarum una ab eo commemoratur Iſſa, quo ſe Octavius recepiſſe credebatur.

2. *Myoparonem.*] Myoparo navigii piratici genus. Budæus vocat *Brigantin.* Quod *myoparonem* vocavit Plutarchus in Antonio, ab Appiano *phaſelus* dicitur. Phaſeli autem forma mixta erat ex nave oneraria & longa triremi, quæ & remis utebatur & velis, ut videre eſt apud Catullum. Difficile eſt ejus vocis originem invenire. Si qua tamen fides eſt Ariſtophanis enarratori ſeu Scholiaſtæ, a Paro inſula. Unde conjicere licet a forma navium quæ fiebant in Myunte & Paro inſula nomen Myoparonibus eſſe inventum.

3. *Tempeſtate magna velis profugit.*] Manuſcriptus Regius unus codex habet: *Vix*

tur hunc ſuæ naves nonnullæ, quas caſus ab illo periculo vindicarat. XLVII. At Vatinius re bene geſta receptui cecinit; ſuiſque omnibus incolumibus in eum ſe portum victor recepit, quo ex portu claſſis Octaviana ad dimicandum proceſſerat. Capit ex eo prælio [1] penterem I, triremes II, dicrotas VIII; complureſque remiges Octavianos: poſteroque ibi die fuit, dum ſuas, captivaſque naves reficeret. Poſt diem III contendit [2] in inſulam Iſſam; quod eo ſe recepiſſe ex fuga credebat Octavium. Erat nobiliſſimum regionum earum oppidum, conjunctiſſimumque Octavio. Quo ut pervenit, oppidani ſupplices ſe Vatinio dediderunt: comperitque, ipſum Octavium, parvis pauciſque navigiis vento ſecundo regionem Græciæ petiſſe, inde ut Siciliam, deinde Africam, caperet. Ita brevi ſpatio re præclariſſime geſta, provincia recepta, & Cornificio reddita, claſſe adverſariorum ex illo toto ſinu expulſa, victor ſe Brundiſium, incolumi exercitu & claſſe, recepit. XLVIII. Iis autem temporibus, quibus Cæſar ad Dyrrhachium Pompeium obſidebat, & [3] Palæpharſali rem feliciter gerebat, Alexandriæque cum periculo magno, tum etiam majore periculi fama dimicabat, [4] Caſſius Longinus in Hiſpania proprætor provinciæ ulterioris obtinendæ cauſſa relictus, ſive conſuetudine naturæ ſuæ, ſive odio, quod in illam provinciam ſuſceperat quæſtor, ex inſidiis ibi vulneratus magnas odii ſui fecerat acceſſiones: quod vel ex conſcientia ſua, quum de ſe mutuo ſentire provinciam crederet, vel multis ſignis, & teſtimoniis eorum, qui difficulter odia diſſimulant, animadvertere poterat; & compenſare offenſionem provinciæ exercitus amore cupiebat. Itaque quum primum in unum locum exercitum conduxit, [5] H-S centenos militibus eſt pollicitus: nec multo poſt, quum in Luſitania [6] Medobregam oppidum, montemque [7] Herminium, expugnaſſet, quo Medobregenſes con-

NOTÆ.

profugit. Victorinus unus: *Velis vix profugit.* Quæ poſterior lectio multo optima. Tempeſtatis enim magnitudo fugiendi laborem efficiebat.

1. *Penterem, &c.*] *Penteris* Græcum nomen eſt, quæ Latino nomine dicitur *quinqueremis*, de qua, & triremi, & dicrota ſupra dictum. De triremi ſic Virgil. lib. v. Æneid.

——— *triplici pubes quem Dardana verſu*
Impellunt, terno conſurgunt ordine remi.

2. *In inſulam Iſſam.*] Prima & clariſſima inſularum Liburnidum, quæ LX numerantur a Strabone in mari Adriatico. Sophiano dicitur *Liſſa.*

3. *Palæpharſali.*] Strabo duas Pharſalos memorat; veterem unam, novam alteram, quæ Græce Παλαιφάρσαλος, dicitur. Hic locus ad veterem actum fuiſſe prælium docet.

4. *Caſſius Longinus.*] Caſſius is eſt qui tribunus plebis tantam operam dederat Cæſari cum Antonio, qui cum eo ſe ad Cæſarem contulerat. Cæſar eum legionibus IV Hiſpaniæ præfecerat ulteriori. Sed ut hic legimus & omnia & ſeipſum miſere propter avaritiam perdidit. Atque adeo ejus famæ hic parum parcitur ab Hirtio.

5. *H-S centenos.*] Circiter *ſept livres dix ſols.* Tota illa pecuniæ ratio, iterum moneo, eſt perturbatiſſima. Hæc enim pecunia eſt perexigua nec ſatis digna, qua Romanorum militum voluntates ad ſuos uſus quis ſibi adjungeret. Si legatur ut ante legebatur in neutro genere ſeſtertia, nimia eſt, eſſent enim VII ∞ IↃLX libræ turonenſes.

6. *Medobregam.*] Medobrega ignoratur. Quidam putant dici *Armenam.*

7. *Herminium.*] Herminius mons in Luſitania dicitur *Arminno.*

confugerant; ibique Imperator esset appellatus; iterum H-S centenis milites donavit. Multa praeterea & magna praemia singulis concedebat: quae speciosum reddebant praesentem exercitus amorem, paullatim tamen & occulte militarem disciplinam severitatemque minuebant. XLIX. Cassius legionibus in hiberna dispositis ad jus dicendum Cordubam se recepit, contractumque in ea aes alienum gravissimis oneribus provinciae constituit exsolvere; &, ut largitionis postulat consuetudo, per caussam liberalitatis speciosam plura largitori quaerebantur; pecuniae locupletibus imperabantur; quas Longinus sibi [1] expensas ferri non tantum patiebatur, sed etiam cogebat: [2] in gregem locupletium simultatum tenues conjiciebantur. Neque ullum genus quaestus, aut magni & evidentis, aut minimi & sordidi, praetermittebatur, [3] quo domus & tribunal imperatoris vacaret. Nemo erat, qui modo aliquam jacturam facere posset, [4] quin aut vadimonio teneretur, aut in reos referretur. Ita etiam magna solicitudo periculorum ad jacturas & detrimenta rei familiaris adjungebatur. L. Quibus de caussis accidit, ut, quum Longinus Imperator eadem faceret, quae fecerat quaestor, similia rursus de morte ejus provinciales consilia inirent. Horum odium confirmabant nonnulli familiares ejus: qui, quum in illa societate versarentur rapinarum, nihilo minus oderant eum, cujus nomine peccabant: sibique, quod rapuerant, acceptum ferebant; quod interciderat, aut erat interpellatum, Cassio assignabant. v legionem novam conscribit. Augetur odium & ex ipso delectu, & sumptu additae legionis. [5] Complentur equitum III millia: maximisque onerantur impensis: nec provinciae datur ulla requies. LI. [6] Interim litteras accepit a Caesare, ut in Africam

NOTAE.

1. *Expensas ferri.*] Expensum ferre est scribere se dedisse, quod fiebat etsi non darent. Sed hoc facto fatebantur se daturos, atque adeo debere. Postea vero acceptas referebant, id est, solvebant.

2. *In gregem locupletium simultatum caussa tenues conjiciebantur.*] Manuscriptus Victorinus unus codex habet *locupletum*, quod melius videtur.

3. *Quo domus & tribunal Imperatoris vacaret.*] Praetoria enim cognitio una erat domestica, altera publica. Domestica intra praetorium cubiculumque querelis audiendis ministranteque & admittente cubiculario exercebatur, publica vero in basilica atque in tribunali, scribis, accensis, praeconibus & lictoribus apparentibus.

4. *Quin aut vadimonio teneretur, aut in reos referretur.*] Budaeus prioribus suis in Pandectas annotationibus, ait sponsionem sistendi se in judicio esse vadimonium. Teneri autem vadimonio, quid sit, postea declarat. Vadimonio obstricti hodie dici possunt qui ob crimina in judicium a judicibus vocati, ut fit, impetraverunt, ut aut sua aut sponsorum fide dimittantur, ea lege ut in diem certum, aut quandocumque judici visum fuerit, ad judicium sistantur, quos *elargitos* vocant.

5. *Complentur equitum* III *millia: maximisque impensis onerantur.*] Manuscripti Regii codices tres, Thuani duo, Victorinus unus, pervetustus item qui in bibliotheca Sancti Victoris est impressus unus Romae apud Petrum de Maximis, ann. 1472. habent, *ornantur*, quod melius est. Nam impensis civium complentur & ornantur equites, non onerantur.

6. *Interim litteras accepit a Caesare.*] De qua re sic Livius apud Priscianum lib. VI. *Quo tempore firmandi regni Bogudis caussa exercitum in Africam trajicere conatus est.*

Africam exercitum transjiceret, perque [1] Mauritaniam [2] ad fines Numidiæ perveniret: quod magna [3] Cn. Pompeio Juba rex miserat auxilia, majoraque missurus existimabatur. Quibus litteris acceptis, insolenti voluptate efferebatur, [4] quod sibi novarum provinciarum & fertilissimi regni tanta oblata esset facultas. Itaque ipse in Lusitaniam proficiscitur, ad legiones accersendas, auxiliaque adducenda. Certis hominibus dat negotium, ut frumentum navesque C præparrarentur, pecuniæque describerentur atque imperarentur, ne qua res, quum rediisset, moraretur. Reditus ejus fuit celerior omnium opinione; non enim labor aut vigilantia cupienti præsertim aliquid Cassio deerat. LII. Exercitu coacto in unum locum, castris ad [5] Cordubam positis, pro concione militibus exponit, quas res Cæsaris jussu gerere deberet, polliceturque iis, quum in Mauritaniam transjecisset, [6] H-S centenos se daturum: v fore in Hispania legionem. Ex concione se Cordubam recepit. Eoque ipso die, meridiana hora, quum in [7] Basilicam iret, quidam Minutius Silo cliens L. Racilii libellum, quasi aliquid ab eo postularet, ut miles ei transdit: [8] deinde post Racilium (nam is latus Cassii tegebat) quasi responsum ab eo peteret, celeriter dato loco, quum se insinuasset, sinistra corripit eum, dextraque bis feriit pugione. Clamore sublato, fit a conjuratis impetus universis. [9] Munatius Plancus proximum gladio transjicit lictorem. Hoc interfecto, [10] Q. Cassium legatum vulnerat. Ibi T. Vasius, & L. Mergilio simili confidentia [11] Plancum municipem suum adjuvant. Erant enim omnes [12] Italicenses.

Ad

Notæ.

1. *Mauritaniam.*] Mauritania duplex, *Tingitana & Cæsariensis*, utraque in parte occidua Africæ. Duo ibi reges, quorum alter Juba Pompeianis se adjunxit, alter Bogud Cæsaris amicitiam est secutus. Is post mortem Cæsaris ad Antonium se applicuit, atque in eo bello quod ipsi cum Octaviano Cæsare fuit, cum in manus Agrippæ Cæsariani venisset, ejus jussu fuit occisus.

2. *Ad fines Numidiæ perveniret.*] De Numidia supra est dictum.

3. *Cn. Pompeio.*] Filio.

4. *Quod sibi novarum provinciarum & fertilissimi regni tanta oblata esset facultas.*] Diripiendi.

5. *Cordubam.*] De Corduba dictum supra.

6. H-S *centenos.*] Sestertios, *sept livres dix sols.*

7. *Basilicam.*] Basilica locus amplus in quo exercebantur judicia publica, arbitria, & publica convivia fiebant. Forum enim subdialis erat locus, sive ut Græce dicitur *Hypæthrus.* Christiani pro *delubris* acceperunt, quia Basilicas supra Martyrum sepulcra exstruxerant ad hominum conventus excipiendos.

8. *Deinde post Racilium (nam is latus Cassii tegebat).*] Manuscriptus Regius unus codex habet *per Racilium.* Et melius quidem. Nam per illum Racilium cædis participem percussori locus dabatur.

9. *Munatius Plancus proximum gladio transjicit lictorem.*] Manuscripti Regii tres, Victorinus unus, Thuani duo, pervetustus supra memoratus impressus codex, habent: *Munatius Flaccus*, quod verisimilius fit. Quamquam enim clarissimus eo nomine fuerit Lugduni in Gallia conditor, hunc tamen fuisse vix fides fit.

10. *Q. Cassium legatum vulnerat.*] Cassii Longini. Sæpe enim sibi propinquos legabant, & frater fratrem, patrem filius.

11. *Plancum municipem suum adjuvant.*] Qui in eodem municipio suo nempe natus erat.

12. *Italicenses.*] Ex Italica urbe Hispaniæ a Scipione sic nominata, quæ sequentibus temporibus Trajani, Adriani & Theodosii Imperatorum patria fuit, ut supra dictum.

Ad ipſum Longinum L. Licinius Squillus involat, jacentemque levibus ſauciat plagis. LIII. Concurritur ad Caſſium defendendum. Semper enim [1] Berones complureſque evocatos cum telis ſecum habere conſueverat. A quibus ceteri intercluduntur, qui ad cædem faciendam ſubſequebantur. Quo in numero fuit Calpurnius Salvianus, & Manilius Tuſculus. [2] Minutius inter ſaxa, quæ jaciebant in itinere, fugiens opprimitur, & relato domum Caſſio, ad eum deducitur. Racilius in proximam ſe domum familiaris ſui confert, dum certum cognoſceret, confectuſne Caſſius eſſet. L. Laterenſis, quum id non dubitaret, accurrit lætus in caſtra militibus vernaculis, & ſecundæ legionis, quibus odio ſciebat præcipue Caſſium eſſe, gratulatur. Tollitur a multitudine in tribunal: Prætor appellatur: nemo enim in provincia natus, aut [3] vernaculæ legionis miles, aut diuturnitate jam factus provincialis, quo in numero erat II legio, non cum omni provincia conſenſerat in odio Caſſii. Nam legiones XXX & XXI paucis menſibus in Italia ſcriptas, Cæſar attribuerat Longino. V legio ibi nuper erat confecta. LIV. Interim nuntiatur Laterenſi vivere Caſſium. Quo nuntio, dolore magis permotus, quam animo perturbatus reficit celeriter ſeſe, & ad Caſſium viſendum proficiſcitur. Re cognita, XXX legio ſigna Cordubam infert, ad auxilium ferendum imperatori ſuo. Facit hoc idem XXI. Subſequitur has V. Quum II legiones reliquæ eſſent in caſtris, ſecundam veriti, ne ſoli relinquerentur, atque ex eo, quid ſenſiſſent, indicaretur, ſecuti ſunt factum ſuperiorum. Permanſit in ſententia legio vernacula, nec ullo timore de gradu dejecta eſt. LV. Caſſius eos, qui nominati erant conſcii cædis, jubet comprehendi: legionem V in caſtra remittit, cohortibus XXX retentis. Indicio Minutii cognoſcit, L. Racilium, & L. Laterenſem, & [4] Annium Scapulam maximæ dignitatis & gratiæ provincialem hominem, ſibique tam familiarem, quam Laterenſem & Racilium, in eadem fuiſſe conjuratione. Nec diu moratur dolorem ſuum, quin eos interfici jubeat. Minutium libertis tranſdit excrucian-

NOTÆ.

1. *Berones.*] Hiſpaniæ Tarraconenſis populos eſſe ait Ptolemæus lib. II. cap. VI. Strabo vero facit Cantabris finitimos ad ſeptentrionem, quorum urbs Varia ad trajectum Iberi, id eſt ubi incipit eſſe navigabilis. Videntur eſſe Navarrenſes. Dicuntur ibidem a Gallis orti.

2. *Minutius inter ſaxa, qua jaciebant in itinere, fugiens opprimitur.*] Manuſcripti Regii codices duo, Thuani totidem habent: *Inter ſaxa qua jacebant.* Quæ melior lectio. Lapides enim qui jaciuntur non capiunt, ſed aut occidunt aut vulnerant; qui autem in itinere jacent, fugienti lapſus cauſam afferunt, lapſus autem moram objiciens & retardans fugientem, ut opprimatur a perſequentibus efficit. Sic Pauſanias, interfecto Philippo rege Macedoniæ, fugiens, ad vitis ſtirpem offenſo pede cecidit, & lapſus humi a perſequentibus oppreſſus eſt.

3. *Vernacula legionis.*] Vernacula legio antea Pompeio militans, a Varrone ejus legato ad Cæſarem defecerat.

4. *Annium Scapulam.*] Dio lib. XLIII. ſcripſit T. Annium Scapulam virum equeſtrem, poſtea hujus tumultus excitati pœnas a Cæſare metuentem, novum bellum, Hiſpanienſe ſcilicet excitaviſſe. Hujus mors in fine Commentarii de bello Hiſpanico perſcripta eſt.

ciandum: item Calpurnium Salvianum, qui profitetur indicium conjuratorumque numerum auget, vere, ut quidam existimant, ut nonnulli queruntur, coactus. Iisdem cruciatibus affectus L. Mergilio. Squillus nominat plures: quos Cassius interfici jubet, exceptis iis, qui se pecunia redemerunt. [1] Nam palam H-S X cum Calpurnio pacisciturr, & cum Q. Sextio quinquaginta, qui etsi maxime nocentes sunt multati, tamen periculum vitæ, [a] doloreque vulnerum pecunia remissus, crudelitatem cum avaritia certasse significabat. LVI. Aliquot post diebus litteras a Cæsare missas accipit; quibus cognoscit Pompeium in acie victum amissis copiis fugisse. Qua re cognita, [2] mistam dolori voluptatem capiebat. Victoriæ nuntius lætitiam exprimebat: confectum bellum licentiam temporum intercludebat. Sic erat dubius animi, utrum nihil timere, an omnia licere mallet. Sanatis vulneribus, accersit omnes, [3] qui sibi pecunias expensas tulerant; acceptasque eas jubet referri. Quibus parum videbatur imposuisse oneris, ampliorem pecuniam imperat. [4] Æqua autem ratione delectum instituit: quos ex omnibus conventibus coloniisque conscriptos transmarina militia perterritos ad sacramenti redemptionem vocabat. Magnum hoc fuit vectigal, majus tamen creabat odium. His rebus confectis, [5] totum exercitum lustrat. Legiones, quas in Africam ducturus erat, & auxilia mittit [6] ad Trajectum: ipse classem quam parabat, ut inspiceret, [7] Hispalim accedit: ibique moratur: propterea quod edictum tota provincia proposuerat, ut, quibus pecunias imperasset, neque contulissent, se adirent. Quæ

INTERPRETATIO.

a *Condonatus* pecuniæ.

NOTÆ.

1. *Nam palam* H-S X, *&c.*] Meminit commemorabilis illius avaritiæ Val. Maximus lib. IX. cap. IV. non X sed LX scribens sestertiis pactum fuisse. Tam incerta est tota illa in omnibus libris ratio propter facilem in arithmeticis notis, antiquorum Librariorum lapsum, crebrosque, imo infinitos exscriptorum errores, ut omittere in universum quam emendare tutius videatur, præsertim ubi nostra nihil interest, nec illa ignoratio quicquam nobis adimit.

2. *Mistam dolori voluptatem capiebat.*] Manuscripti Regii duo, Victorinus & Thuanus unus, pervetustus impressus unus habent: *Mixtam dolore voluptatem capiebat.*

3. *Qui sibi pecunias expensas tulerant; acceptasque eas jubet referri.*] Acceptum referre & expensum ferre sunt vetusta loquendi genera. Acceptum referre est scribere se accepisse, expensum vero referre est scribere se expendisse pecuniam & dedisse. Gallice, *Il convertissoit les prests en taxe.*

4. *Æqua autem ratione delectum instituit.*] Corruptus sine dubio locus. Si enim æqua ratione delectum instituisset, æquitas delectus non fuisset publicum odium promerita, quem locum sic emendo ex fide MS. Regii unius codicis qui sic habet: *Equitum autem Romanorum delectum instituit.* Qua lectione nihil planius est. Hæc lectio adjuvatur Thuanorum duorum MS. lectionibus, quarum altera est: *eque autem rome:* altera, *equi. autem roma*, vel *romi*, (non enim liquet satis) sed ut ut est, magnum præbent MS. Regiis atque adeo huic loco adjumentum.

5. *Totum exercitum lustrat.*] Multæ sunt lustrandi significationes. Hic autem nihil aliud significat quam recensere & recognoscere suas copias. Qua de lustratione supra dictum.

6. *Ad Trajectum.*] Videtur esse fretum Herculeum, qua ipsi in Mauritaniam trajiciendum erat.

7. *Hispalim accedit.*] De qua urbe supra-

Quæ evocatio vehementer omnes turbavit. LVII. [1] Interim L. Titius, qui eo tempore tribunus mil. legionis vernaculæ fuerat, nuntiat fama, legionem XXX, quam Q. Caſſius legatus ſimul ducebat, quum [2] Ilurgim ad oppidum caſtra haberet, ſeditione facta, centurionibus aliquot occiſis, qui ſigna tolli non patiebantur, diſceſſiſſe, & ad II legionem contendiſſe, quæ ad fretum alio itinere ducebatur. Cognita re, noctu cum V cohortibus [a] undeviceſimanorum egreditur. Mane pervenit. Ibi eum diem, ut quid ageretur, perſpiceret, moratus, [3] Carmonam contendit. Hic, quum legio XXX, & XXI, & cohortes IV, & V legio, totuſque conveniſſet equitatus, audit, IV cohortes a vernaculis [b] oppreſſas ad [4] Obuculam, cum his ad ſecundam perveniſſe legionem, omneſque ibi ſe conjunxiſſe, & T. Thorium Italicenſem ducem delegiſſe. Celeriter habito concilio, [5] Marcellum Cordubam, ut eam in poteſtate retineret, Q. Caſſium legatum Hiſpalim mittit. Paucis ei diebus affertur, conventum Cordubenſem ab eo defeciſſe, Marcellumque aut voluntate, aut neceſſitate adductum (namque id varie nuntiabatur) conſentire cum Cordubenſibus: II cohortes legionis V, quæ fuerant Cordubæ in præſidio, idem facere. Caſſius his rebus incenſus movet caſtra, & poſtero die [6] Segoviam ad flumen Silicenſe venit. Ibi habita concione; militum tentat animos: quos cognoſcit non ſua ſed Cæſaris abſentis cauſſa ſibi fidiſſimos eſſe, nullumque periculum deprecaturos, dum per eos Cæſari provincia reſtitueretur. LVIII. Interim Thorius ad Cordubam veteres legiones adducit: ac, ne diſſenſionis initium natum ſeditioſa militum ſuaque videretur natura; ſimul ut contra Q. Caſſium, qui Cæſaris nomine majoribus viribus uti videbatur, æque potentem opponeret dignitatem; [7] Cn. Pompeio ſe provinciam recuperare velle palam dictitabat. Et forſitan etiam hoc fecerit odio Cæſaris, & amore Pompeii: cujus nomen multum poterat apud eas legiones, quas M. Varro obtinuerat: ſed id qua mente commotus fecerit,

INTERPRETATIO.

a *Militum decimæ nonæ legionis.* b *Interceptas.*

NOTÆ.

1. *Interim L. Titius, qui eo tempore tribunus mil. legionis vernaculæ fuerat, nuntiat fama, &c.*] Magna ſuſpicio mendi, quod, quia nullius manuſcripti ope emendare licet, ſic explicare lubet: *L. Titius qui eo tempore trib. mil. legionis vernaculæ fuerat nuntiat legionem* XXX *diſceſſiſſe, &c.* Atque id ſe fama accepiſſe, non certo autore.

2. *Ilurgim.*] Ptolemæus meminit, Plinius *Iliturgim* vocat.

3. *Carmonam.*] Carmona urbs Hiſpaniæ Bæticæ. *Carmon* dicitur Straboni, hodie *Carmona*, ut eſt ſupra dictum.

4. *Obuculam.*] Obucula ad Singulum amnem poſita eſt, non longe ab illo loco ubi ille Bæti miſcetur. Plinio libro tertio capite primo dicitur Obulco quod Pontificale appellatur.

5. *Marcellum.*] Marcello ſuccenſuit Cæſar, quaſi cujus fidei nihil eſſet credendum, eumque relegavit, ſed poſtea revocavit, magniſque honoribus & beneficiis auxit.

6. *Segoviam ad flumen Silicenſe venit.*] Propterea mentionem facit fluminis, quia duplex eſt Segovia; alia in Hiſpania Tarraconenſi, alia in Bætica, de qua poſtrema hoc loco agitur. Nomen aliud ſervat.

7. *Cn. Pompeio.*] Filio.

fecerit, conjectura ſciri non poteſt. Certe hoc præ ſe Thorius ferebat : milites adeo fatebantur, ut Cn. Pompeii nomen in ſcutis inſcriptum haberent. Frequens legionibus conventus obviam prodit, neque tantum virorum, ſed etiam [1] matrum familias, ac [2] prætextatorum; deprecaturque, ne hoſtili adventu Cordubam diriperent : nam ſe contra Caſſium ſentire cum omnibus; contra Cæſarem ne facere cogerentur, orare. LIX. Tantæ multitudinis precibus & lacrimis exercitus commotus, quum videret, ad Caſſium perſequendum nihil opus eſſe Cn. Pompeii nomine & memoria, tamque omnibus Cæſarianis, quam Pompeianis Longinum eſſe in odio, neque ſe conventum, neque M. Marcellum contra Cæſaris cauſſam poſſe perducere, nomen Pompeii ex ſcutis detraxerunt; Marcellum, qui ſe Cæſaris cauſſam defenſurum profitebatur, ducem adſciverunt, prætoremque appellarunt; & ſibi conventum adjunxerunt; caſtraque ad Cordubam poſuerunt. Caſſius eo biduo circiter IV millia paſſuum a Corduba, citra flumen [3] Bætim in oppidi conſpectu loco excelſo facit caſtra : litteras ad regem [4] Bogudem in Mauritaniam, & ad M. Lepidum proconſulem in Hiſpaniam citeriorem mittit, ſubſidio ſibi provinciæque Cæſaris cauſſa quamprimum veniret. Ipſe hoſtili modo Cordubenſium agros vaſtat, ædificia incendit. LX. Cujus rei deformitate atque indignitate legiones, quæ Marcellum ſibi ducem ceperant, ad eum concurrerunt : ut in aciem educerentur, orant, priuſque confligendi ſibi poteſtas fieret, quam cum tanta contumelia nobiliſſimæ cariſſimæque poſſeſſiones Cordubenſium in conſpectu ſuo rapinis, ferro, flammaque conſumerentur. Marcellus, quum confligere miſerrimum putaret, quod & victoris & victi detrimentum, ad eundem Cæſarem eſſet redundaturum, [5] neque ſuæ poteſtatis eſſe, legiones Bætim tranſducit, atque aciem inſtruit. Quum Caſſium contra pro caſtris ſuis aciem inſtruxiſſe loco ſuperiore videret, cauſſa

NOTÆ.

1. *Matrum familias.*] Ulpianus in Digeſtis de verborum ſignificatione, matrem familias opponit concubinæ. Livius vero de Perſeo & Demetrio Philippi filiis dicit lib. XXXIX. *Hunc juſta matre familias, illum pellice ortum eſſe.* Aulus Gellius lib. I. cap. VI. irridet Meliſſum quendam qui hoc diſcriminis ſtatuebat matronam inter & matrem familias, quod matrona ſemel peperiſſet, mater familias vero plures liberos ſuſcepiſſet.

2. *Prætextatorum.*] Puerorum aut adoleſcentum, qui prætextam limbo purpureo togam ferebant uſque ad annum ætatis XVII, qua ætate togam puram ſine limbo purpureo ſumebant.

3. *Bætim.*] Bætis eſt fluvius Hiſpaniæ qui oritur in Oroſpeda monte, ut teſtatur Strabo, olim *Tarteſſus* Straboni Pauſaniæque. Nunc *Guadalquivir.* Nomen dedit Hiſpaniæ ulteriori, quæ ejus nomine *Bætica* dicitur, quæ conventus habebat quatuor, de quibus crebra fit in his libris mentio.

4. *Bogudem.*] Bogud hic rex a Cæſare commilito vocabatur, cujus uxorem Eunoen dilexerat, cui & ipſi plurima & immenſa tribuit, teſte Suetonio cap. III. Bello poſt mortem Cæſaris inter Antonium & Octavianum Cæſarem orto, ad Antonium tranſiit, & Methonæ tandem ab Agrippa qui illam urbem ceperat, fuit necatus, ut eſt ſupra dictum.

5. *Neque ſua poteſtatis eſſe.*] Manuſcripti Regii tres, Thuani duo codices, Victorinus unus, omnes denique quos videre licuit habent : *Neque ſua poteſtatis eſſet.* Ut ut ſit, utraque bona lectio, & eadem ſententia.

cauſſa interpoſita, quod is in æquum non deſcenderet, Marcellus militibus perſuadet, ut ſe in caſtra recipiant. Itaque copias reducere cœpit. Caſſius, quo bono valebat, Marcellumque infirmum eſſe ſciebat, aggreſſus equitatu legionarios ſe recipientes, complures noviſſimos in fluminis ripis interficit. Quum hoc detrimento, quid tranſitus fluminis vitii difficultatiſque haberet, cognitum eſſet, Marcellus caſtra Bætim transfert, crebroque uterque legiones in aciem educit; neque tamen confligitur, propter locorum difficultates. LXI. Erat copiis pedeſtribus multo firmior Marcellus. Habebat enim veteranas legiones, multiſque prœliis expertas. Caſſius fidei magis, quam virtuti legionum, confidebat. Itaque quum caſtra caſtris collata eſſent, & Marcellus locum idoneum caſtello cepiſſet, quo prohibere aqua Caſſianos poſſet, Longinus veritus, ne genere quodam obſidionis clauderetur in regionibus alienis ſibique infeſtis, noctu ſilentio ex caſtris proficiſcitur, celerique itinere [1] Ullam contendit; quod ſibi fidele eſſe oppidum credebat. Ibi adeo conjuncta ponit mœnibus caſtra, ut & loci natura (namque Ulla in edito monte poſita eſt) & ipſa munitione urbis, undique ab oppugnatione tutus eſſet. Hunc Marcellus inſequitur, & quam proxime poteſt Ullam caſtra caſtris confert: locorumque cognita natura, quo maxime rem deducere volebat, neceſſitate eſt adductus, ut neque confligeret, cujus ſi rei facultas eſſet, reſiſtere incitatis militibus non poterat, neque vagari Caſſium latius pateretur; ne plures civitates ea paterentur, quæ paſſi erant Cordubenſes. [a] Caſtellis idoneis locis collocatis, operibuſque in circuitu oppidi continuatis, Ullam, Caſſiumque munitionibus clauſit: quæ prius quam perficerentur, Longinus omnem ſuum equitatum emiſit: quem magno ſibi uſui fore credebat, ſi pabulari frumentarique Marcellum non pateretur; magno autem impedimento, ſi clauſus obſidione & inutilis neceſſarium conſumeret frumentum. LXII. Paucis diebus litteris Caſſii acceptis, rex Bogud cum copiis venit; adjungitque ei legionem quam ſecum adduxerat, complureſque cohortes auxiliarias Hiſpanorum. Namque, ut in civilibus diſſenſionibus accidere conſuevit, ita temporibus illis in Hiſpania nonnullæ civitates rebus Caſſii ſtudebant; plures Marcello favebant. [2] Accedit cum copiis Bogud ad exteriores Marcelli munitiones. Pugnatur utrimque acriter crebroque, ut accidit, fortuna ſæpe ad utrumque transferente victoriam; nec tamen umquam ab operibus depellitur Marcellus. LXIII. [3] Interim Le-

Interpretatio.

[a] *Caſtellis poſitis in locis opportunis.*

Notæ.

1. *Ullam.*] *Uliam* vocat Ptolemæus, itidem Plinius & Dio. Quæ verior videtur lectio.

2. *Accedit cum copiis Bogud.*] De qua re ſic Livius apud Priſcianum lib. 1 x. *Caſtra quoque diverſis partibus Caſſius & Bogud adorti haud multum abfuere quin ea perrumperent.*

3. *Interim Lepidus.*] Tantopere favit Lepido Cæſar, ut de tantula re bene geſta triumphum ei conceſſerit. Teſtis Dio.

Lepidus ex citeriore provincia cum cohortibus legionariis XXXV, magnoque numero equitum, & reliquorum auxiliorum, venit ea mente Ullam, ut ſine ullo ſtudio contentiones Caſſii Marcellique componeret. Huic venienti ſine dubitatione Marcellus ſe credit atque offert. Caſſius contra ſuis ſe tenet præſidiis, ſive eo quod plus ſibi juris deberi quam Marcello exiſtimabat, ſive eo quod, ne præoccupatus animus Lepidi eſſet obſequio adverſarii, verebatur. Ponit ad Ullam caſtra Lepidus; neque habet a Marcello quidquam diviſi. Ne pugnetur, interdicit. Ad exeundum Caſſium invitat; fidemque ſuam in re omni interponit. Quum diu dubitaſſet Caſſius, quid ſibi faciendum, quidve Lepido eſſet credendum; neque ullum exitum conſilii ſui reperiret, ſi permaneret in ſententia; poſtulat uti munitiones disjicerentur, ſibique liber exitus daretur. Non tantum induciis factis, ſed prope jam conſtituta opera quum complanarent, cuſtodiæque munitionum eſſent deductæ, auxilia regis in id caſtellum Marcelli, quod proximum erat regiis caſtris, neque opinantibus omnibus, [1] ſi tamen in omnibus fuit Caſſius (nam de hujus conſcientia dubitabatur), impetum fecerunt, complures-que ibi milites oppreſſerunt. Quod niſi celeriter, indignatione & auxilio Lepidi, prælium eſſet diremptum; major calamitas eſſet accepta. LXIV. Quum iter Caſſio patefactum eſſet; caſtra Marcellus cum Lepido conjungit. Lepidus eodem tempore Marcellus-que Cordubam cum ſuis proficiſcitur: Caſſius Carmonam. [2] Sub idem tempus Trebonius proconſul ad provinciam obtinendam venit. [3] De cujus adventu ut cognovit Caſſius, legiones, quas ſecum habuerat, equitatumque in hiberna diſtribuit: ipſe, omnibus ſuis rebus celeriter correptis, [4] Malacam contendit; ibique adverſo tempore navigandi naves conſcendit, ut ipſe prædicabat, ne ſe Trebonio, & Lepido, & Marcello committeret: ut amici ejus dictitabant, ne per eam provinciam minore cum dignitate iter faceret, cujus magna pars ab eo defecerat: ut cæteri exiſtimabant, ne pecunia illa ex infinitis rapinis confecta in poteſtatem cujuſquam veniret. [5] Progreſſus ſecunda, ut hiberna, tempeſtate, quum in Iberum flumen noctis vitandæ cauſſa ſe contuliſſet, inde paullo vehementiore

NOTÆ.

1. *Si tamen in omnibus fuit Caſſius.*] Quia dixerat, *neque opinantibus omnibus*, excipit ex non opinantium numero Caſſium, nam opinabatur fore quod juſſerat.

2. *Sub idem tempus Trebonius proconſul.*] Quem miſerat Cæſar exoratus Hiſpanorum precibus, qui ad ipſum de alio in locum Q. Caſſii ſubrogando ſcripſerant. Autor eſt Dion.

3. *De cujus adventu ut cognovit, &c.*] Livius apud Priſcianum: *Caſſius geſſiſſet cum Trebonio bellum, ſi Bogudem regem trahere in ſocietatem ſceleris potuiſſet.*

4. *Malacam contendit.*] Nunc dicitur *Malagua*, optimi vini ferax, unde in alias terras exportatur; adeo munita, ut tamquam propugnaculum aliquod, objecta videatur Africæ.

5. *Progreſſus ſecunda, ut hiberna tempeſtate.*] Id eſt, ſecunda tempeſtate, quantum hiems patiebatur. Sic infra ſimilis eſt locutio. *Ziela eſt oppidum in Ponto, poſitu ipſo, ut in plano loco, ſatis munitum.* Id eſt, quantum planities patitur, ſatis munitum. Nam illo tempore non erat natura munitum oppidum quod erat in plano loco conſtitutum.

tiore tempestate nihilo periculosius se navigaturum credens, profectus, adversis fluctibus occurrentibus ostio fluminis, in ipsis faucibus, quum neque flectere navem propter vim fluminis, neque directam tantis fluctibus tenere posset, demersa navi periit.

LXV. Quum in Syriam Cæsar ex Ægypto venisset, atque ab iis, qui Roma venerant ad eum, cognosceret, litterisque urbanis animadverteret, [1] multa Romæ male & inutiliter administrari, neque ullam partem reipublicæ satis commode geri; quod & contentionibus tribunitiis pernicioſæ seditiones orirentur; & ambitione atque indulgentia tribunorum militum, & qui legionibus præerant, multa contra morem consuetudinemque militarem fierent, [2] quæ dissolvendæ disciplinæ severitatisque essent; eaque omnia flagitare adventum suum videret; tamen præferendum existimavit, quas in provincias regionesque venisset, eas ita relinquere constitutas, ut domesticis dissensionibus liberarentur, jura legesque acciperent, & externorum hostium metum deponerent. [3] Hæc in Syria, Cilicia, Asia celeriter se confecturum sperabat; quod hæ provinciæ nullo bello premebantur. In Bithynia [4] ac Ponto plus oneris videbat impendere sibi. Non enim excessisse Ponto Pharnacem audierat, neque excessurum putabat, quum secundo prælio esset vehementer inflatus, quod contra Domitium Calvinum fecerat. Commoratus fere in omnibus civitatibus, quæ majore sunt dignitate, præmia benemeritis & viritim & publice tribuit: de controversiis veteribus cognoscit ac statuit. Reges, [5] tyrannos, [6] dynastas provinciæ, finitimosque, qui omnes ad eum concurrerant, receptos in fidem, conditionibus impositis provinciæ tuendæ ac defendendæ dimittit & sibi & populo Rom. amicissimos. LXVI. Paucis diebus in ea provincia consumptis, Sex. Cæsarem amicum & necessarium suum legionibus Syriæque præficit. Ipse eadem classe, qua venerat, proficiscitur in Ciliciam. Cujus provinciæ civitates omnes evocat Tarsum: quod oppidum fere

NOTÆ.

1. *Multa Romæ male & inutiliter administrari.*] Cum plurima arguunt multa male Romæ gesta fuisse, tum quod Livius scribit P. Dolabellam legem de tabulis novis tulisse. Unde exorta seditio, quam ut compesceret, cum in urbem milites induxisset M. Antonius magister equitum, periisse de plebe IↃↃↃ. Multa item male gerebant ejus amici, qui illum sibi esse obnoxium propter opetam in bello navatam putabant, quorum primi erant Dolabella, Antonius atque Cornificius.

2. *Quæ dissolvendæ disciplinæ severitatisque essent.*] Hellenismus est, subaudi ἕνεκα, causa.

3. *Hæc in Syria, Cilicia, Asia.*] Proprie dicta, de qua supra.

4. *Ac Ponto.*] Macedones, debellato Dario, Cappadociam, quam Persæ duas in Satrapias diviserant, in totidem regna partiti sunt. Alteram ad Taurum, Cappadociam, alteram Pontum appellaverunt, quæ Pharnacis erat tempore Cæsaris. Quo Pharnace depulso, Mithridates Pergamenus eam beneficio Cæsaris habuit.

5. *Tyrannos.*] Parvi reges seu regibus minores. Ipse Æneas apud Virg. VII. Æneid. a Latino rege eo nomine appellatur:

Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.

Sed quia parvi illi reges vi & cædibus sua regna funestaverunt, obtinuit, ut qui injuste dominatur rex, tyrannus dicatur.

6. *Dynastas provinciæ.*] De dynastis supra dictum.

fere totius Ciliciæ nobiliſſimum fortiſſimumque eſt. Ibi, rebus omnibus provinciæ & finitimarum civitatum conſtitutis, cupiditate proficiſcendi ad bellum gerendum non diutius moratur; magniſque itineribus per Cappadociam confectis, biduum [1] Mazacæ commoratus, venit [2] Comana, vetuſtiſſimum & ſanctiſſimum in Cappadocia [3] Bellonæ templum, quod tanta religione colitur, [4] ut ſacerdos ejus deæ majeſtate, imperio & potentia ſecundus a rege conſenſu gentis illius habeatur. Id homini nobiliſſimo Nicomedi Bithynio adjudicavit: qui regio Cappadocum genere ortus, propter adverſam fortunam majorum ſuorum mutationemque generis, jure minime dubio, vetuſtate tamen intermiſſo, ſacerdotium id repetebat. [5] Fratrem autem Ariobarzanis Ariaratem, quum bene meritus uterque eorum de repub. eſſet, ne aut regni hereditas Ariaratem ſollicitaret, aut heres regni terreret, Ariobarzani attribuit, qui ſub ejus imperio ac ditione eſſet: ipſe iter cœptum ſimili velocitate conficere cœpit. LXVII. Quum propius Pontum fineſque [6] Gallograeciæ acceſſiſſet, Dejotarus tetrarches Gallograeciæ tunc quidem pene totius, quod ei neque legibus, neque moribus conceſſum eſſe ceteri tetrarchæ contendebant, ſine dubio autem [7] rex Armeniæ minoris ab ſenatu appellatus, depoſitis regiis inſignibus, neque tantum privato veſtitu, ſed etiam reorum habitu, ſupplex ad Cæſarem venit oratum, ut ſibi ignoſceret, quod in ea parte poſitus terrarum, quæ nulla præſidia Cæſaris habuiſſet, exercitibus imperiiſque in

Notæ.

1. *Mazaca.*] Mazaca Cappadociæ metropolis. Poſtea Cæſarea dicta ſub Argeo monte.

2. *Comana.*] Duæ commemorantur a Strabone urbes eodem nomine, eidem Deæ ſacræ, altera in Ponto, altera in Cappadocia, de qua poſtrema hic agitur.

3. *Bellona.*] Bellona belli Dea, quæ Græce Ἐνυὼ dicitur.

4. *Ut ſacerdos ejus deæ.*] Strabo memorat ſua ætate pluſquam ſex mille ſervos ſacros Bellonæ regis quidem Cappadociæ ſubditos, illius ſacerdotis imperio paruiſſe. Quod ſacerdotium abſtulit Cæſar Archelao ob ſtudium Pompeianarum partium, cujus ſtudii illi & Dejotarus & Ariobarzanes ſoli pœnas luerunt.

5. *Fratrem autem Ariobarzanis Ariaratem.*] Hujus meminit Cicero lib. epiſt. x v. dicitque illum Ariaratem fuiſſe a quibusdam ſollicitatum ut regnare vellet. Quod ne fieret, videtur Cæſar autoritate ſua Ariobarzani regi fratrem Ariaratem ſubjeciſſe.

6. *Gallograecia.*] Strabo lib. x i i. ſcribit ſua tempeſtate tres fuiſſe reges Galatiæ, deinde duos, deinde unum Dejotarum, cui ſucceſſerit Amyntas, poſt quem, Gallograeciam in provinciam fuiſſe redactam. Illi porro Gallograeci a Gallis oriundi, habent ad orientem, Cappadociam, ad occidentem, Bithyniam, ad meridiem, Pamphyliam, ad ſeptentrionem, Pontum Euxinum. T. Livius de illis: *Gallograeci bellicoſiores ea tempeſtate erant, Gallicos adhuc, nondum exoleta ſtirpe, ſervantes animos.* Horum in Aſiam commigrationem lege apud T. Livium lib. x v i i i. qui bellum Macedonicum & Aſiaticum continet.

7. *Rex Armeniae.*] Armenia habet ad meridiem Taurum montem, quo diſterminatur a Meſopotamia, ad orientem, Mediam, ad ſeptentrionem, Iberas Albanoſque, ad occidentem, Cappadociam. Dividebatur in majorem & minorem. Minoris, de qua hic agitur, urbes erant primariæ Nicopolis & Sebaſte. Majoris vero Artaxata. Poſterioribus temporibus minor dicta eſt prima, major vero ſecunda, ut patet ex libro notitiarum. Appianus lib. x i. bell. civil. Ciſeuphratenos appellat & Tranſeuphratenos, quia Euphrates fluvius Armeniam interſecat. Nomen hodie retinet.

in Cn. Pompeii caſtris fuiſſet : neque enim ſe judicem debuiſſe eſſe controverſiarum populi R. ſed parere præſentibus imperiis. LXVIII. Contra quem Cæſar, quum plurima ſua commemoraſſet officia, quæ conſul ei decretis publicis tribuiſſet; quumque defenſionem ejus nullam poſſe excuſationem ejus imprudentiæ recipere coarguiſſet; quod homo tantæ prudentiæ ac diligentiæ ſcire potuiſſet, quis urbem Italiamque teneret; [1] ubi ſenatus populuſque Romanus, ubi reſpubl. eſſet, quis deinde poſt L. Lentulum, C. Marcellum conſul eſſet: ſed tamen ſe concedere id factum ſuperioribus ſuis beneficiis, veteri hoſpitio atque amicitiæ, dignitati ætatique hominis, præcibus eorum, qui frequentes concurriſſent hoſpites atque amici Dejotari ad deprecandum: de controverſiis tetrarcharum poſtea ſe cogniturum eſſe dixit: regium veſtitum ei reſtituit. Legionem autem, quam ex genere civium ſuorum Dejotarus armatura diſciplinaque noſtra conſtitutam habebat, equitatumque omnem ad bellum gerendum adducere juſſit. LXIX. Quum in Pontum veniſſet, copiaſque omnes in unum locum coëgiſſet; quæ numero, atque exercitatione bellorum mediocres erant (excepta enim legione VI, quam ſecum adduxerat Alexandria veteranam, multis laboribus periculiſque functam, multiſque militibus partim difficultate itinerum ac navigationum, partim crebritate bellorum adeo deminutam, [2] ut minus ∞ hominum in ea eſſet; reliquæ erant III legiones, una Dejotari, duæ, quæ in eo prælio, quod Cn. Domitium feciſſe cum Pharnace ſcripſimus, fuerant); legati a Pharnace miſſi Cæſarem adeunt, atque in primis deprecantur, ne ejus adventus hoſtilis eſſet. Facturum enim omnia Pharnacem quæ imperata eſſent. Maximeque commemorabant nulla Pharnacem auxilia contra Cæſarem Pompeio dare voluiſſe; quum Dejotarus, qui dediſſet, tamen ei ſatis feciſſet. LXX. Cæſar reſpondit ſe fore æquiſſimum Pharnaci, ſi, quæ polliceretur, repræſentaturus eſſet. [3] Monuit autem ut ſolebat, mitibus verbis, legatos, ne aut Dejotarum ſibi objicerent, aut nimis eo gloriarentur beneficio, quod auxilia Pompeio non miſiſſent. Nam ſe neque libentius facere quidquam, quam ſupplicibus ignoſcere; neque provinciarum publicas injurias condonare iis poſſe, qui non fuiſſent in ſe officioſi: id ipſum, quod commemoraſſent, officium utilius Pharnaci fuiſſe, qui providiſſet ne vinceretur, quam ſibi, cui dii immortales victoriam tribuiſſent. Itaque ſe ma-

NOTÆ.

1. *Ubi ſenatus populuſque Romanus.*] Dejotarus reponere poterat illud Lucani:

——— *non umquam perdidit ordo*
Mutato ſua jura loco. ———

2. *Ut minus ∞ hominum in ea eſſet.*] Quæ tamen v millium hominum & c c c eſſe debuit, ſi plena fuiſſet & integra.

3. *Monuit autem, ut ſolebat, mitibus verbis.*] Dio ſcripſit illum comiter primos & ſecundos Pharnacis legatos excepiſſe, ut incauto propter ſpem pacis ingrueret, tertiis vero venientibus dixiſſe graviter, Pompeium bene de ſe meritum male dereliquiſſe. Hoc eſt quod Veget. lib. III. cap. III. docet: *Frequentius conventionum paciſque ſimulatio credulis quam arma nocuerunt.* Male Eutropius indiligens ſcriptor, tradit cum Pompeio Pharnacem apud Theſſaliam fuiſſe.

magnas & graves injurias civium Romanorum, qui in Ponto negotiati essent, quoniam in integrum restituere non posset, concedere Pharnaci. Nam neque interfectis amissam vitam, [1] neque exsectis virilitatem restituere posse; quod quidem supplicium gravius morte cives Romani subissent: Ponto vero decederet confestim; familiasque publicanorum remitteret; ceteraque restitueret sociis civibusque Romanis, quæ penes eum essent. Si feciſſet, jam tunc sibi mitteret munera, ac dona, quæ bene rebus gestis imperatores ab amicis accipere consuessent. Miserat enim Pharnaces coronam auream.

LXXI. His responsis datis legatos remisit. At Pharnaces omnia liberaliter pollicitus; [2] quum festinantem ac properantem Cæsarem speraret libentius etiam crediturum suis promissis, quam res pateretur; quo celerius honestiusque ad res magis necessarias proficisceretur (nemini enim erat ignotum, plurimis de caussis ad Urbem Cæsarem revocari), lentius agere, decedendi diem postulare longiorem, pactiones interponere, in summa frustrari cœpit. Cæsar cognita calliditate hominis, quod aliis temporibus natura facere consueverat, tunc necessitate fecit adductus, ut celerius omnium opinione manum consereret. LXXII. [3] Ziela est oppidum in Ponto positu ipso, ut in plano loco, satis munitum. Tumulus enim naturalis, velut manu factus, excelsiore undique fastigio sustinet murum. Circumpositi sunt huic oppido magni multique interciſi vallibus colles: quorum editissimus unus, qui propter victoriam Mithridatis, & infelicitatem [4] Triarii, detrimentumque exercitus nostri, superioribus locis atque itineribus pene conjunctus oppido, magnam in illis partibus habet nobilitatem; nec multo longius millibus passuum III abest ab Ziela. Hunc locum Pharnaces, veteribus paternorum felicium castrorum, refectis operibus, copiis omnibus suis occupavit.

LXXIII. Cæsar, quum ab hoste millia passuum V castra posuisset; videretque eas valles, quibus regia castra munerentur, eodem intervallo sua castra munituras; si modo ea loca hostes priores non cepissent, quæ multo erant propiora regis castris; aggerem comportari jubet intra munitiones. Quo celeriter collato, proxima nocte, vigilia quarta, legionibus omnibus expeditis, impedimentisque in castris relictis, prima

Notæ.

1. *Neque exsectis virilitatem, &c.*] Appianus lib. II. scribit Pharnacem, fracto Domitio, captis Amysenis in Ponto, qui partes tenebant Romanorum, pueris exsecuisse virilia, Cæsaris autem adventu cognito misisse, coronam auream & filiæ, qui matrimonium offerrent. Reges enim atque civitates mittere solebant coronas aureas, gratantes bonos successus.

2. *Quum festinantem ac properantem Cæsarem speraret libentius, &c.*] Cum ignorem quid *festinare* & *properare* inter se differant, libens accipio lectionem quam suppeditant MS. Regii codices tres, Thuani duo, *festinantem ac præcurrentem*. Manuscriptus Victorinus habet *procurrentem*.

3. *Ziela.*] Urbs Cappadociæ.

4. *Triarii.*] Plutarchus testatur in vita Luculli Triarium ejus legatum, non expectato sui imperatoris exercitu, commisso prælio, gravem cladem accepisse, in qua VII millia perierunt centuriones CI, tribuni militum plusquam XXIV, eoque prælio esse castris exutum. Is est qui lib. III. de bello civili commemoratur. Ille vero mons ab Appiano Scotius dicitur.

prima luce, neque opinantibus hoſtibus, eum ipſum locum cepit, in quo Mithridates ſecundum prælium adverſus Triarium fecerat. [1] Huc omnem comportare aggerem e caſtris ſervitia, quæ ageret, juſſit; ne quis ab opere miles diſcederet; quum ſpatio non amplius ∞ paſſuum interciſa vallis caſtra hoſtium divideret ab opere incœpto Cæſaris caſtrorum. LXXIV. Pharnaces, quum id repente prima luce animadvertiſſet, copias ſuas omnes pro caſtris inſtruxit; quas, interpoſita tanta locorum iniquitate, conſuetudine magis pervulgata militari credebat inſtrui Cæſar, vel ad opus ſuum tardandum, quo plures in armis tenerentur, vel ad oſtentationem regiæ fiduciæ, ne munitione magis quam manu defendere locum Pharnaces videretur. Itaque deterritus non eſt, quo minus prima acie pro vallo inſtructa, reliqua pars exercitus opus faceret. At Pharnaces impulſus ſive loci felicitate, ſive auſpiciis & religionibus inductus, quibus obtemperaſſe eum poſtea audiebamus; ſive paucitate noſtrorum, qui in armis erant, comperta, quum more operis quotidiani magnam illam ſervorum multitudinem, quæ aggerem portabat, militum eſſe credidiſſet; ſive etiam veterani fiducia exercitus ſui, quem [cum legione] XXII in acie conflixiſſe, & viciſſe, legati ejus gloriabantur; ſimul contemptu exercitus noſtri, quem pulſum a ſe, Domitio duce, ſciebat; inito conſilio dimicandi, deſcendere prærupta valle cœpit. Cujus aliquandiu Cæſar irridebat inanem oſtentationem, & eo loco militum coarctationem, quem in locum nemo ſanus hoſtis ſubiturus eſſet: quum interim Pharnaces eodem gradu, quo præruptam deſcenderat in vallem, [2] aſcendere adverſus arduum collem inſtructis copiis cœpit. LXXV. Cæſar incredibili ejus vel temeritate vel fiducia motus, neque opinans imparatuſque oppreſſus, eodem tempore milites ab operibus vocat, arma capere jubet, legiones opponit, aciem inſtruit. Cujus rei ſubita trepidatio [3] magnum terrorem attulit noſtris, nondum ordinibus inſtructis. [4] Falcatæ regiæ quadrigæ permiſtos milites perturbant, quæ tamen celeriter multitudine telorum

NOTÆ.

1. *Huc omnem comportare aggerem e caſtris ſervitia, quæ ageret, juſſit.*] Certum eſt mendum. Quamquam enim intelligitur ſententia, male tamen explanatur, nec ſatis juvant in emendando MS. codices. Victorinus unus habet: *Huc omnem comportari aggerem ſervitiaque agi juſſit.* Unde ſumendo particulam *que* & e noſtro textu, in voce *ageret* demendo finale *t*, repono: *Huc omnem comportare aggerem ſervitiaque agere juſſit.* Agebant enim ſervitia quod ipſis militibus agendum erat.

2. *Aſcendere adverſus arduum collem, &c.*] Iniquitas loci magnum habet momentum ad victoriam. Numquam Cæſar iniquo loco pugnavit, quamquam omnia reliqua faverent.

3. *Magnum terrorem attulit, &c.*] Numquam fere Cæſar non inſtruxit aciem ante hoſtium adventum.

4. *Falcata regia quadriga.*] Harum formam exprimit Livius lib. XVII. de bello Macedonico: *Armata autem in hunc modum erant. Cuſpides circa temonem ab jugo decem cubitos extantes velut cornua habebant, quibus quicquid obvium daretur transfigerent, & in extremis jugu bina circum eminebant falces, altera aquata jugo, altera inferior ad terram devexa, illa ut quicquid ab latere objiceretur, abſcinderet, hac ut prolapſos procumbenteſque contingeret. Item ab axibus rotarum, utrinque bina eodem modo diverſa deſignabantur falces.* Vegetius vero lib. III. cap. XXIV. remedium illis opponit, quod ibi vide.

rum opprimuntur. Insequitur has acies hostium; & clamore sublato confligitur, multum adjuvante natura loci, plurimum deorum immortalium benignitate: qui quum omnibus casibus belli intersunt, tum præcipue eis, quibus nihil ratione potuit administrari. LXXVI. Magno atque acri cominus prælio facto, dextro cornu, quo veterana legio VI erat collocata, initium victoriæ natum est ab ea parte, quum in proclive detruderentur hostes; multo tardius, sed tamen iisdem diis adjuvantibus, sinistro cornu, mediaque acie, totæ profligantur copiæ regis. Quæ quam facile subierant iniquum locum, tam celeriter gradu pulsæ premebantur loci iniquitate. Itaque multis militibus partim interfectis, partim suorum ruina oppressis, qui velocitate effugere poterant, armis tamen projectis, vallem transgressi, nihil ex loco superiore inermes proficere poterant. At nostri victoria elati subire iniquum locum, munitionesque aggredi non dubitarunt. Defendentibus autem iis cohortibus castra, quas Pharnaces præsidio reliquerat, celeriter castris hostium sunt potiti. Interfecta multitudine omni, aut capta suorum, Pharnaces cum paucis equitibus profugit. Cui nisi castrorum oppugnatio facultatem attulisset liberius profugiendi, vivus in Cæsaris potestatem adductus esset. LXXVII. Tali victoria toties victor Cæsar, [1] incredibili est lætitia affectus, quod maximum bellum tanta celeritate confecerat: eratque subiti periculi recordatione lætior, quod victoria facilis ex difficillimis rebus acciderat. Ponto recepto, præda omni regia militibus condonata, postero die cum expeditis equitibus ipse proficiscitur: legionem VI decedere ad præmia atque honores accipiendos in Italiam jubet: auxilia Dejotari domum remittit: II legiones cum Cœlio Vinciano in Ponto reliquit. LXXVIII. Ita per Gallograeciam Bithyniamque in Asiam iter facit: omniumque earum provinciarum de controversiis cognoscit & statuit: jura in tetrarchas, reges, civitates distribuit. Mithridatem Pergamenum, a quo rem feliciter celeriterque gestam in Ægypto supra scripsimus, regio genere ortum, disciplinis etiam regiis educatum (nam eum Mithridates rex Asiæ totius propter nobilitatem Pergamo parvulum secum asportaverat in castra, multosque tenuerat annos), [2] regem Bosphori constituit, quod sub imperio Pharnacis fuerat; provinciasque populi Rom. a barbaris atque inimicis regibus, interposito amicissimo rege, munivit. Eidem tetrarchiam [legibus] Gallogræcorum, jure gentis & cognationis adjudicavit, occupatam & possessam paucis ante annis a Dejotaro. Neque tamen usquam diutius moratus est, quam necessitas urbanarum seditionum pati videbatur. Rebus felicissime celerrimeque confectis, in Italiam celerius omnium opinione venit.

NOTÆ.

1. *Incredibili est lætitia affectus, &c.*] Suetonius refert intra quintum quam affuerat diem, quatuor vero, quibus in conspectum venit, horis, una acie profligasse Pharnacem, crebro commemorata felicitate Pompeii, cui de tam imbelli genere hostium præcipua militiæ laus contigisset, datisque litteris in urbem scripsisse: *Veni, Vidi, Vici.*

2. *Regem Bosphori constituit.*] Non hic intelligitur fretum quod est Constantinopoli, sed quod est ad paludem Mœotin, cujus regnum Pharnaces amiserat.

A. HIR-

A. HIRTII COMMENTARIORUM DE BELLO AFRICANO LIBER UNUS.

ARGUMENTUM.

DUm Cæsar fugientem Pompeium persequitur, ac in Ægyptum delatus cum Alexandrinis & eorum rege Ptolemæo bellum gerit, deinde contra Pharnacem per Syriam in Pontum proficiscitur, superstites Pompeii duces & ex clade Pharsalica profugi, nacti tempus & otium certatim in Africam contenderunt, Actii Vari copiis & Jubæ regis opibus confisi, quorum illustriores fuere Q. Metellus Scipio, Pompeii socer, Petreius, Afranius, Torquatus, T. Labienus, Faustus Sylla, & præcipue M. Cato, cujus laudataque modestia fuit, quod ab omnibus belli dux electus, Scipioni Consulari viro Prætorius ipse eo munere & honore cedere maluerit. Sed male consuluit patriæ, dum consulit famæ. Cum enim vir esset & melior & prudentior, bellare cum Cæsare potuit eventu meliore, si gradum retinuisset. Cæsar interim ex Ponto in Italiam regressus, compositis tumultibus urbanis, & militum seditione missionem & præmia flagitantium, ne minus augerentur hostium vires metuens, non anni tempore, non religione moveri potuit, quominus mox in Africam trajiceret. Nam & immolanti cum aufugisset hostia, profectionem non distulit, & cum hyems esset, monerentque vates & augures, ne ante brumam trajiceret, constantissime trajecit, cessitque ea res felicissime. Hostes enim quantumlibet animis & armis instructos ingenti cæde profligavit, & ad urbem reversus, non hujus tantum victoriæ, sed etiam superiorum hucusque dilatos quatuor simul spectatissimos triumphos duxit, Gallicum videlicet, Alexandrinum, Ponticum, & Africanum. Hujus libri autor Hirtius putatur ut & superioris, quem tamen incertum ait Suetonius.

I. CÆsar, [1] itineribus justis confectis, nullo die intermisso, [2] ad XIV Kal. Jan. in [3] Lilybæum pervenit: statimque ostendit, sese naves velle

In hunc librum INTERPRETATIONES & NOTÆ.

1. *Itineribus justis confectis.*] A Roma Africam versus, neque lente, neq; celeriter.

2. *Ad XIV kal. Januarias.*] XVII Decembris. Erat enim apud Romanos December dierum XXIX & hoc est quod Plutarchus ait illum in Siciliam transiisse, *περὶ τροπὰς χειμερινὰς*, *circa solstitium hibernum.*

3. *Lilybæum.*] Promontorium est Siciliæ cum urbe cognomine quod spectat Africam,

velle conſcendere; quum non amplius legionem tironum haberet unam, equiteſque vix DC. Tabernaculum ſecundum littus ipſum conſtituit, ut prope fluctus verberaret. Hoc eo conſilio fecit, ne quis ſibi moræ quidquam fore ſperaret, & ut omnes in dies horaſque parati eſſent. Incidit per id tempus, ut tempeſtates ad navigandum idoneas non haberet. Nihilo tamen minus in navibus remiges militeſque continere, & nullam prætermittere occaſionem profectionis; quum præſertim [1] ab incolis ejus provinciæ nuntiarentur adverſariorum copiæ, equitatus infinitus, [2] legiones regiæ IV, levis armaturæ magna vis, Scipionis legiones X, elephanti CXX, claſſeſque eſſe complures; tamen non deterrebatur, animoque & ſpe confidebat. [3] Interim in dies & naves longæ adaugeri, & onerariæ complures eodem concurrere, & legiones tironum convenire; in his veterana legio V, equitum ad II millia. II. Legionibus collectis VI, & equitum II millibus, ut quæque prima legio venerat, in naves longas imponebatur, equites autem in onerarias. Ita majorem partem navium antecedere juſſit, & inſulam petere [4] Aponianam, [5] quæ non abeſt a Lilybæo. Ibique commoratus bona paucorum vendit publice: deinde [6] Allieno prætori, qui Siciliam obtinebat, de omnibus rebus præcipit, & [7] de reliquo exercitu celeriter imponendo. Datis mandatis, ipſe navem conſcendit a. d. VI Kal. Jan. & reliquas naves ſtatim eſt conſecutus. Ita vento certo, celerique navigio vectus, [8] poſt diem quartam cum longis paucis navibus in conſpectum Africæ venit. Namque onerariæ reliquæ, præter paucas, vento diſperſæ atque errabundæ diverſa loca petierunt. [9] Clupeam claſſe prætervehitur, inde [10] Neapolim. Complura præterea caſtella & oppida non

NOTÆ.

tam, unum de tribus illis primariis unde eſt Trinacria dicta. *Capo Boeho.*

1. *Ab incolis ejus provinciæ.*] Dubium an a Siculis apud quos erat Cæſar, an ab Afris, apud quos plures habebat amicos, ut Uticenſes.

2. *Legiones regiæ.*] Jubæ regis Numidiæ.

3. *Interim in dies & naves longæ adaugeri, & onerariæ complures eodem concurrere.*] Numero ſupple *cæperunt*, eſtque modi enallage. *Eodem*, id eſt, in Lilybæum.

4. *Aponianam.*] Dum nulla apud Autores Aponianæ fiat mentio, & Paconia commemoretur apud Ptolemæum inſula e regione Lilybæi promontorii Siciliæ Africam verſus, facile crediderim eſſe mendum.

5. *Quæ non abeſt a Lilybæo.*] In manuſcriptis Thuanis duobus legitur *qua abeſt*. Aliquid ſuſpicor deſiderari, ut CC *paſſibus*, aut aliquid ſimile. Certe mendum ineſt. Quid enim ſibi velit, *non abeſt a Lilybæo?*

6. *Allieno prætori.*] Allieno ut proconſuli ſcribit Cicero epiſt. lib. XIII. ſtuduit poſtea Caſſio, cui & legiones tradidit, ut Caſſius ipſe fatetur lib. XII. earumdem epiſtolarum.

7. *De reliquo exercitu imponendo.*] Navibus.

8. *Poſt diem quartam.*] Ex fide duorum MS. bibliothecæ Thuanæ repono *quartum*. Vix enim niſi pro tempore ſumitur, dies feminina in poſitione legitur.

9. *Clupeam.*] Clupea ſive Clypea civitas Africæ proprie dictæ; ſita in promontorio Mercurii, de qua ſupra dictum. Nonnulli vocant *Zapharam*, alii *Quipiam*.

10. *Neapolim.*] Multæ ſunt ubique urbes hoc nomine. Hæc vero eſt in Africa ad mare Mediterraneum ſita, alio nomine *Leptis parva* inter duas ſyrtes, ubi habitabant Lotophagi, quorum fit apud Homerum mentio.

non longe a mari relinquit. III. Poſtquam [1] Adrumetum acceſſit, [2] ibi præſidium erat adverſariorum, cui præerat C. Conſidius, & a Clupeis ſecundum oram maritimam cum equitatu Adrumeti [3] Cn. Piſo cum Maurorum circiter III millibus apparuit. Ibi pauliſper Cæſar ante portum commoratus, dum reliquæ naves convenirent, [4] exponit exercitum. Cujus numerus in præſentia fuit peditum III millium, equitum CL: caſtriſque ante oppidum poſitis, ſine injuria cujuſquam conſedit; cohibetque omnes a præda. Oppidani interim muros armatis complent. Ante portam frequentes conſidunt ad ſe defendendum. Quorum numerus II legionum intus erat. Cæſar circum oppidum vectus, natura loci perſpecta, redit in caſtra. Non nemo culpæ ejus imprudentiæque aſſignabat, quod neque certum locum gubernatoribus præfectiſque, quem peterent, præceperat: neque, ut mos ipſius conſuetudoque ſuperioribus temporibus fuerat, tabellas ſignatas dederat, ut in tempore iis perlectis, locum certum peterent univerſi. Quod minime Cæſarem fefellerat. Namque nullum portum terræ Africæ, quo claſſes decurrerent, pro certo tutum ab hoſtium præſidio fore ſuſpicabatur: ſed fortuitu oblatam occaſionem egreſſus aucupabatur. IV. [5] L. Plancus interim legatus petit a Cæſare, ut ſibi daret facultatem cum [6] Conſidio agendi, ſi poſſet aliqua ratione perduci ad ſanitatem. Itaque data facultate litteras conſcribit, & eas captivo dat perferendas in oppidum ad Conſidium. Quo ſimul atque captivus perveniſſet, litteraſque, ut erat mandatum, Conſidio porrigere cœpiſſet, prius quam acciperet ille; Unde, inquit, iſtas? [7] Tum captivus, [Venio] a Cæſare. Tunc Conſidius; Unus eſt, inquit, Scipio Imperator hoc tempore populi Rom. Deinde in conſpectu ſuo captivum interfici jubet: litteraſque nondum perlectas, ſicut erant ſignatæ, dat homini certo ad Scipionem perferendas. V. Poſtquam una nocte & die ad oppidum conſumpta, neque reſponſum ullum a Conſidio dabatur; [8] neque ei reliquæ copiæ ſuccurrebant; neque equitatu abundabat; & ad oppidum oppugnandum

NOTÆ.

1. *Adrumetum.*] In Africa proprie dicta, hodie *Machometa*, aliis *Toulb.*

2. *Ibi præſidium erat adverſariorum.*] Ex fide MS. Regiorum trium, Thuanorum duorum, Victorini unius repono *ubi* pro *ibi*, quod corruptum fuit *u* in *i* perperam commutato.

3. *Cn. Piſo.*] Hic Piſo poſtea partes Bruti & Caſſii ſecutus, nihilo ſecius conceſſo reditu conſulatum adeptus eſt. Filium habuit eum qui Germanicum Cæſarem creditus eſt veneno ſuſtuliſſe.

4. *Exponit exercitum.*] Ibi cum e navi egrediens Cæſar cecidiſſet, caſumque in omen verterent milites, ipſe in melius vertit dicendo: *Tenco te Africa.* Autores ſunt Suetonius, Frontinus, Dio.

5. *L. Plancus.*] Is eſt ad quem ſcribit Cicero, & de quo toties fit mentio.

6. *Conſidio.*] Conſidius ille eſſe poteſt, qui dicitur in 1. lib. de bello Gallico vano metu perterritus. Sed hic Caius dicitur, cum ille Publius dicatur.

7. *Tum captivus, [Venio] a Cæſare.*] Ex reſponſo patet addendum eſſe, *Imperatore.* MS. codices duo Thuani habent, non *Venio*, ſed *Immo*, ubi duæ primæ litteræ vocis *Imperatore* reperiuntur.

8. *Neque ei reliquæ copiæ ſuccurrebant.*] Inferius enim dicitur Rabirius Poſtumus in Siciliam miſſus qui ſecundum commeatum accerſeret.

gnandum non satis copiarum habebat, & eas tironum: neque primo adventu convulnerari exercitum volebat; & oppidi egregia munitio, difficiliſque ad oppugnandum erat acceſſus; & nuntiabantur auxilia magna equitatus oppidanis [a] ſuppetias venire: non eſt viſa ratio ad oppugnandum oppidum commorandi; ne, dum in ea re Cæſar eſſet occupatus, circumventus a tergo ab equitatu hoſtium laboraret. VI. Itaque caſtra cum movere vellet, [1] ſubito ex oppido erupit multitudo: atque equitatus ſubſidio, uno tempore eis caſu ſuccurrit, qui erat miſſus ab Juba ad ſtipendium accipiendum: caſtraque, unde Cæſar egreſſus iter facere cœperat, occupant: & ejus agmen extremum inſequi cœperunt. Quæ res quum animadverſa eſſet, ſubito legionarii conſiſtunt; & equites, quamquam erant pauci, tamen contra tantam multitudinem audaciſſime concurrunt. [2] Accidit res incredibilis, ut equites minus xxx Galli Maurorum equitum II millia loco pellerent, [3] urgerentque in oppidum. Poſtquam repulſi & conjecti erant intra munitiones, [4] Cæſar iter conſtitutum ire contendit. Quod quum ſæpius facerent; & modo inſequerentur, modo rurſus ab equitibus in oppidum repellerentur: cohortibus paucis ex veteranis, quas ſecum habebat, in extremo agmine collocatis, & parte equitatus, iter leniter cum reliquis facere cœpit. Ita, quanto longius ab oppido diſcedebatur, tanto tardiores ad inſequendum erant Numidæ. Interim in itinere ex oppidis & caſtellis legationes venire, polliceri frumentum, paratoſque eſſe, quæ imperaſſet, facere. Itaque eo die caſtra poſuit ad oppidum [5] Ruſpinam Kalendis Januar. VII. Inde movit, & pervenit ad oppidum [6] Leptin liberam civitatem & immunem. Legati ex oppido veniunt obviam; libenter ſe omnia facturos, quæ vellet, pollicentur. Itaque, centurionibus ad portas oppidi, & cuſtodiis impoſitis, ne quis miles in oppidum

Interpretatio.

[a] *Auxilio.*

Notæ.

1. *Subito ex oppido erupit multitudo.*] Hunc ſibi caſum Cæſar accerſivit ſua fiducia, cum tam paucis copiis in terram deſcendit.

2. *Accidit res incredibilis.*] Gallorum fortitudinis Maurorumque ignaviæ argumentum & egregium monimentum. Sic certe de Gallorum equitatu Strabo, Gallos omnes eſſe pugnaces, meliores tamen equites quam pedites, Plutarchus vero in Marcello teſtatur Gallos optimos equites, eaque re plurimum videri præſtare.

3. *Urgerentque in oppidum.*] Manuſcriptus Regius codex unus habet, *fugarent*, alter *refugarent*. Alius item Victorinus, Thuanus unus, *fugerent*, quæ poſteriores lectiones, quamvis mendoſæ, priorem tamen probant & confirmant, ut eſſe debeat *fugarent*.

4. *Cæſar iter conſtitutum ire contendit.*] Latina locutio. Sic Propertius:

Magnum iter ad doctas proficiſci cogor Athenas.

5. *Ruſpinam.*] Ruſpina oppidum Africæ proprie dictæ.

6. *Leptin.*] Leptis duplex, alia magna, alia parva. Hæc parva eſt maritima inter duas ſyrtes conſtituta, eadem cum Neapoli; de qua ſuperius eſt dictum, ſi & hujus libri ſcriptori & Straboni fides. Plinius tamen, Mela & Antoninus in Itinerario duas Leptes agnoſcunt & Neapolim. Ptolemæus vero ſic habet: Νεάπολις ἡ ἐν Τρίπολει. Palatinus vero ejus codex, ἡ ἐν Λέπτις μεγάλη. Quod omnia reddit perquam incerta.

oppidum introiret, aut injuriam faceret cuipiam incolæ, non longe ab oppido ſecundum littus facit caſtra. Eodem naves onerariæ & longæ nonnullæ caſu advenerunt. Reliquæ, ut eſt ei nuntiatum, incertæ locorum, [1] Uticam verſus petere viſæ ſunt. Interim Cæſar a mari non digredi, neque mediterranea petere, propter navium errorem; equitatumque in navibus omnem continere, ut arbitror, ne agri vaſtarentur; aquam in naves jubet comportari. Remiges interim, qui aquatum e navibus exirant, ſubito equites Mauri, neque opinantibus Cæſarianis, adorti multos jaculis convulnerarunt, nonnullos interfecerunt. Latent enim in inſidiis cum equis inter convalles, & ſubito exiſtunt, non ut in campo cominus depugnent. VIII. Cæſar interim in [2] Sardiniam nuntios cum litteris, & in reliquas provincias finitimas dimiſit, ut ſibi auxilia, commeatus, frumentum, ſimul atque litteras legiſſent, mittenda curarent: exoneratiſque partim navibus longis, [3] Rabirium Poſtumum in Siciliam ad ſecundum commeatum accerſendum mittit. Interim cum x navibus longis ad reliquas naves onerarias conquirendas, quæ deerraſſent, & ſimul mare tuendum ab hoſtibus, [4] jubet proficiſci. Item [5] C. Salluſtium Criſpum prætorem ad [6] Cercinam inſulam verſus, quam adverſarii tenebant, cum parte navium ire jubet; quod ibi magnum numerum frumenti eſſe audiebat. Hæc ita imperabat, itaque unicuique præcipiebat, ut, fieri poſſet, necne, locum nullum excuſatio haberet, nec moram tergiverſatio. Ipſe interea ex perfugis & incolis, cognitis conditionibus Scipionis, & qui cum eo contra ſe bellum gerebant, miſerari (regium enim equitatum in provincia Africa Scipio alebat), tanta homines eſſe dementia, ut mallent regis eſſe vectigales, quam cum civibus in patria in ſuis fortunis eſſe incolumes. IX. Cæſar ad III Non. Jan. caſtra movet: Leptique VI cohortium præſidio cum Saſerna relicto, ipſe rurſus, unde pridie venerat, Ruſpinam cum reliquis copiis convertit: ibique ſarcinis exercitus relictis, ipſe cum expedita manu proficiſcitur circum villas frumentatum; oppidaniſque imperat, ut plauſtra jumentaque omnia ſequantur. Itaque magno frumenti invento numero, Ruſpinam redit. Hoc eum iccirco exiſtimo feciſſe, ne maritima oppida poſt ſe vacua relinqueret, præſidioque firmata [7] ad claſſim receptacula muniret. X. Itaque, ibi relicto P. Saſerna, fratre ejus, quem Lepti pro-

NOTÆ.

1. *Uticam.*] Utica poſt excidium Carthaginis facta primaria Africæ. Hodie *Portoſarina* creditur eſſe.

2. *Sardiniam.*] Sardinia maris Mediterranei inſula inter Italiam & Africam, Hiſpaniam Galliamque fere media, Græce Σαρδὼ.

3. *Rabirium Poſtumum.*] Rabirius Poſtumus hic eſt pro quo extat oratio Ciceronis.

4. *Jubet proficiſci.*] Milites.

5. *C. Salluſtium Criſpum.*] Is eſt primus Romana ſcriptor in hiſtoria, qui quod ab Appio Claudio cenſore Pompeianarum partium fuiſſet ſenatu motus, ad partes acceſſerat Cæſaris. Autor Dio.

6. *Cercinam.*] Cercina inſula teſtibus Plinio & Salluſtio, ad promontorium minoris Syrtis, teſte Mela, perparva, Carthaginem verſus. Nomen adhuc retinet.

7. *Ad claſſim receptacula.*] Manuſcriptus codex Victorinus habet, *ad claſſis receptacula*. Quæ forte melior lectio.

proximo oppido reliquerat cum legione, jubet comportari ligna in oppidum quamplurima: ipse cum cohortibus VIII, quæ ex veteranis legionibus in classe cum Sulpicio & [1] Vatinio rem gesserant, ex oppido Ruspina egressus, proficiscitur ad portum, qui abest ab oppido millia passuum II; ibique classem sub vesperum cum ea copia conscendit. [2] Omnibus in exercitu insciis, & requirentibus Imperatoris consilium; magno metu ac tristitia sollicitabantur. [3] Parva enim cum copia, [4] & ea tironum, neque omni exposita, in Africa contra magnas copias, & insidiosæ nationis, equitatumque innumerabilem, se expositos videbant: neque quidquam solatii in præsentia, neque auxilium in suorum consilio animadvertebant, nisi in ipsius Imperatoris vultu, vigore, mirabilique hilaritate. Animum enim altum & erectum præ se gerebat. Huic acquiescebant homines, & in ejus scientia & consilio omnia sibi prolicia omnes fore sperabant. XI. Cæsar in navibus una nocte consumpta, jam cælo albente quum proficisci conaretur, subito navium pars, de qua timebat, ex errore eodem conferebatur. Hac re cognita, Cæsar celeriter de navibus imperat omnes egredi, atque armatos in littore reliquos advenientes milites exspectare. Itaque sine mora navibus eis in portum receptis, & advectis militum equitumque copiis, rursus ad oppidum Ruspinam redit, atque ibi castris constitutis, ipse cum cohortibus expeditis XXX frumentatum est profectus. Ex eo est cognitum Cæsaris consilium: illum cum classe navibus onerariis, quæ deerrassent, subsidio ire clam hostibus voluisse; ne casu imprudentes suæ naves in classem adversariorum inciderent: [5] neque eam rem eos voluisse scire, qui in præsidiis relicti sui milites fuissent; ne illi propter suorum paucitatem, & hostium multitudinem, metu deficerent. XII. Interim quum jam Cæsar progressus esset a castris circiter millia passuum III, per speculatores & [6] antecessores equites nuntiatur ei, copias hostium haud longe a se visas. Et hercle cum eo nuntio pulvis ingens conspici cœptus est. Hac re cognita Cæsar celeriter jubet equitatum universum, cujus

NOTÆ.

1. *Vatinio.*] De Vatinio supra in libro III. de bello civili & de bello Alexandrino.

2. *Omnibus in exercitu insciis.*] Vegetius lib. III. cap. VI. scribit veteres Minotauri signum in legionibus habuisse, ut quemadmodum ille in intimo & secretissimo labyrintho abditus perhibetur, ita ducis consilium semper occultum esset.

3. *Parva enim cum copia.*] Rarodictum invenias. Dicitur enim *copia.*

4. *Et ea tironum.*] Hujus libri initio unam legionem Cæsari apud Lilybæum fuisse scriptum est.

5. *Neque eam rem eos voluisse scire.*] Ne, ut infra dicitur, propter suorum paucitatem & hostium multitudinem metu deficerent. Tale consilium Eumenis magnopere est laudatum, qui cum suos milites contra fortissimos hostes duceret, deviis itineribus duxit, in quibus vera audire non possent & his persuasit se contra quosdam barbaros proficisci, & prius in aciem exercitum eduxit quam milites sui scirent cum quibus arma conferrent. Autores sunt Cornelius Nepos & Plutarchus.

6. *Antecessores equites.*] Antecessores sunt, ut videtur Turnebo, lib. XXIV. adversariorum cap. XVI. qui ante agmen eunt locaque castris metandis idonea deligunt, & vias qua duci exercitus possit, vident. Eosdem homines antecursores Cæsar dicit lib. I. de bello civili.

cujus copiam habuit in præsentia non magnam, & sagittarios, quorum parvus e castris exierat numerus, accersi, atque ordinatim signa se leniter consequi: ipse antecedere cum paucis armatis. Jamque quum procul hostis conspici posset, milites in campo jubet galeari, & ad pugnam parari. Quorum omino numerus fuit XXX cohortium cum equitibus CD, & sagittariis **. XIII. Hostes interim, quorum dux erat Labienus, & duo Pacidii, aciem dirigunt mirabili longitudine, non peditum, sed equitum confertam: & inter eos levis armaturæ Numidas & sagittarios pedites interposuerant: & ita condensaverant, ut procul Cæsariani pedestres copias arbitrarentur: & dextrum ac sinistrum cornu magnis equitum copiis firmaverant. Interim Cæsar aciem dirigit simplicem, ut poterat, propter paucitatem. Sagittarios ante aciem constituit: equites dextro siniſtroque cornu opponit: & ita præcipit, ut providerent, ne multitudine equitatus hostium circumvenirentur. Existimabat enim se cum pedestribus copiis, acie instructa, dimicaturum. XIV. Quum utrimque expectatio fieret; neque Cæsar se moveret: & cum suorum paucitate contra magnam vim hostium artificio magis, quam viribus decernendum videret; subito adversariorum equitatus sese extendere, & in latitudinem promovere, collesque complecti, & Cæsaris equitatum extenuare, simulque ad circumeundum comparare se cœperunt. Cæsariani equites eorum multitudinem ægre sustinebant. Acies interim mediæ quum concurrere conarentur, subito ex condensis turmis pedites Numidæ levis armaturæ cum equitibus procurrunt; & inter legionarios pedites jacula conjiciunt. Hic quum Cæsariani in eos impetum fecissent; illorum equites refugiebant: pedites interim resistebant, dum equites rursus, cursu renovato, peditibus suis succurrerent. XV. Cæsar novo genere pugnæ oblato, quum animadverteret ordines suorum in procurrendo turbari (pedites enim, dum equites longius a signis persequuntur, latere nudato, a proximis Numidis jaculis vulnerabantur, equites autem hostium pilum militis cursu facile vitabant), edicit per ordines, ne quis miles a signis IV pedes longius procederet. Equitatus interim Labieni suorum multitudine confisus, Cæsaris paucitatem circumire conatur. Equites Juliani pauci, multitudine hostium defessi, equis convulneratis, paullatim cedere: hostis magis magisque instare. Ita puncto temporis omnibus legionariis ab hostium equitatu circumventis; Cæsarisque copiis in orbem compulsis, [1] intra cancellos omnes conjecti pugnare cogebantur. XVI. Labienus in equo, capite nudo, versari in prima acie, simul suos cohortari, nonnumquam legionarios Cæsaris ita appellare: Quid tu, inquit, miles tiro, tam feroculus es? [2] Vos quoque iste verbis infatuavit. In magnum mehercule vos periculum impulit.

N o t æ.

1. *Intra cancellos.*] Similitudine ducta ab iis qui feris objecti intra septa quædam pugnare coguntur.

2. *Vos quoque ipse verbis infatuavit.*] Cæsar. Quasi fatuum esse necesse sit qui pro Cæsare pugnet.

pulit. Misereor vestri. Tum miles: Non sum, inquit, tiro, Labiene, sed de legione x veteranus. Tum Labienus: Non agnosco, inquit, signa Decumanorum. Tum miles: Jam me, quis sim, intelliges. [1] Simul cassidem de capite dejecit, ut cognosci ab eo posset; atque ita pilum viribus contortum dum in Labienum mittere contendit, equi graviter adverso pectori affixit; & ait: Labiene, Decumanum militem, qui te petit, scito esse. Omnium tamen animi in terrorem conjecti, & maxime tironum. Circumspicere enim Cæsarem, neque amplius facere, nisi hostium jacula vitare. XVII. [2] Cæsar interim, consilio hostium cognito, jubet aciem in longitudinem quammaximam porrigi, & alternis conversis cohortibus, ut una post alteram ante signa tenderet. Ita coronam hostium dextro sinistroque cornu mediam dividit; & unam partem ab altera exclusam, equitibus intrinsecus adortus, cum peditatu telis conjectis in fugam vertit: neque longius progressus, veritus insidias, se ad suos recipit. Idem altera pars equitum peditumque Cæsaris facit. His rebus gestis, & procul hostibus repulsis, convulneratisque, ad sua præsidia sese, sic ut erat instructus, recipere cœpit. XVIII. Interim [3] M. Petreius, & [4] Cn. Piso cum equitibus Numidis ∞ C electis peditatuque ejusdem generis satis grandi, ex itinere recta subsidio suis occurrunt. At hostes, suis ex terrore firmatis, rursusque renovatis animis, legionarios conversis equitibus se recipientes novissimos adoriri, & impedire cœperunt, quo minus se in castra reciperent. Hac re animadversa, Cæsar jubet signa converti, & medio campo redintegrari prælium. Quum ab hostibus eodem modo pugnaretur; nec cominus ad manus rediretur; Cæsarisque equites jumenta ex nausea recenti, siti, languore, paucitate, vulneribus defatigata, ad insequendum hostem [5] perseverandumque cursum tardiora haberent; dieique pars exigua jam reliqua esset; cohortibus equitibusque circumdatis imperat, ut uno ictu contenderent, neque remitterent, donec ultra ultimos colles hostes repulissent, atque eorum essent potiti. Itaque, signo dato, quum jam

NOTÆ.

1. *Simul cassidem de capite dejecit.*] Hinc intelligitur cassides illas, nostratum similes vultum texisse, quas sensim tandem sequentibus temporibus laborem exosi deposuerunt, ut queritur Vegetius lib. 1. cap. xx. *Qui laborem in portandis veteribus munimentis armorum ferre non possunt, detectis corporibus & vulnera sustinere coguntur, & mortes, &, quod est gravius & turpius, aut capi, aut certe fuga Rempublicam prodere.*

2. *Cæsar interim, consilio hostium cognito.*] quod scilicet in orbem cogi suam aciem & circumveniri vellent, ipse quoque suam aciem in longum exporrexit.

3. *M. Petreius.*] De Marco Petreio supra dictum.

4. *Cn. Piso.*] Quis fuerit non facile dictu. Commemoratur unus eo nomine a Sallustio, quem ait occisum fuisse in Hispania, atque adeo is esse non potuit, alter a Val. Maximo, qui non absurde, quoniam nomen & tempus congruit, hic esse putetur, qui Pompeio sua gratia e judicio Manilium Crispum eripienti multa & gravia crimina objecit. Interrogatus deinde ab eo cur se quoque non accusaret. Da, inquit, prædes Reip. te, si postulatus fueris, civile bellum non excitaturum, etiam de tuo prius quam de Manilii capite in consilium judices mittam.

5. *Perseverandumque cursum.*] Raro exemplo *perseverare* active dicitur. Vt plurimum enim neutrali in positione dicitur.

jam hoſtes languide negligenterque tela mitterent, ſubito immittit cohortes turmaſque ſuorum: atque puncto temporis, hoſtibus nullo negotio campo pulſis, poſt collemque dejectis, nacti locum, atque ibi paulliſper commorati, [a] ita ut erant inſtructi, leniter ſe ad ſuas recipiunt munitiones. Itemque adverſarii male accepti tum demum ſe ad ſua præſidia contulerunt. XIX. [1] Interim ea re geſta, & prælio diremto, ex adverſariis perfugæ plures ex omni hominum genere, & præterea intercepti hoſtium complures equites peditesque: ex quibus cognitum eſt hoſtium conſilium, eos hac mente & conatu veniſſe, ut novo atque inuſitato genere prælii tirones, legionariique pauci perturbati, Curionis exemplo ab equitatu circumventi opprimerentur: & ita Labienum dixiſſe pro concione; tantam ſeſe multitudinem auxiliorum adverſariis ſubminiſtraturum, ut etiam cædendo in victoria fatigati vincerentur, atque a ſuis ſuperarentur: quippe qui in illorum ſibi confideret multitudine, [2] primum, quod audierat, Romæ legiones veteranas diſſentire, neque in Africam velle tranſire; deinde, quod triennio in Africa ſuos milites conſuetudine retentos fideles jam ſibi effeciſſet; maxima autem auxilia haberet Numidarum equitum leviſque armaturæ. Præterea ex fuga, prælioque Pompeiano, quos ſecum a Brundiſio tranſportaverat, equites Germanos Galloſque, [3] ibique poſtea ex hybridis libertinis ſerviſque conſcripſerat, armaverat, [4] equoque frænato uti condocuerat. Præterea regia auxilia, elephantes CXX, equitatuſque innumerabilis, deinde legiones conſcriptæ ex cujuſque modi generis amplius [5] XII millibus. Hac ſpe atque ea audacia inflammatus Labienus, cum equitibus Gallis Germaniſque ∞DC, Numidarum ſine frenis VIII millibus, præterea Petreiano auxilio adhibito equitibus ∞C, peditum ac levis armaturæ quater tantis, ſagittariis ac funditoribus, [6] hippotoxotiſque compluribus; his copiis [7] pridie Non. Ja-

INTERPRETATIO.

a *Sicut erant edocti.*

NOTÆ.

1. *Interim ea re geſta & prælio diremto, &c.*] Aliquod verbum deſideratur, quod hic non apparet. Manuſcriptus Victorinus codex habet, *ſe ad ſuas recipiunt munitiones. Itemque adverſarii fecerunt, & profugæ plures ex omni genere hominum, & præterea intercepti complures equites peditesque, ex quibus cognitum eſt, &c.* Hic verbum apparet, quod in noſtro textu abeſt, quamquam nonnihil etiam deſideretur.

2. *Primum, quod audierat, Romæ legiones veteranas diſſentire.*] A Cæſare.

3. *Ibique poſtea ex hybridis libertinis.*] Hybridæ mixtum genus, ut canis ex gregario & venatico natus, ut ſus ex fero & domeſtico procreatus; indeque tranſlatione ſumpta homo ex libero & ſervo, vel ex libertino & ſervo natus. Hic intelligit Romano patre & matre peregrina natos.

4. *Equoque frænato uti condocuerat.*] Quia Numidæ in regendo equo frænis non utuntur. Unde Virgilio Æneid. IV. dicuntur:

Infræni Numidæ. ——————

5. XII *millibus.*] Delendum *millibus* ex fide MS. Regiorum duorum, & Victorini unius.

6. *Hippotoxotis.*] Equitibus ſagittariis. Vox eſt Græca.

7. *Pridie Non. Janu.*] Quarto die Januarii menſis.

Januar. post diem tertium quam Africam attigit, [1] in campis planissimis purissimisque, ab hora diei quinta usque ad solis occasum est decertatum. In eo prælio Petreius graviter ictus ex acie recessit. XX. Cæsar interim castra munire diligentius, præsidia firmare majoribus copiis, vallumque ab oppido Ruspina usque ad mare deducere, & a castris alterum eodem; quo tutius ultro citroque commeare, auxiliaque sine periculo sibi succurrere possent: tela tormentaque ex navibus in castra comportare, remigum partem ex classe Gallorum Rhodiorumque Epibatarumque armare, & in castra evocare; uti, si posset, eadem ratione, qua adversarii, levis armatura interjecta inter equites suos interponeretur: sagittariisque ex omnibus navibus [2] Itureis, Syriis, & cujusque generis ductis in castra compluribus, frequentabat suas copias. Audiebat enim, Scipionem post diem tertium ejus diei, quo prælium factum erat, appropinquare, copias suas cum Labieno & Petreio conjungere: cujus copiæ legionum VIII, & equitum IV millium esse nuntiabantur: [3] officinas ferrarias instruere; [4] sagittasque & tela uti fierent complura, curare; glandes fundere, sudes comparare, litteras in Siciliam nuntiosque mittere, ut sibi crates materiemque congererent, [5] ad arietes, cujus inopia in Africa esset: præterea ferrum plumbumque mitteretur, & animum etiam advertebat, frumento se in Africa nisi importatitio uti non posse. Priore enim anno, propter adversariorum delectus, quod stipendiarii aratores milites essent facti, messem non esse factam: præterea ex omni Africa frumentum adversarios in pauca oppida & bene munita comportasse, omnemque regionem Africæ exinaniisse frumento; oppida, præter pauca quæ ipsi suis præsidiis tueri poterant, reliqua dirui atque deleri, & eorum incolas intra sua præsidia coëgisse commigrare, agros desertos ac vastatos esse. XXI. Hac necessitate Cæsar coactus, privatos ambiendo, & blande appellando, aliquantulum frumenti numerum in sua præsidia congesserat: & eo parce utebatur. Opera interim ipse quotidie circumire, & [6] alternas cohortes in statione habere

NOTÆ.

1. *In campis planissimis purissimisque, &c.*] Id est, vacuis ab omni pugnæ impedimento, aut insidiarum suspicione. Sic Livius lib. IV. belli Punici: *Postero die signis collatis dimicaturum puto ac patenti campo, ubi sine ullo insidiarum metu vera virtute res geri posset.* Item lib. I. Pomœrium: *Est circa murum locus, quem in condendis urbibus quondam Hetrusci, qua murum ducturi erant, certis circa terminis inaugurato consecrabant, ut neque interiore parte ædificia mœnibus continuarentur, & extrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateret soli.*

2. *Itureis.*] Ituræa sive Thraconitis regio Palestinæ. Ab Hegesippo dicitur *Perea*, quam Plinius asperis dispersam montibus, & a Judæis cæteris Jordane amne discretam scripsit lib. V.

3. *Officinas ferrarias instruere.*] Hæc sequentia ad Cæsarem referuntur.

4. *Sagittasque & tela uti fierent complura, curare.*] Nisi ad Hellenismum confugiatur, solœcismus videbitur. M S. Regius, Victorinus & impressus pervetustus habent *sagitta*, quod melius.

5. *Ad arietes.*] Eligebantur ad id abietes & orni.

6. *Alternas.*] Lipsio videtur reponendum *alteras*, & sex perlectis MS. in nullo reperi *alternas*, sed *alteras*. Neque tamen non retinendam puto receptam lectionem, quæ rationi & vero videtur mihi propior.

here propter hostium multitudinem. Labienus saucios suos, quorum numerus maximus fuit, jubet in [1] plostris deligatos Adrumetum deportari. Naves interim Cæsaris onerariæ errabundæ male vagabantur, incertæ locorum atque castrorum suorum: quas singulas scaphæ adversariorum complures adortæ incenderant atque expugnaverant. Hac re nuntiata Cæsari, classes circum insulas portusque disposuit; quo tutius commeatus supportari posset. XXII. M. Cato interim, qui Uticæ præerat, Cn. Pompeium filium multis verbis, assidueque objurgare non desistebat. [2] Tuus, inquit, pater, istuc ætatis quum esset, & [3] animadvertisset remp. ab audacibus sceleratisque civibus oppressam, bonosque aut interfectos, aut exsilio multatos patria civitateque carere; gloria & animi magnitudine elatus, privatus, atque adolescentulus, paterni exercitus reliquiis collectis, pene oppressam funditus & deletam Italiam, urbemque Romanam, in libertatem vindicavit: idemque Siciliam, Africam, Numidiam, Mauritaniam mirabili celeritate armis recepit. Quibus ex rebus sibi eam dignitatem, quæ est per gentes clarissima notissimaque, conciliavit; adolescentulusque, atque eques Romanus triumphavit. Atque ille non ita amplis rebus patris gestis, neque tam excellenti majorum dignitate [parta,] neque tantis clientelis, nominisque claritate præditus, in remp. est ingressus. Tu contra & patris nobilitate & dignitate, & per te ipse satis animi magnitudine diligentiaque præditus nonne eniteris, & proficiscéris ad paternas clientelas, auxilium tibi, reique publicæ, atque optimo cuique efflagitatum? XXIII. His verbis hominis gravissimi incitatus adolescentulus cum naviculis cujusquemodi generis XXX, inibi paucis rostratis, profectus ab Utica est in Mauritaniam, regnumque Bogudis est ingressus: expeditoque exercitu, numero servorum, liberorum, II millium, cujus partem inermem, partem armatam habuerat, ad oppidum [4] Ascurum accedere cœpit: in quo oppido præsidium fuit regium. Pompeio adveniente, oppidani usque eo passi propius eum accedere, donec ad ipsas portas ac murum appropinquaret, subito eruptione facta prostratos perterritosque Pompeianos in mare passim navesque compulerunt. Ita re male gesta Cneius Pompeius filius naves inde avertit, neque postea littus attigit; classemque [5] ad insulas Baleares versus convertit. XXIV. Scipio interim cum iis copiis, quas paullo ante demonstravimus; Uticæ grandi præsidio relicto, profectus primum Adrumeti castra ponit: deinde ibi paucos dies commoratus, noctu

Notæ.

1. *Plostris.*] *Au* in *o* sæpe convertitur. Sæpius *plaustris*. Ne invalidi motu ex vehiculo excuterentur.

2. *Tuus, inquit, pater, istuc ætatis.*] Testantur Velleius Patercul. & Plutarchus tunc fuisse natum XXIII annis, cum Carboni obsistere cœpit.

3. *Animadvertisset Remp.*] Quales erant Cinna, Carbo, de quibus vide Plutarchum in vita Pompeii, item Appianum lib. 1.

4. *Ascurum.*] Africæ urbs in Mauritania, quæ tunc erat sub Bogudis imperio.

5. *Ad insulas Baleares.*] Baleares duæ numerantur a Ptolemæo, quarum incolæ erant optimi jaculatores, de quibus supra dictum.

noctu itinere facto, cum Petreii & Labieni copiis se conjungit; atque unis castris factis, III millia passuum longe considunt. Equitatus interim eorum circum Cæsaris munitiones vagari, atque eos, qui pabulandi aut aquandi gratia extra vallum progressi essent, excipere. Ita omnes adversarios intra munitiones continere. Qua re Cæsariani gravi annona sunt conflictati; ideo quod nondum neque ab Sicilia, neque ab Sardinia commeatus supportatus erat; [1] neque per anni tempus in mari classes sine periculo vagari poterant; neque amplius millia passuum VI terræ Africæ quoquo versus tenebant, pabulique inopia premebantur. Qua necessitate coacti veterani milites, equitesque, qui multa terra marique bella confeciſſent, & periculis inopiaque tali sæpe essent conflictati, [2] alga e littore collecta, & aqua dulci eluta, & ita jumentis esurientibus data, vitam eorum producebant. XXV. [3] Dum hæc ita fierent, rex Juba, cognitis Cæsaris difficultatibus, copiarumque paucitate, non est visum dari spatium convalescendi, augendarumque ejus opum. Itaque comparatis equitum magnis peditumque copiis, subsidio suis, egressus e regno, ire contendit. [4] P. Sitius interim, & rex [5] Bogud, conjunctis suis copiis, cognito regis Jubæ egressu, propius ejus regnum copias suas admovere: [6] Cirtamque oppidum ejus regni opulentissimum adorti paucis diebus pugnando capiunt; & præterea duo oppida [7] Getulorum. Quibus quum conditionem ferrent, ut oppido excederent, idque sibi vacuum transderent, conditionemque repudiassent, postea ab iis capti interfectique sunt omnes. Inde progressi agros oppidaque vexare non desistunt. Quibus rebus cognitis Ju-

NOTÆ.

1. *Neque per anni tempus.*] Nam mense Januario ineunte ista gerebantur.

2. *Alga e littore collecta.*] Plurarchus scribit algæ immiscuisse herbæ paululum quam agrestin appellat, vitem albam Dioscorides, idque pro condimento.

3. *Dum hæc ita fierent, rex Juba, cognitis Cæsaris difficultatibus, copiarum paucitate, non est visum, &c.*] Magna videtur esse orationis inconsequentia. Deberet enim esse *regi Jubæ visum est*. Sed quia *visum est* positum est pro *credidit*. Rectus casus est præmissus, quasi esset *rex Juba credidit*.

4. *P. Sitius.*] Exulabat ab Italia ob conjurationem, ut puto, Catilinæ. Nam apud Sallustium Catilina popularibus suæ conjurationis dicit in Mauritania esse cum exercitu P. Sitium Nucerinum, consilii sui participem; nactusque is exules aliquot, ex Hispania in Mauritaniam transiit, ubi non segnem operam Boccho regi præstabat, quam tandem Cæsari obtulit, sed tam opportunam, ut Dio dicat ab aliquo Deo missum fuisse videri, cum multum haberet ante a Cæsare beneficium, imo nec esset ipsi cognitus, eoque tempore Cæsarem juvit, ut salutem attulerit. Is tandem ab Arabione Manassis regis filio fuit interemptus, ut testatur Appianus lib. IV.

5. *Bogud.*] Erat Mauritaniæ rex Cæsaris amicus, de quo supra.

6. *Cirtamque.*] Cirta Numidiæ metropolis, Massinissæ quondam regia. Plinius & Mela coloniam Sittianorum vocant. Forte ab hoc P. Sitio est eo deducta. Constantinæ nomen huic inditum, ut scribit Aurelius Victor, atque hoc nomen adhuc retinere contendunt. Equitum millia X, peditum XX facile emittebat, teste Strabone.

7. *Getulorum.*] Getuli parebant regi Jubæ, ut videtur, maxima tamen pars eorum vaga erat; primi, teste Sallustio, Africæ populi cum Libybus ex Punicorum annalium fide, asperi, incultique carne ferina & pabulo, ut pecora, vescentes; unde eorum posteri multa avita adhuc retinebant.

Juba, quum jam non longe a Scipione atque ejus ducibus abesset, capit consilium, satius esse sibi suoque regno subsidio ire, quam dum alios adjuturus proficisceretur, ipse suo regno expulsus, forsitan utraque re expelleretur. Itaque rursus se recepit, atque auxilia a Scipione etiam abduxit, sibi suisque rebus timens: elephantisque XXX relictis, suis finibus oppidisque suppetias profectus est. XXVI. Cæsar, quum de suo interim adventu dubitatio in provincia esset; neque quisquam crederet ipsum, sed aliquem legatum cum copiis in Africam venisse; conscriptis litteris circum provinciam, omnes civitates facit de suo adventu certiores. Interim nobiles homines ex suis oppidis profugere, & in castra Cæsaris devenire, & de adversariorum ejus acerbitate crudelitateque commemorare cœperunt. Quorum lacrimis quereliſque Cæsar commotus, quum antea constitisset in stativis castris, æstate inita, cunctis copiis auxiliisque accitis, bellum cum adversariis gerere instituit; litterisque celeriter in Siciliam ad Allienum & [1] Rabirium Postumum conscriptis, & per [2] catascopum missis, ut sine mora, aut ulla excusatione hiemis, ventorumque, exercitus sibi quam celerrime transportaretur: Africam provinciam perire, funditusque everti a suis inimicis: quod nisi celeriter sociis foret subventum, præter ipsam Africam terram nihil, ne tectum quidem, quo se reciperent, ab illorum scelere insidiisque reliquum futurum. Atque ipse in tanta erat festinatione & exspectatione, ut postero die quam misisset litteras nuntiumque in Siciliam, classem exercitumque morari diceret, noctes diesque oculos mentemque ad mare dispositos directosque haberet. Nec mirum. Animadvertebat enim villas exuri, agros vastari, pecus diripi trucidarique, oppida castellaque dirui deserique, principesque civitatum aut interfici, aut in catenis teneri, liberos eorum obsidum nomine in servitutem abripi. Iis se in miseriis, suamque fidem implorantibus auxilio propter copiarum paucitatem esse non posse. Milites interim in opere exercere, castra munire, turres, castella facere, molesque jacere in mare non intermittere. XXVII. [3] Scipio interim elephantes hoc modo condocefacere instituit. Ii instruxit acies: unam funditorum contra elephantos, quæ quasi adversariorum loeum obtineret, & contra eorum frontem adversam lapillos minutos mitteret: deinde in ordinem elephantos constituit: post illos autem aciem suam instruxit; ut, quum ab adversariis lapides mitti cœpissent, & elephanti perterriti se ad suos convertissent, rursus a sua acie lapidibus missis eos converterent adversum hostem: quod ægre tardeque fiebat: rudes enim elephanti multorum annorum doctrina, usuque vetusto vix edocti, [4] tamen communi periculo in aciem producuntur. XXVIII. Dum hæc ad Ruspinam ab

Notæ.

1. *Rabirium Postumum.*] Rabirius de quo supra, quem antea in Siciliam miserat ad secundum commeatum transportandum.

2. *Catascopum.*] Catascopus vox Græca, quæ *exploratoriam navem* significat.

3. *Scipio interim elephantes hoc modo condocefacere instituit.*] Plinius lib. VIII. cap. VII. his consentanea scribit.

4. *Tamen communi periculo, &c.*] Communi suorum militum & hostium.

ab utrisque ducibus administrantur, C. Virgilius Prætorius, qui [1] Thapso oppido maritimo præerat, quum animadvertisset naves singulas cum exercitu Cæsaris incertas locorum atque castrorum suorum vagari, occasionem nactus, navem, quam ibi habuit actuariam, complet militibus & sagittariis: eidem scaphas de navibus adjungit; ac singulas naves Cæsarianas consectari cœpit: & quum plures adortus, pulsus fugatusque inde discessisset, nec tamen desisteret periclitari, forte incidit in navem, in qua erant duo Titi Hispani adolescentes, tribuni legionis V, quorum patrem Cæsar in senatum legerat, & cum his [2] T. Salienus centurio legionis ejusdem, qui [3] M. Messallam legatum obsederat Messanæ, & seditiosissima oratione apud eum est usus: idemque & pecuniam, & ornamenta triumphi Cæsaris retinenda & custodienda curaverat: & ob has causas timebat sibi. Hic propter conscientiam peccatorum suorum persuasit adolescentibus ne repugnarent, seseque Virgilio transderent. Itaque deducti a Virgilio ad Scipionem custodibus transditi, & [4] post diem III sunt interfecti. Qui quum ducerentur ad necem, petisse dicitur major Titus a centurionibus, ut se priorem, quam fratrem, interficerent; idque ab eis facile impetrasse, atque ita esse interfectos. XXIX. Turmæ interim equitum, quæ pro vallo in stationibus esse solebant, ab utrisque ducibus quotidie minutis præliis inter se pugnare non intermittunt. Nonnunquam etiam Germani Gallique Labieniani cum Cæsaris equitibus, fide data, inter se colloquebantur. Labienus interim cum parte equitatus Leptim oppidum, cui præerat [5] Saserna cum cohortibus III, oppugnare, ac vi irrumpere, conabatur: quod a defensoribus propter egregiam munitionem oppidi, & tormentorum multitudinem, facile & sine periculo defendebatur. Quod ubi ejus facere equitatus sæpius non intermittebat; & quum forte ante portam turma densa adstitisset; [6] scorpione accuratius misso, atque eorum decurione percusso, & * ad [7] Decumanam defixo, reliqui perterriti, fuga se

NOTÆ.

1. *Thapso.*] Thapsus Africæ proprie dictæ oppidum.

2. *T. Salienus centurio legionis ejusdem.*] Cæsarianus erat, sed in seditione multa adversus Cæsarem admiserat.

3. *M. Messalam legatum.*] Cæsaris.

4. *Post diem* III *sunt interfecti.*] Ideo tam crudeles in bello civili, quia, præterquam quod amicorum, postquam inimici sunt facti, quam ignotorum majora sunt odia, inter cives non dabantur captivitates.

5. *Saserna cum cohortibus* III.] Paullo supra scriptum hunc Lepti relictum cum cohortibus VI. Sed poterant III aliæ alio esse missæ, aut inde aliqua de caussa deductæ.

6. *Scorpione.*] Vegetius manubalistas vocat quæ a viro uno dirigebatur.

7. *Decumanam.*] Decumana est scutum amplissimum, ita dictum quod esset ut Decumanus fluctus. Autor Festus lib. de veterum verborum significatione. Censeo tamen hic esse mendum quod indicat asteriscus, atque adeo Decumanæ portæ castrorum fieri mentionem, quæ teste Veget. l. I. cap. XXIII. post Prætoriam est, ut est supra dictum. M S. duo Regii & Victorinus unus codex habent *ad terram*, quæ verisimilior est lectio. Illa porro lacuna potuerit esse scriptum, quod habet Plutarchus, neque hic legitur, Numidas interveniisse equitibus Cæsaris, dum commisissent equos servis, seque saltatione & cantu Afri cujusdam oblectarent, quod nisi Cæsar & Asinius Pollio succurrissent, actum erat de summa belli.

ſe in caſtra recipiunt. Quo facto poſtea ſunt deterriti oppidum tentare. XXX. Scipio interim fere quotidie non longe a ſuis caſtris paſſibus CCC inſtruere aciem, ac majore diei parte conſumpta, rurſus ſe in caſtra recipere. Quod quum ſæpius fieret, neque ex Cæſaris caſtris quiſquam prodiret, neque propius ejus copias accederet, deſpecta patientia Cæſaris exercituſque ejus, univerſis copiis productis, elephantiſque turritis XXX ante aciem inſtructis, quam latiſſime potuit, porrecta equitum peditumque multitudine, uno tempore progreſſus, haud ita longe a Cæſaris caſtris conſtitit in campo. XXXI. Quibus rebus cognitis, Cæſar jubet milites, qui extra munitiones proceſſerant, quique pabulandi, aut lignandi, aut etiam muniendi gratia vallum petierant, quæque ad eandem rem opus erant, omnes intra munitiones minutatim modeſteque ſine tumultu aut terrore ſe recipere, atque in opere conſiſtere. Equitibus autem, qui in ſtatione fuerant, præcipit, ut uſque eo locum obtinerent, in quo paullo ante conſtitiſſent, donec ab hoſte miſſum telum ad ſe perveniret: quod ſi propius accederetur, quam honeſtiſſime ſe intra munitiones reciperent. Alii quoque equitatui edicit, uti quisque ſuo loco paratus armatuſque præſto eſſet. At hæc non ipſe per ſe coram, quum de vallo perſpecularetur, ſed [1] mirabili peritus ſcientia bellandi, in prætorio ſedens, per ſpeculatores & nuntios imperabat, quæ fieri volebat. Animadvertebat enim quamquam magnis eſſent copiis adverſarii freti, tamen ſæpe a ſe fugatis, pulſis, perterritiſque & [2] conceſſam vitam, & ignota peccata. Quibus rebus numquam tanta ſuppeteret ex ipſorum inertia conſcientiaque animi victoriæ fiducia, ut caſtra ſua adoriri auderent. Præterea ipſius nomen auctoritaſque magna ex parte eorum exercitus minuebat audaciam. Tum egregiæ munitiones caſtrorum, & valli foſſarumque altitudo, [3] & extra vallum ſtyli cæci, mirabilem in modum conſiti, vel ſine defenſoribus aditum adverſariis prohibebant. Scorpionum, [4] catapultarum, ceterorumque telorum, quæ ad defendendum ſolent parari, magnam copiam habebat. Atque hæc

Notæ.

1. *Mirabili peritus ſcientia bellandi.*] Reponendum e Lipſio videtur *penitus*. Sed perperam. Nam omnes MS. codices conſtanter habent *peritus*. Tum Latinam eſſe locutionem alia Cæſaris loca docent. Sic lib. III. de bello civili legitur: *Uſu periti ac ſuperioribus pugnis exercitati, ſua ſponte curſum repreſſerunt.*

2. *Conceſſam vitam, & ignota peccata.*] Et ad Maſſiliam, Corfinium, Ilerdam, imo & apud Pharſalum.

3. *Et extra vallum ſtyli caci.*] Cæcus dicitur qui non videt aut non videtur, quorum ſtylorum modus deſcribitur lib. VII. de bello Gallico. Ferrea acumina erant, in quæ ſe inducbant incauti.

4. *Catapultarum.*] Catapulta eadem quæ baliſta, ſed diverſis ætatibus diverſa fuerunt nomina, tela mittit & ligna, necnon lapides. Aliæ erant majores, aliæ minores, quarum deſcriptio legitur apud Ammianum a nobis ſupra commemorata. Hujus tanta vis tormenti erat, teſte Hegeſippo, ut percuſſi hominis occipitium uſque ad tertium ſtadium excuteretur, mulieris quoque gravidæ in utero percuſſæ, ſupra ſtadii dimidium de intima ſede genitalis ſecreti infans excuteretur. De cujus effigie conſule Vitruvium lib. X. cap. XIX. qui eam fuſe deſcribit.

hæc propter exercitus ſui præſentis paucitatem & tirocinium præparaverat, non hoſtium vi & metu commotus. Patientem ſe, timidumque hoſtium opinioni præbebat. Neque iccirco copias, quamquam erant paucæ, tironumque, non educebat in aciem, quod victoriæ ſuorum diffideret: ſed referre arbitrabatur cujuſmodi victoria eſſet futura. Turpe enim ſibi exiſtimabat, tot rebus geſtis, tantiſque exercitibus devictis, tot tam claris victoriis partis, ab reliquis copiis adverſariorum ſuorum ex fuga collectis, ſe cruentam adeptum exiſtimari victoriam. Itaque conſtituerat gloriam exſultationemque eorum pati, donec ſibi veteranarum legionum pars aliqua in ſecundo commeatu occurriſſet. XXXII. Scipio interim pauliſper, ut ante dixi, in eo loco commoratus, ut quaſi deſpexiſſe Cæſarem videretur, paullatim reducit ſuas copias in caſtra, & concione advocata, [1] de terrore ſuo, deſperationeque exercitus Cæſaris verba facit; & cohortatus ſuos, [2] victoriam propriam ſe eis brevi daturum pollicetur. Cæſar jubet milites rurſus ad opus redire, & per cauſſam munitionum, tirones in labore defatigare non intermittit. Interim Numidæ Getulique diffugere quotidie ex caſtris Scipionis, & partim in regnum ſe conferre, partim, [3] quod ipſi majoresque eorum beneficio C. Marii uſi fuiſſent, Cæſaremque ejus affinem eſſe audiebant, in ejus caſtra perfugere catervatim non intermittunt, quorum ex numero electis hominibus, illuſtriores Getulos, litteris ad ſuos cives datis cohortatus, ut manu facta, ſe ſuoſque defenderent, & ne ſuis inimicis adverſariiſque dicto audientes eſſent, mittit. XXXIII. Dum hæc ad Ruſpinam fiunt, legati ex [4] Acilla civitate libera, etiam undique ad Cæſarem veniunt; ſeque paratos, quæcumque imperaſſet, & libenti animo facturos pollicentur: tantum orare & petere ab eo, ut ſibi præſidium daret, quo tutius id, & ſine periculo facere poſſent: ſe & frumentum, &, quæcumque res eis ſuppeteret, communis ſalutis gratia ſubminiſtraturos. Quibus rebus facile a Cæſare impetratis, præſidioque dato, [5] C. Meſſium ædilitia functum poteſtate Acillam jubet proficiſci. Quibus rebus cognitis Con-

NOTÆ.

1. *De terrore ſuo.*] Quem ipſe Cæſarianis incuſſerat.

2. *Victoriam propriam.*] Sic apud Virgil. Æneid. v 1.

——— *propria hæc ſi dona fuiſſent.*

Quod Servius interpretatur *perpetua*, quæ non cladis alterius ſubſequentis labe corrumpatur, ut aliquando fit. Sic paſſim autores Latini. Hebræi dicunt *in finem* לנצח, *Laneſach.*

3. *Quod ipſi majoreſque eorum beneficio C. Marii uſi fuiſſent.*] Suetonius Plutarchusque idipſum teſtantur: nempe Juliam amitam Cæſaris fuiſſe uxorem majoris Marii. Id porro factum eſt, cum Marius conſul Jugurtham Numidiæ regem devicit.

4. *Ex Acilla.*] Quia nullibi tale urbis nomen apparet, videtur eſſe, quæ a T. Livio & Strabone dicitur *Acolla*, facilis enim eſt permutatio *i* in *o*. Vrbs eſt maritima Africæ proprie dictæ.

5. *C. Meſſium adilitia functum poteſtate.*] Ejus ædilitatis eſt teſtimonium apud Valer. Maximum lib. 11. cap. v. cum ait hoc Meſſio ædili, facienteque ludos florales, populum ut pro more nudarentur mimæ, præſente Catone, flagitare erubuiſſe. Ædilitius porro dicebatur qui ædilis fuerat. Hic magiſtratus ſacrarum privatarumque ædium curam gerebat. Cicero 111 de Legibus: *Suntoque adiles curatores urbis, annonæ ludorumque ſolemnium, olliſque ad ampliorem gradum is primus adſcenſus eſto.*

Conſidius Longus, qui Adrumeti cum II legionibus, & equitibus DCC præerat, celeriter, ibi parte præſidii relicta, cum VIII cohortibus Acillam ire contendit. Meſſius celerius itinere confecto prior Acillam cum cohortibus pervenit. Conſidius interim, quum ad urbem cum copiis acceſſiſſet, & animadvertiſſet præſidium Cæſaris ſibi eſſe, non auſus periculo ſuo rem facere, nulla re geſta pro multitudine hominum, rurſus Adrumetum ſe recepit: deinde paucis poſt diebus, equeſtribus copiis a Labieno adductis, rurſus Acillanos caſtris poſitis obſidere cœpit. XXXIV. Per id tempus C. Salluſtius Criſpus, quem paucis ante diebus miſſum a Cæſare cum claſſe demonſtravimus, Cercinnam pervenit. Cujus adventu C. Decimius [1] quæſtorius, qui ibi cum grandi familiæ ſuæ præſidio præerat commeatui, parvulum navigium nactus conſcendit, ac ſe fugæ commendat. Salluſtius interim prætor a Cercinnatibus receptus, magno numero frumenti invento, naves onerarias, quarum ibi ſatis magna copia fuit, complet, atque in caſtra ad Cæſarem mittit. [2] Allienus interim proconſul e Lilybæo in naves onerarias imponit legiones XIII, & XIV, & equites Gallos DCCC; funditorum, ſagittariorumque mille, ac ſecundum commeatum in Africam mittit ad Cæſarem: quæ naves, ventum ſecundum nactæ, IV die in portum ad Ruſpinam, ubi Cæſar caſtra habuerat, incolumes pervenerunt. Ita Cæſar duplici lætitia ac voluptate uno tempore auctus, frumento auxiliiſque, tandem ſuis exhilaratis, annonæque levata ſollicitudine, deponit legiones; equiteſque ex navibus egreſſos jubet [3] ex languore nauſeaque reficere; dimiſſos in caſtella munitioneſque diſponit. XXXV. Quibus rebus Scipio, quique cum eo eſſent comites, mirari, & requirere: C. Cæſarem, qui ultro conſueſſet bellum inferre, ac laceſſere prælio, ſubito commutatum non ſine magno conſilio ſuſpicabantur. Itaque ex ejus patientia in magnum timorem conjecti ex Getulis duos; quos arbitrabantur ſuis rebus amiciſſimos, magnis præmiis pollicitationibuſque propoſitis, pro perfugis ſpeculandi gratia in Cæſaris caſtra mittunt. Qui ſimul ad eum ſunt deducti, petierunt, ut ſibi liceret ſine periculo verba proloqui. Poteſtate facta: Sæpenumero, inquiunt, Imperator, complures Getuli, qui ſumus clientes C. Marii, & propemodum omnes cives Romani, qui ſunt in legione IV & VI, ad te voluimus, in tuaque præſidia confugere; ſed cuſtodiis equitum Numidarum, [a] quo id ſine periculo minus faceremus, impediebamur. Nunc data facultate pro ſpeculatoribus miſſi a Scipione ad te cupidiſſime venimus, ut perſpiceremus, num quæ foſſæ, aut inſidiæ

elc-

INTERPRETATIO.

a *Quominus id ſine periculo faceremus.*

NOTÆ.

1. *Queſtorius.*] Qui fuerat quæſtor, atque dignitate ampliore.

2. *Allienus interim proconſul.*] Siciliæ.

3. *Ex languore nauſeaque reficere.*] Nauſea eſt ægritudo quæ navigantibus ex navis jactatione oritur, a nave dicta.

elephantis ante caſtra portaſque valli factæ eſſent; ſimulque conſilia veſtra contra eaſdem beſtias, comparationemque pugnæ cognoſceremus, atque ei renuntiaremus. Qui collaudati a Cæſare, [1] ſtipendioque donati, ad reliquos perfugas deducuntur. Quorum oratione celeriter veritas comprobavit. Namque poſtero die ex legionibus iis, quas Getuli nominaverunt, milites legionarii complures a Scipione in caſtra Cæſaris perfugerunt. XXXVI. Dum hæc ad Ruſpinam geruntur, [2] M. Cato, qui Uticæ præerat, delectus quotidie [3] libertinorum, Afrorum, ſervorum denique, & cujuſquemodi generis hominum, qui modo per ætatem arma ferre poterant, habere, atque ſub manum Scipionis in caſtra ſubmittere non intermittit. Legati interim ex oppido [4] Tiſdro, [5] in quo tritici modium millia CCC comportata fuerant a negotiatoribus Italicis aratoribuſque ad Cæſarem venere; quantaque copia frumenti apud ſe ſit, docent; ſimulque orant, ut ſibi præſidium mittat, quo facilius & frumentum & copiæ ſuæ conſerventur. Quibus Cæſar in præſentia gratias agit; præſidiumque brevi tempore ſe miſſurum dicit; cohortatuſque ad ſuos cives jubet proficiſci. [6] P. Sitius interim cum copiis Numidiæ fines ingreſſus, caſtello in montis loco munito locato, in quod Juba belli gerendi gratia & frumentum, & res ceteras, quæ ad bellum uſui ſolent eſſe, comportaverat, vi expugnando, eſt potitus. XXXVII. Cæſar, poſtquam legionibus veteranis II, equitatu levique armatura copias ſuas ex ſecundo commeatu auxerat, naves VI onerarias ſtatim jubet Lilybæum ad reliquum exercitum tranſportandum proficiſci: ipſe [7] VI Kal. Febr. circiter vigilia prima imperat ſpeculatores apparitoreſque omnes ut ſibi præſto eſſent. Itaque, omnibus inſciis, neque ſuſpicantibus, vigilia tertia jubet omnes legiones ex caſtris educi, atque ſe conſequi ad oppidum Ruſpinam verſus, in quo ipſe præſidium habuit, & quod primum ad amicitiam ejus acceſſit. Inde parvulam proclivitatem digreſſus, ſiniſtra parte campi propter mare legiones ducit. Hic campus mirabili planitie patet millia paſſuum XV: quem jugum ingens a mari ortum, neque ita prælatum, [8] velut theatri efficit ſpeciem.

In

NOTÆ.

1. *Stipendioque donati.*] Stipendium aliud nihil eſt quam munera.

2. *M. Cato, qui Uticæ præerat.*] Hoc oppidum, excliſa Carthagine, primarium fuit Africæ, quod propter ejus civium in Cæſarem ſtudium diruere cupiebant Pompeiani, & præcipue Juba rex: ſed diſſentiente Catone, nihil tutius aut conſultius putaverunt, quam ut ipſi traderetur. Teſtes Livius & Strabo.

3. *Libertinorum.*] Libertini dicebantur qui ex libertis nati erant. Liberti autem erant ſervi libertate donati.

4. *Tiſdro.*] Tiſdrum vocat Plinius Tiſdritanum oppidum.

5. *In quo tritici modium.*] Manuſcripti Regii codices duo, & Thuanus unus habent *in quod*, qui legitimus eſt ordo. Sin eſt ſcribendum *quo*, delendum erit *in*. De modio ſupra dictum.

6. *P. Sitius.*] De quo ſupra dictum in Jubæ regnum conjunctis cum Bogude copiis impreſſionem feciſſe.

7. VI. *kal. Febr.*] XXVII. die Januarii.

8. *Velut theatri efficit ſpeciem.*] Cum Vitruvius lib. v. de Architect. cap. VI. & VIII. theatrum referre formam hemicycli ſcripſerit, ſequitur illum campum fuiſſe ſemirotundum.

In hoc jugo colles sunt excelsi pauci; in quibus singulæ turres speculæque singulæ perveteres erant collocatæ; quarum apud ultimam præsidium & statio fuit Scipionis. XXXVIII. Postquam Cæsar ad jugum, de quo docui, adscendit, [1] atque in unumquemque collem turres castellaque facere cœpit; atque ea minus semihora efficit; & postquam non ita longe ab ultimo colle turrique fuit, quæ proxima sunt castris adversariorum, in qua docui esse præsidium stationemque Numidarum; paulisper commoratus, perspectaque natura loci, equitatu in statione dispositio, legionibus opus attribuit; brachiumque medio jugo ab eo loco, ad quem pervenerat, usque ad eum, unde egressus erat, jubet dirigi ac muniri. Quod postquam Scipio Labienusque animadverterunt, equitatu omni ex castris educto, acieque equestri instructa a suis munitionibus circiter passus ∞ progrediuntur, [2] pedestremque copiam in secunda acie minus passus CD a castris suis constituunt. XXXIX. Cæsar in opere milites adhortari, neque adversariorum copiis moveri. Jam quum non amplius passuum MC inter hostium aciem suasque munitiones esse animadvertisset; intellexissetque ad impediendos milites suos, & ab opere depellendos hostem propius accedere; necesseque haberet legiones a munitionibus deducere; imperat turmæ Hispanorum, ut ad proximum collem propere accurrerent, præsidiumque inde deturbarent, locumque caperent; eodemque jubet levis armaturæ paucos consequi subsidio. Qui missi celeriter, Numidas adorti partim vivos capiunt, nonnullos equites fugientes convulneraverunt, locoque sunt potiti. Postquam id Labienus animadvertit, quo celerius iis auxilium ferret, ex acie instructa equitatus sui prope totum dextrum cornu avertit, atque suis fugientibus suppetias ire contendit. Quod ubi Cæsar conspexit, Labienum ab suis copiis longius abscessisse; equitatus sui alam sinistram ad intercludendos hostes immisit. XL. Erat in eo campo, ubi ea res gerebatur, villa permagna IV turribus exstructa, quæ Labieni prospectum impediebat, ne posset animadvertere ab equitatu Cæsaris se intercludi. Itaque non prius vidit turmas Julianas, quam suos cædi a tergo sensit. Ex qua re subito in terrorem converso equitatu Numidarum, recta in castra fugere contendit. Galli Germanique, qui restiterant, ex superiore loco & post tergum circumventi, fortiterque resistentes conciduntur universi. Quod ubi legiones Scipionis, quæ pro castris erant instructæ, animadverterunt; metu ac terrore obcæcatæ, omnibus portis in sua castra fugere cœperunt. Postea Scipione ejusque copiis campo collibusque exturbatis, atque in castra compulsis, quum receptui Cæsar cani jussisset, equitatumque omnem intra suas munitiones recepisset, campo pur-

N O T Æ.

1. *Atque in unumquemque collem.*] Sic lego transpositis virgula punctisque: *Postquam Cæsar ad jugum de quo docui, adscendit, atque in unumquemque collem; turres castellaque facere cœpit.* Hoc probat id quod subsequitur: *Postquam non ita longe ab ultimo colle turrique fuit, quæ proxima fuit castris adversariorum.*

2. *Pedestremque copiam.*] Raro in singulari numero.

purgato, animadvertit mirifica corpora Gallorum Germanorumque, qui partim ejus auctoritatem erant ex Gallia secuti, partim pretio pollicitationibusque adducti ad eum se contulerant: nonnulli qui ex Curionis prælio capti conservatique, parem gratiam in fide partienda præstare voluerant. [1] Horum corpora mirifica specie amplitudineque, cæsa toto campo, ac prostrata diverse jacebant. XLI. His rebus gestis, postero die Cæsar ex omnibus præsidiis cohortes deducit, atque omnes suas copias in campo instruxit. Scipio, suis male acceptis, occisis vulneratisque, intra suas continere se munitiones cœpit. Cæsar instructa acie secundum infimas jugi radices propius munitiones leniter accessit. Jamque minus ∞ passuum ab oppido [2] Uzita, quod Scipio tenebat, aberant legiones Julianæ: quum Scipio veritus, ne oppidum amitteret, unde aquari, reliquisque rebus sublevari ejus exercitus consueverat; eductis omnibus copiis, quadruplici acie instructa, ex instituto suo, prima equestri turmatim directa, elephantisque turritis interpositis, armatisque, suppetias ire contendit. Quod ubi Cæsar animadvertit, arbitratus Scipionem ad dimicandum paratum ad se certo animo venire, in eo loco, quo paullo ante commemoravi, ante oppidum constitit, suamque aciem mediam eo oppido texit. Dextrum sinistrumque cornu, ubi elephanti erant, in conspectu patenti adversariorum constituit. XLII. Quum jam prope solis occasum Cæsar exspectavisset, neque ex eo loco, quo constiterat, Scipionem progredi propius se animadvertisset, locoque se magis defendere, si res coëgisset, quam in campo cominus consistere audere; non est visa ratio propius accedendi eo die ad oppidum; quoniam ibi præsidium grande Numidarum esse cognoverat, hostesque mediam aciem suam oppido texisse; sibique difficile factu esse intellexit, simul & oppidum uno tempore oppugnare, & in acie in cornu dextro, & sinistro, ex iniquiore loco pugnare: præsertim quum milites a mane diei jejuni sub armis stetissent defatigati. Itaque reductis suis copiis in castra, postero die propius eorum aciem instituit exporrigere munitiones. XLIII. Interim Considius, qui Acillam, & VIII cohortes stipendiarias Numidis Getulisque obsidebat, ubi C. Messius cohortibus præerat, diu multumque expertus, magnisque operibus sæpe admotis, & iis ab oppidanis incensis, quum proficeret nihil, [3] subito nuntio de equestri prælio allato commotus, frumento, cujus in castris copiam habuerat, incen-

NOTÆ.

1. *Horum corpora mirifica specie, &c.*] De quibus sic habet Pausanias in Phocicis: Εἰσὶ δὲ ἄλλως οἱ Κελτοὶ μεγέθει πάντας ὑπερηκότες μικρῷ τοῦ ἀνθρώπου. *Sunt alioqui Galli longe magnitudine superantes cæteros homines.* Gallos corpora plusquam humana habere memoriæ prodidit Jornandes, celsioris staturæ Ammianus, procera Livius, molles alboque corpore facit Strabo. Sed gentem hanc adulteraverunt suis coloniis Romani, nec tantummodo coloniis, sed matrimoniis, & furtivis aut violentis passim concubitibus.

2. *Uzita.*] Uzitam Strabo tradit esse eversam a Cæsare in bello quod adversus Scipionem gessit in Africa.

3. *Subito nuntio de equestri prælio allato.*] Quo Scipioniani fusi erant.

incenſo, vino, oleo, ceteriſque rebus, quæ ad victum parari ſolent, corruptis, Acillam, quam obſidebat, deſeruit; atque itinere per regnum Jubæ facto, copias cum Scipione partitus Adrumetum ſe recipit. XLIV. Interea ex ſecundo commeatu, quem a Sicilia miſerat Allienus, navis una, in qua fuerat Q. Cominius, & L. Ticida eques Romanus, ab reſidua claſſe quum erraviſſet, delataque eſſet vento ad Thapſum, a Virgilio ſcaphis naviculiſque actuariis excepta eſt, & ad Scipionem deducta. Item altera navis triremis ex eadem claſſe errabunda, ac tempeſtate ad [1] Ægimurum delata a claſſe Vari & M. Octavii eſt capta: in qua milites veterani cum uno centurione, & nonnulli tirones fuerunt: quos Varus aſſervatos ſine contumelia deducendos curavit ad Scipionem. Qui, poſtquam ad eum pervenerunt, & ante ſuggeſtum ejus conſtiterunt. Non veſtra, inquit, ſponte vos, certo ſcio, ſed illius ſcelerati veſtri imperatoris impulſu & imperio coactos, cives & optimum quemque nefarie conſectari. Quos quoniam fortuna in noſtram detulit poteſtatem, ſi, id quod facere debetis, rempublicam cum optimo quoque defenditis, certum eſt vobis vitam & pecuniam donare: quapropter, quid ſentiatis, proloquimini. XLV. Hac habita oratione, Scipio, quum exiſtimaſſet pro ſuo beneficio ſine dubio ab iis gratias ſibi actum iri, poteſtatem iis dicendi fecit. [2] Ex eis centurio legionis XIV, Pro tuo, inquit, ſummo beneficio, Scipio, tibi gratias ago (non enim imperatorem te appello), quod mihi vitam incolumitatemque belli jure capto polliceris: & forſan iſto uterer beneficio, ſi non ei ſummum ſcelus adjungeretur. Egone contra Cæſarem imperatorem meum, apud quem ordinem duxi, ejuſque exercitum, pro cujus dignitate victoriaque [3] amplius XXXVI annis depugnavi, adverſus armatuſque conſiſtam? Neque ego iſtud facturus ſum, & te magnopere, ut de negotio deſiſtas, adhortor. Contra cujus enim copias contendas, ſi minus antea expertus es, licet nunc cognoſcas. Elige [4] ex tuis cohortem unam, quam putas eſſe firmiſſimam, & conſtitue contra me. Ego autem ex meis commilitonibus, quos nunc in tua tenes poteſtate, non amplius X ſumam. Tunc ex virtute noſtra intelliges, quid ex tuis copiis ſperare debeas. XLVI. Poſtquam hæc centurio præſenti animo adverſus opinionem ejus eſt locutus; ira percitus Scipio, atque animi dolore incenſus annuit cen-

NOTÆ.

1. *Ægimurum.*] Ægimurus Africi maris inſula (ſcopulos potius quam inſulam ait eſſe Plinius) haud procul a Coſura inter Siciliam & Africam poſita. De ea ſic iterum Plinius: *Sinum Carthaginis claudit inſula Ægimurus.* Fortaſſe *Goulette.* Quidam *Gaiette.*

2. *Ex eis centurio legionis* XIV.] Hunc Val. Maximus Pontium nominat.

3. *Amplius* XXXVI *annis depugnavi.*] Demendæ numerorum de notis duæ decuſſes, ut ſint XVI anni. Nec enim plures annos Cæſar imperavit. Sed, ut ſæpe admonui, tota numerorum ratio eſt mendoſiſſima. Errorem emendat MS. Victorinus codex qui habet XVI.

4. *Ex tuis cohortem unam.*] Tempore Polybii erant CCCC. Nec id perpetuum. Scribit enim, ſi plures ſint in legione quam millia IV, pro portione diviſionem facere ſolitos Romanos.

centurionibus, quid fieri vellet: atque ante pedes centurionem interfecit, reliquoſque veteranos a tironibus jubet ſecerni. Abducite, inquit, iſtos, nefario ſcelere contaminatos, & cæde civium ſaginatos. [1] Sic extra vallum deducti ſunt, & cruciabiliter interfecti. Tirones autem jubet inter legiones diſpertiri, & Cominium cum Ticida in conſpectum ſuum prohibet adduci. Qua ex re Cæſar commotus, eos, quos in ſtationibus cum longis navibus apud Thapſum cuſtodiæ cauſſa [2] in ſalo eſſe juſſerat, ut ſuis onerariis longiſque navibus præſidio eſſent, ob negligentiam ignominiæ cauſſa dimittendos ab exercitu, graviſſimumque in eos edictum proponendum curavit. XLVII. Per id tempus fere Cæſaris exercitui res accidit incredibilis auditu. Namque, [3] Virgiliarum ſigno confecto, circiter vigilia ſecunda noctis, nimbus cum ſaxea grandine ſubito eſt exortus ingens. Ad hoc autem incommodum acceſſerat, quod Cæſar, non more ſuperiorum imperatorum, in hibernis exercitum continebat, ſed in tertio quartoque die procedendo, propiuſque hoſtem accedendo, caſtra communiebat; opereque faciendo, [4] milites ſe circumſpiciendi non habebant facultatem. Præterea ita ex Sicilia exercitum tranſportaverat, ut præter ipſum militem & arma, neque vas, neque mancipium, neque ullam rem, quæ uſu militi eſſe conſuevit, in naves imponi pateretur. [5] In Africam autem non modo ſibi

NOTÆ.

1. *Sic extra vallum deducti ſunt.*] Militares animadverſiones extra vallum fiebant. Ita Seneca lib. 1. de ira cap. XVI. *Damnatus extra vallum deductus eſt, & jam cervicem parrigebat.*

2. *In ſalo.*] *A la rade.*

3. *Virgiliarum ſigno confecto.*] Fruſtra hactenus ab interpretibus in eo loco deſudatum eſt, quem ut pote corruptum ex fide MS. trium, Regiorum duorum & Victorini unius emendo, *vigiliarum ſigno confecto*, quod quidem buccina quater in nocte, prima, ſecunda, tertia & quarta vigilia dabatur. In tot enim vigilias totum nocturnum tempus dividebatur. Cujus moris cum plura teſtimonia proferre liceat, uno aut altero contenti erimus. Primum e Vegetio petetur lib. III. de re militari cap. VIII. *Et quia impoſſibile videbatur in ſpeculis per totam noctem vigilantes ſingulos permanere, ideo in* IV *partes ad clepſydram ſunt diviſæ vigiliæ, ut non amplius quam tribus horis nocturnis neceſſe ſit vigilare. A tubicine omnes vigiliæ committuntur. Et finitis horis a cornicine revocantur.* Alterum e Frontino qui lib. I. ſtratagem. de L. Sylla hæc habet: *Hoſtem propter inducias negligentia reſolutum animadvertens, nocte profectus, relicto buccinatore, qui vigilias ad fidem remanentium divideret, & quarta vigilia commiſſa, cum ſequeretur, incolumes ſuos cum omnibus impedimentis tormentiſque in tuta perduxit.* Atteſtabitur & Livius lib. VII. de Decio ſic ſcribens: *Vigiliis deinde diſpoſitis, cæteris omnibus teſſeram dari jubet. Ubi ſecundæ vigiliæ buccina datum ſignum eſſet, armati cum ſilentio ad ſe venirent.* Hic Hirtius auget horrorem rei cum intempeſta nocte veniſſe ſcribit & vigilia ſecunda, *quod tempus mortales ſomno altiſſimo premit*, ut docet Decius loco Livii citato, & ſigno quidem confecto vigiliarum. Cum enim committebantur vigiliæ (quod ſigno tubæ fiebat) & qui tres jam horas vigilaverant, tentoria ſua repetebant, & qui tres proximas horas vigilaturi erant ad ſtationis locum tendebant. Vnde aliqua in caſtris diſcurſatio, quæ horrorem caſus ſubiti aut eximere aut minuere poterat. Virgiliarum porro commemoratio a facto tota aliena eſt, quod nec poſt ortum nec poſt occaſum earum omnino incidiſſe comperitur.

4. *Militesſe circumſpiciendi non habebant facultatem.*] Sic apud Terentii Heautont. *Neque te reſpicis.* Quam facultatem milites habuiſſent, ſi ſe præſidiis quibuſdam potuiſſent adverſus ſubitas illas tempeſtates inſtruere.

5. *In Africam autem non modo ſibi quidquam non acquiſierant.*] Mendum eſt, quod ex fide MS. Thuani unius emendo *in Africa.*

ſibi quidquam non acquiſierant aut paraverant; ſed etiam, propter annonæ caritatem, ante parata conſumpſerant. Quibus rebus attenuati, oppido perquam pauci ſub pellibus acquieſcebant. Reliqui ex veſtimentis tentoriolis factis, atque arundinibus ſcopiſque contextis, permanebant. Itaque, ſubito imbre grandineque conſecuta, gravati pondere, tenebris, aquaque omnes ſubruti disjectique, nocte intempeſta, ignibus exſtinctis, rebuſque ad victum pertinentibus omnibus corruptis, per caſtra paſſim vagabantur, ſcutiſque capita contegebant. Eadem nocte v legionis pilorum cacumina ſua ſponte arſerunt.

XLVIII. Rex interim Juba de equeſtri prælio Scipionis certior factus, evocatuſque ab eodem litteris, [1] præfecto Sabura cum parte exercitus contra Sitium relicto, ut ſic, quum ipſe aliquid auctoritatis haberet, exercitus Scipionis a terrore Cæſaris liberaretur, cum III legionibus, equitibuſque frænatis DCCC, [2] Numidis ſine frænis, peditibuſque ejus armaturæ grandi numero, elephantiſque XXX, egreſſus e regno ad Scipionem eſt profectus. Poſtquam ad eum pervenit, caſtris regiis ſeorſum poſitis, cum eis copiis, quas commemoravi, haud ita longe a Scipione conſedit. [3] Erat in caſtris Cæſaris ſuperiori tempore magnus terror, & exſpectatione copiarum regiarum, [4] exercitus ejus magis ſuſpenſiore animo ante adventum Jubæ commovebatur. Poſtquam vero caſtra caſtris contulit; deſpectis ejus copiis omnem terrorem deponit. Ita, quam antea abſens habuerat auctoritatem, eam omnem præſens dimiſerat. Quo facto facile fuit intellectu, Scipioni additum animum fiduciamque regis adventu. Nam poſtero die univerſas ſuas regiſque copias cum elephantis LX productas in aciem, quam ſpecioſiſſime potuit, inſtruxit; ac paullo longius progreſſus a ſuis munitionibus, haud ita diu commoratus, ſe recepit in caſtra.

XLIX. Cæſar poſtquam animadvertit Scipioni auxilia fere, quæ expe-

NOTÆ.

1. *Præfecto Sabura cum parte exercitus contra Sitium relicto.*] Qui regnum ejus cum Bogude invaſerat.

2. *Numidis ſine frænis.*] De quibus ſupra, & de iis Claudianus:

——— *ſonipes ignarus habenæ,*
Virga regit. ———

Silius vero Italicus:

——— *Numida gens inſcia frani,*
Queis inter geminas, per ludum mobilis aures
Quadrupedem flectit, non cedens virga lupatis.

Titus vero Livius lib. XXXV. *Nihil primo aſpectu contemptius, equi hominesque paululi & graciles: diſtinctus & inermis eques, præter quam quod jaculo ſecum portat: equus ſine frænis, deformis ipſe curſus, rigida cervice & extento capite currentium.* Idem fere habet Herodianus lib. VII.

3. *Erat in caſtris Cæſaris ſuperiori tempore magnus terror.*] De quo ſic Suetonius cap. LXVI. *Cum exſpectatio adventus Jubæ terribilis eſſet, convocatis ad concionem militibus, Scitote, inquit, pauciſſimis his diebus regem affuturum cum X legionibus, equitumque XXX levis armaturæ C millibus, elephantis CCC. Proinde deſinant quidam quærere ultra, aut opinari, mihique (qui compertum habeo) credant: aut quidem vetuſtiſſima nave impoſitos quocumque vento, in quaſcumque terras jubebo avehi.*

4. *Exercitus ejus magis ſuſpenſiore animo ante adventum Juba commovebatur.*] Hoc pleonaſmo paſſim autores utuntur. Sic Plautus in Sticho: *Imo enim hic magis eſt dulcius.* Val. Maximus: *Magis invidia quam pecunia locupletior.* Fatendum eſt tamen MS. Regios codices aliter habere. Duo quidem habent: *Exercitus ejus magis ſuſpenſionis animi ante adventum commovebatur.* Tertius autem: *Exercitus ſuſpenſiore animo ante adventum Juba commovebatur*, omiſſa particula *magis*.

exſpectaſſet, omnia conveniſſe, neque moram pugnandi ullam fore; per jugum ſummum cum copiis progredi cœpit, & brachia protinus ducere, & caſtella munire, propiuſque Scipionem capiendo loca excelſa occupare contendit. Adverſarii magnitudine copiarum confiſi proximum collem occupaverunt, [1] atque ita longius ſibi progrediendi eripuerunt facultatem. Ejuſdem collis occupandi gratia Labienus conſilium ceperat; &, quo propiore loco fuerat, eo celerius occurrerat. L. Erat convallis ſatis magna latitudine, altitudine præruptæ, crebris locis ſpeluncæ in modum ſubrutis: [2] quæ erant tranſgrediendæ Cæſari ante, quam ad eum collem, quem capere volebat, perveniretur: utraque eam convallem olivetum vetus crebris arboribus condenſum. Hic quum Labienus animadvertiſſet, Cæſarem, ſi vellet eum locum occupare, prius neceſſe eſſe convallem olivetumque tranſgredi, eorum locorum peritus in inſidiis cum parte equitatus, levique armatura conſedit: & præterea poſt montem colleſque, equites in occulto collocaverat; ut, quum ipſe ex improviſo legionarios adortus eſſet, ex colle ſe equitatus oſtenderet, & re duplici perturbatus Cæſar, ejuſque exercitus, neque retro regrediundi, neque ultra procedendi oblata facultate, circumventus concideretur. Cæſar, equitatu ante præmiſſo, inſcius inſidiarum, quum ad eum locum veniſſet, [3] abuſi, ſive obliti præceptorum Labieni, ſive veriti, ne in foſſa ab equitibus opprimerentur, rari, ac ſinguli de rupe prodire, & ſummam petere collis. Quos Cæſaris equites conſecuti partim interfecerunt, partim vivorum ſunt potiti. Deinde protinus collem petere contenderunt, atque eum, decuſſo Labieni præſidio, celeriter occupaverunt. Labienus cum parte equitum vix fuga ſibi peperit ſalutem. LI. Hac re per equites geſta, Cæſar legionibus opera diſtribuit, atque in eo colle, quo erat potitus, caſtra munivit. Deinde ab ſuis maximis caſtris per medium campum, e regione oppidi [4] Uzitæ, quod inter ſua caſtra, & Scipionis, in planitia poſitum erat, tenebaturque a Scipione, duo brachia inſtituit duci, & ita erigere, ut ad angulum dextrum ſiniſtrumque ejus oppidi convenirent. Id hac ratione opus inſtruebat, ut, quum propius oppidum copias admoviſſet, oppugnareque cœpiſſet, tecta latera ſuis munitionibus haberet, ne ab equitatus multitudine circumventus ab oppugnatione deterreretur: præterea, quo

NOTÆ.

1. *Atque ita longius ſibi progrediendi eripuerunt facultatem.*] Quidam emendare voluerunt *Cæſari* vel *illi* fruſtra. Nam promiſcue *ſibi* & *illi* dicitur, modo nihil dubii relinquatur, fallæque in hoc ſunt leges Grammaticorum. Exempla ubique obvia ſunt.

2. *Quæ erant tranſgredienda Cæſari.*] MS. Regius codex unus habet: *Quæ erant tranſgredienda Cæſari*, quæ emendata eſt lectio. Victorinus unus & impreſſus pervetuſtus codex habent: *Quæ erant tranſeunda Cæſari*, quod peræque ſe habet. Vel enim referas ad *crebris locis*, & legendum eſt, *quæ erant tranſgredienda*, vel ad *erat convallis* & legendum *erat tranſgredienda*.

3. *Abuſi ſive obliti præceptorum Labieni.*] Arbitror eſſe reponendum *Labienani*.

4. *Uzitæ.*] Strabo Uzitos appellat, apud quos iterum debellatum iterum Scipionem a Cæſare ſcribit, quorum urbs cum aliis in illo bello vel ſemiruta, vel tota diruta eſt.

quo facilius colloquia fieri poſſent, & ſi qui perfugere vellent, id quod antea ſæpe accidebat magno cum eorum periculo, tum facile & ſine periculo fieret. Voluit etiam experiri, quum propius hoſtem acceſſiſſet, haberetne in animo dimicare. Accedebat etiam ad reliquas cauſſas, quod is locus depreſſus erat, puteique ibi nonnulli fieri poterant. Aquatione enim longa & anguſta utebatur. Dum hæc opera, quæ ante dixi, fiebant a legionibus, interim pars aciei ante opus inſtructa ſub hoſte ſtabat. Equites barbari leviſque armaturæ, prælii minutis cominus dimicabant. LII. Cæſar ab eo opere quum jam ſub veſperum copias in caſtra reduceret; magno incurſu, cum omni equitatu, levique armatura, Juba, Scipio, Labienus in legionarios impetum fecerunt. Equites Cæſariani vi univerſæ ſubitæque hoſtium multitudinis pulſi parumper ceſſerunt. [1] Quæ res aliter adverſariis cecidit. Namque Cæſar, ex medio itinere copiis reductis, equitibus ſuis auxilium tulit. Equites autem, adventu legionum animo addito, converſis equis in Numidas cupide inſequentes diſperſoſque impetum fecerunt, atque eos convulneratos uſque in caſtra regia repulerunt, multoſque ex iis interfecerunt. Quod ni in noctem prælium eſſet conjectum; [2] pulviſque vento flatus omnium proſpectu offeciſſet; [3] Juba cum Labieno capti in poteſtatem Cæſaris veniſſent; equitatuſque cum levi armatura funditus ad internecionem deletus eſſet. Interim incredibiliter ex legionibus IV & VI Scipionis milites diffugere, partim in caſtra Cæſaris, partim in quas quiſque poterat legiones pervenire. Itemque equites [4] Curiani diffiſi Scipioni ejuſque copiis, complures ſe eodem conferebant. LIII. Dum hæc circum Uzitam ab utriſque ducibus adminiſtrantur, legiones duæ, IX & X, ex Sicilia navibus onerariis profectæ, quum jam non longe a portu Ruſpinæ abeſſent, conſpicatæ naves Cæſarianas, quæ in ſtatione apud Thapſum ſtabant, [5] veriti, ne in adverſariorum, ut inſidiandi gratia ibi commorantium, claſſem inciderent, imprudentes vela in altum dederunt; ac diu multumque jactati tandem multis poſt diebus ſiti inopiaque confecti ad Cæſarem pervenerunt. LIV. Quibus legionibus expoſitis, memor in Italia priſtinæ licentiæ militaris, ac rapinarum certorum hominum, parvulam modo cauſſulam nactus Cæſar, quod C. Avienus tribunus mil. x. legionis navem commeatu, familia ſua atque jumentis occupaviſſet, neque militem unum ab Sicilia ſuſtuliſſet; poſte-

NOTÆ.

1. *Quæ res aliter adverſariis cecidit.*] *Quam putabant*, ſuſpicor addendum.

2. *Pulviſque vento flatus, omnium proſpectu offeciſſet.*] M S. Regius codex unus habet: *Omnium proſpectum abſtuliſſet*, quam etiam lectionem habet pervetuſtus impreſſus codex. Alter M S. Regius codex, & Victorinus habent: *Omnium proſpectum offendiſſet.* Denique tertius M S. Regius: *Omnium proſpectibus offeciſſet.* Quæ optima videtur lectio.

3. *Juba cum Labieno capti.*] Syllepſis, ut illud Ovidianum:

Ilia cum Lauſo de Numitore ſati.

4. *Curiani.*] Lipſius optime emendat *Curioniani.* Ii ſunt qui paulo ante ſub Curione meruerant, quos Scipio ſuis copiis immiſcuerat poſt ſui imperatoris mortem, quos & Gallos fuiſſe ſupra memorat.

5. *Veriti.*] Syntheſis eſt figura, cum juxta legitimum ordinem deberet eſſe *verſa.*

postero die de suggestu, convocatis omnium legionum tribunis centurionibusque: Maxime vellem, inquit, homines suæ petulantiæ, nimiæque libertatis, aliquando finem fecissent, meæque lenitatis, modestiæ, patientiæque rationem habuissent. Sed quoniam ipsi sibi neque modum, neque terminum constituunt, quo ceteri dissimiliter se gerant; egomet ipse documentum more militari constituam. C. Aviene, [1] quod in Italia milites populi R. contra rempublicam instigasti; rapinasque per municipia fecisti; quodque mihi reique publicæ inutilis fuisti; & pro militibus tuam familiam jumentaque in naves imposuisti: tuaque opera, militibus tempore necessario respublica caret: ob eas res, ignominiæ caussa, ab exercitu meo te removeo: hodieque ex Africa abesse, & quantum potest, proficisci jubeo. Itemque te, A. Fontei, quod tribunus militum seditiosus, malusque civis fuisti, ab exercitu dimitto. T. Saliene, M. Tiro, C. Clusinas, quum ordines in meo exercitu beneficio, non virtute consecuti, ita vos gesseritis, ut neque bello fortes, neque pace boni aut utiles fueritis, & magis in seditione concitandi milites adversus vestrum imperatorem, quam pudoris, modestiæque fueritis studiosiores; indignos vos esse arbitror, qui in meo exercitu ordines ducatis; [2] missosque facio, &, quantum potest, abesse ex Africa jubeo. [3] Itaque transdidit eos centurionibus; [4] & singulis non amplius singulis additis, servos in navi imponendos separatim curavit. LV. Getuli interim perfugæ, quos cum litteris mandatisque a Cæsare missos supra docuimus, ad suos cives perveniunt: quorum auctoritate facile adducti, Cæsarisque nomine persuasi, a rege Juba desciscunt, celeriterque cuncti arma capiunt; contraque regem facere non dubitant. Quibus rebus cognitis [5] Juba distentus triplici bello, necessitate coactus, de suis copiis, quas contra Cæsarem adduxerat, VI cohortes in fines regni

NOTÆ.

1. *Quod in Italia.*] Seditionem intelligit quam factam esse, ipso Alexandriæ & in Ponto bellum gerente, supra commemoratum est.

2. *Missosque facio.*] Missio quadruplex erat, honesta, causaria, gratiosa, & ignominiosa, cujus postremæ hoc exemplum est luculentum. Atque hoc est quod Suetonius tradit cap. LXVII. *Delicta neque observabat omnia, neque pro modo exequebatur, sed desertorum, ac seditiosorum, & inquisitor, & punitor acerrimus, connivebat in cæteris.* Idipsum habet Polyænus. Hi autem fuerant seditiosi, ut patet ex hac publica oratione Cæsaris. Sed animadvertendum est sumpsisse tempus, quo & militum satis se habere putabat, & id fecisse militum licentiam veritum, quæ in prima victoria erupit, quanta quidem totis his bellis non apparuerat. Invito enim Cæsare multos nobiles occiderunt.

3. *Itaque transdidit eos centurionibus.*] *Milites enim*, ut ait idem Suetonius, *tractabat pari severitate atque indulgentia.*

4. *Et singulis non amplius singulis additis, servos in navi imponendos separatim curavit.*] Manuscripti Regii duo codices sic habent: *Et singulis non amplius singulos additos servos in navem imponendos separatim curavit.* Cui consentit pervetustus impressus codex Manuscripti tres codices, quorum unus est Regius, alius Victorinus, tertius Thuanus habent: *Et ad singulos non amplius singulis additis servis in navi imponendos separatim curavit.* Facile priorem lectionem & posteriori & in textu positæ prætulerim.

5. *Juba distentus triplici bello.*] Contra P. Sitium, contra Getulos, contra Cæsarem.

regni sui mittit, quæ essent præsidio contra Getulos. LVI. Cæsar brachiis perfectis, promotisque eo usque, ut telum ex oppido adjici non posset, castra munit; ballistis scorpionibusque crebris ante frontem castrorum, contraque oppidum collocatis, defensores muri deterrere non intermittit: eoque v legiones ex superioribus castris deducit. Qua facultate oblata, illustriores notissimique, conspectum amicorum propinquorumque efflagitabant, atque inter se colloquebantur. Quæ res quid utilitatis haberet, Cæsarem non fallebat. Namque Getuli ex equitatu regio nobiliores, equitumque præfecti, quorum patres cum Mario ante meruerant, ejusque beneficio agris finibusque donati, post Syllæ victoriam sub [1] Hiempsalis regis erant potestate dati, occasione capta, nocte jam luminibus accensis, cum equis calonibusque suis circiter ∞ perfugiunt in Cæsaris castra, quæ erant in campo proxime Uzitæ locata. LVII. Quod postquam Scipio, quique cum eo erant, cognoverunt, quum commoti ex tali incommodo essent, fere per id tempus M. Aquinium cum C. Saserna colloquentem viderunt, Scipio mittit ad Aquinium, nil attinere eum cum adversariis colloqui. [2] Quum nihilo minus ejus sermonem nuntius ad se referret, restaretque, ut reliqua, quæ vellet, perageret, viator postea ab Juba ad eum est missus, qui diceret, audiente Saserna: Vetat te rex colloqui. Quo nuntio perterritus discessit; & dicto audiens fuit regi. [3] Usu venisse hoc civi Romano miror, & ei, qui a populo Romano honores aecepisset, incolumi patria, fortunisque omnibus, Jubæ barbaro potius obedientem fuisse, quam aut Scipionis obtemperasse nuntio, aut cæsis ejusdem partis civibus, incolumem reverti malle. Atque etiam superbius Jubæ factum, non in M. Aquinium hominem novum, parvumque senatorem, sed in Scipionem hominem illa familia, dignitate, honoribusque præstantem. Nam quum Scipio sagulo purpureo ante regis adventum uti solitus esset, dicitur Juba cum eo egisse, non oportere illum eodem uti

NOTÆ.

1. *Hiempsalis regis.*] Interpretes Cæsaris hic falsi sunt nominis similitudine, qua adducti crediderunt hunc esse Hiempsalem de quo Sallust. in lib. de bell. Jugurth. memoriæ prodidit, qui multis tamen ante annis fuerat a Jugurtha necatus. Hic Hiempsal fuit Numidiæ rex, quem Pompeius a Numidis ejectum jussu Syllæ in regnum restituit, quam ob causam & ejusdem Syllæ permissu triumphavit, cum esset annorum tantum XXIV, necdum equestri ordine excessisset. Testes sunt Plutarchus in Pompeio, & Appianus in lib. 1. de bello civili.

2. *Quum nihilo minus ejus sermonem nuntius ad se referret, restaretque.*] Aliquid hic desiderari nemo non videt. Ego perfectis & expensis manuscriptis Regiis codicibus tribus, Thuanis duobus, & Victorino uno, ex eorum fide sic emendo, vocabulum nempe unum & alterum hinc & inde rapiendo: *Quum nihilominus ejus sermonem nuntius ad eum* (Scipionem) *referret, se restare, ut reliqua, quæ vellet, perageret, viator præterea ab Juba ad eum est missus, &c.*

3. *Usu venisse hoc civi Romano miror.*] Nil mirum ei qui conditiones societatis Scipionis & Jubæ cogitaverit. Cum enim rex evocatus a Scipione non veniret, totam Africam quæ parebat Romanis se ei daturum promisit. Qua pollicitatione adductus alios Sitio oppositi, ipse ad Cæsarem profectus est. Hoc sciebat Aquinius, & gravius laturum Scipionem, si Jubæ parere nollet ipse, quam si ipsi Scipioni.

uti vestitu, atque ipse uteretur. Itaque factum est, ut Scipio ad album sese vestitum transferret, & Jubæ homini superbissimo inertissimoque obtemperaret. LVIII. Postero die universas omnium copias de castris omnibus deducunt; [a] & supercilium quoddam excelsum nacti non longe a Cæsaris castris aciem constituunt; atque ibi consistunt. Cæsar item producit copias, celeriterque iis instructis, ante suas munitiones, quæ erant in campo, constitit; sine dubio existimans, ultro adversarios, quum tam magnis copiis auxiliisque regis essent præditi, promptiusque prosiluissent, ante se concursuros, propiusque se accessuros. Equo circumvectus, legionesque cohortatus, signo dato, accessum hostium aucupabatur. Ipse enim a suis munitionibus longius non sine ratione non procedebat; quod in oppido Uzitæ, quod Scipio tenebat, hostium erant cohortes armatæ. Eidem autem oppido ad dextrum latus ejus cornu erat oppositum. Verebaturque, ne, si prætergressus esset, ex oppido eruptione facta, ab latere eum adorti concidirent. Præterea hæc quoque eum caussa tardavit, quod erat locus quidam perimpeditus ante aciem Scipionis, quem suis impedimento ad ultro occurrendum fore existimabat. LIX. Non arbitror esse prætermittendum, quemadmodum exercitus utriusque fuerunt in aciem instructi. Scipio hoc modo aciem direxit. Collocabat in fronte suas & Jubæ legiones; postea autem Numidas in subsidiaria acie ita extenuatos, & in longitudinem directos, ut procul simplex esse acies media a legionariis militibus videretur; in cornibus autem duplex esse existimabatur. Elephantos dextro sinistroque cornu collocaverat, æqualibus inter eos intervallis interjectis. [1] Post autem elephantos, armaturas leves, Numidasque substituerat auxiliares. Equitatum frænatum universum in suo dextro cornu disposuerat. Sinistrum enim cornu oppido Uzita claudebatur, neque erat spatium equitatus explicandi: propterea Numidas levisque armaturæ infinitam multitudinem ad dextram partem suæ aciei opposuerat, fere interjecto non minus ∞ passuum spatio, & ad collis radices magis appulerat, longiusque ab adversariorum, suisque copiis promoverat: id hoc consilio, ut, quum acies II inter se concucurrissent initio certaminis, paullo longius ejus equitatus circumvectus ex improviso clauderet multitudine sua exercitum Cæsaris, atque perturbatum jaculis configeret. [2] Hæc fuit ratio Scipionis ea die præliandi. LX. Cæsaris autem acies hoc modo fuit collocata, ut ab sinistro ejus cornu ordiar, & ad dextrum perveniam. Ha-

INTERPRETATIO.

a *Invento vertice quodam alto* collis.

NOTÆ.

1. *Post autem elephantos, armaturas leves.*] Eo consilio, ut si illi ab hostibus repellerentur, funditores qui inter armaturam levem erant, lapides in ipsos conjicerent, quo in hostes retorquerentur.

2. *Hæc fuit ratio Scipionis ea die præliandi.*] Ex fide MS. Regiorum trium, Thuanorum duorum, Victorini unius codicis emendo, *eo die*. Nam fere apud Latinos Autores *dies* in fœminina positione pro tempore invenitur.

Habuit in ſiniſtro cornu legionem IX, VII: in dextro cornu XXX, XXIX: XIII, XIV, XXVIII, XXVI, in media acie: [1] ipſum autem dextrum cornu, ſecundam aciem fere in earum legionum parte cohortium collocaverat. Præterea ex tironum legionibus paucas adjecerat. Tertiam autem aciem in ſiniſtrum ſuum cornu contulerat, & uſque ad aciei ſuæ mediam legionem porrexerat, & ita collocaverat, uti ſiniſtrum ſuum cornu triplex eſſet. Id eo conſilio fecerat, quod ſuum dextrum latus munitionibus adjuvabat; ſiniſtrum autem ut equitatus hoſtium multitudini reſiſtere poſſet laborabat. Eodemque ſuum omnem contulerat equitatum: &, quod ei parum confidebat, præſidio his equitibus legionem V præmiſerat; levemque armaturam inter equites interpoſuerat. Sagittarios varie paſſimque, locis certis, maximeque in cornibus collocaverat. LXI. Sic utrorumque exercitus inſtructi non plus paſſuum CCC interjecto ſpatio, quod forte ante id tempus acciderat numquam quin dimicaretur, a mane uſque ad horam X diei perſtiterunt. Jamque Cæſar dum exercitum reducere intra munitiones ſuas cœpiſſet; ſubito univerſus equitatus ulterior Numidarum Getulorumque ſine frænis ad dextram partem ſe movere, propiuſque Cæſaris caſtra, quæ erant in colle, ſe conferre cœpit; frænatus autem Labieni eques in loco permanere, legioneſque diſtinere: [2] quum ſubito pars equitatus Cæſaris cum levi armatura contra Getulos injuſſu ac temere longius progreſſi, paludemque tranſgreſſi, multitudinem hoſtium ſuſtinere pauci non potuerunt, levique armatura deſerti, ac pulſi, convulneratique, uno equite amiſſo, multis equis ſauciis, levis armaturæ XXVI occiſis, ad ſuos refugerunt. Quo ſecundo equeſtri prælio facto Scipio lætus in caſtra nocte copias reduxit. [Quod] [3] proprium gaudium bellantibus fortuna tribuere non decrevit. [4] Namque poſtero die Cæſar cum parte equitatus ſui Leptim, frumenti gratia, miſit. In itinere prædatores equites Numidas Getuloſque ex improviſo adorti circiter centum partim occiderunt, partim vivorum potiti ſunt. Cæſar interim quotidie legiones in campum deducere, atque opus facere, vallumque & foſſam per medium campum ducere, [5] adverſariorumque excurſionibus iter officere non intermittit. Scipio item munitiones contra facere, & ne jugo a Cæſare excluderetur, approperare. Ita duces utrique & in

NOTÆ.

1. *Ipſum autem dextrum cornu, ſecundam aciem fere, in earum legionum parte cohortium collocaverat.*] Latet aliquod mendum, quod tollere nullius manuſcripti codicis ope licuit.

2. *Quum ſubito pars equitatus Cæſaris cum levi armatura contra Getulos injuſſu ac temere longius progreſſi.*] Syntheſis eſt figura, ſic Salluſt. Jugurth. *Magna pars vulneribus conſecti abeunt.* Sic Livius dec. IV. lib. II. *Pars in fugam effuſi ſunt.*

3. *Proprium gaudium.*] Supra dictum eſt proprium illud dici quod ſequente adverſo eventu non corrumpitur.

4. *Namque poſtero die Cæſar cum parte equitatus, &c.*] Lego *partem*, aliter non conſtaret ſententia, idque ex fide manuſcripti Regii codicis unius.

5. *Adverſariorumque excurſionibus iter officere non intermittit.*] Pro *itineri*. Sic Plautus in Truculento: *Jam hercle ego te hic affatim efficiam.*

& in operibus occupati erant, & nihilo minus equeſtribus præliis inter ſe quotidie dimicabant. LXII. Interim Varus claſſem, quam antea Uticæ hiemis gratia ſubduxerat, cognito [1] legionis VII & VIII ex Sicilia adventu, celeriter deducit; ibique Gerulis remigibus epibatiſque complet; inſidiandique gratia progreſſus Adrumetum cum L V navibus pervenit. Cujus adventus inſcius Cæſar L. Ciſpium cum claſſe XXVII navium Thapſum verſus in ſtationem, præſidii gratia commeatus ſui, mittit: itemque Q. Aquilam cum XIII navibus longis Adrumetum eadem de cauſſa præmittit. Ciſpius, quo erat miſſus, celeriter pervenit. Aquila tempeſtate jactatus, promontorium ſuperare non potuit, atque angulum quendam tutum a tempeſtate nactus, cum claſſe ſe longius a proſpectu removit. Reliqua claſſis in ſalo ad Leptim, egreſſis remigibus, paſſimque in littore vagantibus, partim in oppido victus ſui mercandi gratia progreſſis, vacua a defenſoribus ſtabat. Quibus rebus Varus ex perfugis cognitis, occaſionem nactus, vigilia ſecunda Adrumeto ex [2] Cothone egreſſus, primo mane Leptim univerſa claſſe vectus, naves onerarias, quæ longius a portu in ſalo ſtabant, incendit, & penteres duas, vacuas a defenſoribus, nullo repugnante cepit. LXIII. Cæſar interim celeriter per nuntios in caſtris, quum opera circuiret, certior factus, quæ aberant a portu millia paſſuum VI, equo admiſſo, omiſſis omnibus rebus, celeriter pervenit Leptim: [3] ibique moratus, omnes ut ſe naves conſequerentur, primum ipſe navigiolum parvum conſcendit; in curſu Aquilam multitudine navigiorum perterritum atque trepidantem nactus, hoſtium claſſem ſequi cœpit. Interim Varus celeritate Cæſaris audaciaque motus, cum univerſa claſſe, converſis navibus, Adrumetum verſus fugere contendit. Quem Cæſar in millibus paſſuum IV conſecutus, recuperata quinqueremi cum omnibus ſuis epibatis, atque etiam hoſtium cuſtodibus CXXX in ea nave captis, triremem hoſtium proximam, quæ in repugnando erat commorata, onuſtam remigum epibatarumque, cepit. Reliquæ naves hoſtium promontorium ſuperarunt, atque Adrumetum in Cothonem ſe univerſæ contulerunt. Cæſar eodem vento promontorium ſuperare non potuit; atque in ſalo in anchoris ea nocte commoratus, prima luce Adrumetum accedit; ibique navibus onerariis, quæ erant extra Cothonem, incenſis, omnibuſque reliquis aliis, aut ſubductis, aut in Cothonem compulſis, paullisper commoratus,

NOTÆ.

1. *Legionis* VII & VIII.] Intelligit Cæſarianorum.

2. *Cothone.*] Cothon inſula rotunda ante Carthaginem in ejus portu, teſte Strabone, cujus ore a Romanis munitionibus obſtructo, Carthaginenſes aliud effoderunt. Aliqui portum etiam eſſe dicunt. Verum quia portus & inſula ſimilis ante Adrumetum, eodem etiam nomine dicebatur. Heſych. Κώθων μονοξὺν πωλήριον περάμινον ἀδο πώλημα. *Cothon poculum cui una auris eſt, fictile, genus poculi.* Unde ſic forte dictus Cothon portus, quia illi vaſi figura ſimilis.

3. *Ibique moratus, omnes ut ſe naves conſequerentur, primum ipſe navigiolum parvum conſcendit.*] Manuſcripti Thuani duo habent: *Ibique moratur, omnes ut ſe naves conſequerentur, poſtea ipſe parvulum navigiolum conſcendit.* Quæ commodior videtur mihi lectio.

ratus, si forte vellent classe dimicare, rursus se recepit in castra. LXIV. In ea nave captus est P. Vestrius eques Romanus, & [1] P. Ligarius Afranianus, quem Cæsar in Hispania cum reliquis dimiserat, & postea se ad Pompeium contulerat; inde ex prælio effugerat, in Africamque & Varum venerat. [2] Quem ob perjurium perfidiamque Cæsar jussit necari. P. Vestrio autem, quod ejus frater Romæ pecuniam imperatam numeraverat, & quod ipse suam caussam Cæsari probaverat, se Nasidii classe captum, quum ad necem duceretur, beneficio Vari esse servatum, postea facultatem sibi nullam datam transeundi, ignovit. LXV. [3] Est in Africa consuetudo incolarum, ut in agris, & in omnibus fere villis, sub terra specus, condendi frumenti gratia, clam habeant, atque id propter bella maxime, hostiumque subitum adventum præparent. Qua de re Cæsar certior per indicem factus, tertia vigilia legiones II cum equitatu mittit a castris suis millia passuum X; atque inde magno numero frumenti onustos recepit in castra. Quibus rebus cognitis Labienus progressus a suis castris millia passuum VII, per jugum & collem, per quem Cæsar pridie iter fecerat, ibi castra duarum legionum facit; [4] atque ibi ipse quotidie existimans Cæsarem eadem sæpe frumentandi gratia commeaturum, cum magno equitatu levique armatura insidiaturus locis idoneis consedit. LXVI. Cæsar interim de insidiis Labieni ex perfugis certior factus, paucos dies ibi commoratus, dum hostes quotidiano instituto, sæpe idem faciendo, in negligentiam adducerentur, subito mane imperat porta Decumana legiones se VIII veteranas cum parte equitatus sequi: atque, equitibus præmissis, neque opinantes insidiatores subito in convallibus latentes levi armatura concidit circiter D. Reliquos in fugam turpissimam conjecit. Interim Labienus cum universo equitatu fugientibus suis suppetias occurrit. Cujus vim multitudinis quum equites pauci Cæsariani jam sustinere non possent, Cæsar instructas legiones hostium copiis ostendit. Quo facto perterrito Labieno, ac retardato, suos equites recepit incolumes. Postero die Juba Numidas eos, qui loco amisso fuga se receperant in castra, in cruce omnes suffixit. LXVII. Cæsar interim, quoniam frumenti inopia premebatur, copias omnes in castra conducit; atque præsidio Lepti, Ruspinæ, Acillæ relicto, Cispio, Aquilæque classe transdita, [5] ut alter Adrumetum, alter Thapsum mari ob-

NOTÆ.

1. *P. Ligarius Afranianus.*] Quia sub Afranio in Hispania meruerat.

2. *Quem ob perjurium, &c.*] Afraniani enim & Petreiani in Hispania ea erant lege dimissi, ut postea neutrius essent partium. Sic Afranio postea Cæsar ob eandem causam non pepercit.

3. *Est in Africa consuetudo, &c.*] Hoc in calidis regionibus facile factu, in humidis minus facile fit. Si tamen arida est humus, fieri potest. Quod & solutum Germanis suo tempore testatur Tacitus in libro de eorum moribus: *Solent & subterraneos specus aperire, eosque multo insuper fimo onerant, suffugium hiemi, & receptaculum frugibus.*

4. *Atque ibi ipse quotidie existimans Cæsarem eadem sæpe frumentandi gratia commeaturum.*] Male positum *ibi* videtur, quod manuscripti Thuani codices duo omittunt.

5. *Ut alter Adrumetum, alter Thapsum mari obsiderent.* Ex fide MS. R. unius, Victorini & impressi pervetusti codicis repono *obsideret.*

obsiderent, ipse castris incensis, IV noctis vigilia, acie instructa, impedimentis in sinistra parte collocatis, ex eo loco proficiscitur, & pervenit ad oppidum [1] Agar, quod a Getulis sæpe antea oppugnatum, summaque vi per ipsos oppidanos erat defensum. Ibi in campo castris unis positis, ipse frumentatum circum villas cum parte exercitus profectus, magno invento hordei, olei, vini, fici numero pauco tritici, atque recreato exercitu, rediit in castra. Scipio interim, cognito Cæsaris discessu, cum universis copiis per jugum Cæsarem subsequi cœpit; atque ab ejus castris millia passuum VI longe trinis castris, dispartitis copiis, consedit. LXVIII. Oppidum erat [2] Zetta, quod aberat a Scipione millia passuum X, ad ejus regionem, & partem castrorum collocatum, a Cæsare autem diversum ac remotum, quod erat ab eo longe millia passuum XVIII. Huc Scipio legiones II frumentandi gratia misit. Quod postquam Cæsar ex perfuga cognovit, castris ex campo in collem ac tutiora loca collocatis, atque ibi præsidio relicto, ipse IV vigilia egressus præter hostium castra proficiscitur cum copiis, & oppido potitur. Legiones Scipionis comperit longius in agris frumentari: &, quum eo contendere conaretur, animadvertit copias hostium iis legionibus occurrere suppetias. Quæ res ejus impetum retardavit. Itaque, capto C. Munio Regino equite Romano, Scipionis familiarissimo, qui ei oppido præerat, & P. Atrio equite Romano, de conventu Uticensi, & camelis XXII regis adductis, præsidio ibi cum Oppio legato relicto, ipse se recipere cœpit ad castra. LXIX. Quum jam non longe a castris Scipionis abesset, quæ eum necesse erat prætergredi; Labienus, Afraniusque cum omni equitatu, levique armatura, ex insidiis adorti agmini ejus extremo se offerunt, atque ex collibus primis exsistunt. Quod postquam Cæsar animadvertit, equitibus suis hostium vi oppositis, sarcinas legionarios in acervum jubet comportare, atque celeriter signa hostibus inferre. Quod postquam cœptum est fieri; primo impetu legionum equitatus, & levis armatura hostium nullo negotio loco pulsa & dejecta est de colle. Quum jam Cæsar existimasset hostes pulsos deterritosque finem lacessendi facturos, & iter cœptum pergere cœpisset; iterum celeriter ex proximis collibus erumpunt, atque eadem ratione, qua ante dixi, in Cæsaris legionarios impetum faciunt Numidæ, leviscque armaturæ, mirabili velocitate præditi; qui inter equites pugnabant, & una pariterque cum equitibus accurrere & refugere consueverant. Quum hoc sæpius facerent, & Julianos proficiscentes insequerentur, & refugerent instantes, propius non accederent, & singulari genere pugnæ uterentur; eosque jaculis convulnerare satis esse existimarent; Cæsar intellexit nihil aliud illos conari, nisi, ut se cogerent castra in eo loco ponere, ubi

NOTÆ.

1. *Agar.*] Agar oppidum, quod nunc, ut alia multa, ubi sit, ignoratur.

2. *Zetta.*] Zettam Strabo videtur appellare Zellam. Est urbs maritima Africæ. Dicunt nunc *Zerbi* vocari. Sed tutius dubitatur quam affirmatur; usque adeo tota illa regio est ab Arabibus vastata.

ubi omnino aquæ nihil eſſet; ut exercitus ejus jejunus, qui a quarta vigilia, uſque ad horam X diei, nihil guſtaſſet, ac jumenta ſiti perirent. LXX. Quum jam ad ſolis occaſum eſſet, & non totos C paſſus in horam IV eſſet progreſſus, equitatu ſuo, propter equorum interitum, extremo agmine remoto, legiones invicem ad extremum agmen evocabat. Ita vim hoſtium, placide leniterque procedens, per legionarium militem commodius ſuſtinebat. Interim equitum Numidarum copiæ dextra ſiniſtraque per colles præcurrere, coronæque in modum cingere multitudine ſua Cæſaris copias, pars agmen extremum inſequi. Cæſaris autem non amplius tres, aut quatuor milites veterani, ſi ſe convertiſſent, & pila viribus contorta in Numidas infeſtos conjeciſſent, amplius II millium numero ad unum terga vertebant; ac rurſus ad aciem paſſim, converſis equis, ſe colligebant, atque in ſpatio conſequebantur, & jacula in legionarios conjiciebant. Ita Cæſar, modo procedendo, modo reſiſtendo, tardius itinere confecto, noctis hora prima omnes ſuos ad unum in caſtris incolumes, ſauciis X factis, reduxit. Labienus, circiter CCC amiſſis, multis vulneratis, ac defeſſis, inſtando omnibus, ad ſuos ſe recepit. Scipio interim legiones productas cum elephantis, quos ante caſtra in acie, terroris gratia, in conſpectu Cæſaris collocaverat, reducit in caſtra. LXXI. Cæſar contra ejuſmodi hoſtium genera copias ſuas, non ut Imperator exercitum veteranum, victoremque maximis rebus geſtis, [1] ſed ut laniſta tirones gladiatores condocefacere: quo pede ſe reciperent ab hoſte, & quemadmodum obverſi adverſariis, & in quantulo ſpatio reſiſterent, modo procurrerent, modo recederent, comminarenturque impetum, ac prope quo loco & quemadmodum tela mitterent, præcipit. Mirifice enim hoſtium levis armatura anxium exercitum noſtrum atque ſollicitum habebat: quia & equites deterrebat prælium inire, propter equorum interitum; quod eos jaculis interficiebat; & legionarium militem defatigabat, propter velocitatem.

[1] Gra-

NOTÆ.

1. *Sed ut laniſta tirones.*] Laniſtæ erant qui docebant gladiatores batuendo rudibus antem gladiatoriam. De militum exercitatione lege Vegetium, quam nec ſe indignam Cæſar judicavit. Tirones quidem quotidie & mane & a meridie omnibus armorum generibus exercebantur, veterani vero ſemel. Idem Auguſti atque Adriani conſtitutionibus ait cautum ut ter in menſe tam equites quam pedites ambulatum educerentur. Hoc enim verbo genus hujus exercitationis appellabant. X millia paſſuum armatus gradu illo militari quem diximus ibat redibatque, ſed magnam partem itineris pleniore gradu, maximam curſu perficiebat, neque planis tantum locis hæc itinera fiebant, ſed clivoſis & arduis, ut nulla non proviſa difficultas eſſet. Si ambulatio nulla eſſet, exercitatio tamen non deficiebat. Miles ſylvam cædebat, æſtivis temporibus natabat, ad palum dimicabat, ſaltabat, currebat. Exempla hujus exercitationis crebra ſunt apud Livium. Sic ille de Scipione Africano III. decad. lib. VI. *Primo die legiones in armis IV millium ſpatio decurrerunt. Secundo die arma curare & tergere ante tentoria juſſit. Tertio die ſudibus inter ſe in modum juſta pugnæ concurrerunt prælatiſque miſſilibus jaculati ſunt. Quarto die quies data. Quinto iterum in armis decurſum eſt.* Quibus porro modis obviam eatur elephantis, lege lib. III. Vegetii cap. XXIV. quo loco fuſe tota res illa explicatur.

[1] Gravis enim armaturæ miles [2] simul atque ab his insectatus constiterat, in eosque impetum fecerat, illi veloci cursu facile periculum vitabant. LXXII. Quibus ex rebus Cæsar vehementer commovebatur: quia, quodcumque prælium, quoties erat commissum, equitatu suo, sine legionario milite, hostium equitatui, levique armaturæ eorum, nullo modo par esse poterat. Sollicitabatur autem his rebus, quod nondum hostium legiones cognoverat, & quonam modo sustinere se posset ab eorum equitatu, levique armatura, quæ erat mirifica, si legiones quoque accessissent. Accedebat etiam hæc caussa, quod elephantorum magnitudo multitudoque militum animos detinebat in terrore. Cui uni rei tamen invenerat remedium. [3] Namque elephantos ex Italia transportari jusserat, quo & miles noster speciemque & virtutem bestiæ cognosceret, & cui parti corporis ejus telum facile adjici posset. Ornatusque ac loricatus elephantus quum esset, quæ pars ejus corporis nuda sine tegmine relinqueretur, ut eo tela conjicerentur. Præterea, ut jumenta bestiarum odorem, stridorem, speciem, consuetudine captarum non reformidarent. [Quibus ex rebus] largiter erat consecutus. Nam & milites bestias manibus pertractabant, earumque ditatem cognoscebant: equitesque in eos [4] pila præpilata conjiciebant, atque in consuetudinem equos patientia bestiarum adduxerat. LXXIII. Ob has caussas, quas supra commemoravi, sollicitabatur Cæsar, tardiorque & consideratior erat factus, & ex pristina bellandi consuetudine celeritateque excesserat. Nec mirum. Copias enim habebat in Gallia bellare consuetas locis campestribus, & contra Gallos homines apertos minimeque insidiosos; qui per virtutem, non per dolum, dimicare consueverunt. Tum autem erat ei laborandum, ut consuefaceret milites, hostium dolos, insidias, artificia cognoscere, & quid sequi, quid vitare conveniret. Itaque quo hæc celerius conciperent, dabat operam, ut legiones non in uno loco contineret, sed per caussam frumentandi, huc atque illuc raptaret: ideo quod hostium copias ab se, suoque vestigio non discessuras existimabat. Atque post diem III productas accuratius suas

NOTÆ.

1. *Gravis enim armatura miles.*] Gravis armatura quam παναπλίαν Græci dicunt gladii majoris & minoris, pili, scuti, galeæ, loricæ, manicarum ocrearum tribuebatur pediti. Pilorum ligni magnitudo erat tricubitalis, ferrum vero hamatum erat paris magnitudinis.

2. *Simul atque ab his insectatus constiterat.*] Sic loquitur Plautus apud captivos: *Jam illic nos insectabit lapidibus, nisi illum jubes comprehendi.*

3. *Namque elephantos ex Italia transportari jusserat, quo & miles noster speciemque & virtutem bestiæ cognosceret.*] Manuscripti Regii tres codices; Thuani duo, Victorinus unus, pervetustus impressus, omnes denique quos videre contigit, ad unum omnes, inquam, concorditer habent: *Namque elephantos in Italiam transportari jusserat, quos & miles noster nosceret, speciemque & virtutem bestia cognosceret.* Et revera hoc bestiarum experimentum in ipsa Italia ante ipsam profectionem otiose fieri potuit, non in Africa, ubi otium non erat. Aliquis erratum arbitratus mutavit depravavitque.

4. *Pila præpilata.*] Ea quæ pilæ instar obtuso acumine erant, quibus utebantur in non veris pugnis.

ſuas copias, ſicut inſtruxerat, propter hoſtium caſtra prætergreſſus, æquo loco invitat ad dimicandum. Poſtquam eos abhorrere videt, reducit ſub veſperum legiones in caſtra. LXXIV. Legati interim ex oppido [1] Vacca, quod finitimum fuit Zettæ, cujus Cæſarem potitum eſſe demonſtravimus, veniunt. Petunt & obſecrant, ut ſibi præſidium mittat. Se res complures, quæ utiles bello ſint, adminiſtraturos. [2] Per id tempus de eorum voluntate ſtudioque erga Cæſarem transfuga ſuos cives facit certiores: Jubam regem celeriter cum copiis ſuis, antequam Cæſaris præſidium eo perveniret, ad oppidum adcucurriſſe, atque adveniente multitudine circumdata, eo potitum; omnibuſque ejus oppidi incolis ad unum interfectis, dediſſe oppidum diripiendum delendumque militibus. LXXV. Cæſar interim, luſtrato exercitu a. d. XII Kalend. Apr. poſtero die productis univerſis copiis, [3] proceſſus a ſuis caſtris millia paſſuum V, a Scipionis circiter II millium interjecto ſpatio, in acie conſtitit. Poſtquam ſatis diuque adverſarios a ſe ad dimicandum invitatos ſuperſedere pugnæ animadvertit, reducit copias. Poſtero die caſtra movet, atque iter ad oppidum Sarſuram, ubi Scipio Numidarum habuerat præſidium, frumentumque comportaverat, ire contendit. Quod ubi Labienus animadvertit, cum equitatu levique armatura agmen ejus extremum carpere cœpit: atque ita [4] lixarum mercatorumque, qui ploſtris merces portabant, interceptis ſarcinis, addito animo, propius audaciuſque accedit ad legiones, quod exiſtimabat, milites ſub onere ac ſub ſarcinis defatigatos pugnare non poſſe. Quæ res Cæſarem non fefellerat. Namque expeditos ex ſingulis legionibus tricenos milites eſſe juſſerat. Itaque eos in equitatum Labieni immiſſos turmis ſuorum ſuppetias mittit. Tum Labienus, converſis equis, [5] ſignorum conſpectu perterritus, turpiſſime contendit fugere; multis ejus occiſis; complurибus vulneratis. Milites legionarii ad ſua ſe recipiunt ſigna, atque iter

NOTÆ.

1. *Vacca.*] Oppidum Numidarum eſt forumque rerum venalium totius regni, inquit Salluſtius.

2. *Per id tempus de eorum voluntate ſtudioque erga Cæſarem transfuga ſuos cives facit certiores: Jubam regem celeriter cum copiis ſuis, antequam Cæſaris præſidium eo perveniret, ad oppidum adcucurriſſe, atque adveniente multitudine circumdata, eo potitum.*] Turpiſſimo mendo totam orationem obſcuranti medicinam faciunt manuſcripti codices duo Thuani, item Regius unus ſic habent: *Per id tempus deorum voluntate ſtudioque erga Cæſarem transfuga ſuos cives facit certiores Jubam regem celeriter cum copiis ſuis, antequam Cæſaris præſidium eo perveniret, ad oppidum adcucurriſſe atque adventem multitudine circumdata eo potitum.* Revera ſingulari dei benignitate erga Cæſarem factum eſt, ut cognoverit prius oppidum eſſe captum a Iuba, quam præſidium eo miſiſſet, quod ab eo rege per inſidias ſine dubio fuiſſet oppreſſum.

3. *Proceſſus.*] Quia nullum tale eſt exemplum in Latina lingua, malim reponere *progreſſus*, vel *profectus*, quod habet manuſcriptus Regiæ bibliothecæ codex unus.

4. *Lixarum mercatorumque.*] Ex hoc loco ſatis patet quinam fuerint, qui, ut ſcribit Pompeius, exercitum ſequuntur quæſtus gratia. Item ex illo Livii lib. V. *Minus militum periit, quia præter ægros lixarum in modum omnes per agros vicinaſque urbes negotiabantur.* Gallice *Vivandiers.*

5. *Signorum conſpectu perterritus.*] Expeditorum militum Cæſaris, quorum modo mentio facta fuit.

iter incœptum ire cœperunt. Labienus per jugum ſummum collis dextrorſus procul milites ſubſequi non deſiſtit. LXXVI. Poſtquam Cæſar ad oppidum [1] Sarſuram venit, inſpectantibus adverſariis, interfecto præſidio Scipionis, quum ſuis auxilium ferre non auderent, fortiter repugnante P. Cornelio Scipionis evocato, qui ibi præerat, atque a multitudine circumvento interfectoque, oppido potitur; atque ibi frumento exercitui dato, poſtero die ad oppidum [2] Tiſdram pervenit, in quo Conſidius per id tempus fuerat cum grandi præſidio, cohorteque ſua gladiatorum. Cæſar oppidi natura perſpecta, [3] atque inopia ab oppugnatione ejus deterritus, protinus profectus circiter millia paſſuum IV ad aquam fecit caſtra; atque, inde IV die egreſſus, redit rurſus ad ea caſtra, quæ ad Agar habuerat. Idem facit Scipio, atque in antiqua caſtra copias reducit. LXXVII. [4] Thabenenſes interim, qui ſub ditione & poteſtate Jubæ eſſe conſueſſent, in extrema ejus regni regione maritima locati, interfecto regio præſidio, legatos ad Cæſarem mittunt; rem a ſe geſtam docent. Petunt orantque, ut ſuis fortunis, de populo Romano quod bene meriti eſſent, auxilium ferret. Cæſar, eorum conſilio probato, M. Criſpum tribunum cum cohorte, & ſagittariis, tormentiſque compluribus præſidio Thabenam mittit. Eodem tempore ex legionibus omnibus milites, qui aut morbo impediti, aut [5] commeatu dato, cum ſignis non potuerant ante tranſire in Africam, ad millia IV, equites CD, funditores ſagittariique ∞, [6] uno commeatu Cæſari occurrerunt. Itaque tum his copiis, & omnibus legionibus eductis, ſicut erat inſtructus, VIII millibus paſſuum a ſuis caſtris, ab Scipionis vero IV millibus paſſuum longe conſtitit in campo. LXXVIII. Erat oppidum infra caſtra Scipionis nomine [7] Tegea, ubi præſidium equeſtre circiter CD habere conſueverat. Eo equitatu dextra ſiniſtraque directo ab oppidi lateribus, ipſe, legionibus ex caſtris eductis, atque in jugo inferiore inſtructis, non longius fere ∞ paſſus ab ſuis munitionibus progreſſus, in acie conſtitit. Poſtquam diutius in uno loco Scipio commorabatur; & tempus diei in otio conſumebatur; Cæſar equitum turmas ſuorum jubet in hoſtium equitatum, qui ad oppidum in ſtatione erat, facere impreſſionem; levemque armaturam, ſagittarios funditoreſque eodem ſubmittit. Quod ubi cœptum eſt fieri, & equis concitatis Juliani impetum feciſſent; Paci-

NOTÆ.

1. *Sarſuram.*] Sarſura oppidum Africæ, forte Saſura Ptolemæi.

2. *Tiſdram.*] De Tiſdra ſupra dictum.

3. *Atque inopia ab oppugnatione ejus deterritus.*] Non cibariorum, aut frumenti quod pridie militibus dederat, ſed rerum ad oppugnationem neceſſariarum.

4. *Thabenenſes.*] Vrbs Africæ proprie dictæ, de qua etiam Poſſidius in vita ſancti Auguſtini.

5. *Commeatu dato.*] Commeatus eſt facultas a militia ad tempus recedendi, quam præbet militi imperator ad præſcriptum diem reverſuro. In ſingulari tantum numero dicitur, *Congé.*

6. *Uno commeatu.*] In utroque numero dicitur, & aliud ſignificat, nempe tranſitum, *paſſage.*

7. *Tegea.*] Sunt plures urbes in Græcia ejus nominis, imo & alibi. Sed hæc eſt in Africa, quæ a Ptolemæo alio nomine *Tage* dicitur.

Pacidius ſuos equites exporrigere cœpit in longitudinem, [1] ut haberent facultatem turmas Julianas circumfundere, & nihilo minus fortiſſime acerrimeque pugnare. Quod ubi Cæſar animadvertit, CCC, quos ex legionibus habere expeditos conſueverat, ex proxima legione, quæ ei prælio in acie [a] conſtiterat, jubet equitatui ſuccurrere. Labienus interim ſuis equitibus auxilia equeſtria ſummittere, ſauciiſque ac defatigatis integros, recentioribuſque viribus equites ſubminiſtrare. Poſtquam equites Juliani CD vim hoſtium ad IV millia numero ſuſtinere non poterant, & a levi armatura Numidarum vulnerabantur, minutatimque cedebant; Cæſar alteram alam mittit, [b] qui ſatagentibus celeriter occurrerent. Quo facto ſui ſublati univerſi in hoſtes impreſſione facta, in fugam adverſarios dederunt, multis occiſis, compluribus vulneratis. Inſecuti per III millia paſſuum, uſque in colles hoſtibus adactis, ſe ad ſuos recipiunt. Cæſar in horam X commoratus, ſicut erat inſtructus, ſe ad ſua caſtra recepit, omnibus incolumibus. In quo prælio Pacidius graviter [2] pilo per caſſidem caput ictus, compluresque duces, ac fortiſſimus quiſque interfecti vulneratique ſunt. LXXIX. Poſtquam nulla conditione cogere adverſarios poterat, ut in æquum locum deſcenderent, legionumque periculum facerent; neque ipſe propius hoſtem caſtra ponere propter aquæ penuriam ſe poſſe animadverteret; [3] adverſarios non eorum virtute confidere, [4] ſed aquarum inopia fretos, deſpicere ſe intellexit: Pridie Non. Apr. tertia vigilia egreſſus, ab Agar XVI millia paſſuum nocte progreſſus, [5] ad Thapſum, ubi Vergilius cum grandi præſidio præerat, caſtra ponit, oppidumque eo die circummunire cœpit, locaque idonea opportunaque complura præſidiis occupare; ne hoſtes intrare ad ſe, [6] ac loca interiora capere poſſent. Scipio interim, cognitis Cæſaris conſiliis, ad neceſſitatem adductus dimicandi, ne per ſummum dedecus fidiſſimos ſuis rebus Thapſitanos & Vergilium amitteret; confeſtim Cæſarem per ſuperiora loca conſecutus, millia paſſuum VIII a Thapſo binis caſtris conſedit. LXXX. [7] Erat ſtagnum ſalinarum,

INTERPRETATIO.

a *Non ceſſerat.* b *Qui cito ſubvenirent laborantibus.*

NOTÆ.

1. *Ut haberent facultatem turmas Julianas circumfundere.*] MS. Regii tres codices, Thuani duo, Victorinus unus, omnes denique ad unum quos videre licuit, habent *circumfundi*, quæ melior mihi videtur lectio.

2. *Pilo per caſſidem caput ictus.*] Helleniſmus. Habens caput ictum per caſſidem.

3. *Adverſarios non eorum virtute confidere.*] Obſervanda ſyntaxis, *non eorum virtute*, pro *ſua*.

4. *Sed aquarum inopia fretos deſpicere ſe intellexit.*] Manuſcripti Regii codices tres, Victorinus unus & pervetuſtus impreſſus codex habent *copia*, quam lectionem ſic probo, ut noſtram non repudiem, modo inopia Cæſaris intelligatur.

5. *Ad Thapſum.*] Dio eo conſilio veniſſe Thapſum dicit, ut aut prælio congrederetur, aut inſpectantibus ipſis urbem caperet.

6. *Ac loca interiora capere poſſent.*] Ideo interiora dicit, quia Thapſus erat in peninſula poſita ut ſcripſit Dio.

7. *Erat ſtagnum ſalinarum.*] Id eſt foſſarum in quibus ſal fit in maritimis locis.

rum, inter quod, & mare, anguſtiæ quædam non amplius mille & quingentos paſſus intererant: quas Scipio intrare, & Thapſitanis auxilium ferre conabatur: quod futurum Cæſarem non fefellerat. Namque pridie in eo loco caſtello munito, ibique trino præſidio relicto, ipſe cum reliquis copiis lunatis caſtris Thapſum operibus circummunivit. Scipio interim excluſus ab incœpto itinere, ſupra ſtagnum poſtero die & nocte confecta, cælo albente, non longe a caſtris, præſidioque, quod ſupra commemoravimus, ∞ D paſſibus, ad mare verſus conſedit, & caſtra munire cœpit. [1] Quod poſtquam Cæſari nuntiatum eſt, milites ab opere deductos, caſtris præſidio Aſprenate proconſule cum legionibus II relicto, ipſe cum expedita copia in eum locum citatim contendit; claſſiſque parte ad Thapſum relicta, reliquas naves jubet poſt hoſtium tergum quam maxime ad littus appelli, ſignumque ſuum obſervare; quo ſigno dato, ſubito clamore facto, ex improviſo hoſtibus averſis incuterent terrorem; ut perturbati ac perterriti reſpicere poſt terga cogerentur. LXXXI. Quo poſtquam Cæſar pervenit, & animadvertit aciem pro vallo Scipionis, elephantoſque dextro ſiniſtroque cornu collocatos, & nihilo minus partem militum caſtra non ignaviter munire; ipſe acie triplici collocata, legione X, ſecundaque dextro cornu, VIII, & IX ſiniſtro, oppoſitis V legionibus in quarta acie, ante ipſa cornua quinis cohortibus contra beſtias collocatis, ſagittariis, funditoribus in utriſque cornibus diſpoſitis, levique armatura inter equites interjecta, ipſe pedibus circum milites concurſans, virtuteſque veteranorum, præliaque ſuperiora commemorans, blandeque appellans, animos eorum excitabat. Tirones autem, qui numquam in acie dimicaſſent, hortabatur, ut veteranorum virtutem æmularentur, eorumque famam, nomen, locumque, victoria parta, cuperent poſſidere. LXXXII. Itaque in circumeundo exercitum, animadvertit hoſtes circa vallum trepidare, atque ultro citroque pavidos concurſare, & modo ſe intra portas recipere, modo inconſtanter immoderateque prodire. Quumque idem a pluribus animadverti cœptum eſſet; ſubito legati evocatique obſecrare Cæſarem, ne dubitaret ſignum dare: [2] victoriam ſibi propriam a diis immortalibus portendi. Dubitante Cæſare, atque eorum ſtudio cupiditatique reſiſtente, ſibique, eruptione pugnari, non placere clamitante, & etiam atque etiam aciem ſuſtentante, ſubito dextro cornu, injuſſu Cæſaris, [3] tubicen, a militibus coactus, canere cœpit. Quo facto, ab univerſis cohortibus ſigna

NOTÆ.

1. *Quod poſtquam Cæſari nuntiatum eſt, milites ab opere deductos, caſtris præſidio Aſprenate proconſule cum legionibus* II *relicto, ipſe cum expedita copia in eum locum citatim contendit.* Mendum non dubium quod ex fide manuſcripti Regii, Victorini unius codicis, & Thuani ſic emendo: *Milite ab opere deducto.* Aliter magna eſt orationis inconſequentia.

2. *Victoriam ſibi propriam.*] Quod tale eſt ut non ſit dubium, aut alia clade delendum, id proprium dicitur Gallice, *final* aut *definitif.*

3. *Tubicen.*] Florus idem confirmat, quod negat umquam acciditſe ut ante imperium ducis ſignum cecinerit, ut pote contra rei militaris leges.

gna in hoſtem cœpere inferri, quum centuriones pectore adverſo reſiſterent, vique continerent milites, ne injuſſu imperatoris concurrerent, nec quidquam proficerent. LXXXIII. Quod poſtquam Cæſar intellexit, incitatis militum animis reſiſti nullo modo poſſe, [1] ſigno felicitatis dato, equo admiſſo in hoſtem contra principes ire contendit. A dextro interim cornu funditores, ſagittariique concita tela in elephantos frequentes injiciunt. Quo facto beſtiæ ſtridore fundarum lapidumque perterritæ ſeſe convertere, & ſuos poſt ſe frequentes ſtipatoſque proterere, & in portas valli ſemifactas ruere contendunt. Item Mauri equites, qui in eodem cornu cum elephantis erant, præſidio deſerti principes fugiunt. Ita celeriter beſtiis circuitis, legiones vallo hoſtium ſunt potitæ: & paucis acriter repugnantibus interfectis, reliqui concitati in caſtra, unde pridie erant egreſſi, confugiunt. LXXXIV. Non videtur eſſe prætermittendum de virtute militis veterani v legionis. Nam quum in ſiniſtro cornu elephantus vulnere ictus & dolore concitatus in lixam inermem impetum feciſſet, eumque ſub pede ſubditum, deinde genu innixus, pondere ſuo, proboſcide erecta vibrantique, ſtridore maximo premeret atque enecaret, miles hic non potuit pati, quin ſe armatum beſtiæ offerret: quem poſtquam elephantus ad ſe telo infeſto venire animadvertit, relicto cadavere militem proboſcide circumdat, atque in ſublime extollit armatum. Qui in ejuſmodi periculo quum conſtanter agendum ſibi videret, gladio proboſcidem, qua erat circumdatus, cædere, quantum viribus poterat, non deſtitit: quo dolore adductus elephantus, milite abjecto, maximo cum ſtridore curſuque converſus ad reliquas beſtias ſe recepit. LXXXV. Interim Thapſo qui erant præſidio, ex oppido eruptionem porta maritima faciunt: &, ſive ut ſuis ſubſidio occurrerent, ſive, ut, oppido deſerto, fuga ſalutem ſibi pararent, egrediuntur, [2] atque ita per mare umbilici fine ingreſſi, terram petebant: qui a ſervis pueriſque, qui in caſtris erant, lapidibus piliſque prohibiti terram attingere, rurſus ſe in oppidum receperunt. Interim Scipionis copiis proſtratis, paſſimque toto campo fugientibus, confeſtim Cæſaris legiones conſequi, ſpatiumque ſe non dare colligendi. Qui poſtquam ad ea caſtra, quæ petebant, perfugerunt, ut refectis caſtris rurſus ſeſe defenderent; ducem aliquem requirunt, quem reſpicerent, cujus auctoritate imperioque rem gererent. [3] Qui poſtquam adverterunt neminem ibi eſſe præſidio, [4] protinus armis abjectis in regia caſtra fugere contendunt. Quo poſtquam pervenerunt, eaque ab Julianis teneri vident, deſpe-

NOTÆ.

1. *Signo felicitatis dato.*] Teſſera uno alterove verbo dabatur ſub pugnam ab imperatore.

2. *Atque ita per mare umbilici fine ingreſſi.*] Id eſt uſque ad umbilicum. Sic Salluſt. lib. III. hiſtor. dixit: *Fine inguinum ingrediuntur mare.* Vnde Italica vox nata, *fine uſque ad.*

3. *Qui poſtquam adverterunt neminem ibi eſſe præſidio.*] Scipio XII cataphractis navibus per mare fugerat, ut refert Appianus.

4. *Protinus armis abjectis.*] Clypeo ſcilicet qui fugienti magno eſt impedimento. Quod probat ſequens oratio, ubi eſt *armis demiſſis*, quod de aliis armis intelligitur.

desperata salute in quodam colle consistunt; atque [1] armis demissis, [2] salutationem more militari faciunt. Quibus miseris ea res parvo praesidio fuit. Namque milites veterani [3] ira & dolore incensi, non modo ut parcerent hosti, non poterant adduci, sed etiam ex suo exercitu illustres urbanos, [4] quos auctores appellabant, complures aut vulnerarunt, aut interfecerunt. In quo numero fuit Tullius Rufus quaestorius: qui pilo transjectus consulto a milite interiit. Item [5] Pompeius Rufus brachium gladio percussus, nisi celeriter ad Caesarem adcucurrisset, interfectus esset. Quo facto complures equites Romani senatoresque perterriti ex praelio se receperunt; ne a militibus, [6] qui ex tanta victoria licentiam sibi assumpsissent immoderate peccandi, impunitate propter maximas res gestas, ipsi quoque interficerentur. Itaque ii omnes Scipionis milites, [7] quum fidem Caesaris implorarent, inspectante ipso Caesare, & a militibus deprecante eisuti parcerent, ad unum sunt interfecti. LXXXVI. Caesar trinis castris potitus, occisisque hostium x millibus, fugatisque compluribus, se recepit, L militibus amissis, paucis sauciis, in castra: [8] ac statim ex itinere ante oppidum Thapsum constitit; elephantosque LXIV ornatos armatosque cum turribus ornamentisque capit, captos ante oppidum instructos constituit: id hoc consilio, si posset Vergilius, quique cum eo obsidebantur, rei male gestae suorum indicio a pertinacia deduci. Deinde ipse Vergilium appellavit, invitavitque ad deditionem, suamque lenitatem & clementiam commemoravit. Quem postquam animadvertit responsum sibi non dare, ab oppido recessit. Postero die, divina re facta, concione advocata, in conspectu oppidanorum milites collaudat: totumque exercitum veteranum donavit. Praemia fortissimo cuique, ac bene merenti, [9] pro suggestu tribuit. Ac statim inde digressus, C. Rebello proconsule cum III ad Thapsum legionibus, & Cn. Domitio cum II Tisdrae, ubi Considius praerat, ad obsidendum relictis, M. Messalla Uticam ante praemisso, cum equitatu ipse eodem iter facere

Notae.

1. *Armis demissis.*] Manuscripti Regii tres codices, Thuani duo, Victorinus unus, perveustus impressus, omnes ad unum habent *dimissis.*

2. *Salutationem more militari faciunt.*] Commonentes nempe vicissitudinis fortunae, quae varia est, & modo in hunc, modo in illum inclinat.

3. *Ira & dolore incensi.*] Quia Scipio suos commilitones crudeliter necaverat.

4. *Quos auctores appellabant.*] Quasi quorum consilio multa fiebant, quae militibus displicebant. Lipsius tamen reponit *fautores.* Nec forte male, ea enim sententia invenitur in libro de bello Hispaniensi.

5. *Pompeius Rufus brachium gladio percussus.*] Phrasis Graeca, cui brachium fuerat gladio percussum.

6. *Qui ex tanta victoria licentiam sibi assumpsissent immoderate peccandi, impunitate.*] Nullus est orationis ordo, quem ex fide manuscriptorum Regiorum trium, Thuanorum duorum & Victorini unius sic restituo: *Qui ex tanta victoria licentiam sibi assumpsissent immoderata peccandi impunitatis.*

7. *Quum fidem Caesaris implorarent.*] Implorare, est auxilium cum miseratione deposcere.

8. *Ac statim ex itinere ante oppidum Thapsum constitit.*] Sine machinis, solis scalis admotis oppugnat.

9. *Pro suggestu.*] Locus erat editior, unde oratio habebatur, ideo dictus, quia suggerebantur ligna & alia.

facere contendit. LXXXVII. Equites interim Scipionis, qui ex prælio fugerant, quum Uticam versus iter facerent, perveniunt ad oppidum [1] Paradam, ubi, quum ab incolis non reciperentur, ideo quod fama de victoria Cæsaris præcucurrisset; vi oppido potiti, in medio foro lignis coacervatis, omnibusque rebus eorum congestis, ignem subjiciunt, atque ejus oppidi incolas cujusque generis, ætatisque, vivos, constrictosque in flammam conjiciunt, atque ita acerbissimo afficiunt supplicio. Deinde protinus Uticam perveniunt. Superiore tempore M. Cato, quod Uticensibus [2] propter beneficium legis Juliæ parum in suis partibus præsidii esse existimaverat, plebem inermem oppido ejecerat, & [3] ante portam Bellicam castris fossaque parvula dumtaxat munierat, ibique, custodiis circumdatis, habitare coëgerat; senatum autem oppidi custodia tenebat. Eorum castra ii equites adorti expugnare cœperunt, ideo quod eos partibus Cæsaris favisse sciebant, ut, eis interfectis, eorum pernicie dolorem suum ulciscerentur. Uticenses animo addito ex Cæsaris victoria, lapidibus fustibusque equites repulerunt. Itaque, [4] postquam castra non potuerant potiri, Uticam se in oppidum conjecerunt; atque ibi multos Uticenses interfecerunt; domosque eorum expugnaverunt ac diripuerunt. Quibus quum Cato persuadere nulla ratione quiret, ut secum oppidum defenderent, & cæde rapinisque desisterent, &, quid sibi vellent, sciret, sedandæ eorum importunitatis gratia, [5] singulis H-S C divisit. Idem Sylla Faustus fecit, ac de sua pecunia largitus est: unaque cum iis ab Utica proficiscitur, atque in regnum ire contendit. LXXXVIII. Complures interim ex fuga Uticam perveniunt. Quos omnes Cato convocatos [6] una cum CCC, qui pecuniam Scipioni ad bellum faciendum contulerant, hortatur, ut servitia manumitterent, oppidumque defenderent. Quorum quum partem assentire, partem animum mentemque perterritam, atque in fuga destinatam habere intellexisset, amplius de ea re agere destitit, navesque iis attribuit, ut, in quas quisque partes vellet, proficisceretur. Ipse omnibus rebus diligentissime constitutis, liberis suis L. Cæsari, qui tum ei pro quæstore fuerat, commendatis, & sine suspicione, vultu atque sermone, quo superiore tempore usus fuerat, quum dormitum isset, ferrum intro clam in

NOTÆ.

1. *Paradam.*] Strabo Pharam vocat lib. XVII.

2. *Propter beneficium legis Juliæ.*] Cæsar legem tulerat: qua cavebatur ne populis liberis sua libertas adimeretur, vetabanturque magistratus Romani eam violare, quales erant civitates Achaiæ, Thessaliæ, & reliquæ Græciæ.

3. *Ante portam Bellicam.*] Eo nomine fuit porta Uticæ.

4. *Postquam castra non potuerant potiri.*] Manuscripti Regii codices duo & Victorinus unus habent *castris*. Manuscriptus Regius unus codex, *castra non potuerant capere*, quod & habet pervetustus impressus codex.

5. *Singulis* H-S C *divisit.*] *Sept livres dix sols.* Si enim in neutro genere legatur, nimia summa sit, *deux mille cinq cens livres.* Hæc major quidem summa, illa minor.

6. *Una cum* CCC.] Ex quo se Uticam concluserat Cato, usus erat consilio CCC civium Romanorum, qui ibi negotiabantur & fœnus exercebant, suaque pecunia rempublicam adjuvabant.

in cubiculum tulit, atque ita se transjecit. Qui dum anima nondum exspirata concidisset; & impetu facto in cubiculum ex suspicione, medicus familiaresque continere atque vulnus obligare coepissent, ipse suis manibus vulnus crudelissime divellit, atque animo praesenti se interemit. Quem Uticenses quamquam oderant partium gratia, tamen propter ejus singularem integritatem, & quod dissimillimus reliquorum ducum fuerat, quodque Uticam mirificis operibus munierat, turresque auxerat, sepultura afficiunt. [1] Quo interfecto, L. Caesar, ut aliquid sibi ex ea re auxilii pararet, convocato populo, concione habita, cohortatur omnes, ut portae aperirentur: se in Caesaris clementia magnam spem habere. Itaque, portis patefactis, Utica egressus, Caesari Imperatori obviam proficiscitur. Messalla, ut erat imperatum, Uticam pervenit, omnibusque portis custodias ponit. LXXXIX. Caesar interim a Thapso progressus [2] Uscetam pervenit, ubi Scipio magnum frumenti numerum, armorum, telorum, ceterarumque rerum cum parvo praesidio habuerat. Id adveniens potitur: deinde Adrumetum pervenit. Quo quum sine mora introisset, armis, frumento pecuniaque considerata, Q. Ligario, C. Considio filio, qui tum ibi fuerat, vitam concessit. Deinde eodem die Adrumeto egressus, Livineio Regulo ibi cum legione relicto, Uticam ire contendit: cui in itinere fit obvius L. Caesar, subitoque se ad genua projecit, vitamque sibi, nec amplius quidquam, deprecatur. Cui Caesar facile, & pro sua natura & instituto, concessit. Item Caecinae, C. Ateio P. Atrio, L. Cellae patri & filio, M. Eppio, M. Aquinio, Catonis filio, Damasippique liberis, ex sua consuetudine, tribuit; circiterque noctem luminibus accensis Uticam pervenit, atque extra oppidum ea nocte mansit. XC. Postero die mane oppidum introiit; concioneque advocata, Uticenses incolas cohortatus gratias pro eorum studio erga se agit; cives autem Romanos negotiatores, & eos, qui inter CCC pecunias contulerant Varo & Scipioni, multis verbis accusatos, & de eorum sceleribus longiori habita oratione, ad extremum, ut sine metu prodirent, edicit: se eis dumtaxat vitam concessurum; [3] bona quidem eorum se venditurum, ita tamen, ut, qui eorum bona sua

NOTAE.

1. *Quo interfecto.*] Caesar Catonis gloriae se invidere dixit, quoniam ipse suae invidisset, liberisque ejus patrimonium suum servavit. Sed quid de Catone Caesar facturus fuerit, si vixisset, valde dubium est, cum multis de causis, tum quod L. Caesaris Catonis quaestoris filio, quamquam suus propinquus esset, & ad ejus genua pater supplex accidisset, non pepercit. Dio certe testatur Caesarem in ulciscendis injuriis non spectasse magis quid esset actum, quam ut ipse sollicitudine liberaretur; multis ignovisse, a quibus graves injurias acceperat, aut parva saltem poena contentum fuisse, quod nihil amplius nocituros crederet, in quosdam autem plus aequo animadvertisse, ut securitati suae consuleret. Quod si ita sit, cum intelligeret Catonem a recto virtutis tramite nullis posse privatis beneficiis dimoveri, nihil non acturus fuisse videtur, ut se tam formidando inimico liberaret.

2. *Uscetam pervenit.*] Urbs est Africae mediterranea. Forte ea quae Ptolemaeo *Uzicia* dicitur.

3. *Bona quidem eorum se venditurum.*] Ita tamen ut certa pecuniae summa sua bona ipsis redimere liceret, qua data Caesari, vita ipsis concederetur.

ſua redemiſſet, ſe bonorum venditionem inducturum, & pecuniam multæ nomine relaturum, ut incolumitatem retinere poſſent. Quibus metu exſanguibus, de vitaque ex ſuo promerito deſperantibus, ſubito oblata ſalute, libentes cupidique conditionem acceperunt: petieruntque a Cæſare, ut univerſis CCC uno nomine pecuniam imperaret. Itaque bis millies H-S his impoſito, ut per triennium ſex penſionibus populo Romano ſolverent, nullo eorum recuſante, [1] ac ſe eodem die demum natos prædicantes, læti gratias agunt Cæſari. XCI. Rex interim Juba, ut ex prælio fugerat, una cum Petreio interdiu in villis latitando, tandem, nocturnis itineribus confectis, in regnum pervenit; atque ad oppidum [2] Zamam, ubi ipſe domicilium, conjuges, liberoſque habebat, quo ex cuncto regno omnem pecuniam, cariſſimaſque res comportaverat, quodque inito bello operibus maximis munierat, accedit. Quem antea oppidani, rumore exoptato de Cæſaris victoria audito, ob has cauſſas oppido prohibuerunt, quod bello contra populum Romanum ſuſcepto, in oppido Zama lignis congeſtis, maximam in medio foro pyram conſtruxerat; ut, ſi forte bello foret ſuperatus, omnibus rebus eo coacervatis, dehinc civibus cunctis interfectis, eodemque projectis, igne ſubjecto, tum demum ſe ipſe inſuper interficeret, atque una cum liberis, conjugibus, civibus, cunctaque gaza regia cremaretur. Poſtquam Juba ante portas diu multumque, primo minis pro imperio egiſſet cum Zamenſibus: deinde quum ſe parum proficere intellexiſſet, precibus quoque oraſſet, uti ſe ad ſuos deos penates admitterent: ubi eos id ſententia perſtare animadvertit, nec minis, nec precibus ſuis moveri quo magis ſe reciperent; tertio petit ab eis, ut ſibi conjuges liberoſque redderent, ut ſecum eos aſportaret. Poſtquam ſibi nihil omnino oppidanos reſponſi reddere animadvertit, nulla re ab iis impetrata, ab Zama diſcedit, atque ad villam ſuam cum M. Petreio, pauciſque equitibus ſe confert. XCII. Zamenſes interim legatos de iis rebus ad Cæſarem Uticam mittunt, petuntque ab eo, uti antequam rex manum colligeret, ſeſeque oppugnaret, ſibi auxilium mitteret: ſe tamen paratos eſſe, ſibi, quoad vita ſuppeteret, oppidum, ſeque ei reſervare. Legatos collaudatos Cæſar domum jubet antecedere, ac ſuum adventum prænuntiare. Ipſe poſtero die Utica egreſſus cum equitatu ire in regnum contendit. Interim in itinere ex regiis copiis duces complures ad Cæſarem veniunt, orantque ut ſibi ignoſcat. Quibus ſupplicibus venia data, Zamam

NOTÆ.

1. *Ac ſe eodem die demum natos prædicantes.*] Cicero Catil. III. *Non minus nobis jucundi atque illuſtres ſunt ii dies quibus conſervamur, quam illi quibus naſcimur, quod ſalutis certa lætitia eſt, naſcendi incerta conditio, & quod ſine ſenſu naſcimur, cum voluptate conſervamur.* Vnde & natalis reditus ipſi dicitur. Ita Joannes Chryſoſtomus in Homilia ad Antiochenos, cum eorum urbs fuiſſet abs Theodoſio conſervata, dicit videri illam eo demum die natam fuiſſe.

2. *Zamam.*] Zama urbs Africæ, diſtat v dierum ſpatio a Carthagine occidentem verſus, Jubæ regia. Arcem regni [Numidiæ] appellat Salluſtius in libro de bello Jugurthino.

mam perveniunt. Rumore interim perlato de ejus lenitate clementiaque, propemodum omnes regni equites Zamam perveniunt ad Cæsarem; ab eoque sunt metu periculoque liberati. XCIII. Dum hæc utrobique geruntur, Considius, qui Tisdræ cum familia sua gladiatoria manu, Getulisque præerat, cognita cæde suorum, Domitiique & legionum adventu perterritus, desperata salute, oppidum deserit, seque clam cum paucis barbaris pecuniæ onustus subducit, atque in regnum fugere contendit. Quem Getuli sui comites in itinere, prædæ cupidi, concidunt; seque in quascumque potuere partes conferunt. C. interim Vergilius, postquam terra marique clausus se nihil proficere intellexit, suosque interfectos, aut fugatos, M. Catonem Uticæ sibi ipsum manus intulisse, regem vagum a suis desertum [1] ab omnibus aspernari; Saburam, ejusque copias ab Sitio esse deletas; Uticæ Cæsarem sine mora receptum; de tanto exercitu reliquias esse nullas, quæ sibi suisque liberis prodessent: a [2] Caninio proconsule, qui eum obsidebat, fide accepta, seque & sua omnia & oppidum proconsuli transdit. XCIV. Rex interim Juba ab omnibus civitatibus exclusus, desperata salute, [[3] quum jam conatus esset,] cum Petreio, ut per virtutem interfecti esse viderentur, ferro inter se depugnant: atque firmior imbecilliorem Juba Petreium facile ferro consumpsit. Deinde ipse sibi quum conaretur gladio transjicere pectus, nec posset, precibus a servo suo impetravit, ut se interficeret; idque obtinuit. XCV. P. interim Sitius, pulso exercitu Saburæ præfecti Jubæ ipsoque interfecto, quum iter cum paucis per Mauritaniam ad Cæsarem faceret, forte incidit in Faustum, Afraniumque, qui eam manum habebant, qua Uticam diripuerant, iterque in Hispaniam tendebant, & erant numero circiter ∞ D. Itaque celeriter nocturno tempore, insidiis dispositis, eos prima luce adortus, præter paucos equites, qui ex primo agmine fugerant, reliquos aut interficit, aut in deditionem accipit; Afranium & Faustum vivos capit cum conjuge & liberis. Paucis post diebus, dissensione in exercitu orta, [4] Faustus & Afranius interficiuntur. Pompeiæ cum Fausti liberis Cæsar incolumitatem, suaque omnia concessit. XCVI. Scipio interim cum Damasippo, & [5] Torquato, & Plætorio Rustiano navibus longis diu multumque jactati, quum Hispaniam peterent, ad [6] Hipponem regium deferuntur, ubi classis P. Sitii per id tempus erat. A qua pauciora ab amplioribus circumventa navi-

NOTÆ.

1. *Ab omnibus aspernari.*] Passive dictum. Quod novum.

2. *Caninio.*] Rebilo, de quo supra.

3. *Quum jam conatus esset.*] Reponendum *convivatus.* Sic enim habet Florus. Vel, si retinenda lectio, intelligendum *se interficere.*

4. *Faustus & Afranius interficiuntur.*] Faustum & Afranium a Cæsare cæsos fatentur Florus & Suetonius. Appianus cum scriptore nostro consonat.

5. *Torquato.*] Torquatus hic est qui præfectus Orico, quem & in bello civili periisse testatur Cicero in Bruto. Hoc observo, non bis peperciisse Cæsarem.

6. *Hipponem regium deferuntur.*] Hippo regius urbs maritima Africæ in qua post multos annos sedit Episcopus Augustinus, *Bonne.* Plures quidem urbes fuerunt ejus nominis, sed duæ in Africa, cum Plinio dicatur utraque Hippo, altera dicitur Diarrhytus. 1. irrigua.

navigia deprimuntur. [1] Ibique Scipio cum iis, quos paullo ante nominavi, interiit. XCVII. Cæsar interim, Zamæ auctione regia facta, bonisque eorum venditis, qui cives Romani contra populum Rom. arma tulerant, præmiisque Zamensibus, qui de rege excludendo consilium ceperant, tributis, vectigalibusque regiis abrogatis, ex regnoque provincia facta, atque ibi [2] Crispo Sallustio proconsule cum imperio relicto, ipse Zama egressus Uticam se recepit. Ibi bonis venditis eorum, qui sub Juba Petreioque ordines duxerant, item Thapsitanis H-S XXX millia, [3] conventui eorum H-S XXX millia, Adrumetanis H-S XXX, conventui eorum H-S L millia, multæ nomine, imponit. Civitates, bonaque eorum ab omni injuria rapinisque defendit. Leptitanos, quorum superioribus annis Juba bona diripuerat, & ad senatum questi per legatos atque arbitris a senatu datis, sua receperant, tricies centenis millibus pondo olei in annos singulos multat, ideo quod initio per dissensionem principum societatem cum Juba inierant, eumque armis, militibus, pecunia juverant. Tisdritanos, propter humilitatem civitatis, certo numero frumenti multat. XCVIII. His rebus gestis, Idibus Jun. Uticæ classem conscendit, & post diem III [4] Caralés in Sardiniam pervenit. Ibi [5] Sulcitanos quod Nasidium ejusque classem receperant, copiisque juverant, H-S C millibus multat; & pro decumis octavas pendere jubet: bonaque paucorum vendit: & ante diem III Kal. Quinct. naves conscendit: & a Caralibus secundum terram provectus, duodetrigesimo die, eo quod tempestatibus in portubus cohibebatur, [6] ad urbem Romam venit.

NOTÆ.

2. *Ibique Scipio, &c.*] T. Livius & Florus tradunt, eum, ubi captam navem sensisset, gladium in sua viscera adegisse, quærentibusque ubi esset Imperator, respondisse: Imperator bene se habet.

2. *Crispo Sallustio.*] De quo supra. Et id quidem testatur Dio lib. XLIII. sed non sine ejus probro, quod propter viri claritatem ascribam: Καὶ τὲς Νομάδας λαβὼν, ἔσχε τὸ ἀπιστότατον ἐπήγαγε, καὶ τῷ Σαλλουστίῳ λόγῳ μὲν ἄρχειν, ἔργῳ δὲ ἄγειν ἐφίεται ἐπίτροπον. ἀμελὴς δὲ ἐδωροδόκησε πολλὰ δὲ ἥρπασεν, ὥστε δὲ καὶ ἐγκληθῆναι, αἰσχύνῃ αἰτίᾳ ὀφλῆσαι, ὅτι τοιαῦτα συγγράμματα συγγράψας, καὶ πολλὰ, καὶ πικρὰ περὶ τῆς ἐκκαθάρσεως τινὰς εἰπὼν, ἐκ ἐμιμήσατο τῷ ἔργῳ τὲς λόγους, ὅθεν εἰ δὲ μάλιστα ἀφείθη ὑπὸ τῦ Καίσαρος, ἀλλ' αὐτός γε τῇ γραφῇ ἑαυτὸν δὲ πάνυ ἐγκλοκότησε. *Numidas quoque in suam potestatem accepit, iisque Sallustium verbo quidem regenda regionis, re autem ipsa diripiendæ causa præfecit, enimvero Sallustius & pecunia accepta & compilatæ provinciæ accusatus summam ignominiam reportavit, quod cum ejusmodi libros scripsisset, in quibus multis & acerbis verbis eos qui ex provinciis quæstum facerent, notasset, facto sermones non esset imitatus. Itaque etsi a Cæsare fuit absolutus, tamen suis ipsius verbis proprium crimen abunde quasi in tabula propositum divulgavit.*

3. *Conventui eorum.*] Conventus qui fuerint supra dictum, nempe societates equitum Romanorum in provinciis negotiantium.

4. *Caralés.*] Caralis metropolis Sardiniæ in promontorio cognomine sita, Africam versus. Calarin vocant Plinius & Strabo. Hodie *Cagliari.*

5. *Ibi Sulcitanos.*] Pompeius Mela lib. III. cap. VII. Calaritanos & Sulcitanos populos ejusdem insulæ vocat.

6. *Ad urbem Romam venit.*] Ut de Gallis, Alexandrinis, Pharnace, & Juba triumpharet.

A. HIRTII
COMMENTARIORUM
DE BELLO HISPANIENSI
LIBER UNUS.

ARGUMENTUM.

De hujus libri autore valde dubitatur, nec sine causa. Quamquam enim Suetonius in Cæsaris vita, Librorum seu Commentariorum belli Alexandrini, Africique, & Hispaniensis incertum autorem esse scripserit, quem alii Oppium, alii Hirtium putent, tamen tam diversa styli ratio est hujus libri a superioribus qui de bello Alexandrino, Africoque conscripti sunt, ut ab uno eodemque homine scriptos esse credere non liceat. Vixque fides fit hominem Romanum tam male potuisse scribere. Nec enim putetur autor Oppius, cujus apud Ciceronem epistolæ extant aliquot nihil hanc barbariem redolentes, potiusque existimem peregrinum aliquem centurionem, aut tribunum Cæsarianarum partium eum fuisse commentum, (nam Cæsar de omnibus gentibus collectos milites habuit.) Sed si conjecturæ relinquitur locus, neque Germanus, neque Gallus, sed aut Syrus, aut Afer, aut de gente aliqua orientalibus accensenda, cujus dialectus aut Syriaca, aut Syriacæ finitima. Præterea stigmatias, ubique deformis, nec ullus est liber cicatricosior, quique plura vulnera a vetustate acceperit, ut nihil mirer quod a Glandorpio scriptum est, plerosque omnes interpretes ejus subterfugere solere enarrationem.

Hic liber complectitur ultimum Cæsaris bellum, quod ab eo contra Pompeianorum ducum reliquias in Hispania gestum est, & ab illa provincia Hispaniense dictum. Quia vero liber & ab initio & a fine mutilus, operæ pretium videtur esse, unde bellum illud ortum sit, explicare. Bellum igitur Hispaniense ex ea seditione quam Q. Cassii concitavit avaritia & rapacitas ortum habuit. Cum enim vererentur civitates ne rerum per tumultum gestarum victori Cæsari pœnas darent, clam datis ad Scipionem in Africam litteris, ad illius partes se adjunxerunt, quibus ille cum quosdam ex suis tum Cn. Pompeium filium misit, quo duce res gereretur. Verum circa Baleares insulas paulo diutius morante Pompeio, victoque interea Scipione, cum fama ferret cum classe Didium a Cæsare missum adventare, T. Scapulam & Q. Aponium equestris ambos ordinis duces legerunt, a quibus illico C. Trebonius proconsul Cæsarianus ejectus est, totaque ulterior

terior Hiſpania ad defectionem impulſa eſt. Nec multo poſt ſuperveniens Pompeius filius, cum paterni nominis gratia commendaretur, ab omnibus imperator conſtituitur. Accurrunt etiam ex Africa profugi cum claſſe Sextus frater, Labienus & Varus, quorum copiis auctus & vaſtare provinciam, & palam adverſus legatos Cæſaris bellum adminiſtrare cœpit. Q. vero Fabius & Q. Pedius cum ſe impares illi eſſe judicarent, quieſcebant, litteriſque Cæſarem in Hiſpaniam accerſebant. Et a Didio navali pugna victus eſt Varus circa Crantiam; cum vero continens tota Pompeio ſtuderet præter Ullam, illam obſedit. Quo tempore ſumma celeritate uſus Cæſar in Hiſpaniam advenit, & omnes ſui adventus nuntios ſua præſentia prævenit.

I. [1] PHarnace ſuperato, [2] Africa recepta, qui ex iis præliis [3] cum adoleſcente Cn. Pompeio [4] profugiſſent, [5] quum & ulterioris Hiſpaniæ [6] potitus eſſet, dum Cæſar [7] muneribus dandis in Italia detinetur, [8] quo facilius præſidia contra compararet. [9] Pompeius in fidem uniuſcujuſque civitatis confugere cœpit. Ita partim precibus, partim vi, bene magna comparata manu, provinciam vaſtare cœpit. [10] Quibus in rebus nonnullæ civitates ſua ſponte auxilia mittebant. Item nonnullæ portas cludebant. Ex quibus ſi qua oppida vi ceperat, quum aliquis ex ea civitate optime de Cn. Pompeio me-

In hunc librum INTERPRETATIONES & NOTÆ.

1. *Pharnace ſuperato.*] Reponendum videtur *Juba* vel *Scipione*, jampridem enim Pharnaces erat ſuperatus. Sed Scipionis & Jubæ recens erat clades.

2. *Africa recepta.*] Quæ amiſſa fuerat interfecto Curione.

3. *Cum adoleſcente Cn. Pompeio.*] Vix enim natus erat annos XXIV.

4. *Profugiſſent.*] *Profugerant.* Hic enim ſcriptor ſæpe utitur Subjunctivo modo pro Indicativo.

5. *Quum & ulterioris Hiſpania.*] Hiſpania olim a Græcis Iberia ab Ibero flumine, & Heſperia ab Heſpero, id eſt, ſtella veſpertina dicta, in partes duas olim a Romanis diviſa fuit in Citeriorem & Ulteriorem. Citerior quidem a Pyrenæis montibus ad Caſtulonem; Ulterior vero quæ a Bætica, quia Bæti flumine interſecatur, a Caſtulonenſi ſaltu ad Gades pertinebat. Hanc Ulteriorem poſtea Auguſtus in duas partes divifit, in Bæticam & Luſitaniam. Romani Hiſpania perdiu ſunt potiti, eisque illam tandem eripuerunt Gothi, quibus poſtea ademerunt Mauri vel Arabes, qui anno CIↃCCCCXLII in ſuas antiquas ſedes pulſi, in Africam ſcilicet, nuncque tota eſt ſub duorum regum imperio, ſub rege Caſtiliæ, qui a potiori parte dicitur rex Hiſpaniæ, & ſub rege Luſitaniæ.

6. *Potitus eſſet.*] Cn. Pompeius adoleſcens.

7. *Muneribus dandis.*] Munera dicebantur illa ſpectacula certaminum quæ dabantur populo a principibus, ejus gratiam captantibus. Multa autem & maxima populo Rom. dedit Cæſar, quæ enumerat Suetonius cap. XXXIX, de quibus item Plutarchus in Cæſare. Appianus ſcripſit eum Scipione ſuperato triumphos quatuor egiſſe, de Gallia, de Ægypto, de Pharnace & Juba.

8. *Quo facilius præſidia contra compararet.*] Intellige *contra ſuos adverſarios Cæſar compararet.* Quo in loco punctum ponatur ante *Pompeius*, & ſic inveni in M. S. Thuano codice.

9. *Pompeius in fidem, &c.*] Et hoc eſt quod in fine hujus libri Cæſar jam victor Hiſpanis exprobrat magna vehementia, quod eo fugientem ad ſe Pompeium receperint, eoque facto bellum renovaverint.

10. *Quibus in rebus, &c.*] Dio lib. XLIII. ſcribit eum urbes cepiſſe, partim volentes, partim invitas, præter Ullam, quam Uliam appellat.

meritus civis esset, propter pecuniæ magnitudinem aliqua ei inferebatur caussa; ut, eo de medio sublato, ex ejus pecunia [1] latronum largitio fieret. Ita [2] paucis commodis hoste hortato, majores augebantur copiæ. [3] Ideoque crebris nuntiis in Italiam missis, civitates contrariæ Pompeio auxilia sibi depostulabant. II. [4] C. Cæsar dictator III, designatus IV, multis itineribus ante confectis, [5] quum celeri festinatione ad bellum conficiendum in Hispaniam [6] convenisset, legati Cordubenses, qui a Cn. Pompeio discesserant, Cæsari obviam veniunt: a quibus nuntiabatur, noctu no tempore oppidum Cordubam capi posse, [7] quod nec opinantibus adversariis ejus provincia potitus esset, simulque quod tabellarii a Cn. Pompeio dispositi omnibus locis essent, qui certiorem Cn. Pompeium de Cæsaris adventu facerent. Multa præterea verisimilia proponebant. Quibus rebus adductus, quos legatos ante exercitui præfecerat, Q. Pedium, & Q. Fabium Maximum de suo adventu facit certiores, ut, quem sibi equitatum [8] ex provincia fecissent, præsidio mitterent. Ad quos celerius, quam ipsi opinati sunt, appropinquavit, atque, ut ipse voluit, equitatum sibi præsidio habuit. III. [9] Erat idem temporis Sex. Pompeius frater, qui cum præsidio Cordubam tenebat, quod ejus provinciæ caput esse

NOTÆ.

1. *Latronum largitio fieret.*] Quorum opera vastabat Hispaniam. Latrones, teste Festo, eos antiqui dicebant qui conducti militabant, ἀπὸ τῆς λαίλαπος. At nunc viarum obsessores dicuntur, quod a latere dicuntur adoriri, vel quod latenter adoriantur. In priore significatu, quo & hic legitur, dixit Plautus in Milite glorioso:

Nam rex Seleucus me opere oravit maximo
Ut sibi latrones cogerem & conscriberem.

Postea vero apud Romanos dicti sunt, & aliquo modo hic dicuntur qui suis auspiciis, non publicis, cum sint ipsi privati homines bellum gerunt, quod non nisi publico consilio gerendum, vel denique qui bella illegitima faciunt, ut incursiones, bello non denuntiato, ut passim utitur Cicero eo vocabulo & juris autores, ut Pomponius l. CXXVIII. de verborum significatione, Marcianus l. XXX. ad legem Falcid.

2. *Paucis commodis hoste hortato.*] Non ausim dicere non Latine dici, cum ejusmodi participia passim in passiva voce inveniantur. Sed certe rarum est.

3. *Ideoque crebris nuntiis.*] Imo Q. Fabius & Q. Pedius qui pro Cæsare Hispaniam citeriorem regebant, ipsum magno cum studio accersebant.

4. *C. Cæsar dictator III, designatus IV.*] Assentiuntur tabulæ Capitolinæ, non Dion qui dictatorem IV ut consulem IV scribit. Forte error est in numeris. Plutarchus vero consulatum tantum IV commemorat, cum in Hispaniam contra Pompeii liberos profectus est.

5. *Quum celeri festinatione.*] Appianus, Strabo & Eutropius tradiderunt Cæsarem a Roma Obulconem XXVII. die pervenisse in castra, quæ eo tempore ibidem erant. Dio vero eum prius esse visum hostibus & amicis quam fuerit auditum eum esse in Hispania.

6. *Convenisset.*] Cum multi loci in hoc libro, quo nullus mendosior, mendosi sunt, tum hic mendosissimus. M S. codex Victorinus & Thuani duo habent, *cum venisset. Convenisset* autem quod hic habetur, de pluribus hominibus, non de uno dici Latine solet.

7. *Quod nec opinantibus adversariis ejus provincia potitus esset.*] Manuscriptus Thuanus unus codex habet, *ejus provincia potitus esset.* Nempe Ulterioris Hispaniæ, quæ & Bætica a Bæti amne, ut supra dictum.

8. *Ex provincia.*] Citerioris Hispaniæ, quæ in fide Cæsaris manserat.

9. *Erat idem temporis Sex. Pompeius frater.*] M S. Regii codices tres, Victorinus unus habent, *Erat per idem tempus*, quæ minus figurata locutio, atque adeo magis historica.

esse existimabatur: ipse autem Cn. Pompeius adolescens [1] Ullam oppidum oppugnabat, & fere jam aliquot mensibus ibi detinebatur. Quo ex oppido, cognito Cæsaris adventu, legati [2] clam præsidia Cn. Pompeii, Cæsarem quum adissent, petere cœperunt, ut sibi primo quoque tempore subsidium mitteret. Cæsar eam civitatem omni tempore optime de pop. Rom. meritam esse sciens, XI cohortes secunda vigilia jubet proficisci, parique equites numero: quibus præfecit hominem [3] ejus provinciæ notum, & non parum scientem, L. Julium Patiecum. Qui quum ad Cn. Pompeii præsidia venisset, [4] incidit idem temporis, ut tempestate adversa vehementique vento afflictaretur. Qua vi tempestatis ita obscurabatur ut vix proximum cognoscere posset. Cujus incommodum summam utilitatem ipsis præbebat. Ita quum ad locum venerunt, jubet binos equites incedere, & recta per adversariorum præsidia ad oppidum contendere: mediisque ex præsidiis quum quæreretur, qui essent; unus ex nostris respondit, [5] ut sileat verbum facere: nam id temporis conari ad murum accedere, ut oppidum capiant; & partim tempestate impediti vigiles non poterant diligentiam præstare, partim illo responso deterrebantur. Quum ad portam appropinquassent, signo dato, ab oppidanis sunt recepti; [6] & pedites, equitesque, clamore facto, dispositis ibi partim, qui remansere, eruptionem in adversariorum castra fecerunt. Sic illud quum inscientibus accidisset, existimabat magna pars hominum, qui in iis castris fuissent, se prope captos esse. IV. Hoc misso ad Ullam præsidio, Cæsar, ut Pompeium

NOTÆ.

1. *Ullam oppidum.*] De qua supra. Hanc Pompeius capere non potuit, sed nec Cæsar Cordubam.

2. *Clam præsidia.*] Beroaldus legit, *clam præter præsidia*, & reponi potest ex fide MS. Regiorum codicum duorum, Victorini unius & impressi pervetusti, Latine quidem; sed si reponamus apud hunc scriptorem quoties minus Latine quid scriptum videbitur, laborem Herculeum suscipiemus. Verisimile est aliam fuisse plebis imperitæ orationem loquentis, aliam doctorum virorum scribentium. Hoc tum ex multis intelligere licet lapidibus antiquis inscriptis, tum ex eorum scriptis qui aggressi sunt scribere, cum id non didicissent. Habemus ab annis decem aut duodecim repertum in Casinensi monasterio martyrium sanctæ Perpetuæ ab ipsa conscriptum usque in diem qui mortem ejus antecessit. Legimus ibi orationem multis in locis parum Latinam, quamvis sæculo adhuc elegante, puta sub Severo, sed a fœmina & Carthagine perscriptam. Hic talis aliquis fuerit, nec Romanus, nec scribendi peritus. Fatendum est tamen apud Plautum idoneum bonæ latinitatis scriptorem hanc vocem *clam* cum Accusativo jungi non uno in loco, unum tamen commemorabo apud Casinam: *Bona multa faciam clam hanc meam uxorem.*

3. *Ejus provinciæ notum.*] Invenuste pro *gnarum*. Quod hic de Ulla & Patieco Cæsariano, narratur a Dione de Attegua atque Munatio Planco Pompeiano.

4. *Incidit idem temporis, ut, &c.*] Sic Cicero dicit epist. ad Famil. lib. VI. epist. XX. *id ætatis sumus*, pro *ea ætate*. Et Tacitus Annal. lib. XII. *Mos habebatur principum liberos cum cæteris idem ætatis nobilibus sedentes vesci*, id est, *eadem ætate*.

5. *Ut sileat verbum facere.*] Insulse dictum, scilicet ne obesset urbis capiendæ consilio.

6. *Et pedites, equitesque, clamore facto, dispositis ibi partim, qui remansere, eruptionem in adversariorum castra fecerunt.*] Mendum multiplex, quod utrumque MS. Regii unius codicis ope sic emendatur: *Sunt recepti pedites. Equites clamore facto dispositi partim ibi remanserunt, & eruptionem in adversariorum castra fecerunt.*

peium ab ea oppugnatione deduceret, ad [1] Cordubam contendit; ex quo itinere [2] loricatos viros fortes cum equitatu ante præmisit; [3] qui simul in conspectum oppidi se dederunt, in equis recipiuntur. Hoc a Cordubensibus nequaquam poterat animadverti. Appropinquantibus, ex oppido bene magna multitudo ad equitatum concidendum quum exisset; loricati, ut supra scripsimus, ex equis descenderunt, & magnum prælium fecerunt, sic ut ex infinita hominum multitudine pauci in oppidum se reciperent. Hoc timore adductus Sex. Pompeius litteras fratri misit, ut celeriter sibi subsidio veniret; ne prius Cæsar Cordubam caperet, quam ipse illo venisset. Ita [4] Cn. Pompeius Ulla prope capta, litteris fratris excitus, cum copiis ad Cordubam iter facere cœpit. V. Cæsar, quum ad flumen Bætim venisset, neque propter altitudinem fluminis transire posset, lapidibus corbes plenos demisit. Ita, insuper ponte facto, copias ad castra tripartito transduxit. [5] Tenebant adversus oppidum e regione pontis trabes, ut supra scripsimus, bipartito. Huc quum Pompeius cum suis copiis venisset, ex adverso pari ratione castra posuit. Cæsar, ut eum ab oppido commeatuque excluderet, brachium ad pontem ducere cœpit. Pari idem conditione Pompeius. Hic inter duces duos fit contentio, uter prius pontem occuparet. Ex qua contentione quotidiana minuta prælia fiebant, ut modo hi, modo illi superiores discederent. Quæ res quum ad majorem contentionem venisset, ab utrisque cominus [6] pugna iniqua, dum cupidius locum student tenere, propter pontem coangustabantur; & fluminis ripis appropinquantes coangustati præcipitabantur. Hic alteri alteris non solum

NOTÆ.

1. *Cordubam.*] Corduba, de qua supra dictum, duorum Senecarum patria atque Lucani, Hispaniæ ulterioris seu Bæticæ metropolis, hodie *Cordouë*.

2. *Loricatos.*] Majus aliis accipiebant stipendium.

3. *Qui simul in conspectum oppidi se dederunt, in equis recipiuntur.*] Mendum est quod textu sequente emendare licet. Cum enim infra legamus: *Loricati, ut supra scripsimus, ex equis descenderunt*, non est *in equis recipiuntur*, sed *ex equis* legendum.

4. *Cn. Pompeius Ulla prope capta.*] Hoc est solum oppidum totius Bæticæ, quod ad ejus partes non accesserat, quod nec capere potuit.

5. *Tenebant adversus oppidum e regione pontis trabes.*] Incerta oratio. Neque enim scitur an trabibus castra teneantur, an castris trabes. Prius enim est dictum copias esse tripartito ad castra transductas, sed nondum erant castra facta. Sed esto ad castra quæ facienda erant, nondum erant facta tripartito, id est tribus trajectionibus, cum enim exercitus magnus, pons angustus esset, non uno commeatu res potuerit fieri. Sic in lib. 1. de bello Gallico fluvium Ararim Helvetii non potuerunt uno commeatu trajicere, sed transitum reliqui exercitus in posterum diem distulerunt. Ergo an castra tenebantur trabibus, an trabes pontem tenebant, an castra pontem attinebant, id est, pertinebant. Quod verisimile. Quomodo enim aliter? Sed obstat quod scriptum est postea brachium ad pontem ducere cœpisse. Fuerit ergo aliqua in hoc loco plaga, quam luculentam fuisse declarat adhuc cicatrix. Manuscriptus codex Thuanus habet: *Tenebat adversum oppidum e regione pontis trabes, ut supra scripsimus, bipartito.* Alter item Thuanus itidem habet, nisi quod est *tripertito* pro *bipartito*. Manuscriptus Regius codex omnia ista omittit, & habet post *transduxit. Huc quum Pompeius*, quod melius esse arbitror.

6. *Pugna iniqua.*] Supple *fiebat*.

ſolum mortem morti exaggerabant, ſed tumulos tumulis exæquabant. Ita diebus compluribus cupiebat Cæſar, ſi qua conditione poſſet, adverſarios in æquum locum deducere, & primo quoque tempore de bello decernere. VI. Quum animadverteret adverſarios minime velle; quos ideo a via retraxerat, ut in æquum deduceret; copiis flumen tranſductis, [1] noctu jubet ignes fieri magnos. [2] Ita firmiſſimum ejus præſidium Ateguam proficiſcitur. Id quum Pompeius ex perfugis reſciſſet, ea die per viarum anguſtias; carra complura, multaſque balliſtas retraxit, & ad Cordubam ſe recepit. Cæſar munitionibus Ateguam oppugnare, & brachia circumducere cœpit. Cujus rei Pompeio quum nuntius eſſet allatus, eo die proficiſcitur. Cujus in adventum, præſidii cauſſa Cæſar complura caſtella occupavit, partim ſuo equitatu, partim ut pedeſtres copiæ in ſtatione, & in excubitu caſtris præſidio eſſe poſſent. Hic in adventu Pompeii incidit, ut matutino tempore nebula eſſet craſſiſſima. [4] Itaque in illa obſcuratione cum aliquot cohortibus, & equitum turmis circumcludunt Cæſaris equites, & concidunt, ſic, ut vix in ea cæde pauci effugerent. VII. Inſequenti nocte caſtra ſua incendit Pompeius, & trans [5] flumen Salſum per convalles caſtra inter duo oppida Ateguam & [6] Ucubim in monte conſtituit. Cæſar in munitionibus, ceteriſque, quæ ad oppidum oppugnandum opus fuerunt, aggerem, vineaſque agere inſtituit. Hæc loca ſunt montuoſa, & natura edita ad rem militarem, quæ planitia dividuntur Salſo flumine; proxime tamen Ateguam, ut ad flumen ſint circiter paſſuum II millia. Ex ea regione oppidi in montibus caſtra habuit poſita Pompeius in conſpectu utrorumque oppidorum, neque ſuis auſus eſt ſubſidio venire. Aquilas habuit, & ſigna x I I I legionum. Sed, ex quibus aliquid firmamenti ſe exiſtimabat habere, [7] duæ fuerunt vernaculæ, quæ a Trebonio tranſfugerant, & una facta ex coloniis, quæ fuerunt in his regionibus. [8] Quarta fuit Afraniana ex Africa, quam ſecum adduxerat. Reliquæ ex fugitivis auxiliares conſiſtebant. Nam de levi armatura, & equitatu, longe & virtute & numero noſtri erant ſuperiores. VIII. Accedebat huc, ut longius bel-

NOTÆ.

1. *Noctu jubet ignes fieri.*] Ut copias adhuc in caſtris eſſe hoſtes putarent, cum tamen eſſent inde protectæ.

2. *Ita firmiſſimum ejus præſidium Ateguam proficiſcitur.*] Ad Pompeii præſidium proficiſcitur Cæſar. *Ategua* porro eſt urbs Hiſpaniæ Bæticæ.

3. *Carra complura.*] Sic dicitur, & carri, ut ſupra monuimus.

4. *Itaque in illa obſcuratione cum aliquot cohortibus.*] Repono *eum* pro *cum*, quod niſi ſit, ambigua eſt oratio. Neſcitur enim utrum Cæſariani Pompeianos, an Pompeiani Cæſarianos conciderint.

5. *Flumen Salſum.*] Superiore ſui parte dicitur *Biveras*, inferiore *Guadajox*.

6. *Ucubim.*] Ucubis urbs Hiſpaniæ Bæticæ. Navagerius dicit eſſe *Lucubi*.

7. *Duæ fuerunt vernaculæ.*] Illæ primum ſub Varrone Pompeii legato militaverant, & ad Cæſarem tranſiverant, ut legitur lib. II. de bello civili; deinde ſub Thorio & Marcello ducibus, poſtea ſub Trebonio Cæſariano, & a Trebonio ad Cn. Pompeium tranſfugerant. Vere ἀλλοφρόσυναι.

8. *Quarta fuit Afraniana ex Africa, quam ſecum adduxerat.*] Poſtquam Afranius mortuus fuerat.

bellum duceret Pompeius; quod loca ſunt edita, & ad caſtrorum munitiones non parum idonea. Nam fere totius ulterioris Hiſpaniæ regio propter terræ fœcunditatem, inopem difficilemque habet oppugnationem, & non minus copioſam aquationem. Hic etiam propter barbarorum crebras excurſiones, omnia loca, quæ ſunt ab oppidis remota, turribuſque & munitionibus retinentur, ſicut in Africa, [1] rudere, non tegulis, teguntur. Simulque in his habent ſpeculas, &, propter altitudinem, longe lateque proſpiciunt. Item oppidorum magna pars ejus provinciæ montibus fere munita, & natura excellentibus locis eſt conſtituta, ut ſimul aditus adſcenſusque habeat difficiles. Ita ab oppugnationibus natura loci diſtinentur: ut civitates Hiſpaniæ non facile ab hoſtibus capiantur. Quod in hoc contigit bello. Nam ubi inter Ateguam, & Ucubim, quæ oppida ſupra ſunt ſcripta, Pompeius habuit caſtra conſtituta, in conſpectu duorum oppidorum, ab ſuis caſtris circiter millia paſſuum IV, [2] grumus eſt excellens natura, qui appellatur Caſtra Poſtumiana. Ibi præſidii cauſſa caſtellum Cæſar habuit conſtitutum. IX. Pompeius, qui eodem jugo tegebatur loci natura, & quod remotum erat a caſtris Cæſaris, animadvertebat loci difficultatem, & quod [3] flumine Salſo intercludebatur, non eſſe commiſſurum Cæſarem, [4] ut in tanta loci difficultate ad ſubſidium ſubmittendum ſe mitteret. Iſta fretus opinione, tertia vigilia profectus [5] caſtellum oppugnare cœpit, [6] ut laborantibus ſuccurreret. Noſtri, quum appropinquaſſent, clamore repentino, telorumque multitudine jactus facere cœperunt, uti magnam partem hominum vulneribus afficerent. Quo peracto, quum ex caſtello repugnare cœpiſſent, & majoribus caſtris Cæſari nuntius eſſet allatus, cum III legionibus eſt profectus: & quum ad eos appropinquaſſet, fuga perterriti multi ſunt interfecti, complures capti, in quibus multi præterea armis exuti fugerunt; quorum ſcuta ſunt relata LXXX. X. Inſequenti luce Arguetius ex Italia cum equitatu venit. Is ſigna [7] Saguntinorum retulit V, quæ ab oppidanis cepit. [8] Suo loco præteritus eſt, quod equites [9] ex Italia cum Aſprenate ad Cæſarem veniſſent. Ea nocte

Notæ.

1. *Rudere non tegulis, teguntur.*] Vt ſupra dictum & explicatum de Alexandria in lib. de bello Alexand. quia ibi rari ſunt imbres.

2. *Grumus eſt excellens natura.*] Parvus clivus eſt natura aptiſſimus ad caſtra munienda. Nonius: *Agger a congerie dicitur. Accius OEnomao, Quemcumque inſtiterant grumum, aut praciſum jugum.*

3. *Flumine Salſo.*] De flumine Salſo dictum eſt ſupra.

4. *Vt in tanta loci difficultate ad ſubſidium ſubmittendum ſe mitteret.*] Gallica phraſis, pro *ſubſidium mittere inciperet. Qu'il ne ſe mettroit point à envoyer du ſecours.*

5. *Caſtellum oppugnare cœpit.*] Pompeius.

6. *Vt laborantibus ſuccurreret.*] Cæſar.

7. *Saguntinorum.*] Saguntia vel Saguntus urbs Hiſpaniæ Bæticæ in Turdetanis. Alia eſt ejus nominis in citeriore Hiſpania, de quorum conſtanti in ſocios Romanos fide, vide T. Livium lib. 1. ſecundi belli Punici. Hodie *Morvedre.*

8. *Suo loco præteritus eſt.*] Lego *quo loco perterritus eſt*, ex fide manuſcriptorum codicum Thuanorum duorum.

9. *Ex Italia.*] Legendum *ex Italica*, quæ urbs eſt Hiſpaniæ ulterioris, de qua ſupra. Morali *Gigonça.*

nocte Pompeius castra incendit, & ad Cordubam versus iter facere cœpit. [1] Rex nomine Indo, qui cum equitatu suas copias adduxerat, dum cupidius agmen adversariorum insequitur, a vernaculis legionariis exceptus est, & interfectus. XI. Postero die equites nostri longius ad Cordubam versus prosecuti sunt eos, qui commeatus ad castra Pompeii ex oppido portabant: ex iis capti L cum jumentis ad nostra adducti sunt castra. Eodem die Q. Marcius, tribunus mil. [2] qui fuisset Pompeii, ad nos transfugit. Et noctis tertia vigilia [3] in oppido acerrime pugnatum est: ignemque multum miserunt; sic ut & omne genus, [4] quibus ignis per jactus solitus est mitti. Hoc præterito tempore, C. Fundanius eques Romanus ex castris adversariorum ad nos transfugit. XII. Postero die ex legione vernacula milites sunt capti ab equitibus nostris duo, qui dixerunt se servos esse. Quum venirent, cogniti sunt a militibus, [5] qui antea cum Fabio & Pedio fuerant, & a Trebonio transfugerant. Eis ad ignoscendum nulla est data facultas, & a militibus nostris interfecti sunt. Eodem tempore capti tabellarii, qui a Corduba ad Pompeium missi erant, perperamque ad castra nostra pervenerant, [6] præcisis manibus missi sunt facti. [7] Pari consuetudine, vigilia secunda, ex oppido ignem multum, telorumque multitudinem jactando, bene magnum tempus consumpserunt; complureſque vulneribus affecerunt. Præterito noctis tempore, eruptionem in legionem VI fecerunt, quum in opere nostri distenti essent, acriterque pugnare cœperunt: quorum vis repressa a nostris, etsi oppidani superiore loco defendebatur. [8] L, quum eruptionem facere cœpissent, tamen virtute militum nostrorum [qui] etsi inferiore loco premebantur, [tamen] repulsi [adversarii] bene multis vulneribus affecti in oppidum se contulerunt. XIII. Postero die Pompeius ex castris suis brachium cœpit ad flumen Salsum facere: & quum nostri equites pauci in statione fuissent a pluribus reperti, de statione sunt dejecti, & occisi tres. Eo die A. Valgius senatoris filius, cujus frater in castris Pompeii fuisset, omnibus suis rebus relictis, equum conscendit, & fugit. Speculator de legione II Pompeiana captus a militibus, & interfectus est. Idem temporis glans missa est inscripta; quo die

NOTÆ.

1. *Rex nomine Indo.*] Quis ille fuerit, & an reges fuerint in provincia Romana, vel reguli, juxta cum illo scio qui ignorat maxime.

2. *Qui fuisset Pompeii.*] *Qui fuerat*, Subjunctivus est pro Indicativo, quo legendi genere uti solent forenses scribæ.

3. *In oppido acerrime pugnatum est.*] Videtur esse Ategua ad quam oppugnandam aggeres, vineasque agere instituit.

4. *Quibus ignis per jactus solitus est mitti.*] Vt cupis pice & sevo plenis, ut legimus in lib. VIII. de bello Gallico. Est porro Figura Synthesis, *omne genus, quibus*, pro *quo*, qua Figura res pluralis pluraliter enuntiatur.

5. *Qui antea cum Fabio & Pedio fuerant, & a Trebonio transfugerant.*] Legatis Cæsaris.

6. *Præcisis manibus.*] Hoc supplicio Vxellodunenses sunt affecti, ut legimus in lib. VIII. de bello Gallico.

7. *Pari consuetudine, vigilia secunda.*] Revertitur ad Ategux oppugnationem.

8. L, *quum eruptionem facere cœpissent, &c.*] Voces parenthesibus distinctæ ex interpretamentis videntur in textum irrepsisse, atque adeo tollendæ.

die ad oppidum capiendum accederent, seſe ſcutum eſſe poſiturum. Qua ſpe nonnulli, dum ſine periculo murum adſcendere, & oppidum potiri poſſe ſe ſperarent, poſtero die ad murum opus facere cœperunt, & bene magna prioris muri pars dejecta eſt. [1] Quo facto ab oppidanis, acſi ſuarum partium eſſent, conſervati miſſos facere loricatos, quique præſidii cauſſa præpoſiti oppido a Pompeio eſſent, orabant. Quibus reſpondit Cæſar, ſe conditiones dare, non accipere, conſueviſſe. Qui quum in oppidum reverſi eſſent, relato reſponſo, clamore ſublato, omni genere telorum emiſſo, pugnare pro muro toto cœperunt. Propter quod fere magna pars hominum, qui in caſtris noſtris eſſent, non dubitarunt, quin eruptionem eo die eſſent facturi. Ita, corona circumdata, pugnatum eſt aliquamdiu vehementiſſime, ſimulque balliſta miſſa a noſtris turrem dejecit: qua adverſariorum, qui in ea turre fuerant, v dejecti ſunt, & [2] puer, qui balliſtam ſolitus erat obſervare. XIV. Eo præterito tempore, Pompeius trans flumen Salſum caſtellum conſtituit: neque a noſtris prohibitus, falſaque illa opinione gloriatus eſt, quod prope in noſtris partibus locum tenuiſſet. Item inſequenti die eadem conſuetudine dum longius proſequitur, quo loco equites noſtri ſtationem habuerant, aliquot turmæ cum levi armatura, impetu facto, loco ſunt dejectæ, &, propter paucitatem noſtrorum equitum, ſimulque levi armatura inter turmas adverſariorum protritæ. Hoc in conſpectu utrorumque caſtrorum gerebatur: & majore Pompeiani exſultabant gloria, longius quod noſtris cedentibus proſequi cœpiſſent. [3] Qui quum aliquo loco a noſtris recepti eſſent, ut conſueſſent, ex ſimili virtute clamore facto, averſati ſunt prælium facere. XV. Fere apud exercitus hæc eſt equeſtris prælii conſuetudo, quum eques ad dimicandum, dimiſſo equo, cum pedite progreditur, nequaquam par habetur. Id quod in hoc accidit certamine. Quum pedites ex levi armatura lecti ad pugnam equitibus noſtris nec opinantibus veniſſent; idque in prælio animadverſum eſſet; complures equites deſcenderunt. Ita exiguo tempore eques pedeſtre; pedes equeſtre prælium facere cœpit: uſque eo, ut cædem proxime a vallo fecerint. In quo prælio adverſariorum ceciderunt CXXIII, compluresque armis exuti, multi vulneribus affecti in caſtra ſunt redacti. Noſtri ceciderunt III, ſaucii XII, pedites & equites V. Ejus diei inſequenti tempore priſtina conſuetudine pro muro pugnari cœptum eſt. Quum bene magnam multitudinem telorum, ignemque noſtris defendentibus injeciſſent; nefandum crudeliſſimumque facinus

NOTÆ.

1. *Quo facto ab oppidanis, &c.*] Corruptiſſimus eſt locus. De quo enim loquatur, neſcitur. Conſervati oppidani orabant Cæſarem ut miſſos faceret loricatos, quaſi & ipſi ſuorum eſſent, atque adeo conſervandi. Suſpicor captos ab oppidanis eſſe nonnullos, quibus data venia. Itaque oraverunt Cæſarem ut viciſſim aliquos dimitteret Pompeianos quos ipſe in ſua habebat poteſtate.

2. *Puer, qui balliſtam ſolitus erat obſervare.*] Vt milites moneret cavere ſibi.

3. *Qui quum aliquo loco, &c.*] Qui [hoſtes] cum pariter a noſtris eſſent repulſi pari noſtrorum fortitudine, refugerunt pugnam.

tus sunt aggressi, in conspectuque nostro [1] hospites, qui in oppido erant, jugulare, & de muro præcipites mittere cœperunt, sicut apud barbaros: quod post hominum memoriam nunquam est factum.

XVI. Hujus diei extremo tempore a Pompeianis clam ad nostros tabellarius est missus, ut ea nocte, turres aggeremque incenderent, & IIII vigilia eruptionem facerent. Ita igne, telorumque multitudine jacta, [2] quum bene magnam partem muri consumpsissent, portam, quæ e regione & in conspectu Pompeii castrorum fuerat, aperuerunt, copiæque totæ eruptionem fecerunt, [3] secumque extulerunt calcatas ad fossas complendas, & harpagones ad casas, quæ stramentitiæ ab nostris hibernorum caussa ædificatæ erant, diruendas & incendendas; præterea argentum & vestimenta; ut, dum nostri in præda detinerentur, illi cæde facta ad præsidia Pompeii se reciperent. Nam, quod existimabat eos posse conatum efficere, nocte tota ultra ibat flumen Salsum in acie. Quod factum licet nec opinantibus nostris esset gestum; tamen virtute freti, repulsos, multisque vulneribus affectos oppido repressérunt, prædaque & armis eorum sunt potiti, vivosque aliquos ceperunt; qui postero sunt interfecti die. Eodemque tempore transfuga nuntiavit ex oppido, Junium, qui in cuniculo fuisset, jugulatione oppidanorum facta, [4] clamasse, facinus se nefandum, & scelus fecisse. [5] Nam eos nihil meruisse, quare tali pœna afficerentur, [6] qui eos ad aras & focos suos recepissent; eosque hospitium scelere contaminasse: multa præterea dixisse: qua oratione deterritos amplius jugulationem non fecisse.

XVII. [7] Ita postero die Tullius legatus cum Catone Lusitano venit, & apud Cæsarem verba fecit: Utinam quidem dii immortales fecissent, ut tuus potius miles, quam Cn. Pompeii, factus essem; & hanc virtutis constantiam in tua victoria, non in illius calamitate præstarem. Cujus funestæ laudes quippe ad hanc fortunam reciderunt, ut cives Romani indigentes præsidii, & propter patriæ luctuosam perniciem dedamur hostium numero: qui neque in illius prospera acie primam fortunam, neque in adversa secundam obtinuimus victoriam: qui legionum tot impetus sustentantes, nocturnis diurnisque operibus gladiorum ictus, telorumque missus exspectantes, victi, & deserti a Pompeio, tua virtute superati, salutem a tua clementia deposcimus; [8] petimusque, ut, qualem te gentibus præstitisti, similem in civium de-

Nota.

1. *Hospites.*] Necessitudinis erat genus hospitium, ut supra dictum.

2. *Quum bene magnam partem muri consumpsissent.*] Pompeiani.

3. *Secumque extulerunt calcatas ad fossas complendas.*] *Calcatas* vox ignota. In plerisque exemplaribus legitur *crates*, quod melius. Manuscriptus Thuanus codex, & pervetustus impressus habent *culcatas*. Alius Thuanus codex, *cultatas*. Existimo virgulta esse & sarmenta, quibus fossæ complentur.

4. *Clamasse, facinus se nefandum, & scelus fecisse.*] Pompeianos.

5. *Nam eos nihil meruisse.*] Cordubenses.

6. *Qui eos ad aras & focos suos recepissent.*] Pompeianos.

7. *Ita postero die Tullius legatus cum Catone Lusitano venit.*] Missus a præsidiariis Pompeii qui erant in urbe.

8. *Petimusque, ut, qualem te gentibus præstitisti, similem in civium deditione præstes.*] Manuscriptus codex Thuanus habet: *Et*

deditione præſtes. XVIII. Remiſſis legatis, quum ad portam veniſſet Tiber. Tullius, quum eum introeuntem C. Antonius inſecutus non eſſet, reverſus eſt ad portam, & [1] hominem apprehendit. Quod Tiberius quum fieri animadvertit, ſimulque pugionem eduxiſſet, manum ejus incidit. Ita refugerunt ad Cæſarem. Eodemque tempore ſignifer de legione prima tranſfugit; & nuntiavit, quo die equeſtre prælium factum eſſet, [2] ſuo ſigno periſſe homines XXXV: neque licere caſtris Cn. Pompeii nuntiari, neque dici periſſe quemquam. Servus, cujus dominus in Cæſaris caſtris fuiſſet, uxoremque & filium in oppido reliquerat, dominum jugulavit, & ita clam a Cæſaris præſidiis in Pompeii caſtra diſceſſit, & indicium glande ſcriptum miſit, per quod certior fieret Cæſar, quæ in oppido ad defendendum compararentur. Ita, litteris acceptis, quum in oppidum reverſi eſſent, qui mittere glandem ſcriptam ſolebant, inſequenti tempore duo Luſitani fratres tranſfugæ nuntiarunt quam Pompeius concionem habuiſſet: quoniam oppido ſubſidio non poſſet venire, [3] noctu ex adverſariorum conſpectu ſe deducerent ad mare verſum. Unum reſpondiſſe, ut potius ad dimicandum deſcenderent, quam ſignum fugæ oſtenderent: tum, qui ita locutus eſſet, jugulatum. Eodem tempore tabellarii ejus deprehenſi, qui ad oppidum veniebant, [4] quorum litteras Cæſar oppidanis objecit, &, [5] qui vitam ſibi peteret, juſſit turrem ligneam oppidanorum incendere. Id ſi feciſſet, ei ſe promiſit omnia conceſſurum. Quod difficile erat factu, ut eam turrem ſine periculo quis incenderet. [6] Ita * facturus de ligno quum propius acceſſiſſet, ab oppidanis eſt occiſus. Eadem nocte tranſfuga nuntiavit, Pompeium & Labienum, de jugulatione oppidanorum indignatos eſſe. XIX. Vigilia ſecunda propter multitudinem telorum turris lignea, quæ noſtra fuiſſet, ab imo vitium fecit, uſque ad tabulatum ſecundum, & tertium. Eodem tempore pro muro pugnatum acerrime; & turrim noſtram, ut ſuperiorem, incenderunt: idcirco, quod ventum oppidani ſecundum habuerunt. Inſequenti luce materfamilias de muro

NOTÆ.

qualem ait gentibus me præſtiti, ſimilem in civium deditione præſtabo, ut videatur eſſe Cæſaris reſponſum.

1. *Hominem apprehendit.*] Aliquid deeſt, nempe *C. Antonium.* Erat ergo Antonius de comitibus Tullii legati, qui in urbem redire nolebat. Tullius retrahere in urbem cum vellet & vim inferret, C. Antonius vim vi repulit, ſicque dimiſſus abiit. *Refugerunt*, quia alii cum eo; forte Cato Luſitanus. Aliqui exiſtimant C. Antonium & Catonem Luſitanum unum & eundem eſſe hominem, & in alterutra textus parte eſſe mendum. Item pro *refugerunt* reponunt *refugit.*

2. *Suo ſigno periſſe.*] Livius ſub vexillo, ſeu ſigno ſcriptum reliquit fuiſſe c. XXX milites, poſterioribus vero temporibus ſuum cuique centuriæ fuit vexillum ſeu ſignum. Idem ergo fuerit dicere *ſuo ſigno* vel *ſua centuria.*

3. *Noctu ex adverſariorum conſpectu, &c.*] Ne ſibi dedecori eſſet, ſi, ſe præſente, oppidum a Cæſare caperetur.

4. *Quorum litteras Cæſar oppidanis objecit.*] Quoniam ad deſperationem forte adigebant non ad ſpem erigebant.

5. *Qui vitam ſibi peteret.*] Aliquem ex tabellariis.

6. *Ita * facturus de ligno.*] Lacuna manifeſta. Manuſcripti duo codices Thuani habent: *Ita ſune crure de ligno.* Ego lego *deligato.* Ne enim in urbem fugeret longo fune Cæſariani crus vinxerant.

muro se dejecit, & ad nos transiliit, dixitque se cum familia constitutum habuisse, ut una transfugerent ad Cæsarem; [1] illam oppressam & jugulatam. [2] Hoc præterea tempore tabellæ de muro sunt dejectæ, in quibus scriptum est inventum: L. Minucius Cæsari: Si mihi vitam tribuis, quoniam a Cn. Pompeio sum desertus, qualem me illi præstiti, tali virtute & constantia futurum me in te esse præstabo. Eodem tempore oppidanorum legati, qui antea exierant, Cæsarem adierunt, si sibi vitam concederet, sese insequenti die oppidum esse dedituros. Quibus respondit, [2] se Cæsarem esse, fidemque præstaturum. Ita ante diem XI Kalend. Martii oppido potitus, Imperator est appellatus. XX. Et Pompeius, ex perfugis quum deditionem oppidi factam esse sciisset, castra movit Ucubim versus. Sed circum ea loca castella dispositi, & munitionibus se continere cœpit. Cæsar movit, & propius castra castris contulit. Eodem tempore mane loricatus unus ex legione vernacula ad nos transfugit, & nuntiavit Pompeium oppidanos Ucubenses convocasse, iisque imperavisse, ut, diligentia adhibita, perquirerent, qui essent suarum partium, itemque adversariorum victoriæ fautores. [3] Hoc præterito tempore, in oppido, quod fuit captum, servus est prehensus in euniculo, quem supra demonstravimus dominum jugulasse. Is vivus est combustus. Eodemque tempore centuriones loricati VIII ad Cæsarem transfugerunt ex legione vernacula, & equites nostri cum adversariorum equitibus congressi sunt, & saucii aliquot occiderunt ex levi armatura. Ea nocte speculatores prehensi servi III, & unus ex legione vernacula. [4] Servi sunt in crucem sublati, militibus cervices abscissæ. XXI. Postero die equites cum levi armatura ex adversariorum castris ad nos transfugerunt. Et eo tempore circiter XI equites ad aquatores nostros excucurrerunt: nonnullos interfecerunt, item alios vivos abduxerunt. [5] Ex equitibus capti sunt equites VIII. [6] Insequenti die Pompeius securi percussit homines LXXIV, qui dicebantur esse fautores Cæsaris victoriæ. [7] Reliquos in oppidum jussit deduci; ex quibus effugerunt CXX, & ad Cæsarem venerunt. XXII. Hoc præterito tempore, qui in oppido Ategua [8] Bursavolenses, capti sunt: legati profecti sunt cum nostris, uti rem gestam Bursavolensibus referrent, quid sperarent de Cn. Pompeio, quum videbant

INTERPRETATIO.

a *Insuper illo tempore littera sunt missa de mœnibus.*

NOTÆ.

1. *Illam oppressam & jugulatam.*] Quia res fuerat ab oppidanis cognita.

2. *Se Cæsarem esse, fidemque præstaturum.*] Ergo promiserat illis salutem.

3. *Hoc præterito tempore.*] Reponendum videtur *præterea.*

4. *Servi sunt in crucem sublati.*] Crux erat servile supplicium apud Romanos.

5. *Ex equitibus capti sunt equites VIII.*] Adversariorum.

6. *Insequenti die Pompeius securi percussit homines LXXIV.*] Apud Ciceronem lib. epist. ad Famil. XV. Cassius hunc crudelem & sanguinarium fuisse indicat.

7. *Reliquos in oppidum jussit deduci.*] Ucubim.

8. *Bursavolenses.*] Ignorantur. Pompeii fidem sequebantur.

viderent hoſpites jugulari : præterea multa ſcelera ab iis fieri, qui præſidii cauſſa ab his reciperentur. [1] Qui quum ad oppidum veniſſent, noſtri, qui fuiſſent equites Romani & ſenatores, non ſunt auſi introire in oppidum, præterquam qui ejus civitatis fuiſſent. Quorum reſponſis ultro citroque acceptis, & redditis, quum ad noſtros ſe reciperent, qui extra oppidum fuiſſent, illi de præſidio inſecuti, [2] ex averſione legatos jugularunt. Duo reliqui, qui ex eis fugerunt, Cæſari rem geſtam detulerunt, & ſpeculatores ad oppidum Ateguam miſerunt. [3] Qui quum certum comperiſſent, [legatorum reſponſa] ita eſſe geſta, quemadmodum illi retuliſſent, ab oppidanis concurſu facto, eum, qui legatos jugulaſſet, lapidare, & ei manus intentare cœperunt ; [4] illius opera ſe periſſe. Ita vix periculo liberatus petiit ab oppidanis, ut ei liceret legatum ad Cæſarem proficiſci : [5] illi ſe ſatisfacturum. Poteſtate data, quum inde eſſet profectus, præſidio comparato, [6] quum bene magnam manum feciſſet, & nocturno tempore per fallaciam in oppidum eſſet receptus, jugulationem magnam facit. Principibus, qui ſibi contrarii fuiſſent, interfectis, oppidum in ſuam poteſtatem recepit. Hoc præterito tempore, ſervi transfugæ [7] nuntiaverunt, oppidanorum bona vendere, ne cui extra vallum liceret exire, niſi diſcinctum. [8] Iccirco, quod, ex quo die oppidum Ategua eſſet captum, metu conterritos complures profugere in [9] Bethuriam, neque ſibi ullam ſpem victoriæ propoſitam habere, ut ſi quis ex noſtris transfugerit, in levem armaturam conjici, eumque non amplius XVI accipere. XXIII. Inſequenti tempore Cæſar caſtris caſtra contulit, & brachium ad flumen Salſum ducere cœpit. Hic dum in opere noſtri diſtenti eſſent, complures ex ſuperiore loco adverſariorum decurrerunt. [10] Nec, detinentibus * noſtris, multis telis injectis, complures vulneribus affecere. Hic tamen, ut ait Ennius, [11] noſtri ceſſere parumper. Itaque, præter conſuetudinem, quum a noſtris animadverſum eſſet cedere, centuriones ex legione V flu-

NOTÆ.

1. *Qui quum ad oppidum veniſſent.*] Burſavolam.

2. *Ex averſione.*] Manuſcripti codices Thuani duo habent : *Ex adverſione.* Exiſtimo eſſe debere, *ex animadverſione.*

3. *Qui quum certum comperiſſent*, [*legatorum reſponſa.*] Illa poſtrema verba ex interpretamento in textum irrepſerunt.

4. *Illius opera ſe periſſe.*] Dicentes.

5. *Illi ſe ſatisfacturum.*] Pro legatis occiſis, quos occiſos graviter ferebat Cæſar.

6. *Quum bene magnam manum feciſſet.*] Pompeianorum.

7. *Nuntiaverunt, oppidanorum bona vendere.*] Forte legendum, *Nuntiaverunt oppidanorum bona vendi*, ex fide Manuſcripti Regii codicis, a Pompeio ſcilicet, edictumque ne cui niſi diſcincto liceret exire. Diſcinctus eſt qui cingulum militare diſſolvit, unde pendebat enſis, quaſi inermis.

8. *Iccirco, quod, ex quo die.*] Abundat *quod.*

9. *Bethuriam.*] Bethuriam Strabo & Plinius ſtatuunt inter Bætim & Anam fluvios. Plinius vero in duas partes totidemque gentes Bethuriam dividit, Celticos qui Luſitaniam attingunt Hiſpalenſis conventus, & Turdulos qui Luſitaniam & Tarraconenſem accolunt.

10. *Nec, detinentibus * noſtris.*] Manifeſta lacuna.

11. *Noſtri ceſſere parumper.*] Quia Ennius amat illa voce *parumper* uti, ad finem verſus explendum.

flumen transgressi duo restituerunt aciem; acriterque eximia virtute plures quum agerent, ex superiore loco multitudine telorum alter eorum concidit. Ita, quum is compar prælium facere cœpisset, & quum undique se circumveniri animadvertisset, parumper ingressus pedem offendit. Hujus concidentis viri casu passim audito, quum complures adversariorum cuncursum facerent, equites nostri transgressi interiore loco adversarios ad vallum agere cœperunt. Ita, dum cupidius intra præsidia illorum student cædem facere, a turmis & levi armatura sunt intercluſi. Quorum nisi summa virtus fuisset, vivi capti essent. Nam & munitione præsidii ita coangustabantur, ut equites spatio intercluso vix se defendere possent. Ex his [1] utroque genere pugnæ complures sunt vulneribus affecti, in quis etiam Clodius Aquitius. Inter quos ita cominus est pugnatum, ut ex nostris, præter II centuriones, sit nemo desideratus, gloria se efferentes. XXIV. Postero die ab [2] Soricaria utræque convenere copiæ. Nostri brachia ducere cœperunt. Pompeius, quum animadverteret, castello se excludi [3] Aspavia, quod ab Ucubi millia passuum V distat, hæc res necessario vocabat, ut ad dimicandum descenderet. Neque tamen æquo loco sui potestatem faciebat, sed ex grumo excelsum tumulum capiebat, usque eo, ut necessario cogeretur iniquum locum subire. Quo facto, quum utrorumque copiæ tumulum excellentem petissent, prohibiti a nostris sunt, [4] dejectique planitie. Quæ res secundum nostris efficiebat prælium. Undique autem cedentibus adversariis, nostri magna in cæde versabantur: [5] quibus mons, non virtus, saluti fuit: quo subsidio tunc, nisi advesperasset, a paucioribus nostris omni auxilio privati essent. Nam ceciderunt ex levi armatura CCCXXIV: ex legionariis CXXXVIII: præterquam quorum arma & spolia sunt allata. [6] Ita pridie II centurionum interitio hac adversariorum [7] pœna est litata. XXV. Insequenti die pari consuetudine, quum ad eundem locum ejus præsidium venisset, pristino illo suo utebantur instituto. Nam præter equites nullo loco æquo se committere audebant. Quum nostri in opere essent, equitum copiæ concursus facere cœperunt. Simulque vociferantibus legionariis, quum locum efflagitarent, ut, consueti insequi, existimare possent, se paratissimos esse ad dimicandum, nostri ex humili convalle [8] bene longe sunt egressi, & planitie iniquiore loco constiterunt. Illi tamen procul dubio ad congrediendum in æquum locum non sunt ausi descendere, præter unum Antistium Turpionem, qui fidens viribus, ex adversariis sibi parem esse neminem cogitare cœpit. Hic, ut

N o t æ.

1. *Utroque genere pugnæ.*] Pedestri & equestri.

2. *Soricaria.*] Ignoratur.

3. *Aspavia.*] Hispaniæ oppidum ad Salsum flumen prope Cordubam, nonnullis *Apea*, aliis *Castro el rio.*

4. *Dejectique planitie.*] Legendum *in planitiem.*

5. *Quibus mons, &c.*] Lege *hostibus* pro *quibus.*

6. *Ita pridie.*] Lego *pridiana* ex fide M S.

7. *Pœna est litata.*] *Litare* est proprie *sacrificio Deos placare.*

8. *Bene longe sunt egressi.*] Gallica phrasis.

ut fertur, [1] Achillis [2] Memnoniſque congreſſus. Q. Pompeius Niger eques Rom. Italicenſis ex acie noſtra ad congrediendum progreſſus eſt. Quoniam ferocitas Antiſtii omnium mentes converterat ab opere ad ſpectandum, acies ſunt diſpoſitæ. Nam inter bellatores principes dubia erat poſita victoria, ut prope videretur finem bellandi duorum dirimere pugna. Ita avidi, cupidique ſuarum quiſque partium, * [3] expertorum virorum, fautorumque voluntas habebatur. Quorum virtute alacri quum ad dimicandum in planitiem ſe contuliſſent, ſcutorumque laudis inſignis præfulgens opus cælatum, [4] quorum * pugna eſſet prope profecto dirempta, niſi [5] propter equitum * conceſſum, ut ſupra demonſtravimus, levis armatura præſidii cauſſa non longe ab opere caſtrorum conſtitiſſet. Ut noſtros equites in receptu, dum ad caſtra redeunt, adverſarii cupidius ſunt inſecuti, univerſi clamore facto impetum dederunt. Ita metu perterriti, quum in fuga eſſent, multis amiſſis, in caſtra ſe recipiunt. XXVI. Cæſar ob virtutem, turmæ Caſſianæ [6] donavit millia XIII, & [7] præfecto torques aureos II, & levi armaturæ millia X. Hoc die A. Bæbius, & C. Flavius, & A. Trebellius, equites Romani [8] Aſtenſes, argento prope tecti equites, ad Cæſarem transfugerunt; qui nuntiaverunt equites Rom. conjuraſſe omnes, qui in caſtris Pompeii eſſent, ut tranſitionem facerent; ſervi indicio omnes in cuſtodiam eſſe conjectos, e quibus, occaſione capta, ſe transfugiſſe. [9] Item hoc die litteræ ſunt deprehenſæ, quas mittebat [10] Urſaonem Cn. Pompeius: [11] S. V. G. E. V. Etſi, prout noſtra felicitas, ex ſententia adverſarios adhuc propulſos habemus; tamen, ſi æquo loco ſui pote-

NOTÆ.

1. *Achillis.*] Achilles Pelei & Thetidis filius, Græcorum ducum qui ad Trojam pugnaverunt, fortiſſimus.

2. *Memnoniſque.*] Memnon Auroræ Tithonique filius auxilio venit Trojanis, ubi congreſſus cum Achille, ab eo fuit interfectus. Ejus duellum deſcribitur a Quinto Calabro in relictis Iliadis. Regiam ejus in Æthiopia, ſepulcrum apud Ilium eſſe ſcripſit Plinius, qui & lib. X. cap. XXVI. mira tradit de avibus quæ ejus nomine Memnonides dicuntur.

3. *Expertorum.*] Manifeſtiſſima lacuna.

4. *Quorum * pugna.*] Manifeſtiſſima lacuna.

5. *Propter equitum * conceſſum.*] Lacuna manifeſtiſſima.

6. *Donavit millia* XIII.] Intellige nummûm vel ſeſtertiûm.

7. *Præfecto torques aureos.*] Sic armillas donabant Imperatores illi qui hoſtem dejeciſſet aut ſpolia legiſſet, quæ demiſſæ ad pectus pendebant honoris cauſa.

8. *Aſtenſes.*] Ex Aſta oppido quod adhuc nomen retinet. Pomponius Mela lib. III. Aſtam procul a littore diſſitam coloniam in Hiſpania ſtatuit, quam præter hunc ſcriptorem commemorant Livius, Strabo & Ptolemæus. Eſt urbs Turdetanorum.

9. *Item hoc die litteræ ſunt deprehenſæ.*] Cum de tempore tamquam de præſenti agat hic ſcriptor, videntur actorum loco eſſe habenda quæ ſcribit. Erant enim acta quæ Romam & ipſa Roma mittebantur, de quibus Cicero ſæpe in epiſtolis ſuis mentionem facit, & ad quæ vulgaribus de rebus docendos amicos rejicit, arcanis tantum & reconditis rebus ſuas epiſtolas impleturus.

10. *Urſaonem.*] Urſao oppidum Hiſpaniæ Bæticæ. Putatur eſſe *Oſſuna*. Ab Urſaone Mundam iter eſt unius diei.

11. *S. V. G. E. V.*] Si valetis, gaudeo, ego valeo. Formula nempe erat quam Imperatores qui præerant provinciis, præfigere ſolebant epiſtolis, quas ad ſenatum mittebant.

poteſtatem facerent, celerius, quam veſtra opinio eſt, bellum confeciſſem. Sed exercitum tironum non audent in campum deducere, [1] noſtriſque adhuc freti præſidiis bellum ducunt. Nam ſingulas civitates circumſident. Inde ſibi commeatus capiunt. Quare & civitates noſtrarum partium conſervabo, & bellum primo quoque tempore conficiam. Cohortes animo habeo ad vos mittere. Profecto noſtro commeatu privati, neceſſario ad dimicandum deſcendent.

XXVII. Inſequenti tempote quum noſtri temere in opere diſtenti eſſent, equites in oliveto, dum lignantur, interfecti ſunt aliquot. Servi transfugerunt, qui nuntiaverunt, a. d. III Nonarum Martii [2] prælio, ad Soritiam quod factum eſt, ex eo tempore metum eſſe magnum, & Attium Varum circum caſtella præeſſe. Eo die Pompeius caſtra movit; & circa Hiſpalim in oliveto conſtitit. Cæſar prius quam eodem eſt profectus, [3] luna hora circiter VI viſa eſt. Ita caſtris motis Ucubim præſidium, quod Pompeius reliquit, juſſit ut incenderent, & deuſto oppido in caſtra majora ſe reciperent. Inſequenti tempore [4] Ventiſponte oppidum quum oppugnare cœpiſſet, deditione facta, iter fecit in [5] Carrucam: contra Pompeium caſtra poſuit. Pompeius oppidum, quod contra ſua præſidia portas clauſiſſet, incendit. [6] Mileſque, qui fratrem ſuum in caſtris jugulaſſet, interceptus eſt a noſtris, & [7] fuſti percuſſus. Hinc itinere facto, in campum [8] Mundenſem quum eſſet ventum, caſtra contra Pompeium conſtituit. XXVIII. Sequenti die quum iter facere Cæſar cum copiis vellet, renuntiatum eſt ab ſpeculatoribus, Pompeium de III vigilia in acie ſtetiſſe. [9] Hoc nuntio allato, vexillum propoſuit. Iccirco enim copias eduxerat, quod [10] Verſaonenſium civitati [11 fuiſſent fautores] antea litteras miſerat, Cæſarem nolle in convallem deſcendere, [12] quod majorem partem exercitum tironem haberet. Hæ litteræ vehementer confirmabant mentes oppidanorum

NOTÆ.

1. *Noſtriſque adhuc freti præſidiis.*] Commeatu ex iis locis petito quæ ſunt intra noſtra præſidia.

2. *Prælio, ad Soritiam quod factum eſt.*] Manuſcriptus Victorinus codex habet: *Prælium aſſore ad Soritiam quod factum eſt.* Quæ lectio an melior ſit, ignoro. Vſque adeo omnia ſunt corrupta.

3. *Luna hora circiter* VI *viſa eſt.*] Hora meridiana, quod prodigii loco fuit.

4. *Ventiſponte.*] Oppidum, ignoratur.

5. *Carrucam.*] Carruca eſt Hiſpaniæ Bæticæ oppidum, Plinio *Cauraſia*, Ptolemæo autem, apud quem, ut pote Græcum, corruptiora ſunt nomina, *Ceriaſſum.*

6. *Mileſque, qui fratrem ſuum in caſtris jugulaſſet.*] Manuſcripti Regii tres codices habent *jugulaverat*, quæ planior lectio.

7. *Fuſti percuſſus.*] Eſt fuſtuarium ſupplicium militare quod ſic fiebat. Fuſtem capiens tribunus condemnatum leviter tangit & delibat. Quo facto omnes qui in caſtris ſunt, ferientes alius fuſtibus, alius lapidibus pleroſque in ipſis caſtris occidunt.

8. *Mundenſem.*] Munda, ut ait Joannes Mariana, dicitur *Ronda Veja.*

9. *Hoc nuntio allato, &c.*] Quod ſignum pugnæ erat.

10. *Verſaonenſium.*] Civitas quæ hic appellatur, ſuperius *Urſaonenſis* dicitur.

11. *Fuiſſent fautores.*] E margine in textum irrepſit.

12. *Quod majorem partem exercitum tironem haberet.*] Sic Cæſar lib. IV. de bello Gallico: *Maximam partem lacte atque pecore vivunt.*

norum. Ita hac opinione fretus totum se facere posse existimabat. Etenim & natura loci defendebatur, & ipsius oppidi munitione, ubi castra habuit constituta. Namque, ut superius demonstravimus, loca excellentia tumulis contineri; interim nulla planitia dividit. Sed ratione nulla placuit taceri id, quod eo incidit tempore. XXIX. Planities inter utraque castra intercedebat circiter millia passuum v, ut auxilia Pompeii duabus defenderentur rebus, oppidi excelsi, & loci natura. Hinc dirigens proxima planities æquabatur: cujus decursum antecedebat rivus, qui ad eorum accessum summam efficiebat loci iniquitatem. Nam palustri & voraginoso solo currebat ad dextram partem: & Cæsar, quum aciem directam vidisset, non habuit dubium, quin media planitie in æquum ad dimicandum [1] adversarii procederent. Hoc erat in omnium conspectu. [a] Huc accedebat, ut locus illa planitie equitatum ornaret, & diei soliſque serenitas: ut mirificum & optandum tempus prope ab diis immortalibus illud tributum esset ad prælium committendum. Nostri lætari, nonnulli etiam timere, quod in eum locum res fortunæque omnium deducerentur, ut, quidquid post horam casus tribuisset, in dubio poneretur. Itaque nostri ad dimicandum procedunt: id quod adversarios existimabamus esse facturos. Qui tamen a munitione oppidi ∞ passibus longius non audebant procedere; in quo si prope murum adversarii constituebant. Itaque nostri procedunt. Interdum [b] æquitas loci adversarios efflagitabat, ut tali conditione contenderent ad victoriam. Neque tamen illi a sua consuetudine discedebant, ut aut ab excelso loco, aut ab oppido, discederent. Nostri pede presso propius rivum quum appropinquassent, adversarii [c] patrocinari loco iniquo non desinunt. XXX. [2] Erat acies XIII aquilis constituta, quæ lateribus equitatu tegebatur, cum levi armatura millibus VI. Præterea auxiliares accedebant prope alterum tantum. [3] Nostra præsidia LXXX cohortibus, & VIII millibus equitum. Ita, quum in extrema planitie iniquum in locum nostri appropinquassent, paratus hostis erat superior, [4] ut transeundi superius iter vehementer esset periculosum. Quod quum a Cæsare esset animadversum, ne quid temere culpa sua [d] sequius admitteretur, [5] eum locum definire cœpit. Quod quum hominum auribus esset objectum, molestе & acer-

INTERPRETATIO.

a *Præterea locus juvabat illa planitie equitatum.*
b *Hortabatur.*
c *Non cessant tueri iniquum locum.*
d *Perperam.*

NOTÆ.

1. *Adversarii.*] Adversariorum nomine hostes modestius appellat, quia cives Romani.
2. *Erat acies* XIII *aquilis constituta.*] Id est, totidem legionibus, sua enim unicuique legioni erat Aquila.
3. *Nostra præsidia* LXXX *cohortibus, &* VIII *millibus equitum.*] Constabant.
4. *Ut transeundi superius iter vehementer esset periculosum.*] Manuscripti codices Thuani duo habent: *Ut transeundum superius iter esset periculosum.*
5. *Eum locum definire cœpit.*] Ne quis ultra pergeret.

& acerbe accipiebant ſe impediri quo minus prælium conficere poſſent. Hæc mora adverſarios alacriores efficiebat, Cæſaris copias timore impediri ad committendum prælium. Ita ſe efferentes iniquo loco ſui poteſtatem faciebant, ut magno tamen periculo acceſſus eorum haberetur. Hic Decumani [1] ſuum locum cornu dextrum tenebant, ſiniſtrum III & V legio, itemque cetera auxilia, & equitatus. XXXI. Prælium clamore facto committitur. Hic etſi virtute noſtri antecedebant, adverſarii loco ſuperiore defendebantur acerrime, & vehemens fiebat ab utriſque clamor, telorumque miſſus, concurſus, ſic, [2] ut prope noſtri diffiderent victoriæ. Congreſſus enim & clamor, quibus rebus maxime hoſtes conterrentur, in collatu pari erant conditione. Itaque ex utroque genere pugnæ, quum parem virtutem ad bellandum contuliſſent, pilorum miſſu fixa cumulatur, & concidit adverſariorum multitudo. Dextrum demonſtravimus Decumanos cornu tenuiſſe. Qui, etſi erant pauci, tamen, propter virtutem, magno adverſarios timore eorum opera afficiebant, [3] quod ſuo loco hoſtes vehementer premere cœperunt, ut ad ſubſidium, [4] ne ab latere noſtri occuparentur, legio adverſariorum tranſduci cœpta ſit ad dextrum. Quæ ſimul eſt mota, equitatus Cæſaris ſiniſtrum cornu premere cœpit. At ii eximia virtute prælium facere incipiunt, ut locus in acie ad ſubſidium veniendi non daretur. Ita, quum clamori eſſet intermiſtus gemitus, gladiorumque crepitus auribus oblatus, imperitorum mentes timore præpediebat. Hic, ut ait Ennius, *pes pede premitur, armis teruntur arma*, adverſarioſque vehementiſſime pugnantes noſtri agere cœperunt; quibus oppidum fuit ſubſidio. [5] Ita ipſis Liberalibus fuſi fugatique non ſuperfuiſſent, niſi in eum locum confugiſſent, ex quo erant egreſſi. In quo prælio ceciderunt millia hominum circiter XXX, & ſi quid amplius; præterea Labienus, Attius Varus: quibus occiſis utriſque funus eſt factum: itemque equites Romani partim ex urbe, partim ex provincia ad millia III. Noſtri deſiderati ad hominum ∞, partim peditum, partim equitum: ſaucii ad D: adverſariorum Aquilæ ſunt ablatæ XIII, & ſigna, & faſces. [6] Præterea duces belli XVII capti ſunt. XXXII. Hos habuit res exitus. Ex fuga hac

NOTÆ.

1. *Suum locum cornu dextrum.*] Qui tamquam honorificentiori ipſis dari ſolebat.

2. *Ut prope noſtri diffiderent victoria.*] Dio propterea fuiſſe prælium ſæviſſimum ait, quia nullam veniam Pompeiani ſperabant, jam cum Afranio capti & rebellantes. Plutarchus vero & Appianus narrant terrorem Cæſaris exercitui incidiſſe tantum, ut incœpta etiam pugna excuti non poſſet, cujus eſſet cauſa deſperatio hoſtis. Cæſar vero poſt pugnam amicis eſt confeſſus ſæpe ſe pro victoria; impræſentia vero primum pro vita dimicaſſe, qua etiam ſuos cædi videns voluit ſe exuere.

3. *Quod ſuo loco hoſtes premere cœperunt.*] Manuſcripti codices Thuani habent, *a ſuo loco*, quæ planior oratio.

4. *Ne ab latere noſtri occuparentur.*] Ex fide M S. duorum codicum Thuanorum reſtituo *occuparent*, quod melius & verius.

5. *Ita ipſis Liberalibus.*] Agebantur Liberalia Romæ XVI kal. Aprilis. Dionyſia Plutarchus appellat, quo tempore & Pompeius Magnus ad bellum profectus fertur fuiſſe.

6. *Præterea duces belli XVII capti ſunt.*] Manuſcripti duo codices omittunt. Quod melius puto.

hac quum oppidum Mundam sibi constituissent præsidium, nostri cogebantur necessario eos circumvallare. Ex hostium armis, [1] pro cespite cadavera collocabantur, scuta & pila pro vallo, * insuper occisi, & gladii, & mucrones, & capita hominum ordinata, ad oppidum conversa universa, hostium timorem, virtutisque insignia * proposita viderent, & vallo circumcluderentur adversarii. * Ita Galli tragulis jaculisque oppidum ex hostium cadaveribus sunt circumplexi, oppugnare cœperunt. Ex hoc prælio Valerius adolescens, Cordubam cum paucis equitibus fugiens, Sex. Pompeio, qui Cordubæ fuisset, rem gestam refert. [2] Cognito hoc negotio, quos equites, quod pecuniæ secum habuit, eis distribuit, & oppidanis dixit, se de pace ad Cæsarem proficisci; & II vigilia ab oppido discessit. Cn. Pompeius autem cum equitibus paucis, nonnullisque peditibus, ad navale præsidium parte altera contendit [3] Carteiam, quod oppidum abest a Corduba millia passuum CLXX. Quo quum ad octavum milliarium venisset, P. Calvitius, qui castris antea Pompeii præpositus esset, ejus verbis nuntium mittit, quum minus belle haberet, [4] ut mitteret lecticam, qua in oppidum deferri posset. Litteris missis, Pompeius Carteiam defertur. [5] Qui illarum partium fautores essent, conveniunt in domum, quo erat delatus: qui arbitrati sunt clanculum venisse, ut ab eo, quæ vellent, de bello requirerent. Quum frequentia convenisset, de lectica Pompeius eorum in fidem confugit. XXXIII. Cæsar ex prælio [6] munitione circumdata, Cordubam venit: qui ex cæde eo refugerant, pontem occupaverunt. Quum eo esset ventum, [7] convitiari cœperunt, nos ex prælio paucos superesse, quo confugeremus? Ita pugnare cœperunt de ponte. [8] Cæsar flumen transjecit, & castra posuit. [9] Scapula [a] totius seditionis fami-

Interpretatio.

a *Qui concitaverat servos & libertinos.*

Notæ.

1. *Pro cespite capita cadavera collocabantur.*] Et hoc apud Valerium Maximum lib. VII. cap. VI. Florum & alios. Quod hic ad Mundam, Appianus dicit factum ad Cordubam. Quod factum est propter lassitudinem militum, qui usque ad vesperam pugnaverant, nec fodere propterea valebant.

2. *Cognito hoc negotio.*] Mira constructio pro *militibus* vel *equitibus quod habuit pecunia distribuit.*] Sed est mendum, quod sic eluo ex fide MS. duorum Thuanorum: *Quos equites secum habuit, quod pecuniæ secum habuit, eis distribuit.*

3. *Carteiam.*] Carteia, teste Livio, in ora oceani sita est, ubi primum e faucibus angustis panditur mare, *Tartessus* dicitur Græcis. Plinius vero *Cartheia Tartesos a Græcis dicitur*, a flumine cognomine, olim enim qui Bætis nunc, dicebatur Tartessus autore Strabone.

4. *Ut mitteret lecticam.*] Non est hic Nominativus verbi quod huic scriptori solitum, pro *mitteretur lectica*, subaud. *a Pompeianis qui in urbe erant.* Sed melius est, si ex fide MS. Thuani reponatur *mitterent.*

5. *Qui illarum partium fautores essent.*] Manuscripti Regii duo & Victorinus unus habent *erant*, quæ planior lectio.

6. *Munitione circumdata.*] Supple *Munda.*

7. *Convitiari cœperunt, &c.*] Vt fidem facerent incolis se non esse victos, sed victores.

8. *Cæsar flumen transjecit.*] Bætim aquo non est dissita Corduba.

9. *Scapula.*] T. Quintii Scapulæ ut totius belli concitatoris meminit Cicero epist. lib. IX.

familiæ & libertinorum caput, ex prælio Cordubam quum veniſſet, familiam & libertos convocavit. Pyram ſibi exſtruxit, [1] cenam afferri quam opimam imperavit, item optimis inſternendam veſtimentis. Pecuniam & argentum in præſentia familiæ donavit. Ipſe de tempore cenavit; [2] reſinam & nardum identidem ſibi infundit. Ita noviſſimo tempore ſervum juſſit, & libertum, qui fuiſſet ejus concubinus, alterum ſe jugulare, alterum pyram incendere. XXXIV. Oppidani autem, ſimul Cæſar caſtra contra oppidum poſuit, diſcordare cœperunt uſque eo, ut clamor in caſtra noſtra perveniret, fere inter Cæſarianos, & inter Pompeianos. Erant hic legiones, quæ ex perfugis conſcriptæ, partim oppidanorum ſervi, qui erant a Sex. Pompeio manumiſſi, [4] tunc in Cæſaris adventum deſcendere cœperunt. Legio XIII oppidum defendere cœpit: nam quum jam repugnarent, turres ex parte & murum occuparunt. [3] Denuo legatos ad Cæſarem mittunt, ut ſibi legiones ſubſidio intromitteret. Hoc quum animadverterent homines fugitivi, oppidum incendere cœperunt: qui ſuperati a noſtris, ſunt interfecti hominum millia XXII, præterquam extra murum qui perierunt. Ita Cæſar oppido potitus. Dum hic detinetur, ex prælio, quos circummunitos ſuperius demonſtravimus, eruptionem fecerunt, & bene multis interfectis, in oppidum ſunt redacti. XXXV. Cæſar Hiſpalim quum contendiſſet, legati deprecatum venerunt. Ita quum oppidum ſeſe tueri dixiſſet; Caninium legatum, cum præſidio intromittit. Ipſe caſtra ad oppidum ponit. [4] Erat bene magnum intra Pompeianas partes præſidium, quod Cæſaris præſidium receptum indignabatur [5] clam quendam, Philonem, illum, qui Pompeianarum partium fuiſſet defenſor acerrimus. Is tota Luſitania notiſſimus erat. Hic clam præſidio in Luſitaniam proficiſcitur, & Cæcilium Nigrum nomine Barbarum ad [6] Lenium convenit; qui bene magnam manum Luſitanorum haberet. Rurſus in Hiſpalim, oppidum denuo,

INTERPRETATIO.

a *Tunc venire cœperunt ad Cæſarem adventantem* ſe dedituri.

NOTÆ.

lib. IX. ad Dolabellam, item Dio lib. XLIII. Is videtur eſſe qui contra Caſſium Longinum Hiſpaniæ rectorem conjuraverat, ut patet ex lib. de bello Alexandrino, qui propterea Cæſaris iram veritus, totum hoc bellum excitavit.

1. *Cenam afferri quam opimam imperavit.*] Manuſcripti duo codices Thuani, Victorinus unus, & pervetuſtus impreſſus habent: *Quam optimam*, quam lectionem meliorem eſſe probat quod ſequitur, *item optimis*.

2. *Reſinam & nardum identidem ſibi infundit.*] Manuſcripti Regii duo codices, Victorinus unus, & pervetuſtus impreſſus habent pro *reſina*, *vinum*, quod melius. Plinius lib. XIV. refert vina auſteriora in aliqua parte Italiæ mitigata eſſe reſina. Nardo vero vel vinum vel unguentum medicatum eſſe intelligendum eſt. Horat.

——— *Nardi parvus onyx*
Eliciet cadum. ———

3. *Denuo legatos ad Cæſarem mittunt.*] Oppidani.

4. *Erat bene magnum, &c.*] Hæc locutio noſtro ſcriptori placet. Quod ejus arguit infantiam.

5. *Clam quendam Philonem.*] Suppleendum *mittit*.

6. *Lenium.*] Lenius eſt oppidi nomen Hiſpaniæ.

nuo noctu per murum recipitur. Præsidium vigilesque jugelant, portas præcludunt; de integro pugnare cœperunt. XXXVI. Dum hæc geruntur, legati Carteienses renuntiarunt, quod Pompeium in potestate haberent, quod ante Cæsari portas præclusissent, illo beneficio suum maleficium existimabant se lucrifacere. [1] Lusitani Hispalim oppugnare nullo tempore desistebant. Quod Cæsar quum animadverteret, si oppidum capere contenderet, ut homines perditi incenderent, & mœnia delerent, [2] Ita] consilio habito noctu, paritur Lusitanos eruptionem facere. Id quod consulto non existimabant fieri. Ita irrumpendo, naves, quæ ad Bætim flumen fuissent, incendunt. Nostri dum incendio detinentur, illi profugiunt, & ab equitibus conciduntur. Quo facto, oppido recuperato, [3] Astam iter facere cœpit. [4] Ex qua civitate legati ad deditionem venerunt, Mundenseſque, qui ex prælio in oppidum confugerant, quum diutius circumsiderentur, bene multi deditionem faciunt, &, quum essent in legionem distributi, conjurant inter se, ut noctu signo dato, qui in oppido fuissent, eruptionem facerent, [5] illi cædem in castris administrarent. Hac re cognita, insequenti nocte, vigilia III, [6] tessera data, extra vallum [7] omnes sunt concisi Mundenses duces. XXXVII. Cæsar in itinere reliqua oppida oppugnat: quæ propter Pompeium dissentire cœperant. Pars erat, quæ legatos ad Cæsarem miserat; pars, qui Pompeianarum partium essent fautores. Seditione concitata portas occupant. Cædes fit magna, saucius Pompeius naves XX occupat longas, & profugit. [8] Didius, qui Gadis classi præfuisset, ad quem simul nuntius allatus est, confestim sequi cœpit, partim peditatibus & equitatibus ad persequendum celeriter iter faciens. Item IV die navigatione confecta, insequuntur. [9] Qui imparati a Carteia profecti sine aqua fuissent, ad terram applicant. Dum aquantur, Didius classe occurrit, naves incendit, nonnullas capit. Pompeius cum paucis profugit, & locum quendam munitum natura occupat. XXXVIII. Equites & cohortes, quæ ad persequendum missæ essent, speculatoribus ante missis, certiores fiunt: diem & noctem iter faciunt. Pompeius humero & sinistro

NOTÆ.

1. *Lusitani Hispalim oppugnare nullo tempore desistebant.*] Emendandum est ex fide Manuscriptorum duorum Thuanorum codicum, *Hispali pugnare*. Quæ genuina est lectio. Nec enim illis oppugnanda fuit urbs quam occupabant.

2. *Ita consilio habito noctu.*] Nonnullius enim res erat consilii, an urbs esset obsidenda, an ejus obsidio omittenda. Post *habito* debet esse virgula, non post *noctu*.

3. *Astam iter facere cœperunt.*] De qua supra.

4. *Ex qua civitate legati ad deditionem venerunt.*] Faciendam.

5. *Illi cædem in castris administrarent.*] Qui deditionem fecerant, & in legionem erant distributi.

6. *Tessera data.*] Qua dignosceret quisque suos inter cædem illam faciendam.

7. *Omnes sunt concisi Mundenses.*] Manuscriptus codex Thuanus habet: *Carteienses duces*, quod melius arbitror.

8. *Didius.*] Didius, teste Dione, Varum Pompeianum navali prælio ad Crantiam ante Cæsaris adventum superaverat.

9. *Qui imparati a Carteia profecti.*] Pompeiani.

ſtro crure vehementer erat ſaucius. Huc accedebat, ut etiam talum intorſiſſet: quæ res maxime impediebat. [1] Ita, lectica a turre qua eſſet allatus, in ea ferebatur. Luſitanus more militari, quum a Cæſaris præſidio fuiſſet conſpectus, celeriter equitatu cohortibuſque circumcluditur. Erat acceſſus loci difficultas. Nam idcirco, quod propter ſuos a noſtro præſidio fuiſſet conſpectus, celeriter munitum locum natura ceperat ſibi Pompeius, quem vix magna multitudine deducti homines ex ſuperiore loco defendere poſſent. Subeuntes in adventu noſtri depelluntur telis: quibus cedentibus, cupidius inſequebantur adverſarii, & confeſtim tardabant ab acceſſu. Hoc ſæpius facto, animadvertebatur noſtro magno id fieri periculo. [2] Opere circummunire inſtituit, pari autem & celeri feſtinatione circum munitiones in jugo dirigunt, ut æquo pede cum adverſariis congredi poſſent. [3] A quibus quum animadverſum eſſet, fuga ſibi præſidium capiunt. XXXIX. [4] Pompeius, ut ſupra demonſtravimus, ſaucius, & intorto talo, idcirco tardabatur ad fugiendum: itemque propter loci difficultatem, neque equo, neque vehiculo ſaluti ſuæ præſidium parare poterat. Cædes a noſtris undique adminiſtrabatur, excluſa munitione, amiſſiſque auxiliis. Ad convallem autem atque exeſum locum in ſpeluncam Pompeius ſe occultare cœpit, ut a noſtris non facile inveniretur, niſi captivorum indicio. Ita ibi interficitur. Quum Cæſar gradiebatur Hiſpalim, pridie Id. Apr. [5] caput allatum, & populo datum eſt in conſpectum. XL. Interfecto Cn. Pompeio adoleſcente, Didius, quem ſupra demonſtravimus, illa affectus lætitia, proximo ſe recepit caſtello, nonnullaſque naves ad reficiendum ſubduxit. [6] Luſitani, qui ex pugna ſuperfuerunt, ad ſignum ſe receperunt, & bene magna manu comparata, ad Didium ſe reportant. Huic etſi non aberat diligentia ad naves tuendas, tamen nonnunquam ex caſtello, propter eorum crebras excurſiones, ejiciebatur; & ſic prope quotidianis pugnis inſidias ponunt, & tripartito ſigna diſtribuunt. Erant parati, qui naves incenderent, incenſiſque qui ſubſidium repeterent. Ii ſic diſpoſiti erant, ut a nullo conſpectu omnium ad pugnam contenderent. Ita, quum ex caſtello Didius ad propellendum proceſſiſſet cum copiis, ſignum a Luſitanis tollitur. Naves incenduntur: ſimulque qui in caſtello ad pugnam proceſſerant, eodem ſigno fugientes latrones dum perſe-

NOTÆ.

1. *Ita, lectica a turre qua eſſet allatus, in ea ferebatur.*] Phraſis Hebraica, pro *qua lectica erat allatus, ea ferebatur ut Luſitanus.* M. S. Regius codex unus habet: *Qua erat allatus*, quæ lectio planior.

2. *Opere circummunire inſtituit.*] Pro *inſtituitur.* Sic loquitur hic autor ſuo more.

3. *A quibus quum animadverſum eſſet.*] Nempe munitiones in jugo dirigi a Cæſarianis.

4. *Pompeius, ut ſupra demonſtravimus, ſaucius.*] Locum hunc Appianus illuſtrat: *Cum & eos*, inquit, *qui ipſum in lectica portabant deſperantes intueretur, veritus, ne ab illis traderetur hoſtibus, fuga denuo intra ſcapham ingreſſus eſt, pede caſu a funibus implicito, dum funem gladio ſecare nititur, pedis plantam gladio abſcidit.*

5. *Caput allatum.*] Cn. Pompeii, quod Cæſar tandem humandum curavit.

6. *Luſitani, qui ex pugna.*] Supple *immunitaria ad Hiſpalim commiſſa ſuperſtuerunt.*

perſequuntur, a tergo inſidiæ clamore ſublato circumveniunt. [1] Didius magna cum virtute cum compluribus interficitur. Nonnulli ea pugna ſcaphas, quæ ad littus fuerant, occupant. Item quum plures nando, ad naves, quæ in ſalo fuerunt, ſe recipiunt. Anchoris ſublatis, pelagus remis petere cœperunt. Quæ res eorum vitæ ſubſidio fuit. Luſitani præda potiuntur. [2] Cæſar Gadibus rurſus ad Hiſpalim recurrit. XLI. [3] Fabius Maximus, [4] quem ipſe ad Mundam præſidium oppugnandum reliquerat, operibus aſſiduis, hoſteſque circum ſeſe intercluſi, inter ſe decernere, facta cæde bene magna, [5] * eruptionem faciunt. Noſtri ad oppidum recuperandum occaſionem non prætermittunt, & reliquos vivos capiunt, ac deinde Urſaonem proficiſcuntur; quod oppidum magna munitione continebatur, ſic, ut ipſe locus non ſolum opere, ſed etiam natura editus, [6] ad oppugnandum hoſtem abverteret. Huc accedebat, quod aqua, præterquam in ipſo oppido, non erat. Nam circumcirca rivus nuſquam reperiebatur propius millia paſſuum VIII. Quæ res magno erat adjumento oppidanis. Tum præterea accedebat, ut agger, materieſque, unde ſolitæ ſunt turres agi, propius millia paſſuum VI non reperiebantur. Ac Pompeius, ut oppidi oppugnationem tutiorem efficeret, omnem materiem circum oppidum ſucciſam intro congeſſit. Ita neceſſario deducebantur noſtri, ut a Munda, quam proxime ceperant, materiem illo deportarent. XLII. Dum hæc ad Mundam geruntur & Urſaonem, Cæſar, quum a Gadibus ad Hiſpalim ſe recepiſſet, inſequenti die, concione advocata, commemorat: [7] Initio quæſturæ ſuæ eam provinciam ex omnibus provinciis [8] peculiarem ſibi conſtituiſſe, & quæ potuiſſet, eo tempore beneficia largitum eſſe. In ſequenti prætura [9] ampliato honore, vectigalia, quæ Metellus impoſuiſſet, a ſenatu petiſſe, & eis pecuniis provinciam liberaſſe: [10] ſimulque patrocinio ſuſcepto, multis legibus ab ſe in ſenatum inductis, ſimul publi-

NOTÆ.

1. *Didius magna cum virtute.*] Pugnans.

2. *Cæſar Gadibus.*] Templum Herculis omnibus donariis ſpoliaverat, ut inde pecuniam poſſet conficere.

3. *Fabius Maximus.*] Is eſt qui cum Q. Pedio regebat Hiſpaniam.

4. *Quem ipſe ad Mundam præſidium oppugnandum reliquerat.*] Manifeſtum mendum, quod ex fide M S. Victorini & perveteris impreſſi codicis emendo: *Quem ipſe ad præſidium oppugnandum reliquerat.* Nulla facta Mundæ commemoratione.

5. * *Eruptionem faciunt.*] Locus lacunoſus.

6. *Ad oppugnandum hoſtem abverteret.*] Alii codices habent *appeteret.* Utique mendoſe, id eſt, *ab oppugnando hoſte averteret.*

7. *Initio quæſturæ ſuæ.*] Suetonius narrat quæſtori ulteriorem Hiſpaniam obvenisſe, ubi jure dicundo circumivit conventus mandato populi Romani. Plutarchus vero in ejus vita, quæſtorem cum Tuberone prætore in Hiſpaniam profectum, ibique poſtea præturam geſſiſſe.

8. *Peculiarem ſibi.*] Quam ſibi peculiarem putaret. Quemadmodum Deus in ſacris codicibus dicit gentem Hebraïcam ſibi peculiarem fuiſſe.

9. *Ampliato honore, vectigalia, quæ Metellus impoſuiſſet.*] Eſt hic Q. Metellus Pius bello clarus quod adverſus Sertorium geſſit, cujus cauſa fortaſſe gravia aliquot vectigalia impoſuerat, quæ hic a Cæſare commemorantur. Ampliato autem honore ſuo dicit, cum ex quæſtore factus eſt prætor.

10. *Simulque, patrocinio ſuſcepto.*] Hiſpaniæ provinciæ.

publicas privataſque cauſſas, multorum inimicitiis ſuſceptis, defendiſſe; ſuo item in conſulatu abſentem, quæ potuiſſet, commoda provinciæ tribuiſſe: eorum omnium commodorum eſſe & immemores & ingratos in ſe, & in populum Romanum hoc bello, & in præterito tempore cognoſſe. Vos jure gentium, inquit, & civium Romanorum inſtitutis cognitis, more barbarorum, populi Romani magiſtratibus [1] ſacroſanctis manus ſæpe & ſæpius attuliſtis: [2] luce clara Caſſium in medio foro nefarie interficere voluiſtis. Vos ita pacem ſemper odiſtis, ut nullo tempore legiones deſint populi Romani in hac provincia haberi. Apud vos beneficia pro maleficiis, maleficia pro beneficiis habentur. Ita neque in otio concordiam, neque in bello virtutem ullo tempore retinere potuiſtis. Privatus ex fuga Cn. Pompeius adoleſcens a vobis receptus, faſces imperiumque ſibi arripuit: multis interfectis civibus, auxilia contra populum Rom. comparavit: agros, veſtramque provinciam [3] veſtro impulſu depopulavit. In quos vos victores exiſtimabatis? An me deleto, non animadvertebatis [x] habere legiones populum Romanum, quæ non ſolum vobis obſiſtere, [4] ſed etiam cælum diruere poſſent? [5] quorum laudibus & virtute.

Deſunt reliqua.

NOTÆ.

1. *Sacroſanctis.*] Sacroſancti erant, quos ſiquis violaſſet, morte pœnas pendebat, ut tribuni.

2. *Luce clara Caſſium, &c.*] Sexta enim hora Caſſius inſidiis fuit appetitus, ut legimus in lib. de bello Alexandrino, cujus tamen ſcriptor Hiſpanos tantum excuſat, quantum hic Cæſar accuſat.

3. *Veſtro impulſu depopulavit.*] Sic Virgil. Æneid. 1.

Nos aut ferro Libycos populare penates
Venimus, aut raptas ad litora vertere prædas.

Item Georgic. 1.

——— *populatque ingentem farris acervum*
Curculio, atque inopi metuens formica ſenectæ.

4. *Sed etiam cælum diruere poſſint.*] Apud Hiſpanos qui vel jure vel injuria milites glorioſi dicuntur. Aliquid etiam de milite glorioſo referre videtur Cæſar.

5. *Quorum laudibus & virtute.*] Emendandum *quarum* ex fide manuſcriptorum duorum Thuanorum. Liber eſt mutilus in fine, & ἀπλῶς, ut mutilus eſt in principio. Librorum enim primæ & ultimæ partes patere ſolent injuriis. Sed ex Plutarcho ſupplere licet hoc Hiſpanicum bellum ultimum a Cæſare fuiſſe geſtum, & ex Velleio menſe Octobri in urbem revertiſſe, proximis vero Idibus Martiis occidiſſe. Sic enim ille: *Cæſari peractis victoriis ſuis non plus v menſium principalis quies contigit. Quippe cum menſe Octobri in urbem revertiſſet, Idibus Martiis interemptus eſt.*

HISTORIÆ JULII CÆSARIS FRAGMENTUM EX V. C.

De quo scias: reperta fuisse ista in Cujacii codice sine ullo nomine; in codice autem eadem Petaviano, sub nomine PETRARCHÆ. Quæ quia videbantur facere ad eum librum ultimum, addere nos hic voluisse.

NAM *diuturnitas belli pacem, labor requiem, triumphum victoriæ flagitant; non civiles quidem istæ, sed hostiles illæ, de quibus antea dixeramus. Quo modo autem triumpharet, aut qua ratione quiesceret, de quo scriptum sit, nil actum credens cum quid superesset. Pompeii Magni filii Hispanias occuparant (sequebatur autem illos non quidem patris virtus, sed hominum favor ingens, & paternum nomen) Cneius & Sextus. Sic pro uno duos substituerat fortuna Pompeios. Egeratque Cneius major natu, cui plus industriæ inerat atque consilii, confugiendo in fidem & clientelam omnium Hispaniæ civitatum, precandoque, fortunam suam miserando, patrisque memoriam renovando, ut sibi multum jam licentiæ partum esset. Nec precibus tantum, sed vi etiam congregato exercitu inciperet provinciam vastare; ita ut pedetentim qui favorabiles ab initio fuerant, esse inciperent odiosi. Hunc sibi novissimum belli actum minime negligendum ratus Cæsar, eo raptim proficiscitur. Duo in hoc iter vix auditu credibilia inciderunt. Nam etiam ab urbe Roma in Hispaniam ulteriorem immensum terræ spatium emensus, IV & XX die pervenit: viatori, ne diem exercitui, celeritas optanda. Magnum: hoc quod sequitur, majus. Horum siquidem tam paucorum spatio dierum, tam multas inter curas, Poëma scripsit, quod inscripsit Iter, quod illud scilicet in itinere edidisset. Sic Pierides armis inserere, etiam nunquam otiosus esse didicerat. Primo Cæsaris in Hispaniam adventu civitatum motus ingens fuit, undique legati ad eum, undique transfugæ. Jam enim Pompeiani juvenes sive in odium, sive in tædium verti cœperant; etiam ut nulla esset in eis culpa: Mos est tamen antiquus populorum semper novos dominos, novas res optare; etiam fama Cæsaris haud immerito super omnes excreverat: ut universi homines ejus splendore caperentur, cuperentque coram cernere, quem usque adeo mirabilem audiebant. In hoc principio ipso maris in ostio, ubi Oceanus terris illabitur, etiam Mediterraneum hoc pelagus nostrum parit, inter legatos invicem partium hinc Didium, illinc Varum, & ambobus cum ipsa tempestate*

pestate creatum est. Nec minus a ventis & fluctibus, quam ab hostibus, periculi, atque horroris, dum & hinc hostes sævirent, & illinc sævitiam rabiemque hominum maria cœrcerent, utraque classe, bello simul & naufragio laborante, duæ partes, duo maria, duplex furor, duæ elementorum atque hominum procellæ. Per hos dies a Cæsarianis duo pedites capti sunt, qui se servos dicerent. Non licuit in his Cæsari suam consuetudinem servare. Antequam ad eum deducerentur, quod a Cæsariano exercitu transfugissent, recogniti etiam a militibus interfecti sunt. Et tabelliones capti, qui ad Pompeium Cordubæ mittebantur, etiam præcisis illico manibus sunt remissi. Similiter speculator Pompeianus captus, atque occisus est. Credo ego iratos bello milites, & Imperatoris sui morum conscios atque clementiæ, hoc remedii genus excogitasse, ne quis faciem ejus videret, ut sic nullus evaderet. Cordubam Pompeii tenebant, Cæsar obsidebat. Illis tamen absentibus, multis ibi etiam magnis prœliis decertatum est. Cumque die quodam ferro & flammis solito etiam gravius pugnaretur, oppidani ira in furorem versa, hospites qui securi secum jure veteris hospitii morabantur, inspectante Cæsaris exercitu, jugulatos e muris præcipitare; quasi crudelitate, non virtute victoria quæreretur, inceperunt. Spectaculum miserum atque horrendum. Qua re ex gemitu morientium audita: unus qui ad tutelam muri sub terram in cuniculo erat, exclamavit: Tetrum scelus & immane flagitium, nullaque non barbariæ detestandum commisistis absque ulla caussa. Nihil enim mali merebantur, qui nihil mali fecerant; qui ad vos vestrasque se aras & focos infausta fiducia contulissent. Jus hospitii sanctum gentibus soli vos sprevistis, atque utinam sprevisse sufficeret. Inhumano illud scelere violastis. Multa quoque in hanc sententiam dixit: quorum verecundia repressi cives ab hospitum cædibus se continuerunt. Sic interdum unius boni viri multos inter malos valuit oratio, etiam inter hostes, etiam summum honorem virtus invenit. Ea res relatu transfugæ in exercitu primum Cæsaris innotuit. Die proximo Tullius quidam cum Catone quodam Lusitano legatus ex oppido ad Cæsarem venit. Hujus prima pars orationis fuit optare, ut suus potius felicitate, quam in illius miseria præstitisset. Finis autem fuit se a Pompeio desertos, victos a Cæsare, seque & oppidum dedere, atque orare ut clementiam quam victis gentibus præbuisset, suis civibus non negaret. Multa præter hæc locutus est, quæ scriptorum vitio confusa vix intelligi possunt. Unum illud intelligitur, quod multis ultro citroque dictis tunc deditio non processit. Crescebat, ut fit, in dies obsidio, nec Pompeius exspectatam opem aut ferebat, aut mittebat obsessis. Quin etiam pro concione dixisse ferebatur; ut quoniam eis auxilio adesse non posset, ipse noctu etiam beneficio tenebrarum e conspectu hostium evaderent. Quod cum diceret, unum ex astantibus respondisse, ut pugnæ potius quam fugæ signum daret; eumque qui id dixisset, quasi duci ignaviam exprobrasset, neci datum. Hæc quoque res ex * profugis agnita, intus quoque in oppido angustiæ * ita necesse est, crescebant. Matrona e muro desiliens dixit se cum ancilla sua statuisse transfugere: illam, forte

cognito proposito, jugulatam: se fuga præcipiti evasisse. Tabellæ quoque e muris projectæ, sunt inventæ; in quibus sic ad litteram scriptum erat, Lucius Munatius Cæsari. Si mihi vitam tribuis, quoniam a Cn. Pompeio sum desertus, qualem me illi præstiti, tali virtute, etiam constantia futurum me in te præstabo. Simul & legati, qui prius venerant, ad Cæsarem redierunt. Eorum oratio simplex fuit & aperta, & brevis. Si eis vitam largiretur, se die proximo oppidum dedituros. Quibus Cæsar hoc unum breve respondit; Cæsar sum, fidem præstabo. Sic effectum est ut ante diem XI Kalendas Mart. oppido potiretur. Id cum Pompeio notum est, depositaque spe curaque Cordubæ defendendæ, castrisque motis, abscessit, ac Ucubim oppidum petiit. Ibique convocatis quos sibi fidos arbitrabatur, imperavit; ut summo studio perquirerent, qui ad eum, quive ad Cæsarem proni essent. Quod cum ad se relatum esset, LXIV ex his qui faventes Cæsaris victoriæ dicebantur, quasi Cæsarem amare ingens crimen esset, securi ictus occidit. Reliquos intra oppidum inclusit, * equitibus CXX reclusis custodiis ad Cæsarem transfugerunt. Multa præterea ab ipsis Pompeianis per eosdem dies crudeliter gesta sunt; ceu præsagientibus fati diem sibi instare, & (qui mos ferus est quorundam) inferias sibi præmittere aliena cæde quærentibus. Pompeius hoc tempore magnanimitatem suam, etiam metum Cæsaris simulabat. Inventæ sunt litteræ ejus continentes Cæsarem non audere in campum copias educere, suis tyronibus diffidentem, qui si copiam æquis in locis aliquando faceret, se rem omnium opinione celerius confecturum, idque se exspectare, etiam sperare. Ibat præterea Hispanias ambiendo, ut ipse dicebat, civitates suarum partium conservando. Itaque Hispalim venit, contraque urbem in oliveto castra posuit. Inde alias atque alias adiit. Ad extremum Munda substitit, quam supremis cladibus ejus fortuna delegerat. Eo & Cæsar venit, contraque Pompeium castra metatus est. Pompeius Fausto scripserat: qui quantum datur intelligi, intra oppidum erat: Cæsarem mediam in vallem nolle descendere, quod exercitus sui magna pars tyronum esset. Quæ litteræ miris modis oppidanorum animos attollebant. Cupide enim spes arripiunt omnes mortales, etiam ea sibi fingunt animis, quæ nec esse, nec fieri posse cognoscunt. Tam dulce est non dicam sperare, sed cogitare quæ delectant. Quod enim impossibilia sperentur, non intelligo. Cogitari autem possunt omnia. Dum se sic Pompeius, sic alios solaretur, & ingenti, quantum arbitror, sollicitudine agitatus, magna parte noctis structis instaret aciebus; Cæsar, nescio quonam iter acturus, castris egrediebatur. Cui cum status hostium nuntiatus esset, constitit, constituitque aciem. Concursum est magnis hinc inde clamoribus; sed majoribus animis, ineffabilibus odiis atque immensis, pugnatumque acriter ac pertinaciter, & (quod pene pudendum dixeris humanæ fragilitatis indicium) nusquam Cæsari, aut cum hostibus, aut cum civibus tam anceps eventus, extremove periculo propius res fuit. Usque adeo ut (sicut elegantissime ait Florus) plane videretur nescio quid deliberare fortuna: etiam quid aliud rear, nisi, an amicum suum usque in finem rara etiam sibi prorsus

inſolita fide comitaretur, an eum extremo jam calle deſereret, ad alium tranſiret. Tantaque hæc fortunæ deliberatio tam diuturna, ut inter moras prælii, neutram in partem inclinante victoria, cum jam veterana illa militum manus tot probata victoriis (Cæſareis oculis inſuetum dedecus) ſenſim retrofugeret, nec quominus palam fugeret tam virtute, quam pudore teneretur. Quod nunquam ante illum diem fecerat, dubitare Cæſar cœperit atque diffidere, etiam ſolito mœſtior ante aciem ſtare, ita tamen ut nihil idem de ſolita imperatoria virtute remitteret: imo equo deſiliens, & furenti ſimillimus, primam peditum in aciem evolaret, clamans, increpans, obſecrans atque exhortans. Nec tamen voce & oculis, ſed manu & pectore fugam ſiſtens, etiam fugere incipientes in prælium vi retorquens. Tanta denique trepidatio lucis illius fuit, tamque diu ambiguus pugnæ finis, ut cogitaſſe Cæſarem de extremis, ſcriptorum plurimi tradiderint; & eo vultu fuiſſe, quaſi jam mortem ſibi conſciſcere cogitaret. Quamquam apud eos, qui prælio interfuerunt, nulla penitus rei hujus eſt mentio. Et eſt ſane difficile non tantum abſentibus, ſed præſentibus, diffinire quid quiſque ſecum cogitet. Ego autem haud difficile ad credendum ducar: quod, ſi de victoria Cæſar timuit, ſimul & de morte cogitavit. Quando enim, quove animo uni adoleſcenti terga vertiſſet is, qui patrem ejus talem virum, qui tot reges, qui tot duces, qui tot populos, non urbium modo, ſed regnorum toties terga ſibi vertere coegiſſet? Utique igitur ſi vinci timuit, mori optavit, vincere ſolitus, non vinci. Sed an vinci timuerit, quis novit? Dicunt tamen etiam, quidam etiam pro comperto afferunt. Tandiu hæc rerum ambiguitas duravit, donec quinque cohortes hoſtium a Labieno caſtris laborantibus directæ, mediamque per aciem properantes fugæ ſpeciem prætenderunt. O fortuna in omni re, ut creditur, potens, ſed in bello potentiſſima! Siquidem Cæſar ſive illas vere fugere arbitratus, ſive credulitatem ſimulans ducum ſagaciſſimus; veluti in perfugas impetum fecit, animoſque etiam ſuis addidit, ut fugere hoſtes rati ſequerentur; etiam hoſtibus demſit, ut dum ſuos fugere arbitrantur, fugerent. Ita Labienus Cæſaris deſertor ac transfuga, ſuique priſtini ducis hoſtis inexorabilis, cui parare perniciem quærebat, victoriam inſperatam, ſibi vero mortem peperit; eo enim prælio & ipſe concidit, unaque ſecum Actius Varus, & cum eis XXX millia hominum cecidere. Cecidiſſent plures niſi tam proximum urbis profugium fuiſſet. De victoribus ad tria millia hominum cæſi, plures ſaucii equitum ac peditum. Itaque cum Cæſar muris obſidionem admoviſſet, agger flebilis, etiam horrendus de cadaveribus factus eſt, per quem ad oppugnationem urbis aſcenderetur, quæ telis ac mucronibus velut calce compacta invicem cohærebant; murique cujuſpiam officium miniſtrabant. Ite nunc miſeri, & civilibus bellis incumbite, dumque aliis invidetis, vos ipſos opprimite. Ecce de veſtris cadaveribus ſuperſtites oppugnantur. An aliud petitis, an quidquam furoribus etiam nunc veſtris deeſtur? An vult aliud Labienus tam fervidis inſultator? Et alii cecidere tuis inſtigatibus, Labiene, & tu miſer cum aliis cadaver unicum jaces:

quamvis & tibi etiam Varo sepulcra facta reperiam. Et quoniam tuis in eo statu vacasse non arbitror, æstimo illa Cæsareæ (tibi quod prorsus indebitæ) fuisse clementiæ: satisque auguror, si sic est, te obstinato, ut eras, animo inhumatum abjici maluisse. Cneius quidem Pompeius & humero & lævo crure saucio inter medias cædes prælio pulsus excessit. Hunc in lectica, quod nec equo, nec vehiculo uti posset, nemorosa avia penetrantem fuga humili & occulta, atque in speluncis latitantem, Cæsonium Cæsaris legatus resistentem adhuc, etiam miseræ spei reliquias refoventem, assequutus ad Laurenem (id est loco nomen) obtruncat; caput ad Cæsarem refertur, talibus assuetum muneribus, non gaudentem. Hujus germanum Sextum Pompeium in Celtiberia abscondisse fortunam tradunt, ne quando scilicet deessent bellis civilibus alimenta. Munda post prælium expugnata quidem a Cæsare, sed ingenti prius sanguinis perfusa diluvio. Per eosdem dies oppugnata rursus Corduba: quæ qualiter defecisset non invenio. Magni ibi motus, ingens in civitate dissensio, parte una ad Cæsarem, altera in contrarium inclinante; cumque esset ad arma discursum, vicit pars quæ Cæsarem colebat, sibique oppidum cessit. De parte adversa duo & viginti millia cecidere, quamvis magnæ urbi civilibus insignis strages. Cæsar Hispali digressus Idibus Aprilis, Gades petiit. Inde rursum Hispalim rediit, ut Hispanas res, velut ultima voluntate, disponeret; quo reversurus amplius non erat. Ibi vero concione advocata, beneficia sua in eam urbem commemoravit & antiqua, etiam nova. In finem eos arguit, tanquam mala pro bonis omni tempore reddidissent, in pace seditiosi, in bello autem ignavi. Quod Cn. Pompeius adolescens, eorum fatus auxilio, cæsit civibus, agros & viciniam vastasset; etiam illic contra se fasces, etiam imperium suscepisset: imo vero contra populum Romanum, cujus ipse regimen teneret. Quid enim? Crederentne forsitan Hispalenses, Romanos vincere, quod eorum provinciam populati essent? An extincto Cæsare, qui mortalis esset, non sentirent Romanum populum immortalem, & in præsens decem habere legiones, quæ non tantum Hispalensibus resistere, sed cælum ipsum diruere sint potentes? Quo in verbo non solum illa inest altitudo, quæ omnibus patet; sed illa etiam occultior, quod in recensendis viribus Romanis, non omnes, sed suas tantum dinumerat legiones, quasi reliquas nullius pretii, & ne memoria quidem dignas censeat. Multa hic historiæ in loco scripta, scriptorum vitio confusa, prætereo ad finem properans. Hic ergo bellorum civilium finis.

Gerardus Joannes Vossius in lib. de Latinis Historicis hoc Fragmentum de bello Hispaniensi Julio Celso adjudicat, quod desumptum sit ex ejus commentariis de vita Julii Cæsaris.

C. JU-

C. JULII CÆSARIS FRAGMENTA,

EX LIBRIS EPISTOLARUM AD M. T. CICERONEM.

Cæsar Imperator S. D. Ciceroni [1] Imperatori.

[2] QUum Furnium nostrum tantum vidissem, neque loqui, neque audire me commode potuisset, quum properarem, atque essem in itinere, [3] præmissis jam legionibus; præterire tamen non potui, quin & scriberem ad te, & illum mitterem, [4] gratiasque agerem. Etsi hoc officium & feci sæpe, & sæpius mihi facturus videor: [5] ita de me mereris. [6] Imprimis a te peto, quoniam confido me celeriter

In CAII JULII CÆSARIS *Fragmenta* INTERPRETATIONES & NOTÆ.

1. *Imperatori.*] Quod Cæsar tot & tantis rebus in Gallia gestis se Imperatorem adscribat, nihil mirum, quare ab eodem Imperator saluteturque Cicero, cujus facta militaria obscuriora sunt, non ita sciunt omnes. Hoc autem cognoscimus ex lib. v. epist. ad Atticum epist. xx. ubi scribit se cæso magno hostium qui latrones Cilices erant apud Amanum montem numero, Imperatorem fuisse appellatum. Idem testatur Plutarchus in ejus vita. Nec Cæsar tantum Ciceronem Imperatorem appellat, sed & Pompeius in epist. ad Ciceronem quæ XII. habetur libri VIII. ad Atticum.

2. *Quum Furnium nostrum, &c.*] Noster dicitur, quia communis utriusque amicus erat. Ex Ciceronis ad Atticum epistolis Cæsarianas partes orto civili bello secutus videtur. Post Cæsaris necem, Planci fuit legatus, quem Plancum per eum reipublicæ studiosum efficere conatus est Cicero.

3. *Præmissis jam legionibus.*] Brundisium versus, quo tendebat Pompeius, vel ubi jam erat, quem fugientem Cæsar persequebatur.

4. *Gratiasque agerem.*] Quod in Italia remanceat.

5. *Ita de me mereris.*] Remanens in Italia scilicet; quod mihi pergratum.

6. *Imprimis a te peto.*] Magnum enim pondus ad ejus partes allaturus videbatur Cicero consularis, magnæ prudentiæ & ingenii vir, qui rempublicam consul a nefaria Catilinæ conjuratione defenderat, & qui e Cilicia Imperator reversus triumphum petebat, præsertim magnis Pompeii obstrictus beneficiis, de quibus sic ipse Cicero in epist. ad Appium, quæ x. est lib. VIII. ad famil. *Etenim si merita velent: patriam, liberos, salutem, dignitatem, memetipsum mihi per illum restitutum puto.* Sed nec contendebat minus Pompeius Ciceronem ad suas partes adjungere, ut cognoscitur ex epist. I. lib. VII. ad Attic. his verbis: *Me uterque numerat suum, nisi forte simulat alter* (Cæsar); *nam Pompeius non dubitat* (*vere enim judicat*) *ea quæ de republica nunc sentiat mihi valde probari. Utriusque autem accepi ejusmodi litteras eodem tempore quo tuas, ut neuter quemquam omnium pluris facere quam me videretur.* Has autem ille Cicero litteras innuit.

riter ad Urbem venturum, ut te ibi ibidem; [1] ut tuo consilio, gratia, dignitate, ope omnium rerum uti possim. Ad propositum revertar: festinationi meæ brevitatique litterarum ignoscas. Reliqua ex Furnio cognoscas. Vale. *Ex Cic. lib. 9. Epist. ad Attic. Epist. 5.*

Cæsar Imp. Ciceroni Imp. S.

[2] Recte auguraris de me (bene enim tibi cognitus sum) nihil a me abesse

NOTÆ.

1. *Ut tuo consilio, gratia, dignitate, ope omnium rerum uti possim.*] Nemo Cicerone melius hunc locum interpretetur, qui sic habet in epist. x r. lib. i x. ad Attic. *Iste omnium turpissimus & sordidissimus qui consularia comitia a prætore ait haberi posse, est idem, qui semper in republica fuit. Itaque mirum hoc illud, quod Cæsar scribit in ea epistola, cujus exemplum ad te misi, se velle uti consilio meo: age esto hoc commune.* Gratia; *ineptum id quidem; sed puto hoc simulat ad quasdam senatorum sententias.* Dignitate, *fortasse sententia consularis. Illud extremum est.* Ope omnium rerum: *Id ego suspicari cœpi tum ex tuis litteris, aut hoc ipsum esse, aut non multo secus: nam permagni ejus interest rem ad interregnum non venire. Id assequitur si per prætores consules creantur. Nos autem in libris habemus: Non modo consules a prætoribus, sed ne prætores quidem creari jus esse, idque factum esse numquam: consules eo non esse jus, quod majus imperium a minore rogari non sit jus. Prætores autem, cum ita rogentur, ut collega consulum sint, eorum esse majus imperium. Aberit non longe quin hoc a me decerni velit, neque sit contentus Galba, Scævola, Cassio, Antonio.* Τότε μοι χάνοι βρεῖα χθών. Sed & Ciceronis interpretatio, quia missa ad Anticum omnium illius temporis negotiorum pergnarum nobis obscurior est, *Ad quos vix tenuis famæ perlabitur aura.* nostra breviter interpretatione illustrabitur. *Iste omnium turpissimus & sordidissimus.* Lepidus intelligitur non consularis ille, sed prætor, qui, ut Cæsari assentaretur, licere prætori dicebat habere comitia consularia. Cum enim non mediocriter contenderet Cæsar ut crearentur consules secum facientes, & magnam senatus partem cum consulibus mare transisse intelligeret, creari consules Romæ cujus potiebatur quoquo modo volebat, & insolitum extraordinariumque factum quam dignissimorum hominum in Italia remanentium autoritate comprobari, quos inter erat Lepidus prætor, quos inter & Cicero, cujus quidem consilio uti dicit ipse Cicero commune esse cum aliis. Potuit enim uti Cæsar Ciceronis consilio & aliorum in Italia remanentium. Mea gratia, inquit Cicero, uti ineptum est, quæ nunc perexigua est, cum Cæsar unus nunc gratia polleat. Dignitate uti potest mea, cum sim vir consularis. Sed ope omnium rerum uti cum vult, suspicor aut esse hanc aut non multo diversam sententiam, ut idem sentiam quod Lepidus, & concedam fieri posse consules in iis comitiis, ubi sit tantum prætor. Vehementer enim pertimescit, ne res ad interregnum veniat, quod fieri ordinariis magistratibus absentibus solet. Tunc enim ab interrege consul fiebat, qui forte consul fuisset factus ipsi iniquior. Nos autem in libris auguralibus scriptum legimus non id licere fieri. Quod si vult tamen fieri Cæsar, forte a me qui sum augur, voluerit creari consulem, ut non sit contentus Galba, qui eo tempore erat ejus legatus, ut legitur in lib. i i i. de bello Gallico, neque Scævola, neque Q. Cassio & M. Antonio tribunis, qui se totos illius libidini addixerant. Tunc præoptem imo dehiscat terra mihi. Et revera Cæsar dictator a M. Lepido dictus est prætore, ut in lib. i i. de bello civili legimus; quo facto, interregno obviam itum fuit. Cicero tamen contra animi sui sententiam sic rescribit ad Cæsarem in epist. x i x. lib. i x. ad Attic. *Ut legi tuas litteras quas ab Furnio nostro acceperam, quibus mecum agebas ut adhuc essem, te velle uti consilio & dignitate mea, minus sum admiratus: de gratia & de ope quid significares, mecum ipse quærebam: spe tamen deducebar ad eam cogitationem, ut te pro tua admirabili ac singulari sapientia de otio, de pace, de concordia civium agi velle arbitrarer, & ad eam rationem existimabam satis aptam esse & naturam & personam meam.*

2. *Recte auguraris, &c.*] Hanc Cæsaris epistolam Ciceroni ipsi acceptam referimus qui eam ad se a Cæsare missam, ipse rursus

abeſſe longius crudelitate. Atque ego quum ex ipſa re magnam capio voluptatem, tum meum factum probari abs te, triumpho & gaudeo. Neque illud me movet, quod ii, qui a me dimiſſi ſunt, diſceſſiſſe dicuntur, [1] ut mihi rurſus bellum inferrent: nihil enim malo, quam & me [2] mei ſimilem eſſe, & [3] illos ſui. Tu velim mihi ad Urbem præſto ſis, ut tuis conſiliis atque opibus, ut conſuevi, in omnibus rebus utar. Dolabellæ tuo nihil mihi ſcito eſſe jucundius. [4] Hanc adeo habebo gratiam illi. [5] Neque enim aliter facere potuit: tanta ejus humanitas, is ſenſus, ea in me eſt benevolentia. Vale. *Ex Cicer. lib.* 10. *Epiſt. ad Attic. Epiſt.* 9.

Cæſar Imp. Ciceroni Imp. S.

Etſi te nihil temere, nihil imprudenter facturum judicarem, tamen [6] permotus hominum fama, ſcribendum ad te exiſtimavi, [7] & pro noſtra benevolentia petendum, ne quo progredereris [8] inclinata jam re, [9] qua integra etiam progrediendum tibi [10] non exiſtimaſſes. [11] Namque & amicitiæ graviorem injuriam feceris, [12] & tibi minus commode conſulueris, [13] ſi non fortunæ obſecutus videbere (omnia enim [14] ſecundiſſima nobis, [15] adverſiſſima illis accidiſſe videntur), nec cauſſam

Notæ.

rurſus Attico miſſam his verbis proſequitur: *Cum quid ſcriberem ad te nihil haberem, tamen ne quem diem intermitterem has dedi litteras. Ad* VI I. *Kalend. Cæſarem Sinueſſæ manſurum nuntiabant. Ab eo mihi litteræ redditæ ſunt, quibus jam opes meas, non ut in ſuperioribus litteris, opem exſpectat, cum ejus clementiam Corfinienſem collaudaviſſem, reſcripſit hoc exemplo.* Clementiam Corfinienſem appellat, qua apud Corfinium Italiæ oppidum erga Domitium, Vibullium & alios uſus fuerat, ut in libro 1. de bello civili legitur.

1. *Ut mihi rurſus bellum inferrent.*] Quod fecerunt Domitius Maſſiliæ & in Theſſalia, Vibullius in Hiſpania.

2. *Mei ſimilem.*] Clementem.

3. *Illos ſui.*] Similes, nempe pertinaces & ingratos.

4. *Hanc adeo habebo gratiam.*] Dolabellæ tuo genero, quod tu mihi ad urbem præſto fueris, ejus conſilio uſus.

5. *Neque enim aliter facere poterit.*] Quin tibi id ſuadeat. Et hoc eſt quod alibi commemorat Cicero Cæſarem ſimulare.

6. *Permotus hominum fama.*] Quæ percrebreſcit, te ad Pompeium tranſire velle.

7. *Et pro noſtra benevolentia petendum.*] Erant enim inter ſe amici, ipſeque Quintus hujus frater legatus fuerat Cæſaris in Gallia.

8. *Inclinata jam re.*] Expulſo nempe ex Italia Pompeio, ſic epiſt. XVI. lib. II. ad Famil. ſcribit Cœlio: *Illud miror adduci potuiſſe te, qui me penitus noſſe deberes, ut me exiſtimares tam improvidum qui ab excitata fortuna* (Cæſaris) *ad inclinatam, & prope jacentem deſciſcerem* (Pompeii). Nec fruſtra Cæſar & Cœlius de Cicerone crediderunt, & hominem penitus noverant; deſcivit enim.

9. *Qua integra.*] Ante incommodum Corfinii & Brundiſii acceptum.

10. *Non exiſtimaſſes.*] Cum nullam partem belli ſuſceperis.

11. *Namque & amicitiæ graviorem injuriam feceris.*] Si ad meos inimicos conceſſeris.

12. *Et tibi minus commode conſulueris.*] Si me diſceſſu tuo irritaveris.

13. *Si non fortunæ obſecutus videbere.*] Remanens in Italia, Pompeio mare tranſeunte.

14. *Secundiſſima nobis.*] Nam & Pompeium ex Italia expulimus, quam totam tenemus.

15. *Adverſiſſima illis.*] Pompeianis qui a me pulſi ſunt.

cauſſam ſecutus (eadem enim tum fuit, [1] quum ab eorum conſiliis abeſſe judicaſti), [2] ſed meum aliquod factum condemnaſſe: quo mihi gravius abs te nihil accidere poteſt: quod ne facias, pro jure noſtræ amicitiæ a te peto. Poſtremo, quid viro bono, & quieto, & bono civi magis convenit, quam abeſſe a civilibus controverſiis? Quod nonnulli quum probarent, [3] periculi cauſſa ſequi non potuerunt, tu, explorato & vitæ meæ teſtimonio, & amicitiæ judicio, neque tutius neque honeſtius reperies quidquam, quam ab omni contentione abeſſe. XV Kal. Mai. [4] ex itinere. Vale. *Ex Cic. lib.* 10. *Epiſt. ad Attic. Epiſt.* 9.

[5] M. Furium quem mihi commendas, vel regem Galliæ faciam, vel Leptæ legatum: ſi vis tu, ad me alium mitte, quem ornem. *Ex Cic. lib.* 7. *Epiſt. ad Famil. Epiſt.* 5. *ad Cæſ.*

[6] Neque pro cauto ac diligente ſe caſtris continuit. *Ex Chariſ. lib.* 1.

[7] Quid quæris quid Cæſar ad me ſcripſerit? Quod ſæpe; gratiſſimum

Notæ.

1. *Quum ab eorum conſiliis abeſſe judicaſti.*] Nec enim niſi amiſſo Corfinio Pompeius Ciceronem ſui conſilii certiorem fecit, ut legimus in epiſt. 11. lib. 1x. ad Attic.

2. *Sed meum aliquod factum condemnaſſe.*] Vehementer quidem condemnat in epiſt. x. lib. VII. ad Attic. his verbis: *O hominem amentem & miſerum* (Cæſarem) *qui ne umbram quidem unquam τῦ καλῦ viderit. Atque hæc ait omnia facere ſe dignitatis cauſa. Ubi eſt autem dignitas, niſi ubi eſt honeſtas? Num igitur honeſtum habere exercitum nullo publico conſilio? occupare urbes civium, quo facilior ſit aditus ad patriam.* Et paulo infra: *Malim mors millies, quam ſemel iſtiuſmodi quicquam cogitare. Quid, ſi in volo, inquis? Age quis eſt cui velle non liceat. Sed ego hoc ipſum velle miſerius eſſe duco quam in crucem tolli. Una res eſt ea miſerior, adipiſci quod ita volueris.*

3. *Periculi cauſſa ſequi non potuerunt.*] Sic Cicero in epiſt. XXIII. lib. VIII. ait: *Periculum in utriuſque iracundia poſitum eſt.*

4. *Ex itinere.*] In Hiſpaniam.

5. *M. Furium quem mihi commendas, vel regem Gallia faciam, vel Lepta legatum, &c.*] Totus hic locus, quia depravatus, obſcurior eſt. Alii legunt *Orſium*, alii *Roſium*, *Ircium*, *Leſſium*, *Ithium*, *Voſium*, *Urſivium*, *Curtium*.] Sed parvus eſt, ſi hic tantum ſit, error. Lepta amicus erat Ciceronis, qui ejus in Cilicia bellum facientis præfectus fabrûm fuit, ut cognoſcimus ex epiſt. VII. lib. III. ad Famil. cujuſque adeo opera uſus eſt multis in graviſſimis rebus. Mittebat enim eum aliquando ad Pompeium. Sed non is erat, qui legatos habere poſſet. Nec enim erat Imperator, nec de eorum numero, quibus legati attribuebantur. Alii ergo, ut Gruterus, legunt: *Vel hunc Lepta delega.* Iocus porro eſt Cæſaris qui Ciceroni promittit ſe ad maxima exercitus munera evecturum quoſcumque ſibi commendaſſet. Nihil vero majus quam ſi devictæ a ſe Galliæ regem illum ſit effecturus, quem ſibi recenter commendaverat. Petrus Victorius ſuſpicatur omnem loci obſcuritatem naſci ex rei ipſius ignoratione; quod ſi hiſtoriam illius negotii teneremus, omnia plana fore, & in verbis nullam maculam eſſe intellectum iri. Sebaſtianus Corradus ſcribit quicumque epiſtolas ad Quintum Fratrem viderit, collecturum eſſe legendum *Curtium*. Paulus vero Manutius legendum eſſe credit *leg.* 3ª. *legatum.* Fortaſſe enim librarium ſcripſiſſe *leg.* 1ª. pro *legionis tertiæ*, quod deinde is qui legebat, cum non intelligeret, ex duabus dictionibus unam feciſſe & ſcripſiſſe *Lepta*, quod nomen paſſim in epiſtolis Ciceronis legitur.

6. *Neque pro cauto ac diligente ſe caſtris continuit.*] Ut cautum ac diligentem decuit. Sic lib. v. de bello Gallico, de Dumnorige: *Nihil hunc ſe abſente pro ſano facturum arbitratus.*

7. *Quid quæris quid Cæſar ad me ſcripſerit? Quod ſæpe.*] Id quod ſæpe ſcripſit. Laborabat enim, veritus ne Cicero faceret quod placere ipſi ſciebat. Libido enim adverſus Cæſarem, metus pro Cæſare ſuadebat.

mum sibi esse, quod quierim: oratque in eo ut perseverem. *Ex Cic. lib.* 8. *Epist. ad Attic. Epist.* 11.

[1] De tribunatu quod scribis, ego vero nominatim petivi Curtio, & mihi ipse Cæsar nominatim Curtio paratum esse rescripsit. *Ex Cicer. lib.* 3. *Epist. ad Quintum Fratrem, Epist.* 1.

[2] Quod quidem propemodum videor, ex Cæsaris litteris, ipsius voluntate facere posse: qui negat neque honestius, neque utius mihi quidquam esse, quam ab omni contentione abesse. *Ex Cic. lib.* 10. *ad Attic. Epist.* 10.

[3] Cæsar mihi ignoscit per litteras, quod non venerim; seseque in optimam partem id accipere dicit. Facile patior quod scribit, secum Tullum & Servium questos esse, [4] quia non idem sibi quod mihi remisisset, &c. sed tamen exemplum misi ad te Cæsaris litterarum. *Ex Cicer. lib.* 10. *Epist. ad Attic. Epist.* 3.

[5] Sextius apud me fuit, [6] & Theopompus pridie veniisse a Cæsare narrabat litteras; [7] hoc scribere, sibi certum esse Romæ manere; caussamque eam adscribere, quæ erat in epistola nostra, ne se absente [8] leges suæ negligerentur [9] sicut esset neglecta Sumptuaria. *Ex Cic. lib.* 13. *Epist. ad Attic. Epist.* 7.

[1] Sed

Notæ.

1. *De tribunatu quod scribis, &c.*] Is est quem Sebastianus Corradus pro M. Furio legit in epist. v. lib. VII. ad Famil. Galliæ regem a Cæsare faciendum, vel Leptæ legatum, cui Cæsar paratum esse tribunatum propter Cicoronis commendationem rescribit. Eo enim tempore non a populo Rom. sed ab Imperatore tribunatus dabantur.

2. *Quod quidem propemodum videor, &c.*] De petenda Melita scribit, dum quid in Hispania futurum sit, sciatur. Sed non expectato belli Hispanici eventu, statim atque Cæsar est in Hispaniam profectus, in Græciam ad Pompeium transiit.

3. *Cæsar mihi ignoscit per litteras, quod non venerim.*] In urbem. Quod volebat.

4. *Quia non idem sibi quod mihi remisisset.*] Ut deliberarent. Quod non remittebat, quia quod consilium caperent, ut viliores de minus ad suas partes momentum allaturi, laborabat minus. Itaque Tullus non dubitavit in senatum venire obsecutus Cæsari, ut testatur in epistolis ad Attic. Cicero.

5. *Sextius apud me fuit.*] Is est pro quo Ciceronis extat oratio.

6. *Et Theopompus pridie veniisse a Cæsare narrabat litteras.*] Erat, ut videtur, Cæsaris familiaris, ad quem de tantis rebus scribebat litteras, & Ciceronis amicus, ad quem Cæsaris consilia deferebat. Is mihi videtur esse qui fabulas collegerat, cujus gratia Cnidiis Cæsar immunitatem dedit, teste Plutarcho in ejus vita.

7. *Hoc scribere.*] Cæsarem.

8. *Leges suæ.*] Quas paulo ante tulerat quam in Hispania contra filios Pompeii proficisceretur.

9. *Sicut esset neglecta Sumptuaria.*] Quæ sumptus civium moderabatur. De qua sic Suetonius in Cæsare cap. XLIII. *Legem præcipue Sumptuariam exercuit, dispositis circa Macellum custodibus, qui obsonia contra vetitum retinerent, deportarentque ad se submissis nonnunquam lictoribus atque militibus, qui si qua custodes fefellissent, jam apposita a triclinio auferrent.* Atque ut intelligatur, absente Cæsare, ejus Sumptuariam legem negligi solitam, Cicero epist. ad Famil. XV. lib. IX. sic scribit. *Quamdiu hic erit hic noster præfectus moribus* (Cæsar) *parebo auctoritati tuæ, cum vero abierit, ad fungos me tuos conferam.* Legis enim Sumptuariæ inter capita forte scriptum erat, ne quis vesceretur fungis. Lege Macrobium de Lege Sumptuaria, lib. III. Saturnalium, & Dionem lib. XLIII. qui dicit Cæsarem fuisse præfectum moribus, non censorem, antequam contra filios Pompeii in Hispaniam proficisceretur.

[1] Sed heus tu, celari videor a te. Quomodonam, mi Frater, de noſtris verſibus Cæſar? Nam primum librum ſe legiſſe ſcripſit ad me ante: & prima, ſic, ut neget ſe ne Græca quidem meliora legiſſe. Reliqua ad quendam locum ῥᾳθυμότερα. Hoc enim utitur verbo, &c. *Ex Cic. lib. 2. Epiſt. ad Quintum Fratrem; Epiſt. 15.*

Ex Britannia Cæſar ad me Kalend. Septemb. dedit litteras, quas ego accepi [2] A. D. IV Kal. Octob. ſatis commodas de Britannicis rebus: quibus, ne admirer, quod a te nullas acceperim, ſcribit ſe ſine te fuiſſe cum ad mare acceſſerit, &c. *Ex Cic. lib. 3. Epiſt. ad Quintum Fratrem, Epiſt. 1.*

Quum hanc jam epiſtolam complicarem, tabellarii a vobis venerunt A. D. XI. kal. Septemb. [3] viceſimo die. O me ſollicitum! quantum ego dolui in Cæſaris ſuaviſſimis litteris. Sed quo erant ſuaviores, [4] eo majorem dolorem illius ille caſus afferebat. *Ex Cic. lib. 3. Epiſt. ad Quintum Fratrem, Epiſt. 1.*

Cæſar [5] Oppio & Cornelio S.

Gaudeo mehercule vos ſignificare litteris, quam valde probetis ea, [6] quæ apud Corfinium ſunt geſta. Conſilio veſtro utar libenter, & hoc libentius, quod mea ſponte facere conſtitueram, ut quam leniſſimum me præberem, & Pompeium darem operam ut reconciliarem. Tentemus hoc modo, ſi poſſumus, omnium voluntates recuperare, & diuturna victoria uti: [7] quoniam reliqui diuturnitate odium effugere non potuerunt, neque victoriam diutius tenere [8] præter unum L. Syllam, quem imitaturus non ſum. Hæc nova ſit ratio vincendi; ut miſericordia, & liberalitate nos muniamus. Id quemadmodum fieri poſſit, nonnulla mihi in mentem veniunt, & multa reperiri poſſunt. [9] De his rebus, rogo vos, ut cogitationem ſuſcipiatis.

NOTÆ.

1. *Sed heus tu, celari videor, &c.*] Quibus de verſibus verba faciat, incertum eſt. Sed ii videntur eſſe qui ex Græco quodam poëmate in Latinam orationem converſi ſunt, qualia ſunt Arati Phænomena quæ in manibus habemus a Cicerone condita.

2. *A. D. IV Kal. Octob.*] Id eſt, XXVIII Septembris.

3. *Viceſimo die.*] Poſtquam ſe viæ mandaverant.

4. *Eo majorem dolorem illius ille caſus afferebat.*] Caſum illum arbitror fuiſſe deceſſum filiæ Juliæ, de quo ex Britannia reverſus nuntium accepit, quoque rerum Romanarum fuit immutata facies.

5. *Oppio & Cornelio.*] Oppius erat amicus Cæſaris, cui & VIII. liber de bello Gallico & cæteri qui negantur eſſe Cæſaris, aſſignantur. Cornelius vero is eſt Balbus Gaditanus, de quo ſupra. Ambo res ejus curabant, ut intelligitur ex A. Gellio lib. XVII. cap. IX.

6. *Quæ apud Corfinium ſunt geſta.*] Clementer. Vide lib. 1. de bello civili. Balbus ipſe Ciceroni in eandem ſententiam ſcribit his verbis: *Factum Cæſaris de Corfinio tolume prabaturum ſcito, & quomodo in hujusmodi re commodius cadere non potuit quam ut res ſine ſanguine confieret.*

7. *Quoniam reliqui diuturnitate odium effugere non potuerunt.*] Ut Cinna & Marius.

8. *Præter unum L. Syllam, quem imitaturus non ſum.*] Nolebat imitari, quia oderat, ejus ſævitiam expertus.

9. *De his rebus, rogo vos, ut cogitationem ſuſcipiatis.*] Reperiendis quæ nondum quiſquam repererat.

piatis. [1] Cn. Magium, Pompeii præfectum, deprehendi: ſcilicet meo inſtituto uſus ſum, & eum ſtatim miſſum feci. [2] Jam duo præfecti fabrûm Pompeii in meam poteſtatem venerunt, & a me miſſi ſunt. Si volent grati eſſe, debebunt Pompeium hortari, ut malit mihi eſſe amicus, [3] quam iis, qui & illi & mihi ſemper fuerunt inimiciſſimi: quorum artificiis [4] effectum eſt, ut reſp. in hunc ſtatum perveniret. *Ex Cic. lib. 9. Ep. ad Att. Ep. 8.*

Cæſar Oppio & Cornelio S.

[5] A. D. VII Id. Mart. Brundiſium veni: ad murum caſtra poſui. Pompeius eſt Brundiſii: [6] miſit ad me Cn. Magium de pace. Quæ viſa ſunt reſpondi. Hoc vos ſtatim ſcire volui. Quum in ſpem venero, de compoſitione aliquid me conficere, ſtatim vos certiores faciam. Valete. *Ex Cic. lib. 9. Epiſt. ad Attic. Epiſt. 16.*

De Cæſare [a] fugerat me ad te ſcribere. Video enim quas tu litteras exſpectaris. Sed ille ſcripſit ad Balbum, faſciculum illum epiſtolarum, in quo fuerat & mea, & Balbi, [7] totum ſibi aqua madidum redditum eſſe: [8] ut ne illud quidem ſciat, meam fuiſſe aliquam epiſtolam. Sed ex Balbi epiſtola pauca verba intellexerat. Ad quæ reſcripſit his verbis: De Cicerone video te quiddam ſcripſiſſe, quod ego non intellexi: quantum autem conjectura conſequebar, id erat hujuſmodi, ut magis optandum quam ſperandum putarem. Itaque poſtea miſi ad Cæſarem eodem illo exemplo litteras. Jocum autem illius de ſua egeſtate ne ſis aſpernatus, &c. *Ex Cic. lib. 2. Epiſt. ad Quintum Fratrem, Epiſt. 11.*

[9] Libri ſunt epiſtolarum C. Cæſaris ad C. Oppium & Balbum Cornelium, qui res ejus abſentis curabant. In his epiſtolis quibuſdam in locis

INTERPRETATIO.

a *Oblitus eram ad te ſcribere.*

NOTÆ.

1. *Cn. Magium, Pompeii præfectum, deprehendi.*] Intellige *fabrûm*. Sic enim appellat lib. 1. de bello civili.

2. *Jam duo præfecti fabrûm Pompeii in meam poteſtatem venerunt.*] Cn. Magius & L. Vibullius Rufus qui lib. III. de bello civili dicitur præfectus Pompeii, tametſi *fabrûm* non addiderit; ut neque hic Cn. Magium præfectum fabrûm dicit, ſed præfectum tantum.

3. *Quam iis.*] Marcellis & eorum ſimilibus.

4. *Effectum eſt.*] Ab iis enim depravatus eſt Pompeius, & abalienatus a Cæſare.

5. *A. D. VII Id. Mart.*] VII Februarii.

6. *Miſit ad me Cn. Magium de pace. Quæ viſa ſunt reſpondi.*] Scribit tamen idem Cæſar lib. 1. de bello civili, a ſe quidem miſſum, ſed a Pompeio non remiſſum. Utrumque tamen factum hoc modo poteſt conciliari. Miſit primum Pompeius Cn. Magium ad Cæſarem. Cæſar quæ ſunt viſa reſpondit, miſitque ad Pompeium qui reſponſa ferret eundem Magium, quem & reverſurum eſſe expectabat. Sed Pompeius, quia Cæſaris reſponſa non placebant, Cn. Magium ad Cæſarem non remiſit.

7. *Totum ſibi aqua madidum redditum eſſe.*] Vel imbris vel fluminis in quod tabellarius fortuito deciderit.

8. *Ut ne illud quidem ſciat, meam fuiſſe aliquam epiſtolam.*] Oblitterata enim madore fuerat.

9. *Libri ſunt epiſtolarum C. Cæſaris, &c.*] Et epiſtolæ Cæſaris & Probi Grammatici commentarii uno fato perierunt.

locis inveniuntur litteræ singulariæ, sine coagmentis syllabarum, quas tu putes positas incondite. Nam verba ex his litteris confici nulla possunt. Erat autem conventum inter eos clandestinum, de commutando situ litterarum, ut inscriptio quidem alia aliæ locum & nomen teneret: sed in legendo locus cuique suus & potestas restitueretur, &c. Est adeo Probi Grammatici commentarius satis curiose factus, de occulta litterarum significatione epistolarum C. Cæsaris scriptarum. *Ex A. Gell. lib. 17. cap. 9.*

Cæsar Q. Pedio S.

[1] Pompeius se oppido tenet: nos ad portas castra habemus: [2] conamur opus magnum, & multorum dierum, propter altitudinem maris: sed tamen nihil est, quod potius faciamus. Ab utroque portus cornu moles jacimus, ut aut illum quam primum transjicere, quod habet Brundisii copiarum, cogamus, aut exitu prohibeamus. *Ex Cic. lib. 9, Ep. ad Att.*

[3] Locellum tibi signatum remisi. *Ex Char. lib. 1.*

Nam ad me misit Antonius exemplum Cæsaris ad se litterarum, in quibus erat, [4] se audivisse, Cæsarem, & L. Metellum, in Italiam venisse, Romæ ut essent palam: id sibi non placere; ne qui motus ex eo fierent: prohiberique omnes Italia, nisi quorum ipse caussam cognovisset, deque eo vehementius erat scriptum. *Ex Cic. ad Attic. lib. 11.*

[5] P. Servilius pater ex litteris quas sibi a Cæsare missas esse dicebat, significat valde te sibi gratum feciſse, quod de sua voluntate erga Cæsarem humanissime diligentissimeque locutus esses. *Ex Cic. lib. 3. Epist. ad Quintum Fratrem, Epist. 1.*

DE C. JUL. CÆSARIS EPISTOLIS TESTIMONIA.

Epistolæ quoque ejus ad senatum extant: [6] quas primus videtur ad pagi-

NOTÆ.

1. *Pompeius se oppido tenet.*] Brundisio.

2. *Conamur opus magnum, & multorum dierum, propter altitudinem maris.*] Hoc est quod ait Lucanus:

Cedit in immensum cassus labor, omnia pontus
Hausit saxa vorax, montesque immiscet arenis.

3. *Locellum tibi signatum remisi.*] Diminutivum nomen a loculo quo conditur pecunia. Hujus materia erat vel lignum vel ebur, vel aliud quidpiam. Obsignabantur autem omnia vasa quibus pretiosæ res continebantur, ut dolia, arcæ, &c. ne paterent hominum præsertim servorum insidiis.

4. *Se audivisse Cæsarem, & L. Metellum in Italiam venisse.*] Nostra exemplaria habent *Catonem* & melius quidem, qui quantum displiceret Cæsari omnibus est notum. L. Metellus is est tribunus pleb. qui lib. 1. de bello civili legitur restitisse Cæsari ærarium aperire volenti, quem & occidi voluit, ut patet ex epist. 1v. lib. x. ad Attic. tametsi non mandaverit. De quo supra in annot. ad lib. 1. de bello civili.

5. *P. Servilius pater.*] Is est de quo supra diximus ad initium lib. 111. de bello civili, qui Cæsaris in secundo consulatu fuit collega, quique adeo, ut hic cognoscimus, ejus gratiam multo ante tempore ambiebat; nam hæc epistola scripta fuit, cum in Britannia Cæsar esset.

6. *Quas primus videtur ad paginas, & formam memorialis libelli convertisse.*] Memorialis libellus est Erasmo scriptum memoriæ causa paratum. Ejusmodi autem scriptum non unica pagina, sed pluribus constare solet, quia plura sunt quæ memoriæ com-

paginas, & formam memorialis libelli convertiſſe: [1] cum antea conſules & duces non niſi tranſverſa charta mitterent ſcriptas. Extant & ad Ciceronem; item ad familiares domeſticis de rebus. In quibus ſi qua occultius perferenda erant, per notas ſcripſit, id eſt, ſic ſtructo litterarum ordine, ut nullum verbum effici poſſet. Quæ ſi quis inveſtigare & perſequi vellet, quartam elementorum litteram, id eſt, O pro A, & perinde reliquas commutet. *Ex Suet. in Cæſ.* * *Harum mentio apud Cic. in Epiſt.* II. *lib.* 16. *ad Famil.* Omnino & ipſe Cæſar, amicus noſter, minaces ad ſenatum & acerbas litteras miſerat, &c.

Scribere, & legere ſimul, dictare & audire ſolitum accepimus. Epiſtolas vero tantarum rerum quaternas pariter librariis dictare, [2] aut ſi nihil ageret, ſeptenas. *Ex Plin. lib.* 7. *cap.* 15.

Ἐν ὁμοίῃ δὴ τῇ σχολείᾳ παρεσκήσατο ἅμα παιζόμενος τὰς ἐπιστολὰς ὑπαγορεύειν. καὶ δυσὶν ὁμοῦ γραφεῦσιν ἐξαρκεῖν. ὡς ὁ Ὀππιός φησι, καὶ πλείοσιν λέγοντος ἢ τὸ, ἀφ' γραμμάτων τοῖς φίλοις ὁμιλεῖν. Καίσαρα παρὰ τὸν μηχανήσασθαι. Ex Plut. in Cæſ.

At illo in bello inſuper meditatus fuerat epiſtolas inter equitandum dictare duobuſque ſimul ſcribentibus ſufficere, ut vero ait Oppius, etiam pluribus. Memorant eum præterea rationem cum amicis per litteras agendi principem extitiſſe.

[3] Quæſtor Juliam amitam, uxoremque Corneliam, defunctas laudavit [4] e more pro roſtris. Sed in amitæ quidem laudatione, de ejus ac patris ſui origine ſic refert: Amitæ meæ Juliæ maternum genus ab regibus ortum, paternum cum diis immortalibus conjunctum eſt. [5] Nam ab Anco Martio ſunt Martii reges: [6] quo nomine fuit mater. [7] A Venere Julii, cujus gentis familia eſt noſtra. Eſt ergo in genere & ſanctitas regum, qui

NOTÆ.

commendamus, quæ adeo non unica pagina poſſent contineri. Cæſar vero cum longiores epiſtolas ſcribere inſtituiſſet, ejuſmodi ſcripſit epiſtolas quæ plures paginas implerent.

1. *Cum antea conſules & duces non niſi tranſverſa charta mitterent ſcriptas.*] Hoc eſt more noſtro ſcriberent, non prorſus, id eſt ante, ſed rurſus vel retro, ut dicitur. Sic Plautus in Pſeudolo:

Non prorſus, verum ex tranſverſo cedit, quaſi cancer ſolet.

Et *tranſverſus agi* dicitur Latine qui vi & impetu quodam ab inſtituto deflectitur. Ductum apparet, inquit Eraſmus, à navigantibus, qui ſecundo vento, recto curſu feruntur, flatu adverſo tranſverſi aguntur.

2. *Aut ſi nihil ageret, ſeptenas.*] Id eſt, ſi neque legeret, neque dictaret, neque audiret.

3. *Quæſtor Juliam amitam.*] Hæc erat C. Marii uxor, ex qua natus C. Marius Junior. Unde illi ſtudium Marianarum partium.

4. *E more.*] Is mos, teſte Livio, inde ortus, quod cum aurum in publico deeſſet, unde Gallis Romanam arcem oppugnantibus ſumma pactæ mercedis confieret, idque eſſet a matronis collatum, inſtitutum eſt ut earum, ſicut virorum ſolennis eſſet laudatio.

5. *Nam ab Anco Martio ſunt Marcii reges.*] Quo nomine & qua gente erat Q. Martius rex, qui v ante Ciceronem anno conſul factus eſt cum L. Metello, & contra Manlium Catilinarium ducem miſſus eſt a ſenatu in Hetruriam, ut Autor eſt Salluſtius, a quo & dicta aqua Martia, cujus meminit Plinius lib. XXXVI.

6. *Quo nomine fuit mater.*] Juliæ, Cæſaris amitæ quæ laudatur.

7. *A Venere Julii.*] Venus enim ex Anchiſa Æneam peperit Julii Aſcanii patrem, a quo gens Julia deducebatur.

qui plurimum inter homines [a] pollent, & cærimonia deorum, [1] quorum ipsi in potestate sunt reges. *Ex Suet. in Cæsare.*

Ὅτι δὲ Μαρίᾳ γυναικὸς ἀπεθανούσης, ἀδελφιδῆς ὢν αὐτῆς ἐγκώμιόν τε λαμπρὸν ἐπ' ἀγορᾶς διῆλθεν, καὶ εἰκόνας Μαρίᾳ ἐπέθηκε. Ex Plut. in Cæsare.

Quum Marii uxorem Juliam amitam suam defunctam eximie laudavit in foro atque in funere ausus est Marii imagines præferre.

[2] C. Cæsar Pont. Max. in oratione, quam pro Bithynis dixit, hoc principio usus est. [3] Vel pro Hospitio regis Nicomedis, vel pro horum necessitate, quorum res agitur, refugere hoc munus M. * Vinici, non potui. Nam neque hominum morte memoria deleri debet, quin a proximis retineatur; neque clientes sine summa infamia deseri possunt, [4] quibus etiam a propinquis nostris opem ferre instituimus. *Ex A. Gel. lib. 5. cap. 13.* * *Ita Fulvius Ursinus ex libri manuscripti corrupta scriptura.*

[5] Quid ergo? syngraphæ non sunt, sed res aliena est. *Ex Julio Rufiniano de Figuris.*

[6] Reperi tamen in oratione C. Cæsaris, qua Plautiam rogationem suasit; [7] necessitatem dictam pro necessitudine, id est jure Adfinitatis. Verba hæc sunt: Equidem mihi videor pro nostra necessitate, non labore, non opera, non industria defuisse. *Ex A. Gel. lib. 13. cap. 3. & Nonio in voce* Necessitas.

[8] Cæsar in Dolabellam Actionis III. Ibi isti, quorum in ædibus faniſque

INTERPRETATIO.

a *Possunt.*

NOTÆ.

1. *Quorum ipsi in potestate sunt reges.*] Sic Horatius:

Regum timendorum in proprios greges
Reges in ipsos imperium est Iovis.

2. *C. Cæsar Pont. Max. in oratione quam pro Bithynis dixit.*] Erat Pontifex Maximus, quum illam orationem dixit.

3. *Vel pro hospitio regis Nicomedis, vel pro horum necessitate.*] Cum a Sylla ad necem inquireretur, mari ad regem Bithyniæ Nicomedem confugit. Unde illi cum Bithynis necessitudo intercedebat, quam hoc loco necessitatem appellat.

4. *Quibus etiam a propinquis nostris opem ferre instituimus.*] Secundo loco a propinquis.

5. *Quid ergo? syngraphæ non sunt, sed res aliena est.*] Julius Rufinianus executus apophasim venustum schema, seu alio nomine ætiologiam, ejus addit cum exempla nonnulla, tum hoc ex oratione Cæsaris pro Bithynis, quod propter brevitatem insignem non explicare licet. Rei enim tota cognitio in facto posita est.

6. *Reperi tamen in oratione C. Cæsaris, qua Plautiam rogationem suasit.*] Lex hæc lata est anno urb. cond. IↃCLXXV P. Lutatio Catulo, M. Æmilio Lepido coss. a M. Plautio Syllano trib. pleb. cujus hæc videntur fuisse capita. Is cujus hæc quæstio erit, de ejus capite quærito, qui adversus rempublicam conjuraverit, insidias senatui fecerit, magistratibus vim attulerit, qui cum telo in publico fuerit, aut seditionis causa loca superiora occuparit, qui possessorem e fundo hominibus armatis dejecerit dolo malo, aut armatis objectis, ut inde profugeret causam attulerit, prohibetoque ne prædium, unde dejectus possessor sit, usu capiatur. Eis damnatis aqua & igni interdicito. Qua lege Sallustius dicit Catilinam interrogatum a L. Paulo, multos item a Cicerone.

7. *Necessitatem.*] De qua voce diximus.

8. *Cæsar in Dolabellam.*] Suetonius & Plutarchus hunc docent consularem & trium-

que posita, & honori erant, & ornatu. In libris quoque Analogicis omnia istiusmodi sine I littera dicenda censet. *Ex A. Gel. lib. 4. cap. 16.*

Nono decimo ætatis anno [1] L. Crassus [2] C. Carbonem, uno & vigesimo Cæsar Dolabellam, altero & trigesimo [3] Arsinius Pollio Catonem, non multo ætatem antecedens [4] Calvus Vatinium, iis orationibus insecuti sunt, quas hodieque cum admiratione legimus. [5] *Ex autore Dialogi de oratoribus.*

[6] Cæterum composita seditione civili, Cornelium Dolabellam consularem & triumphalem virum repetundarum postulavit, absolutoque Rhodum secedere statuit. *Ex Suet. in Cæsare.*

[1] Divus

NOTÆ.

triumphalem virum a Cæsare accusatum repetundarum, sed absolutum. Videtur tamen Asconius Pedianus damnatum existimare. Sic enim in divinationem, in illum locum Ciceronis: *Videt etiam si a pueris nobilibus. Significat & Cæsarem adolescentem in Dolabella reo ex Sicilia, qui quidem damnatus est quantum potuit per Hortensii gratiam. Nam si non damnatus est Dolabella, quomodo postea dicit Tullius: Jamjam Dolabella neque me tui, neque tuorum liberûm miseret quos tu miseros in egestate ac solitudine reliquisti?* Gesserat ille Dolabella consulatum cum M. Tullio anno urbis cond. IↃCLXXIII.

1. *L. Crassus.*] De hoc sic Cicero in Bruto: *Crassi nihil statuo fieri potuisse perfectius. Erat, &c.* Et paulo infra, quod ad hunc locum facit, scribit: *Mature in locum principum oratorum venit. Accusavit C. Carbonem eloquentissimum hominem admodum adolescens, summam ingenii non laudem modo, sed admirationem est consecutus.* Consul tandem factus cum Q. Mutio Scævola anno V. C. IↃCLIX.

2. *C. Carbonem.*] Is est qui ter consul fuit, ut testatur Plutarchus, qui cum Sylla bellavit, qui a Cn. Pompeio fuit interfectus, qui & in præclarorum oratorum numerum a Cicerone refertur in Bruto, ubi sic ipsum laudat: *Utinam in Tib. Graccho & C. Carbone talis mens ad rempubl. bene gerendam, quale ingenium ad bene dicendum fuit. Profecto nemo his viris gloria præstitisset.* Et paulo post: *Carbo, quoad vita suppeditavit, est in multis judiciis causisque versatus.*

3. *Asinius Pollio Catonem.*] Ex Senecæ controversia XIX. lib. III. intelligitur Catonem esse ab Asinio Pollione accusatum. Ex Ciceronis epist. XV. lib. IV. ad Attic. absolutum fuisse patet Lege Licinia. Quis fuerit Cato, supra dictum. Asinius Pollio insignis fuit orator qui V a morte C. Cæsaris anno cum Cn. Domitio consul fuit, cujus in gratiam Virgilius illam Eclogam scripsit cujus est initium:

Sicelides Musæ.

Idem semper Ciceroni infensus.

4. *Calvus.*] Præclarus orator, de quo Ciceronis vide judicium in Bruto & epist. ultima lib. XV. ad Famil. de quo sic Quintilianus lib. X. cap. I. *Inveni qui Calvum præferrent omnibus, inveni qui Ciceroni crederent eum nimia contra se calumnia verum sanguinem perdidisse. Sed est & sancta & gravis oratio, & castigata & frequenter vehemens quoque. Imitator est autem Atticorum, fecitque illi properata mors injuriam, si quid adjecturus, non si quid detracturus fuit.* Porro quod hic habetur scribit idipsum Quintilianus lib. XII. cap. VI. *Agendi initium sine dubio secundum vires cujusque sumendum est: neque ego annos definiam, cum Demosthenem puerum admodum actiones pupillares habuisse manifestum sit. Calvus, Cæsar, Pollio multum ante quæstoriam omnes ætatem gravissima judicia susceperint.*

5. *Ex autore Dialogi de oratoribus.*] Hic Dialogus adscribitur Tacito, quamquam Fabii Quintiliani esse videatur. Argumentum ejus est: An sui sæculi oratores antiquis & quare concedant, & cum multas causas affert, tum hanc imprimis, quod juvenes non in scholas olim deducerentur, sed ad eum oratorem qui principem locum in civitate teneret, sic apud eum in prælio pugnare didicisse. non in umbra, inde factum ut adolescentuli accusationes aut defensiones susceperint. Itaque nono decimo ætatis anno.

6. *Caterum composita seditione civili.*] Quæ per M. Lepidum movebatur, cujus ipse ex Asia Romam propere Cæsar redierat. Cum enim is Lepidus consul acta Syllæ rescin-

[1] Divus quoque Julius, [2] quam cæleſtis numinis, tam etiam humani ingenii perfectiſſimum columen, vim facundiæ propriæ expreſſit, dicendo in accuſatione Cn. Dolabellæ, quem reum agit, extorqueri ſibi cauſſam optimam [3] L. Cottæ patrocinio. *Ex Valer. Max. lib. 8. cap. 9.*

C. Cæſar Cn. Dolabellam accuſavit, nec damnavit. *Ex Pediano in orat. pro Marco Scauro.*

Significat & Cæſarem, item adoleſcentem in Dolabella reo ex Sicilia, qui quidem damnatus eſt quantum oportuit per Hortenſium, &c. *Ex Pediano in Divin.*

Ἐπανελθὼν δ' εἰς Ῥώμην, Δολαβέλλαν ἔκρινε κακώσεως ἐπαρχίας, καὶ πολλαὶ μὲν ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος τὸ πόλεων μαρτυρίας αὐτῷ παρέσχον. ὁ μὲν δὴ Δολαβέλλας ἀπέφυγε τὴν δίκην. Ex Plut. in Cæſare.

Ad urbem vero reverſus poſtulavit Dolabellam repetundarum civitateſque Græciæ frequentes ei teſtimonium dixere, verum abſolutus Dolabella eſt.

[4] Fama vero hoſtilium copiarum perterritos, non negando minuendove, ſed inſuper amplificando, ementiendoque confirmabat. Itaque cum expectatio adventus Jubæ terribilis eſſet, convocatis ad concionem militibus; Scitote, inquit, pauciſſimis his diebus regem affuturum cum X legionibus, equitum XXX, levis armaturæ C millibus, elephantiſque CCC. Proinde deſinant quidam quærere ultra, aut opinari: mihique, qui compertum habeo, credant: aut quidem vetuſtiſſima nave impoſitos quocumque vento in quaſcumque terras jubebo avehi. *Ex Suet. in Cæſare.*

C. Cæſar apud milites de * incommodis eorum; Non fruſtrabo vos, milites. *Ex Diomede lib. 1.* * *Alias*, commodis.

[5] Niſi forte quiſquam aut Cæſaris pro Decio Samnite, [6] aut Bruti pro Dejotaro rege, cæteroſque [7] cujuſdam lenti luminis ac temporis libros legit, &c. *Ex autore Dialogi de oratoribus.*

[1] Catonem

NOTÆ.

teſcindere vellet, a Q. Catulo collega ex Italia pulſus eſt, de quo Lucanus:

——— *ſternere profecto,*
Ut Catulo jacuit Lepidus. ———

& morbo in Sardinia periit, quem mœror ex adulterio uxoris cognito conceptus attulerat. Teſte Plutarcho in Pompeio.

1. *Divus quoque Julius.*] Quia in deorum numerum relatus eſt, non ore modo decernentium, ſed & perſuaſione vulgi, ut teſtatur Suetonius in ejus vita.

2. *Quam cæleſtis numinis, tam etiam humani ingenii perfectiſſimum columen.*] Quantus deus, tantus homo, ut ſummus deus, ita ſummus homo, cui nihil defuit ad divinitatis perfectionem, princeps deorum atque hominum. Columen enim ſeu columna, ea re cujus eſt columen validius ac firmius ſit neceſſe eſt.

3. *L. Cottæ patrocinio.*] De hoc Cicero in Bruto dicit: *Ex his Cotta & Sulpitius cum meo judicio tum omnium facile primas tulerunt.*

4. *Fama vero hoſtilium, &c.*] Vide lib. de bello Africano.

5. *Niſi forte quiſquam aut Cæſaris pro Decio Samnite.*] Nullam uſquam legi ejus Decii Samnitis commemorationem.

6. *Aut Bruti pro Dejotaro rege, &c.*] Orationes veriſimile eſt Brutum, qui Cæſaris amicitia florebat Dejotari a Caſtore nepote apud Cæſarem accuſati, patrocinium ut Ciceronem ipſum ſuſcepiſſe.

7. *Cujuſdam lenti luminis ac temporis libros legit.*] Negat enim eos eſſe acres oratores.

[1] Catonem primum putat de animadverſione dixiſſe, quam omnes ante dixerant præter Cæſarem. Et cum ipſius Cæſaris tam ſevera fuerit, [2] qui tum prætorio loco dixerit, &c. *Ex Cic. ad Attic. lib.* 12.

[3] Sed Cæſar, ubi ad eum perventum eſt, rogatus ſententiam a conſule, hujuſcemodi verba locutus eſt: Omnes homines, &c. *Ex Salluſt. in Conjur.*

Ὁ δὲ Καῖσαρ ἀναστὰς, λόγον διῆλθεν περιβλεπτότατον, ὡς ἄπιστα εἶναι μὴ ἀκεραίους ἄνδρας ἀξιώμασι καὶ γένεσι λαμπροῖς, ὑπὲρ δοκεῖ πάτριον ὑπὲρ δίκαιον εἶναι, μὴ μετὰ τὴν ἐσχάτης ἀνάγκης. εἰ δὲ φρουρᾷ διδόντες ἐν πόλεσι τὰ Ἰταλίας, ὡς ἂν αὐτὸς ἕλῃ Κικέρων, μέχρι οὗ καταπολεμηθῇ Κατιλίνας, ὕστερον ἐν εἰρήνῃ καὶ καθ' ἡσυχίαν περὶ ἑκάστου τῇ βουλῇ γνῶναι παρέξει. ὅπου δὲ τὰ γνώμης φιλανθρώπου φανείσης, καὶ ὁ λόγος δυνατῶς ἐπ' αὐτῇ ῥηθέντος, ὑπόμοιοι μὲν τοῦτον ἀναστάντες ὡς ἐπὶ θάνατον, πολλοὶ δὲ καὶ τὰς εἰρημένας γνώμας ἀπεστραμμένοι ὡς τὴν ἐκείνου κατέφηναν, ἕως ἐπὶ Κάτωνα τὸν παρόντα καὶ Κάτλον ὠθεῖτο. Ex Plutarch. in Cæſare.

At Cæſar ſurgens orationem habuit accurate meditatam, retulitque veros dignitate & genere illuſtres indicta cauſa necare, non videri ſibi nec uſitatum nec legitimum niſi ultima urgente neceſſitate. Quod ſi vincti in municipiis per Italiam quæ ipſe eligeret Cicero quoad de bello ſtatus foret Catilina, cuſtodirentur, tunc parta pace otioſe ſenatum de unoquoque cognitarum. Ita ſententia levis quum eſſet viſa, & magna cum contentione oratio dicta, non ſolum qui poſt illum dicturi ſurrexerunt, aſſenſi ſunt, ſed multi eorum qui ante eum dixerant diſcedentes a ſua ſententia, in illius tranſiere ſententiam, donec ad Catonem & Catulum ventum eſt.

Sic fac exiſtimes: poſt has miſerias, id eſt poſtquam armis diſceptari cœptum eſt de jure publico, nihil eſſe actum aliud cum dignitate. [4] Nam & ipſe Cæſar accuſata acerbitate Marcelli (ſic enim appellabat) [5] laudataque honorificentiſſime & æquitate tua & prudentia, repente præter ſpem

Notæ.

1. *Catonem primum putat de animadverſione dixiſſe, &c.*] Brutus ad Atticum epiſtolam miſerat, in qua quid de manifeſtis ſociis Catilinæ, Lentulo, Cethego & aliis ſtatutum in ſenatu fuiſſet. Illam epiſtolam ad Ciceronem Atticus miſerat. Verum Cicero qui in re præſenti fuerat, a Bruto cenſet ignoratum fuiſſe quod geſtum eſſet, & quæ falſa ſciebat eſſe reprehendit. At prima pars non omnino falſa fuit, ſiquidem, ut ait Suetonius, Decium Syllanum conſulem deſignatum non piguit ſententiam ſuam, quia mutare turpe erat, interpretatione lenire, velut gravius, atque ipſe ſenſiſſet, exceptam.

2. *Qui tum prætorio loco dixerit.*] Id Suetonius docet Cæſarem eo tempore fuiſſe prætorem creatum. Qui autem creati erant magiſtratus priores ſententiam rogabantur a conſule, quod prærogari appellabant.

3. *Sed Cæſar, ubi ad eum perventum eſt, &c.*] Vide rem totam fuſe narratam apud Salluſtium in bello Catilinario.

4. *Nam & ipſe Cæſar accuſata acerbitate Marcelli (ſic enim appellabat), &c.*] Quia ipſum Marcellus conſul erat perſecutus. Retulerat enim ad ſenatum ei ut ante tempus ſuccederetur, & ne abſentis ratio in comitiis haberetur, & ut colonis quos Cæſar Novocomum deduxiſſet, civitas adimeretur, in omnibus eum latronem appellans.

5. *Laudataque honorificentiſſime & æquitate tua & prudentia.*] Servius enim Sulpitius ad quem epiſtola ſcribitur, qui alter illo anno conſul erat, æquior Cæſari fuerat, adeo ut per illum, teſte Suetonio, Cæſar Marcello reſiſteret.

ſpem dixit, ſe ſenatui roganti de Marcello, [1] ne * hominis (L. ominis) quidem cauſa negaturum. *Ex Cic. lib. 4. Epiſt. ad Fam. Epiſt. 4. ad Ser. Sulpic.*

Quæſtor Juliam amitam, uxoremque Corneliam defunctas laudavit e more pro roſtris. *Ex Suet. in Cæſare.*

Τὸ μὲν ἐπὶ γυναιξὶ πρεσβυτίδας λόγοις ἐπιταφίοις δεξίωσαι πάτριον ἦν Ῥωμαίοις, νέας δ' οὐδενὶ πω ἐτέθη. πρῶτος εἶπεν Καῖσαρ ἐπὶ τῇ αὑτοῦ γυναικὶ ἀποθανούσῃ. Ex Plutarch. in Cæſare.

In honorem quidem magnarum natu fœminarum orationes funebres habere, id moris erat Romani, in adoleſcentiorum vero funeribus cum moris non eſſet, Cæſar primus uxorem ſuam defunctam laudavit.

DE C. JULII CÆSARIS ORATIONIBUS TESTIMONIA.

Tum Brutus: Orationes quidem ejus mihi vehementer probantur, [2] complures autem legi, &c. *Ex Cic. in Bruto.*

[3] Orationes aliquas reliquit, inter quas temere quædam feruntur. Pro Q. Metello, quam non immerito Auguſtus exiſtimat magis [4] ab actuariis exceptam, male ſubſequentibus verba dicentis, quam ab ipſo editam. Nam in quibuſdam exemplaribus invenio ne inſcriptam quidem pro Metello, ſed quam ſcripſit Metello, cum ex perſona Cæſaris ſermo ſit, Metellum ſeque adverſus communium obtrectatorum criminationes, purgantis. Apud milites quoque in Hiſpania idem Auguſtus orationem eſſe vix ejus putat. Quæ tamen duplex fertur, [5] una quaſi priore habita prælio, altera poſteriore, quo Aſinius Pollio ne tempus quidem concionandi habuiſſe eum dicit, ſubita hoſtium incurſione. *Ex Suet. in Cæſare.*

[1] Reli-

NOTÆ.

1. *Ne * hominis (L. ominis) quidem cauſa negaturum.*] Id eſt, Marcelli ipſius, etſi non interveniret ſenatus deprecatio, cui Marcello vel ſoli perlibenter parceret. Nempe ut Marcello gratam faceret reſtitutionem, cum non ſenatus tantum deprecantis, ſed ſui etiam rationem habitam eſſe a Cæſare videret.

2. *Complures autem legi.*] Hoc iterum Cicero confirmat in oratione pro Dejotaro, ubi ſic alloquitur Cæſarem: *Qua quoniam anguſtiora parietes faciunt, tuum eſt, Cæſar, qui pro multis ſæpe dixiſti, quid nunc mihi animi ſit, ad te ipſum referre.*

3. *Orationes aliquas reliquit, inter quas temere quædam feruntur. Pro Q. Metello.*] Metellus trib. plebis legem promulgavit qua Pompeio demandandum cenſebat ut videret ne quid reſpublica detrimenti caperet propter periculum quod a Catilina imminebat, ipſeque ut in Italiam ſuas copias tranſportaret, & urbem a Catilina defenderet. Sed ſpecie Catilinæ repellendi id agebatur, ut reſpubl. Pompeio traderetur. Qua in lege ferenda multum Cæſaris prætoris opibus adjuvabatur Metellus. Reſtitit Cato incitatæ per tribunum multitudini, ſuoque conſilio & conſtantia ne lex ferretur impedivit, ut pote quæ ſeditionem Romæ & bellum civile excitaret. Rem totam fuſe apud Plutarchum enarratam vide in Catone.

4. *Ab actuariis exceptam.*] Actuarii ſunt qui acta excipiunt, & veloci ſtylo ſcribunt. Quod ſignificare videtur Seneca ep. XXXIII. *Multum viva vox facit, non quidem hæc qua alienis verbis commodatur & actuarii vice fungitur.*

5. *Una quaſi priore habita prælio, altera poſteriore.*] Cæſar duo prælia adverſus Pompeii filios in Hiſpania fecit, alterum apud Cordubam, alterum apud Mundam; quo in poſtremo militibus ſuis clamitabat, ut ſcribit Appianus: Si nihil pudoris ſupereſt, corripite me & in puerorum manus tradite. Ita ſuis rebus diffidebat, ſeu potius deſperabat.

[1] Reliquit & de Analogia duos libros, [2] & Anticatones totidem. *Suet. in Cæſare.*

Cæſar in Anticatone priore: [3] Uno enim excepto, quem aliuſmodi atque omnis natura finxit, ſuos quiſque habet caros. *Priſcianus bis lib. 6. & lib. 7. & lib. 13.*

[4] Erunt officia antelucana, in quæ incidere impune ne Catoni quidem licuit. Quem tamen Caius Cæſar ita reprehendit, ut laudet. Deſcribit enim eos, quibus obvius fuerit, cum caput ebrii retexiſſent, erubuiſſe. Deinde adjicit: Putares non ab illis Catonem, ſed illos a Catone deprehenſos. Potuitne plus autoritatis tribui Catoni, quam ſi ebrius tam venerabilis erat? Noſtræ tamen cœnæ ut apparatus & impendii ſic temporis modus conſtet. Neque enim hi ſumus, quos vituperare ne inimici quidem poſſunt, niſi ut ſimul laudent. *Ex Plin. lib. 3. Epiſt. ad Attil. Sever.*

C. etiam Cæſar, gravis autor linguæ Latinæ, in Anticatone: Unius, inquit, arrogantiæ, ſuperbiæque, [5] dominatuque. *Ex A. Gell. lib. 4. cap. 16.*

DE C. JULII CÆSARIS IN CATONEM SCRIPTIS TESTIMONIA.

[6] Qualis futura ſit Cæſaris vituperatio contra laudationem meam, perſpexi ex eo libro, quem Hirtius ad me miſit, in quo colligit vitia Ca-

Notæ.

1. *Reliquit & de Analogia duos libros.*] Græci ἀναλογίαν vocant quam Latini proportionem dicunt. Ea autem proportio verborum eſt, atque adeo tota eſt Grammatica tractatio. Pro analogia & contra analogiam Varro ſubtiliſſime diſſeruit. Crates item contra analogiam adverſus Ariſtarchum qui illius vim probabat, omnes ingenii nervos contendit. Hanc tractationem licet Grammaticam non a ſe alienam aut ſe indignam judicavit Cæſar. Itaque Quintilianus lib. 1. *An vim Cæſaris fregerunt editi de Analogia libri?* Hos libros ad M. Ciceronem ſcripſiſſe teſtis eſt locuples A. Gellius lib. xix. cap. viii.

2. *Et Anticatones totidem.*] Id eſt libros contra Catonem jam mortuum, quibus reſpondet laudationi Catoni, quam M. Tullius Cicero contecerat.

3. *Uno enim excepto, quem aliuſmodi atque omnis natura finxit, ſuos quiſque habet caros.*] Verum illud quidem eſt quod a Cicerone ſcriptum legimus lib. 1. de offic. *Principio generi animantium omni eſt a natura tributum, ut ſe, vitam corpuſque tueatur, &c. Commune item animantium omnium eſt conjunctionis appetitus procreandi cauſa, & cura quadam eorum quæ procreata ſunt.* Verum Catonem non talem finxerat natura, ſed philoſophia quæ juſti & æqui, non conſanguinitatis rationem habere ſuaſit.

4. *Erunt officia antelucana, &c.*] Plinius ſecundus amico ſuo ad cœnam vocanti promittit ſe venturum, ſed certis conditionibus, *Ut cœna ſit expedita, ſit parca, Socratica tantum* (id eſt philoſophicis) *ſermonibus abundet, in his quoque teneat modum. Erunt officia antelucana.* Nam ſi ejuſmodi confabulationibus in multam noctem cœna prorogetur, venient ad ſalutationis officium ante lucem clientes, qui ſi madidos vino offenderint, nobis paratum eſt dedecus, quod vitare non potuit etiam decorus vir Cato. Veriſimile eſt autem hæc petita ex Anticatone, quod Cicero lib. xii. epiſt. ad Attic. collecta Catonis eſſe a Cæſare vitia ſcribit.

5. *Dominatuque.*] Supra dictum ſolitos eſſe dandi caſus in *u* non in *ui* finiri.

6. *Qualis futura ſit Cæſaris vituperatio contra laudationem meam.*] Magnum volumen Catonis laudibus impleverat Cicero. Has laudes cum ſuo probro putavit Cæſar

Catonis, ſed cum maximis laudibus meis: itaque miſi librum [1] ad Muſcam, ut tuis librariis daret. Volo enim eum divulgari. *Ex Cic. ad Att. lib.* 12.

Hirtii epiſtolam ſi legeris, quæ mihi quaſi παράπλασμα videtur ejus vituperationis, quam Cæſar ſcripſit de Catone. *Ex lib.* 12. *ad Attic.*

Cum mihi Balbus nuper in [2] Lanuvino dixiſſet, ſe & Oppium ſcripſiſſe ad Cæſarem, me legiſſe libros contra Catonem, [3] & vehementer probaſſe. *Ex lib.* 13. *ad Attic.*

[4] Quibus omnibus generibus uſus eſt nimis impudenter Cæſar [5] contra Catonem meum. *Ex Cic. in Topic.*

M. Ciceronis libro, quo Catonem cælo æquavit, quid aliud dictator Cæſar, quam reſcripta oratione velut apud judices reſpondit? *Ex Tacit. lib.* 4.

[6] Hiſque uſum C. Cæſarem in vituperando Catone notaverit * Cicero. *Ex Quintil. lib.* 3. (* *in Topicis.*)

Ut Catonem Tullius laudans: & duobus voluminibus Cæſar accuſans. *Ex Mart. Capell. lib.* 5.

Atque utinam ritus veteres, & publica ſaltem
His intacta malis agerentur ſacra. Sed omnes
Noverunt Mauri, atque Indi, quæ pſaltria penem
[7] *Majorem, quam ſint duo Cæſaris Anticatones,*
Illuc, &c. *Ex Juven. Sat.* VI. *verſ.* 333.

Hu-

NOTÆ.

eſſe conjunctas, quod perpetuo ab illo fuerat abalienatus diſſidio. Itaque Catonis ipſe vituperationem ſcripſit, cujus non tantum copiam Ciceroni fecit Hirtius, ſed etiam παραλάσμαθ', id eſt, ſpecimenis, quod antequam ipſum opus aggrederetur, Cæſar adumbraverat. Tanta autem ſolertia fuit opus a Cæſare compoſitum, ut eum in Catonem mortuum totum dirigeretur, Ciceroni tamen laudatori parceret, imo & hominem laudaret. Nam Ciceronis orationem ibidem laudavit Cæſar ut ſimilem Periclis & Theramenis ſermoni. Autor Plutarchus in Cicerone.

1. *Ad Muſcam.*] Quidam Sempronius Muſca apud Val. Maximum commemoratur, ſed an is ſit non ſatis ſcio.

2. *In Lanuvino.*] Prædio prope Lanuvium oppidum, quod nunc *Indovino* dicitur. Sic a Tuſculo oppido fit Tuſculanum.

3. *Et vehementer probaſſe.*] Non tantum contra Ciceronem ſcripſit Cæſar non ſine laudibus Ciceronis, ſed ſcriptum Cæſaris Cicero ſuo calculo comprobavit. Vtinam quicumque de argumentis ſacris vel profanis controverſias inter ſe vel ſtylo vel voce chriſtiani homines agitant, chriſtiano hoc exemplo etiam non chriſtianis uſitato mallent quam contumeliis rem gerere.

4. *Quibus omnibus generibus uſus eſt nimis imprudenter Cæſar.*] Hæc genera ſunt quæ ipſe ibidem poſuit: *Aut negari poteſt id factum eſſe quod laudatur, aut non eo nomine afficiendum quo laudatur affecerit, aut omnino non eſſe laudabile, quod non recte, non jure factum ſit.*

5. *Contra Catonem meum.*] Laudationem meam Catonis.

6. *Hiſque uſum C. Cæſarem.*] Cum Fabius in hujus libri III. VI. cap. dixerit eſſe ſtatus cauſæ tres: An ſit, Quid ſit & Quale ſit, hicque poſtremus ſtatus qualitatis ſtatus appelletur hoc cap. VII. quod totum eſt de genere demonſtrativo, id eſt, de laude & vituperatione, ait tres ſtatus cadere in hoc opus poſſe, hiſque uſum Cæſarem in vituperando Catone a Cicerone fuiſſe notatum. Quod in ſuperiore Fragmento legimus.

7. *Majorem, quam ſint duo Cæſarii Anticatones.*] Longos illos oportet libros fuiſſe, quorum de magnitudine magnis rebus petatur comparatio, quamvis ſatyrico more a Juvenale Poëta.

Πυθόμενος δὲ ὡς ἑαυτὸν ὁ ἀνὴρ διεργάσαιτο, δῆλος μὲν ἦν δηχθείς, ἐφ' ᾧ δὲ, οὐδὲν εἶπε σαφὲς οὐδ' οὗτος· ἀλλὰ Κάτων φθονῶν σοι δοκεῖ θανάτου, καὶ γὰρ σύ μοι τὴν σωτηρίας ἐφθόνησας· ὁ μὲν οὖν μὴ ταῦτα γράφειν ὑπὲρ αὐτοῦ πρὸς Κάτωνα πιθανώτατα λόγος ἂν δοκεῖ πρᾴως ἔχειν· οὐδὲ διαλλάκτως σημεῖον εἶναι. πῶς γὰρ ἐφείσατο ζῶντος, εἰς ἀναίδητον ἐλθὼν ὀργὴν τοσαύτην. Paulo poſt: Καὶ τὸν λόγον σκεῖνον οὐκ ἐξ ἀπεχθείας ἀλλὰ φιλοτιμίας πολιτικῆς συντεθεῖσθαι λέγουσιν αἰτίαν· ἔγραψε Κικέρων ἐγκώμιον Κάτωνος, ὄνομα τῷ λόγῳ θέμενος Κάτωνα. καὶ πολλοῖς ὁ λόγος οὗτος διὰ σπουδῆς, ὡς εἰκὸς, ὑπὸ τοῦ δεινοτάτου τῶν ῥητόρων εἰς τὸν κάλλιστον πεποιημένος ὑπόθεσιν. τοῦτο λοιπὸν Καίσαρα, κατηγορίαν αὐτοῦ νομίζοντα τὸν ἔπαινον. ἔγραψεν οὖν πολλὰς πύας κατὰ Κάτωνος αἰτίας συναγαγών. τὸ δὲ βιβλίον Ἀντικάτων ἐπιγέγραπται. καὶ σπουδαστὴς ἔχει τὸν λόγον ἑκάτερος διὰ Καίσαρα καὶ Κάτωνα πολλοί. Ex Plut. in Cæſ.

Ubi vero ad eum allatum eſt manus ſibi Catonem violentas attuliſſe, oſtendit ea re ſe morderi Cæſar. Qua vero de cauſa obſcurum eſt. Ait autem: Invideo tibi Cato, hoc lethum, ſiquidem mihi tuam ſalutem invidiſti. Enimvero quam poſtea in Catonem defunctum orationem ſcripſit, non apparet benigni vel placabilis in eum animi habere ſignificationem. Qui enim pepercisſet vivo, in quem exanimem tantam bilem effuderit? Paulo poſt nec conjectant hunc librum odio, ſed civili adductum ambitione commentatum fuiſſe ex ejuſmodi cauſa. Scripſit Cicero Catonis laudationem, cui libro Catonem nomen indidit, is nimirum omnium manibus terebatur, ut ab Oratore eloquentiſſimo in argumento factus præſtantiſſimo. Pupugit id Cæſarem ſuum eſſe crimen arbitratum ejus qui ſui cauſa mortuus eſſet laudationem. Scripſit igitur ejus criminationem, multis in eum collectis criminibus, librum Anticatonem inſcripſit. Habet autem uterque liber æmulos Cæſaris & Catonis cauſa multos.

Αὐτὸς δ' οὖν ὕστερον, ἐν τῇ πρὸς Κικέρωνα περὶ Κάτωνος ἀντιγραφῇ, παραιτεῖται, μὴ στρατιωτικὸν λόγον ἀνδρὸς ἀντιξυγίζειν πρὸς δεινότητα ῥήτορος σύφωνος, καὶ σχολὴν ἐπὶ τοῦτο πολλὴν ἄγοντος. Ex Plut. in Cæſ.

At poſtmodum in oratione qua Ciceronis Catoni reſpondet, deprecatur ne quis hominis militaris dictionem, cum oratoris ſolertis quique multum in ea re otii poſuerit, eloquentia conferat.

Ἐκ δὲ τούτου διετέλει τιμῶν καὶ φιλοφρονούμενος, ὥστε καὶ γράψαντι λόγον ἐγκώμιον Κάτωνος ἀνταγράφειν τόν τε λόγον αὐτοῦ καὶ τὸν βίον, ὡς μάλιστα τοῦ Περικλέους ἐοικότα καὶ ἡδέως ἐπαινεῖν. ὁ μὲν οὖν Κικέρωνος λόγος Κάτων· ὁ δὲ Καίσαρος, Ἀντικάτων ἐπιγέγραπται. Ex Plut. in Cic.

Ex eo autem eum & perpetuo coluit & humanitate ſua complexus eſt, ut quum ſcripſit in laudem Catonis Cicero orationem, ipſe ex adverſo ſcribens, dictionem ejus & vitam ſicut maxime germanam Periclis Theramenisque extolleret.

EX LIBRIS DE ANALOGIA AD M. T. CICERONEM.

Reliquit & de Analogia duos libros, &c. *Ex Suet. in Cæſare.*

Ex

Ex Libro I.

[1] Quin etiam ex maximis occupationibus cum ad te ipsum, [2] inquit, [3] in me intuens, de ratione Latine loquendi [4] accuratissime scripserit, [5] primoque in libro dixerit verborum delectum originem esse eloquentiæ: tribueritque, mi Brute, [6] huic nostro, [7] qui me de illo maluit [8] quam se dicere, laudem singularem (nam scripsit his verbis [9] cum hunc nomine esset affatus): ac si cogitata præclare eloqui possent, nonnulli studio & usu laboraverunt ([10] cujus te pene principem copiæ, atque inventorem, bene de nomine ac dignitate populi Romani meritum esse existimare debemus.) Hunc facilem & quotidianum noluisse sermonem, nunc pro relicto est habendum. Tum Brutus, amice hercule, inquit, & magnifice te laudatum puto, quem non solum principem atque inventorem copiæ dixerit, quæ erat magna laus, sed etiam bene meritum de populi Rom. nomine & dignitate. *Ex Cic. in Bruto.*

C. Cæsar ille perpetuus dictator, Cn. Pompeii socer, a quo familia & appellatio Cæsarum deinceps propagata est, vir ingenii præcellentis, sermonis præter alios suæ ætatis castissimi, in libris quos ad M. Ciceronem de Analogia scripsit, *arenas* vitiose dici existimabat, quod *arena* numquam multitudinis numero appellanda sit, sicuti neque *cælum*, neque *triticum*. Contra autem *quadrigas*, etiamsi currus unus equorum quatuor junctorum unum sit, plurativo semper numero dicendas putat, sicut *arma*, & *mœnia*, & *comitia*, & *inimicitias*, &c. *Paulo post:* Tunc prolato libro de Analogia prima verba hæc ex eo pauca memoriæ mandavi: nam quum prædixisset, neque *cælum*, *triticum*ve, neque *arenam* multitudine significationem pati: Num tu, inquit, harum rerum natura accidere arbitraris, quod *unam terram*, & *plures terras*, & *urbem*, & *urbes*, & *imperium*, & *imperia* dicamus? Neque *quadrigas* in unam nominis figuram redigere, neque *arenam* in multitudinis appellationem convertere possimus? *Ex A. Gell. lib.* 19. *cap.* 8.

Atque id quod a Cæsare excellentis ingenii ac prudentiæ (*ita A. Gellius*, *Macrobius* providentiæ) viro in primo de Analogia libro scriptum est, habe semper in memoria atque in pectore, ut tanquam scopulum sic fugias inauditum atque insolens verbum. *Ex A. Gell. lib.* 1. *cap.* 10. *& Macrob. lib.* 1. *Saturn. cap.* 5.

Ex

Notæ.

1. *Quin etiam in maximis occupationibus, &c.*] In transitu Alpium, cum ex citeriore Gallia conventibus peractis, ad exercitum rediit in Galliam ulteriorem, scripsit libros de Analogia ad Ciceronem, ut testatur Suet. in Cæsare cap. LVI.
2. *Inquit.*] Atticus.
3. *In me.*] Ciceronem.
4. *Accuratissime scripserit.*] In libris de Analogia duobus quos ad te scripsit.
5. *Primoque in libro.*] Analogiæ.
6. *Huic nostro.*] Delectui.
7. *Qui me de illo maluit.*] Me Atticum de illo Cæsare.
8. *Quam se.*] Cæsarem.
9. *Cum hunc nomine esset affatus.*] Ciceronem.
10. *Cujus te pene principem.*] Ciceronem.

EX LIBRO II.

C. Cæſar in libro de Analogia ſecundo, [1] *hujus die*, & *hujus ſpeciē* dicendum putat. *Ex A. Gell. lib. 9. cap. 14.*

Panium Cæſar de Analogia libro ſecundo dici debere ait, ſed Verrius contra. Nam *i* detracta *panum* ait dici debere. *Ex Chariſ. lib. 1.*

Cæſar de Analogia ſecundo, *fagos*, *populos*, *ulmos*. *Ex Chariſ. lib. 1.*

Cæſar de Analogia ſecundo *turbonem* non *turbinem* etiam in tempeſtate dici debere ait, ut *Cato*, *Catonis*, non ut *homo*, *hominis*. *Ex Chariſ. lib. 1.*

Lacer an *Laceris*, &c. Cæſar de Analogia ſecundo, [2] nec non Valgius de rebus per epiſtolam quæſitis. *Ex Chariſ. lib. 1.*

Is homo, *idem* compoſitum facit, niſi quia Cæſar libro ſecundo (*de Analogia videlicet*) ſingulariter *idem*, [3] pluraliter *iidem* dicendum affirmat. Sed conſuetudo hoc non ſervat. *Ex Chariſ. lib. 1.*

EX IISDEM, NON DISTINCTO LIBRO.

C. Cæſar gravis autor linguæ Latinæ in libris Analogicis omnia iſtiuſmodi (*puta ſenatu*, *victu*, *aſpectu*, *&c.*) ſine *i* littera dicenda cenſet. *Ex A. Gell. lib. 4. cap. 16.*

Hic & *hæc ſamnis*, *hujus ſamnitis*. Sic Cæſar de Analogia. *Ex Priſc. lib. 6.*

[4] *Partum*. Cæſar de Analogicis *harum partium*. *Ex Chariſ. lib. 1.*

EX IISDEM, UTI VEROSIMILE EST, NON ADSCRIPTO TAMEN UBI LAUDANTUR LIBRO.

Mihi autem placet Latinam rationem ſequi quouſque patitur decor. [5] Neque enim jam *Calypſonem* dixerim, ut *Junonem*: quamquam ſecutus antiquos C. Cæſar utitur hac ratione declinandi. *Quintil. lib. 5. cap. 5.*

M. Tullius & C. Cæſar, *mordeo memordi*; *pango pepigi*; *ſpondeo ſpepondi* dixerunt. *A Gell. lib. 7. cap. 9.*

C. Cæ-

NOTÆ.

1. *Hujus die.*] Sic Virgilius lib. 1. Georgicon:

Libra die ſomnique pares ubi fecerit horas.

ut agnoſcit Servius, quamquam nonnulli legant *dies*, quod A. Gellius autoritate Salluſtii in Jugurtha probat, *vix decima parte die reliqua.*

2. *Nec non Valgius.*] C. Valgius, ut teſtatur Quintilianus lib. III. cap. 1. diſcipulus fuit Apollodori Pergameni Rhetoris, qui fuerat Apolloniæ præceptor Auguſti Cæſaris. Hujus *Apollodori præcepta*, inquit idem Quintilianus, *magis ex diſcipulis cognoſcas, quorum diligentiſſimus in tradendo Latine fuit C. Valgius. Nam ipſius ſola videtur ars edita ad Matium, quia ceteras miſſa ad Domitium epiſtola non agnoſcit.* Quæ epiſtola videtur hic a Chariſio laudata.

3. *Pluraliter iidem dicendum affirmat. Sed conſuetudo hoc non ſervat.*] Ergo Chariſii tempore non ſervabatur, quod nunc Cæſaris ad ſententiam rediit.

4. *Partum. Cæſar de Analogicis harum partium.*] Ergo ad uſum Cæſaris reditum eſt. Dicimus enim *partium* non *partum*.

5. *Neque enim jam Calypſonem dixerim, ut Junonem.*] Antiquitus Latini ignari Græcæ linguæ, ſi quæ nomina Græca pronuntiabant, latino more utebantur in declinando, tandem vero illius linguæ majorem adepti cogni-

C. Cæsar ait, *l* littera nominativo singulari neutra finita nomina eandem definitionem capere, quam capiant *e* littera terminata: *huic animali*, & *ab hoc animali*: *huic puteali*, & *ab hoc puteali*. *Chariſ. lib.* 1.

[1] *Apluſtre*. Omnium nominum quæ ſunt neutri generis & in *e* terminantur, ait Plinius, [2] Cæſarem ſciſſe eoſdem eſſe ablativos, quales ſunt dativi ſingulares. *Chariſ. lib.* 1.

AR litteris nomina neutralia terminata, ait Cæſar, quod dativo & ablativo pari jure funguntur, ut idem Plinius ſcribit. *Chariſ. lib.* 1.

Jubar. Plinius ait inter cætera etiam iſtud Cæſarem dediſſe præceptum, quod neutra nomina *ar* nominativo clauſa, per *i* dativum ablativumque ſingulares oſtendant: *jubar* tamen & *far* ab hac regula diſſidere. Nam *huic jubari* dicimus, *ab hoc jubare*, & *huic farri*, *ab hoc farre*. *Chariſ. lib.* 1.

Ac ne illa ratio recepta eſt quam Cæſar ponit in femininis, ut *puppim*, *reſtim*, *pulvim*. Hoc enim modo & *ab hoc cani*, & *ab hoc cane*. *Char. lib.* 1.

[2] Tribus *iii* junctis qualis poſſet ſyllaba pronuntiari? nam poſtremum *i* pro vocali accipiendum, quod Cæſari artis Grammaticæ doctiſſimo placitum fuiſſe a Victore quoque in arte Grammatica de ſyllabis comprobatur. *Priſc. lib.* 1.

V, loco conſonantis poſita, eandem prorſus in omnibus vim habuit apud Latinos quam apud Æoles digamma F. pro quo Cæſar hanc figuram Ⅎ ſcribere voluit. Quod quamvis illi recte viſum eſt, tamen conſuetudo antiqua ſuperavit. *Priſc. lib.* 1.

Hæc pollis, *pollinis*. Sic Chariſius. Probus autem & Cæſar, *hoc pollen*, *pollinis* declinaverunt. *Priſc. lib.* 6.

Præterea Cæſar declinat, *pubis puberis*: Probus, *pubes puberis*: quidam, *puber puberis*. *Priſc. lib.* 6.

[3] Quamvis Cæſar non incongrue protulit *ens* a verbo *ſum*, *es*, *eſt*. *Priſc. lib.* 18.

Hoc lutum atque *macellum* ſingulari exire memento, licet Ennius, *iſta macella*, dicatque & Cæſar, *luta*. *Ex Capro*.

Lacrumæ an *lacrimæ*, *maxumus* an *maximus*, & ſi quæ ſimilia ſunt, ſcribi debeant, quæſitum. Terentius Varro tradidit Cæſarem per *i* ejus-

INTERPRETATIO.

[a] *Sanxiſſe*.

NOTÆ.

cognitionem, more Græco declinare cœperunt, & tunc non *Calypſonem* ut prius, ſed Græcum Accuſativum ſecuti, dicere cœperunt *Calypſo*, cujus eſt nomen paſſim in Odyſſea Homeri. Erat enim Nympha una de Atlantis filiabus, quæ in Ogygia inſula regnabat, & ibi Vlyſſem per ſex aut ſeptem annos detinuit, illius conjugii cupida. Rem totam vide in Odyſſea.

1. *Apluſtre*.] Sunt navium ornamenta.

2. *Tribus* iii *junctis*, *&c.*] Quia genitivum *Pompeii* Antiqui per tria *iii* ſcribebant, quorum duo ſuperiora loco conſonantium accipiebant.

3. *Quamvis Cæſar non incongrue protulit ens a verbo ſum*, *es*, *eſt*.] Quod vulgus Philoſophorum cupide noſtra tempeſtate arripuit.

ejuſmodi verba ſolitum eſſe enuntiare & ſcribere: inde propter autoritatem tanti viri conſuetudinem factam. Sed ego in antiquiorum, &c. *Caſſiodorus ex Annæo Cornuto de Orthographia.*

Varie etiam ſcriptitatum eſt, *mancupium*, *aucupium*, *manubiæ*. Siquidem C. Cæſar per *i* ſcripſit, ut apparet ex titulis ipſius. *Ex Velio de Orthographia.*

An ideo minor eſt M. Tullius orator, quod idem artis hujus (*Grammaticæ*) diligentiſſimus fuit, & in filio, ut in Epiſtolis apparet, recte loquendi uſquequaque aſper quoque exactor? Aut vim C. Cæſaris fregerunt editi de Analogia libri? *Quintil. lib.* 1. *cap.* 7.

APOPHTHEGMATA.

Sed tamen ipſe Cæſar habet peracre judicium: &, [1] ut Servius frater tuus, quem litteratiſſimum fuiſſe judico, facile diceret, hic verſus Plauti non eſt, hic eſt, quod tritas haberet aures notandis generibus Poëtarum & conſuetudine legendi: ſic audio Cæſarem, quum volumina jam confecerit [2] Ἀποφθεγμάτων, ſi quid afferatur ad eum pro meo, quod meum non ſit, rejicere ſolere. Quod eo nunc magis facit, quia vivunt mecum fere quotidie illius familiares. Incidunt autem in ſermone vario multa, quæ fortaſſe, illis quum dixi, nec illiterata, nec inſulſa eſſe videantur. Hæc ad illum cum reliquis actis perferuntur. Ita enim ipſe mandavit. [3] Sic fit ut, ſi quid præterea de me audiat, non audiendum putet. *Cic. lib.* 9. *Epiſt. ad Famil. Epiſt.* 16. *ad Pap. Pætum.*

DICTA COLLECTANEA.

Feruntur & a puero & ab adoleſcentulo quædam ſcripta, &c. Item dicta collectanea. [4] Quos omnes libellos vetuit Auguſtus publicari. *Suet. in Cæſare.*

EPHEMERIDES.

C. Julius Cæſar quum dimicaret in Gallia, & ab hoſte raptus equo ejus portaretur armatus, occurrit quidam ex hoſtibus qui eum noſſet; & inſultans ait * [5] Cecos Cæſar, quod Gallorum lingua, Dimitte, ſignificat: & ita factum eſt, ut dimitteretur. Hoc autem ipſe Cæſar in

NOTÆ.

1. *Ut Servius frater tuus.*] Is eſt Servius Claudius qui, Metello & Affranio coſſ. diem obiit ſupremum, cujuſque mortui libros Petus frater Ciceroni tradidit.

2. Ἀποφθεγμάτων.] Acute graviterve dictorum.

3. *Sic fit ut, ſi quid praterea de me audiat, &c.*] Præter audita de me ex ſuis familiaribus.

4. *Quos omnes libellos vetuit Auguſtus publicari.*] Vix ac ne vix quidem matura fieri poteſt lucubratio nondum maturi hominis. Quod ſi intelligere volumus, videamus quæ Virgilius puer ſcripſiſſe dicitur; mirum quantum a Virgilio diſcrepant, ut Virgilium in ipſo Virgilio requiras. Itaque nihil conſultius, quam ejusmodi omnia juvenilia æternis tenebris damnare.

5. *Cecos Cæſar.*] Aliquod hic eſt mendum, ſed propter codicum penuriam inemendabile. Non hoc quidem in Commen-

in Ephemeride ſua dicit, ubi propriam commemorat felicitatem. *Servius in lib.* II. *Æneid. Virgil.*

* *Alias*, Cetos Cæſar. *Servius P. Danielis*, Cæſar Cæſar. *Quod quid velit, docti examinent.*

LIBRI AUSPICIORUM.

Sed contra Julius Cæſar XVI Auſpiciorum libro [1] negat nundinis concionem advocari poſſe, id eſt cum populo agi, ideoque nundinis Romanorum haberi comitia non poſſe. *Macrob. lib.* I. *Saturn. cap.* 16.

AUGURALIA.

Cæſar in Auguralibus: Si ſincera pecus erat. *Priſcianus lib.* 6.

DE DIVINATIONE.

Genus eloquentiæ duntaxat adoleſcens adhuc Strabonis Cæſar ſecutus videtur: cujus etiam ex Oratione, quæ inſcribitur Pro Sardis, ad verbum nonnulla tranſtulit in divinationem ſuam. *Suetonius in Cæſare. Erunt forte qui hoc ad Orationum Fragmenta pertinere exiſtimabunt, me non multum repugnante.*

ASTRONOMICA.

Nam Julius Cæſar ut ſiderum motus, de quibus non indoctos libros reliquit, ab Ægyptiis diſciplinis hauſit: ita hoc quoque ex eadem inſtitutione mutuatus eſt [2] ut ad ſolis curſum finiendi anni tempus extenderet. *Macrob. lib.* I. *Saturn. cap.* 16.

Tres

NOTÆ.

mentariis Cæſaris quos in manibus habemus, reperitur. Verum multa in his deſiderari quæ aliunde ſupplere non liceret, ibidem diximus.

1. *Negat nundinis concionem advocari poſſe.*] Feriæ ſunt quibus facere non licet. Nundinæ an feriæ eſſent dubitatum eſt. Nonnulli nundinas inter ferias non referebant. Sed contra, illas Julius Cæſar qui plures de auſpiciis libros conſcripſit, ait eſſe ferias, quibus nempe comitia non poterant haberi. Granius Licinianus porro, ut refert Macrobius, nodum ſolvit difficultatis. *Ait enim nundinas Iovis ferias eſſe. Siquidem flaminica omnibus nundinis in regia Iovi arietem ſoleat immolare. Sed Lege Hortenſia effectum ut faſtæ eſſent, uti ruſtici qui nundinandi cauſſa in urbem veniebant, lites componerent. Nefaſto enim die prætori fari non licebat. Ergo qui ferias dicunt, a mendacio vindicantur patrocinio vetuſtatis, qui contra ſentiunt, aſtimatu ætatis quæ Legem ſecuta eſt, vera depromunt.*

2. *Ut ad ſolis curſum finiendi anni tempus extenderet.*] Cum Cæſar Aſtrologiæ peritiſſimus eſſet, annum, ut inquit Appianus, quem ad lunæ prius motum metiri ſoliti erant Romani, ad ſolis curſum direxit; unde magna confuſio orta fuerat. Rem totam ipſius Ammiani Marcellini verbis, quia plana ſunt & aperta placet explicare, quæ habentur lib. XXVI. *Spatium anni vertentis id eſſe, periti mundani motus & ſiderum definiunt veteres, inter quos Menon, & Euctemon, & Hipparchus, & Archimedes excellunt, cum ſol perenni rerum ſublimium lege polo percurſo ſignifero quem Zodiacum ſermo Græcus appellat, trecentis & ſexaginta quinque diebus emenſis & noctibus ad eundem redierit cardinem; ut verbo tenus, ſi a ſecunda particula elatus arietis, ad eam dimenſionē redierit terminata. Sed anni intervallum veriſſimum memoratis diebus & horis ſex adusque meridiem concluditur plenum, annique ſequen-*

Tres autem fuere ſectæ, Chaldæa, Ægyptia, Græca: his addit apud nos quartam Cæſar dictator, annos ad ſolis curſum redigens ſingulos, qui prius antecedebat. *Ex Plin. lib.* 18. *cap.* 25.

[1] A Bruma [2] in Favonium [3] Cæſari [4] nobilia ſidera ſignificant: [5] III kal. Ianuarii [6] matutino [7] Canis occidens. *Paulo poſt:* [8] Pridie Nonas Ianuarii Cæſari [9] Delphinus matutino exoritur, & poſtero die [10] Fidicula, [11] quo Ægypto [12] Sagitta veſperi occidit. *Paulo poſt:* [13] A Favonio in æquinoctium vernum Cæſari ſignificat [14] XVII kal. Martii [15] triduum varie, & [16] VIII kal. [17] Hirundinis viſu, & poſtero die [18] Arcturi exortu veſpertino. Item

NOTÆ.

ſequentis erit poſt horam ſextam initium porrectum ad veſperam. Tertius a prima vigilia ſumens exordium, ad horam noctis extenditur ſextam. Quartus a media noctis uſque ad claram trahitur lucem. Ne igitur hac computatio variantibus annorum principiis, & quodam poſt horam ſextam diei, alio poſt ſextam excurſo nocturnam, ſcientiam omnem ſqualida diviſione confundat, & Autumnalu menſis inveniatur quandoque Vernalis, placuit ſenas illas horas, qua quadriennio viginti colliguntur atque quatuor, in unius diei noctisque adjectæ tranſire menſuram. Hac nondum extentis fuſius regnis diu ignoravere Romani, perque ſæcula multa obſcuris difficultatibus implicati, tunc magis errorum profunda caligine fluctuabat, cum in ſacerdotes potiſtatem tranſtuliſſent intercalandi, qui libenter gratificantes publicanorum vel litigantium commodis, ad arbitrium ſuum detrahebant tempora vel augebant. Placuit igitur Cæſari, teſte Macrobio, ut quarto quoque anno ſacerdotes diem unum intercalarent, idque Biſſextum vocaverunt, quia duobus diebus continuis dicimus Biſſexto Kal. Martias, duos videlicet dies pro uno computantes. Inde anni dicti ſunt Juliani, ut ait Cenſorinus.

1. *A Bruma.*] Proprie eſt dies hiberni ſolſtitii, qui fere eſt VIII Kal. Ianuar.

2. *In Favonium.*] Favonius eſt ventus occidentalis, Euro oppoſitus, a favendo dictus, qui oriri exiſtimatur XLV a bruma die, id eſt VII Februarii menſis. Itaque a bruma in Favonium, eſt ad VII illius menſis diem.

3. *Cæſari.*] Quia Plinius omiſſis tribus ſectis aſtronomicis, de quibus modo dixit, Cæſaris aſtronomicam rationem ſe ſequi profitetur, ut pote quæ Italiæ convenientior, in qua & cui ſcribebat.

4. *Nobilia ſidera.*] Ea ſunt, quorum ortus vel occaſus, ortu vel occaſu ignobilium efficacior novas tempeſtates inducit, quæque cœlo adhærent.

5. III *kal. Ianuarii.*] XXX die Decembris.

6. *Matutino.*] Tempore.

7. *Canis occidens.*] Occaſus eſt matutinus ſigni cæleſtis, quod Canis dicitur.

8. *Pridie Nonas Ianuarii.*] IV die illius menſis.

9. *Delphinus.*] Delphinus non longe eſt a Capricorno, ut ait Aratus in Aſtronomicis, inter ſidera relatus a Neptuno ob ipſi conciliatam Amphitriten, vel a Iove obſervatum Arionem, ut teſtatur Ovidius in Faſt.

Dii pia facta vident, aſtris Delphina recepit
Juppiter, & ſtellas juſſit habere novem.

10. *Fidicula.*] Quæ Columellæ fides, alio nomine *Cithara* dicitur, eſtque ſignum cæleſte.

11. *Quo Ægypto Sagitta veſperi occidit.*] Ita enim comparatus eſt ortus occaſuſque ſiderum propter orbis terrarum convexitatem ut diverſo tempore diverſis in locis oriri occidereque ſidera videantur.

12. *Sagitta.*] Quæ alibi *Sagittarius* dicitur, ſignum cæleſte.

13. *A Favonio in æquinoctium.*] Id eſt a VII die Februarii, quo die flare ſolet Favonius.

14. XVII *kal. Martii.*] Quod fit anno Biſſextili, quia etſi bis dicatur ſexto kal. Mart. tamen pro uno eodemque die habetur, ita ut nihil referat, qui natus eſt Biſſexto kal. Mart. an poſteriore die natus ſit, cum illud biduum pro uno tantum die habeatur.

15. *Triduum varie.*] Quia varius eſt numerus hujus menſis dierum.

16. VIII *kal.*] Martii ſcilicet, XXII Februarii.

17. *Hirundinis viſu.*] Exiſtimant enim ver hujus avis adventu ſignari.

18. *Arcturi.*] Arcturus ſtella in cauda Urſæ poſita, Græco nomine dicta ἀπὸ τῆς ἀρκτου, cujus ortus & occaſus gravissimas tempeſtates excitat.

Item [1] III Nonas Martii Cæsar [2] Cancri exortu id fieri observavit. *Paulo post:* [3] Cæsar & Idus Martias ferales sibi annotavit [4] Scorpionis occasu. *Paulo post:* [5] III Nonas Aprilis in Attica [6] Vergiliæ vesperi occultantur. [7] Eædem postridie in Bœotia; Cæsari autem & Chaldæis, Nonis. *Paulo post:* [8] Cæsari VI Idus significatur imber [9] Libræ occasu. [10] XIV kal. Maii Ægypto [11] Suculæ occidunt vesperi, sidus vehemens, & terra marique turbidum, [12] XVI Atticæ, [13] XV Cæsari, continuoque triduo significat. *Paulo post:* [14] VI Nonas Maii Cæsari Suculæ matutino exoriuntur, & [15] VIII Idus [16] Capella pluvialis. *Ex Plin. lib.* 18. *cap.* 26.

A Vergiliarum exortu significant Cæsari postridie Arcturi occasus matutini. *Paulo post:* [17] XI kal. Cæsari Orionis gladius occidere incipit. [18] III Non. Junii Cæsari, & [19] Assyriæ [20] Aquila vesperi oritur, &c. [21] XI kal. ejusdem Orionis gladius Cæsari occidere incipit. *Ex Plin. lib.* 18. *cap.* 27.

A Solstitio ad Fidiculæ occasum [22] VI kal. Junii (*alias* Julii) Cæsari Orion exoritur. *Paulo post:* [23] XVIII kal. Augusti, Ægypto Aquila occi-

NOTÆ.

1. III *Nonas Martii.*] V die Martii.

2. *Cancri exortu.*] Cancer item signum cæleste.

3. *Cæsar & Idus Martias ferales sibi annotavit.*] Quia in illis est interfectus.

4. *Scorpionis occasu.*] Qui & signum cæleste.

5. III *Nonas Aprilis.*] Qui tertius est dies mensis.

6. *Virgiliæ.*] Ideo dictæ, quia earum exortus Veris habet significationem. Græce Pleiades, quod primæ navigationis tempus ostendant.

7. *Eædem postridie in Bœotia.*] Quæ regio Græciæ est septentrionalis Atticæ regioni. Ejus caput Thebæ.

8. *Cæsari* VI *Idus.*] Nempe Aprilis. Id est, VIII die illius mensis.

9. *Libra.*] Signum cæleste, ad quod cum sol pervenit, autumnale est æquinoctium.

10. XIV *kal. Maii.*] Nempe XIX illius mensis.

11. *Sucula.*] Græce Hyades, ἀπὸ τοῦ ὕειν *pluere*, quod pluvias excitent. *Nostri imperite Suculas, quasi a suibus essent, non ab imbribus nominata*, inquit Cicero lib. de Nat. Deorum.

12. XVI *Attica.*] Oriuntur illi regioni, cujus caput Athenæ, XVII Maii.

13. XV.] XVIII Maii.

14. VI *Nonas Maii.*] II ejus mensis die.

15. VIII *Idus.*] Nempe VIII die ejus mensis.

16. *Capella.*] Sidus cæleste.

17. XI *kal. Cæsari Orionis gladius.*] Nempe Julii qui XXI dies est Junii. Orion Neptuni filius cum Dianæ vim inferre vellet, immisso ab ea Scorpio occisus est, cujus postea misericordia & ipse & Scorpius inter sidera relati fuerunt. Orionis sidus ventos, pluvias & tonitrua excitat. Unde grave sidus vocatur, & ita formatum est, ut stricto gladio in Taurum insurgat, propinquasque Pleiadas insequatur.

18. III *Nonas Junii.*] III Junii die.

19. *Assyriæ.*] Quam Adiabenem appellat Plinius, cujus hic potissimum fit mentio, quia ejus incolæ in astronomicis clari extiterunt; de quibus ita Cicero lib. de Divinat. VII. *Propter planitiem, magnitudinemque regionum quas incolebant, quam cælum ex omni parte patens, atque apertum intuerentur, trajectiones motusque stellarum observaverunt. Quibus notatu, quid cuique significaretur, memoriæ prodiderunt.* Chaldæi sunt isti qui unam de tribus sectis astronomicis efficiunt, a quibus ait Plinius Babyloniam & Assyriam demonstratum iri.

20. *Aquila vesperi oritur.*] Inter sidera relatus est, qui dicitur in cælum perveniſſe quod Iovem parvulum in antro delitescentem nectare paverit, ut Mæro in versibus testatur.

21. XI *kal. ejusdem.*] Iulii, qui XXI est Iunii.

22. VI *kal. Junii.*] Qui dies Maii est vigesimus septimus.

23. XVIII *kal. Augusti.*] Error videtur in numeris, cum in illum diem incidant Idus. Repono igitur XVII.

occidit matutino, [a] [1] Eteſiarumque prodromi flatus incipiunt, quod Cæſar [2] x kal. ſentire Italiam exiſtimavit. *Paulo poſt:* Aquila Atticæ matutino occidit: III kal. [b] regia [3] in pectore Leonis ſtella matutino Cæſari immergitur. *Ex Plin. lib.* 18. *cap.* 28.

DE SIDERIBUS.

Etiam aliquid Poëticum edidit.

Sed nec aliquis pene Latinorum de hac arte Inſtitutionis libros ſcripſit, niſi paucos verſus Julius Cæſar, & ipſos tamen de alieno opere mutuatus. *Jul. Firmicus Matheſ. lib.* 2. *initio.*

Exſecutus eſt etiam horum Siderum numerum Græce [4] Aratus, Poëta diſertiſſimus: [5] Latine vero Cæſar, [6] & decus eloquentiæ Tullius. Sed hi tantum nomina ipſorum & ortus, non autem apotelesmatum autoritatem ediderunt: ita ut mihi videantur non aliqua Aſtrologiæ ſcientia, ſed Poëtica potius elati licentia, docilis ſermonis ſtudia protuliſſe. *Jul. Firmicus Matheſ. lib.* 8. *cap.* 5.

POEMATA.

Reliquit & de Analogia libros duos, & Anticatones totidem, ac præterea Poëma quod inſcribitur Iter. Quorum librorum primos, in tranſitu Alpium, quum ex citeriore Gallia, conventibus peractis, ad exercitum rediret: ſequentes, ſub tempus Mundenſis prælii fecit: noviſſimum, dum ab Urbe in Hiſpaniam ulteriorem *IV & XX die pervenit, *Suet. in Cæſ.*

*VIII & XX *legit ex Strabone & Appiano Caſaubonus.*

Feruntur & a puero & ab adoleſcentulo quædam ſcripta: ut laudes Herculis, tragœdia OEdipus, &c. quos omnes libellos vetuit Auguſtus publicari. *Suetonius in Cæſare.*

Olus

INTERPRETATIO.

a *Qui ſolent præcurrere anniverſarios ventos.* b *Præcipua.*

NOTÆ.

1. *Eteſiarum prodromi flatus incipiunt.*] De Eteſiis ſupra dictum in fine lib. III. de bello civili cap. CVII.

2. X *kal.*] Qui dies eſt Iulii XXX.

3. *In pectore Leonis.*] Leo ſignum cæleſte, qui Nemeæ creditus eſt, & ab Hercule ibid. domitus.

4. *Aratus, Poëta diſertiſſimus.*] Solis in Cilicia natus, cujus Phœnomena habemus, de quo Ovidius:

Cum ſole & luna ſemper Aratus erit.

5. *Latine vero Cæſar.*] Noſter non hic quidem, ſed nec Germanicus, qui ab Auguſto adoptandus Tiberio datus eſt, ut plerique exiſtimant, titulo decepti, ſed Domitianus Imperator, qui & Germanicus dictus, ut in primo poëmate videre eſt apud Statium, cujus eſt initium:

Quæ ſuper impoſito moles geminata coloſſo, &c. Ubi ſic Domitianus compellatur.

An te Palladia talem Germanice nobis
Effinxere manus, &c.

qui & eo nomine dicitur apud Quintilian. lib. X. cap. 1. *Hos nomina vimus quia Germanicum Auguſtum ab inſtitutu ſtudiis deflexit cura terrarum, parumque Diis viſum eſt eſſe eum maximum Poëtarum.*

6. *Et decus eloquentiæ Tullius.*] Habemus apud Ciceronem hæc Aratea carmina, ſeu potius Fragmenta.

Olus quoque silvestre est trium foliorum, D. Julii carminibus præcipue jociſque militaribus celebratum. Alternis quippe versibus exprobravere [1] lapsana se vixisse apud Dyrrachium, [2] præmiorum parsimoniam cavillantes. Est autem id cyma silvestris. *Plin.* 19. *cap.* 8.

Donatus, seu potius Suetonius, in vita Terentii hos sub C. Julii Cæsaris nomine versus producit.

Tu quoque tu in summis, ô [3] *dimidiate Menander,*
Poneris, & merito, puri sermonis amator.
Lenibus atque utinam scriptis adjuncta foret vis
Comica, ut æquato virtus polleret honore,
Cum Græcis neque in hac despectus parte jaceres.
Unum hoc maceror, & doleo tibi deesse, Terenti.

Sequens etiam Epigramma C. Julio Cæsari quidam inscribunt, alii [4] Germanico.

Thrax puer astricto glacie dum ludit in Hebro,
Pondere concretas frigore rupit aquas.
Dumque imæ partes rapido traherentur ab amne,
Abscidit tenerum lubrica testa caput.
Orba quod inventum mater dum conderet urna,
Hoc peperi flammis, cætera, dixit, aquis.

INCERTA.

Unguenta dicuntur a locis, ut Telinum, cujus Julius Cæsar meminit, dicens: Corpusque suavi Telino unguimur. Hoc conficiebatur in insula Telo, quæ est una ex Cycladibus, &c. *Isidorus lib.* 4. *Origin. cap.* 12.

Apud Cæsarem & Catulum & Calvum lectum est: Quum jam fulva cinis fueris. *Nonius in voce* Cinis.

[5] Salve primus omnium parens Patriæ appellate, [6] primus in toga triumphum linguæque lauream merite, & facundiæ, Latinarumque lit-

NOTÆ.

1. *Lapsana se vixisse apud Dyrrhachium.*] Vide XLVII. caput lib. III. de bello civili.

2. *Præmiorum parsimoniam cavillantes.*] Magnitudine scilicet præteritorum laborum, præsentium præmiorum parvitati comparata.

3. *Dimidiate Menander.*] Ideo dimidiatus dicitur, quia mediam tantum partem dotum Menandri habet, nempe lenitatem, non vim qua caret. Est enim, teste Quintiliano, Menander, *omnibus rebus, personis, affectibus accommodatus.*

4. *Germanico.*] Non illi qui a Tiberio Augusti jussu fuit adoptatus, sed Imperatori Domitiano, de quo supra diximus.

5. *Salve primus omnium parens Patriæ appellate.*] Plinius hoc loco Ciceronem compellat hoc nomine. Testatur idem Plutarchus & datum hoc illi fuisse nomen *patris Patriæ*, cum Cato ita eum in concione nominasset.

6. *Primus in toga triumphum linguaque lauream merite.*] Meritum dicit, obtinuisse non dicit. Nec enim de civibus triumphabatur, cujusmodi meritum satis declaratum cum per forum domum reversus a supplicio

litterarum parens: atque (ut dictator Cæsar hostis quondam tuus de te scripsit) omnium triumphorum lauream adepte majorem, quanto plus est ingenii Romani terminos in tantum promovisse, quam Imperii. *Plin. lib. 7. cap. 30. in fine, ubi de Cic.*

Cicero causarum XIII: Re vendita iterum empta. Unde manifestum fit *venita* non dici, sed aut *venundata*, aut *vendita*, ut Cicero. C. Cæsar: Possessiones redimi, eas postea pluris venditas. *Diomedes lib. 1.*

Esseda, vehiculi vel currus genus, quo soliti sunt pugnare Galli. Cæsar testis est libro ad Ciceronem III. Multa millia equitum atque essedariorum habet. Hinc & gladiatores essedarii dicuntur, qui curru certant. *Junius Philargyrus in 3. Georgic. Virgil.*

Augustus quoque in Epistolis ad C. Cæsarem scriptis emendat, quod is *calidum* dicere quam *caldum* (*in libris forte de Analogia*) malit: non quia illud non sit Latinum, sed quia sit odiosum, &, ut ipse Græco verbo significavit, φεύγειν. *Quintil. lib. 1.*

C. JULII CÆSARIS DICTA.

Tu, quæso, quidquid novi (multa autem exspecto) scribere ne pigrere. [1] In his, de Sexto satisne certum: maxime autem [2] de Bruto nostro: [3] de quo quidem ille, ad quem diverti, Cæsarem solitum dicere: [4] Magni refert, hic quid velit: sed quidquid vult, valde vult. (V. C. quidquid volet, valde volet) idque eum animadvertisse [5] quum pro Dejotaro Niceæ dixerit, valde vehementer eum visum & libere dicere. *Cic. lib. 14. Ep. ad Atticum, Epist. 1.*

[6] Proxime [7] quum Sextii rogatu apud eum fuissem, exspectaremque sedens, [8] quoad vocarer, [9] dixisse eum: Ego dubitem, quin summo in odio sim, quum M. Cicero sedeat, nec suo commodo me convenire possit?

Notæ.

cio Lentuli & Cethegi Catilinæ sociorum, triumphales viri homine præsenti clare testarentur sibi pop. R. acceptam referre debere potentiam & pecunias, Ciceroni vero securitatem & salutem. Reverso tamen e Cilicia, ubi rem bene gesserat contra Cilices cum senatus triumphum decrevit, ait se Cæsaris ad bellum civile ruentis, concordia facta, malle sequi currum. Laurea hic pro triumpho accipitur, quia lauream tenere solebat qui triumphabat. Hic porro notanda Græca phrasis, *omnium triumphorum lauream adepte majorem*, pro *omnibus triumphis*: apud Græcos enim comparativum nomen regit Genitivum casum.

1. *In his, de Sexto.*] Pompeii Magni minore superstite filio, qui bellum in Sicilia parabat.

2. *De Bruto nostro.*] Cæsaris interfectore.

3. *De quo quidem ille.*] Matius Cæsarianus.

4. *Magni refert, hic quid velit.*] Non enim parva mente consilia agitabat hic Brutus.

5. *Quum pro Dejotaro Nicea dixerit.*] De quo sic Cicero in Bruto: *Erat a me mentio facta causam Dejotari fidelissimi atque optimi regis ornatissime & copiosissime a Bruto me audisse esse defensam.*

6. *Proxime.*] Ante Cæsaris necem.

7. *Cum Sextii rogatu.*] Is est pro quo extat oratio ejusdem Ciceronis.

8. *Quoad vocarer.*] Admissus ad ipsum Cæsarem.

9. *Dixisse eum.*] Cæsarem Matius ille aiebat.

possit? Atqui, [1] si quisquam est facilis, [2] hic est. Tamen non dubito, quin me male oderit. *Cicero lib. 14. Epist. ad Attic. Epist. 1.*

Aiebat, Cæsarem secum, quo tempore Sextii rogatu veni ad eum, quum exspectarem sedens, dixisse: [3] Ego nunc tam sim stultus, [4] ut hunc ipsum, facilem hominem, putem mihi esse amicum, quum tamdiu sedens meum commodum exspectet? *Cic. lib. 14. Epist. ad Attic. Epist. 2. Idem cum eo quod supra ex Epistola 1. attulimus.*

[5] Quo gaudio elatus, non temperavit quin paucos post dies frequenti curia jactaret, invitis & gementibus adversariis adeptum se quæ concupisset: proinde ex eo insultaturum omnium capitibus: [6] ac, negante quodam per contumeliam, [7] Facile hoc ulli feminæ fore, responderit quasi alludens: In Assyria quoque regnasse Semiramin; magnamque Asiæ partem Amazonas tenuisse quondam. *Suet. in Cæsare.*

Pharsalica acie cæsos profligatosque adversarios prospicientem, hæc eum ad verbum dixisse refert Asinius Pollio: [8] Hoc voluerunt. [9] Tantis rebus gestis C. Cæsar condemnatus essem, nisi ab exercitu auxilium petiissem. *Suetonius in Cæsare.*

Consecutusque cohortes [10] ad Rubiconem flumen, qui provinciæ ejus finis erat, paululum constitit, ac reputans quantum moliretur, conversus ad proximos, Et etiamnunc, inquit, regredi possumus. Quod si ponticulum transierimus, omnia armis agenda erunt. *Suet. in Cæsare.*

Cunctanti ostentum tale factum est. [11] Quidam eximia magnitudine & forma, &c. Tunc Cæsar, Eatur, inquit, quo deorum ostenta, & inimicorum iniquitas vocat. Jacta alea est, inquit. *Suet. in Cæsare.*

Romam iter convertit: appellatisque de republ. Patribus, validissimas Pompeii copias, quæ sub tribus legatis, M. Petreio, & L. Afranio, & M. Varrone in Hispania erant, invasit; professus ante inter suos, Ire se ad exercitum sine duce, & inde reversurum ad ducem sine exercitu. *Suet. in Cæsare.*

Prolapsus in egressu navis, verso ad melius omine, Teneo te, inquit, Africa. *Suet. in Cæsare.*

[1] Quum

NOTÆ.

1. *Si quisquam est facilis.*] In ferendis incommodis ab hominibus acceptis.

2. *Hic est.*] Cicero.

3. *Ego nunc tam sim stultus.*] Cæsar.

4. *Ut hunc ipsum facilem hominem.*] Ciceronem, ut supra dictum est.

5. *Quo gaudio elatus.*] Decretæ sibi provinciæ Galliæ.

6. *Ac, negante quodam per contumeliam.*] Illud facere se posse.

7. *Facile hoc ulli femina fore.*] Tam facile esse ut femina id facere posset, si in suo loco esset constituta, nedum vir natus.

8. *Hoc voluerunt.*] Sibi.

9. *Tantis rebus gestis Cæsar condemnatus essem.*] Nempe ob multas res contra leges gestas.

10. *Ad Rubiconem flumen.*] De quo sic Lucanus:

——— *qui Gallica certus*
Limes ab Ausoniis disterminat arva colonis.

11. *Quidam eximia magnitudine & forma.*] Nolim dejerare illum hominem a Cæsare non fuisse subornatum, qui hoc bellum a se susceptum non sine Deorum nutu credi volebat.

1 Quum exſpectatio adventus Jubæ terribilis eſſet, convocatis ad concionem militibus, Scitote, inquit, pauciſſimis his diebus regem affuturum cum X legionibus, equitum XXX, levis armaturæ C millibus, elephantis CCC. Proinde deſinant quidam quærere ultra, aut opinari; mihique qui compertum habeo, credant: aut quidem vetuſtiſſima nave impoſitos quocunque vento in quaſcunque terras jubebo avehi. *Suetonius in Cæſare.*

Jactare ſolitus, Milites ſuos etiam unguentatos bene pugnare poſſe: nec Milites eos pro concione, ſed blandiori nomine commilitones appellabat (*etiam* Quirites.) *Suet. in Cæſare.*

2 Famem & cæteras neceſſitates, &c. tantopere tolerabant, ut Dyrrhachina munitione Pompeius viſo genere panis ex herba, quo ſuſtinebantur, cum feris ſibi rem eſſe dixerit, &c. *Suet. in Cæſare.*

Quoſdam infimi generis ad ampliſſimos honores provexit. Quum ob id culparetur, profeſſus eſt palam, Si graſſatorum & ſicariorum ope in tuenda ſua dignitate uſus eſſet, talibus quoque ſe parem gratiam relaturum. *Suet. in Cæſare.*

Interrogatus cur repudiaſſet uxorem, Quoniam, inquit, meos tam ſuſpicione, quam crimine judico carere oportere. *Suet. in Cæſare.*

Acie Pharſalica proclamavit, Ut civibus parceretur. *Suetonius in Cæſare.*

Nec minoris impotentiæ voces propalam edebat, 3 ut T. Ampius ſcribit: Nihil eſſe rempublicam. Appellationem modo, ſine corpore ac ſpecie. Syllam neſciſſe litteras, qui dictaturam depoſuerit. Debere homines conſideratius jam loqui ſecum, ac pro legibus habere quæ dicat. *Suetonius in Cæſare.*

Eoque arrogantiæ progreſſus eſt, ut, haruſpice triſtia, & ſine corde exta ſacro quodam nuntiante, Futura diceret lætiora quum vellet: nec pro oſtento ducendum ſi pecudi cor defuiſſet. *Suet. in Cæſare.*

Triumphanti & ſubſellia tribunitia prætervehenti ſibi 4 unum e collegio Pontium Aquilam non aſſurrexiſſe, adeo indignatus, ut proclamaverit: Repete ergo a me Aquila rempublicam tribunus. Nec deſiterit per continuos dies quidquam cuiquam, niſi ſub exceptione, polliceri, Si tamen per Pontium Aquilam licuerit. *Suet. in Cæſare.*

Plebei regem ſe ſalutanti, Cæſarem ſe, non regem eſſe reſpondit. *Suet. in Cæſare.*

De quo genere optime C. Cæſarem prætextatum adhuc accepimus dixiſſe, Si cantas, male cantas; ſi legis, cantas. *Quintil. lib.* I.

Ele-

NOTÆ.

1. *Quum exſpectatio adventus Jubæ terribilis eſſet.*] Vide lib. de bello Africano caput XLVIII.

2. *Famem & cæteras neceſſitates, &c. tantopere tolerabant, &c.*] Vide item lib. I. de bello civili caput XLVII.

3. *Ut T. Ampius ſcribit.*] Is eſt ad quem Cicero ſcribit lib. VI. Epiſt. ad Familquem Cæſariani, ut ibidem ait, appellabant tubam belli civilis, cui reditum a Cæſare conceſſum gratulatur.

4. *Unum e collegio.*] Tribunorum.

Elevandi ratio est duplex, ut aut veniam quis, aut jactantiam minuat: quemadmodum C. Cæsar Pomponio ostendenti vulnus ore exceptum [1] in seditione Sulpitiana, quod ipse se passum pro Cæsare pugnantem gloriabatur, Nunquam fugiens respexeris, inquit. Aut crimen objectum, ut Cicero, &c. *Quintil. lib. 6.*

Est & illa ex ironia fictio, qua usus est C. Cæsar. Nam cum testis diceret, a reo femina sua ferro petita, & esset facilis reprehensio, cur illam potissimum partem corporis vulnerare voluisset: Quid enim faceres, inquit. Quum tu galeam & loricam haberes? *Quintil. lib. 6.*

Sic fac existimes, post has miserias, id est, postquam armis disceptari cœptum est de jure publico, nihil esse actum aliud cum dignitate. Nam & ipse Cæsar, accusata acerbitate Marcelli (sic enim appellabat) laudataque honorificentissime & æquitate tua, & prudentia, repente præter spem dixit, se senatui roganti de Marcello, ne * hominis quidem caussa negaturum. (* *Sic Victorius edidit, eumque secutus Lambinus, cui tamen* ominis *legendum videtur. Ipsum vide.*) *Cic. lib. 4. Epist. ad Famil. Epist. 4. ad Ser. Sulpicium.*

Demetrio Megæ Siculo Dolabella rogatu meo civitatem a Cæsare impetravit: qua in re ego interfui. Itaque nunc P. Cornelius vocatur. Quumque propter quosdam sordidos, qui Cæsaris beneficia vendebant, tabulam in qua nomina civitate donatorum incisa essent, revelli jussisset, eidem Dolabellæ, me audiente, Cæsar dixit, Nihil esse, quod de Mega vereretur; [2] beneficium suum in eo manere. *Cic. lib. 13. ad Famil. Epist. 36. ad Acilium.*

DE C. JULIO CÆSARE.

Sed tamen, Brute, inquit Atticus, de Cæsare & ipse ita judico, & de hoc hujus generis acerrimo æstimatore sæpissime audio, illum fere omnium Oratorum Latine loqui elegantissime, nec id solum domestica consuetudine, ut dudum de Læliorum & Domitiorum familiis audiebamus, sed, quamquam id quoque credo fuisse, tamen ut esset perfecta illa bene loquendi laus, multis litteris, & iis quidem reconditis & exquisitis, est consecutus, &c. *Ex Cic. in Bruto.*

Sed perge Pomponi de Cæsare, & redde quæ restant. Solum quidem, inquit ille, & quasi fundamentum Oratoris, &c. Cæsar autem rationem adhibens, consuetudinem vitiosam & corruptam, pura & incorrupta consuetudine emendat. Itaque quum ad hanc elegantiam ver-

Notæ.

1. *In seditione Sulpitiana.*] Quæ fuerit illa seditio nescio. Video a Sulpitio interrege unicum consulem esse creatum Pompeium. Quod cum adversus Cæsarem fieret, potuit fieri seditio, & ejus nomine appellari. Video etiam per Sulpitium alterum consulem Marcello, quantum potuit, restitisse Cæsarem. Quod etiam forte sine seditione fieri non potuit.

2. *Beneficium suum in eo manere.*] Id est, nolle mutare aut revocare beneficium quod dederat.

verborum Latinorum, quæ etiam ſi Orator non ſis, & ſis ingenuus civis Romanus, tamen neceſſaria eſt, adjungit illi oratoria ornamenta dicendi: tum videtur tamquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. Hanc quum habeat præcipuam laudem in communibus, non video cui debeat cedere: ſplendidam quamdam minimeque veteratoriam rationem dicendi tenet, voce, motu, forma etiam magnifica, & generoſa quodammodo. Tum Brutus: Orationes quidem ejus, &c. Atque etiam Commentarios quoſdam ſcripſit rerum ſuarum, valde quidem, inquam, probandos: nudi enim ſunt, recti, & venuſti, omni ornatu orationis tamquam veſte detracta. Sed dum voluit alios habere parata unde ſumerent, qui vellent ſcribere hiſtoriam, ineptis gratum fortaſſe fecit, qui volunt illa calamiſtris inurere, ſanos quidem homines a ſcribendo deterruit, &c. *Ex Cic. in Bruto.*

Quid Oratorum? Quem huic antepones eorum, qui nihil aliud egerunt? Quis ſententiis aut acutior, aut crebrior? Quis verbis aut ornatior, aut elegantior? *Ex Cicer. ad Cornelium Nepot. apud Sueton. in Cæſ.*

[1] Sed bene loquendi de Catulis opinio non minor; [2] ſale vero (mero) conditus, & facetiis Cæſar. *Ex Cic. lib. 1. de Offic.*

Reliquit & rerum ſuarum Commentarios, Gallici, civiliſque belli Pompeiani. Nam Alexandrini, Africique & Hiſpanienſis incertus autor eſt. Alii enim Oppium putant, alii Hirtium: quin etiam Gallici belli noviſſimum, imperfectumque librum ſuppleverit. *Paulo poſt:* Pollio Aſinius parum diligenter, parumque integra veritate compoſitos putat; quum Cæſar pleraque & quæ per alios erant geſta, temere crediderit: & quæ per ſe, vel conſulto, vel etiam memoria lapſus, perperam ediderit: exiſtimatque reſcripturum, & correcturum fuiſſe. *Ex Suet. in Cæſare.*

C. vero Cæſar ſi tantum foro vacaſſet, non alius ex noſtris contra Ciceronem nominaretur; tanta in eo vis eſt, id acumen, ea concitatio, ut illum eodem animo dixiſſe, quo bellavit, appareat: exornat tamen hæc omnia mira ſermonis, cujus proprie ſtudioſus fuit, elegantia. *Ex Quintiliano lib. 10.*

Quid tantum noceret vim Cæſaris, [3] aſperitatem Cœlii, diligentiam Pollionis, judicium Calvi, quibuſdam in locis aſſumere? *Ex Quintil. lib. 10.*

Hinc

NOTÆ.

1. *Sed bene loquendi de Catulis opinio non minor.*] Duo erant Catuli, pater & filius. Sed hic de patre potiſſimum dicitur. Filius enim, quamquam bene loqueretur, Orator non fuit habitus.

2. *Sale vero (mero) conditus, & facetiis Cæſar.*] Ille Cæſar non noſter eſt, ſed alius ab illo, Caius itidem, ut noſter, & Lucii filius, de quo Cicero in Bruto dicit Oratorem non fuiſſe vehementem, & eſſe ejus aliquot orationes, ex quibus ſicut ex tragœdiis lenitas ejus ſine nervis perſpici poteſt. Vis autem ex ſequentibus ex Quintiliano petitis maxime noſtro tribuitur Cæſari.

3. *Aſperitatem Cælii, diligentiam Pollionis, judicium Calvi, &c.*] Hæc ſunt Oratorum nomina, quorum orationum nihil ad noſtram ætatem pervenit, de quibus ſupra ſuo loco diximus. Vide de his Ciceronem in Bruto.

Hinc vim Cæsaris, indolem Cœlii, subtilitatem Calidii, gravitatem Bruti, acumen Sulpitii, acerbitatem Cassii, diligentiam Pollionis, dignitatem Messallæ, sanctitatem Calvi reperiemus. *Ex Quintil. lib.* 12.

At tristior Calvus, numerosior Asinius, splendidior Cæsar, amarior Cœlius, gravior Brutus, vehementior & plenior & valentior Cicero. *Ex Autore Dialogi de Orator.*

Λέγεται δὲ καὶ φωνὴ πρὸς λόγους πολιτικὸς ὁ Καῖσαρ ἄριστα, καὶ διάνοια φιλοκόσμως τῇ φύσει, ὡς τὰ δύσπρεπῆ μὴ ἀδεῶς ἔχειν, &c. Ex Plut. in Cæsare.

Dicitur autem & ad urbanam facundiam a natura maxime fuisse comparatus, ingeniumque suum sedulo exercuisse, secundas ut citra controversiam ferret.

Ἐν δὲ τῷ ὁμιλεῖν πολὺ μὲν ἐπὶ τῷ λόγῳ θεὶς τὰς σωτηρίας αὐτῷ καὶ εἰς ἐξέλαμψεν. Ex Plutarch. in Cæsare.

Romæ vero multa ejus orationis in defensionibus effulsit venustas.

[1] Ac mihi ex Græcis orationes [2] Lysiæ ostentat; ex nostris [3] Gracchorum, [4] Catonisque: quorum sane plurimæ sunt circumcisæ & breves. Ego Lysiæ, [5] Demosthenem, [6] Æschinem, [7] Hyperidem, multosque præterea; Gracchis, & Catoni Pollionem, Cæsarem, Cœlium, imprimis M. Tullium oppono, cujus oratio optima fertur esse, quæ maxima. *Ex Plin. lib.* 1. *Epist.*

Sed ego verear ne me non satis deceat, quod decuit M. Tullium, C. Calvum, Asinium Pollionem, M. Messallam, &c. Divum Julium, Divum Augustum, Divum Nervam, Tib. Cæsarem, &c. *Ex Plin. lib.* 5. *Epist.*

Notæ.

1. *Ac mihi ex Græcis, &c.*] Comparat Oratores, quorum brevis est dictio, longioribus in dicendo.

2. *Lysiæ.*] Lysias Athenienſis quidem, sed Syracusanus genere, unus de x Græcis Oratoribus. De quo Ciceronis vide judicium in Bruto.

3. *Gracchorum.*] Gracchi ambo, qui fratres erant, inter Oratores habiti. Eorum vitam vide apud Plutarchum.

4. *Catonisque.*] Cato etiam inter Oratores, Uticensis nempe, cujus & vitam apud eundem Plutarchum lege.

5. *Demosthenem.*] Demosthenes Athenienſis Græcorum Oratorum princeps, cujus item vita apud eundem Plutarchum legitur.

6. *Æschinem.*] Demosthenis æmulus Æschines fuit, cujus adhuc habentur aliquot orationes.

7. *Hyperidem.*] Hyperides unus etiam e x Græcis Oratoribus Athenis, qui æmulus aliquando fuit Demosthenis ab ipso scilicet peculatus accusatus, sed tandem amissa Republica ab Antipatro Macedone excisa lingua necatus est.

IN-

INDEX

VOCABULORUM Omnium

QUÆ IN

CÆSARE

LEGUNTUR.

Prior numerus Paginam, alter verò, vel alii ad proximam usq; Lineolam, Paginæ Lineam vel Lineas significant.

MONITIO ad LECTOREM.

Cum hæc Editio, etsi in Octavo, eodem tamen Paginarum numero cum Parisiensi in Quarto constet; & cum Paginæ in utraque Editione, eundem plerumque Linearum numerum contineant, Linearum in hoc Indice Figuras, sicubi differant, alterare supervacaneum duximus: Sat fore rati Lectorem monuisse, quod si vox aliqua in Indice contenta non occurrat in Linea in eodem notata, eam in præcedente vel subsequente reperire in promptu erit.

A.

A. 3. 2 | 4. 2, 9 | 5. 2, 5 | 6. 4, *& alibi quam plur.*
Ab 3. 2 | 5. 3, *& alibi.*
abderet. 115. 16 |
abdicat 285. 8 |
abdiderant. 79. 9 | 86. 23 | 91. 17 |
abdiderat. 155. 12 |
abdiderunt. 13. 9 | 91. 26 | 149. 18 |
abdita. 136. 20 |
abditas. 176. 6 |
abditi. 28. 24 | 48. 28 | 263. 7 |
abditis. 89. 5 |
abducere. 221. 10 |
abduci. 12. 15 |
Abducilli. 316. 30 |
abducite. 406. 2 |
abductæ sint. 217. 6 |
abductum. 256. 20 | 309. 6 | 324. 24 |

abducuntur 251. 24 |
abduxerunt 263. 5 | 441. 26 |
abduxit 300. 17 | 308. 28 | 309. 5 | 397. 4 |
aberant 49. 21 | 107. 16 | 115. 31 | 153. 14 | 162. 8 | 168. 12. | 177. 7 | 242. 7 | 253. 25 | 254. 12 | 310. 4 | 312. 35 | 317. 38 | 319. 22 | 404. 11 | 414. 19, *& alibi.*
aberat 19. 7 | 32. 3. | 36. 12 | *&c.*
abeſſe 31. 14 | 42. 12 | 45. 27 | *& alibi.*
abeſſent 47. 28 | 75. 10 | 168. 13 | 409. 26 |
abeſſet 18. 23 | 46. 15 | 73. 21 | 75. 2 | 89. 35 | 110. 14 | 158. 20 | 397. 1 | 416. 23 |
abeſt 8. 7 | 223. 1 | 270. 22 | 271. 17 | 382. 24 | 386. 16 | 390. 4 | 448. 13 |
abfuerunt 168. 11 | 357. 19 |
abfuiſſe 110. 31 | 114. 25 |
abfuiſſet 306. 21 |
abfuit 277. 12, 17 |
abfutûrum 27. 12 |
abhorrere 419. 2 |
abhorruiſſe 255 32 |
abjectis 77. 6 | 86. 15 | 154. 7 | 423. 35 |
abjecto 423. 23 |
abjetem 93. 11 |
abjicere 103. 32 |
abjiciat 108. 10 |
abiit 270 12 |
abiſſe 140. 13 |
abite 163. 16 |
ablatæ ſunt 447. 30 |
abrepti 248. 6 |
abreptis 207. 8 |
abripi 397. 26 |
abrogatis 429. 5 |
abrogatur 131. 22 |
abs 33. 4 | 101. 29 | 461. 2 | 462. 2 |
abſceſſiſſe 403. 27 |
abſcidit 484. 14 |
abſciſis 62. 25 | 172. 18 |
abſciſſæ 441. 24 |
abſciſſum. 322. 6 |
abſens 256. 12 | 407. 21 |
abſente 64. 5 | 90. 30 | 142. 8 | 144. 16 | 230. 13 |
abſentem 252. 18 | 453. 2 |
abſentibus 57. 12 |
abſentis 217. 2 | 232. 8 | 246. 25 | 327. 4 | 375. 20 |
abſimili 62. 23 |
abſint 41. 29 | 229. 1.
abſiſterent 95. 33 |
abſit 100. 32 | 145. 19 |
abſolutis 188. 28 |
abſtinebat 18. 31 |
abſtinerent 162. 13 |
abſtinuit 198. 26 |
abſtractos 57. 16 |
abſtractum 324. 25 |
abſtrahi 148 11 |
abſtrahunt 160. 6 |
abſtraxit 271. 9 |
abſumeretur 350. 17 |
abſunt 4. 2 | 11. 24 | 178. 4 |
abverteret 452. 13 |
abundabat 242. 15 | 313. 2 | 387. 29 |
abundare 197. 6 |
abundarent 243. 14 | 312. 6 |
abundaret 348. 9 |
abundent 147. 27 |
abundet 168. 21 |
abuſi 408. 19 |
abuti 332. 9 |
ac 7. 6, 13 | 13. 3 | 14. 17 | 15. 18 | 16. 29 | 17. 32 | *& alibi paſſim.*
Acarnania 315. 3 | 316. 23 |
Acarnaniam 324. 33 |
accedant 103. 4 |
accedat 217. 12 |
accedebant 81. 11 | 305. 14 | 345. 8 | 446. 26 |
accedebat 57. 15 | 62. 7 | 90. 3 | 95. 25 | 409. 4 | 418. 8 | 435. 30 | 446. 12 | 451. 1 | 452. 13, 16 |
accedendi 404. 23 |
accedendo 406. 15 |
accedere 34. 10 | 64. 4 | 177. 32 | 186. 9 | 217. 13 | 395. 27, 29 | 403. 18 | 433. 16 |
accederent 17. 12 | 277. 6 | 416. 37 | 438. 1 |
accederet 112. 20 | 365. 31 | 399. 5 |
accederetur 399. 15
accedit 109. 13 | 112. 24 | 374. 20 | 377. 32 | 414. 32 | 419. 21 | 427. 13 |
accedunt 109. 19 | 176. 33 | 177. 2 | 190. 8 |
accelerat 179. 2 | 279. 7 |
accenſis 411. 12 | 426. 24 |
acceperant 59. 19 | 190. 8 | 260. 25 | 279. 36 |
acceperat 63. 24 | 270. 20 |
acceperint 104. 13 | 142. 11 |
acceperit 129. 8 | 133. 2 | 280. 6 |
acceperunt 128. 5 | 130. 3 | 427. 4 |
accepiſſe 23. 28 |
accepiſſent 29. 21 | 322. 10 |
accepiſſet 164. 18 | 411. 22 |
accepit 22. 7 | 46. 12 | 117. 18 | 200. 23 | 266. 32 | 346. 4 | 371. 24 |
accepta 31. 9 | 88. 4 | 146. 4 | 195. 31 | 196. 26 | 255. 28 | 428. 15 |
accepta eſſe 292. 18 |
accepta eſſet 378. 19 |
acceptam 316. 12 |
acceptas 220. 5 | 374. 14 |
accepti 393. 5 |
acceptis 36. 23 | 46. 111, 57. 19, 21 | *& variis in locis.*
accepto 36. 4 | 155. 12, 17 | 158. 20 | 190. 22 | 246. 1 | 249. 13 | 250. 15 | 274. 18 | 302. 25 | 344. 27 | 366. 30 |
acceptos 296. 19 | 340. 9 |
acceptum 92. 13 | 240. 25 | 322. 33 | 351. 38 | 371. 20 |
acceptum eſſet 101. 12 | 113. 8 | 322. 28 |
acceptum eſt 367. 5 |
acceptum ſit. 110. 10 |
accepturos 47. 12 |
acceptus 7. 6 |
accerſenda 186. 36 | 359. 20 | 367. 14 |
accerſendas 372. 6 |
accerſendi 49. 8 |
accerſendos 112. 21 |
accerſendum 389. 15 |
accerſere 345. 16 |
accerſerentur 23. 23 |
accerſeret 144. 16 | 156. 17 | 187. 7 |

accerſi 391. 2 |
accerſiri 92. 17 |
accerſit 169. 9 | 185. 4 | 347. 2 | 374. 15 |
accerſitam 83. 21 |
accerſiti 60. 28 |
accerſitum 32. 25 | 112. 6 |
accerſunt 60. 16 |
accerſuntur 66. 21 | 208. 9 |
acceſſerant 242. 2 | 243. 15 | 290. 10 |
acceſſerat 161. 24 | 406. 13 |
acceſſere 318. 16 |
acceſſiones 357. 20 | 370. 20 |
acceſſiſſe 188. 6 |
acceſſiſſent 175. 36 | 418. 8 |
acceſſiſſet 31. 15 | 46. 18 | 75. 15 | 103. 31 | 150. 6 | 196. 2 | 351. 16 | 364. 6 | 269. 8 | 380. 15 | 401. 4 | 409. 3 | 440. 23 |
acceſſit 37. 6 | 43. 18 | 77. 19 | 300. 32 | 322. 3 | 325. 1 | 365. 22 | 387. 1 | 402. 27 | 404. 10 |
acceſſu 359. 24 | 451. 10 |
acceſſum 361. 27 | 363. 2 | 412. 10 | 446. 8 |
acceſſum eſt 91. 12 |
acceſſum ſit 329. 13 |
acceſſuros 412. 9 |
acceſſurum 193. 28 | 218. 11 |
acceſſus 388. 3 | 447. 4 | 451. 5 |
accidat 17. 5 | 24. 26 | 66. 8 | 156. 11 | 173. 12 | 235. 13 |
accidebat 186. 31 | 409. 2 |
acciderant 266. 31 | 321. 8 |
acciderat. 55. 14 | 57. 9 | 85. 31 | 213. 3, 5 | 240. 22 | 280. 17 | 317. 22 | 339. 9 | 384. 20 | 413. 14.
accidere 68. 3 | 84. 6 | 102. 21, 23 | 124. 2 | 136. 23 | 148. 11 | 150. 3 | *& alibi.*
accidérent 60. 7 | 62. 21 | 67. 25 |
accideret 28. 1 | 157. 5 | 189. 16 | 192. 5 | 224. 33 | 260. 27 |
acciderit 101. 29 | 334. 25 |
accidiſſe 23. 5 | 24. 10 | 81 3 | 255. 33 | 358. 19 | 360. 22 | 461. 16 |
accidiſſent 322. 20 |
accidiſſet 14. 19 | 18. 2 | 57. 24 | 192. 6 | 252. 7 | 260. 21 | 265. 18 | 274. 12 | 322. 34 | 350. 3 | 351. 34 | 353. 18 | 433. 21 |
accidit 61. 10 | 76. 14 | 83. 32 | 84. 21 | 98. 7 | *& alibi.*
accidunt 133. 6 |
accipere 11. 8 | 105. 16 | 150. 18 | 185. 2 | 382. 8 | 438. 7 | 442. 22 |
acciperent 54. 10 | 118. 17 | 149. 7 | 358. 25 | 379. 14 |
acciperet 110. 27 | 163. 32 | 324. 14 | 351. 34 | 387. 23 |
acciperetur 155. 5 |
accipiant 121. 1 | 180. 1 |
accipiebant 274. 3 | 447. 1 |
accipiebat 368. 6 |
accipiendas 76. 7 |
accipiendos 384. 23 |
accipiendum 388. 9 |
accipit 115. 1 | 144. 21 | 222. 2 | 295. 6 | 374. 9 | 428. 28 |
accipite 329. 11 |
accipitur 189. 34 |
accipiuntur 177. 4 |
accitas eſſe 194. 12 |
accitis 194. 3 | 397. 13 |
acclivis 52. 32 | 64. 24 | 149. 21.
acclivitate 48. 11 |
Acco 114. 27 |
accommodanda 49. 25 |
accommodatæ 61. 24 |
accommodatiora 62. 4 |
Accone 140. 23 |
Acconis 142. 2 |
accuratiùs 131. 4 | 352. 13 | 398. 27 | 418. 30 |
accurrere 416. 35 |
accurrerent 403. 20 |
accurrit 18. 25 | 373. 9 |
accurrunt 58. 14 |
accuſare 47. 10 |
accuſaretur 17. 15 |
accuſat 16. 3 |
accuſatos 426. 29 |
accuſatus 150. 4 |
acerba 148. 10 |
acerbè 447. 1 |
acerbiſſime *adv.* 208. 4 | 211. 4 | 305, 2, 9 |
acerbiſſimo 425. 7 |
acerbitate 397. 11 |
acerbitatem 232. 12 |
acerbitates 149. 9 |
acerbiùs 149. 4 |
acerrimas 184. 13 |
acerrimè, *adv.* 106. 5, 17 | 162. 34 | 167. 23 | 190. 11 | 197. 34 | 232. 7 | 245. 3 | 361. 26 | 362. 2 | 421. 3 | 437. 8 | 440. 27 | 447. 8 |
acerrimus 449. 24 |
acervatim 362. 8 |
acervi 54. 6 |
acervum 416. 27 |
Achaia 287. 4 | 315. 9, 19 | 342. 5 |
Achaiæ 286. 5 |
Achaiam 315. 5, 7, 8 | 368. 23 |
Achaicæ 289. 10 |
Achilla 341. 1 | 345. 3 | 359. 23 |
Achillæ 344. 20 |
Achillam 340. 16 | 344. 5, 22, 25 | 346. 23, 27 | 349. 8, 11 |
Achillas 345. 20 |
Achillis 444. 1 |
acie 19. 20, 21 | 36. 9 | 37. 5 | 44. 20 | 67. 8 | 76. 21 | 85. 33 | 102. 36 | 142. 10 | *& alibi paſſim.*
aciei 50. 6 | 332. 3 | 334. 4 | 409. 7 | 412. 28 | 413. 6 |
aciem 18. 27 | 19. 16, 22 | 28. 15 | 35. 13 | 36. 10, 18 | 37. 9 | 38. 4, 6 *bis* | 44. 10, 16 | *& alibi quam plurimis in locis.*
acies 20. 14 | 36. 15 | 38. 3 | 44. 4, 12 | 49. 8 | 167. 17 | 169. 33 | 193. 33 | *& alibi.*

Acilio 295. 26 | 296. 3 | 308. 28
Acilius 308. 21
Acilla 400. 23
Acillæ 415. 322
Acillam 400. 29 | 401. 2, 3 | 404. 30 | 405. 2
Acillanos 401. 8
acquieſcebant 390. 12 | 407. 3
acquireret 166. 18
acquiſierant 407. 1.
acri 193. 25 | 322. 8 | 384. 4
acriter 20. 16 | 36. 22 | 37. 15 | 45. 1 | 54. 18 | 65. 16 | 82. 27 | 95. 6, 12, 33 | 101. 26 | 190. 17 | 201. 7 | 240. 23 | 253. 39 | 358. 18 | 366. 15 | 369. 22 | 377. 33 | 423. 11 | 437. 21 | 443. 1
acriùs, *adv.* 58. 9 | 68. 3 | 171. 16 | 186. 29 | 195. 25 | 311. 15 | 313. 16 | 334. 2 | 335. 1 | 356. 30 | 361. 35
acta 275. 18
acta erant 325. 15
actionum 210. 10
actis 46. 7 | 53. 12 | 65. 23
actuaria 229. 17
actuariam 398. 4
actuarias 87. 9 | 317. 35
actuariis 234. 7 | 339. 3 | 368. 25 | 369. 5 | 405. 7
actuario 351. 12
actum eſt 345. 33
actum iri 405. 19
acturi 295. 29
acturos 59. 18
acturum 296. 13
acutis 96. 10
acutiſſimi 348. 29
acutiſſimis 172. 22
acutos 229. 11
ad 4. 3 *bis* | 5. 2, 4, 5, 6 | 6. 13, 17, 18 | 7. 1 | 8. 2 *bis* | 9, 10, 11, 12 | 9. 1, 10, 12, 13, 14. *& alibi frequenter.*
ad, *pro* apud 40. 21
adacta 106. 9
adactis 169. 32 | 421. 13
adacto 149. 2
adæquabant 151. 11
adæquare 119. 7 | 266. 20
adæquarent 36. 7 | 54. 6
adæquatis 61. 14 |
adæquaverunt 91. 12
adamaſſent 23. 25
adaquandi 248. 23
adaquari 197. 31
adaucturum 351. 12
adaugere 316. 25
adaugeri 114. 1 | 386. 11
Adcantuannus 66. 5, 11
adcucurriſſe 419. 9
adcucurriſſet 424. 8
addebant 312. 34 | 322 8
addebat 273. 26
addebatur 318. 31
addendum 172. 16
addere 159. 35
addicebat 267. 17
addicere 175. 10
addiderunt 317. 2
addidit 267. 2
addit 143. 21 | 161. 7 | 168 26 | 216. 11 | 257. 1 | 273 20 | 296. 15
additis 259. 17 | 314. 20 | 339. 3
addita 279. 18
additæ 371. 22
addito 171. 14 | 409. 15 | 419. 20 | 425. 15
additum 407. 22
adducat 107. 19
adducebat 183. 27
adducenda 185. 20 | 372. 6
adducere 391. 15
adducerent 32. 7 | 367. 26
adducerentut 415. 22
adducerer 31. 22 | 185. 4, 25 | 364. 13
adduceretur 40. 10
adduci 24. 6 | 42. 5 | 79. 6 | 86. 1 | 88. 5 | 143. 18 | 153. 27 | 158. 16 | 190. 19, *& alibi.*
adducit 178. 26 | 186. 8 | 195. 19 | 196. 6 | 235. 14 | 375. 22
adducitur 219. 20
adductæ 194. 19
adducti 6. 12 | 7. 11 | 21. 10 | 28. 22 | 59. 15 | 73. 15 | 64. 19 | 86. 8 | 89. 8 | 144. 10 | 165. 24 | 254. 19 | 269. 33 | 311. 16 | 317. 10 | 340. 12 | 404. 3 | 410. 23
adducti erant 62. 25
adducti ſunt 437. 6
adductis 81. 7 | 88. 6 | 89. 20 | 114. 3 | 235. 16 | 401. 7 | 416. 21
adductos 117. 25 | 150, 22 | 165. 6
adductum 25. 16 | 268. 25 | 308. 7 | 364. 20 | 375. 16
adducturum 364. 22 |
adductus 11. 18 | 12. 20 | 16. 5, 7 | 118. 19 | 163 12 | 273. 8 | 358. 22 | 382. 16 | 421. 26 | 423. 23
adductus eſſet 384. 17
adductus eſt 377. 20
adducunt 251. 24
addunt 105. 10 | 141. 15 | 244. 18 | 274. 29 | 295. 28
adduxerant 348. 16
adduxerat 38. 14 | 144. 27 | 225. 19 | 244. 22 | 287. 2 | 288. 5 | 325. 31 | 377. 29 | 381. 17 | 410. 26 | 418. 19 | 435. 28 | 437. 2
adduxerim 276. 6
adduxerunt 71. 13
adduxit 68. 16 | 359. 23 | 368. 12
adeat 60. 27 | 80. 24 | 174. 25
adegerat 78. 12
ademerat 230. 8
ademiſſe 214. 10
ademptâ 90. 10
adempto 177. 3
adeo, *adv.* 81. 22 | 100. 21 | 110. 32 | 111. 10 | 162. 5 | 182. 5 | 102. 10 | 196. 27 | 216. 10, *& alibi paſſim.*
adepti 104. 27
adeptum 400. 8
adequitate 34. 10
aderant 25. 2 | 142. 18 |
aderat 167. 25 | 207. 2 | 215. 8
adeſſe 15. 28 | 114. 29 | 116 28 | 139. 26 | 167. 20 | 190. 10 | 194. 22 | 220. 2, *& alibi.*
adeſſet 25. 11 | 101. 14 | 328. 14
adeſt 360. 2
adeundæ 339. 14
adeundi 177. 26 | 201. 11.
adeundis 328. 23

adeunt

adeunt 114. 31 | 137. 13 | 381. 23
adhæserant 230. 2
adhæsit 108. 13
adhibendam 65. 7
adhibendos 174. 29
adhibent 177. 18
adhiberet 290. 19
adhibet 18. 8
adhibetur 119. 14
adhibita 236. 3 | 301. 13 | 336. 21 | 361. 30 | 441. 15
adhibitis 29. 9 | 76. 16 | 305. 23
adhibito 297. 10 | 393. 25
adhortans 103. 20
adhortantur 138. 16
adhortari 148. 36 | 403. 15
adhortatus 159. 17 | 170. 23 | 300. 26 | 354. 10
adhortatus erat 234. 10
adhortor 405. 27
adhuc 66. 10 | 275. 31 | 276. 1 | 316. 5 | 444. 23 | 445. 3
adjacet. 136. 10
adjecerant 259. 21
adjecerat 289. 2 | 319. 26 | 413. 4
adjecerunt 352. 9
adjecit 172. 10
adjecta 57. 1
adjectis 315. 18
adjecto 92. 2
adjectum erat 360. 32
adierunt 257. 5 | 317. 1 | 441. 7
adigebantur 78. 22
adigebat 267. 20
adigit 252. 22 | 258. 5
adjici 49. 21 | 62. 21 | 81. 13 | 277. 5 | 313. 28 | 315. 16 | 411. 2 | 418. 13
adjiciebatur 62. 6 |
adjicitur 151. 18
adire 44. 2 | 59. 1 | 71. 25 | 108. 8 | 115. 23 | 128. 3 | 136. 26 | 148. 2 | 152. 25 | 197. 12 | 242. 19 | 247. 27 | 261. 15 | 280. 24 | 324. 19 | 341. 14 | 355. 6
adirent 260. 17 | 339. 7 | 374. 22
adisse 133. 1
adissent 433. 4
adisset 80. 3 | 199. 11
adit 80. 5 | 143. 10 | 178. 17 | 196. 17
audito 248. 9
aditu 175. 13 | 272. 3
aditum 32. 11 | 47. 7 | 61. 9 | 67. 27 | 105. 6 | 120. 10 | 138. 7 | 148. 23, 33 | 169. 30 | 251. 29 | 258. 6 | 277. 19 | 309. 30, 31 | 311. 10 | 319. 15. | 361. 30 | 399. 27
aditurus 200. 17
aditus 52. 32 | 71. 16 | 80. 3 | 117. 18 | 138. 7 | 157. 17 | 178. 23 | 197. 31, *& alibi.*
adjudicatum 158. 3
adjudicavit. 380. 8 | 384. 34
adjumento 452. 15
adjuncta 259. 14 | 484. 7
adjuncta erat 362. 9
adjunctis 101. 10 | 114. 12 | 173. 21 | 246. 12 | 360. 20 | 367. 19 | 368. 27
adjuncturum 155. 6
adjungebat 200. 2
adjungebatur 371. 15
adjungendis 155. 18
adjungere 57. 18
adjungeret 155. 22
adjungi 165. 14
adjungit 143. 16 | 183. 11 | 163. 14 | 315. 7 | 364. 370. 29 | 398. 5
adjungeretur 405. 23
adjungunt 114. 10
adjunxerant 118. 13
adjunxerat 210. 3
adjunxerunt 376. 13 |
adjunxit 331. 6
adjutor 214. 5
adjutore 105. 17
adjutorem 104. 16 | 318. 4
adjutores 344. 4
adjuturus 397. 2
adjuvabant 148. 37
adjuvabat 165. 7 | 242. 29 | 413. 8
adjuvant 372. 22
adjuvante 384. 2
adjuvantibus 384. 7
adjuvat 87. 10 | 163. 6
adlegitur 121. 5
admaturari 164. 15.
administrabant 261. 23
administrabat 228. 11 | 289. 11 | 297. 9
administrabatur 295. 10 | 451. 17
administrandam 267. 14
administrandas 363. 13
administrandi 84. 3 | 92. 26 | 235. 7 | 357. 10
administrandis 57. 31 | 109. 16 | 177. 15
administrandum 157. 24
administrantibus 167. 7 | 301. 14
administrantur 398. 1 | 409. 24
administrare 129. 7 | 149. 36 | 171. 38 | 176. 36 | 227. 13 | 295. 30 | 346. 23
administrarentur 81. 29 | 147. 6
administraret 365. 17.
administraretur 84. 26 | 174. 16 | 348. 7
administrari 50. 4 | 150. 33 | 196. 13 | 379. 7 | 384. 4
administrat 235. 18 | 349. 14
administratæ 110. 4 |
administratio 264. 19
administrationem 259. 6
administrationes 227. 15
administratis 59 | 26
administratum esset 81. 20
administratur 266. 8
administraturos 419. 6
administraturum 232. 19
administrent 232. 18
administris 124. 8
admirabatur 228. 13
admiranda 369. 26
admirandum 140. 2
admirarentur 14. 26
admiraretur 163. 33
admirati essent 329. 10
admiratio 182. 7
admiratione 182. 13
admirationem 350. 2
admiratur 110. 2
admiratus 160. 30 | 186. 12
admiscuerat 287. 5
admiscuit 323. 26.
admisissent 59. 29
admissis 276. 29
admisso 18. 25 | 158. 33 | 160. 8 | 414. 20 | 423. 5
admissum est 120. 5

admiſtum 312. 17
admittatur 319. 3
admitterent 427. 23
admitteretur 82. 25 | 446. 31.
admittitur 316. 14
admodum 61. 23 | 91. 10 | 124. 6 | 154. 20 | 165. 15 | 170. 24 | 172. 18 | 272. 1 | 297. 29
admonebantur 203. 14
admonet 108. 21
admoniti 265. 27 | 357. 29
admonitus eſt 349. 21
admotis 318. 19 | 404. 32
admovendas 188. 15
admovent 264. 3
admoventur 187. 25
admovere 396. 18
admoviſſet 408. 31
adnare 208. 26
adnatabant 362. 12
adnatarunt 357. 6
adnatat 369. 32
adnatavit 357. 12
adoleſcens 38. 5 | 59. 2 | 97. 3 | 143. 3 | 158. 41 | 216. 4 | 252. 1 | 306. 15 | 433. 1 | 448. 8 | 553. 12
adoleſcente 431. 1 | 451. 22
adoleſcentem 34. 27 | 61. 5 | 134. 10 | 125. 17 | 156. 6 | 178. 24
adoleſcentes 133. 22 | 158. 6 | 168. 16 | 225. 14 | 234. 9 | 242. 53 | 380. 10 | 398. 8
adoleſcentia 278. 16
adoleſcentiam 17. 31
adoleſcentibus 158. 4, 13 | 398. 13
adoleſcentium 120. 3 | 159. 7
adoleſcentulo 69. 9
adoleſcentulus 39. 12 | 395. 16, 23
adoleverint 128. 2
adoriantur 97. 26 | 169. 22
adoriebantur 83. 3 | 151. 10
adoriebatur 148. 30
adorirentur 310. 34 | 333. 7 | 334. 14
adoriri 47. 28 | 67. 14 | 115. 31 | 116. 22 | 178. 29 | 245. 10 | 279. 8 | 303. 20 | 392. 21 | 399. 24
adoriuntur 195. 13
adornabat 228. 7
adortæ 395. 5
adorti 45. 24 | 65. 13, 16 | 85. 6 | 160. 11 | 278. 23 | 312. 1 | 389. 8 | 396. 19, *& alibi.*
adorti ſunt 292. 6 | 334. 11
adortum 30. 5
adortus 392. 13 | 398. 6 | 428. 26
adortus eſſet 14. 11 | 408. 16
Adrumetanis 429. 9
Adrumeti 387. 3 | 395. 35 | 401. 1 | 414. 15
Adrumeto 426. 18.
Adrumetum 271. 5, 7 | 287. 1 | 395. 2 | 401. 6 | 405. 3 | 414. 5, 8, 25, 30, 32 | 415. 33 | 426. 16
aſcendebat 320. 29
aſcendendus erat 253. 16
adſcendentes 253. 18
adſcendere 52. 15 | 105. 33 | 194. 32 | 198. 9 | 293. 22 | 383. 23 | 438. 2
adſcenderant 163. 7
adſcenderet 162. 16
adſcendiſſent 100. 4 | 154. 1 | 241. 23.
adſcendit 162. 17 | 403. 4.
adſcendunt 229. 25
adſcenſu 102, 18 | 161. 21 | 163. 2 | 178. 21 | 188. 14 | 197. 13 | 276. 24 | 277. 2
adſcenſum 172. 11 | 178. 13 | 350. 31
adſcenſus 18. 14 | 54. 15 | 161. 22 | 236. 10
adſciſcunt 9. 2 | 60. 16
adſciverunt 376. 12
adſpectu 95. 1 | 165. 19
adſpectum 174. 18
adſpexit 277. 11
adſtante 268. 26
adſtitiſſet 398. 27
adſtruxerunt 262. 6
adſunt 275. 11
Aduatici 52. 27
Aduaticos 42. 2 | 53. 24
advectis 390. 18
advenerunt 389. 3
adveniens 276. 4 | 362. 17 | 426. 15
adveniente 395. 28 | 419. 9
advenientes 390. 17
advenienti 362. 21
adventare 190. 28 | 220. 2
adventaret 192. 22 | 365. 6
adventu 10. 4 | 17. 4 | 27. 8 | 31. 14 | 43. 17 | 51. 16 | 52. 5 | 53. 9, *& alibi frequenter.*
adventum 21. 13 | 47. 15 | 79. 17 | 102. 15 | 117. 34 | 124. 1 | 170. 14 | 175. 14, *& alibi plur.*
adventus 108. 26 | 134. 17, 23 | 139. 30 | 202. 3, *& alibi.*
adverſa 83. 31 | 267. 11: 433. 9 | 439. 29
adverſæ 62. 15 | 155. 16 | 274. 20 | 354. 14 | 369. 20
adverſam 369. 9 | 380. 9 | 397. 32
adverſaria 274. 32
adverſarii 201. 14 | 378. 7 | 389. 18 | 393. 5 | 394. 9 | 399. 21 | 408. 4 | 437. 25, *& alibi.*
adverſariis 244. 5 | 251. 1 | 252. 18 | 254. 28 | 274. 28 | 290. 7, *& alibi.*
adverſariorum 204. 2 | 238. 24 | 242. 22 | 246. 15 | 247. 16 | 248. 24 | 251. 5 | 252. 29 | 269. 8 | 275. 18, *& alibi paſſim.*
adverſarios 143. 12 | 240. 2 | 241. 24 | 250. 27, *& alibi.*
adverſas 311. 20 | 353. 5
adverſi 260. 21 | 313. 6 | 356. 35 | 361. 33
adverſis 50. 21 | 188. 5 | 190. 27 | 201. 2 | 274. 1 | 325. 26 | 350. 26 | 357. 27 | 379. 2
adverſiſſima 461. 16
adverſiſſimi 343. 1
adverſo 49. 4 | 166. 30 | 167. 9 | 303. 23 | 352. 5 | 378. 25 | 392. 5 | 423. 1 | 434. 16
adverſos 253. 20 | 350. 29 | 366. 18

adversum, *nom.* 17. 8 | 30. 1 | 103. 20 | 322. 21 | 336. 26
adversùm, *præp.* 397. 36.
adversus, *nom.* 44. 7 | 48. 12
adversùs, *prep.* 76. 26 | 197. 20 | 199. 5 | 208. 1 | 241. 5, *& alibi.*
advertebat 394. 19
adverteret 361. 16, 36
adverterunt 423. 34
advertit 435. 4
advesperasset 443. 23
adulatio 209. 10
adulta 358. 12
advocat 275. 3
advocata 163. 25 | 400. 12 | 424. 23 | 426. 26 | 452. 22
advocato 185. 35
advocaverat 305. 23, 26
advolant 104. 20
advolaret 172. 5
advolasse 196. 5
advolat 252. 11
advolaturam 280. 18
advolaverunt 95. 32
advolavit 307. 3 | 338. 1
ædile 341. 14
ædificandam 286. 3
ædificandas 87. 3
ædificandum 263. 8
ædificari 59. 24
ædificatæ erant 439. 10
ædificent 131. 5
ædificia 8. 11 | 72. 17 | 93. 6 | 115. 23 | 140. 6 | 148. 1 | 168. 23 | 347. 7 | 348. 2 | 350. 34 | 352. 24 | 355. 23 | 356. 4 | 376. 19
ædificiis 44. 2 | 58. 30 | 69. 7 | 72. 18, 28 | 79. 10 | 85. 37 | 86. 22 | 147. 29 | 184. 11, *& alibi.*
ædificio 134. 27 | 264. 4
ædificiorum 148. 40 | 183. 19 | 349. 17 | 350. 33 | 315. 16, 25
Ædilitate 296. 7
Ædilitiâ 400. 28
Æduæ 46. 22 | 90. 17
Ædui 12. 11, 16 | 15. 27 | 16. 2 | 17. 10 | 27. 17 | 32, 16 | 33, 21. *& alibi passim.*
Æduis 15. 3, 11 | 16. 13 | 22. 15 | 24. 10 | 26. 15. 27. 9, 17 | 32. 14, 20 | 35, 12 | 46. 24, *& alibi plur.*
Æduo 7. 5
Æduorum 11. 23 | 12. 11, 16 | 13. 1 | 16. 23 | 17. 15 | 19. 5 | 24. 6 | 27. 1, 13, *& alibi.*
Æduos 14. 24 | 15. 21 | 23. 21, 26 | 25. 19 | 26. 17, 21 | 27. 6 | 33. 18, 20, *& alibi passim.*
Æduum 11. 15 | 42. 7 | 199. 6
Æduus 23. 23 | 25. 8 | 89. 36 | 158. 41
æger 138. 17
ægerrime 14 | 4
Ægi 325. 12
Ægimurum 405 | 8
Æginium 325. 18
ægre 43. 6 | 85. 2 | 96. 8, *& alibi.*
ægri 137. 35 | 324. 32
ægris 104. 35
ægrorum 323. 11 | 338. 16 | 368. 29
Ægus 316. 30
Ægyptiæ 308. 26
Ægyptii 348. 13 | 350. 22
Ægyptiis 289. 7 | 345. 19
Ægyptio 352. 33
Ægyptiorum 346. 7
Ægypto 286. 2 | 289. 4 | 349. 2 | 362. 25 | 363. 12 | 369. 5 | 384. 28
Ægyptum 340. 13 | 342. 2 | 364. 7
Ægyptus 359. 22, 24
Æmilii 19. 8
æmularentur 422. 25
æqua 237. 2 | 266. 1 | 293. 3 | 374. 15
æquabatur 446. 7
æqualibus 412. 23
æqualiter 48. 10
æquandi 259. 3
æquaretur 197. 29
æquari 131. 7
æquata 369. 27
æquato 20. 1 | 484. 8
æque 263. 18 | 375. 25
æquinoctii 86. 1
æquinoctium 98. 14
æquiore 110. 10 | 119. 5 | 163. 20 | 276. 25
æquis 228. 20
æquissimas 173. 9
æquissimo 109. 3
æquissimum 366. 2 | 381. 27
æquitas 446. 21
æquitate 29. 14 | 131. 6 | 211. 7 | 233. 3 | 298. 15
æquo 32. 3 | 64. 5 | 149. 27 | 168. 22 | 217. 3 | 239. 8, *& alibi.*
æquum 77. 26 | 154. 6 | 155. 9, *& alibi.*
ærariæ 61. 1
ærario 212. 6 | 220. 1 | 334. 12
ærarium 219. 24
æratæ 259. 10
ære 84. 24 | 93. 9 | 119. 15 | 300. 3
æreo 93. 7
æris 209. 5 | 314. 16 | 339. 15
æs 305. 16 | 371. 6
æstas 68. 13
æstate 33. 7 | 40. 1 | 55. 10 | 80. 15 | 91. 9 | 182. 18 | 192. 6 | 270. 23 | 367. 7 | 397. 13
æstatem 196. 34
æstatis 61. 18 | 79. 27 | 98. 1 | 157. 3
æstibus 61. 19 | 312. 35
æstimanda est 65. 4
æstimans 285. 4 | 344. 29
æstimare 159. 10
æstimari 148. 10 | 335. 12
æstimatione 128. 6 | 257. 3 | 298. 13
æstimationes 284. 2
æstimaverunt 302. 7
æstiment 88. 7
æstivis 199. 10
æstivorum 184. 24 | 199. 12
æstivum 115. 2
æstu 61. 11 | 62. 9 | 91. 7 | 334. 30
æstuaria 52. 19
æstuariis 60. 4
æstum 81. 30
æstus 61. 10, 22 | 83. 33 | 84. 1 | 91. 8 | 131. 4 | 134. 28 | 135. 10
æstuum 87. 7
ætate 128. 4 | 135. 13 | 154. 11 | 159. 1 | 167. 27 | 175. 18, 31 | 188. 8 | 339. 19 | 344. 9 | 358. 12
ætatem 47. 18 | 89. 5, 18

171. 26 | 187. 21 | 340. 11 | 344. 1 | 358. 24 | 402. 9
ætati 381. 9
ætatis 63. 16 | 187. 22 | 215. 2, *& alibi.*
æternam 175. 26
Ætolia 306. 1 | 306. 12 | 315. 3 | 317. 25
Ætoliam 306. 5
Ætolorum 306. 11
affecere 442. 26
affecerunt 437. 20
affectæ 246. 25
affecti 437. 25 | 438. 32
affecti sunt 124. 6 | 443. 11
affecto 148. 39
affectos 312. 28 | 439. 15
affectum 158. 10 | 191. 27 | 231. 20
affectus 26. 10 | 112. 2 | 159. 11 | 368. 20 | 374. 3 | 451. 23
affectus esset 318. 33
affectus est 384. 18
afferat 137. 5
afferebantur 40. 2 | 166. 12
afferebat 145. 30 | 413. 22 | 186. 34 | 218. 11 | 254. 26
afferebatur 137. 29 | 183. 2
afferre 8. 14 | 247. 4 | 249. 11 | 297. 4 | 314. 12 | 353. 13
afferret 137. 7
afferretur 134. 24
afferri 449. 2
affert 107. 13
affertur 375. 14
afferunt 131. 1
afferuntur 190. 9
afficerent 436. 23
afficerentur 22. 1 | 439. 20
afficiebant 447. 15
afficiebantur 6. 9
afficiebat at 148. 30
afficiebatur 144. 15
afficiendam esse 196. 30
afficiendo 201. 1
afficit 108. 15
afficiunt 425. 7 | 426. 8
affinem 400. 18
affingunt 141. 5
affinitate 327. 11.
affinitatem 17. 2
affinitatibus 41. 18
affinitatis 210. 2
affirmabat 350. 21
affirmans 358. 17
affirmatione 155. 17
affixæ 62. 23
affixit 392. 6
afflictabat 84. 2
afflictæ 133. 12
afflictæ erant 84. 23
afflictarentur 61. 12
afflictaretur 433. 10
afflictas 92. 10
afflictas esse 190. 35
affligunt 133. 18
afflixit 302. 13
affore 100. 29 | 108. 11 | 279. 14
affuturum 470. 17
Afraniana 254. 34
Afranianæ 435. 28
Afraniani 240. 7 | 241. 18 | 240. 24 | 253. 3
Afranianis 241. 15 | 243. 25 | 249. 39
Afranianos 250. 20
Afranianus 415. 2
Afranii 236. 4 | 237. 7, *& alibi.*
Afranio 326. 1 | 237. 3 | 239. 17, *& alibi.*
Afranium 236. 10 | 237. 4 | 239. 10 | 243. 21 | 252. 22 | 267. 12 | 327. 12 | 428. 24, 28
Afranius 236. 5 | 231. 15 | 239, 9, 24, 31 | 242. 7, *& alibi passim.*
Africa 389. 24 | 390. 8 | 393. 16 | 394. 22 | 410. 11, 19 | 415. 9 | 431. 1 | 435. 28 | 436. 6
Africæ 351. 8 | 353. 15, 16 | 360. 26 | 386. 22 | 387. 16 | 394. 20, 23 | 396. 8
Africam 230. 18, 19 | 231. 3, 13, 15 | 273. 12 | 275. 10, *&c.*
Africani 292. 22 | 372. 1
Africano 182. 11
Africi 276. 9
Africo 302. 6
Africo, *vento* 91. 5
Africum 302. 9
Afrorum 402. 8
agant 277. 18
Agar 416. 3 | 421. 22
agas 332. 18
agat. 18. 12 | 206. 10
agebant 148. 37 | 277. 32 | 327. 20
agebat 231. 4 | 252. 2 | 302. 20
agebatur 140. 7 | 351. 25
agenda erant 49. 5
agendi 293. 1 | 387. 19
Agendici 140. 27 | 146. 8 | 165. 23
Agendicum 166. 19 | 172. 34
agendis 348. 5
agendos 32. 14 | 140. 29 | 141. 2
agendum 101. 3 | 157. 18 | 163. 27 | 229. 3 | 349. 6 | 423. 21
agente 228. 22
agere 23. 16 | 26. 2 | 34. 21, *& alibi.*
agerem 459. 4
agerent 148. 27 | 195. 22 | 277. 33
agerentur 62. 18 | 297. 25 | 365. 3 | 443. 2
ageret 201. 12 | 223. 23 | 297. 23 | 383. 3
ageretur 76. 23 | 198. 10 | 344. 15 | 375. 8
agger 151. 11 | 178. 12 | 197. 27 | 227. 18, *& alibi.*
aggere 46. 6 | 53. 12 | 61. 13, *& alibi.*
aggerem 65. 23 | 67. 22 | 151. 5, *& alibi plur.*
aggeres 178. 29 | 197. 21 | 320. 28
aggeri, *nom.* 151. 9
aggeri, *verb.* 259. 7
aggeris, *nom.* 49. 8 | 54. 6 | 172. 11
aggesserat 312, 32
aggrederentur 44. 23 | 187. 15 | 329. 14
aggrederetur 366. 18, 21 | 373. 24
aggredi 360. 23 | 361. 40 | 384. 13
aggreditur 243. 1 | 349. 24 | 355. 14 | 356. 8
aggrediuntur 278, 21
aggregabat 82. 29
aggregaverant. 119. 4
aggressi 20. 12 | 45. 2 | 193. 16 | 244. 10
aggressi sunt 439. 1
aggressus 13. 8 | 208. 29 | 309.

309. 4, 9 | 320. 7 | 326. 3 | 359. 28 | 361. 22 | 377. 3
agi 34. 20 | 109. 17, *& alibi.*
agit 211. 9 | 216. 12 | 219. 22 | 224. 37 | 269. 6 | 326. 16 | 402. 15 | 426. 27
agitabant 348. 32
agitatis 142. 11
agitur 468. 10
agmen 15. 13, 20 | 20. 10 | 48. 21 | 65. 13, *& alibi passim.*
agmine 15. 17 | 19. 13 | 45. 25 | 50. 16, *& alibi.*
agminis 48. 8, 17 | 102. 16, 26 | 186. 3
agnoſci 261. 6
agnoſcit 141. 2
agnoſco 392. 2
ago 405. 21
agri 12. 14, 20 | 24. 11 | 71. 6, 7 | 72. 5 | 118. 18 | 130. 12 | 131. 1 | 132. 4 | 147. 21 | 191. 32 | 278. 9 | 310. 7 | 389. 6
agricultura 63. 31 | 71. 1 | 131. 2
agriculturæ 138. 10 | 134. 4
agris 8. 6 | 12. 17 | 15. 24 | 16. 3 | 24. 1 | 30. 11 | 60. 12, *& alibi.*
agro 300. 5
agrorum 22. 13 | 189. 10
agros 12. 11 | 22. 16 | 23. 24 | 41. 23 | 42. 10 | 44. 1, 30, *& alibi.*
agrum 6. 4 | 8. 17 | 11. 23 | 222. 1 | 231. 2 | 236. 8
agunt 103. 33 | 197. 26 | 251. 16 | 427. 8
aguntur 210. 5 | 235. 6
Ahenobarbum 222. 6
ait 392. 6 | 442. 27 | 447. 22
alacer 64. 36
alacres 174. 17
alacri 444. 7
alacriores 67. 17 | 102. 31 | 301. 5 | 447. 2
alacritas 31. 3 | 34. 18 | 333. 11
alacritate 82. 11
alacritatem 307. 24
alam 403. 27 | 421. 10.
alariæ 254. 34
alariarum 251. 9
alarias 267. 2
alariis 37. 5
alarios 37. 3
alatur 156. 10
alba 226. 5
albente 249. 16 | 390. 14 | 422. 7
Albici 245. 3
Albicis 261. 2
Albicorum 244. 19 | 245. 21
Albicos 234. 12 | 259. 6
album 93. 8 | 412. 2
Alces 133. 9
alebantur 270. 2
alebat 199. 33 | 389. 24
alendos 307. 9
alere 16. 27
alerent 316. 22
Aleſia 176. 7, 29
Aleſiæ 174. 20 | 177. 34 | 188. 8 | 195. 3
Aleſiam 170. 16, 21, 23 | 173. 15 | 174. 17 | 176. 2 | 312. 12
Alexandria 288. 3 | 340. 4 | 343. 1 | 348. 2 | 349. 14 | 360. 4 | 362. 26 | 381. 17
Alexandriæ 181. 5 | 342. 10 | 344. 14 | 345. 18, 30 | 346. 4 | 353. 15 | 354. 17 | 355. 23 | 370. 16
Alexandriam 340. 9, 13 | 342. 6 | 344. 5, 17 | 345. 26 | 350. 9 | 352. 6, 23 | 360. 1 | 362. 14 | 365. 31
Alexandrinæ 345. 6
Alexandrini 345. 16 | 346. 29 | 350. 16 | 352. 7 | 353. 9 | 354. 11 | 356. 7, 27, 29 | 357. 16, 26 | 358. 23 | 359. 20 | 362. 3, 8
Alexandrinis 348. 11 | 349. 21 | 350. 32, *& alibi.*
Alexandrino 182. 11 | 347. 1 | 364. 8
Alexandrinorum 351. 5 | 356. 17 | 361. 29
Alexandrinos 350. 11 | 361. 25
alga 396. 11
ali 130. 6
alia 21. 8 | 28. 20 | 31. 24 | 49. 30 | 50. 12 | 66. 5 60. 16, *& alibi. frequenter.*
aliæ 49. 30 | 83. 26, 29 | 179. 8 | 126. 9 | 255. 1 | 313. 17
aliam 2. 1 | 50. 22, 26 | 60. 10 | 224. 31
alias, *nom.* 17. 2 | 24. 25 110. 33, 34, *& alibi paſſim.*
alias, *adv.* 53. 7 *bis* | 65. 22, 23 | 112. 16 *bis* | 175. 22 | 245. 26, 27 | 247. 24
alicui 183. 6 | 290. 21
alicujus 14. 20 | 150. 12
alienâ 178. 3 | 183. 25 | 468. 15
alienam 275. 27
alienare 146. 5
alienas 218. 6
alienatâ 139. 28
alienatione 274. 25
alienationem 274. 22
alieni 209. 5
alienis 45. 10 | 377. 13
alieniſſimis 135. 10
alieno 15. 13 | 129. 15 | 212. 2 | 300. 3 | 386, 17
alienos 73. 33 | 273. 6
alienum 85. 21 | 117. 35 | 305. 17 | 371. 6
alii 11. 9, 10 | 50. 26 | 51. 21 | 58. 4 | 67. 20 | 82. 25 | 83. 3, *& alibi paſſim.*
aliis 16. 21 | 31. 10 | 49. 13 | 51. 21 | 53. 24 | 58. 28, *& alibi.*
alio 58. 28 | 129. 9 | 131. 1 | 138. 9 | 156. 23 *bis* | 161. 21 | 163. 2 | 273. 25 | 279. 9 | 313. 8, 9 | 375. 6
aliorum 317. 8
alios 92. 17 | 95. 27 | 123. 3 | 143. 24 | 160. 3, 4 | 227. 4 | 345. 16 *bis* | 397. 2 | 441. 26
aliqua 64. 6 | 125. 6 | 189. 6 | 202. 19 | 204. 11 | 256. 3 | 312. 18 | 387. 19 | 400. 9 | 432. 1
aliquam 116, 2 | 136. 21 |

164. 17 | 200. 33 | 246. 18 | 303. 12 | 328. 24 | 367. 2 | 371. 13
aliquamdiù 29. 22 | 98. 13 | 190. 5 | 193. 29 | 277. 36 | 321. 9 | 383. 20 | 438. 12
aliquando 153. 28 | 175. 22 | 229. 2 | 410. 2
aliquantò 61. 21
aliquantulum 394. 27
aliquantùm 92. 7
aliquem 26. 1 | 34. 22 | 105. 6 | 110. 27 | 189. 33 | 313. 21 | 397. 7 | 423. 33
aliqui 100. 6
aliquid 63. 17 | 83. 33 | 101. 11 | 136. 33 | 147. 11 | 169. 18 | 202. 21 | 256. 25 | 273. 26 | 277. 10 | 295. 31 | 302. 29 | 316. 28 | 372. 10, 16 | 407. 11 | 426. 8 | 435. 25 | 465. 10.
aliquis 29. 20 | 207. 3 | 322. 31 | 431. 8
aliquo 30. 14 | 119. 12 | 136. 34 | 245. 28 | 249. 13 | 250. 24 | 256. 17 | 317. 15 | 322. 22 | 438. 23
aliquod 124. 1 | 200. 34 | 462. 1
aliquos 83. 2 | 111. 6 | 185. 8 | 250. 28 | 439. 16
aliquot 56. 7 | 57. 8 | 74. 7 | 234. 2 | 265. 12 | 374. 8 | 375. 4 | 433. 2 | 435. 14 | 438. 18 | 441. 21 | 445. 9
alit 71. 12.
aliter 48. 17 | 78. 8, *& alibi.*
aliud 10. 7 | 24. 25 | 39. 9, *& alibi.*
alium 462. 10 |
alius 28. 20 | 82. 29 | 138. 8, 20, 11, *& alibi.*
aliusmodi 473. 2
allata sunt 443. 26
allatæ erant 344. 12
allati essent 338. 9
allatis 108. 23 | 338. 10
allato 110. 31 | 146. 15, *& alibi.*
allatum 225. 20 | 451. 21
allatura 351. 25
allaturum 186. 24
allatus esset 435. 10 | 436. 25 | 451. 2
allatus est 450. 23
allevati 357. 5
allicere 111. 22
alliciebat 155. 22
Allienum 397. 14
Allienus 401. 15 | 405. 4
allifa 302. 15
Allobrogas 58. 32
Allobroges 12. 18 | 14. 24 | 168. 39 | 169. 4 | 316. 29 | 318. 14 | 325. 12
Allobrogibus 9. 10 | 12. 8 | 15. 6 | 22. 10, 14 | 168. 27
Allobrogum 9. 7, 8 | 12. 8 | 33. 20 | 56. 3 | 328. 17
alluitur 258. 6
Alpes 12. 3 | 56. 4, 5 | 74. 13.
Alpibus 58. 34
Alpium 57. 17
altæ 172. 19
alter 89. 1 | 93. 14 | 100. 31, 32, *& alibi.*
altera 6. 5 | 24. 12 | 38. 14, 16 *bis, & alibi passim.*
alteræ 344. 14
alteram 49. 22 | 72. 6 | 96. 9, *& alibi.*
altercari 298. 5
alteri 20. 17 *bis* | 100. 24 | 106. 16, *& alibi.*
alteris 434. 23
alterius 23. 21 *bis* | 27. 4 | 112. 3 | 118. 10 *bis* | 263. 9 | 348. 10 *bis*
alternas 394. 29
alternis 152. 3 | 392. 10
altero 146. 9, *& alibi.*
alteros 111. 8, 9
alterum 9. 5 | 57. 3 | 93. 16, *& alibi.*
alterutro 332. 10
altiore 109. 16 | 227. 18
altiores 186. 22
altis 365. 8
altissima 145. 4 | 258. 8 | 354. 19.
altissimas 52. 16, 31
altissimis 57. 1 | 324. 13 | 326. 3 | 348. 24 | 360. 34.
altissimo 6. 4, 5 | 53. 1 | 157. 17 | 189. 26
altissimos 334. 7 | 335. 7
altissimus 9. 5
altitudine 28. 7 | 172. 7 | 186. 20 | 247. 9 | 346. 3 | 356. 1 | 408. 8
altitudinem 11. 3 | 43. 3 | 46. 3 | 54. 6. *& alibi.*
altitudinis 53. 21 | 171. 2 | 186. 15 | 348. 23 | 366. 4
altitudo 11. 10 | 48. 15 | 62. 19 | 152. 1 | 163. 33 | 259. 5 | 262. 2 | 399. 26
alto | 61. 10 | 82. 5 | 271. 4
altum 53. 31 | 152. 10 | 390. 12 | 409. 29
aluerint 256. 5
aluerunt 72. 29
aluisset 156. 15
alunt 93. 12
alutæ 61. 28
Amagetobriæ 24. 19
Amantia 309. 7
Amantiam 294. 11
Amanum 304. 1
amator 184. 6
ambactos 124. 4
Ambarri 12. 16
Ambarros 14. 24
ambas 262. 12
Ambialites 60. 15
Ambianis 173. 25
Ambianorum 47. 4
Ambianos 41. 30 | 185. 15
Ambibari 174. 1
ambiendo 394. 27
Ambiorige 99. 25 | 102. 11 | 103. 27, 34 | 135. 12
Ambiorigem 100. 10 | 101. 19 | 103. 22, 31 | 105. 10 | 114. 10 | 115. 10, 26 | 134. 20 | 135. 14 | 136. 12 | 140. 13
Ambiorigi 115. 14 | 135. 20 | 140. 4
Ambiorigis 99. 6 | 115. 7 | 134. 12 | 140. 3 | 192. 7, 12 |
Ambiorix 10. 11 | 100. 35 | 103. 3 | 104. 9 | 105. 8 | 117. 7 | 135. 4 | 192. 10
ambitione 379. 9
ambitus 284. 7
Ambivaretis 173. 19
Ambivaretos 180. 1
Ambivaritos 74. 8
ambo 107. 1 | 293. 1 | 295. 25 | 303. 18 | 344. 23

ambos

ambos 241. 29
Ambraciam 307. 6
ambulatorias 348. 25
amentia 29. 15
amentum 108. 9
amicas 267. 16
amici 203. 7 | 208. 11 | 243. 18 | 340. 11 | 358. 20 | 378. 28 | 381. 11
amicis 146. 1 | 338. 22 | 340. 14 | 344. 4 | 357. 29 | 382. 8
amiciſſimè 266. 22 | 275. 7
amiciſſimi 277. 30
amiciſſimo 102. 11 | 384. 32
amiciſſimos 379. 25 | 401. 28
amiciſſimum 31. 28
amiciſſimus 199. 2
amicitia 24. 2 | 33. 23 | 46. 22 | 78. 1 | 89. 2 | 155. 24 | 159. 8 | 164. 32, *& alibi.*
amicitiæ 18. 3 | 28. 18 | 66. 8, 11 | 105. 7 | 114. 1 | 174. 10 | 315. 11 | 381. 9 | 461. 13 | 462. 3, 6
amicitiam 6. 16 | 26. 19 | 29. 12 | 32. 16, 19, *& alibi.*
amicitias 317. 11
amico 33. 25 | 344. 16
amicorum 207. 14 | 364. 2 | 365. 15 | 411. 6
amicos 21. 23 | 32. 17 | 33. 17 | 73. 27 | 183. 26 | 340. 2 | 345. 14
amicum 354. 30 | 379. 26.
amicus 7. 3 | 11. 17 | 26. 11 | 32. 9 | 75. 26 | 155. 31 | 212. 7 | 365. 13 | 465. 4
amiſerant 251. 6 | 352. 14
amiſerat 114. 4
amiſerint 257. 2
amiſerit 257. 1
amiſerunt 95. 9 | 314. 12
amiſiſſe 23. 28
amiſiſſent 160. 35
amiſit 336. 25
amiſſa 190. 15. | 198. 14 | 184. 21 | 200. 18 | 292. 20. 365. 20
amiſſa eſt 366. 27
amiſſa ſunt 265. 29 | 321. 20
amiſſæ 148. 16
amiſſæ eſſent 352. 11
amiſſam 214. 9 | 382. 3
amiſſarum 190. 28 | 337. 17 | 280. 6 | 413. 23 | 415. 30
amiſſis 22, 9 | 63. 18 | 65. 7 | 84. 3, 26, *& alibi paſſim.*
amiſſo 51. 6 | 187. 20 | 362. 28
amitæ 467. 22
amittendam eſſe 64. 15
amitterent 139. 20
amitteret 250. 28 | 404. 12 | 421. 28
amitteretur 338. 9
amne 484. 13
amore 18. 1 | 202. 4 | 370. 23 | 375. 27
amorem 363. 5 | 371. 3
Amphilochis 315. 3
Amphipoli 338. 28, 33
Ampium 341. 3
ampla 72. 7
amplexus 310. 30
ampliato 452. 25
amplificata 119. 6
amplificaturum 46. 29
ampliorem 374. 15
ampliores 109. 9 | 253. 1
amplioribus 96. 17 | 428. 34
amplis 395. 17
ampliſſima 32. 9 | 59. 8 | 158. 5
ampliſſimè 314. 19
ampliſſimi 260. 10
ampliſſimis 134. 1 | 211. 4
ampliſſimo 75. 15
ampliſſimos 316. 33
ampliſſimus 134. 4
amplitudine 404. 5
amplitudinem 72. 11 | 164. 21
amplitudo 133. 26
amplius 15. 20 | 19. 6 | 26. 14, *& alibi frequenter.*
an 30. 19 | 35. 7 | 39. 6 | 76. 26 *bis, & alibi paſſim.*
Ana 236. 8
Anam 236. 7
Anatrium 132. 18
Ancalites 97. 13
anchoræ 61. 27 | 92. 11
anchoram 338. 32 | 357. 4
anchorariis 262. 16
anchoras 84. 2 | 91. 22 | 351. 11
anchoris 81. 25, 31 | 83. 30, *& alibi.*
ancipitem 322. 6
ancipiti 20. 15 | 174. 19 | 318. 10
Anco 467. 23
Anconem 218. 14
Andes 55. 11 | 143. 15
Andibus 59. 3
Andium 192. 23
Androſthenes 325. 24
anfractus 161. 22
angiportis 348. 22
angulis 227. 20
angulo 319. 27
angulum 408. 30 | 414. 10
angulus 93. 14 | 94. 7
anguſta 248. 16 | 310. 16 | 409. 6
anguſte 285. 10 | 296. 2
anguſtiæ 14. 27 | 312. 31 | 346. 16 | 356. 12 | 422. 1
anguſtias 11. 13 | 12. 10 | 29. 3 | 30. 8 | 240. 34. 249. 2, 5. 37, *& alibi.*
anguſtiis 64. 11 | 109. 5 | 222. 20, *& alibi paſſim.*
anguſtior 283. 3
anguſtiora 84. 13
anguſtiore 172. 25
anguſtioribus 171. 15
anguſtis 81. 23 | 195. 20
anguſtiſſimam 348. 4
anguſtiſſime 227. 16 | 311. 5
anguſtiſſimum 366. 13
anguſtius 98. 14, 18 | 245. 27
anguſto 51. 11 | 135. 1, *& alibi.*
anguſtos 6. 10 | 316. 17
anguſtum 9. 3 | 148. 34 | 160. 33 | 242. 24 | 360. 34
anguſtus 365. 10
anima 426. 1
animadverſa 103. 3 | 108. 13 | 170. 9, *& alibi paſſim.*
animadverſionis 317. 3

animadverſis 331. 11 | 342. 17
animadverſo 254. 8 | 320. 30
animadverſum eſſet 320. 20 | 438. 29 | 442. 28 | 446. 31 | 451. 13
animadverſum eſt 133. 14 | 152. 13 | 261. 22 | 318. 24 | 319. 17 | 328. 27
animadvertebant 152. 26 | 309. 10
animadvertebantur 163. 4
animadvertebat 196. 21 | 397. 23 | 399. 20 | 436. 17
animadvertebatur 451. 10 | 453. 15
animadvertere 17. 17 | 189. 5 | 253. 34 | 370. 22 | 403. 30
animadverterent 189. 10 | 195. 3 | 358. 24 | 449. 14
animadverterentur 161. 15
animadverteret 17. 16 | 37. 14 | 187. 2, *& alibi frequenter.*
animadverterunt 63. 7 | 249. 33 | 403. 12, 36
animadverti 265. 18 | 422. 20 | 434. 4
animadvertiſſent 287. 17 | 313. 5 | 333. 16
animadvertiſſet 29. 8 | 38. 5, *& alibi.*
animadvertit 19. 14 | 25. 3 | 67. 2 | 82. 13, *& alibi paſſim.*
animalia 127. 5 | 129. 4
animas 123. 3
animi 17. 26 | 18. 4 | 40. 12 | 52. 17, *& alibi frequenter.*
animis 66, 5 | 73. 18, *& alibi.*
animo 9. 11 | 10. 6, 11 | 11. 13 | 40. 20 | 51. 16 | 67. 14, *& alibi quam plurimis in locis.*
animos 4. 4 | 25. 14 | 28. 17 | 47. 9 | 139. 27 | 164. 9 | 176. 22, *& alibi plur.*
animum 17. 20 | 178. 6 | 328. 3 | 351. 2, *& alibi.*
animus 49. 24 | 64. 36, *& alibi.*
anni 39. 12 | 59. 27 | 68. 11 | 80. 1 | 81. 5, *& alibi plur.*
annis 24. 15 | 98. 19 | 106. 16, *& alibi.*
anno 71. 5, 8 | 86. 19 | 98. 9, 18, *& alibi.*
annona 243. 8, 10 | 396. 5
annonæ 401. 21 | 407. 1
annorum 105. 20 | 127. 12 | 200. 24 | 329. 28 | 397. 37
annos 7. 3 | 16. 23 | 23. 22 | 27. 15 | 53. 7, *& alibi.*
annotinis 91. 15
annuas 299. 3
annuit 405. 33
annus 70. 1 | 200. 26 | 283. 2
annuum 6. 18 | 99. 17 | 130. 7 | 156. 4 | 285. 17
annuus 16. 2, 12
anſerem 93. 31
ante, *præpoſ.* 33. 14 | 37. 1 | 54. 5, 10 | 55. 14 | 74. 7, *& alibi quam plurimis in locis.*
antè, *adverb.* 7. 4 | 15. 23 | 17. 8, *& alibi frequenter.*
antea 16. 7 | 31. 15, 18 | 85. 39 | 89, 36, *& alibi plur.*
Antebrogium 40. 27.
antecedebant 44. 7
antecedebat 259. 2 | 344. 9 | 446. 8
antecedent 325. 17
antecedere 257. 9 | 260. 28 | 386. 15 | 391. 3 | 447. 32
antecederet 261. 8 | 326. 6 | 327. 7
antecedit 271. 13 | 306. 20
antecedunt 59. 10 | 133. 10
antecèſſerant 73. 13 | 118. 15 | 253. 18, 19
antecèſſerat 147. 8 | 323. 23
anteceſſiſſe 164. 22
anteceſſiſſent 75. 4
anteceſſit 157. 15
anteceſſores 390. 27
antecurſores 307. 13
antecurſoribus 107. 23
anteferendus 107. 4
anteferrentur 342. 13
anteferretur 106. 16
anteibat 366. 7
anteire 233. 3
antemiſſis 242. 36
antennæ 62. 25
antennas 62. 24 | 369. 12
antennis 63. 5 | 369. 10
anteponendas 81. 6
antequam 293. 13
anteriorem 318. 18
anteſignanis 24. 19 | 328. 11
anteſignanos 234. 26 | 243. 3 | 323. 25
antevertendum 144. 22
Antiochenſium 339. 4
Antiochiæ 341. 10
Antiochiam 339. 7
Antiocho 288. 8
antiqua 420. 12
antiquas 315. 2
antiquiſſimâ 156. 6
antiquiſſimum 34. 6
antiquitus 41. 12 | 48. 1 | 114. 31 | 118. 5, 11, *& alibi.*
antiquius 365. 4
antiquum 17. 4
Antiſtii 444. 3
Antiſtium 113. 2 | 180. 1 | 443. 35
Antiſtius 177. 22
Antonianæ 300. 30
Antonianos 287. 5
Antonii 201. 5, 8 | 305. 28 | 320. 11
Antonio 199. 17, 35 | 201. 12 | 223. 6 | 300. 33 | 301. 14 | 303. 19 | 309. 8
Antonium 183. 8 | 191. 33, *& alibi.*
Antonius 177. 5 | 199. 29, 36 | 200. 22 | 108. 2, *& alibi.*
anxium 417. 26
aperiendum 219. 24
aperire 224. 15
aperirentur 426. 10
aperta 48. 25 | 71. 15
apertæ 351. 32 | 353. 2
apertas 352. 29
apertè 130. 2 | 166. 15
apertioribus 328. 13
apertis 31. 11

apertiſſimis 68. 6
apertiſſimo 60. 11
aperto 20. 12 | 48. 14 | 50. 18 | 59. 11, *& alibi frequenter.*
apertos 151. 12 | 152. 25 | 418. 23
apertum 82. 15 | 217. 12 |
apertus 48. 12
aperuerunt 223. 5 | 326. 9 | 439. 8
aperuit 294. 3
Apollinem 126. 6
Apollonia 324. 39
Apolloniæ 289. 5 | 324. 31
Apolloniam 253. 17, 18 | 294. 5 | 301. 17 | 303. 16 | 323. 12 | 324. 19, 27
Apolloniates 294. 10. 14
Apolloniatibus 294. 7
Apolloniatium 294. 26 | 301. 11
Aponianam 386. 16
apparabant 153. 15
apparanda 350. 11
apparare 148. 34 | 261. 22
apparatum 309. 22 | 310. 24
apparatus 258. 12 | 265. 31 | 348. 28
appareret 299. 15
apparitores 402. 24
apparuit 387. 4
appellabant 137. 30 | 173. 6 | 424. 5
appellabantur 268. 12
appellabat 286. 8
appellabatur 13. 10 | 84. 28 | 268. 26 | 306. 3, 8 | 330. 7
appellandi 298. 17
appellandis 102. 24
appellando 200. 35 | 394. 27
appellandorum 209. 6
appellans 277. 9 | 322. 1. 422. 23
appellant 16. 1 | 66. 7 | 132. 7 | 174. 28 | 341. 14
appellantur 3. 1 | 42. 3, *& alibi.*
appellare 159. 22 | 391. 38
appellarentur 273. 20
appellaret 149. 4 | 201. 5
appellarunt 376. 13
appellaſſet 298. 13
appellat 110. 6 | 160. 21 | 252. 17
appellationis 273. 15
appellatis 51. 14
appellatos 25. 20 | 53. 18
appellatur 21. 17 | 56. 11, *& alibi.*
appellatus 76. 1 | 103. 24 | 164. 12 | 277. 11 | 340. 18 | 380. 15
appellatus erat 7. 3 | 155. 31
appellatus eſſet 26. 11 | 32. 8 | 371. 1
appellatus eſt 321. 21 | 441. 10
appellaverat 304. 2
appellaviſtis 276. 11
appellavit 424. 20
appellebat 228. 9
appelli 167. 3 | 422. 13
appellit 270. 21
appello 405. 21
appelluntur 93. 15
appetebat 137. 3 | 143. 5
appeteret 177. 12 | 366. 10
appetierit 33. 10
appetiſſe 29. 12 | 232. 5
appetiſſent 32. 16
appetit 277. 12
Appio 87. 1
applicant 133. 13 | 450. 26
applicatis 338. 11
applicaverunt 355. 23
apportari 87. 11
apprehendit 346. 12 | 440. 3
approbant 150. 32
approperare 413. 33
appropinquabant 319. 6
appropinquabat 48. 18 | 292. 9 | 320. 24 | 325. 31
appropinquant 179. 8
appropinquantes 434. 23
appropinquantibus 434 4.
appropinquare 25. 30 | 45. 13, *& alibi.*
appropinquarent 83. 26 | 106. 14 | 138. 3 | 177. 16 | 333. 19.
appropinquaret 261. 19 | 395. 30
appropinquarunt 82. 27 | 162. 7
appropinquaſſent 149. 12 | 300. 28 | 301. 19 | 433. 18 | 436. 22 | 446. 24, 29
appropinquaſſet 330. 5 | 436. 26
appropinquat 189. 23
appropinquatum eſſet 253. 22
appropinquavit 74. 15 | 432. 16
appulerat 412. 29
appulſa 271. 4
appulſas 280. 15
appulſis 259. 12
appulſo 61. 15
Aprileis 419. 12
Apriles 421. 21 | 451. 21
Aprilis 9. 14 | 10. 15
Apſo 303. 21
Apſum 294. 25 | 295. 3
Apſus 297. 19
apta 231. 10
aptæ 345. 28
aptantur 347. 6
aptiora 62. 4
aptiſſima 278. 6
aptiſſimum 251. 3 | 284. 6 | 350. 18
aptos 95. 20
apud 5. 7 | 11. 16 | 16. 8, 22, 27 | 17. 25 | 18. 3, 6, *& alibi quam plurimis in locis.*
Apulia 220. 5 | 285. 15
Apuliam 222. 17 | 226. 1
aqua 94. 4 | 96. 11, 14 | 140. 25 | 162. 27 | 165. 18 | 172. 8, *& alibi frequenter.*
aquabantur 253. 3
aquæ 78. 19 | 157. 29 | 242. 20, 23, *& alibi.*
aquam 82. 8 | 109. 8 | 251. 10 | 254. 14, *& alibi.*
aquandi 254. 13 | 295. 16 | 351. 17 | 396. 4
aquantur 450. 26
aquarentur 319. 29
aquari 251. 11 | 300. 33 | 336. 12 | 404. 12
aquarum 421. 20
aquas 241. 28 | 484. 12
aquatione 409. 5
aquationem 436. 4
aquationis 75. 11.
aquatores 251. 8 | 441. 25

aquatum 197. 16 | 389. 7
aquilæ 319. 4 | 414. 9
aquile 337. 6 | 415. 33 | 447. 30
aquilam 82. 20, 22, 24 | 104. 4 | 414. 8, 22
Aquilaria 370. 21
aquilas 435. 24
Aquileiam 12. 2
Aquilifer 104. 3 | 318. 33
aquilis 446. 25
Aquinio 426. 23
Aquinium 411. 15, 16, 23
aquis 484. 16
Aquitani 2. 1 | 66. 1
Aquitania 5. 5 | 68. 6 | 155. 32
Aquitaniæ 65. 17 | 66. 20 | 68. 8 | 199. 14
Aquitaniam 61. 1 | 65. 2 | 199. 10
Aquitanis 3. 2 | 237. 13
Aquitanus 75. 25
Aquitius 443. 12
Arar 13. 1
Arare 14. 3 | 15. 25 | 184. 6
Ararim 13. 6 | 108. 4
aras 439. 20
aratores 394. 21
aratoribus 402. 12
arbitrabantur 6. 11 | 62. 2 | 67. 11 | 240. 16 | 277. 5 | 338. 22 | 401. 27
arbitrabatur 17. 16 | 25. 22 | 31. 17, *& alibi.*
arbitrantur 8. 7 | 72. 2 | 106. 30 | 125. 2 | 126. 1, 5 | 129. 4 | 131. 10
arbitrarentur 52. 21, *& alibi.*
arbitraretur 56. 6, *& alibi.*
arbitrari 42. 3 | 101. 12 | 316. 5
arbitrati 317. 10
arbitrati sunt 8. 10 | 448. 19
arbitratur 193. 7 | 209. 9
arbitratus 68. 15 | 79. 22 | *& alibi.*
arbitri 284, 1
arbitrio 174. 3
arbitris 429. 12
arbitrium 27. 4 | 118. 4 | 297. 8
arbitro 344. 16
arbitror 275. 2 | 389. 6 | 410. 17 | 412. 17
arbitros 88. 7
arbitrum 298. 14
arbores 133. 13, 16, 18
arboribus 48. 4 | 91. 28, *& alibi.*
arborum 78. 24 | 172. 18 | 278. 8
arcana 223. 20
arce 177. 33
arcem 28. 9 | 258. 7 | 268. 15 | 294. 6 | 339. 5
arcis 319. 27 | 346. 19
arctiores 149. 18
arctius 78. 20
ardebant 136. 33
ardentes 197. 34
ardentibus 332. 11 | 357. 23
ardere 101. 17
arderent 323. 6
Arduennæ 136. 11
Arduennam 89. 5 | 103. 4, 12 | 135. 8
arduo 197. 13 | 276. 23
arduum 162. 5 | 383. 23
arduus 54. 15
area 356. 20
Arecomicis 144. 24
Arecomicorum 163. 29 | 235. 2
Arelate 235. 15 | 260. 9
argenti 267. 15 | 335. 9
argento 134. 1 | 444. 17
argentum 162. 10 | 439. 11 | 449. 4
argilla 105. 28
Arguetius 436. 28
argumenti 249. 6
Ariaratem 384. 11, 12
aridam 152. 16
arido 82. 8 | 83. 7
aridum 84. 1
aries 53. 30
ariete 152. 5
arietes 347. 7
Arimini 218. 12 | 219. 3
Arimino 218. 2, 5, 12
Ariminum 216. 1
Ariobarzane 364. 12
Ariobarzanes 287. 9
Ariobarzani 180. 13
Ariobarzanis 363. 15 | 380. 11
Arioviſti 25. 1, 10 | 27. 19, 23, *& alibi.*
Arioviſto 24. 27 | 77. 33
Arioviſtum 24. 18 | 25. 12, 16 | 21. 31 | 27. 25, 26 | 29. 4, 11 | 30. 3 | 118. 12
Arioviſtus 24. 10 | 25. 29, *& alibi.*
Ariſtium 160. 8, 14
arma 21. 15 | 22. 20, 23 | 49. 6 | 52. 23 | 49. 6, *& alibi quam plurimis in locis.*
armamentis 62. 26 | 84. 5 | 235. 10
armamentorum 245. 16
armandas 87. 11 | 235. 11
armandos 64. 25 | 155. 25
armare 394. 8
armari 85. 1 | 229. 21 | 369. 12
armat 226. 4 | 252. 8
armata 41. 21, 28 | 341. 12
armatæ 61. 21 | 412. 12
armatam 196. 5 | 395. 27
armati 112. 1 | 303. 2 | 355. 16
armatis 52. 8 | 194. 32 | 125. 23 | 235. 15 | 326. 8 | 339. 16 | 387. 8 | 391. 3 | 404. 15
armato 105. 17
armatorum 57. 25 | 71. 31 | 108. 8 | 118. 11 | 193. 38 | 195. 8 | 361. 17
armatos 29. 23 | 195. 25 | 198. 11 | 358. 11 | 390. 17 | 424. 17
armatum 103. 29 | 111. 27 | 423. 18, 20
armatura 362. 10 | 381. 13. 394. 9 | 402. 21, *& alibi.*
armaturæ 44. 33 | 50. 19 169. 9 | 176. 17, *& alibi.*
armaturam 413. 11 | 420. 32 | 442. 22
armaturas 412. 24
armatus 399. 17 | 405. 17, 25
armaverant 259. 19 |
armaverat 393. 21
Armenia 364. 3, 24, 31 | 365. 7
Armeniæ 364. 25 | 380. 18 |
Armeniam 363. 14 | 364. 17, 21, 28, 30
armis 8. 5 | 18. 26 | 21. 17, *& alibi.*

Armoricæ 110. 29 | 173. 29 | 194. 18
armorum 54. 4, 6 | 62. 15, *& alibi.*
Arpinius 100. 9, 35
Arretium 218. 12
arripere 102. 34
arripiunt 265. 19
arripuisset 191. 22
arripuit 453. 13
arrogans 285. 6
arroganter 30. 8
arrogantia 34. 16 | 256. 1 | 316. 38
arrogantiæ 182. 2, 16 | 473. 13
arrogantiam 25. 30 | 163. 34
ars 354. 33
arserunt 407. 9
Arsinoë 349. 11
Arsinoën 349. 8 | 363. 1
arte 151. 20 | 354. 12. 16
articulis 133. 13
artificia 418. 26
artificiis 245. 13 | 465. 5
artificio 154. 21 | 260, 29 | 391. 17
artificiorum 127. 2
artium 126. 3
Arverni 144. 9 | 145. 11 | 198. 28
Arvernis 23. 23 | 144. 11 | 19, *& alibi.*
Arverno 174. 15
Arvernorum 143. 1 | 144. 27 | 145. 6 | 168. 28 | 173. 22
Arvernos 23. 21 | 34. 4 | 145. 3, 14 | 156. 34 | 177. 27
Arvernus 143. 3 | 179. 10 | 199. 2
arundinibus 407. 4
arundinum 316. 21
Asculum 221. 8
Ascurum 395. 27
Asia 286. 1 | 287. 2 | 289. 4, *& alibi.*
Asiæ 210. 4 | 286. 4 | 384. 29
Asiam 314. 9 | 341. 2 | 363. 13 | 366. 32 | 384. 25
Asiatica 309. 6
Asiaticis 289. 8 | 290. 10 | 342. 6
Asparagium 303. 31 | 309. 13 | 324. 1 | 323. 30
Aspavia 443. 15
aspera 249. 1 | 310. 8
asperi 245. 4 | 310. 13
asperior 107. 5
asperitatem 355. 17
asperiùs 198. 20
aspernabatur 365. 4
aspernari 428. 12
asperum 271. 16
asportaret 427. 25
asportaverat 384. 30
Asprenate 422. 10 | 436. 30
assentire 425. 26
asserebant 295. 30
asseres, *nom.* 258. 14 | 352. 24
asservabant 303. 1
asservari 224. 23
asservatos 405. 10
asservent 224. 29
assidua 131. 2
assidue 395. 8
assiduis 152. 8 | 181. 1 | 452. 8
assiduo 159. 31
assignabant 371. 21
assignabat 387. 11
assistere 128. 4
assuefaciunt 71. 22
assuefacti 71. 11 / 71. 10 | 132. 13 | 290. 13
assuescere 138. 25
assumpsissent 424. 10
assumpto 358. 23
Astam 450. 12
Astenses 444. 17
astricto 484. 11
at 32. 22 | 37. 17 | 52. 10, *& alibi.*
Ategua 441. 30 | 442. 19
Ateguam 435. 6, 9, 18, 22 | 436. 12 | 442. 8
Athenis 286. 1
atque 4. 2, 3 | 6. 4, 10 | 9, 6 | 13. 9 | 14. 3, 8, 9, 19, *& alibi quam plurimis in locis.*
Atrebas 83. 13 | 85. 32 | 109. 31
Atrebate 184. 29
Atrebatem 97. 31 | 115. 27 | 199. 28
Atrebates 41. 30 | 50. 7 | 185. 15
Atrebati 174. 14
Atrebatibus 47. 16 | 80. 21 | 173. 26
Atrebatium 107. 19 | 109. 29
Atrio 92. 9 | 416. 20 | 426. 22 *bis*
Atrium 91. 22
attamen 307. 21 | 329. 3
attenuata erat 331. 6
attenuati 407. 2
attexuntur 105. 3
attigerunt 263. 23
attigissent 250. 1
attigisset 54. 1
attigit 81. 21 | 98. 16 | 290. 5 | 394. 1 | 395. 32
attinere 411. 16
attingebant 47. 5
attingere 423. 29
attingeret 201. 10
attingit 5. 2 | 132. 20
attingunt 55. 5 | 72. 9 | 136. 8 | 143. 16 | 173. 28 | 237. 14 | 246. 7
Attianorum 277. 3
Attianos 219. 21
Attii 270. 19 | 276. 26
Attio 223. 2, 8 | 277. 32.
Attium 219. 11 | 223. 10 | 231. 14 | 273. 3, 21 | 445. 11
Attius 193. 20 | 219. 9, 15, *& alibi.*
attribuant 73. 27
attribuerat 145. 29 | 174. 8 | 244. 27 | 270. 7 | 303. 5 | 373. 15
attribuerit 235. 3
attribui 233. 1
attribuit 57. 4 | 107. 25, *& alibi.*
attribuitur 260. 8
attributæ erant 62. 17
attributi erant 184. 3
attributus 177. 1
attributus erat 199. 35
attribuunt 230. 14
attulisse 243. 23 | 322. 10
attulissent 32. 19
attulisset 164. 3 | 384. 17
attulistis 453. 7
attulit 39. 2 | 111. 7 | 198. 16, *& alibi.*
Atuaticam 135. 24 | 137. 20, 23
Atuatici 100. 15 | 104. 23
Atuaticis 100. 13 | 104. 11 | 136. 9
Atuaticorum 47. 18.

Atuaticos 104. 9 | 111. 26 | 114. 11
Avaricenſibus 162. 15
Avarici 155. 29, 32 | 162. 12
Avarico 148. 17, 26 | 155. 24
Avaricum 147. 20 | 148. 27 | 149. 13 | 155. 3, 14 | 163. 29 | 312. 13
avaritia 160. 3 | 373. 8
avaritiam 30. 15 | 305. 4
auctionandi 298. 19
auctione 429. 2
auctis 326. 20
aucto 260. 8 | 368. 27
auctor 102. 23 | 135. 15 | 191. 1 | 194. 26 | 199. 32.
auctore 101. 9 | 228. 22 | 273. 26 | 357. 34
auctorem 101. 15
auctores 63. 28 | 117. 3 | 185. 18 | 273. 27 | 316. 6 | 424. 5
auctoribus 99. 17 | 267. 13 | 278. 1, 14
auctoritas 16. 8 | 59. 8 | 80. 23 | 118. 11 | 204. 9 | 399. 24
auctoritate 6. 12 | 24. 28 | 25. 16, *& alibi.*
auctoritatem 41. 16 | 46. 28, *& alibi*
auctoritati 206. 7
auctoritatis 76. 11 | 90. 3, *& alibi.*
auctos eſſe 32. 18
auctus 401. 20
aucupabatur 387. 18 | 412. 10
audacia 16. 21 | 136. 31, *& alibi.*
audaciæ 143. 25
audaciam 399. 25
audacibus 395. 9
audaciſſime 45. 3 | 95. 15 | 388. 12
audacius *adv.* 15, 16 | 16. 20, *& alibi.*
audacter 82. 9 | 206. 4 | 240. 10 | 245. 26
audeant 116. 22 | 138. 25 | 142. 8
audeat 16. 25 | 137. 22
audebant 90. 6 | 317. 13 | 443. 29 | 446. 19
audebat 31. 26 | 140. 19 | 321. 9
audent 71. 25. 445. 2
audere 26. 5 | 77. 18 | 131. 10, *& alibi.*
auderent 25. 10, *& alibi plur.*
auderet 80. 27 | 127. 8, *& alibi.*
audet 119. 14
audiebamus 383. 13
audiebant 400. 19
audiebantur 312. 23
audiebat 46. 3 | 73. 20, *& alibi.*
audiebatur 166. 11
audiendi 264. 20
audiendos 76. 6
audiens 30. 14 | 411. 20
audiente 255. 15 | 411. 19
audientes 29. 7 | 30. 12 | 111. 5 | 400. 22
audientibus 285. 1
audierant 46. 8 | 100. 36 | 138. 15
audierat 201. 10 | 273. 25 | 379. 18 | 393. 15
audierit 73. 5
audierunt 231. 1
audimus 182. 13
audire 459. 2
audirentur 67. 18 | 304. 10
audiret 344. 26 | 367. 22 | 368. 17
audiri 279. 42
audiſſent 53. 24 | 167. 31
audiſſet 342. 1 | 364. 23
audiſtis 275. 16 | 329. 26
audit 278. 11 | 342. 12 | 375. 10
audita 68. 8 | 179. 14
audita eſt 149. 3
audita ſunt 143. 1
audite 150. 19
auditionem 160. 5
auditionibus 73. 7
auditis 80. 19 | 167. 11
audito 68. 2 | 77. 5 | 154. 13 | 294. 6 | 362. 16 | 427. 14 | 443. 5
auditu 406. 11
auditum erat 278. 19 | 359. 1
auditum eſt 64. 14
auditus 297. 27 | 316. 13
avehi 470. 21
averſa 158. 16 | 366. 19
averſati ſunt 438. 24
averſi 51. 22 | 264. 20 | 361. 33
averſione 442. 6
averſis 422. 14
averſos 279. 30 | 318. 26
averſum 29. 19
avertebant 151. 4 | 316. 39
avertendæ 337. 30
avertendo 347. 6
averterant 15. 26 | 325. 9
averterat 210. 1 | 312. 39 | 324. 40
avertere 197. 9
averterent 317. 3
averterentur 18. 4
averteret 246. 18
avertiſſent 140. 1
avertit 19. 8 | 106. 26 | 291. 7 | 300. 1 | 395. 32 | 403. 26
avexerunt 165. 2
augeamus 274. 29
augeantur 256. 4
augeat 274. 24
augeatur 102. 10
augebantur 240. 37 | 243. 11 | 279. 35 | 432. 3
augebat 112. 19 | 161. 24 | 163. 23 | 318. 32
augebatur 116. 7 | 155. 17
augendarum 396. 15
augendi 345. 15
augentur 347. 4
augere 196. 12 | 333. 12
augerentur 76. 9
augeri 67. 5 | 162. 29
auget 349. 14 | 374. 2
augetur 161. 12 | 168. 2 | 171. 14 | 273. 24 | 326. 22 | 371. 22
auguraris 460. 4
augurem 201. 9
avidi 444. 6
Aviene 410. 6
Avienus 409. 32
avium 74. 18
aule 410. 12
Aulerci 63. 27
Aulercis 69. 7 | 173. 20, 26, 27
Aulerco 165. 27
Aulercos 55. 4 | 143. 15 | 185. 15
Aulum 297. 28 | 321. 17 | 332. 8
Aulus 288. 4 | 437. 28 |

444. 16, 17
aura 290. 20
auream 389. 9
aureos 444. 16
aures 133. 5
auribus 143. 23 | 273. 4 | 446. 32 | 447. 21
aurigæ 85. 11
aurum 225. 19
Aurunculeio 81. 13
Arunculeium 45. 22 | 99. 7
Aurunculeius 101. 2 | 136. 1
auſam 100. 39
Auſci 68. 10
Auſetani 246. 6
auſi 144. 6 | 150. 14
auſi ſunt 290. 12 | 356. 1, 27 | 442. 3 | 443. 35
auſos eſſe 152. 15
auſpiciis 383. 12
autter 301. 20 | 302. 8
auſtro 302. 6
auſtrum 301. 16
auſu 367. 31.
auſus 401. 5
auſus eſt 106. 12 | 435. 24
aut 4. 7, 8 | 14. 13 *bis*, 15, *& alibi quam plurimis in locis.*
autem 9. 4 | 15. 25 | 24. 18 | 25. 23, 29 | 26. 7 | 27, 19, *& alibi paſſim.*
autumni 329. 25
autumnum 157. 4
autumnus 285. 15
avum 13. 16
avus 75. 26
auxerat 352. 24 | 402. 21 | 426. 7
auxerit 235. 3
auxilia 9. 18 | 60. 16 | 61. 2 | 66. 21 | 80. 1 | 96. 5, *& alibi frequenter.*
auxiliandi 84. 3
auxiliandum 152. 26
auxiliares 67. 21 | 253. 5 | 412. 25 | 435. 29 | 446. 26
auxiliari 163. 15
auxiliarias 377. 30
auxiliaribus 247. 13
auxiliarios 184. 16
auxilii 24. 24 | 50. 28 | 64. 8, 13, *& alibi.*
auxiliis 46. 29 | 65. 8 | 67. 8, *& alibi.*
auxilio 17. 10 | 33. 22 | 52. 28, *& alibi.*
auxiliorum 36. 16 | 116. 7 | 378. 2 | 393. 12
auxilium 12. 13 | 14. 12, *& alibi frequenter.*
Auximatibus 219. 21
Auximi 219. 11
Auximo 221. 2
Auximum 219. 8 | 231. 14
auxiſſe 16. 25
auxit 346. 20, 25
axibus 262. 9
Axonam 42. 13 | 44. 26

B.

BAcenis 117. 31
Baculo 51. 7
Baculus 58. 11 | 138. 17
Bæbius 444. 16
Bætim 376. 15, 16 | 377. 6 | 434. 12 | 450. 9
Bagradam 271. 12 | 272. 19 | 278. 18, 28
Balbe 181. 1
Balbus 298. 8
baleares 43. 16 | 395. 33
balliſta 438. 12
balliſtam 438. 14
balliſtas 435. 8
balliſtis 258. 15 | 411. 3
balteo 106. 26
barbara 278. 22 | 316. 38
barbari 23. 25 | 63. 7, *& alibi.*
barbaris 62. 20 | 63. 21, *& alibi.*
barbaro 411. 22
barbarorum 58. 23 | 185. 30 | 186. 35 | 192. 5 | 193. 32 | 196. 3 | 436. 4 | 453. 6
barbaros 25. 25 | 30. 6 | 55. 7, *& alibi.*
barbarum 24. 22 | 33. 19 | 449. 6
baſilicam 372. 15
Baſilum 134. 14 | 179. 33
Baſilus 134. 18
Batavorum 74. 11
Belgæ 2. 1 | 4. 1 | 5. 3 | 43. 5 | 48. 17 | 204. 8
Belgarum 5. 1 | 40. 21, *& alibi.*
Belgas 40. 3 | 41. 5, 11 | 46. 29, *& alibi.*
Belgio 93. 3 | 99. 2, 17, 20, 27 | 200. 30 | 204. 6
Belgis 3. 2 | 40. 17, 23, *& alibi.*
bella 33. 30 | 46. 29, *& alibi.*
bellandi 6. 9 | 63. 31 | 71. 4, *& alibi.*
bellandum 447. 12
bellantibus 413. 26
bellare 418. 23
bellatores 44. 4
belle 48. 16
belli 6. 10 | 27. 2, 6 | 30. 2, *& alibi frequenter.*
bellica 272. 1
bellicæ 132. 9
bellicam 425. 10
bellicoſiſſima 71. 2
bellicoſiſſimas 256. 12
bellicoſiſſimis 191. 30
bellicoſiſſimorum 322. 23
bellicoſos 11. 26
bellis 39. 11 | 72. 11 | 79. 25 | 99. 15 | 192. 16 | 237. 11 | 256. 15 | 285. 14 | 316. 32 | 345. 18 | 367. 31 | 368. 14
bello 14. 6, 9 | 23. 1, 4, *& alibi.*
Bellocaſſis 173. 27
Belonæ 380. 5
bellorum 381. 16, 19
Bellovaci 166. 14, 19 | 174. 2 | 187. 12 | 188. 29 | 190. 25
Bellovacis 173. 23 | 179. 33 | 189. 11 | 196. 16
Bellovaco 184. 28
Bellovacorum 42. 10 | 45. 13 | 185. 13 | 188. 7 | 189. 16 | 190. 35 | 191. 13
Bellovacos 41. 20 | 46, 13, 21, 27 | 107. 15 | 184. 27 | 185. 7, 14, 22 | 190. 37 | 191. 4
bellum 4. 5, 8 | 6. 8 | 16. 5, *& alibi paſſim.*
bene 64. 14 | 112. 11 | 160. 27 | 182. 8, *& alibi.*
beneficia 32. 8 | 150. 27 | 224. 39 | 268. 4 | 452. 24 | 453. 9
beneficiariis 252. 10 | 330. 13
beneficiis 31. 19 | 100. 12, 27, *& alibi.*

beneficio 11. 19 | 25. 16, & *alibi.*
beneficiorum 234. 11
beneficium 140. 4 | 126. 19 | 273. 30 | 276. 11 | 425. 9
benemeritæ 294. 26
bene meritis 379. 21
benevolentia 99. 15 | 160. 23 | 461. 9, 12
benevolentiam 274. 20
benignitate 384. 3
Berones 373. 3
Beſſos 288. 9
beſtiæ 418. 12 | 423. 7, 18
beſtiarum 418. 15, 19
beſtias 402. 2 | 418. 17 | 422. 20 | 423. 24
beſtiis 423. 11
Bethuriam 442. 20
bibi 350. 7
Bibracte 19. 5, 8 | 164. 29, 35 | 168. 8 | 180. 5 | 183. 9 | 184. 2
Bibrax 45. 4
Bibroci 97. 13
Bibuli 295. 31 | 296. 4 | 345. 19.
Bibulo 295. 10, 25
Bibulum 296. 5 | 300. 3 | 304. 7
Bibulus 289. 11 | 290. 11, 13, 20 | 295. 13 | 297. 4
bidui 115. 31 | 271. 11
biduo 34. 19 | 100. 29, & *alibi.*
biduum 19. 4 | 145. 15, & *alibi.*
biennii 304. 4
biennio 305. 17
biennium 6. 17
Bigerriones 68. 10.
bina 78. 9 | 186. 27 | 297. 18 | 307. 19
binæ 63. 6
binis 78. 17 | 183. 11 | 245. 19 | 251. 25 | 421. 19
binum 228. 5
binos 151. 15 | 433. 12
bipartito 434. 15
bipedali 263. 15
bipedalia 263. 21
bipedalibus 78. 16
biremes 309. 3
biremis 355. 3
bis 61. 10 | 111. 18, & *alibi.*
Bithynia 286. 2 | 379. 17
Bithyniam 384. 25
Bythinio 380. 8
Bituriges 143. 26 | 144. 1, 5, 11 | 145. 27 | 148. 18 | 180. 2 | 183. 22, 27 | 184. 3
Biturigibus 16. 29 | 144. 4 | 145. 14 | 150. 35 | 173. 23 | 187. 7
Biturigum 144. 7 | 146. 29 | 147. 2, 21, 22 | 148. 13 | 155. 4 | 183. 11, 13
Bivius 226. 7
blandè 394. 27 | 422. 23
Boduognato 50. 16
Bœotia 287. 4
Bogud 377. 28, 33 | 396. 17
Bogudem 376. 16
Bogudis 395. 25
Boia 148. 1
Boii 20. 10
Boiis 273. 28
Boiorum 22. 23 | 145. 28 | 148. 40
Boios 8. 17 | 22. 15 | 146. 9, 6 | 148. 36
bona 112. 5 | 142. 23 | 160. 5, & *alibi.*
bonæ 260. 12
boni 29. 22 | 410. 15
bonis 128. 6 | 160. 15, 18 | 191. 9 | 429. 2, 7
bonitas 358. 21
bonitate 358. 22
bonitatem 22. 12
bono 9. 11 | 377. 3 | 462. 4 *bis*
bonorum 427. 1
bonos 395. 10
bonum 322. 34 | 352. 18
bos 133. 4
Boſphori 384. 31
boum 133. 27
brachia 165. 17 | 408. 2, 29 | 435. 9 | 443. 14
brachiis 361. 21 | 411. 2
brachio 26 7
brachium 403. 9 | 424. 7 | 434. 17 | 437. 26 | 442. 23
Brannovicibus 173. 20
Brannoviis 173. 20
Bratuſpantium 46. 14
brevem 101. 12
brevi 30. 11 | 57. 30 | 85. 16, 22 | 113. 8 | 266. 9 | 370. 12 | 400. 14 | 402. 16
breviore 240. 5 | 247. 17 | 309. 25
breviores 94. 4
breviſſimus 80. 14
brevitas 49. 10 | 53. 16 | 254. 27
brevitati 460. 2
breviter 164. 18
Britanni 92. 30 | 94. 13 | 97. 16
Britannia 60. 16 | 86. 17, 24 | 93. 18 | 98. 3 | 121. 9 | 174. 7
Britanniæ 41. 25 | 81. 6 | 83. 26 | 84. 10 | 93. 1 | 243. 27
Britanniam 46. 26 | 59. 9, & *alibi.*
Britannicum 89. 18
Britannorum 92. 25
Britannos 80. 17
bruma 94. 2
brumalibus 183. 31
Brundiſii 227. 10, 11, & *alibi.*
Brundiſio 300. 34 | 301. 1 | 337. 11 | 393. 19
Brundiſini 227. 15 | 229. 17
Brundiſinis 229. 25
Brundiſino 228. 7 | 337. 10
Brundiſinum 300. 13
Brundiſium 226. 2 | 227. 2, 6, & *alibi.*
Bruti 259. 17 | 261. 6, 11 | 270. 9
Brutiis 231. 5
Bruto 62. 16
Brutum 61. 5 | 145. 17 | 178. 24 | 235. 17
Brutus 244. 24, 25 | 260. 8 | 261. 7
buccinatore 277. 26
Bullide 309. 7
Bullidenſes 294. 12
Burſavolenſes 441. 31
Burſavolenſibus 441. 32
Buthrotum 296. 2

C.

C.

CAbilloni 180. 3
Cabillono 160. 9
Caburi 34. 27 | 169. 3
cacumina 407. 9
cacuminibus 172. 19
cadavera 442. 2
cadavere 423. 19
cadaveribus 52. 13 | 175. 7 | 448. 7
cadaverum 312. 27
cadebat 103. 3
caderent 322. 27
Cadetes 174. 1
cadunt 15. 14
Cadurcis 173. 21
Cadurcorum 194. 25 | 195. 9
Cadurcos 143. 15 | 168. 28
Cadurcum 143. 25 | 194. 6
Cadurcus 144. 19
cæci 399. 27
Cæcilium 449. 25
Cæcinæ 426. 22
cæde 107. 28 | 141. 2, *& alibi.*
cædem 179. 13 | 373. 4, *& alibi.*
cædendo 393. 13
cædendum 193. 37
cædere 68. 25 | 423. 22
cæderentur 365. 17
cædes 120. 5 | 160. 6, *& alibi.*
cædi 403. 30
cædibus 192. 13
cædis 190. 37 | 373. 24
cælatum 444. 9
cæleſtium 127. 3
Cælium 299. 7
Cælius 241. 15 | 298. 11, 22 | 300. 7
cælo 422. 7
cælum 260. 16 | 453. 17
Cæræſos 42. 2
cærimonia 468. 1
cærimoniæ 142. 16
cæruleum 94. 13
cæſa 69. 1 | 404. 5
cæſa eſt 235. 16
Cæſar 10. 8 | 12. 20 | 13. 4, 15 | 14. 9, 17 | 15. 10, 17, 21 | 16. 17 | 17. 8 | 18. 5, 27 | 19. 14, 23 | 21. 7, 14 | 22. 4, 25 | 25. 3, 14 | 26. 5, 9 | 27. 12, 22 | 28. 2, 9 | 29. 8 | 30. 21 | 31. 17, 22, 24 | 32. 4, 7 | 34. 11 | 35. 13, *& alibi quam plurimis in locis.*
Cæſare 14. 7 | 18. 2, 5, 28 | 24. 23 | 25. 2 | 26. 3 | 33. 31 | 46. 23, *& alibi frequenter.*
Cæſarem 12. 12, 17, 19 | 17. 3, 28 | 22. 18 | 23. 2, 14 | 24. 28 | 26. 9, *& alibi paſſim.*
Cæſari 9. 15 | 11. 22 | 16. 15 | 17. 10 | 23. 16 | 26. 8 | 27. 16 | 29. 6, *& alibi plur.*
Cæſarianas 398. 5 | 409. 26
Cæſariani 391. 9, 20, 24 | 396. 5 | 409. 11 | 415. 27
Cæſarianis 376. 9 | 389. 8
Cæſarianos 449. 6
Cæſaris 16. 7 | 23. 10 | 31 14 | 32. 23 | 35. 9, 10, *& alibi quam plurimis in locis.*
cæſis 411. 24
cætera 317. 2
cæteræ 194. 17 | 196. 32
cæteris 41. 4 | 72. 8 | 89. 36 | 101. 32 | 133. 4
cæteros 26. 21 | 59. 10
Cai 410. 6, 13
Caii 34. 27 | 193. 2 | 260. 13 | 298. 12 | 320. 10 | 333. 5 | 400. 18 | 401. 32
Caio 29. 18 | 35. 1 | 95. 31 | 98. 21 | 115. 22, *& alibi.*
Caium 17. 22 | 34. 26 | 80. 11 | 99. 3 | 107. 18, *& alibi.*
Caius 38. 16 | 58. 13 | 100. 9, 35 | 139. 25 | 177. 5, 22 *bis* | 192. 18 | 193. 1 | 194. 10. 30 | 195. 13 | 196. 14, *& alibi.*
Calagurritani 246. 4
calamitas 378. 19
calamitate 14. 16 | 39. 4 | 52. 22 | 175. 22 | 184. 9, *& alibi.*
calamitatem 13. 14 | 23. 27 | 46. 26 | 138. 13 | 180. 1 | 185. 1 | 298. 18
calamitates 65. 1 | 192. 12
calamitatibus 24. 1 | 101. 11
calcaribus 200. 11
calcatas 439. 9
Calenum 197. 1
Caletes 42. 1 | 185. 15
Calidii 207. 10, 12
calidius 207. 6
calliditate 382. 15
calliditatis 189. 12
callidum 64. 7
calonem 137. 26
calones 50. 22, 30 | 52. 7 | 139. 3, 12 | 243. 16
calonibus 411. 12
calonum 52. 3 | 137. 37 | 243. 7
Calpurnio 374. 5
Calpurnium 374. 1
Calpurnius 373. 5
Calvino 351. 8
Calvinum 306. 6 | 363. 12 | 379. 20
Calviſium 306. 4 | 315. 4
Calviſius 306. 10
Calvitius 448. 15
Calydone 306. 12
Camelis 416. 21
Camerino 222. 4
Campaniæ 221. 1
campeſtres 176. 33 | 177. 32
campeſtribus 172. 8 | 178. 20 | 253. 16 | 418. 23
campeſtris 249. 1
campi 402. 28
campis 68. 6 | 248. 13 | 394. 1
campo 389. 10 | 391. 4 | 392. 22, *& alibi.*
campum 176. 7 | 189. 24 | 279. 19 | 408. 27 | 413. 30, 31 | 445. 20 *bis*
campus 307. 20 | 402. 29
Camulogeno 165. 27
Camulogenus 166. 21 | 167 25, 29
canalibus 263. 27
cancellos 391. 35

candavia 293. 16
candaviæ 325. 4
candaviam 324. 40
canere 422. 35
cani 162. 1 | 326. 20 | 403. 37
caninii 193. 2 | 196. 28 | 228. 23
caninio 193. 9 | 198. 24 | 428. 14
caninium 180. 2 | 192. 1, 25 | 194. 22 | 197. 3 | 228. 16 | 271. 12 | 449. 21
caninius 177. 22 | 192. 18 | 194. 8, 30 | 195. 13, 22, 27 | 196. 10
canopum 359. 3, 10
cantabris 68. 7 | 237. 2
cantium 93. 14 | 94. 10 | 97. 23
cantu 190. 29
canuleium 310. 4
canuſium 226. 2
capere 17. 30 | 33. 1 | 67. 1 | 77. 1 | 83. 9 | 86. 5, *& alibi.*
caperent 57. 10 | 67. 9 | 98. 12, *& alibi.*
caperentur 146. 26
caperet 14. 16 | 91. 3, 9, *& alibi.*
caperetur 194. 10 | 311. 28
capi 30. 7 | 155. 24 | 195. 26 | 249. 14 | 432. 9
capiant 64. 20 | 143. 11 | 433. 16
capiantur 436. 11
capiat 211. 1
capiebat 374. 10 | 443. 18
capienda 76. 11
capienda erant 310. 38
capiendam 153. 18
capiendi 76. 25
capiendis 73. 2 | 161. 30
capiendo 175. 4 | 408. 3
capiendorum 196. 17
capiendum 145. 30 | 153. 24, *& alibi.*
capillo 95. 1
capillum 162. 25
capio 461. 1
capit 4. 9 | 138. 21, *& alibi.*
capita 179. 26 | 262. 3 | 305. 4 | 407. 8 | 448. 4
capite *nom.* 25. 4 | 96. 13 | 298. 10 | 391. 36 | 392. 4
capitibus 74. 18
capitis 142. 5 | 171. 34 | 275. 29 | 327. 18 | 339. 8 | 345. 9
capitolio 213. 6
capitum 22. 21 | 55. 1 | 77. 11
capitur 179. 17 | 193. 39 | 196. 10 | 355. 3
capiunt 133. 14 | 182. 14, *& alibi.*
capiuntur 196. 7 | 369. 28
cappadocia 287. 9 | 364. 3, 16, 20, 30 | 365. 1 | 380. 5
cappadociæ 364. 25
cappadociam 363. 14 | 364. 21 | 366. 31 | 380. 3
cappadocum 380. 8
capreolis 263. 19, 25
capris 133. 9
capta 127. 5, 8 | 138. 10 | 260. 28, *& alibi.*
capta eſt 38. 16 | 352, 1 | 405. 9
captæ 261. 16
captæ ſunt 245. 23
captam 264. 22
captam eſſe 339. 5
captarum 418. 16
capti 131. 2 | 160. 18 | 170. 11, *& alibi.*
capti eſſent 443. 9
capti ſunt 437. 12 | 441. 27 | 447. 31
captis 62. 12 | 116. 35 | 171. 22 | 183. 21 | 196. 9 | 414. 27
captivæ 260. 10
captivas 370. 6
captivi 105. 27 | 140. 13
captivis 18. 23 | 36. 24, *& alibi.*
captivo 138. 15 | 189. 16 | 387. 20
captivorum 98. 5 | 135. 21 | 179. 30 | 278. 30 | 356. 3 | 451. 19
captivos 105. 21 | 278. 25 | 321. 24
captivum 387. 25
captivus 387. 21, 23
capto 20. 9 | 91. 18 | 97. 28, *& alibi.*
captos 133. 22 | 308. 17 | 316. 34 | 424. 18
captos eſſe 433. 22
captum 234. 6 | 415. 7
captum eſſe 198. 24
captum eſſet 442. 19
captum fuit 441. 17
capturos 252. 21 | 268. 24
capturos fuiſſe 101. 14
capturum 206. 6
captus 72. 7 | 275. 27 | 437. 30
captus eſt 21. 3 | 415. 2
capua 299. 16 | 321. 17
capuæ 200. 7 | 299. 14
capuam 217. 14 | 220. 6, 8
caput 95. 2 | 112. 34 | 191. 25, *& alibi.*
carales 429. 18
caralibus 429. 21
caralitani 230. 20
carcaſone 65. 9
carceribus 358. 17
caream 182. 1
carere 395. 11
caret 410. 10
cari 316. 37
carinæ 61. 21 | 243. 27
cariorem 149. 34
cariſſima 102. 33
cariſſimæ 376. 22
cariſſimas 427. 12
cariſſimum 275. 9
caritatem 407. 9
carmonam 375. 8 | 378. 21
carmonenſes 268. 14
carne 94. 12 | 130. 11
carnutes 55. 11 | 99. 20 | 101. 13, *& alibi.*
carnutibus 99. 13 | 112. 6 | 114. 13 | 142. 17 | 173. 23
carnutum 121. 6 | 140. 22 | 146. 15 | 184. 13 | 194. 19 | 199. 19
caros 473. 3
carpere 419. 19
carperet 247. 16 | 253. 13
carperetur 64. 2
carra 435. 8
carri 9. 4
carris 19. 20 | 37. 9 | 242. 28 | 244. 2

carrorum 6. 14 | 188. 10
carros 20. 18, 21, 22 | 77. 2 | 149. 18
carrucam 445. 17
carſulenum 361. 40
carteia 450. 26
carteiam 448. 13, 17
carteienſes 450. 3
caruerat 138. 19
caruerint 149. 1
carvilius 97. 25
caſas 439. 9 | 105. 29
caſeo 130. 11
caſibus 215. 3 | 384. 3
caſilinum 299. 13
caſſi 97. 13
caſſianæ 444. 15
caſſianam 338. 18
caſſiano 14. 7
caſſianos 377. 12
caſſidem 392, 3 | 421. 15
caſſidibus 161. 6
caſſii 307. 3 | 372. 17 | 373. 14 | 377. 28, 32 | 378. 3
caſſio 268. 5 | 307. 14 | 371. 21 | 372. 10 | 373. 7 | 378. 19
caſſivellauni 96. 7 | 97. 8, 14
caſſivellauno 92. 27 | 97. 5 | 98. 3
caſſivellaunus 96. 15 | 97. 23, 29
caſſium 10. 9 | 13. 12 | 14. 1 | 269. 16 | 306. 2, 22, *& alibi.*
caſſius 208. 2 | 289. 9 | 306. 12 | 307. 4 | 337. 19, *& alibi*
caſtella 11. 4 | 44. 15 | 171. 7 | 195. 12 | 310. 14, 33 | *& alibi.*
caſtellanos 367. 13
caſtelli 135. 24 | 319. 27
caſtellis 50. 8 | 52. 29 | 53. 11 | 54. 18 | 177. 7, *& alibi.*
caſtello 138. 13 | 178. 27, *& alibi.*
caſtellorum 311. 37
caſtellum 44. 29 | 260. 5 | 307. 2, *& alibi.*
caſtico 7. 2
caſtigabantur 301. 6
caſtigat 208. 7
caſtigato 316. 14
caſtigavit 317. 5
caſtor 288. 6
caſtra 15. 9 | 18. 29 | 19. 14 | 29. 6 | 30. 18 | 33. 4 | 35. 8, 10, 11 | 36. 11, 17, 20, 21, 24 | 37. 6 | 40. 20 | 42. 15 | 43. 2 | 44. 3, 4 *bis*, 11, 26, 27 | 45. 31, *& alibi quam plurimis in locis.*
caſtris 13. 7 | 15. 30 | 16. 14 | 18. 14, 22 | 19. 3 | 21. 2 | 22. 3, 17 | 28. 5 | 29. 1 | 30. 3 | 32. 3, *& alibi plur.*
caſtrorum 42. 15 | 50. 19 | 58. 2, 21 | 64. 3. 23 | 84. 12, 30, *& alibi frequenter.*
caſtulonenſi 336. 7
caſu 13. 13 | 49. 27 | 102. 29, *& alibi.*
caſum 53. 27 | 58. 11 | 66. 9 | 101. 31 | 137. 31, *& alibi.*
caſura 333. 7
caſurum 351. 34
caſus 62. 10 | 84. 22 | 106. 26 | 137. 5 | 168. 33, *& alibi.*
catamanteledis 7. 2
catapultarum 399. 28
catapultis 262. 15
cataſcopum 397. 15
catenas 35. 8
catenis 38. 17 | 61. 27 | 100. 15 | 397. 25
catervatim 400. 19
cativulci 99. 6
cativulco 99. 26
cativulcus 135. 12
cato 230. 19 | 231. 4 | 395. 7 | 402. 7 | 425. 8 *bis*, 24
catone 232. 7 | 439. 23
catonem 209. 4 | 428. 11
catonis 209. 4 | 426. 23
caturiges 12. 4
cavarillus 170. 13
cavarinum 110. 36 | 115. 7
caveant 224. 28 | 229. 29
cavendum eſſet 354. 27
cavent 114. 9
cavere 14. 20 | 142. 14
cavetur 256. 33
cauſſa 4. 6 | 6. 9 | 14. 22 | 16. 28 | 17. 27 | 25. 5 | 28. 12, 19, 20 | 29. 22 | 31. 25 | 33. 24, *& alibi plur.*
cauſſæ 8. 1 | 17. 16 | 32. 13 | 296. 17 | 322. 8, 11
cauſſam 7. 15 | 8. 4 | 16. 16 | 32. 11, *& alibi.*
cauſſas 11. 27 | 40. 5 | 82. 4 | 131. 2 | 182. 15 | 316. 32 | 398. 12 | 409. 4 | 418. 20 | 427. 14 | 453. 1
cauſſis 45. 12 | 57. 9 | 58. 33, *& alibi.*
cautè 108. 21
cautes 62. 10
cautiorem 191. 19
cauto 462. 11
cebenna 145. 3, 7 | 165. 13
ceciderit 139. 7
ciderunt 241. 12 | 366. 29 | 438. 32, 33 | 443. 24 | 447. 26
cecidiſſe 265. 31 | 314. 7 | 337. 3
cecidiſſent 52. 11
cecidiſſet 76. 4
cecidit 400. 13
cecinit 370. 2
cedant 103. 5 | 279. 16
cedebant 261. 3 | 245. 4 | 421. 9
cedendi 193. 26
cedendum iit 179. 20
cedentem 176. 28
cedentes 48. 25 | 95. 19
cedentibus 95. 24 | 176. 17 | 193. 36 | 438. 22 | 443. 22 | 451. 9
cedere 109. 15 | 131. 9 | 190. 3 | 279. 28 | 357. 8 | 391. 33 | 442. 28
cederent 95. 22
celant 252. 25
celari 176. 23 | 350. 11
celata 54. 7
celaverant 54. 13
celeberrimis 348. 20
celerem 81. 28 | 245. 27 | 254. 32 | 300. 11 | 308. 13 | 345. 33
celeri 377. 14 | 386. 21 | 432. 6 | 451. 11
celerior 372. 9
celeriore 360. 24
celeris 162. 4 | 320. 26
celeritas 36. 6 | 161. 30 | 194. 15 | 307. 14
celeritate 46. 9 | 49. 2, 4 | 53. 21 | 62. 3 | 69. 2, *& alibi.*

celeritatem 49. 15 | 52. 5 | 87. 5 | 139. 15 | 188. 17 | 285. 12 | 290. 18 | 293. 14
celeritati 324. 38
celeritatis 245. 18
celeriter 16. 19 | 37. 16, 18 | 46. 7 | 50. 8, *& alibi passim.*
celeriùs 36. 5 | 40. 22, *& alibi.*
celerrimè 27. 24 | 187. 6 | 197. 2 | 362. 13 | 369. 1, 20 | 384. 36 | 397. 16
cellæ 426. 22
celtæ 2. 1
celtiberiam 246. 22
celtiberis 237. 2
celtilli 143. 3
cenam 449. 2
cenavit 449. 4
cenimagni 97. 12
cenomanis 173. 26
cenſeam 275. 1
cenſebant 174. 25 | 249. 4
cenſebat 207. 7
cenſent 150. 35 | 139. 5
cenſeo 174. 29
cenſerent 274. 7, 10 | 327. 18
cenſor 208. 14
cenſu 22. 25
cenſuiſſet 26. 20
cenſuit 164. 16 | 165. 9 | 173. 16 | 299. 7
centena 94. 9
centenis 371. 1 | 429. 13
centenos 370. 24 | 372. 13
centonibus 311. 2
centones 262. 14
centrones 12. 4 | 104. 17
centum 6. 12 | 21. 4 | 23. 1, 26, *& alibi.*
centuriæ 333. 1
centuriatim 252. 23
centuriis 248. 2
centurio 58. 11 | 162. 14 | 163. 7, 8 | 191. 22 | 219. 19 | 241. 16 | 398. 9 | 405. 20, 32 | 425. 21
centurionem 406. 1
centuriones 29. 1 | 31. 6 | 47. 21 | 101. 2 | 103. 31 | 106. 10, 14, *& alibi.*
centurionibus 29. 9 | 51. 5, 6, 14, *& alibi.*
centurionis 314. 14 | 323. 4
centurionum 238. 4 | 249. 11 | 252. 31 | 443. 26
ceperant 163. 22 | 240. 18 | 324. 4 | 376. 20 | 429. 4 | 452. 20
ceperat 185. 35 | 299, 17 | 408. 6 | 431. 8 | 451. 6
ceperint 71. 17
ceperunt 68. 22 | 62. 3 | 127. 4 | 153. 11 | 167. 31 | 300. 32 | 439. 16
cepiſſe 194. 6
cepiſſent 100. 3 | 302. 18 | 322. 22 | 382. 29
cepiſſet 355. 15 | 377. 11
cepit 337. 13 | 360. 5 | 383. 1 | 414. 18, 29 | 436. 29
ceraunorum 290, 6
cercinam 389. 18
cercinnam 401. 10
cercinnatibus 401. 13
cernebantur 179. 5 | 276. 27
cernebatur 167. 17 | 247. 22 | 272. 24 | 319. 9 | 320. 25
cernere 116. 28 | 280. 17
cernerent 320. 35
cernerentur 174. 20
cerneretur 307. 13 | 309. 29
cerni 160. 30
cernitur 179. 8
cernunt 130. 2
certa 50. 2 | 101. 19 | 136. 18 | 194. 23 | 345. 11
certæ 305. 19
certam 23. 10 | 88. 5 | 112. 14
certamen 63. 1 | 107. 3 | 249. 37 | 354. 16, 21
certamine 193. 25 | 241. 11 | 243. 2 | 438. 27
certaminis 186. 10 | 412. 31
certaretur 361. 7
certas 222. 23 | 244. 21 | 364. 31
certaſſe 374. 8
certaturum eſſe 115. 10
certè 82. 22 | 101. 24 | 137. 7 | 163. 12 | 250. 25 | 256. 17 | 273. 6 | 274. 26 | 376. 1
certi 161. 10
certior 13. 4 | 18. 13 | 31. 13 | 40. 3 | 44. 32 | 55. 5 | 57. 6 | 59. 23 | 64. 34 | 72. 28 | 73. 1 | 99. 23, *& alibi.*
certiorem 12. 17 | 40. 18 | 104. 8, *& alibi.*
certiores 10. 4 | 58. 16, *& alibi.*
certis 94. 3 | 149. 24, *& alibi.*
certiſſimæ 17. 12
certiſſimam 158. 8
certiùs 110. 7 | 192. 22
certo 45. 16 | 121. 6 | 144. 11 | 186. 9 | 229. 15 | 249. 17 | 386. 20 | 387, 16 *bis* | 404. 17 | 429. 16
certò, *adv.* 405. 13
certorum 409. 31
certos 148. 26
certum 88. 1 | 93. 7 | 130. 12 | 143, 18 | 155. 26, *& alibi.*
certus 345. 10
cervi 133. 5
cervices 441. 23
cervis 172. 10
cèſpite 448. 2
ceſpitem 105. 23
ceſpitibus 67. 22 | 335. 9
ceſpitum 109. 24
ceſſerant 103. 11
ceſſere 442. 27
ceſſerunt 313. 14 | 409. 12
ceſſiſſet 354. 26 | 366. 20
ceſſit 167. 28 | 334. 1
cetera 193. 13 | 382. 6 | 447. 6 | 484. 10
ceterarum 426. 14
ceteras 159. 35 | 191. 5, *& alibi.*
ceteri 25. 4 | 182. 7, *& alibi.*
ceteris 200. 9 | 405. 1 | 435. 19
ceterorum 184. 9 | 399. 28
cetratæ 237. 8
cetrati 242. 12 | 250. 11, 13 | 253. 5
cetratis 244. 11 | 252. 9
cetratorum 250. 7 | 252. 9
chara 312. 17
cherroneſus 351. 16
cheruſcis 117. 32
cheruſcos 117. 32

cibaria 14. 8
cibariis 188. 31
cibariorum 64. 17 | 117. 25
cibi 71. 10
cibo 138. 19 | 175. 37 | 198. 26
cicero 105. 3, 15 | 108. 19 | 137. 24
cicerone 104. 16, 28 | 105. 7 | 465. 16
ciceronem 100. 31 | 105. 12 | 107. 10 | 108. 5, 7, 14 | 109. 1 | 110. 1, 5 | 136. 6 | 180. 3
ciceroni 99. 1
ciceronis 104. 20 | 107. 14 | 110. 7, 14
cilicia 286. 2 | 347. 1 | 359. 1 | 379. 15
ciliciæ 343. 8 | 380. 1
ciliciam 339. 3 | 359, 19 | 364. 14 | 379. 27
cilicienſis 330. 9
cilicum 337. 19
cimberium 27. 21
cimbri 25. 26 | 175. 22
cimbris 29. 18 | 53. 3
cimbrorum 175. 16
cimbros 41. 14
cingam 241. 32
cingebant 171. 3
cingebat 149. 22 | 197. 8 | 255. 3
cingebatur 360. 33
cingere 417. 8
cingeretur 172. 4
cingetorige 112. 12
cingetorigem 112. 3
cingetorigi 89. 23 | 117. 3
cingetorigis 89. 8
cingetorix 88. 23 | 97. 24.
cingi 137. 21
cingit 28. 6
cingulo 221. 4
cingunt 105. 20 | 307. 6
cippos 172. 23
circa 304. 1 | 311. 36 | 422. 27 | 445. 12
circino 28. 5
circiter 15. 19 | 20. 9, 10 | 21, 3, 16 | 23. 23 | 36. 9, 11, 12, 20, *& alibi frequenter.*
circuire 279. 22 | 334. 3 | 351. 39 | 366. 20
circuiret 414. 19
circuit 252 17
circuitis 67. 25 | 88. 10 | 423. 11
circuitu 18. 14 | 31. 11 | 52. 31 | 53. 11 | 94. 8, *& alibi.*
circuitum 247. 17 | 310. 38
circuitus 161. 23 | 171. 6 | 177. 20
circulari 247. 26
circum 12. 2 | 16. 27 | 103. 30 | 110. 20 | 124. 4 | 138, *& alibi.*
circumcidere 105. 23
circumcirca 452. 14
circumciſus 157. 28
circumclauderetur 303. 30.
circumcluderentur 448. 5
circumcluditur 451. 4
circumcludunt 134. 1 | 435. 15
circumdare 195. 14 | 196. 13
circumdat 423. 20
circumdata 148. 21, *bis* 279. 38 | 366. 25 | 419. 9 | 438. 11 | 448. 21
circumdati ſunt 187. 19
circumdatis 292. 27 | 425. 11
circumdato 134. 27
circumdatum 185. 16 | 250. 16 | 359. 26
circumdatus 28. 9
circumdatus erat 423. 22
circumdederant 85. 8
circumdederunt 37. 9 | 189. 26
circumdedit 172. 12 | 291. 15
circumducere 435. 9
circumducti 230. 1
circumductis 67. 31
circumductum 28. 5
circumduxit 317. 23
circumeo 334. 25
circumeundo 422. 27
circumeundum 391. 19
circumfundebatur 318. 21
circumfundere 421. 2
circumfundi 154. 6 | 173. 12 | 249. 7
circumfunduntur 138. 6
circumfuſa 137. 1 | 247. 20
circumfuſi 193. 36
circumibant 279. 32
circumjecta 43. 7
circumjectis 311. 10
circumierunt 334. 10
circumire 178. 28 | 273. 15 | 279. 30 | 391. 32 | 394. 29
circumiri 240. 16 | 266. 15
circummiſſis 109. 21 | 219. 10 | 315. 11
circummittit 224. 27
circummittuntur 168. 2
circummunire 223. 16 | 421. 24 | 451. 11
circummuniret 319. 21
circummuniti 53. 11
circummunitione 224. 3
circummunitos 255. 19 | 449. 17
circumminivit 422. 5
circumplecti 177. 20
circumplexi ſunt 448. 7
circumpoſiti ſunt 382. 19
circumſcribendis 232. 16
circumſident 445. 3
circumſiderentur 450. 14
circumſiſtat 73. 6
circumſiſtebant 36. 5 | 83. 3
circumſiſtens 280. 4
circumſiſterent 93. 6 | 144. 9
circumſiſteretur 160. 24
circumſiſtunt 90. 33 | 106. 28 | 145. 11 | 224. 14 | 354. 11
circumſpicere 392. 8
circumſpiceret 102. 7
circumſpiciebat 115. 11
circumſpiciendi 406. 11
circumſteterunt 86. 8
circumvallare 148. 35 | 170. 23 | 310. 15 | 448. 2
circumvallati 161. 1
circumvallavit 146. 12
circumvecti 318. 7
circumvectus 360. 26 | 412. 9, 32
circumvehi 161. 7
circumvehitur 353. 4
circumveniebantur 103. 11 | 276. 30
circumveniendi 136. 31
circumvenire 20. 12 | 44. 17 | 50. 18 | 245. 10 | 254. 17 | 275. 13 | 277. 28 | 310. 36 | 336. 3
circumvenirentur 51. 22 | 170. 9 | 177. 13 | 186. 33 | 318. 9 | 356. 35 | 391. 14

circumveniretur 31. 23 | 331. 12
circumveniri 68. 4 | 118. 7 | 189. 33 | 238. 20 | 277. 5 | 443. 4
circumveniunt 244. 14 | 452. 1
circumventa 139. 6, 22 | 329. 14 | 428. 34
circumventa erat 334, 19
circumventas 50. 30
circumventi 125. 4 | 163. 7, *& alibi.*
circumventis 104. 23 | 391. 35
circumvento 103. 19 | 106. 32 | 420. 5
circumventos 34. 15 | 45. 4 | 58. 2 | 187. 15 | 274. 9
circumventus 76. 3 | 103. 34 | 277. 14 | 388. 5. 408 | 18. 33
circumventus eſt 359. 14
cirtam 396. 18
cis 41. 5 | 72. 19
ciſalpina 113. 4
ciſpio 415. 32
ciſpium 414. 6
ciſpius 414. 9
citrhenanis 114. 12
citatim 422. 11
citato 335. 17
citatus 74. 15
citeriore 19. 17 | 40. 1, 13 | 191, 15 | 204. 3 | 267. 20 | 268. 4 | 329. 29 | 378. 1
citeriorem 39. 13 | 88. 8 | 236. 7 | 261. 17 | 266. 31 | 376. 17
citerioris 12. 6 | 66. 20 | 87. 12 | 237. 7 | 242. 13 | 269. 18
citiſſimè 85. 17
citra 13. 5 53. 5 | 72. 27 | 109. 11 | 116. 23 | 135. 19 | 220. 6 | 238. 7 | 376. 15
citro 31. 21 | 224. 12 | 394. 6 | 422. 28 | 442. 5
civem 304. 10
cives 142. 20 | 158. 36 | 194. 25 | 267. 14 | 268. 28, *& alibi.*
civi 411. 21 | 462. 4
civibus 149. 9 | 192. 10 | 196. 23 | 199. 31 | 232. 6. 269. 6 | 297. 23, 25 | 305. 18 | 309. 10 | 382. 6 | 389. 25 | 395. 10 | 411. 24 | 427. 17, 19 | 453. 13
civile 273. 28
civiles 284. 5
civili 249. 9
civilibus 377. 30 | 462. 4
civilis 181. 6 | 285. 3 | 364. 4
civis 268. 10 | 305. 10 | 410. 12 | 432. 1
civitas 8. 5 | 11. 24 | 13. 10 | 18. 9 | 47. 2 | 72. 6 | 88. 20, *& alibi.*
civitate 7. 4, 6 | 11. 17 | 24. 6, 7, *& alibi.*
civitatem 17. 17, 27, *& alibi.*
civitates 7. 1 | 11. 19 | 16. 28 | 17. 2 | 23. 8 | 33. 3, *& alibi.*
civitati 5. 9 | 7. 9 | 46. 26, *& alibi.*
civitatibus 6. 16 | 42. 17, *& alibi.*
civitatis 10. 5 | 13. 14 | 17. 14, *& alibi.*
civitatum 23. 2, 14, *& alibi.*
civium 160. 5 | 174. 29, *& alibi.*
clam 64. 12 | 72. 21 | 84. 19, *& alibi.*
clamaſſe 439. 19
clamavit 35. 7
clamitabat 101. 10
clamitans 90. 32
clamitante 422. 33
clamor 50. 26 | 110. 16 | 178. 2 | 179. 7 | 198. 5 | 341. 11 | 353. 13 | 447. 8, 10 | 449. 8
clamore 45. 28 | 66. 12 | 68. 2, *& alibi.*
clamorem 86. 10 | 138. 27 | 198. 9 | 333. 14 | 342. 11 | 356. 34
clamori 447. 20
clanculum 448. 19
clandeſtina 142. 6 | 194. 3
clandeſtinis 168. 30
clara 453. 7
clare 334. 23
clariore 101. 27
claris 400. 6
clariſſima 395. 16
claritate 395. 19
claſſe 244. 23 | 259. 10, 17, 22, *& alibi.*
claſſem 62. 13 | 80. 16 | 234. 16, *& alibi.*
claſſes 256. 7 | 310. 2 | 322. 26 | 353. 14 | 386. 10 | 387. 16 | 395. 6 | 396. 7
claſſi 61. 5 | 62. 2, 16 | 244. 27 | 289. 10 | 301. 18 | 308. 26 | 450. 23
claſſiarii 377. 16
claſſiariorum 352. 7 | 356. 22
claſſiarios 337. 14
claſſibus 291. 1 | 295. 7 | 301. 5
claſſicum 326. 19
claſſim 389. 32
claſſis 244. 19 | 302. 4, 7 | 337. 20, *& alibi.*
claſſium 301. 12
claudebant 20. 11 | 48. 21 | 253. 15
claudebatur 412. 26
claudere 147. 10 | 190. 14
clauderet 412. 32
claudereturr 377. 13
claudi 54. 9 | 171. 21 | 187. 5
claudio 87. 1
clavis 61. 26 | 235. 10 | 263. 21
clauſerant 234. 12
clauſerunt 63. 28 | 326. 7
clauſis 293. 22
clauſiſſet 445. 19
clauſit 268. 11 | 377. 24
clauſos 300. 16
clauſtris 359. 25
clauſum 192. 23 | 197. 4
clauſus 377. 27 | 428. 10
clementer 298. 16
clementiæ 46. 27 | 53. 23 | 183. 28 | 190. 34 | 426. 10 | 428. 1 | 439. 32
clementiam 424. 21
cleopatra 340. 1
cleopatræ 340. 2 | 362. 29
cleopatram 343. 5
cliens 372. 15
clientela 115. 5 | 194. 28
clientelæ 128. 12
clientelam 119. 9
clientelas 156. 10 | 268. 4 | 395. 22
clientelis 119. 3 | 395. 19
clientes 8. 3 | 23. 27 | 73. 16 | 104. 24 | 124. 4 | 129. 5 | 401. 32 | 468. 12

clientibus

clientibus 143. 5 | 159. 24 | 173. 19 | 317. 12
clientium 118. 16
clivum 161. 24 | 311. 31
clodii 141. 2
clodio 299. 10
clodium 316. 2 | 332. 8
clodius 316. 13 | 443. 12
cludebant 431. 7
clupeam 271. 1 | 386. 23
clupeis 270. 22 | 387. 2
clusinas 410. 13.
cneii 144. 13 | 219. 20 | 226. 10 | 376. 2, 8 | 381. 1 | 433. 3, 8 | 439. 25 | 440. 7
cneio 70. 1 | 113. 3 | 203. 17 | 204. 2 | 231. 8 | 259. 10, *& alibi.*
cneium 103. 22 | 235. 1 | 243. 22 | 255. 17 | 292. 14. 15, *& alibi.*
cneius 203. 18 | 220. 4 | 226. 10 | 280. 3 | 308. 26 | 313. 12 | 364. 9, 19 | 387. 3 | 392. 17 | 395. 21 | 433. 1 | 434. 10 | 444. 22 | 448. 12 | 453. 12
coacervatis 52. 13 | 425. 4 | 427. 17
coacta 85. 30 | 115. 20 | 143. 10 | 144. 21 | 169. 1 | 183. 3 | 192. 18
coactæ essent 165. 10
coactas 42. 12 | 234. 8
coacti 115. 24 | 188. 2, *& alibi.*
coactis 65. 12 | 81. 8 | 97. 26, *& alibi.*
coacto 140. 5 | 143. 25 | 169. 14 | 174. 22 | 232. 3 | 322. 18 | 372. 10
coactos 249. 26 | 405. 14
coactos esse 24. 2
coactu 100. 17
coactum 15. 12 | 166. 13
coacturos 9. 12
coactus 181. 1 | 238. 18 | 255. 4 | 368. 3 | 374. 3 | 394. 27 | 410. 26 | 422. 35
coactus esset 193. 5
coactus est 98. 19 | 194. 21 | 351. 33
coactus sit 368. 8
coagmenta 341. 16
coagmentatis 151. 18
coangustabantur 434. 22 | 443. 10
coangustati 434. 23
coarctantur 177. 16
coarctationem 383. 21
coarguisset 381.
cocosates 68. 11
coegerant 63. 18
coegerat 63. 26 | 222. 9 | 286. 3, 6 | 288. 6 | 339. 17 | 425. 12
coegerunt 7. 15 | 292. 8 | 300. 32 | 311. 32 | 318. 27
coegisse 394. 26
coegissent 117. 29 | 241. 21, 24
coegisset 341. 16 | 404. 22
coegit 8. 3 | 114. 20 | 156. 26 | 267. 3 | 369. 3
cœlio 384. 24
cœlo 390. 14
coemere 6. 15
coemptis 317. 18
coemptorum 164. 27
cœperant 20. 17 | 61. 14 | 103. 10 | 450. 19
cœperat 388. 9
cœpere 423. 1
cœperint 42. 10
cœperunt 15. 17 | 19. 13 | 20. 9, 13, *& alibi frequenter.*
cœpissent 58. 10 | 67. 13, *& alibi.*
cœpisset 68. 8 | 111. 27, *& alibi.*
cœpit 17. 28 | 21. 10 | 45. 7 | 46. 5 | 50. 19 | 57. 23 | 65. 22 | 73. 20 | 77. 4, *& alibi passim.*
cœpta erat 79. 2
cœpta sit 447. 17
cœptæ 34. 20
cœpti sunt 43. 8
cœptum 215. 4 | 380. 14 | 416. 31
cœptum esset 422. 30
cœptum est 416. 28 | 420. 33 | 438. 35
cœptus est 79. 6 | 390. 29
coërcendum 90. 18 | 316. 11
coërceri 16. 15 | 249. 12 | 363. 13
coeunt 252. 12
cogamus 466. 12
cogant 73. 4, 7 | 171. 26
cogantur 255. 9
cogaris 354. 6
cogat 175. 33
cogebant 261. 15 | 279. 28
cogebantur 165. 23, 302, 11, *& alibi.*
cogebat 116. 12 | 371. 9
cogebatur 241. 2
cogendas 305. 7
cogendi 145. 16
cogentur 175 7
cogere 89. 4 | 111. 20 | 117. 20, *& alibi.*
cogerent 8. 6, *& alibi.*
cogerentur 148. 20, *& alibi.*
cogeret 186. 5 | 190. 20 | 324. 26, 29
cogeretur 89. 18 | 102. 8 | 105. 5, *& alibi.*
cogi 40. 18 | 203. 15 | 226. 3
cogit 107. 22 | 143. 21 | 145. 25 | 190. 3 | 232. 1 | 240. 24 | 267. 15 | 325. 27
cogitabant 67. 14 | 46. 28, *& alibi.*
cogitabat 112. 12 | 166. 19 | 277. 4
cogitandam 25. 18
cogitandi 183. 25
cogitandum 29. 11 | 114. 15 | 329. 4
cogitans 164. 4
cogitantem 358. 1
cogitanti 160. 27
cogitare 210. 9 | 378. 33 | 443. 36
cogitarent 322. 4 | 350. 28, 36
cogitasse 135. 20
cogitasset 102. 22
cogitationem 297. 4 | 352. 15 | 464. 22
cogitationes 186. 35
cogitatum 215. 4
cogitaturi essent 362. 17
cogitavissent 329. 19
cogitur 196. 25
cognationibus 130. 13
cognationis 156. 8 | 384. 34
cognita 17. 27 | 45. 19 | 73. 10 | 76. 10 | 90. 17, *& alibi.*
cognitæ sunt 254. 26
cognitam 198. 19 | 358. 2
cogniti sunt 437. 13

cognitis 7. 12 | 25. 14 | 29. 13 | 31. 19 | 47. 20 | 84. 10 | 92. 13 | 96. 11, & alibi.
cognito 31. 14 | 59. 28 | 65. 11 | 80. 17 | 82. 2, & alibi.
cognitum 212. 2 | 337. 17
cognitum esset 183. 2 | 377. 6
cognitum est 47. 23 | 89. 1 | 129. 11 | 194. 8 | 317. 14 | 329. 7 | 338. 21 | 390. 21 | 393. 8
cognitum sit 268. 19
cogniturum esse 381. 12
cognitus esset 18. 24
cognitus sum 460. 4
cognoscant 40. 17 | 117. 27
cognoscantur 108. 8
cognoscas 405. 28
cognoscatur 350. 18
cognoscebant 312. 25 | 350. 6 | 418. 18
cognoscebat 148. 27
cognoscenda 80. 10
cognoscendi 58. 26 | 199. 24 | 264. 20
cognoscendum 26. 13 | 160. 3 | 261. 19 | 308. 11
cognoscere 59. 1 | 121. 10 | 150. 13 | 176. 34 | 418. 26 | 433. 11
cognosceremus 402. 2
cognoscerent 18. 15 | 35. 5 | 84. 13 | 149. 28 | 194. 22
cognoscerentur 365. 21
cognosceret 75. 12 | 90. 24 | 91. 3 | 112. 16 | 185. 9 | 192. 22 | 257. 7 | 338. 2 | 344. 20, 27 | 373. 8 | 379. 6 | 418. 12
cognosceretur 323. 17
cognosces 460. 3
cognosci 68. 1 | 105. 24 | 137. 5 | 256. 25 | 302. 23
cognoscit 89. 29 | 97. 14 | 107. 14 | 108. 5 | 110. 2, & alibi.
cognoscite 158. 24
cognoscunt 115. 32 | 137. 17 | 138. 27 | 177. 19 | 224. 13 | 303. 15
cognosse 453. 4
cognoverant 18. 17 | 45. 13, & alibi.
cognoverat 17. 19 | 73. 17 | 74. 6 | 84. 20 | 87. 7, & alibi.
cognoverint 41. 19 | 73. 6 | 144. 8
cognoverit 73. 5 | 99. 21
cognoverunt 175. 25 | 177. 16 | 351. 19 | 411. 4
cognovisse 18. 27
cognovissent 52. 4 | 164. 29 | 188. 7
cognovisset 80. 3 | 81. 26 | 99. 12, & alibi.
cognovit 18. 31 | 42. 15, & alibi.
cogunt 60. 14 | 104. 19 | 112. 1, & alibi.
coguntur 102. 22 | 175. 35, & alibi.
cohibebat 191. 24
cohibebatur 429. 12
cohibet 387. 7
cohors 103. 2, 8 | 138. 5 | 246. 9
cohortabatur 167. 25
cohortandi 49. 9, 23
cohortandis 102. 24
cohortando 110. 34 | 357. 7
cohortandos 49. 17
cohortantem 103. 22
cohortantur 226. 15
cohortaretur 152. 12 | 332. 5
cohortari 391. 37
cohortati 82. 24 | 116. 18 | 139. 9
cohortatio 357. 23
cohortatione 51. 2
cohortationes 279. 42
cohortatur 178. 18 | 280. 12 | 325. 17 | 426, 9
cohortatus 20. 1 | 42. 4, 7 | 51. 14, & alibi.
cohortatus est 49. 19 | 334. 19
cohorte 252. 9 | 314. 11 | 420. 8, 17
cohortem 30. 21 | 244. 13 | 314. 18 | 405. 28
cohortes 56. 9 | 84. 33 | 99. 5 | 102. 20 | 103. 20 | 112. 32, & alibi passim.
cohorti 313. 12
cohortibus 43. 2 | 56. 10 | 57. 4, 11 | 60. 29 | 67. 29 | 91. 19 | 95. 12, 17, & alibi frequenter.
cohortis 32. 1 | 51. 5 | 106. 10 | 138. 22 | 319. 4
cohortium 51. 6 | 107. 29, & alibi.
coierunt 130. 14
colentes 183. 17
colere 93. 5
colitur 380. 6
collabefieret 261. 10
collata 325. 2 | 326. 10
collata erant 269. 15
collatione 185. 34
collatis 47. 4 | 51. 3 | 142. 15 | 250. 22
collato 382. 30
collatu 447. 11
collaturus esset 30. 17
collaudantur 131. 20
collaudat 110. 5 | 212. 1 | 219. 21 | 224. 22 | 424. 24
collaudati 402. 3
collaudatis 88. 13 | 142. 17
collaudatos 427. 32
collaudatur 208. 5
colle 19. 15 | 49. 4 | 51. 25 | 149. 22 | 160. 35, & alibi.
collecta 396. 12
collectam 119. 10
collecti 345. 8
collectis 64. 22 | 194. 2, 5 | 367. 22 | 386. 13 | 395. 12 | 400. 7
collectos 52. 19
collega 220. 3
collegit 366. 31
collegium 224. 39
collem 18. 27 | 19. 14, & alibi.
colles 63. 4 | 95. 8 | 171. 2, & alibi.
collibus 81. 21 | 95. 28, & alibi.
colligatis 20. 5
colligebant 417. 13
colligendi 58. 20 | 96. 3 | 176. 29 | 423. 31
colligendos 64. 25
colligerent 319. 10
colligeret 427. 30
colligo 182. 15
colligunt 220. 7
collis 44. 10, 14 | 48. 10, 11, & alibi.
collocabantur 365. 25 | 448. 3
collocabat 48. 20 | 69. 1 | 226. 20 | 366. 6 | 412. 19

collo-

collocandis 57. 31
collocant 85. 12 | 353. 10
collocantur 151. 16 | 263. 18
collocarant 53. 2
collocare 53. 17 | 56. 10 | 98. 20
collocarent 22. 16 | 361. 12
collocaret 19. 18 | 56. 7 | 189. 18
collocari 50. 2
collocaſſe 16. 29 | 17. 2
collocaſſet 99. 12
collocat 28. 11 | 179. 33 | 180. 4 | 188. 29 | 204. 6 | 276. 20 | 353. 6
collocata 422. 18
collocata erat 351. 31 | 384. 5
collocata eſſent 377. 11
collocata fuit 412. 35
collocatæ erant 263. 25 | 330. 10 | 403. 2
collocatæ eſſent 334. 16
collocatam 361. 17
collocatas 184. 6
collocati erant 95. 12 | 229. 23
collocatis 102. 14 | 116. 25 | 151. 18 | 197. 15 | 228, 1, *& alibi.*
collocatos 422. 17
collocatum 416. 11
collocatum erat 341. 9
collocatur 197. 28
collocatus eſſet 186. 21
collocaverant 65. 15
collocaverat 145. 29, *& alibi.*
collocaverunt 189. 1
collocavit 44. 16 | 69. 9, *& alibi.*
collocentur 263. 20
collocuti 84. 11 | 158. 28 | 317. 12
colloquantur 103. 28
colloquebantur 298. 21 | 411. 7
colloquendi 34. 22 | 100. 9 | 112. 16 | 226. 2 | 273. 8
colloquentem 411. 16
colloquentium 296. 21
colloquerentur 32. 6
colloqueretur 223. 24 | 228. 18
colloqui 103. 24 | 105. 7 | 226. 3 | 255. 13 | 340. 6 | 411. 17, 20
colloquia 217. 13 | 232, 16 | 252. 11 | 297. 18, 20 | 409. 1
colloquii 191. 20 | 228. 17 | 252. 29 | 255. 32
colloquiis 166. 12 | 312. 19, 23 | 332. 7
colloquio 26. 1 | 31. 25, 20 | 34. 9, 15, 16, 21, *& alibi.*
colloquiorum 251. 14
colloquitur 17. 24 | 158. 5 | 223. 21 | 224. 34
colloquium 26, 12 | 31. 22, 24, *& alibi.*
colloquuntur 224. 6
colonias 132. 5 | 192. 4 | 201. 4, 11
colonicæ 268. 12
coloniis 202. 4 | 374. 16 | 435. 27
colonis 234. 8 | 244. 22 | 329. 29
colonorum 220. 8
colore 133. 20 | 179. 3
colorem 94. 13
columellæ 263. 18
columnaria 305. 5
colunt 71. 5 | 126. 2
comageno 288. 8
comana 364. 15 | 380. 4
comanis 364. 29
comburant 8. 12
combuſtæ ſunt 338. 15
combuſtus eſt 441. 19
comica 484. 8
comii 174. 5 | 191. 22, 24 | 200. 25
cominium 406. 5
cominius 405. 5
cominùs 37. 17 | 106. 30 | 162. 34, *& alibi:*
comio 174. 5, 14 | 184. 29 | 191. 14
comitati 117. 3
comitatu 317. 20 | 335. 19
comitatus 242. 4, 26 | 244. 7
comitem 325. 25
comites 135. 1 | 401. 24 | 428. 8
comitia 217. 10 | 283. 1
comitiali 211. 3
comitiis 170. 12 | 217. 2 | 285. 7 | 327. 4
comitiorum 208. 10
comium 80. 21 | 97. 31, *& alibi.*
comius 83. 13 | 85. 32 | 176. 1 | 186. 35 | 190. 31 | 191. 28 | 199. 30 | 200. 11, 17
commeant 4. 3
commeare 158. 2 | 394. 6
commeatibus 67. 1 | 98. 7 | 310. 1 | 359. 4
commeatu 26. 6 | 35. 11 | 36. 8, *& alibi.*
commeatui 401. 11
commeatum 67. 4 | 295. 19, *& alibi.*
commeaturum 415. 18
commeatus 28. 11 | 42. 16 | 44. 31 | 57. 12, 26 | 58. 29 | 59. 5 | 98. 10 | 148. 9, *& alibi.*
commemorabant 381, 24
commemorabantur 279. 3
commemoranda 52. 22
commemorans 422. 23
commemorant 105. 8
commemorans 422. 23
commemorare 397. 11
commemorari 319. 30
commemoraſſe 216. 13
commemoraſſent 14. 18 | 381. 32
commemoraſſet 381. 3
commemorat 191. 4 | 214. 3 | 224. 38 | 232. 4, 7 | 234. 20 | 275. 4 | 412. 22
commemoravi 77. 20 | 78. 3 | 404. 17 | 407. 16 | 418. 20
commemoravimus 199. 31 | 422. 7
commemoravit 32. 8 | 332. 6 | 424. 21
commendabant 279. 40
commendant 251. 26
commendaret 201. 5 *bis*, 13
commendarunt 83. 23
commendas 462. 9
commendat 401. 12
commendatam 354. 29
commendatione 202. 14
commendationem 367. 3
commendationis 251. 29
commendatis 425. 31
commendatum 316. 3
commentariis 188. 33
commentario 184. 7 | 194. 7 | 196. 19 | 200. 28 | 261. 2
commentariorum 182. 4

commentarios 181. 3 | 200. 24
commigrare 394. 26
commilitones 274. 2 | 322. 1
commilitonibus 405. 30
comminarentur 417. 29
commiserunt 65. 13 | 77. 2 | 360. 13
commisisse 196. 5
commisissent 19. 11 | 76. 18
commisisset 359. 12
commisit 20. 2 | 37. 15 | 275. 11
commissis 151. 11
commisso 85. 34 | 143. 22 | 219. 17 | 222. 15 | 238. 21 | 260. 24 | 323. 26
commissum 14. 21 | 167. 31 | 280. 6
commissum erat 418. 4
commissum est 351. 35
commissuras 172. 10
commissuri sint 251. 18
commissurum 162. 16
commissurum esse 436. 19
committe 354. 7
committebant 103. 16
committebat 196. 23 | 198. 29
committendam 150. 35 | 323. 7
committendi 48. 28 | 49. 22
committendum 34. 14 | 73. 3 | 85. 21 | 301. 3 | 446. 15 | 447. 3
committere 31. 25 | 80. 27 | 91. 25 | 102. 18 | 116. 22 | 140. 19 | 191. 14 | 192. 24 | 250. 19 | 276. 16, 19 | 278. 15 | 301. 13 | 317. 13 | 319. 2 | 369. 18 | 443. 29
committeret 14. 15 | 18. 28 | 255. 5 | 276. 25 | 278. 27
committeretur 254. 31
committi 36. 27 | 144. 18 | 176. 14
committit 109. 14 | 147. 14 | 193. 22
committitur 369. 22 | 447. 7
committunt 15. 14 | 48. 23 | 179. 5 | 243. 2 | 272. 27
commoda 147. 30 | 216. 8 | 318. 3 | 453. 2
commodè 20. 6 | 29. 5 | 49. 12 | 62. 2, 21 | 67. 4 | 84. 26 | 379. 8 | 459. 2 | 461. 14
commodi 91. 16
commodiore 328. 24 | 336. 7 | 337. 14
commodiorem 144. 13 | 241. 11
commodis 66. 7 | 155. 5 | 432. 3
commodissimam 328. 21
commodissimè 109. 7
commodissimum 31. 26 | 34. 26 | 88. 15 | 92. 20
commodiùs, *adv.* 129. 6 | 228. 5 | 417. 6
commodo 26. 21 | 107. 20 | 136. 15
commodorum 453. 3
commodum 164. 33 | 191. 1 | 298. 22
commonefacit 17. 24
commorabatur 420. 29
commorandi 388. 5
commorantium 409. 28
commoraretur 349. 5
commorata erat 414. 28
commorati 239. 27 | 393. 4
commoraturus 198. 29
commoratus 90. 21 | 155. 33 | 225. 25 | 269, 14 | 379. 20, *& alibi.*
commoratus esset 184. 5
commoti 14. 4 | 53. 19 | 66. 16 | 264. 16 | 265. 1
commoti essent 411. 14
commotus 27. 22 | 40. 13 | 358. 16 | 375. 28 | 376. 7 | 397. 12 | 400. 2 | 404. 34 | 406. 6
commovebatur 407. 19 | 418. 3
commoveret 30. 2
commoveretur 366. 8
commoveri 18. 2 | 30. 13
commune 28. 25 | 100. 22
communem 59. 21 | 101. 30 | 142. 3 | 150. 35
communes 95. 3 | 153. 17 | 322. 11
communi 23. 11, 13 | 26. 13 | 41. 19 | 59. 17 | 90. 15 | 92. 26 | 100. 7, 25, *& alibi.*
communibus 210. 1
communicandum 157. 24
communicant 128. 6 | 260. 7
communicare 114. 14 | 297. 11
communicasse 190. 12
communicat 103. 27 | 158. 6
communicato 76. 13 | 136. 16
communicatur 121. 2 | 132. 2
communicet 129. 9 | 168. 6
communiebat 406. 15
communis 42. 7 | 108. 3 | 131. 13 | 142. 12 | 143. 11 | 155. 9 | 179. 20 | 226. 3 | 400. 27
communisset 239. 33
communit 11. 5 | 109. 3 | 116. 5 | 239. 29 | 244. 5 | 251. 4 | 309. 32 | 310. 14 | 313. 29
communivit 356. 5
commutandam 322. 17
commutari 256. 13
commutat 278. 14 | 307. 10
commutata 58. 21 | 276. 17 | 319. 15
commutatio 52. 6 | 224. 20 | 243. 12 | 246. 11 | 322. 14
commutatione 15. 2 | 119. 2 | 166. 16
commutationem 91. 8 | 111. 7 | 168. 14 | 302. 9
commutationes 87. 7 | 320. 16
commutatis 175. 29
commutato 19. 12 | 165. 10 | 302. 12
commutatum 401. 25
commutent 131. 3
compar 443. 3
comparabant 146. 17
comparabat 84. 22
comparandam 24. 18
comparandas 285. 1
comparandos 181. 4
comparandus 354. 2
comparant 132. 14 | 176. 11 | 195. 12
comparantur 105. 1
comparare 6. 14 | 46. 5 | 184. 29 | 338. 25 | 391. 20 | 394. 17

com-

Comparentur 440. 12
compararet 431. 4
comparari 59. 25 | 182. 17
comparasse 26. 26
comparata 27. 25 | 73. 19 | 79. 7 | 195. 15 | 431. 6 | 451. 25
comparationem 402. 2
comparatis 9. 13 | 89. 19 | 119. 3 | 145. 1 | 258. 11 | 268. 1 | 270. 7 | 396. 15
comparato 65. 8 | 442. 14
comparatos 289. 1
comparaverat 111. 23 | 289. 5 | 324. 24
comparavit 453. 14
compellebat 96. 20
compellere 316. 9
compelli 309. 20
compellunt 245. 23
compelluntur 169. 4
compendio 160. 18 | 305. 12
compensare 370. 23
comperisse 260. 13
comperissent 79. 13 | 442. 8
comperisset 191. 16 | 361. 2
comperit 18. 24 | 79. 18 | 91. 14 | 134. 2 | 189. 16 | 195. 28 | 278. 1 | 370. 9 | 416. 16
comperta 160. 5 | 351. 20 | 383. 14
comperto 30. 15
compertum 37. 27 | 112. 2 | 470. 19
compertum est 129. 1
complanarent 378. 13
compleant 64. 22
complebantur 318. 19
complebat 84. 2
complecti 391. 19
complendas 439. 9
complent 104. 33 | 125. 4 | 176. 6 | 197. 33 | 387. 8
complentur 371. 22
complere 58. 10 | 67. 20 | 109. 25 | 147. 10
complerentur 83 31 | 102. 34
compleret 19. 19
compleri 50. 30 | 83. 5
complerunt 154. 2
complet 244. 22 | 269. 13 | 398. 4 | 401. 14 | 414. 4
completa 57. 25
completas 228. 9 | 317. 39 | 338. 4
completis 267. 2 | 280. 22 | 311. 24
completur 208, 10
compleverant 161. 28 | 171. 4 | 259. 22
compleverat 226. 7 | 234. 8 | 260. 4 | 302. 23
compleverunt 326. 8
complevit 172. 8 | 272. 19 | 308, 24
complexum 291. 4
complexus 17. 28 | 173. 10 | 346. 17
complexus erat 318. 12
complexus esset 172. 3
complura 177. 4 | 183. 13 | 184. 11 | 264. 27 | 367. 12 | 386. 24 | 394. 16 | 421. 24 | 435. 8, 11
complures 16. 23 | 38. 1 | 47. 22 | 57. 5 | 59. 4 | 70. 4 | 72. 14 | 85. 24, 36, & *alibi frequenter.*
compluribus 11. 9 | 12. 5 | 56. 8 | 57. 11 | 58. 11, & *alibi.*
complurimis 188 5
componantur 217. 14
componere 344. 16
componeret 378. 3
componeretur 296. 9
comportabantur 199. 34
comportabatur 241. 17
comportandis 67. 23
comportant 60. 12
comportare 223. 11 | 278. 3 | 294. 6 | 317. 33 | 383. 3 | 394. 7 | 416. 27
comportari 15. 28 | 57. 5 | 79. 2 | 84. 25 | 258. 10 | 265. 33 | 309. 34 | 382. 29 | 389. 7 | 390. 1
comportasse 394. 23
comportata fuerant 402. 12
comportaverant 104. 30
comportaverat 310. 11 | 402. 19 | 419. 17 | 427. 12
comportavissent 100. 1
compositione 229. 1 | 232. 20 | 295. 29 | 296. 23 | 298. 9 | 465. 9
comprehendebant 198. 1
comprehenderant 83. 15
comprehenderetur 345. 12
comprehenderunt 105. 30
comprehendi 159 16 | 357. 22 | 373. 24
comprehenditur 179. 11 | 341. 1
comprehendunt 101. 32
comprehensa 198. 13 | 338. 14
comprehensa essent 299. 14
comprehensi 62. 24
comprehensi sint 125. 6
comprehensi sunt 97. 22
comprehensis 134. 26 | 311. 36
comprehensos 99. 21 | 147. 18
compressis 358. 15
compressit 319. 10
comprimi 191. 18
comprobat 112. 33
comprobaverunt 268. 29
comprobavit 402. 4
compulerim 276. 6
compulerint 95. 8
compulerunt 50. 8 | 395. 31
compulissent 241. 24
compulsa erat 171. 35
compulti 175. 17 | 207. 14
compulsis 241. 8 | 334. 28 | 391. 35 | 403. 7 | 414. 34
compulsos 164. 19
compulsum 309. 24
conabantur 172. 16 | 345. 26
conabatur 165. 32 | 320. 27 | 398. 23 | 422. 3
conamini 163. 15
conamur 466. 8
conanda 231. 18
conandum 248. 1, 20 | 260. 22, 26 | 274. 6 | 316. 28 | 357. 6
conantem 299. 8
conantes 35. 7 | 45. 3 | 50. 8 | 248. 14
conantibus 114. 29 | 163. 15
conantis 106. 27
conantur 8. 9 | 12. 5 | 66. 22 | 138. 2 | 171. 18
conarentur 11. 5 | 27. 21 | 149. 25 | 188. 25 | 224. 11 | 276. 24 | 294. 3 | 320. 9 | 391. 21

conaretur 7. 7 | 8. 5 | 17. 21 | 189. 8 | 194. 33 | 324. 28 | 338. 32 | 390. 15 | 416. 17 | 428. 20
conari 9. 16 | 57. 18 | 416. 39 | 433. 15
conata 7. 8
conata esset 366. 20
conati 11. 11 | 111. 2 | 139. 16 | 153. 12
conati sunt 44. 28 | 311. 39 | 317. 13
conatibus 351. 6
conatu 11. 12 | 302. 1 | 393. 9
conatum 277. 13 | 439. 13
conatum esse 341. 3
conatur 254. 16 | 391. 32
conatus 46. 2 | 66. 12 | 221. 10 | 269. 7 | 293. 21 | 309. 9
conatus esset 163. 9 | 428. 17
conatus est 242. 20 | 297. 17 | 345. 23
concedatur 200. 20
concedebat 371. 2
concedendum 10. 10
concedens 317. 4
concedente 148. 23
concedere 15. 4 | 73. 28 | 381. 8 | 382. 2
concederet 441. 7
concedi 33. 16
conceditur 129. 13
concelebrabant 322. 16
concepisse 251. 21
conceptas 296. 7
concessa 64. 2 | 114. 9 | 356. 4
concessam 399. 22
concessas 32. 26
concesserat 57. 7
concesserit 235. 3
concessit 22. 16 | 57. 3 | 22. 6 | 77. 15 | 198. 23 | 326. 4 | 426. 18, 22 | 428. 31
concessu 150. 4
concessum 444. 10
concessum esse 380. 17
concessum est 255. 13
concessum sit 64. 20
concessurum 426. 30 | 440. 21
concidebant 62. 26
concidendum 434. 5
concidentis 443. 5
conciderent 412. 15
concideretur 408. 18
conciderunt 45. 25 | 133. 12 | 139. 20
concidi 276. 32
concidissent 167. 23
concidisset 264. 26 | 426. 2
concidit 13. 9 | 106. 32 | 153. 5 | 163. 17 | 264. 15 | 415. 24 | 443. 2 | 447. 13
concidunt 133. 18 | 190. 12 | 428. 8 | 435. 15
conciduntur 403. 33 | 450. 11
concilia 88. 19 | 223. 25
conciliabat 346. 25
concilianda 164. 32 | 228. 18 | 255. 29
conciliare 315. 11
conciliaretur 202. 15
conciliat 144. 20
conciliaturum 7. 11
conciliavit 89. 23 | 395. 16
concilient 274. 20
conciliis 110. 27 | 142. 2
concilio 17. 24 | 23. 12, 14 | 29. 8 | 41. 19 | 45. 7 | 57. 22, 23 | 64. 20 | 79. 13 | 90. 3 | 98. 17, *& alibi.*
concilium 23. 9 | 25. 17 | 29. 9 | 27. 6 | 101. 1 | 111. 28 | 114. 23 | 115. 5 | 129. 13 | 147. 24 | 168. 8 | 169. 17 | 174. 29
concinerent 337. 14
concionari 299. 8
concionatur 214. 2
concionatus 289. 12 | 326. 16
concionatus erat 162. 1
concione 110. 8 | 163. 25 | 164. 2 | 222. 24 | 231. 7, 11, *& alibi.*
concionem 275. 3 | 322. 19 | 440. 14
conciones 267. 11
concionibus 348. 32
conciperent 265. 17 | 418. 27
concisa esse 60. 4
concisi sunt 450. 18
concita 423. 6
concitandi 410. 16
concitant 160. 13
concitare 191. 10
concitari 194. 14
concitata 450. 21
concitatam 147. 18
concitati 423. 12
concitationes 342. 15
concitatis 104. 11 | 291. 6 | 420. 33
concitator 191. 1
concitatorem 196. 22
concitatos 250. 9
concitatus 423. 15
concitaverat 297. 10
concitaverunt 100. 2
concitavimus 175. 5
conclamant 64. 14 | 103. 35 | 158. 30 | 169. 28 | 171. 20 | 190. 30 | 215. 8
conclamantibus 290. 2
conclamare 153. 20
conclamari 248. 25 | 323. 17
conclamat 150. 30
conclamatione 272. 20
conclamatis 307. 27 | 308. 8
conclamatum esset 249. 6
conclamatur 249. 34
conclamaverunt 100. 6
conclusione 270. 1
concluso 60. 11
concordiam 453. 10
concrepat 150. 31
concretas 484. 12
concubinus 449. 6
concucurrissent 412. 31
concurrant 158. 34
concurrebant 36. 4 | 250. 18
concurrerant 379. 23
concurrere 386. 12 | 391. 21
concurrerent 111. 23 | 326. 1 | 329. 9 | 423. 2
concurreret 152. 23 | 332. 3
concurrerunt 376. 20
concurri 49. 6 | 333. 17
concurrissent 66. 13 | 381. 10
concurrit 120. 3
concurritur 143. 6 | 176. 8 | 177. 37 | 366. 15 | 369. 22 | 373. 2
concurrunt 104. 25 | 142. 20 | 160. 14 | 191. 12 | 272. 11 | 369. 20 | 388. 12

concurſans 422. 22
concurſantibus 229. 19
concurſare 102. 20 | 422. 28
concurſari 109. 17
concurſu 11. 12 | 76. 27 | 92. 12 | 105. 5 | 116. 33, *& alibi.*
concurſum 333. 2 | 342. 12 | 443. 5
concurſum eſt 54. 18
concurſuros 412. 9
concurſus 243. 21 | 252. 19 | 443. 30 | 447. 9
condemnari 149. 33
condemnaſſe 462. 2
condendi 415. 10
condenſaverant 391. 9
condenſis 391. 22
condenſum 408. 11
conderet 484. 15
conditio 66. 7 | 218. 5 | 345. 11
conditione 66. 14 | 75. 7 | 119. 4 | 175. 27 | 183. 27, *& alibi.*
conditionem 22. 17 | 31. 12, *& alibi.*
conditiones 76. 6 | 183. 27 | 226. 4, *& alibi*
conditionibus 103. 33 | 217. 12, *& alibi.*
conditionis 149. 28
conditionum 29. 14
condocefacere 397. 30 | 417. 21
condocuerat 393. 21
condonanda 184. 1
condonare 18 11 | 381. 31
condonata 384. 21
condonet 18. 8
condruſi 135. 16
condruſorum 73. 15
condruſos 42. 2
conducendos 40. 11
conduci 40. 19
conducit 415. 32
conductam 100. 28
conductoribus 299. 3
conduxerat 155. 32
conduxerit 135. 5
conduxit 8. 4 | 295. 3 | 370. 24
conentur 11. 8 | 60. 29 | 274. 30
conetoduno 142. 19
confecerant 14. 5
confecerat 226. 7 | 342. 18 | 359. 22 | 384. 19
confecerit 182. 8
confecerunt 302. 32 | 352. 29
confeci 181. 6
confeciſſe 200. 24 | 252. 4 | 312. 12
confeciſſem 445. 1
confeciſſent 396. 10
confecit 199. 13 | 250. 4
confecta 85. 2 | 107. 6 | 114. 16 | 138. 26 | 155. 34 | 166. 27 | 265. 4 | 367. 10 | 378. 29 | 422. 6 | 450. 25
confecta erat 22. 19 | 354. 14 | 359. 8 | 373. 16
confecta eſſent 265. 14
confectæ 22. 18 | 61. 28
confectam 143. 1 | 203. 19 | 357. 32 | 369. 4
confecti 52. 6 | 65. 20 | 95. 25 | 103. 13 | 279. 8 | 291. 12 | 302. 25 | 335. 3, 6 | 342. 8 | 409. 30
confecti erant 336. 11
confectis 59. 11 | 79. 18, *& alibi.*
confecto 23. 1 | 46. 1 | 51. 8, *& alibi.*
confectos 50. 7 | 51. 4 | 136. 26
confectum 58. 11 | 243. 20 | 323. 13 | 374. 11
confectum eſt 63. 16
confecturum 33. 31 | 379. 16
confectus 135. 13 | 165. 27
confectus eſſet 373. 8
conferant 16. 10 | 117. 24 | 351. 2
conferantur 355. 26
conferar 182. 15
conferebant 350. 5 | 409. 23
conferebantur 272. 5
conferebat 84. 23
conferebatur 390. 16
conferendum eſſe 24. 16
conferre 278. 4 | 326. 15 | 400. 17 | 413. 18
conferrent 30. 8
conferret 267. 22
conferretur 279. 2
conferri 15. 27 | 19. 19 | 149. 20
confert 186. 14 | 369. 31 | 373. 8 | 377. 18 | 427. 28
confertæ 193. 31
confertam 361. 17 | 391. 8
conferti 250. 23
confertiſſima 19. 21 | 106. 20
confertiſſimo 50. 16
conferunt 115. 21 | 127. 6 | 178. 21 | 211. 6 | 235. 12 | 243. 4 | 280. 11 | 428. 9
conferuntur 21. 16
confeſtim 85. 1 | 96. 12 | 104. 17, 28 | 106. 29, *& alibi.*
conficere 41. 21 | 191. 23 | 250. 27 | 325. 11 | 380. 14 | 447. 1 | 465. 10
conficerent 249. 22 | 321. 4
conficerentur 333. 9
conficeret 146. 14 | 147. 4
confici 68. 15 | 136. 27 | 169. 23
conficiam 445. 5
conficiemus 339. 16
conficiendam 209. 1
conficiendas 6. 17, 18 | 75. 8
conficiendi 193. 27 | 230. 4 | 278. 29 | 285. 12 | 313. 25
conficiendum 63. 12
conficit 225. 24 | 226. 4
conficiunt 191. 12 | 278. 21
conficiuntur 190. 17
confidamus 260. 2
confidat 100. 22 | 169. 24
confidebant 60. 4, 7 | 84. 17 | 104. 27 | 148. 16 | 158. 16 | 170. 22 | 253. 10 | 312. 22 | 351. 26 | 355. 30
confidebat 31. 1, 27 | 67. 22 | 147. 23 | 240. 2 | 279. 13 | 323. 9 | 334. 21 | 355. 11 | 377. 10 | 386. 11 | 413. 10
confidentia 372. 27
confidere 228. 19 | 325. 28 | 421. 20
confiderent 19. 12 | 53. 17 | 163. 1 | 176. 20 | 249. 31 | 260. 23 | 293. 8
confideret 136. 17 | 293. 1, 4, *& alibi.*

confidi-

confidimus 274. 17
confido 274. 26 | 275. 3 | 459. 6
confidunt 139. 7
confieri 165. 33
configeret 412. 33
confines 114. 24
confinio 99. 2
confirmabant 166. 14 | 176. 22 | 371. 18 | 445. 27
confirmabat 170. 6
confirmandæ 275. 28
confirmandam 164. 13
confirmandi 173. 2
confirmandorum 222. 1 | 305. 1
confirmandos 164. 9 | 324. 18
confirmant 6. 18 | 114. 9 | 138. 25 | 220. 7 | 251. 22 | 260. 7 | 273. 6
confirmantur 208. 13
confirmare 6. 16 | 47. 11 | 100. 33 | 318. 30
confirmarentur 363. 3
confirmaret 230. 5
confirmaretur 183. 7
confirmari 130. 7 | 169. 29 | 175. 13 | 230. 11 | 274. 27 | 330. 4 | 357. 27
confirmaſſent 269. 10 | 277. 1
confirmaſſet 231. 10
confirmat 7. 11 | 108. 24 | 110. 9 | 115. 26 | 136. 13 | 144. 24 | 186. 1 | 208. 7 | 220. 10 | 280. 7
confirmata 45. 20 | 64. 7 | 320 | 27
confirmatio 64. 17
confirmatione 224. 19
confirmatiorem 328. 8
confirmatis 73. 18 | 115. 27 | 164. 2 | 251. 22 | 328. 1
confirmatur 138. 14 | 326. 21
confirmatus 225. 6
confirmaverant 48. 30 | 319. 33
confirmaverunt 329. 12 | 357. 17
confirmavit 25. 14 | 31. 5 | 89. 3 | 277. 36 | 352. 11
confirmo 334. 26
confiſa 68. 12
confiſi 33. 10 | 96. 1 | 183. 23 | 188. 24 | 190. 10 | 245. 8 | 252. 15 | 263. 15 | 290. 11 | 408. 4
confiſos 122. 9
confiſus 219. 7 | 239. 26 | 300. 22 | 342. 9 | 353. 2 | 367. 30 | 369. 5 | 391. 31
confiteri 100. 12 | 255. 21
confixa 61. 26 | 366. 21
confixerant 348. 26
conflagrare 106. 3
conflari 184. 25
conflato 347. 1
conflictarentur 243. 13
conflictati 103. 14 | 270. 1 | 302. 28 | 396. 6, 11
confligant 259. 17
confligat 156. 11
confligebat 96. 23
confligendi 369. 25 | 376. 21
confligendum 42. 9 | 260. 6 | 352. 27, 31
confligere 248. 26 | 255. 26 | 376. 24
confligerent 193. 18
confligeret 377. 20
confligeretur 250. 17
confligitur 377. 7 | 384. 1
confligunt 245. 2
conflixerant 193. 23
conflixerunt 95. 6 | 261. 9
conflixiſſe 383. 17
conflixiſſet 359. 11
confluebat 160. 31
confluentem 77. 7
confugerant 183. 23 | 216. 2 | 371. 1 | 450. 13
confugere 183. 17 | 292. 8 | 401. 33 | 431. 5
confugeremus 448. 24
confugerent 369. 31
confugerunt 335. 8
confugiebant 245. 13
confugiſſent 447. 25
confugit 448. 21
confugiunt 190. 16 | 115. 21 | 423. 13
confuſa 173. 17
confuſum 188. 10
congererent 394. 18
congeſſerat 394. 28
congeſſit 452. 19
congeſta erat 278. 7
congeſtis 425. 5 | 427. 16
congeſtus 266. 2
congrederetur 27. 14
congredi 115. 17 | 451. 12
congrediendum 443. 34 | 444. 2
congreſſæ 238. 10
congreſſi 27. 7 | 29. 24 | 75. 3 | 169. 2 | 241. 22
congreſſi erant 50. 13
congreſſi ſunt 441. 21
congreſſos 28. 15
congreſſu 241. 12, 21
congreſſus 62. 3 | 238. 20 | 444. 1 | 447. 10
conjecerant 83. 16
conjecerunt 75. 22 | 311. 30 | 425. 17
conjeciſſe 47. 19
conjeciſſent 417. 11
conjecit 35. 8 | 415. 25
conjecta 103. 13 | 314. 13
conjectæ 302. 17
conjectans 342. 2
conjecti 116. 33 | 147. 16 | 171. 14 | 391. 36 | 392. 7 | 401. 27
conjecti erant 388. 15
conjectis 67. 9, 20 | 106. 13 | 112. 28 | 176. 27 | 184. 14 | 254. 28 | 308. 5 | 392. 13
conjecto 336. 26
conjectos 60. 1
conjectos eſſe 444. 20
conjectum eſſet 409. 18
conjectura 324. 33 | 457. 28 | 376. 1 | 465. 17
conjecturam 157. 10
conjectus 178. 13
conjicere 34. 11 | 57. 33 | 172. 6 | 190. 20
conjicerent 34. 24 | 52. 13 | 57. 14 | 82. 9
conjicerentur 266. 17 | 418. 15
conjici 85. 3 | 188. 23 | 442. 22
conjiciant 103. 4
conjiciebant 20. 22 | 43. 10 | 83. 4 | 112. 17 | 253. 20 | 313. 7 | 417. 13 | 418. 19
conjiciebantur 371. 10
conjiciendi 37. 16

conjiciunt 37. 16 | 58. 24 | 85. 9 | 106. 25 | 109. 20 | 112. 25 | 139. 4 | 178. 11 | 272. 30 | 391. 23 | 425. 7
conjiciuntur 176. 22 | 177. 4
conjuge 428. 28
conjuges 148. 11 | 427. 11, 25
conjugibus 427. 19
conjuncta 156. 15 | 216. 11 | 247. 22 | 271. 20 | 274. 1 | 330. 9 | 377. 15
conjunctæ 78. 23 | 194. 18 | 355. 26
conjunctam 199. 20
conjunctam esse 320. 20
conjunctas esse 166. 29
conjuncti 41. 18 | 101. 30 | 261. 2
conjuncti erant 172. 21
conjunctim 128. 7
conjunctis 166. 3 | 259. 1 | 326. 21 | 367. 24 | 369. 24 | 396. 17
conjunctissimo 201. 7
conjunctissimum 370. 8
conjuncto 305. 28 | 324. 26 | 325. 19 | 346. 19
conjunctum 328. 16
conjunctum est 467. 23
conjunctus 202. 2 | 382. 23
conjungantur 61. 3
conjungenda 200. 28
conjungere 158. 22 | 394. 14
conjungerent 51. 20
conjungeret 303. 19
conjungi 92. 21 | 119. 8 | 186. 18
conjungit 28. 9 | 191. 34 | 194. 29 | 378. 20 | 396. 1
conjungitur 346. 6 | 359. 22 | 360. 7
conjungunt 144. 12 | 247. 15 | 263. 20
conjunxerant 114. 25 | 336. 14
conjunxerat 77. 23 | 193. 9 | 294. 17 | 361. 21
conjunxerint 159. 9
conjunxerunt 63. 29
conjunxisse 41. 6 | 375. 11
conjunxisset 27. 23 | 295. 25
conjunxit 223. 9 | 299. 12 | 308. 23
conjurandi 40. 4
conjurant 59. 17 | 450. 15
conjurare 40. 4 | 66. 18
conjurarent 141. 3
conjurasse 41. 3 | 444. 18
conjuratio 60. 20
conjuratione 84. 18 | 140. 22 | 373. 28
conjurationem 5. 9 | 191. 16
conjurationes 183. 1, 15
conjurationi 100. 20
conjuratis 372. 19
conjuratorum 374. 1
connititur 241. 10
conqueruntur 251. 19
conquiescere 323. 13
conquiescit 239. 19
conquieverat 161. 31
conquieverit 224. 30
conquirant 230. 15
conquirendas 389. 16
conquirere 247. 1
conquirerent 22. 5 | 147. 7 | 335. 13
conquireretur 186. 32
conquiri 155. 28 | 222. 10 | 252. 30 | 310. 7 | 347. 3
conquirit 251. 15 | 267. 1
conquiruntur 21. 15
conquisita 133. 27
conquisitis 246. 8
conquisitores 348. 14
conquisitum 310. 10
consanguinei 12. 16.
consanguineis 175. 6 | 251. 19
consanguineos 25. 19 | 41. 7
conscenderant 260. 21
conscenderat 270. 8
conscendere 81. 19 | 90. 25 | 229. 14 | 350. 10 | 386. 1
conscenderent 280. 22 | 290. 1
conscenderunt 338. 17
conscendissent 229. 16
conscendit 335. 20 | 340. 20 | 351. 14 | 378. 25 | 386. 19 | 390. 5 | 401. 12 | 414. 22 | 429. 17, 21 | 437. 30
conscendunt 104. 25 | 260. 1
conscientia 111. 25 | 317. 9 | 370. 20 | 378. 16 | 399. 23
conscientiam 196. 21 | 398. 13
conscii 373. 24
conscios 344. 4
conscisant 66. 9
conscisverit 8. 8
conscius 14. 20 | 199. 1
conscribendas 287. 3
conscribit 12. 1 | 391. 21 | 387. 20
conscripserat 19. 18 | 44. 18 | 99. 5 | 393. 20
conscriplit 40. 14
conscriptæ 393. 22 | 449. 10
conscriptæ erant 48. 20 | 267. 23
conscriptam 108. 7 | 256. 7
conscriptas 136. 5 | 317. 26
conscripti 138. 29
conscripti essent 207. 5
conscriptis 397. 8, 15
conscriptorum 202. 22
conscriptos 374. 16
consecratis 127. 7
consecrato 121. 7
consecraverant 341. 15
consectabantur 242. 13
consectandos 77. 4
consectantur 112. 35
consectari 398. 6 | 405. 14
consectati 63. 12 | 64. 32
consectatus 68. 6 | 116. 34
consecuta 407. 5
consecutæ sunt 69. 4 | 307. 7
consecuti 38. 12 | 64. 32 | 219. 17 | 357. 5 | 408. 22 | 410. 14
consecuti essent 76. 11
consecuti sunt 220. 3
consecutis 83. 7
consecutos esse 191. 1
consecutum 32. 13
consecutus 98. 15 | 161. 33 | 193. 21 | 277. 8 | 323. 18, 24 | 414. 26 | 421. 28
consecutus erat 147. 5 | 418. 17
consecutus est 238. 3 | 386. 20

confederant 36. 9 | 136. 2 | 188. 32 | 278. 22 | 287. 2 | 336. 15
confederat 136. 21 | 170. 8 | 278. 20 | 360. 29
confederunt 132. 8
confediſſe 18. 13 | 27. 20 | 41. 12 | 47. 15 | 108. 2
confediſſent 91. 19
confediſſet 24. 11 | 63. 33
confedit 35. 9 | 109. 2 | 165. 31 | 169. 17 | 179. 24 | 268. 8 | 313. 29 | 323. 30 | 324. 1 | 387. 7 | 407. 17 | 408. 14 | 415. 19 | 416. 9 | 421. 29 | 422. 8
conſenſerat 373. 14
conſenſio 174. 9
conſenſiſſe 41. 2 | 268. 20
conſenſu 23. 11 | 52. 21 | 53. 8 | 143. 16 | 148. 12 | 155. 7 | 174. 31 | 185. 22 | 195. 6 | 276. 18 | 278. 9. 339. 4 | 380. 7
conſentiat 101. 22
conſentientibus 185. 28
conſentire 231. 2 | 266. 31 | 375. 16
conſentiret 41. 9
conſentiret 223. 22
conſequebantur 417. 13
conſequebar 465. 17
conſequendi 140. 14
conſequens 264. 15
conſequerentur 248. 11 | 414. 21
conſequeretur 193. 19
conſequi 14. 2 | 40. 12 | 162. 6 | 168. 24 | 323. 22 | 324. 16 | 342. 8 | 357. 28 | 361. 23 | 391. 3 | 402. 26 | 403. 21 | 423. 31
conſequitur 179. 17 | 194. 16 | 221. 7
conſequuntur 193. 14
conſerere 224. 11
conſereret 382. 17
conſervabo 445. 5
conſervandis 136. 24
conſervandos 53. 24
conſervans 270. 16
conſervare 255. 17
conſervarentur 46. 10
conſervaret 358. 10
conſervaretur 63. 22
conſervarit 255. 28
conſervati 404. 4 | 438. 5
conſervati eſtis 275. 25
conſervatis 326. 10
conſervatos 159. 27 | 302. 16
conſervatum eſſe 314. 17
conſervatur 319. 4
conſervaturum 47. 1 | 53. 30
conſervatus eſt 294. 4
conſervaverunt 333. 23
conſervavit 52. 25 | 336. 19 | 357. 13
conſerventur 402. 15
conſiderata 426. 17
conſideratior 418. 21
conſideratiùs 326. 24
conſidere 74. 2 | 175. 26
conſidio 387. 19, 22, 28 | 426. 17
conſidium 387. 21
conſidius 18. 19, 24 | 271. 5 | 387. 2, 24 | 401. 1, 4 | 404. 30 | 420. 7 | 424. 27 | 428. 4
conſidunt 121. 7 | 166. 10 | 176. 4, 10 | 195. 16 | 387. 9 | 396. 2
conſilia 16. 14 | 59. 15 | 73. 8 | 76. 11 | 84. 20 | 90. 24, *& alibi.*
conſiliandi 223. 24.
conſiliantibus 251. 7
conſilii 18. 18 | 46. 25 | 58. 13 | 60. 12 | 63. 17 | 67. 9, *& alibi.*
conſiliis 73. 2 | 144. 22 | 159. 7 | 202. 18 | 253. 8 | 254. 20 | 274. 7 | 278. 11 | 299. 16 | 322. 16 | 348. 32. 421. 26 | 401. 6 | 462 1
conſilio 8. 16 | 13. 13 | 19. 12 | 23. 5, 13 | 29. 10 | 30. 5 | 35. 11 | 44. 28, *& alibi frequenter.*
conſiliorum 118. 4 | 182. 10 | 183. 23 | 194. 27 | 196. 16 | 198. 20
conſilium 16. 19 | 48. 1, 8 | 57. 10 | 64. 15 | 80. 22, *& alibi paſſim.*
conſimilia 93. 6
conſimilis 45. 18 | 133. 9
conſiſtam 405. 26
conſiſtant 139. 7
conſiſtebant 435. 29
conſiſtebat 162. 22
conſiſtendi 43. 11 | 96. 3 | 158. 9 | 266. 15
conſiſtendum 82. 7
conſiſtere 47. 29 | 58. 25 | 73. 4 | 131. 10 | 138. 25 | 178. 3, 19 | 184. 20 | 219. 17 | 240. 24 | 253. 22, 25 | 260. 19 | 272. 28 | 321. 4 | 345. 34 | 356. 1, 12 | 399. 13 | 404. 23
conſiſterent 45. 26 | 62. 9 | 102. 28
conſiſteret 54. 21 | 62. 27 | 321. 5 | 334. 6
conſiſtit 130. 4, 11 | 138. 21 | 170. 2 | 193. 22 | 248. 13 | 264. 19 | 279. 21 | 331. 11
conſiſtunt 194. 25 | 254. 4 | 388. 11 | 412. 5 | 424. 1
conſiti 399. 27
conſobrino 174. 15
conſolatione 196. 18 | 350. 20
conſolatur 110. 9
conſolatus 18. 6 | 89. 21 | 149. 34 | 154. 19 | 336. 18 | 362. 23
conſpectu 12. 14 | 19. 23 | 37. 3 | 51. 17 | 63. 2 | 90. 13 | 107. 8 | 112. 2, *& alibi.*
conſpectum 75. 24 | 86. 14 | 149. 29 | 155. 13 | 162. 26, *& alibi.*
conſpectus 251. 14
conſpectus fuiſſet 451. 4, 6
conſpexerant 50. 21 | 83. 2
conſpexerat 83. 6 | 140. 7 | 321. 8
conſpexerint 133. 21
conſpexerunt 75. 16 | 147. 9 | 249. 32
conſpexiſſent 82. 26
conſpexiſſet 35. 6 | 103. 22
conſpexit 49. 27 | 81. 22 | 91. 7 | 248. 12 | 271. 9 | 369. 11 | 403. 26
conſpicari 127. 7
conſpicatæ 226. 7 | 261. 5 | 270. 9 | 318. 29 | 409. 26
conſpicati 20. 12 | 52. 8 | 138. 31 | 179. 12 | 308. 14 | 325.

325. 13 | 351. 31
conſpicatur 108. 26
conſpicatus 52. 2 | 159. 19 | 161. 14 | 177. 34 | 250. 11 | 280. 29 | 318. 34
conſpicatus eſt 91. 23
conſpicerentur 57. 25
conſpici 67. 31 | 390. 28 | 391. 4
conſpiciebantur 51. 25
conſpicit 271. 20
conſpicitur 108. 14
conſpiciuntur 148. 14 | 238. 22
conſpirarent 60. 24
conſtabant 345. 5
conſtabat 58. 23 | 60. 13 | 62. 17 | 68. 7 | 84. 8 | 129. 5 | 160. 31 | 162. 15 | 225. 22 | 314. 18 | 341. 6
conſtanter 40. 18 | 67. 24 | 189. 31 | 190. 5 | 355. 20 | 365. 3 | 423. 21
conſtantia 29. 22 | 175. 11 | 359. 28 | 441. 6
conſtantiam 196. 32 | 211. 9 | 439. 25
conſtantiùs 177. 30
conſtare 149. 31 | 150. 36 | 157. 9 | 332. 2
conſtarent 273. 14
conſtaret 194. 1 | 241. 28 | 277. 30 | 316. 1
conſtat 133. 3 | 144. 10 | 182. 2 | 362. 11
conſternati 155. 19
conſternati ſunt 190. 15
conſternebantur 78. 21
conſternitur 266. 5
conſtipati 311. 30
conſtipaverant 106. 8
conſtiterant 19. 20 | 50. 6 | 139. 13 | 142. 11 | 160. 10, *& alibi.*
conſtiterat 51. 19, *& alibi.*
conſtiterunt 32. 5 | 62. 16 | 68. 1 | 82. 18 | 83. 7 | 85. 20, *& alibi.*
conſtitiſſe 139. 23 | 242. 27 | 255. 31
conſtitiſſent 14. 15 | 95. 14 | 163. 28 | 399. 14
conſtitiſſet 50. 16 | 294. 20 | 397. 12 | 444. 11
conſtitit 49. 27 | 222. 16 | 239. 7, 9 | 250. 7 | 295. 13 | 335. 18 | 338. 33 | 354. 17 | 399. 8 | 404. 18 | 412. 7 | 419. 14 | 420. 24, 29 | 424. 16 | 445. 13
conſtituam 410. 6
conſtituant 88. 7
conſtitue 405. 29
conſtituebant 446. 20
conſtituebantur 174. 13
conſtituerant 8. 9 | 48. 29 | 246. 3 | 248. 15 | 464. 15
conſtituerat 11. 6 | 36. 14 | 79. 19 | 80. 21 | 90. 1 | 110. 36 | 137. 4 | 141. 1 | 171. 18 | 221. 5 | 229. 7 | 254. 33 | 268. 2 | 289. 6 | 298. 14 | 310. 39 | 315. 17 | 366. 4 | 400. 8
conſtituere 148. 35
conſtitueret 34. 21 | 162. 32
conſtituerunt 6. 13 | 23. 12 | 37. 7 | 45. 8 | 137. 4 | 317. 12 | 356. 20
conſtitui 53. 12 | 82. 5, 15 | 256. 11
conſtituiſſe 79. 18 | 117. 34 | 185. 21 | 452. 24
conſtituiſſent 57. 31 | 203. 16 | 448. 1
conſtituiſſet 14. 9 | 155. 36.
conſtituiſtis 332. 15
conſtituit 32. 5 | 37. 4 | 44. 15, 20 | 56. 9 | 67. 7 | 73. 19 | 82. 1, *& alibi frequenter.*
conſtituitur 298. 1
conſtituta 8. 1 | 45. 15 | 253. 33 | 378. 13 | 436. 13 | 446. 3, 25
conſtituta erat 239. 16
conſtituta eſt 435. 9
conſtitutam 381. 14
conſtitutas 331. 8 | 364. 11 | 379. 13
conſtituti 363. 7
conſtitutis 46. 7 | 76. 12, *& alibi.*
conſtituto 142. 18 | 248. 5
conſtitutum 388. 15 | 436. 16 | 441. 1
conſtitutum erat 75. 2
conſtitutum eſt 127. 9
conſtitutus eſſet 307. 1
conſtituunt 109. 19 | 116. 1 | 120. 4, 7 | 158. 19 | 175. 30 | 176. 7 | 177. 26 | 195. 6 | 237. 5 | 246. 21 | 249. 15 | 270. 6 | 353. 11 | 403. 14 | 410. 5 | 412. 5
conſtrata 188. 20 | 271. 4 | 335. 10
conſtratæ 302. 13 | 345. 30 | 351. 32
conſtratæ erant 270. 13 | 338. 6
conſtratis 186. 18 | 355. 13
conſtraverunt 262. 13
conſtrictos 425. 6
conſtructas 88. 12
conſtruxerat 427. 16
conſuefaceret 418. 25
conſuerant 240. 18
conſuerat 19. 2
conſuerunt 82. 3 | 135. 10
conſueſcere 25. 23
conſueſſe 15. 1 | 27. 4 | 188. 33
conſueſſent 53. 29 | 149. 14 | 156. 4, 14 | 350. 4 | 382. 8 | 420. 13 | 438. 24
conſueſſet 100. 14 | 199. 32 | 223. 23 | 401. 25 | 418. 23 | 443. 31
conſuetudine 35. 3 | 37. 18 | 47. 24 | 48. 18 | 53. 19 | 66. 24 | 73. 10 | 75. 21, *& alibi.*
conſuetudinem 24. 17 | 32. 17, *& alibi.*
conſuetudinis 73. 3 | 81. 2 | 292. 3
conſuetudo 36. 26 | 73. 24 | 84. 31 | 116. 15 | 136. 29 | 187. 20 | 196. 3 | 224. 25 | 242. 14, 29 | 273. 30 | 319. 12 | 371. 7 | 387. 13 | 415. 9 | 428. 25
conſueverant 56. 6 | 82. 12 | 169. 10 | 187. 33 | 210. 11 | 307. 31 | 345. 17, 30 | 356. 18 | 416. 35
conſueverat 73. 11 | 100. 11 | 157. 8 | 163. 5 | 179. 3, *& alibi.*
conſueverint 15. 8 | 33. 2 | 46. 30 | 85. 18 | 133. 15
conſueverit 249. 10
conſueverunt 59. 9, 12 | 97. 18, *& alibi.*
conſuevi 461. 6
conſuevimus 87. 6
conſueviſſe 32. 12 | 438. 7
conſuevit 68. 3 | 83. 33 | 90. 22, *& alibi.*

consul 206. 3 | 219. 24 | 299. 1, 6, 7 | 339. 9 | 343. 2 | 381. 3, 8
consulant 169. 24
consulares 212. 9 | 326. 25
consulari 339. 9
consulat 100. 28 | 145. 12 | 158. 31
consulatu 26, 10 | 218. 9 | 256. 13 | 343. 3 | 453. 2
consulatum 202. 1 | 211. 3 | 327. 1
consulatus 202. 15 | 225. 2 | 232. 5
consule 29. 11 | 232. 9
consulebant 321. 2
consulebat 280. 19
consulem 10. 9 | 13. 12 | 204. 10 | 283. 2 | 304. 11
consulendi 101. 12
consulendum 255. 30
consulere 89. 10 | 100. 34 | 135. 8 | 225. 9 | 249. 9 | 313. 19
consulerent 251. 19
consuleret 147. 4 | 358. 8
consules 201. 15 | 203. 7 | 206. 3 | 210. 14 | 213. 4 | 217. 15 | 218. 4 | 226. 8 | 229. 1 | 283. 1
consuli, *nom.* 294. 8
consulibus 5, 8 | 9. 14 | 26. 20 | 70. 2 | 87. 1 | 200. 26 | 205. 1 | 207. 13 | 210. 14 | 229. 4
consulis, *nom.* 113. 5 | 207. 11 | 209. 4
consulite 163. 13
consultabant 110. 23 | 174. 23 | 251. 6
consulto, *adverb.* 95. 22 | 103. 33 | 109. 14 | 141. 3 | 150. 9 | 424. 6 | 450. 9
consultum 39. 6
consulueris 461. 14
consulum 208. 11
consulunt 177. 18
consumebantur 140. 9
consumebatur 197. 32 | 420. 30
consumere 89. 18
consumerentur 265. 17 | 371. 23
consumeret 199. 12 | 377. 27
consumit 92. 21 | 112. 24
consumitur 102. 6 | 254. 20
consumpserant 316. 33 | 407. 2
consumpserat 238. 8 | 242. 9
consumpserunt 148. 39 | 437. 19
consumpsissent 439. 7
consumpsisset 192. 27
consumpsit 329. 25 | 428. 19
consumpta 92. 5 | 103. 15 | 152. 23 | 387. 27 | 390. 14 | 399. 3
consumptis 12. 21 | 79. 21 | 188. 6 | 229. 4 | 234. 2 | 241. 4 | 270. 21 | 312. 9 | 333. 19 | 379. 26
consumpto 149. 13 | 174. 21
consumptum 150. 28
consumunt 254. 10
consurgere 336. 18
consurgitur 101. 32
consurgunt 131. 19
consurrexerunt 308. 2
contabulantur 105. 2
contabulationem 262. 2, 12 | 263. 11
contabulationis 263. 9
contabulaverant 151. 7
contagione 120. 10
contaminasse 439. 21
contaminati 160. 17
contaminatos 406. 3
contegebant 407. 8
contegebat 228. 2
contegit 178. 14
contegitur 263. 26
conteguntur 264. 1
contemnebat 196. 30
contemnendæ 345. 4
contemnerent 260. 12
contempserint 256. 3
contempserunt 109. 23
contempsissent 187. 18
contempta 185. 31
contemptione 101. 14 | 112. 19 | 265. 7.
contemptionem 64. 1 | 109. 6 | 317. 7
contemptis 193. 25
contemptu 383. 18
contemptui 53. 16
contemptus est 368. 6
contendant 64. 21 | 73. 23
contendas 405. 27
contendat 280. 5
contendebant 44. 24 | 53. 10 | 63. 7 | 88. 23 | 106. 16 | 238. 10 | 245. 11 | 325. 26 | 380. 17
contendebat 201. 6
contendebatur 186. 28
contendendum 78. 7 | 355. 8
contenderant 170. 15
contendere 23. 17 | 27. 27 | 35. 14 | 46. 17 | 72. 20 | 158. 32 | 297. 1 | 357. 7 | 416. 17 | 433. 13
contenderent 14. 14 | 23. 22 | 25. 27 | 57. 29 | 86. 6 | 95. 23 | 139. 30 | 140. 14 | 354. 29 | 392. 28 | 446. 21 | 451. 30
contenderet 109. 11 | 144. 17 | 250. 10 | 268. 17 | 324. 23 | 450. 6
contenderetur 200. 5 | 307. 22
contenderunt 8. 5 | 22. 4 | 38. 10 | 44. 3, 27 | 49. 5 | 50. 17, 32 | 63. 9 | 64. 24 | 96. 6 | 162. 21 | 277. 18 | 351. 32 | 357. 1 | 408. 23
contendi 178. 7
contendisse 23. 27 | 27. 14 | 166. 13 | 199. 28 | 375. 5
contendissent 37. 1 | 68. 18
contendisset 332. 9 | 449. 19
contendit 10. 1 | 12. 1, 4 | 18. 19 | 19. 8 | 27. 25 | 28. 10 | 35. 16, *& alibi plur.*
contenditur 171. 12 | 240. 6
contendunt 4. 7 | 108. 18 | 121. 5 | 137. 23 | 168. 6 | 249. 36 | 423. 9, 35
contenta 349. 19
contenti 277. 7
contentio 159. 4 | 162. 27 | 280. 22 | 434. 18
contentione 107. 3 | 163. 31 | 166. 5 | 187. 28 | 190. 1, 5 | 193. 30 | 206. 1 | 345. 32 | 351. 35 | 434. 19 | 462. 7
contentionem 265. 27 | 434. 21
contentiones 378. 3

contentionibus 33. 21 | 327. 8 | 379. 8
contentionis 96. 16
contentum 168.20 | 191.10 | 232. 6 | 293. 4, 9
contentus 190. 33 | 313. 20
conterrentur 447. 10
conterritos 442. 20
conteſtatus 82.20
contexebantur 78. 20
contexerant 259.21
contexit 300. 23
contexitur 152. 1
contexta 125. 3
contextæ 258.13
contextis 405. 4
contextum 244. 2
contexui 181. 5
contigiſſe 32. 10
contigit 436. 12
contignatione 263. 5, 11 | 348. 2
contignationem 262. 5, 7, 12 | 266. 1
contignatum eſt 266. 5
contineant 131. 6 | 161. 17 | 263. 24
contineantur 152. 1
contineat 60. 27
continebant 48. 14 | 53. 11 | 149. 23 | 242. 34 | 245. 6
continebantur 62. 7 | 99. 11 | 176. 21 | 242. 2 | 255. 3 | 264. 11
continebat 15. 17 | 112. 18 | 146. 21 | 312. 5 | 406. 14
continebatur 81. 23 | 452. 11
continendi eſſent 357.25
continens 189. 2 | 318. 11
continent 109. 9 | 248. 28
continente 91. 1, 4 | 94. 4 | 97. 32 | 98. 10
continentem 83. 19, 31 | 85. 39 | 86. 4 | 97. 4 | 244. 4 | 290. 14
continenter 4. 5 | 21. 4 | 58. 8 | 241. 4 | 351. 10
continentes 68. 18 | 135. 9
continenti 84. 25 | 88. 17 | 90. 11 | 92. 17 | 152. 9 | 154. 8 | 301. 17 | 329.26 | 336. 10
continentia 92. 29
continentiam 163. 36
continentibus 328. 6
continentior 225. 20
continentur 6. 3 | 142. 16 | 255. 6 | 348. 3
continere 136. 28 | 200. 31 | 307. 26 | 355. 24 | 386. 6 | 389. 6 | 396. 5 | 404. 8 | 426. 3 | 441. 12
continerent 85. 25 | 199.20 | 312. 32 | 423. 2
continerentur 45. 28 | 204. 9
contineret 89. 13 | 90. 23 | 112. 10 | 145. 31 | 267. 22 | 311. 5 | 316.17 | 418. 28
contineretur 369. 22
contineri 69. 6 | 158. 9 | 183. 14 | 226. 19 | 249. 12 | 264. 26 | 446. 4
continet 28. 7 | 106.21 | 132. 9 | 239. 20
continetur 5. 1 | 57. 2 | 270. 23
contingant 28. 8 | 151. 19 | 224. 26
contingebant 319. 22
contingebat 134. 7
contingente 106. 9
contingerent 361. 10
contingeret 152. 11 | 315. 17 | 318. 13
contingunt 144. 27
continua 197. 21
continuatione 69. 5
continuatis 377. 23
continuato 347. 6 | 293.14 | 307. 11
continuerunt 312. 2
continuis 147. 23 | 342. 15 | 365. 6
continuiſſet 30. 4 | 137. 26
continuit 35. 15 | 45. 20 | 85. 22 | 112. 22 | 201. 3 | 303. 27 | 313. 29 | 323. 30 | 462. 11
continuo, *adv.* 158.37 | 160. 11
continuos 35. 12 | 85. 24 | 94. 2
contorta 417. 11
contortum 392. 5
contra, *præp.* 16. 24 | 30. 6 33. 3 | 40. 4 | 41. 2 | 46. 17 | 47. 29, *& alibi frequenter.*
contra, *adv.* 76. 17 | 102. 3 | 154. 5 | 198. 2 | 250. 20 | 294. 9 | 250. 32 | 362. 2 | 365. 19 | 369. 20 | 376. 6, 27 | 378. 4 | 395. 20 | 413. 32 | 431. 4
contractis 81. 8
contractum 371. 5
contradicentibus 232. 7
contrahenda 159. 14
contrahere 26.6
contraheret 160. 26
contrahit 109. 5 | 222. 3
contraria 78. 14
contrariæ 432. 4
contrariam 78. 18 | 249. 27 | 318. 7
contrarii 442. 16
contrariis 246. 23
contrario 155. 16
contrarium 274. 7 | 311. 8
contrarius 48. 12
contraxiſſent 191. 11
contributi erant 246. 4
controverſia 101. 1 | 120. 6 | 156. 11, 21 | 159. 4 | 256. 27 | 327. 2 | 346. 24
controverſiæ 217. 13
controverſiam 168. 7 | 170. 12
controverſiarum 156. 28 | 381. 1
controverſias 100. 8 | 106. 15 | 121. 8 | 131. 15 | 199. 23 | 216. 17 | 257. 4 | 343. 1 | 344. 16
controverſiis 106. 19 | 120. 4 | 278. 12 | 343. 6 | 379. 21 | 381. 11 | 384.26 | 462. 5
contubernalem 254. 30
contuberniis 274. 2
contubernio 324. 6
contulerant 240. 1 | 270. 3 | 404. 3 | 425. 25 | 426. 28
contulerat 164. 26 | 413. 5, 9 | 415. 4
contulerunt 19. 21 | 20. 18 | 68. 19 | 52. 30 | 83. 17 | 117. 2 | 174. 2 | 393. 5 | 414. 30 | 437. 25
contuliſſe 185. 17 | 224. 1 | 367. 22
contuliſſent 46. 14 | 374. 22 | 444. 8 | 447. 12

con-

contuliſſet 309. 22 | 367. 17 | 378. 31
contulit 135. 24 | 137. 21 | 267. 6, 10 | 334. 22, 26 | 365. 23 | 366. 12, 28 | 407. 20 | 441. 13 | 442. 23
contumelia 112. 25 | 146. 4 | 164. 20 | 273. 19 | 322. 1 | 376. 22 | 405. 11
contumeliæ 14. 22
contumeliam 61. 25 | 216. 7, 19 | 276. 12 | 351. 33
contumelias 46. 23 | 327. 9
contumeliis 101. 17 | 225. 4, 16 | 229. 18
contumelioſis 249. 25
contuſis 316. 22
convaleſcendi 396. 14
convalle 65. 15 | 443. 33
convallem 102. 16 | 408. 10, 12 | 445. 26 | 451. 18
convalles 389. 10 | 435. 17
convallibus 415. 24
convallis 408. 7
convaluerant 137. 35
convectis 265. 34
convectum 173. 14
convectum erat 242. 16
convellere 192. 29 | 202. 9
convellunt 264. 11
convenarum 358. 6
convenerant 11. 1 | 63. 17 | 84. 11 | 92. 25 | 96. 4 | 109. 10 | 112. 37 | 159. 3 | 162. 19 | 164. 34 | 176. 21 | 215. 9 | 330. 14 | 345. 10
convenerat 48. 29 | 63. 30 | 191. 22 | 229. 23
convenere 83. 23 | 443. 14
convenerit 97. 15
convenerunt 23. 2 | 86. 11 | 165. 26 | 364. 15
conveniant 9. 14
conveniat 138. 10 | 178. 7
conveniebant 280. 21
conveniebat 197. 17 | 312. 7 | 358. 5
conveniendi 112. 14
conveniens 203. 9
convenienter 184. 23
convenire 42. 5 | 45. 10 | 61. 6 | 80. 16 | 88. 1, 15 | 97. 17 | 112. 1 | 113. 5 | 114. 17, 28 | 145. 1 | 157. 24 | 168. 19 | 224. 35 | 254. 24 | 278. 31 | 293. 5 | 306. 18 | 309. 33 | 343. 3 | 386. 12
convenirent 10. 13 | 75. 12 | 79. 16 | 81. 25 | 338. 29 | 387. 5 | 408. 30
conveniret 268. 10 | 418. 27
conveniſſe 110. 30 | 164. 31 | 185. 15 | 192. 19 | 255. 24 | 266. 30 | 408. 1
conveniſſent 21. 12 | 91. 14 | 101. 11 | 135. 21
conveniſſet 27. 10 | 156. 22 | 162. 23 | 375. 9 | 432. 7 | 448. 20
convenit 46. 6 | 62. 13 | 89. 32 | 137. 2 | 216. 2 | 278. 27 | 298. 2 | 449. 26 | 462. 4
conveniunt 121. 8 | 122. 3 | 128. 11 | 168. 8 | 169. 14 | 189. 32 | 219. 11 | 448. 18
conventibus 87. 11 | 88. 8 | 374. 16
conventu 16. 20 | 108. 14 | 416. 21
conventui 429. 8, 9
conventum 291. 7 | 375. 14 | 376. 10, 13
conventura 101. 8
conventus 39. 14 | 140. 28 | 141. 1 | 199. 23 | 221. 1 | 223. 25 | 268. 11, 28 | 277. 30 | 299. 16 | 303. 4 | 305. 18 | 309. 10 | 376. 3
converſa 20. 14 | 51. 21 | 78. 15 | 276. 31 | 448. 4
converſa eſſet 38. 3
converſæ ſunt 31. 2
converſam 69. 1
converſi 200. 13 | 334. 6
converſis 63. 9 | 192. 26 | 392. 10, 20 | 409. 15 | 414. 24 | 417. 12 | 419. 25
converſo 19. 12 | 200. 9 | 268. 30 | 403. 31
converſos 247. 25
converſus 423. 24
converſus erat 318. 7
convertant 254. 1
converterat 210. 4 | 444. 3
convertere 241. 6 | 423. 7
converterent 397. 35
converteret 165. 11
converterunt 366. 23
converti 116. 29 | 170. 5 | 392. 22
convertiſſe 108. 22 | 341. 10
convertiſſent 397. 35 | 417. 10
convertit 106. 29 | 252. 28 | 306. 22 | 307. 5 | 389. 28 | 395. 33
convertunt 138. 30 | 200. 10 | 254. 9
convexerant 234. 15 | 348. 15
convexerat 242. 8
conviciis 207. 13 | 225. 16
convicio 207. 11
convictam eſſe 30. 15 |
convictolitane 159. 5 | 170. 12
convictolitanem 156. 5, 26 | 164. 30
convictolitanis 158. 2 | 160. 7
convitiari 448. 23
convocandos 173. 16
convocaſſe 441. 15
convocat 112. 14 | 147. 24
convocatis 15. 29 | 58. 15 | 80. 6 | 81. 26 | 89. 22 | 116. 13 | 143. 5 | 158. 21 | 169. 17 | 410. 1
convocato 29. 8 | 45. 8 | 57. 22 | 154. 19 | 166. 24 | 179. 19 | 190. 29 | 274. 5 | 426. 9
convocatos 425. 24
convocavit 449. 2
convulnerare 416. 38
convulnerari 388. 2
convulnerati 413 23
convulneratis 391. 33 | 392. 16
convulneratos 409. 16
convulneraverunt 389. 9 | 403. 23
cooritur 241. 27
coorta 92. 10
coorta erat 167. 5
coorta eſt 83. 27
coorto 105. 28 | 153. 24
coortum eſt 59. 1

copia

copia 6. 15 | 15. 25 | 23. 7, & alibi.
copiæ 18. 29 | 36. 13 | 76. 8, & alibi.
copiam 15. 30 | 22. 10, & alibi.
copiarum 13. 5 | 36. 21, & alibi.
copias 12. 10 | 14. 2 | 18. 27, & alibi frequenter.
copiis 6. 1 | 7. 10 | 21. 16 | 27. 23, 26 | 44. 3 | 45. 11, & alibi plur.
copiosa 367. 9
copiosam 436. 4
copiosiorem 367. 29
copiosissima 348. 28
copiosissimo 19. 6
copiosissimos 183. 12
coponio 289. 9
coponius 301. 18
coram 25. 11 | 92. 15 | 116. 28 | 226. 5 | 399. 18
corbes 434. 13
corcyra 286. 1 | 295. 19 | 316. 23 | 324. 35 | 337. 15
corcyræ 290. 11, 20 | 296. 2
corcyram 292. 22
cordi 129. 4
corduba 376. 14 | 437. 16 | 448. 14
cordubæ 268. 8, 11 | 269. 5, 13. 375. 17 | 448. 9
cordubam 268. 9 | 269. 2, & alibi.
cordubensem 375. 15
cordubenses 377. 22 | 432. 7
cordubensibus 375. 16 | 433. 3
cordubensium 376. 18, 22
corfinienſem 376. 8
corfinienſibus 224. 32 | 225. 20
corfinii 224. 4 | 273. 11
corfinio 223. 1 | 226. 8 | 234. 6 | 273. 13
corfinium 222. 7, 12 | 224. 1 | 225. 24 | 226. 1 | 275. 4 | 292. 13 | 464. 14
coria 263. 26, 27
coriis 151. 8 | 244. 2 | 311. 3
corneliana 271. 14 | 272. 16 | 274. 11 | 278. 3
cornelio 420. 5
cornelius 298. 8
cornibus 133. 6, 10, 24, 27 | 412. 22 | 413. 12 | 422. 21
cornificii 368. 14, 16
cornificio 367. 24 | 370. 12
cornificius 367. 8
cornu 37. 13 | 38. 3, 4 | 50. 15 | 51. 3 | 133. 5, & alibi.
cornua 300. 12 | 365. 25 | 422. 20
cornuum 133. 8, 26
corona 63. 23 | 172. 4 | 438. 11
coronæ 417. 8
coronam 382. 9 | 392. 11
coronis 186. 15
corpora 45. 3 | 253. 6 | 320. 33 | 404. 1, 5
corpore 20. 7 | 255. 19
corporibus 52. 12 | 175. 18
corporiis 71. 15 | 95. 2 | 130. 10 | 132. 11 | 161. 31 | 274. 28 | 368. 20 | 418. 12, 14
corporum 28. 13 | 53. 16 | 71. 12
corpus 196. 27 | 244. 1
correo 184. 28 | 185. 18 | 189. 36 | 190. 28
correpti 207. 11
correptis 248. 23 | 378. 24
correum 189. 16
correus 189. 30 | 190. 18 | 191. 1
corripi 344. 27
corripit 372. 18
corrogata 339. 1
corrumpant 168. 23
corrumpantur 264. 1
corruperunt 165. 7
corruptior 350. 7
corruptis 316. 27 | 405. 1 | 407. 7
corrupto 270. 2
corruptum 318. 31
corrice 54. 13 | 312. 23
corus 90. 21
cosam 300. 5
cosano 234. 7
cothone 414. 15
cothonem 414. 30, 33, 34
coti 307. 3
coto 159. 5
cotta 86. 20 | 101. 26 | 102. 5, 22 | 103. 20, 26, 29 | 104. 1 | 230. 19
cottæ 81. 14 | 99. 26 | 101. 23 | 110. 7 | 138. 12
cottam 45. 22 | 99. 7 | 142. 21
cotuato 142. 19
cotum 156. 6, 25
cotus 170. 11 | 288. 1
craſſi 18. 21 | 107. 23 | 203. 10
craſſiſſima 435. 14
craſſitudine 61. 26 | 172. 25 | 265. 35
craſſitudo 261. 29
craſſo 55. 2 | 59. 14, 23 | 66. 14 | 67. 26 | 68. 9 | 70. 2 | 115. 22
craſſum 59. 22 | 60. 29 | 66. 3 | 99. 3 | 107. 16, 24 | 199. 11 | 304. 6
craſſus 38. 5 | 59. 2 | 65. 2, 21 | 66. 15 | 67. 2, 16, 21, 27 | 107. 18 | 302. 19
craſtini 337. 1
craſtinus 332. 12 | 336. 25
crates 176. 35 | 197. 25 | 266. 5 | 311. 20, 25, 32 | 321. 33 | 394. 17
cratibus 78. 21 | 105. 3 | 165. 32 | 176. 10 | 178. 22 | 228. 4 | 229. 11 | 238. 14 | 266. 5 | 300. 23 | 355. 27
cratium 176. 31 | 258. 15
creabat 374. 28
creantur 283. 1
creari 156. 3, 25
creatos 201. 15
creatum eſſe 156. 5
creatur 16. 2
creatus eſſet 156. 27
creberrima 93. 6
crebra 397. 19 | 311. 6 | 368. 6
crebræ 259. 6 | 342. 14
crebras 53. 9 | 87. 7 | 186. 17 | 251. 8 | 255. 9 | 436. 4 | 451. 27
crebri 40. 2 | 190. 8
crebriores 107. 7
crebris 48. 5 | 53. 11 | 91. 28 | 114. 14 | 151. 8 | 162. 20 | 169. 4 | 179. 15 | 184. 26 | 196. 28 | 261. 23 | 269. 24 | 291. 11. 301. 6 | 368. 16 | 408. 8, 11 | 411. 3 | 432. 4
crebritate 381. 19

cre-

crebrius, *adv.* 189. 16
crebro, *adv.* 159. 30 | 186. 27 | 198. 28 | 202. 17 | 238. 9 | 241. 1 | 253. 29 | 276. 13 | 279. 35 | 297. 23 | 312. 22 | 377. 7, 34
crebros 117. 26
credant 470. 20
credebant 116. 32 | 191. 27 | 350. 3
credebat 358. 4 | 360. 10 | 367. 28 | 370. 7 | 377. 15, 25 | 383. 8
credendum erat 100. 39
credendum eſſet 378. 10
credens 278. 14 | 379. 1
credentes 193. 28
crederet 135. 7 | 358. 11 | 365. 19 | 370. 21 | 397. 7
credi 274. 23
crediderant 54. 12
crediderunt 135. 11 | 351. 21
credidiſſet 383. 16
credidit 193. 10 | 202. 20
credimus 273. 5
credit 378. 4
creditæ 284. 1 | 298. 24
creditoribus 284. 3
crediturum 382. 11
credo 274. 30 | 275. 30 | 321. 7
credunt 64. 19 | 139. 1
cremabantur 129. 6
cremaretur 8. 1 | 427. 20
cremona 226. 10
crepitus 447. 21
creta 287. 1, 6 | 289. 4 | 347. 2
cretas 43. 16
creverat 165. 7
creviſſet 17. 31
crevit 243. 8
crimen 182. 16
crimine 182. 2
crinibus 37. 11 | 291. 13
criſpo 429. 6
criſpum 389. 17 | 420. 17
criſpus 401. 9
critognati 174. 25 | 175. 32
cruce 415. 30
crucem 441. 23
cruciabiliter 406. 4
cruciatibus 112. 2 | 374. 3
cruciatu 107. 9 | 127. 9
cruciatum 23. 19 | 53. 28 | 171. 28
cruciatus 24. 21 | 25. 13 | 77. 13
crudeliſſima 357. 33
crudeliſſimè 208. 4 | 255. 33 | 302. 27 | 305. 9 | 426. 4
crudeliſſimum 438. 36
crudeliſſimus 366. 34
crudelitas 252. 26
crudelitate 198. 20 | 397. 11 | 461. 1
crudelitatem 25. 10 | 174. 26 | 232. 15 | 374. 7
crudeliter 24. 20 | 158. 37
cruentam 400. 8
crura 133. 10
crure 451. 1
cubiculum 426. 1, 2
cubilibùs 133. 13
cui 17. 23 | 30, 6 | 31. 27 | 44. 29 | 64. 17 | 94. 6, *& alibi.*
cuidam 108. 6
cuipiam 383. 1
cuique 136. 19 | 154. 18 | 173. 17 | 177. 1, *& alibi.*
cujus 7. 2 | 10. 5 | 14. 6 | 35. 1, *& alibi frequenter.*
cujuſmodi 400. 5
cujuſquam 150. 24 | 174. 4 | 182. 16 | 191. 14, 20 | 200. 21 | 378. 30 | 387. 7
cujuſque 24, 20 | 93. 10, *& alibi.*
cujuſquemodi 402. 9
culmina 57. 17
culpa 110. 9. | 322. 13 | 345. 13 | 351. 38 | 446. 31
culpæ 322. 29 | 387. 11
culpam 83. 17
cultu 4. 2 | 129. 3 | 132. 11 | 192. 16
cultum 23. 24
cum 4. 7 | 6. 1, 10 | 8. 16 | 11. 6, 25 | 12. 3 | 13. 6, *& alibi quam plurimis in locis.*
cum, *conjunct.* 63. 32 | 103. 31 | 247. 9 | 349. 9 | 364. 23 | 368. 4
cumulatur 447. 12
cuncta 146. 1 | 289. 11 | 325. 15 | 427. 19
cunctæ 222. 3
cunctam 352. 9
cunctandum 67. 5
cunctantibus 82. 19
cunctatio 64. 16 | 348. 12
cunctatione 67. 16
cunctetur 266. 10
cuncti 146. 26 | 410. 24
cunctis 52. 29 | 252. 5 | 397. 13 | 427. 17
cuncto 427. 11
cunctum 326. 16 | 331. 3
cuneatim 154. 4
cuneo 139. 5
cuneos 188. 23
cuniculis 65. 23 | 151. 5 | 198. 15
cuniculo 152. 14 | 439. 18 | 441. 18
cuniculorum 151. 6
cuniculos 151. 12 | 197. 25
cupas 197. 33 | 264. 7
cupere 17. 3 | 223. 2 | 295. 31
cuperent 65. 19 | 422. 26
cuperet 51. 18 | 324. 16
cupidè 409. 15
cupidi 6. 9 | 427. 4 | 428. 8 | 444. 6
cupidiſſimè 29. 11 | 221. 6 | 256. 2 | 268. 29 | 401. 36
cupidiſſimi 137. 14
cupidiſſimis 159. 18
cupiditas 31. 3 | 131. 5 | 136. 25 | 176. 24 | 202. 10
cupiditate 5. 8 | 11. 18 | 163. 12 | 185. 22 | 193. 26 | 200. 6 | 323. 6 | 356. 24 | 380. 2
cupiditatem 163. 26 | 357. 24
cupiditati 422. 32
cupidiùs 15. 13 | 95. 8 | 106. 32 | 187. 18 | 189. 10 | 434. 21 | 437. 2 | 443. 7 | 444. 12 | 451. 9
cupidum 16. 22 | 90. 1, 2
cupiebant 195. 10 | 201. 9 | 352. 19
cupiebat 165. 15 | 370. 23 | 435. 2
cupiens 319. 35
cupienti 372. 10
cupientibus 64. 25 | 67. 19

cur 29. 12, 16 | 33. 15 | 77. 26 | 158. 12 | 232. 9, 10 | 250. 27, 28, 29 | 276. 2
cura 169. 5 | 196. 24
curæ 25. 15 | 30. 10
curam 265. 9 | 367. 11
curare 394. 16
curarent 87. 4 | 389. 13
curaret 154. 18 | 158. 18 | 191. 20
curari 297. 6
curaſſet 17. 14
curat 14. 3 | 112. 5 | 155. 25
curaverat 84. 1 | 98. 11, & *alibi.*
curaverunt 164. 36
curavit 267. 5 | 405. 11 | 406. 10 | 410. 21
curent 230. 16
curet 61. 5
curiani 409. 23
curio 202. 22 | 204. 12 | 208. 10 | 219. 6 | 231. 12, & *alibi.*
curione 259. 12 | 272. 10 | 273. 7 | 280. 12
curionem 219. 2 | 223. 15 | 230. 17 | 271. 10 | 278. 24 | 279. 9, 14 | 280. 3
curioni 277. 36
curionis 231. 7 | 273. 2, 15, 22, 23 | 277. 8, 20, 23 | 279. 6 | 292. 21 | 393. 10 | 404. 3
curioſolitas 59. 3, 7 | 61. 4
curioſolites 174. 1
curium 226. 7
curius 225. 7
currebat 446. 9
currus 85. 17
curſu 50. 6 | 51. 25 | 64. 14, & *alibi.*
curſum 36. 7 | 83. 9, 28 | 89. 30 | 91. 6, 11 | 259. 15 | 301. 11 | 312. 8 | 321. 4 | 333. 18 | 358. 17 | 392. 26
cuſpidibus 258. 14
cuſtode 349. 12
cuſtodes 18. 11
cuſtodia 277. 34 | 300. 15 | 341. 2 | 355. 22 | 425. 12
cuſtodiæ 53. 5 | 221. 1, & *alibi.*
cuſtodiam 222. 24 | 308. 19, 28 | 444. 20
cuſtodiarum 91. 7, 29
cuſtodias 72. 21 | 153. 25 | 165. 4 | 245. 28 | 255. 10 | 265. 2 | 268. 11 | 301. 5 | 426. 12
cuſtodibus 38. 16 | 164. 34 | 224. 34 | 398. 15 | 414. 27
cuſtodienda 398. 12
cuſtodiendos 115. 3
cuſtodiis 112. 22 | 249. 24 | 176. 1 | 260. 16 | 291. 1 | 296. 22 | 301, 12 | 338. 3 | 388. 26 | 401. 34 | 425. 11
cuſtodis 115. 27
cuſtodiunt 224. 14
cycladibus 286. 1
cypri 342. 2
cyprum 339 3
cyrenis 289. 4

D.

DAbant 106. 8
dabantur 254. 12
dabat 90. 22 | 167. 24 | 254. 32 | 318. 12 | 369. 13 | 418. 27
dabatur 54. 7 | 84. 3 | 260. 30 | 317. 16 | 354. 22 | 355. 17 | 361. 27 | 369. 25 | 387. 28
Dacorum 132. 18
Dalmatis 291. 6
Damaſippi 426. 23
Damaſippo 428. 31
Damaſippus 281. 4
damnarent 327. 18
damnati 345. 9
damnatos 111. 21 | 284. 7
damnatum 7. 15
damnatus erat 299. 10
damno 140. 20
dandam 322. 32
dandis 431. 3
dandos 17. 14
dandum 49. 7, 9 | 76. 12 | 324. 18
dant 7. 12 | 106. 25 | 191. 13
Danubii 132. 17
Dardanos 288. 9
dare 11. 8 | 15. 8 | 24. 3 | 40. 4 | 41. 3 | 66. 19 | 80. 18 | 84. 21 | 114. 19 | 117. 17 | 164. 17 | 200. 31 | 218. 10 | 273. 8 | 334. 28 | 358. 2 | 381. 25 | 422. 31 | 423. 31 | 424. 22 | 438. 7
darem 464. 16
darent 214. 10
darentur 284. 1
daret 24. 7 | 28. 4 | 75. 8 | 387. 19 | 400. 25
daretur 25. 12 | 37. 17, & *alibi.*
dari 14. 18 | 73. 33 | 80. 26 | 146. 13 | 147. 5 | 248. 25 | 311. 29 | 327. 14 | 396. 14
dat 7. 8 | 40. 16 | 64. 27 | 88. 7 | 102. 5 | 109. 27, & *alibi.*
data 10. 11 | 64. 6 | 108. 19, & *alibi.*
datam 225. 22 | 415. 9
date 332. 15
dati erant 411. 11
datis 27. 19 | 56. 9 | 60. 19, & *alibi.*
dato 15. 9 | 37. 15 | 57. 32 | 58. 18 | 76. 25 | 81. 31, & *alibi.*
datos 33. 1
datum 102. 12 | 451. 21
datum iri 250. 24
datum ſit 256. 16
datur 104. 35 | 148. 22 | 210. 6 | 255. 14 | 264. 13 | 371. 24
daturas 55. 9
daturos 83. 12, 22 | 294. 8
daturum 100. 33 | 145. 18 | 256. 34 | 279. 17 | 332. 4 | 372. 13 | 400. 14
datus eſt 241. 8
de 4. 6 | 6. 1, 9 | 10. 4 | 12. 13 | 13. 6 | 15. 5, 14, & *alibi quam plurimis in locis.*
deæ 305. 22 | 380. 6
dearum 198. 17
debeant 16. 12
debeas 405. 32
debeatis 275. 21
debebat 230. 20 | 297. 27
debebunt 465. 4
debent 333. 13
debere 33. 22 | 34. 8 | 100. 12, & *alibi.*

deberent 204. 11 | 273. 21 | 327. 1
deberet 52. 15 | 199. 1 | 364. 17 | 372. 12
deberi 136. 14 | 378. 5
debet 313. 19 | 468. 11
debetis 405. 15
debilitat 355. 29
debitam 304. 3
debitorum 284. 5 | 298. 11
debuerint 12. 15
debuisse 139. 33 | 150. 8 | 381. 1
debuit 54. 20 | 345. 33
decedat 33. 24
decedendi 382. 14
decedendum esset 250. 25
decedentis 201. 9
decedere 24, 13 | 384. 22
decederent 250. 21
decederet 106. 4 | 364. 3,25 | 382. 5
decedunt 120. 10 | 186. 12
decem 8. 2 | 11. 3 | 23. 1 | 41. 30 | 42. 1 | 47. 14, *& alibi.*
deceptos 255. 33
deceptum 14. 21
deceptus 327. 6
decernendi 208. 14 | 309. 16
decernendum 391. 17
decernere 207. 6 | 435. 3 | 452. 8
decernitur 211, 5
decernunt 120, 6 | 160. 15
decernuntur 212. 9
decertabant 260. 26
decertare 33. 5 | 79. 17 | 175. 7 | 185. 25 | 254. 16 | 310. 26 | 313. 20 | 315. 14 | 324. 26 | 329. 8 | 354. 26
decertarent 45. 10 | 297. 26
decertaret 36. 25 | 67. 6 | 307. 19
decertatum est 354. 33 | 394. 2
decessérint 346. 8
decessisse 364. 16, 20
decessit 128. 10
decessum 61. 22
Decetiam 156. 21
deciderant 36. 4
Decidius 248. 30
Decii 261. 6 | 290. 10
decima 30. 20 | 31. 3 | 163. 20, *& alibi.*
decimæ 31. 27, 29 | 50. 5, *& alibi.*
decimam 32. 1 | 49. 18 | 52. 2, *& alibi.*
Decimius 401. 10
decimo 462. 8
decimum 110. 3 | 385. 1
decipi 365. 19
Decium 61. 5 | 235. 17 | 309. 6
Decius 244. 24 | 289. 8 | 337. 8
declararent 36. 26
declaratum 188. 33
declive 311. 14. 313. 23
declivi 85. 15 | 177. 21 | 188. 21
declivia 179. 5
declivis 48. 10 | 240. 32 | 353. 19
declivitatem 178. 10
decreta est 55. 14 | 86. 26
decreti 298. 15
decretis 121. 8 | 381. 3
decreto 120. 7 | 156. 28 | 299. 7
decretum sit 214. 10
decreverat 78. 4 | 89. 35 | 110. 18 | 369. 7
decrevit 110. 22 | 413. 26
decucurrerunt 49. 2 | 442. 25
decucurrissent 361. 38
decucurrit 49. 18
decumana 50. 32 | 67. 26 | 138. 1 | 320. 27 | 323. 31 | 335. 16 | 415. 22
decumanam 398. 28
decumani 447. 5
decumanorum 392. 3
decumanos 447. 13
decumanum 392. 6
decumis 429. 20
decurione 398. 28
decuriones 219. 10
decurionis 19. 8
decurionum 225. 15
decurrentes 197. 22 | 362. 7
decurrere 57. 33
decurrerent 57. 14 | 387. 16
decurritur 210. 11
decurrunt 229. 24
decursione 192. 5
decursiones 367. 13
decursum 446. 8
decusso 408, 23
dedamus 439. 28
dedant 171. 28
dedecori 354. 9
dedecus 82. 25 | 319. 3 | 421. 27
dederant 77. 29 | 117. 13 | 288. 7
dederat 32. 20 | 99. 11 | 288. 1 | 387. 14
dedere 270. 5
dederint 77, 24 | 153. 18 | 358. 1
dederunt 22. 16 | 50. 11 | 83. 8, 21 | 56. 4 | 176. 29 | 189. 12 | 199. 14 | 409. 29 | 421. 12 | 434. 3 | 444. 13
dediderint 66. 8
dediderunt 47. 5 | 52. 22 | 63. 20 | 64. 35 | 97. 13 | 147. 19 | 280. 28 | 302. 26 | 337. 4 | 362. 22 | 370. 9
dedidicerant 345. 7
dedidissent 47. 11 | 54. 1
dedidit 68. 9
dedisse 183. 29 | 276. 13 | 322. 30 | 419. 11
dedissent 59. 14 | 62. 8
dedisset 265. 14 | 381. 26
dedit 49. 22 | 81. 15 | 98. 21 | 154. 1 | 156. 34 | 200. 23 | 204. 1 | 294. 4 | 305. 2 | 332. 12 | 334. 4
dedita 124. 6
deditione 21. 11 | 46. 9 | 54. 11 | 57. 21 | 97. 31 | 146. 12 | 191. 6 | 275. 29 | 277. 31 | 292. 22 | 302. 20 | 336. 13 | 440. 1 | 445. 17
deditionem 22. 7 | 46. 12 | 60. 19, *& alibi.*
deditionis 54. 1 | 66. 14 | 174. 28 | 175. 33 | 252. 27 | 266. 20 | 302. 30
deditis 302. 21
dediticii 33. 9
dedititiis 47. 22 | 54. 3 | 351. 7
dedititiorum 22. 2
deditur 179. 24
dedituros 97. 7
dedituros esse 441. 8
deducant 102. 2 | 117. 23
deducat 33. 24

de-

deducatur 224. 37
deducebantur 452. 19
deducebat 267. 18
deducebatur 204. 5
deducendas 230. 15
deducendos 154. 17 | 164. 36 | 405. 11
deducendum 81. 15
deducere 84. 19 | 100. 31 | 150. 26 | 363. 2 | 377. 19 | 394. 5 | 403. 18 | 413. 30 | 435. 3 | 445. 2
deducerent 440. 16
deducerentur 53. 27 | 446. 16
deduceret 40. 14 | 434. 1 | 435. 5
deduci 88. 13 | 117. 26 | 210. 5 | 211. 7 | 424. 20 | 441. 29
deducit 204. 7 | 219. 8 | 232. 3 | 259. 14 | 279. 20 | 352. 6 | 404. 7 | 411. 5 | 414. 4
deducitur 256. 30 | 373. 7
deducta 58. 11 | 168. 7 | 305. 29 | 363. 4 | 405. 7
deducta erat 249. 39
deductæ essent 378. 14
deductam 320. 23
deductas 179. 1 | 317. 36
deducti 350. 9 | 398. 14 | 451. 7
deducti erant 220. 8
deducti sunt 401. 30 | 406. 4
deductis 55. 12 | 98. 5 | 109. 19 | 158. 14 | 170. 19 | 178. 16 | 260. 29 | 268. 15 | 272. 26 | 304. 11 | 308. 18 | 319. 12 | 322. 18
deducto 140. 10
deductos 177. 7 | 422. 9
deducturos 54. 11
deducturum esse 223. 27
deducturus erat 374. 19
deducturus esset 200. 33
deductus 223. 7
deducunt 235. 9 | 265. 1 | 412. 4
deducuntur 402. 4
deduxerant 313. 26
deduxerat 166. 26 | 247. 7 | 304. 8
deduxerunt 308. 17
deduxi 163. 13
deduxisset 164. 21
deduxit 39. 13 | 45. 12 | 199. 16 | 299. 8 | 366. 4
deerant 84. 7 | 279. 6 | 352. 23
deerat 102. 24 | 136. 31 | 279. 26 | 372. 10
deerrassent 389. 16 | 390. 22
deesse 84. 12 | 104. 31 | 206. 9 | 484. 10
deesset 35. 14 | 182. 5 | 199. 32 | 274. 14 | 324. 39
deest 279. 23
defatigabat 417. 28
defatigare 400. 15
defatigarent 159. 31
defatigaret 328. 26
defatigata 392. 25
defatigati 162. 27 | 404. 28
defatigatione 64. 29 | 193. 13
defatigatis 30. 3 | 95. 27 | 178. 12 | 308. 30 | 421. 6
defatigatos 419. 22
defecerant 63. 26 | 285. 14 | 368. 31
defecerat 155. 12 | 194. 2 | 352. 23 | 378. 28
defecisse 46. 24 | 375. 15
defecissent 337. 7
defecissent 192. 21
defectio 60. 19
defectione 97. 30 | 166. 11, 14 | 167. 12 | 168. 1 | 194. 7 | 190. 25
defectionem 164. 15 | 170. 13
defectionis 99. 25 | 114. 22 | 117. 3 | 160. 26 | 265. 7
defecturos 89. 3
defendant 212. 3 | 215. 8
defendat 97. 8
defendebant 61. 17 | 318. 23 | 345. 14. 348. 32 | 355. 16
defendebantur 335. 1 | 437. 22 | 447. 8
defendebat 361. 30
defendebatur 398. 25 | 446. 2
defendendæ 379. 24
defendendam 203. 1
defendendi 264. 13
defendendi essent 350. 16
defendendos 45. 10 | 262. 11
defendendum 177. 5 | 223. 20 | 228. 3 | 373. 2 | 387. 9 | 399. 29 | 440. 12
defendente 194. 31 | 320. 21 | 367. 4
defendentibus 46. 4 | 309. 9 | 362. 2 | 384. 13 | 438. 36
defendere 12. 12 | 25. 1 | 53. 26 | 57. 30 | 76. 26 | 90. 31 | 216. 1 | 293. 22 | 364. 21 | 383. 10 | 404. 22 | 443. 10 | 449. 12 | 451. 8
defenderent 53. 7 | 63. 19 | 86. 10 | 139. 15 | 320. 9 | 400. 21 | 423. 33 | 425. 19, 26
defenderentur 446. 6
defenderet 27. 1 | 54. 22 | 136. 19 | 150. 7 | 225. 4 228. 6
defenderetur 338. 7
defenderit 33. 13
defenderunt 303. 2
defendi 148. 17 | 155. 3 | 172. 17 | 186. 26 | 259. 4 | 319. 1 | 352. 9
defendisse 453. 1
defendit 131. 12 | 138. 8 | 152. 5 | 367. 12 | 429. 11
defendite 334. 24
defenditis 405. 16
defenditur 264. 12
defendunt 252. 14
defenduntur 252. 16
defensione 264. 23 | 277. 35 | 335. 4
defensionem 152. 4 | 261. 21 | 265. 28 | 381. 4
defensionis 43. 17
defensis 97. 11
defensor 449. 24
defensores 67. 20 | 148. 24 | 318. 19 | 411. 4
defensoribus 43. 8 | 46. 3 | 58. 2 | 78. 25 | 300. 31 | 308. 33 | 355. 4 | 398. 24 | 399. 27 | 414. 14, 17
defensorum 107. 7 | 138. 26
defensum erat 416. 4
defensum fuit 338. 10
defensuros 148. 20
defensurum 376. 12

deferat 107. 12 | 108. 7, 20 | 129. 9
deferebant 48. 1
deferebantur 90. 16
deferre 216. 16
deferrentur 149. 11
deferri 41. 27 | 90. 4 | 317. 2 | 448. 17
defert 159. 7
defertur 99. 18 | 108. 14 | 114. 6 | 143. 17 | 448. 17
deferunt 100. 36 | 101. 1
deferuntur 116. 11, 17 | 303. 28 | 428. 33
defeſſam 201. 2
defeſſi 20. 8 | 58. 4 | 179. 15 | 248. 21 | 269. 23 | 391. 33
defeſſis 152. 26 | 159. 31 | 241. 1 | 279. 25 | 334. 13 | 359. 27 | 417. 17
defeſſo 58. 6
defeſſos 241. 3
defeſſum 248. 13
deficere 45. 7 | 102. 21 | 159. 8 | 278. 9
deficerent 58. 9 | 390. 25
deficeret 80. 2 | 99. 19 | 146. 1 | 183. 20 | 346. 28
deficeretur 318. 34
deficiam 275. 1
deficiant 223. 19 | 280. 13
deficiebant 261. 3 | 279. 36
deficiebat 316. 27
deficit 126. 1
deficiunt 163. 16
defigebantur 259. 1
defigit 229. 11
defigitur 106. 26
defigunt 263. 23
defiguntur 263. 19
definiebant 327. 1
definire 218. 8 | 446. 32
definiunt 177. 26
defixæ 96. 11
defixerat 78. 11
defixis 229. 12
defixo 398. 28
defore 111. 27
deformata eſſet 358. 9
deforme 252. 2
deformia 71. 20
deformitate 376. 19
defuerit 49. 26
defuerunt 333. 21
defugiant 232. 18
defugiunt 120. 10
defuiſſe 30. 14 | 140. 16 | 196. 31 | 468. 19
defuiſſent 335. 15
defuit 83. 10 | 102. 35 | 260. 24 | 285. 13
defuturum 206. 4 | 305. 27
degeneraret 358. 14
deguſtando 350. 5
dehinc 427. 17
dejecerunt 223. 7
dejecit 236. 3 | 300. 19 | 392. 4 | 438. 12 | 441. 1
dejecta 270. 3
dejecta eſt 373. 23 | 416. 30 | 438. 4
dejectæ ſunt 438. 19 | 441. 3
dejecti 11. 9 | 139. 4 | 154. 3 | 443. 20
dejecti ſunt 163. 19 | 437. 28 | 438. 13
dejectis 52. 12 | 75. 22 | 241. 6, 9 | 308. 33 | 313. 14 | 393. 3
dejecto 157. 32
dejectos 168. 14 | 318. 27
dejectus 44. 13 | 49. 29 | 76. 2 | 106. 32 | 108. 3
dejicere 68. 5
dejicerentur 83. 30
dejiciendi 78. 24
dejicitur 347. 7
dejiciuntur 213. 1
dein 251. 17
deinceps 68. 24 | 65. 27, *& alibi.*
deinde 19. 23 | 26. 15 | 32. 20 | 40. 6 | 65. 14 | 85. 36, *& alibi.*
Dejotari 366. 12, 22, 27 | 381. 11, 21 | 384. 23
Dejotaro 364. 10 | 384. 35
Dejotarum 381. 29
Dejotarus 287. 9 | 363. 12 | 380. 15 | 381. 13, 26
delapſæ 264. 9
delapſi 177. 10
delata 67. 6 | 295. 10 | 318. 14 | 405. 9
delata eſſent 300. 3
delata eſſet 405. 6
delata eſt 351. 9
delatæ eſſent 186. 1 | 303. 17
delatæ ſunt 86. 5
delati 149. 4
delatus 91. 6
delatus erat 448. 19
delecta 150. 34 | 171. 29 | 187. 12
delectæ 34. 13 | 185. 33
delectari 326. 24
delectatur 71. 18
delecti 174. 16
delectibus 222. 4 | 223. 13 | 226. 3 | 329. 28 | 338. 31
delectis 73. 20
delecto 157. 13
delectorum 190. 36
delectos 191. 21 | 244. 35 | 300. 23 | 361. 3 | 365. 11
delectu 114. 2 | 203. 19 | 227. 7 | 231. 16 | 371. 22
delectum 79. 16 | 113. 2 | 141. 4 | 143. 9 | 218. 13 | 219. 9 | 220. 7 | 222. 11 | 267. 1 | 374. 15
delectus 207. 4 | 212. 4 | 213. 7 | 217. 5 | 218. 4, 7 | 220. 6 | 231. 5 | 348. 14 | 354. 32 | 394. 21 | 402. 8
delectus eſt 354. 3
delegari 191. 8
delegerant 36. 2 | 48. 10
delegerat 157. 23 | 339. 17
delegerunt 53. 8
delegiſſe 185. 16 | 189. 17 | 375. 12
delegiſſent 185. 26 | 189. 24
delegit 36. 9 | 64. 8
delendi 193. 28
delendum 419. 11
delerent 52. 9 | 264. 27 | 450. 7
deleretur 321. 6
deleri 147. 29 | 179. 16 | 360. 9 | 394. 25 | 468. 11
deletam 395. 13
deletas eſſe 428. 13
deleti eſſent 360. 19
deletis 137. 32 | 139. 28
deleto 138. 11 | 196. 12 | 453. 15
deletus eſſet 409. 20
deliberandum 10. 14
deliberare 274. 5
deliberata 74. 4 | 217. 16

deliberatur 148. 16
delicto 143. 22
deligant 47. 21
deligata 108. 9
deligatæ erant 84. 2 | 309. 4
deligatam 38. 11
deligatas 91. 21
deligatos 395. 2
deligavit 308. 22
deligebat 155. 23
deligerent 23. 7
deligeret 26. 1
deligi 248. 2
deligit 92. 17 | 117. 23 | 148. 25 | 155. 15
deligitur 7. 1
deligunt 177. 24
deliguntur 66. 23 | 131. 13 | 148. 24
delituerant 85. 5
Delphos 315. 9
Delta 360. 4, 12
dementia 389. 24
dementiæ 76. 9
demersa 379. 4
demersiisset 359. 12
demerso 362. 12
demesso 85. 4
demigrandi 106. 3
demigrare 191. 32
demigrarent 79. 14
demigratum esse 185. 11
demigraverunt 72. 19
deminuat 274. 24
deminuerat 285. 15
deminuere 160. 23
deminutæ 155. 25
deminutam 381. 20
deminutione 275. 29
deminutis 172. 13
demiserunt 139. 17
demisissent 122. 16
demisit 434. 13
demissa 78. 11 | 312. 33
demissa esse 196. 4
demissæ 162. 13
demissi 172. 20
demissio 263. 6
demissioribus 361. 8
demissis 172. 8 | 369. 10 | 424. 1
demississimè 255. 23
demisso 25. 4
demittebantur 173. 1
demittere 154. 6 | 253. 24
demitterent 154. 20 | 276. 27
demitti 369. 12
demonstrant 12 | 19 88. 3 | 142. 3 | 159. 30 | 160. 15
demonstrat 87. 4 | 88. 6 | 104. 15 | 169. 18 | 171. 30 | 179. 20 | 216. 6, 13 | 228. 19
demonstrata 104. 11
demonstrata est 132. 14
demonstratæ sunt 254. 6
demonstratum est 44. 27 | 83. 25 | 184. 7 | 236. 5 | 237. 6 | 241. 31 | 244. 20 | 273. 11 | 276. 23 | 280. 9 | 290. 5 | 292. 11 | 295. 13 | 308. 18 | 317. 32 | 318. 25 | 349. 9
demonstraveram 83. 13
demonstraverunt 47. 25 | 85. 29
demonstravi 295. 24 | 361. 28
demonstravimus 40. 1 | 50. 1 | 88. 11, 22 | 96. 16, *& alibi.*
demorandum 323. 22
demorante 58. 31
demoretur 254. 18
demotus 275. 9
dempta 108. 14
demptis 157. 8
demum 16. 6 | 36. 31 | 37. 6 | 102. 19 | 393. 5 | 427. 7, 18
denarios 243. 10
denegabant 199. 5
denegasset 31. 18
denegata 232. 17
deni 95. 3
denique 18. 31 | 29. 23 | 154. 12 | 168. 18 | 210. 10 | 250. 29 | 255. 29 | 322. 10, 25 | 364. 18 | 402. 8
denorum 348. 25
denos 32. 6
densa 398. 27
densiores 69. 4
densissimam 189. 9
densissimas 86. 22
densissimis 50. 1 | 161. 28
dent 11. 21 | 210. 13
dentur 15. 4
denum 186. 16
denuntiare 117. 21
denuntiaret 27. 12 | 110. 34
denuntiatione 291. 8
denuntiationem 364. 5
denuntiavisse 268. 22
denuntiavit 329. 17
denuo 449. 13, 27
deorum 13. 13 | 53. 20 | 110. 10 | 123. 6 | 125. 1 | 130. 1 | 260. 17 | 264. 16 | 384. 2 | 468. 1
deos 15. 1 | 82. 21 | 344. 9 | 427. 22
depellendos 402. 17
depellere 127. 2
depellerent 67. 21
depelleret 367. 25
depelleretur 186. 19
depellitur 377. 35
depellunt 170. 7
depelluntur 451. 8
deperdere 32. 18
deperdiderunt 68. 24
deperdidisse 111. 13
deperierant 98. 6
deperierat 155. 29
deperiit 329. 24
deponendos 324. 18
deponere 14. 25 | 156. 26
deponerent 79. 15 | 273. 17 | 379. 15
deponit 401. 21 | 407. 20
deponunt 253. 32
depoposcerant 244. 27
depoposcimus 329. 4
depoposcissent 186. 6
depopulandam 136. 10
depopulandos 168. 29 | 192. 7
depopularentur 140. 3
depopulata 175. 21
depopulati 44. 2
depopulatis 12. 17
depopulavit 453. 14
deportabant 61. 16
deportant 246. 9
deportarent 452. 20
deportari 395. 2
deportaverant 229. 5
deposcere 345. 14
deposcimus 439. 22
deposcit 196. 23 | 244. 21
deposcunt 142. 4
deposita 96. 16
depositæ sunt 344. 13
depositas 305. 21
depositis 53. 5 | 85. 5 | 293. 7 | 324. 5, 32 | 380. 18
deposito 275. 27
depostulabant 432. 5

de-

depoſuerant 139. 24
depoſuerat 168. 4 | 225. 19
depoſuerunt 352. 15
depravatum 214. 3
deprecandi 90. 5 | 114. 30 | 210. 7
deprecandum 381. 11
deprecante 424. 13
deprecantur 381. 23
deprecari 53. 23 | 73. 25 | 159. 23 | 362. 20
deprecationem 181. 2
deprecatore 11. 15
deprecatoribus 115. 4
deprecatum 449. 20
deprecatur 376. 4 | 426. 21
deprecaturos 375. 21
deprehenderat 228. 7
deprehendere 323. 20
deprehendi 465. 1
deprehendit 134. 19 | 252. 12
deprehendunt 230. 3 | 235. 9
deprehenſa 107. 8
deprehenſæ ſunt 338. 20 | 444. 2
deprehenſas 230. 3
deprehenſi 440. 19
deprehenſis 163. 30 | 166. 3 | 346. 28
deprehenſus 112. 34 | 219. 19 | 226. 10
depreſſa 186. 14 | 369. 31
depreſſa eſt 352. 1 | 357. 3
depreſſæ ſunt 261. 16
depreſſis 197. 10
depreſſum 357. 14
depreſſus erat 409. 5
deprimerentur 280. 23
deprimi 186. 17
deprimitur 369. 28
deprimunt 245. 22 | 261. 12
deprimuntur 355. 4 | 429. 1
depugnant 428. 18
depugnarent 154. 5
depugnavi 405. 25
depugnent 389. 11
depulerat 356. 11
depulit 314. 3
depulſos 162. 32
depulſus 322. 16
derelictæ 62. 9
derivari 197. 10
derivata 172. 8 | 360. 5
deſcendant 175. 32
deſcendens 319. 9
deſcendent 445. 7
deſcenderat 383. 22
deſcendere 63. 6 | 217. 8 | 336. 16 | 383. 19 | 443. 35 | 445. 26 | 449. 11
deſcenderent 421. 18 | 440. 17
deſcenderet 156. 16 | 164. 6 | 377. 1 | 443. 17
deſcenderunt 291. 12 | 327. 9 | 434. 6 | 438. 29
deſcendiſſe 101. 20
deſcendunt 126. 2
deſcenſuros 254. 18
deſcenſus 197. 11, 15
deſciſcatis 275. 12
deſciſcunt 246. 14 | 410. 23
deſciviſſe 350. 15
deſcriberentur 372. 7
deſcripſit 310. 6
deſectæ 316. 27
deſectis 143. 23
deſerantur 142. 17
deſerebantur 103. 1
deſerendum 155. 15
deſerere 159. 25 | 297. 6
deſereret 34. 2
deſereretur 89. 11
deſeri 397. 25 | 468. 12
deſerit 252. 8 | 428. 6
deſeritur 219. 17 | 221. 10
deſerti 413. 22 | 423. 10 | 439. 31
deſertis 52. 29 | 110. 25 | 184. 9
deſerto 423. 26
deſertorum 131. 21
deſertoi 51. 9 | 274. 9 | 275. 21 | 394. 26
deſertum 428. 12
deſerturos 252. 20
deſerturum 294. 21
deſertus ſum 441. 5
deſeruit 275. 23 | 405. 2
deſiderare 150. 15 | 164. 1
deſiderarent 336. 20
deſideraret 323. 4
deſideraretur 98. 9 | 292. 3
deſiderari 150. 8 | 317. 28
deſiderarit 356. 10
deſiderata 276. 3
deſiderata eſt 261. 15
deſiderati 447. 29
deſiderati ſunt 163. 25 | 243. 6 | 314. 10 | 357. 14
deſideratis 146. 26 | 366. 29
deſideratus ſit 443. 13
deſideravit 321. 15 | 336. 14
deſiderent 71. 18
deſidiæ 131. 17
deſignarent 335. 12
deſignari 16. 18
deſignatus 432. 5
deſiliendi 96. 3
deſiliendum 82. 7
deſilierunt 75. 21 | 82. 25
deſilirent 95. 23
deſilite 82. 21
deſiliunt 71. 22 | 85. 11
deſinant 470. 19
deſinite 298. 9
deſint 453. 9
deſinunt 446. 25
deſiſtas 405. 27
deſiſtebant 450. 5
deſiſtebat 302. 1 | 395. 8
deſiſtere 34. 1 | 92. 14 | 263. 23
deſiſterent 75. 23 | 423. 20
deſiſteret 31. 20 | 346. 28 | 398. 7
deſiſtit 143. 9 | 147. 1 | 307. 10 | 420. 2
deſiſtunt 114. 7, 30 | 139. 1 | 265. 2 | 396. 23
deſpecta 139. 2 | 340. 13 | 399. 5
deſpectis 407. 20
deſpectus 52. 31 | 63. 4 | 161. 10 | 176. 7, 15 | 484. 9
deſperans 163. 10 | 310. 1
deſperant 178. 8
deſperantes 30. 4 | 279. 38
deſperantibus 427. 3
deſperare 17. 7 | 30. 9 | 61. 14
deſperarent 29. 17

de-

desperaret 192. 9
desparata 57.26 | 77.8 | 100. 5 | 104.6 | 115. 16 | 139. 22 | 176. 30 | 179.13 | 193. 4 | 292.10 | 424. 1 | 428. 6, 17
desperatione 102. 31 | 210. 12 | 367. 15 | 400. 13
desperationem 198. 17 | 218. 11 | 274. 21 | 280. 1
desperatis 50. 32 | 68. 4 | 142. 19 | 178. 20 | 270. 4 | 394. 3
desperavit 157. 18
despexisse 400. 11
despicere 150. 14 | 421. 21
despicerent 340. 7
despiceret 14. 13 | 329. 20
despici 157. 21
despiciebant 57. 13 | 316. 38
despiciens 270. 19 | 291. 3 | 345. 21
despoliaret 53. 25
destinabant 62. 24
destinabat 227. 20
destinaret 367. 1
destinatam 425. 27
destinatos 172. 6
destinaverant 151. 4
destinaverat 234. 3
destiterunt 11. 12 | 38. 8 | 45. 31 | 153. 22
destitit 148. 36 | 299. 17 | 423. 22 | 425. 28
destituti 334. 8
destitutus 16. 6
desuper 32. 2
det 116. 14
detegebant 352. 24
detenlis 328. 27
detergere 245. 11
detergerentur 354. 14
deteriora 27. 9
deterreant 197. 35
deterrebantur 433. 17
deterrebat 417. 27
deterrebatur 337. 16 | 386. 10
deterrendi 357. 25
deterrendos 198. 22
deterrendum 90. 18
deterrere 16. 10 | 24. 29 | 41. 9 | 290. 25 | 411. 4
deterrerentur 197. 24
deterreret 89. 17
deterreretur 408. 33
deterriti sunt 399. 1
deterritos 416. 31 | 439. 22
deterritus 420. 9
deterritus est 383. 11
detestatus 135. 14
detinebantur 61. 18
detinebat 323. 25 | 418. 10
detinebatur 433. 2
detinentibus 442. 25
detinentur 450. 10
detinerentur 439. 12
detinetur 431. 3 | 449. 17
detractis 31. 26 | 57. 11 | 335. 16
detracto 51. 13
detrahenda 49. 26 | 115. 15
detrahi 161. 6
detrahit 351. 29
detrahuntur 203. 18
detraxerunt 376. 11
detraxit 331. 13
detrectandam 148. 8
detrimenta 189. 15 | 196.26 | 322. 12 | 371. 15
detrimenti 113. 7 | 211. 1 | 214. 11 | 322. 28
detrimentis 97. 29 | 259. 8 | 292. 9 | 304. 1
detrimento 33. 7 | 109. 30 | 136. 34 | 149. 31 | 177. 17 | 187. 25 | 189. 12 | 192. 28 | 194. 6 | 246. 1, *& alibi.*
detrimentosum 156. 13
detrimentum 110. 9 | 163. 31 | 186. 34 | 189. 34, *& alibi.*
detruderentur 384. 6
detulerant 48 | 18
detulerint 216. 16
detulerunt 317. 21 | 442. 7
detulit 405. 15
detur 212. 6 | 276. 22 | 295. 28
deturbant 178. 22
deturbare 176. 35
deturbarent 403. 20
deturbati 106. 13
deturbavit 299. 6 | 320. 8
devastandos 192. 7
devehit 244. 2
devenerunt 189. 29
devenire 397. 10
devenit 49. 18, 27
devexa 179. 5
devexerat 32. 4 | 107. 26
devicerit 329. 22
deviciſſet 199. 11
devicta 156. 30 | 182. 18
devictam 199. 10
devicti 184. 11
devictis 191. 30 | 400. 6
devincta erat 230. 12
devinxit 238. 4
deum 126. 2
devocaturum 116. 10
devolvunt 264. 6, 8
devotis 66. 6
devovent 127. 4
devoviſſet 66. 11
deusto 445. 15
deustos 152. 25
dextera 161. 20 | 266. 6
dexteram 18. 6
dextra 163. 2 | 260. 7 | 350. 25 | 358. 12 | 365. 26 | 372. 18 | 417. 7 | 420. 26
dextræ 193. 37
dextram 106. 27 | 249. 32. | 261. 23 | 358. 12 | 412. 28 | 413. 17 | 446. 10
dextri 320. 18 *bis*
dextris 163. 4
dextro 37. 13 | 38. 3 | 50. 15 | 153. 5 | 162. 31 | 167. 21 | 170. 9 | 330. 10, *& alibi.*
dextrorsus 420. 1
dextrum 51. 2 | 320. 29 | 329. 13 | 331. 2, 12, *& alibi.*
Diablintes 60. 15
Dianæ 305. 21 | 341. 3
dicabant 119. 9
dicant 16. 10 | 119. 16
dicantur 30. 13
dicat 133. 1 | 156. 5
dicebant 29. 5 | 41. 17 | 274. 8 | 305. 16
dicebantur 57. 27 | 60. 28 | 88. 20 | 100. 37 | 184. 17 | 17 | 190. 24 | 246. 13 | 441. 28
dicebat 39. 6 | 274. 15
dicebatur 76. 16 | 134. 21 | 191. 29 | 294. 16 | 333. 5 | 335. 20
dicendam 344. 3

dicen-

dicendi 232. 8 | 405. 19
dicendum 26. 13 | 298. 16 | 371. 5
dicente 191. 16
dicentem 276. 14
dicere 7. 15 | 15. 28 | 35. 7 | 36. 27 | 73. 25 | 100. 7 | 206. 5 | 225. 23 | 256. 33 | 277. 10
dicerent 10. 6 | 41. 1 | 46. 22 | 111. 17, 18 | 139. 29 | 174. 4 | 257. 6 | 277. 34 | 280. 16 | 326. 25 | 350. 4, 10
dicerentur 89. 17 | 158. 29 | 339. 7
diceret 8. 4 | 28. 21 | 33. 19 | 35. 5 | 90. 9 | 149. 5 | 184. 3 . 327. 13 | 397. 22 | 411. 19
diceretur 185. 23
dici 158. 37 | 276. 10 | 440. 8
dicit 16. 20 | 18. 11, 25 | 112. 14 | 134. 17 | 168. 20 | 402. 16
dicitur 311. 16 | 360. 27 | 398. 16 | 411. 28
dicrotas 370. 5
dicta 297. 17
dicta sint 17. 25
dicta sunt 34. 1
dictator 432. 5
dictatore 269. 21 | 283. 1
dictatorem 269. 22
dictatura 285. 8
dictionis 8. 1
dictis 174. 23 | 175. 30 | 203. 12
dictitabant 305. 12, 20 | 378. 27
dictitabat 300. 7 | 375. 26
dicto 29. 7 | 30. 12, 14 | 111. 5 | 400. 22 | 411. 20
dictum 90. 5 | 269. 22
dictum erat 32. 3
dictum esse 100. 23
dictum esset 76. 17 | 256. 21
dictum est 4. 9 | 15. 23 | 36. 12 | 65. 3 | 85. 33 | 90. 1
dicturi sumus 182. 14
dicturus sum 174. 27
dictus est 21. 29
dicunt 9. 13 | 93. 2 | 105. 7, 11 | 127. 11 | 131. 14 | 142. 6 | 148. 20 | 150. 22 | 375. 22
dicuntur 71. 3 | 72. 6 | 116. 9 | 122. 4 | 208. 3 | 209. 1 | 274. 25 | 461. 3
didicisse 14. 14
Didium 451. 25
Dipius 450. 22, 27 | 451. 22, 31 | 452. 1
deducendi erat 136. 28
diduceret 308. 32
diduci 67. 3
diductis 345. 25
diductum 214. 3
die 8. 1 | 9. 13 | 12. 7 | 14. 5 | 15. 9, 27, 29 | 18. 12, 31 | 19. 2 | 21. 5 | 31. 12, *& alibi passim.*
diebus 14. 4 | 17. 9 | 31. 20 | 35. 15 | 40. 21 | 63. 27 | 66. 17 | 68. 24 | 69. 2 | 74. 7 | 79. 1, 21 | 83. 21 | 85. 31 | 88. 13, *& alibi frequenter.*
diei 19. 4 | 34. 23 | 35. 9 | *& alibi plur.*
diem 9. 13, 14 | 10. 14, *& alibi.*
dierum 47. 24 | 64. 16, *& alibi.*
dies 9. 14 | 11. 6 | 15. 19 | 28. 11 | 31. 20 | 35. 12, *& alibi.*
differant 117. 36 | 133. 3
differebat 192. 17
differendum est 329. 3
differrent 350. 6
differretur 256. 29 | 364. 26
differt 133. 27 | 146. 19
differta 305. 11
differunt 3. 1 | 94. 11 | 128. 2 | 129. 14
difficile 9. 3 | 14. 20 | 194. 32 | 242. 25 | 256. 20 | 268. 1 | 329. 17 | 349. 24 | 361. 23 | 440. 21
difficilem 258. 8 | 436. 3
difficiles 157. 17 | 436. 10
difficili 116. 6 | 272. 3 | 276. 23 | 309. 19 | 367. 29
difficilibus 248. 11 | 307. 23
difficilioribus 295. 21
difficilis 149. 21 | 197. 11 | 388. 2
difficilius, *nom.* 317. 16
difficiliùs, *adv.* 165. 33
difficillimæ 349. 19
difficillimam 181. 3
difficillimis 52. 16 | 183. 31 | 384. 20
difficillimo 184. 22
difficillimum 242. 6
difficultas 61. 20 | 78. 6 82. 4 | 165. 13 | 188. 17 | 451. 5
difficultate 154. 25 | 148. 39 | 184. 19 | 197. 13 | 295. 17 | 368. 10 | 381. 19 | 436. 19
difficultatem 145. 30 | 313. 22 | 350. 31 | 361. 36 | 436. 18 | 451. 15
difficultates 60. 17 | 146. 4 | 197. 25 | 241. 30 | 249. 38 | 295. 22 | 298. 19 | 368. 21 | 377. 8
difficultatibus 49. 10 | 136. 31 | 157. 3 | 166. 23 | 190. 13 | 368. 3 | 396. 14
difficultatis 181. 2 | 377. 5
difficulter 247. 7 | 370. 22
diffidant 105. 12
diffidens 137. 27 | 266. 22 | 334. 27
diffiderent 447. 9
diffideret 400. 4
diffisi 336. 3 | 409. 23
diffisus 138. 19 | 219. 4 | 234. 22
diffluit 74. 16
diffugere 400. 16 | 409. 21
diffugiendi 191. 26
diffugisse 254. 25
diffugiunt 195. 24
diffunduntur 133. 7
digiti 61. 26 |
digitis 173. 2
digitos 263. 23
dignitas 155. 16 | 175. 2
dignitate 32. 18 | 119. 5 | 121. 4 | 169. 25 | 201. 15, *& alibi.*
dignitatem 116. 20 | 159. 2, *& alibi.*
dignitati 192. 9 | 214. 5 | 381. 9

dignitatis 63. 17 | 78. 5 | 90. 17 | 119. 11 | 232. 12 | 359. 19 | 373. 26
dignum 153. 2 | 362. 17
digredi 389. 4
digreditur 251. 1
digreſſi 245. 7
digreſſus 228. 23 | 402. 28 | 424. 26
dii 73. 28 | 381. 34 | 439. 24
diis 125. 6 | 260. 18 | 354. 20 | 384. 7 | 422. 31 | 446. 14 | 467. 23
dijudicari 107. 4
dijudicata 275. 20
dilectos eſſe 129. 5
diligebant 246. 26
diligente 462. 11
diligenter 42. 6 | 64. 17 | 108. 21 | 119. 9 | 166. 25 | 185. 11 | 334. 24
diligentia 29. 16 | 66. 2 | 67. 26 | 112. 21 | 136. 32, *& alibi.*
diligentiæ 143. 20 | 381. 6
diligentiam 65. 7 | 123. 1 | 136. 22 | 265. 4 | 276. 1 | 433. 17
diligentiores 274. 4
diligentiſſimè 52. 25 | 103. 7 | 326. 10 | 425. 29
diligentiùs 63. 21 | 121. 10 | 187. 25 | 291. 2 | 394. 4
diluere 263. 27
dimenſa 78. 10
dimenſo 48. 26
dimicabant 409. 8 | 414. 2
dimicabat 370. 17
dimicandi 116. 2 | 276. 21 | 324. 11 | 328. 25 | 329. 18 | 383. 19 | 421. 26
dimicandum 49. 24 | 64. 6 | 108. 24 | 135. 5 | 149. 27, *& alibi.*
dimicare 95. 21 | 109. 1 | 127. 4 | 150. 14 | 157. 14, *& alibi.*
dimicaret 165. 10 | 360. 26
dimicaretur 95. 18 | 193. 30 | 239. 10 | 318. 10 | 413. 14
dimicari 187. 23 | 329. 2
dimicaſſent 422. 24
dimicatio 359. 7
dimicatione 187. 4 | 190. 34 | 197. 21, 35 | 369. 27
dimicationem 189. 28 | 345. 25 | 362. 24
dimicationi 369. 18
dimicationibus 351. 36 | 357. 25
dimicationum 178. 18
dimicatum 322. 9
dimicaturas 144. 16
dimicaturos 67. 11
dimicaturum 168. 20 | 391. 15
dimicaverant 260. 1
dimidia 229. 3
dimidiæ 135. 12 | 337. 20, 21
dimidiam 353. 15
dimidiate, *nom.* 484. 5
dimidio 93. 17
diminuerat 39. 5 | 243. 11
diminuiſſe 156. 20
diminuta 17. 4
diminuto 320. 4
dimiſerant 119. 6 | 184. 12
dimiſerat 234. 6 | 407. 21 | 415. 3
dimiſerunt 79. 14 | 85. 26
dimiſiſſet 163. | 31 | 192. 13
dimiſit 25. 17 | 59. 5 | 164. 23 | 223. 10 | 346. 13 | 358. 17 | 389. 12
dimiſſa 257. 8, 12 | 322. 18
dimiſſi 287. 1 | 325. 10
dimiſſi ſunt 461. 3
dimiſſis 46. 20 | 81. 30 | 96. 16 | 104. 17 | 109. 7 | 116. 30 | 135. 7 | 300. 1 | 312. 31 | 321. 4 | 325. 6
dimiſſo 23. 14 | 275. 3 | 438. 26
dimiſſos 253. 33 | 339. 6 | 401. 23
dimiſſum 358. 4
dimiſſum eſſe 292. 12
dimiſſuras 312. 24
dimiſſurum 149. 5 | 293. 7, 10
dimiſſus 273. 12
dimittant 104. 13 | 138. 16 | 217. 9 | 256. 18
dimittantur 256. 32
dimittat 208. 1 | 229. 22
dimittebant 110. 24
dimittebat 243. 16
dimittendæ 136. 28
dimittendam 227. 14 | 229. 2
dimittendas 228. 12
dimittendis 232. 11
dimittendos 406. 9
dimittere 66. 18 | 171. 24 | 188. 26 | 191. 33 | 216. 9 | 232. 14 | 343. 6 | 358. 12
dimitterent 96. 15 | 116. 19 | 256. 22 | 301. 11 | 321. 5 | 336. 2
dimitterentur 256. 28
dimitteret 49. 28 | 112. 2 | 203. 4 | 218. 2 | 357. 31 | 358. 14
dimitteretur 250. 34
dimitti 218. 7 | 240. 18 | 247. 26
dimittit 16. 19 | 42. 11 | 107. 32 | 136. 35 | 140. 6 | 143. 13 | 158. 38 | 171. 33 | 185. 8 | 219. 21 | 222. 3 | 224. 23 | 225. 18 | 256. 5 | 305. 26 | 379. 24
dimitto 410. 13
dimittunt 64. 20 | 188. 8 | 235. 8
Dioſcorides 344. 23
directa 78. 12, 20 | 365. 24 | 404. 14
directæ 151. 14 | 311. 32
directam 379. 3 | 446. 10
directas 366. 3
directis 153. 23 | 171. 39 | 186. 16 | 348. 27
directo, *nom.* 271. 17 | 324. 40 | 420. 26
directo, *adv.* 262. 8
directos 397. 23 | 412. 21
directum 133. 6 | 371. 15
directus 240. 29
diremiſſet 34. 18 | 352. 3
dirempta eſſet 444. 9
dirempto 393. 6
diremptum eſſet 378. 18
direptione 264. 17
direptis 47. 29 | 160. 15, 18
direxerant 303. 17
direxiſſet 272. 16
direxit 412. 19
dirigens 446. 7
dirigerent 301. 11
dirigi 116. 29 | 403. 10
dirigit 391. 11

dirigunt 391. 7 | 451. 12
dirimere 444. 5
dirimeret 369. 33
dirimitur 239. 1
diripere 345. 15 | 346. 9
diriperent 376. 5
diriperentur 264. 25
diriperet 272. 6
diriperetur 224. 22
diripi 137. 8 | 145. 12 | 356. 5 | 397. 24
diripienda 365. 16
diripiendas 305. 2
diripiendos 136. 35
diripiendum 326. 4 | 419. 11
diripit 146. 27 | 158. 37
diripiunt 142. 23 | 160. 6
diripuerant 428. 24
diripuerat 429. 12
diripuerunt 425. 18
diripuit 367. 2
diruendas 439. 10
diruere 453. 17
dirui 394. 25 | 397. 25
diſcedant 217. 9
diſcedatur 228. 20
diſcèdebant 446. 22
diſcedebatur 388. 20
diſcedendi 77. 13
diſcedendum 101. 3 | 366. 1
diſcedens 87. 1 | 136. 12 | 233. 6 | 234. 9 | 313. 11
diſcedentem 150. 9 | 276. 15
diſcedentibus 164. 17 | 171. 25
diſcedere 15. 27 | 19. 10 | 28 | 22 | 49. 14 | 84. 18, *& alibi.*
diſcederent 45. 19 | 73. 14 | 102. 33 | 149. 7 | 217. 4 | 339. 12 | 434. 20 | 446. 23
diſcederet 102. 36 | 160. 25 | 203. 4 | 307. 21 | 351. 15 | 366. 10 | 383. 4
diſcederetur 296. 10 | 346. 15
diſcedi 96. 25
diſcedimus 274. 19
diſcedit 100. 35 | 145. 17 | 219. 18 | 225. 10 | 252. 6 | 269. 20 | 303. 31 | 427. 27
diſceditur 142. 18
diſcedunt 112. 27, 37 | 179. 18 | 219. 5 | 224. 36 | 255. 6
diſcendi 121. 11
diſceptandi 204. 15
diſceptare 344. 1
diſceptaturi 158. 13
diſceptetur 227. 5
diſcernere 173. 18 | 234. 23
diſceſſerant 22. 12 | 75. 19 91. 17 | 222. 10 | 432. 8
diſceſſerat 325. 3
diſceſſerunt 85. 24 | 96. 5 | 203. 8 | 329. 26 | 357. 5
diſceſſionem 203. 6, 12
diſceſſiſſe 57. 7 | 108. 22 | 119. 32 | 112. 4 | 137. 17, *& alibi.*
diſceſſiſſent 104. 22
diſceſſiſſet 33. 29 | 150. 1 | 265. 13 | 398. 7
diſceſſit 15. 9 | 44. 1 | 207. 13, *& alibi.*
diſceſſu 72. 25 | 76. 24 | 89. 13 | 144. 11 | 150. 2, *& alibi.*
diſceſſum 46. 20 | 139. 25 | 189. 4 | 200. 32 | 291. 4
diſceſſum eſt 210. 13 | 330. 2 | 354. 15
diſceſſum ſit 228. 22
diſceſſuras 418. 30
diſceſſurum 29. 12 | 280. 5 | 366. 9
diſceſſus 110. 32
diſcinctum 442. 19
diſciplina 29. 20 | 71. 11 | 114. 5 | 121. 9 | 122. 5 | 292. 18 | 364. 10 | 381. 13
diſciplinæ 120. 3 | 379. 11 |
diſciplinam 122. 3, 8 | 345. 6 | 371. 4
diſciplinis 358. 13 | 384. 28
diſcit 164. 12
diſclu dit 145. 30
diſcluſis 78. 18
diſcordare 449. 8
diſcrimine 138. 20
diſcunt 122. 9
diſcurrere 362. 4
diſcurreret 341. 12
diſcurſu 193. 34
diſcuſſa 145. 4
diſcuſſo 369. 21
diſcuterent 262. 15
disjecta 20. 3 | 185. 27
disjecti 407. 6
disjectis 63. 5 | 183. 16 | 186. 32
disjectos 65. 16
disjicerentur 378. 12
diſparandos 154. 17
diſpari 95. 23 | 159. 1 | 354. 13
diſpartitis 416. 9
diſperſa 136. 19
diſperſæ 386. 23
diſperſæ erant 330. 14
diſperſi 112. 26 | 184. 12, 21 | 186. 33 | 188. 26 | 240. 11 | 361. 8 | 365. 17
diſperſis 68. 21 | 136. 23 | 137. 32 | 290. 13 | 367. 18
diſperſos 30. 5 | 85. 5 | 136. 31 | 137. 13 | 147. 29 | 148. 29 | 278. 23 | 333. 7 | 409. 15
diſpertiri 406. 5
diſponat 195. 15
diſponebantur 171. 8
diſponere 102. 20 | 165. 4 | 187. 26
diſponerent 189. 14
diſponeret 156. 32
diſponit 11. 4 | 116. 31 | 188. 29 | 193. 22 | 222. 23 | 224. 24 | 229. 15 | 255. 10 | 401. 23
diſponunt 187. 14 | 198. 12 | 251. 9
diſpoſita 348. 19 | 369. 16
diſpoſitæ 242. 21
diſpoſitæ erant 352. 21
diſpoſitæ ſunt 444. 4
diſpoſitas 95. 26 | 153. 26
diſpoſiti 189. 24
diſpoſiti erant 167. 5 | 451. 30
diſpoſiti eſſent 432. 11
diſpoſitis 72. 19 | 154. 17 | 157. 1 | 169. 5 | 172. 24, *& alibi.*
diſpoſito 165. 18 | 176. 12 | 339. 14 | 403. 8
diſpoſitos 337. 13 | 338. 8 | 397. 23
diſpoſuerant 177. 3
diſpoſuerat 220. 5 | 235. 20 | 289. 7 | 331. 1 | 412. 26

diſpo-

disposuit 268. 12 | 300. 24 | 365. 11 | 395. 6 | 441. 12
disputant 123. 6
disputatione 101. 25 | 102. 4
disputationibus 233. 8
disputatum esset 256. 30
disputatur 249. 3
dissentio 224. 11 | 363. 2
dissentione 102. 1, 3 | 429. 9 | 349. 7 | 428. 29
dissentionem 429. 14
dissentiones 131. 6 | 284. 5
dissentionibus 141. 7 | 156. 14 | 367. 9 | 377. 30 | 379. 14
dissentionis 181. 6 | 330. 7 | 375. 23
dissentionum 156. 29
dissentire 224. 9 | 393. 15 | 450. 19
dissentirent 101. 23 | 155. 6
disserebantur 173. 8
dissimile 355. 25
dissimilis 359. 9
dissimillimus 426. 6
dissimulanda 73. 17
dissimulans 223. 18
dissimulant 370. 22
dissimulare 274. 27
dissimulari 223. 26
dissipantur 184. 21
dissipare 184. 23
dissiparentur 365. 16
dissipari 365. 12
dissipati 112. 27 | 366. 31
dissipatis 137. 6
dissipatos 50. 31 | 2. 4, 9
dissolvendæ 379. 11
dissolvit 257. 3
dissuadente 148. 22
distabant 172. 2 | 173. 5 | 254. 30 | 340. 3
distabat 78. 17
distantes 151. 15 | 238. 6 | 263. 18
distarent 172. 12 | 350. 12
distat 443. 16
distenderetur 333. 6
distensis 369. 8
distenti essent 437. 21 | 442. 24 | 445. 8
distentus 410. 25
distineat 158. 8
distinebantur 78. 17
distinebat 166. 22
distinendæ 163. 3 | 314. 4 | 355. 13
distinendam 61. 4
distinentur 436. 11
distinere 413. 19
distineret 310. 29
distineri 42. 8 | 266. 29
distinetur 178. 1
distrahat 234. 1
distraheretur 302. 15
distrahi 152. 7 | 333. 4
distribuendum 60. 25
distribuerat 282. 4
distribuere 98. 20
distribuerunt 167. 13
distribuit 81. 10, 13 | 169. 12 | 171. 35 | 179. 27, *& alibi.*
distributas 188. 25
distributi 149. 23 | 349. 22
distributi essent 450. 15
distributis 99. 8 | 135. 23
distributo 169. 32
distribuunt 244. 12 | 451. 28
districti essent 191. 25
districtis 20. 3 | 145. 12 | 241. 5, 23
distringunt 252. 14
distulerunt 105. 31 | 248. 21
distulit 265. 16 | 317. 4
disturbaret 228. 10
Dite 127. 10
ditione 24. 5 | 25. 20 | 380. 14 | 420. 13
ditionem 55. 5
ditissimus 5. 7
diu 14. 26 | 20. 6, 16 | 21. 1 | 65. 16 | 239. 27 | 241. 19, *& alibi.*
divellit 426. 4
diversa 183. 3 | 303. 18 | 386. 23
diversæ 50. 12 | 350. 26
diversam 238. 19
diversas 183. 10
diversè 404. 6
diversi 245. 20
diversis 49. 30 | 132. 19 | 148. 32 | 190. 13 | 198. 21 | 361. 32
diversissima 367. 20
diversissimam 191. 35
diverso 309. 23 | 320. 2 | 360. 7 | 362. 3
diversos 50. 31
diversum 190. 1 | 249. 27 | 416. 11
Divico 14. 6 | 15. 7
dividebat 197. 7
dividere 188. 17
divideret 25. 28 | 383. 5
divideretur 57. 2
dividit 4. 1 | 6. 5, 7 | 11. 3 | 92. 27 | 144. 5 | 307. 1 | 392. 12 | 446. 4
dividuntur 435. 21
divina 214. 1 | 424. 23
divinis 120. 1 | 130. 1
divisa 1. 1
divisa esset 337. 20 | 347
divisa est 13. 11
divisæ sunt 118. 9
divisam esse 296. 20
divisi 378. 8
divisis 195. 1
divisit 156. 33 | 336. 5 | 425. 21
diviso 140. 12
divisum 156. 9 *bis* | 170. 1
divisum esse 234. 22
Divitiaci 7. 5 | 16. 17 | 17. 18, 20 | 46. 30
Divitiaco 15. 30 | 18. 11 | 25. 1 | 159. 2
Divitiacum 17. 21, *& alibi.*
Divitiacus 17. 4, 27, *& alibi.*
diurnis 28. 10 | 151. 8 | 165. 15 | 294. 15 | 439. 30
diurno 145. 22
diutina 110. 12 | 270. 1
diutino 265. 7, 13
diutissimè 130. 5 | 338. 30
diutius 15. 28 | 20. 16 | 24. 23, *& alibi.*
diuturna 464. 17
diuturni 266. 8
diuturniorem 15. 3
diuturnitas 292. 1
diuturnitate 30. 2 | 58. 3 | 187. 12 | 277. 29 | 363. 3 | 373. 12 | 464. 18
diuturnitatem 256. 9
divulgata 357. 23
divulgato 224. 3
dixeram 50. 21 | 186. 36
dixeramus 40. 4 | 52. 29
dixerat 16. 20 | 31. 11 | 90. 4 | 207. 2 | 233. 6 | 329. 8 | 336. 27

dixerit 17. 25
dixerunt 52. 24 | 53. 23 | 54. 4 | 74. 4 | 77. 14 | 83. 22 | 437. 12
dixi 400. 11 | 409. 6 | 416. 33
diximus 58. 12 | 63. 5 | 67. 32 | 72. 14 | 148. 33 | 151. 17 | 166. 3
dixiſſe 162. 15 | 311. 17 | 393. 11 | 439. 21
dixiſſent 23. 17 | 273. 17
dixiſſet 82. 23 | 106. 19 | 232. 21 | 329. 31 | 332. 19 | 334. 26 | 449. 20
dixit 31. 30 | 47. 1 | 74. 6 | 75. 11 | 83. 20 | 131. 18 | 208. 4 | 327. 13 | 381. 12 | 441. 1 | 448. 11 | 484. 16
doceant 88. 2 | 117. 14 | 146. 6 | 209. 1
docebant 101. 5
docebantur 105. 21
docebat 82. 11, 13
docendi 210. 6
docent 58. 14 | 219. 11 | 264. 25 | 402. 13 | 420. 15
docerent 159. 27
doceretur 156. 22
doceri 49. 13
docet 42. 7 | 64. 11 | 107. 33 | 110. 10 | 147. 25 | 178. 19 | 215. 3 | 232. 4, 13
docti 313. 8
doctis 264. 28
doctrina 354. 13 | 397. 37
doctus 193. 10
docuerant 105. 27
docuerat 243. 27
docuerunt 325. 16
docui 190. 4 | 198. 25 | 403. 3, 7
docuimus 114. 6 | 137. 10 | 139. 9 | 325. 23 | 328. 17 | 330. 10 | 363. 2 | 410. 22
docuit 114. 4 | 325. 33
documento 143. 24 | 292. 24
documentum 410. 5
Dolabella 461. 7
Dolabratis 172. 18
doleant 15. 2
dolebant 57. 16 | 111. 13
doleo 484. 10
dolere 247. 26
dolerent 141. 8
doli 265. 11
dolo 14. 14
dolor 110. 12 | 209. 5 | 323. 3 | 374. 7
dolore 6. 9 | 89. 27 | 148. 15 | 158. 25 | 168. 13 | 198. 25, *& alibi.*
dolorem 18. 7 | 175. 1 | 255 20 | 358. 25 | 373. 28 | 425. 14
dolori 101. 16 | 354. 9 | 374. 10
doloris 17. 29 | 290. 23
dolos 418. 26
doluiſſe 216. 19
dolum 76. 7 | 418. 24
domeſtica 183. 25
domeſtici 91. 27
domeſticis 45. 11 | 260. 23 | 379. 14
domeſtico 317. 9
domeſticum 352. 18
domi 16. 27 | 17. 30 | 22. 9 | 71. 4, 6 | 143. 19 | 158. 41 | 234. 9 | 316. 32 | 359, 18
domibus 118. 2 | 310. 11
domicilia 134. 27 | 346. 7
domiciliis 250. 14
domicilio 23. 7 | 53. 8
domicilium 24. 25 | 256. 31 | 247. 11
dominantes 362. 20
dominari 53. 28
dominatio 203. 3
dominatione 357. 33
dominatu 473. 13
dominatum 210, 4
domini 245. 7 | 348. 18 | 349. 17
dominis 119. 17
domino 345. 12
dominos 290. 24
dominum 440. 9 | 441. 18
dominus 440. 8
Domitianas 227. 7
Domitiani 222. 15 | 224. 36 | 307. 12
Domitianis 307. 22
Domitianos 225 3
Domitii 223. 22 | 224. 3, 13 | 225. 13 | 244. 16 | 267. 8 | 307. 14, 16 | 308. 1, 11 | 325. 13 | 364. 15 | 428. 5
Domitio 87. 1 | 212. 10 | 222. 13 | 224. 32 | 225. 20, *& alibi.*
Domitium 222. 6 | 224. 1, 7, 13, 16 | 234. 6 | 259. 15, *& alibi.*
Domitius 222. 8, 17 | 223. 18, *& alibi.*
domo 8. 14 | 9. 2 | 13. 11 | 22. 20 | 24. 25 | 38. 14 | 73. 26 | 77. 3 | 111. 3 | 305. 12
domos 23. 5 | 327. 1 | 349. 16 | 425. 18
domui 346. 19
domum 8. 13 | 22. 25 | 32, 22, 25 | 39. 9 | 45. 8, 17, *& alibi.*
domus 132. 2 | 371. 12
dona 214. 9 | 382. 7
donare 405. 17
donat 146. 28
donati 402. 3 | 411. 10
donationem 305. 16
donatum 314. 16
donatus erat 35. 1
donavit 299. 4 | 314. 19 | 367. 14 | 371. 2 | 424 24 | 444. 15 | 449. 4
donec 392, 28 | 395. 29 | 399. 15 | 400. 9
Donilaus 288. 6
donis 155. 22 | 314. 19
Donotauro 169. 3
dormitum 425. 32
dorſum 160. 32
dotibus 128. 6
dotis 128. 5
Drapes 194. 21 | 195. 9, 16, 18 | 196. 10 | 198. 24
Drapete 195. 28 | 196 28
Drapetem 194. 1
Drapeti 195. 32
Drapetis 194. 29
Druides 121. 11 | 129. 14
Druidibus 121. 2 | 124. 9 | 127. 10
Druidum 120. 1 | 121. 4
duabus 18. 16 | 44. 18 | 57. 11 | 64. 28 | 95. 12, *& alibi.*
duæ 38. 13, 15 | 48. 20 | 49. 11 | 50. 12, *& alibi.*

duarum 51. 23 | 95. 13 | 140. 20 | 168. 33 | 210. 3 | 238. 22 | 387. 9 | 415. 17
duas 12. 1 | 19. 17 | 23. 20 | 36. 15, 16, *& alibi plur.*
dubia 176. 26 | 444. 4
dubii 208. 13
dubio 360. 10 | 380. 10, 17 | 495. 19 | 412. 7 | 443. 34 | 446. 17
Dubis 28. 5
dubitabant 369. 26
dubitabat 194. 13
dubitabatur 378. 16
dubitamus 158. 33
dubitandum 40. 19 | 150. 33 | 307. 18
dubitans 357. 3
dubitant 116. 23 | 200. 13 | 410. 25
dubitante 422. 32
dubitanter 353. 9
dubitantes 143. 21 | 168. 4 | 183. 26
dubitare 16. 12 | 24. 27 | 169. 27 | 350. 19
dubitaret 30. 21 | 250. 19 | 330. 1 | 373. 9 | 422. 31
dubitarunt 384. 13 | 438 10
dubitas 106. 18 | 276. 34
dubitasse 31. 7
dubitasset 378. 9
dubitat 276. 21
dubitatio 397. 7
dubitatione 159. 12 | 199. 2 | 350. 8 | 378. 4
dubitationem 108. 16
dubitationis 14. 17
dubitatis 175. 11 | 275. 33
dubitaverat 342. 9
dubitaverunt 50. 10
dubitet 276. 16
dubium 7. 9 | 116. 5 | 139. 7 | 204. 2, 13 | 446. 11
dubius 374. 12
ducatis 410. 18
duce 50. 16 | 65. 19 | 97. 28 | 103. 1 | 137. 24 | 139. 10 | 163. 30 | 170. 14 | 184. 28 | 192. 23 | 195. 29 | 358. 23 | 383. 19
ducebantur 172. 20
ducebat 48. 19 | 192. 9 | 365. 32 | 375. 3
ducebatur 375. 6
ducem 126. 4 | 131. 18 | 150. 32 | 189. 17 | 224. 7 | 358. 5 | 375. 12 | 376. 12, 20 | 423. 33
ducenda 158. 18
ducendam 98. 21 | 99. 11
ducendas 156. 33
ducendum 28. 4 | 278. 5
ducenos 183. 32
ducenta 6. 12 | 22. 22 | 314. 15
ducentæ 62. 14 | 272. 15
ducentas 276. 6
ducenti 241. 16 | 243. 7 | 279. 27 | 288. 2, 7 | 342. 7
ducentis 32. 5 | 89. 19 | 302. 23 | 306. 4 | 314. 16 | 366. 29
ducentorum 52. 32 | 134. 7
ducentos 48. 12 | 136. 6 | 161. 23 | 302. 21 | 334. 24
ducere 15. 27 | 89. 35 | 90. 1 | 195. 2 | 246. 28 | 248. 8 | 251. 10 | 278. 10 | 408. 2 | 413. 31 | 434. 17 | 442. 24 | 443. 14
ducerentur 9. 4 | 29. 10 | 304. 10 | 398. 16
duceret 31. 11 | 135. 18 | 436. 1
duceretur 415. 8
duces 64. 20 | 66. 21, 22 | 102. 35 | 105. 6 | 176. 1, *& alibi.*
duci, *verb.* 15. 24 | 44. 19 | 204. 12 | 247. 27 | 268. 1 | 319. 19 | 408. 29
ducibus 18. 16 | 43. 15, *& alibi.*
ducis, *nom.* 275. 29 | 322. 13
ducit 12. 9 | 196. 1 | 240. 22 | 272. 21 | 317. 37 | 364. 7 | 402. 28
ductæ sunt 95. 5
ducti 173. 5 | 184. 9
ductis 394. 11
ductu 167. 19 | 215. 5 | 367. 31
ductum 360. 32
ductum iri 146. 16 | 309. 34
ducum 426. 6
ducunt 128. 4 | 130. 2 | 445. 3
ducuntur 131. 21
dulcem 350. 20
dulci 396. 12
dulcis 350. 21 | 351. 5
dum 10. 13 | 12. 21 | 21. 15, *& alibi plur.*
Dumnaci 193. 15
Dumnaco 192. 23 | 194. 12, 14
Dumnacus 192. 25 | 193. 4, 30 | 149. 20
Dumnorige 17. 9, 25
Dumnorigem 11. 14 | 16. 17, 21 | 18. 8 | 90. 18, 23
Dumnorigi 7. 5 | 18. 11
Dumnorix 11. 16 | 17. 10 | 89. 36 | 90. 4, 25
dumtaxat 425. 11 | 426. 30
duntaxat 279. 23
duo 9. 2 | 78. 14 | 88. 22 | 119. 13 | 137. 9, *& alibi.*
duobus 35. 10 | 39. 11 | 44. 4 | 46. 11 | 91. 2 | 98. 7, *& alibi.*
duodecim 8. 11 | 41. 28 | 43. 3 | 53. 10 | 16. 1, 10, *& alibi.*
duodecima 50. 15 | 167. 22 | 221. 7 | 306. 7
duodecimæ 51. 4 | 56. 2
duodecimam 183. 10 | 192. 3
duodecimo 40. 20
duodecimum 419. 12
duodeni 95. 3
duodenum 157. 33
duodetrigesimo 429. 22
duodeviginti 43. 3
duorum 22. 22, 24 | 78. 10 | 253. 4 | 270. 22 | 314. 6, *& alibi.*
duos 104, 14 | 156. 24, *& alibi.*
duplex 186. 23 | 254. 34 | 412. 22
duplicato 114. 3 | 324. 8 | 333. 8
duplicavit 85. 39
duplicem 157. 33 | 186. 16 | 318. 9

duplices 227. 19
duplici 53. 1 | 67. 8 | 186. 19 | 314. 18 | 320. 5 | 401. 20 | 408. 16
Duracii 192. 19 | 193. 3
Duracium 192. 23
durant 133. 22
durior 298. 22 | 353. 18
duriore 185. 24
duriorem 359. 9
duris 146. 3
duriſſimis 184. 20 | 368. 4
duriſſimo 145. 4
duritiei 130. 5
durius, *nom.* 36. 4 | 101. 21 | 301. 8 | 334. 25
durius, *adv.* 225. 9 | 274. 3
Durocortorum 140. 21
durus 95. 16
duûm 63. 33
duumviris 225. 20 | 230. 14
dux 14. 7 | 167. 24 | 179. 10 | 199. 32 | 200. 16 | 391. 6
duxerant 86. 21 | 345. 7 | 429. 8
duxerat 11. 17 | 38. 15 | 103. 17 | 138. 18 | 219. 20 | 276. 33 | 332. 13 | 336. 22 | 340. 20
duxerunt 6. 17 | 84. 15 | 167. 16
dnxi 405. 24
duxiſſet 290. 12
duxit 46. 1, 13 | 96. 7 | 156. 35 | 172. 1 | 199. 3 | 249. 17 | 320. 5, 24 | 336. 7
dynaſtas 379. 22
dynaſtis 286. 4
Dyrrachii 249. 5 | 301. 18 | 324. 24
Dyrrachinis 328. 2 | 329. 30 | 331. 5
Dyrrachino 325. 23
Dyrrachinorum 303. 32
Dyrrachio 229. 4 | 294. 14 | 309. 29 | 310. 23 | 325. 30 | 337. 15
Dyrrachium 227. 9 | 292. 10, *& alibi.*

E.

E. 8. 9 | 19. 23 | 20. 2, 21 | 21. 3 | 22. 13 | 23. 11 | 24. 15 | 37. 7 | 39. 3, *& alibi.*
ea 4. 3 | 6. 13 | 7. 13 | 10. 15 | 11. 6, 7, 9 | 13. 15, *& alibi quam plurimus in locis.*
ea, *adv.* 247. 29
eadem 16. 20 | 25. 6 | 32. 20 | 43. 6, 18 | 49. 3 | 59. 16, *& alibi frequent.*
eæ 108. 18 | 117. 36, *& alibi.*
eam 5. 6 | 8. 5, 10, *& alibi frequenter.*
eandem 47. 17 | 116. 27 | 126. 6, *& alibi.*
eant 242. 15
earum 25. 3 | 41. 15 | 59. 8, *& alibi.*
eas 6. 17, 18 | 11. 27 | 14. 18 | 16. 18 | 26. 5, *& alibi paſſim.*
eaſdem 92. 23 | 161. 8 | 266. 20 | 402. 2
Eburonem 115. 12
Eburones 42. 2 | 99. 5 | 101. 14 | 104. 23 | 135. 17, 21 | 136. 36 | 137. 8
Eburonibus 107. 33 | 173. 27
Eburonum 73. 15 | 100. 39 | 112. 36 | 135. 12 | 136. 1 | 137. 3, 13
Eburovices 63. 27
ecquid 234. 30
edera 335. 11
edere 24. 21
edicit 391. 30 | 399. 17 226. 30
edicto 268. 8, 20
edictum 268. 6 | 238. 28 | 374. 21 | 406. 9
edicunt 252. 23
ediſcere 122. 4
edita 435. 21 | 436. 1
edita erat 303. 12
editæ 355. 26
editi 310. 13
editi ſunt 182. 4
editior 239. 33
editioribus 215. 1
editis 367. 12
editiſſimo 360. 32
editiſſimum 362. 6
editiſſimus 382. 21
edito 149. 19 | 170. 24 | 307. 29 | 309. 30 | 377. 16
editum 364. 29
editus 44. 11 | 64. 23 | 452. 12
edocet 64. 10 | 149. 30
edocti 150. 21 | 397. 37
edocuerat 158. 26
edocuit 344. 7
educat, *tertiæ conjug.* 64. 13
educatum 384. 29
educebat 400. 4
educere 76. 26 | 106. 27 | 248. 25
educerentur 376. 21
educeret 146. 2 | 162. 31
educi 147. 13 | 170. 18 | 176. 13 | 402. 26
educit 12. 2 | 159. 13 | 177. 1 | 278. 27 | 184. 6 | 189. 20 | 219. 5, 16 | 239. 9 | 240. 3 | 248. 4 | 249. 16 | 273. 9 | 301. 19 | 324. 8 | 329. 6 | 377. 7
eductæ 163. 22
eductas 44. 21 | 323. 15
eductis 67. 29 | 253. 36 | 309. 16 | 404. 13 | 420. 22, 27
educto 176. 4 | 403. 11
eductos 100. 30
educturus eſſet 107. 32
educunt 71. 4 | 160. 9 | 195. 9 | 245. 2 | 254. 14, 22 | 270. 14 | 303. 22
eduxerat 271. 8 | 445. 24
eduxerunt 37. 7
eduxiſſet 440. 4
eduxit 36. 18 | 76. 20 | 164. 5 | 315. 2 | 323. 21 | 328. 5 | 366. 11
effarciuntur 151. 18
effecerant 48. 6
effecerat 231. 16 | 238. 6 | 286. 7 | 309. 2 | 316. 35
effecerunt 262. 10 | 291. 14
effeciſſet 67. 17 | 292. 2 | 393. 17
effecit 84. 27 | 102. 31 | 344. 29

effecta 223. 17 | 229. 3
effectam 308. 24
effectis 74. 16 | 115. 22 | 235. 15 | 246. 19 | 291. 10 | 310. 30 | 314. 21 | 325. 33
effecto 79. 2 | 157. 2, 12 | 176. 32 | 356. 16
effectos 312. 19
effectum 155. 8 | 195. 14
effectum erat 328. 13
effectum eſt 346. 12 | 465. 5
effecturos 153. 13
effecturum 155. 7
effectus 247. 11
effeminandos 4. 3
effeminari 72. 2
efferantur 142. 7
efferatur 142. 14
efferebatur 372. 4
efferentes 443. 13 | 447. 3
efferre 253. 5
efferret 329. 21
efferri 107. 31 | 122. 8
efficere 65. 19 | 83. 33 | 85. 36 | 97. 2 | 109. 12 | 135. 10 | 338. 26 | 352. 13, 30 | 439. 13
efficeret 246. 19 | 299. 2 | 310. 20 | 31. 7 | 452. 18
effici 114. 29 | 197. 29
efficiat 143. 19 | 349. 19
efficiebant 310. 35 | 312. 18 | 346. 16 | 348. 30
efficiebat 43. 1 | 328. 8 | 348. 5 | 443. 21 | 446. 9 | 447. 2
efficienda 151. 3
efficiendum 248. 20
efficit 28 | 9 | 71. 13 | 74. 11 | 94. 13 | 116. 16 | 222. 6. 320. 16 | 346. 4 | 402. 30 | 403. 5
efficitur 117. 10
efficiunt 71. 21 | 85. 15
efflagitabant 410. 7
efflagitabat 446. 21
efflagitarent 443. 31
efflagitatum 399. 22
effoſſis 143. 23 | 310. 11
effudit 261. 19
effugerat 415. 4
effugere 112. 31 | 134. 26 | 183. 22 | 191. 32 | 194. 33 | 384. 11 | 464. 18
effugerent 85. 32 | 248. 17 | 435. 16
effugerunt 441. 29
effugiebant 279. 32
effugit 195. 26
effugium 354. 22
effunderet 96. 21
egentibus 316. 35
egentium 143. 9
egerat 105. 8
egere 305. 13
egerent 255. 30
egeret 118. 6
egerit 216. 7
egerunt 31. 6 | 75. 23 | 96. 2 | 311. 31
Egeſaretus 306. 14
egeſtate 132. 10
egeſtis 357. 17
egiſſe 411. 28
egiſſet 332. 8 | 427. 21
egit 14. 7 | 31. 4 | 65. 22 | 338. 13
ego 82. 22 | 158. 25 | 175. 2 | 182. 14 | 200. 25 | 274. 25, *& alibi.*
egomet 410. 5
egredi 80. 26 | 82. 4 | 137. 22, 27, 30 | 142. 8 | 173. 13 | 356. 16, 27 | 390. 17
egrediebantur 356. 29
egrediendum 81. 24
egrediens 342. 19
egredientes 83. 2
egreditur 177. 34 | 254. 13 | 324. 11 | 375. 7
egrediuntur 423. 27
egregia 22. 15 | 351. 10 | 388. 2
egregiæ 399. 25
egregiam 17. 19 | 89. 25 | 110. 6 | 398. 24
egregiè 52. 30 | 91. 26 | 92. 23 | 97. 18 | 157. 28 | 194. 28
egreſſa 154. 9
egreſſi 22 3 | 45. 16 | 46. 15 | 50. 24 | 135. 11 | 146. 23 | 176. 32 | 277. 19 | 314. 4
egreſſi erant 103. 10 | 104. 3 | 423. 13 | 447. 25
egreſſi ſunt 443. 33
egreſſis 414. 12
egreſſos 401. 22
egreſſu 396. 18
egreſſum 33. 15 | 83. 14 | 91. 9 | 225. 3 | 319. 14
egreſſus 157. 31 | 166. 1, *& alibi.*
egreſſus erat 403. 10
ei 7. 7 | 11. 27 | 18. 2, 28 | 25. 31, *& alibi frequenter.*
eidem 384. 33 | 398. 5 | 412. 12
ejecerant 154. 14
ejecerat 425. 10
ejecere 356. 17
ejecerunt 77. 7 | 95. 11 | 97. 21 | 162. 10 | 355. 23
ejecit 268. 16 | 335. 17 | 356. 23 | 357. 11
ejectas eſſe 92. 10
ejectos 73. 26
ejectus erat 143. 12
ejicere 301. 12 | 302. 31
ejiciebatur 451. 27
ejiciunt 231. 1
eis 6. 2 | 73. 26 | 130. 14, *& alibi.*
eiſdem 216. 12 | 254. 26 | 304. 4
ejus 8. 8 | 10. 4, 8, 9, *& alibi quam plurimis in locis.*
ejuſdem 72. 8 | 96. 10, *& alibi.*
ejuſmodi 61. 8 | 62. 3 | 69. 4, *& alibi.*
elabitur 264. 7
elapſi 104. 7
elata eſſet 262. 1
elati 162. 4 | 163. 35 | 240. 25 | 316. 38 | 325. 15 | 384. 12
elatius, *adv.* 325. 7
elatos 190. 20
elatum eſt 44. 16
elatus 366. 32 | 395. 11
Elaver 156. 35 | 157. 4 164. 10
Elaveris 156. 37
electi 256. 14 | 333. 1
electis 392. 18 | 400. 20
electiſſima 361. 29
electos 221. 1 | 328. 11 | 355. 11
elegantia 182 4, 9
elephantes 393. 22 | 397. 30
elephanti 386. 9 | 397. 34, 36 | 404. 19
elephantis 279. 13 | 397. 5 | 399. 6 | 402. 1 | 404. 14, *& alibi.*

elephantorum 418. 9
elephantos 133. 20 | 397. 31, 33 | 412. 22, 24 | 418. 11 | 422. 16 | 423. 6 | 424. 17
elephantus 418. 13 | 423. 14, 18, 23
elevabant 263. 7, 11
Eleutheris 173. 21, 25
elicere 109. 11 | 155. 36 | 186. 2 | 189. 8
elicerent 187. 15
eliceret 116. 24
elici 308. 6 | 328. 21
elicuit 337. 11
Elide 341. 7
eliderentur 302. 13
elige 405. 28
elocutus 276. 35
eludebant 245. 8
eludentibus 358. 24
eluſa eſſet 358. 21
Eluſates 68. 10
eluta 396. 12
emendate, *adv.* 182. 8
emerant 55. 1
emi 16. 3
emigrent 24. 25
eminebant 172. 21
eminens 271. 15
eminentibus 172. 10 | 263. 1 | 270. 23
eminentiores 262. 10
eminere 239. 14
emineret 173. 2
emineret 262. 4
eminus 152. 16 | 187. 33 | 228. 10 | 261. 4 | 361. 4, 26
emiſit 377. 25
emiſſæ eſſent 139. 32
emiſſis 50. 6 | 100. 5 | 179. 7
emiſſo 109. 26 | 438. 9
emiſſum 323. 31
emiſſus 358. 18
emittebat 96. 22
emittere 20. 7 | 356. 19
emittit 112. 28
emittitur 254. 15
emittunt 252. 26
enataverunt 256. 2
enatis 48. 5
enecaret 423. 17
enim 15. 1 | 24. 16 | 30. 13 | 48. 2 | 62. 5, 18 | 63. 4 | 74. 6 | 80. 4 | 84. 7, *& alibi quam plurimis in locis.*
eniſus eſt 261. 8
eniterentur 277. 3
eniteris 395. 21
enixè 306. 16
Ennius 442. 27 | 447. 22
enumeratis 341. 7
enuntiarentur 23. 18
enuntiaret 23. 12
enuntiari 16 14 | 112. 22
enuntiarit 16. 15
enuntiata eſt 7. 14
enuntiata ſint 24. 27
enuntiatum eſſet 23. 19
eo, *pron.* 7. 1, 5 | 9. 9 | 10. 4 | 11. 15 | 14. 21, 23 | 15. 10, 25, *& alibi quam plurimis in locis.*
eo 14. 17, 19 | 19. 10 | 20. 9 | 21. 14 | 31. 27 | 32. 3, 7 | 34. 23 | 36. 12, *& alibi frequenter.*
eodem, *pron.* 8. 16 | 12. 15 | 14 1 | 18. 12, 18 | 21. 9 | 27. 16 | 35. 8 | 41. 7, *& alibi plur.*
eodem, *adv.* 8 4 | 15. 1 | 79. 9 | 83. 28 | 89. 30, 32 | 92. 24 | 115. 3, 21, *& alibi.*
eorum 4. 8 *bis* | 12. 11, 14 | 12. 8 | 15. 2, 6, 11, 29 | 16. 5 | 17. 3, 11, 29, *& alibi ſæpiſſime.*
eos 4. 3, 8 | 8. 4 | 9. 12, 15 | 13. 8 | 16. 3 | 17. 13, *& alibi quam plurimis in locis.*
eoſdem 86. 4
Epaſnacti 198. 28
Epaſnactus 199. 2
Epheſi 305. 21
Epheſiæ 305. 28 | 341. 6
epheſo 341. 30
ephippiatorum 71. 25
ephippiis 71. 24
epibatarum 394. 8 | 414. 29
epibatis 352. 2 | 414. 4, 26
Epidaurum 369. 2
Epiro 287. 4 | 294. 17 | 312. 15 | 317. 25 | 325. 20
Epirum 310. 3 | 321. 32
Epirus 294. 12
epiſtola 108. 8, 9
epiſtolam 108. 7
Eporedorige 164. 12
Eporedorigem 159. 20
Eporedorigi 174. 14
Eporedorigis 168. 26
Eporedorix 158. 23, 40 | 159. 6 | 164. 28 | 168. 17 | 170. 14
Eppio 426. 23
epulis 134. 1
eques 100. 9 | 317. 24 | 395. 17 | 405. 5 | 413. 19 | 415. 2 | 437. 10 | 438. 25, 30 | 444. 1
equeſtre 17. 8 | 65. 13 | 147. 14 | 171. 9 | 199. 3 | 328. 16 | 420. 25 | 438. 30 | 440. 6
equeſtri 35. 15 | 44. 24, *& alibi.*
equeſtria 421. 6
equeſtribus 44. 8 | 109. 8 | 189. 33 | 238. 9 | 401. 7 | 414. 1
equeſtris 95. 24 | 187. 20 | 242. 33 | 438. 25
equi 200. 16 | 392. 5
equidem 276. 10 | 468. 18
equis 20. 1 | 31. 26 | 32. 4, 6, *& alibi.*
equitatibus 450. 24
equitatu 15. 13 | 17. 10 | 19. 22 | 31. 23, 25, *& alibi paſſim.*
equitatui 29. 1 | 143. 20 | 332. 1 | 399. 17 | 418. 5 | 421. 5
equitatum 15. 10 | 17. 11 | 18. 19 | 19. 14 | 23. 28, *& alibi.*
equitatus 16. 26 | 56. 2 | 61. 1, *& alibi.*
equite 139. 10 | 413. 23 | 416. 19, 20
equitem 142. 22 | 267. 8
equites 32. 5 | 34. 10, 17, *& alibi quam plurimis in locis.*
equitibus 15. 15 | 17. 9 | 31. 26 | 71. 21 | 73. 19 | 75. 24 | 81. 13 | 88. 18 | 90. 26 | 91. 19 | 100. 4 | 108. 6 | 109. 14 | 112. 20, 32, *& alibi.*
equitum 15. 16 | 19. 9 | 36. 1, *& alibi.*
equo 18. 25 | 36. 4 | 76. 2 | *& alibi.*
equorum 6. 6 | 38. 12 | 76. 5 | 85. 9 | 104. 27, *& alibi.*

equos

equos 71. 22 | 82. 10 | 85. 16 | 111. 21 | 147. 5 | 164. 35 | 169. 12 | 220. 10 | 226. 4 | 279. 29 | 312. 25 | 316. 22 | 418. 19
equum 32. 1 | 135. 2 | 200. 11 | 335. 16 | 437. 29
erant 9. 2 | 15. 24 | 20. 11 | 22. 15, 17 | 28. 3 | 36. 1, *& alibi quam plurimis in locis.*
erat 9. 14 | 10. 2, 3 | 11. 10, 17 | 12. 3 | 20. 4 | 22. 9, 21 | 28. 3, *& alibi frequenter.*
Eratostheni 132. 6
erecta 423. 16
erectæ 61. 23
erectum 390. 12
erepta 345. 31
ereptis 62. 27 | 164. 19
erepto 134. 25 | 217. 1
ereptum 39. 3 | 202. 1
erepturi sint 16. 13
erga 111. 9 | 219. 2 | 255. 16 | 266. 26 | 419. 7 | 426. 27
ergastulis 300. 5
ergo 175. 11, 15 | 298. 9 | 467. 25 | 468. 15
erigebat 228. 8
erigere 133. 12 | 408. 29
eriperet 140. 17 | 161. 33
eriperetur 62. 27
eripi 32. 19
eripiebatur 345. 13
eripiendis 232. 15
eripit 355. 28
eripitur 208. 14
eripuerunt 408. 5
eripuit 8. 4 | 76. 2
eritio 320. 12
eritius 320. 8
errabunda 405. 8
errabundæ 386. 23 | 395. 3
errans 194. 20
errantem 316. 9
errare 105. 11 | 155. 1
erraviſſet 405. 6
error 322. 31
errore 390. 15
errorem 389. 5
eruditus 358. 13
erumpentes 184. 12
erumpentibus 357. 22
erumperent 58. 18 | 254. 8 | 310. 33
erumpunt 189. 36 | 265. 12 | 416. 32
erupit 290. 23 | 388. 7
eruptio 152. 15
eruptione 57. 28 | 58. 14, 19 | 65. 23 | 97. 27 | 109. 26 | 174. 19 | 177. 13 | 178. 17 | 265. 25 | 316. 28 | 360. 16 | 395. 30 | 412. 14 | 422. 33
eruptionem 54. 15 | 64. 28 | 66. 11 | 144. 21 | 172. 15, *& alibi.*
eruptiones 254. 17 | 259. 6
eruptioni 266. 12
eruptionibus 151. 8 | 152. 21 | 224. 28 | 261. 23 | 269. 24
eruptionis 177. 35 | 266. 9 | 317. 32
es 391. 38
eſſe 6. 1, 17 | 7. 8, 9 | 8. 10 | 10. 6 | 11. 23 | 12. 20 | 13. 6 | 14. 9 | 15. 9 | 16. 7, 21 *bis* | 17. 16, 29, *& alibi quam plurimis in locis.*
eſſedarii 95. 6
eſſedariis 82. 2
eſſedariorum 96. 17
eſſedarios 96. 22
eſſedis 85. 7, 8, 11 | 91. 24 | 95. 23 | 96. 3
eſſem 459. 2
eſſent 8. 14 | 21. 13 | 22. 15 | 24. 6 | 25. 13, *& alibi paſſim.*
eſſet 18. 14 | 24. 12 | 25. 5 | 26. 3, 8 | 31. 28 | 35. 3, *& alibi plur.*
Eſſuos 99. 1
eſt 6. 5 | 9. 9 | 11. 25 | 12. 6 | 13. 1 | 27. 27, *& alibi frequenter.*
eſurientibus 396. 12
& 3. 2 | 5. 2, 4, 6, 7 *bis*, 8, 9 | 6. 6 *bis*, 7, 8, 10, 12, 14, 16 | 7. 3, 12 *bis*, *& alibi quam plurimis in locis.*
etenim 446. 1
Eteſiis 342. 18
etiam 5. 2 | 13. 16 | 14. 23 | 16. 6, 15, 27 | 17. 3, 7, 8, 15 | 20. 20 | 28. 26, *& alibi frequenter.*
etſi 34. 13 | 67. 9 | 68. 13 | 78. 5 | 79. 23 | 84. 19, *& alibi.*
evaſerant 64. 33
evellere 20. 5
eveniret 82. 21
eventu 84. 20 | 275. 32 | 335. 12 | 367. 1
eventum 57. 30 | 106. 6 | 162. 34 | 176. 15 | 191. 13 | 243. 23 | 260. 19 | 334. 27
eventus 50. 5 | 139. 31 | 155. 2 | 224. 33
everti 397. 17
evidentis 371. 11
evitandum 191. 32
evitaverant 190. 27
evitavit 200. 16
eum 10. 4 | 11. 6 | 14. 6 | 17. 16 | 18. 3 *bis*, 25 | 19. 19, *& alibi quam plurimis in locis.*
eundem 59. 18 | 66. 9 | 78. 14 | 81. 12 | 139. 8 | 156. 8, *& alibi.*
Eunuchum 349. 11
Eunuchus 344. 2
evocabat 136. 25 | 417. 5
evocant 112. 25
evocantur 208. 6, 8 | 296. 5
evocare 394. 9
evocaretur 368. 17
evocari 137. 9 | 344. 3
evocat 136. 35 | 185. 2 | 192. 3 | 208. 11 | 216. 3 | 234. 16 | 347. 3 | 379. 28
evocata erat 166. 5
evocatas 364. 8
evocati 159. 3 | 260. 20 | 422. 30
evocatio 375. 1
evocatis 65. 11 | 73. 17 | 169. 12 | 202. 13 | 222. 26 | 229. 14
evocato 237. 12 | 299. 11 | 420. 5
evocatorum 330. 13
evocatos 161. 2 | 314. 7 | 373. 3
evocatus 407. 10
evocatus erat 352. 12
evocatus eſt 165. 29
evocaverant 251. 27
evocaverat 89. 21 | 187. 9 | 215. 9 | 225. 15 | 342. 5

evocavit 156. 22 | 344. 5 | 346. 14
evocentur 256. 16
evolaverunt 68. 22 | 154. 2
Euphranor 354. 1 | 359. 6, 11
Euphranorem 359. 10
Euro 351. 9
Euſubios 59. 6
ex 6. 3, 5 | 7. 15 | 8. 6 | 9. 9 | 11. 1, 17 | 12. 2 | 14. 16, *& alibi quamplurimis in locis.*
exacta erat 68. 13
exactam 114. 2
exactoribus 305. 11
exædificaverat 221. 5
exæquabant 435. 1
exæquari 209. 12
exaggerabant 435. 1
exagitabantur 207. 11
exagitati 53. 7 | 71. 1
examinatis 93. 8
exanimantur 125. 5
exanimarentur 333. 9
exanimati 64. 26
exanimato 106. 24 | 153. 7
exanimatos 50. 7
exanimatum 196. 27
exanimatus 153. 5
exanimavit 135. 16
exareſcebant 312. 35
exarſit 89. 28
exaudirent 334. 24 | 356. 34
exaudiret 101. 27
exaudiri 167. 10
exaudito 45. 28 | 162. 2, 20 | 176. 37 | 248. 26
exauditus eſt 341. 11
exaudiunt 138. 27
excedant 103. 27 | 175. 31
excedebant 58. 4 | 176. 19
excedebat 96. 18
excedendi 58, 6
excedere 51. 10 | 156. 19 | 169. 19 | 190. 18 | 222. 1 | 229. 7 | 240. 12 | 246. 22 | 253. 28 | 279. 36 | 311. 14
excederent 256. 22 | 334. 7 | 396. 21
excederet 218. 2, 5 | 268. 23
excedunt 85. 12
excellens 306. 10 | 436. 15
excellentem 443. 20
excellenti 288. 2 | 395. 18
excellentia 446. 3
excellentibus 436. 9
excellentiſſimam 337. 6
excellit 121. 4
excelſa 408. 3
excelſi 403. 1 | 446. 7
excelſior 360. 30
excelſiora 350. 34
excelſiore 382. 19
excelſiſſimo 195. 1
excelſiſſimum 361. 36
excelſiſſimus 350. 8
excelſius 133. 5
excelſo 198. 4 | 376. 15 | 446. 23
excelſum 185. 16 | 253. 31 | 412. 4 | 443. 18
exceperat 150. 20
exceperunt 38. 1 | 163. 21 | 308. 15 | 333. 22
excepit 164. 15 | 261. 20 | 329. 20
excepta 381. 17
excepta eſt 405. 7
exceptans 162. 18
excepti 133. 26 | 308. 33
excepti ſunt 351. 19
exceptis 374. 4
excepto 191. 14 | 211. 3 | 473. 2
exceptus 338. 19
exceptus eſt 202. 3 | 437. 3
exceſſerant 77. 4 | 79. 8
exceſſerat 76. 4 | 103. 8 | 319. 31 | 418. 22
exceſſere 117. 3
exceſſerunt 175. 22 | 261. 13
exceſſiſſe 268. 25 | 379. 18
exceſſit 275. 9 | 334. 22
exceſſurum 379. 18
excipere 61. 22 | 249. 1 | 295. 22 | 396. 4
exciperent 58. 17 | 78. 23 | 95. 27 | 333. 4
exciperet 28. 15 | 224. 33
exciperetur 253. 28
excipiebant 245. 9 | 248. 17
excipiendos 185. 8
excipit 179. 6 | 222. 6
excipiunt 137. 13 | 142. 25 | 230. 3
excipiuntur 248. 7
excilis 265. 34 | 361. 9
exciſo 320. 12
excitabat 176. 24 | 228. 5 | 422. 24
excitanda 299. 2
excitantur 104. 30 | 176. 9
excitarent 67. 28
excitati 60. 23 | 123. 4 | 152. 17 | 162. 15 | 186. 17
excitati 122. 2 | 245. 6 | 259. 23
excitatis 62. 19 | 351. 1
excitatus 247. 30
excitus 434. 11
excludebant 279. 33
excludendi 339. 5
excludendo 429. 4
excludere 165. 6 | 324. 28
excluderet 348. 6 | 434. 17
excluderetur 98. 14 | 413. 33
excludi 443. 15
excluſa 451. 17
excluſam 392. 12
excluſis 349. 25
excluſus 135. 6 | 146. 19 | 299. 16 | 422, 6 | 428. 16
excogitabantur 305. 4
excogitantur 102. 8
excogitari 202. 7
excruciandum 373. 29
excruciatas 129. 2
excruciatos 158. 38
excruciaverat 150. 20
excubabant 152. 20 | 270. 10
excubabat 291. 2
excubare 146. 22 | 313. 6
excubarent 313. 9
excubaret 152. 11
excubitoribus 171. 9
excubitu 435. 12
excubuerant 318. 16
excucurrerunt 441. 26
exculcabantur 173. 3
excurſiones 53. 9 | 436. 5 | 451. 27
excurſionibus 413. 31
excurſum 356. 9
excurſus 333. 5
excuſare 298. 18
excuſarent 81. 1
excuſat 296. 5
excuſatio 389. 21

excusatione 187.22 | 216.11 | 397. 16
excusationem 115. 1 | 181.2 | 256. 14 | 381. 4
excusationibus 233. 8
excusationis 182. 15
exeant 8. 19 | 213. 4
exegerat 286. 5 | 304. 4
exempla 24. 21 | 213. 6 | 215. 2
exemplo 11. 7 | 196. 32 | 198. 22 | 266. 14 | 325. 35 | 344. 14 | 393. 10
exemplum 175. 19 | 214. 6
exequi 8. 5
exercendæ 131. 16
exercendorum 300. 25
exercent 133. 23
exercere 397. 28
exerceri 175. 12
exercitata 192. 16
exercitati 49. 12 | 245. 4 | 333. 17 | 352. 18
exercitatione 28. 14 | 36. 6 | 64. 30 | 71. 10, 20 | 85. 15 | 103. 6 | 381. 16
exercitatis 245. 14
exercitatissimi 27. 15
exercitatissimis 322. 23
exercitibus 204. 9 | 208. 8 | 217. 4 | 222. 19 | 231. 12 | 232. 11 | 303. 31 | 326. 12, 21 | 380. 21 | 400. 6
exercitu 7. 10 | 18. 20 | 19. 5 | 26. 4 | 35. 6 | 46. 14 | 49. 28 | 63. 5 | 65. 5 | 75. 15 | 91. 18 | 105. 21, *& alibi plur.*
exercitui 30. 1 | 34. 19 | 47. 20 | 97. 9 | 140. 27, *& alibi.*
exercitum 10. 9 | 12. 5, 8 | 13. 12 | 14. 3 | 26. 5, *& alibi passim.*
exercitus 12. 14 | 14. 16 | 24. 29, *& alibi frequenter.*
exercituum 209. 8 | 270. 4, *& alibi..*
exercuerant 35. 16
exertis 163. 4
exesum 451. 18
exeundum 249. 34 | 378. 8
exeunt 249. 35 | 260. 5
exhaurire 105. 23
exhaustus 198. 16
exhilaratis 401. 21
exierant 389. 7 | 441. 7
exierat 278. 26 | 391. 2
exierunt 223. 6
exigebantur 305. 3
exigebat 231. 6
exigendi 352. 21
exigere 111. 21 | 294. 7
exigi 305. 20
exigua 79. 23 | 93. 9 | 109. 4 | 148. 38 | 185. 27 | 346. 18 | 392. 26
exiguæ 253. 6
exiguam 116. 25 | 348. 10
exiguas 278. 31
exigue 171. 30
exiguis 184. 10
exiguitas 49. 24 | 54. 14
exiguitate 84. 13
exiguitatem 67. 2 | 71. 15
exiguntur 213. 7
exiguo 295. 12 | 438. 29
exiguum 178. 10
exiguus 279. 2
exiit 107. 18
eximia 443. 1 | 447. 19
eximiam 44. 7 | 241. 13
exinaniſſe 394. 24
exinanita erat 368. 2
exinanitæ 242, 7
exire 9. 2 | 54. 9 | 175. 35 | 442. 18
exirent 6. 1 | 25. 27
exiri 249. 7
exiſſe 150. 22
exiſſent 248. 11
exiſſet 13. 11 | 22. 20 | 434. 5
exiſtat 115. 9
exiſtimabamus 446. 18
exiſtimabant 9. 11 | 57. 15 | 59. 14 | 67. 11 | 100. 37, *& alibi.*
exiſtimabantur 66. 24 | 114. 25
exiſtimabat 10. 12 | 25. 25 | 28. 2 | 34. 26 | 64. 6, *& alibi.*
exiſtimabatis 453. 15
exiſtimabatur 155. 14 | 295. 32 | 372. 3 | 412. 22 | 433. 1
exiſtimabor 297. 16
exiſtimans 113. 7 | 164. 9 | 303. 11 | 310. 1, *& alibi.*
exiſtimant 122. 6 | 131. 9 | 275. 16 | 313. 15 | 374. 2
exiſtimantes 171. 20
exiſtimantur 74. 18 | 94. 1 | 118. 3 | 129. 7
exiſtimare 53. 20 | 329. 21 | 400. 8 | 443. 32
exiſtimarent 19. 10 | 22. 2, *& alibi.*
exiſtimaret 31. 16 | 58. 33 | 77. 26 | 189. 30 | 190. 22 | 227. 15 | 228. 12 | 260. 19 | 264. 5
exiſtimaretur 311. 18
exiſtimari 29. 2 | 338. 32
exiſtimaſſes 461. 13
exiſtimaſſet 405. 18 | 416. 30
exiſtimate 116. 29
exiſtimatione 18. 1
exiſtimationem 106. 22 | 215. 7 | 284. 5
exiſtimationis 228. 21
exiſtimatis 175. 6
exiſtimatur 93. 18 | 94. 8 | 121. 10 | 359. 25
exiſtimaturum 18. 3
exiſtimaverat 57. 22 | 425. 9
exiſtimaverit 135. 5
exiſtimaverunt 48. 9 | 164. 33 | 333. 15
exiſtimavi 200. 25 | 461. 11
exiſtimavimus 153. 3
exiſtimaviſſe 31. 8
exiſtimavit 19. 7 | 27. 22 | 40. 19 | 67. 5 | 73. 3, 17, *& alibi.*
exiſtimem 182. 16
exiſtimet 179. 2
exiſtimo 389. 31
exiſtit 101. 1 | 133. 5
exiſtunt 340. 14 | 389. 10
exitu 154. 9 | 161. 1 | 163. 35 | 167. 26 | 174. 23 | 357. 4 | 466. 12
exitum 59. 28 | 101. 24 | 181. 6 | 198. 20 | 300. 12 | 307. 27 | 320. 34 | 378. 11
exitus 73. 31 | 224. 29 | 227. 15 | 392. 9 | 356. 14 | 378. 12 | 447. 31
exoneratis 389. 13
exoptato 427. 13
exoriri 264. 24

exortus est 406. 12
expectabant 44. 22 | 102. 15, *& alibi.*
expectabat 18. 30 | 67. 9 | 162. 34 | 211. 6 | 276. 24 | 287. 5
expectandæ essent 230. 9
expectandam 62. 13 | 107. 22
expectandum 12. 20
expectans 113. 1 | 137. 31 | 160. 24 | 291. 3 | 334. 27
expectant 138. 30 | 178. 9 | 213. 2
expectantes 439. 31
expectare 21. 14 | 47. 15 | 76. 8 | 79. 17 | 116. 1, 20 | 117. 34 | 171. 37 | 223. 12 | 273. 21 | 278. 10 | 295. 1 | 326. 14 | 390. 17
expectarent 156. 31 | 308. 15 | 317. 6
expectaret 324. 36
expectari 47. 17 | 67. 18 | 74. 8 | 166. 28
expectas 106. 18
expectasse 243. 23
expectasset 98. 13 | 408. 1
expectatio 224. 31 | 298. 3 | 391. 15
expectatione 186. 11 | 266. 30 | 277. 32 | 307. 26 | 397. 20 | 407. 18
expectationem 197. 3
expectatissimi 202. 9
expectatum est 353. 16
expectatur 265. 3
expectaverant 174. 21
expectavissent 256. 25
expectavisset 404. 20
expectavit 81. 25
expectent 155. 2
expecterur 264. 22
expediebant 263. 9
expediendam 296. 1
expedire 244. 8
expediri 33. 5 | 149. 20 | 359. 5
expedisset 157. 19
expedita 36. 13 | 232. 16 | 246. 12 | 389. 28 | 422. 11
expedite 253. 15
expeditam 196. 1 | 321. 13
expeditas 48. 19 | 146. 22 | 153. 27 | 159. 12 | 239. 23 | 248. 4 | 329. 6 | 357. 4
expediti 82. 9 | 290. 1
expeditionem 92. 7
expeditionibus 186. 5 | 195. 12
expeditionum 185. 6
expeditior 38. 5 | 82. 14
expeditiore 146. 11
expeditiores 254. 19
expeditis 88. 18 | 115. 19 | 149. 14 | 195. 7 | 359. 3 | 382. 31 | 384. 21 | 390. 20
expeditius, *nom.* 9. 6
expeditius 306. 23
expedito 132. 15 | 229. 17 | 303. 24 | 323. 23 | 324. 12 | 395. 25
expeditos 176, 16 | 188. 11 | 229. 14 | 232. 5 | 323. 25 | 328. 10 | 361. 3 | 419. 23 | 421. 4
expeditum 85. 13 | 225. 1
expediunt 178. 23 | 243. 1 | 244. 17 | 260. 6
expellant 131. 4
expellere 72. 12 | 165. 6 | 345. 16
expellerent 234. 11 | 268. 21
expellerentur 277. 17
expelleretur 397. 3
expelli 337. 18
expellit 143. 12
expellitur 143. 8
expensas 371. 9 | 374. 13
experianntur 24. 26 | 175. 32
experienda 275. 22
experiendum 248. 1
experirentur 47. 17 | 58. 15
experiri 57. 30 | 274. 9 | 276. 17 | 317. 11 | 409. 3
experiundo 195. 32
expertas 377. 9
experti 72. 11, 20 | 153. 10
experti erant 263. 2
expertorum 444. 6
expertos 111. 18
expertum 316. 5
expertus 404. 32
expertus es 405. 28
expiata 215. 2
expiato 110. 11 | 200. 18
expleant 224. 26
expleatur 152. 2
explent 176. 10 | 177. 15
expiere 165. 32
explerent 240. 30
expletur 155. 29
expleverat 289. 3 | 330. 12
explicabat 324. 23
explicandæ 184. 6
explicandam 353. 17
explicandas 353. 7
explicandi 412. 27
explicandorum 182. 10
explicandos 363. 17
explicant 188. 10 | 354. 12
explicare 334. 2 | 354. 6
explicari 272. 28
explicaturos 253. 10
explicitis 323. 14
explicitius 253. 8
explorabant 110. 25
exploranda 248. 29 | 271. 13
explorandum 254. 3 | 308. 10
explorati 161. 10
explorat 109. 7 | 115. 10
explorata 41. 17 | 64. 21 | 105. 32 | 135. 21 | 148. 16 | 274. 24
explorata esset 150. 17
exploratam 163. 30
exploratis 80. 12 | 109. 12 | 139. 16 | 187. 25 | 249. 15
explorato 189. 27 | 271. 20 | 462. 6
exploratores 13. 4 | 18. 31 | 47. 20 | 57. 6 | 72. 25 | 79. 12 | 108. 17 | 116. 16 | 117. 26 | 134. 2 | 146. 23 | 148. 27 | 149. 17 | 160. 32 | 167. 4 | 177. 23 | 195. 22 | 247. 5 | 309. 25 | 325. 13
exploratoribus 18. 12, 21 | 31. 12 | 41. 13 | 45. 21 | 157. 2 | 196. 2
exploratum 184. 24
exponere 231. 20 | 298. 1 | 316. 8
exponit 212. 1 | 224. 39 | 255. 23 | 372. 11 | 387. 5
exponunt 158. 28 | 159. 29
exporrigere 404. 29 | 421. 1

exportaverant 79. 8
expoſcentes 149. 30
expoſcentibus 332. 11
expoſcerent 260. 18
expoſceret 354. 21
expoſita 390. 8
expoſitas 81.21
expoſiti 318.26
expoſiti eſſent 86. 6
expoſitis 98. 11 | 161. 20 | 186. 1 | 290. 16 | 293. 11, 19 | 300. 18 | 346.11 | 409. 30
expoſito 91. 17
expoſitos 390. 9
expoſitum 335.9
expoſuerat 354. 28 | 356. 12
expoſuerunt 325. 15
expoſuiſſet 303. 14 | 351. 17
expoſuit 163. 29 | 164. 18 | 196. 20 | 290. 9 | 346. 2
expreſſerat 151.11
exprimebat 374. 11
exprimere 25. 7 | 349. 26
expugnandis 357. 20
expugnando 45. 2 | 402. 20
expugnare 46. 4 | 302. 20 | 309. 9 | 368. 5 | 425. 13
expugnarent 44. 24
expugnari 12. 15 | 170. 25 | 265. 6 | 274. 17
expugnaſſet 370. 26
expugnat 361. 22
expugnata eſt 295. 10
expugnati 326. 5
expugnatione 139.22 | 157. 17
expugnatis 56. 8 | 62. 11 | 63.8 | 146. 1 | 292.5 | 321. 12
expugnato 155. 24 | 309. 13
expugnatum 66. 18
expugnaverant 395. 5
expugnaverunt 63. 13 | 425. 18
expugnavit 309. 1 | 315. 10 | 326. 4 | 367. 1, 14
expulerat 340. 2
expulerunt 92. 3 | 111. 4 | 202. 7
expuliſſe 41. 13 | 322. 30
expuliſſent 85. 28 | 269. 7 | 349. 5
expulit 108. 17
expulſa 370. 13
expulſi 72. 15 | 184. 19
expulſis 58. 34
expulſo 222. 10
expulſos 131.9 | 225. 5 | 305. 13
expulſum 292. 19
expulſus 194. 20 | 397. 3
exquirere 57. 23
exquiſito 31. 9
exſanguibus 427. 2
exſcindere 163. 9
exſectis 382. 3
exſilio 395. 10
exſiſterent 358. 26
exſiſtit 197. 36
exſiſtunt 416. 25
exſolvere 371. 6
exſpirata 426. 1
exſpoliarent 202. 1
exſtare 247.9
exſtarent 96. 14
exſtiterant 110. 21
exſtitiſſe 341. 16
exſtitit 63. 11 | 178.2 | 224. 11 | 318. 17
exſtructa 346. 3 | 403. 28
exſtructis 315. 1
exſtructo 53. 12 | 356. 15
exſtructos 127. 6
exſtructus 348. 23
exſtruebant 263. 8, 10
exſtruebat 69.2
exſtruerentur 262. 12
exſtruit 258. 11
exſtruitur 197. 27
exſtruxerunt 152. 10 | 263. 12
exſtruxit 172. 9 | 314. 20 | 449. 2
exſulibus 194. 3
exſultabant 438. 22
extendere 391. 18
extenderet 324. 16
extenuare 391. 19
extenuatos 412. 20
exteras 310. 20
exteriore 176. 3
exteriorem 173. 11
exteriores 178. 28 | 377. 33
externis 260. 23
externo 196. 12 | 364. 2.
externorum 379. 14
externum 193. 5
exterreamur 260. 3
exterrerentur 239. 13
exterriti 160. 19 | 175. 14 | 252. 13
extimeſcebant 191. 28
extimeſcendi erant 62. 11
extimeſcerent 350. 10
extincta 101. 18
extinctis 246. 12 | 407. 6
extollit 423. 20
extorqueretur 217. 1
extortis 164. 20
extra 12. 9 | 106. 20 | 116. 18, *& alibi.*
extracta 349. 23
extracto 302. 30
extrahente 232. 8
extrahi 98. 1
extrahitur 233. 8
extraordinarium 232. 4
extrema 52. 10 | 54. 19 | 69. 3 | 78. 17 | 159. 25 | 262. 3 | 420. 13 | 446. 28
extremam 149. 2 | 256. 23 | 261. 14 | 275. 23 | 310. 27
extremas 44. 15 | 136. 11 | 194. 21 | 263. 22
extremi 92. 8 | 210. 7 | 253. 14 | 262. 10
extremis 5. 3 | 41. 14 | 51. 17 | 61.9 | 227. 12 | 262.7 | 263. 10
extremo 45. 25 | 134.8 | 189. 1 | 259. 24 | 279. 38 | 388. 18 | 416. 25 | 417. 4 | 439. 3
extremos 117. 30 | 169. 15
extremum 9. 8 | 12. 6 | 57. 29 | 58. 11, 15 | 72. 15, *& alibi.*
extruſo 61. 13
extulerunt 439. 9
extulit 162. 18
exturbatis 403. 37
exuant 148. 6
exuit 109. 28
exules 111. 21 | 345. 10
exultationem 400. 9
exuri 397. 24
exuſtris 8. 16
exuti 436. 27 | 438. 32
exutis 58. 26
exuunt 160. 11

F.

FAbianæ 238. 11
Fabianis 238. 17
Fabii 193. 4 | 194. 19
Fabio 34. 4 | 98. 21 | 115. 22 | 159. 29 | 205. 1 | 437. 13
Fabium 107. 18 | 110. 19 | 159. 15, 34 | 178. 25 | 179. 32 | 185. 3 | 191. 34 | 194. 15 | 204. 7 | 235. 18 | 277. 22 | 432. 14
Fabius 107. 27 | 162. 14 | 163. 7 | 193. 1, 8, 18 | 194. 10 | 196. 14 | 236. 2 | 238. 5, 22 | 241. 30 | 277. 7, 14 | 452. 6
fabros 92. 17
fabrûm 226. 10 | 465. 2
facere 6. 15 | 8. 9 | 9. 16, *& alibi quam plurimis in locis.*
faceremus 401. 34
facerent 22. 10 | 25. 4, *& alibi.*
faceret 14. 8 | 27. 9 | 33. 17, *& alibi.*
faces 152. 16
faciam 332. 17 | 462. 9 | 465. 10
faciamus 466. 10
faciant 15. 13 | 40. 18 | 71. 12 | 103. 32 | 142. 5 | 169. 27 | 243. 26 | 354. 12
facias 462. 3
faciat 18. 6 | 90. 29 | 100. 33. 108. 21 | 112. 8 | 118. 7 | 178. 17 | 208. 1
faciebant 53. 9 | 61. 18 | 238. 9 | 447. 4
faciebat 64. 4 | 192. 18 | 200. 4 | 202. 16 | 239. 17 | 320. 28, 29 | 360. 2 | 443. 17
facienda 84. 11
faciendæ 85. 27
faciendam 273. 4
faciendas 98. 11 | 267. 5 | 300. 25 | 367. 13
faciendis 97. 1
faciendo 406. 16
faciendum 107. 19 | 165. 12, *& alibi.*
faciendum esse 24. 24 | 200. 25 | 310. 27
faciendum esset 102. 27
faciens 450. 24
faciente 203. 12
facientem 160. 9
facile, *nom.* 142. 7 | 147. 27 | 242. 22 | 260. 13 | 311. 12 | 407. 22
facilè 6. 8 | 9. 5 | 12. 17, *& alibi.*
facilem 18. 15 | 67. 27 | 102. 2 | 300. 11
facilia 52. 16
faciliorem 362. 10
facilis 241. 8 | 322. 25 | 355. 17 | 384. 20
facilius, *nom.* 9. 6
faciliùs 6. 2 | 11. 5 | 48. 3, *& alibi.*
facillimè 99. 8 | 155. 24 | 191. 7
facillimos 197. 15
facillimum 361. 30 | 366. 2
facinore 30. 15 | 137. 1 | 158. 33 | 760. 8, 18
facinoris 111. 25
facinus 59. 28 | 120. 5 | 129. 10 | 317. 13 | 410. 18 | 438. 36 | 439. 19
facit 15. 10 | 46. 21 | 58. 16, *& alibi.*
faciundæ 105. 11
faciundi 10. 11 | 78. 6
faciundum 14. 3
faciunt 12. 17 | 44. 25 | 58. 19 | 66. 4 | 104. 8, *& alibi.*
facta 19. 22 | 37. 18 | 43. 9 | *& alibi.*
facta erat 243. 12 | 343. 4
facta essent 32. 15 | 330. 2
facta est 52. 6 | 84. 6
facta fuerant 260. 9
facta sit 24. 22 | 228. 20
facta sunt 42, 6
factæ 61. 21, 24 | 245. 17
factæ erant 89. 29
factæ essent 402. 1
factam 286. 8
factam esse 394. 22 | 441. 11
factas esse 329. 28
facti 72. 25 | 196. 21 | 219. 22 | 275. 8
facti essent 394. 21
facti sunt 10. 4 | 437. 17
factione 225. 6
factionem 201. 8
factiones 23. 20 | 118. 2 | 131. 5 | 306. 13
factionis 112. 3 | 118. 10
factionum 118. 2
factis 11. 9 | 54. 13 | 56. 8 | 109. 8 | 118. 14 | 314. 5 | 378. 13 | 396. 2 | 407. 4 | 417. 16
facto 14. 2 | 31. 28 | 44. 18, *& alibi passim.*
factos 358. 23
factos esse 27. 8
factu 7. 8 | 84. 14 | 168. 21 | 361. 23 | 403. 25 | 440. 22
factum 18. 4 | 29. 17, 19, *& alibi.*
factum erat 394. 13
factum esse 17. 10 | 23. 22
factum esset 17. 9 | 322. 33 | 440. 6
factum est 64. 28 | 134. 26 | 152. 21 | 257. 11 | 307. 22 | 352. 1 | 369. 24 | 412. 1 | 439, 3 | 445. 11 | 447. 27
factum sit 24. 19 | 256. 22
facturas 306. 2
facturi essent 438. 11
facturos 15. 5 | 81. 3 | 83. 12, *& alibi.*
facturos esse 290. 4 | 446. 18
facturum 25. 16 | 54. 2 | 90. 30 | 112. 7 | 200. 19 | 208. 1 | 218. 3 | 275. 3 | 381. 24 | 461. 10
facturum esse 15. 7 | 33. 27
facturus 55. 9 | 440. 22 | 459. 5
facturus esset 232. 12
facturus sum 405. 26
factus 18. 13 | 44. 32 | 59. 23 | 73. 1 | 141. 3 | 218. 14, *& alibi.*
factus erat 418. 21
factus essem 439. 25
factus est 13. 4 | 30. 13, *& alibi.*
facultas 25. 11 | 28. 3, *& alibi.*
facultate 10. 11 | 108. 19 | 163. 13 | 251. 2 | 254. 4 | 387. 20 | 401. 35 | 408. 18 | 411. 5

facultatem 28. 4 | 58. 20 | 60. 8 | 61. 15 | 81. 5, *& alibi.*
facultates 16, 25 | 40. 11 | 113. 7 | 242. 18 | 253. 5
facultatibus 148. 37 | 325. 22 | 368. 1
fagum 93. 10
falcatæ 383. 27
falces 62. 22 | 105. 26 | 151. 4 | 177. 35
falcibus 178. 23
falcium 62. 23
fallacem 358. 1
fallaces 350. 17
fallaciam 442. 15
fallaciis 358. 21
fallaciſſimis 358. 13
fallebat 411. 8
fallemus 354. 8
fallendi 163. 6
fallendo 76. 19
fallerent 329. 20
falleret 354. 31
falſa 274. 26 | 438. 16
falſæ 322. 11
falſis 129. 10 | 224. 19
falſo 220. 2
falſum 317. 2 | 336. 27
fama 104. 20 | 110. 13. 17 | 129. 8 | 130. 3 | 132. 6, *& alibi.*
famam 254. 25 | 315. 16 | 326. 6 | 422. 25
fame 101. 32 | 150. 20, 22, 28
famem 22. 9 | 149. 2 | 312. 19
fames 101. 25
familia 156. 7, 24 | 158. 6 | 299. 15 | 349. 17 | 409. 33 | 411. 26 | 428. 4 | 441. 1 | 467. 25
familiæ 280. 25 | 299. 12 | 401. 11 | 449. 1, 4
familiam 8. 2 | 252. 9 | 410. 8 | 449. 1
familiarem 16. 25 | 17. 23 | 39. 3 | 228. 16 | 267. 8 | 316. 2 | 373. 27
familiares 135. 1 | 221. 1 | 325. 12 | 371. 18 | 426. 3
familiaribus 28. 25 | 154. 17 | 191. 23 | 223. 21 | 270. 7 | 1
famiſiaris 100. 9 | 147. 30 | 168. 23 | 371. 15 | 373. 7
familiariſſimo 416. 20
familiaritate 89. 8 | 202. 2
familias 382. 5
familiis 339. 17
fanis 214. 1
fano 267. 6 | 269. 14 | 305. 21 | 341. 3
fanum 218. 14 | 305. 23
fas 37. 1 | 93. 11 | 122. 6 | 131. 22 | 341. 14
faſces 188. 32. 342. 13 | 447. 30 | 453. 12
faſcibus 275. 26 | 321. 23
faſtigiata 78. 13
faſtigiato 263. 24
faſtigiatus 44. 13
faſtigio 171. 2 | 172. 25 | 188. 21 | 240. 32 | 263. 19 | 264. 7 | 271. 16 | 382. 19
faſtigium 178. 10 | 197. 30
fateantur 298. 20
fatebantur 376. 2
fatigati 334. 30 | 393. 13
fatum 28 | 24 | 260. 28
fauces 227. 16 | 300. 26 | 365. 12
faucibus 308. 22 | 379. 9
favebant 229. 19 | 377. 32
favere 17. 2 | 116. 12 | 267. 23
faveri 214. 5
faviſſe 425. 13
Favonio 307. 8, 11, 14 | 316. 14
Favonium 306. 24
Fauſti 428. 30
Fauſto 212. 7
Fauſtum 428. 23, 28
Fauſtus 212. 5 | 425. 21 | 428. 29
fautores 441. 17, 28 | 445. 25 | 448. 18 | 450. 21
fautorum 444. 7
Februarias 402. 23
fecerant 69. 8 | 77. 28 | 86. 17, *& alibi.*
fecerat 11. 28 | 80. 16 | 91. 16, *& alibi.*
fecerint 88, 5 | 103. 5 | 144. 10 | 206. 6 | 215. 6 | 251. 18 | 357. 20 | 438. 31
feceris 461. 14
fecerit 16. 16 | 46. 28 | 158. 40 | 222. 21 | 275. 6 | 375. 26 | 376. 1
fecerunt 15. 19 | 20. 3 | 24. 25, *& alibi.*
feci 459. 5 | 465. 2
fecimus 138. 18 | 335. 22
feciſſe 14. 5 | 100. 17 | 198. 20 | 255. 17 | 267. 12 | 333. 5 | 381. 22 | 389. 31 | 439. 19, 22
feciſſent 25. 26 | 27. 11, *& alibi.*
feciſſet 17. 15 | 26. 18, *& alibi.*
feciſti 410. 7
fecit 5. 9 | 22. 11 | 34. 11, *& alibi.*
fefellerat 387. 15 | 419. 23 | 422. 3
fefelliſſe 45. 6 | 335. 21
fefellit 320. 5 | 334. 15 | 362. 16
Felginatem 321. 16, 17
felicem 362. 25
feliciore 357. 4 | 366. 34
feliciſſime 196. 10 | 215. 6 | 362. 13 | 384. 36
felicitas 194. 15 | 274. 19 | 444. 22
felicitate 302. 8 | 359. 15 | 383. 12
felicitatem 30. 16 | 140. 16
felicitatis 195. 30 | 423. 4
feliciter 82. 21 | 199. 13 | 256. 17 | 359. 7 | 369. 27 | 370. 15 | 384. 27
felicium 382. 25
feminæ 130. 7 | 133. 7
feminas 255. 19
feminis, *pro femoris.* 172. 25
femur 103. 18 | 200. 12
feneſtras 263. 12.
feraciſſimos 41. 23
feræ 133. 21
ferant 66. 9 | 139. 8 | 169. 23 | 175. 1
ferantur 138. 9 | 227. 5
ferarum 133. 2
fere 4. 7 | 23. 1 | 32. 3, *& alibi plur.*
ferebant 40. 9 | 64. 27 | 90. 5 | 148. 15 | 229. 12 | 249. 28 | 295. 23 | 312. 10 | 355. 29 | 371. 20

ferebat 63. 10 | 82. 20 | 161. 25 | 252. 5 | 266. 27 | 310. 14 | 317. 31 | 376. 1
ferebatur 197. 10 | 324. 22 | 356. 24 | 451. 3
ferendi 62. 13
ferendum 72. 1 | 110. 10 | 193. 3 | 348. 21 | 368. 17 | 373. 19
ferendus 25. 30
ferentibus 284. 7 | 285. 1
feri 23. 25 | 41. 29
feriis 285. 7
feriit 372. 18
feriretur 196. 27
feris 34. 25 | 74. 17
feritate 192. 16
fermè 61. 14
ferocitas 444. 3
feroculus 391. 38
feros 25. 25 | 47. 9
ferramentorum 105. 22
ferrariæ 151. 6
ferrarias 394. 15
ferre 14. 12, 19 | 22. 20, 23, *& alibi.*
ferrea 245. 19
ferreas 244. 28
ferreis 61. 26, 27 | 93. 7 | 173. 6 | 261. 1
ferrent 45. 14 | 51. 22 | 62. 8, *& alibi.*
ferret 76. 2 | 77. 29 | 84. 31 | 252. 8 | 324. 35 | 355. 1 | 369. 23 | 403. 24 | 420. 16
ferretur 75. 7 | 152. 18
ferri, *verb.* 29. 6 | 169. 16 | 171. 33 | 232. 9 | 250. 3 | 348. 9 | 371. 9
ferro 101. 32 | 376. 23 | 428. 18, 19
ferrum 20. 5 | 93. 9 | 394. 19 | 425. 32
fert 94. 5 | 107. 1 | 116. 15 | 187. 20 | 196. 3 | 242. 28
fertiliſſima 132. 5 | 147. 21 | 348. 28
fertiliſſimi 372. 4
fertilitatem 40. 12
fertur 74. 15 | 349. 18 | 444. 1
ferveſacta 105. 29 | 151. 12
ferventes 105. 28
ferunt 115. 5 | 126. 4 | 130. 6 | 133. 25 | 168. 14 | 193. 24
feruntur 264. 20
feſtinantem 282. 10
feſtinantes 360. 13
feſtinatione 397. 20 | 432. 6 | 451. 11
feſtinationi 460. 2
fiant 217. 12
fiat 134. 17 | 171. 13 | 224. 35
fibulis 78. 17
fici 416. 6
ficta 73. 9
fide 46. 21 | 111. 9 | 114. 31, *& alibi.*
fidei 89. 16 | 105. 11 | 191. 14 | 198. 28 | 275. 11 | 280. 6 | 359. 19 | 377. 10
fidem 7. 12 | 17. 19, 23, *& alibi.*
fidele 377. 15
fidelem 80. 22 | 350. 15
fideles 183. 26 | 393. 17
fideli 174. 6
fideliſſimi 368. 8
fidelitate 199. 26
fideliter 363. 6
fidens 345. 20 | 443. 36
fides 131. 22 | 218 3 | 277. 37 | 283. 3 | 321. 25 | 338. 21
fidiſſimos 375. 20 | 421. 27
fiducia 149. 23 | 158. 36, *& alibi.*
fiduciæ 174. 17 | 186. 10 | 322. 3 | 383. 9
fiduciam 186. 24 | 277. 37 | 301. 5 | 335. 11 | 351. 26 | 407. 22
fiduciariam 266. 26
fiduciario 357. 32
fiebant 187. 28 | 243. 21 | 244. 1 | 259. 7 | 311. 6 | 342. 15 | 409. 6 | 434. 19
fiebat 6. 7 | 40. 3 | 43. 10 | 152. 16 | 202. 18 | 224. 3 | 247. 7 | 295. 17 | 298. 15 | 397. 36 | 447. 8
fierent 110. 34 | 284. 2 | 298. 14 | 344. 9 | 379. 11 | 394. 16 | 396. 13
fieret 11. 25 | 18. 30 | 31. 29, *& alibi.*
fieri 31. 15 | 41. 15 | 42. 9 | 49. 12 | 58. 5, *& alibi paſſim.*
figebantur 361. 32
figura 82. 17 | 133. 5, 9, 20, 26
filia 21. 3 | 346. 22
filiæ 38. 15
filiam 7. 7 | 11. 17 | 349. 9
filii 31. 3 | 242. 33 | 316. 30
filiis 46. 11 | 344. 4 | 362. 29
filio 7. 2 | 89. 20 | 103. 19 | 169. 3 | 426. 17, 23 *bis*
filios 118. 17 | 345. 19
filium 34. 27 | 128. 3 | 231. 20 | 288. 1, 7 | 321. 16 | 395. 7 | 440. 9
filius 100. 14 *bis* | 143. 3 | 155. 30 | 225. 13 | 252. 1 | 255. 14 | 271. 1 | 288. 5 | 289. 8 | 308. 26 | 314. 8 | 395. 32 | 437. 28
fine 198. 12 | 423. 27
finem 18. 6 | 25. 16 | 34. 11, *& alibi.*
fines 6. 11 | 9. 7, 9, 12 | 11. 2, 20, 24 | 12. 7, 8, 10, 11 | 13. 1 | 17. 13, *& alibi plur.*
fingebantur 274. 4
fingebat 243. 19 | 273. 25
fingere 28. 23
fingi 338. 22
fingunt 138. 12
finibus 4. 7, 8 | 5. 1, 3 | 6. 1 | 8. 9 | 11. 24, *& alibi paſſim.*
finire 77. 25
finiri 132. 16 | 313. 16
finis 153. 9
finitima 144. 25
finitimæ 57. 18 | 65. 10 | 65. 20 | 242. 10 | 294. 12
finitimam 87. 12 | 175. 28
finitimarum 112. 21 | 238. 5 | 345. 9 | 380. 2
finitimas 16. 28 | 59. 4 | 112. 13 | 136. 34 | 183. 22. 29 | 184. 21, 28 | 322. 24 | 337. 5 | 339. 6 | 363. 13 | 389. 12
finitimi 22. 14 | 40. 16 | 59. 15 | 100. 30 | 104. 10 | 118. 18 | 168. 25
finitimis 6. 8 | 8. 15 | 47. 16 | 52. 26 | 54. 2 | 80. 15, *& alibi.*

finitimo 278. 12 | 367. 9
finitimorum 48. 3
finitimos 11. 27 | 41. 23 | 53. 25 | 114. 6 | 131. 9 | 379. 23
finitimum 419. 4
finitur 364. 30
finium 192. 12
finiunt 127. 12
finxit 473. 3
firma 110. 35 | 177. 37
firmabantur 365. 25
firmæ 347. 5
firmam 37. 14
firmamenti 435. 25
firmamento 266. 4
firmare 394. 4
firmas 166. 28 | 192. 2
firmat 134. 10 | 193. 2 | 200. 20
firmata 83. 24 | 389. 32
firmatas 81. 22
firmatis 392. 19
firmaverant 391. 11
firmavit 319. 10
firmior 377. 8 | 428. 18
firmiore 329. 11
firmiores 357. 28 | 358. 23
firmis 171. 9 | 172. 18
firmiſſima 97. 2 | 268. 14
firmiſſimam 405. 29
firmiſſimas 330. 11
firmiſſimos 7. 13
firmiſſimum 435. 6
firmitas 264. 6
firmiter 82. 28
firmitudine 302. 24
firmitudo 62. 6 | 78. 19
firmius, *nom.* 363. 5
firmo 79. 3 | 115. 11 | 157. 30 | 359. 23
firmum 256. 29
fiſtucis 78. 11
fit 104. 34 | 117. 19 | 148. 13, *& alibi.*
fiunt 131. 16 | 190. 7 | 400. 23 | 450. 30
fixa 447. 12
flabat 351. 10
Flaccus 314. 8
flagitabat 368. 24
flagitabatur 250. 18
flagitare 15. 22 | 379. 12
flagitarentur 257. 6
flagitari 365. 30
flamma 106. 1, 9 | 125. 5 | 189. 2, *& alibi.*
flammæ 198. 7
flammam 189. 9 | 265. 17 | 425. 6
flammis 484. 16
flante 352. 5
flate 90. 22 | 312. 7
flatus 409. 18
flaverant 301. 3
flaverat 302. 8
Flavius 444. 16
flavo 35. 1
flectere 85. 16 | 379. 3
flectit 132. 18
flens 18. 5 | 252. 17 | 358. 14
flentes 21. 12 | 23. 16 | 37. 11 | 153. 16 | 175. 36 | 336. 17
fletu 25. 2 | 102. 34 | 259. 23 | 264. 28
flexi 355. 2
florens 72. 7
florentem 156. 6
florentiſſimus 23. 5
floris 173. 5
fluat 13. 3
fluctibus 82. 7 | 83. 31 | 228. 1 | 379. 2, 3
fluctus 87. 7 | 386. 3
fluctuum 61. 24
fluebat 307. 16
fluit 9. 8
flumen 3. 2 | 5. 2 | 6. 4 | 9. 4 | 11. 1, *& alibi paſſim.*
flumina 170. 26 | 241. 32 | 242. 34 | 312. 29
flumine 4. 9 | 5. 1, 5, *& alibi.*
flumini 60. 26 | 248. 1, *& alibi.*
fluminibus 71. 16 | 130. 9 | 249. 4 | 324. 13
fluminis 5. 4 | 11. 10 | 28. 8, *& alibi.*
fluminum 134. 28
focos 430. 20
fodere 312. 33
fodiebantur 172. 24
fodiendos 351. 2
fœcunditatem 436. 3
fœdera 344. 10 | 368. 17
fœdere 114. 10
foliis 316. 21
fons 197. 17 | 198. 16 | 271. 18 | 349. 20
fonte 197. 19
Fontei 410. 12
fontes 312. 34
fontis 197. 26, 30 *bis* | 198. 15
fora 202. 8
foramina 314. 15 | 346. 6
foras 264. 18 | 265. 15
fore 29. 6 | 30. 12 | 31. 20, *& alibi plur.*
fores 186. 22
foret 427. 17 | 484. 7
foris 174. 20
forma 62. 23 | 133. 8 | 151. 14 | 263. 17
formæ 367. 2
formam 87. 4
fornice 356. 14
fornicibus 348. 3
foro 154. 3 | 203. 4 | 268. 27. 425. 4 | 427. 16 | 453. 7
fors 357. 21
forſan 405. 22
forſitan 375. 26 | 397. 3
fortaſſe 298. 17 | 313. 21 | 317. 10
forte, *adv.* 53. 23 | 61. 13 | 186. 2 | 188. 25 | 189. 7, *& alibi.*
fortes 314. 21 | 336. 24 | 410. 15 | 434. 2
forti 103. 17
fortibus 54. 19 | 65. 9
fortiorem 356. 7
fortis 138. 30
fortiſſima 316. 32
fortiſſime 76. 3 | 86. 13 | 101. 6 | 103. 19 | 104. 5, *& alibi.*
fortiſſimi 4. 1 | 36. 1 | 106. 13 | 368. 7
fortiſſimis 190. 28 | 259. 3
fortiſſimo 51. 7 | 247. 12 | 424. 25
fortiſſimorum 189. 17
fortiſſimos 244. 26
fortiſſimum 380. 1
fortiſſimus 75. 25 | 421. 16
fortiter 45. 26 | 49. 20 | 58. 1 | 65. 22 | 206. 4 | 308. 2 | 366. 24 | 403. 33 | 420. 4
fortitudinis 6. 10
fortium 149. 31
fortius, *nom.* 63. 3
fortiùs 51. 23
fortuitò, *adv.* 150. 3

fortuitu 387. 17
fortuna 39. 5 | 58.21 | 103. 1, *& alibi.*
fortunæ 50. 4 | 59. 18 | 134. 24, *& alibi.*
fortunam 24. 26 | 25. 8, *& alibi.*
fortunarum 174. 23 | 260. 19
fortunas 89. 16 | 106. 3 | 116. 9 | 137. 20 | 277. 32
fortunatiſſimis 137. 19
fortunis 12. 21 | 61. 14 | 145. 12 | 389.25 | 411.22 | 420. 16
forum 220. 9
foſſa 43. 3 | 57.4 | 97. 17 | 105. 19 | 172. 2 | 254. 17 | 318. 5 | 362. 10 | 408. 20 | 425.11
foſſæ 46. 3 | 172. 19 | 178. 29 | 239. 27 | 311. 33 | 318. 18 | 366. 21 | 401. 36
foſſam 11. 4 | 44. 15 | 54.5, *& alibi.*
foſſarum 399. 26
foſſas 44. 15 | 58. 10 | 64. 22, *& alibi.*
foſſis 197. 10 | 321. 19 | 350. 20
foveis 133. 22
fracti ſunt 352. 6
fractis 84. 4
fractos 24. 1
frænatis 188. 29 | 407. 13
frænato 393. 21
frænatum 412. 25
frænatus 413. 19
frænis 393.25 | 407.13 | 413. 17
fraugebantur 203. 14
frater 17. 4 | 76.4 | 111. 1 | 156. 8 | 415. 6 | 432. 18 | 437.29
fraterno 18. 1
fraternum 17. 12
fratre 38. 15 | 156. 23 | 389. 33
fratrem 16. 18 | 17. 28 | 18. 8 | 156. 23 | 168. 26 | 380. 11 | 398. 17 | 445. 19
fratres 25. 19 | 27. 21 | 41. 7 | 95. 3 | 158. 5, 18 | 159. 15 | 316. 29 | 440. 14
fratri 7. 5 | 18. 11 | 76. 1 | 434. 8
fratribus 95. 3 | 158. 25
fratris 17. 18 | 100.14 | 434. 10
fratrum 160. 16
fraudabant 316. 39
fraudata 317. 17
fraude 159. 22 | 270. 5
fraudis 265. 11
fremitu 50. 26 | 76. 27 | 102. 13 | 308. 12
Frentanorum 225. 25
frequens 203. 13 | 376. 3
frequentabat 394. 12
frequenter 312. 24
frequentes 76. 15 | 168. 8 | 219. 11 | 306. 17 | 381. 10 | 387. 9 | 423. 6, 8
frequentia 298. 4 | 448. 20
frequentiam 201. 12
frequentiſſimi 75. 12
fretæ 196. 33
freti, *particip.* 65.17 | 115.20 | 316. 37 | 439. 15 | 445. 3
freti eſſent 395. 21
freto, *pro loco anguſto in mari.* 230. 9 | 259. 11
fretos 421. 21
fretum, *locus anguſtus in mari.* 337.21 | 375. 6
fretus 436. 20 | 446. 1
frigidiſſimis 71. 14
frigora 15. 22 | 131. 4
frigore 152. 8 | 297. 5 | 484. 12
frigoribus 93. 13 | 183. 31
fronte 44. 13 | 50. 14, *& alibi.*
frontem 307. 17 | 397. 32 | 411. 3
frontes 186. 18
frontis 366. 13
fruantur 66 8
fructibus 128. 8
fructum 153. 28 | 178. 19 | 252. 4 | 362. 17
fructuoſiſſimum 23. 8
fructus 128. 7 | 316. 27
frugibus 22. 9
frumenta 15. 24 | 30. 11 | 60. 12 | 94. 11 | 134. 11 | 140. 8 | 168. 23 | 242. 6 | 312. 21 | 316. 22
frumentandi 74. 7 | 75. 17 | 77. 21 | 173. 18 | 242.11 | 415. 18 | 416. 13 | 418. 28
frumentari 172. 13 | 377.26 | 416. 17
frumentaria 19. 11 | 27.24, *& alibi.*
frumentariæ 19. 7 | 28. 11, *& alibi.*
frumentariam 29.4 | 117.22, *& alibi.*
frumentarias 322. 24
frumentariis 11.27
frumentarios 195. 23
frumentatione 138.26 | 185. 27
frumentationes 148.29
frumentationibus 168. 21
frumentatum 84. 27 | 137. 33 | 186. 25 | 389.29 | 390. 20 | 416. 5
frumenti 6. 16 | 22. 10 | 58. 29, *& alibi.*
frumentis 79. 10 | 86. 21 | 312. 9
frumento 15. 25 | 21. 8, *& alibi.*
frumentorum 313. 3
frumentum 8. 12 | 15. 21, 29 | 16.10 | 19. 5, *& alibi paſſim.*
fruſtra 58. 1 | 62. 12, *& alibi.*
fruſtrabo 470. 22
fruſtrati 382. 15
fuerant 22. 24 | 23. 18, *& alibi.*
fuerat 14. 7 | 18. 21, *& alibi.*
fuerint 95. 7 | 155. 1 | 171. 29
fuerit 30. 14 | 111. 10 | 159. 29 | 214. 5 | 227. 2
fueritis 410. 15, 17
fuerunt 38. 13 | 68. 9 | 72. 13, *& alibi.*
Fuſio 342. 5
fuga 12. 19 | 17. 11 | 36. 1 | 37. 10 | 38. 15, 17 | 45. 29, 33 | 46. 6 | 52. 2, *& alibi paſſim.*
fugæ 13. 9 | 17. 9 | 20. 1, *& alibi.*
fugam 22. 2 | 38. 3 | 50. 11, 22, *& alibi.*

fugatis 399. 21 | 424. 15
fugato 170. 15 | 195. 29
fugatos 428. 10
fugatus 398. 6
fugerant 92. 7 | 425. 1 | 428. 27
fugerat 155. 13 | 427. 8
fugere 38. 8 | 50. 32 | 77. 4 | 116. 32 | 169. 18, *& alibi.*
fugeret 223. 25
fugerunt 158. 24 | 188. 1 | 189, 4 | 436. 27 | 442. 7
fugiebant 246. 2
fugiebat 250. 15
fugiendum 451. 15
fugiens 249. 33 | 373. 6 | 448. 8
fugientem 116. 21 | 135. 3 | 192. 8 | 222. 4
fugientes 92. 4 | 170. 7 | 193. 15 | 240. 26 | 265. 21 | 279. 28 | 280. 2 | 318. 29 | 321. 8 | 362. 8 | 403. 22 | 451. 33
fugientibus 167. 33 | 179. 9 | 403. 25 | 415. 26 | 423. 30
fugientium 45. 25 | 277. 8, 14 | 318. 31 | 321. 3
fugisse 362. 11 | 374. 9
fugit 231. 11 | 303. 6 | 437. 30
fugitivi 449. 15
fugitivis 297. 24 | 345. 10 | 435. 28
fugitivorum 358. 7
fugitivos 19. 8
fugiunt 423. 10
fuisse 14. 20 | 41. 24, *& alibi.*
fuissent 46. 25 | 99. 26, *& alibi.*
fuisset 14. 20 | 30. 8, *& alibi.*
fuisti 410. 8, 13
fuistis 332. 15
fuit 5. 8 | 14. 6 | 38. 11 | 45. 30 | 49. 23, *& alibi plur.*
Fulginius 241. 13
Fulvium 318. 4
fumare 152. 13
fumi 108. 15
fumo 44. 4 | 319. 11
fumum 189. 9
functa 185. 34
functam 381. 18
functi 185. 9
functum 400. 29
funda 104. 21
fundamenta 264. 11
Fundanius 437. 10
fundarum 423. 7
fundebant 152. 17
fundere 349. 27 | 394. 16
fundis, *nom.* 82. 16 | 105. 29 | 176. 35 | 177. 2 | 228. 10 | 356. 25
funditus 360. 19 | 395. 13 | 397. 17 | 409. 20
funditores 43. 16 | 44. 33. 50. 31 | 255. 2 | 310. 40 | 311. 23 | 331. 3 | 334. 8 | 420. 21, 32 | 423. 6
funditoribus 48. 22 | 197. 14 | 229. 15 | 311. 10 | 361. 34 | 393. 27 | 422. 21
funditorum 287. 7 | 334. 18 | 397. 31 | 401. 17
funebribus 129. 6
funera 129 2
funes 62. 24 | 92. 11
funestæ 439. 26
fungebatur 153. 6
fungendi 187. 16
funibus 61. 27 | 84. 4 | 262. 16 | 308. 27 | 348. 26
funus 445. 27
furcis 264. 9
Furium 462. 9
Furnio 460. 3
Furnium 459. 1
furore 29. 15
furorem 41. 6 | 160. 7
furto 125. 5
fusas 33. 4
fusi 269. 24 | 447. 24
Fusili 105. 28
fusis 58. 26
Fusio 301. 14
Fusium 142. 21 | 257. 10 | 315. 6, 9
Fusius 290. 18 | 315. 12
fusti 445. 20
fustibus 425. 15
futura erant 354. 23
futura esset 262. 8 | 400. 5
futuræ 194. 13 | 369. 18
futuram 25. 15 | 26. 19 | 30. 21 | 349. 5
futuri 243. 9
futuros 14. 8 | 89. 2
futurum 11. 26 | 18. 4 | 47. 29. 77. 32 | 159. 8 | 169. 24, 28 | 200. 19 | 232. 19 | 338. 9 | 339. 8 | 397. 20 | 422. 3
futurum esse 24. 15 | 441. 6
futurus sit 275. 33

G.

GAbalis 173. 21
Gabalos 144. 20 | 168. 27
Gabinianis 288. 3 | 345. 5
Gabinio 9. 14
Gabinium 349. 2 | 367. 23
Gabinius 288. 4 | 340. 9 | 367. 28
Gades 267. 6 | 268. 17 | 269. 14
Gadibus 267. 9 | 268. 19, 24, 25 | 452. 6, 21
Gadis 267. 22 | 450. 22
Gaditani 269. 17
Gaditanis 267. 4 | 269. 7
Gaditanos 268. 20
gæsa 57. 33
Galba 56. 7 | 57. 19 | 58. 27
Galbæ 46. 11 | 202. 1
Galbam 41. 26 | 56. 1 | 58. 14
galeari 391. 4
galeas 49. 25
galeis 317. 33 | 318. 23
Galli 3. 1 | 46. 8 | 57. 9 | 68. 16 | 108. 17 | 109. 9 | 116. 18 | 127. 9 | 132. 3 | 141. 5 | 147. 16 | 149. 23, *& alibi.*
Gallia 1. 1 | 10. 3 | 15. 23 | 16. 13 | 17. 31 | 19. 17 | 23. 8, 26 | 24. 2 | 26. 7 | 32. 26 | 33. 23 | 34. 7, 17 | 37. 15 | 38. 15 | 40. 1, 6, 7, 10, 13 | 41. 14 | 55. 6 | 59. 1 | 63. 29, *& alibi plur.*

Galliæ 5. 3 | 6. 2 | 7. 10, 13 | 16. 11 | 17. 22 | 18. 4 | 22. 14 | 23. 1, 4, 6, 9, 20, *& alibi plur.*
Galliam 10. 1 | 12. 3 | 24. 30. 25. 23, 26 | 26. 15, 20 | 27. 18 | 33. 11, 13, 16 | 34. 3, 8 | 39. 14, *& alibi.*
Gallias 235. 3
Gallica 94. 11 | 242. 28
Gallicæ 35. 3 | 73. 3
Gallicam 164. 8
Gallicarum 303. 10
Gallicis 18. 26 | 61. 5 | 62. 26 | 72. 10 | 79. 25 | 93. 6 | 111. 10 | 116. 12 | 151. 14 | 285. 14 | 316. 31
Gallico 105. 29 | 162. 25
Gallicum 24. 17
Gallis 20. 3 | 24. 24 | 30. 3 | 31. 10, 26 | 32. 25 | 33. 2 | 40. 7, 16 | 47. 22 | 53. 16 | 57. 3, 7 | 62. 21 | 80. 4 | 100. 24 | 108. 6, *& alibi.*
Gallogræcia 288. 6
Gallogræciæ 380. 15, 16
Gallogræciam 384. 24
Gallogræcorum 384. 33
Gallonii 267. 10
Gallonio 268. 23
Gallonium 267. 7 | 268. 21, 25
Galliorum 15. 11 | 17. 24 | 19. 9 | 23. 25 | 24. 18, *& alibi.*
Gallos 3. 2 | 4. 6, 9 | 33. 2 | 41. 12 | 50. 28, *& alibi.*
Gallum 64. 8 | 108. 19 | 321. 16
Gallus, *nomen proprium viri.* 59. 6
Gallus 107. 13 | 108. 11 | 109. 21 | 153. 3
Ganymedem 349. 11 | 363. 1
Ganymedes 349. 21 | 352. 11
Ganymedi 349. 13
Ganymedis 357. 33
Garites 68. 10
Garoceli 12. 4
Garumna 3. 2 | 5. 1, 5
Garumni 68. 11
gaudeo 444. 22 | 461. 2 | 464. 13
gaudio 358. 19
gaudium 413. 26
gaviſus 76. 19
gaza 427. 20
gemellam 286. 8
gemitus 447. 20
Genabenſes 146. 22
Genabenſi 154. 11
Genabi 142. 26 | 146. 17 | 147. 24 | 149. 9 | 184. 26
Genabo 184. 14
Genabum 142. 20 | 146. 15, 20
genera 119. 13 | 133. 2 | 171. 39 | 417. 20
generatim 37. 7 | 149. 23 | 269. 5 | 305. 4
genere 62. 15 | 71. 10 | 75. 26 | 82. 3, 18 | 95. 14, 17, *& alibi.*
generi 160. 4
generibus 119. 17 | 246. 23 | 277. 30
generis 72. 8 | 82. 11 | 88. 11 | 93. 10 | 95. 20 | 96. 10 | 125. 2 | 126. 1 | 159. 33 | 173. 4, 10 | 199. 7, *& alibi.*
generum, *pro marito filiæ.* 112. 3
Geneva 9. 9
Genevam 10. 1, 3
gens 71. 2 | 132. 8 | 325. 21
gente 52. 18 | 135. 16
gentem 358. 1
gentes 127. 1 | 395. 16
gentibus 111. 12 | 130. 13 | 192. 30 | 358. 13 | 439. 33
genitis 380. 7 | 384. 34 | 467. 25
gentium 132. 19 | 289. 2 | 306. 2 | 312. 13 | 453. 5
genu 423. 16
genua 426. 20
genus 35. 16 | 80. 3 | 85. 8 | 125. 7 | 133. 19 | 151. 2, 6, *& alibi.*
Genuſum 323. 24, 29
gerant 156. 4 | 410. 5
gerantur 16. 14 | 40. 17 | 108. 5 | 117. 27 | 193. 2
geratur 148. 3 | 178. 5
gerebant 208. 12 | 369. 28 | 389. 23
gerebantur 137. 3
gerebat 368. 4 | 370. 16 | 390. 12
gerebatur 63. 3 | 176. 23 | 198. 4 | 403. 28 | 438. 21
gerendæ 112. 11 | 160. 27 | 189. 30 | 229. 21 | 250. 14 | 278. 17 | 351. 21
gerendam 189. 24 | 310. 9
gerendi 31. 3 | 60. 17 | 64. 14 | 81. 5 | 131. 2 | 168. 6 | 200. 33 | 204. 15 | 336. 2 | 402. 18
gerendis 348. 12
gerendum 31. 5 | 44. 31 | 65. 5 | 80. 1 | 155. 35 | 358. 5 | 380. 3 | 381. 14
gerendum eſſe 147. 25
gerens 340. 1
gerere 53. 21 | 66. 22 | 68. 17 | 73. 19 | 191. 10 | 237. 6 | 358. 18 | 372. 12 | 397. 14
gererent 423. 34
gererentur 52. 2 | 89. 3 | 91. 3 | 167. 27 | 222. 2 | 315. 19
gereretur 68. 1 | 174. 22 | 193. 20
Gergovia 143. 8 | 158. 20 | 160. 25 | 161. 10 | 166. 11
Gergoviam 145. 28 | 156. 34 | 157. 15 | 158. 2, 32 | 159. 25, 28 | 160. 2 | 322. 34
geri 33. 30 | 148. 6 | 243. 2 | 379. 8
gerit 106. 31
Germani 22. 13 | 23. 23 | 24. 16 | 27. 14 | 34. 23 | 35. 16 | 36. 8 | 37. 6, 17 | 42. 3 | 70. 2 | 71. 19 | 73. 15 | 76. 15, 23 | 77. 5 | 116. 8 | 117. 1 | 129 13 | 132. 10 | 134. 4 | 137. 22, 38 | 139. 22 | 140. 2 | 170. 6 | 171. 16, 22 | 176. 26 | 187. 28 | 196. 7 | 314. 3 | 361. 7 | 398. 20 | 403. 32
Germania 135. 15
Germaniæ 72. 15 | 117. 35 | 132. 5, 20 | 192. 16
Germaniam 94. 7 | 169. 8 | 215. 7 | 329. 22
Germanico 77. 15

Germanis 4. 4, 7 | 6. 4 | 24. 26 | 35. 5 | 41. 11, & alibi.
Germanorum 22. 4 | 24. 11, 17, 30 | 25. 20, & alibi.
Germanos 25. 23 | 28. 13, & alibi.
gerunt 4. 5, 8 | 179. 7
geruntur 34. 9 | 63. 23, & alibi.
gesserant 279. 1 | 325. 14 | 345. 19 | 390. 3
gesserat 55. 12 | 368. 1
gesserint 215. 6
gesserit 156. 9
gesseritis 410. 14
gesserunt 175. 27
gessissent 190. 11
gessit 359. 17
gesta 30. 14 | 190. 21 | 193. 17 | 195. 27 | 196. 11 | 359. 29 | 361. 14 | 362. 13 | 370. 2, 12 | 393. 6 | 395. 31 | 401. 6 | 408. 25
gesta erat 325. 7
gesta esse 442. 9
gesta essent 142. 26 | 196. 28
gesta sunt 158. 26 | 241. 27 | 464. 14
gestæ 424. 19
gestæ erant 226. 2 | 294. 14 | 368. 16
gestæ sunt 266, 22 | 267. 20
gestam 107. 33 | 110. 8 | 278. 27 | 360. 21 | 384. 27 | 420. 15 | 441. 32 | 442. 7 | 448. 9
gestarum 181. 4 | 274. 19 | 342. 9
gestas 199. 9 | 200. 27 | 275. 16 | 424. 11
gestis 55. 6 | 58. 33, & alibi.
gestum 327. 13
gestum esset 439. 14
gestum sit 147. 25
gesturi essent 60. 9
gesturos 174. 3
gesturum 60. 13
gesturum esse 358. 7
Getuli 400. 16 | 401. 31 | 402. 5 | 410. 21 | 411. 8 | 428. 8
Getulis 401. 27 | 404. 31, & alibi.
Getulorum 396. 20 | 413. 17
Getulos 400. 20 | 411. 1 | 413. 21, 28
glacie 484. 11
gladiatores 220. 9 | 417. 21
gladiatoria 428. 4
gladiatoriæ 299. 12
gladiatorum 420. 8
gladii 191. 25 | 448. 3
gladiis 20. 3 | 37. 17 | 50. 9 | 51. 15 | 105. 23 | 147. 12 | 179. 7 | 241. 5, 23
gladio 106. 30 | 191. 24 | 250. 31 | 277. 12 | 336. 26 | 372. 20 | 423. 21 | 424. 7 | 428. 20
gladiorum 37. 18 | 439. 31 | 447. 21
gladios 252. 13 | 333. 21, 23
gladium 106. 27
glande 440. 11
glandem 440. 13
glandes 105. 28 | 394. 16
glandibus 177. 3
glans 437. 31
glebas 153. 4
gloria 6. 10 | 101. 18 | 184. 27 | 325. 15 | 395. 11 | 438. 22 | 443. 13
gloriabantur 383. 17
gloriæ 163. 12
gloriam 67. 10 | 142. 10 | 190. 11 | 278. 32 | 490. 8
glorians 311. 17 | 367. 4
gloriarentur 14. 26 | 201. 14 | 381. 29
gloriari 354. 9
gloriatur 209. 7
gloriatus est 438. 16
Gobanitione 143. 6
Gomphensis 326. 8
Gomphensium 326. 11
Gomphos 325. 19
Gordunos 104. 18
Gracchorum 215. 3
gradiebatur 451. 20
gradu 186. 9 | 373. 23 | 383. 22 | 384. 9
Græci 338. 29 | 341. 14
Græciæ 227. 12 | 370. 11
Græciam 368. 30
Græcis 22. 18 | 108. 7 | 122. 7 | 132. 6 | 354. 2 | 484. 9
Græcos 293. 22 | 303. 28
grande 404. 24
grandi 392. 18 | 395. 34 | 401. 11 | 407. 14 | 420. 8 | 421. 23
grandibus 151. 17 | 161. 25 | 172. 10
grandine 406. 12 | 407. 5
grandis 32. 2
grata 367. 15
grati 465. 3
gratia 11. 16 | 16. 22 | 17. 7, 30 | 32. 18 | 43. 12 | 119. 5, 7 | 159. 1 | 160. 17, & alibi.
gratiæ 17. 5 | 373. 27
gratiam 17. 33 | 18. 7 | 26. 12, 18 | 29. 12, 18, & alibi.
gratias 31. 4 | 201. 12 | 219. 22 | 251. 16 | 269. 5, & alibi.
gratiora 125. 6
gratulantes 223. 6
gratulatio 110. 16 | 176. 8
gratulatione 39. 5 | 252. 2 | 362. 23
gratulationes 243. 21
gratulatum 23. 2
gratulatur 373. 11
gratum 33. 27
gravaretur 26. 12
gravati 407. 5
grave 354. 25
graventur 216. 16
graves 208. 3 | 267. 10 | 382. 1
gravi 82. 6 | 240. 18 | 269. 24 | 318. 33 | 368. 20 | 396. 5
gravia 148. 10
gravibus 51. 8 | 91. 10 | 138. 23
gravior 107. 5
graviora 267. 16
graviore 36. 4 | 140. 23 | 297. 5
graviorem 25. 8 | 350. 10 | 461. 14
graviores 274. 3 | 323. 5
gravioribus 124. 7
gravioris 63. 16 | 198. 25
gravis 285. 15 | 418. 1
gravissima 120. 8 | 291. 2

graviſſimæ 142. 16 | 305. 14
graviſſimas 327. 9
graviſſimè 84. 23 | 101. 28 | 111. 33 | 211. 4 | 275. 8
graviſſimi 395. 23
graviſſimis 371. 6
graviſſimum 24. 28 | 127. 8 | 274. 9 | 406. 9
graviſſimus 106. 6
gravitate 245. 16
gravitatem 72. 11 | 95. 19
graviter 16. 3 | 77. 29 | 89. 26 | 90. 5 | 191. 24 | 200. 16 | 216. 10 | 261. 9 | 265. 9 | 322. 20 | 392. 5 | 394. 3 | 421. 15
gravium 321. 17
gravius, *nom.* 17. 28 | 18. 2 | 101. 29 | 160. 22 | 274. 12 | 275. 14 | 351. 34 | 462. 2
gravius, *adv.* 14. 19 | 15. 1 | 16. 6 | 62. 21 | 63. 20 | 89. 27 | 148. 10 | 170. 4 | 241. 4 | 265. 6 | 382. 4
gregem 371. 10
Grudios 104. 18
grumo 443. 18
grumus 436. 14
gubernatorem 302. 30
gubernatores 59. 25 | 92. 11
gubernatoribus 245. 14 | 387. 12
gubernatorum 245. 8, 12 | 259. 20 | 260. 30
guſtare 93. 11
guſtaſſet 417. 2
Guturvato 196. 26
Guturvatum 196. 22
gymnaſia 352. 24

H.

HAbeant 41. 8 | 71. 14, 17, *& alibi.*
habeantur 41. 29
habeat 17. 7 | 33. 23 | 118. 8, *& alibi.*
habeatur 212. 14 | 380. 7
habebant 12. 19 | 28. 20 | 29. 1, *& alibi.*
habebantur 316. 37 | 317. 21
habebat 8. 4 | 10. 15 | 15. 12, 18, 30 | 17. 23, *& alibi frequenter.*
habebatur 18. 20 | 80. 23 | 207. 1 | 271. 14 | 305. 10 | 444. 7
habebo 461. 7
habemus 274. 25 | 444. 23 | 466. 8
habendam 142. 6 | 150. 13 | 322. 21
habendam eſſe 195. 5
habendi 76. 25 | 348. 14
habendos 174. 29
habendum 299. 17
habent 59. 9, 12 | 95. 2 | 121. 8 | 122. 2 | 125. 2, 3 | 127. 1 | 128. 9 | 129. 1, 7, 14 | 130. 8 | 131. 15 | 132. 1 | 133. 11 | 213. 5 | 436. 7
habente 283. 1
habentur 95. 4 | 120. 9 | 453. 10
habeo 445. 6 | 470. 20
habere 6. 11 | 11. 19 | 16. 24, 27 | 17. 1 | 23. 10, *& alibi paſſim.*
haberemus 175. 19
haberent 10. 7 | 23. 9 | 26. 16 | 61. 9 | 75. 17 | 80. 8 | 81. 29 | 86. 19, *& alibi.*
haberentur 119. 11 | 243. 14
haberet 11. 27 | 26. 15 | 29. 21 | 31. 29 | 32. 12, *& alibi.*
haberetur 232. 8 | 314. 6 | 321. 25 | 447. 4
haberi 211. 2 | 217. 2, 5 | 254. 15 | 327. 4 | 453. 9
habet 16. 2 | 88. 21 | 121. 2, *& alibi.*
habetis 116, 26 | 150. 27
habetur 71. 24 | 119. 13 | 121. 7 | 128. 7 | 211. 8 | 213. 7 | 438. 27
habita 25. 2, 17 | 31. 2 | 100. 35 | 101. 25 | 110. 8, *& alibi.*
habitandi 346. 18
habitare 425. 11
habitationum 299. 3
habiti 207. 5
habitis 269. 20
habito 22. 25 | 79. 13 | 231. 16 | 375. 12 | 450. 8
habitu 380. 19
habituram 364. 5
habituri 260. 26
habituros 312. 22
habiturum 21. 9 | 32. 1 | 33. 25 | 115. 25 | 169. 28 | 183. 5 | 233. 7 | 272. 15 | 293. 4
habiturus erat 319. 25
habitus 174. 27
habuerant 72. 19 | 257. 4 | 273. 3 | 304. 7 | 344. 24 | 438. 18
habuerat 7. 4 | 112. 13, *& alibi.*
habuerit 168. 19
habuerunt 148. 38 | 300. 12 | 321. 11 | 362. 10 | 440. 29
habuiſſe 33. 4 | 130. 8 | 216 8 | 441, 2
habuiſſent 33. 22 | 267. 17 | 410. 4
habuiſſet 325. 2 | 380. 21 | 440. 14
habuit 22. 6 | 35. 13 | 106. 6, *& alibi.*
hac, *pron.* 7. 11 | 16. 17, *& alibi plur.*
hac, *adv.* 240. 33 | 259. 2
Hadriaticum 227. 11
hæ 48. 6 | 60. 17 | 95. 13 | 105. 30 | 203. 18, *& alibi.*
hæc 18. 5 | 24. 26 | 26. 13, *& alibi quam plurimis in locis.*

hæredes 344. 8
hæreditas 380. 12
hæreditate 320. 5
hæreditatis 267. 8
hæres 380. 13
hæſitantes 149. 26
Haliacmonem 306. 24 | 307. 16
hamis 173. 6
hanc 24. 17 | 26. 11 | 32. 17 | 33. 16 | 36. 25 | 44. 22, *& alibi.*
harpagones 244. 28 | 439. 9
harpagonum 176. 32
Harudes 27. 17 | 37. 8
Harudum 24. 14
harum 23. 20 | 38. 16 | 41. 25 | 99. 9 | 127. 6 | 133. 9 | 148. 2 | 242. 18 | 302. 21
has 17. 12 | 40. 5 | 62. 19, *& alibi.*
haſtato 241. 13
haud 111. 11 | 390. 28 | 399. 8 | 407. 16, 25
Hebro 484. 11
Helvetia 13. 10
Helvetiæ 13. 14
Helvetico 145. 28
Helvetii 4. 6 | 6. 3 | 7. 10, *& alibi.*
Helvetiis 5. 2 | 6. 7 | 7. 14 | 10. 10 | 11. 2, 16, 22 | 14. 8 | 17. 1, 2 | 19. 7
Helvetiorum 9. 6, 9 | 14. 2, 7, 11 | 15. 14 | 22. 2, 14, 18, 21 | 23. 1, 3 | 30. 16 | 74. 14 | 132. 16
Helvetios 5. 7 | 6. 6 | 9. 10 | 11. 20, 21 | 13. 5 | 14. 8 | 15. 7 | 16. 12 | 17. 6, 13 | 21. 9 | 22. 7
Helvetium 6. 4
Helvii 169. 2
Helviis 145. 3
Helviorum 235. 2
Helvios 144. 27 | 145. 2 | 168. 28
Heracleam 325. 3
herbæ 316. 27
herbis 242. 6
hercle 390. 28
Herculis 267. 6 | 269. 15
Hercyniæ 132. 14
Hercyniam 132. 6
Herminium 370. 26
hi 3. 1 | 12. 9 | 23. 21 | 28. 23 | 36. 3 | 38. 6 | 40. 18, *& alibi.*
hiberna 39. 12 | 55. 12 | 58. 28, *& alibi.*
hibernavit 199. 27
Hibernia 93. 17
hibernis 12. 2 | 39. 13, *& alibi.*
hiberno 367. 28
hibernorum 57. 5, 14, *& alibi.*
hic, *pronom.* 13. 11 | 32. 2, *& alibi.*
hic, *adv.* 137. 5 | 138. 28, *& alibi.*
hiemabant 12. 2 | 145. 23 | 236. 2
hiemabat 59. 3 | 187. 7
hiemandi 56. 7 | 136. 1 | 235. 19.
hiemandum 57. 4
hiemare 40. 8 | 56. 11 | 84. 8 | 99. 2, 20 | 110. 20 | 180. 5 | 289. 5 | 295. 2
hiemaret 199. 36 | 200. 30
hiemaverat 115. 30
hiemavit 58. 32
hieme 58. 35 | 70. 1 | 87. 3 | 114. 16 | 155. 34 | 291. 2 | 301. 1 | 310. 3
hiemem 84. 9, 16 | 97. 32 | 110. 21 | 114. 2 | 246. 28
hiemes 79. 24
hiemet 104. 16
hiemi 86. 2
hiemis 72. 29 | 107. 26 | 110. 29 | 111. 14 | 145. 31 | 184. 10, 18 | 368. 21 | 397. 16 | 414. 2
Hiempſalis 411. 11
hiems 68. 12 | 292. 9
hilaritate 390. 11
hinc 132. 18 | 139. 3 | 163. 16 | 237. 13 | 240. 27 | 246. 27 | 254. 30 | 261. 26, 27 | 357. 12 | 415. 20 | 446. 7
Hipponem 428. 33
hippotoxotæ 288. 9
hippotoxotis 393. 27
Hirri 327. 3
Hirum 222. 5
his 6. 7, 12 | 12. 3, 6, 12 | 14. 17 | 15. 3 | 16. 25, *& alibi plur.*
Hiſpali 267. 1
Hiſpalim 268. 27 | 374. 20 | 375. 14 | 445. 12 | 449. 19, 27 | 450. 5 | 451. 20 | 452. 6, 22
Hiſpani 398. 8
Hiſpania 87. 11 | 100. 10 | 164. 27 | 166. 21, *& alibi.*
Hiſpaniæ 66. 20 | 237. 8 | 242. 13 | 251. 27 | 285. 16 | 431. 2 | 436. 2, 11
Hiſpaniam 5. 6 | 93. 17, *& alibi.*
Hiſpaniarum 276. 9
Hiſpanias 218. 3 | 230. 11 | 256. 8 | 322. 23
Hiſpaniis 268. 3 | 292. 20
Hiſpanis 100. 4 | 269. 7 | 330. 9 | 330. 9
Hiſpanorum 279. 11 | 377. 30 | 403. 19
hoc, *pron.* 11. 12, 15 | 14. 2, *& alibi quam plurimis in locis.*
hoc, *adv.* 6. 2 | 25. 8, *& alibi,*
hodie 332. 18 | 410. 11
homine 102. 11 | 201. 6
hominem 24. 22 | 39. 2, *& alibi.*
homines 6. 9 | 10. 11, *& alibi plur.*
homini 16. 29 | 133. 21 | 145. 8 | 380. 7 | 387. 26 | 412. 2
hominibus 19. 18 | 34. 25, *& alibi.*
hominis 112. 33 | 124. 9 | 125. 1 | 381. 10 | 382. 15 | 395. 23
hominum 6. 10 | 8. 26, *& alibi paſſim.*
homo 306. 14 | 381. 5
honeſta 305. 13
honeſti 242. 33 | 260. 20
honeſtiſſime 399. 16
honeſtiſſimos 224. 5
honeſtiſſimum 39. 2
honeſtius, *nom.* 462. 7
honeſtius, *adv.* 358. 6 | 382. 12
honeſto 107. 10 | 317. 19
honeſtum 142. 21
honore 32. 18 | 111. 8 | 119. 13 | 120. 4 | 201. 15, *& alibi.*

honorem 150. 17 | 165. 28 | 201. 13 | 232. 4 | 253. 2 | 276. 13 | 326. 19 | 327. 10
honores 384. 23 | 411. 21
honori 214. 5
honoribus 269. 20 | 327. 19 | 411. 26
honorificè 32. 15 | 200. 35
honoris 17. 5 | 46. 30 | 217. 3 | 232. 12
honos 121. 1
hora 29. 19 | 63. 14 | 81. 20 | 107. 15 | 22 | 178. 19 | 195. 20 | 253. 34, 37 | 254. 22 | 372. 14 | 394. 2 | 417. 15 | 445. 14
horam 81. 25 | 103. 15 | 109. 22 | 110. 15 | 248. 11 | 326. 3 | 351. 25 | 413. 15 | 417. 2, 3 | 421. 14 | 446. 17
horarum 61. 10 | 325. 17
horas 386. 4
hordei 416. 6
hordeo 270. 2 | 316. 25
hordeum 312. 14 | 316. 26
horis 58. 8 | 86. 13 | 105. 25 | 137. 20 | 159. 28 | 241. 4, 22
horrea 310. 5
horrerent 25. 11
horribilem 157. 22
horribiliore 95. 1
hortabantur 25. 18 | 64. 16
hortabatur 422. 25
hortandi 351. 26
hortante 153. 11 | 356. 22
hortantibus 79. 7 | 150 6 | 296. 13 | 301. 15 | 334. 17
hortarentur 277. 35
hortaretur 346. 27
hortari 90. 11 | 279. 22 | 340. 6 | 465. 4
hortatio 351. 27
hortato 432. 3
hortatu 329. 7
hortatur 17. 26 | 104. 12 | 108. 11 | 136. 15 | 143. 11 | 158. 6, 39 | 193. 21 | 215. 5 | 223. 19 | 224. 27 | 259. 17 | 279. 24 | 280. 3 | 425. 25
hortatus 64. 26 | 80. 20 | 309. 27
hortatus est 89. 21 | 306. 6 | 322. 19 | 329. 32 | 344. 21
hortentur 146. 7 | 275. 11
hortetur 80. 24 | 228. 18
horum 4. 1 | 23. 23 | 28. 26 | 36. 6 | 52. 5 | 59. 14 | 104. 24 . 139. 20 | 156. 5 | 164. 15 | 168. 4, 31 | 169. 14 | 172. 18 | 175. 25 | 182. 4 | 242. 1 | 256. 8 | 280. 20 | 288. 7 | 305. 9 | 314. 6 | 320. 33 | 321. 18 | 329. 28 | 362. 9 | 371. 17 | 404. 5 | 468. 9
hos 16. 9, 15 | 29. 23 | 30. 2 | 36. 3 | 39. 23 | 41. 21 | 72. 10 | 74. 8 | 82. 26 | 90. 14 | 99. 21 | 115. 3 | 119. 9, 16 | 120. 2 | 133. 22 | 137. 15 | 139. 11 | 147. 29 | 158. 35, *& alibi.*
hoſpitem 39. 3
hoſpites 131. 22 | 251. 28 | 381. 10 | 439. 1 | 442. 1
hoſpitibus 90. 6 | 338. 33
hoſpitiis 183. 23
hoſpitio 24. 2 | 35. 4 | 100. 27 | 174. 5 | 268. 29 | 340. 4 | 381. 9 | 468. 9
hoſpitium 115. 13 | 272. 9 | 439. 21
hoſte 33. 25 | 36. 11 | 51. 19, 22 | 58. 31 | 75. 1 | 100. 37 | 101. 9, *& alibi.*
hoſtem 15. 18 | 20 | 19 | 29. 3 | 34. 14 | 36. 15, *& alibi.*
hoſtes 15. 12 | 18. 13, 18, 30, *& alibi quam plurimis in locis.*
hoſti 354. 14 | 424. 4
hoſtiæ 202. 8
hoſtibus 16. 4, 14 | 18. 26 | 19. 9 | 36. 19 | 42. 16, *& alibi.*
hoſtili 376. 5, 18
hoſtilis 381. 23
hoſtis 29. 17 | 44. 8 | 48. 18 | 68. 20 | 91. 13 | 186. 19 | 189. 7 | 299. 17 | 369. 9 | 383. 21 | 391. 3, 33 | 446 29
hoſtium 12. 18 | 15. 20 | 18. 22, 29 | 19. 15 | 20. 2, *& alibi quam plurimis in locis.*
huc 28. 9 | 64. 24 | 75. 11 | 80. 14 | 81. 10 85. 5 | 90. 3 | 95. 25 | 112. 7, *& alibi.*
huic 30. 21 | 48. 12 | 56. 6 | 60. 26 | 64. 8 | 80. 12, 24, *& alibi.*
hujus 16. 28 | 46. 25 | 51. 16 | 55. 7 | 59. 7, *& alibi,*
hujuſmodi 57. 27 | 137. 31 | 270. 2 | 274. 7, 31 | 465, 17
humana 214. 1
humaniores 72. 8
humaniſſimi 94. 9
humanitas 461. 8
humanitate 4. 2 | 34. 27 | 190. 34 | 298. 15
humeri 165. 18
humeris 163. 4 | 247. 8
humero 450. 30
humerum 277. 11
humida 245. 17
humilem 100. 38 | 261. 26
humiles 164. 18
humili 159. 2 | 443. 33
humiliore 318. 7
humiliores 72. 12 | 87. 5 | 131. 3 | 202. 10
humilitas 87. 10
humilitate 26. 3 | 100. 20
humilitatem 429. 16
hunc 28. 8 | 29. 12 | 41. 26 | 53. 8, 19 | 61. 21 | 79. 16 | 81. 24 | 83. 14, *& alibi plur.*
hybridis 393. 20

I.

Jacebant 404. 6
jacentem 153. 6 | 373. 1
jacentibus 52. 11
jacere 105. 30 | 397. 29
jacerent 54. 20
jaceres 484. 9
jaceretur 197. 30 | 263. 26 | 329. 15
jacetani 244. 6
jaci 43. 8
jaciebant 152. 17 | 312. 20 | 318. 18 | 373. 6
jaciebantur 242. 24
jaciebat 227. 17
jacimus 466. 11
jaciunt 116. 31
jacta 54. 5 | 439. 6
jactabant 162. 11
jactando 437. 19
jactaret 327. 11
jactari 16. 19
jactati 409. 29 | 428. 32
jactaro 20. 6
jactatus 414. 9
jactis 83. 30 | 346. 5
jacto 46. 7
jactura 153. 12 | 168. 23
jacturam 75. 3 | 217. 3 | 232. 12 | 371. 13
jacturas 371. 15
jacturis 118. 13 | 346. 25
jactus 259. 4 | 436. 22 | 437. 9
jacula 105. 29 | 391. 23 | 392. 8 | 417. 13
jaculis 389. 9 | 391. 28 | 412. 33 | 416. 38 | 417. 27 | 448. 6
jaculo 107. 12
Jadertinorum 367. 17
jam 8. 9 | 12. 10 | 13. 4 | 16. 11 | 30. 4, 11 | 31. 17, *& alibi quam plurimis in locis.*
jampridem 256. 10
Januarias 290. 4 | 385. 2 | 386. 20 | 389. 26 | 394. 1
Januarii 183. 9 | 211. 2
Januariis 388. 23
ibat 439. 13
Iberi 251. 5
Ibero 247. 1, 11 | 249 23
Iberum 246. 7 | 247. 2, 17 | 248. 19 | 249. 18, 36 | 251. 3 | 378. 31
ibi 12. 1, 4 | 14. 8 | 21. 2 | 28. 10 | 36. 16 | 38. 10, *& alibi passim.*
Iccio 43. 16
iccirco 89. 12 | 239. 26 | 389. 31 | 400. 3 | 440. 28 | 442. 19 | 445. 24 | 451. 5, 15
Iccium 40. 23
Iccius 43. 12
ictu 20. 4 | 173. 7 | 191. 24 | 259. 21 | 263. 4 | 318. 22 | 392. 28
ictum 264. 6
ictus 262. 11 | 394. 3 | 421. 16 | 423. 15 | 439. 31
ictus esset 300. 6
id 6. 2 | 8. 9 | 9. 15 | 10. 8 | 11. 25 | 13. 3, 5 | 14. 4, *& alibi quam plurimis in locis.*
idem 7. 7 | 15. 10 | 24. 24 | 25. 7 | 60. 21 | 67. 7, *& alibi.*
identidem 48. 23 | 449. 5
ideo 293. 13 | 496. 6 | 418. 29 | 425. 3, 13 | 429. 14 | 432. 4 | 435. 4
idibus 429. 17
idonea 105. 22 | 351. 27 | 421. 24 | 436. 2
idoneam 81. 17 | 86. 2 | 90. 24
idoneas 386. 5
idonei 80. 10 | 148. 24
idoneis 169. 11 | 193. 22 | 240. 3 | 311. 22 | 359. 3 | 377. 23 | 415. 19
idoneo 44. 10 | 63. 32 | 91. 18 | 157. 13 | 164. 5 | 303. 32 | 308. 8
idoneos 155. 23 | 216. 14 | 339. 18 | 352. 30 | 355. 12
idoneum 36. 9 | 47. 21, *& alibi.*
idus 10. 15 | 211. 1 | 451. 21 | 465. 7
jejuni 404. 28
jejunus 417. 1
ierant 18. 19 | 22. 5 | 75. 18
ierunt 21. 4 | 96. 13 | 167. 31
Igili 234. 7
igitur 78. 8 | 256. 1
ignari 398. 11
ignarus 139. 31
ignavia 361. 5
ignaviter 422. 18
igne 263. 25 | 290. 24 | 427. 18 | 439. 6
ignem 105. 30 | 129. 4 | 151. 9 | 153. 4 | 265. 15, 26 | 425. 5 | 437. 8, 18 | 438. 35
ignes 134. 16 | 259. 7 | 303. 27 | 435. 6
igni 8. 1 | 39. 6 | 129. 2 | 140. 25 | 143. 22 | 263. 27 | 266. 13
ignibus 44. 4 | 54. 17 | 313. 9 | 353. 12 | 407. 6
ignis 152. 17 | 259. 4 | 262. 4, 13 | 338. 15 | 437. 9
ignobilem 100. 38
ignominia 256. 18 | 299. 8 | 300. 34 | 323. 2 | 337. 17 | 367. 6
ignominiæ 149. 8 | 176. 24 | 406. 8 | 410. 10
ignominiam 149. 7 | 255. 20 | 276. 8 | 338. 17
ignorabant 224. 12 | 303. 17
ignorabat 92. 4 | 325. 5
ignorans 156. 13 | 309. 22
ignorantia 320. 18
ignorare 266. 25
ignorarent 302. 17
ignoraret 200. 27
ignorari 22 2
ignoratis 175. 28
ignoscat 427. 35
ignoscendum 437. 14
ignoscere 83. 20 | 38. 31
ignoscéret 147. 3 | 380. 20
ignoscerétur 83. 18
ignosces 460. 3
ignota 339. 22
ignotis 82. 6
ignotum erat 382. 13
ignovisset 34. 5
ignovit 415. 9
Iguvinorum 219. 2
Iguvium 219. 1, 6
ii 28. 26 | 66. 23, 24 | 71. 2, *& alibi.*

;idem 23. 14 | 105. 27 | 120. 6 | 273. 14 | 352. 10 | 355. 30
iis 8. 16 | 11. 14 | 15. 4, 7 | 16. 4 | 19. 19 | 23. 3, *& alibi quam plurimis in locis.*
iisdem 16. 14 | 18. 16 | 41. 7 | 43. 15 | 57. 28 | 61. 17, *& alibi.*
Ilerda 253. 4
Ilerdæ 242. 18 | 247. 13
Ilerdam 237. 5 | 239. 7, 30, *& alibi.*
illa 17. 29 | 24. 18 | 77. 16, 19, *& alibi.*
illæ 261. 8 | 345. 28
illam 33. 16 | 199. 30 | 355. 10 | 367. 27 | 370. 19 | 383. 15 | 441. 2
illarum 360. 3 | 448. 18
illas 305. 19 | 352. 23
illata 28. 20 | 51. 16 | 140. 14 | 175. 21 | 308. 12 | 324. 15
illatas 124. 2
illatis 36. 23 | 101. 6 | 259. 8
illato 93. 5 | 319. 7, 32
illatum 53. 7 | 131. 12
illaturum 27. 10
illaturus esset 190. 35
ille 17. 31 | 26. 4 | 99. 7, 31, *& alibi.*
illi 22. 16 | 26. 16, *& alibi plur.*
illic 106. 30 | 150. 8 | 339. 5 | 359. 12
illigata 78. 20
illigatas 107. 12
illis 7. 8, 11 | 16. 29 | 26. 17, *& alibi.*
illius 137. 29 | 165. 5, *& alibi.*
illo 16. 24 | 110. 22 | 138. 1, *& alibi.*
illo, *adv.* 75. 9 | 80. 5, *& alibi.*
illorum 24. 5 | 29. 25 | 94. 5, *& alibi.*
illos 21. 9 | 160. 34 | 171. 27, *& alibi.*
illuc 418. 29 | 461. 5
illud 100. 32 | 151. 19, *& alibi.*
illum 14. 5 | 26. 4 | 32. 11, *& alibi.*
Illurgavonenses 246. 6
Illurgavonensis 246. 9
illustrem 156. 6
illustres 366. 29 | 424. 4
illustrior 142. 24
illustriore 128. 10
illustriores 400. 20 | 411. 6
illuxit 225. 10
Illyrico 291. 5 | 367. 5 | 368. 16
Illyricum 55. 10 | 58. 35 | 87. 12 | 324. 27 | 367. 21, 24. 28 | 368. 30
Ilurgim 375. 3
imæ 484. 13
Imanventius 97. 4
imbecilliorem 428. 19
imbecillitas 266. 3
imbecillitate 175. 9
imbre 407. 5
imbri 153. 24
imbribus 140. 9 | 152. 8
imbrium 69. 5
imis 197. 9
imitanda 151. 2
imitari 139. 16 | 348. 30
imitaturus sum 464. 19
immani 71. 12 | 125. 3
immemores 453. 3
imminebat 254. 2
imminentibus 350. 12 | 355. 6
imminere 138. 20
immisit 338. 5, 14 | 403. 27
immissa 263. 27 | 298. 6
immissis 78. 16 | 333. 8
immitto 159. 19
immissos 419. 24
immittit 393. 1
immittuntur 347. 7
immoderatè 422. 29 | 424. 10
immolabantur 202. 8
immolant 124. 8 | 127. 5
immolaturas 124. 8
immortales 15. 1 | 73. 28 | 381. 34 | 439. 34
immortalibus 125. 6 | 354. 20 | 422. 31 | 446. 14 | 467. 23
immortalium 13. 13 | 110. 11 | 123. 6 | 125. 1 | 260. 17 | 384. 2.
immunem 174. 7 | 388. 24
immunitatem 122. 2
imo 64. 24 | 78. 9 | 40. 26
impar 361. 4
imparati 450. 25
imparatis 183. 16
imparatissimus 231. 8
imparatum 134. 23
imparatus 383. 24
impari 238. 20 | 241. 22
impediat 234. 1
impediebamus 401. 35
impediebant 249. 20
impediebantur 245. 16
impediebat 49. 10 | 90. 21 | 145. 4 | 165. 13 | 307. 24 | 311. 12 | 403. 29 | 451. 3
impediebatur 61. 12 | 318. 32
impediendæ 254. 21
impediendi 239. 25
impediendos 403. 17
impediendum 315. 1
impedimenta 19. 21 | 20. 18, 20 | 48. 19, 27 | 69. 3 | 77. 2 | 102. 28 | 106. 2, *& alibi.*
impedimenti 296. 24
impedimentis 21. 2 | 47. 28, *& alibi.*
impedimento 20. 4 | 51. 4 | 311. 33 | 357. 35 | 377. 27 | 412. 16
impedimentorum 47. 25 | 161. 5 | 164. 26 | 186. 4 | 188. 13 | 193. 33, 39 | 423. 7 | 324. 4
impedire 169. 33 | 227. 15 | 247. 21 | 311. 22 | 392. 21
impedirent 48. 4 | 296. 20 | 301. 8
impedirentur 247. 10 | 296. 8
impediret 153. 19 | 165. 30 | 253. 13 | 255. 5
impediretur 48. 8 | 50. 2 | 157. 4 | 228. 3
impediri 27. 6 | 90. 9 | 447. 1, 3
impedit 159. 19 | 212. 8
impedita 20. 6 | 136. 20 | 149. 22 | 152. 7 | 185. 16 | 272. 28
impedita erat 277. 2
impeditam 50. 9, *& alibi.*

impe-

impeditas 97. 16 | 261. 12
impediti 248. 26 | 420. 19 | 433. 16
impeditiores 353. 18
impeditioribus 68. 23
impeditis 64. 27 | 82. 6 | 90. 25 | 96. 18 | 186. 33 | 261. 5 | 290. 13 | 323. 24 | 324. 6 | 331. 2
impeditiſſimis 189. 25 | 324. 14
impedito 116. 26
impeditos 13. 8 | 44. 23 | 45. 1 | 64. 31 | 67. 13 | 83. 3 | 169. 22 | 323. 20
impeditum 52. 20 | 106. 27 | 230. 10
impeditur 277. 15
impeditus eſſet 365. 10
impediunt 171. 15
impellebat 367. 13
impelleretur 150. 10
impelli 77. 17 | 129. 10
impellit 160. 3, 7 | 209. 9
impendebat 9. 5
impendere 379. 17
impenderent 57. 7
impenſis 371. 23
impenſo 171. 19
imperabantur 305. 6, 19 | 371. 8
imperabat 148. 28 | 231. 4 | 243. 16 | 389. 20 | 399. 20
imperabatur 200. 3
imperandum 173. 17
imperant 173. 19 | 247. 3
imperante 149. 6
imperantur 213. 7 | 237. 4
imperare 24. 20 | 27. 4
imperarent 27. 3
imperarentur 54. 4 | 155. 20
imperaret 179. 28 | 290. 3 | 294. 13 | 372. 8 | 427. 5
imperarit 221. 6
imperaſſet 81. 3 | 83. 12 | 166. 25 | 357. 34 | 374. 22 | 388. 22 | 400. 24
imperat 10. 2 | 80. 24 | 81. 7 | 87. 2, 10 | 88. 1, *& alibi.*
imperata 41. 3 | 55. 9 | 97. 7, 10 | 117. 27 | 191. 13 | 192. 17 | 194. 20 | 246. 5 | 264. 24 | 306. 2 | 326. 13 | 363. 16
imperata eſſent 381. 24
imperatæ 305. 3
imperatam 386. 3 | 415. 6
imperatas 305. 11
imperati erant 169. 14
imperatis 49. 17 | 115. 3 | 305. 15
imperato 73. 18
imperator 29. 19 | 52. 4 | 142. 9 | 272. 20 | 311. 18 | 321. 21 | 332. 18 | 371. 1, 16 | 387. 24 | 401. 31 | 441. 10
imperatore 65. 18 | 138 11 | 142. 8 | 251. 20 | 330. 4
imperatorem 150. 25 | 163. 35 | 168. 10 | 190. 9 | 219. 13 | 252. 18 | 255. 16 | 304. 2, 6 | 405. 21, 23 | 410. 16 | 417. 20
imperatores 333. 13 | 382. 8
imperatori 82. 22 | 116. 28 | 332. 15 | 373. 19 | 426. 11
imperatorias 313. 21
imperatoribus 256. 17 | 274. 20 | 287. 2
imperatoris 30. 9 | 31. 8 | 51. 17 | 83. 15 | 102. 25, *& alibi.*
imperatorum 155. 15 | 406. 14
imperatum 103. 32 | 114. 13
imperatum erat 45. 32 | 67. 29. 90. 33 | 107. 27 | 236. 3 | 339. 24 | 426. 12
imperatum eſt 134. 18 | 270. 14 | 272. 18
imperaturum 54. 3 | 279. 18
imperaverat 10. 13 | 22. 25 | 52. 26 | 54. 17 | 85. 39 | 88. 6 | 304. 3, 5
imperaviſſe 441. 15
imperaviſſet 290. 3
imperaverit 200. 20 | 224. 16
imperavit 22. 6, 10 | 34. 12 | 83. 20 | 135. 22 | 267. 4 | 282. 1 | 332. 3 | 449. 3
imperfecta 181. 5
imperfectus erat 137. 12
imperia 16. 12 | 24. 23 | 50. 4 | 100. 18 | 111. 13 | 256. 11 | 363. 3
imperii 50. 17 | 63. 25 | 64. 5, *& alibi.*
imperiis 40. 9 | 231. 11 | 380. 21 | 381. 2
imperio 6. 2 | 17. 6 | 23. 6, *& alibi.*
imperiorum 305. 10
imperitam 91. 3
imperiti 81. 2 | 82. 11 | 138. 29 | 155. 1
imperitorum 447. 21
imperitos 30. 6 | 117. 24 | 129. 10 | 255. 33
imperitum 33. 19
imperitus 100. 21
imperium 7. 9 | 34. 7 | 41. 8, 22, 26 | 49. 16, *& alibi.*
impetrandi 90. 10
impetrant 46. 10 | 295. 30
impetrare 114. 8
impetrarent 11. 15 | 23. 18 | 76. 19
impetraret 26. 19
impetrari 74. 6 | 103. 25, 28 | 155. 9 | 206. 2
impetraſſe 398. 17
impetraſſent 75. 4
impetrat 11. 20
impetrata 23. 16 | 66. 4 | 168. 6 | 336. 2 | 427. 27
impetratis 400. 28
impetratum eſt 206. 1
impetraturos 105. 19
impetraturum 74. 3
impetraverit 225. 8
impetraviſſe 217. 5
impetraviſſet 321. 24
impetravit 66. 14 | 428. 21
impetu 43. 5 | 50. 20 | 59. 11 | 75. 20 | 95. 11, *& alibi.*
impetum 19. 15 | 20. 3, 16, *& alibi plur.*
impetus 18. 30 | 37. 18, *& alibi.*
impiorum 120. 9
implicati 172. 22
implicitus 297. 5
implorabant 37. 11
implorantibus 397. 27

implorare 25. 10 | 90. 32
imploraret 327. 5 | 424. 12
imploraturos 24. 4
imploraturum 207. 1
imponebatur 305. 5 | 386. 14
imponendo 201. 1 | 386. 14
imponendos 410. 20
imponere 31. 28 | 33. 2
imponeret 323. 5
imponi 200. 33 | 290. 2 | 406. 19
imponit 317. 35 | 355. 13 | 401. 16 | 429. 10
imponunt 244. 20
imponuntur 285. 13
importandum 195. 7
important 4. 4
importare 195. 20
importari 71. 17 | 72. 1 | 309. 7
importatis 71. 19
importatitio 394. 20
importato 93. 10 | 310. 9
importunitatis 425. 20
impoſita 318. 23 | 351. 8
impoſita eſſet 324. 11
impoſitis 166. 4 | 290. 4 | 351. 14 | 368. 28 | 379. 24 | 288. 26
impoſito 164. 19 | 339. 16 | 427. 6
impoſitos 470. 20
impoſuerunt 37. 10 | 352. 31
impoſuiſſe 374. 14
impoſuiſſet 34. 6 | 452. 26
impoſuiſti 410. 9
impoſuit 186. 23 | 300. 23 | 368. 27
impotenter 363. 1
impreſſione 421. 11
impreſſionem 184. 31 | 420. 31
imprimis 25. 19 | 459. 6
improba 16. 9
improbans 274. 14
improbaſſet 232. 9
improborum 193. 24
improbos 274. 23
improviſo 40. 22 | 97. 26 | 104. 19 | 114. 16 | 172. 4 | 176. 18 | 196. 4 | 261. 5 | 408. 15 | 412. 32 | 413. 28 | 422. 14
improviſo, *adv.* 14 11 | 244. 4 | 252. 11 | 325. 1
imprudente 259. 11
imprudenter 461. 10
imprudentes 190. 7 | 242. 36 | 278. 21 | 303. 20 | 390. 22 | 409. 28
imprudentia 155. 3 | 346. 8
imprudentiæ 83. 20 | 381. 5 | 387. 11
imprudentiam 83. 17 | 89. 14
imprudentibus 68. 25 | 95. 9 | 196. 4 | 261. 5
impuberes 130. 5 | 295. 11
impudentiæ 298. 21
impugnabant 361. 34
impugnandæ 33. 11
impugnandis 198. 11
impugnare 68. 3
impugnaret 203. 10
impulit 391. 39
impulſas 309. 3
impulſi 100. 2 | 141. 7
impulſos 46. 22
impulſu 99. 19 | 403. 13 | 453. 14
impulſus 29. 15 | 278. 17 | 383. 12
impune 14. 26
impunitate 424. 11
impunitatem 15. 3
in 1. 1 | 4. 8 | 5. 4 | 6. 11, 12, 15, 17, *& alibi quam plurimis in locis.*
inædificari 186. 16
inædificat 229. 9
inædificata 184. 15 | 266. 16
inæquat 229. 11
inanem 383. 20
inanes 98. 10 | 309. 5
inani 149. 28
inanibus 290. 22
inauditum 265. 35
incaute 360. 15
incautius, *adv.* 153. 25 | 200. 9 | 300. 29
incautum 134. 22
incedere 433. 12
incendant 168. 23
incendebantur 140. 7
incendendas 439 11
incendendum 155. 14
incenderant 22. 11 | 395. 5
incendere 440. 21 | 449. 7, 15
incenderent 439. 5 | 445. 15 | 450. 7 | 451. 29
incenderet 440. 22
incenderunt 165. 1 | 189. 2 | 440. 28
incendi 148. 1, 7, 17 | 166. 8
incendia 148. 14 | 338. 5 | 356. 19
incendiis 96. 25 | 148. 40 | 183. 19, 21 | 189. 5 | 192. 13 | 228. 6 | 358. 9
incendio 152. 5 | 165. 2 | 197. 35 | 210. 12 | 348. 1 | 450. 10
incendiorum 108. 15
incendit 115. 23 | 143. 6, *& alibi.*
incenditur 333. 12
incendium 338. 14
incendunt 8. 11 | 264. 8 | 265. 22 | 450. 10
incenduntur 148. 13 | 451. 32
incenſi 357. 19 | 424. 3
incenſis 44. 3 | 58. 30 | 69. 7 | 79. 10 | 85. 37, *& alibi.*
incenſo 405. 1
incenſum 200. 11
incenſus 375. 18 | 405. 33
inceptam 149. 8
incerta 275. 20
incertæ 389. 3 | 395. 3 | 398. 3
incertis 73. 9 | 85. 7 | 104. 7 | 136. 26 | 148. 31
incerto 167. 25 | 354. 23
inceſſerat 311. 1
inceſſit 273. 24 | 323. 3 | 338. 7 | 350. 8
incidentibus 186. 22
inciderent 46. 29 | 320. 32 | 390. 23 | 409. 28
incideret 134. 23
incidit 39. 1 | 124. 1 | 142. 24, *& alibi.*
incidunt 226. 9
inciperent 109. 25 | 134. 11 | 188. 12
inciperet 40. 15 | 293. 13
incipiamus 278. 33
incipiebant 312. 21
incipit 229. 7 | 244. 8 | 248. 8 | 274. 5 | 279. 22, 30 | 298. 5 | 305. 27

inci-

incipiunt 104. 25 | 142. 1 | 159. 24 | 160. 20 | 224. 9 | 247. 21 | 251. 10 | 253. 26 | 447. 19
incisis 48. 5
incitabant 60. 18
incitabat 186. 35 | 280. 20
incitandi 357. 26
incitant 209. 5 | 244. 21 | 265. 20
incitantur 187. 23
incitare 279. 29
incitarent 82. 10
incitari 82. 15 | 333. 15 | 357. 27
incitat 208. 7
incitata 8. 5
incitatæ 261. 9
incitatas 167. 2
incitati 76. 28 | 154. 11 | 162. 20 | 195. 25 | 240. 33 | 300. 29 | 311. 31 | 334. 7 | 356. 29 | 357. 1, 29
incitati sunt 362. 5
incitatio 333. 11
incitatis 83. 2 | 351. 4 | 337. 21 | 423. 3
incitato 51. 25 | 62. 25 | 76. 5 | 253. 23
incitatos 85. 16
incitatum 344. 6
incitatus 209. 12 | 324. 22 | 395. 23
incitaverant 261. 3
incitaverunt 300. 30
incitavisset 61. 10 | 78. 19
inclinata 461. 12
inclinaverat 243. 13
inclusa 319. 26
inclusum erat 320. 13
incœpto 383. 5 | 422. 6
incœptum 365. 27 | 420. 1
incognita erant 80. 4
incognitam 329. 23
incognitis 260. 2
incognitum erat 83. 34
incolæ 389. 1
incolarum 415. 10
incolas 394. 25 | 425. 6 | 426. 26
incolebant 72. 16 | 184. 11 | 234. 13 | 368. 8
incolendi 71. 8
incolendorum 185. 10
incolerent 41. 13 | 55. 8 | 80. 8
incolis 386. 7 | 389. 22 | 419. 10 | 425. 3
incolitur 74. 17 | 93. 1
incolumem 8. 17 | 39. 7 | 58. 31 | 165. 20 | 166. 18 | 223. 10 | 276. 3 | 319. 3 | 411. 24
incolumes 77. 10 | 86. 4, & *alibi.*
incolumi 139. 27, 29 | 248. 8 | 272. 30 | 360. 29 | 370. 14 | 411. 22
incolumibus 105. 14 | 109. 30 | 250. 32 | 277. 22 | 290. 8 | 355. 4 | 370. 2 | 421. 15
incolumis 139. 21 | 294. 4
incolumitatem 302. 20 | 405. 21 | 427. 2 | 428. 30
incolunt 1. 1 | 4. 5 | 22. 13 | 39. 10 | 41. 5 | 74. 13 | 94. 10
incommoda 62. 7 | 156. 14 | 243. 11 | 274. 28 | 291. 18 | 292. 18 | 368. 6
incommodam 270. 22
incommodè 102. 29
incommodi 14. 10 | 121. 1 | 161. 19 | 183. 6 | 256. 25
incommodis 103. 14 | 147. 23 | 292. 24
incommodo 110. 11, 22 | 148. 30 | 154. 20 | 155. 12, 16 | 323. 3 | 366. 30 | 411. 15
incommodum 92. 13 | 155. 4 | 192. 5 | 241. 26 | 259. 18 | 318. 15 | 322. 33 | 324. 14 | 325. 1 | 367. 5 | 368. 21 | 406. 13 | 433. 11
inconstanter 422. 29
inconsultius, *adv.* 240. 34
increbuit 301. 20
incredibilem 329. 10
incredibili 13. 2 | 28. 14 | 49. 1 | 69. 2 | 104. 31 | 110. 13 | 202. 4 | 302. 8 | 383. 24 | 384. 18
incredibilis 388. 13 | 406. 10
incredibiliter 409. 20
increpitare 47. 10 | 53. 13
incubuerunt 352. 20
incumberent 174. 1
incursiones 187. 10
incursionibus 117. 33
incursionis 97. 17 | 131. 11 | 183. 18
incursu 158. 1 | 239. 13 | 409. 10
incursum 254. 31
incursus 49. 10 | 228. 3 | 250. 22 | 261. 25
incusavit 29. 9
incuterent 422. 14
indagine 189. 26
inde 12. 8 | 25. 27 | 31. 5 | 48. 20 | 58. 32 | 66. 20, *& alibi.*
indicaretur 373. 22
indicatis 346. 28
indicem 415. 13
indicere 23. 10
indicio 134. 20 | 137. 24 | 150. 12 | 373. 25 | 424. 20 | 444. 19 | 451. 20
indicit 111. 28
indicitur 168. 8 | 180. 6
indicium 7. 14 | 374. 1 | 440. 10
indicta 158. 23
indictis 142. 1
indicto 114. 21 | 140. 22 | 173. 15
indigebant 277. 20
indigentes 439. 27
indigna 149. 3
indignabatur 449. 23
indignantes 149. 29
indignari 344. 3
indignatione 198. 25 | 378. 18
indignatos esse 440. 25
indignissime 158. 35
indignitas 165. 12
indignitate 376. 19
indignitates 46. 23
indignos 410. 17
indignum 103. 16
indiligentia 148. 40
indiligentiæ 290. 23
indiligentiores 171. 29
indiligentius, *adv.* 54. 12
Indo 437. 2
indomiti 245. 6
induciæ 295. 29 | 296. 14
induciarum 255. 32 | 265. 2
inducias 296. 19
induciis 75. 19 | 76. 18 | 265. 31 | 297. 1 | 378. 13

inducit 183. 13
inducitur 349. 16
inducti 22. 1
inductis 452. 27
inducturum 427. 1
inductus 5. 9 | 383. 13
inductus erat 346. 18
inducuntur 263. 26
induebant 172. 22 | 177. 9
induendas 49. 25
indulgentia 379. 9
indulgentiam 168. 15
indulserat 31. 1 | 159. 12
induſtria 259. 19 | 307. 14 | 322. 28 | 468. 19
induſtrie 166. 25 | 335. 1
Indutiomari 100. 1 | 112. 17 | 117. 2
Indutiomaro 114. 5
Indutiomarum 89. 19, 21 | 112. 29
Indutiomarus 88. 23 | 89. 4, 11, 26 | 110. 17 | 111. 14, 20 | 112. 15, 19, 23, 34
induxerant 54. 14
inermem 395. 26 | 423. 15 | 425. 10
inermes 29. 22 | 52. 8 | 188. 9 | 249. 21 | 264. 17 | 334. 8 | 384. 12
inermibus 68. 25
inermis 138. 19
inertia 339. 23
inertiæ 181. 2
inertiam 351. 28
inertiſſimo 412. 2
inertius, *nom.* 71. 24
ineunt 73. 8
infame 364. 1
infamia 165. 12 | 194. 10 | 210. 3 | 307. 26 | 468. 12
infamiæ 323. 4
infamiam 131. 15
infantibus 154. 12 | 162. 13
infatuavit 391. 39
infecta 119. 1 | 149. 7 | 177. 16 | 265. 28 | 309. 12 | 316. 15
infectis 234. 3
infelicitas 368. 12
infelicitatem 382. 21
inferant 73. 25 | 145. 10
inferebant 151. 9 | 189. 15 | 261. 5
inferebantur 259. 7
inferebat 95. 25
inferebatur 348. 12 | 432. 1
inferendi 84. 17 | 93. 2 | 111. 6 | 234. 17
inferendum 367. 13
inferentibus 254. 33
inferior 93. 15 | 157. 11 | 244. 25 | 328. 10 | 350. 7
inferiore 51. 10 | 62. 20 | 78. 15 | 161. 12, 26 | 311. 31 | 312. 5 | 420. 27 | 437. 24
inferiorem 5. 4 | 78. 22 | 83. 29 | 106. 32
inferiores 44. 9 | 67. 14 | 188. 8 | 241. 18 | 348. 24 | 350. 4 | 354. 24
inferioribus 139. 17 | 241. 9, 14
inferre 6. 8 | 73. 23 | 164. 16 | 168. 27 | 190. 34 | 326. 1 | 401. 25 | 416. 28
inferrem 23. 6
inferrent 51. 21 | 53. 7 | 54. 3 | 124. 2 | 132. 3 | 203. 4 | 461. 4
inferret 26. 18 | 32. 21
inferretur 256. 27 | 367. 25
inferri 47, 8 | 170. 4 | 274. 24 | 279. 44 | 423. 1
infert 131. 12 | 373. 19
inferunt 129. 4 | 165. 15
infeſta 200. 12 | 325. 9
infeſtabant 348. 31
infeſtis 116. 32 | 163. 23 | 199. 34 | 333. 16 | 334. 5 | 377. 13
infeſto 423. 19
infeſtos 417. 11
inficiunt 94. 13
infideles 166. 15
infidelis 368. 2
infidelitatem 191. 17
infidelitatis 276. 14
infimam 197. 7
infimas 239. 25 | 328. 19 | 404. 9
infimis 239. 11 | 277. 7
infimo 149. 21 | 162. 31 | 172. 20 | 173. 3 | 239. 28
infimus 48. 12
infinita 93. 5 | 185. 21 | 434. 7
infinitæ 117. 30
infinitam 412. 28
infinitis 378. 29
infinito 140. 14
infinitus 386. 8
infirma 148. 38 | 191. 9 | 197. 15 | 264. 10
infirmas 133. 18 | 192. 24
infirmi 233. 2 | 291. 11
infirmiores 72. 13 | 208. 13 | 248. 2
infirmis 86. 1 | 342. 9
infirmitas 153. 19
infirmitate 76. 10
infirmitatem 73. 1 | 358. 25
infirmos 312. 1
infirmum 377. 3
infixis 173. 6
inflabantur 187. 2
inflammatus 393. 24
inflantur 187. 23
inflatius, *adv.* 266. 33 | 279. 3 | 325. 7
inflatum 344. 7
inflatus eſſet 379. 19
inflexis 48. 5
inflixiſſet 20. 5
influebat 361. 1
influeret 165. 29
influit 11. 2 | 13. 2 | 59. 24 | 70. 4 | 75. 1 | 136. 11
infodiebantur 173. 7
infra 86. 5 | 133. 19 | 137. 11 | 167. 11 | 248. 5 | 353. 1 | 420. 25
infregiſſent 269. 8
infrequentior 285. 13
infringeretur 333. 6
infulis 264. 17
infundit 449. 5
ingenioſiſſimi 348. 29
ingens 390. 28 | 402. 30 | 406. 12
ingenti 28. 13 | 89. 6
ingentibus 74. 16
ingrata 155. 11
ingrati 363. 10
ingratos 453. 3
ingratus 285. 6
ingraveſcere 243. 9
ingredi 41. 14 | 92. 1
ingreſſi 423. 21
ingreſſu 255. 19
ingreſſum 297. 12
ingreſſus 190. 21 | 207. 3 | 298. 23 | 402. 17 | 443. 4

in-

ingreſſus eſt 395. 19,25
inhæreſceret 262. 4
inibat 160. 25
inibatur 174. 13
inibi 397. 24
injecerunt 262. 6, 9, 14
injeciſſent 438. 36
injecit 300. 18
injecta 78. 20 | 245. 19
injectis 261. 1 | 442. 26
injecto 361. 10
injectum eſt 34. 19
injecturum 361. 15
inierant 429. 15
inierat 135. 13
inierunt 188. 32
injiceret 79. 20
injiciendi 165. 4
injiciunt 263. 21 | 423. 6
injiciuntur 266. 4
iniit 211. 3
inimici 99. 17 | 340. 14
inimicis 202. 17 | 208. 5 | 209. 12 | 210. 1 | 215. 8 | 216. 10 | 217. 1 | 232. 7 | 233. 9 | 327. 20 | 384. 32 | 397. 17 | 400. 22
inimiciſſimi 465. 5
inimicitiæ 209. 4
inimicitias 119. 8 | 208. 12 | 296. 6
inimicitiis 452. 1
inimico 10. 11 | 89. 27
inimicorum 203. 14 | 214. 3 | 225. 4 | 232. 4, 12
inimicos 11. 26 | 53. 25
inimicum 199. 1
inimicus 106. 28 | 107. 3
iniqua 218. 5 | 434. 21
iniquam 117. 25
iniquiore 404. 27 | 443. 33
iniquiorem 45. 6
iniquis 328. 20
iniquiſſimo 52. 16 | 102. 18
iniquitas 161. 18 | 163. 29 | 164. 3
iniquitate 50. 4 | 383. 7 384. 9
iniquitatem 57. 13 | 149. 27 | 163. 32 | 250. 23 | 322. 5 | 366. 26 | 446. 9
iniquitatis 149. 33
iniquo 54. 19 | 109. 1, 18 | 116. 22, 27 | 162. 28, *& alibi.*
iniquos 33. 17
iniquum 33. 6 | 50. 10 | 139. 16 | 189. 8 | 240. 26 | 384. 8, 13 | 443. 19 | 446. 28
inire 142. 1 | 160. 19 | 417. 27
inirent 361. 4 | 371. 17
iniretur 145. 24 | 190. 2
iniri 147. 12 | 152. 19
inita 40. 18 | 55. 10 | 58. 35 | 60. 12 | 98. 15 | 171. 30 | 315. 2 | 397. 13
initia 127. 2, 12 | 300. 10 | 346. 29
initio 32. 7 | 117. 4 | 142. 16, *& alibi.*
initium 4. 9 | 17. 9 | 44. 23, 25, *& alibi.*
inito 54. 10 | 115. 17 | 246. 28 | 286. 22 | 340. 16 | 383. 19 | 427. 12
initum 84. 33 | 100. 25 | 189. 6
inituros 140. 15
injungebat 185. 6 | 267. 16 | 368. 33
injungere 175. 26
injuria 10. 12 | 11. 22 | 25. 1, *& alibi.*
injuriæ 12. 20 | 60. 18
injuriam 18. 7 | 27. 8 | 54. 3, 10 | 164, 16 | 232. 14 | 389. 1 | 461. 14
injuriarum 14. 23
injurias 13. 16 | 14. 26 | 27. 1, 13 | 124. 2 | 158. 40 | 214. 3 | 215. 10 | 216. 14 | 232. 3 | 381. 31 | 382. 1
injuriis 15. 5 | 23. 3 | 25. 16 | 74. 2 | 88. 4 | 104. 13 | 117. 33 | 229. 18 | 235. 13 | 317. 1
injuſſu 17. 14 | 101. 3 | 332. 3 | 413. 21 | 422. 34 | 423. 2
innata 333. 11
innata eſt 31. 3 | 160. 4
innixi 52. 7
innixus 423. 16
innocentes 117. 16
innocentiam 30. 15
innocentium 126. 2
innumerabilem 348. 15 | 390. 9
innumerabilis 393. 22
inopem 436. 3
inopia 21. 10 | 58. 29 | 59. 3 | 64. 17 | 88. 11 | 117. 25, *& alibi.*
inopiæ 99. 8 | 242. 10 | 297. 2
inopiam 60. 6 | 61. 28, *& alibi.*
inopinante 259. 12
inopinantes 13. 8 | 72. 24 | 134. 19 | 138. 4 | 167. 5 | 177. 9 | 244. 9 | 278. 21
inopinantibus 145, 6, 19 | 264. 2
inopinato, *nom.* 264. 16
inquirebant 253. 21
inquirendo 17. 8
inquit 82. 21 | 101. 26, 28, *& alibi.*
inquiunt 401. 31
inſciente 90. 26
inſcientiam 60. 5 | 61. 29 | 160. 22
inſcientibus 17. 15 | 433. 20
inſcii 174. 22
inſciis 390. 6 | 402. 25
inſcios 72. 24
inſcitia 64. 29
inſcius 408. 19 | 414. 6
inſcripta 437. 31
inſcriptum 376. 2
inſectatus 418. 1
inſecuta 357. 9
inſecuti 15. 13 | 39. 10 | 50. 9 | 95. 8 | 105. 32 | 111. 3 | 176. 29 | 187. 18 | 240. 26 | 421. 12 | 442. 6
inſecuti eſſent 187. 32
inſecuti ſunt 361. 25 | 444. 12
inſecutis 164. 10
inſecutus 359. 13
inſecutus eſſet 200. 6 | 440. 2
inſequantur 103. 7
inſequebantur 186. 29 | 356. 30 | 451. 9
inſequebatur 278. 19
inſequendi 96. 1 | 188, 17 | 230. 7, 13
inſequendum 90. 28 | 153. 15 | 170. 5 | 188. 30 | 189. 7 | 254. 7 | 303. 13 | 321. 10 | 323. 19 | 388. 20 | 392. 25
inſequens 200. 25 | 249. 39 | 369. 6
inſequentem 240. 23
inſequentes 163. 19 | 313. 14, 24 | 409. 15

inſequenti 191. 11 | 193. 17, *& alibi.*
inſequentibus 65. 14 | 95. 24 | 181. 4 | 190. 17 | 346. 20 | 350. 13 | 359. 13
inſequentis 304. 4 | 305. 20
inſequentium 321. 14
inſequerentur 162. 23 | 388. 16 | 416. 36
inſequi 19. 13 | 48. 25 | 95. 19 | 187. 26 | 247. 25 | 313. 16 | 366. 26 | 369. 7 | 388. 10 | 417. 9 | 443. 32
inſequitur 248. 14 | 377. 18 | 384. 1 | 437. 3
inſequuntur 200. 11 | 246. 7 | 450. 25
inſertæ 62. 22
inſerviendum 185. 30
inſervire 352. 13
inſidiabantur 359. 4
inſidiæ 365. 21 | 401. 36 | 452. 1
inſidiandi 136. 30 | 409. 28 | 414. 4
inſidiantibus 190. 7
inſidiaretur 349. 10
inſidiarum 149. 14 | 190. 6 | 408. 19
inſidias 31. 23 | 45. 19 | 76. 7, *& alibi.*
inſidiatores 415. 24
inſidiatorum 189. 32
inſidiaturus 415. 19
inſidiis 14. 15 | 65. 25, *& alibi.*
inſidioſæ 390. 8
inſidioſos 418. 24
inſigne 48. 6 | 163. 5
inſignem 13. 14
inſigni 179. 3 | 261. 6
inſignia 49. 25 | 321. 23 | 448. 5
inſignibus 18. 26 | 161. 14 | 335. 16 | 380. 18
inſignis 198. 6 | 444. 8
inſilirent 38. 1
inſimulati 158. 23
inſimulatis 150. 27
inſimulatus 149. 37
inſinuaſſet 372. 18
inſinuavere 85. 11
inſiſtere 82. 28 | 85. 17
inſiſterent 52. 12 | 62. 18
inſiſtit 115. 7
inſolens 277. 29
inſolenter 14. 25 | 201. 14 | 240. 23 | 360. 16
inſolentes 350. 33
inſolenti 372. 3
inſolentiam 232. 15
inſolentiores 188. 4
inſolentius, *adv.* 311. 24
inſolitum 328. 25
inſpectante 268. 27 | 424. 13
inſpectantibus 153. 2 | 420. 3
inſpiceret 374. 20
inſtabant 166. 20 | 311. 15
inſtabat 254. 2
inſtabilem 81. 28
inſtando 417. 17
inſtante 194. 14
inſtantes 416. 37
inſtantibus 188. 16
inſtantis 115. 2
inſtar 48. 6 | 319. 18 | 356. 11
inſtare 15. 28 | 20. 13 | 51. 11 | 280. 16 | 311. 25 | 334. 2 | 391. 33
inſtarent 58. 9
inſtat 106. 32
inſtauratum eſſe 367. 27
inſternendam 449. 3
inſtigari 111. 25
inſtigaſti 410. 7
inſtiterant 355. 21
inſtituat 92. 19
inſtituebatur 171. 6
inſtituerant 234. 15
inſtituerat 87. 2 | 114. 21 | 140. 28 | 147. 2, 15 | 153. 24 | 224. 24 | 316. 4 | 334. 4
inſtituerent 155. 10
inſtitueretur 53. 14
inſtituerunt 68. 17 | 155. 19 | 234. 1 | 263. 16 | 266. 1 | 352. 13
inſtitui 59. 25 | 79. 6 | 175. 26 | 222. 11
inſtituimus 468. 13
inſtituiſſe 122. 8 | 297. 3
inſtituiſſet 68. 20
inſtituit 68. 25 | 78. 9, *& alibi.*
inſtituitur 103. 34 | 105. 2
inſtituta 67. 8 | 76. 21 | 117. 10 | 125. 2 | 136. 29
inſtitutæ 311. 33
inſtitutæ erant 348. 17
inſtitutam 357. 1
inſtitutas 110. 1 | 255. 7
inſtituti 316. 1
inſtitutis 3. 1 | 80. 9 | 128. 1 | 453. 3
inſtituto 36. 17 | 89. 17, *& alibi.*
inſtitutos eſſe 15. 8
inſtitutum 118. 5 | 244. 6 | 323. 16 | 328. 9 | 331. 4
inſtitutum eſt 333. 13
inſtituunt 60. 3 | 67. 1 | 220. 8
inſtratis 337. 11
inſtructa 36. 10 | 37. 5, *& alibi.*
inſtructæ 240. 30 | 345. 28 | 361. 34
inſtructæ erant 403. 34
inſtructam 35. 13 | 196. 6 | 330. 5 | 369. 10
inſtructas 89. 31 | 186. 9 | 188. 29 | 415. 28
inſtructas eſſe 96. 9
inſtructi 317. 20 | 413. 3
inſtructi erant 393. 4
inſtructi fuerunt 412. 18
inſtructis 188. 22, 27 | 190. 12 | 235. 10 | 365. 27 | 383. 23, 27 | 399. 6 | 412. 6 | 420. 28
inſtructo 49. 28 | 166. 21 | 186. 7
inſtructos 424. 18
inſtructus 315. 18
inſtructus erat 392. 16 | 420. 23 | 421. 14
inſtruebat 328. 19 | 366. 5 | 408. 31
inſtruenda 49. 8
inſtruendam 44. 10
inſtruere 394. 15 | 399. 2
inſtrumento 102. 8 | 134. 25
inſtrui 359. 5 | 383. 8
inſtruit 18. 27 | 193. 30 | 248. 8, 13 | 250. 5 | 254. 24 | 272. 27 | 273. 10 | 276. 26 | 279. 15 | 307. 18 | 383. 26
inſtruitur 369. 15
inſtruunt 186. 11 | 188. 12 | 254. 23 | 353. 10
inſtruxerant 44. 21 | 245. 1
inſtruxerat 260. 11 | 419. 1

instruxerunt 149. 19 | 262. 2 | 351. 22
instruxisse 376. 27
instruxisset 44. 16
instruxit 19. 16 | 36. 19 | 311. 23 | 328. 5 | 336. 8 | 365. 24 | 383. 7 | 397. 30, 33 | 404. 8 | 407. 24
insuefactos 82. 10
insueta 191. 23 | 253. 6
insueti 155. 19
insueros 240. 15 | 312. 28
insuetus 90. 8
insula 93. 1, 13, 19 | 94. 8 | 165. 25 | 166. 2 | 267. 23 | 337. 18 | 346. 3, 4 *bis*, 7 | 350. 25
insulæ 80. 7, 17 | 83. 29 | 91. 8 | 94. 1 | 355. 13
insulam 74. 11 | 80. 2 | 83. 9, *& alibi.*
insulas 60. 10 | 395. 6, 33
insulis 74. 16 | 94. 2 | 135. 10
insuper 151. 18 | 262. 4, 14 | 427. 19 | 434. 13 | 448. 3
integebatur 173 4 | 244. 2 | 259. 1
integendorum 184. 15
integerrima 255. 27
integra 155. 14 | 157. 11 | 242. 19 | 364. 18, 26 | 461. 13
integræ 67. 30 | 136. 3 | 319. 31
integras 298. 19 | 312. 4 | 359. 27
integri 95. 27 | 159. 30 | 178. 12 | 241. 1 | 279. 31 | 280. 2 | 334. 13
integris 57. 33 | 58. 4 | 64. 31 | 190. 34 | 194. 26 | 324. 2 | 348. 21
integritatem 426. 6
integro 450. 2
integros 162. 28 | 178. 25 | 260. 11 | 308. 30 | 421. 6
integrum 285. 2 | 364. 27 | 382. 2
integunt 176. 10
integuntur 266. 3
intellectu 407. 22
intellectum est 54. 10 | 95. 18
intellecturum 27. 14
intellexerant 177. 6
intellexerunt 45, 6 | 66. 3
intellexi 465. 16
intellexissent 90. 15 | 147. 12 | 185. 19
intellexisset 403. 16 | 425 28 | 427. 22
intellexit 15. 28 | 36. 7, 20, *& alibi.*
intelligat 15. 5 | 18. 9
intelligatis 150. 18
intelligebant 59. 29 | 68. 17 | 150. 37 | 253. 11 | 317. 9
intelligebat 11. 25 | 25. 21, *& alibi.*
intelligebatur 119. 7
intelligere 16. 16 | 23. 2 | 30. 18 | 191. 7 | 234. 21
intelligerent 14. 5 | 46. 25 | 77. 18 | 84. 12 | 106. 3
intelligeret 14. 21 | 60. 21 | 65. 4 | 98. 1 | 144. 13 | 195. 29 | 231. 2
intelligeretur 239. 17
intelliges 392. 3 | 405. 31
intelligi 183. 19 | 279. 42
intelligunt 266. 20
intempesta 407. 6
intentare 442. 11
intenti 176. 15 | 298. 37
intentis 66. 5 | 67. 32
inter 3. 1 | 5. 6 | 6. 5 | 7. 11, *& alibi quam plurimis in locis.*
intercedebant 109. 29 | 272. 10
intercedebat 153. 14 | 162. 3 | 253. 14 | 360. 34 | 446. 5
intercedere 10. 13 | 47. 26 | 249. 1 | 266. 25
intercederent 29. 4 | 32. 14 | 224. 21
intercederet 161. 22 | 279. 5 | 326. 22
intercedit 208. 2
interceperat 194. 4
intercepta 52. 14 | 108. 8
intercepti 393. 7
interceptis 365. 28 | 419. 20
interceptus est 445. 20
intercesserant 92. 29
intercesserunt 203. 7
intercessio 214. 6
intercessione 208. 3 | 210. 8
intercessionem 214. 8
intercessit 110. 26
interciderat 371. 20
intercipere 359. 2
interciperentur 194. 23
intercipi 300. 27
intercipiebat 199. 35
intercipiendi 200. 5
intercipiunt 244. 11
intercipiuntur 104. 29 | 200. 15
intercisa 383. 4
intercisæ sunt 198. 15
intercisi 382. 20
intercisum 188. 19
intercludatur 142. 7
intercludebat 374. 11
intercludebatur 436. 18
intercludendos 403. 27
intercludere 67. 1 | 249. 23
intercluderentur 246. 20 | 320. 35 | 356. 36
intercluderet 35. 12
intercluderetur 268. 18
intercludi 19. 12 | 222. 20 | 309. 21 | 349. 22 | 403. 29
intercluduntur 373. 4
intercluſa 238. 14
intercluſas 166. 22
intercluſerant 146. 26
intercluſi 161. 1 | 242. 4 | 452. 8
intercluſi ſunt 443. 8
intercluſis 57. 26 | 84. 16 | 169. 6 | 250. 3
intercluſit let 250. 27
intercluſo 67. 12 | 76. 1 | 251. 3 | 368. 2 | 443. 10
intercluſum 166. 12 | 349. 6 | 360. 11
intercluſurum 240. 2
intercluſus 268. 32 | 309. 24
interdicit 98. 3 | 112. 28 | 159. 20 | 378. 8
Interdicto 183. 19
interdictum est 120. 9
interdicunt 120. 8
interdiu 11. 16 | 171. 7, *& alibi.*

interdixiſſet 34, 17 | 140. 25
interdum 15. 3 | 28.23 | 446. 20
interea 10. 15 | 19. 19, & *alibi.*
intereant 101. 32
interemit 426. 4
interreant 422.2
interreat 137. 34 | 297. 19
intereſſe 89. 24 | 113. 6 | 148. 5 | 224. 17 | 227. 3
intereſſem 182. 11
intereſſet 15. 21
intereunt 245. 24 | 277. 16
interfecerant 14. 1 | 304. 7 | 345. 19
interfecerat 13. 12
interfecerit 33. 26
interfecerunt 38. 13 | 45. 4, 30, & *alibi.*.
interfeciſſe 255. 33
interfecit 290. 24 | 328. 18 | 406. 1
interfecta 58. 24 | 111. 16 118. 15 | 361.13 | 366.28 | 384. 15
interfecta eſt 154. 10 | 352. 3 | 357.4
interfecti 97. 22 | 163. 8 | 167. 29 | 176. 27 | 406.4 | 421. 16
interfecti eſſe 428. 18
interfecti ſunt 158. 24 | 167. 34, & *alibi.*
interfectis 68. 23 | 72. 26 | 85. 6 | 95. 8 | 97. 28, & *alibi.*
interfecto 51. 5 | 63. 27 | 65. 21 | 66. 10 | 77. 8, & *alibi.*
interfectos 158. 28 | 159. 21 | 395. 10
interfectos eſſe 104. 14 | 398. 18
interfectum 99. 21 | 112. 30
interfectus 437. 4
interfectus erat 97. 5 | 143. 5
interfectus eſſet 65. 6 | 191. 2 | 424. 8
interfectus eſt 76. 5 | 300. 10 | 336. 25 | 337. 8 | 344. 28 | 346. 29 | 437. 31
interficere 90. 13 | 111. 2 | 159. 27 | 317. 14 | 453. 8
interficerent 265.8 | 323.27 | 398. 17
interficerentur 424. 11
interficeret 277. 12 | 427. 19 | 428. 21
interficeretur 106. 7 | 302. 15
interfici 53. 28 | 77. 6, & *alibi.*
interficiamus 158. 36
interficiant 148. 5 | 159. 20
interficiebantur 276.31 | 342. 16
intetficiebat 417. 28
interficiendi 101. 13
interficiendos 158. 34 | 250. 31
interficiendum 191.20 | 340. 17
interficit 158. 28 | 252. 12 | 295. 12 | 322.2 | 349. 12 | 360. 17 | 377. 5 | 428. 27
interficitur 95. 16 | 103. 19, 34 | 104. 2 | 112. 34, & *alibi.*
interficiunt 58. 22 | 90. 33, & *alibi.*
interficiuntur 75. 25 | 241. 15 | 250. 14 | 254.2 | 280. 2, 11 | 302. 27 | 428. 30
interfuerunt 297. 17
interfui 329. 23
interfuiſſe 77.21
interfuiſſent 327. 15
interibant 177. 11
interjecerant 176. 17
interjecerat 330 12
interjecta 186. 27 | 273. 10 | 320. 22 | 348. 5 | 394. 10 | 422. 22
interjecti 276. 26
interjectis 48.6 | 50.2 | 59. 11 | 151.20 | 157.26 | 265. 11 | 412. 24
interjecto 57. 31 | 149. 30 | 171.2 | 274.11 | 316.24 | 412. 29 | 413. 14 | 419. 14
interierunt 158. 35
interjiciunt 251. 10
interiſſe 104. 14 | 190. 36
interiiſſent 149. 10
interiit 158. 22 | 198. 26, & *alibi.*
interim 15. 21 | 19. 15, & *alibi plur.*
interior 93. 1
interiora 421. 25
interiore 310. 35, 37 | 319. 25 | 443. 6
interiorem 40. 14 | 172. 7 | 308. 21 | 309. 3
interiores 94. 11 | 177. 13 | 178. 19
interioris 318. 19
interire 123. 3 | 266. 19
interirent 302. 14
interiſſe 312. 26
interitio 443. 26
interitu 107. 28
interitum 417. 27
interitura 171. 30
intermiſerant 84. 21
intermiſerat 294. 17
intermiſerunt 111. 15
intermiſiſſet 182. 19
intermiſſa 21. 16 | 90. 27 | 106. 9 | 148. 33 | 186. 13
intermiſſæ 151. 20
intermiſſam 171. 10
intermiſſis 92. 22 | 117. 27 | 156. 27 | 173.7 | 224. 25 | 239. 11 | 314.22 | 316. 19 | 319. 24 | 351. 2
intermiſſo 21. 5, 9 | 85. 22, & *alibi.*
intermiſſum erat 171. 32
intermiſſuros 218. 4
intermiſtus eſſet 447. 20
intermittant 351. 3
intermittebat 157. 25 | 349. 27 | 365. 18 | 398. 26
intermittere 51. 11 | 246. 2 | 397. 29
intermitterent 58. 16
intermitteret 31. 18
intermitteretur 69. 5 | 152. 12 | 232. 2
intermittit 28. 7 | 104. 10 | 239. 26 | 400. 16 | 402. 10 | 411. 5 | 413. 32
intermittitur 71. 7 | 104. 34
intermittunt 398. 20 | 400. 19
intermittuntur 187.26 | 200. 6

internecione 14. 16
internecionem 52. 17 | 409. 20
internuntiis 224. 12 | 346. 29
interpellabant 276. 14
interpellaremus 33. 18
interpellaſſent 322. 32
interpellat 225. 3
interpellatum 341. 5
interpellatum erat 371. 21
interpellaverunt 321. 13
interpellavit 297. 13
interponendum 323. 9
interponere 90. 14 | 103. 26 | 382. 14
interponeretur 394. 10
interponi 74. 9
interponit 189. 22 | 378. 9
interponuntur 266. 4
interpoſita 31. 24 | 75. 9, & alibi.
interpoſiti 187. 29 | 190. 4
interpoſitis 307. 30 | 404. 15
interpoſito 138. 24 | 156. 28 | 291. 18 | 384. 32
interpoſuerant 391. 9
interpoſuerat 413. 11
interpoſuerim 182. 2
interpretantur 120. 2
interpretem 103. 22
interpretibus 17. 21
interrogans 322. 1
interrogati 150. 21
interrogatus 231. 10
interrumpebant 222. 13
interrumpi 247. 24
interrumpit 252. 11
interrumpunt 298. 6
interrupit 241. 30
interruptis 149. 22 | 156. 36
interruptus eſt 238. 13
interruptus fuerat 239. 4
interſcinderent 44. 30 | 152. 22
interſcindunt 198. 13
interſeptis 349. 24
interſit 42. 8 | 179. 2
interſunt 120. 1 | 384. 3
intervalla 151. 17
intervallis 37. 7 | 95. 26 | 151. 15 | 157. 20 | 395. 26 | 412. 23
intervallo 19. 3 | 32. 5, & alibi.
intervallum 151. 19 | 356. 2 | 361. 28 | 366. 13
intervenerint 150. 12
interveniunt 137. 38
interventu 63. 13
intexerant 151. 8
intextis 54. 14
intolerandis 183. 31
intolerantius, adv. 163. 19
intorſiſſet 451. 1
intorto 451. 4
intrà 25. 12 | 27. 15, & alibi.
intrare 145. 2 | 189. 9 | 194. 23 | 310. 36 | 421. 25 | 422. 2
intrari 48. 7
intraſſent 353. 17
intraverant 172. 22 | 189. 10
intraveris 354. 6
intraviſſent 308. 12
intrinſecus 392. 13
intrò 425. 32 | 452. 19
introductis 219. 9
introductum 214. 6
introduxerat 219. 15
introduxerint 42. 10
introduxerunt 302. 6
introdux ſſent 45. 9
introduxit 65. 11
introeuntem 440. 2
introiit 362. 15 | 426. 26
introire 106. 11 | 442. 3
introiret 389. 1
introiſſet 426. 16
introitu 224. 21
introitum 308. 24
introitus 91. 28 | 340. 10
intromiſſis 54. 23 | 112. 20 | 147. 7
intromitteret 449. 14
intromittit 146. 25 | 449. 21
introrſus 48. 13 | 117. 31 | 151. 4, 16 | 152. 6
introrumpere 109. 24
intueri 25. 4
intulerant 302. 11
intulerat 13. 14
intulerint 15. 6
intulerit 33. 13
intulerunt 20. 14 | 167. 28 | 265. 26
intuliſſe 33. 3 | 46. 24 | 184. 4 | 428. 11
intuliſſent 46. 26 | 76. 8 | 77. 24 | 83. 19 | 183. 4 | 322. 13
intuliſſet 29. 15
intulit 135. 3 | 323. 20
intùs 107. 9 | 138. 15 | 257. 4 | 302. 8 | 321. 1 | 387. 10
invadunt 193. 15
invaſit 219. 23
invenerat 418. 10
inveniebat 47. 13 | 185. 14
inveniretur 451. 19
inveniri 227. 10
invenit 88. 12 | 89. 32 | 98. 5 | 217. 15 | 231. 13
inventa eſt 351. 5
inventa ſunt 314. 14
inventis 38. 10 | 114. 8
invento 165. 17 | 389. 30 | 401. 13 | 416. 6
inventorem 126. 3
inventos 185. 10
inventum 484. 15
inventum eſt 235. 11 | 261. 30 | 312. 16 | 441. 4
inventus eſt 298. 22
inveteraſcere 40. 8 | 105 13
inveteraverant 345. 17
inveteraverit 240. 14
invicem 71. 5 | 178. 12 | 185. 6 | 187. 8 | 189. 35 | 193. 31 | 336. 22 | 417. 5
invicti 27. 14
invidere 53. 26
invidia 175. 24 | 203. 13 | 214. 4
inviolatum 60. 1
inviſis 260. 2
invitandi 251. 24
invitantibus 190. 18
invitat 378. 9 | 419. 2
invitati 109. 18 | 137. 15 | 324. 5
invitatos 73. 13 | 419. 15
invitatus 26. 18
invitavit 424. 20
inviti 168. 16 | 207. 15
invitis 11. 13 | 191. 8 | 346. 9
invito 11. 5 | 14. 23 | 77. 25
invitos 73. 4, 26
invitus 182. 1 | 256. 33 | 307. 25 | 346. 21

inulta 200. 9
invocat 200. 7
involat 373. 1
involuta 259. 3
involuræ 264. 9
involvunt 252. 13
inusitata 53. 18 | 311. 37
inusitatior 82. 14
inusitato 82. 18 | 393. 9
inutilem 153. 24 | 310. 19
inutiles 47. 19 | 84. 5 | 175. 18, 31
inutilis 377. 27 | 410. 8
inutiliter 379. 7
Jovem 126. 6 | 127. 3
ipsa 39. 2 | 93. 1 | 102. 20, *& alibi.*
ipsæ 133. 18 | 285. 13 | 318. 30
ipsam 195. 24 | 264. 2 | 297. 22 | 341. 9 | 397. 18
ipsarum 315. 10
ipsas 397. 29
ipse 7. 9 | 8. 7 | 11. 28, *& alibi quam plurimis in locis.*
ipsi 4. 8 | 14. 4 | 16. 9, *& alibi.*
ipsis 15. 5 | 17. 15 | 25. 5, *& alibi.*
ipsius 18. 13, 24, 29 | 29. 16, *& alibi.*
ipso 17. 24 | 85. 9 | 102. 22, *& alibi.*
ipsorum 2. 1 | 61. 20, *& alibi.*
ipsos 14. 13 | 22. 10 | 30. 11, *& alibi.*
ipsum 16. 21, 29 | 30. 7, *& alibi.*
ira 264. 17 | 405. 33 | 424. 3
iracundia 115. 8 | 160. 4 | 190. 20 | 296. 6, 8, 23
iracundiam 216. 9
iracundum 24. 22
iraſci 216. 10
irati 277. 14
iratos 362. 21
ire 9. 12 | 11. 13, 20, *& alibi.*
iret 186. 3 | 372. 15
iretur 67. 18 | 148. 32
iri 64. 15 | 249. 27
irridebat 383. 20
irrideret 53. 13
irridicule 31. 29
irriſui 265. 32
irrumpendo 450. 9
irrumpere 138. 2 | 320. 9 | 345. 22 | 398. 23
irrumperent 229. 9 | 264. 26 | 265. 9
irrumperet 357. 9
irrumpit 106. 21
irrumpunt 171. 21
irruperunt 76. 28 | 292. 5 | 320. 13
irrupit 163. 13
irruptio 171. 8, 13
is 5. 8 | 7. 1 | 9. 8, 14 | 13. 10, *& alibi.*
Iſſam 291 6 | 370. 7
iſſet 425. 32
iſta 174. 31 | 436. 20
iſtas 387. 23
iſte 391, 39
iſthmum 315. 8
iſto 405. 22
iſtos 406. 2
iſtuc 395. 9
iſtud 405. 26
ita 12. 13 | 13. 2, 13 | 14. 3, 7, 13, 17, *& alibi paſſim.*
Italia 29. 20 | 136. 5 | 144. 27, *& alibi.*
Italiæ 113. 7 | 141. 3 | 227. 12 | 234. 18 | 275. 5 | 276. 9 | 316. 11 | 324. 27
Italiam 11. 28 | 25. 27 | 53. 4, *& alibi.*
Italicam 268. 31
Italicenſem 375. 12
Italicenſes 372. 22
Italicenſis 44. 2
Italicis 310. 1 | 402. 12
itaque 11. 19 | 17. 20 | 27. 24, *& alibi quam plurimis in locis.*
item 7. 5 | 12. 18 | 15. 6, *& alibi plur.*
iter 9. 16 | 10. 7 *bis* | 11. 7, 22, *& alibi.*
iterum 23. 27 | 26. 9 | 33. 5, 17 | 34. 21 | 292. 13 | 371. 1 | 416. 32
itidem 27. 3
itinera 9. 2 | 60. 4 | 96. 17 | 229. 12 | 248. 16 | 249. 8, 17 | 325. 9
itinere 6. 15 | 7. 1 | 11. 21, *& alibi plur.*
itineribus 9. 2, 16 | 12. 1 | 27. 25 | 28. 10 | 57. 26, 28 | 104. 7 | 108. 4, *& alibi.*
itineris 10. 11 | 29. 3 | 45. 17, *& alibi.*
itinerum 30. 8 | 57. 17 | 126. 4 | 132. 16 | 146. 36 | 202. 6, 15 | 242. 32 | 381. 19
Itium 88. 15 | 89. 28
itum eſt 302. 8
ituros 14. 8 | 102. 6 | 304. 10
iturum 30. 20 | 103. 29 | 208. 15 | 218. 3, 8
iturus erat 202. 6
iturus ſit 218. 8
Ityreis 394. 11
Juba 212. 6 | 272. 8 | 277. 34, *& alibi.*
Jubæ 272. 11 | 380. 16, *& alibi.*
Jubam 278. 11 | 419. 8
jubeat 17. 27 | 373. 29
jubebat 84. 25 | 157. 24 | 170. 5 | 305. 22
jubebo 470. 21
jubent 8. 14 | 109. 21 | 166. 9 | 247. 1 | 254. 20
jubente 153. 11
jubeo 410. 11, 19
juberent 253. 22
juberet 17. 17 | 24. 13 | 113. 6 | 300. 20 | 321. 4, 24 | 328. 12 | 350. 10
jubet 10. 3 | 17. 21 | 18. 17, *& alibi quam plurimis in locis.*
jucundius, *nom.* 378. 15 | 461. 7
jucundum 256. 24
judicabant 165. 1
judicabat 76. 9 | 81. 6 | 188. 14 | 196. 30 | 202. 21 | 229. 2 | 337. 2 | 151. 35
judicabit 106. 19
judicandum 112. 5 | 327. 14
judicans 324. 34
judicant 275. 15
judicare 34. 3 | 160. 22
judicarem 175. 20 | 461. 10
judicaret 29. 13 | 135. 19 | 185. 1, 30 | 199. 9 | 200. 22 | 361. 14 | 363. 18
judicari 13. 3 | 29. 21 | 52. 15 | 188. 4
judicaſſent 23. 8
judicaſti 462. 1
judicat 110. 4 | 248. 2

judica-

judicaturos 30. 12
judicaverat 292. 14
judicaverint 129. 12
judicaverunt 275. 8
judicavissent 163. 26
judicavisset 294. 9
judicavit 139. 34 | 191. 18 | 328. 22
judicem 381. 1
judicia 267. 18 | 285. 1
judicibus 285. 1
judicii 219. 12 | 234. 22
judiciis 121. 8 | 209. 11
judicio 100. 17 | 118. 3, *& alibi.*
judiciorum 209. 10
judicium 8. 2 | 31. 4, 8 | 34. 7 | 118. 4 | 140. 24 | 275. 3 | 294. 8 | 354. 8
jugera 222. 25
jugi 157. 21 | 160. 33 | 188. 21 | 404. 9
jugis 250. 10 | 365. 1
jugo 19. 17 | 50. 23 | 85. 17, *& alibi.*
jugulant 450. 1
jugulantur 369. 30
jugulare 439. 2 | 449. 6
jugulari 442. 1
jugularunt 442. 1
jugulasse 441. 19
jugulasset 442. 10 | 445. 19
jugulatam 441. 2
jugulatione 439. 18 | 440. 24
jugulationem 439. 22 | 442. 15
jugulatum 440. 18
jugulavit 440. 9
jugum 10. 10 | 13. 13, *& alibi.*
Julia 220. 8
Juliæ 425. 9 | 467. 22
Julianæ 404. 11
Julianas 421. 2
Juliani 391. 32 | 420. 33 | 421. 8
Julianis 423. 36
Julianos 416. 36
Julii 467. 24
Julium 433. 8
Julius 283. 1
jumenta 146. 13 | 147. 7, *& alibi.*
jumentis 71. 18 | 246. 9 | 249. 30 | 253. 32 | 255. 11, *& alibi.*
jumentorum 6. 14 | 87. 8, *& alibi.*
juncta 78. 14
junctis 11. 9 | 13. 4 | 244. 2 | 247. 3
junctura 78. 17
jungatur 264. 4
jungebat 78. 11 | 228. 2
jungit 200. 11
Junii 429. 17
juniores 141. 3 | 338. 29
Junium 439. 18
Junius 100. 10, 36
Jura, *mons* 6. 5
jura 119. 17 | 174. 8 | 175. 23 | 214. 1 | 255. 32 | 256. 12 | 379. 14 | 384. 26
Juram, *montem* 9. 3 | 11. 2
jurandi 338. 29
jurant 252. 23 | 294. 23
jurare 118. 17 | 330. 1
juraret 24. 7
jurat 252. 21 | 294. 21, 24
juravisset 293. 7
juravit 329. 31 | 330. 1
jure 27. 5, 6 | 33. 1, 18 | 41. 7 | 156. 19 | 158. 12, *& alibi.*
jurejurando 23. 12 | 24. 3, 9 | 75. 6 | 100. 32 | 114. 9 | 142. 14, 17 | 169. 29 | 217. 12 | 302. 25
jurent 252. 19
juri 322. 28
juris 22. 17 | 100. 18 | 203. 5 | 210. 7 | 336. 4 | 378. 5
jurisjurandi 252. 27 | 302. 26
jus 8. 5 | 27. 2 | 63. 22 | 121. 1 | 131. 14 | 184. 3 | 191. 16 | 208. 10 | 298. 16 | 364. 4, 35 | 371. 5
jusjurandum 7. 13 | 90. 15 | 169. 31 | 252. 22 | 267. 19
jusserat 61. 6 | 84. 10 | 146. 24 | 167. 4 | 174. 8 | 179. 4 | 285. 10 | 331. 7 | 342. 4 | 406. 7 | 418. 11 | 419. 24
jusserit 269. 1
jusserunt 83. 22 | 86. 9 | 102. 27, 36 | 340. 16
jussi 66. 4
jussi erant 253. 4
jussi sunt 58. 19
jussis 157. 10
jussisset 21. 14 | 29. 6 | 57. 6 | 111. 5 | 159. 16 | 217. 3 | 294. 20 | 403. 38
jussit 19. 20 | 22. 8, 11 | 36. 11, 15 | 42. 6 | 45. 24 | 51. 15 | 52. 26, *& alibi passim.*
jussu 142. 22 | 269. 17 | 270. 9 | 290. 10 | 293. 20 | 300. 2 | 364. 15 | 372. 12
jussus 103. 32
justa 152. 1 | 368. 26
justæ 32. 13
justam 32. 12 | 201. 11
justè 364. 26
justiorem 234. 23
justis 129. 6 | 197. 1 | 385. 1
justissima 77. 16
justissimam 158. 11
justissimum 34. 7
justitia 105. 18 | 233. 3
justitiæ 132. 9
justitiam 17. 19 | 41. 26
justo 200. 22 | 323. 28
justum 225. 24
juvabat 306. 16
juvant 221. 4
juvantur 130. 2
juvare 41. 4 | 235. 5 | 254. 29
juvarent 21. 8 | 175. 37
juvari 276. 7
juvent 246. 8
juventus 63. 16 | 260. 14
juventute 260. 20
juventuti 123. 7
juventutis 131. 16 | 185. 33
juverant 429. 15, 19
juvissent 21. 8
juvit 303. 6
juxta 51. 19 | 222. 16 | 298. 12 | 309. 15 | 319. 16

K.

KAlendas 9. 14 | 183. 9 | 385.2 | 386. 20 | 402. 23, *& alibi.*
Kalendis 388. 23
Kaleni 295. 9
Kaleno 301. 14
Kalenum 257. 10 | 315. 6 | 368. 23
Kalentis 290. 18 | 295. 3 | 315. 9

L.

LAbefacta 270. 3
labere 33. 31
laberetur 89. 14
Laberius 95. 16
Labiene 392. 1, 6
Labieni 18. 24 | 40. 3 | 86. 20 | 110. 18 | 112. 8, *& alibi.*
Labieniani 398. 21
Labieno 18. 22, 25 | 91. 1 | 92. 18 | 99. 9 | 107. 20, *& alibi.*
Labienum 11. 28 | 18. 15 | 39. 13 | 45. 23 | 60. 25, *& alibi.*
Labienus 18. 28 | 51. 25 | 98. 11 | 107. 28 | 112. 9, 18, 27, *& alibi.*
labor 265. 23 | 318. 11 | 372, 9
laborabant 291. 17
laborabat 155. 21 | 413. 9
laborandum erat 418. 25
laborantes 83. 6
laboranti 106. 28
laborantibus 38. 6 | 147. 14 | 171. 12 | 178. 5, 16 | 240. 31 | 261. 2 | 318. 28 | 348. 8 | 357. 12 | 436. 21
laborare 23. 17 | 170. 4 | 300. 3
laborarent 261. 10
laboraret 146. 3 | 388. 6
laboratur 178. 9
labore 58. 17 | 63. 31 | 67. 30 | 91. 11 | 97. 1, *& alibi.*
laborem 62. 12 | 72. 1 | 92. 22 | 104. 34 | 135. 13, *& alibi.*
labores 265. 31 | 323. 5
labori 130. 5 | 178. 18 | 347. 28
laboribus 153. 28 | 182. 20 | 312. 27 | 381. 18
laboris 71. 21 | 92. 19 | 155. 20 | 249. 33 | 266. 8 | 275. 32 | 314. 12
laborum 178. 8 | 249. 23 | 289. 13
labra 172. 2
labris 134. 1
labrum 95. 2
labuntur 264. 9
Lacedæmone 287. 6
laceſſantur 73. 23
laceſſendi 416. 31
laceſſendos 188. 14
laceſſendum 85. 20 | 115. 16
laceſſere 15. 17 | 19. 13 | 95. 29 | 254. 33 | 401. 25
laceſſerent 75. 14
laceſſerentur 75. 14
laceſſeret 26. 17 | 166. 18
laceſſit 254. 6
laceſſunt 239. 26
lacrymans 158. 21
lacrymas 28. 23 | 358. 18
lacrymis 17. 28 | 358. 16 | 376. 3 | 397. 12
lacte 71. 9 | 94. 12 | 130. 11 | 312. 17
lacu 6. 6 | 11. 1 | 56. 3
læderet 203. 3
lædi 281. 2
Lælianas 337. 12
Lælii 290. 10
Lælium 309. 6
Lælius 289. 8 | 337. 8, 14
læſam 117. 15
lætabantur 358. 20 | 362. 25
lætari 446. 15
lætatio 110. 12
læti 64. 21 | 249. 25 | 427. 8
lætior 384. 20
lætitia 108. 15 | 193. 35, *& alibi.*
lætitiam 176. 9 | 374. 11
lætus 373. 9 | 513. 25
laminis 263. 21
lancea 200. 12
languentibus 265. 12
languide 393. 1
languidiores 358. 23
languidioribus 58. 9
languidius, *adv.* 153. 26
languido 224. 29
languore 102. 9 | 392. 25 | 401. 22
laniſta 417. 21
lapidare 442. 10
lapide 300. 6
lapides 33. 11 | 43. 8, 10 | 57. 33 | 259. 4 | 397. 34
lapidibus 67. 22 | 106. 12 | 176. 35 | 264. 1, 14 | 356. 15, 25 | 357. 18 | 397. 35 | 423. 28 | 425. 15 | 434. 13
lapidum 318. 22 | 341. 16 | 423. 7
lapillos 397. 32
lapis 152. 5
lapſus 111. 20
laqueis 151. 3
large 348. 11
largiendum 12. 26
largiter 16. 28 | 418. 17
largitio 432. 3
largitione 11. 16 | 238. 4
largitionem 349. 13
largitiones 305. 1 | 346. 24
largitionibus 209. 6 | 224. 19
largitionis 273. 20 | 371. 7
largitori 371. 8
largitum eſſe 452. 24
largitur 132. 12
largitus eſt 425. 22
Larinatium 225. 25
Lariſſæos 325. 11
Lariſſam 325. 30 | 335. 17 | 336. 4, 23
laſſitudine 77. 9 | 279. 35 | 333. 9 | 335. 2 | 337. 7
laſſos 361. 18
latam 269. 21
latas 172. 7 | 232. 16 | 262, 17

late 6. 8 | 85. 37 | 133. 7 | 186. 14 | 265. 34 | 271. 18 | 291. 1 | 312. 9 | 346. 1 | 436. 8
latebant 48. 28
latebris 140. 17
latent 389. 9
lauentes 415. 24
latera 116. 30 | 239. 21 | 255. 3 | 408. 32
laterculo 262. 5
latere, *nom.* 20. 11 | 44. 14, *& alibi.*
latere, *verb.* 63. 3
Laterenſem 373. 26, 27
Laterenſi 373. 16
Laterenſis 373. 9
lateres, *nom.* 263. 23, 26, 27
lateribus 44. 17 | 169. 33, *& alibi.*
latericia 263. 16 | 264. 12
latericiam 265. 22
latericiis 265. 35
latericium 262. 15
lateris 44. 13 | 93. 14 | 94. 5, 7
Latinis 284. 7
latitando 427. 9
latitans 194. 20
latitantibus 260. 2
latior 149. 22
latiore 245. 9 | 356. 18
latiores 87. 9
latiſſimas 131. 8 | 310. 28
latiſſimè 72. 3 | 145. 9, 18 | 399. 7
latiſſimo 6. 4
latiſſimos 41. 23
latiſſimum 52. 15
latitudine 50. 6 | 65. 3 | 266. 2 | 311. 21 | 408. 8
latitudinem 6. 12 | 44. 5, 11, *& alibi.*
latitudo 132. 15
latius 60. 25 | 73. 15 | 96. 24 | 161. 8 | 266. 33 | 338. 15 | 377. 21
Latobrigis 8. 15
Latobrigorum 22. 22
Latobrigos 22. 8
latorum 210. 13
latos 131. 3 | 183. 13
latrocinandi 194. 24
latrocinia 131. 15 | 356. 9
latrociniis 137. 15 | 194. 10 | 199. 33
latrocinio 125. 6 | 192. 6
latrones 158. 35 | 451. 33
latronibus 194. 3 | 345. 8
latronum 63. 30 | 345. 2 | 432. 2
latum 152. 10 | 232. 6
laturi 30. 12
laturos 29. 7 | 148. 4 | 149. 8 | 304. 11
laturos eſſe 59. 18
laturum eſſe 256. 19
latus, *eris* 42. 15 | 69. 1 | 82. 15 | 93. 14, 16 | 360. 32 | 372. 17 | 412. 13 | 413. 8
laudanda fuit 91. 10
laudans 329. 32
laudat 208. 6
laude 107. 2 | 149. 32 | 367. 7
laudem 29. 18 | 72. 3 | 79. 21 | 130. 6 | 133. 25 | 139. 19
laudes 439. 26
laudibus 249. 28 | 279. 3 | 329. 21 | 354. 10 | 453. 17
laudis 132. 9 | 174. 10 | 176. 24 | 214. 4 | 228. 21 | 444. 8
laventur 71. 15
laureæ 321. 23
laus 131. 8
laxaret 51. 15
lecta 41. 22
lecti 438. 28
lectica 448. 20 | 451. 2
lecticam 448. 16
legati 11. 6 | 14. 18 | 23. 2, *& alibi.*
legatione 266. 23
legationem 7. 1 | 59. 21
legationes 55. 9 | 73. 12, *& alibi.*
legationi 26. 2
legationibus 97. 13 | 114. 14 | 160. 20 | 168. 30 | 184. 26 | 315. 11
legationis 10. 5 | 14. 6 | 202. 3 | 233. 5 | 340. 5
legatis 10. 13 | 11. 6 | 32. 20, *& alibi.*
legato 64. 6 | 95. 31, *& alibi.*
legatorum 63. 22 | 144. 3 | 280. 27 | 442. 9
legatos 10. 4 | 11. 14 | 12. 12 | 14. 5 | 21, 11, *& alibi plur.*
legatum 11. 28 | 14. 1 | 18. 16, *& alibi.*
legatus 44. 29 | 65. 5, *& alibi.*
lege 6. 18 | 111. 28 | 220. 8 | 272. 11 | 284. 7 | 299. 3 | 343. 4
legem 203. 10 | 269. 21 | 272. 10 | 298. 24
legendos 316. 34
legent 181. 7
legerat 398. 9
leges 156. 24 | 174. 8 | 175. 23 | 283. 2 | 379. 14
legibus 3. 1 | 41. 8 | 129. 7 | 156. 5, 18, 20 | 158. 12 | 175. 29 | 215. 1 | 380. 16 | 384. 33 | 452. 27
legio 10. 3 | 31. 3 | 47. 25, *& alibi..*
legionarias 251. 9
legionarii 97. 1 | 253. 3 | 318. 19 | 361. 9 | 388. 11 | 393. 10 | 419. 27
legionariis 52. 9 | 61. 1 | 261. 22 | 378. 1 | 391. 34 | 402. 6 | 412. 21 | 437. 3 | 443. 25. 31
legionario 418. 4
legionariorum 37. 4 | 136. 36 | 285. 11 | 357. 15
legionarios 31. 27 | 150. 22, *& alibi.*
legionarium 417. 6, 18
legione 11. 15 | 30. 20, *& alibi.*
legionem 32. 1, 4 | 49. 18, *& alibi plur.*
legiones 12. 1 | 19. 17 | 31. 6, *& alibi quam plurimis in locis.*
legioni 82. 21 | 100. 24 | 110. 28 | 136. 5, 13 | 311. 29 | 364. 10
legionibus 12. 3 | 13. 6, *& alibi plur.*
legionis 30. 21 | 31. 27, 30, *& alibi.*
legionum 19. 12 | 51. 23, *& alibi.*
legis 425. 9
legiſſent 389. 13

legitimo 332. 25
legumina 312. 14
Lemano 6. 6 | 11. 1 | 56. 3
Lemovices 143. 15 | 174. 1
Lemovicibus 173. 24
Lemovicum 179. 10 | 199. 20
leni 83. 26 | 91. 5
lenibus 484. 7
leniore 271. 16
leniorem 207. 2
lenioribus 301. 8
leniſſimis 211. 6
leniſſimum 464. 15
lenitate 13. 2 | 336. 19 | 428. 1
lenitatem 198. 19 | 424. 21
lenitatis 252. 4 | 410. 3
leniter 149. 21 | 177. 21, *& alibi.*
lenium 449. 26
lenius, *adv.* 206. 10
lente 253. 29
lentius, *adv.* 95. 29 | 279. 14 | 382. 14
Lentuli 207. 11 | 335. 10
Lentulo 222. 10 | 224. 32 | 239. 8, 9
Lentulum 201. 14 | 318. 2 | 381. 7
Lentulus 206. 3 | 207. 11 | 209. 5 | 211. 3 | 219. 23, *& alibi.*
lenunculi 280. 21
Lepidi, *nom. propr.* viri 378. 6, 18
Lepido, *nom. propr.* 269. 22 | 378. 10, 20, 26
Lepidum, *nom. pr.* 376. 16
Lepidus, *nom. pr.* 378. 1, 7, 20
Lepontiis 74. 13
leporem 93. 11
Leptæ 462. 10
Lepti 389. 26, 33 | 415. 32
Leptim 388. 24 | 398. 22 | 413. 37 | 414. 12, 16, 20
Leptitanorum 278. 12
Leptitanos 429. 11
levabat 312. 18
Levacos 104. 18
levandas 216. 13
levata 401. 21
Leucos 30. 10
levem 160, 5 | 413. 11 | 420. 32 | 442. 22
leves 412. 24
levetur 100. 34
levi 157. 16 | 159. 10, *& alibi.*
levibus 229. 11 | 373. 1
leviora 275. 32
leviore 143. 22
levis 44. 32 | 50. 19, *& alibi.*
levitate 40. 9 | 103. 5
levitatem 160. 22
leviter 44. 13
levius, *nom.* 101. 8 | 302. 7
levius, *adv.* 333. 7
lex 215. 4
Lexobios 60. 15 | 61. 4
Lexovii 63. 27
Lexoviis 69. 7 | 173. 27
libellum 372. 15
libenter 33. 9 | 64. 18 | 115. 1 | 200. 34 | 201. 6 | 273. 5 | 279. 4 | 316. 13 | 388. 25 | 464. 14
libentes 427. 4
libenti 400. 24
libentiſſimis 221. 3
libentius 200. 3 | 381. 30 | 382. 11 | 464. 14
liber, *adj.* 378. 12
libera 157. 29 | 207. 10 | 264. 13 | 306. 8 | 400. 23
liberæ 90. 32
liberalibus 447. 24
liberalitate 32. 12 | 273. 20 | 290. 2 | 464. 20
liberalitatem 16. 22
liberalitatis 371. 7
liberaliter 42. 4 | 79. 5 | 80. 19 | 317. 20 | 340. 15, 18 | 382. 10
liberam 33. 8, 29 | 189. 11 | 194. 24 | 203. 5 | 214. 8 | 251. 13 | 388. 24
liberandi 85. 28 | 104. 12
liberandos 327. 18
liberare 216. 18
liberarentur 363. 16 | 379. 14
liberaret 79. 20 | 196. 22
liberaretur 407. 12
liberari 317. 10
liberaſſe 452. 26
liberati ſunt 428. 3
liberatis 313. 19
liberatum 109. 1
liberatus 442. 12
liberatus eſſet 100. 13
liberaverant 292. 4
liberaverunt 291. 13
liberè 31. 15 | 162. 32 | 207. 6 | 245. 26 | 265. 22 | 273. 28 | 288. 14 | 312. 18 | 316. 8 | 319. 14 | 350. 23 | 357. 18
liberi, *filii* 12. 14 | 95. 5
liberi, *adj.* 165. 18
liberis, *filiis*, 95. 4 | 173. 35 | 202. 7 | 242. 30 | 260. 15 | 295. 11 | 325. 30 | 426. 23 | 427. 19 | 428. 14, 29, 30
liberis, *adj.* 202. 21 | 286. 5
liberiùs 16. 20 | 96. 21 | 141. 8 | 269. 11 | 319. 29 | 340. 6 | 384. 17
liberorum, *filiorum*, 305. 5 | 325. 26 | 395. 26
liberos, *filios*, 24. 7, 20 | 42. 5 | 57. 16 | 79. 14 | 128. 2, 9 | 148. 10 | 153. 17 | 162. 25 | 169. 30 | 225. 11 | 345. 7 | 397. 26 | 427. 11, 25
liberos, *adj.* 158. 7
libertate 59. 19 | 71. 11 | 100. 25 | 171. 28
libertatem 16. 13 | 77. 15, *& alibi.*
libertati 60. 23 | 158. 11 | 220. 10
libertatis 22. 17 | 107. 11 | 143. 11 | 174. 9 | 175. 20 | 179. 20 | 245. 6 | 373. 29 | 410. 2
libertinis 393. 20
libertinorum 402. 8 | 449. 1
libertis 234. 8
libertos 449. 2
libertum 449. 6
liberum 90. 23 | 358. 17 | 361. 27
Libo 228. 22 | 289. 10 | 295. 25 | 296. 5 | 300. 12, 26, 34 | 337. 21
Libone 297. 10 | 332. 9 | 337. 9
Libonem 228. 17, 21 | 338. 11

Libonis 228. 17 | 296. 3
libram 308. 29
librilibus 177. 2
Liburnarum 291. 4
Liburnicæ 289. 9
liceat 10. 8 | 101. 30 | 225. 7
licebat 197. 27 | 245. 9 | 253. 28
licente 16. 24
licentia 224. 22 | 242. 32
licentiæ 345. 6 | 409. 31
licentiam 163. 34 | 274. 23, 30 | 374. 11 | 424. 10
licere 60. 22 | 74. 1 | 103. 24 | 105. 14 | 109. 22 | 374. 12 | 440. 7
liceret 23. 10 | 25. 16 | 27. 17 | 28. 22 | 137. 30 | 156. 19 | 268. 23 | 273. 28 | 283. 3 | 296. 18 | 297. 23 | 401. 30 | 442. 12, 18
liceri 16. 24
licet, *verb.* 71. 8 | 127. 7 | 137. 19
licet, *conj.* 405. 28 | 439. 14
Licinius 281. 4 | 373. 1
lictorem 372. 20
lictores 213. 5
lictorum 305. 10
licuisset 297. 25
licuit 302. 10, 23 | 335. 8
Ligario 426. 17
Ligarius 415. 2
Liger 165. 7
Ligere 166. 13
Ligeri 59. 24
Ligerim 144. 5 | 146. 28 | 165. 16 | 193. 7
Ligeris 146. 21 | 164. 24 | 165. 4
ligna 295. 19 | 390. 1
lignandi 295. 16 | 324. 2 | 399. 10
lignantur 445. 9
lignationis 104. 22
lignatoribus 100. 2
lignea 440. 26
ligneam 440. 20
ligneis 291. 10
lignis 259. 1, 3 | 425. 4 | 427. 15
ligno 369. 21 | 440. 23
lignorum 255. 11
lilium 173. 6
Lilybæo 386. 16 | 401. 15
Lilybæum 385. 2 | 402. 22
limen 341. 10
Limonum 192. 21, 24, 29
limosa 349. 18
lineis 152. 3
Lingones 21. 7 | 30. 10 | 145. 22 | 168. 10
Lingonibus 140. 20
Lingonum 21. 5 | 74. 10 | 169. 15 | 187. 9
lingua 2. 1 | 3. 1 | 35. 2
linguis 61. 9
lini 61. 28
linter 52. 32
lintres 167. 1
lintribus 13. 3 | 38. 10 | 230. 3
liquescit 349. 16
Lisci 16. 17
Lisco 16. 1
Liscum 16. 19
Liscus 16. 7
Lissi 302. 19 | 303. 10 | 324. 31
Lisso 310. 6
Lissum 302. 5, 18 | 303. 4 | 309. 8, 9
litata est 443. 27
Litavici 159. 6, 15, 22 | 160. 16 | 170. 13
Litavico 160. 2
Litavicum 158. 30 | 164. 12, 29
Litavicus 158. 5, 17, 19, 27 | 159. 24
litem 88. 7
litibus 11. 1
litteræ 104. 28 | 107. 7 | 268. 19 | 305. 24 | 307. 7 | 360. 5 | 444. 21 | 445. 27
litterarum 123. 1 | 460. 2
litteras 21. 7 | 107. 12, 26, 32 | 108. 20 | 185. 2, *& alibi.*
litteris 22. 18 | 40. 2, 13, *& alibi.*
littora 272. 30 | 291. 1, *& alibi.*
littore 82. 1 | 83. 2 | 91. 17, 21, *& alibi.*
littoribus 280. 22 | 322. 26
littoris 227. 17 | 350. 22
littus 81. 23 | 271. 4 | 280. 15 | 360. 7 | 386. 2 | 389. 2 | 395. 32 | 422. 13 | 452. 3
Livinlio 426. 18
lixam 423. 15
lixarum 419. 19
loca 41. 13 | 48. 25 | 57. 18, 24, *& alibi.*
locari 311. 21
locata erant 411. 13
locari 420. 14
locato 402. 18
locellum 466. 13
loci 6. 3 | 28. 4 | 36. 8, *& alibi.*
locis 9. 8 | 11. 26 | 12. 4 | 19. 11 | 31. 11, *& alibi plur.*
loco 15. 10, 13 | 20. 2, 21, *& alibi passim.*
locorum 60. 5, 9 | 177. 18 | 190. 14 | 193. 10 | 196. 33, *& alibi.*
locum 10. 6 | 17. 4 | 18. 3 | 19. 19, 21, 22. 12, *& alibi plur.*
locupletes 316. 35
locupletibus 371. 8
locupletiores 348. 18
locupletissimas 304. 11
locupletium 371. 10
locupletum 345. 14
locus 14. 15 | 24. 14 | 30. 6, *& alibi.*
locuti 21. 12 | 53. 20
locutos 269. 11
locutus 297. 26 | 336. 19
locutus esset 440. 18
locutus est 23. 19 | 100. 11 | 405. 33
longa 80. 12 | 101. 24 | 320. 22 | 409. 6
longæ 173. 6 | 263. 18 | 386. 11 | 389. 2
longam 258. 8 | 352. 26
longarum 81. 10 | 83. 5 | 91. 11 | 272. 14 | 308. 20 | 309. 33
longas 59. 24 | 82. 13, *& alibi.*
longe 5. 7 | 11. 24 | 19. 6 | 27. 11 | 42. 12, *& alibi freq.*

longi 351. 6
Longino 373. 15
longinqua 35. 2
longinquam 325. 29
longinquiores 243. 16 | 246. 14
longinquioribus 83. 21 | 149. 1 | 230. 8
longinquis 175. 27
longinquitatem 230. 6
Longinum 306. 3, 22 | 315. 4 | 373. 1 | 376. 9
Longinus 370. 17 | 371. 9, 16 | 377. 12, 24
longior 103. 33 | 110. 12
longiore 49. 18 | 67. 30 | 245. 28
longiorem 30. 17 | 382. 14
longiores 262. 9
longiori 426. 29
longioris 338. 31
longis 271. 1 | 342. 5 | 352. 14 | 355. 18 | 356. 23, 30 | 368. 27 | 386. 21 | 389. 14, 15 | 406. 6, 8 | 414. 8 | 428. 32
longissime 4. 2 | 41. 29 | 157. 9 | 317. 38
longissimo 102. 12
longitudine 6. 11 | 161. 24 | 361. 9 | 391. 7
longitudinem 94. 8 | 102. 26 | 134. 7, 14 | 151. 15, *& alibi.*
longitudo 94. 5
longius, *nom.* 303. 23
longius, *adv.* 18. 22 | 36. 5 | 48. 24 | 49. 8, 21, *& alibi plur.*
longo 74. 13 | 161. 8 | 227, 4 | 230. 1 | 245. 26 | 257. 9 | 266. 11 | 291. 18 | 316. 24 | 328. 2 | 340. 3
longum 116. 19 | 230. 10 | 263. 15 | 285. 14
longurii 311. 33
longuriis 62. 23 | 78. 21 | 264. 9
longurios 177. 34
longus 271. 6 | 401. 1
loquatur 18. 12
loquebantur 250. 34 | 277. 32
loquebatur 266. 23
loquendi 33. 11
loqui 129. 13 | 295. 27 | 297. 13 | 298. 5, 9 | 459. 1
loquitur 116. 8 | 206. 8 | 225. 17 | 255. 15
loquuntur 295. 25
loricæ 105. 3
loricam 172. 9 | 178. 23
loricati 434. 5 | 441. 19
loricatos 434. 2 | 438. 5
loricatus 418. 13 | 441. 13
loricula 186. 18
lubrica 484. 14
Lucanis 231. 4
Lucanius 103. 18
Lucceio 297. 11
luce 18. 21 | 45. 20, *& alibi.*
lucem 116. 16 | 167. 8 | 177. 29 | 195. 24 | 249. 10
Luceria 226. 2
Lucii 13. 16 | 18. 20 | 19. 8 | 207. 11 | 223. 13 | 244. 16 | 260. 3 | 327. 3 | 335. 10 | 372. 15
Lucio 9. 14 | 81. 13 | 87. 1 | 99. 1, 10 | 110. 28 | 169. 1 | 200. 26 | 212. 10 | 217. 14 | 236. 1 | 246. 24 | 259. 11 | 297. 10 | 339, 8 | 425. 30 | 426. 22
Lucium 10. 9 | 13. 12, 16 | 45. 22 | 99. 3, 7, 19 | 134. 14 | 179. 32 | 201. 14 | 224. 16 | 275. 23 | 292. 11 | 306. 2 | 310. 4 | 327. 12 | 340. 17 | 373. 25, 26 | 381. 7 | 414. 6 | 433. 8 | 464. 19
Lucius 65. 5, 6 | 86. 20 | 101. 2 | 103. 20 | 104. 1, 3 | 106. 15 | 162. 14 | 163. 7 | 206. 3 | 208. 14, 15 | 210. 8 | 216. 3, *& alibi.*
Lucretio 123. 2
Lucretius 223. 6 | 290. 9
lucrifacere 450. 5
Lucterio 145. 1
Lucterium 143. 25
Lucterius 144. 19
luctuosam 439. 28
luctus 261. 20 | 279. 41
ludit 484. 11
ludo, *nom.* 220. 9
Lugotorige 97. 28
luminibus 411. 12 | 426. 24
Luna 83. 32 | 445. 13
Lunam 37. 1 | 130. 3
Lunatis 422. 5
Lupus, *nom. propr. viri.* 226. 6 | 315. 7
Lusitani 242. 12 | 440. 14 | 450. 5 | 451. 24 | 452. 5
Lusitania 236, 9 | 370. 25 | 449. 24
Lusitaniæ 237. 2
Lusitaniam 236. 8 | 372. 5 | 449. 25
Lusitanis 240. 12 | 451. 32
Lusitano 439. 23
Lusitanorum 449. 27
Lusitanos 450. 8
Lusitanus 451. 3
lustrat 374. 19
lustrato 419. 12
lustravit 202. 13
Luterio 196. 28
Luterium 194. 6
Luterius 194. 22, 25 | 195. 4, 9, 16, 18, 26 | 198. 27
Lutetiæ 166. 10
Lutetiam 114. 23 | 165. 24 | 166. 2, 7, 8
luto 152. 8 | 262. 13 | 263. 25 | 266. 5
lux 177. 12
luxuriam 47. 8 | 335. 11, 14
Lycias 352. 33

M.

M.

Macedonas 289. 1
Macedonia 287. 1 | 288. 2 | 293. 16
Macedoniæ 306. 20 | 367. 21
Macedoniam 305. 27 | 306. 7, 17, 24 | 309. 15 | 316. 1 | 324. 40 | 338. 32 | 367. 26
maceriam 171. 4, 17
maceror 484. 10
machinatio 53. 14
machinatione 264. 3
machinationes 53. 21
machinationibus 78. 11 | 349. 26 | 351. 5
macie 316. 28
magis 14. 14 | 19. 10, *& alibi.*
magiſter 261. 29
magiſtratibus 156. 27 | 453. 6
magiſtratu 16. 1 | 17. 15
magiſtratum 41. 8 | 129. 8 | 156. 4, 8, 19, 26 | 158. 3 | 164. 30, 36
magiſtratus 8. 6 | 16. 9 | 129. 11 | 130. 13 | 131. 12, 14 | 156. 3, 25 | 158. 14 | 214. 10 | 220. 3 | 268. 7 | 298. 12 | 299. 1 | 316. 33
magiſtratuum 159. 4 | 256. 12 | 300. 11
magiſtris 280. 14
magiſtros 280. 20
Magium 228. 13 | 465. 1, 8
Magius 226. 10
magna 15. 24 | 16. 5, 22, *& alibi quam plurimis in locis.*
magnæ 41. 25 | 47. 10, *& alibi.*
magnam 13. 8 | 15. 30, *& alibi.*
magnarum 300. 10, 22
magnas 16. 26 | 63. 26, *& alibi.*
magni 53. 1 | 58. 13 | 89. 24. | 90. 2 | 108. 26 | 113. 6 | 224. 17, 21 | 243. 21 | 371. 11 | 382. 20
magnifica 129. 3
magnificentia 202. 10
magnis 12. 1 | 27. 25, *& alibi.*
magnitudine 28. 13 | 46. 8, *& alibi.*
magnitudinem 29. 3 | 61. 23, *& alibi.*
magnitudinis 117. 31 | 248. 1 | 362. 18
magnitudo 52. 17 | 80. 7 | 133. 8 | 242. 21 | 259. 5 | 278. 16 | 318. 10 | 418. 9
magno 6. 9 | 11. 25 | 20. 4, *& alibi.*
magnopere 14. 13 | 28. 1, *& alibi.*
magnos 41. 16 | 87. 7 | 238. 20 | 242. 26 | 246. 27 | 435. 6
magnum 8. 3 | 16. 26 | 28. 19, 20 | 29. 1, *& alibi plur.*
magnus 86. 15 | 93. 7, *& alibi.*
majeſtate 149. 3 | 389. 6
majeſtatem 342. 14 | 364. 4
Maii 462. 8
major 24. 30 | 34. 18, *& alibi.*
majora 36. 17 | 320. 12 | 372. 2 | 445. 15
majore 60. 3 | 112. 19, *& alibi.*
majorem 84. 31 | 113. 1, *& alibi.*
majores 46. 15 | 52 | 52. 18, *& alibi.*
majori 57. 29 | 150. 33 | 265. 25 | 354. 29 | 362. 29
majoribus 14. 14 | 15. 7, *& alibi.*
majoris 186. 5
majorum 80. 9 | 99. 16 | 140. 24 | 380. 9 | 395. 18
majus 34. 19 | 311. 27 | 322. 10 | 374. 18
Malacam 278. 25
malacia 63. 10
Malco 347. 3
malè 30. 14 | 247. 16, *& alibi.*
malebat 250. 32 | 254. 16
maleficia 453. 10
maleficii 225. 3
maleficiis 453. 10
maleficio 10. 7 | 11. 12, 22 | 52. 26 | 268. 28
maleficium 450. 4
mali 151. 11
malint 33. 5
malis 151. 11 | 254. 12 | 269. 23 | 321. 6
malit 465. 4
malit 150. 4 | 411. 24
malle 150. 4 | 411. 24
mallent 59. 20 | 232. 14 | 339. 24
malleolis 353. 12
mallet 325. 25 | 374. 12
malo 195. 24 | 197. 33 | 254. 12 | 264. 4, 16 | 363. 16
malo, *verb.* 461. 4
malos 62. 24
maluit 369. 18
malum, *arbor navis.* 369. 10
malum 200. 16
malus 410. 12
mancipia 289. 14
mancipium 406. 18
mandabant 50. 25 | 149. 11
mandant 170. 10 | 193. 34
mandare 122. 6
mandarunt 13. 9
mandat 60. 27 | 80. 12 | 117. 26 | 171. 25 | 228. 17
mandata 27. 16 | 83. 15 | 216. 6, 16 | 217. 16 | 300. 2 | 316. 4, 6, 13
mandatis 26. 9 | 32. 20, *& alibi.*
mandatorum 292. 16
mandatum erat 387. 22
mandatum eſſet 23. 13
mandaverat 265. 5 | 316. 33
mandavit 35. 4
Mandubii 175. 34
Mandubiis 171. 35
Mandubiorum 170. 17
Mandubratio 98. 4
Mandubratium 97. 7, 10
Mandubratius 97. 3

mane 76. 14 | 92. 6, & alibi.
maneant 102. 2 | 143. 14 | 146. 7
maneatur 102. 9
manebant 136. 3
manendum 323. 7
manent 71. 4
manere 110. 22 | 279. 33
manerent 27. 10 | 296. 14
maneret 113. 4 | 199. 30
manibus 38. 2 | 39. 3, & alibi.
Manilius 65. 6 | 373. 5
manipulares 162. 17 | 332. 14
manipularibus 163. 10 | 273. 2
manipuli 273. 14
manipulos 51. 15 | 136. 29 | 139. 4 | 252. 17
Manlius 226. 5
manſerant 246. 25 | 319. 31
manſerat 362. 29
manſit 426. 25
manſuefieri 133. 25
manſuetudine 46. 27 | 53. 24
manſurum 358. 3
manu 20. 7 | 46. 16 | 66. 17, & alibi.
manum 61. 4 | 100. 28, & alibi.
manumiſſi erant 449. 11
manumiſſos 292. 4
manumitterent 425. 25
manus 27. 23 | 40. 18, & alibi.
Marce 410. 13 | 468. 10
Marcelli 377. 33 | 378. 3, 15
Marcellini 319. 6
Marcellinum 318. 2
Marcellinus 318. 28
Marcello 200. 26 | 203. 12 | 377. 32 | 378. 5, 8, 26
Marcellum 201. 15 | 204. 10 | 375. 13, 15 | 376. 10, 11, 20 | 377. 3, 26 | 381. 8
Marcellus 203. 9 | 207. 3, 12, & alibi.
Marci 18. 21 | 201. 5, 8 | 405, 9
Marcius 437. 7
Marco 5. 8 | 26. 19, 20 | 70. 1 | 115. 22 | 199. 17, & alibi.
Marcomanos 37. 8
Marcum 35. 4 | 99. 3, & alibi.
Marcus 38. 7 | 59. 6 | 163. 8. & alibi.
mare 59. 3 | 63. 5 | 81. 23, & alibi.
mari 59. 12 | 60. 11 | 6. 13, 19, & alibi.
maribus 87. 9
Marii 400. 18 | 401. 32
Mario 5. 8 | 29. 18 | 411. 9
maris 59. 11 | 82. 20 | 133. 7 | 178. 6 | 466. 9
maritima 59. 21 | 93. 2 | 94. 10 | 289. 7 | 324. 28, 35 | 359. 7 | 389. 31 | 420. 14 | 423. 25
maritimæ 55. 4 | 59. 8 | 63. 15 | 81. 28 | 293. 19 | 303. 1 | 305. 29 | 308. 18 | 352. 17
maritimam 80. 5 | 300. 33 | 387. 3
maritimas 368. 30
maritimis 92. 27 | 93. 9 | 289. 6 | 296. 22 | 354. 33
maritimo 289. 11 | 359. 24 | 398. 2
maritimos 83. 33
maritimum 368. 7
Marrucinorum 225. 25 | 276. 28
Marſi 224. 9 | 273. 2
Marſis 222. 9 | 274. 1
Marte 149. 27 | 190. 1
Martem 126. 6 | 127. 3
Martias 465. 7
Martii 441. 9 | 445. 10 | 467. 24
Martio 467. 23
Maſſilia 258. 5
Maſſiliæ 235. 17 | 258. 2
Maſſiliam 234. 7, 13 | 235. 6, 14, 16 | 244. 24 | 259. 15 | 261. 18 | 266. 28 | 269. 21
Maſſilienſes 234. 9, 12 | 244. 16 | 245. 7 | 259. 16, 18 | 261. 21 | 265. 24 | 269. 22 | 270. 13
Maſſilienſibus 234. 17 | 245. 25 | 259. 11 | 260. 7, 24 | 267. 3
Maſſilienſium 234. 16 | 245. 23 | 260. 5, 10 | 261. 16 | 265. 34 | 270. 6
mataras 21. 1
mater 467. 24 | 484. 15
materfamilias 440. 29
materia 78. 20 | 79. 1 | 84. 23 | 93. 10 | 104. 30 | 151. 12 | 152. 5 | 235. 10, 16 | 244. 1 | 245. 17 | 263. 15 | 266. 2 | 278. 8 | 348. 2
materiæ 264. 6 | 266. 3
materiam 68. 26 | 258. 10 | 278. 3 | 352. 9
materiari 172. 13
materiem 152. 16 | 394. 17 | 452. 18, 20
materies 452. 16
maternum 467. 22
Mariſcone 180. 4
matre 17. 1
matrem 16. 28
matresfamilias 36. 26 | 153. 16 | 162. 10, 24
matrimonium 7. 7 | 11. 17
Matrona, *fluvius*. 3. 2
matrum familiæ 259. 23
matrum familias 376. 4
matura 15. 24 | 30. 11 | 326. 14
maturæ 79. 24
maturandum 27. 22 | 165. 8 | 247. 12
maturat 9. 16
maturavit 42. 14
mature 290. 14 | 349. 6
matureſcere 134. 11 | 312. 21
maturitate 242. 7 | 313. 3
maturius, *adv.* 38. 12 | 73. 11 | 114. 15 | 146. 2 | 248. 15
maturrimè 25. 28
maturino 435. 13
Mauri 389. 8 | 423. 9
Mauritaniam 212. 5 | 237. 14

14 | 246. 13 | 372. 1, 12 | 376. 16 | 395. 14, 25 | 428. 23
Maurorum 387. 4 | 388. 13
maxima 57. 8 | 68. 8 | 71. 2 | 92. 9 | 99. 5, & *alibi.*
maximæ 164. 30 | 249. 19 | 296. 8 *bis* | 344. 21 | 348. 16 | 273. 26
maximam 31. 10 | 71. 9 | 72. 3 | 126. 5 | 130. 6 | 166. 20 | 177. 24 | 199. 24 | 210. 2 | 289. 4 | 345. 24 | 427. 16
maximarum 312. 13
maximas 6. 15 | 68. 17 | 104. 19 | 305. 1 | 317. 16 | 424. 11
maximè 7. 6 | 11. 27 | 22. 11 | 31. 1 | 41. 29, & *alibi freq.*
maximi 151. 13 | 242. 4
maximis 9. 16 | 38. 11, & *alibi.*
maximo 19. 6 | 34. 4, & *alibi.*
maximos 83. 33
maximum 6. 14 | 10. 2, & *alibi.*
maximus 32. 10 | 106. 6 | 395. 2 | 452. 6
Mazacæ 389. 4
me 150. 19, 26, 30, & *alibi.*
mea 181. 1 | 275. 31 | 464. 15
meæ 163. 15 | 410. 3 | 460. 3 | 462. 6 | 467. 22
meam 465. 3
mederi 99. 9
media 43. 15 | 91. 6 | 107. 17, & *alibi.*
mediæ 391. 21
mediam 67. 8 | 86. 3, & *alibi.*
medias 322. 25
medicus 426. 2
mediis 136. 1 | 182. 2 | 433. 13
medio 19. 16 | 93. 19, & *alibi.*
mediocre 186. 5, 33 | 322. 21 | 361. 28
mediocrem 65. 7 | 309. 31
mediocres 381. 16
mediocri 78. 24 | 106. 24 | 171. 2 | 188. 19 | 311. 21 | 319. 7
mediocribus 157. 20 | 173. 7 | 188. 5 | 278. 13
mediocris 298. 19
mediocriter 28. 17
Mediomatricis 173. 25
Mediomatricorum 74. 14
medios 89. 6 | 95. 15 | 139. 10 | 163. 14
mediterranea 389. 5
mediterraneis 93. 8
medium 26. 1 | 79. 16 | 200. 12 | 253. 27 | 333. 18 | 360. 6 | 369. 10 | 408. 27 | 413. 31
Medobregam 370. 25
Medobregenſes 370. 26
mehercule 391. 39 | 464. 13
mei 175. 15 | 329. 11 | 332. 15 | 461. 5
meis 158. 25 | 275. 30 | 405. 30
Meldis 89. 29
meliore 119. 4 | 201. 2
melius, *nom.* 313. 3
membra 125. 4 | 355. 29
membris 82. 9
meminerant 312. 12
meminerat 58. 28
meminerint 158. 7
meminimus 344. 6
meminiſſent 193. 26
Memnonis 444. 1
memor 409. 31
memorem 219. 22
memores 260. 24
memoria 10. 8 | 13. 12, & *alibi.*
memoriæ 122. 9 | 133. 4 | 290. 16
memoriam 14. 17, 25 | 49. 19 | 123. 2 | 129. 5 | 167. 19 | 234. 11 | 273. 17 | 439. 3
Menander 484. 5
Menapii 68. 14 | 72. 16 | 86. 22 | 115. 11, 24
Menapiis 115. 28 | 117. 5
Menapiorum 72. 26, 27 | 86. 21
Menapios 42. 1 | 60. 15 | 72. 24 | 81. 14 | 114. 12 | 115. 16, 19 | 136. 8
mendacii 218. 10
mendacio 158. 39
Menedemus 306. 9
mens 65. 1
menſe 210. 10
menſes 30. 3 | 300. 35
menſibus 24. 13 | 325. 21 | 340. 1 | 367. 6 | 368. 11 | 373. 15 | 433. 2
menſium 8. 14 | 127. 12 | 265. 22
menſuras 132. 16
menſuris 94. 4
mente 115. 6 | 139. 28 | 224. 31 | 375. 28 | 378. 2 | 393. 9
mentem 355. 28 | 397. 22 | 425. 37 | 464. 21
mentes 28. 17 | 31. 2, & *alibi.*
mentibus 67. 32 | 351. 1
mentionem 138. 18 | 194. 17 | 275. 22 | 336. 25
meo 410. 10, 14, 18 | 465. 1
mercandi 414. 13
mercatores 4. 3 | 56. 5 | 72. 9 | 73. 5 | 80. 4, 17 | 138. 4
mercatoribus 47. 7 | 71. 16 | 80. 7
mercatorum 28. 13 | 419. 20
metcaturas 126. 5
mereede 23. 23
mercedes 299. 13
mercenarias 287. 8
mercenarios 289. 1
merces 255. 12 | 419. 20
Mercurium 126. 2
merenti 424. 25
mereris 459. 5
Mergilio 372. 21 | 374. 3
merguntur 369. 29
meridiana 372. 14
meridiani 292. 2
meridiano 91. 12 | 265. 12 | 324. 17
meridie 95. 30 | 161. 31 | 176. 25 | 348. 5
meridiem 36. 20 | 93. 15 | 334. 31
meridies 177. 26, 30
merita 164. 18 | 171. 27
meritam eſſe 433. 6
meriti eſſent 420. 16
meritis 100. 34 | 174. 7 | 199. 23 | 270. 16 | 275. 31
merito, *nom.* 14. 19 | 53. 30 | 110. 5

merito,

merito, *adv.* 89. 23 | 351. 34 | 484. 6
meritos 34. 2 | 185. 2 | 250. 29
meritos esse 12. 13
meritum, *particip.* 171. 28 | 219. 13 | 337. 2
meritus 29. 19
meritus erat 314. 15
meritus esset 380, 11 | 432. 1
meruerant 411. 9
meruerat 115. 9
meruisse 149. 6 | 439, 19
meruissent 156. 30
Messalla 5. 8 | 26. 19 | 424. 28 | 426. 12
Messallam 398. 10
Messanæ 338. 7 | 398. 10
Messanam 259. 12 | 338. 1 *bis*
messem 394. 21
Messium 400. 28
Messius 401. 3 | 404. 31
metari 204. 20
metatis 188. 28
Metellus 233. 9 | 452. 25
metendo 85. 6
Metiosedo 166. 8, 26
Metiosedum 166. 1 | 167. 14
metiri 15. 29 | 19. 5 | 171. 36
Metropolim 326. 5
Metropolitæ 326. 6
Metropolitum 326. 10
Mettium 435. 4
Mettius 38. 8
metu 72. 25 | 90. 11 | 96. 24, *& alibi.*
metum 79. 20 | 134. 5 | 379. 15 | 445. 11
metus 209. 10 | 217. 10
meum 82. 22 | 276. 12 | 405. 24 | 461. 2 | 462. 1
mihi 122. 7 | 174. 30, *& alibi.*
miles 102. 7 | 240. 14, *& alibi.*
militare, *nom.* 323. 16
militarem 339. 15 | 371. 4 | 379. 10 | 435. 21
militari 28. 20 | 41. 16 | 134. 21, 25 | 248. 25 | 276. 33 | 308. 8 | 327. 17 | 332. 4 | 383. 8 | 410. 6 | 424. 2 | 451. 3
militaria 179. 11 | 299. 14 | 314. 9 | 321. 29 | 337. 5
militaribus 77. 6 | 142. 15 | 161. 14 | 314. 19 | 335. 3
militaris 18. 20 | 49. 30 | 66. 24 | 81. 27 | 101. 18, *& alibi.*
milite 108. 14 | 163. 36 | 418. 4 | 423. 23 | 424. 7
militem 110. 3 | 276. 10 | 392. 6 | 406. 17 | 409. 34 | 417. 6, 28 | 423. 19
milites 10. 13 | 20. 2, *& alibi plur.*
militi 51. 13 | 406. 18
militia 374. 16
militiæ 122. 1 | 128. 3
militiam 148. 8
militibus 10. 15 | 15. 29, *& alibi plur.*
militis 102. 25 | 196. 11 | 391. 29 | 423. 13
militum 10. 2 | 11. 12, *& alibi quam plurimis in locis.*
Milo 30. 1
Milonem 299. 10
mille 18. 23 | 20. 9 | 64. 24, *& alibi.*
millia 6. 11 | 8. 2 | 11. 3, *& alibi passim.*
milliarium 448. 14
millibus 15. 21 | 19. 6, *& alibi.*
millies 427. 5
millium 15. 11 | 23. 1, *& alibi.*
Milo 300. 1
Milonem 294. 10
minabantur 265. 8
Minervæ 341. 7, 9
Minervam 126. 6 | 127. 2 | 341. 9
minima 11. 10
minimam 250. 12
minimè 4. 2 | 27. 14, *& alibi*
minimi 371. 11
minimo 139. 32
minimum 17. 31 | 64. 25 | 203. 3
minis 207. 14 | 427. 21, 23
minor 93. 18 | 243. 15 | 316. 25 | 346. 22
minora 36. 21 | 158. 1 | 160. 28 | 161. 16 | 244. 18 | 274. 26 | 319. 26 | 320. 4 | 355. 12, 25
minore 109. 12 | 172. 17 | 259. 24 | 310. 17 | 365. 7 | 366. 19 | 378. 27
minorem 29. 18 | 39. 1 | 111. 17 | 266. 24 | 310. 37 | 349. 9 | 363. 1, 14 | 364. 17, 30
minores 94. 1 | 337. 12 | 352. 29
minori 361. 22 | 362. 28
minoribus 37. 3 | 148. 24 | 162. 30 | 163. 2 | 261. 4 | 302. 18 | 338. 27
minoris 380. 18
minorum 353. 11
minuat 251. 1
Minucium 179. 32
Minucius 290. 9 | 441. 4
minuebant 371. 4
minuebat 350. 20 | 399. 25
minuendæ 131. 17
minuendam 17. 32 | 164. 8
minuendum 284. 4
minuente 61. 11
minuerent 312. 20
minueret 310. 21
minueretur 79. 1 | 187. 12
minui 89. 26 | 100. 8 | 342. 14
minuit 102. 30
minus, *adv.* 6. 7, 8 | 14. 17, *& alibi freq.*
minuta 434. 19
minutatim 399. 12 | 421. 9
Minutii 373. 25
minutis 398. 19 | 409. 8
Minutium 134. 14 | 373. 29
Minutius 372. 15 | 373. 5
minuunt 131. 15 | 155. 16
mirabilem 399. 27
mirabili 390. 11 | 391. 7 | 395. 14 | 399. 18 | 402. 29 | 416. 34
mirandum 111. 11
mirari 401. 24
miratus 25. 5
mirè 360. 5
mirifica 404. 1, 5 | 418. 8
mirificè 417. 25
mirificis 346. 3 | 426. 7
mirificum 446. 13
miror 411. 21
mirum 26. 7 | 31. 2 | 397. 23 | 418. 22

miſerabantur 28. 19, 25 | 279. 39
miſeram 137. 18
miſerant 17. 10 | 77. 28 | 115. 13 | 117. 7 | 348. 14
miſerantur 142. 3
miſerari 389. 23
miſerat 13. 13 | 42. 12, & alibi.
miſerationis 255. 24
miſereor 392. 1
miſericordia 52. 25 | 148. 23, & alibi.
miſericordiæ 255. 21
miſericordiam 153. 20
miſeriis 397. 26
miſeriora 367. 3
miſeriore 185. 24
miſeriorem 25. 8
miſeris 279. 43 | 424. 2
miſerit 217. 4
miſeros 52. 24
miſerrima 195. 3
miſerrimo 335. 13
miſerrimum 376. 24
miſerum 354. 25
miſerunt 21. 11 | 41. 1, & alibi.
miſiſſe 135. 20 | 250. 21
miſiſſent 68. 15 | 381. 30
miſiſſet 77. 23 | 95. 31 | 397. 21
miſit 18. 15 | 19. 15 | 21. 8, & alibi.
miſſa 32. 9 | 58. 17 | 62. 21, & alibi.
miſſa erant 198. 1
miſſa erat 364. 9
miſſa eſſe 117. 18
miſſa eſt 323. 13 | 437. 31
miſſæ erant 345. 27
miſſæ eſſent 78. 25 | 450. 29
miſſam 38. 15 | 74. 8
miſſas 73. 12 | 256. 6 | 364. 30 | 374. 8
miſſas eſſe 278. 31
miſſi 50. 29 | 85. 38 | 104. 29, & alibi.
miſſi erant 57. 12 | 288. 9 | 300. 9 | 340. 5, 15 | 437. 16
miſſi eſſent 344. 26
miſſi ſunt 465. 3
miſſionis 256. 26
miſſis 20. 2 | 56. 8 | 59. 17 | 83. 19 | 95. 12 | 97. 13, & alibi.
miſſo 208. 5 | 306. 2 | 398. 27 | 433. 22
miſſos 100. 15 | 164. 32 | 190. 4 | 410. 18, 22 | 438. 5
miſſu 100. 10 | 115. 32 | 447. 12
miſſum 10. 10 | 178. 10, & alibi.
miſſuros 47. 12 | 189. 19 | 296. 12
miſſurum 34. 25 | 402. 16
miſſurus 372. 3
miſſus, *nom.* 439. 31 | 447. 9
miſſus, *particip.* 59. 6 | 139. 26 | 144. 19 | 179. 16 | 259. 11 | 267. 9 | 280. 1 | 306. 9 | 315. 8 | 359. 19. 267. 7
miſſus erat 388. 8 | 414. 9
miſſus eſſet 327. 2
miſſus eſt 411. 19 | 439. 4
miſtam 374. 10
Mithridate 360. 21
Mithridatem 360. 8, 10, 20, 23, 28 | 384. 27
Mithridates 359. 18 | 360. 14 | 383. 2 | 384. 29
Mithridati 260. 12
Mithridatis 382. 21
mitibus 381. 28
mitiſſime 160. 21
mittant 105. 18 | 117. 22, 26
mittantur 61. 2 | 190. 30 | 209. 2 | 256. 14
mittat 97. 8 | 402. 14 | 419. 5
mittatur 43. 14 | 212. 5
mitte 462. 10
mittebant 431. 7
mittebantur 107. 8
mittebat 238. 7 | 310. 40 | 444. 21
mittenda 263. 13 | 357. 18 | 389. 13
mittendi 56. 4 | 75. 6
mittendis 233. 4 | 332. 9
mittendus eſſet 246. 16
mittens 357. 13
mittere 35. 4 | 58. 2 | 90. 6, & alibi.
mitterent 111. 15 | 132. 5, & alibi.
mitterentur 31. 21 | 55. 8 | 158. 17 | 203. 17 | 233. 1, 4
mitteret 25. 31 | 34. 22, & alibi.
mitteretur 223. 8 | 240. 36 | 278. 5 | 394. 19
mitti 155. 28 | 207. 2 | 230. 20 | 232. 29 | 347. 3 | 397. 34 | 437. 10
mittit 18. 19 | 26. 9 | 31. 14, & alibi.
mittitur 100. 8 | 224. 36 | 248. 30 | 265. 4 | 360. 21
mittunt 10. 5 | 11. 15 | 12. 12, & alibi.
mittuntur 66. 19 | 104. 28 | 122. 4 | 137. 36 | 179. 22 | 213. 2 | 240. 6 | 272. 8
Mitylenas 339. 2
mobiles 73. 2
mobilitate 40. 9
mobilitatem 85. 14
mobilitati 260. 30
mobiliter 60. 22 | 355. 18
moderando 203. 7
moderari 85. 16 | 173. 18
moderate 298. 16
moderatius, *adv.* 187. 26
modeſte 399. 12
modeſtiæ 410. 3, 17
modeſtiam 163. 36
modi 151. 1 | 393. 23 | 395. 24
modios 243. 10 | 267. 15
modis 147. 26 | 274. 6 | 332. 8
modium 402. 11
modo, *nom.* 78. 12 | 119. 8, & alibi.
modo, *adv.* 15. 23 | 17. 6, 14, & alibi.
modo, *conj.* 245. 5
modum 31. 2 | 53. 20 | 61. 21, & alibi.
mœnia 266. 17 | 308. 31 | 450. 7
mœnibus 43. 7 | 53. 18 | 61. 14 | 151. 13 | 197. 29 | 219. 13 | 326. 3 | 366. 17 | 377. 15
mœnium 198. 9
mœſti 176. 30
mole 356. 20, 25, 33
molem 227. 17 | 309. 1 | 355. 8 | 356. 1, 19, 21, 23
moles 230. 2 | 397. 29 | 466. 10

molestè 40. 8 | 447. 1
molibus 61. 13 | 346. 6 | 355. 6
molimento 26. 6
molis 227. 20
molita 8. 14
molli 91. 21 | 263. 19
molliendum 161. 23
mollis 64. 36
mollitiem 150. 10
mollities 174. 32
momentis 224. 20 | 320. 16
momento 159. 10 | 261. 8
momentum 178. 11 | 243. 5 | 321. 11
Mona 94. 1
monere 100. 27 | 277. 10
moneret 195. 5
monet 18. 10 | 108. 9 | 134. 16 | 145. 17 | 161. 17
moniti 229. 25
monitus 220. 11
mons 9. 4 | 18. 22 | 20. 8 | 28. 7 | 145. 3 | 165. 13 | 253. 16 | 336, 3 | 443. 23
montani 245. 4
montanis 237. 13
montanorum 245. 13
monte 6. 5 | 18. 30 | 20. 9 | 35. 9 | 74. 9 | 157. 17, 19 | 336. 4, 9 | 366. 12, 15 | 377. 16 | 435. 18
montem 9. 3 | 11. 2 | 18. 13, 25, *& alibi.*
montes 5. 5 | 18. 14 | 57. 7, *& alibi.*
montibus 57. 1, 14 | 81. 22 | 241. 28 | 251. 3 | 365. 7 | 435. 23 | 436. 8
montis 18. 17 | 28. 8 | 157. 28 | 161. 25 | 163. 33 | 239. 11, 25 | 240. 35 | 328. 19 | 402. 18
montium 366. 26
montuosa 249. 1 | 310. 8 | 312. 30 | 435. 20
monuit 51. 20 | 81. 27 | 317. 5 | 332. 1 | 381. 28
monumenta 269. 14
mora 47. 5 | 75. 9 | 112. 31 | 183. 6 | 194. 20 | 232. 8, *& alibi.*
morabantur 151. 13 | 310. 3
morabatur 198. 2 | 249. 39 | 279. 10
moræ 253. 35 | 386. 3
moram 74. 9 | 230. 6 | 264. 24 | 323. 19 | 350. 31 | 368. 33 | 389. 21 | 408. 1
morandi 365. 20
morantibus 253. 19
morantur 137. 16
morarentur 45. 14 | 193. 19
moraretur 45. 22 | 372. 8
morari 60. 7 | 99. 13 | 247. 20 | 279. 6 | 326. 23 | 310. 9 | 397. 22
morati 21. 7 | 44. 1 | 97. 20 | 144. 6 | 177. 15 | 195. 9
moratur 28. 12 | 80. 29 | 106. 27 | 159. 19 | 195. 14 | 248. 14 | 373. 28 | 374. 21 | 389. 3
moratus 79. 10 | 107. 27, *& alibi.*
moratus est 384. 35
morbi 297. 7
morbis 124. 7
morbo 297. 5 | 368. 11 | 420. 19
morbos 127. 1 | 349. 19
more 11. 7 | 46. 19 | 79. 13, *& alibi.*
morem 379. 10
morentur 169. 23 | 175. 33 | 272. 26
mori 66. 11
moribus 7. 14 | 47. 6 | 71. 24 | 72. 10 | 117. 36 | 358. 13 | 380. 17
moriens 319. 1
Morini 68. 14 | 86. 7
Morinis 173. 26
Morinorum 81. 14
Morinos 41. 30 | 60. 15 | 80. 13 | 86. 17 | 98. 21 | 174. 8
Moritasgus 111. 1
mors 368. 12
morte 33. 28 | 104. 20 | 105. 10 | 110. 22 | 128. 11, *& alibi.*
mortem 8. 8. *bis* | 66. 9 | 97. 6 | 101. 16 | 123. 3, *& alibi.*
morti 175. 1 | 435. 1
mortifero 191. 26
mortis 101. 28 | 123. 4
mortuis 191. 7
mortuo 121. 3 | 297. 7 | 332. 18
mortuus est 8. 7
mos 387. 13
Mosa 74. 9
Mosæ 77. 7
Mosam 74. 8 | 75. 18 | 77. 21 | 99. 6 | 136. 11
mota est 447. 18
motis 445. 14
motu 82. 17 | 110. 27 | 123. 5 | 141. 6 | 166. 12
motum 81. 29 | 89. 35 | 113. 1 | 160. 24 | 266. 33
moturum 30. 18 | 116. 10
motus 82. 14 | 97. 32 | 110. 21 | 115. 9 | 117. 12 | 199. 31 | 334. 1 | 383. 24 | 414. 24
moveatur 240. 15
movebant 348. 27
movebat 266. 28
movebatur 250. 31 | 254. 27
movendis 328. 23
movent 15. 10
moverat 350. 15
movere 63. 11 | 267. 1 | 308. 7 | 388. 6 | 413. 18
moverent 333. 4
moverentur 174. 11 | 228. 1
moveret 74. 5 | 328. 22 | 391. 16
moveri 29. 6 | 53. 18 | 116. 15 | 403. 16 | 427. 24
movet 40. 21 | 108. 24 | 145. 14 | 225. 24 | 375. 18 | 389. 26 | 419. 16 | 461. 3
movetur 209. 7
movisse 19. 1 | 149. 13
movissent 247. 19
movisset 149. 37 | 150. 5
movit 159. 28 | 164. 10 | 309. 25 | 323. 2 | 326. 5 | 388. 23 | 441. 11, 13 | 445. 12
mucrones 448. 4
mulieres 22. 21 | 37. 10 | 46. 18 | 47. 18
mulieribus 52. 19 | 154. 11 | 162. 12 | 292. 3

mulierum 77. 3 | 291. 13
muliones 161. 6
mulorum 161. 5
multa, *nom. adj.* 32. 24 | 33. 31 | 35. 2 | 45. 24, *& alibi.*
multæ, *nom. subst.* 427. 1 | 429. 10
multæ, *nom. adj.* 25. 17 | 64. 15 | 92. 19 | 105. 1 | 246. 14 | 361. 33 | 369. 28
multam, *nom. adj.* 20. 20
multarent 327. 19
multarum, *nom. adj.* 132. 19
multas, *nom. adj.* 131. 1 | 435. 8
multat 429. 14, 16, 19
multati sunt 374. 6
multatos 164. 19 | 395. 10
multi 20. 6 | 72. 9 | 97. 22, *& alibi.*
multiplicatum est 305. 17
multiplici 359. 26
multis, *nom. adj.* 17. 27 | 33. 26, *& alibi freq.*
multitudine 6. 9 | 22. 1, *& alibi plur.*
multitudinem 8. 6 | 15. 15, *& alibi.*
multitudini 74. 1 | 29. 12 | 158. 27 | 357. 35 | 413. 8
multitudinis 72. 18 | 112. 2, *& alibi*
multitudo 24. 30 | 43. 10, *& alibi passim.*
multo, *nom.* 18. 31 | 151. 16
multo, *adv.* 9. 6 | 16. 6, *& alibi.*
multorum 198. 28 | 265. 22 | 297. 37 | 453. 1 | 466. 9
multos 7. 3 | 23. 22 | 30. 3, *& alibi.*
multum, *nom.* 242. 15, 16 | 249. 10 | 295. 26 | 437. 8, 18
multum, *adv.* 60. 3 | 67. 21 | 71. 8, 9, *& alibi.*
Munatium 99. 3
Munatius 372. 19
Munda 452. 20
Mundam 448. 1 | 452. 7, 21
Mundenses 445. 21
Mundenses 450. 13, 18
mundi 123. 5
munera 32. 9 | 365. 3 | 382. 7
munere 153. 6 | 317. 15
muneribus 431. 3
muneris 187. 16 | 244. 27
muniamus 464. 20
municipem 251. 15 | 372. 22
municipes 219. 12
municipia 201. 4, 11 | 232. 3 | 273. 30 | 275. 6 | 300. 1 | 410. 7
municipii 219. 4 | 300. 8
municipiis 202. 4 | 213. 7 | 223. 11 | 225. 15
municipiorum 219. 7 | 230. 14
muniebat 42. 15 | 331. 2
muniebatur 28. 4 | 188. 21
munienda 239. 22
muniendi 33 11 | 399. 10
muniendum 161. 2 | 303. 5
munierant 53. 1 | 348. 25
munierat 425. 11 | 426. 7 | 427. 13
munierunt 97. 17 | 241. 25 | 291. 10
munimenta 48. 6
munire 36. 11 | 43. 3 | 48. 27, *& alibi..*
munirentur 186. 19 | 382. 27
muniret 389. 33
muniri 19. 20 | 109. 16 | 186. 15 | 188. 28 | 239. 13, 18 | 307. 2 | 403. 11
munit 411. 3
munita 27. 27 | 99. 12 | 258. 8 | 272. 1 | 359. 25 | 361. 16 | 394. 23 | 436. 9
munita erat 96. 10
munita est 263. 4
munitas esse 194. 31
muniti 115. 12 | 263. 8
munitio 138. 8, 28 | 277. 19 | 388. 2
munitione 11. 11 | 36. 14 | 92. 21, *& alibi.*
munitionem 105. 25 | 109. 20, *& alibi.*
munitiones 54. 15 | 57. 20, *& alibi plur.*
munitioni 11. 28 | 92. 5
munitionibus 67. 20 | 134. 9, *& alibi.*
munitionis 66. 12 | 104. 22, 30 | 162. 19 | 171. 5, 39 | 186. 23 | 318. 19, 24 | 320. 1, 32 | 362. 10
munitionum 161. 13 | 173. 12 | 176. 12 | 178. 20 | 192. 28 | 317. 37 | 349. 22 | 378. 14
munitis 36. 15 | 46. 4 | 49. 14 | 92. 23 | 101. 5 | 187. 3 | 325. 32
munitissima 224. 10 | 274. 17
munitissimis 112. 10
munitissimo 189. 13
munitissimum 147. 20
munito 192. 25 | 360. 30 | 402. 18 | 422. 4
munitos 145. 7
munitum 52. 30 | 66. 17, *& alibi.*
munitum est 291. 9
munituras 382. 28
munitus 157. 28
munitus esset 361. 38
muniverat 360. 20
munivit 57. 4 | 384. 33 | 408. 26
muniunt 60. 12 | 247. 4 | 253. 32 | 365. 23
munus 128. 3 | 391. 3 | 468. 10
muralibus 177. 10
muralium 62. 25 | 105. 2
Murco 295. 26 | 296. 3
muri 46. 3 | 48. 6 | 54. 6, *& alibi.*
muris 151. 14 | 162. 13 | 198. 12 | 222. 23 | 265. 35 | 266. 15 | 295. 26 | 341. 12
muro 43. 11 | 46. 19, *& alibi.*
murorum 266. 1
muros 53. 17 | 169. 4 | 224. 23 | 229. 24 | 234. 16 | 266. 3 | 326. 7 | 387. 8

murum 11. 3 | 43. 8, 9 | 54. 1 | 147. 10 | 151. 7 | 152. 11 | 154. 1, 2 | 161. 25, 27 | 162. 16, 17, 18 | 163. 7 | 197. 17 | 222. 17 | 229. 12 | 241. 7, *& alibi.*
murus 28. 8 | 43. 8 | 137. 21 | 161. 21 | 163. 34
muſculi 263. 17, 20, 22 | 264. 7
muſculis 347. 6
muſculo 263. 23 | 264. 10
muſculos 177. 34 | 325. 32
muſculum 263. 15 | 264. 6 8 | 265. 21
muſculus 263. 25 | 264. 11
mutandis 198. 28
mutant 264. 7
mutarentur 362. 27
mutata ſunt 320. 26
mutatio 274. 21
mutatione 270. 1
mutationem 202. 16 | 380. 9
mutatis 207. 10 | 273. 14 | 293. 14
mutato 165. 11 | 250. 10 | 319. 23, 29
mutatur 245. 25
mutaverat 273. 30
mutilæ 133. 10
Mutio 416. 19
mutuam 304. 4
mutuas 238. 2 | 305. 19
mutuati 317. 17
mutuatus erat 190. 32
mutuo, *adv.* 370. 21
myopatonem 369. 32

N.

NAbathæorum 347. 2
nacta 357. 2
nactæ 401. 18
nacti 91. 26 | 105. 21, *& alibi.*
nacti erant 137. 23
nactum 112. 31
nactus 38. 12 | 81. 17, 30, *& alibi.*
nam 13. 10 | 15. 22, *& alibi paſſim.*
namque 28. 2 | 85. 19, *& alibi.*
nanciſceretur 328. 25
nando 452. 3
Nannetes 60. 15
Nantuates 56. 2 | 58. 32
Nantuatibus 56. 10
Nantuatium 74. 14
Narbone 65. 9 | 235. 19
Narbonem 144. 21, 23, 25 | 199. 15 | 269. 21
nardum 449. 5
naſcebatur 48. 11
naſceretur 184. 23 | 298. 17 | 363. 4
naſci 133. 2 | 200. 22
naſcitur 93. 8
naſcuntur 131. 6
Naſidianæ 261. 12
Naſidianis 261. 17
Naſidii 260. 3 | 415. 7
Naſidio 260. 8
Naſidium 260. 6 | 429. 18
Naſidius 259. 9
Naſuam 27. 21
nata 160. 26
nata ſunt 71. 20
natales 127. 12
nati 158. 6 | 317. 20
nati ſunt 95. 4
natio 124. 5 | 350. 18
natione 30. 13
nationes 58. 35 | 59. 29 | 60. 21 | 61. 2 | 68. 11, 17 | 78. 1 | 80. 8 | 117. 36 | 310. 21
nationibus 55. 7 | 61. 2 | 74. 17 | 117. 20 | 175. 27
notionis 300. 8
nativo 117. 32
natos 93. 1 | 137. 16 | 158. 7 | 427. 7
natu 46. 15 | 52. 18 | 76. 16
natum 156. 7 | 375. 23
natum eſt 384. 6
natura 6. 3 | 18. 14, *& alibi.*
naturæ 198. 20 | 260. 2 | 358. 5 | 368. 21 | 370. 18
naturale 352. 18
naturalem 309. 2
naturalis 352. 25 | 382. 18
naturaliter 333. 11 | 350. 21
naturam 78. 13 | 92. 4 | 140. 15 | 193. 10 | 196 25 | 248. 30
natus 75. 26 | 99. 13 | 107. 10 | 128. 10 | 158. 41 | 174. 26 | 373. 12
navale 448. 13
navali 64. 34 | 264. 3 | 269. 24
navalia 97. 26 | 346. 20
navalibus 258. 3 | 259. 14, 19 | 270. 14 | 346. 1 | 352. 14 *bis*, 22
navare 51. 18
nave 245. 20 | 276. 3 | 414. 27 | 415. 2 | 470. 20
navem 261. 1, 6 | 271. 9, *& alibi.*
naves 59. 9, 24 | 60. 13, *& alibi quam plurimis in locis.*
naufragio 302. 13
navi 80. 12, 26 | 82. 23, 25, 29 | 83. 2, 14 | 342. 11 | 379. 4 | 410. 20
navibus 11. 9 | 15. 25 | 60. 8, 28, *& alibi plur.*
navicula 259. 15
naviculam 38. 11 | 340. 20
naviculis 395. 24 | 405. 7
navigandi 61. 20 | 90. 8 | 301. 10 | 378. 25
navigandum 81. 17 | 84. 5 | 89. 31 | 337. 15 | 345. 29 | 351. 22 | 352. 22 | 386. 5
navigantibus 343. 1

navigare

navigare 59. 9
navigari 84. 26
navigatione 98. 13 | 270. 21 | 360. 24 | 450. 25
navigationibus 98. 8
navigationis 316. 24
navigationum 381. 19
navigaturum 381. 19
navigia 83. 5 | 229. 17 | 244. 18 | 355. 12 | 356. 19, 24 | 357. 6, 18 | 429. 1
navigiis 91. 11 | 302. 19 | 352. 19 | 370. 10
navigio 62. 25 | 351. 12 | 357. 11 | 362. 12 | 386. 21
navigiolum 414. 21
navigiorum 353. 12 | 359. 9 | 414 22
navigium 270. 11 | 357. 9, 13 | 401. 12
navim 308. 27
navis 98. 9 | 261. 8 | 302. 21 | 351. 30 | 369. 21 | 405. 4, 8
navium 60. 3, 9 | 61. 15, 22, *& alibi.*
Naupacto 306. 12
nauſea 302. 25 | 392. 24 | 401. 22
nautæ 92. 11
nautarum 302. 1
nautas 59. 25 | 290. 24
nauticartm 59. 10
nautici 352. 17
nauticis 354. 33
ne 8. 4 | 11. 21 | 14. 12, 15, *& alibi quam plurimis in locis.*
Neapoli 299. 15
Neapolim 386. 24
nebula 435. 14
nec 17. 29 | 25. 9, *bis, & alibi.*
necabatur 107. 9
necaret 90. 14
necaretur 39. 6
necari 415. 5
necat 143. 22
necato 63. 22
necatur 112. 2 | 341. 2
necem 398. 16 | 415. 8
neceſſaria 238. 18 | 346. 17
neceſſariam 28. 21 | 254. 15 | 363. 18
neceſſariarum 169. 25 | 243. 13 | 295. 18 | 337. 17
neceſſarias 335. 13 | 382. 12
neceſſarii, *cognati aut affines.* 12. 16 | 208. 11 | 327. 4
neceſſarii, *nom. adj.* 349. 26
neceſſariis, *pro cognatis aut affinibus.* 251. 19 | 344. 21
neceſſariis. *nom. adj.* 49. 17 | 268. 2 | 305. 13
neceſſario, *nom. adj.* 16. 4 | 156. 2 | 159. 17 | 313. 26 | 410. 9
neceſſario, *adv.* 16. 15 | 37. 6 | 62. 25 | 69. 5, *& alibi.*
neceſſariorum, *pro cognatis aut affinibus.* 316. 3
neceſſarios, *adj.* 339. 1
neceſſarium, *pro cognato aut affine.* 228. 16 | 379. 26
neceſſarium, *nom. adj.* 231. 9 | 293. 11 | 335. 15 | 377. 27
neceſſarius, *adj.* 300. 15
neceſſe 73. 8 | 84. 6 | 102. 32, *& alibi.*
neceſſitas 49. 29 | 324. 12 | 384. 35
neceſſitate 45. 28 | 118. 19 | 165. 17 | 198. 18, *& alibi.*
neceſſitatem 184. 11 | 200. 32 | 368. 33 | 421. 26
neceſſitati 352. 26
neceſſitatibus 216. 8
neceſſitatum 179. 19
neceſſitudine 202. 3 | 209. 9
neceſſitudinem 266. 24
neceſſitudines 203. 15 | 342. 3
neceſſitudinis 32. 13
necis 16. 2 | 128. 9 | 131. 13
necne 36. 27 | 389. 21
necubi 157. 2
nefandum 438. 26 | 439. 19
nefariam 174. 26
nefarie 405. 14 | 453. 7
nefario 158. 33 | 275. 13 | 406. 3
nefas 159. 24
negare 100. 24 | 294. 8
negarent 294. 2
negari 90. 10
negat 11. 7 | 103. 29 | 212. 7
negatum 255. 13
negavit 135. 23 | 207. 12
neglecta 60. 20 | 127. 7
neglecto 123. 4 | 275. 28
neglecturam 27. 1
neglecturum 27. 13
neglexerint 175. 8
neglexerunt 68. 12 | 86. 25
neglexiſſet 90. 31
negligenda 100. 37 | 147. 10
negligenter 393. 1
negligentiam 406. 8 | 415. 21
negligentiores 292. 1
negligere 159. 10
negociandi 142. 21 | 160. 10 | 164. 34
negotiarentur 339. 5
negotiati eſſent 382. 1
negotiatores 426. 27
negotiatoribus 339. 17 | 402. 12
negotii 26. 8 | 42. 26 | 64. 14 | 104. 15 | 230. 4 | 249. 3 | 313. 25 | 336. 2
negotiis 317. 30 | 348. 12
negotio 34. 1 | 88. 14, *& alibi.*
negotium 40. 16 | 63. 11 | 136. 27 | 326. 24 | 351. 1 | 372. 6
Nemetes 37. 8
Nemetocennæ 199. 27
Nemetocennam 202. 12
Nemetum 132. 17
neminem 18. 3 | 27. 13, *& alibi.*
nemini 204. 2 | 256. 23 | 382. 12
nemo 16. 25 | 20. 30, *& alibi.*
nequaquam 81. 24 | 175. 16 | 344. 18 | 424. 4 | 438. 26
neque 8. 7 | 10. 11 | 14. 21, 22, *& alibi quam plurimis in locis.*
nequidquam 52. 14 | 190. 13 | 206. 10
Nero 359. 6
Nervico 58. 12

Nervii 47. 5 | 48. 1, 9 | 50. 16 | 104. 24 | 105. 19
Nerviis 52. 28 | 104. 17 | 173. 25
Nerviorum 52, 18 | 105. 6 | 107. 20 | 108. 4 | 112. 36 | 114. 16
Nervios 41. 29 | 47. 15, 24 | 48. 17 | 54. 2 | 98. 21 | 104. 12 | 111. 26 | 114. 11 | 134. 13
nervis 17. 32
Nervius 107. 9
nervos 130. 7
neu 49. 20 | 79. 1, *& alibi.*
neutri 44. 25 | 346. 15
neutris 168. 13
neutrum 235. 5 | 242. 1
ni 409. 17
Nicomedi 380. 8
Nicomedis 468. 9
Nicopoli 365. 9
Nicopolim 365. 6, 22
niger 444. 1
nigrum 449. 26
nihil 12. 20 | 22. 9 | 25. 3, 5, *& alibi freq.*
nihilo 36. 14 | 78. 21 | 89. 22 | 90. 23 | 164. 6 | 261. 21 | 266. 24 | 302. 3 | 358. 23 | 379. 1 | 386. 5
nihilominus 8. 8 | 111. 20 | 168. 29 | 296. 23 | 297. 17 | 371. 19 | 411. 17 | 414. 1 | 421. 2 | 422. 17
nil 101. 21 | 411. 16
Nili 352. 21 | 360. 5, 24 | 361. 32
Nilo 349. 18 | 360. 32
Nilum 349. 15 | 361. 1, 29
nimia 155. 4 | 256. 1 | 358. 21
nimiæ 410. 3
nimiam 335. 11
nimiis 188. 4
nimirum 182. 14
nimis 157. 30 | 381. 29
nisi 18. 29 | 23. 13 | 24. 23, *& alibi.*
nisurum 277. 39
nitebantur 240. 36
niterentur 14. 15
niti 310. 21
Nitiobriges 144. 20
Nitiobrigibus 173. 26
Nitiobrigum 155. 30 | 161. 30
nituntur 138. 15 | 168. 3
nive 145. 4. 5
nives 241. 29
nivibus 165. 7 | 406. 12
nixi 357. 6
nobiles 175. 25 | 234. 9 | 397. 9
nobili 97. 28
nobilibus 33. 26 | 119. 16
nobiliores 411. 9
nobiliſſimæ 376. 22
nobiliſſimi 24. 20 | 170. 10
nobiliſſimo 16. 29 | 237. 12 | 380. 7
nobiliſſimos 10. 5 | 24. 3
nobiliſſimum 370. 8 | 380. 1
nobiliſſimus 5. 7 | 360. 3
nobilitas 158. 22
nobilitate 43. 12 | 90. 12 | 118. 14 | 395. 20
nobilitatem 23. 28 | 199. 7 | 382. 23 | 384. 29
nobilitatis 5. 9 | 89. 13 | 306. 15 | 359. 18
nobis 29. 21 | 44. 31 | 89. 36, *& alibi.*
nobiſcum 96. 5
noceat 98. 4 | 216. 10
nocendo 136. 33
nocentes 374. 6
nocentibus 117. 16
nocere 62, 5 | 90. 20 | 216. 10 | 362. 14
nocerent 79. 1
noceret 296. 14
noceretur 97. 1 | 136. 34 | 256. 32
noceri 62. 13, 19 | 103. 6 | 266. 14
nocitum iri 103. 25
nocituros 302. 25
nociturum 256. 23
nocte 21. 4, 16 | 30. 17, *& alibi freq.*
noctem 20. 22 | 86. 3 | 94. 3, *& alibi.*
noctes 94. 4 | 397. 22
noctibus 270. 20
noctis 21. 5 | 22. 3 | 63. 13, *& alibi.*
noctium 127. 12
noctu 11. 11 | 54. 6 | 57. 7 | 85. 5, *& alibi.*
nocturna 110. 25 | 249. 8 | 290. 20
nocturni 104. 34 | 224. 22
nocturnis 28. 10 | 92. 22 | 151. 8 | 165. 15 | 195. 12 | 294. 15 | 427. 9 | 439. 30
nocturno 102. 13 | 145. 22 | 177. 30 | 279. 10 | 335. 19 | 428. 26 | 432. 9 | 442. 14
nocturnum 105. 4 | 295. 22
nodis 133. 11
nolebant 63. 28
nolebat 15. 27 | 16. 19 | 58. 28 | 112. 31 | 230. 13 | 351. 15, 24
noli 329. 21
nolint 105. 14
nolite 175. 7 | 319. 2
nolle 445. 26
nollent 40. 7 | 86. 9
nollet 184. 13 | 324. 36
noluerit 355. 26
noluiſſe 89. 12
noluit 22. 12 | 360. 25 | 361. 18 | 360. 27
nomen 14. 16 | 59. 29 | 77. 32, *& alibi.*
nominabant 173. 8
nominat 374. 4
nominati erant 373. 24
nominatim 22. 19 | 51. 14 | 65. 10 | 89. 20 | 159. 3 | 237. 12 | 260. 20
nominatur 350. 4
nominaverunt 402. 5
nominavi 429. 1
nominavimus 48. 11
nomine 17. 3 | 24. 29, *& alibi.*
nominibus 93. 3 | 395. 19
non 7. 9 | 10. 10 | 11. 13, 14, 24 | 12. 12, 15, 17, 20 | 13. 3, 15 | 14. 12, 20, *& alibi quam plurimis in locis.*
nona 186. 3 | 311. 7 | 318. 3 | 320. 3 | 409. 25 | 422. 19
nonæ 50. 5 | 240. 25 | 311. 30 | 213. 4 | 318. 16
nonaginta 22. 24 | 267. 14
nonam 81. 25 | 110. 15, *& alibi.*

nonas 290. 4 | 319. 20, & *alibi.*
nondum 9. 11 | 13. 7, & *alibi.*
nongentis 239. 2
nongentorum 346. 5
nongentos 321. 15
nonne 275. 23 | 395. 21
nonnihil 64. 2
nonnulla 219. 18 | 241. 7 | 464. 21
nonnullæ 57. 27 | 98. 6, & *alibi.*
nonnullam 253. 4
nonnullas 245. 22 | 315. 10 | 325. 9 | 368. 3 | 450. 2 | 451. 23
nonnulli 20. 22 | 28. 22, & *alibi.*
nonnullis 9. 8 | 40. 6, 10, & *alibi.*
nonnullo 158. 10
nonnullorum 335. 10
nonnullos 16. 7 | 51. 9, & *alibi.*
nonnumquam 11. 10 | 15. 16, & *alibi.*
Norica 38. 14
Noricam 9. 1
Norico 223. 14
Noricum 9. 1
nos 33. 17 | 89. 27, & *alibi.*
nosmet 158. 32
nossent 357. 28
noster 40. 6 | 86. 14, & *alibi.*
nostra 2. 1 | 16. 14, & *alibi.*
nostræ 61. 18 | 62. 2, 5, & *alibi.*
nostram 6. 7 | 9. 6, 15, & *alibi.*
nostrarum 61. 22 | 151. 10 | 270. 12 | 445. 4
nostras 54. 15 | 101. 17 | 148. 28 | 159. 31, & *alibi.*
nostri 12. 14 | 21. 2, 6, & *alibi.*
nostris 15. 14 | 20. 10, & *alibi freq.*
nostro 19. 22 | 30. 1 | 40. 12, & *alibi.*
nostrorum 13. 11 | 20. 10, & *alibi.*
nostros 15. 17 | 18. 30, & *alibi.*
nostrum 15. 20 | 20. 11 | 44. 21 | 65. 13 | 171. 32 | 175. 4 | 366. 7 | 417. 26 | 459. 1
nota, *particip.* 117. 9
nota erant 136. 21
nota erat 318. 14
nota sint 182. 12
nota sunt 133. 6
notam esse 137. 7
notare 351. 28
notaretur 214. 6
notavit 323. 2
notior 198. 6 | 268. 10
notis, *particip.* 83. 1 | 96. 22 | 229. 24
notissima 395. 16
notissimam 354. 3
notissimi 411. 6
notissimis 82. 9
notissimus 449. 25
notitia 132. 12 | 231. 17 | 340. 19 | 351. 26 | 360. 17
notitiam 130. 7 | 350. 33
notos 251. 28 | 321. 16
notum 251. 15 | 354. 30 | 433. 7
notum esse 196. 34
notum est 80. 6 | 151. 6
nova 27. 23 | 53. 18, & *alibi.*
novam 37. 1 | 119. 10 | 317. 11 | 371. 21
novarum 16. 22 | 90. 2 | 284. 4 | 299. 4 | 372. 4 | 445. 10
novas 40. 13 | 138. 12 | 231. 4 | 317. 11
novem 11. 3 | 42. 1, 2 | 132. 15 | 137. 31 | 215. 5 | 229. 4 | 245. 24 | 286. 7 | 300. 23 | 336. 6 | 352. 32
noverant 193. 10
noverit 176. 13
noverunt 124. 5 | 132. 16
novi, *nom.* 84. 33 | 147. 11 | 256. 10 | 265. 34
Novioduni 147. 24 | 164. 33
Noviodunum 46. 1 | 147. 2 | 164. 23
novis 11. 18 | 40. 9 | 60. 22 | 73. 2 | 119. 3 | 223. 13 | 226. 3 | 319. 34 | 338. 31
novisse 60. 10
novissime 181. 5 | 200. 4
novissimi 243. 24
novissimis 20. 11 | 51. 9, 12
novissimo 15. 16 | 19. 13 | 51. 24 | 77. 33 | 170. 20 | 449. 5
novissimos 45. 24 | 102. 17 | 247. 22 | 323. 24 | 377. 4 | 392. 21
novissimum 15. 13, 19, & *alibi.*
novissimus 112. 1
novitate 85. 18 | 138. 31 | 166. 4 | 182. 23 | 273. 25 | 306. 19
novo 95. 14 | 227. 7 | 313. 4 | 391. 26 | 393. 9
novorum 194. 26 | 196. 16
novum 214. 5 | 317. 22 | 411. 25
novus 318. 17
nox 43. 11 | 274. 31 | 336. 11 | 351. 25 | 352. 3 | 369. 33
noxa 125. 6
nuda 130. 10 | 418. 14
nudanda 295. 23
nudare 351. 15
nudari 103. 9
nudata 58. 2 | 161. 32 | 214. 8
nudatæ 352. 2
nudatis 50. 14
nudato 391. 29
nudatum 160. 29
nudatue est 43. 9
nudentur 171. 22
nudo 20. 7 | 162. 11 | 391. 36
nulla 83. 27 | 94. 6 | 102. 24, & *alibi.*
nullæ 258. 13
nullam 21. 4 | 32. 21, & *alibi.*
nullas 200. 26 | 428. 14
nulli 43. 11 | 55. 14 | 119. 14 | 150. 9 | 199. 5 | 200. 31 | 204. 13 | 253. 27 | 255. 24
nullis 61. 20 | 109. 4 | 197. 29 | 278. 22 | 338. 3 | 351. 14
nullius 311. 17 | 354. 14 | 357. 35
nullo 45. 16 | 58. 31 | 71. 11 | 101. 21 | 112. 26, & *alibi.*
nullos 351. 24

nullum 10. 8 | 47. 7 | 63. 3, 8, *& alibi.*
nullus 131. 13 | 161. 22 | 242. 30 | 266. 12 | 268. 9 | 349. 20 | 364. 32
num 14. 23 | 401. 36
Numeius 10. 5
numen 125. 1
numerare 286. 6
numeraverat 415. 6
numero 8. 10 | 22. 6. *& alibi freq.*
numerum 6. 15 | 8. 3, *& alibi.*
numerus 22. 19 | 23. 1, *& alibi.*
Numida 272. 7, 12 | 278. 21 | 279. 31 | 388. 20 | 391. 22 | 400. 16 | 436. 33
Numidarum 279. 2 | 393. 18, 24 | 401. 34 | 403. 8, 32 | 404. 24 | 413. 17 | 417. 7 | 419. 17 | 421. 9
Numidas 43. 16 | 44. 33 | 50. 31 | 391. 8 | 403. 22 | 409. 15 | 412. 20, 24, 27 | 413. 28 | 415. 29 | 417. 11
Numidiæ 372. 1 | 402. 17
Numidiam 395. 14
Numidis 391. 29 | 392. 18 | 404. 31 | 407. 13
nummo 93. 8
nummum 184. 1
nunc 23. 25 | 24. 12, *& alibi.*
nuncupatis 213. 4
nunquam 33. 14 | 95. 25, *& alibi.*
nunciabantur 183. 1 | 220. 2 | 277. 36 | 388. 3 | 394. 15
nuntiabatur 247. 11 | 375. 16 | 432. 8
nuntiant 272. 22
nuntiarent 75. 13 | 92. 9
nuntiarentur 386. 8
nuntiaret 393. 15
nuntiaretur 306. 23
nuntiarl 145. 26 | 440. 7
nuntiarunt 440. 14
nuntiat 222. 8 | 375. 2
nuntiata 52. 20, 28 | 54. 3, *& alibi.*
nuntiatis 144. 12 | 219. 23 | 252. 6
nuntiato 39. 8 | 51. 24 | 97. 29 | 238. 17 | 245. 24 | 318. 18
nuntiatum 34. 9 | 359. 5
nuntiatum esset 9, 15 | 167. 26
nuntiatum est 27. 26 | 306. 18 | 389. 3 | 422. 9
nuntiatur 11. 22 | 19. 9 | 114. 29 | 167. 8 | 222. 26 | 242. 26 | 251. 8 | 344. 17 | 373. 16 | 390. 27
nuntiaverunt 40. 18 | 442. 17 | 444. 18 | 445. 10
nuntiavit 439. 17 | 440. 6, 24 | 441. 14
nuntiet 80. 25
nuntii 43. 15 | 107. 7 | 117. 28 | 190. 9 | 261. 18 | 277. 33 | 338. 8
nuntiis 40. 13 | 57. 19 | 92. 15 | 100. 2 | 104. 17 | 134. 24 | 125. 8 | 145. 10, *& alibi.*
nuntio 107. 18 | 110. 31 | 146. 15 | 159. 11 | 160. 13 | 190. 22 | 373. 17 | 390. 28 | 404. 33 | 411. 20, 23 | 445. 24
nuntios 21. 7 | 33. 27, *& alibi.*
nuntium 107. 15 | 110. 27 | 195. 32 | 243. 23 | 397. 21 | 448. 16
nuntius 360. 21 | 374. 10 | 411. 17 | 435. 10 | 436. 25 | 450. 23
nuper 9. 7 | 27. 18 | 29. 19, *& alibi.*
nuptum 17. 1
nusquam 198. 29 | 452. 14
nutricium 349. 11
nutritius 344. 2 | 346. 26
nutu 106. 11
nutum 24. 21 | 81. 29 | 264. 25
Nymphæum 202. 5

O.

O. 484. 5
ob 8. 5, 11, 27 | 14. 12, *& alibi.*
obæratos 8. 3
obcæcatæ 403. 36
obduci 311. 21
obduxerant 348. 22
obduxit 44. 15
obedientem 411. 23
objecerant 20. 21
objecerat 331. 4
objecisset 319. 20
objecit 308. 23 | 440. 20
objecta 266. 7 | 346. 4
objecta est 94. 6
objectæ 94. 1 | 222. 12
objectam 117, 32 | 309. 2 | 337. 10
objectarent 312. 20
objectas 311. 26 | 346. 21
objectationibus 317. 8
objecti 311. 33
objectis 138. 2 | 166. 23 | 315. 2 | 348. 27 | 365. 8
objectum esset 446. 32
objectum est 325. 18
objecturum 34. 26
objectus erat 320. 8
objicere 248. 1 | 325. 4
objicerent 352. 9 | 381. 29
objiceretur 354. 14
objiciat 248. 14
objiciebant 245. 19 | 135. 14
obire 102. 26
obitum 53. 6
objurgare 395. 8
oblata 137. 22 | 143. 17 | 251. 2 | 264. 19 | 408. 18 | 411. 6 | 427. 3
oblata esset 372. 5
oblatam 189. 30 | 387. 17
oblato 391. 26
oblatos 76. 19
oblatus 251. 26 | 447. 21
obligare 426. 3
obliquæ 78. 22
obliquis 172. 23
obliquo 250. 11
obliti 408. 20
oblitus 316. 1

obliviſcerentur 156.29 | 350. 35
obliviſci 14. 22
obſcurabatur 433. 10
obſcuratione 435. 14
obſcure 203. 17
obſcurius, *nom.* 246. 26
obſecrant 145. 11 | 158. 30 | 419. 5
obſecrare 17. 28 | 247. 27 | 255. 31 | 273. 16 | 422. 30
obſecrat 224. 37 | 252. 19
obſecrati 260. 21
obſecro 319. 2
obſecutus 461. 15
obſederat 398. 10
obſequentia 155. 4
obſequio 378. 6
obſervabat 148. 29
obſervant 128. 1
obſervare 422. 13 | 438. 14
obſervati 365. 13
obſervato 103. 7
obſeſſi 255. 10
obſeſſione 157. 18
obſeſſionem 137. 30 | 188. 7 | 300. 35
obſeſſionis 195. 4
obſeſſis 67. 11 | 104. 29
obſeſſo 324. 28
obſidiebantur 174. 21 | 176. 34 | 424. 19
obſidiebat 370. 15 | 404. 31 | 405. 2 | 428. 15
obſidendus 196. 11
obſidiendum 192. 29 | 196. 15 | 424. 27
obſident 160. 12
obſidere 67. 3 | 277. 28 | 311. 39 | 345. 15 | 401. 8
obſiderent 416. 1
obſiderentur 243. 25
obſideri 224. 6 | 249. 8 | 310. 22
obſides 11. 20 | 15. 4, 8 | 17. 13 | 21. 14 | 24. 3, 4, 7, 20, *& alibi.*
obſidibus 22. 7 | 24. 9, 27, *& alibi.*
obſidione 79. 20 | 101. 24 | 107. 10 | 109. 1 | 156. 1 | 170. 25 | 224. 2 | 273. 19 | 291. 15 | 304. 7 | 377. 27
obſidionem 108. 17 | 235. 12
obſidionis 311. 38 | 312. 3 | 377. 13
obſidiis 255. 14
obſidum 57. 16 | 81. 7 | 85. 39 | 89. 34 | 90. 15 | 117. 17 | 147. 6 | 179. 29 | 251. 28 | 397. 26
obſignabantur 28. 26
obſignatæ 344. 14
obſiſtere 155. 8 | 453. 16
obſtinate 90. 9
obſtrictas 11. 19
obſtrictum 266. 24
obſtrictus 218. 10
obſtringere 24. 3 | 275. 13
obſtructis 109. 23
obſtruere 159. 35
obſtrui 109. 16 | 356. 15
obſtruit 229. 9
obſtruxerat 312. 30
obtectus 298. 7
obtemperare 80. 19 | 185. 18 | 234. 19
obtemperaret 412. 3
obtemperaſſe 383. 13 | 411. 23
obtemperaturos 174. 4
obtemperaturum 206. 7
obtemperavit 295. 9
obtentis 356. 8
obtenturus eſſet 7. 9
obteſtabantur 162. 11
obteſtabatur 344. 11
obteſtari 162. 25
obteſtatur 143. 13 | 171. 27
obteſtatus erat 354. 31 | 362. 27
obtexit 314. 22
obtineat 97. 9 | 256. 12
obtinebant 10. 6 | 149. 24 | 177. 23 | 244. 25 | 254. 35 | 319. 27 | 352. 24 | 355. 26 | 356. 13
obtinebat 7. 6 | 230. 19 | 236. 9 | 286. 6 | 303. 4 | 315. 8 | 349. 12 | 367. 5 | 386. 18
obtinendæ 370. 18
obtinendam 169. 19 | 378. 22
obtinendi 17. 6 | 227. 11 | 361. 21
obtinendos 256. 1
obtinere 4. 9 | 16. 11 | 156. 4, 27 | 230. 20 | 250. 32 | 349. 10 | 364. 17
obtinerent 79. 17 | 119. 12 | 156. 19 | 399. 14
obtineret 26. 21 | 266. 26 | 354. 4 | 360. 33 | 397. 31
obtineri 202. 22
obtinuerant 99. 14 | 111. 2
obtinuerat 7. 3 | 75. 26 | 97. 5 | 143. 4 | 231. 18 | 314, 9 | 316. 31 | 375. 28
obtinuerint 178. 8
obtinuerit 41. 26 | 158. 11
obtinuimus 439. 29
obtinuit 321, 21 | 345. 34 | 428. 21
obtrectatione 214. 24
obtulerant 140. 4 | 285. 3
obtulerat 357. 21
obtuliſſe 351. 21
obtulit 49. 18 | 76. 5 | 179. 1
Obuculam 375. 10
obvenerant 177. 6
obvenerat 50. 7 | 154. 19 | 187. 17
obvenit 212. 10
obverſi 417. 22
obviam, *adv.* 147. 1 | 154. 5 | 202. 7 | 223. 6 | 376. 3 | 388. 25 | 426. 11 | 432. 8
obvius 426. 20
occaſio 250. 14, 34 | 276. 22
occaſione 141. 7 | 234. 24 | 365. 21 | 411. 11 | 444. 20
occaſionem 64. 14 | 101. 12,
occaſiones 301. 2
occaſioni 324. 39
occaſionis 161. 19
occaſu 36. 23
occaſum 5. 6 | 45. 31 | 63. 14 | 83. 29 | 91. 5 | 176. 25 | 255. 6 | 313. 25 | 326. 4 | 394. 2 | 404. 20 | 417. 3
occidentem 93. 17
occiderent 112. 32 | 138. 13
occiderunt 39. 11 | 45. 2 | 64, 32 | 85. 36 | 86. 14 | 412. 29 | 441. 21
occidit 109. 28
occiditur 104. 5 | 179. 10
occidunt 112. 36
occiſa 38. 16
occiſi 437. 28 | 448. 3
occiſis 51. 5, 7 | 54. 21, *& alibi.*
occiſo 344. 28 | 349. 12

occi-

occisorum 21. 6
occisum 10. 9
occisus est 86. 16 | 440. 23
occultabat 96. 19
occultandas 173. 3
occultant 129. 12
occultare 127. 8 | 274. 27 | 451. 19
occultaret 338. 31
occultari 22. 2
occultasse 158. 29
occultassent 140. 10
occultat 161. 12
occultatio 130. 8
occultatis 161. 14
occultatus 140. 18
occultaverant 178. 14
occultaverunt 135. 10
occultavit 177. 29
occultè 177. 26 | 248. 29 | 371. 4
occultior 303. 27
occultis 136. 26 | 341. 13 | 352. 22
occultissime 320. 2
occulto 25. 9 | 48. 14 | 102. 14 | 136. 30 | 137. 23 | 153. 27 | 157. 7 | 239. 16 | 308. 9 | 408. 15
occultos 224. 28 | 357. 30
occultum 155. 12
occupabant 254. 30
occupabantur 40. 11 | 202. 9
occupandam 234. 7
occupandi 349. 2 | 408. 6
occupandis 311. 4
occupandorum 198. 9
occupandum 27. 26 | 240. 6
occupant 388. 9 | 450. 21 | 452. 3
occupantur 277. 15
occupare 44. 12 | 57. 17 | 73. 33 | 240. 4 | 250. 9 | 345. 26 | 408. 3, 12 | 421. 25
occuparent 249. 37
occuparentur 447. 17
occuparet 7. 4 | 293. 19 | 310. 28 | 311. 6 | 340. 13 | 434. 19
occupari 18. 25 | 235. 20 | 364. 2
occuparit 224. 10
occuparunt 132. 7 | 449. 13 |
occupassent 25. 26 | 345. 30 |
occupasset 239. 33
occupat 194. 29 | 218. 14 | 244. 4 | 345. 21 | 450. 22. 28
occupatam 118. 18 | 384. 34
occupati 336. 1
occupati erant 49. 4 | 364. 1
occupatione 300. 10 | 414. 4
occupationes 81. 6 | 344. 13
occupationibus 77. 30
occupatis 12. 5 | 19. 11 | 72. 27, 29 | 85. 23 | 95. 10 | 157. 21 | 215. 2 | 229. 20 | 321. 10 | 346. 11
occupato 7. 12 | 18. 30 | 28. 10 | 160. 35 | 176. 3 | 356. 22
occupatos 85. 6 | 151. 9
occupatum 354. 18 | 359. 23
occupaturos 350. 34
occupatus 344. 27
occupatus erat 315. 12
occupatus esset 388. 5 |
occupaverant 320. 25
occupaverat 231. 16 | 319. 24
occupaverit 249. 2
occupaverunt 147. 12 | 408. 5. 24 | 448. 22
occupavisset 24. 12 | 311. 7 | 409. 34
occupavit 28. 16 | 291. 1 | 300. 14 | 311. 9 | 313. 27 | 366. 33 | 382. 26 | 435. 11
occurrebant 50. 21 | 151. 2
occurrebatur 148. 31
occurrendum 25. 29 | 249. 34 | 412. 17
occurrentibus 379. 2
occurrerat 82. 29 | 408. 7
occurrere 58. 3 | 309. 26 | 336. 8, 21 | 360. 12 | 390. 22 | 416. 18
occurrerent 52. 8 | 354. 15 | 421. 10 | 423. 26
occurreret 73. 10
occurreretur 352. 18
occurrerunt 351. 23 | 362. 22 | 420. 22
occurrisse 53. 82
occurrissent 333. 8
occurrisset 400. 10
occurrit 49. 23 | 107. 28 | 178. 1, 6 | 183. 24 | 238. 17 | 290. 14, 22 | 325. 19 | 360. 28 | 364. 8 | 415. 26 | 450. 27
occurrunt 179. 9 | 392. 19
occursat 106. 30
occursum est 351. 6
oceani 5. 6 | 61. 29
oceano 5. 1 | 60. 11 | 74. 15 | 83. 33 | 135. 10 | 194. 18 | 199. 20
oceanum 55. 4 | 59. 3, 25 | 74. 12 | 75. 1 | 136. 7 | 143. 16 | 173. 28 | 237. 3
Ocelo 12. 6
ocius 106. 30
octava 50. 12 | 186. 3 | 223. 12 | 254. 22 | 422. 19
octavæ 162. 14 | 223. 4 | 414. 3
octavam 103. 16 | 185. 32 | 331. 6 | 413. 2
octavas 429. 20
Octaviana 369. 16, 21 | 370. 3
Octaviani 369. 15, 29
Octavianis 367. 18
Octavianos 270. 5 | 292. 1
Octavii 292. 5 | 368. 25 | 369. 19, 28 | 405. 9
Octavio 368. 31 | 370. 8
octavis 314. 16
Octavium 292. 8 | 368. 12, 17 | 366. 1, 6 | 370. 7, 10
Octavius 289. 10 | 291. 5, 14 | 292. 10 | 367. 16 | 369. 3, 30
octavo 185. 33 | 210. 10
octavum 448. 14
octingenta 94. 8
octingentæ 91. 16
octingenti 154. 13 | 303. 8
octingentis 88. 18 | 342. 5 | 407. 13
octingentorum 356. 2
octingentos 75. 17 | 168. 26 | 288. 5 | 401 | 16
octo 18 14 | 22. 24 | 43. 5 | 44. 5 | 76. 22 | 81. 11, 31 | 88. 12, *& alibi.*
octodecim 19. 6 | 79. 21 | 81. 11 | 83. 25, *& alibi.*
Octodorus 56. 11

Octogesam 247. 1 | 249. 18 | 250. 10
octoginta 74. 12 | 81. 8, *& alibi.*
octona 173. 24
octoni 173. 4
oculis 13. 2 | 67. 32 | 95. 18 | 143. 23 | 245. 7 | 249. 10 | 250. 15
oculorum 28. 15
oculos 138. 13 | 314. 12 | 397. 22
oderant 371. 19 | 426. 5
odia 274. 20 | 370. 22
odii 370. 20
odio 115. 9 | 117. 16, *& alibi.*
odisse 17. 3 | 60. 24
odistis 453. 8
odium 200. 2 | 344. 18 | 371. 18, 22 | 464. 18
odore 312. 27
odorem 418. 15
offecisset 409. 18
offenderunt 290. 20
offendi 137. 33
offendit 443. 4
offenditis 275. 30
offensione 17. 26 | 312. 2
offensionem 317. 7 | 370. 23
offensos 362. 21
offensum esset 322. 13
offerant 175. 1
offerebat 136. 21 | 198. 7
offerre 179. 21 | 185. 23
offerrent 323. 1
offerrentur 373. 30
offerret 423. 18
offert 378. 4
offerunt 416. 25
officere 413. 32
officia 102. 25 | 234. 10 | 236. 9 | 332. 6 | 381. 3
officii 100. 27 | 216. 6 | 275. 21
officiis 32. 10 | 111. 10 | 317 6
officinæ 348. 17
officinas 134. 15 | 394. 15
officio 29. 12 | 36. 9 | 60. 27, *& alibi.*
officiosi 381. 32
officium 30. 19 | 82. 23, *& alibi.*
olei 416. 6 | 429. 13
oleo, *nom.* 405. 1
oliveto 445. 9, 13
olivetum 408. 10, 12
Olloviconis. 155. 30 |
omisit. 300, 35
omissis. 156. 29 | 414. 20
omittat. 234. 3
omittendum. 48. 8
omitteretur. 136. 33
omittit. 130. 14
omne. 8. 12 | 107. 26 | 145 13 | 151. 6 | 152. 1 | 171. 33 | 193. 19 | 227. 11 | 239. 17 | 242. 8 | 249 36 | 264, 1 | 267. 22 | 279. 5 | 310. 10 | 349. 12 | 354. 16 | 473. 9
omnem. 8. 2 | 15. 10 | 18. 19 | 23. 28 *ter* | 25. 1, 25 | 28. 16 | 37. 9 | 42. 5 | 44. 32 | 45. 21 | 58. 18 | 68. 26 | 86. 11 | *& alibi passim.*
omnes, 3, 1 | 8. 3 | 9 13 | 18. 10 | 22. 7 | 23. 16 | 24. 15, 16. | 25. 2, 13 | 33. 3, 4 | *& alibi passim.*
omni. 12. 13 | 15. 11 | 23. 7 | 24. 6 | 32. 15 | 34. 17 | 36. 2, 13 | 40. 5 | 41. 14 | 46. 21 | 55. 6 | 59. 20. 62. 15 *& alibi passim.*
omnia. 8. 10, 13 | 16. 23 | 17. 14 | 19. 18 | 24. 21 | 25. 13 | 41. 1, 17 | 42. 6 | 46. 13 | 47. 3 | 49. 5, *& alibi passim.*
omnibus. 6. 1, 2 | 9. 12 | 12. 21. | 17. 17 | 19. 20 | 21. 10 | 22. 9 | 24. 24, 27 | 25. 3 | 27. 26, *& alibi quam plurimis in locis.*
omnino. 9. 2 | 10. 2 | 19. 4 | 22. 2 | 25. 7 | 26. 8 | 34. 12 | 41. 3 | 71. 12 | 72. 1 | 79. 21 | 82. 11, *& alibi.*
omnis. 1. 1 | 13. 10 | 40. 3 | 46. 3 | 54. 20 | 50. 8, 18 | 62. 26, 27 | 63. 2, 16 | 79. 23 | 89. 13 | 90. 22 | 94. 8, 10 | 101. 12 | 106. 29 | 124. 5, *& alibi.*
omnis, *id est omnes.* 472. 3
omnium. 4. 1 | 17. 23 | 19. 23 | 21. 10 | 22. 21, 24 | 23. 15 | 28. 2, 17 | 29. 8 | 31. 2 | 33. 28 | 40. 22, *& alibi passim.*
onera. 62. 1 | 64. 27 | 87. 8 | 201. 1 | 253. 6, 32 | 267. 16
onerandi. 87. 5
onerantur. 371. 23
onerariæ. 81. 11 | 86. 4 | 386. 11, 22 | 389. 2 | 395. 3
onerariam. 308. 23
onerariarum. 280. 20 | 356. 19
onerarias. 84. 2 | 228. 7 | 235. 8 | 276. 6 | 300. 16 | 309. 8 | 338. 4, 13 | 352. 5, *& alibi.*
onerarii. 82. 14
onerariis. 81. 8 | 245. 15 | 271. 8 | 272. 14 | 295. 20 | *& alibi.*
onere. 82. 6 | 248. 26 | 280. 23 | 357. 2 | 419. 22
oneri. 232. 19
oneribus. 371. 6
oneris. 53. 17 | 374. 14 | 379. 17
onus. 185. 6 | 351. 37.
onustam. 300. 17 | 414. 28
onustarum. 290. 21
onustos. 415. 14
onustus. 428. 7
ope. 53. 20 | 460. 1
opem. 253. 19 | 468. 13
opera, *æ.* 99. 16, 21 | 100. 13 | 147. 18 | 150. 27 | *& alibi.*
opera, *um.* 172. 14, 16 | 196 | 13 | 197. 34 | 198. 12 | 224. 6 | 228. 9, 10 | 242. 25, *& alibi.*
operæ. 92. 19
operam. 51. 17 | 90. 22 | 145. 18 | 150. 7 | 210. 13, *& alibi.*
opere. 11. 4 | 48 26 | 49. 7, 13, 26 | 68. 21 | 78. 23 | 79. 2 | 91. 26, *& alibi.*
operi. 104. 31 | 172. 6 | 266. 7
operibus. 153. 23 | 188. 28 | 197. 4, 24, 29. 36 | 198. 11 | 223. 11 | 224. 24, *& alibi.*
operis. 11. 11 | 61. 15 | 78. 18, 25 | 150. 24 | 154. 11 | 160. 28 | 197. 26, *& alibi.*
operose. 182. 3
operosis. 351. 5
operum. 46. 8 | 127. 2 | 186.

186. 24 | 227 16 | 259. 5 | 312. 28 | 318. 10
opes. 114. 5 | 131. 7 | 190. 35 | 256. 4
opibus. 17. 32 | 46. 29 | 130. 2 | 148. 3 | 159. 5 | 174. 11 | 233. 3 | 260. 23 | 306. 16 | 340. 4 | 461. 6
opimam. 449. 3
Opimius. 308. 16
opinans. 383. 24
opinantes. 415. 24
opinantibus. 378. 15 | 383. 1 | 389. 8 | 432. 10 | 438. 28 | 439. 14
opinari. 470. 19
opinati sunt. 432. 16
opinio. 50. 28 | 55. 7 | 94. 1 | 138. 14 | 183. 7, *& alibi.*
opinione. 40. 22 | 64. 7 | 67. 16 | 78. 1 | 108. 2 | 145. 16, *& alibi,*
opinionem. 44. 7 | 57. 24 | 60. 7 | 64. 3 | 67. 23 | 77. 32 | 112. 18, *& alibi.*
opiniones. 273. 25
opinioni. 400. 3
opinionis. 111. 13
oportebat. 7. 15
oportere. 26. 4 | 27. 5 | 33. 8 | 64. 51 | 67. 18 | 84. 8 | 148. 1, 7 | 169. 29 | 207. 4 | 232. 20 | 240. 19 | 293. 6 | 334. 29 | 411. 28
oporteret. 15. 29 | 19. 5 | 33. 17 | 34. 6, 8 | 49. 6, 12 | 327. 3
oportet. 274. 22
oportuerit. 156. 23
oppida. 8. 10 | 12. 15 | 22. 10 | 25. 13 | 41. 28 | 60. 12 *bis.* | 61. 16 | 63. 19 | 114. 28 | 117. 24, *& alibi.*
oppidani. 54. 10 | 147. 9, 17 | 195. 3 | 196. 29 | 197. 22, 31, 33 | 198. 10, 14, *& alibi.*
oppidanis. 43. 17 | 166. 4 | 197. 11, 19 | 198. 17, *& alibi.*
oppidanorum. 104. 32 | 350. 14 | 354. 17. | 362. 18, *& alibi.*
oppidanos. 193. 6 | 194. 29 | 196. 11, 13, *& alibi.*
oppidi. 44. 1 | 47. 4 | 54. 23 | 66. 5 | 97. 21, *& alibi.*
oppidis. 8. 16 | 12. 17 | 41. 4 | 52. 26, 29 | 62. 11, 12 | *& alibi.*
oppido. 9. 9 | 19. 5 | 28 3, 9, 10 | 43. 13 | 45. 5 | 46. 12, 13, 15, *& alibi passim.*
oppidorum. 61. 8, 12 | 435. 24 | 436. 8, 14
oppidum. 9. 8 | 27. 27 | 28. 6 | 43. 4 | 44. 1 | 46. 1, 6, 7, 13, 18, *& alibi passim.*
Oppio. 416. 21
oppleti. 356. 15
oppletis. 322. 26
opponebantur. 169. 1
opponerent. 328. 21
opponeret. 303. 20 | 375. 25
opponit. 383. 26 | 391 13
opponitur. 209. 4
opportuna. 63. 12 | 421. 24
opportunæ. 348. 21
opportune. 81. 3.
opportunis. 171. 6
opportunissima. 76. 14
opportunissimè. 338. 10
opportunissimo. 85. 19
opportunissimum. 23. 8
opportunitas. 185. 5 | 367. 12
opportunitate. 64. 6, 28. 134. 15 | 150. 2, 6 | 196. 33 | 256. 4 | 376. 35 | 300. 19.
opportunitatem. 152. 4 | 237. 6 | 359. 24
opportunitates. 342. 3 | 364. 31
opportunitatibus. 61. 17.
opportuno. 44. 10 | 102. 14 | 164. 24 | 165. 17 | 307. 12 | 316. 7
oppositis. 137. 31 | 189. 5 | 249. 18 | 416. 27 | 422. 19
oppositum. 296. 2 | 325. 18
oppositum erat. 412. 13
oppositus. 165. 12
oppositerat. 412. 28
oppositit. 308. 24 | 323. 25 | 332. 1
oppressa. 321. 19
oppressa est. 366. 21
oppressam. 104. 15 | 395. 10, 12 | 441. 2
oppressas. 375. 10
oppresserat. 261. 27
oppresserunt. 72. 24 | 378. 17
oppressi. 77. 9 | 184. 18 | 188. 11 | 369. 14
oppressi erant. 192. 7
oppressis. 100. 2 | 145 6 | 320. 33 | 362. 10 | 384. 10
oppressos. 278. 23.
oppressum. 225. 6
oppressus. 161. 31 | 163. 9 | 383. 25
opprimebantur. 187. 32
opprimendæ. 57. 9
opprimendi. 33. 23
opprimendos. 238. 24 | 242. 35 | 324. 38
opprimendum. 360. 23
opprimere. 319. 35
opprimerentur. 183. 17 | 393. 11 | 408. 20
opprimeretur. 214. 7 | 320. 31
opprimi. 118. 6 | 195. 30
opprimitur. 373. 6
opprimuntur. 167. 6 | 384. 1
oppugnabat. 433. 2
oppugnanda. 274. 6, 32 | 361. 18
oppugnandi. 43. 11 | 110. 30 | 359. 28
oppugnandis. 100. 23
oppugnandum. 33. 3 | 46. 5 | 355. 28 | 387. 29 | 388. 3, 4 | 435. 19 | 452. 7, 13
oppugnant. 104. 32
oppugnantem. 369. 1
oppugnarant. 9. 1
oppugnare. 43. 4 | 46. 2 | 65. 21 | 97. 19 | 104. 24 | 110 18. | 145 29. *& alibi.*
oppugnarent. 334. 30
oppugnaret. 36. 21 | 361. 24
oppugnari. 105. 10 | 187 4 | 192. 24
oppugnat. 450. 19
oppugnata. 159. 30

oppugnatio. 43. 7 | 61. 12 | 107. 5 | 384. 16
oppugnatione. 100. 6. 16 | 138. 31 | 146. 16 | 147. 1, *& alibi.*
oppugnationem. 104. 5 | 105. 1 | 146. 19 | *& alibi.*
oppugnationibus. 291. 15 | 436. 10
oppugnationis. 105. 27 | 155. 1 | 292. 1, 8 | 361. 27 |
oppugnatum. 100. 3 | 416. 3 |
oppugnaturos fuisse. 139. 30 |
oppugnaturum. 112. 9
oppugnent. 97. 26 |
optabat. 360. 11 | 366. 33 |
optandum. 446. 14 | 465 17 |
optarent. 197. 19 |
optatissimum. 140. 4.
optatius *nom.* 275. 12 |
optaverat. 186. 12 |
optima. 313. 1 | 316. 32 |
optimam. 219. 2 |
optime. 34. 2 | 171. 28 | 185. 1 | 250. 29 | 337. 1 | 431 | 8 | 433. 5
optimi. 237. 13 |
optimis. 449. 3 |
optimo. 395. 22 | 405. 16 |
optimum. 31. 4 | 45. 8. 84. 14 | 91. 9 | 405. 14
optimus. 24. 12 | 305. 10
opulentiores. 202. 10
opulentissimum. 396. 19
opulento. 325. 35
opum. 396. 15
opus. 26. 3 | 31. 28 | 36. 15 | 44. 19 | 50. 5 | 56. 6 | 57. 19 | 69. 4 | 105. 1 | *& alibi.*
ora. 59. 21 | 138. 30 | 289. 7 | 324. 28. 35
orabant. 75. 3 | 77. 29 | 135. 36 | 438. 6
oræ. 59. 8 | 63. 15 | 293. 19 | 303. 1 | 305. 29 | 308. 18
oram. 80. 5 | 300. 33 | 387 | 3
orandi. 18. 6
orant. 102. 1 | 117. 15 | 264. 22 | 280. 13 | 376. 21 | 402. 14 | 420. 15 | 427. 35
orantibus. 191. 3 |
orare. 100. 27 | 255. 21 | 358. 14 | 376. 6 | 400. 25 |
oraſſet. 427. 22 |
orat. 159. 7 | 200. 20 | 232. 17
oratio. 73. 22 | 155. 11 | 174. 25 | 207. 1 | 209. 3 | 350. 17
oratione. 7. 1 | 16. 7, 9, 17 | 25. 1. 17 | 31. 1 | 42. 4 | 49. 19 | 88. 4 | 100. 35 | 104. 17 | 112. 12, *& alibi.*
orationem. 150. 31 | 207. 4. 225. 2 | 234. 20 | 267. 17 | 278. 30 | 297. 3 | 402. 4
orationis. 32. 7 | 73. 31 |
oratum 135. 18 | 147. 3 | 156 2 | 363. 14 | 380. 20 |
orba. 484. 15 |
orbe. 86. 9 | 103. 8 |
orbem. 102. 28 | 310 21 | 322. 15 | 366. 25 | 391. 35 |
orbis. 155. 8 | 367. 20
Orchomenum. 315. 9
Orciniam. 132. 7
ordiar. 412. 35
ordinata. 448. 4
ordinatim. 263. 24 | 391. 2
ordine. 41. 16 | 186. 19 | 219. 16 | 272. 29 | 353. 11 | 369. 15
ordinem. 186. 3 | 219. 20 | 316. 33 | 340. 19 | 353. 7 | 397. 33 | 405. 24
ordines. 48. 24 | 82. 28 | 85. 10 | 103. 20 | 104. 1 | 139. 19 | 152. 3 | 167. 23 | 172. 21 | 173. 5 | 240. 18, 17 | 250 23, *& alibi.*
ordinibus. 45. 29 | 85. 7 | 101. 26 | 106. 14 | 109. 24 | 116. 13 | 139. 18, *& alibi.*
ordinis. 103. 19 | 208. 6 | 225. 12 | 242. 33, *& alibi.*
ordinum. 29. 8 | 31 6 | 101. 2 | 103. 31 | 208. 8, *& alibi.*
ordo. 48. 17 | 49. 30 | 151. 18 | 242. 30
ore. 207. 2
orent. 222. 19
Orgetorigis. 6. 13 | 11. 17 | 21. 2
Orgetorix. 5. 8 | 7. 1 | 8. 1, 6
oriatur. 131. 5 | 133. 2 | 234. 18
Orici. 290. 9, 25 | 294. 14 | 308. 19 | 324. 31
Orico. 294. 5 | 300. 12 | 305. 29
Oricum. 293. 20 | 295. 10, 14 | 296. 4 | 308. 26 | 324 | 27 | 332. 8
oriebatur. 50. 26 | 198. 5
oriente. 142. 26
orientem 5. 5 | 93. 15 | 171. 3
orirentur. 379. 9
orientur. 110. 16 | 117. 12 | 154. 16 | 334. 16
oriri. 156. 14
oritur. 74. 13 | 132. 16
oriuntur. 5. 3
ornamenta. 267. 6 | 398. 11
ornamentis. 424. 17
ornamento. 33. 7 | 148. 19
ornaret. 446. 13
ornaſſet. 156. 16
ornatissimæ. 62. 15
ornatos. 424. 17
ornatum. 202. 6
ornatus. 418. 13
ornavit. 359. 9
ornem. 462. 10
orta. 91. 7 | 349. 8 | 428. 29
orta est. 346. 24
orti. 93. 4
orto. 162. 8
ortos esse. 41. 11
ortum. 160. 1 | 384. 28 | 402. 30 | 467. 22
ortum esse. 196. 20
ortum est. 99. 25
ortus. 380. 9
ortus est. 28. 17
os. 103. 21 | 336. 26
Oscenses. 247. 4
Oscensibus 246. 4
Osismii. 174. 1
Osismios. 55. 3 | 60. 14
ostendebant. 75. 8
ostendebatur. 342. 1

oſtenderat 211. 9
oſtendere. 95. 29 | 177. 33.
oſtenderent. 440. 17
oſtenderet. 17. 20 | 344. 23 | 408. 16
oſtenderunt. 65. 15 | 102. 17. 167. 27
oſtendimus. 60. 17
oſtendit. 11. 8 | 18. 7, 9 18 | 67. 29 | 81. 27 | 88. 14 | 89. 3 | 153. 27 | 158. 36 | 161. 17 | 189. 31 | 269. 5 | 324. 31 | 332. 1 | 343. 4 | 385. 2 | 415. 28
oſtendunt. 169. 33 | 247. 20
oſtentant. 105. 11
oſtentare. 149. 28 | 162. 25 | 165. 5
oſtentaret. 327. 10
oſtentatio. 209. 18
oſtentationem. 164. 8 | 383. 9, 20
oſtentationis. 161. 8 | 321. 25
oſtentavit. 317. 23
oſtiaria. 305. 5
oſtiis. 352. 21
oſtio. 379. 2
oſtium. 258. 5
Otacilio. 302. 26, 32
Otacilius. 302. 19 | 303. 6
otii. 277. 29
otio. 420. 30 | 453. 10
otioſum. 285. 18
otium. 169. 20 | 211. 7 | 274. 7 |
ovis. 74. 18

P.

PAbulabantur. 245. 27
pabulabatur. 310. 31
pabulandi. 95. 30 | 148. 2 | 242. 11 | 253. 34 | 323. 31 | 324. 2 | 396. 3 | 399. 10
Pabulari. 246. 3 | 307. 31 | 319. 14 | 377. 26
pabulatione. 147. 26. 150. 20 | 157. 29 | 161. 1 | 185. 26 | 253. 3 | 310. 18 | 316. 17
pabulationes. 148. 28
Pabulationibus. 15. 18 | 168. 22 | 186. 31 | 189. 15
pabulatores. 95. 32 | 186. 33 | 244. 9 | 253. 38
pabulatoribus. 187. 10 | 189. 21 | 238. 10
pabulatum. 149. 15 | 186. 25 | 189. 19 | 238. 7 | 242. 3 | 254. 14
pabulaturum. 112. 8
pabuli. 15. 24 | 40. 15 | 150. 5 | 183. 20 | 189 19 | 242. 17 | 254. 18 | 316. 21 | 396. 9
pabulo. 149. 13 | 246. 20 | 255. 11 | 348. 9
pabulum. 147. 28 | 173. 13 | 186. 32 | 316. 24, 26
pacandas. 256. 8
pacarat. 360. 2
pacata. 40. 5 | 55. 7 | 68. 14 | 115. 6
pacatam. 58. 33
pacati. 9. 7 | 144. 18
pacatis. 61. 6 | 163. 5
pacatiſſimam. 99. 10
pacatos, 86. 7
pacaverat. 169. 9
pacaverint. 215. 7
pacaviſſent. 422. 24
pace. 33. 5 | 43. 13 | 53. 8, 19 | 54. 8 | 56. 9 | 68. 15 | 76. 8 | 83. 12, 17, 24, *& alibi.*
pacem. 6. 16 | 14. 7 | 15. 7 | 21. 13 | 27. 19 | 46. 19, *& alibi.*
Pacidii. 391. 6
Pacidius. 421. 15
pacis. 47. 12 | 115. 25 | 175. 34 | 183. 27 | 194. 16, *& alibi.*
paciſcitur. 374. 5
pactiones. 297. 20 | 382. 14
pacto. 177. 25 | 203. 5 | 358. 3
Padum. 99. 4
Pæmanos. 42. 3
paganos. 365. 13
pagi. 21. 16
pagis. 118. 1
pagorum. 131. 14
pagos. 13. 11 | 27. 20 | 71. 2 | 81. 14 | 168. 28
pagum. 14. 11
Pagus. 13. 10, 11
Palæpharſali. 370. 15
palam, *adv.* 99. 17 | 116. 8 | 128. 3 | 252. 24, *& alibi.*
palma. 341. 16
palmæ. 133. 7
palmis. 336. 17
paludati. 213. 3
palude. 148. 21, 33 | 166. 9 | 185. 16 | 186. 27 | 187. 3 | 188. 20 | 360. 33
paludem. 149. 25 | 165. 29, 32 | 186. 28 | 187. 30 | 188. 16, 18 | 413. 21
paludes. 47. 20 | 52. 19 | 109. 29 | 115. 20 | 135. 9
paludibus. 30. 3 | 97. 14 | 115. 12 | 148. 25 | 155. 36
paludis. 68. 18 | 149. 24 | 187. 28
paludum. 86. 18
palus. 44. 21 | 136. 20 | 137. 15 | 149. 21 | 153. 14 | 348. 5, 11
paluſtri. 150. 8 | 446. 9
paluſtria. 312. 33
panes. 312. 19
panico. 270. 11
panis. 312. 18
par. 95. 24 | 354. 21 | 418. 5 | 438. 26
parabant. 115. 31 | 352. 26 | 369. 14
parabat. 267. 21 | 278. 10 | 302. 20 | 353. 3 | 374. 20
Paradam. 425. 2

Parætonio. 350. 25
parandam. 352. 20
parandarum. 80. 28
parandum. 253. 6
parare. 60. 2 | 66. 19 | 89. 7 | 105. 27 | 111. 21, 26, *& alibi.*
pararent. 183. 15 | 203. 15 | 423. 26
pararentur. 24. 15 | 204. 13
pararet. 191. 31 | 426. 9
parari. 114. 11 | 229. 21 | 230. 12 | 256. 10 | 325. 33 | 391. 4 | 399. 29 | 405. 1
parat. 73. 19 | 171. 38 | 235. 18 | 255. 7
parata. 73. 14 | 231. 10 | 407. 2
paratam. 360. 25
paratam esse. 357. 32
paratas. 89. 31 | 212. 1 | 256. 7 | 251. 22
parati. 44. 23 | 149. 25 | 189. 28 | 291. 16 | 329. 5, 18, *& alibi.*
paratior. 369. 16
paratiores. 8. 13. | 254. 7
paratis. 229. 13 | 317. 34
paratissimæ. 62. 14
paratissimam. 31. 5
paratissimo. 198. 3
paratissimos. 250. 20 | 443. 32
parato. 166. 21
paratos. 8. 10 | 41. 3 | 88. 3 | 149. 27, 32 | 188. 30, *& alibi.*
paratum. 33. 5 | 217. 8 | 270. 3 | 364. 18 | 404. 16
paratum esse. 268. 32
paratus. 49. 24 | 199. 31, *& alibi*
paraverant. 178. 21 | 244. 28 | 265. 28 | 407. 1
paraverat. 177 | 35 | 237. 11
paraverunt. 352. 31
parcat. 103. 23 | 117. 15 | 224. 38
parce. 171. 35 | 394. 28
parcendo. 171. 31
parcere. 105. 5
parcerent. 162. 12 | 292. 23 | 424. 3, 13
parceret. 247. 28 | 358. 8
parcunt. 133. 21
pareat. 90. 29
parebant. 88. 19
parem. 22. 17 | 173. 20 | 235. 4 | 237. 11 | 369. 18 | 404. 4 | 443. 36 | 447. 12
parendi. 201. 2
parent. 121. 8 | 168. 17 | 223. 20
parentarent. 149. 10
parente, *particip.* 199. 33
parentes. 95. 4 | 169. 30. 279. 40
parentibus. 122. 3
parentis. 252. 1
parêre. 381. 2
parêret. 326. 12
pares. 29. 25 | 73. 29 | 103. 1 | 121. 4 | 173. 10 | 278. 32 | 293. 1. 350. 30 | 355. 29
pari. 32. 5 | 91. 4 | 93. 18 | 136. 9 | 159. 1, *& alibi.*
paribus, 37. 7 | 151. 15, 20 | 235. 4
pariebant. 320. 34
pariete. 78. 22
parietes. 262. 2, 10, 12 | 263. 8
parietibus. 262. 7
parietum. 261. 28 | 262. 3, 16
Parisiis. 173. 24
Parisiorum. 114. 24 | 165. 25
Parisios. 143. 14 | 156. 33
pariter. 314. 1 | 355. 15 | 416. 35
pars. 4. 9 | 13. 14 | 48. 11 | 50. 7, 13, 18 | 58. 2 | 65. 2 | 68. 8 | 71. 15 | 72. 27 | 74 17 | 77. 19 | 84. 29 *bis* | 85. 4 | 93. 1, 2 | 99. 5, *& alibi.*
parta. 105. 32 | 326. 17 | 367. 15 | 395. 18 | 422. 26
partam. 139. 9 | 322. 31
parte. 6. 3, 5 | 16. 5 | 24. 13 | 28. 8 | 43. 1 | 44. 13 | 48. 13 | 50. 1, 3, 6, 12, 14 | 52. 32 | 54. 7, *& alibi quam plurimis in locis.*
partem. 5. 4, 6 | 13. 3, 5, 7, 8 | 14. 8 | 21. 4 | 24. 11 | 29. 10 | 32. 21 | 36. 16, 21, *& alibi quam plurimis in locis.*
partes. 1. 1 | 13. 5 | 15 12 | 26. 5 | 56. 31 | 57. 2 | 74. 16 | 79. 14 | 85. 9, 26 | 105. 15 | 109. 7 | 110. 24 | 118. 9 | 135. 23 | 136. 8, 11, 19 | 140. 6, 12, 18, *& alibi.*
Parthici. 217. 6 | 304. 9
Parthicum. 203. 16 | 204. 11
Parthinis. 310. 6
Parthinorum. 293. 21 | 309. 14
Parthinos. 310. 10
Parthis. 304. 6
Parthos. 327. 3
parti. 57. 29 | 94. 6 | 290. 21 | 337. 21 | 418. 12
partibus. 52. 31 | 57. 32 | 68. 21 | 85. 3, 4 | 95. 7, 32 | 97. 19 | 109. 15, 20 | 118. 1 | 137. 3 | 138. 6 | 139. 2 | 148. 14, 21 | 149. 21, *& alibi.*
participes. 317. 19 | 326. 18
partienda. 404. 4
partiendum. 60. 24
partim. 40. 7, 9 | 54. 2, 13 | 90. 8, 9 | 184. 14, *bis, & alibi.*
partis *nom. substant.* 41. 25 | 135. 12 | 360. 27
partis, *nom. adj* 400. 7
partiti sunt. 164. 35
partitis. 115. 21 | 152. 20
partito. 136. 7
partitur, 326. 19
partiturum. 209. 9
partitus. 405. 3
partium. 235. 7 | 348. 19 | 426. 5 | 438. 5, *& alibi.*
partiuntur. 195. 18 | 236. 9
parva. 167. 14 | 309. 27 | 346. 1 | 390. 7
parvæ. 321. 11
parvam. 137. 7 | 261. 26
paruerint. 171. 34
paruerunt. 41. 14 | 334. 32
parvis. 130. 9 | 186. 26 | 224. 20 | 320. 16 | 370. 10
parum. 64. 17 | 169. 20 | 274. 23 | 359. 7, 13, *& alibi.*

alibi
parumper. 409. 12 | 442. 27| 443. 4
parvo. 16. 24 | 216. 17, *& alibi.*
parvula. 425. 11
parvulæ. 322, 11
parvulam. 340. 20 | 402. 17| 409. 32
parvuli. 133. 25
parvulis. 53. 10| 109 8 | 130. 5 | 333. 19
parvulo. 109. 30
parvulum. 384. 30 | 401. 12| 414. 22
parvum. 163. 31 | 411. 25
parvus. 391. 2
paſceret. 310. 32
paſſa eſt. 368. 15
paſſi. 395. 29.
paſſi erant. 377. 22
paſſibus. 38. 23 | 32. 4 | 176. 3 | 189. 25, *& alibi.*
paſſim. 77. 4 | 193. 34 | 278. 22 | 395. 31 | 407. 7 | 413. 12 / 414. 12 | 417. 12 | 423. 30 | 443. 5
paſſis. 37. 11 | 46. 19| 162. 11 | 336. 17
paſſum. 162. 25
paſſum eſt. 170. 20 | 262. 5
paſſurum. 212. 7
paſſus. 36. 11 | 48. 12 | 64. 24 | 161. 23 | 319. 28 | 403. 12, 13 | 417. 3 | 419. 34 | 420. 28 | 422. 2
paſſus eſſet. 137. 27 | 232. 9
paſſus eſt. 254. 7 | 321. 22
paſſuum. 6. 11 | 11. 3 | 15. 21 | 18. 13 | 19. 3, 6, *& alibi freq.*
paſtores. 226. 3 | 245. 6|299. 13
paſtoribus. 244. 22
paſtorum. 245. 21 | 288. 5
patebant. 6. 12 | 44. 5
patebat. 44. 12 | 171. 1 | 240. 30 | 261. 28 | 318. 6
patefactis. 54. 8 | 145. 5| 299. 15 | 426. 11
patefactum eſſet. 378. 19
patefieri. 56. 6
patent. 132. 2
patente. 186. 14
patentem. 189. 25
patentes. 263. 23
patenti. 404. 19
patentibus. 11. 27
patentioribus. 154. 4
pater. 7. 2, 4| 35. 1 | 97. 4 | 143. 4 | 155. 30 | 216. 4 | 395. 8
patere. 171. 11 | 176. 5 | 183. 28
paterentur. 9. 12 | 189. 36 | 200. 8 | 333. 4 | 377. 22
pateret. 172. 1 | 232. 6
pateretur. 32. 23 | 96. 25 | 250. 28 | 265. 6 | 357 31 | 363. 15 | 377. 21, 26 | 382. 11| 406. 19
paterfamilias. 128. 10
paternam. 366. 34
paternas. 395. 21
paterni. 395. 12
paterno. 358. 8 | 364. 17
paternorum. 382. 25
paternum. 272. 9 | 367. 4 | 467. 23
patet. 132. 15 | 134. 14 | 401. 29
pati. 32. 19 | 34. 2 | 47. 7 | 53. 28 | 92. 12 | 116. 20| 217. 8 | 219. 12 | 274. 10, *& alibi.*
patiantur. 11. 20 | 73. 27 | 128. 3
patiatur. 145. 12 | 159. 7 | 217. 13
patiebantur. 195. 2 | 242. 22| 263. 7 | 311. 15 | 356. 12 | 371. 9 | 375. 5
Patiecum. 433. 8
patienda. 155. 20
patienda eſſe. 204. 14.
patienda eſſet. 260. 29
patientem. 400. 2
patienter. 175. 1 | 256. 19 | 295. 22
patientia. 132. 10 | 183. 30 | 240. 36 | 312. 10, 11 | 399. 5 | 401. 26 | 418. 19
patientiæ. 410. 3.
patientiam. 137. 29 | 232. 10
patientiſſimo. 335. 14
Patiſium. 364. 14
patitur. 118. 7 | 231. 20 | 450. 8
patiuntur. 58. 25 | 195. 26
patre. 127. 10 | 343. 4
patrem. 340. 10 | 344. 24 | 345. 18 | 398. 8
patres. 280. 25 | 411 | 9
patri.. 426. 22
patria. 305. 13 | 389. 25|395. 11 | 411. 22
patriæ. 261. 14 | 358. 8 | 439. 27
patriam. 47. 11
patribus. 14. 13
patris. 128. 4 | 340. 4 | 344. 8 | 395. 17, 20
patrocinari. 446. 24
patrocinio. 452. 27
patronos. 159. 25 | 235. 1
patrum. 13. 11 | 29. 17 | 41. 13 | 114. 24 | 202. 22
patruo. 143. 7
patuerant. 145. 8
pauca. 32. 23 | 200. 28 | 216. 11 | 225. 16 | 273. 19|295. 28|296. 15 | 336. 18 | 394. 23, 24
paucæ. 48. 15 | 68. 11 | 259. 10 | 400. 3
paucas. 253. 37 | 368. 22 | 386. 22 | 413. 4
pauci. 15. 14 | 71. 25| 104. 6 | 179. 12 | 219. 16| 243. 3, 7 | 248. 6, *& alibi.*
pauciora. 428. 34
paucioribus. 443. 24
paucis. 17. 8 | 24. 13, 15 | 32. 10 | 46. 4 | 59. 11 | 63. 27 | 65. 5 | 66. 17 |69. 2, *& alibi paſſim.*
pauciſſimis. 470. 17
paucitate. 57. 12 | 139. 2 | 185. 31 | 383. 14 | 391. 16 | 392. 25 | 396. 14
paucitatem. 58. 5 | 60. 3| 67. 10 | 84 12 | 85. 26, *& alibi.*
pauco. 416. 6
paucorum. 73. 21 | 201. 8| 202. 18 | 225. 5 | 266. 11| 345. 2 | 355. 30 | 386. 17| 429. 20
paucos. 28. 11 | 64. 33 | 68. 24 | 79. 9 | 83. 3 | 144. 5 | 161. 7 | 185. 9, *& alibi.*

pavidos.

pavidos. 422. 28
pavimentis. 348. 4
pavimento. 341. 16
paullatim. 25. 23 | 28. 26 | 44. 14 | 51. 20 | 64. 23 | 84. 18, *& alibi.*
paullisper. 44. 1 | 58. 16 | 77. 1 | 97. 30 | 135. 2, *& alibi.*
Paullo, *adv.* 39. 12 | 49. 7 | 63. 3 | 72. 7, *& alibi freq.*
paullulum, *adv.* 36 18 | 44. 11 | 82. 8, 14, *& alibi.*
paullum, *adv.* 51. 18 | 78. 9 | 82. 18, *& alibi.*
pavore. 188. 2
pax. 298. 10
peccabant 371. 19
peccandi. 35. 3 | 424. 11
peccare. 274. 3
peccata. 399. 22
peccati. 191. 7
peccatorum. 398. 13
pecora. 96. 20 | 117. 23 | 197. 31 | 242. 9 | 365. 15
pecore. 71. 9 | 149. 1 | 192. 10
pecoris. 93. 6 | 97. 15, 21 | 114. 18 | 115. 23 | 137. 14 | 150. 23 | 165. 21 | 365. 12
pectore. 162. 11 | 247. 9 | 392. 6 | 423. 1
pectus. 428. 20
peculiarem. 452. 23.
pecunia. 114. 9 | 158. 4 | 168. 3 | 212. 5 | 221. 5 | 225. 21, *& alibi.*
pecuniæ. 126. 5 | 128. 7 | 131. 5 | 213. 7 | 269. 4, *& alibi.*
pecuniam. 114. 7 | 164. 25, 35 | 219. 24 | 225. 21, *& alibi.*
pecuniariæ. 316. 35
pecunias. 111. 16 | 128. 5 | 168. 32 | 238. 2 | 269. 10, 14, *& alibi.*
pecuniis. 305. 15 | 452. 26
pecus. 69. 3 | 171. 34 | 243. 16 | 312. 15 | 397. 24 | 480. 6
pedalibus. 61. 26 | 259. 1
pede. 417. 22 | 423. 16 | 446. 23 | 447. 22 | 45. 12
pedem. 20 8 | 82. 19 | 172. 6 | 240. 11 | 279. 16 | 443. 4
pedes. 23. 16 | 75. 21 | 148. 18 | 151. 16 | 152. 6, 10 *bis* | 153. 17 | 172. 7, 12, 19, *& alibi.*
pedestre. 438. 30
pedestrem. 403. 13
pedestres. 65. 14 | 176. 6 | 391. 9 | 435. 12
pedestri. 276. 7 | 359. 22, 25
pedestria. 60. 4
pedestribus. 48. 3 | 61. 7 | 82. 12 | 177. 8, 13 | 368. 19 | 377. 8 | 391. 14
pedibus. 61. 9 | 71. 22 | 85. 11 | 95. 23 | 96. 8 | 149. 22 | 172. 2 | 269. 20 | 271. 5 | 422. 22
Pedio. 300. 6 | 437. 13
peditatibus. 450. 24
peditatu. 168. 19 | 171. 13 | 279. 22 | 392. 13, 18
peditatum. 89. 4 | 104. 11
peditatus. 85. 29 | 107. 33 | 115. 29 | 117. 21 | 144. 4 | 174. 20
pedite. 438. 26
peditem. 31. 22
pedites. 36. 1 | 50. 20 | 169. 9, 22 | 184. 16 | 189. 14 | 190. 4 | 193. 27, *& alibi.*
peditibus. 187. 18 | 190. 28 | 193. 23 | 391. 25 | 407. 14 | 448. 12
peditum. 85. 14 | 88. 21 | 156. 31 | 168. 25, *& alibi.*
Pedium. 40. 14 | 45. 22 | 432. 14
pedum. 11. 3 | 28. 6 | 43. 3 *bis* | 48. 16 | 52. 32, *& alibi.*
pejus. 24. 9
pelagus. 452. 4
Pelignis. 222. 9 | 274. 1
Peligno. 223. 2
Pelignus. 277. 7
pellere. 200. 13
pellerent. 323. 27 | 329. 15 | 388. 14
pellerentur. 24. 16 | 346. 16
pelleretur. 329. 9
pelles. 61. 27 | 71. 14
pellibus. 54. 14 | 69. 5 | 49. 12 | 130. 9 | 295. 2, 21 | 407. 3
pellium. 133. 9
pelluntur. 167. 21 | 169. 2
Peluſio. 344. 4 | 359. 25
Peluſium. 339. 18
penates. 427. 22
pendant. 117. 16
pendere. 100. 13 | 429. 20
penderent. 27. 11
penderet. 98. 3
pendunt. 122. 1
pene. 12. 14 | 17. 32 | 28. 5 | 49. 2 | 50. 30, *& alibi.*
penes. 150. 36 | 252. 23 | 257. 2 | 269. 3 | 382. 6
penitus. 117. 30
penſionibus. 427. 6
penterem. 370. 4
penteres. 414. 17
penuriam. 421. 19
pependerint. 33. 6
pepercerunt. 154. 12
perperciſſent. 251. 16
peperi. 484. 16
peperit. 408. 25
per. 7. 12, 14 | 8. 4 | 9, 3, 5, 12, 15 | 10. 7, 11, *& alibi quam plurimis in locis.*
parattis. 87. 12 | 88. 8 | 201. 3
peracto. 98. 17 | 218. 9 436. 23
perageret. 411. 18
peragit. 115. 5
peragitati. 253. 21
peranguſtum. 148. 22
percepta. 117. 1
percepto. 139. 13
percipere. 275. 21
perciperent. 153. 28 | 328. 13
percitus. 405. 33
percrebuerat. 325. 7
percrebuiſſet. 310. 22
percucurriſſet. 199. 23 | 202. 11
perculſæ. 193. 32
perculſi. 264. 17
percunctatione. 28. 12
percunctationibus. 98. 3
percurrere. 85. 17
percurrit. 221. 2
percuſſiſſe. 368. 18
percuſſit. 121. 25 | 441. 28
percuſſo. 106. 24 | 398. 28
percuſſos. 312. 1
percuſſus. 424. 7 | 445. 20
perdiſcendo. 123. 2
perditi. 275. 19 | 450. 7

perditis. 194. 2
perditorum. 63. 30 | 143. 9 | 194. 10
perdoluerunt 265. 32
perducere. 376. 11
perducerent. 263. 5 | 296. 19
perduci. 387. 19
perducit. 11. 4 | 143. 10
perducitur. 102. 4 | 196. 24
perducta. 59. 21 | 310. 15
perducta erat. 334. 31
perducta est. 262. 2
perductæ. 321. 12
perductas. 310. 33
perducti. 302. 26
perductos esse. 191. 7
perducuntur. 170. 11
perduxerant. 118. 14
perduxerat. 159. 2 | 319. 28
perduxerunt. 147. 19
perduxit. 58. 32 | 98. 17 | 158. 1 | 172. 7
perendino. 101. 30
perennis. 198. 16
perequitans. 241. 10
perequitant. 85. 9
perequitasset. 169. 31
pereundum. 140. 11
perexigua. 329. 23
perexiguo. 95. 14
perexiguum. 310. 7
perfacile, *nom.* 6. 1 | 7. 8 | 168. 21
perfecerat. 318. 14
perfecerunt. 105. 25 | 311. 36
perfecit. 173. 11 | 365. 27
perfecta. 263. 3 | 264. 23 | 319. 17
perfecta erant. 285. 2
perfectæ essent. 34. 21 | 57. 20
perfectas esse. 224. 7
perfectis. 173. 8 | 228. 1 | 231. 7 | 355. 9 | 411. 2
perfecto. 11. 4 | 245. 24 | 246. 11 | 272. 22 | 297. 16 | 336. 12
perfectum. 182. 3
perfectum erat. 317. 27 | 318. 25
perfectum est. 239. 17 | 262. 1 | 324. 13
perferebantur. 277. 38
perferebatur 339. 13
perferendam. 61. 25
perferendas. 65. 1 | 387. 21, 27
perferendi. 261. 18
perferendi essent. 25. 14
perferre. 16. 12 | 46. 24 | 59. 20 | 149. 9 | 316. 7
perferrent. 111. 3
perferrentur. 216. 15
perferret. 83. 15 | 195. 32 | 360. 21
perferretur. 290. 15
perferri. 112. 23
perfertur. 110. 13 | 142. 24
perferunt. 273. 4
perferuntur. 141. 5 | 145. 10
perficere. 7. 8 | 36. 15 | 242. 25 | 255. 7
perficerentur. 377. 24
perfici. 227. 4 | 219. 4, 23 | 242. 22 | 243. 26
perficiantur. 171. 24
perficienda. 258. 8
perficiendi. 158. 15 | 251. 12 | 317. 16 | 318. 12
perficiendis. 165. 9
perficit. 11. 21 | 244. 6 | 259. 15
perficiundis. 285. 8
perficiunt. 264. 2
perficiuntur. 104. 31
perfidia. 76. 14, 28 | 144. 10 | 149. 9 | 191. 17 | 200. 3 | 265. 23
perfidiæ. 266. 12
perfidiam. 144. 7 | 164. 14 | 415. 5
perforasset. 359. 12
perforatæ. 369. 29
perfregerint. 178. 7
perfregerunt. 20. 3
perfringerent. 262. 15
perfuga. 64. 10 | 416. 13
perfugæ. 64. 16 | 273. 19 | 321. 25 | 393. 6 | 410 | 21
perfugas. 318. 14 | 402. 4
perfugere. 400. 19 | 409. 1
perfugerent. 317. 25
perfugerunt. 402. 6 | 423. 32
perfugiebat. 253. 7
perfugio. 87. 19,
perfugis 22. 7 | 96. 12 | 160. 30 | 171. 38 | 197. 6 | 278. 11, 31, *& alibi.*
perfugisse. 267. 12 | 317. 15 | 325. 12 | 328. 17
perfugissent. 21. 15
perfugiunt. 273. 3 | 411. 12
Pergamenum. 384. 27
Pergamenus. 359. 18
Pergami. 341. 13
Pergamo. 384. 29
Pergamum. 304. 11
pergere. 416. 31
pergatum. 256. 24
pergunt. 64. 23
periclitabatur. 44. 9
periclitandum. 165. 9
periclitarentur. 354. 24
periclitaretur. 136. 36 | 157. 27 | 250. 29
periclitari. 292. 17 | 398. 7
periclitati. 352. 30
periclitatus. 367. 21
pericula. 8. 13 | 196. 36 | 252. 3
periculi. 57. 23 | 60. 2 | 108. 26 | 184. 19 | 210. 7, *& alibi.*
periculis. 124. 7 | 381. 18 | 396. 11
periculo. 11. 25 | 16. 16 | 20. 1 | 31. 16 | 33. 31 | 34. 13, 25 | 42. 17, *& alibi freq.*
periculorum. 289. 13 | 371. 14
periculosa. 290. 6
periculosissimis. 357. 25
periculosius, *adv.* 379. 1
periculoso. 198. 2
periculosum. 25. 24 | 145. 2 | 446. 30
periculum. 28. 19, 25 | 29. 17 | 80. 11. | 85. 31 | 95. 25, *& alibi.*
peridoneus. 271. 14
perierunt. 77. 10 | 449. 16
periit. 38. 15 | 139. 22 | 300. 7 | 359. 17 | 368. 11 | 379. 4
perimpeditus. 412. 16
perinde. 285. 3 | 317. 17
perire. 367. 17
perirent. 417. 2
perisse. 275. 16 | 362. 13 | 440. 7, 8 | 442. 11
periti. 242. 12 | 333. 17
peritioribus. 317. 28
peritis. 245. 14

peritiſſimi. 66. 1
peritiſſimis. 322. 23
peritiſſimus. 18. 20
perito. 330. 4
peritos. 177. 18 | 222. 18 | 256. 8
peritus. 399. 19 | 408. 13
perjurium. 415. 5
perlata. 104. 20 | 110. 17
perlata erant. 186. 10
perlata eſſet. 184. 9
perlata eſt. 55. 7
perlatæ. 22. 19
perlatis. 243. 20
perlato. 80. 17 | 110. 23 | 428. 1
perlectam. 108. 14
perlectas. 387. 26
perlectis. 223. 18 | 387. 14
perluuntur. 130. 9
permagna. 403. 28
permagnus. 155. 28
permanaverat. 273. 26
permanebant, 407. 4
permanebat. 239. 16
permanendum eſſet. 159. 32
permanent. 122. 5 | 132. 10
permanere. 25. 6 | 59. 20 | 139. 14 | 185. 25 | 188. 31 | 250. 25 | 413. 19
permanerent. 80. 20 | 196. 29 | 198. 15 | 363. 9
permaneret. 89. 22 | 378. 11
permanſerant. 183. 32 | 363. 6
permanſerat. 192. 20 | 199. 8
permanſerint. 224. 7
permanſerunt. 130. 5 | 188. 26 | 242. 20
permanſiſſe. 117. 4
permanſit. 373. 22
permiſcentur. 214. 1
permiſceri. 232. 14
permiſerint. 296. 12
permiſit. 56. 6
permiſſa. 23. 11
permiſſa erat. 176. 2
permiſſa eſt. 92. 26
permiſſarum. 89. 16
permiſti. 167. 33
permiſtos. 383. 28
permittatur. 217. 11
permittebat. 242. 21
permittere. 41. 2 | 53. 22
permitteret. 26. 16 | 89. 15 | 186. 21
permittit. 200. 9
permittitur. 168. 9 | 235. 8
permoti. 6. 13 | 46. 9 | 50. 27 | 73. 7 | 82. 18 | 92. 30 | 229. 18, *& alibi.*
permotos. 312. 2
permotus. 58. 29 | 97. 30 | 102. 5 | 103. 21 | 137. 29, *& alibi.*
permoveantur. 159. 17
permovebantur. 100. 38
permovere. 291. 8
permoverentur. 164. 3
permoveri. 171. 19
permovet. 158. 39
permulſis. 73. 18
permulti. 310. 13
pernicie. 27. 13 | 194. 23 | 425. 14
perniciem. 18. 1 | 217. 7 | 439. 28
pernicioſa. 187 4
pernicioſæ. 379. 8
pernicioſis. 214. 12
pernicitatem. 328. 11
pernoctare. 188. 30
perpaucæ. 63. 13 | 98. 12
perpauci. 9. 5 | 38. 10 | 280. 8
perpaucis. 77. 10 | 146. 25
perpaucos. 89. 33 | 354. 25
perpendiculum. 78. 12
perperam. 437. 16
perpeſſi. 273. 19
perpeſſos. 255. 18 | 312. 11, 13
perpeti. 146. 4 | 291. 16
perpetua. 30. 15 | 111. 9 | 153. 14 | 175. 29
perpetuæ. 57. 17 | 151. 15 | 172. 19 | 175. 10
perpetuam. 26 18 | 165. 29
perpetuas. 106. 15 | 310. 32, 35
perpetui. 332. 5
perpetuis 115. 17 | 152. 5 | 224. 25
perpetuo, *nom.* 187. 5
perpetuo, *adv.* 24. 5 | 159 32 | 192. 20
perpetuum. 85. 28 | 104. 12, 27 | 168. 24
perquam. 407. 3
perquirerent. 441. 16
perquirit. 117. 19
perrumpant. 139. 5
perrumpendum eſſe. 249. 13
perrumpere. 11. 11 | 138. 15 | 149. 25
perrumperet. 228. 9
perrumpi. 152. 17
perrumpunt. 139. 11
perrupta. 177. 11
perſcribebant. 243. 19
perſcribebat. 366. 33
perſcribit. 107. 33 | 108. 21
perſcribuntur. 211. 1 | 212. 8
perſecutum. 88. 6
perſequamur. 158. 34
perſequantur. 158. 40
perſequenda. 183. 5
perſequendis. 327. 20
perſequendos. 184. 8 | 194. 8
perſequendum. 193. 37 | 200. 1 | 338. 24 | 376. 8 | 450. 24, 29
perſequente. 194. 23
perſequentem. 39. 1
perſequerentur. 92. 7
perſequeretur. 369. 1
perſequi. 14. 9 | 92. 4 | 188. 12 | 265. 21
perſequuntur. 170. 8 | 391. 28 | 452. 1
perſeverandum. 228. 15 | 392. 26
perſeverantia. 302. 1 | 359. 28
perſeverare. 364. 24
perſeveraret. 14. 9
perſeverat. 103. 29 | 250. 35
perſeveravit. 270. 11 | 295. 8 | 307. 20
perſolvere. 363. 17
perſolvit. 13, 15
perſpecta. 29. 14 | 47. 24 | 67. 16 | 159. 22 | 387. 10 | 403. 8 | 420. 9
perſpectam. 164. 15
perſpectam eſſe. 30. 16
perſpectis. 80. 25
perſpecto. 157. 16 | 170. 21

21
perſpectum. 328. 3
perſpectum eſt. 54. 7
perſpecularetur. 399. 18
perſpexerat. 45. 20 | 89. 34
perſpexiſſet. 80. 3, 28 | 89. 25
perſpicere. 102. 4
perſpiceremus. 401. 36
perſpicerent. 149. 28
perſpiceret. 375. 8
perſpici. 48. 7, 13 | 65. 19
perſpiciat. 248. 31
perſpiciebant. 60. 11
perſpiciendi. 160. 28
perſpicit. 92. 15
perſtare. 153. 19 | 427. 23
perſtiterunt. 413. 15
perſuadent. 8. 15
perſuadere. 11. 14 | 123. 2 | 425. 18
perſuaderet. 101. 19. | 212. 3
perſuaderi. 29. 13 | 45. 14 | 111. 18
perſuadet. 7. 2, 7 | 64. 9 | 104. 17 | 107. 12 | 108. 6 | 377. 2
perſuaſerant. 47. 5
perſuaſi. 329. 12 | 410. 23
perſuaſit. 5. 9 | 6. 3 | 398. 13
perſuaſum. 57. 18 | 150. 6
perſuaſum eſſet. 102. 10
perſuaſuros. 9. 10
pertendit. 361. 15
pertentatis. 355. 19
perterreant. 143. 24
perterrent. 139. 5 | 177. 3
perterrerent. 36. 13
perterrita. 240. 21 | 270. 12
perterritæ. 91. 15 | 193. 32 | 423. 7
perterritam. 334. 21 | 435. 27
perterriti. 21. 17 | 50. 27 | 72. 18 | 76. 24 | 82. 10, *& alibi.*
perterritis. 95. 14 | 112. 28 | 116. 19 | 136. 23 | 137. 6, *& alibi.*
perterrito. 294. 20 | 415. 28
perterritos. 19. 10 | 39. 10 | 32. 7 | 58. 24 | 75. 23, *& alibi*
perterritos eſſe. 225. 9
perterritum. 19. 1 | 192. 8 | 250. 16 | 276. 38 | 414. 22
perterritum eſſe. 17. 11 | 76. 20
perterritus. 207. 13 | 231. 2 | 248. 12 | 249. 8 | 268. 30 | 307. 4 | 411. 20 | 419. 26 | 428. 5
perterruerunt. 163. 4
pertimeſcenda eſſet. 101 | 25
pertimuerunt. 361. 11
pertinacia. 31. 20 | 102. 1 | 188. 27 | 256. 1 | 277. 32 | 424. 20
pertinaciæ. 292. 16
pertinaciam. 196. 30
pertinaciſſime. 191. 5
pertinaciter. 197. 23 | 198. 13 | 359. 26
pertinacius, *adv.* 187. 31 | 200. 6
pertineat. 103. 25
pertinebant. 48. 25 | 149. 35 | 249. 18 | 312. 29 | 317. 37 | 335. 8
pertinebat. 99. 19 | 136. 25 | 160. 19 | 298. 22
pertinens. 364. 30
pertinent. 4. 4 | 5. 3 | 56. 4 | 176. 36 | 237. 3 | 353. 14
pertinentem. 355. 8
pertinentes. 349. 15.
pertinentibus. 407. 7
pertinentium. 47. 8
pertinere. 15. 1 | 75. 9 | 117. 31 | 184. 31 | 216. 14 | 217. 7 | 234. 20 | 297. 22 | 343. 2 | 363. 8
pertinerent. 6. 14 | 60. 3
pertineret. 188. 19 | 296. 19
pertinet. 5. 6 | 9. 10 | 89. 7 | 132. 18 | 134. 13 | 258. 7 | 348. 13
pertingere. 320. 1
pertractabant. 418. 17
pertuliſſent. 104. 29
perturbabantur. 29. 2 | 83. 1
perturbant. 85. 10 | 104. 1 | 178. 4 | 383. 28
perturbantur. 76. 25 | 138. 5 | 171. 19
perturbarentur. 49. 20 | 154. 20 | 188. 26 | 357. 19
perturbaret. 28. 17
perturbari. 277. 33
perturbat. 240. 15
petturbata. 272. 29
perturbatæ ſunt. 188. 3
perturbati. 100. 36 | 187. 19 | 251. 5 | 356. 32 | 393. 10 | 422. 15
perturbatio. 84. 6 | 322. 31
perturbatione. 362. 4
perturbatis. 45. 28 | 85. 18 | 165. 20 | 240. 19
perturbato. 193. 33
perturbatos. 167. 12 | 356. 30
perturbatum. 188. 9 | 329. 14 | 338. 2 | 412. 33
perturbatus. 293. 18 | 373. 17 | 408. 16
perturbaverant. 85. 7
perturbaverunt. 75. 20
perturbetur. 138. 31
pervagarentur. 161. 4
pervagentur. 145. 18
pervenerant. 12. 11 | 73. 16 | 437. 17
pervenerat. 107. 7 | 231. 15 | 241. 14 | 243. 10 | 403. 9
pervenerunt. 21. 5 | 38. 9 47. 25 | 63. 14, *& alibi.*
perveniam. 413. 1
perveniet. 271. 19
pervenire. 45. 17 | 81. 12 | 142. 9 | 144. 15 | 242. 5 | 147. 17 | 409. 22
pervenirent. 13. 1 | 280. 26
perveniret. 250. 10 | 372. 2 | 399. 15 | 419. 9 | 449. 8 | 465. 6
perveniretur. 408. 10
pervenisſe. 144. 13 | 292. 12 | 375. 11
pervenisſent. 57. 28 | 77. 7
pervenisſet. 65. 2 | 68. 20 | 110. 15 | 145. 24 | 387. 22

pervenit. 10. 1 | 12. 7 | 13. 7 | 21. 14 | 40. 21 | 47. 4 | 63. 24 | 76. 22, *& alibi passim.*
perveniunt. 104. 8 | 161. 29 | 176. 2 | 219. 19, *& alibi.*
perventum. 99. 23 | 157. 11
perventum esset. 289. 13
perventum est. 117. 35
perventutam. 228. 21
perventuros. 101. 21
perveteres. 403. 2
pervulgata. 383. 8
pervulgato. 268. 8
pes. 447. 22.
pestilentia. 270. 1 | 329. 25
petant. 24. 26 | 74. 3 | 222. 19 | 249. 14 | 256. 2
petat. 280. 4
petebant. 50. 22 | 75. 4 | 149. 6 | 193. 11 | 250. 1 | 291. 17 | 327. 2 | 423. 27, 32
petebat. 28. 21
petenda. 83. 16
petendæ. 115. 25
petendi. 49. 8 | 57. 12 | 59. 5 | 119. 1
petendum. 166. 24 | 461. 12
petendus erat. 239. 20
petenti. 31. 18 | 200. 22
petentibus. 22. 15 | 46. 10 | 79. 5 | 115. 1 | 121. 1 | 148. 22 | 358. 2
petere. 23. 11 | 25. 2 | 46. 26 | 50. 19 | 53. 23, *& alibi.*
peterent. 69. 4 | 111. 24 | 112. 29, 34 | 250. 11, *& alibi.*
peteret. 18. 5 | 45. 17 | 140. 18 | 354. 19 | 372. 17 | 440. 20
peti. 293. 6
petierant. 399. 11
petierat. 325. 22
petierint. 105. 18
petierunt. 23. 9, 15 | 38. 11 | 46. 19 | 74. 5, *& alibi.*
petiit. 442. 12
petimus. 439. 33
petisse. 33. 8 | 184. 17 | 370. 11 | 398. 16 | 452. 26
petissent. 21. 13 | 76. 17 | 83. 19 | 443. 20
petisset. 332. 7
petistis. 116. 26
petit. 17. 26 | 113. 3 | 167. 3 | 216. 15 | 223. 7 | 225. 7, *& alibi.*
petita. 76. 7
petitione. 201. 14 | 225. 2
petitionem. 201. 6, 7 | 202. 15
petitis. 190. 16
petitum. 184. 3
petituros. 193. 11
petiverunt. 83. 18, 32 | 116. 34 | 154. 8 | 261. 17 | 275. 33
petivit. 275. 25
peto. 459. 6 | 462. 3
petra. 309. 31
Petreiano. 393. 25
Petreii. 237. 7 | 251. 20 | 266. 29. | 396. 1
Petreio. 237. 2 | 238. 14 | 248. 12, *& alibi.*
Petreium. 428. 19
Petreius. 163. 8 | 236. 5, 9 | 237. 4 | 239. 24, 31 | 243. 18, *& alibi.*
Petrocoriis. 173. 25
Petrosidius. 104. 3
petulantiæ. 410. 2
petunt. 66. 4 | 97. 7 | 117. 15 | 134. 28 | 142. 15, *& alibi.*
phalange. 19. 22 | 37. 18
phalangem. 20. 2
phalanges. 38. 1
phalangis. 264. 3
Pharitæ. 351. 21 | 356. 6
Pharnace. 363. 15 | 364. 16 | 381. 22 *bis* | 431. 1
Pharnacem. 364. 3 | 379. 18 | 381. 24, 25
Pharnaces. 365. 2, 11, 20, 23, 28, 32 | 366. 26, 32 | 382. 8, 9, 25 | 383. 5, 10, 12, 22 | 384. 14, 16
Pharnaci. 381. 27, 33 | 382. 3
Pharnacis. 384. 31
Pharo. 356. 5 | 359. 24
Pharsalici 367. 16
Pharsalus. 290. 8
Pharum. 346. 2, 12 | 353. 4
Pharus. 346. 3, 9
Philippus. 212. 8, 10
Philonem. 449. 23
Phœnice. 286. 2
Phœnicum. 337. 19
pice. 151. 12 | 197. 33 | 264. 8 | 338. 4
picem. 152. 17
Piceni. 230. 9
Piceno. 219. 9 | 222. 2
Picenum. 221. 2, 8 | 222. 1
picis. 153. 4
Pictones. 143. 14
Pictonibus. 61. 5 | 173. 24 | 193. 2
Pictonum. 192. 19
pietate. 100. 26
pignore. 238. 3
pila. 37. 16 | 52. 14 | 116. 31 | 311. 30 | 333. 7, 20 | 417. 10 | 418. 18 | 448. 3
pilæ. 266. 3
pili. 241. 15
pilis. 20. 2 | 37. 17 | 50. 6 | 167. 23 | 177. 10 | 179. 7 | 333. 16, 23 | 423. 28
pilo. 421. 15 | 424. 6
pilorum. 20. 5 | 105. 2 | 244. 28 | 407. 8 | 447. 12
pilum. 103. 17 | 106. 22 | 138. 17 | 332. 13 | 391. 29 | 392. 4
pinnæ. 105. 3
pinnas. 172. 10
Piruſtæ. 88. 2
Piruſtis. 87. 12
Piſauri. 219. 3
Piſaurum. 218. 13
piſcatorias. 259. 20
piſcibus. 74. 18
Piſo. 75. 25 | 208. 14 | 387. 3 | 392. 17
Piſone. 9. 14 | 26. 20
Piſonem. 14. 1
Piſonis. 13. 16
placari. 125. 1
placeat. 158. 19 | 177. 25
Placentia. 321. 17
placere. 293. 6 | 327. 13 | 343. 5 | 422. 33
placeret. 148. 17

placidè. 116. 24 | 417. 6
placuiſſe. 155. 2
placuit. 23. 31 | 57 29 | 158. 16 | 446. 4
Plætorio. 420. 32
Plætorium. 364. 12.
plagis. 373. 2
Plancum. 99. 3, 19 | 372. 22
Plancus. 238. 18 | 372. 20 | 387. 17
plane. 68. 1 | 140. 13 | 272. 28
planiores. 61. 21
planiſſimis. 394. 1
planitia. 239. 32 | 360. 30 | 408. 28 | 435. 21 | 446. 4
planitie. 44. 11 | 57. 1 | 161. 22 | 171. 10 | 402. 29 | 443. 21, 33 | 446. 11, 13. 28
planitiem. 44. 14 | 163. 23 | 176. 5 | 188. 20 | 250. 5 | 336. 16 | 444. 8
planities. 32. 1 | 170. 26 | 446. 5, 7
plano. 82. 1 | 355. 29 | 365. 7 | 382. 18
plateas. 229. 9
plateis. 348. 27
plauſtra. 389. 30
plebe. 118. 6
plebem. 16. 8, 22 | 131. 6 | 147. 18 | 160. 7 | 191. 3 | 425. 10
plebes. 349. 19
plebi. 7. 6
plebis. 185. 22 | 191. 9 | 203. 1 206. 1 | 208. 2, 10 | 210. 7, 10, 14, & *alibi*.
plebs. 89. 13 | 119. 13
plena. 83. 32 | 185. 29 | 186. 10 | 189. 12 | 252. 2 | 279. 4 | 305. 10 | 321. 3
plenè. 57. 20
pleni. 174. 17
pleniora. 243. 18
pleniſſimam. 57. 11
pleniſſimi. 278. 8
pleniſſimis. 272. 4
pleno. 325. 35
plenos. 434. 13
plenus. 260. 12
pleræque. 329. 29 | 353. 2
pleraque. 147. 4
pleraſque. 303. 8
plerique. 73. 9 | 94. 11 | 119. 14 | 138. 12 | 207. 14, & *alibi*.
pleriſque. 53. 15 | 123. 1 | 208. 13 | 250. 33 | 251. 14 | 335. 3
pleroſque. 41. 11 | 252. 25
plerumque. 29. 25 | 52. 6 | 68. 3 | 73. 2 | 82 2, & *alibi*.
Pleumoſios. 104. 18
ploſtris. 395. 2 | 419. 20
Plotius. 298. 8
plumbum. 93. 8 | 394. 19
plura. 191. 28 | 297. 13 | 313. 30 | 371. 8
plures. 23. 25 | 60. 24 | 74. 16 | 83. 3 | 98. 20 | 99. 18, & *alibi*.
pluribus. 16. 18 | 18. 5 | 20. 4 | 95. 17 | 17. 15, & *alibi*.
pluries. 253. 15
plurima. 126. 3 | 215. 6 | 381. 3
plurimas. 59. 9 | 92. 18
plurimis. 185. 28 | 195. 14 | 359. 8 | 382. 13
plurimos. 124. 4 | 133. 23
plurimum, *adv.* 7. 10 | 11. 16 | 16. 8 | 17. 30 | 24. 2, & *alibi*.
plus, *adv.* 16. 8 | 17. 29 | 30. 19 | 31. 30 | 58. 24, & *alibi*.
plutei. 262. 5 | 265. 16 | 266. 6
pluteis. 228. 4 | 300. 23
pluteorum. 172. 10
pluteos, 152. 25 | 159. 35 | 263. 4
poculis. 134. 1
pœna. 120. 8 | 183. 29 | 190. 33 | 191. 10 | 196. 30 | 198. 24 | 439. 20 | 443. 27
pœnæ. 143. 24 | 160. 19 | 290. 24 | 323. 5
pœnam. 7. 15 | 88. 7 | 171. 34 | 369. 12
pœnas. 13. 15 | 23. 3 | 117. 16 | 120. 6
pœnitere. 73. 8
pœnitet. 276. 2, 11
pollebant. 209. 11
pollent. 468. 1
pollere. 191. 8
polleret. 484. 8
polliceantur. 15. 5 | 80. 18
pollicebantur. 78. 3
pollicebatur. 298. 14 | 302. 21
pollicentur. 97. 6 | 117. 17 | 131. 20 | 142. 13 | 179. 29 | 221. 6 | 246. 5, 8 | 294. 13 | 388. 25 | 400. 25
pollicerentur. 55. 9 | 81. 3 | 111. 16 | 306. 2
polliceretur. 32. 18 | 218. 4 | 300. 9 | 381. 27
polliceri. 41. 28 | 100. 32 | 114. 7 | 218. 7, 11 | 267. 15 | 329. 10 | 388. 21
polliceris. 405. 22
pollicetur. 168. 32 | 184. 1 | 206. 4 | 208. 14 | 219. 22 | 222. 25 | 256. 34 | 280. 5, 14 | 372. 12 | 400. 14
pollicis. 61. 26
pollicitationem. 245. 5
pollicitationibus. 64. 9 | 67. 28 | 118. 13 | 142. 4 | 155. 22 | 244. 20 | 291. 7 | 344. 7 | 401. 28 | 404. 2
polliciti. 15. 22
polliciti erant. 269. 11
polliciti ſunt. 83. 12
pollicitos. 41. 21
pollicitum. 31. 30
pollicitus. 79. 11 | 80. 19 | 382. 10
pollicitus erat. 203. 2
pollicitus eſſet. 31. 30
pollicitus eſt. 25. 15 | 155. 21 | 203. 6 | 370. 25
pollicitus ſit. 41. 19
Pompei. 329. 22
Pompeia. 284. 7
Pompeiæ. 428. 30
Pompeiana. 320. 26 | 334. 19 | 437. 30
Pompeianam. 338. 5
Pompeianarum. 449. 24 | 450. 20

Pompeianas. 449. 22
Pomdeiani. 238. 9 | 310. 34 | 311. 24 | 312. 19, *& alibi.*
Pompeianis. 222. 4 | 266. 22 | 306. 15 | 310. 2 | 314. 7, *& alibi.*
Pompeiano. 337. 2 | 393. 19
Pompeianorum. 229. 17 | 328. 14
Pompeianos. 311. 31 | 319. 9 | 320. 8 | 449. 9
Pompeianum. 316. 16
Pompeii. 144. 13 | 203. 3, 7, 10 | 207. 2, 14 | 208. 8, 11, *& alibi freq.*
Pompeio. 70 | 1 | 113. 2 | 204. 17 | 204. 2, 12 | 206. 9, *& alibi paſſim.*
Pompeium. 103. 23 | 214. 4, 9 | 216. 6, 13 | 217. 15, 24, *& alibi plur.*
Pompeius. 114. 1 | 203. 18 | 207. 2, 7, 9 | 209. 11, *& alibi freq.*
Pomponius. 338. 1, 2
ponant. 263. 20
pondere. 133. 18 | 339. 15 | 407. 5 | 423. 16 | 484. 12
ponderis. 53. 2 | 151. 13
pondo. 267. 15 | 429. 13
pondus. 93. 7 | 335. 9
ponebant. 103. 2 | 104. 26
ponebat. 108. 4
ponendum eſſe. 144. 11
ponere. 86. 9 | 416. 39 | 421. 19
ponerent. 58. 18
ponerentur. 344. 12
poneret. 46. 18 | 157. 1
poneretur. 446. 17
poneris. 484. 6
poni. 344. 13
ponit. 18. 11 | 19. 4 | 43. 1 | 134. 9 | 184. 14, *& alibi.*
pons. 9. 10 | 43. 1 | 79. 6 | 137. 12 | 146. 20 | 138. 13 | 239. 3 | 242. 18 | 247. 11, 16 | 356. 15
ponte. 134. 8 | 157. 2 | 166. 6 | 186. 22 | 193. 7, *& alibi.*
pontem. 10. 3 | 14. 2 | 44. 30, 33 | 78. 24 | 79. 13, 22 | 117. 9, 11 | 257. 12, *& alibi.*
pontes. 166. 8 | 238. 6 | 241. 29 | 242. 20 | 243. 26 | 356. 18, 19
ponti. 79. 1 | 239. 5
pontibus. 115. 22 | 149. 23 | 156. 36 | 165. 9 | 186. 17 | 20 | 188. 19 | 238. 7
Pontica. 366. 19, 27
Ponticam. 366. 11
Ponticas. 353. 6
Ponticorum. 367. 2
pontificum. 225. 1
pontis. 78. 6, 8 | 79. 3 | 134. 6, 9 | 146. 26 | 434. 14
pontium. 157. 6
Ponto. 286. 2 | 287. 6 | 364. 14, 29 | 379. 17, 18 | 382. 1, 5, 18 | 304. 21, 24
pontones. 303. 10
Pontum. 366. 33 | 367. 4 | 380. 15 | 381. 15
ponunt. 138. 13 | 248. 15 | 254. 5 | 451. 28
popoſcit. 21. 15 | 47. 3
populabantur. 12. 11
popularentur. 27. 18 | 44. 30
populari. 42. 10
populationibus. 15. 18
populi. 11. 7, 26 | 14. 10, 16, 19 | 17. 6 | 23. 5 | 24. 1, 29, *& alibi freq.*
populis. 286. 5
populo. 7. 3 | 12. 13 | 13. 14 | 24. 4, 23 | 25. 24, *& alibi.*
populos. 7. 13
populum. 9. 11 | 15. 8 | 17. 18 | 27. 3 | 33. 8, 13, *& alibi*
populus. 14. 7 | 23. 3 | 34. 4 | 214. 12 | 217. 2 | 294. 9 | 381. 7
porrecta. 48. 25 | 399. 7
porrexerat. 413. 6
porrigere. 387. 22
porrigi. 392. 10
porro. *conj.* 100. 19 | 274. 10
porta. 50. 23 | 67. 27 | 138. 2, 21 | 163. 14 | 264. 18, *& alibi.*
portabant. 419. 20 | 437. 5
portabat 383. 16
portæ. 296. 9 | 277. 15 | 426. 10
portam. 153. 3 | 272. 1 | 320. 19 | 334. 23 | 387. 9 | 398. 27 | 425. 10 | 433. 18 | 439. 7 | 440. 1, 3
portanda. 253. 6
pottare. 53. 4 | 102. 7
portaret. 98. 9
portari. 42. 17 | 272. 4
portarum. 154. 9 | 202. 6
portas. 54. 9 | 63. 28 | 109. 16 | 110. 15 | 138. 7 | 147. 10, 12, *& alibi.*
portaturi erant. 8. 12
portendi. 422. 31
portibus. 235. 5 | 301. 13
porticibus. 268. 28
porticus. 254. 1 | 352. 23
portis. 43. 9 | 54. 8, 22 | 58. 19 | 64. 28 | 84. 30, *& alibi.*
portoria. 16. 23
portorii. 352. 21
portu. 62. 15 | 83. 26 | 88. 15 | 228. 7 | 231. 19 | 245. 2 | 260. 5 | 270. 14, *& alibi.*
portubus. 59. 11 | 61. 20 | 295. 14 | 322. 26 | 429. 22
portui. 258. 3 | 337. 10
portum. 81. 12, 16, 19 | 88. 15 | 89. 28 | 229. 12, *& alibi.*
portus. 60. 10 | 80. 3, 10 | 86. 4 | 91. 2 | 227. 17, *& alibi.*
portuum. 60. 5
poſcere. 24. 20 | 90. 15 | 141. 6
poſcit. 71. 23
poſita. 61. 8 | 102. 38 | 127. 8 | 157. 17 | 253. 33 | 367. 12 | 435. 23
poſita erant. 44. 11 | 171. 7
poſita erat. 308. 28 | 444. 4
poſita eſſe. 159. 14
poſita eſt. 15. 23 | 60. 16 | 377. 16
poſitæ. 194. 18
poſitam. 65. 18 | 153. 1
poſitam eſſe. 101. 22
poſitis. 115. 32 | 146. 18 | 148. 32 | 157. 5, 20, *& alibi.*

poſitos.

positos. 51. 1
positu. 382. 18
positum. 63. 1 | 146. 2 | 147. 2 | 156. 12 | 164. 24 | 165. 25 | 166. 2 | 318. 3
positum erat. 197. 8 | 240. 27 | 247. 2 | 249. 36 | 408. 28
positum est. 365. 7
positurum esse. 438. 1
positus. 57. 1 | 380. 20
posse. 7. 13 | 11. 7 | 16. 15, 28 | 19 12 | 22. 2 | 24. 23, 30, *& alibi passim.*
possederint. 73. 28
possent. 6. 8 | 7. 10 | 9. 3, 5 | 11. 6, 11, 14 | 12. 12, *& alibi passim.*
possessam. 384. 34
possessionem. 33. 29 | 346. 22
possessiones. 12. 18 | 33. 15 | 256. 31 | 298. 20 | 376. 22
possessionibus. 131. 4 | 222. 25
possessionis. 57. 17 | 284. 2
posset. 10. 13 | 14. 2, 25 | 16. 3 | 17. 31 | 18. 12, *& alibi quam plurimis in locis.*
possidere. 41. 23 | 422. 26
possiderent | 118. 18
possideret. 20. 5
possideri. 363. 17
possim. 460. 2
possint. 16. 9, 11 | 73. 29, *& alibi.*
possis. 354. 6
possit. 13. 3 | 80. 24 | 108. 9 | 134. 16 | 137. 5, 21, *& alibi.*
possum. 163. 11
possumus. 357. 29 | 464. 17
possunt. 48. 3 | 60. 14 | 104. 19 | 112. 35, *& alibi.*
post, *præp.* 8. 8 | 42. 16 | 44. 27 | 46. 20 | 48. 19 | 53. 6, *& alibi passim.*
post, *adv.* 34. 19 | 58. 17 | 71. 5 | 86. 3 | 116. 35, *& alibi.*
postea. 18. 20, 23 | 22. 16 | 23. 24 | 29. 23 | 34. 15 | 47. 23, *& alibi passim.*
posteris. 175. 20
posteritatis 219. 14
postero. 15. 9 | 58. 30 | 75. 11 | 86. 16 | 95. 28, *& alibi passim.*
posterum. 67. 7 | 146. 19 | 159. 36 | 208. 7 | 248. 21 | 269. 13 | 329. 18
posthaberet. 305. 25
Posthumiana. 436. 15
Posthumum. 318. 4 | 389. 14 | 397. 15
postponere. 114. 23
postpositis. 90. 28
postquam. 19. 13 | 21. 14 | 42. 11 | 63. 7 | 79. 12. *& alibi passim.*
postremo, *adv.* 101. 8, 18 | 142. 9 | 178. 25 | 246. 2 | 274. 8 | 327. 19 | 352. 25 | 462. 3
postremum. 198. 15
postridie. 19. 4 | 35. 9 | 37. 2 | 45. 32 | 54. 20 | 76. 14 | 92. 6 | 249. 15 | 290. 5 | 309. 16
postulabat. 39. 12 | 49. 30 | 54. 14 | 136. 29 | 185. 5 | 190. 6 | 296. 17
postulandi. 32. 12.
postulant. 209. 1 | 257. 7 | 295. 29
postulare. 41. 22 | 218. 5 | 256. 4 | 266. 3 | 279. 17 | 364. 26 | 382. 14
postularent. 25. 31 | 77. 24 | 81. 28 | 232. 13 | 358. 3
postularet. 26. 14 | 77. 27 | 298. 21 | 372. 16
postulassent. 73. 14
postulasset. 31. 15
postulat. 228. 19 | 232. 17 | 252. 19 | 371. 7 | 378. 12
postulata. 132. 23 | 216. 16 | 227. 15
postulatis. 29. 13 | 31. 19 | 75. 12 | 200. 21 | 211. 7 | 296. 3, 12
postulatum. 24. 8
postulavisset. 232. 11
postulavit. 31. 22 | 32. 7, 20 | 327. 11
posucrat. 305. 29 | 334. 23
posuerunt. 44. 4 | 45. 29 | 189. 14 | 241. 26 | 376. 14
posui. 465. 7
posuisset. 382. 27
posuit. 42. 15 | 192. 25 | 199. 19 | 222. 17 | 307. 29, *& alibi.*
potentatu. 23. 22
potentem. 375. 25
potentes. 175. 25
potentia. 17. 4 | 118. 15 | 380. 6
potentiæ. 16. 28 | 143. 3 | 156. 7 | 158. 41 | 306. 14
potentiam. 124. 5 | 201. 8 | 110. 4
potentiorem. 118. 6
potentiores. 131. 3
potentioribus. 40. 10
potentiorum. 119. 15
potentissime. 16. 29
potentissimis. 131. 7
potentissimos. 7. 12
potentissimum. 41. 24
potentium. 209. 10
poterant. 11. 14 | 20. 6 | 28. 24 | 40. 12 | 44. 2, 17, *& alibi.*
poterat. 11. 16 | 15. 26 | 44. 12 | 45. 15, *& alibi freq.*
poterit. 297. 11
potest. 10. 1 | 96. 8 | 109. 3, 5 | 132. 16 | 134. 22, *& alibi.*
potestas. 35. 14 | 43. 11 | 208. 14 | 214. 35 | 228. 19, *& alibi.*
potestate. 25. 13 | 89. 14 | 105. 8 | 123. 6 | 137. 38, *& alibi.*
potestatem. 16. 2 | 30. 4 | 36. 19 | 41. 1 | 46. 17, *& alibi.*
potestati. 53. 22
potestatis. 77. 27 | 376. 26
potestis. 137. 20 | 175. 13
Pothinus, 344. 2 | 346. 26
potiora. 216. 18
potiorem. 216. 19
potirentur. 23. 7 | 265. 10 | 356. 32
potiri. 6. 2 | 7. 13 | 67. 12 | 224. 18 | 315. 34 | 425. 16 | 438. 2

potiſſimúm. 193. 10 | 280. 22
potitæ ſunt. 423. 11
potiti. 184. 18 | 425. 4
potiti eſſent. 592. 29
potiti ſunt. 21. 2 | 384. 15 | 403. 23 | 408. 22 | 413. 29 | 439. 16
potitum. 419. 10
potitum eſſe. 322. 30 | 419. 4
potitur. 115. 24 | 146. 25 | 166. 5 | 416. 16 | 420. 6 | 426. 15
potitus. 52. 1 | 157. 32 | 336. 1 | 362. 26 | 424. 14 | 441. 10 | 449. 17
potitus erat. 75. 5 | 367. 18 | 408. 26
potitus eſſet. 352. 4 | 431. 3 | 432. 10
potitus eſt. 306. 12 | 402. 20
potiundæ. 368. 13
potiundi. 43. 18
potiundorum. 58. 21
potiuntur. 137. 14 | 161. 29 | 193. 17 | 196. 10 | 452. 5
potius. 34. 3 | 35. 10 | 136. 32. 36 | 158. 12 | 175. 32, *& alibi.*
potuerant. 34. 24 | 83. 9 | 177. 20 | 183. 14, 22 | 342. 8 | 420. 20 | 425. 16
potuere. 428. 9
potuerint. 30. 1 | 41. 9 | 73. 32 | 150. 14
potuerit. 16. 17 | 24. 7 | 100. 20
potuerunt. 77. 1 | 83. 9 | 85. 35, 36 | 86. 5 | 116. 33, *& alibi.*
potui. 459. 3 | 468. 10
potuiſſe. 27. 19 | 28. 16 | 72. 5 | 89. 30 | 100. 24, *& alibi.*
potuiſſent. 21. 7 | 24. 2 | 72. 12 | 163. 28 | 179. 16, *& alibi.*
potuiſſet. 159. 27 | 163. 34 | 192. 29 | 194. 26 | 279. 40, *& alibi.*
potuiſtis. 453. 11
potuit. 20. 20 | 27. 24 | 46. 4 | 59. 27 | 76. 3, *& alibi.*
præ. 53. 16 | 160. 30 | 376. 1 | 390. 12
præacuta. 78. 9 | 151. 12
præacutæ. 62. 22
præacutas. 53. 2
præacuti. 173. 1
præacutis. 172. 19 | 229. 13
præacutos. 229. 10
præaltum. 402. 30
præbeant. 138. 26
præbebant. 348. 18
præbebat. 157. 22 | 242. 18 | 350. 2 | 400. 3 | 433. 12
præbere. 348. 11
præberem. 464. 15
præberent. 48. 7 | 67. 23 | 320. 2
præbita. 182. 6
præbuit. 64. 3
præcavendum. 28. 2
præcedere. 164. 13
præcedunt. 4. 6
præceperat. 145. 16 | 304. 5 | 387. 13
præcepta. 261. 14
præceptis. 137. 25 | 193. 19 | 292. 18
præcepto. 103. 7
præceptorum. 260. 25 | 408. 20
præceptum erat. 18. 28 | 108. 12 | 162. 4 | 193. 15 | 295. 4 | 335. 20
præcidit. 198. 23
præcipi. 202. 9
præcipiatur. 138. 30
præcipiebant. 330. 3 | 389. 20
præcipiebat. 389. 20
præcipit. 112. 9, 28 | 318. 2 | 386. 18 | 391. 13 | 399. 13 | 417. 25
præcipitabant. 320. 33
præcipitabantur. 434. 23
præcipitantur. 163. 8 | 369. 30
præcipitata. 264. 5
præcipitaverat. 301. 1
præcipitaverunt. 77. 9 | 356. 2 | 362. 8
præcipitem. 198. 1
præcipites. 50. 25 | 96. 2 | 311. 31 | 439. 2
præcipiti. 85. 15
præcipue. 31. 1 | 159. 12 | 196. 20 | 320. 15 | 359. 33 | 373. 10 | 384. 3
præcipuo. 111. 8
præciſis. 437. 17
præclariſſimæ. 358. 8
præclariſſimè. 361. 14 | 370. 12
præcluderentur. 350. 26
præcludit. 325. 27
præcludunt. 450. 2
præcluſas eſſe. 268. 31
præcluſi erant. 91. 28
præcluſi eſſent. 450. 4
præcluſit. 268. 16
præcluſuros. 294. 8
præconibus. 109. 20
Præconinus. 65. 5
præcucurrerat. 325. 23
præcucurriſſet. 425. 4
præcurrere. 240. 4 | 417. 8
præcurrerent. 158. 18
præcurrit. 277. 1
præcurrunt. 138. 27
Præcurſuros. 350. 33
præda. 114. 18 | 137. 15 | 139. 23 | 140. 7 | 184. 18, *& alibi.*
prædæ. 85. 27 | 86. 8 | 93. 2 | 136. 25, 35 | 154. 10, *& alibi.*
prædam. 102. 36 | 116. 19 | 137. 8, 19, 23 | 146. 28, *& alibi.*
prædandi. 48. 4 | 50. 24 | 63. 30 | 74. 7 | 77. 20 | 96. 21
prædantium. 161. 32
prædatores. 413. 28
prædatum. 351. 18
prædicabant. 28. 14 | 340. 12
prædicabat. 342 14 | 378. 26
prædicans. 280. 29
prædicant. 127. 10 | 131. 17 | 279. 4 | 353. 15
prædicantes. 427. 7
prædicaret. 332. 6
prædicat. 232. 15
prædicaturus ſum. 275. 31
prædicaverunt. 85. 27
prædicavit. 32. 24 | 267. 11
prædiri. 412. 8 | 416 | 34
præditus. 395. 19. 21
prædixerat. 333. 3
prædonibus. 297. 25 | 345. 8
prædonum. 271. 2 | 340. 19 | 346. 9

præducit. 229. 10
preduxerant. 161. 26 | 171. 5
præerant. 29. 2 | 97. 24 | 290. 10 | 301. 5 | 317. 30 | 379. 10 | 401. 2
præerat. 16. 1 | 17. 11 | 38. 5 | 43. 13 | 44. 29, *& alibi.*
præesse. 27. 21 | 99. 8 | 316. 9 | 445. 12
præesset. 337. 21
præest. 121. 2
præfecerant. 92. 30
præfecerat. 87. 3 | 110. 28 | 161. 16 | 167. 7 | 313. 11 | 432. 13
præfecit. 11. 28 | 37. 13 | 45. 23 | 61. 6 | 91. 22, *& alibi.*
præfecti. 174. 13 | 411. 9 | 428. 22 | 465. 2
præfectis. 28. 18 | 81. 10 | 168. 17 | 305. 11 | 387. 12
præfecto. 187. 21, 24 | 200. 12 | 407. 10 | 444. 15
præfectos. 59. 4 | 67. 27 | 75. 13 | 224. 27
præfectum. 200. 9 | 278. 13 | 292. 12 | 317. 13 | 340. 16 | 465. 1
præfectura. 187. 23
præfecturæ. 221. 3
præfectus. 170. 11 | 193. 20 | 199. 35 | 200. 16 | 226. 10 | 280. 3 | 308. 1, 16
præfectus est. 368. 30
præferebantur. 111. 12 | 279. 4
præferendum. 379. 12
præferrent. 52. 10
prefertur. 241. 17
præferunt. 254. 9
præficeretur. 158. 18
præficiebatur | 305. 8
præficit. 107. 24 | 145. 17 | 168. 26 | 269. 16 | 379. 27
præficitur. 235. 7 | 352. 5
præficiunt. 177. 28
præfixi. 258. 14
præfixis.. 96 10
præfracto. 261. 10
præfuerant. 88. 14
præfuerat. 170. 13
præfuisset. 450. 23
præfulgens. 444. 8
præjudicia. 276. 9
præjudicio. 275. 9
prælia. 187. 27 | 200. 4 | 215. 6 | 249. 8 | 267. 11 | 311. 6 | 422. 23 | 434. 19
præliabantur. 50. 14 | 197. 22
præliandi. 412. 34
præliando. 190. 19 | 361. 18
præliandum. 189. 27 | 368. 26
prælians. 280. 7
præliante. 189. 36
præliantur. 71. 22 | 85. 11 | 190. 5, 11 | 193. 27 | 196. 8 | 197. 34
præliarentur. 95. 26 | 187. 30 | 189. 35 | 253. 14
præliari. 149. 14 | 169. 10 | 328. 12 | 361. 26, 35
prælii. 49. 22 | 95. 24 | 149. 30 | 161. 20, *& alibi.*
præliis. 4. 7 | 12 6 | 24. 1 | 36. 3 | 44. 8 | 49. 12, *& alibi.*
prælio. 14. 1, 2 | 15. 15, 17 *bis* | 18. 31 | 20. 16, 18, *& alibi plurimis in locis.*
præliorum. 167. 18 | 328. 13
prælium. 15. 14 | 17. 8 | 18. 28 | 19. 11 | 20. 1, 13, *& alibi passim.*
præmetuens. 162. 29
præmia. 32. 12 | 112. 32 | 120. 6 | 154. 1 | 156. 30, *& alibi.*
præmiis. 32. 25 | 64. 9 | 67. 28 | 104. 28 | 107. 12, *& alibi.*
præmio. 33. 30 | 158. 14 | 222. 18
præmiorum. 208. 8 | 326. 17
præmiserat. 145. 21 | 196. 2 | 201. 7 | 237. 9 | 413. 11
præmisit. 45. 22 | 299. 13 | 308. 11 | 323. 12, 15, 21 | 434. 2
præmissa. 259. 15 | 261. 18
præmissæ. 222. 13
præmissi. 277. 33
præmissis. 116. 25 | 162. 21 | 279. 14 | 324. 10, 30 | 415. 23 | 459. 3
præmisso. 48. 16 | 82. 2 | 96. 12 | 408. 19 | 424. 28
præmissos. 234. 8
præmissum. 83. 14
præmitteret. 75. 5
præmittit. 15. 12 | 47. 21 | 80. 12 | 134. 15 | 146. 6, *& alibi.*
præmittitur. 18. 21
præmium. 158. 6 | 256. 26
præmunire. 315. 8
præmunit. 346. 17
præmunivit. 316. 18
prænuntiare. 427. 33
præoccuparentur. 153. 22
præoccuparetur. 324. 21
præoccupat. 279. 44 | 349. 10
præoccupatis, 322. 5
præoccupato. 294. 24
præoccupatum. 266. 23
præoccupatus. 277. 3 | 378. 6
præoccupaverat. 139. 27
præoptarent. 20. 7
præpararentur. 372. 7
præparata. 62. 22 | 328. 1
præparata erant. 177. 14
præparatas. 338. 13
præparationis. 368. 21
præparaverant. 91. 27
præparaverat. 400. 1
præparent. 415. 12
præpediebat. 447. 21
præpendentes. 263. 1
præpendere. 262. 11
præpilata. 418. 18
præpoliti essent. 438. 6
præpolitus. 289. 11
præpositus erat. 139. 10 | 290. 18
præpositus esset. 448. 15
præposuerat. 331. 10
præposuit. 39 | 13
præcepta. 182. 6
præripere. 360. 13
præripiendo. 285. 6
prærumpebantur. 62. 25
prærupta. 178. 21 | 249. 20 | 383. 19 | 408. 8
præruptam. 383. 22

præ-

præruptum. 197. 8 | 271. 15
præruptus. 197. 11
præruptus erat. 240. 29
præscribere. 30. 9 | 49. 13
præscriberet. 27. 5
præscripserit. 200. 19
præscriptione. 305. 13
præscripto. 257. 11
præscriptum. 27. 4 | 313. 18
præsectis. 291. 13
præsens. 101. 24 | 191. 32 | 298. 14 | 407. 21
præsensiset. 111. 3
præsente. 17. 24 | 35. 6 | 39. 5
præsentem. 169. 19 | 230. 7 | 243. 17 | 322. 32 | 371. 3
præsenti. 200. 35 | 254. 12 | 405. 32 | 426. 4
præsentia. 15. 18. 103 | 30 | 106. 1 | 140. 10, *& alibi.*
præsentiam. 249. 11
præsentibus. 16. 18 | 381. 2
præsentire. 155. 14
præsentis. 90. 30 | 207. 14 | 243. 9 | 252. 27 | 279. 18 | 297. 2 | 352. 26 | 400. 1
præsentissimo. 366. 25
præsepit. 229. 13
præsepserat. 312. 31
præsepto. 175. 13
præsertim. 16. 5 | 25. 27 | 53. 15 | 64. 5 | 73 | 33, *& alibi.*
præsideat. 256. 11
præsidia. 11. 4 | 54. 11 | 144. 24 | 145. 2 | 165. 3, *& alibi.*
præsidii. 67. 3 | 105. 12 | 136. 20 | 137. 21 | 158. 36, *& alibi.*
præsidiis. 72. 19 | 156. 32 | 169. 5 | 171. 9 | 179. 1 | *& alibi.*
præsidio. 20. 11 | 33. 7 | 37. 2 | 48. 21, *& alibi passim.*
præsidiorum. 319. 8
præsidium. 28. 10 | 31. 28 | 43. 1 | 134. 8 | 136. 18, *& alibi passim.*
præsint. 130. 1 | 131. 12
præsit. 97. 8 | 278. 28
præstabant. 184. 28 | 310. 37
præstabat. 47. 3 | 102. 25
præstabo. 441. 6
præstant. 85. 14
præstantem. 362. 1 | 411. 27
præstantibus. 355. 1
præstare. 16. 10 | 53. 27 | 142. 10 | 146. 3, *& alibi.*
præstarem. 439. 26
præstarent. 6. 2 | 62. 3 | 312. 3 | 340. 7
præstaret. 76. 27 | 327. 5 | 358. 10
præstat. 274. 27
præstate. 116. 27
præstaturum. 441. 9
præstes. 440. 1
præstiterat. 107. 11
præstitero. 82. 23
præstiterunt. 52. 11
præstiti. 441. 5
præstitisse. 255. 25
præstitissent. 201. 12 | 327. 17 | 351. 36
præstitisti. 439. 33
præstitistis. 116. 28
præsto, *adv.* 99. 26 | 268. 8 | 399. 17. | 402. 24 | 461. 5
præstolans. 271. 2
præter. 8. 12 | 12. 19 | 32. 6 | 35. 9 | 57. 24 | 71. 14 | *& alibi passim.*
præterea. 26. 4 | 30. 19 | 65. 9 | 81. 9, *& alibi passim.*
prætream. 276. 2
prætereunda. 174. 25
prætereuntur. 213. 1
prætergredi. 416. 23
prætergressus. 419. 1
prætergressus esset. 412. 14
præterire. 459. 3
præterita. 18. 11 | 174. 21
præteritis. 317. 6
præterito. 437. 10, 20 | 438. 14 | 441. 17, 30 | 442. 17 | 453. 4
præteritus est. 436. 29 |
prætermissæ. 301. 2
prætermittat. 276. 22
prætermittebatur. 371. 12 |
prætermittendum. 153. 3 | 164. 32
prætermittendum esse. 412. 17 | 423. 13
prætermittere. 386. 6
prætermitteret. 76. 13
prætermittit. 278. 29
prætermittunt. 452. 10
prætervectas. 303. 15
prætervectos. 302. 2
prætervehebatur. 368. 32
prætervehitur. 386. 24
prætervehuntur. 301. 17
prætextatorum. 376. 4
prætor. 208. 15 | 216. 12 | 226. 5, 6 | 298. 11 | 314. 9 | 325. 24 | 337. 21 | 373. 11 | 401. 23
prætore. 18. 16 | 212. 5 | 226. 7 | 269. 22 | 300. 6 | 367. 8
prætorem. 219. 1 | 376. 12 | 389. 17
prætores. 210. 14 | 213. 2
prætori. 386. 17
prætoria. 252. 9
prætoriæ. 32. 1 | 312. 9
prætoriam. 30. 21 | 334. 23
prætoribus. 284. 6
prætoriis. 56. 5 | 327. 4
prætorio. 252. 25 | 399. 19
prætorios. 326. 25
prætoris. 298. 12
prætorium. 252. 19 | 326. 20 | 334. 26
prætorius. 398. 1
prætulit. 321. 23
prætura. 225. 1 | 231. 18 | 256. 13 | 296. 7 | 452. 25
prævallari. 356. 14
prævertendum. 156. 18
præusta. 151. 12
præustæ. 105. 1
præusti. 173. 1
prava. 71. 20
pravis. 159. 7
precari. 362. 21
preces. 279. 42
Preciani. 63. 10
precibus. 16. 5 | 18. 8 | 90. 7 | 135. 14 | 145. 13, *& alibi.*
prehenderet. 321. 3
prehendit. 18. 6

Prehenſi. 441. 22
Prehenſione. 263. 8
Prehenſionibus. 263. 5
Prehenſus eſt. 441. 18
Premantur. 85. 13
Prematur. 64. 11
premebant. 38. 4 | 240. 28
premebantur. 71. 1 | 168. 12 | 198. 3 | 253. 2 | 295. 18 | 379. 16 | 384 9 | 396. 9 | 437. 24
premebatur. 415. 31
premere. 92. 17 | 156. 1 | 291. 16 | 311. 25 | 446. 18 | 447. 16
premerent. 149. 26 | 154. 9
premerentur. 77. 30 | 79. 12 | 106. 2 | 163. 18 | 240. 11 | 241. 4 | 318. 23 | 351. 12
premeret. 338. 31 | 423. 17
premeretur. 104. 4 | 250. 6
premi. 50. 30 | 58. 2 | 85. 2 | 101. 7 | 150. 24 | 170. 4 | 176. 20 | 177. 6 | 247. 23 | 251. 8
premitur. 175. 30 | 447. 22
premuntur. 119. 15
preſſis. 82. 7
preſſo. 446. 23
preſſus. 368. 11
pretio. 16. 24 | 17. 19 | 404. 2
pridie. 19. 10 | 34. 23 | 76. 18 | 95. 29, *& alibi.*
prima. 18. 21 | 20. 14 | 22. 3 | 45. 20, *& alibi paſſim.*
primæ. 48. 26 | 308. 12 319. 4 | 360. 12 | 369. 13
primam. 19. 22 | 36. 10 | 51. 13 | 143. 1 | 203. 19, *& alibi.*
primi. 12. 9 | 52. 11 | 154. 1 | 167. 23 | 141. 15 | *& alibi.*
primipili. 58. 11 | 219. 19
primipilum. 314. 16
primis. 46. 11 | 60. 20 | 81. 20 | 90. 1, *& alibi.*
primo, *nom.* 50. 20 | 51. 7 | 53. 9 | 114. 21, *& alibi.*
primo, *adv.* 23. 23 | 44. 6 | 57. 33 | 85. 8, *& alibi.*
primorum. 31. 6 101. 2 | 103. 30 | 251. 23
primos. 40. 23 | 45. 4 | 102. 17 | 137. 13 | 190. 6 | 234. 17 | 249. 32
primum., *nom.* 15. 20, *& alibi.*
primum, *adv.* 19 23 | 26. 14 | 28. 17 | 29. 9 | *& alibi paſſim.*
primus. 160. 2 | 162. 22 332. 19 | 333. 5 | 354. 5 | 355. 14 | 359. 12 | 369. 19
princeps. 13. 15 | 14. 6 | 31. 3 | 114. 28 | 140. 23 | 158. 5 | 179. 10 | 252. 21 | 306. 9
principatu. 88. 23 | 121. 5 | 159. 4 | 168. 14 | 346. 24.
principatum. 7. 6 | 16. 11 | 23. 21 | 32. 16 | 118. 19 | 119. 6 | 143. 4 | 316. 30
principatus. 117. 4
principe. 169. 3 | 180. 7, 20, 24
principem. 10. 6 | 17. 22 | 112. 3 | 196. 22 | 319. 5
principes. 23. 2, 14 | 46. 25 | 59. 17 | 75. 6, *& alibi.*
principibus. 15. 29 | 33. 26 | 46. 22 | 73. 16, *& alibi.*
principum. 42. 5 | 118. 16 | 158. 39 | 173. 15, *& alibi.*
prior. 249. 2 | 250. 4 | 254. 33 | 401. 3
priore. 299. 2 | 357. 30 | 394. 20
priorem. 229. 5 | 319. 5 | 398. 17
priores. 45. 27 | 73. 22 | 177. 15 | 189. 10 | 250. 1 | 382. 28
prioris. 98. 10 | 275. 22 | 438. 4
priſtina. 232. 7 | 302. 28 | 325. 14 | 326. 21 | 418. 21 | 738. 34
priſtinæ. 14. 10 | 49. 19 | 167. 18 | 174. 9, 31 | 252. 4 | 409. 31
priſtinam. 83. 10 | 108. 11 | 252. 28
priſtini. 76. 28 | 316 1.
priſtino. 443. 28
priſtinum. 164. 21
privare. 332. 10
privata. 8. 11 | 120. 2 | 267. 10
privatam. 268. 15
privatas. 13. 16 | 296. 6 | 349. 15 | 453. 1
privati. 16. 8 | 71. 7 | 213. 6 | 216. 5 | 445. 6
privati eſſent. 443. 24
privatim. 89. 9 | 111. 24 | 269. 19
privatis. 91. 15 | 120. 4 | 122. 7 | 183. 23 | 212. 9 | 216. 8 | 234. 8 | 269. 12 | 329. 15 | 349. 23
privato. 212. 10 | 295. 10 | 305. 12 | 345. 1 | 380. 19
privatos. 267. 19 | 394. 27
privatus. 20. 7 | 275. 27 | 395 11 | 453. 11
prius, *adv.* 17. 20 | 32. 16 | 33. 13 | 38. 8, *& alibi freq.*
pro. 6. 9, 10 | 15. 2 | 18. 16 | 19. 2 | 23. 3, 20, *& alibi quam plurimis in locis.*
pro, *id eſt ante.* 20. 21 | 35. 13 | 84. 30 | 85. 33 | 95. 11, 18, *& alibi.*
probabat. 80. 22 | 136. 2 | 230. 4
probabatur. 250. 33 | 252. 5
probandæ. 106. 18
probandam. 278. 15
probant. 131. 19 | 139. 8 | 168. 10 | 174. 30
probantur. 182. 5
probare. 100. 21 | 203. 15 | 245. 7
probarem. 175. 2
probarent. 462. 5
probari. 261. 2 | 293. 10
probaſſet. 232. 10 | 316. 8
probat. 7. 8 | 233. 3
probata. 169. 31
probati. 256. 14, 15.

probatis.

probatis. 275. 30 | 278. 10
probato. 67. 14 | 108. 2 | 148. 12 | 190. 31 | 195. 7 | 253. 11 | 349. 24 | 357. 30 | 420. 17
probaverant. 139. 14
probaverat. 415. 7
probent. 102 3.
probetis. 464. 13
proboſcide. 423. 16, 19
proboſcidem. 423. 21
procedebant. 369. 15
procedebar. 202. 7 | 412 11
procedendi. 408. 17
procedendo. 406. 15 | 417. 14
procedendum. 163. 27 | 305. 30
procedens. 417. 6
procedere. 193. 12 | 446. 19
procederent. 148. 30 | 446. 11
procederet. 391. 30
procedit. 106. 20 | 189. 8 | 190. 2 | 294. 21 | 324. 9
proceditur. 253. 29
procedunt. 137. 15 | 244. 23 | 251. 14 | 446. 18, 20
proceſſerant. 49. 8 | 176. 30 | 240. 34 | 244. 7 | 248. 23 | 254. 11 | 399. 9 | 451. 33
proceſſerat. 116. 18 | 254. 21 | 301. 4 | 370. 4
proceſſerit. 133. 1
proceſſiſſe. 28 1
proceſſiſſent. 167. 15 | 351. 18
proceſſiſſet. 27. 26 | 85. 2 | 188. 13 | 193. 13 | 451. 31
proceſſit. 51. 14 | 276. 1 |
proceſſum, *nom.* 361 | 5
proceſſum eſt. 366. 14
proceſſurum. 75. 11
Procillum. 17. 22 | 34. 27
Procillus. 38. 16
proclinatam. 160. 7
proclive. 242. 13 | 384. 6
proclivia. 390. 13
proclivitatem. 402. 28
proconſul. 65. 6 | 378. 22 | 401. 15
proconſule. 113. 3 | 422. 10 | 424. 26 | 428. 14 | 429. 6
proconſulem. 376. 16
proconſuli. 428. 16
procubuerant. 140. 9
procubuiſſent. 52. 6
procucurrerunt. 333. 24 | 334. 5
procucurriſſent. 333. 16
procul. 53. 12 | 76. 4 | 95. 28 | 103. 4, 22 | 108. 16 | *& alibi.*
procumbebat. 264. 15
procumberent. 78. 13
procumbunt. 133. 11 | 148. 18 | 280. 3
procurandæ. 267. 8
procurant. 120. 2
procuratione. 340. 11 | 344. 1
procurator. 346. 26
procurrebant. 249. 25 | 261. 28
procurrendo. 391. 27
procurrentem, 106. 23
procurrentibus. 186. 27 | 240. 16 | 357. 21
procurrerant. 276. 30
procurrerat. 103. 2 | 244. 14
procurrere. 279. 34 | 334. 12
procurrerent. 240. 10 | 417. 23
procurreret. 145. 24
procurrerunt. 37. 16 | 153. 16
procurriſſent. 279. 31
procurrit. 332. 19
procurrunt. 139. 3 | 391. 23
prodatis. 275. 14
prodatur. 296. 17
prodeatis. 329. 12
prodenda. 133. 4
prodere. 82. 22
proderet. 14. 17
prodeſſent. 428. 14
prodeſſet. 355. 1
prodeundum erat. 36. 5
prodi. 175. 20
prodidiſſe. 251. 21
prodierant. 356. 28
prodiit. 298. 4
prodire. 36. 20 | 290. 12 | 300. 26 | 408. 21 | 422. 29
prodirent. 109. 7 | 185. 32 | 426, 30
prodiret. 399. 4
prodit. 138. 20 | 296. 5 | 376. 3
proditi. 275. 25
proditio. 299. 15
proditionem. 150. 15 | 350. 19
proditionis. 150, 27 | 158. 23 | 327. 12
proditorum. 231. 21
proditos. 275. 22
proditum, *particip.* 93. 2 | 127. 10 | 231. 8 | 320. 10
proditurus. 252. 20
proditus. 335. 22
producatur. 252. 24
producebant. 396. 13
producebantur. 279. 5
producendos. 326. 9
producere. 84. 16 | 276. 21 | 366. 5
produci. 146. 13 | 147. 5 | 161. 6 | 179 | 23 | 225. 11
producit. 150. 19 | 412. 5
producitur. 255. 5
producta. 110. 2 | 245. 9
productam. 337. 12
productas. 259. 19 | 407. 24 | 417. 18 | 418. 30
producti. 252. 23
producti erant. 245. 15
productis. 63. 33 | 67. 8, 15 | 176. 9 | 307. 19 | 399. 6 | 419. 12
productos. 220. 9 | 225. 16 | 252. 24 | 276. 19 | 321. 24
productum. 224. 14
productus. 340. 19
producunt. 239. 25 | 353. 10. 12
producuntur. 158. 26 | 179. 24 | 397. 38
produnt. 129. 12
produxiſſet. 200. 7
produxit. 35. 13 | 315. 13
profecere. 323. 26
profeciſſent. 352. 19
profeciſſet. 150. 26
profecit. 300. 19
profectæ. 62. 15 | 409. 25
profectæ erant. 83. 28 | 89. 30
profectas. 244. 2
profecti. 166. 9
profecti erant. 22. 8
profecti fuiſſent. 450. 26
profecti ſint. 150. 8
profecti ſunt. 441. 31
profectio. 45. 18 | 160. 26 | 323. 17

Profectione. 90. 27 | 102. 13 | 164. 4 | 229. 8, 19
profectionem. 6. 18 | 9. 13 | 107. 30 | 116. 16 | 229. 7 | 325. 15
profectionis. 102. 23 | 249. 3 | 324. 4, 7 | 328. 27 | 386. 7
profecto, *particip.* 231. 1 |
profecto. *adv.* 190. 35 | 444. 9 | 445. 6
profectos. 139. 9 | 227. 9 | 249. 30
profectum. 79. 22 | 101. 12 | 108. 10 | 136. 12, *& alibi.*
profectus. 13. 7 | 49. 23 | 15. 3 | 91. 5 | 119. 1 | 140. 5 | 145. 27 | 149. 16 | *& alibi.*
profectus erat. 223. 9
profectus eſſet. 58. 35 | 218. 9 | 442. 13
profectus eſt. 31. 11 | 39. 14 | 55. 13 | 66. 16 | 140. 28, *& alibi.*
profectus ſum. 297. 16
proferebantur. 344. 14
proferebatur. 259. 2
proferendam. 220. 1
proferre. 162. 26 | 197. 24 |
proferri. 146. 13 | 147. 5 | 311. 20
profert. 177. 35
proferunt. 177. 14 | 270. 14
proferuntur. 348. 1
proficere. 134. 16 | 300. 4 | 356. 25 | 358. 26 | 384. 12 | 427. 22 | 428. 10
proficerent. 423. 3
proficeret, 404. 33
profici. 66. 2 | 169. 20 | 316. 19 | 361. 35
proficiebant. 177. 8 | 361. 31
proficimus. 274. 18
proficiſcamur. 274. 29
proficiſcantur. 8. 16 | 102. 2
proficiſcatur. 64. 13 | 217. 9 | 236. 10
proficiſcebantur. 243. 22
proficiſcendi. 380. 2
proficiſcendum. 6. 13 | 28. 21
proficiſcendum eſſet. 186. 25
proficiſcens. 86. 7 | 336. 27
proficiſcentes. 37. 11 | 416. 36
proficiſcenti. 327. 5
proficiſceretur. 40. 20 | 56. 1 | 144. 23 | 207. 7 | 324. 27 | 354. 32 | 367. 24 | 382. 12 | 497. 3 | 425. 29
proficiſceris. 395. 21
proficiſci. 9. 16 | 61. 1, 7 | 79. 25 | 84. 34 | 99. 20, *& alibi.*
proficiſcimur. 158. 21
proficiſcitur. 73. 11 | 80. 14 | 87. 12 | 88. 9, 19, *& alibi freq.*
proficiſcuntur. 102. 10 | 121. 11 | 174. 17 | 213. 5 | 253. 12 | 359. 6 | 452. 11
profiteantur. 131. 18
profitebatur. 306. 10 | 376. 12
profitentur. 142. 11.
profiterentur. 158. 15
profiteri. 297. 28
profitetur. 104. 16 | 374. 1
profligantur. 384. 8
profligatis. 50. 12 | 147. 17
profligaverim. 276. 4
profluit. 74. 9
profudiſſe. 358. 19
profudit. 333. 25
profugerant. 166. 8
profugerat. 107. 10 | 271. 5
profugere. 114. 17 | 153. 11 | 397. 10 | 442. 20
profugerent. 146. 21 | 188. 3
profugeret. 220. 1
profugerunt. 140. 25
profugiendi. 384. 17
profugiſſe. 24. 8 | 46. 26 | 158. 30 | 159. 16 | 198. 27 | 341. 5
profugiſſent. 431. 2
profugiſſet. 65. 7 | 111. 3 |
profugit. 38. 12 | 110. 18 | 135. 9 | 259. 26, *& alibi*
profugiunt. 184. 12 | 211. 5 | 278. 24 | 250. 10
profuiſſe. 139. 15
prognati. 53. 3
proguatos. 127. 10
progredereris. 461. 12
progrederetur. 75. 3 | 167. 15 | 328. 7 | 367. 11
progredi. 45. 6 | 81. 19 | 90. 19 | 106. 12, *& alibi.*
progrediantur. 161. 18
progrediebantur. 172. 14 | 324. 3
progrediebatur. 116. 24 | 338. 27
progrediendi. 408. 5
progrediendum. 254. 4 | 315. 5 | 461. 13
progreditur. 107. 24 | 190. 25 | 268. 6 | 438. 26
progrediuntur. 240. 26 | 251. 13 | 403. 12
progreſſæ eſſent. 311. 19
progreſſam. 161. 11
progreſſam eſſe. 329. 2
progreſſas. 300. 26 | 354. 11
progreſſi. 50. 10 | 72. 23 | 82. 9 | 91. 24 | 189. 13 | 239. 28 | 245. 25 | 253. 30 | 313. 23 | 396. 23 | 413. 21
progreſſi erant. 243. 3, 12 |
progreſſi eſſent. 308. 11 | 326. 4
progreſſis. 92. 8 | 414. 13
progreſſo. 268. 19
progreſſos. 324. 16
progreſſum, *particip.* 137. 28 | 369. 7
progreſſuros. 148. 5
progreſſus. *particip.* 36 18 | 82. 1 | 91. 23 | 108. 25 | *& alibi.*
progreſſus eſſet. 279. 20 | 390. 26 | 417. 4
progreſſus eſt. 444. 2
prohibeamus. 468. 12
prohibeant. 11. 21
prohibeantur. 147. 27 | 312 4
prohibeat. 60. 29 | 134. 16
prohibebant. 72. 20 | 82. 4 | 92. 1 | 136. 26 | 151. 13 | 399. 28
prohibebantur. 71. 1 | 351 10
prohibebat. 96. 24 | 148. 35 | 176. 1 | 197. 9, 15 | 277. 19 | 295. 14 | 309. 7
prohibebatur. 295. 15

pronuntiaturum. 207. 12
prohibendi. 301. 6
prohibent. 4. 8 | 132. 1
prohibente. 58. 31
prohibentibus. 197. 11
prohibentur. 265. 21
prohibeor. 158. 25
prohibere. 9. 5 | 12. 5, 18 | 15. 19 | 84. 15 | 91. 25, *& alibi.*
prohiberent. 36. 14 | 52. 27 | 85. 25 | 156. 25 | 248. 18 | 345. 32 | 361. 4
prohiberentur. 239. 13 | 300. 34
prohiberet. 75. 5 | 289. 6 | 296. 21 | 310. 19 | 315. 9 | 316. 17
prohiberetur. 36. 8 | 77. 30
prohiberi. 11. 5 | 197. 19 | 219. 14 | 222. 20 | 223. 3 | 249. 2 | 255. 19 *bis* | 350. 24
prohibet 225. 16 | 231. 20 | 406. 5
prohibiti. 423. 29
prohibiti ſunt. 443. 20
prohibitis. 97. 12
prohibituri. 157. 29
prohibituros. 350. 35
prohibiturum. 11. 8 | 300. 21
prohibitus. 191. 24 | 297. 5 | 438. 15
prohibitus erat. 196. 13
prohibitus fuerit. 135. 6
prohibuerint. 41. 15
prohibuerunt. 355. 7 | 427. 14
prohibuiſſent. 301. 7
prohibuiſſet. 232. 10
prohibuit. 35. 8 | 297. 13 | 299. 8 | 303. 27
projecerant. 193. 39
projecerat. 358 19
projecerunt. 23. 16
projeciſſent. 21. 12 | 47. 11
projecit. 82. 24 | 104. 4 | 275. 24 | 426. 20
projectæ. 153. 16
projecti. 260. 17 | 336. 17
projectis. 159. 23 | 224. 8 | 246. 1 | 275. 26 | 361. 10 | 362. 19 | 384. 11 | 427. 18
projectum. 231. 8
projicere. 176. 35 | 336. 16
projicerent. 294. 18
projiciebat. 153. 4
projiciunt. 264. 22
projiciuntur. 179. 25
proinde. 102. 37 | 158. 34 | 163. 16 | 169. 22, *& alibi.*
prolationem. 305. 16
prolatis. 311. 12 | 362. 20
proloqui. 401. 30
proloquimini. 405. 17
proluit. 241. 29
promerito. 427. 3
prominentes. 162. 11
promiſcue. 130. 9
promiſiſſet. 268. 31
promiſit. 440. 21
promiſſam. 363. 17
promiſſis. 382. 11
promiſſo. 95. 1 253 12
promontoriis, 61. 9 | 270. 23
promontorium. 414. 10 | 29, 31
promota. 153. 23
promotis. 411. 2
promovent. 264. 5
promovet. 189. 6
promoverat. 412. 30
promovere. 53. 21 | 391. 18
promovit. 35. 8
promptius, *adv.* 412. 8
promptos. 208. 6
promptus. 64. 36
promulgata. 215. 4
promulgaverat. 272. 10
promulgavit. 298. 24 | 299. 3
promutuum. 305. 21
prona. 78. 13
pronunciantur. 264. 28
pronuntiare. 73. 7 | 158. 26
pronuntiarent. 150. 21
pronuntiaret. 297. 23
pronuntiari. 102. 27, 36 | 203. 4 | 109. 21 | 150. 19 | 272. 14
pronuntiarunt. 144. 9
pronuntiat. 112. 6 | 138. 10 | 223. 18
pronuntiata. 114. 26 | 140 24
pronuntiatione. 272. 16
pronuntiato. 189. 2
pronuntiatur. 102. 6
pronuntiaverat. 158. 27 | 334. 17
pronuntiavit. 314. 17
pronuntio. 329. 23
prope, *præp.* 18. 29 | 131 10 | 157. 19 | 272. 21, *& alibi.*
prope, *adv.* 52. 17 | 54. 6 | 57. 26 | 61. 20 | 68. 13, *& alibi paſſim.*
propellant 244. 13
propellendum. 451. 31
propelli. 82. 16 | 247. 25
propellit. 106. 31
propemodum. 401. 32 | 428. 2
propenſiſſima. 359. 21
properabant. 280. 20 | 356. 31
properabat. 55. 10
properandi. 294. 25
properandum. 324. 34
properans. 294. 16
properantem. 307. 7 | 382, 10
properanti. 324. 20
properare. 268. 16
properarem. 459. 2
properaret. 45. 17 | 102. 34 | 305. 25
properate. 278. 33
propere. 403. 19
propinqua. 86. 1 | 139. 6 | 185. 21
propinquæ. 55. 11 | 306. 5
propinquam. 355. 5
propinquas. 17. 1 | 346. 14
propinquis. 16. 4 | 89. 20 | 112. 12 | 115. 11 | 117. 2 | 122. 3 | 128. 11 | 158. 25 | 159. 10 | 175. 6 | 210. 6 | 231. 1 | 266. 10 | 468. 13
propinquitas. 132. 11 | 254. 32
propinquitate. 53. 22 | 116. 17 | 252. 15 | 278. 6 | 324. 5
propinquitatem. 49. 15 | 72. 9 | 149. 26 | 367. 22
propinquitates, 134. 28
propinquitatibus. 41. 17
propinquitatis. 266. 18
propinquorum. 261. 141 | 411. 6
propinquos. 32. 26 | 114. 6 | 340. 2

propinquum. 177. 28 | 311. 8
propinquus. 63. 4
propior. 186. 21 | 350. 6 | 356. 5
propiora. 382. 29
propiore. 408. 7
propiorem. 356. 7
propius, *præp.* 34. 10 | 74 | 5 | 149. 13, 37 | 150. 6 | *& alibi.*
propius, *adv.* 31. 15 | 75. 15 | 83. 29 | 103. 4, 31, *& alibi passim.*
proponant. 209. 3
proponebant. 148. 15 | 432. 12
proponebatur. 78. 6
proponendum. 49. 6 | 406. 9
proponere. 117. 36 | 298. 19
proponerentur. 185. 29
proponi. 313. 3
proponit. 16. 7 | 18. 10 | 64. 11 | 110. 8 | 112. 32 | 116. 13 | 161. 19 | 171. 27 | 232. 10
propoſita. 148. 9 | 183. 27 | 448. 5
propoſitam. 442. 21
propoſiti. 328. 4
propoſitis. 104. 28 | 253. 8 | 355. 14 | 401. 28
propoſito 222. 18 | 249. 27 | 337. 16
propoſitum. 200. 30 | 255. 4 | 309. 30 | 319. 16 | 460. 2
propoſitum erat. 338. 28 |
propoſuerat. 161. 33 | 323. 28 | 374. 21
propoſuiſſet. 338. 30
propoſuit. 154. 1 | 445. 24
proprætor. 370. 17
proprætorem. 230. 17
propriam. 298. 18 | 321. 13 | 400. 14 | 422. 31
proprio. 238. 11
proprios. 130. 12
proprium, 131. 9 | 413. 25 |
propter. 11. 13 | 15. 22 | 16. 22, *& alibi passim.*
propterea. 4. 1 | 7. 8 | 9. 6 | 10. 7 | 15. 26 | 16. 24, *& alibi.*
propugnabant. 92. 1 | 261. 27 | 355. 16 | 361. 32
propugnandi. 43. 18
propugnante. 320. 11
propugnantes. 178. 22
propugnantibus. 359. 26
propugnare. 311. 13
propugnatores. 369. 29
propugnatoribus. 153. 8 | 351. 22 | 369. 10
propugnatorum. 186. 19 | 302. 14 | 352. 3, 7
propulerant. 15. 16
propulerunt. 176. 27 | 311. 26
propulſarent. 124. 2
propulſi. 190. 15
propulſos. 444. 23
proræ. 61. 23
proripiunt. 253. 34 | 264. 18
prorſus. 354. 22
proruebat. 320. 31
prorumpebat. 193. 17
proruperunt. 95. 15
prorutis. 67. 33.
proſecuti. 45. 24
proſecuti ſunt. 333. 1 | 437. 5
proſecutus. 42. 4 | 354. 10
proſequendum. 261. 27
proſequentibus. 281. 3
proſequebantur. 249. 25
proſequebatur. 359. 10
proſequens. 354. 31
proſequerentur. 313. 15
proſequi. 83. 8 | 109. 29 | 279. 29 | 438. 23
proſequitur. 438. 18
proſiluiſſent. 412. 8
proſpectu. 92. 8 | 177. 3 | 354. 19 | 409. 18 | 414. 11
proſpectum, *nom.* 403. 28
proſpectus. 50. 2
proſpera, 439. 29
proſpicere. 269. 14
proſpiciam. 163. 12
proſpiciendum. 19. 7 | 90. 19
proſpiciunt. 436. 8
proſternere. 175. 10
proſtrata. 404. 6
proſtratis. 423. 30
proſtratos. 395. 30
protecta. 335. 10
protegebant. 253. 18
protegebat. 228. 4
protegi. 415. 18
protegit. 309. 32
protegunt. 106. 24
proterere. 279. 30 | 423. 8
proteruntur. 200, 15
protexerunt. 355. 5
protinus. 44. 26 | 96. 4 | 138. 1 | 170. 16 | 179. 14, *& alibi.*
protritæ. 438. 21
protulerant. 254. 11
proturbatis. 49. 1
provectæ. 83. 31 | 290. 19
provectus. 429. 21
provehitur. 259. 12
provenerat. 98. 19
proventus. 278. 16
provideat. 159. 8
providebatur. 136. 32
provident. 138. 10
providerat. 310. 9 | 324. 7
providere. 60. 3 | 102. 27 | 155. 13
providerent. 306. 6 | 391. 13
provideret. 91. 2
provideri. 50. 3 | 136. 32 | 148. 31
providet. 117. 22
providiſſet. 102. 19 | 381. 33 |
provincia. 11. 1, 25 | 15. 11 | 25. 28 | 59. 25 | 141. 4, *& alibi.*
provinciæ. 4. 2 | 10. 2 | 11. 25 | 12. 6, 7 | 17. 22 | 22. 14, *& alibi.*
provincialem. 373. 27
provinciales. 371. 17
provincialibus. 144. 24
provincialis. 373, 13
provinciam. 6. 7 | 9. 6, 15 | 10. 7, 11 | 11. 8 | 12. 9, *& alibi.*
provinciarum. 209. 6 | 270. 4 | 286. 6 | 316. 11 | 372. 4 | 381. 31 | 384. 25
provincias. 195. 17 | 207. 7 | 213. 2 | 217. 9 | 218. 6 | 256. 12, 14. | 275. 17 | 305. 30 | 322. 24 | 325. 6 | 363. 13 | 379. 13 | 384. 31 | 389. 12
provinciis. 203. 11 | 256. 22 | 287. 2 | 452. 23
proviſa. 40. 20 | 65. 8 | 168. 33 | 261. 7
proviſo. 140. 27
proviſum. 256. 9
proviſum erat. 64. 17 | 84. 9 | 242. 16
proviſum eſſet. 57. 21

provisum est. 150. 30
provocati. 251. 19
provolaverunt. 48. 30
provolvunt. 197. 34
prout. 317. 30 | 444 22
proxima. 30. 17 | 46. 6 | 55. 10 | 61. 16 | 64. 12, & alibi.
proximæ. 261. 11
proximam. 101. 21 | 176. 10 | 359. 13 | 373. 7 | 414. 28
proximas. 13. 9 | 116. 34 | 137. 33 | 189. 31 | 357. 2 | 362. 12
proxime. 19. 17 | 39. 10 | 44. 18 | 48. 20 | 69. 8 | 99. 4 | 136. 5 | 251. 4 | 377. 18 | 411. 13 | 435. 21 | 438. 31 | 452. 20
proximi. 4. 4 | 40. 22 | 45. 33 | 52. 11 | 60. 26 | 103. 11 | 105. 1 | 135. 9 | 137. 9 | 265. 27 | 365. 21
proximis. 6. 16 | 54. 17 | 81. 26 | 101. 7, 11, 30, & alibi.
proximo. 33. 20 | 36. 17 | 156. 8 | 178. 27 | 203. 9, & alibi.
proximos 168. 28 | 243. 4 | 279. 43
proximum. 9. 9 | 12. 2 | 18. 27 | 19. 14 | 139. 3 | 170. 18, & alibi.
proximus. 59. 3
prudentes. 274. 22
prudentia. 360. 14 | 367. 10
prudentiæ. 185. 29 | 193. 21 | 381. 5
prudentiam. 41. 27
prudentissimo. 358. 22
Ptolemæi. 344. 8 | 346. 22 | 349. 9
Ptolemæo. 343. 4
Ptolemæum. 288. 4 | 340. 10 | 343. 5 | 344. 24 | 345. 18
Ptolemæus. 339. 19 | 344. 10 | 362. 26
Ptolemaide. 341. 12
Puberes. 112. 1 | 265. 7 | 291. 13 | 348. 17
publica. 120. 1 | 267. 10 | 352. 24
publicæ. 206. 4
publicam. 164. 25 | 225. 22 | 363. 8
publicanis. 304. 3 | 305. 20
publicanorum. 382. 5
publicant. 160. 16
publicas. 13. 15 | 107. 26 | 199. 23 | 344. 12 | 381. 31 | 453. 1
publicat. 112. 5
publicaverat. 272. 19
publice. 15. 22 | 72 2 | 111. 24 | 118. 17 | 125. 2 | 164. 32 | 235. 2 | 269. 19 | 379. 21 | 386. 17
publicis. 120. 4 | 122. 6 | 260. 16 | 269. 3, 12 | 381. 4
publico. 88. 3 | 111. 2 | 128. 4 | 160. 14 | 270. 15
publicum. 133. 24 | 153. 16 | 224. 14 | 225. 19 | 235. 12 | 267. 18 | 269. 10 | 270. 3
publicus. 120. 7
Publii. 141. 2 | 270. 19 | 276. 26 | 428. 34
Publio. 51. 7 | 55. 2 | 199. 17 | 277. 32 | 339. 9 | 389. 33 | 415. 5 | 416. 20 | 420. 4 | 426. 22
Publium. 59. 22 | 60. 29 | 81. 15 | 180. 3 | 199. 11 | 297. 21 | 331. 10 | 364. 12
Publius. 18. 19 | 38. 5 | 58. 11 | 59. 2 | 65. 2 | & alibi.
pudeat. 160. 8
pudor. 30. 19
pudore. 28. 22 | 193. 26 | 274. 31 | 317. 9
pudorem. 249. 10
pudoris. 410. 16
puellæ. 357. 32
puer. 339. 19 | 438. 14 | 484. 11
pueri. 22. 20 | 46. 18 | 340. 10 | 344. 2 | 346. 26 | 358. 16, 21
puerili. 128. 4
pueris. 52. 19 | 71. 11 | 292. 2 | 352. 18 | 362. 28 | 423. 28
puerorum. 77. 3
puerum. 358. 12
pugione. 372. 19
pugionem. 440. 4
pugna. 30. 4 | 52. 20, 28 | 58. 6 | 64. 34 | 67. 6 & alibi.
pugnabant. 52. 9 | 245. 20 | 416. 34
pugnabatur. 228. 11 | 240. 34 | 345. 25 | 356. 20 | 361. 39
pugnæ. 35. 16 | 58. 4 | 62. 18 | 67. 7 | 76. 13, & alibi.
pugnam. 20. 4 | 47. 19 | 51. 4 | 67. 21, 32 | 112. 25, & alibi.
pugnandi. 34. 19 | 36. 19 | 45. 6 | 49. 28 | 63. 33, & alibi.
pugnando. 102. 38 | 261. 2 | 396. 19
pugnandum. 67. 17 | 82. 8 | 102. 30 | 279. 26 | 357. 26
pugnans. 103. 19 | 104. 1, 5 | 163. 17 | 308. 30 | 336. 25 | 366. 25
pugnantes. 44. 17 | 139. 20 | 322. 30 | 447. 23
pugnantibus. 49. 23 | 135. 2 | 178. 2 | 334. 10 | 362. 3
pugnantium. 67. 23 | 162. 23
pugnare. 20. 6, 7 | 51. 23 | 53. 22 | 346. 21 | 301. 36, & alibi.
pugnarent. 52. 12 | 106. 5 | 240. 11 | 273. 19
pugnaret. 178. 17
pugnaretur. 58. 8 | 63. 15 | 67. 24 | 103. 16 | 106. 17 | 152. 24 | 163. 1 | 174. 19 | 176. 25 | 178. 26 | 348. 21 | 392. 23
pugnari. 54. 20 | 162. 28 | 422. 33 | 438. 34
pugnarum. 64. 29
pugnatum. 54. 18 | 440. 27
pugnatum esset. 21. 2 | 66. 13 | 241. 3
pugnatum est. 20. 16, 20 | 36. 22 | 37. 17 | 45. 1, & alibi.
pugnatum sit. 20. 19
pugnatur. 170. 2 | 177. 35 | 190. 5 | 253. 29, 39 | 366. 16 | 377. 33
pugnaturos. esse. 250. 35 | 294. 2
pugnaverat. 159. 5

pugnaverunt. 86. 13 | 95. 12 | 265. 25
pugnetur. 378. 8
pugnis. 333. 17 | 451. 28
pulcherrimam. 148. 18
pulcherrimum. 175. 20
Pulcione. 320. 10
Pulfio. 106. 15, 17, 22 | 107. 1
Pulfione. 106. 29
Pulfioni. 106. 26
pullos. 50. 21
pulſa. 38. 3 | 47. 28 | 329. 14 | 416. 30
pulſæ. 384. 9
pulſare. 36. 15
pulſas. 68. 18
pulſi. 85. 31 | 200. 14 | 409. 12 | 413. 23
pulſi erant. 170. 23
pulſis. 12. 6 | 29. 18 | 34. 14 | 49. 1 | 355. 22 | 393. 3 | 399. 21
pulſo. 65. 6, 14 | 77. 33 | 428. 22
pullos. 23. 27 | 51. 1 | 275. 17 | 416. 30
pulſu. 62. 3
pulſum. 10. 10 | 325. 8 | 334. 20 | 383. 18
pulſus. 275. 8 | 398. 6
pulſus eſt. 334. 18
pulverem. 84. 31 | 280 17
pulveris. 272. 24
pulvis. 307. 13 | 390. 28 | 409. 18
puncto. 265. 23 | 272. 17 | 391. 34 | 393. 2
Pupium. 219. 21
Pupius. 219. 19
puppes. 61. 23
puppium. 62. 20
purgandi. 76. 17 | 117. 13 | 160. 16
purgati eſſe. 22. 5
purgato. 404. 1
purgatum. 216. 6
puri. 484. 6
puriſſimis. 394. 2
purpureo. 411. 27
putabat. 10. 10 | 25. 29 | 34. 14 | 145. 2 | 228. 15 | 323. 9 | 379. 18
putamus 296. 17
putant. 72. 3 | 93. 11 | 123. 4 | 130. 7 | 131. 22
putare. 274. 16
putarem. 465. 18
putarent. 29. 11 | 65. 18 | 140. 15 | 194. 23 | 198. 18 | 359. 15
putaret. 14. 22 | 25. 18 | 26. 13 | 196. 32 | 249. 34 | 361. 23 | 366. 1 | 376. 24
putarunt. 255. 30
putas. 405. 29
putaſſet. 364. 23
putat. 107. 22
putatis. 175. 12
putaverunt. 302. 29
putavit. 60. 25 | 114. 15 | 172. 16 | 307. 18
putei. 409. 5
puteis. 349. 23 | 350. 20
Puteolis. 321. 17
puteos. 312. 33 | 351. 2
pyram. 427. 16 | 449. 2, 7
Pyrenæo. 297. 24
Pyrenæos. 5. 5 | 235 20

Q.

QUa, *pron.* 4. 6 | 6. 8 | 9. 13 | 13. 15 | 18. 4, *& alibi paſſim.*
qua *adv.* 11. 10, 13 | 12. 2 | 28. 7 | 54. 15 | 91. 9, *& alibi.*
quacumque. 348. 20
quadam. 74. 10 | 199. 11 | 278. 22 | 340. 18
quadragenum. 78. 14
quadragenos. 152. 6
quadrageſimo. 184. 2
quadraginta. 6. 12 | 31. 10 | 42. 3 | 89. 29 | 92. 16, *& alibi.*
quadratis. 263. 22
Quadrati. 200. 11
quadrato. 186. 7 | 348. 23
Quadratum. 191. 19
Quadratus. 199. 36
quadrigæ. 383. 27
quadringenti. 272. 7 | 357. 15 | 420. 21 | 421. 8
quadringentis. 172. 2 | 239. 11 | 303. 1 | 319. 22 | 391. 5
quadringentorum. 44. 15 | 77. 11 | 240. 33 | 353. 6 | 420. 26
quadringentos. 8 11 | 107. 22 | 147. 15 | 319. 28 | 403. 13
quadriremem. 300. 31 | 369. 19
quadriremes. 300. 27 | 352. 28 | 353. 1
quadriremi. 359. 17
quadriremis. 352. 1 | 369. 28
quadruplici. 404. 13
quæ. 4. 3 | 5. 6 | 6. 13 | 11. 24 | 12. 2 | 13. 7, 13, *& alibi quam plurimis in locis.*
quæcumque. 24. 26 | 33. 30 | 102. 37 | 104. 35 | 197. 36 | 266. 7 | 400. 24, 26
quædam. 192. 21 | 333. 11 | 360. 5 | 422. 1
quæpiam. 103. 8
quæque. 58. 2 | 95. 5 | 103. 2 | 143. 19 | 284. 2 | 352. 30 | 386. 14
quærant. 73. 5
quærebant. 251. 28
quærebantur. 371. 8
quærebat. 203. 13
quærebatur. 158. 15
quærendo. 49. 28
quærendum. 29. 10
quærentes. 361. 8
quærentibus. 199. 32
quærere. 278. 29 | 470. 19
quærerent. 30. 2 | 320. 19
quæreret. 25. 7 | 36. 24 | 41. 10 | 47. 6 | 185. 12
quæreretur. 433. 14
quærit. 16. 19 | 138. 9 | 160. 30 | 278. 28
quæritur. 249. 4
quærunt. 137. 16 | 190. 13 | 251. 17 | 265. 11

quæſitui. 196. 24.
quæſivit. 25. 5 | 277. 11
quæſtione 135. 21
quæſtionem. 129. 1 | 140. 22 | 160. 15
quæſtionis. 115. 2
quæſtor. 225. 13 | 271. 7 | 280. 12 | 367. 8 | 370. 19 | 371. 16
quæſtore. 76. 13 | 115. 22 | 425. 30
quæſtorem. 37. 12 | 99. 3 | 107. 16 | 183. 8 | 191. 33 | 196. 15 | 273. 17 | 318. 2 | 364. 13
quæſtori. 81. 10
quæſtoribus. 99. 22
quæſtoris. 201. 5
quæſtorius. 401. 10 | 424. 6
quæſturæ. 452. 23
quæſtus. 126. 4 | 371. 11
qualem. 439. 33 | 441. 5
quali. 199. 25
qualis. 18. 14 *bis* | 275. 33
quam, *pron.* 4. 9 | 10. 15 | 11. 6, 28 | 17. 7 | 26. 7, 14, *& alibi quam plurimis in locis.*
quam, *conjunct.* 6. 15 | 14. 14 | 16. 9, 11 | 17. 20, 9, *& alibi quam plurimis in locis.*
quamcumque. 279. 27 | 348. 27
quamdiu. 16. 17
quammaximam. 392. 10
quammaximè. 31. 27 | 208. 4 | 279. 7 | 310. 29
quammaximis. 9. 16
quammaximum. 6. 14 | 10. 2
quamobrem. 25. 30 | 36. 24 | 350. 1
quamplurima. 390. 2
quamplurimas. 11. 18 | 60. 14 | 87. 3
quamplurimos. 310. 27 | 311. 5
quamplurimùm. 89. 25
quamprimum. 30. 18 | 59. 26 | 80. 13 | 146. 14, *& alibi.*
quamquam. 182. 12 | 198. 2 | 202. 17 | 204. 13 | 351. 34 | 367. 8 | 368. 26 | 388. 11 | 399. 20 | 400. 3 | 425. 5
quamvis, *pron.* 52. 27 | 61. 25
quamvis, *conj.* 71. 25
quandam. 319. 22
quando. 61. 13 | 260. 30 | 326. 23
quandocumque. 357. 21
quanta. 80. 7 | 85. 27 | 110. 4 | 156. 14. 345 | 33. 402 | 13
quantæ. 41. 10 | 80. 8
quantam. 41. 18 | 46. 25
quantas. 128. 5
quantaſvis. 101. 4
quanti, *adv.* 284. 2
quanto. *nom.* 16. 16 | 52. 3 | 107. 32 | 108. 5, *& alibi.*
quanto, *adv.* 207. 5 | 274. 26 | 301. 4 | 389. 24 | 388. 19
quantopere. 42. 7 | 163. 32
quantos. 137. 5
quantulo. 417 23
quantum, *nom.* 45. 30 | 59. 28 | 325. 33
quantum *adv.* 29. 21 | 44. 12 | 76. 10 | 78. 16, *& alibi.*
quapropter. 405. 17
quaque. 73. 4 | 228. 4
quare. 14. 15, 21 | 17. 16 | 25. 18 | 34. 1 | 102. 9 | 168. 13, *& alibi.*
quarta. 18. 18 | 30. 18 | 31. 11 | 63. 14 | 68. 7, *& alibi.*
quartæ. 51. 5 | 241. 13 | 334. 4 | 405. 20
quartam. 13. 5 | 99. 1 | 136. 4. 184 | 5. 331 | 13. 386. 21 | 401. 16 | 417. 3
quartis. 157. 8
quarto, *nom.* 21. 5 | 324. 16 | 401. 18 | 406. 14 | 420. 11 | 450. 25
quarto, *adv,* 432. 6
quartum, *nom.* 83. 24 | 255. 10 | 385. 1
quartus. 153. 8
quarum. 1. 1 | 22. 21 | 49. 9 | 58. 5 | 62. 10, *& alibi.*
quas. 14. 18 | 15. 5, 12 | 19. 17 | 23. 11 | 26. 5, *& alibi. quam plurimis in locis.*
quaſcumque. 105. 15 | 184. 17 | 234. 1 | 257. 3 | 338. 24 | 428. 8 | 470. 21
quaſdam. 23. 11 | 191. 35 | 300. 16 | 319. 18
quaſi. 105. 32 | 158. 31 | 274. 19 | 372. 16, 17 | 397. 31
quater. 393. 26
quaterna. 222. 25
quaternæ. 254. 35
quaternis. 227. 20
quatuor. 13. 10 | 15. 11 | 19. 16 | 24. 14 | 31. 13, *& alibi paſſim.*
quatuordecim. 22. 22 | 27. 15 | 173. 9
que, *conjunct.* 7. 3, 5, *& alibi. quam plurimis in locis.*
quem. 7. 10 | 11. 1 | 15. 11 | 16. 1 | 18. 25 | 23. 7, *& alibi paſſim.*
quemadmodum. 27. 3, 5 | 63. 19 | 160. 25 | 265. 18, *& alibi.*
quemcumque. 294. 22
quemdam. 64. 7 | 250. 7 | 313. 27 | 414. 10 | 449. 23 | 450. 28
quemquam. 17. 29 | 112. 30 | 131. 10 | 137. 26 | 159. 20 | 440. 8
quemque. 8. 14 | 45. 8 | 110. 3 | 135. 8 | 405. 14
quemvis. 71. 25
querantur. 74. 2
queratur. 18. 19
querebantur. 28. 24 | 184. 4
querelis. 397. 12
querens. 335. 21
quereretur. 281. 2
queri. 25. 9 | 298. 18 | 344. 3
querimoniæ. 255. 24
queritur. 16. 6 | 214. 4, 6 | 231. 7
queruntur. 142. 2 | 168. 14 | 374. 3
queſti. 429. 12
queſti ſunt. 317. 1
queſtui. 317. 5
queſtum. 27. 17

queſtus. 83.18 | 139. 32 | 231. 1
qui. 2. 1 | 4. 5 | 6. 4, 5, 7, 11 | 7. 5 | 89. 17 | 9. 7, *& alibi. quam plurimis in locis.*
qui *adv.* 275.26
quia. 177. 20 | 191. 18 | 303. 24 | 328. 18 | 417. 26 | 418. 3
quibus. 9. 2 | 12. 20 | 15. 27 | 17. 11, 32 | 22. 16, *& alibi quam plurimis in locis.*
quibuſcum. 4. 5 | 18. 12 | 29. 24 | 50. 13
quibuſcumque. 30. 13 | 82. 29 | 90. 18 | 112. 18
quibuſdam. 132. 6 | 158. 4 | 197. 14 | 269. 12, 20, *& alibi.*
quibuſnam. 53. 14
quibuſque. 157. 8
quicquam. 17. 21
quicumque. 26. 20 | 73. 24 | 252. 7 | 311. 39
quid. 10. 14 | 17. 5, 28 | 18. 2, 17 | 24. 23 | 26. 3, 4, 17, *& alibi paſſim.*
quidam. 31. 29 | 47. 23 | 100. 10 | 135. 2 | 153. 3, *& alibi.*
quiddam. 465. 16
quidem. 15. 24 | 25. 9 | 27. 19 | 28. 15 | 29. 13, *& alibi.*
quidnam. 328. 4
quidquam. 39. 5 | 47. 26 | 71. 14 | 77. 26 | 105. 11, *& alibi freq.*
quidquid. 48. [illegible] | 81. 9 | 161. 23 | 264. 6 | 266. 5 | 279. 5 | 326. 22 | 446. 16
quieta. 141. 1 | 334. 12
quietam. 290. 6
quiete. 182. 19
quietem. 105. 4 | 133. 14 | 159. 28 | 310. 11
quieti. 265. 14
quietiorem. 112. 38
quietis. 104. 35 | 133. 11
quietiſſimam. 99. 10
quietiſſime. 311. 35
quiero. 252. 8 | 462. 4
quin. 7. 9 | 8. 7 | 16. 12, 15, *& alibi. freq.*
quina. 173. 26
quincuncem. 172, 23
Quinctiles. 439. 11
Quinctilius. 225.23 | 273.11, 15
quindecim. 15. 19 | 20. 10 | 23. 24 | 40. 21 | 41. 30, *& alibi.*
quingenta. 93. 16
quingenti. 428. 25
quingentis. 15. 15 | 18. 23 | 134. 14 | 176. 3 | 187. 1 | 306. 7 | 422. 8
quingentos. 52. 23 | 270.20 | 287. 9 | 288. 3 | 319. 34 | 415. 25 | 422. 1 | 447. 30.
quini. 172. 21
quinis. 15. 20 | 291. 14
quinos. 172. 19 | 186. 16
quinquaginta. 38. 9 | 41. 28 | 55. 2, *& alibi.*
quinque. 12. 3 | 35. 13 | 41. 30 | 46. 15 | 75. 16, *& alibi.*
quinqueremem. 337. 12
quinqueremes. 338. 18 | 345. 28 | 352. 28 | 353. 1
quinqueremi. 369. 19 | 414. 26
quinqueremis. 355. 3
quinta. 204. 5 | 254. 34 | 255. 1 | 373. 15, 20 | 375. 9 | 386. 13 | 394. 2 | 442. 28 | 447. 6
quintæ. 375. 17 | 398. 8 | 407. 8 | 423. 14
quintam. 204. 3 | 320. 23 | 371. 21 | 372. 13 | 373. 24 | 413. 11
Quinti. 100. 9
quintis. 157. 15
Quinto. 66. 23 | 81. 13 | 92. 9 | 99. 1 | 114. 4 | 199. 17, *& alibi.*
quinto. 34. 4 | 80. 27 | 462. 8
Quintum. 40. 14 | 43. 3 | 45. 22 | 61. 3 | 91. 22, *& alibi.*
quintum. 9 | 14. 138 | 19
Quintus. 44. 29 | 59. 7 | 63. 23 | 95. 16, *& alibi.*
quintus. 31. 20
quippe. 393. 14 | 439. 26
quiret. 429. 13
quis. 23. 12 | 32. 19 | 68. 25 | 101. 19 | 192. 36, *& alibi.*
quis, *pro quibus.* 443. 11
quiſpiam. 127. 7
quiſquam. 29. 12 | 66. 10 | 80. 5 | 106. 4 | 130. 12, *& alibi.*
quiſque. 17. 25 | 37. 13 | 41. 18 | 45. 16, *& alibi freq.*
quo, *pron.* 12. 16 | 14. 1 | 15. 14, 29 | 18. 18, *& alibi quam plurimis in locis.*
quo, *adv.* 9. 4 | 36. 5 | 44. 2 | 47. 19 | 48. 7 | 49. 21, *& alibi paſſim.*
quo, *conj.* 11. 15 | 14 19 | 15. 1 | 24. 5 | 48. 3 *& alibi paſſim.*
quoad. 75. 15 | 76. 3 | 96. 1 | 99. 12 | 204. 14 | 218. 2 | 245. 9 | 357. 6 | 427. 31
quocumque, *pron.* 470. 20
quod, *pron.* 7. 4 | 8. 8, 12 | 12. 6 | 13. 1 | 15. 22, 25, *& alibi quam plurimis in locis.*
quod, *conjunct.* 4, 2, 6 | 6. 3 | 7. 9 | 9. 6 10 10, *& alibi paſſim.*
quodam. 106. 9 | 108. 13 | 116. 25 | 154. 21 | 189. 16 | 240. 13 | 265. 2 | 311. 7 | 336. 9 | 345. 16 | 377. 12 | 424. 1
quodcumque. 290. 3 | 318. 31 | 418. 3
quoddam. 412. 4
quominus. 265. 10
quonam, *pron.* 418. 7
quonam, *adv.* 217. 7
quondam. 194. 26
quoniam. 26. 10, 19 | 27. 6 | 31. 15 | 89. 10, *& alibi.*
quoque., *pron.* 405. 16
quoque, *conjunct.* 4. 6 | 12. 16 | 45. 12 | 50. 5, *& alibi.*
quoquo. 396. 9
quoquoverſus. 66. 18 | 143. 13 | 148. 1 | 227. 19 | 235. 8 | 261. 28
quorum. 8. 3 | 15 | 30. 16 | 8. 22 | 5. 25 | 13. 28. 20, *& alibi quam plurimis in locis.*

quos. 10. 13 | 15. 2 | 22. 11, 16 | 26. 15, 16 | 27. 12 | 29. 20, 22 | 30. 1 | 32. 22, *& alibi passim.*
quoscumque. 143. 10
quosdam. 105. 21 | 300. 8 | 344. 4
quot. 149. 31
quotannis. 27. 11 | 71. 3 | 87. 2 | 124. 2
quotidiana. 71. 10, 20 | 103. 6 | 112. 23 | 181. 1 | 187. 27 | 238. 10 | 270. 9 | 307. 31 | 312. 34 | 328. 12 | 434. 19
quotidianæ. 292. 3
quotidianam. 329. 1
quotidiani. 383. 15
quotidianis. 4. 7 | 17. 21 | 186. 31 | 187. 13 | 192. 16, *& alibi.*
quotidiano. 63. 31 | 85. 15 | 352. 17 | 415. 21
quotidianum. 253. 38 | 348. 18
quotidianus. 151. 10
quotidie. 15. 21 | 35. 15 | 44. 7 | 63. 33 | 84. 23, *& alibi.*
quoties. 32. 14 | 103. 2 | 322. 13 | 418. 4
quotiescumque. 214. 10
quum. 4. 7 | 6. 1 | 8. 5 | 9. 15 | 11. 14 | 12. 12, *& alibi quam plurimis in locis.*

R.

RAbirium. 389. 14 | 397. 15
Racilii. 372. 15
Racilium. 372. 16 | 373. 26, 28
Racilius. 373. 7
Radices. 28. 7 | 170. 25 | 328. 19 | 329. 25 | 366. 26 | 404. 10 | 412. 29
radicibus. 133. 16 | 157. 27 | 163. 24 | 197. 9 | 239. 11 | 240. 35 | 316. 22
radicis. 312. 16
rami. 133. 7
ramis. 48. 5 | 172. 18, 21
rapere. 356. 31
rapidissimo. 242. 25
rapiditate. 247. 9
rapiditatem. 78. 6
rapido. 484. 13
rapinarum. 371. 19 | 409. 31
rapinas. 410. 7
rapinis. 15. 18 | 192. 14, *& alibi.*
raptaret. 418. 25
rapuerant. 371. 20
rari. 91. 28 | 95. 26, 29 | 189. 35 | 240. 11 | 408. 21
raris. 61. 19 | 186. 32
raros. 161. 15 | 176. 16 | 229. 15
rasa. 95. 2
Rascipolis. 288. 2
rata. 222. 26
rates. 227. 19 | 228. 2, 9
ratibus. 11. 9 | 13. 3 | 137. 11
ratio. 22. 19 | 45. 12 | 48. 17 | 49. 30 | 71. 6 | 18. 27, *& alibi.*
ratione. 22. 11 | 30. 5 | 31. 24 | 68. 16 | 104. 33 | 112. 22, *& alibi freq.*
rationem. 62. 18 | 78. 8 | 100.
rationes. 168. 5 | 313. 4
rationi. 30 6
rationibus. 88. 4 | 122. 7 | 136. 17, *& alibi.*
Ravennæ. 211. 6
Rauracis 8. 15 | 173. 28
Rauracorum. 22. 23 | 132. 17
re. 13. 15 | 18. 4 | 19. 11 | 21. 8 | 23. 11, 16 | 26. 13, *& alibi passim.*
rebellare. 198. 21
rebellio. 60. 19
rebellione. 84. 15
rebellionem. 86. 17
Rebello. 424. 26
Rebilum. 180. 2 | 192. 1 | 228. 16 | 271. 12
Rebilus. 177. 22 | 276. 32
rebus. 6. 7, 12 | 9. 12 | 11. 18 | 12. 20 | 16. 25, *& alibi quam plurimis in locis.*
recedendum. 274. 11
recedent. 417. 24
recedi. 197. 5
recedit. 193. 6
recensebantur. 174. 13
recentem. 145. 21 | 245. 5
recentes. 95. 27 | 152. 26 | 162. 27 | 334. 13
recenti. 24. 29 | 76. 20 | 107. 31 | 194. 13 | 392. 24
recentibus. 111. 9 | 190. 21 | 335. 9
recentioribus. 421. 7
recentium. 14. 23
receperant. 20. 13 | 175. 35 | 252. 25 | 415. 30 | 429. 23. 19
receperat. 77. 22 | 273. 13 | 320. 14
receperint. 150. 15
receperunt. 20. 17 | 22. 17 | 45. 22 | 77. 12 | 83. 11, *& alibi.*
recepisse. 117. 30 | 134. 3 | 139. 29, *& alibi.*
recepissent. 25. 12 | 115. 27 | 311. 19 | 360. 18 | 439. 20
recepisset. 230. 18 | 327. 5 | 338. 25 | 403. 38 | 452. 22
recepit. 79. 11, 22 | 81. 7 | 184. 2 | 240. 20, *& alibi.*
recepta. 74. 10 | 370. 12 | 431. 1
receptacula. 148. 8 | 389. 32
receptaculo. 261. 24
receptas. 275. 17
receptas esse. 183. 29
receptl. 280. 26
recepti erant. 339. 11
recepti essent. 438. 23
recepti sunt. 433. 18
receptis. 190. 26 | 194. 3 | 315. 4 | 326. 18 | 390. 18
recepto. 147. 22 | 222. 9 | 294. 4 | 384. 21
receptos. 9. 1 | 137. 10 | 175. 37 | 285. 6 | 362. 22 | 379. 23
receptu. 444. 12
receptui. 161. 33 | 311. 19 | 320. 29 | 321. 2 | 370. 2 | 403. 37
receptum. 85. 13 | 117. 8 | 164. 29 | 206. 8 | 241. 11, *& alibi.*
recepturum. 47. 1

receptus. 235. 7 | 240. 33 | 241. 8 | 274. 13 | 306. 11, *& alibi.*
receptus eſſet. 442. 15
receſſerunt. 106. 10
receſſit. 394. 3 | 424. 22
receſſum. 106. 8
recidere. 142. 3
reciderunt. 439. 27
recipere. 20. 9 | 41. 4 | 59. 22 | 67. 13 | 85. 18, *& alibi.*
reciperent. 45. 33 | 48. 23 | 50. 21 | 63. 19 | 86. 18, *& alibi.*
reciperentur. 425. 3 | 442. 2
reciperet. 193. 14 | 241. 3 | 268. 30 | 313. 21
reciperetur. 340. 4
recipi. 103. 10 | 176. 1
recipiant. 377. 2
recipiat. 66. 3 | 138. 28 | 150. 30
recipiatur. 169. 29
recipiebant. 36. 3 | 61. 16 | 248. 17 | 313. 7
recipiebat. 302. 10 | 320. 31 | 368. 32
recipiendas. 296. 1
recipiendi. 58 7 | 138. 4 | 163. 28 | 188. 32 | 189. 11
recipiendis, 194. 15
recipiendum. 36. 5 | 311. 32 | 360. 24
recipiens. 308. 7
recipientem. 150. 29
recipientes. 103. 6 | 279. 32 | 377. 4 | 392. 20
recipientibus. 311. 23
recipit. 68. 8 | 117. 1 | 153. 20, *& alibi.*
recipite. 163. 17
recipitur. 348. 1 | 450. 1
recipiunt. 12. 19 | 58. 27 | 71. 23 | 104. 2 | 107. 2, *& alibi.*
recipiuntur. 170. 3 | 434. 3
recitarentur. 206. 1
recitat. 108. 15
reclinatæ. 133. 14
reclinaverint. 133. 17
reconciliarem. 464. 16
reconcinnatur. 266. 9
recordabantur. 312. 10 | 322. 11
recordari. 322. 25
recordatione. 384. 20
recreandos. 323. 9
recrearunt. 360. 19
recreato. 416. 7
recta, *nom.* 132. 17 | 161. 22
recta, *adv.* 292. 19 | 403, 32 | 433. 13
rectè. 144. 18 | 176. 23 | 251. 17 | 460. 4
rectis. 152. 3
recto. 249. 36
recuperabimus. 332. 17
recuperanda. 100. 25
recuperandæ. 174. 10
recuperandorum. 160. 17
recuperandum. 452. 9
recuperare. 142. 11 | 179. 25 | 365. 5 | 375. 26 | 464. 17
recuperata. 414. 26
recuperato. 450. 11
recuperaturos. 59. 14 | 148. 16
recurrant. 256. 2
recurrit. 452. 6
recurrunt. 266. 21
recuſabant. 312. 15 | 351. 37
recuſabat. 233. 5 | 249. 22
recuſandam. 183. 6
recuſandi. 90. 5
recuſante. 427. 7
recuſantibus. 301. 16
recuſare. 33. 6 | 73. 23 | 142. 12 | 311. 17
recuſarent. 249. 33 | 188. 24 | 189. 28 | 232. 13 | 327. 7
recuſaret. 66. 11
recuſatio. 181. 1
recuſatione. 336. 17
recuſaturos. 24. 5
recuſaturum. 33. 9
recuſent. 105. 13
reducta. 175. 29
redactam. 101. 18
redactas eſſe. 55. 2
redacti ſunt. 438. 33 | 449. 19
redacto. 52. 18
redactos. 46. 23
redactos eſſe. 52. 24
redacturum. 147. 23
reddatur. 125. 1
reddebant. 371. 3
reddebat. 42. 16 | 267. 19
reddere. 26. 17 | 427. 26
redderent. 427. 25
redderet. 26. 16 | 32. 21
reddiderant, 325. 9
reddiderat. 174. 8
reddiderunt. 72. 13
reddit. 179. 30 | 225. 20
reddita. 370. 12
redditis. 119. 3 | 205. 1 | 442. 5
redditur. 121. 1
redditurum eſſe. 27. 9
redduntur. 268. 19 | 305. 24
redeat. 118. 5 | 209. 8
redegerat. 52. 17 | 356. 11 | 360. 3
redegiſſent. 322. 25
redegiſſet. 34. 5
redegit. 199. 6 | 252. 28 | 359. 29
redemerunt. 374. 5
redemiſſet. 427. 1
redemit. 238. 4
redempta. 26. 24
redemptione. 374. 17
redeundo. 290. 20
redeunt. 444. 12
redeuntes. 112. 35
redeunti. 351. 23
redibat. 44. 14
redierant. 75 18 | 345. 28
redierat. 92. 24 | 108. 3 | 119. 2 | 210. 2
redierunt. 23. 25 | 333. 23
redigeret. 355. 9
redigi. 192. 8
rediit. 202. 12 | 307. 29 | 308. 3 | 416. 7
redimere. 27. 19 | 33. 28
redintegrare. 20. 13
redintegrarent. 52. 7
redintegrarentur. 155. 25
redintegraretur. 152. 24
redintegrari. 392. 23
redintegratis. 68. 2
redintegrato. 50. 11 | 51. 16
redire. 400. 15
rediretur. 392. 24
rediri. 296. 14
rediſſe. 139. 1
rediſſent. 164. 22
rediſſet. 149. 36 | 372. 8
redit. 192. 29 | 271. 10 | 297. 8 | 387. 11 | 389. 31 | 390. 19 | 420. 11
reditionis. 8. 13

reditu. 84. 16 | 137. 29 | 356. 36
reditum. 183. 28 | 192. 11 | 326. 23
reditus. 134. 5 | 372. 8
reducebant. 151. 4
reducere. 377. 2 | 413. 6
reducerent. 22. 5 | 152. 21
reducerentur. 135. 22
reduceret. 166. 19 | 409. 9
reduci. 311. 24
reducit. 98. 5 | 110. 19 | 140. 21, *& alibi.*
reducitur. 226. 9
reducti. 311. 27
reductis. 404. 28 | 409. 13
reducto. 134. 6 | 309. 17
reductos. 22. 6
reductus. 297. 16
reductus eſt. 39. 8
reducunt. 179. 14 | 239. 28 | 278. 25
redundaturum eſſet. 376. 25
reduxerant. 345. 18
reduxerat. 86 17
reduxerunt. 97. 29 | 100. 6
reduxit. 36. 17, 20, 24 | 44. 26, *& alibi.*
refecerant. 234. 16 | 259. 19
refecerat. 260. 10
refecit. 155. 34 | 164. 11
refecta. 266. 12
refectæ ſunt. 329. 29
refectas. 98. 5
refectis. 382. 25 | 423. 32,
refecto. 166. 6
refectus. 239. 4
referant. 279. 16
referatur. 213. 3
referebant. 196. 27 | 261. 26
referebantur. 27. 16
referenda. 278. 33 | 285. 6
referte. 20. 8 | 100. 35 | 240. 11 | 400. 5
referrent. 35. 5 | 441. 32
referrentur. 83. 28
referret. 26. 12 | 411. 18
referretur. 206. 2 | 371. 14
referri. 207. 4 | 269. 15 | 279. 37 | 374. 14
refert. 316. 13 | 448. 9
refertas. 264. 8
referte. 319. 4
refertur. 112. 35 | 200. 17 | 208. 3 | 212. 4, 6
referunt. 117. 28 | 191. 11 | 206. 3 | 234. 21 | 251. 2 | 364. 16
referuntur. 179. 11
reficere. 157. 12 | 177. 30 | 182. 19 | 242. 20 | 265. 30 | 401. 23
reficerent. 58. 17
reficeret. 370. 6
refici. 92. 16 | 266. 1 | 300. 20
reficiebant. 352. 23
reficiebat. 231. 3
reficiendas. 84. 18, 24 | 87. 4 | 235. 11 | 271. 3
reficiendorum. 280. 9
reficiendum. 451. 24
reficit. 248. 13 | 373. 17
reformidare. 232. 20
reformidarent. 418. 16
refractis. 54. 22
refringeret. 165. 19
refugerant. 155. 24 | 300. 28 | 335. 2 | 448. 22
refugerat. 271. 4
refugere. 352. 18 | 356. 28 | 416. 35 | 468. 10
refugerent. 416. 36
refugerunt. 276. 29 | 308. 33 | 337. 5 | 361. 13 | 413. 14 | 440. 5
refugiebant. 103. 9 | 391. 24
refugiens. 337. 7
refugientes. 361. 25
refugiſſe. 190. 36 | 195. 31
refugit. 338 20
rege. 212. 6 | 223. 14 | 241. 2, *& alibi.*
regem. 41. 24, 26 | 80. 21 | 110. 36, *& alibi.*
regere. 127. 3 | 316. 9
reges. 97. 24 | 362. 26 | 363. 7, 9, *& alibi.*
regi. 62. 1 | 357. 30 | 411. 20
regia. 346. 23 | 365. 3 | 382. 27, *& alibi.*
regiæ. 346. 18 | 352. 22 | 383. 9, 27 | 386. 9
regiam. 156. 4 | 342. 14
regiarum. 407. 18
regibus. 286. 4 | 384. 32 | 467. 22
regiis. 344. 4 | 378. 15 | 380. 18 | 384. 28 | 407. 16 | 427. 34 | 429. 5
Regino. 416. 19
regio, *nis.* 94. 10 | 121. 6 | 436. 2
regio. *nom. adject.* 340. 12 | 345. 2 | 380. 8 | 384. 28 | 411. 8 | 420. 14
regione. 132. 18 | 147. 21 | 153. 4 | 157. 1, 5, 27, *& alibi.*
regionem. 136. 9 | 199. 20 | 249. 32, *& alibi.*
regiones. 59. 1 | 60. 16 | 72. 16, 22 | 80. 6 | 148. 18, *& alibi.*
regionibus. 33. 25 | 61. 6 | 65. 10 | 73. 6 | 80. 15, 23, 26, *& alibi.*
regionis. 352. 17
regionum. 41. 25 | 59. 8 | 65. 3 | 79. 16 | 97. 3, *& alibi.*
regis. 38. 14 | 46. 11 | 272, 28 | 307. 3 | 340. 6, 11, *& alibi.*
regium. 340. 16 | 381. 12 | 389. 33 | 395. 28 | 428. 33
regius. 344. 17 | 358. 13
regna. 7. 11 | 40. 11 | 364. 2 | 365. 5
regnantem. 99. 17
regnaſſe. 363. 1
regni. 5. 8 | 11. 18 | 17. 6 | 99. 26 | 340. 11 | 342. 3, *& alibi.*
regno. 7. 12 | 17. 7 | 104. 10 | 111. 3 | 278. 12, *& alibi.*
regnum. 7. 2, 4 | 75. 26 | 90. 4 | 97. 5 | 99. 14, *& alibi*
regredi. 311. 15
regrediendi. 106. 25
regrediundi. 408. 17
regreſſos. 50. 11
regulas. 263. 22

Regulo. 426. 19
regum. 209. 6 | 343. 2 | 344. 16 | 345. 14 | 362. 21 | 363. 5 | 467. 23
rei. 15. 8 | 18. 20 | 19. 7 | 25. 5 | 30. 7 | 33. 12, *& alibi passim.*
rejecerat. 366. 9
rejectas. 89. 30
rejecti. 101. 31 | 311. 27
rejecti sunt. 54. 22
rejectis. 37. 17 | 306. 12
rejecto. 19. 22
rejicere. 297. 1
rejicerent. 34. 12
rejicerentur. 98. 12
rejiciebant. 259. 9
reipublicæ. 18. 7 | 25. 24 | 26. 21 | 42. 7 | 77. 30, *& alibi.*
relangueſcere. 47. 8
relata ſit. 225. 17
relata ſunt. 314. 9 | 337. 6 | 436. 27
relatas. 89. 31
relatis. 26. 9 | 133. 24 | 269. 3
relato. 298. 10 | 314. 14 | 373. 6 | 438. 8
relaturos. 74. 4 | 316. 12
relaturum. 427. 2
relatus eſt. 55. 2
relegati. 101. 31
relicta. 68. 7 | 195. 6 | 254. 31 | 271. 5 | 324. 4 | 355. 32 | 401. 2 | 422. 12
relicta erant. 167. 35
relictæ. 67. 30 | 344. 14
relictæ erant. 334. 32
relictam. 57. 3 | 91, 7 | 271. 9
relictas. 250. 2
relicti. 276. 29 | 390. 24
relicti erant. 137. 35 | 167. 30 | 338. 16 | 368. 29
relicti ſunt. 329. 26
relictis. 44. 19 | 57. 28 | 77. 6 | 91. 19 | 146. 9, *& alibi.*
relictum. 137. 12
relictum erat. 333. 2
relictum eſſe. 110. 3 | 361. 37
relicturos. 190. 23
relictus. 138. 17 | 153. 8 | 221. 11 | 280. 12 | 309. 8 | 313. 19 | 370. 18
relictus erat. 258. 2
religandi. 295. 17
religant. 263. 21
religaverant. 261. 1
religaverunt. 262. 9 | 263. 1
religio. 252. 27 | 275. 28
religione. 127. 8 | 218. 10 | 312. 26 | 380. 6
religionem. 302. 26
religiones. 120. 2 | 138. 12
religioni. 249. 9
religionibus. 90. 9 | 124. 6 | 383. 13
religonis. 322. 12
relinquatur. 110. 12 | 133. 17 | 255. 21
relinquebant. 324. 6
relinquebat. 91. 22 | 105. 5 | 107. 27
relinquebatur. 11. 12 | 52. 32 | 96. 24 | 103. 12 | 136. 14 | 202. 5 | 230. 8 | 247. 15 | 310. 27 | 344. 19
relinquendi. 58. 7
relinquendos. 295. 23
relinquendum. 324. 19
relinquens. 360. 6
relinquere. 67. 4 | 81. 4 | 89. 34 | 102. 8 | 268. 3 | 311. 16 | 379. 13
relinquerent. 102. 28 | 289. 14 | 294. 18
relinquerentur. 373. 21
relinqueret. 146. 10 | 389. 32
relinqueretur. 37. 10 | 90. 8 | 200. 34 | 204. 15 | 266. 13 | 418. 14
relinqui. 92. 6 | 109. 30 | 139. 33
relinquit. 88. 17 | 92. 24 | 115. 28 | 138. 23 | 146. 14, *& alibi.*
relinquunt. 58. 21 | 108. 17 | 137. 33 | 160. 3 | 265. 2 | 272. 17
relinquuntur. 266. 10
reliqua. 8. 11 | 16. 13, 23 | 17. 31 | 62. 4 | 77. 3, 8, *& alibi.*
reliquæ. 31. 5 | 47. 27, 29 | 59. 27 | 60. 21 | 81. 25, *& alibi.*
reliquam. 13. 6 | 72. 29 | 107. 21 | 145. 30 | 187. 31, *& alibi.*
reliquarum. 47. 7 | 51. 6 | 139. 18 | 162. 2 | 185. 34, 187. 9 | 191. 12 | 289. 2 | 295. 1
reliquas. 14. 2 | 23. 8 | 36. 16 | 44. 19 | 59. 18, *& alibi freq.*
reliquerant. 253. 9 | 356. 6
reliquerat. 86. 7 | 91. 5 | 144. 3 | 162. 30 | 210. 8, *& alibi.*
reliquerunt. 53. 6 | 64. 33 | 175. 23 | 263. 14 | 339. 6 | 357. 1
reliqui. 12. 20 | 13. 9 | 52. 5 | 54. 21 | 63. 18, *& alibi.*
reliquias. 299. 12 | 366. 30 | 428. 13
reliquiis. 395. 12
reliquis. 28. 14 | 40. 16 | 42. 17 | 45. 12 | 47. 22 | 56. 10 | 61. 6 | 65. 19, *& alibi passim.*
reliquiſſe. 32. 26
reliquiſſent. 23. 6 | 102. 37 | 149. 8
reliquiſſet. 150. 1
reliquit. 36. 16 | 43. 2 | 136. 4 | 156. 35 | 196. 16, *& alibi.*
reliquo. 57. 20 | 185. 27 | 194. 11 | 216. 4 | 386. 18
reliquorum. 25. 9 | 105. 9 | 112. 31 | 155. 4, 15, *& alibi.*
reliquos. 4. 6 | 22. 6 | 38. 12 | 41. 5 | 45. 3 | 47. 10, *& alibi freq.*
reliquum. 17. 11 | 18. 10 | 28. 6 | 63. 1, 21 | 73. 29, *& alibi.*
reliquus. 278. 4
rem. 8. 5, 10 | 11. 19 | 14. 12 | 16. 15. 25 | 23. 4, *& alibi passim.*
remanebant. 28. 23
remanebat. 157. 11
remanent. 71. 6
remanentes. 368. 32
remanore. 71. 8, 22 | 77. 14 | 227. 10 | 336. 6
remanerent. 73. 32 | 90. 11
remaneret. 84. 29
remanſerant. 356. 31
remanſerat. 260. 15
remanſere. 433. 19

remanſerunt. 93. 5 | 252. 31 | 329. 27
remanſiſſent. 185. 11 | 233. 7 | 325. 16
remanſiſſet. 227. 11
remedia. 254. 12 | 313. 8
remedium. 418. 10
remi. 352. 23 | 354. 14
remigandi. 91. 11
remigante. 369. 20
remiges. 59. 25 | 259. 21 | 305. 6 | 351. 17 | 357. 16 | 370. 5 | 386. 6 | 389. 7
remigibus. 245. 14 | 290. 14 | 300. 31 | 355. 4 | 414. 4, 12
remigio. 352. 30
remigrare. 83. 22
remigraverant. 72. 26
remigum. 259. 20 | 300. 25 | 302. 14 | 356. 22 | 394. 7 | 414. 28
reminiſceretur. 14. 10
remis. 62. 25 | 82. 15 | 91. 8 | 452. 4
remiſerant. 265. 27
remiſerunt. 83. 16
remiſi. 466. 13
remiſiſſet. 302. 4
remiſit. 80. 20 | 204. 2 | 281. 1 | 302. 16 | 336. 6 | 382. 9
remiſſæ. 229. 4
remiſſam. 204. 11
remiſſi. 185. 12
remiſſi eſſent. 100. 14
remiſſiore. 301. 19
remiſſioribus. 93. 13
remiſſis. 184. 2 | 265. 12 | 440. 1
remiſſo. 224. 29
remiſſus. 374. 7
remittant. 123. 2
remittat. 59. 22
remittatur. 33. 8
remittendum. 109. 2 | 302. 29
remittere. 32. 22 | 150. 17
remitterent. 52. 14 | 296. 22 | 392. 28
remitterentur. 98. 10 | 296. 24
remitteret. 382. 5
remitti. 47. 9 | 228. 14 | 252. 30 | 296. 21
remittit. 110. 19 | 143. 23 | 227. 1 | 269. 11 | 303. 9 | 373. 25 | 384. 23
remitto. 276. 12
remittunt. 218. 1 | 265. 5
remittuntur. 290. 17
remolleſcere. 72. 2
remorum. 62. 3 | 82. 17 | 167. 2, 10 | 352. 24
remos. 245. 11
remota eſſe. 185. 30
remota ſunt. 436. 5
remotam. 364. 22
remotas. 24. 25
remotis. 17. 22 | 19. 23 | 142. 2 | 341. 13 | 365. 9
remoto. 145. 2 | 417. 5
remotum. 416. 12
remotum erat. 436. 17
removendum. 299. 7
removentur. 264. 10
removeo. 410. 10
removerant. 242. 11
removeri. 82. 14
removerunt. 106. 11
removiſſent. 95. 23
removit. 414. 11
rempublicam. 129. 7 | 199. 25 | 208. 1 | 215. 6, *& alibi.*
remulco. 271. 9 | 308. 27 | 352. 5
remuneraturum. 33. 30
renovum. 130. 9
renovandi. 57. 9
renovare. 182. 20 | 391. 26
renovatis. 392. 20
renovato. 333. 20 | 338. 25
renovaverunt. 63. 16
renumeraverunt. 314. 13
renuntiabant. 29. 6
renuntiant. 144. 7 | 185. 9 | 234. 21
renuntiaremus. 402. 3
renuntiarunt. 319. 32 | 450. 3
renuntiaſſe. 19. 2
renuntiaſſent. 195. 22
renuntiat. 80. 28 | 217. 15 | 228. 23 | 248. 31
renuntiatum. 156. 24
renutiatum eſt. 18. 15 | 445. 22
renuntiaverunt. 51. 2 | 67. 26 | 84. 31
reorum. 380. 19
reos. 371, 14
reparandæ. 352. 15
repellebant. 259. 8 | 356. 25
repellebat. 253. 17
repellendi. 357. 10
repellendis. 361. 31
repellendos. 262. 11
repellendum. 261. 27
repellere. 356. 31
repellerent. 253. 23
repellerentur. 388. 17
repellit. 252. 12
repelluntur. 95. 17 | 240. 7
repente. 37. 16 | 54. 16 | 95. 31 | 119. 10 | 153. 16, *& alibi.*
repentina. 59. 15 | 100. 36 | 264. 14, 16 | 265. 19 | 356. 9
repentinæ. 100. 19 | 131. 11
repentinam. 325. 32
repentinas. 254. 17
repentini. 14. 4 | 57, 23 | 99. 25 | 272. 5 | 322. 12
repentino. 104. 22 | 135. 6 | 139. 33 | 158. 1 | 162. 9, *& alibi.*
repentinos. 97. 32 | 155. 10 | 261. 25 | 308. 25
repentinum. 241. 26 | 259. 13
repentinus. 297. 9 | 364. 32
reperiebamus. 94. 3 | 314. 7 | 316, 15
reperiebant. 313. 8 | 348. 31
reperiebantur. 233. 4 | 313. 5 | 452. 17
reperiebat. 17. 7 | 36. 25 | 41. 11 | 47. 6 | 341. 2
reperiebatur. 247. 11 | 298. 21 | 350. 7 | 452. 14
reperiemus. 329. 6
reperies. 462. 7
reperire. 30. 2 | 80. 10 | 138. 7 | 150. 23
reperiret. 378. 11
reperiretur. 63. 8
reperiri. 298. 16 | 305. 7 | 350. 21 | 464. 22
reperit. 16. 21 | 97. 18 | 117. 18 | 159. 16 | 227. 8 | 285. 10
reperiunt. 137. 17
reperiuntur. 175. 1
reperta. 121. 9

repertæ ſunt. 22. 18
reperti fuiſſent. 437. 27
reperti ſunt. 38. 1
repertis. 44. 22
repertos eſſe. 111. 6
repertus. 39. 8 | 97. 22
repertus eſt. 22. 25 | 66. 10
repetebat. 380. 11
repetenda. 324. 5
repeterent. 451. 29
repetiſſet. 23. 4
repetit. 108. 20
repetitis. 341. 7
repetituros. 24. 4
repleto. 165. 21
reponant. 279. 24
reportant. 451. 25
reportare. 98. 7
reportari. 84. 7
reportentur. 280. 13
repoſcent. 101. 29
repoſita. 265. 14
repræſentaturum. 30. 17
repræſentatus eſſet. 381. 27
reprehendat. 18. 9
reprehendebatur. 221. 11
reprehendendum. 313. 17
reprehendendum eſt. 102. 29
reprehendere. 363. 34
reprehendit. 163. 26
repreſſa. 437. 22
repreſſerunt. 333. 18 | 439. 15
repreſſo. 145. 1
reprimere. 333. 12
reprimi. 62. 12
republica. 26. 1 | 129. 8, 13 | 185. 2 | 206. 3 | 207. 3, *& alibi.*
repudiaſſent. 396. 22
repudiatis. 276. 8
repudiaturum. 29. 15
repugnabat. 17. 17
repugnando. 414. 28
repugnante. 243. 7 | 414. 18 | 420. 4
repugnantes. 160. 11 | 320. 14
repugnantibus. 191. 9 | 423. 11
repugnare. 58. 1 | 436. 24
repugnarent. 298. 14 | 449. 12
repulerunt. 45. 4 | 68. 23 | 95. 33 | 265. 29 | 409. 16 | 425. 16
repuliſſent. 392. 29
repulſa. 201. 8
repulſæ. 209. 5
repulſi. 11. 12 | 91. 25 | 105. 19 | 177. 17 | 222. 15 | 388. 14 | 437. 24
repulſi ſunt. 313. 12
repulſis 178. 26 | 392. 16
repulſos. 439. 15
repulſus eſt. 66. 13
requies. 371. 24
requieſcere. 336. 22
requirebat. 136. 22 | 277. 9
requirentibus. 390. 6
requirere. 401. 24
requirerent. 448. 20
requirunt. 164. 15 | 423. 33
rerum. 15. 2 | 16. 22 | 17. 23 | 21. 10 | 22. 21 | 25. 4, *& alibi freq.*
res. 6. 17, 18 | 7. 14 | 14. 18 | 15. 3 | 16. 18 | 17. 12, *& alibi paſſim.*
reſciderant. 166. 6
reſcidit. 79. 33
reſcindendos. 157. 6
reſcindi. 10. 3 | 166. 9
reſcindit. 134. 7
reſcindunt. 178. 23
reſciſſet. 435. 7
reſcivit. 22. 4
reſcribere. 32. 1
reſcripſerat. 223. 26
reſediſſe. 168. 31
reſervant. 235. 13
reſerpare. 207 | 9 | 427. 31
reſervaretur. 39. 7
reſervari. 102. 37 | 317. 10
reſervat. 359. 9
reſervatis. 179. 25
reſervato. 57. 29
reſidere. 174. 31
reſidua. 405. 5
reſinam. 449. 4
reſiſtant. 244. 13 | 275. 19
reſiſtebant. 103. 14 | 167. 24. 279. 9 | 291. 25
reſiſtendo. 277. 4 | 417. 14
reſiſtendum. 196. 31 | 291. 11
reſiſtens. 64. 36 | 357. 3
reſiſtente. 191. 8 | 422. 32
reſiſtentes. 50. 11 | 188. 13 | 403. 33
reſiſtentibus. 65. 22 | 75. 21 | 187. 31 | 193. 35 | 334. 10
reſiſtere. 51. 23 | 73. 25 | 90. 31 | 100. 20 | 200. 13, *& alibi.*
reſiſterent. 50. 1 | 152. 21 | 198. 14 | 318. 24 | 417. 23 | 423. 1
reſiſteret. 20. 15 | 109. 27 | 191. 31 | 299. 1
reſiſteretur. 101. 26
reſiſti. 27. 24 | 183. 3 | 318. 10 | 423. 4
reſiſtitur. 104 31 | 209. 3
reſpexiſſent. 50. 24
reſpicere. 193. 5 | 210. 10 | 422. 15
reſpiceret. 423. 33
reſpiceret. 106. 4
reſpiciamus. 175. 4
reſpiciant. 206. 5
reſpiciatis. 275. 29
reſpiciebat. 289. 12
reſpiciens. 278. 30 | 332. 17
reſpicite. 175. 28
reſpondeant. 73. 10
reſpondebat. 365. 5
reſpondendum. 296. 16
reſpondent. 217. 16 | 278. 28
reſpondere. 25. 6
reſponderunt. 77. 25 | 340. 15
reſpondi. 465. 9
reſpondiſſe. 440. 16
reſpondit. 10. 14 | 14. 17 | 15. 7 | 25. 8 | 26. 2, *& alibi.*
reſponſa. 115. 5 | 191. 11 | 211. 7 | 364. 16 | 442. 9
reſponſis. 26. 8 | 364. 27 | 382. 9 | 427. 26 | 442. 4
reſponſo. 15. 9 | 112. 26 | 433. 17 | 438. 8
reſponſum. 297. 27 | 372. 17 | 387. 28 | 424. 22
reſpublica. 311. 21 | 214. 11 | 217. 11 | 381. 7 | 410. 10 | 465. 6
reſpuit. 31. 16
reſtagnat. 271. 18
reſtaret. 411. 18

restincto. 153. 9
restinguendo. 197. 35
restinguendum. 192. 22
restinguunt. 198. 13
restiterant. 403. 32
restiterunt. 77. 1 | 308. 14
restitisse. 278. 12 | 369. 7
restitisset. 227. 14
restitit. 76. 3 | 157. 7 | 195. 18 | 277. 11
restituatur. 257. 2
restituerat. 99. 16
restituere. 22. 11 | 317. 17 | 382. 2, 3
restitueret. 225. 5 | 328. 6
restitueretur. 375. 21
restituerunt. 443. 1
restitui. 285. 1
restituisse. 214. 9
restituit. 253. 2 | 269. 11 | 285. 2 | 381. 12
restituite. 276. 12
restituo. 319. 2
restituta esset. 214. 7
restitutis. 119. 3
restituto. 178. 26
restitutum. 39. 4
restitutum est. 38. 7
restituturum. 352. 12
restitutus sit. 17. 5
retardato. 415. 29
retardavit. 416. 19
retenta 54. 8 | 245. 20
retenta erat. 367. 6
retentas esse. 204. 12
retenti sunt. 265. 8
retentis. 96. 17 | 255. 11 | 307. 21 | 333. 7 | 373. 25
retentorum. 60. 18
retentos. 60. 1 | 393. 17
retenturum. 296. 23
retentus. 339. 2
retineat. 108. 11
retineatur. 458. 12
retinebantur. 62. 4
retinebat. 183. 26
retinenda. 398. 12
retinendi. 59. 13 | 210. 8
retinendos. 164. 16
retinent. 59. 16
retinentur. 436. 6
retinere. 207. 9 | 427. 2 | 453. 11
retinerent. 49. 20
retinerentur. 351. 11
retineret. 375. 13
retineri. 34. 24 | 76. 19 | 141. 6 | 163. 28 | 217. 5 | 360. 11, 20
retinet. 16. 19
retinuerant. 54. 11
retinuerat. 77. 12
retinuissent. 150. 36
retinuit. 268. 13 | 323. 14
retorqueri. 249. 31
retreheretur. 217. 2
retrahi. 90. 29
retraxerant. 435. 4
retraxit. 435. 8
retro. 408. 17
retulerat. 203. 11
retulerunt. 82. 19
retulissent. 442. 9
retulit. 299. 6 | 436. 29
revellerent. 38. 2
revelli. 172. 20
reversi essent. 438. 8 | 440. 13
reversuros. 74. 5 | 169. 21
reversurum. 136. 13 | 280. 7 | 329. 31
reversus. 139. 31
reversus est. 440. 2
revertantur. 136. 16 | 256. 18
revertar. 460. 2
revertatur. 80. 13
reverterat. 46. 21
reverterentur. 10. 15 | 75. 10
reverteretur. 76. 9 | 218. 1, 6
reverterunt. 11. 7 | 23. 15 | 52. 29 | 72. 23 | 177. 17
reverti. 22. 8 | 31. 17 | 39. 9 | 45. 8 | 55. 11 | 58, *& alibi.*
revertisse. 144. 7
revertitur. 80. 27 | 88. 9 | 92. 14 | 167. 34 | 196. 11 | 223. 9 | 253. 39 | 296. 4
revertunt. 144. 6
revertuntur. 85. 2 | 90. 34 | 184. 18 | 219. 5 | 223. 17, *& alibi.*
revinciuntur. 151. 16
revincta. 152. 6
revinctæ. 61. 27
revincti. 172. 20
revinctis. 78. 18
revocabant. 352. 23
revocabat. 63. 31
revocabatur. 268. 2
revocandi. 49. 7
revocant. 198. 11
revocantur. 229. 23
revocare. 229. 16
revocaret. 358. 10
revocari. 92. 14 | 253. 38 | 382. 13
revocat. 254. 32 | 295. 8
revocatum. 278. 11
revocatus. 90. 31
revocavit. 157. 13 | 313. 15 | 365. 22
rex. 24. 10 | 26. 11 | 32. 8 | 135. 12 | 143. 12 | 155. 30, *& alibi.*
rhedis. 37. 9 | 134. 25
Rhedones. 55 4 | 174. 1
Rheginum. 113. 2 | 180. 1
Rheginus. 177. 22
Rhemi. 40. 22 | 41. 17 | 119. 6, 11 | 168. 10
Rhemis. 42. 13, 17 | 43. 17 | 45. 33 | 46. 10, *& alibi.*
Rhemorum. 42. 14 | 43. 4 | 44. 2, 30 | 89. 7 | 112. 7 | 140. 21 | 184. 27 | 187. 8, 24
Rhemos. 42. 4 | 60. 27 | 110. 13 | 111. 8
Rhemus. 43. 12
Rheni. 5. 4 | 27. 20 | 39. 9 | 74. 10 | 77. 7 | 134. 13
Rheno. 6. 4 | 60. 26 | 73. 13 | 89. 6 | 137. 9
Rhenum. 4, 5 | 5. 2 | 8. 17 | 22. 3, 13 | 23. 24, *& alibi.*
Rhenus. 70. 4 | 74. 12
Rhodani. 9. 13 | 11. 10 | 258. 5
Rhodano. 5. 1 | 6. 6 | 56. 4
Rhodanum 9. 4 | 11. 2 | 12. 8, 18 | 13. 2 | 169. 5
Rhodanus. 9. 7 | 28. 28
Rhodi. 339. 10
Rhodia. 351. 30
Rhodiæ. 301. 18 | 359. 6
Rhodias. 352. 32 | 353. 5 | 354. 11

Rhodiis. 289. 9 | 342. 6 | 354. 1, 4
Rhodiorum. 351. 35 | 394. 8
Rhodius. 302. 12
Rhodo. 347. 1
ripa. 96. 10
ripæ. 28. 8 | 244. 4
ripam. 9. 13 | 27. 20 | 38. 12 | 72. 17 | 96. 9 | 242. 21 | 297. 22 | 361. 10
ripas. 39. 9 | 52. 16 | 96. 15 | 134. 7 | 164. 24, *& alibi.*
ripis. 42. 15 | 50. 14 | 116. 6 | 134. 13 | 166. 9, *& alibi.*
rivos. 312. 29
rivum. 108. 25 | 109. 13 | 446. 24
rivus. 307. 23 | 331. 2 | 446. 8 | 452. 14
robore. 61. 25
roboris. 329. 30
rogare. 10. 8
rogat. 18. 6
rogati. 174. 4
rogationes. 284. 7
rogatum. 12. 13 | 32. 24 | 103. 23 | 144. 2
rogatus. 33. 12
rogaviſſet. 113. 5
rogo, *verb.* 464. 22
Roma. 379. 5
Romæ. 180. 5 | 233. 7 | 293. 5 | 298. 11 | 327. 16, *& alibi.*
Romam. 119. 1 | 219. 23 | 243. 19, 20 | 344. 12 | 429. 23
Romanam. 395. 13
romani. 11. 7, 26 | 14. 10, 16, 19 | 16. 13 | 17. 6 | 20. 14 | 23. 5 | 24. 1, 8, 29, *& alibi freq.*
Romanis. 17. 5 | 32. 10 | 33. 20 | 34. 17 | 37. 12 | 46. 19 | 64. 75 | 84. 12 | 111. 26 | 116. 19 | 148. 9, *& alibi.*
Romano. 7. 3 | 12. 13 | 13. 14 | 24. 4, 24 | 25. 24, *& alibi.*
Romanorum. 16. 11 | 46. 9 | 47. 15 | 59. 20 | 60. 19, *& alibi.*
Romanos. 17. 3 | 19. 10, *& alibi plur.*
Romanum. 9. 11 | 15. 9, *& alibi.*
Romanus. 14. 8 | 23. 3, *& alibi.*
rorem. 295. 22
Roſcilli. 325. 12
Roſcillus. 316. 29
Roſcio. 99. 1, 10 | 110. 28
Roſcius. 208. 15 | 216. 12 | 217. 14
roſtra. 368. 27
roſtratis. 395. 24
roſtris. 299. 8 | 369. 20, 29
roſtro. 62. 5, 18 | 261. 10 | 369. 21
rotarum. 85. 10
rotas. 20. 22
rotis. 348. 26 | 349. 26
rubis. 48. 6
Rubrius. 225. 13
rudere. 348. 3 | 436. 6
rudes. 397. 36
ruere. 423. 9
Rufi. 236. 4
Rufum. 81. 16 | 221. 11 | 234. 5 | 292. 11
rufus. 207. 10 | 225. 12 | 271. 7 | 280. 12 | 290. 10, *& alibi.*
ruina. 264. 15, 16 | 384. 10
ruinis. 347. 7 | 358. 9
rumor. 243. 19
rumore. 129. 8 | 427. 13 | 428. 1
rumores. 40. 2 | 166. 12 | 358. 26
rumoribus. 73. 7, 9 | 129. 10 | 141. 5 | 246. 12 | 326. 7
rupe. 408. 21
rupes. 52. 31
rupibus. 250. 4
rupit. 484. 12
ruptim. 210. 5
rura. 183. 16
rurſum. 316. 20
rurſus. 20. 13 | 48. 24 | 50. 10, 22 | 61. 11. 17, *& alibi freq.*
Ruſpina. 390. 3 | 394. 5
Ruſpinæ. 409. 26 | 415. 32
Ruſpinam. 388. 23 | 389. 27, 31 | 390. 19 | 397. 38, *& alibi.*
Ruſtiano. 428. 32
Ruthenis. 144. 24 | 173. 23 | 242. 27
Ruthenos. 34. 4 | 143. 26 | 144. 19 | 168. 28 | 180. 2
Rutilius. 315. 7
Rutilum. 179. 32
Rutilus. 226. 5

S.

SAbin. 48. 10
Sabini. 47. 13 | 64. 16, 34, *& alibi.*
Sabino. 81. 13 | 99. 26
Sabinum. 43. 2 | 61. 3 | 99. 7 | 306. 4 | 315. 4, 6
Sabinus. 63. 23, 31 | 64. 1, 12[c] 26, 34 | 101. 27 | 193. 29
Sabura. 278. 18, 20 | 279. 10, 15. 21 | 280. 1 | 467. 10
Saburæ. 279. 13 | 428. 22
Saburam. 278. 13, 28 | 428. 12
ſacerdos. 380. 6
ſacerdotes. 156. 26 | 341. 13
ſacerdotii. 201. 5
ſacerdotiis. 326. 26
ſacerdotio. 327. 7
ſacerdotium. 380. 10
ſacramenti. 273. 16 | 275. 22 | 374. 17
ſacramento. 113. 5 | 256. 31 | 275. 26, 28
ſacramentum. 225. 23
Sacrativirum. 321. 17
ſacraficia. 120. 1 | 124. 9 | 125. 2
ſacrificiis. 120. 8 | 230. 1
ſacris. 362. 20
ſacroſanctis. 453. 6
Sadalem. 288. 1
ſæpe. 4. 3 | 31. 21 | 71. 21 | 72. 11 | 73. 8 | 90. 32, *& alibi.*
ſæpenumero. 25. 19 | 28. 14 | 29. 24 | 116. 28, *& alibi.*
ſæpius. 11. 11 | 25. 6 | 58. 27 | 200. 3 | 229. 1, *& alibi.*
ſævire. 62. 8
ſaginatos. 406. 3

ſagis. 252. 13
ſagittarii. 48. 22 | 176. 27 | 243. 6 | 255. 2 | 334. 8 | 420. 21 | 423. 6
ſagittariis. 157. 26 | 197. 14 | 229. 14 | 259. 22, *& alibi.*
ſagittariorum. 244. 19 | 317. 34 | 318. 21 | 333. 25 | 334. 18 | 401. 17
ſagittarios. 43. 16 | 44. 13 | 155. 27 | 176. 16 | 287. 6, *& alibi.*
ſagittarum. 159. 33 | 311. 2 | 314. 13
ſagittas. 313. 7 | 394. 15
ſagittis. 82. 16 | 176. 35 | 228. 11 | 265. 20 | 356. 10
ſagulis. 105. 23
ſagulo. 411. 27
Saguntinorum. 436. 29
Saliene. 410. 13
Salienus. 398. 9
ſalinarum. 421. 29
ſalinis. 278. 7
ſalis. 278. 7
Salluſtio. 429. 6
Salluſtium. 389. 17
Salluſtius. 401. 9, 12
ſalo. 302. 24 | 406. 7 | 414. 12, 17. 31 | 452. 4
Salonam. 368. 7, 10
Salonas. 291. 5, 7
Salonis. 290. 25
ſalſior. 350. 1, 7
ſalſo. 435. 21 | 436. 18
ſalſum. 435. 17 | 437. 26 | 438. 15 | 439. 13 | 442. 23
ſaltibus. 140. 17
ſaltu. 236. 3, 7 | 297. 24
ſaltus. 149. 24 | 235. 20
ſalva. 249. 14
ſaluberrimis. 289. 16
ſalubritatem. 202. 16
Salvianum. 374. 1
Salvianus. 373. 5
ſalvis. 250. 32
ſalus. 295. 13
ſalutari. 321. 22
ſalutationem. 424. 1
ſalute. 23. 15 | 57. 27 | 103. 28 | 104. 6 | 115. 16 | 145. 23, *& alibi.*
ſalutem. 31. 25 | 38. 11 | 57. 29 | 63. 9 | 65. 18 | 68. 5, *& alibi.*
ſaluti. 100. 28 | 102. 24 | 107. 4 | 138. 19 | 163. 12, 18, *& alibi.*
ſalutis. 22. 1 | 36. 2 | 42. 8 | 52. 10 | 54. 19. 21 | 58. 14, 18, *& alibi.*
ſalvum. 276. 2
Samarobrivæ. 96. 17 | 107. 24
Samarobrivam. 110. 20
ſanandas. 234. 19
ſanarentur. 274. 12
ſanat. 196. 18
ſanatis. 374. 13
ſanaturum. 155. 5
ſanciantur. 217. 12
ſanciatur. 142. 15
ſanctiore. 220. 1
ſanctiſſimo. 169. 29
ſanctiſſimum. 380. 5
ſanctitas. 467. 25
ſanctos. 132. 1
ſanctum. 59. 29 | 129. 7
ſanguine. 150. 28 | 332. 10
ſanguis. 163. 16
ſanitatem. 31. 17 | 160. 8 | 191. 6 | 358. 9 | 387. 29 | 416. 27
ſano. 90. 30
Santones. 12. 21
Santonis. 161. 6
Santonum, 11. 23
ſanus. 383. 21
ſanxerunt. 23. 13
ſapient. 101. 29
ſaporis. 350. 4
ſarciendæ. 323. 4
ſarcinaria. 254. 19
ſarcinarum. 324. 4
ſarcinas. 19. 19 | 149. 20 | 416. 27
ſarcinis. 47. 28 | 67. 14 | 193. 16 | 246. 2 | 389. 28 | 419. 20, 22
ſarcire. 240. 25 | 320. 1
ſarciretur. 322. 33
ſarciri. 113. 8
Sardinia. 231. 3 | 292. 20 | 396. 6
Sardiniam. 230. 16, 19 | 231. 12 | 389. 11 | 429. 18
ſarmentis. 64. 22
Sarſuram. 419. 16 | 420. 3
Saſerna. 389. 27, 33 | 398. 23 | 411. 15, 19
ſata erant. 310. 31
ſata fuerant. 316. 23
ſatagentibus. 421. 10
ſatis. 6. 17 | 15, 18. 24 | 71. 16 | 20. 6 | 29. 5 | 32. 2, *& alibi paſſim.*
ſatisfacere. 88. 4 | 179. 21 | 317. 17
ſatisfacerent. 31. 7
ſatisfaciant. 15. 6
ſatisfaciundi. 111. 4
ſatisfactione. 31. 9
ſatisfactionem. 117. 18
ſatisfacturum. 442. 13
ſatisfecerit. 100. 26
ſatius. 397. 2
Saturnini. 215. 2
ſauciat. 373. 2
ſaucii. 438. 33 | 441. 21 | 447. 50
ſaucios. 413. 23 | 417. 16 | 421. 6 | 424. 16
ſaucio. 58. 6 | 103. 27
ſauciorum. 323. 11
ſaucios. 324. 18 | 395. 1
ſaucius. 450. 21 | 451. 1, 14
ſaxa. 53. 2 | 62. 10 248. 30 | 249. 19 | 262. 15, *& alibi.*
ſexea. 406. 12
ſaxis. 151. 13, 18, 20 | 152. 3 | 161. 25 | 194. 31
ſaxo. 348. 23
Scævæ. 314. 14
ſcalarum. 176. 31
ſcalas. 229. 21 | 325. 32 | 356. 31
Scaldim. 136. 10
ſcalis. 105. 33 | 229. 24 | 308. 31 | 318. 19 | 355. 27
ſcandere. 109. 25
ſcandulis. 197. 33
ſcapha. 338. 19 | 356. 16 | 369. 31
ſcaphæ. 300. 30 | 395. 4
ſcapham. 369. 31
ſcapharum. 353. 12
ſcaphas. 83. 5 | 280. 15 | 300, 22 | 317. 35 | 355. 12 | 357. 12 | 398. 5 | 452. 2
ſchaphis. 230. 3 | 302. 18 | 308. 33 | 337. 11 | 350. 32 | 355. 18 | 405. 6
Scapula. 448. 25
Scapulam. 373. 26
ſcelera. 442. 1
ſceleratis. 405. 13
ſceleratis. 395. 9
ſceleratorum. 120. 9 | 136.

27
ſcelere. 15. 2 | 275. 13 | 397. 19 | 406. 3 | 439. 21
ſceleribus. 426. 29
ſceleris. 196. 22
ſcelus. 251. 21 | 265. 31 | 405. 23 | 439. 19
ſcias. 18. 27
ſciebant. 60. 6 | 295. 31 | 425. 14
ſciebat. 107. 19 | 109. 2 | 115. 14 | 136. 14 | 194. 12, *& alibi.*
ſciens. 433. 6
ſcientem. 433. 8
ſcienter. 244. 11 | 355. 18
ſcientia. 49. 11 | 59. 10 | 155. 1 | 182. 5, 10, *& alibi.*
ſcientiæ. 359. 18
ſcientiam. 35. 2 | 66. 24 | 165. 28 | 354. 3
ſcientius. 151. 5
ſcilicet. 465. 1
ſcimus. 182. 9
ſcindere. 58. 10
ſcio. 111. 11 | 200. 24 | 405. 13
Scipio. 206. 9 | 304. 1 | 305. 23, 24 | 307. 10, 15, 25, *& alibi freq.*
Scipione. 287. 6 | 316. 14 | 324. 29 | 326. 19 | 332. 8, *& alibi.*
Scipionem. 209. 8 | 211. 9 | 306. 18 | 307. 7 | 308. 6, *& alibi.*
Scipioni. 212. 9 | 324. 35 | 407. 22, 26 | 409. 23 | 425. 25 | 426. 28
Scipionis. 207. 1, 15 | 209. 4 | 307. 4, 5, 9, 13, 14, 20, 23, *& alibi.*
ſcire. 17. 29 | 18. 12 | 30. 13 | 110. 33 | 181. 7 | 191. 7, *& alibi.*
ſciret. 33. 20 | 107. 31 | 196. 34 | 198. 19 | 360. 9 | 369. 7 | 425. 20
ſciri. 376. 1.
ſciſſet. 441. 11
ſcito. 392. 6 | 461. 7
ſcitote. 470. 17
ſcopis. 407. 4
ſcopulis. 62. 7
ſcopulos. 302. 15
ſcorpione. 153. 5 | 398. 27
ſcorpionibus. 411. 3
ſcorpionis. 153. 7
ſcorpionum. 399. 28
ſcribenda. 290. 28
ſcribendi. 182. 10
ſcribendos. 182. 1
ſcribendum. 461. 11
ſcribere. 321. 22
ſcriberem. 459. 4
ſcribit. 92. 18 | 107. 19 | 108. 10
Scribonii. 228. 17.
Scribonius. 289. 10
ſcripſerat. 362. 27.
ſcripſerunt. 94. 2
ſcripti. 198. 27 | 364. 28
ſcripſimus 52. 27 | 381. 22 | 384. 28 | 434. 6, 15
ſcripſiſſe. 465. 16
ſcriplit. 301. 10 | 324. 30
ſcripta. 217. 16
ſcripta ſunt. 436. 13
ſcriptam. 440. 13
ſcriptas. 373. 15
ſcripti erant. 344. 8
ſcriptis. 181. 5 | 182. 2 | 484 7
ſcriptoribus. 182. 5, 6
ſcriptum. 440. 11 | 441. 4
ſcrobes. 172. 24 | 177. 9
ſcrobis. 173. 3
ſcuta. 38. 2 | 436. 27 | 448. 3
ſcutati. 237. 7
ſcutis. 20. 4 | 49. 25 | 52. 7 | 54. 13 | 106. 24 | 357, 5, *& alibi.*
ſcuto. 51. 12, 13 | 277. 13 | 314. 14
ſcutorum. 444. 8
ſcutulis. 309. 3
ſcutum. 20. 7 | 106. 25 | 438. 1
c. 3. 1 | 6. 11 | 7. 10, 12 | 8. 4, 9 | 9. 1 | 10. 14, *& alibi quam plurimis in locis.*
ſecaræ. 147. 28
ſecerni. 406. 2
ſeceſſio. 215. 5
ſeceſſione. 215. 1
ſeceſſionem. 224. 4
ſecius. 36. 14 | 78. 21 | 89 22 | 90. 23 | 302. 3
ſecluſam. 244. 14
ſecluſit. 336. 12
ſecluſum erat. 320. 30
ſectamini. 137. 19
ſectionem. 54. 23
ſecreto, *adv.* 16. 21 | 23. 15 | 223. 24 | 317. 5
ſecum. 8. 12 | 10. 15 | 27. 13 | 33. 21 | 38. 14 | 53. 4, *& alibi.*
ſecunda. 20. 14 | 45. 15 | 98. 15 | 171. 32 | 200. 4, *& alibi.*
ſecundæ. 277. 38 | 373. 19
ſecundam, 36. 10 | 373. 21 | 375. 5, 11 | 413. 3 | 439. 29
ſecundas. 367. 31
ſecundiore. 44. 25
ſecundiores. 15. 3
ſecundis. 56. 7 | 118. 14 | 162. 5 | 188. 4 | 322. 20 | 357. 26 | 366. 4 | 368. 13
ſecundiſſima. 461. 15
ſecundiſſimorum. 167. 18
ſecundiſſimum. 351. 38
ſecundo, *nom.* 164. 7 | 166. 7, 11, 27 | 250. 28 | 256. 15, *& alibi.*
ſecundo. *adv.* 187. 24 | 309. 30 | 366. 20
ſecundos. 155. 2
ſecundum, *nom.* 81. 30 | 119. 11 | 199. 4 | 242. 10, *& alibi.*
ſecundum, *præp.* 25. 17 | 48. 14 | 78. 13 | 156. 24, *& alibi.*
ſecundus. 380. 7
ſecuri, nom. ſubſt. 196. 27 | 441. 28
ſecuribus. 175. 29
ſecuta eſt. 70. 1
ſecuta ſunt. 275. 7
ſecutæ ſunt. 85. 24 | 320. 18
ſecuti. 19. 21 | 28. 19 | 47. 22 | 68. 24 | 85. 35 | 275. 20 | 360. 27
ſecuti erant. 163. 11 | 404. 2
ſecuti eſſent. 273. 21
ſecuti ſunt. 131. 20 | 303. 2 | 373. 22
ſecutum. 112. 4
ſecutus. 91. 8 | 97. 4 | 173. 9 | 277. 7 | 461. 16
ſecutus eſt. 320. 22

ſed. 13. 15 | 14. 20 | 15. 24 | 16. 18, 27 | 17. 7, 14, 32, *& alibi quam plurimis in locis.*
ſedandæ. 425. 20
ſedato. 297. 9 | 342. 14
ſedens. 399. 19
ſedere. 188. 33
ſedes. 24. 15, 25 | 32. 26 | 72. 22
ſedibus. 132. 8
ſeditio. 154. 16
ſeditione. 257. 6 | 375. 4 | 410. 16 | 450. 21
ſeditiones. 379. 8
ſeditionis. 448. 25
ſeditionum. 384. 36
ſeditioſa. 16. 9 | 372. 23
ſeditioſiſſima. 398. 10
ſeditioſos. 363. 4
ſeditioſus. 410. 12
Sedulius. 179. 10
Sedunis. 58. 34
Sedunorum. 57. 8
Sedunos. 56. 2
Seduſios. 37. 8
ſegetes. 137. 33
ſegetis. 326. 13
ſegni. 135. 16
ſegniores. 208. 7
Segonax. 97. 25
Segontiaci. 97. 12
Segoviam. 375. 18
Seguſianis. 168. 25 | 173. 19
Seguſianos. 12. 8
ſellam. 298. 12
ſemel. 23. 27 | 24. 18 | 292. 13
ſementes. 6. 15
ſemeſtri. 217. 1
ſemifactas. 423. 9
ſemihora. 403. 6
ſemitæ. 145. 8
ſemitis. 96. 22
ſemotarum. 348. 19
ſemoto. 255. 12
ſemper. 16. 27 | 60. 1 | 61. 10 | 111. 8 | 140. 16, *& alibi.*
Sempronium. 179. 32
ſena. 174. 2
ſenatore. 223. 2
ſenatorem. 411. 26
ſenatores. 52. 23 | 225. 10 | 341. 4 | 424. 9 | 442. 3
ſenatoribus. 219. 10 | 281. 3
ſenatorii. 305. 23 | 325. 12 | 327. 15 | 336. 14
ſenatoris. 321. 16 | 437. 28
ſenatorum. 222. 22 | 225. 10 | 242. 33
ſenatu. 7. 3 | 25. 19 | 26. 11 | 32. 9 | 63. 22, 27, *& alibi.*
ſenatui. 203. 2 | 206. 4 | 217. 11
ſenatum. 23. 28 | 24. 8 | 42. 5 | 111. 5 | 119. 1, *& alibi.*
ſenatus. 26. 20 | 32. 8, 12 | 34. 7 | 75. 6 | 141. 2, *& alibi.*
ſenatuſconſulta. 32. 14 | 211. 1 | 212. 8
ſenatuſconſulto. 33. 18 | 204. 3, 11 | 214. 12 | 219. 24 | 305. 19 | 330. 7 | 343. 4
ſenatuſconſultum. 203. 16 | 210. 12
ſenes. 22. 21
ſeni, *nom. adject.* 298. 24
ſeniorum. 259. 23
ſenis. *adj.* 15. 21
Senonem. 194. 1
Senones. 110. 35 | 111. 25 | 114. 13, 22, 26 | 143. 14 | 156. 33 | 165. 21
Senonibus. 40. 16 | 112. 6 | 114. 24 | 173. 22
Senonum. 115. 8 | 140. 22, 26 | 146. 10 | 166. 2
ſenſerat. 164. 5 | 166. 17
ſenſerunt. 102. 13
ſenſiſſent. 195. 21 | 373. 21
ſenſiſſet. 163. 29
ſenſit. 403. 32
ſenſus. 461. 9
ſententia. 80. 20 | 102. 5 | 114. 30 | 140. 23 | 148. 12, *& alibi.*
ſententiæ. 57. 27 | 208. 3 | 209. 2 | 274. 6, 14
ſententiam. 33. 31 | 45. 11 | 59. 21 | 101. 20 | 143. 10, *& alibi.*
ſententias. 57. 23 | 206. 5 | 327. 15
ſententiis. 174. 23 | 175. 30 | 202. 21 | 203. 11
ſentiant. 100. 30 | 102. 3
ſentiatis. 405. 17
ſentiatur. 244. 5
ſentibus. 48. 6
Senticam. 325. 3
ſentiebant. 352. 19
ſentiebat. 16. 18 | 76. 11
ſentimus. 273. 5
ſentinæ. 302. 28
ſentire. 67. 7 | 76. 23 | 160. 35 | 163. 36, *& alibi.*
ſentirent. 358. 3
ſentirentur. 249. 5
ſentiret. 358. 16
ſentiunt. 266. 14
ſenùm, *nom. adject.* 265. 35
ſeorſum. 407. 16
ſeparare. 168. 16
ſeparati. 71. 7
ſeparatim. 17. 25 | 22. 20 | 157. 20 | 252. 21 | 197. 8 | 300. 24 | 410. 20
ſepes. 48. 6
ſepibus. 50. 1
ſeptem. 109. 4 | 178. 24 | 223. 1, 3 | 225. 24 | 234. 7, *& alibi.*
ſeptemdecim. 244. 17 | 447. 31
ſeptemtrionem. 79. 24 | 94. 6
ſeptemtriones. 5. 3, 4, 7
ſeptemtrionibus. 15. 23 | 177. 19
ſeptima. 20. 19 | 50. 16 | 59. 2 | 84. 28 | 167. 21 | 186. 3 | 210. 9 | 306. 3 | 351. 7
ſeptimæ. 92. 2 | 167. 26 | 414. 3
ſeptimam. 51. 19 | 185. 32 | 256. 6 | 413. 1
Septimii. 340. 19
Septimio. 341. 1
Septimium. 340. 17
ſeptimo. 12. 7 | 31. 12 | 105. 27 | 137. 27
ſeptimum. 136. 13 | 211. 1 | 465. 7
ſeptimus. 137. 4
ſeptingenti. 163. 25
ſeptingentis. 401. 1
ſeptingentorum. 94. 5
ſeptuaginta. 75. 25 | 179. 11 | 241. 12 | 441. 28 | 448. 14
ſepultura. 426. 7
ſepulturam. 21. 6
ſequamini. 275. 21

Sequana. 4. 1
Sequanæ, 165. 25 | 166. 2, 9
Sequanam. 165. 30
Sequani. 11. 21 | 24. 11 | 25. 5 | 118. 10 | 119. 6
Sequanis. 5. 2 | 7. 3 | 11. 13, 15, 20 | 23. 23, *& alibi.*
Sequano. 7. 2
Sequanorum. 11. 2, 23 | 12. 10 | 13. 2 | 17. 13 | 25. 8 | 27. 27 | 74. 14
Sequanos. 6. 6 | 9. 3 | 11. 13, 16 | 24. 13. | 25. 3, 21, 28, *& alibi.*
ſequantur. 80. 25 | 206. 5 | 212. 3 | 389. 30
ſequatur. 30. 20 | 206. 9 | 353. 8
ſequebantur. 50. 5 | 168. 11 | 300. 29 | 308. 13
ſequebatur. 207. 10 | 302. 3 | 368. 20 |
ſequendi. 162. 7 | 324. 17
ſequendum. 308. 9 | 324. 6
ſequens. 310. 27
ſequenti. 445. 22 | 452. 25
ſequentis. 201. 13
ſequerentur. 339. 10
ſequeretur. 238. 12 | 367. 21
ſequi. 7. 15 | 21. 7, 10 | 45. 31 | 81. 19 | 103. 31 | 131. 14, *& alibi.*
ſequimini. 276. 10 | 332. 14
ſequitur. 19. 3 | 137. 38
ſequius. 261. 21 | 446. 31
ſequuntur. 138. 21 | 171. 16 | 207. 15 | 246. 15 | 294. 11, 23 | 369. 33
ſequutus. 170. 19
Serapion. 344. 23
ſerenitas. 446. 13
Sergio. 202. 1
Sergium. 56. 1
ſerius. 290. 19
ſermo. 103. 34
ſermone. 182. 12 | 216. 4 | 425. 31
ſermonem. 120. 10 | 297. 13 | 411. 17
ſermones. 274. 3
ſermoni. 297. 17
ſermonibus. 251. 20 | 266. 27 | 273. 24
ſermonis. 105. 6 | 484. 6
ſeriſſimè. 323. 16
ſero, *adv.* 101. 10
ſerpetet. 338. 15
Sertorio. 66. 23 | 246. 24
ſervabat. 96. 18 | 328. 9
ſervans. 331. 4
ſervant. 152. 3
ſervantur. 128. 7 | 139. 12
Servare. 82. 28 | 163. 11 | 240. 17 | 250. 2 | 279. 34, 40
ſervarent. 240. 10 | 250. 23 | 268. 22
ſervaretur. 323. 16 | 364. 18
ſervari. 34. 7 | 139. 7 | 256. 16
ſervaſſe. 255. 32
ſervatum eſſe. 415. 8
ſervatur. 138. 28
ſervaturos. 54. 12
ſervaturum. 137. 28
ſervetur. 151. 19
ſervi. 129. 5 | 441. 22, 23 | 442. 17 | 444. 19 | 445. 9 | 449. 10
ſerviant. 73. 9
ſerviebant. 305. 12 | 352. 27
ſervilem. 129. 1
ſervili. 29. 30
Servilius. 283. 2 | 299. 1, 6
ſervirent. 156. 30
ſervis. 194. 2 | 234. 8 | 242. 30 288. 5 | 295. 11 | 393. 20 | 423. 28
ſervitia. 383. 3 | 425. 25
ſervitute. 25. 20 | 100. 15 | 175. 30
ſervitutem. 12. 15 | 37. 11 | 46. 23 | 59. 20 | 119. 16, *& alibi.*
ſervituti. 175. 10
ſervitutis. 60. 23
ſerviunt. 273. 4
Servius. 281. 4
ſerunt. 94. 12
ſervo. 107. 11 | 428. 20
ſervorum. 119. 13 | 186. 34 | 305. 4, *& alibi.*
ſervos. 21. 15 | 119. 17 | 150. 19 | 226. 3 | 291. 12, *& alibi.*
ſervum. 449. 5
ſervus. 448. 8 | 441. 18
ſeſe. 7. 13 | 9. 10 | 11. 21 | 12 17 | 13. 9 | 15. 6, *& alibi quam plurimus in locis.*
Seſquipedalia. 78. 9
ſeſtertiis. 371. 1 | 374. 5
ſeſtertiorum. 8. 9 *ter*, 19
ſeſtertios. 183. 32 | 370. 24 | 372. 13 | 425. 21
ſeſtertiúum. 225. 18 | 267. 14. 425. 5
Seſuvios. 55. 4
ſeu. 19. 9 | 102. 2 *bis* | 119. 21, *& alibi.*
ſeveritatem. 143. 21 | 371. 4
ſeveritatis. 379. 11
ſeveriùs. 301. 10
ſevi. 153. 4
ſevo. 197. 33
ſevocare. 90. 11
ſex. 21. 16 | 22. 22 | 35. 9 | 36. 1 | 43. 2 | 44. 19, *& alibi freq.*
ſexagies. 225. 18
ſexaginta. 22. 22, 24 | 41. 22 | 52. 23 | 98. 12 | 102. 19, *& alibi.*
ſexcentas. 88. 11
ſexcenti 241. 15 | 272. 7
ſexcentis. 52. 23 | 66. 6 | 268. 6 | 277. 22 | 393. 24
ſexcentorum. 28. 7 | 72. 5 | 318. 7 | 356. 4
ſexcentos. 36. 9, 12 | 47. 3 | 146. 13 | 285. 11 | 287. 9 | 323. 26 | 386. 2
ſexdecim. 11. 4 | 36. 12 | 259. 10 | 279. 21 | 302. 13 | 421. 22 | 442. 22
ſexies. 298. 24
ſexta. 253. 34 | 363. 4 | 366. 16, 28, *& alibi.*
ſextæ. 364. 10
ſextam. 184. 6 | 364. 7 | 366. 11, 23 | 384. 22 | 413. 2 | 437. 21
Sextio. 50. 7 | 163. 22 | 187. 6 | 374. 6
Sextium. 113. 2 | 138. 23 | 162. 29 |

29 | 180. 2 | 364. 12 | 397. 26
Sextius. 58. 11 | 138. 17
sexto. 402. 23 | 448. 8 | 449. 10
sextum. 269. 1 | 386. 20
sextus. 225. 13 | 273. 11 | 432. 17 | 434. 8
si. 10. 14 | 11. 5, 8, 11, 25 | 14. 7, 20, 22 | 15. 4, 5, 6, *& alibi quam plurimis in locis.*
Siburzates. 68. 11
sic. 28. 4 | 33. 17 | 41. 11 | 47. 6 | 54. 5 | 58. 25, *& alibi passim.*
Sicambri. 79. 6 | 137. 9
Sicambrorum. 77. 23 | 79. 3 | 134. 22
Sicambros. 79. 20
siccitates. 86. 18. 98. 18 |
Sicilia. 231. 3 | 270. 18 | 271. 8 | 276. 33 | 286. 8 | 292. 32, *& alibi.*
Siciliæ. 231. 6 | 259. 11
Siciliam. 227. 8 | 230. 17, 18, 19 | 231. 12 | 274. 13, *& alibi.*
Sicore. 238. 5
Sicori. 247. 11
Sicorim. 241. 32 | 247. 4, 13
Sicoris. 246. 18 | 255. 8
sicut. 112. 29 | 133. 7 | 162. 12, *& alibi.*
sicuti. 33. 16 | 128. 9 | 295. 19
sideribus. 123. 5
sigillatim. 57. 11 | 89. 23 | 110. 6
signa. 20. 14 | 29. 6, 7 | 30. 12 | 49. 27 | 51. 15, 31, *& alibi. freq.*
signatæ erant. 387. 26
signatas. 387. 14
signatum. 466. 13
signifer. 440. 5
signifero. 51. 5
signiferos. 323. 2
significabant. 229. 20
significabat. 374. 8 | 379. 14
significabatur. 44. 5
significant. 142. 25
significare. 46. 16 | 153. 21 | 159. 23 | 256. 28 | 464. 13
significaretur. 76. 27
significari. 72. 4 | 233. 2
significatio. 110. 16 | 134. 17 | 273. 22
significatione. 54. 17 | 147. 11 | 176. 33 | 256. 24 | 319. 11
signis. 51. 3 | 77. 6 | 82. 29 | 95. 20, 32 | 102. 33, *& alibi.*
signo. 37. 15 | 51. 6 | 57. 32, *& alibi.*
signorum. 341. 11 | 419. 25
signum. 49. 7, 9, 22 | 64. 27 | 149. 30 | 154. 1, *& alibi.*
Silanum. 113. 2
sileat. 431. 15
silentio. 146. 23 | 149. 16, *& alibi.*
Silicense. 375. 19
Silii. 59. 13
Silio. 59. 7
Silo. 372. 15
silva. 48. 24 | 134 | 27
silvæ. 68. 21 | 109. 29 | 117. 33, *& alibi.*
silvam. 48. 29 | 89. 5 | 132. 6 | 134. 12 | 135. 9 | 319. 18, 21
silvarum. 29 3 | 68. 19 | 134. 28 | 184. 20 | 190. 26
silvas. 13. 9 | 48. 14, 23 | 49. 2 | 68. 18, 23, 25, *& alibi.*
silvestre. 160. 33 | 364. 30
silvestri. 157. 5
silvestribus. 96. 19 | 142. 2 | 187. 13 | 195. 20
silvestris. 48. 13 | 136. 20
silvis. 48. 28 | 85. 5 | 91. 28, *& alibi.*
sim. 392. 3
simile. 175. 21 | 192. 5 | 294. 19
similem. 107. 30 | 116. 15 | 159. 36 | 188. 7 | 195. 4 | 239. 21 | 439. 33 | 461. 5
simili. 143. 2 | 150. 23 | 158. 40, *& alibi.*
similia. 370. 17
similis. 110. 32 | 160. 26
similiter. 324. 10 | 337. 10
similitudine. 163. 3 | 173. 5 | 360. 5
similitudinem. 312. 18
simplex. 412. 2
simplicem. 391. 11
simplici. 365. 24
simplicibus. 365. 26
simul. 17. 24 | 50. 25 | 59. 28 | 76. 16, 18, *& alibi freq.*
simulabat. 350. 15
simulacra. 125. 3 | 126. 3 | 260. 17
simulacrum. 341. 8, 9
simulantem. 358. 2
simulata. 33. 22
simulatione. 76. 15 | 109. 10, 17, *& alibi.*
simulationem. 30. 8 | 191. 20 | 277. 23
simulaverunt. 72. 22
simulavit. 299. 9 | 308. 6
simultas. 272. 9
simultatibus. 106. 16
simultatum. 371. 10
sincera. 480. 6
sincere. 150. 19
sin. 14. 9 | 33. 5 | 44. 30 | 103. 12 | 146. 2 | 169. 23, *& alibi.*
sine, *præp.* 10. 6 | 11 22 | 14. 22 | 17. 26 | 26. 4, *& alibi quam plurimis in locis.*
singula. 71. 3 | 148. 27 | 179. 26 | 239. 21 | 305. 4
singulæ. 62. 17 | 151. 20 | 403. 1, 2
singulare. 367. 18
singularem. 165. 28 | 174. 25 | 426. 5
singulares. 83. 2
singulari. 88. 10 | 99. 15 | 145 7 | 151. 1 | 312. 10 | 316. 31 | 326. 2 | 332. 14 | 340. 17 | 416. 37
singularis. 50. 28 | 185. 32 | 193. 20 | 200. 2
singularum. 157. 20
singulas. 47. 25 | 63. 6, 12 | 149. 4 | 166. 26 | 245. 10, *& alibi.*
singuli. 9. 4 | 36. 2 | 156. 3 | 158. 2 | 173. 2 | 408. 21
singulis. 37. 12 | 49 13 | 109. 24, *& alibi.*
singulorum. 200. 24 | 224. 28
singulos. 36. 2 | 37. 12 | 49. 14 | 90. 11 | 98. 2 | 130. 13, *& alibi.*
sinistra. 20. 6 | 50. 6, 14 | 91.

91. 7 | 260. 8 | 266. 6, *& alibi.*
siniſtram. 403. 28
siniſtras. 252. 13
siniſtro. 38. 3 | 167. 22, 27 | 276. 25 | 319. 28 | 320. 7. *& alibi.*
siniſtrorſus. 132. 18
siniſtrum. 334. 9 | 391. 10 | 404. 19 | 408. 30 | 412. 26 | 413. 5, 6, 8. 447 | 5, 18
sint. 15. 4 | 24. 28 | 71. 21 | 74. 2 | 133. 24 | 139. 6, *& alibi.*
sinu. 276. 5 | 370. 13
sinum. 367. 16
sinunt. 72. 1
sinus. 329. 5.
siquidem. 137. 30
sis. 461. 6
sit. 16. 6 | 18. 18 | 24. 24 | 100. 21 | 101. 21 | 108. 6, *& alibi.*
siti. 197. 32 | 198. 14 | 392. 25 | 409. 30 | 417. 2
Sitii. 428. 34
Sitio. 428. 12
Sitium. 407. 11
Sitius. 396. 17 | 402. 17 | 428. 21
situ. 157. 16 | 170. 21
situm. 112. 16
situs. 61. 8 | 77. 19 | 319. 19
sive. 13. 13 *bis* | 19. 11 | 21. 17 | 22. 1 | 61. 28, 29, *& alibi.*
ſoceri. 13, 16
ſocietas. 343. 4
ſocietate. 114. 10 | 183. 23 | 371. 18
ſocietatem. 360. 14 | 429. 14.
ſocietates. 286. 5
ſocietatis. 339. 14
ſocietatum. 339. 17
ſocii. 104. 24
ſociis. 15. 6, 11 | 26. 17 | 27. 10 | 32. 21 | 382. 6 | 397. 18
ſocio. 349. 12
ſociorum. 12. 21 | 117. 29 | 364. 2 | 365. 5 | 367. 19
ſocios. 9. 1 | 32. 17 | 34. 2 | 60. 14 | 185. 1 | 324. 18
ſocium. 325. 25
ſocius. 212. 6
ſola. 30. 20
ſolatii. 148. 15 | 390. 10
ſolacio. 225. 8
ſoldurios. 66. 6
ſole. 5. 5 | 142. 26
ſoleant. 249. 12
ſolear. 157. 5 | 256. 2
ſolebant. 398. 19 | 440. 13
ſolebat. 124. 2 | 189. 20 | 381. 28
ſolem. 93. 15, 17 | 130. 2
ſolent. 399. 29 | 402. 19 | 405. 1
ſolerent. 322. 1
ſolertia. 261. 30 | 266. 8 | 348. 30 | 352. 25 | 354. 12, 33
ſolertiæ. 151. 2
ſoli, *nom. adj.* 25. 9 | 373. 21
ſolis, *à ſol.* 5. 7 | 36. 22 45. 31 | 63. 14 | 83. 29, *& alibi.*
ſolis, *nom. adj.* 140. 19 | 150. 35
ſolitæ, ſunt. 452. 16
ſoliti, erant. 362. 21
ſolitudinem. 79. 9
ſolitudines. 131. 8
ſolitus erat. 438. 14
ſolitus eſſet. 411. 28
ſolitus eſt. 321. 23 | 437. 9
ſollicitabantur. 390. 7
ſollicitabat. 300. 4
ſollicitabatur. 418. 6, 20
ſollicitam. 300. 11
ſollicitandas. 168. 3
ſollicitandi. 276. 21
ſollicitandos. 164. 13 | 299. 13
ſollicitant. 59. 19 | 160 20
ſollicitare. 88. 20 | 90. 10 | 114. 7 | 191. 16
ſollicitarent. 111. 15
ſollicitarentur. 40. 7
ſollicitaret. 300. 8 | 380. 12
ſollicitari. 114. 15 | 202. 18
ſollicitat. 168. 30
ſollicitato. 340. 12
ſollicitatus. 158. 4
ſollicitudine. 110. 26 | 159. 11 | 195. 3 | 304. 8 | 401. 21
ſollicitudo. 371. 14
ſollicitum. 417. 26
ſolo, *ſubſt.* 151. 16 | 173. 3 | 263. 17 | 446. 9
ſolo, *adj.* 16. 20 | 96. 14
ſolos. 91. 13 | 130. 2
ſolvantur. 298. 24
ſolverent. 427. 6
ſolverentur. 284. 1
ſolverunt. 83. 26 | 338. 18 | 339. 12
ſolviſſet. 98. 16
ſolvit 81. 18 | 86. 3 | 91. 5 | 229. 22 | 290. 4 | 295. 5
ſolum, *nom. ſubſt.* 12. 20. 172. 1
ſolum, *adv.* 13. 15 | 16. 27 | 17. 32 | 29. 24 | 46. 27, *& alibi.*
ſolus. 24. 9 | 194. 21 | 199. 7 | 359. 17
ſolutionibus. 298. 13
ſolvunt. 301. 16
ſomno. 278. 23
ſonitu. 167. 1
ſonitum, *nom.* 167. 10
ſono, *nom.* 162. 2
ſonuerunt. 341. 14
ſonus. 341. 11
ſordidi. 371. 11
Soricaria. 443. 14
Soritiam. 445. 10
ſoror. 38. 14
ſorore. 340. 1
ſororem. 17. 1 | 343. 5
ſors. 49. 18 | 179. 1 | 187. 16 | 190. 15
ſorte. 230. 19 | 305. 20
ſortem. 183. 6
ſortes. 213. 1
ſortibus. 36. 26 | 39. 6
ſortium. 39. 16
Sotiates. 65. 12, 17
Sotiatium. 65. 11, 21
ſpatia. 127. 11
ſpatii. 64. 25 | 76. 12 | 183. 4 | 209. 1 | 254. 27 | 258. 7 | 333. 2
ſpatiis. 151. 20 | 173. 7 | 224. 24 | 317. 29
ſpatio. 32. 3 | 53. 14 | 57. 31 | 61. 11 | 63. 33 | 69. 2 *& alibi.*
ſpatium. 10. 12 | 28. 6 37. 16 | 45. 30 | 47. 28 *& alibi.*
ſpe. 8. 13 | 11. 9 | 22. 1 | 25 | 33. 8 | 43. 17, *& alibi.*

alibi..
ſperebant. 153. 13 | 390. 13
ſperabat. 168. 31 | 186. 24 | 302 2 | 333. 7 | 379. 16
ſperamus. 273. 6
ſperandum. 465. 18
ſperans. 116. 2 | 117. 24 | 140. 2 | 290. 21 | 25, *& alibi*.
ſperant. 7. 13
ſperare. 30. 7 | 103. 24, 28 | 105. 18 | 405. 31
ſperarent. 100. 8 | 290. 2 | 317. 6 | 438. 3 | 441. 32
ſperaret. 366. 33 | 382. 11 | 386. 4
ſperaſſent. 266. 11
ſperaſſet. 335. 22
ſperatam. 116. 19
ſperaviſſent. 266. 18
ſperent. 105. 12
ſperet. 216. 10
ſpes. 37. 10 | 43 ; 18 | 54. 21 | 62. 26 | 63. 30, *& alibi*.
Spinther. 221. 8 | 224. 34 | 225. 12 | 327. 8
ſpiritus. 25. 29 | 41. 16 | 322. 3
ſplendidi. 366. 29
ſplendidius, *adv*. 358. 6
ſpolia. 279. 4 | 443. 26
ſpoliare. 175. 8
ſpoliaretur. 90. 12 | 202. 19
ſpoliatis. 310. 10
ſpoliatumiri. 169. 25
ſponte. 11. 14 | 32. 24 | 100. 39 | 122. 3 | 169. 2, *& alibi*.
Squillus. 373. 1 | 374. 3
ſtabant. 106. 10 | 272. 15 | 409. 27 | 414. 17
ſtabat. 409. 7 | 414. 14
ſtaberius. 294. 6
ſtabiliendi. 173. 2
ſtabilitatem. 85. 14
ſtagnum. 421. 29 | 422. 6
ſtantium. 133. 17
ſtare. 239. 10
ſtatim. 39. 6 | 45. 18 | 64. 31, 35 | 83. 11, 21, *& alibi*.
ſtatio. 295, 26 | 403. 3
ſtatione. 84. 30 | 95. 11 | 138. 5, 22 | 139. 32, *& alibi*.
ſtationem. 84. 34 | 270. 23 | 390. 6 | 356. 13, *& alibi*.
ſtationes. 48. 15 | 95. 26 | 171. 8 | 187. 26 | 244. 24 *& alibi*.
ſtationibus. 84. 33 | 187. 13 | 188. 29 | 224. 26 | 251. 11 | 398. 19 | 406. 6
ſtativis. 303. 21 | 307. 15 | 397. 13
ſtatu. 119. 10 | 164. 29
ſtatuam. 341. 15
ſtatuas. 305. 22
ſtatuat. 17. 27
ſtatuebat. 78. 5, 15 | 90. 19
ſtatuerat. 285. 4 | 310. 26 | 329. 7
ſtatuere. 17. 27
ſtatueret. 17. 29 | 364 2
ſtatuerunt. 359. 3
ſtatui. 200. 29 | 254. 7
ſtatuiſſe. 150. 25 | 191. 28
ſtatuiſſet. 53. 24 | 97. 32 | 364. 19
ſtatuit. 12. 21 | 31. 26 | 44. 7 | 62. 13 | 63. 21, *& alibi*.
ſtatum. 144. 13 | 164. 22 | 465. 6
ſtatumina. 244. 1
ſtaturæ. 53. 15
ſtaturam. 130. 6
ſtatúunt. 150. 33 | 173. 16
ſteterant. 103. 11 | 246. 24
ſtetiſſe. 265. 9 | 445. 23
ſtetiſſent. 241. 19 | 404. 28
ſtetit. 120. 7
ſtimulis. 177. 9
ſtimulos. 173. 8
ſtipatos. 423. 8
ſtipendiarias. 23. 9 | 404. 30
ſtipendiarii. 394. 21
ſtipendiariis. 145. 31
ſtipendiarios. 27. 7
ſtipendii. 345. 15
ſtipendio. 33 | 6. 100. 13 | 164. 20 | 185. 34 | 314. 18 | 402. 3
ſtipendium. 27. 11 | 33. 1 | 257. 5 | 316. 38, *& alibi*.
ſtipites. 172. 20, 25 | 229. 10
ſtirpem. 136. 27
ſtirps. 137. 2
ſtorearum. 263. 6
ſtoreas. 262. 16 | 263. 11
ſtramenta. 161. 6
ſtramentis. 105. 29 | 184. 15
ſtramentitiæ. 439. 10
ſtramentorum. 188. 34
ſtrata. 335. 9
ſtratis. 202. 8
ſtrepitu. 45. 15 | 85. 10 | 116. 14
ſtrepitum. 195. 21
ſtrictis. 316. 21
ſtridore. 423. 7, 17, 23
ſtridorem. 418. 15
ſtrinxerunt. 333. 21
ſtruantur. 263. 23
ſtructo. 263. 24
ſtructuta. 262. 3
ſtructuræ. 66. 2
ſtructuris. 348. 3
ſtruendo. 263. 13
ſtruare. 197. 21
ſtudeant. 131. 3
ſtudebant. 40 9 | 245. 7 | 377. 32
ſtudebat. 11. 18 | 210. 5 | 306. 15 | 315. 12 | 324. 38 | 348. 4
ſtudendum. 147. 26
ſtudent. 48. 2 | 73. 2 | 130. 1, 5, 11 | 134. 4 | 434. 22 | 443. 7
ſtudere. 60. 22, 23 | 122. 9 | 150. 11 | 352. 13
ſtuderet. 154. 10
ſtudet. 143. 20
ſtudia. 274. 24 | 279. 6 | 299. 2
ſtudiis. 130. 4 | 357. 23
ſtudio. 82. 12 | 84. 25 | 88. 10 | 117. 10 | 140. 16, *& alibi*.
ſtudioſe. 133. 22, 27
ſtudioſiores. 410. 17
ſtudioſiſſime. 183. 32
ſtudium. 17. 18 | 34. 18 |

43. 18 | 63. 30 | 131. 2, *& alibi.*
ſtuduerit. 233. 3
ſtuduiſſent. 269. 6
ſtulta. 316. 37
ſtultas. 186. 34
ſtultitia. 175. 9
ſtultitiæ. 182. 1
ſtupa. 338. 4
ſtyli. 399. 26
ſua. 7. 4, 6 | 8. 10 | 11. 14 | 12. 12 | 14. 25 | 23. 15, *& alibi quam plurimis in locis.*
ſuæ. 7. 9 | 14. 13 | 18. 3 | 36. 2 | 37. 13 | 41. 1, *& alibi.*
ſuam. 7. 7 | 8. 2 | 16. 25 | 18. 1 | 22. 2 | 29. 14 | 30. 15, *& alibi paſſim.*
ſuampſe. 225. 8
ſuarum. 36. 21 | 44. 28. 84. 20 | 151, 11 | 174. 23, *& alibi.*
ſuas. 12. 10 | 17. 1 | 19. 14 | 23. 6 | 33. 15 | 35. 10, *& alibi freq.*
ſub. 10. 10 | 13. 12 | 15. 23 | 18. 13 | 19. 22 | 24. 5, *& alibi paſſim*
ſubactam eſſe. 199. 10
ſubacti. 175. 17
ſubditum. 423. 16
ſubdola. 155. 24
ſubduci. 92. 20 | 300. 20 | 369. 11
ſubducit. 18. 27 | 19. 14 | 428. 7
ſubductas. 271. 2
ſubductiones. 87. 5
ſubductis. 92. 22 | 98. 17 | 264. 14 | 414. 34
ſubduxerat. 84. 1 | 414. 3
ſubduxit. 451. 24
ſubeo. 182. 16
ſuberant. 248. 15
ſuberat. 20. 8 | 68. 12 | 98. 14 | 253. 19. 264. 14 | 336. 11
ſubeſſe. 101. 16
ſubeunda. 8 | 13
ſubeundam. 175. 34
ſubeundum. 135. 3
ſubeunt. 178. 12
ſubeuntes. 51. 10 | 451. 8
ſubibat. 361. 5
ſubjecit. 307. 21
ſubjecta 175. 29 | 360. 30 | 365. 1
ſubjecta eſt. 325. 4
ſubjectæ. 78. 22
ſubjectam. 364. 21
ſubjectis. 264. 3 | 309. 3 | 348. 26
ſubjectiſſime. 255. 23
ſubjecto. 427. 18
ſubjectos. 141. 8
ſubjectus. 307. 23
ſubierant. 384. 8
ſubjiceret. 315. 14 | 328. 7, 20
ſubjiciebant. 21. 1
ſubjiciebat. 359. 27
ſubjiciendam. 86. 2
ſubjicitur. 233. 8
ſubjiciunt. 425. 5
ſubire. 52. 16 | 184. 13 | 188. 25 | 254. 16. 279. 34, *& alibi.*
ſubiret. 324. 12
ſubiſſent. 27. 15 | 382. 4
ſubita. 59. 15 | 368. 12 | 383. 26
ſubitæ. 368. 21 | 409. 12
ſubitam. 302. 9
ſubitas. 187. 10
ſubiti. 384. 19
ſubito, *nom.* 176. 33 | 407. 5 | 415. 22 | 422. 14
ſubito, *adv.* 28. 16 | 30. 5 | 48. 30 | 54. 14 | 57. 6, 9, *& alibi paſſim.*
ſubtum. 59. 1 | 324. 12 | 361. 14 | 415. 12
ſubiturum. 294. 22
ſubiturus eſſet. 383. 21
ſublata. 8 | 13. 299. 2 | 339. 14 | 350. 8
ſublati. 15. 15 | 421. 11
ſublati ſunt. 441. 23
ſublatis. 81. 31 | 232. 1 | 270. 10 | 272. 17 | 452. 4
ſublato. 66. 12 | 116. 31 | 131. 11 | 147. 10 | 152. 15, *& alibi.*
ſublatum. 183. 19
ſublatum eſt. 275. 29
ſublatum iri. 356. 9
ſublatus. 104. 9 | 277. 39 | 344. 28
ſublevabantur. 352. 8
ſublevabatur. 368. 1
ſublevandam. 325. 34
ſublevandam eſſe. 322. 28
ſublevantur. 248. 7
ſublevare. 133. 12 | 195. 10
ſublevaret. 29. 21 | 136. 4
ſublevari. 169. 7 | 404. 13
ſublevat. 36. 6 | 249. 21 | 277. 2
ſublevatus. 162. 17
ſublevatus erat. 225. 2
ſubleventur. 147. 28 | 148 3
ſublevetur. 16. 4
ſublicæ. 78. 12 21
ſublicis. 157. 11 | 312. 31
ſublime. 423. 20
ſubluebant. 170. 26 | 336. 10
ſubmerſam. 308. 23, 27 |
ſubminiſtrabat. 352. 21
ſubminiſtrandis. 67. 22
ſubminiſtrare. 30. 11 | 421. 7
ſubminiſtrata. 80. 1
ſubminiſtratura erat. 365 | 1
ſubminiſtraturos. 400. 27
ſubminiſtraturum. 393. 12 |
ſubmiſſiores. 194. 13
ſubmiſſis. 95. 17
ſubmittantur. 150. 34
ſubmittebant. 177. 7
ſubmittebat. 83. 6
ſubmittendum. 436. 20
ſubmittere. 402. 10
ſubmitti. 51. 12
ſubmittit. 147. 15 | 171. 12 | 178. 6 | 279. 13 | 420. 32
ſubmotis. 20. 5 | 153. 9
ſubmovebant. 186. 30
ſubmoventur. 264. 13
ſubmoveri. 82. 16
ſubmovit. 163. 14
ſubnubilam. 314. 22
ſubrutam. 264. 23
ſubruti. 407. 6
ſubrutis. 408. 9
ſubruunt. 43. 9 | 133. 16
ſubſecutæ ſunt. 354. 15
ſubſecuti. 82. 3, 26 | 139. 12
ſubſequeretur. 197. 2
ſubſequi. 45. 23 | 76. 21 | 82. 28 | 85. 1 | 96. 12, *& alibi.*
ſubſequitur. 106. 22 | 148. 25 |

25 | 253. 13, 36 | 279. 14 | 373. 20
subsequuntur 252. 22
subsidia. 50. 2 | 83. 6 | 84. 22 | 101. 8 | 240. 30 | 321. 6 | 365. 31
subsidiari. 187. 33 |
subsidiaria. 412. 20
subsidiariæ. 255. 1
subsidiarias. 353. 10
subsidii. 320. 26
subsidiis. 179. 15 | 240. 8 | 243. 17 | 254. 34 | 365. 25 | 366. 14
subsidio. 38. 7 | 43. 17 | 44. 19 | 49. 11 | 52. 2, *& alibi.*
subsidit. 349. 16
subsidium. 43. 14 | 45. 29 | 51. 12, 21. | 107 1, *& alibi.*
subsistebant. 253. 16
subsistentes. 193. 24
subsistere. 15. 16 | 189. 7
subsisterent. 92. 11
subsistit. 218. 13
substiterunt. 230. 1 | 253 36
substiterant. 279. 27
substitisse. 280. 9
substitisset. 364. 24
substitit. 369. 5
substituerat. 412. 24
substructionibus. 272. 3
subtrahantur. 33. 9
subtrahebant. 151. 5
subtrahere. 194. 33
subvectionibus. 146. 3
subveniat. 156. 2 | 222. 19 | 353. 9
subvenire. 163. 15
subvenirent. 259. 24
subvenissent. 250. 21
subvenit. 103. 19 | 106. 28
subveniunt. 190. 3
subventum. 397. 18
subvexerat. 15. 25
succedebant. 58. 4
succedentes. 197. 23
succedentibus. 20. 9 | 193. 23
succedere. 84. 34 | 313. 3 | 360. 16 | 361. 18
succederent. 95. 27 | 152. 26 | 159. 31 | 241. 1
succederet. 366. 18
succedit. 121. 4 | 271. 18
succedunt. 43. 9 | 72. 6 | 178. 12 | 290. 27
succenderant. 152. 14
succendere. 148. 20
succensa est. 106. 13
succensendum esse. 255. 16
succentis. 125. 4
succesierant. 119. 7
succesierat. 153. 10
succesierunt. 19. 22 | 177. 9 | 361. 26
successissent. 334. 13
successit. 153. 7
successuros. 351. 29
successus 49. 10
succisam. 452. 19
succisis. 79. 10 | 86. 22 | 91. 28
succumbant. 178. 18
succurratur. 325. 29
succurrebant. 261. 2 | 321. 6 | 387. 29
succurrere. 394. 6 | 421. 5
succurerent. 176. 17 | 391. 26
succurreret. 436. 21
succurri. 314. 2 | 348. 8
succurrit. 106. 28 | 388. 8 |
sudes. 96. 11 | 105. 2 | 229. 10 | 394. 16
sudibus. 96. 10 | 177. 2
Suessionibus. 173. 25
Suessionum. 184. 30 | 185. 3
Suessones. 41. 7, 22 | 46 12
Suessonum. 45. 33 | 46. 6
Sueva. 38. 13
Suevi. 39. 9 | 72. 10 | 79. 17
Suevis. 70. 4 | 72. 5 | 73. 28. 77 | 30. 79 | 12. 117 | 18, 32
Suevorum. 27. 20, 23 | 71. 1 | 72. 14 | 74. 2
Suevos. 37. 9 | 79. 12 | 117. 19, 20, 26, 28, 32, 33 | 134. 2
sufficere. 150. 24
suffixit. 415. 30
suffossa est. 349. 15
suffossis. 75. 21
suffragabatur. 246, 22
suffragiis. 168. 9 | 202. 2
suffragio. 121. 4
suggerebat. 348. 28
suggestu. 114. 26 | 410. 1 | 424. 25
suggestum. 405. 12
sui. 18. 18 | 30. 4 | 32. 18 | 33. 11, 23 | 58. 7. 76. 17, *& alibi passim.*
suis. 4. 7 | 6. 1 | 7. 10, 14 | 8. 9, 16 | 14, 12. 14 | 15. 7, *& alibi quam plurimis in locis.*
Sulcitanos. 429. 18
Sulmonenses. 223. 1, 4
Sulpitianam. 338. 11
Sulpitio, 390. 3
Sulpitium. 81. 15 | 180. 3 | 252. 2
Sulpitius. 281. 4 | 337. 21
sum. 101. 28 | 274. 32 | 392. 1
sumam. 405. 31
sumat. 24. 28
sumebant. 249. 6
sumerent. 41. 16 | 195. 11.
sumi. 16. 3 | 62. 12
sumit. 169. 12 | 196. 15 | 295. 12 | 364. 12
summa, *subst.* 118. 4 | 136. 22 | 165. 26 | 168. 6 | 174. 15, *& alibi.*
summa, *adj.* 16. 21 | 22. 21, 24 | 28. 3 | 31. 2, 8 | 34. 27, *& alibi.*
summæ, *adj.* 76. 9 | 143. 3, 20, 25 | 149. 33 | 151. 2, *& alibi.*
summam. *subst.* 64. 5 | 150. 36 | 254. 28 | 296. 11 | 313. 19
summam, *adj.* 17. 5, 18, 23 | 41. 27 | 50. 17, *& alibi.*
summas, *adj.* 56. 4 | 241. 29
summe. 295. 31
summi. 71. 21
summis. 26. 2 | 73. 7 | 96. 5 | 101. 9 | 106. 16, *& alibi.*
summiserat. 318. 4
summisit. 318. 29
summissa. 298. 4
summissis. 240. 8 | 241. 2 | 279. 35 | 302. 19
summissos. 256. 7
summittebantur. 241. 1
summittens. 308. 30
summittere. 421. 6
summitti. 240. 31
summittit. 112. 32

ſummo, *ſubſt.* 48. 10 | 173. 1
ſummo. *adj.* 16. 1 | 19. 17 | 50. 23 | 51. 25 | 84. 25, *& alibi.*
ſummotis. 139. 21 | 241. 7 | 334. 8
ſummoto. 253. 23
ſummum, *ſubſt.* 172. 25 |
ſummum, *adj.* 17. 18 | 18. 17 | 23. 19 | 50. 18 | 102 1, *& alibi.*
ſummus. 18. 22
ſumpſerat. 25. 30
ſumpſiſſe. 313. 21
ſumpſit. 140. 24 | 238. 2
ſumpta. 339. 15 | 362. 19 |
ſumptu. 16. 26 | 371. 22
ſumptuoſa. 129. 3
ſumpturos. 294. 9
ſumpturum. 10. 14
ſumptus. 339. 1 | 363. 18
ſumus. 182. 14 | 401. 32
ſunt. 4. 1, 4 | 12. 9 | 40. 23 | 55. 4 | 59. 15 | 60. 26, *& alibi freq.*
ſuo. 7. 10 | 11. 19 | 16. 26 | 17. 3, 14 | 19. 2, 25. 16, *& alibi freq.*
ſuorum. 38. 4 | 53. 16 | 76. 24 | 77. 22 | 86. 8 | 90. *& alibi freq.*
ſuos. 8. 3 | 9. 12 | 11. 20 | 15. 17 | 16. 2 | 20. 1, 18, *& alibi paſſim.*
ſuper. 263. 21, 23 | 308. 23
ſuperabant. 63. 2
ſuperabat. 62. 20
ſuperare. 37. 1 | 73. 30 | 100. 22 | 233. 3 | 249. 32 | 250. 30, *& alibi.*
ſuperarent. 132. 3
ſuperarentur. 393. 13
ſuperaret. 197. 29
ſuperari. 58. 3 | 132. 12 | 360. 9
ſuperarit. 128. 8
ſuperarunt. 414. 29
ſuperaſſe. 322. 30
ſuperaſſent. 29. 23, 25. 167. 20 | 354. 23
ſuperat. 102. 5
ſuperatas eſſe. 33. 4 | 68. 18
ſuperati. 61. 13 | 83. 11 | 260. 24 | 439. 32 | 449. 15
ſubjecit. 307. 21
ſuperati eſſent, 27. 7
ſuperatis. 58. 34 | 80. 21 | 84. 16 | 193. 25 | 254. 32
ſuperato. 431. 1
ſuperatos. 51. 1 | 275. 17 | 312. 1
ſuperatos eſſe. 34. 4
ſuperatus. 427. 17
ſeperaverim. 276. 5
ſuperaverint. 16. 12 | 127. 5
ſuperaverunt. 152. 9
ſuperaviſſent. 260. 12, 22
ſuperavit. 241. 29
ſuperbè. 24. 19
ſuperbiæ. 473. 13
ſuperbiſſimo. 412. 2
ſuperbius, *nom.* 411. 25
ſupercilium, *ſummum jugum montis.* 412. 4
ſupererant. 52. 21 | 68. 14
ſupererat. 19. 4 | 313. 25
ſupereſſe. 111. 17 | 274. 15 | 448. 24
ſupereſſent. 52. 13
ſupereſſet. 98. 1
ſupereſt. 329. 24 | 332. 16
ſuperetur. 182. 4
ſuperfuerunt. 21. 4 | 451. 24
ſuperfuiſſent. 447. 24
ſuperior. 293. 3 | 446. 29
ſuperiora. 57. 24 | 63. 4 | 91. 17 | 196. 7 | 243. 6, *& alibi.*
ſuperiore. 19. 20 | 20. 2, 21 | 48. 13 | 50. 8, 13, *& alibi freq.*
ſuperiorem. 161. 27 | 163. 22. | 238. 19 | 279. 18 | 440. 28
ſuperiores. 95. 7 | 100. 5 | 100. 17 | 137. 25 | 139. 18, *& alibi.*
ſuperiori. 92. 9, 28 | 203. 9 | 308. 30 | 407. 17
ſuperioribus. 12. 5 | 19. 10 | 49. 11 | 58. 25 | 65. 17, *& alibi freq.*
ſuperioris. 81. 1 | 136. 3 | 215. 2 | 260. 15 | 265. 26, *& alibi.*
ſuperiorum. 64. 16, 29 | 105. 20 | 128. 8 | 162. 5 | 177. 18, *& alibi.*
ſuperius, *nom.* 95 | 2 | 259. 18 | 328. 8 | 331. 4 | 446. 30
ſuperius, *adv.* 446. 3 | 449. 18
ſupercedere. 44. 7 | 419. 15
ſuppetebat. 15. 25 | 242. 17 | 259. 20
ſuppetere. 148. 3
ſuppeterent. 174. 24
ſuppeteret. 6. 16 | 399. 23 | 400. 27 | 427. 31
ſuppetias. 388. 4 | 397. 6 | 403. 26 | 404. 15, *& alibi.*
ſuppetunt. 178. 14
ſupplementi. 145. 16 | 287. 4
ſupplemento. 165. 22
ſupplementum. 144. 26
ſupplex. 380. 19
ſupplicatio. 55. 14 | 86. 26 | 180. 6
ſupplices. 52. 24 | 254. 15 | 264. 18 | 362. 19 | 370. 9
ſupplicia. 77. 13 | 125. 5 | 126. 2 | 367. 2
ſupplicibus. 381. 31 | 427. 35
ſupplicii. 143. 21 | 198. 22, 25 | 255. 18
ſuppliciis. 143. 24
ſupplicio. 17. 20 | 21. 17 | 168. 4 | 252. 26 | 425. 7
ſuppliciter. 21. 12 | 297. 26
ſupplicium. 24. 28 | 127. 9 | 140. 24 | 153. 18, *& alibi.*
ſupportabat. 310. 25 | 337. 16
ſupportabatur. 359. 2
ſupportando. 146. 5
ſupportare. 242. 3 | 295. 20 | 310. 18 | 316. 24
ſupportarent. 195. 17 | 312. 7
ſupportaretur. 35. 12
ſupportari. 29. 5 | 57. 26 | 67. 5 | 346. 13 | 352. 16 | 368. 3 | 395. 6
ſupportat. 266. 7
ſupportatus erat. 396. 7
ſuppreſſa. 198. 1
ſupprimir. 240. 23
ſupprimunt. 248. 28
ſupra. 19. 17 | 40. 1 | 48. 11 | 52. 27 | 60. 17, *& alibi freq.*

Surum. 199. 6
ſuſceperat. 370. 19
ſuſceperim. 182. 1
ſuſceperit. 16. 5
ſuſcepi. 181. 3
ſuſcepiſſe. 179. 19 | 191. 5
ſuſcepiſſet. 203. 1 | 231. 9
ſuſcepit. 7. 1
ſuſcepta. 298. 11
ſuſceptis. 453. 1
ſuſcepto. 140. 15 | 168. 15 | 344. 15 | 349. 13, *& alibi.*
ſuſceptum. 297. 6 | 345. 2
ſuſciperet. 200. 35
ſuſcipiant. 232. 18
ſuſcipiatis. 464. 22
ſuſcipiebat. 367. 11
ſuſcipienda. 64. 35 | 187. 22
ſuſcipiendam. 25. 18
ſuſcipiendum. 158. 16
ſuſcipit. 11. 19
ſuſpecta. 111. 10
ſuſpendere. 263. 6
ſuſpenderent. 262. 7
ſuſpenſiore. 407. 18
ſuſpicabantur. 401. 26
ſuſpicabatur. 84. 21 | 387. 17
ſuſpicantibus. 402. 25
ſuſpicarentur. 280. 18
ſuſpicaretur. 189. 6, 19 | 365. 14
ſuſpicari. 33. 22 | 274. 22
ſuſpicatus. 84. 32 | 116. 23 | 238. 23 | 279. 14 | 307. 25 | 309. 26 | 357. 11
ſuſpicatus erat. 73. 12
ſuſpicio. 8. 7 | 161. 12 | 369. 9
ſuſpicione. 84. 29 | 107. 13 | 197. 27 | 308. 12 | 425. 31 | 426. 2
ſuſpicionem. 28 | 22. 116. 14 | 128. 11 | 164. 17 | 167. 24 | 276. 14
ſuſpiciones. 17. 12 | 18. 10
ſuſpicionis. 322. 12 | 338. 30
ſuſtentate. 422. 34
ſuſtentantes. 439. 30
ſuſtentare. 46. 30
ſuſtentarent. 149. 2
ſuſtentatum eſt. 43. 6
ſuſtentatur. 104. 26
ſuſtineant. 101. 31 | 146. 8 | 272. 26
ſuſtinebant. 44. 32 | 162. 28 | 198. 4 | 240. 37 | 291. 18 | 391. 21
ſuſtinebat. 312. 22 | 417. 7
ſuſtinebatur. 356. 15
ſuſtinebimus. 354. 7
ſuſtinenda. 159. 34 | 165. 18
ſuſtinent. 104. 5 | 138. 23 | 189. 32 | 354. 12
ſuſtinere. 20. 17 | 43. 14 | 51. 8 | 72. 4 | 85. 2, 16, *& alibi freq.*
ſuſtinerent. 45. 279 | 4. 20 | 75. 14 | 176. 18, *& alibi.*
ſuſttineret. 19. 15
ſuſtneri. 24. 23 | 57. 19 | 62. 1. 101. 4 | 174. 18 | 350. 29
ſuſtinet. 138. 6 | 238. 21 | 264. 6 | 382 19
ſuſtinuerant. 190. 6
ſuſtinuerat. 199. 26
ſuſtinuere. 243. 3
ſuſtinuerint. 101. 6
ſuſtinuerunt. 72. 15 | 86. 12 | 135. 2 | 355. 15 | 366. 22
ſuſtinuiſſent. 241. 19 | 22.
ſuſtinuit. 314. 3 | 345. 23 | 360. 15 | 366. 24
ſuſtulerant. 83. 25
ſuſtulerat. 302. 22
ſuſtuliſſet. 409. 34
ſuſtulit. 139. 31 | 252. 27 | 268. 27
ſuum. 8. 5 | 17. 23 | 18. 7 | 21. 13 | 27. 4 | 28. 24, *& alibi freq.*
ſuus. 177. 1
Sylla. 210. 8 | 212. 5 | 313. 11, 15, 19 | 425. 21
Syllæ. 18. 20 | 337. 4 | 411. 10
Syllam. 209. 7 | 214. 7 | 331. 10 | 464. 19
ſyngraphæ. 468. 15
Syria. 212. 10 | 286. 2 | 287. 6, 7 | 288. 8 | 304. 8, *& alibi.*
Syriacis. 289. 8 | 330. 9
Syriæ. 210. 4 | 286. 4 | 339. 14 | 345. 8 | 359. 22 | 379. 27
Syriam. 359. 19 | 363. 11 | 364. 9 | 365. 31 | 379. 5
Syriis. 394. 11
Syrorum. 337. 19

T

TAbelle. 441. 3
tabellam 327. 17
tebellarii. 432. 10 | 437. 15 440. 18
tabellariis. 365. 28
tabellarius. 439. 4
tabellas. 327. 14 | 387. 14
tabernacula. 253. 33 | 254. 6 | 335. 9, 10
tabernaculis. 28. 24 | 277. 26 | 328. 27
tabernaculo. 138. 19 | 161 31
tabernaculum. 386. 2
tabulæ. 22. 18 | 344. 11
tabularum. 284. 4 | 299. 4
tabulata. 263. 12
tabulationem. 262. 15
tabulatis. 228. 8
tabulatorum. 134. 8 | 186. 17 | 197. 28 | 228. 5 | 348. 25, 26
tabulatum. 440. 26
tabulis. 22. 19
taceri. 446. 4
taciti. 25. 6
tacuerat. 16. 7
tacuiſſe. 16. 17
tæda. 264. 8 | 338. 4
tædio. 357. 32
tale. 188. 31
taleæ. 173. 6
taleis. 93. 7
talem. 243. 23 | 362. 25
tali. 137. 1 | 138. 14 | 140. 19 | 150. 4 | 159. 13, *& alibi.*
talis. 250. 34
talo. 451. 15

talum. 451. 1
tam. 14. 25, 26 | 16. 4 *bis* | 29. 12 | 33. 19 *bis*, *& alibi.*
tamen. 10. 12 | 15. 4 | 18. 1 | 23. 4 | 25. 11 | 29. 20, 25, *& alibi quam plurimis in locis.*
Tamesim. 96. 7
Tamesis. 92. 28
tametsi. 23. 3 | 103. 1 | 160. 20 | 163. 4 | 187. 1, *& alibi.*
tandem. 20. 8 | 29. 16 | 65. 20 | 90. 24 | 102. 5, *& alibi.*
tangit. 88. 22
tanquam. 204. 1 | 365. 15
tanta. 22. 1 | 36. 6 | 38. 4 | 42. 8 | 43. 10 | 49. 23, *& alibi passim.*
tantæ. 52. 14 | 53. 21 | 61. 2 | 72. 18 | 73. 33, *& alibi.*
tantam. 15. 15 | 25. 30 | 45. 30 | 52. 10 | 64. 2, *& alibi.*
tantarum. 182. 5
tantas. 61. 29 | 113. 7 | 128. 5 | 150. 1 | 172. 13, *& alibi.*
tanti, *nom.* 53. 17 | 77. 11 | 110. 21 | 258. 12 | 274. 32 | 275. 1
tanti, *adv.* 18. 6
tantis. 31. 19 | 108. 26 | 116. 21 | 122. 2 | 141. 7, *& alibi.*
tanto, *nom.* 25. 22 | 26. 10 | 53. 14 | 85. 35 | 98. 8, *& alibi.*
tanto, *adv.* 107. 7 | 254. 11 | 301. 4 | 369. 25 | 388. 20
tantopere 23. 21 | 163. 34
tantos. 25. 29 | 62. 1 | 265. 30
tantulæ. 53. 15
tantularum. 81. 5
tantulo. 149. 30
tantum, *nom.* 62. 12 | 77. 32 | 82. 25 | 150. 28, *& alibi.*
tantum, *adv.* 41. 6 | 44. 11, 17 | 57. 23 | 85. 15, *& alibi freq.*
tantundem. 172. 1 | 318. 6
tantummodo. 58. 16 | 247. 8
tantus. 28. 16 | 139. 24 | 219. 23 | 261. 20 | 280. 15, *& alibi.*
Tarbelli. 68. 9
Tarcundarius. 288. 6
tardabant. 249. 38 | 451. 9
tardabantur. 321. 10
tardabat. 153. 15 | 170. 5 | 228. 15 | 259. 6
tardabatur. 451. 15
tardandum. 383. 8
tardare. 163. 34 | 188. 17
tardarent. 172. 11
tardarentur. 152. 8 | 280. 24
tardaret. 134. 6 | 161. 26 | 229. 8
tardata. 321. 14
tardatus est. 51. 18
tardavit. 163. 20 | 412. 15
tardè. 397. 36
tardior. 418. 21
tardiora. 392. 26
tardiores 51. 9 | 388. 20
tarditate. 245. 16
tarditatem. 418. 18
tardius, *adv.* 81. 20 | 189. 8 | 190. 11 | 302. 16 | 326. 23, *& alibi.*
tardus. 249. 33
Tarracina. 226. 6
Tarraco. 253. 10
Tarracone. 269. 20
Tarraconem. 251. 7 | 269. 17
Tarraconenses. 246. 5
Tarsum. 379. 28
Tarusates. 68. 10
Tarusatium. 66. 16
Tasgetii. 101. 13
Tasgetium. 99. 12
Tasgetius. 99. 13
tauri. 133. 20
Tauridem. 369. 5, 8
Tauroenta. 260. 5
Taximagulus. 97. 25
Taxo. 135. 15
te. 101. 29, 30 | 392. 6 | 395. 20 | 401. 33, 36, *& alibi.*
tecta. 184. 14 | 263. 4, 10 | 348. 3 | 354. 19 | 408. 32
tectæ erant. 105. 30 | 244. 18 | 295. 21
tecti. 444. 17
tectis. 161. 14 | 184. 19 | 229. 20 | 311. 21 | 337. 11 | 355. 16
tecto. 169. 29 | 266. 6 | 341. 16
tectos. 197. 25
Tectosages. 132. 7
tectum. 27. 15 | 262. 5 | 263. 5, 22 | 264. 2 | 397. 19
tectus. 266. 6
Tegea. 420. 25
tegebantur. 96. 11
tegebat. 372. 17
tegebatur. 302. 6 | 360. 31 | 436. 16 | 446. 26
tegenda sunt. 274. 28
tegendi. 265. 20
tegerent. 305. 14
tegerentur. 262. 3
tegeretur. 186. 22 | 340. 5
tegi. 184. 20 | 223. 25
tegmenta. 49. 26 | 311. 3 | 317. 33
tegmine. 418. 14
tegulis. 436. 6
tegumenta. 262. 11 | 263. 7 | 318. 22
tegumenti. 263. 2
tegumentis. 130. 10
tegumento. 262. 8
teguntur. 436. 6
tela. 20. 22 | 34. 11, 24 | 43. 10 | 51. 10 | 52. 13, *& alibi.*
telis. 11. 12 | 67. 20, 22 | 186. 22 | 198. 7 | 228. 11, *& alibi.*
telo. 263. 2 | 423. 19
telorum. 45. 3 | 106. 2 | 159. 33 | 177. 8 | 178. 22, *& alibi.*
telum. 34. 12 | 49. 21 | 58. 1 | 62. 6 | 81. 23, *& alibi.*
temerarii. 350. 17
temerarios. 129. 10
temerarium. 24. 22
temere. 29. 12 | 80. 4 | 101. 3 | 158. 16 | 240. 26, *& alibi.*
temeritas. 160. 4
temeritate. 110. 9 | 116. 2 | 175. 9 | 185. 30 | 383. 24
temeritatem. 163. 26
temonem. 85. 17

temperantiam

temperantiam. 17. 19
temperatiora. 93. 12
temperaturos. 10. 12 | 25. 25
tempestas. 83. 27 | 84. 2 | 167. 6 | 241. 27 | 302. 12 | 369. 8
tempestate. 89. 29 | 92. 10 | 98. 6 | 239. 3 | 340. 2, *& alibi.*
tempestatem. 62. 8 | 81. 18 | 86. 2 | 90. 24, *& alibi.*
tempestates. 61. 29 | 69. 4 | 85. 24 | 184. 13 | 386. 5
tempestatibus. 61. 18 | 184. 20 | 295 21 | 349. 6 | 368. 2, 4 | 429. 22
tempestatis. 92. 12 | 265. 23 | 270. 11 | 302. 2, 7, 28 | 433. 10
tempestatum. 61. 24 | 62. 4
templa. 202. 8 | 260. 16
templi. 341. 10, 13
templis. 33. 6 | 34. 6 | 215. 1
templo. 341. 7, 15
templum 269. 15 | 380. 5
tempora. 148. 27
tempore. 7. 5 | 12. 13, 15 | 16. 4 | 18. 30 | 27. 16, *& alibi quam plurimis in locis.*
temporibus. 92. 22 | 148. 31 | 152. 20 | 206. 6, *& alibi.*
temporis. 49. 10, 23, 29 | 54. 14 | 77. 32 | 18. 1, *& alibi.*
temporum. 128. 8 | 162. 5 | 164. 22 | 214. 2 | 242. 32, *& alibi.*
tempus. 18. 10 | 33. 14 | 38. 7, 12 | 48. 2, 28, *& alibi passim.*
Tenchtheri. 70. 2 | 72. 14
Tenchtheris. 79. 7
Tencherorum. 77. 20 | 111. 19
Tenchtheros. 137. 10
tendebant. 162. 24 | 428. 25
tendere. 46. 16 | 159. 23
tenderent. 138. 4 | 260. 16
tenderet. 392. 11
tendi. 326. 20
tendunt. 264. 19
teneat. 176. 13 | 256. 20
tenebant. 67. 15 | 119. 10 | 176. 15 | 223. 3, *& alibi.*
tenebantur. 63. 5 | 81. 12 | 171. 9 | 190. 14 | 236. 1, *& alibi.*
tenebat. 10. 9 | 50. 17 | 63. 25, 32 | 66. 6 | 166. 1, *& alibi.*
tenebatur. 157. 30 | 160. 29 | 279. 38 | 342. 18, *& alibi.*
tenebris. 177. 3 | 407. 5
tenemini. 275. 28
tenendas. 351. 11
tenens. 358. 12
tenent. 59. 12
tenentur. 274. 31
tenere. 23. 21 | 28. 24 | 36. 7 | 73. 27 | 81. 17, *& alibi.*
tenerent. 157. 28 | 167. 19 | 276. 35 | 296. 22 | 350. 23 | 354. 23
tenerentur. 69. 3 | 78. 20 | 248. 27 | 383. 9
teneret. 14. 19 | 18. 3 | 64. 5 | 310. 28 | 315. 16 | 344. 19 | 381. 6
teneretur. 18. 22 | 19. 1 | 24. 9 | 371. 14
teneri, *verb.* 18. 26 | 25. 20 | 50. 30 | 57. 8 | 160. 14, *& alibi.*
teneris. *nom.* 48. 4 | 316. 21
tenerum. 484. 14
tenes. 405. 30
tenet. 93. 16 | 378. 5 | 466. 8
tenetis. 116. 27
tenetur. 346. 10
tentabat. 228. 5
tentandam. 143. 7 | 315. 4
tentandas. 305. 30
tentando. 191. 19
tentandum. 328. 3
tentans. 308. 31
tentant. 114. 8 | 178. 21
tentantur. 177. 36
tentare. 58. 27 | 172. 15 | 197. 7 | 255. 8 | 317. 11 | 399. 1
tentaret. 364. 4 |
tentari. 230. 13 | 355. 10
tentassent. 14. 24 | 27. 7
tantat. 375. 19
tentata. 65. 23 | 228. 14
tentatam. 229. 2
tentaturos esse. 111. 20
tentaturum. 186. 20
tentaverat. 285. 17 | 314. 1
tentaverunt. 265. 24
tentemus, 464. 16
tentoriolis. 407. 4
tentoriorum. 184. 15
tenuem. 137. 19
tenuerat. 319. 16 | 334. 12 | 384. 30
tenuerunt. 351. 31
tenues. 371. 10
tenui. 240. 32
tenuis. 233. 2 | 367. 14
tenuisse. 447. 14
tenuissent. 32. 16 | 100. 16 | 241. 20 | 249. 29
tenuisset. 438. 17
tenuissima. 105. 4
tenuit. 91. 6 | 110. 35 | 240. 20 | 303. 29 | 309. 2 | 310. 14 | 337. 10
tenuitate. 148. 39
tenuiter. 61. 28
terenti. 484. 10
teretes. 172. 25
terga. 38. 8 | 64. 31 | 65. 20 | 85. 35 | 86. 15 | 179. 9, *& alibi.*
Tergestinis. 192. 6
tergiversatio. 389. 21
tergo. 178. 28 | 310. 36 | 329. 14. 334. 11, 13, *& alibi.*
tergum. 77. 5 | 81 | 4 | 167. 27 | 178. 2 | 179. 8, *& alibi.*
terminum. 410. 4
terna. 173. 27
ternæ. 63. 6 | 255. 1
ternas. 327. 14
ternis. 228 8.
ternos. 173. 5
terra. 94. 6 | 173. 2, 3 | 228. 2 | 229. 11 | 258. 7, 15, *& alibi.*
terræ. 23 | 4 | 387. 16 | 396. 8 | 436. 3
terram. 25. 4 | 63. 14 | 98. 16 | 105. 23 | 173.

7, *& alibi.*
terrarum. 123. 5 | 155. 8| 310. 21 | 322. 15| 367.20| 380. 21
terras. 175. 22 | 470. 21
Tarrasidium. 59. 16
Terrasidius. 59. 6
terrear. 101.28
terreatur. 244. 19
terrebant. 318. 20
terrendi. 239. 24
terrendos. 178. 1
terrentur. 208. 13
terrerentur. 106 1| 183. 12 | 322. 20 | 328. 15
terreret. 162. 33 | 380. 13
terreri. 129. 10 | 333. 15
terrestres. 293. 10
terrestri. 358. 26 | 362. 14 | 363. 11| 364. 9
terrestribus. 295. 27
terreus. 32. 2.
terris. 73. 29
territandi. 112. 16
territando. 110. 33
territant. 168. 5
territare. 90. 12
terror. 139. 25 | 219. 23 | 252. 26 | 277. 31 | 280. 15, *& alibi.*
terrore. 45. 33 | 85. 9 | 183. 26, *& alibi.*
terrorem. 145. 10 | 203. 3, *& alibi.*
terrori. 169. 28
terroris. 322. 12 | 353. 13 | 417. 18
tertia. 6. 6| 13. 6 | 18. 15, *& alibi freq.*
tertiæ. 106. 10 | 110. 28 | 163. 21 | 215. 8 | 219. 8 | 332. 2
tertiam. 2. 1 | 24. 11 | 36. 11, 15, *& alibi.*
tertio, *nom.* 108. 13 | 146. 12, *& alibi.*
tertio, *adv.* 310. 20 | 427. 24 | 432. 5
tertium. 6. 18 | 74. 4 | 94. 6, *& alibi.*
tertius. 153. 7 |236. 7
teruntur. 447. 22
tessera. 450. 17
testa. 484. 14
testamenta. 28. 26
testamenti. 344. 11
testamento. 344. 8, 10| 362. 26
testatior. 198. 6, 23
testem. 15. 9
testes. 37. 13 | 155. 3
testibus. 175. 14 | 332. 6 | 341. 4
testimoniis. 370. 21
testimonio. 101. 5| 110. 7, *& alibi*
testimonium. 33. 12 | 203. 8| 314. 12
testudine. 43. 9 | 92. 2 | 178. 11 |
testudines. 105. 26, 32 | 110. 1
testudinibus. 347. 5
testudo. 259. 2 | 265. 16
tetrachæ. 380. 17
tetrarcharum. 381. 11
tetrarchas. 384. 26
tetrarches. 380. 15
tetrarchiam. 384. 33
tetrarchiis. 286. 4
tetro. 312. 27
Teutoni. 25. 26
Teutonis. 29. 18 | 53. 3
Teutonos. 41. 14
Teutonum. 175. 16
texerit. 255. 29
texerunt. 135. 3 | 167. 33
texisse. 404. 25
texissent. 360. 18
texit. 189. 3 | 302. 12 | 404. 18
Thabenam. 420. 18
Thabenenses. 420. 12
Thapsitanis. 422. 2 | 429. 8
Thapsitanos. 421. 27
Thapso. 398. 1 | 421. 29 | 423. 24 | 426. 13
Thapsum. 405. 6 | 406. 7, *& alibi.*
theatri. 402. 30
theatro. 272. 2
theatrum. 346. 19
Thebas. 315. 9
Theophane. 297. 11
Thermum. 219. 1
Thermus. 219. 4
Thessalia. 287. 3 | 289. 4, *& alibi.*
Thessaliæ. 325. 18, 20, 24 31 | 326. 11
Thessaliam. 306. 4, 13 | 307. 3, 6 | 326. 15
Thessalos. 289. 2
Theutomatus. 155. 29 | 161. 30
Thorium. 375. 12
Thorius. 375. 22 | 376. 1
Thracia. 288. 1
Thracibus. 335. 1
Thrax. 484. 11
Thurios. 300. 7
Tiberius. 359. 5 | 440. 1, 3
tibi. 395. 22| 405| 20| 460. 4, *& alibi.*
Tiburtius. 298. 8
Ticida. 405. 5 | 406. 5
tigna. 78. 9 | 262. 6, 8, *& alibi.*
tignorum. 78. 16 | 262. 3
Tigurini. 14. 1
Tigurinus. 13. 10
timebant. 246. 25 | 302. 4 | 310. 34 | 359. 16
timebat. 112. 11 | 230. 6, *& alibi.*
timendum. 14. 22 | 57. 22
timens. 290. 7 | 294. 14, *& alibi.*
timentes. 144. 24 | 196. 18
tementibus. 75. 18
timere. 29. 5 | 77. 18 | 160. 34, *& alibi.*
timerent. 51. 22 | 62. 10 | 189. 9 . 292. 19
timeret. 14. 21 | 90. 8 | 250. 24
timeri. 274. 23
timidè. 67. 24 | 102. 20
timidiores. 67. 16 | 188. 5
timidius, *adv.* 223. 23
timidos. 29. 2 | 139. 4
timidum. 400. 2
timor. 28. 16| 30. 19| 76. 27, *& alibi.*
timore. 19. 1, 9| 21. 17| 28. 26, *& alibi.*
timorem. 29. 7| 30. 7| 64. 10,
timori. 200. 20 | 249. 9
timoris. 28. 22 | 64. 3, 7 *& alibi.*
timuerunt. 302. 10
timuisse. 31. 7 | 335. 13
timuissent. 29. 23
tiro. 391. 38 | 392. 1 | 410. 13
tirocinium. 400. 1
tironem. 445. 27
tirones. 302. 24 | 393. 10 | 400. 15, *& alibi.*
tironibus. 406. 2
tironum. 302. 22 | 303. 8 | 306. 3, *& alibi..*
Tisdræ. 424. 27 | 428. 4
Tisdram. 420. 7
Tisdritanos. 429. 15
Tisdro. 402. 11
Titi. 398. 8 | 410. 13
Titius. 375. 1
Tito. 11. 28| 18. 22 | 59. 7, *&*

& alibi.
Titum. 18. 15 | 45. 23, *& alibi.*
Titurii. 100. 9 | 104. 2 [pi] 138. 13
Titurio. 44. 32 | 64. 35 | 81. 13 | 105. 8 | 114. 4
Titurium. 43. 2 | 61. 3 | 99. 7 | 100. 27
Titurius. 44. 29 | 63. 23, *& alibi*
Titus. 51. 25 | 59. 6 | 106. 14, *& alibi.*
togatæ. 202. 11, 14
togatam. 192. 3
tolerandæ. 107. 26 | 184. 10
tolerare. 171. 31 | 316. 25
tolerarent. 22. 9
tolerari. 312. 25
toleraverunt. 175. 18
tollatur. 137. 2 | 217. 10
tollendam. 148. 9
tollendum. 284. 4
tollere. 127. 8 | 198. 10 | 216. 17 | 263. 6 | 341. 3
tollerent. 333. 14
tolleret. 20. 1 | 134. 5
tolleretur. 154. 7
tolli. 31. 25 | 297. 15 | 305. 22 | 375. 5
tollitur. 373. 11 | 451. 32
tollunt. 103. 35
tolluntur. 214. 1
Tolosa. 65. 9
Tolosatibus. 144. 25
Tolosatium. 11. 24
tormenta. 44. 16 | 159. 34 | 222. 23, *& alibi.*
tormentis. 82. 16 | 129. 2, *& alibi.*
tormento. 188. 23 | 263. 3
tormentorum. 82. 18 | 258. 13, *& alibi.*
tormentum. 313. 28 | 315. 15
Torquato. 428. 32
Torquatus. 293. 20
torques. 444. 15
tot. 60. 20 | 97. 29 | 98. 8, *& alibi.*
tota. 21. 4 | 102. 35 | 141. 4, *& alibi.*
totæ. 61. 24 | 173. 7 | 384. 8 | 439. 8
totam. 110. 21 | 266. 14 | 296. 25 | 317. 4
toti. 10. 2 | 23. 6 | 92. 30, *alibi.*
totidem. 36. 1 | 41. 28 | 42. 2, *& alibi.*
toties. 384. 18
totis. 28. 25 | 43. 7 | 50. 14, *& alibi.*
totius. 6. 2 | 7. 10, 13, 18. 4, *& alibi freq.*
toto. 20. 18 | 95. 17 | 152. 8, 14, *& alibi.*
totos. 417. 3
totum. 19. 18 | 28. 5 | 48. 20, *& alibi.*
totus. 115. 6 | 375. 9
trabes. 53. 2 | 151. 14, 19, *& alibi.*
trabibus. 61. 26 | 78. 16 | 152. 3, 6 | 229. 13 | 263. 1
tractandis. 302. 29
tractu. 346. 17
tractus. 138. 24
tradere. 66. 4
traderent. 37. 12
tradidisse. 150. 9
tradidisset. 33. 29
tradit. 115. 3
tradit sit. 73. 24
traditæ sunt. 208. 9
traditis. 21. 17 | 22. 7 | 47. 3 | 53. 26 | 54 2
traditum est. 117. 5
tradunt. 142. 26
traduntur. 151. 3
traduxisse. 13. 5
traduxisset. 17. 13
tragula. 103. 18
tragulam. 108. 9, 12
tragularum. 244. 28
tragulas. 21. 1
tragulis. 448. 6
trahebatur. 350. 1
trahere. 365. 32
traherentur. 484. 13
traheretur. 38. 17 | 224. 31
trajectum. 374. 20
trajectus. 80. 14
Trallibus. 341. 15
tranquillitas. 63. 10
tranquillitatem. 98. 15
trans. 4. 5 | 8. 17 | 12. 9, 18, *& alibi.*
transalpinam. 141. 4 | 144. 4
transcendebant. 245. 20
transcendendæ erant. 249. 19
transcendere. 171. 17
transcenderent. 311. 26
transcenderunt. 320. 21
transcurrentes. 245. 11
transdant. 252. 18
transdatur. 168. 7
transdebant. 162. 14
transdere. 127. 2 | 179. 22 224. 17 | 269. 1
transderent. 396. 21 | 398. 14
transderentur. 249. 20 | 284. 3
transdi. 179. 23 | 204. 4 | 269. 2 | 321. 24
transdiderant. 368. 31
transdiderat. 99. 23 | 273. 27 | 363. 13
transdiderunt. 175. 19 | 198. 18
transdidit. 191. 21 | 308. 20, 25 | 362. 28 | 410. 19
transdit. 269. 4 | 372. 16 373. 29 | 428. 16
transdita. 147. 6 | 269. 2 | 415. 33
transditæ. 330. 6
transditas. 183. 4 | 204. 12
transditi. 398. 15
transditis. 46. 12
transditos. 189. 1
transditum. 159. 2 | 316. 3
transditur. 165. 27 | 174. 15 | 349. 13
transducat. 33. 11
transducatur. 24. 30
transducendum. 78. 8
transducere. 42. 14 | 44. 28, *& alibi.*
transducerent. 118. 16 | 157. 2 | 248. 19
transduceret. 26. 15
transduci. 239. 30 | 447. 17
transducit. 14. 3 | 44. 33 | 117. 12, *& alibi.*
transducitur. 79. 2
transducta. 158. 9
transductas. 330. 10
transducti. 139. 19
transductis. 157. 13 | 222. 16 | 435. 5
transducto. 190. 25 | 248. 7 | 323. 29
transductos. 23. 25 | 41. 12 | 90. 14
transductus esset. 247. 29
transducunt. 109. 18 | 247. 1
transducuntur. 161. 13
transdunt. 123. 7 | 270. 15
transduxerant. 12. 10 | 247. 14
transduxerat. 117. 9 | 136. 5, *& alibi.*
transduxerim. 376. 3
transduxisset. 193. 8
transduxit. 35. 10 | 164. 11 *& alibi.*

transeant. 11. 22
transeat. 64. 9
transeundi. 44. 23, 25 | 70. 4, & alibi.
transeundo. 45. 5
transeundum. 193. 8 | 247. 10 | 360. 8
transeundum erat. 303. 24
transeundum esse. 77. 16
transeundus. 365. 10
transeunt. 226. 8 | 247. 14, 18 | 272. 18
transeuntes. 137. 11
transferente. 377. 34
transferre. 246. 22
transferret. 412. 2
transfert. 114. 24 | 246. 10 | 377. 6
transferunt. 226. 8
transfigitur. 106. 25
transfixi. 167. 23
transfixis. 20. 5
transfixum. 106. 30
transfodiebantur. 177. 10
transfuga. 419. 7 | 439. 17 | 440. 24
transfugæ. 440. 14 | 442. 17
transfugerant. 435. 26 | 437. 14
transfugerent. 441. 2
transfugerit. 442. 21
transfugerunt. 441. 20, 25 | 444. 18 | 445. 9
transfugisse. 444. 20
transfugit. 437. 7, 11 | 440. 6 | 441. 14
transgredi. 408. 13
transgredienda erant. 408. 9
transgressi. 48. 22 | 161. 29, & alibi.
transgressus. 153. 6
transibant. 13. 4 | 186. 29
transjecisset. 303. 11 | 372. 13
transjecit. 228. 16 | 244. 9, & alibi.
transjecti. 177. 10
transjectis. 186. 18
transjectu. 268. 17
transjectum. 88. 16
tranjectus. 153. 5 | 424. 6
transierant. 9. 1 | 45. 4 | 77. 4, & alibi.
transierat. 13. 7 | 317. 24
transierunt. 70. 3 | 72. 28 | 300. 35 | 317. 18 | 361. 11
transjicere. 428. 20 | 466. 11
transjiceret. 372. 1
transjici. 263. 3
transjiciebatur. 297. 21
transjicit. 106. 23 | 200. 12 | 255. 9 | 372. 20
transjicitur. 103. 18
transiit. 203. 13
transiliit. 441. 1
transilire. 369. 26
transire. 11. 5 | 25. 23 | 27. 21, & alibi.
transirent. 14. 5 | 22. 14 | 24. 16 | 44. 22
transiret. 109. 13 | 111. 18 | 324. 26 | 365. 14 | 366. 18
transiri. 96. 8 | 157. 4 | 165. 8 | 242. 1
transisse. 23. 24 | 32. 24 | 77. 21, & alibi.
transissent. 14. 12 | 57. 5 | 144. 8 | 187. 30 | 228. 11
transit. 74. 12 | 246. 9 | 307. 28
transitionem. 444. 19
transitu. 111. 19 | 116. 6, & alibi.
transitum. 190. 24
transitur. 9. 8
transituros. 116. 7
transiturum. 84. 17
transitus. 187. 28 | 377. 5
translata esse. 121. 9
translatum. 145. 13
translaturos. 251. 22
transmarina. 349. 7 | 37 6
transmarinarum. 132. 12
transmarinis. 230. 5
transmissus. 93. 18
transmittitur. 167. 7
transnare. 242. 13
transnarunt. 361. 9
transnatare. 38. 10
Transpadanis. 329. 29
transportabat. 270. 20
transportandam. 87. 8
transportandas. 81. 9
transportandis. 290. 18
transportandos. 303. 9
transportandum. 78. 2 | 84. 1 | 301. 8 | 402. 22
transportare. 285. 11
transportaret. 77. 31
transportaretur. 367. 30 | 397. 17
transportari. 167. 11 | 290. 17 | 418. 11
transportat. 244. 3
transportati. 167. 17
transportati essent. 27. 18 | 322. 27
transportaverat. 84. 14 | 85. 33 | 393. 19 | 406. 17
transrhenanis. 77. 28 | 115. 17
transrhenanos. 88. 20
transtra. 61. 25
transtulit. 319. 24
transversa. 262. 6 | 354. 13
transversam. 44. 14
transversaria. 266. 4
transversas. 229. 10 | 262. 8
transversum. 318. 13
transvexisset. 303. 14
Trebellius. 444. 17
Trebium. 59. 16
Trebius. 59. 6
Trebonii. 260. 13 | 298. 12, 15
Trebonio. 95. 31 | 139. 10, & alibi.
Trebonium. 99. 3 | 136. 9, & alibi.
Trebonius. 177. 5 | 258. 1, 5 | 265. 29 | 378. 22
trecenta. 22. 24 | 402. 12
trecenti. 86. 7 | 137. 36 | 223. 14 | 443. 25
trecentis. 91. 20 | 399. 2 | 417. 16, & alibi.
trecentorum. 297. 18 | 230. 32 | 413. 13
trecentos. 152. 10 | 226. 4, & alibi.
tredecim. 222. 6 | 414. 8 | 435. 25, & alibi.
trepidantem. 414. 23
trepidantes. 362. 3
trepidantius, adv. 223. 22
trepidare. 102. 19 | 422. 27
trepidatio. 383. 26
trepidatur. 133. 8
tres. 1. 1 | 7. 12 | 12. 1 | 13. 4, & alibi.
Treviri. 27. 19 | 50. 27 | 100. 1, & alibi.
Treviris. 27. 17 | 89. 3, 18, & alibi.
Trevirorum. 73. 16 | 74. 15, & alibi.
Treviros. 60. 26 | 110. 17, 19, & alibi.
tria. 19. 3 | 22. 22 | 108. 1, & alibi.
Triarii. 333. 5 | 382. 22
Triarium. 383. 2
Triarius. 289. 8
Tribocorum. 74. 14
Tribocos. 37. 8
tribuens. 367. 30
tribuerat. 90. 17 | 316. 35
tribuere. 150. 17 | 158. 12 | 235. 4 | 413. 26

tribuerent. 164. 4
tribueret. 14. 13
tribui. 32. 11 | 322. 29
tribuis. 441. 4
tribuiſſe. 453. 2
tribuiſſent. 381. 34
tribuiſſet. 114. 2 | 199. 24 | 293. 2 | 294. 22 | 381. 4 | 446. 17
tribuit. 285. 8 | 288. 8 | 324. 20 | 379. 21 | 424. 25 | 426. 24
tribuiter. 210. 8
tribunal. 298. 12 | 371. 12 | 373. 11
tribunali. 267. 11 | 299. | 5
tribuni. 101. 2 208. 2 | 210. 10, 14 | 211. 5 | 250. 19, & alibi.
tribunis. 28. 18 | 62. 16 | 81. 26. & alibi.
tribunitia. 214. 6, 8 | 215. 1
tribunitiis. 379. 8
tribunitium. 253. 2
tribuno. 268. 5
tribunorum. 206. 1 | 208. 3 | 215. 10 | 249. 11 | 252. 30 | 379. 9
tribunos. 31. 4, 6 | 51. 20 | 59. 4 | 103. 30 | 110. 6 | 208. 10, & alibi.
tribunum. 138. 29 | 160. 8 | 340. 17 | 420. 17
tribunus. 58. 13 | 95. 16 | 203. 1 | 212. 8 | 233. 9 272. 10, & alibi.
tribus. 13. 6 | 45. 23 | 61. 3 | 91. 1 | 105. 25 | 110. 20, & alibi.
tributa. 122. 1
tributis. 269. 12 | 429. 5
tributorum. 119. 15
tributum. 305. 5
tributum eſſet. 446. 14
tribuuntur. 174. 16
tricenos. 419. 23
tricies. 429. 13
triclinia. 335. 8
tricliniis. 202. 8
tridui. 27. 25 | 28. 1 | 72. 23 | 75. 8, 9
triduo. 21 | 9 | 47. 13 | 145. 19 | 150. 26 | 223. 12 | 293. 7
triduum. 21. 6 | 233. 8 | 309. 11
triennio. 393. 16
triennium. 72. 16 | 427. 6
trigeſima. 351. 7 | 366. 16, 28 | 373. 14, 18 | 375. 9
trigeſimæ. 364. 10
trigeſimam. 364. 7 | 366. 11, 23 | 375. 3 | 413. 2
triginta. 22. 22, 23 | 58. 23 | 77. 11 | 85. 32 | 88. 16 | 94. 2 | 137. 11, & alibi *freq.*
trina. 195. 1, 34
trinis. 38. 17 | 110. 20 | 161. 29 | 169. 17 | 365. 35, & alibi.
trino. 422. 4.
Trinobantes. 97. 2
Trinobantibus. 87. 11 | 98. 4
tripartito, *adv.* 20. 14 | 92. 6 | 115. 23 | 170. 1 | 194. 34 | 434. 14 | 451. 28
triplex. 254. 35 | 413. 7
triplicem. 19. 17 | 248. 8 | 348. 22
triplici. 36. 10 | 37. 5 | 76. 21 | 239. 6 | 410. 25 | 422. 18
triquetra. 93. 13
trireme. 271. 4
triremem. 359. 12 | 414. 27
triremes. 261. 6 | 300. 24. 338. 20 | 345. 28 | 370. 4
tiremis. 405. 3
triſtes. 25. 4
triſtitia. 25. 6 | 390. 7
tritici. 267. 15 | 402. 11 | 416. 6
trium. 8. 14. 48. 16 | 55. 2 | 108. 2 | 171. 10 | 172. 24 | 186. 2, 17 | 239. 27, & aiibi.
triumphavit. 395. 17
triumphi. 302. 9 | 398. 12
triumpho. 461. 2
trucidari. 397. 24
trunci. 78. 24
triunçis. 172. 18
tu. 391. 38 | 395. 19 | 461. 5 | 462. 6, 10 | 484. 5 *bis*
tua. 401. 33 | 405. 30 | 410. 9 | 439. 25, 32 *bis*
tuæ. 106. 18
tuam. 410. 8
tuba. 49. 7 | 176. 37 | 311. 29 | 332. 12
tubæ. 162. 2
tubarum. 190. 29
Tubero. 230. 20 | 231. 13
Tuberonem. 231. 19
tubicen. 422. 34
tueamini. 334. 24
tueatur. 237. 1
tuebantur. 119. 9 | 348. 19 355. 18 | 356. 7
tuebatur. 271. 6
tuenda. 136. 22 | 183. 12 | 255. 23
tuendæ. 305. 29 | 379. 24
tuendam 284. 5 | 308. 25
tuendarum. 349. 22
tuendas. 192. 4 | 451. 26
tuendi. 134. 9 | 146. 17 | 268. 13 | 308. 19
tuendum. 389. 16
tuentur. 138. 7 | 169. 6
tuerentur. 253. 27
tueretur. 91, 2 | 204. 5
tueri. 73. 32 | 195. 14 | 263. 14 | 275. 11 | 346. 1 | 394. 24 | 449. 20
tuis. 181. 1 | 405. 23, 31 | 461. 6
tulerant. 198. 23 | 374. 13 | 429. 3
tulerat. 190. 15
tulerunt. 97. 20 | 265. 9 | 276. 29 | 308. 2 | 313. 13 | 318. 30 | 333. 22 | 338. 17
Tulingi. 20. 10
Tulingis. 8. 15
Tulingorum. 22. 22
Tulingos. 22. 8
tuliſſe. 14. 26 | 33. 21 | 217. 3 | 255. 18 | 256. 19 | 269. 12
tulit. 85. 19 | 89. 26 | 167. 29 354. 1 | 341. 6 | 359. 14 | 362. 18 | 409. 14 | 426. 1
Tullio. 199. 18
Tullium. 136. 6 | 180. 3
Tullius. 424. 6 | 439. 23 | 440. 2
Tullum. 134. 10
Tullus. 314. 2
tum, *adv.* 16. 6 | 21. 13 | 30. 19 | 36. 19 | 37. 6 | 40. 19 & alibi *freq.*

tum, *conjunct.* 41. 25 | 57. 13 | 89. 24 | 111. 11 | 134. 21, *& alibi.*
tumulis. 435. 1 | 446. 3
tumulo. 32. 5. | 52. 13 | 116. 25
tumulos. 127. 6 | 435. 1
tumultu. 29. 20 | 45. 15 | 116. 14 | 162. 9 | 167. 1, *& alibi.*
tumultuari. 167. 9
timultuariis. 364. 13
timultuoſius, *adv.* 161. 4
tumultus. 99. 25 | 138. 9 | 215. 9 | 272. 5 | 321. 2
tumulum. 34. 10 | 139. 3 | 240. 4, 7 | 240. 20, 25 | 311. 20 | 313. 27 | 443. 18, 20
tumulus. 32. 2 | 230. 32 | 382. 18
tunc. 83. 16 | 105. 6 | 109. 25 | 142. 17, 26 | 146. 15, *& alibi.*
tunicas. 311. 3
tuo. 405. 20 | 460. 1 | 461. 7
turba. 277. 15
turbari. 391 27
turbate. 210. 6
turbati. 264. 16
turbavit. 375. 1
turbida. 399. 18
turbidam. 278. 8
turbulenta. 369. 9
turbulentiſſimi 210. 9
Turino. 300. 5
Turinum. 299. 12
turma. 398. 27
turmæ. 193. 32 | 308. 12 | 398. 18 | 403. 19 | 438. 19 | 444. 15
turmarum. 308. 17
turmas. 85. 11 | 161. 3 | 185. 8 | 189. 6, 31 | 193. 21, *& alibi.*
turmatim. 189. 29 | 334. 2 | 404. 14
turmis. 116. 30 | 176. 26 | 179. 4 | 189. 35 | 190. 4, *& alibi.*
Turones. 55. 11 | 143. 15
Turoni. 173. 24
Turonis. 199. 19
turpe. 128. 4 | 240. 12 | 364. 1 | 400. 5
turpem. 274. 21 | 298. 23 | 307. 27
Turpionem. 443. 35
turpiſſimæ. 274. 15
turpiſſimam. 174. 28 | 305. 14 | 415. 25
turpiſſimè. 419. 26
turpiſſimis. 130. 8 | 358. 9
turpiſſimum. 25. 22
turpiter. 150. 14, 29 | 176. 23 | 189. 33 | 300. 32 | 351. 33
turpitudinem. 52. 8
turpius, *nom.* 71. 24 | 101. 8
turre. 438. 13 | 451. 2
turrem. 263. 1, 16 | 264. 23 | 265. 25 | 438. 12 | 440. 20, 22
turres. 65. 22 | 104. 30. 105. 2, 26, 32 | 110. 1 | 148. 34 | 149. 12, *& alibi.*
turri. 106. 9 | 153. 23 | 262. 8 | 263. 14, 16 | 264. 11, 14 | 270. 3 | 403. 7
turribus. 46. 7 | 54. 20 62. 19 | 151. 7 | 154. 3, *& alibi.*
turrim. 53. 12, 17 | 108. 13 | 134. 8 | 261. 24 | 264. 2, 3 | 265. 22 | 308. 23 | 440. 28
turris. 106. 13 | 153. 4 | 197. 28 | 262. 1, 2, *& alibi.*
turritis. 399 6 | 404. 15
turrium. 151. 10, 11 | 152. 15, 25 | 259. 5
Tuſculus. 373. 5
tuta. 42. 16 | 148. 8 | 348. 2 | 367. 26
tutabatur. 243. 17
tutæ eſſent. 294. 26
tutam. 101. 20
tuti. 259. 21
tuti eſſe. 78. 2
Tuticanum. 321. 16
tutior. 186. 20
tutiora. 416. 14
tutiore. 241. 11 | 452. 18
tutiores 131. 10
tutis. 366. 31
tutiſſimam. 204. 7
tutiſſimus. 302. 10
tutius, *adv.* 62. 9 | 67. 11 | 274. 13 | 394. 6 | 395. 6 | 400. 26 | 462. 7
tuto, *adv.* 67. 11 | 158. 1 | 207. 5 | 244. 7 | 263. 12 | 297. 29 | 346. 13 | 366. 9
tutos. 363. 9
tutum. 52. 20 | 78. 4 | 100. 33 | 193. 6 | 220. 6 | 279. 34, 37 | 342. 10 | 387. 16 | 414. 11
tutus. 263. 26 | 377. 17
tutus erat. 302. 6
tuum. 354. 7
tuus. 395. 8 | 439. 24
tympana. 341. 14
tyrannis. 304. 2
tyrannos. 379 22

V

VAcabant. 301. 12 | 324. 2
vacabat. 197. 18 | 254. 30
vacare. 22. 12 | 72. 3, 6 | 73. 33
vacaret. 371. 12
vacationem. 122. 1
Vacca, *oppidum.* 419. 3
vacua, 161. 13 | 199. 21 | 389. 32 | 414. 13
vacuam. 57. 3 | 231. 16 | 303. 11 | 346. 22
vacuas. 231. 11 | 348. 20 414. 17
vacuo. 161. 27
vacuum. 46. 2 | 285. 18 | 396. 21
vacuus. 153. 8
vada. 60. 10 | 61. 22 | 149. 24 | 187. 28 | 353. 14 | 354. 5 | 361. 8
vadimonio. 371. 13
vadis. 44. 28 | 61. 11 | 62. 6 | 83. 1 | 355. 19
vado. *nom.* 9. 8 | 112. 34 | 157. 4 | 165. 8, 16 | 303. 23 | 307. 17
vadoſum. 227. 18
vadum. 246. 18 | 247. 11 |

11 | 248. 10 | 255. 7 | 254. 11
vagabantur. 73. 15 | 245. 26 | 395. 3 | 407. 8
vagabatur. 112. 16
vagandi. 194. 24
vagantibus. 414. 13
vagarentur. 6. 8 | 161. 8
vagari. 67. 3 | 96. 24 | 377. 21 | 396. 3, 8 | 398. 3
vagati. 72. 16
vagentur. 145. 9
vaginam. 106. 26
vagum, 428. 11
valde. 464. 13
vale. 460. 3 | 461. 9 | 462. 8
valeamus. 329. 17
valeat. 16 | 8
valebant. 65. 12
valebat. 37. 5 | 246. 21 | 310. 17 | 377. 3
valent. 48. 3 | 168. 3 | 193. 37
valeo. 444. 22
valere. 41. 21 | 89. 25 | 256. 15
valerent. 118. 11 | 280. 25 | 352. 16
valeret. 30. 19
Valerii. 34. 27
Valerio. 35. 1 | 169. 3 | 312. 17
Valerium, 17. 22 | 34. 26 | 230. 16
Valerius. 38. 16 | 65. 5 | 230. 20 | 231. 12 | 314. 8 | 448. 8
valet. 88. 21
valete. 465. 10
valetis. 444. 22
valetudine. 105. 4 | 175. 30 | 231. 20 | 285. 17 | 312. 26 | 313. 1 | 318. 3 | 368. 20
valetudinis. 329. 27
Valgius. 437. 28
vallata. 361. 16
vallatis. 360. 15
valle. 57. 1 | 186. 13 | 188. 19 | 258. 8 | 273. 9 | 383. 19
vallem. 57. 14 | 108. 25 | 109. 7, 11 14 | 108. 7 | 276. 27 | 383. 22. 384. 11
valles. 249. 10 | 253. 24 | 382. 27
valli. 105. 26 | 318. 6 | 399. 26 | 402. 1 | 423. 8
vallibus. 382. 20
vallis. 102. 17 | 136. 20 | 162. 3 | 172. 22 | 253. 18 | 276. 22 | 277. 2 | 383. 4
vallium. 312. 31
vallo. 20. 21 | 43. 3 | 53, 10 | 54. 19 | 57. 4 | 67. 20 | 69. 1, *& alibi.*
vallos. 318. 25
vallum. 57. 33 | 58. 10 | 64. 3 | 100. 4 | 104. 4, 25 | 105. 33 | 106. 9, *& alibi.*
vallus. 318. 5, 7
valuas. 341. 8
valuiſſet. 202. 2
valuit. 111. 6 | 135. 4 | 178. 2
Vangiones. 37. 8
Varene. 106. 18
Varenus. 106. 15, 21, 28, 31
Vari. 270. 19 | 271. 20 | 273. 4, 10 | 274. 6 | 276. 31 | 277. 6 | 405. 9 | 415. 8
varia. 306. 14 | 317. 29
variè. 366. 16 | 375. 16 | 413. 12
varietas. 50. 6
varietatem. 152. 2
varii. 50. 5
variis. 174. 23 | 273. 24 | 277. 30 | 360. 31
vario, 241. 11
varios. 349. 18
Varo. 236. 6 | 272. 8 | 426. 28
Varro. 236. 10 | 266. 21 | 268. 16, 30 | 269. 2, 17 | 375. 28
Varrone. 268. 15
Varronnem. 297. 28
Varroni. 268. 11 | 269. 10
Varronis. 268. 26 | 269. 17
Varum. 219. 11 | 231. 14 | 256. 32, 34 | 257. 11 | 273. 3 | 277. 9, 12 | 280. 16, 27 | 415. 4 | 445. 15
Varus. 193. 20 | 219. 15, 18 | 225. 13 | 273. 8, 11 | 276. 20 | 277. 25 | 281. 2 | 308. 1 | 405. 10 | 414. 2, 14, 24 | 447. 27
vas. 406. 18
vaſa. 248. 25
vaſis. 307. 28 | 308. 7
Vaſius. 372. 21
vaſtandi. 96. 21
vaſtandis. 96. 25
vaſtare. 192. 10 | 431. 6
vaſtarentur. 389. 6
vaſtari. 12. 14 | 87. 13 | 363. 15 | 397. 24
vaſtaſſet. 192. 14
vaſtat. 376. 18
veſtata. 367. 10
veſtatis. 69. 6 | 86. 21 | 97. 30 | 114. 19 | 131. 8 | 140. 20
vaſtatos eſſe. 394. 26
vaſtiſſimo. 60. 11
vaſto. 61. 19
vaticinationibus. 36. 26
Vatiniana. 369. 16
Vatiniani. 369, 14, 25
Vatinii. 368. 14
Vatinio. 199. 17 | 298. 5 | 370. 9 | 390. 3
Vatinium, 297. 21 | 332. 7 | 369. 4
Vatinius 337. 11 | 368. 15 | 369. 6, 16 | 270. 2
uberiora. 243. 18
ubi, *adv.* 10. 4 | 13. 4 | 14. 9, 15 | 15. 28 | 28. 27, *& alibi paſſim.*
ubi, *conjunct.* 8. 9 | 11. 6 | 22. 4 | 32. 7 | 62. 11, 13 | 67. 2 | 82. 13 | 83. 2 | 91. 18 | 111. 24 | 112. 26, *& alibi.*
Ubii. 39. 10 | 72. 6 | 77. 27 | 117. 12
Ubiis. 74. 3 | 117. 19, 23
Ubiorum. 74. 1 | 79. 11 | 117. 18 | 134. 7
Ubios. 75. 6 | 79. 20 | 134. 2
ubique. 269. 4
Ucubenſes. 441. 15
Ucubi. 443. 16
Ucubim. 435. 18 | 436. 12 | 441. 11 | 445. 14
ve. 21. 8 | 26. 17*ter* | 129 | 9 | 135. 18 | 154. 20 | 196. 32 | 256. 32, *& alibi.*

vectibus.

vectibus. 264. 5, 10 | 309. 3
vectigal. 305. 20 | 374. 17
vectigales. 59. 12 | 72. 12 | 389. 25
vectigalia. 16. 23 | 27. 8 | 235. 3 | 452. 25
vectigalibus. 429. 5
vectigalis. 98. 2
vectoriis. 91. 10
vecturæ. 305. 6
vecturas. 310. 5
vectus. 261. 3 | 386. 21. 387. 10 | 414. 16
Vedeliacus. 156. 8
vehemens. 447. 8
vehementer. 27. 22 | 29. 9 | 38. 4 | 66. 13 | 160. 34, *& alibi.*
vehementi. 200. 7 | 433. 9
vehementiore. 378. 31
vehementissime. 196. 8 | 261. 9 | 297. 1 | 438. 12 | 447. 23
vehementissimo. 189. 4
vehementius, *adv.* 178. 4, 25 | 200. 5 | 253. 30 | 260. 3 | 279. 29
vehiculo. 451. 16
vel. 9. 10, 12 | 17. 26, 27 | 24. 28, 29*bis.* | 73. 27*bis* | 77. 30 | 158. 14 | 202. 9, *& alibi.*
vela. 272. 16 | 369. 11 | 409. 28.
Velanii. 59. 13
Velanius. 59. 7
Velaunis. 173. 21
velim, 461. 5
velint. 15. 3 | 33. 5 | 73. 26 | 74. 1 | 100. 30 | 105. 15, 17 | 122. 9 | 131. 18, *& alibi.*
velis, *nom.* 61. 27 | 62. 2 | 26. 369. 33
velit. 26. 4 | 32. 18 | 59. 22 | 64. 20 | 67. 29 | 88. 14 | 103. 24 | 109. 21 | 112. 9 | 117. 17 | 155. 27, *& alibi.*
Vellaunoduni. 146. 10
velle. 26. 1 | 34. 20 | 77. 14 | 105. 7 | 216. 6 | 218. 7 | 224. 35 | 233. 3, *& alibi.*
vellem. 410. 2
vellent. 10. 14 | 22. 6 | 23. 11, 18 | 27. 3 | 100. 8, *& alibi.*
vellet. 14. 23 | 27. 14 | 33. 15, 30 | 34. 22 | 35. 14, *& alibi.*
Vellocasses. 42. 1 | 185. 15
veloci. 418. 2
velocissime. 103. 8
velocissimi. 36. 1
velocitas. 133. 21
velocitate. 200. 16 | 380. 14 | 384. 10 | 416. 34
velocitatem. 350. 32 | 417. 28
velocitatis. 195. 33
velut. 25. 10 | 64. 21 | 186. 9 | 189. 26 | 191. 23 | 359. 25 | 382. 19 | 402. 30
venæ. 198. 15
venas. 350. 22
venationibus. 71. 10 | 130. 4
venationis. 133. 23
venatoribus. 133. 15
vendant. 71. 17
vendere. 442. 18
vendidit. 55. 1 | 63 23
vendit. 386. 17 | 429. 20
venditionem. 427. 1
venditis. 429. 3, 7
venditurum. 426. 31
venerant. 39. 9 | 43. 13, 16 | 48. 26 | 50. 29 | 58. 22 | 81. 15 | 117. 13, 29 | 138. 1 | 224. 22 | 240. 7 | 242. 27 | 252. 29, *& alibi.*
venerat. 51. 13 | 97. 4 | 162. 22 | 165. 23 | 166. 1 | 187. 1 | 193. 9 | 216. 5 | 225. 1 | 250. 26 | 267. 9 | 273. 12 | 288. 7, *& alibi.*
venere. 402. 13 | 467. 24
venerint. 175. 10
venerit. 33. 12 | 275. 18
venero. 465. 9
venerunt. 32. 4 | 73. 21 | 76. 16 | 80. 29 | 85. 30, 38 | 86. 20 | 89. 9 | 92. 9 | 100. 3 | 132. 1 | 147. 9 | 277. 34 | 337. 3 | 430. 12 | 441. 30, *& alibi.*
Veneti. 59. 9, 27 | 174. 2
Venetiam. 60. 13
Venetici. 64. 18
Veneticum. 80. 15
Venetis. 63 23 | 64. 11
Venetorum. 63. 15
Venetos. 55. 3 | 59. 7 | 61. 7
veni. 465. 7
venia. 148. 22 | 427. 35
veniam, *nom.* 115. 1 | 200. 22 | 358. 2
veniant. 73. 6 | 158. 13 | 325. 28
veniat. 107. 21 | 109. 6 | 168. 5 | 176. 12 | 200. 21
veniatis. 275. 15
veniatur. 256. 34
veniebant. 27. 17 | 50. 26 | 88. 19 | 117. 1 | 155. 17 | 242. 5 | 274. 2 | 301. 2 | 440. 19
veniebat. 31. 18 | 202. 5
veniendi. 447. 20
venientem. 231. 19 | 301. 7 | 369. 10
venientes. 20. 15, 22
venienti. 325. 19 | 378. 3
venientibus. 244. 12 | 303. 19 | 325. 20 | 354. 14
venientum. 280. 17
venimus. 401. 36
venio. 387. 23
venire. 17. 6 | 25. 24 | 26. 4, 5, 12 | 42. 12 | 46. 17 | 89. 12, 19 | 100. 24 | 107. 17 | 111. 5 | 114. 13, 19 | 137. 20 | 141. 7 | 157. 32 | 171. 20 | 191. 29 | 246. 13, *& alibi.*
venirent. 35. 7 | 52. 28 | 77. 17 | 437. 13
veniret. 31. 23 | 33. 15 | 64. 2 | 185. 23 | 187. 8 | 224. 2 | 299. 13 | 365. 16 | 376. 18 | 378. 30 | 434. 9
veniretur. 154. 5
veniri. 57. 25 | 111. 25 | 249. 5
venisse. 24. 8 | 33. 3, 13 | 58. 23, 28 | 68. 7 | 73. 26 | 115. 14, 2 | 138. 11, *& alibi.*

veniſſent. 24. 14 | 75. 24 | 97. 27 | 107. 29 | 114. 22 | 144. 5 | 147. 3 | 150. 2 | 164. 28 | 268. 13, *& alibi.*
veniſſet. 40. 22 | 47. 27 | 48. 4 | 73. 12 | 87. 13 | 88. 10 | 92. 25 | 96. 8, *& alibi.*
venit. 11. 6 | 36. 10 | 40. 16 | 64. 10 | 83. 13 | 86. 15 | 89. 2 | 108. 4 | 112. 2 | 117. 6 | 118. 10 | 128. 11 | 142. 19 | 196. 14. 216. 4 | 223. 13 | 269. 3 | 289. 12 | 300. 13 | 306. 17, *& alibi.*
venitur. 255. 14
veniunt. 79. 4 | 80. 18 | 156. 1 | 193. 32 | 194. 17 | 221. 6 | 251. 20 | 388. 24. 400. 24 | 419. 4, *& alibi.*
venti. 105. 30 | 301. 3 | 302. 3 | 338. 15 | 343. 1
ventis. 301. 9 | 309. 32 | 350. 26
Ventiſponte. 445. 16
ventitant. 72. 9
ventitare. 100. 11
ventitaret. 84. 30
vento. 62. 8 | 81. 12 | 83 | 26. 91. 6 | 105. 28 | 265. 15 | 301. 19 | 338. 13 | 352. 5, *& alibi.*
ventorum. 62. 1 | 397. 16
ventum, *nom.* 81. 30 | 260. 4 | 301. 10 | 338. 13 | 401. 18 | 440. 29
ventum erat. 45. 26 | 66. 17 | 245. 12
ventum eſſet. 167. 4 | 191. 21 | 298. 2 | 305. 23 | 323. 23 | 359. 10 | 445. 21 | 448. 23
ventum eſt. 83. 24 | 99. 24 | 140. 12 | 353. 4 | 362. 1
ventura. 145. 15
venturi eſſent. 357. 34
venturos. 23. 19 | 85. 5 | 149. 15
venturos eſſe. 101. 15
venturum. 80. 25 | 89. 15 | 191. 19 | 223. 19 | 268. 31 | 297. 28 | 459. 6
venturum eſſe. 31. 24 | 222. 22 | 238. 1
venturum fuiſſe. 26. 3
venturus ſit. 227. 2
ventus. 62. 8 | 63. 10 | 90. 21 | 265. 16 | 302. 4 | 312. 7
vera. 16. 21 | 17. 29
Veragrorum. 56. 11 | 57. 8
Veragros. 56. 2
verba. 46. 21 | 252. 21 | 267. 17, 19 | 400. 13 | 401. 30 | 439. 23
verberaret. 386. 3
verberibus. 196. 27
Verbigenus. 21. 17
verbis. 18. 5 | 25. 14 | 207. 10 | 256. 30 | 391. 30 | 395. 8, 25 | 426. 28 | 448. 16
verborum. 112. 25 | 322. 1 | 327. 9
verbum. 433. 15
Vercingetorige. 145. 15 | 148. 23 | 153. 12 | 156. 17 | 161. 2 | 168. 5 | 177. 14
Vercingetorigem. 145. 10 | 149. 12 | 150. 32 | 154. 14 | 164. 31 | 168. 9
vercingetorigis. 147. 8 | 153. 14 | 168. 17 | 174. 15 | 177. 28
Vercingetorix. 143. 3 | 145. 26 | 146. 29 | 142. 23 | 148. 24 | 149. 30 | 15, 6 | 155. 21 | 156. 36 | 157. 6, 13, 19 | 163. 23 | 164. 6, *& alibi.*
vera, *nom.* 114. 21
vere, *adv.* 273. 3 | 374. 2
verebantur. 313. 24 | 352. 10
verebatur. 17. 20 | 89. 35 | 378. 7 | 412. 13
vererentur. 29. 16 | 40. 5 | 195. 4 | 196. 35 | 316. 7
vereretur. 90. 13 | 198. 19
vereri. 29. 3 | 31. 22 | 354. 5
Vergaſillauno. 174. 14
Vergaſillaunum. 177. 27 | 178. 9
Vergaſillaunus. 179. 10
vergebant. 263. 1
vergebat. 48. 11 | 240. 32
Vergilium. 421. 27 | 424. 20
Vergilius. 421. 23 | 424. 19 | 428. 9
vergit. 5. 2 | 79. 24 | 93. 16 | 271. 17
Vergobretum. 16. 1
veriſimile 61. 29
veriſimilia. 432. 12
veriſimilis. 183. 1
veriſſima. 182. 10
veritas. 402. 4
veriti. 77. 13 | 140. 25 | 154. 7 | 170. 10 | 177. 12 | 188. 7 | 189. 11 | 248. 26, *& alibi.*
veritos. 144. 7
veritus. 45. 19 | 73. 1 | 89. 11 | 91. 21 | 99. 18 | 106 22, *& alibi.*
vernacula. 268. 26 | 377. 23 | 437. 11 | 441. 14, 20, 23
vernaculæ. 373. 12 | 375. 2 | 435. 26
vernaculis. 373. 10 | 375. 10 | 437. 3
vero, *conjunct.* 13. 5 | 25. 12 | 32. 19 | 40. 19 | 52. 8, *& alibi freq.*
Verodoctius. 10. 5
Veromanduis. 47. 16 | 50. 13
Veromanduos. 42. 1
verſabantur. 36. 3 | 38. 6 | 345. 13 | 443. 22
verſantur. 124. 3, 7 | 175. 15
Verſaonenſium. 445. 25
verſarentur. 335. 16 | 371. 19
verſaretur. 52. 4
verſari. 40. 7 | 50. 25. 153. 26 | 159. 21. 365. 15, 30 | 368. 14 | 391. 36
verſatus. 107. 13
verſatus eſt. 357. 8
verſavit. 107. 3
verſum, *præp.* 440. 16
verſus, *præp.* 135. 8 | 144. 21 | 145. 14 | 167. 15 | 259. 15 | 307. 6 | 336. 4 | 389. 4, 18 | 395. 33 | 396. 9, *& alibi.*
vertuum. 122. 4
vertat. 216. 7
vertebant. 417. 12
vertere. 65. 20 | 240. 8, 24 | 241.

241. 21, 24 | 311. 32 | 318. 27
verterent. 64. 31
verteret. 322. 34
verterunt. 38. 8 | 85. 35 | 86. 15 | 313. 14 | 334. 15 | 355. 22
Vertico. 107. 10
Verticone. 108. 19
Vertiſco. 187. 20
vertit. 277. 6 | 302. 9 | 392. 13
vertunt. 179. 9
verum, *nom.* 73. 32
veruto. 106. 29
verucum. 106. 26
Veſontionem. 27. 27 | 28. 11
Veſpera. 224. 4
veſperam. 20. 19
veſpere. 280. 14
veſperum. 36. 22 | 54. 8 | 112. 26 | 166. 24 | 208. 5 | 239. 18 | 390. 5 | 409. 9 | 419. 3
Veſpillo. 290. 9
veſte. 362. 19
veſtem. 162. 10
veſtiendos. 155. 25
veſtigiis. 133. 14 | 190. 21
veſtigio. 71. 22 | 73. 8. 153. 1 | 190. 32 | 261. 21 | 264. 25 | 272. 16, 24 | 418. 29
veſtimenta. 439. 11
veſtimentis. 407. 3 | 449. 3
veſtiti ſunt. 94. 12
veſtitu. 380. 19 | 412. 1
veſtitum. 381. 12 | 412. 2
veſtitus. 71. 14 | 179. 3
veſtiuntur. 151. 17
veſtra. 175. 9 | 275. 31 | 402. 1 | 405. 12 | 445. 1
veſtræ. 163. 12 | 175. 8 | 275. 11
veſtram. 453. 14
veſtri. 275. 8, 21 | 392. 1 | 405. 13
Veſtrio. 415. 5
veſtris. 278. 33
Veſtrius. 415. 2
veſtro. 150. 28 | 175. 7 | 332. 15 | 453. 14 | 464. 14
veſtrũm. 174. 30
veſtrum. 275. 6 | 276. 11 | 410. 16
vetarent. 156. 25
vetat. 411. 19
vetera. 319. 19
veterana. 302. 22, 27 | 363. 4 | 384. 5 | 386. 12
veteranam. 286. 8 | 381. 17
veteranarum. 19. 16 | 400. 9
veteranas. 185. 32 | 348. 20 | 377. 9 | 393. 15 | 415. 22
veterani. 300. 28 | 322. 2 | 383. 16 | 396. 10 | 405. 9 | 417. 10 | 423. 14 | 424. 3
veteranis. 227. 6 | 287. 1 | 368. 28 | 388. 17 | 390. 2 | 402. 20
veterano. 349. 8
veteranorum. 303. 8 | 422. 23, 25
veteranos. 406. 2
veteranum. 417. 20 | 424. 24
veteranus. 392. 2
Vetere. 111. 9 | 279. 2 | 345. 16
veterem. 67. 10 | 142. 10 | 224. 38 | 230. 10 | 234. 10
veteres. 32. 13 | 87. 4 | 119. 8 | 139. 8 | 208. 12 | 209. 4 | 231. 3 | 259. 18 | 352. 12, 21 | 375. 22
veteri. 381. 9
veteribus. 23. 3 | 27. 23 | 119. 3 | 208. 8 | 323. 29 | 324. 1 | 338. 14 | 379. 22 | 382. 25
veteris. 14. 10, 22 | 306. 14
Vettones. 336. 9 | 337. 4
Vettonum. 236. 8
vetuerat. 49. 14
vetuit. 92. 4 | 239. 13 | 323. 13
vetus. 408. 11
veſtutate. 270. 16 | 380. 10
vetuſtatis. 185. 34 | 213. 6 | 363. 7
vetuſtiſſima. 470. 20
vetuſtiſſimum. 380. 5
vetuſto. 397. 37
vexandos. 140. 5
vexare. 396. 23
vexaſſent. 14. 25
vexata. 41. 14
vexati. 194. 16
vexaverant. 77. 14
vexillo. 137. 36 | 139. 9 | 332. 4 | 369. 12.
vexillum. 49. 6 | 445. 24
vi. 9. 12 | 62. 4 | 63. 6 | 72. 20 | 77. 9 | 123. 6 | 171. 11 | 172. 16 | 215. 1 | 239. 12 | 248. 6 | 265. 23 | 266. 13, *& alibi.*
via. 11. 13 | 96. 18 | 115. 31 | 147. 2 | 154. 16 | 435. 4
viæ. 153. 22 | 243. 25
viam. 27. 25 | 28. 1 | 72. 23
viarum. 109. 5 | 126. 4 | 165. 13 | 249. 38 | 435. 7
vias. 67. 3 | 117. 19 | 345. 23
viator. 411. 18
viatores. 73. 4
vibranti. 423. 17
vibullii. 236. 4
Vibullium. 221. 11 | 234. 5 | 292. 11
Vibullius. 222. 2 | 225. 12 | 293. 11 | 297. 9
vicatim. 349. 23
vicenos. 122. 5
vicerit. 24. 19
vicerunt. 320. 12
vici, *nom.* 57. 3, 6 | 58. 30 | 140. 6 | 361. 21
vicies. 94. 9
vicinitas. 185. 21
vicinitatem. 192. 16
vicinitatibus. 136. 21
vicis. 8 | 16 | 44. 2 | 69. 6 | 79. 10 | 149. 2 | 184. 10 | 305. 8
viciſſe. 30. 5 | 154. 21 | 322. 4 | 383. 17
viciſſent. 27. 2 *bis* | 322. 14
viciſſet. 26. 8
viciſſim. 186. 30
vicit. 249. 14 | 308. 33 | 368. 21
vico. 56. 11 | 361. 20
vicos. 8. 11 | 12. 18 | 22. 10 | 72. 17, 26 | 115. 23 | 148. 1 | 229. 9
victæ. 246. 24
victam. 34. 8
victas. 235. 3
victi. 132. 13 | 190. 15 | 256.

256. 25 | 376. 24 | 439. 31
victimis. 124. 8
victis. 20. 15 | 24. 10 | 27. 3 | 33. 2 | 52. 20. 58. 34 | 148. 11 | 354. 22
victor. 352. 8 | 361. 15 | 362. 15 | 366. 34. 367. 20 | 370. 3, 13 | 384. 18
victorem. 150. 28 | 229. 31 | 360. 28 | 417. 21
victores. 29. 23 | 33. 1 | 50. 23 | 104. 27 | 138. 11 | 190. 20 | 312. 14 | 453. 1
victori. 360. 2 | 364. 1
victoria. 14. 25 | 24. 29 | 39. 2 | 64. 22, 34 | 67. 12 | 102. 38 | 104. 9 | 105. 32 | 107. 31 | 110. 13, 31 | 148. 16 | 150. 16, *& alibi.*
victoriæ. 68. 3 | 110. 16 | 150. 36 | 152. 24 | 153 28 | 162. 4 | 167. 26 | 169. 18, *& alibi.*
victoriam. 103. 35 | 104. 27 | 149. 32 | 158. 8 | 163. 31 | 260. 17 | 279. 6 | 321. 13 | 322. 15, 32, *& alibi.*
victorias. 101. 17
victoribus. 24 | 9 | 52. 20 | 334. 23
victoriis. 65. 17 | 149. 3 | 400. 7
victoris. 367. 30 | 376. 24
victorum. 167. 32
victos. 145. 28 | 190. 22 | 255. 20 | 260. 12
victrice. 359. 17
victrices. 366. 22
victricibus. 352. 6
victu, *nom.* 132. 11
victum, *nom.* 348. 18 | 405. 1 | 407. 7
victum, *particip.* 275. 20 | 374. 9
victuros. 312. 24
victus, *nom.* 24. 18 | 130. 11 | 132. 2 | 249. 26 | 270. 1 | 414. 13
victus, *particip.* 290. 18
vicum. 355. 22
vicus. 57. 1 | 346. 7
videam. 460. 1
videamini. 276. 13
videant. 15. 12 | 168. 24
videantur. 133. 4 | 148. 2, 10 | 150. 18 | 251. 21
videat. 131. 7 | 145. 13
videatur. 103. 27 | 177. 27 | 182. 6 | 214. 9 | 225. 21
videbamus. 94. 4
videbant. 119. 5 | 139, 23 | 152. 25 | 191. 28 | 249. 30 | 313. 4 | 352. 15, 27 | 390. 9
videbantur. 48. 15 | 49. 16 | 104. 31 | 108. 16 | 109. 24 | 157. 30 | 161. 9 | 170. 4 | 175. 18 | 193. 29 | 216. 14, *& alibi.*
videbat. 25. 20, 24 | 34. 14 | 39. 4 | 58. 29 | 85. 31 | 90. 19 | 109. 30 | 112. 29, *& alibi.*
videbatur. 29. 19 | 54. 16 | 58. 2 | 91. 27 | 102. 32, *& alibi.*
videbere. 461. 15
videbor. 297. 15
videmus. 181. 7
vident. 178. 3 | 264. 7 | 423. 36
videntur. 122. 8 | 461. 16
Video. 132. 7 | 465. 16
videor. 459. 5 | 468. 18
viderant. 46. 8 | 139. 16 | 303. 16 | 348. 29
videre. 20. 19 | 264. 23 | 302. 9 | 335. 8
viderem. 175. 3
viderent. 23. 19 | 77. 6 | 96. 2 | 149. 26 | 176. 20 | 183. 28 | 186. 9 | 188. 30 | 260. 22 | 345. 34, *& alibi.*
viderentur. 9, 11 | 30. 9 | 45. 27 | 47. 19 | 49. 5 | 83. 27 | 92. 16 | 102. 21 | 144. 18 | 161. 1, *& alibi.*
videret. 77. 17 | 112. 31 | 114. 11 | 149. 32 | 150 11 | 162. 29 | 191. 30 | 194. 33 | 195. 33 | 197. 5, 20 | 198. 8 | 199. 9 | 250. 6 | 311. 14 | 360. 16, *& alibi.*
videretur. 25. 30 | 45. 18 | 52. 25 | 100. 26 | 107. 5 | 110. 32 | 114. 23 | 134. 24 | 140. 11, 17 | 146. 2 | 156. 20 | 157. 9, 25 | 160. 26 | 163. 27, *& alibi.*
videri. 26. 7 | 68. 1 | 84. 32 | 113. 7 | 208. 2 | 233. 2 | 239. 14 | 254. 25 | 274. 4 | 285. 5
videris. 354. 5
viderunt. 45. 7 | 53. 12, 18 | 116. 32 | 153. 19 | 154. 7 | 195. 25 | 223. 5 | 265. 31 | 266. 10 | 411. 16
vides. 276. 34
videt. 138. 20 | 342. 13 | 419. 2
videtis. 150. 29 | 218. 30 | 329. 28
videtur. 117. 35 | 118. 5 | 144. 10 | 174. 25, 31 | 220. 7 | 266. 9 | 313. 17 | 333. 10 | 423. 13
vidiſſem. 459. 1
vidiſſent. 50. 25, 32
vidiſſet. 19. 2 | 51. 19. 162. 32 | 300. 27 | 446. 10
vidit. 51. 11 | 90. 10 | 334. 20 | 403. 31
Viennam. 145. 20
vigeſima. 306. 3 | 373. 14, 20 | 375. 9 | 383. 17
vigeſimam. 413. 2 *bis*
vigeſimum, 130. 7
vigilantia. 372. 9
vigilies. 195. 21 | 433. 16 | 450. 1
vigilia. 13. 6 | 18. 15, 18 | 22. 3 | 30. 18 | 31. 11 | 45. 15 | 54. 15 | 81. 18 | 91. 20 | 98. 16 | 166. 1 | 27 | 171. 32 | 177. 28 | 224. 33 | 247. 18 | 248. 10 | 274. 10 | 277. 27 | 278. 26 | 315. 2 | 323. 14 | 324. 11 | 382. 30 | 402. 23, 25 | 406. 11 | 414. 15 | 415. 13 | 416. 1, 15 | 417. 1 | 421. 21 | 433. 6 | 436. 20 | 437. 8, 18 | 439. 5 | 440. 25 | 445. 23 | 448. 11 | 450. 17
vigiliam. 143. 1 | 152. 13
vigilias. 268. 11
vigiliis. 102. 6, 9, 13 | 224 25, 34 | 294. 26 | 312 23

viginti. 14. 4 | 22. 23 | 23. 26 | 24. 14 | 31. 13 | 41. 30 | 42. 2 | 62. 14 | 86. 26 | 88. 12 | 90. 20 | 104. 30 | 107. 17, 24 | 116. 3 | 148. 13 | 152. 9 | 159. 18 | 168. 33 | 171. 7, 39 | 179. 30 | 180. 6 | 188. 27 | 191. 34 | 222. 8 | 223. 13 | 227. 10 | 244. 3 | 247. 2 | 253. 4 | 267. 15 *bis* | 270. 22 | 272. 13. 273. 3 | 278. 1 | 285. 11 | 302. 21 | 306. 21 | 310. 30 | 314. 10 | 331. 8 | 333. 1 | 337. 3 | 338. 6 | 345. 4, 29 | 352. 28 | 353. 10 | 386. 9 | 393. 22 | 413. 24 | 414. 6 | 416. 21 | 429. 8 | 438. 32 | 441. 29 | 443. 25 | 449. 16
vigore. 390. 11
viis. 67. 12 | 96. 22 | 104. 29 | 145. 5 | 229. 10 | 272. 4 | 345. 25 | 348. 22
villa. 403. 29
villam. 4 7. 27
villas. 389. 29 | 397. 24 | 416. 5
villis. 415. 10 | 427. 9
vim. 11. 8 | 12. 17 | 14. 24 | 60. 28 | 61. 25 | 66. 8 | 72. 4, 14 | 78. 15, 23 | 90. 29 | 92. 12 | 118. 18 | 126. 5. | 135. 1 | 139. 15 | 156. 16 | 165. 19 | 178. 29 | 250. 13 | 258. 13 | 265. 6 | 289. 4 | 297. 7 | 302. 1 | 315. 10 | 345. 13 | 348. 1 | 349. 26 | 356. 34 | 364. 5 | 379. 3 | 391. 16 | 415. 26 | 417. 5 | 421. 8
vimina. 258. 10
viminea. 186. 18 | 318. 22
viminibus. 54. 13 | 125. 4 | 173. 4 | 244. 1 | 258. 13 | 317. 33
vincebant. 310. 36
vincendi. 464. 20
vincendum, esse. 350. 36
vincentium. 366. 24
vincere. 197. 25
vincerent. 140. 16
vincerentur. 393. 13
vinceretur. 381. 33
vinci. 360. 11
Vinciano. 384. 24
vincite. 101. 26
vinctum. 199. 3
vinctus. 38. 17
vincula. 60. 1 | 83. 16
vinculis. 7. 15 | 150. 20
vinculorum. 198. 25
vindicandæ. 174. 9
vindicandum. 63. 21
vindicarat. 370. 1
vindicare. 183. 7
vindicarent. 196. 33
vindicaret. 225. 6 8
vindicassent. 269.
vindicavit. 395. 14
vindicent. 142. 5
vineæ. 258. 14
vinearum. 262. 5
vineas. 46. 4 | 65. 22, 23 | 148. 34 | 153. 27 | 165. 31 | 197. 20, 24, 25 | 235. 14 | 258. 2 | 435. 20
vineis. 46. 7 | 53. 12 | 198. 1 | 264. 2 | 314. 21 | 348. 5
vini. 47. 7 | 416. 6
Vinici. 468. 10
vino. 105. 1
vinum. 72. 1
violare. 131. 22
violarentur. 336. 20
violatis. 265. 32
violaturum. 135. 23
vir. 58. 13 | 75. 25 | 193. 21. 305. 10 | 332. 13
Virdumaro. 164. 11
Virdumarum. 159. 21
Virdumarus. 158. 23 | 159. 1 | 164. 28. 168. 17
virgiliarum. 406. 11
Virgillo. 398. 14, 15 | 405. 6
Virgilius. 398. 1
virgines. 95. 5
virginum. 259. 23
virgultis. 64. 22 | 173. 4
virgultorum. 188. 34
vires. 38. 8 | 71. 12 | 130. 6 | 150. 24 | 163. 16 | 174. 24 | 178. 14 | 193. 37 | 196. 31 | 243. 11 | 248. 3 | 266. 26 | 279. 35 | 316. 10 | 337. 7
viri. 106. 14 | 128. 5, 9 | 317. 21 | 355. 2 | 366. 29 | 443. 5
viribus. 38 | 10 | 53. 15 | 58. 1 | 4 | 64. 31 | 68 2 | 85. 36 | 188. 8 | 200. 12 | 318. 34 | 333 19 | 348. 21 | 368. 20 | 375. 24 | 391. 17 | 392. 4 | 417. 10 | 421. 7 | 423. 22 | 443 36
Viridomaro. 174. 14
Viridovice. 63. 28
Viridovicem. 64. 19
Viridovix. 63. 25, 32
virilitatem. 382. 3
viris. 54. 19 | 65. 9 | 211. 4.
viritim. 171. 35 | 379. 21
virium. 153. 19 | 234. 23
viro. 51. 8 | 103. 17 | 462. 3
virorum. 149. 31 | 376. 24 | 444. 6
viros. 244. 26 | 336. 24 | 434. 1
virtus. 91. 10 | 105. 33 | 174. 32 | 198. 6 | 204. 8 | 279. 26 | 361. 5 | 368. 14 | 443. 9, 23 | 484. 8
virtute. 4. 6 | 6. 1 | 14. 14 | 22. 15 | 24. 1 | 27. 16 | 28. 14 | 29. 16 | 34. 27 | 41. 20 | 44. 8 | 50. 5 | 52. 9 | 54. 20 | 58. 18 | 63. 1 | 64 | 29 | 65. 17 | 99. 15 | 102. 38 | 103. 2 | 107. 4 | 110. 4, 11 | 111. 12 | 132. 3, 14, & *alibi*.
virtutem. 31. 1 | 47. 9, 11 | 52. 11 | 80. 22 | 108. 11 | 110. 6 | 116. 27 | 123. 4 | 150. 14 | 164. 1 | 176. 24 | 200. 2 | 211. 9 | 241. 14 | 245. 13 | 260. 24 | 265. 32 | 274. 8 | 276. 16. 316. 36 | 337. 1 | 351 | 28 | 355. 2 | 418. 12, 24 | 422. 25 | 428. 17 | 444. 15 | 447. 12, 14 | 453 11
virtutes. 422. 23
virtuti. 14. 13 | 53. 26 | 103. 12

12 | 151. 1 | 164. 4 | 300. 22 | 317. 4 | 355. 2 | 377. 10
virtutibus. 32. 23 | 49. 19
virtutis. 14. 10 | 37. 13 | 44. 7 | 47. 10 | 50. 28 | 52. 14 | 58. 13 | 106. 18 | 131. 9 | 139. 18 | 157. 26 | 166. 20 | 167. 18 | 174. 31 | *& alibi.*
virum. 362. 1
vis, *nom.* 78. 19 | 79. 1 | 133. 20 | 137. 37 | 261. 4, 27 | 272. 24 | 278. 7 | 333. 5 | 351. 4 | 386. 9 | 437. 22 | 484. 7
vis. *verb.* 462. 10
visa. 177. 37 | 299. 15
visa est. 34. 23 | 62. 14 | 106. 20 | 160. 27 | 388. 4 | 404. 23 | 445. 14
visasint. 133. 3
visasunt. 48. 28 | 129. 12 | 465. 8
visærant. 91. 16
visæ essent. 18. 29
visæ sunt. 389. 4
visas. 360. 28
visendi. 249. 24
visendum. 373. 18
visiessent. 301. 18
visi sunt. 138. 2 | 163. 2
visis 176. 8 | 179. 4 | 193. 32 | 196. 8 | 307. 5
viso. 19. 2 | 246. 1
visos. 248. 12
visum, *particip.* 140. 13. 153. 2 | 319. 33 | 342. 2
visum erat. 348. 27
visum est 34. 26 | 37 3 | 73. 30 | 88. 17 | 112. 26 | 130. 14 | 146 3 | 263. 13 | 317. 16 | 396. 14
visus esset. 68. 21
visus est. 91. 13 | 147. 8 | 290. 15
vita. 30. 16 | 66. 7 | 124. 9 *bis* | 128. 8 | 130. 4 | 136. 36 | 216. 18 | 225. 21 | 251. 20 | 297. 14 | 350. 28 | 427. 3, 31
vitabant. 245. 28 | 391. 29 | 418. 2
vitæ. 16. 2 | 71. 11 | 128. 1, 9 | 131. 12 | 147. 4 | 163. 15 | 175. 3 | 181. 7 | 197. 12 | 200. 17 | 225. 9 | 255. 30 | 260. 27 | 261. 15 | 279. 38 | 345. 6, 11 | 374 7 | 452. 5 | 462. 6
vitam. 140. 19 | 149. 34 | 175. 18 | 198. 23 | 382. 3 | 396. 12 | 399. 22 | 405. 17, 21 | 426. 18, 20, 30 | 440. 20 | 441. 4, 7
vitanda. 249. 8
vitandæ. 97. 17 | 297. 2 | 378. 31
vitandi. 134. 28
vitandos. 131. 5
vitandum. 135. 4
vitare. 51. 10 | 103. 13 | 242. 26 | 271. 19 | 392. 9 | 418. 26
vitarent. 28. 23 | 250. 2 | 311. 3
vitari. 161. 19
vitasse. 252. 3 | 296. 7
vitaverat. 97. 6
vitavit. 277. 13 | 298. 7 | 325. 18
vitet. 18. 10
vitii. 377. 5
vitiis. 302. 28
vitio. 254. 8 | 260. 1 | 316. 6 | 322. 13
vitium. 318. 24 | 440. 26
vitro. 94. 13
vivere. 74. 18 | 251. 17 | 373. 16
vivi. 368. 12 | 443. 9
vivis. 125. 4 | 129. 3
vivo, *nom.* 156. 24 | 191. 3 | 332. 18 | 367. 27
vivorum. 408. 22 | 413. 29
vivos. 199. 6 | 403. 23 | 425. 6 | 428. 28 | 439. 16 | 441. 26 | 452. 10
vivum. 179. 22 | 195. 26
vivunt. 71. 9 | 94. 12
vivus. 179. 11 | 319. 1 | 384. 17 | 441. 19
vix. 9. 4 | 52. 23 | 57. 31 | 68. 7 | 100. 39 | 109. 4 | 116. 17 | 138. 18 | 154. 13 | 160. 30 | 161. 32 | 187. 21 | 188. 4 | 189. 10 | 190. 36 | 250. 22 | 312. 25 | 325. 17 | 338. 7 | 366. 22 | 368. 20 | 386. 2 | 397. 37 | 408. 25 | 433. 10 | 435. 16 | 442. 11 | 443. 10 | 451. 7
Ulcillem. 222. 5
ulciscendi. 104. 13
ulciscendum. 136. 33
ulciscerentur. 425. 14
ulciscereturr. 79. 20
ulcisci. 15. 3
Ulla, *oppidum.* 377. 16 | 434. 10
ulla. 45. 27 | 84. 3, 28 | 98. 7 | 107. 13 | 137 28 | 182. 2, 29 | 191. 17 | 197. 5 | 199. 3 | 322. 14. 348. 12 | 371. 24 | 397. 16
Ullam, *oppidum.* 377, 14, 18, 23 | 378. 2, 7 | 433. 1, 27
ullam. 25. 7 | 47. 12 | 60. 8 | 71. 17 | 105. 16 | 118. 7 | 266. 28 | 297. 3 | 323. 19 | 379. 7 406. 18 | 408. 1 | 442. 20
ulli. 11. 7 | 111. 17 | 183. 25
ullius. 368. 33
ullo. 10. 6 | 33. 31 | 34. 13 | 45. 29 | 67. 12 | 183. 16 | 189. 12 | 196. 11 | 197. 26 | 242. 18 | 244. 9 | 263. 12 | 321. 20 | 349. 12 | 373. 23 | 378. 3 | 453. 11
ullos. 73. 33 | 351. 20
ullum. 51. 12 | 58. 1 | 110. 26 | 157. 25 | 291. 3 | 297. 20 | 301. 15 | 357. 27 | 371. 11 | 378. 11 | 387. 28
ullus. 121. 2 | 312. 7 | 350. 13
ulterior. 413. 17
ulteriore. 10. 3 | 238. 22 | 266. 21
ulteriorem. 10. 1 | 12 3 | 81. 18 | 234. 4 | 237. 1 | 268. 5

ulteriores. 114. 8 | 185. 17 | 296. 1
ulterioribus. 175. 12 | 177. 6
ulterioris. 12. 7 | 237. 8 | 370. 17 | 431. 2 | 436. 2
ultimæ. 68. 11
ultimam. 134. 6 | 403. 2
ultimas. 78. 1 | 154. 7
ultimi. 106. 8
ultimis. 194. 18
ultimo. 403. 5
ultimos. 392. 28
ultimum. 188. 22 | 210. 11 | 255. 22
ultra. 35. 10 | 36. 8 | 196. 35 | 302. 5 | 319. 23 | 354. 11 | 356. 16, *& alibi.*
ultro. 31. 18, 21 | 68. 9 | 76. 8 | 83. 18 | 100. 6 | 105. 5 | 111. 24 | 132. 3 | 137. 8 | 174. 32 | 224. 12 | 232. 11 | 253. 27, *& alibi.*
ultus est. 13. 16
ululatu. 176. 22
ululatum. 103. 35
umbilici. 423. 27
umquam. 31. 7 | 68. 15 | 96. 5 | 145. 8 | 175. 26 | 192. 17 | 332. 9 | 359. 7 | 377. 34
una, *nom.* 4. 5 | 6. 3 | 10. 3 | 11. 13 | 38. 13 | 39. 11 | 54. 20 | 55. 3 | 62. 22. 72 | 5. 23 | 84. 27, *& alibi.*
una, *adv.* 8. 16 | 16. 13 | 47. 15, 23 | 50. 20 | 52. 18, 31 | 53. 6 | 63. 3 | 66. 7, 9, 23 | 80. 21 | 83. 13, *& alibi.*
unæ. 344. 11
unam. 1. 1 | 58. 14 | 98. 21 | 99. 4 | 101. 22 | 124. 5 | 135. 19 | 136. 5 | 158. 7 | 161. 11 | 195. 34 | 196. 34 | 244. 13 | 256. 23, *& alibi.*
unde. 22. 8, 12 | 63. 4 | 65. 6 | 83. 28 | 89. 30 | 92. 24 | 103. 10 | 104. 3, *& alibi.*
undecim. 105. 19 | 171. 6 | 244. 17 | 285. 8 | 433 6 | 441. 25
undecima. 50. 12 | 107. 15 | 191. 34 | 306. 7
undecimam. 183. 11 | 185. 2, 33 | 186. 5
undecimum. 441. 9
undeviceſimanorum. 375 7
undique. 6. 3 | 8. 2 | 18. 29 | 43. 8 | 45. 10 | 56. 9 | 57. 2 | 58. 22 | 63. 29, *& alibi.*
Unelli. 174. 2
Unellorum. 63. 24
Unellos. 55. 3 | 61. 4
uni. 51. 13 | 77. 27 | 115. 12 | 203. 18 | 316. 12 | 418. 10
unicuique. 389. 20
unis. 73. 28 | 396. 2 | 416. 4
univerſa. 196. 31 | 414. 16, 24 | 448. 4
univerſæ. 174. 9 | 202. 5 | 409. 11 | 414. 30
univerſam. 54, 23
univerſarum. 247. 24
univerſas. 254. 14 | 313. 6 | 407. 23 | 412. 3
univerſi. 82. 25 | 106. 24 | 149. 5 | 187. 30 | 203. 8 | 223. 5 | 253. 24, *& alibi.*
univerſis. 136. 23 | 173. 28 | 178. 12 | 305. 15 | 372. 19 | 399. 6 | 416. 8 | 419. 12 | 422. 35 | 427. 5
univerſo. 415. 26
univerſos. 83. 4 | 279. 44 | 357. 8
univerſum. 254. 2 | 390. 29 | 416. 25
univerſus. 413. 16
unius. 157. 5 | 183. 14 | 234. 18 | 240. 3 | 271. 6 | 303. 8 | 321. 15 | 326. 24 | 473. 12
uniuſcujuſque. 431. 4
uno. 14. 5 | 18. 29 | 20. 4 | 25. 3 | 33. 4 | 42. 3, 9 | 49. 2, 5 | 50. 3 | 62. 27, *& alibi.*
unum. 9. 3 | 14. 11 | 17. 17 | 19. 19, 21 | 24. 6 | 26. 6 | 40. 19. *& alibi freq.*
unumquemque. 403. 4
unus. 13. 11 | 21. 3 | 43. 13 | 107. 9 | 121. 2 | 137. 18, 34 | 153. 6 | 197. 19, *& alibi.*
unuſquiſque. 273. 25
vobis. 101. 28 | 163. 13 | 275. 7, 14, *bis*, 22, 24 | 276. 11 | 325. 35 | 405. 16 | 4, 3, 12, 16
vobiſcum. 163. 11 | 275. 2
vocabat. 374. 17 | 443. 16
vocabulis. 245. 15
vocant. 97. 16
vocare. 106. 11
vocaretur. 155. 35
vocari. 17. 21
vocaſſe. 341. 4
vocat. 18. 8 | 251. 15 | 258. 10 | 383. 25
Vocates. 68. 10
vocati. 150. 12
vocatis. 110. 33 | 156. 23 | 194. 3 | 338. 33
Vocatium. 66. 15
vocatum. 191. 18
vocatus ſit. 214. 12
vocaverant. 234. 14
voce. 46. 16 | 82. 23 | 101. 27 | 214. 11 | 256. 27 | 277. 9 | 297. 23
vocem, 25. 7
voces. 67. 17 | 304. 9 | 312. 23
vocibus. 28. 12, 26 | 53. 13 | 64. 2 | 105. 5 | 106. 11 | 137. 29 | 181. 1 | 207. 13 | 308. 13 | 247. 30 | 249. 25
vociferantibus. 443. 31
Vocionis. 38. 14
Vocontiorum. 12. 7
Vogeſo. 74. 10
Volcæ. 132. 7
Volcarum. 168. 29 | 235. 2
Volcatium. 134. 10
Volcatius. 314. 2
Volcis. 144. 24
volebant. 29. 3 | 274. 4
volebat. 11. 19 | 31. 25 | 56. 6 | 59. 1 | 81. 4 | 92. 6 | 200. 32 | 210. 1, *& alibi.*
volent. 465. 3
voluerant. 190. 14 | 404. 4
voluerat. 187. 23
voluerint. 355. 17
voluerit. 18. 26 | 271. 19

volui. 276. 10 | 465. 9
voluimus. 401. 33
voluiſſe. 194. 8 | 332. 10 | 381. 25 | 390. 22, 24
voluiſſet. 14. 9 | 34. 9 | 313. 16 | 316. 6
voluiſtis. 453. 8
voluit. 77. 18 | 313. 20 | 409. 3 | 432. 16
volumus. 273. 5
volunt. 64. 18 | 121. 10 | 123. 2 | 175. 24 | 240. 26
voluntarii. 333. 1
voluntariorum. 111. 27
voluntas. 266. 26 | 444. 7
voluntate. 10. 8 | 18. 4 | 23. 10 | 26. 16 | 28. 21, *& alibi.*
voluntatem. 17. 18 | 24. 22 | 71. 12 | 73. 9, *& alibi.*
voluntates. 146. 5 | 238. 4 | 464. 17
voluntati. 18. 7 | 219. 4 | 234. 19
voluntatibus. 219. 7
voluntatis. 111. 7 | 224. 20 | 328. 4 | 344. 22
voluptate. 39. 4 | 372. 3 | 401. 20
voluptatem. 39. 2 | 374. 10 | 461. 2
voluptates. 335. 13
voluptatis. 93. 12
Voluſeno. 81. 26
Voluſenum. 80. 11 | 191. 19 | 200. 7 | 317. 14
Voluſenus. 58. 13 | 80. 25 | 139. 25 | 191. 22 | 199. 36 | 200. 1, 5
voraginoſo. 446. 9
vos. 137. 18 | 163. 13, 17 | 275. 6, 11, 13, 15, 19, 23 *bis*, 26, 30, 33, *& alibi.*
votis. 213. 4 | 354. 20
vovent. 124. 8
vox. 149. 2
urbanam. 327. 10
urbanarum. 384. 36
urbanas. 144. 13
urbani. 298. 12
urbanis. 256. 11 | 379. 6
urbano. 141. 6
urbanos. 424. 4
urbe. 9. 16 | 28. 18 | 207. 1 | 211. 5 | 213. 5 *bis*, *& alibi.*
urbem. 113. 4 | 148. 19 | 207. 9 | 210. 14 | 311. 8, *& alibi.*
urbes. 148. 13 | 261. 20 | 305. 1
urbi. 235. 7 | 261. 19
urbibus. 305. 8 | 324. 19
urbis. 157. 16 | 162. 8 | 170. 21. 22 | 24. 235. 13, 14, *& alibi.*
urbium. 152. 4 | 293 10
urbs. 208. 10 | 348. 7, 28
urgerent. 388. 14
urgeri. 51. 3, 19
Uri. 133. 19
urna. 484. 15
Urſaonem. 444. 21 | 452. 11, 21
uſæ. 290. 20
Uſcetam. 426. 13
uſi. 8. 16 | 76. 15 | 115. 4 | 137. 24 | 242. 32 | 245. 16, *& alibi.*
uſi erant. 352. 23
uſi eſſent. 273. 18
uſi fuerant. 86. 19
uſi fuiſſent. 400. 18
uſi ſunt. 54. 8 | 357. 18
Uſipetes. 70. 2 | 72. 13 | 137. 10
Uſipetibus. 79. 7
Uſipetum. 77. 20
uſitatum. 151. 6
uſos eſſe. 33. 22
uſquam. 384. 35
uſque. 36. 22 | 37. 6 | 63. 14 | 111. 3 | 138. 3, *& alibi.*
uſu. 23. 4 | 36. 27 | 59. 10 | 85. 15 | 90. 15 | 129. 12, *& alibi.*
uſui. 28. 3 | 44. 31 | 46. 5 | 62. 22 | 80. 2 | 82. 17, *& alibi.*
uſum, *nom. ſubſt.* 29. 1 | 60. 2 | 80. 8 | 82. 14 | 105. 22, *& alibi.*
uſuræ. 305. 14
uſuris. 298. 24
uſuros. 75. 7
uſurum. 293. 2
uſus, *nom. ſubſt.* 29. 20 | 49. 11 | 61. 28, *& alibi.*
uſus, *particip.* 34. 16 | 43. 15 | 52. 25 | 116. 24, *& alibi.*
uſus erat. 35. 4 | 174. 6 | 187. 23 | 316. 32
uſus eſſet. 285. 4
uſus eſt. 260. 24 | 398. 11
uſus fuerat. 99. 16 | 425. 32
uſus ſit. 275. 4
uſus ſum. 465. 2
uſuum. 224. 16
ut. 6. 1, 7, 15 | 7, 4, 7, 14 | 8. 1, 7, 9, 12, *& alibi quam plurimis in locis.*
utantur. 41. 8 | 105. 17 | 122 7
utar. 461. 6 | 464. 14
utatur. 46. 28
utebantur. 82, 12 | 169. 11 | 245. 14 | 349. 23 | 443 28
utebatur. 35. 3 | 84. 24 | 296. 2 | 306. 14 | 310. 16, *& alibi.*
utendum. 173. 33
uter, *nom. adj.* 106. 15 | 107. 4 | 28. 7 | 434. 18
uterentur. 45. 11 | 80. 9 | 239. 1 | 334. 29 | 416. 73
uteter. 405. 22
uteretur. 18. 1 | 27. 5 | 37. 5 | 66. 14 | 146. 11 | 242. 31, *& alibi.*
uterque. 31. 23 | 156. 5, 37 | 203. 4 | 239. 1 | 248. 31, *& alibi.*
uti, *verb.* 15. 26 | 33. 5 | 34. 9 | 51. 15 | 52. 26 | 59. 12,
uti. 8. 15 | 11. 21 | 15. 4, 8, 19 | 18. 4, 7 | 19 16, *& alibi paſſim.*
Utica. 271. 17 | 272. 2 | 278. 2 | 395. 25 | 425. 22, *& alibi.*
Uticæ. 271. 2 | 278. 13 | 282. 1 | 395. 7, 34, *& alibi.*
Uticam. 231. 19 | 271. 10, 16 | 272. 8, 15, 17, 21, 23, *& alibi.*
Uticenſes. 277. 29 | 425. 15,

17

17 | 426. 5, 26
Uticenſi. 416. 21
Uticenſibus. 425. 8
utile. 358. 3
utilem. 150. 8
utiles. 173 | 27 410. 15 | 419. 6
utili. 174. 6
utilitatem. 79. 22 | 152. 4 | 363. 8 | 433. 11
utilitatis. 296. 8 | 411. 7
utilius, *nom.* 381. 33
utimini. 175. 13
utimur. 87. 9
utinam. 181. 7 | 439. 24 | 484. 7
utitur. 279. 23
utra. 234. 23
utræque. 261. 9 | 443. 14
utram. 13. 3
utramque. 72. 17 | 79. 3 | 101. 20, 25 | 176. 12, *& alibi.*
utraque. 28. 8 | 38. 15 | 44. 13 | 61. 12 | 78. 16, *& alibi.*
utri, *nom. adj.* 107. 4 | 249. 37
utribus. 242. 14
utrimque. 36. 32. 78 | 17 | 160. 12 | 177. 4 | 186. 27, *& alibi.*
utrique. 109. 9 | 156. 37 | 241. 17 | 255. 6 | 257. 7, *& alibi.*
utris, *nom adj.* 353. 16
utriſque. 32. 3 | 36. 18 | 37. 2 | 47. 16 | 82. 27, *& alibi.*
utrinſque. 26. 1, 2 | 128. 8 | 237. 8 | 250. 14 | 333. 3 | 412. 18
utrobique. 428. 3
utroque. 44. 14 | 51. 11 | 152. 15 | 156. 24 | 216. 15, *& alibi.*
utrorumque. 187. 27 | 191. 26 | 413. 13 | 435. 24, *& alibi.*
utroſque. 176. 24
utrum, *conj.* 30. 18 | 36. 27 | 39. 6 | 188. 4 | 338. 30 | 374. 12
utrumque. 69. 1 | 102. 1 | 103. 18 | 107. 3 | 179. 6, *& alibi.*
utuntur. 71. 19 | 93. 7, 9 124. 9 | 130. 10 | 132. 11, *& alibi.*
Uvalis. 74. 11
Vulcanum. 130. 3
vulgare. 183. 18
vulgi. 18. 2 | 148. 24 | 154. 16 | 160. 22
vulgo, *adv.* 28. 25 | 40. 11 | 102. 32 | 129. 20, *& alibi.*
vulgus. 34. 16 | 73. 5 | 122. 8 | 303. 12
vulnera. 21. 6 | 177. 4 | 200. 8 | 240. 37 | 261. 5, *& alibi.*
vulnerabant. 21. 1 | 197. 23
vulnerabantur. 187. 33 | 311. 1 | 391. 29 | 421. 9
vulnerandis. 361. 31
vulnerando. 190. 20
vulnerantur. 200. 15 | 240. 14 | 298. 7
vulnerarent. 38. 2
vulneraret. 112. 30
vulneraretur. 106. 7 | 314. 11
vulnerari. 198. 8 | 250. 28 | 311. 13
vulnerarunt. 424. 5
vulnerat. 372. 21
vulnerati. 176. 19
vulnerati ſunt. 421. 16
vulnerationem. 199. 30
vulneratis. 51. 6 | 77. 10 | 104. 35 | 190. 26, *& alibi.*
vulnerato. 76. 2 | 161. 32 | 200. 13
vulneratos. 159. 33
vulneratur. 103. 21
vulneratus. 200. 16 | 369. 32 370. 19
vulnerere. 36. 4 | 57. 12, 110. 3, *& alibi.*
vulneribus. 20. 8 | 36. 23 | 50. 7, *& alibi.*
vulnerum. 277. 24 | 374. 7
vulnus. 426. 3, 4
vultis. 82. 22 | 101. 27
vultu. 390. 11 | 425. 31
vultum. 28. 15, 23
vultus. 223. 22
Uxellodunum. 194. 28 | 197. 4, 9
uxorem. 17. 1 | 169. 30 | 440. 9
uxores. 28. 13 | 79. 14 | 95. 2 | 128. 9 | 345. 7
uxoribus. 128. 5 | 129. 1 | 175 35 | 260. 15
Uzita. 404. 11 | 412. 26
Uzitæ. 408. 28 | 411. 13 | 412. 12
Uzitam. 409. 24

X

Xantonibus. 173. 23

Z

Zama. 427. 15, 25 | 429. 6
Zamæ. 429. 2
Zamam. 427. 10, 35 | 428. 2
Zamenſes. 427. 28
Zamenſibus. 427. 21 | 429. 4
Zetta. 416. 10
Zettæ, 419. 4
Ziela. 382. 17, 24

FINIS

Authores Classici subsequentes in usum Delphini, eodem ferè *Charactere & formâ jamdudum typis Mandati, Prostant Venales apud* Abelem Swall, *ad insigne Monocerotis in* Cœmeterio D. Pauli, *viz.*

P. Virgilii Maronis Opera, Interpretatione & notis illustravit Carolus Ruæus.

P. Terentii Afri Comœdiæ, cum Interpretatione & notis Nicolai Cami.

Phædri Augusti Liberti Fabulæ, cum Interpret. & notis Petri Danet.

Q. Horatii Flacci Poemata, Interpretatione & notis illustravit Petrus Rodelius.

Cornelius Nepos de Vita Excellentium Imperatorum, cum Interpret. & notis Nicolai Courtin.

C. Julii Cæsaris quæ Exstant, Interpretatione & Notis Illustravit Joannes Goduinus Professor Regius, in usum Delphini.

ET SUB PRÆLO.

Titus Lucretius Carus de Naturâ Rerum, Interpretatione & notis hanc Editionem illustravit Tho. Creech, Oxon. Coll. Omn. Anim. Socius.

Caii Valerii Cattulli, Albii Tibulli & Sexti Aurelii Propertii Opera Interpret. & notis Illustravit Philippus Silvius.

C. Crispi Sallustii Opera quæ Extant, D. Crispinus notis & Interpretatione Illustravit.

June 4. 1693.

A Catalogue of some other Books lately Printed, and Sold by Abel Swall *and* Timothy Childe, *at the* Unicorn, *at the West End of St.* Paul's Church-yard.

JAcobi Rohaulti Tractatus Physicus, Latinitatè donatus per Th. Bonetum. Cum Animadversionibus Antonii le Grand. Cui Accessit Ejusdem Rohaulti de Arte Mechanica Tractatus Mathematicus, E Gallico Sermone Latinè factus. Multis figuris æneis Illustrat. *Octavo.*

Justi Lipsii Roma Illustrata, sive Antiquitatum Romanarum Breviarium, & Georgii Fabricii Veteris Romæ cum Nova Collatio. Ex nova Recensione Ant. Thysii. *Cui accesserunt in hâc Editione* Justi Lipsii Tractatus Peculiares de Scriptura, Pecunia, Nominibus, Conviviis, Censu, & Anno Veterum, Romanorum cum figuris æneis. *Octavo.*

Novum

Novum Teſtamentum Græcè, cum difficilior Verbor. Reſolut. Opera. Caroli Hoole. (Sub Prælo.)

A New Hiſtory of Eccleſiaſtical Writers, containing an Account of the Lives and Writings of the Primitive Fathers, with a Catalogue and an Abridgment of all their Works, and Cenſures Determining the Genuine and Spurious: Alſo a Compendious Hiſtory of the Councils. Written in *French* by *Lewis Ellies du P I N.* Fol. The two firſt Vol. containing the four firſt Centuries, are already Printed, and the remaining Volumes will be finiſhed this next Term, which compleates the Hiſtory to the end of the Eighth Century, *&c.*

Theatrum Scotiæ: Containing the Proſpects of their Majeſties Caſtles and Palaces, together with thoſe of the moſt conſiderable Towns and Colledges, the Ruines of many Ancient Abbeys, Churches and Convents in the Kingdom of *Scotland*; all very truly drawn, and very finely Engraven on Copper, and printed on *Royal Paper*: Witha ſhort Deſcription of each Place. By *John Slezer*, Capt. of the Artillery Company, and Surveyor of their Majeſties Stores in *Scotland*, in Fol. Vol. 1ſt. Price 45 *s.*

Now in the Preſs.

Camden's Britannia, newly Tranſlated into *Engliſh*, with large and very conſiderable Additions, *viz.* Mr. *Selden's* and other Eminent Perſons Notes and Corrections: An Account of the Diſcoveries that have been made ſince Mr. *Cambden's* Death, drawn from the Printed Hiſtories of particular Counties, and the Manuſcript Collections of divers Curious Perſons: An Account of the Seats of the Nobility, of the Univerſities, Colledges, Schools, Coins, and Buildings of *England.* The Maps of each County as large as the Sheet, all new Engraved according to the laſt and beſt Surveys, *&c.* Folio.

The Comedies of *Monſieur Moliere*, being 31 Plays, *Engliſhed*, by ſeveral hands will be publiſhed ſpeedily.

The Comedies of *Terence*, the three firſt, *viz. Andria*, *Eunuchus*, and *Heautontomerumenos.* Engliſhed by ſeveral hands, will be publiſhed the next Term, and the reſt at *Michaelmas* Term. 8*vo.*

Medulla Hiſtoriæ Anglicanæ: A Compendious Hiſtory of the Monarchs of *England*, from the time of *Julius Cæſar*, and continued to the end of the Reign of the late K. *James.* 8*vo.*

Hiſtory of the Devils of *Loudun*, or of the Poſſeſſion of the Nuns of St. *Urſula*, and the Condemnation of *Urbain Grandier*, Curate of the ſame Town. Tranſlated from the *French.*

Comparat impetus
recetus motus antecedens
nullus